

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„A. PHILIPPIDE”

DISTORSIONĂRI ÎN COMUNICAREA LINGVISTICĂ, LITERARĂ ŞI ETNOFOLCLORICĂ ROMÂNEASCĂ ŞI CONTEXTUL EUROPEAN

Prepress: Cristian-Ionuţ TĂNASĂ

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
RO – 700481, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2
Tel./Fax: +40 332 106508
E-mail: secretariat_philippide@yahoo.com
Web: http://www.academiaromana-is.ro/philippide/

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară şi etnofolclorică românească şi contextul european /
vol. îngrijit de Luminiţa Botoşineanu, Elena Dănilă, Cecilia Holban, Ofelia Ichim. - Iaşi : Alfa, 2009
ISBN 978-973-8953-92-5

I. Botoşineanu, Luminiţa (ed.)
II. Dănilă, Elena (ed.)
III. Holban, Cecilia (ed.)
IV. Ichim, Ofelia (ed.)

8
39

ISBN (13) 978-973-8953-92-5

Editura ALFA este acreditată de CNCSIS – Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior.

CUPRINS

LINGVISTICĂ

CRITICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

In honorem professori Dan Mănucă

ETNOLOGIE

CULTURĂ ȘI IDENTITATE

Comunicare şi distorsionare

Dan MĂNUCĂ

Efectele globalizării se manifestă în aproape toate domeniile activităţii umane, ca să mă opresc doar la acest aspect, lăsând pe planul al doilea efectele asupra regnului mineral sau vegetal, fie acestea terestre sau cosmice. Un corolar este extinderea comunicării, fenomen de asemenea prezent la toate nivelele, fie acestea, de asemenea, terestre sau cosmice. La asemenea dimensiuni, nu puteau lipsi defecţiunile şi este de admirat promptitudinea demonstrată de inteligenţa umană în a reuşi să limiteze consecinţele acestora. Fiind vorba de "comunicare", termenul cel mai la îndemână pentru a defini o defecţiune este acela de "distorsiune" (sau "distorsionare"). Termen care a ajuns să fie folosit în mai toate domeniile. Este motivul pentru care se impun unele încercări de clarificare.

Dacă urmărim definiţiile "distorsionării" din diferite dicţionare, constatăm, mai întâi, că este înregistrată şi forma "distorsiune", fără ca între acestea să se menţioneze vreo conexiune. O anume diferenţă se pare că, totuşi, ar exista. Spre pildă, DEXI, p. 591, defineşte "distorsionarea" drept "deformare" şi trimite, totodată, la verbul "a distorsiona". Ceva mai departe, vocea "distorsiune" este definită astfel: "*1.* Răsucire (convulsivă) a unor părţi ale corpului. *2.* (*telecomunicaţii)* Orice abatere (nedorită) de la forma iniţială a unor oscilaţii electromagnetice etc.. *3. (fizică)*. Aberaţie geometrică a unui sistem optic etc. *4. (geologie) Distorsiunea rocilor* – deformare sau transformare în noi formaţiuni geologice secundare a rocilor. *5.* (*psihologie*) situaţii sau gânduri refulate sau inacceptabile, spre a le face agreabile de către Eu. *6.* Deformare. Pentru cele ce urmează, îmi voi lua libertatea de a considera cei doi termeni drept sinonimi.

În consecinţă, dacă analizăm situaţiile de mai sus, ajungem la următoarele constatări:

a) "Distorsionarea" presupune existenţa obligatorie şi conştientizată a unui model prealabil, asupra căruia să îşi exercite acţiunea. "Distorsionarea" este aşadar un proces dependent şi nu unul independent;
b) Din acest motiv, "distorsionarea" este parte componentă a unui dialog între un propunător şi un respondent. Cel dintâi se arată pasiv, în vreme ce al doilea, adică respondentul, este nu numai activ, ci de-a binelea agresiv;
c) Existenţa procesului de "distorsionare" este afirmată în toate domeniile, atât în domeniile activităţilor umane, cât şi în succesiunea stărilor organice, minerale şi vegetale, fie acestea terestre ori cosmice;

d) Chiar dacă, uneori, constată apariţia unui model nou, toate definiţiile se grăbesc să îl incrimineze drastic, prin folosirea unui sinonim depreciativ, "de-formare";
e) În toate împrejurările, "distorsiunea" este un proces care nu provoacă surprindere, făcând parte din ansamblul de manifestări specifice unui anumit domeniu;
f) Peste tot se subliniază că procesul de "distorsiune" nu se poate ivi decât în condiţii favorabile, altele (chiar opuse) decât acelea în care se manifestă modelul de plecare;
g) Este, aşadar, un proces "convulsiv" sau "nedorit", dar inevitabil, date fiind respectivele condiţii favorabile;
h) În sfârşit, se pare că aceste "condiţii favorabile" s-a afla în însuşi modelul care constituie punctul de plecare sau că, cel puţin, modelul ar fi sensibil la existenţa exterioară a acestora. Se vorbeşte, în consecinţă, despre o "deformare de origine", ai cărei germeni ar fi de căutat în modelul distorsionat;
i) În anumite domenii, distorsionarea este facilitată de situarea modelului într-un ansamblu favorizant, caz în care se invocă o "distorsiune a reţelei", de pe urma căreia ar suferi unul sau mai multe din componentele respectivei reţele.
j) În mod frecvent, distorsiunea apare, deşi nu în întregime, drept un proces provocat sau voit de un factor exterior modelului distorsionat;
k) În dicţionarele consultate, cele mai multe atestări ale termenului de "distorsionare" sunt extrase din domeniile tehnicii (telecomunicaţie, fizică, mecanică, poligrafie), dar şi ale medicinei sau geologiei;
l) În aceste domenii, fiind un termen de specialitate, "distorsionarea" nu primeşte nici un calificativ etic.
m) În domeniul culturii (avem în vedere accepţiunea largă a acesteia), "distorsionarea" este mai degrabă un calificativ etic în exclusivitate depreciativ şi aproape deloc un termen de specialitate;
n) Dacă în diverse domenii, altele decît cultura, se estimează că "distorsionarea" poate duce la apariţia unui model nou, în cultură se apreciază că, dimpotrivă, "distorsionarea" duce, în mod obligatoriu, la instalarea unui proces nociv.

Plecînd de la această constatare, se cuvine să încercăm a stabili trăsăturile "distorsionării", aşa cum ar apărea acestea în domeniile lingvisticii, literaturii şi etnofolcloristicii. Aşadar, dintre caracterisicele enumerate anterior, ar fi de reţinut:

a) existenţa conştientizată a unui model anterior;
b) existenţa unor condiţii favorabile declanşării fenomenului de "distorsionare";
c) aceste condiţii pot fi de ordin cultural, religios, politic, ideologic ş.a.m.d.;
d) existenţa voinţei de a provoca declanşarea "distorsionării";
e) refuzul, de cele mai multe ori, al dialogului cu un model considerat depăşit, lipsit de valoare sau incorect;

f) urmărirea conştientă a derulării şi instalării procesului de "distorsionare";
g) situarea modelului nou apărut într-un raţionament evaluativ şi considerarea lui drept un produs superior.

*

Nefiind lingvist, îmi voi lua totuşi libertatea de a oferi câteva exemple de distorsionare în domeniul limbii, având în vedere trăsăturile sus amintite.

Tot românul cunoaşte traseul jinduit de jupân Dumitrache, zis Titircă Inimă-Rea, în urmărirea lui Rică Venturiano. Citez: "Ce ziceam eu ? <Haide, drace, haide ! să intri tu pe strada lui *Marcu Aoleriu* ori Catilina şi lasă !>". Indubitabil, personajul lui Caragiale nu are nici cea mai vagă intenţie de a distorsiona numele împăratului roman Marcus Aurelius, ci recurge, inconştient, desigur, la o etimologie populară. Conştiinţa distorsionării o are însă, fără nici o îndoială, autorul, Caragiale.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile în situaţia următoare. Prezentatoarea unui post central de televiziune şi-a informat telespectatorii că, în ziua care tocmai începea, deasupra ţării se vor confrunta "două *mese de aer* cu temperaturi diferite". În mod limpede, respectiva prezentatoare şi-a propus să corijeze din mers ceea ce presupunea a fi o eroare a redactorului strecurată pe propmter: "două mase de aer etc." Consider că, în acest caz, prezenţa factorului conştient este indiscutabilă, provocând distorsionarea pe care tocmai am invocat-o.

Presupun că distorsionări se găsesc şi în alte compartimente ale limbii decât acela al lexicului, precum, de exemplu, în gramatică. Las celor de specialitate satisfacţia descoperirii lor.

Nu pot însă trece cu vederea prezenţa tot mai stăruitoare a distorsionării în compartimentul stilisticii, cu atât mai mult, cu cât aici se manifestă cu putere şi nocivitate una dintre cauzele grave ale distorsionărilor în domeniul limbii vorbite. Iată despre ce este vorba.

Constatăm cu toţii graba editorilor din zona audio-vizualului de a câştiga, fireşte - din raţiuni defel umanitare, o tot mai mare audienţă. Este motivul pentru care se constată din ce în ce mai numeroase abateri de la standardele unanim convenite. Nu am în vedere, acum, abaterile proprii stilului beletristic.

Deoarece reclama este considerată a fi sufletul comerţului, interesul producătorilor s-a îndreptat către ceea ce am putea denumi (folosind un termen din naratologie) paratextul titular. Altfel spus, modalitatea de numire a unei emisiuni sau a unui spectacol. Astfel, un post de televiziune îşi intitulează una dintre emisiuni *Mishtok-Show*, iar un altul, o emisiune din aceeaşi categorie, *Jugaru-Shukaru'*. În aceste condiţii, nu mai poate surprinde că un festival de muzică uşoară a fost intitulat *Folk You*. În primele două exemple, este lesne de constatat prezenţa a doi termeni din argoul hoţilor, împrumutaţi din limba ţigănească (era să zic: din argoul ciorditorilor, manglitorilor, al şuţilor sau, mai nou, al distinşilor "interlopi"). Cel de al treilea titlu trimite, indubitabil, la o expresie licenţioasă din engleza nord-americană, frecventă în cinematografia de consum sub-cultural.

Cele trei exemple se circumscriu perfect procedeului distorsionării, deoarece respectă cu sfinţenie următoarele reguli:

1. dacă modelul de plecare cerea alegerea unui titlu de spectacol care doar să atragă atenţia, modelul distorsionat alege un titlu care neapărat să brutalizeze atenţia;
2. drept primă condiţie favorizantă se impune concurenţa comercială;
3. o a doua condiţie favorizantă o impune publicul avid de astfel de brutalizări;
4. dialogul noului model se poartă cu procedeele din spectacolele revuistice ale modelului distorsionat;
5. modelul nou apărut, acela rezultat în urma distorsionării, este apreciat drept unul superior, realizatorii lui autointitulându-se "vedete", "elite" ş.a.m.d.

La baza unui asemenea model distorsionat se află, fără nici un dubiu, subcultura pe care o posedă atât realizatorii, cât şi participanţii la spectacol. Pe dată, se iveşte următoarea întrebare: este benefică sau nu o astfel de distorsionare ?! Adepţii fraudulos autointitulatului postmodenism vor răspunde, tot pe dată, afirmativ, invocând principiul lui "nu ştiu încotro ne îndreptăm". Adică al aşa numitei "ambivalenţe morale" din ceea ce a fost apreciată a fi drept "societatea cu riscuri"[1].

Dacă avem în vedere prezenţa distorsionărilor în domeniul literaturii, atunci nu mai poate surprinde chiar nimic, atâta timp cât, aici, convulsiile reprezintă un factor nu numai de supravieţuire, ci cu deosebire unul de impunere. Nu mai pot surprinde nici "ambivalenţa morală" şi nici încadrarea în "societatea cu riscuri", acestea arătându-se repere *sine qua non*. Dacă privim însă lucrurile din perspectiva teoriei şi a istoriei literare, atunci constatăm că se poate vorbi atât de distorsionări pozitive, cât şi de distorsionări negative.

Cele mai la îndemână exemple de distorsionare pozitivă le oferă ironia şi parodia, care întrunesc toate condiţiile pentru a fi considerate drept distorsionări, cu deosebire prin existenţa conştiinţei explicite a unui model anterior, ca şi prin voinţa declarată a deformării lui. Literatura optzeciştilor oferă un bun exemplu, de pildă prin *Levantul* lui Mircea Cărtărescu sau prin *Discurs asupra Struţocămilei* de Ioan Flora.

Şi exemplele s-ar putea înmulţi la nesfârşit, deoarece contestarea modelului anterior este însuşi motorul discursului literar: discursul romantic s-a întemeiat pe respingerea discursului clasicist, discursul realist s-a întemeiat pe respingerea discursului romantic, discursul simbolist s-a întemeiat pe respingerea discursului realist ş.a.m.d. În cele ce urmează, mă voi referi însă – pe scurt – la prezenţa unei altfel de distorsionări în discursul literar românesc actual. Este vorba despre o distorsionare cu aspect vizibil negativ, care face o figură insolită (dacă nu de-a dreptul jenantă) în contextul european la care trimite tema principală a Simpozionului nostru. Este vorba despre produsele autointitulate "literatură *underground*".

În lucrările de specialitate, se invocă posibilitatea ca un model să conţină germenii deformărilor viitoare, caz în care ar fi vorba de o aşa numită *distorsiune de*

[1] Cf. Zygmund Bauman, *Etica postmodernă*, Timişoara, Editura Amarcord, 2000, p. 200-212; apud. Viorella Manolache, *Zygmund Bauman. Repere "slabe" asupra eticii postmoderne*, în "Convorbiri literare", an. CXLII, 2008, nr. 8, august, p. 103.

origine. Să vedem ce anume ar putea fi considerată drept cauza principală, drept originea, amintitei distorsionări. Dacă avem în vedere discursul literar românesc de până în 1990, constatăm lesne, dincolo de rigorile cenzurii ideologice, şi prezenţa unor interdicţii venite dinspre câmpul pudibonderiei. În mod curent, referirile la tot ceea ce era legat de sexualitate se făceau doar prin aluzii, cuvintele sau expresiile considerate obscene fiind admise doar în circumstanţe cu totul speciale. De pildă, în cazul romanului *Groapa* al lui Eugen Barbu sau al romanului *Delirul* de Marin Preda. Abilitatea voalării se reducea la arta folosirii contextului şi a punctelor de suspensie. Acesta a fost modelul, a cărui distorsionare a început să se producă nu mult timp după anul 1990. O demonstrează, printre altele, tipărirea în tirajde impresionante, la finele anului 1990, a povestirilor licenţioase ale lui Ion Creangă. Însă din scrisul unor autori de azi, a fost înlăturată tehnica aluziei, care a fost şi este în continuare înlocuită de folosirea cuvântului sau a expresiei *rudimentare* originare. Acest procedeu, pe care îl socot drept singura distorsionare autentic negativă din literatura noastră contemporană, este utilizat de Elena Vlădăreanu, Alexandru Vakulovski, Angela Marinescu ş.a. Ar fi vorba, aşadar, de o adevărată distorsiune de origine. Cauza ideologică a acesteia am precizat-o anterior. Cauza sociologică ar fi dobândirea, cu orice preţ, a unui renume. Cauza literară o consider a fi caracterul neevoluat al concepţiei (dacă există, cumva, aşa ceva) autorilor de acest fel. Aristofan, Rabelais ori Swift au folosit, în scrierile lor, un ansamblu de procedee, alături de care expresia aşa zis frustă pe care o foloseau pierdea o bună parte din caracterul rudimentar şi se alătura încărcăturii conceptionale a respectivului ansamblu. Era vorba de unul din procedeele de a realiza grotescul personajelor sau al situaţiilor. În cazul autorilor noştri, nu poate fi vorba despre existenţa unui ansamblu conceptual, expresiile şi cuvintele în cauză rămânând la stadiul lor primitiv, acela întâlnit în inscripţiile din pasajele publice subterane. Autorii acestora fiind anonimi, au fost şi sunt în continuare plagiaţi fără nici un risc.

Se poate obiecta că reprezentanţii zisului postmodernism resping programatic orice fel de coerenţă conceptuală. Probabil pentru că preferă, adaogă subsemnatul, statutul a ceea ce tot Zygmund Bauman numeşte “neotrib postmodern”[2]. Iar pentru fundamentul unor astfel de scrieri se potriveşte ceea ce Middleton Murry numea în volumul său dedicat, în 1954, lui Jonathan Swift, *The excremental vision*. Cauzele refulărilor care produc o astfel de distorsiune vizionară au fost adâncite de Norman O. Brown în volumul *Life against death: the psychoanalitical meaning of history*, apărută în anul 1959[3]. Nu este cazul să detaliez, acum, toate motivele defulărilor care au determinat manifestările acestei “viziuni excrementale” în literatura noastră de azi. Oricum, este o distorsionare care face parte din aceeaşi sub-cultură a lui *Folk You*, despre care am discutat mai sus.

Care ar fi relaţia dintre aceste distorsionări şi contextul european ? Iată o întrebare firească, al cărei răspuns va fi unul nu tocmai agreabil. Cel puţin teoretic, Uniunea Europeană îşi propune să conserve identităţile de toate categoriile, de la acelea etnice şi religioase, la acelea economice şi ideologice, toleranţa fiind atât de mare, încât aproape orice distorsionare este îngăduită. Mai puţin distorsionările

[2] *Idem*, p. 104.
[3] Cf. *20th Century Literary Criticism*, edited by David Lodge, London, Longman, 1972, p. 509-526.

datorate unor sociopatii, cu deosebire unor sociopatii grave, care au drept țintă normele etice comunitare. Pentru a le feri pe acestea, pe cât posibil, de pericolul contaminării, unele state au amenajat spații (de fapt: rezervații) efectiv "underground", destinate "performing"-urilor de acest fel. Înțelegem astfel că distorsionarea este și un mijloc terapeutic. Apare însă de îndată și următoarea întrebare: care este procentajul admisibil în literatura considerată "ne-underground"? Am întâlnit următoarea întrebare, rămasă fără răspuns: care ar fi "die Grenzen literarischen Verzerrung und Verfremdung"? Așadar: care ar fi limitele distorsionării și ale detașării literare ? Răspunsul sau răspunsurile nu sunt tocmai precise. Astfel, așa numita "Școală din Köln" (Kölner Schule) respinge din principiu distorsionările, întemeindu-și programul pe un raționament sociologic[4].

Intuind cât de lesne se poate cădea în capcana a ceea ce Eminescu a numit discursul "coroziv", Swift însuși, după ce și-a încercat pana în aparentul deliciu al distorsionărilor pornofile, și-a cenzurat drastic propria inspirație: "But stop, ambitios Muse, in time; / Nor dwell on subject too sublime !" (Adică: "O dată pentru totdeauna, ajunge, dar, ambițioasă Muză; / Nu te mai pune cu un subiect atât de sublim !"). Scriitorul englez avea umor. De atunci însă lucrurile au evoluat. Subcultura a câștigat tot mai mult teren. Fiind un fenomen ca oricare altul, are și subcultura periferia ei, care se autointitulează elită. Care elită nu are nici limite și nici umor.

În ceea ce ne privește, apare următoarea dilemă, care nu este defel veche: să privim ori nu cu umor asemenea distorsionări?

Communication and Distortion

The author offers suggestions referring to the definition of the concept of "distortion" especially in the linguistic and literary fields. The most numerous distortions are encountered in the lexical field. Irony and parody are two examples of positive distortion in literature, very clear in Mircea Cărtărescu's and Ion Flora's works.

Iași, România

[4] Cf. articolul despre Dieter Wellershof, în *www.whow.de*

LINGVISTICĂ

La aromânii din localitatea Grabova (Greava) din Albania. Observații sociolingvistice

Nistor BARDU

1. Titlul de mai sus evocă, pentru cunoscători, titlurile unor lucrări apărute la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului al XX-lea, când călători şi cercetători români s-au deplasat la fraţii lor aromâni din Peninsula Balcanică pentru a-i cunoaşte la ei acasă şi pentru a informa apoi publicul din România despre starea lor etnolingvistică şi socială. Era în perioada când statul român deschisese, de câteva decenii (mai exact, din 1864), şcoli şi biserici pentru aromânii din Balcani, instituţii care funcţionau însă în condiţii vitrege de cele mai multe ori, şi când în România se formase o opinie publică deosebit de favorabilă românilor balcanici[1]. Ne gândim în acest sens la operele călătorilor-autori I. Neniţescu (1895), Constantin N. Burileanu (1906) sau Tache Papahagi (1920). După exemplul lor, dar şi al altor cercetători români şi străini, precum Gustav Weigand (Weigand 1892, apud Capidan 1931: 3; Weigand 1894–1895; Weigand 1910), Th. Capidan (1931), Al. Rosetti (1929)[2], Petru Neiescu (1997), Adrian Turculeţ (2003), Thede Kahl (2006) şi alţii, am făcut şi noi călătorii de studii la aromânii din Albania, în special pentru a aduna date de la faţa locului despre grupul lingvistic al moscopolenilor, un grup distinct de aromâni[3], despre care am publicat până în prezent o serie de studii şi articole[4].

Denumirea generică de *moscopoleni* este de natură livrescă, grupul în sine fiind alcătuit din aromânii care locuiau în trecut în satele *Grábova* (în graiul locului, *Gr̨eáva*[5]), *Nícea*, *Lúnca* (alb. *Llënga*), *Şipsca* şi din fosta metropolă *Moscopole*, situate în munţi, la vest de şoseaua care leagă oraşele Pogradec (*Pogradéţ*) şi Korçë (*Curcęáu̯a*, *Curcęáo*, în aromână), din partea de est a sudului Albaniei. După localităţile de origine, ei îşi spuneau, şi îşi mai spun şi azi, *grăvén* (sau *grabovár*[i]),

[1] Vezi, în acest sens, Gheorghe Zbuchea (1999: 45–67), pentru acţiunile întreprinse după 1959 de Comitetul Macedoromân de la Bucureşti, devenit apoi Societatea de Cultură Macedoromână, pentru sensibilizarea opiniei publice din statul român nou constituit.

[2] Al. Rosetti i-a vizitat pe fărşeroţii din Albania în perioada imediat următoare stabilirii lor în România, în Cadrilater.

[3] Din punct de vedere lingvistic, observaţii despre grupul moscopolean face Th. Capidan (1931: 120–124; 1932: 18), fără să aprofundeze însă problema. Informaţii despre originea şi ocupaţiile moscopolenilor, ca şi o prezentare pe larg a graiului ne oferă Nicolae Saramandu (1972: *passim*; 2003: 27; 2004: 87–88).

[4] Cf. Bardu 1993: 38–44; Bardu 2004b; Bardu 2005a; Bardu 2005b: 276–286. De asemenea, multe referiri la grupul lingvistic al moscopolenilor se găsesc în Bardu 2004a.

[5] I. Neniţescu (1895: 448) notează *Grava* alături de *Voscopol*, *Nicea*, *Pogradeţ*. Împreună, aceste localităţi ar fi avut atunci 8150 de locuitori aromâni.

nicóţ, *link'óţ* sau *lăngár*[i], *şipscár*[i] şi *moscopolén* sau *voscopolén* (după pronunţia aromânească *Voscopole* a denumirii oficiale albaneze *Voskopojë*, pentru Moscopole. În afară de Moscopole, oraş curat aromânesc altădată, faimos în secolul al XVIII-lea pentru bogăţia şi cultura sa, care, după prădarea şi devastarea lui în 1788 de către bandele de musulmani din zonă, în ultima parte a secolului al XVIII-lea a început să fie populat şi de etnici albanezi (cf. Neniţescu 1895: 343), toate celelalte patru localităţi menţionate au fost locuite totdeauna numai de aromâni şi au rămas în întregime aromâneşti până în zilele noastre. În timpul regimului comunist, în deceniul al VI-lea, când a început industrializarea socialistă, şi mai ales după căderea comunismului, mulţi moscopoleni şi-au părăsit localităţile natale pentru a se stabili în oraşe, unde condiţiile de trai erau ceva mai bune. De exemplu, în perioada 2003–2007, localitatea Şipsca s-a depopulat aproape complet, ajungând de la 20 de case locuite în 2003, la doar 3, în 2007.

2. Interesat de graiul moscopolenilor, am făcut patru călătorii de documentare în Albania, în anii 2003, 2004, 2007, 2008. În special, am urmărit să facem cercetări la moscopolenii *grăvéń*, deoarece în satul lor, *Gręáva* (Grabova), fost oraş înfloritor şi vestit în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea ca şi Moscopole, Şipsca, Lunca, Nicea, Gramoste, nu a ajuns nici unul din autorii menţionaţi *supra*, deşi au călătorit în Albania, în regiunea respectivă, uneori chiar în apropiere. Constantin N. Burileanu a vizitat Moscopole, Şipsca, Nicea şi Lunca şi probabil că de la moscopolenii de aici a preluat informaţiile despre Grabova cuprinse în *Dela Românii din Albania* (Burileanu 1906: 53, 75–76, 134–135). În mod direct, a cunoscut graboveni (*grăvéń* [n.n.]) veniţi în localitatea Poiani, menţionând că s-a putut înţelege mai bine cu ei decât cu fărşeroţii (Burileanu 1906: 269), dar recunoaşte că în satul Grabova nu a ajuns din cauza drumului anevoios care ducea până acolo[6]. Tache Papahagi (1920) a ajuns la Korcë, dar itinerarul său din această zonă nu a cuprins nici una dintre localităţile în cauză. Th. Capidan (1931: 31–33) a vizitat doar Moscopole şi Şipsca, despre Grabova menţionând doar că, împreună cu Moscopole, Şipsca, Nicea şi Lunca, a fost cândva un oraş înfloritor[7] şi că graiul din toate aceste foste oraşe este graiul aromânilor orăşenizaţi din Albania, care, la origine, au fost tot fărşeroţi. Mai târziu, în anii comunismului, cercetătorul Emil Petrovici a ajuns doar până la Llënga (Lunca) şi Moscopole (Petrovici 1970: 53–55), iar Petru Neiescu (1997: 14) nu a fost interesat să-i ancheteze în mod special pe moscopoleni, cercetările sale oprindu-se doar asupra graiurilor aromânilor din vecinătatea acestora, respectiv Curceaua (Korcë), Pleasa de Sus, Biglişti[8]. Thede

[6] „Grabova este singura comună românească dintre Tomor şi lacuri şi munţii Galiciţa-Morava pe care n'am putut-o vedea. Cu toate că nu e prea departe de Duşari, mi-ar fi trebuit vreo 5–7 ore ca să ajung la ea deoarece trebuiam [sic!] un munte mare şi destul de anevoios de traversat" (Burileanu, 1906: 134).

[7] Alături de aceste nume, Petru Neiescu (1997), menţionează şi Bitcuchi, aşezat la sud de Moscopole.

[8] Din partea de vest a Albaniei, anchetele sale au privit Tirana, Stan Carbunara, Shqepur, Poian. Totuşi, autorul a cules texte dialectale din Moscopole, după cum precizează în „Introducere" (Neiescu 1997: 14).

Kahl a vizitat ceea ce a mai rămas din Lunca (Llënga)[9], dar până la Greava (Grabova) nu a ajuns.

Aşadar, prezenţa noastră la Grabova în august 2003[10] şi după aceea, în septembrie 2007 şi septembrie 2008, a fost prima a unui cercetător român în acest sat aromânesc (*rămănésc*, în graiul local) din munţii din jumătatea de sud a Albaniei.

3. Există două sate cu numele oficial de Grabova: *Grabova A* şi *Grabova B*, ambele situate judeţul Gramsh, la nord de râul Devol. Cel aromânesc (*rămănésc*) este *Grabova A* (în denumirea oficială, *Grabova Siper*, ceea ce înseamnă „Grabova de Sus"). Celălalt, *Grabova B* (în denumirea oficială, *Grabova Posht* „Grabova de Jos"), este locuit de etnici albanezi de confesiune musulmană şi de aceea aromânii din Grabova *rămăņeáscă* îl numesc *Gŗáva o Túrcu*.

Grabova A (*Gŗáva rămăņeáscă*, cum îi mai spun aromânii) se află în munţi, la capătul unui drum şerpuitor, tăiat în rocă sfărâmicioasă, reparat relativ recent, care leagă oraşul Gramsh de satele dinspre muntele Valamare (*Válŗa Mári*, în graiul *rămănésc*). Drumul, cu multe serpentine ameţitoare, trece prin satele albaneze Kodovjiat, Mbulçar, Taragjini, Grabova B, Kurata şi urcă în continuare spre *Shëna Premte*[11], capătul de linie al autobuzului. Drumul nostru lasă însă Shëna Premte (*Stâvinerŗa*), care azi se numeşte Lenia, undeva în dreapta. De aici înainte, drumul devine foarte accidentat, aproape impracticabil cu automobilul pe cei câţiva kilometri care mai sunt până la Grabova A (Grabova de Sus). Numai o maşină cu dublă tracţiune şi foarte robustă, precum jeepul Toyota[12], poate urca pe serpentinele mărginite de prăpăstii ameţitoare pentru a ajunge până la capăt. La Grabova aromânească însă poţi ajunge şi pe jos, pe la Stâvinerea (Lenia), unde cobori din autobuzul (căruia albanezii şi aromânii îi spun *furgón*) venit de la Gramsh şi de unde iei pieptiş muntele dinspre nord, care separă cele două localităţi. Este un fel de potecă-drumeag, bătătorită de săteni şi animalele lor de povară şi croită pe partea dreaptă a pantei destul de puţin înclinate a muntelui, pe care mergi cu mari eforturi timp de o oră şi jumătate, două ore[13]. Există şi o cale mai uşoară, printr-o trecătoare

---

[9] În 2003, la Llënga (*Lunca*), mai erau doar 6 case locuite, după cum am aflat la Pogradec de la link'otul Lambi Jovan Kokoneshi. Astăzi, conform informaţiilor oferite de un grăvean, pe nume Prokop Kokoneshi, care deţine acolo un mic local comercial, există 7 case locuite.

[10] Noi am vizitat Greava pentru prima dată în 1989, în timpul regimului comunist, dar, din cauza stricteţii de atunci şi ca urmare a rugăminţii celor care ne-au primit în casele lor (unchi, mătuşi şi veri primari), nu am putut nota mai nimic la faţa locului.

[11] *Shëna Premte* este traducerea in albaneză a denumirii aromâneşti *Stâvínerŗa* „Sfânta Vineri", ceea ce arată că această comună, în a cărei administraţie se află Grabova, a fost locuită cândva de creştini, foarte probabil de aromâni. Autorităţile albaneze au schimbat însă vechea denumire, bine încetăţenită în graiul aromânilor din Greava, cu *Lenia*, denumirea oficială de azi.

[12] Cu o asemenea Toyota, aparţinând grăveanului Todi Buzo, am călătorit în septembrie 2007 şi în septembrie 2008, când am fost că convins numai un automobil robust, cu dublă tracţiune, ar putea meargă pe acest drum fără să se avarieze foarte serios.

[13] Am mers la Greava pe acest drum în august 2003, alături de colegul conf.univ.dr. Stoica Lascu, de la Facultatea de Istorie şi Ştiinţe Politice a Universităţii „Ovidius" din Constanţa, într-o zi caniculară, când am simţit că ne pierdem răsuflarea de atâta efort. Am înţeles astfel de ce niciun cercetător român nu s-a încumetat până atunci să călătorească spre această aşezare aromânească.

care taie muntele dinspre Shëna Premte, lăsând în dreapta şi stânga două stânci uriaşe, numite de localnici *Şcắmbili di Grẹáva* „stâncile mari din Greava"[14], cale care nu mai este circulată de multă vreme, din cauza căderilor de pietre care au făcut în trecut victime printre trecători.

La capătul drumului însă, eforturile sunt răsplătite cu prisosinţă, căci satul aromânesc Greava este aşezat într-un foarte pitoresc amfiteatru natural. Coamele de munţi (*ḑénur'*) din jur, cu puţină vegetaţie, din care se impune prin înălţime *Komián* (pe hărţile oficiale albaneze, Kamje: 1652 m), situat la vest, lasă între ele un fel de căuş, pe pereţii căruia se află aşezate casele oamenilor. Acest căuş are două deschideri, una la răsărit şi una la sud. Prima deschidere este o vale împădurită cu pini şi zadă, la capătul căreia se vede vârful dominant al muntelui *Válẹa Mári* (Valamare: 2373m). Dinspre acest munte curge râul căruia grăvenii îi zic chiar aşa: *Pắu di Válẹa Mápi* sau *Pắu de la Şápa di Válẹa Mápi*[15] (*şápă* „ferăstrău"), râu în care se varsă multele pâraie şi fire de apă care izvorăsc de prin mai toate părţile şi care fac adesea ca terenurile mai joase ale satului să mustească tot timpul de apă. A doua deschidere este spre sud, prin trecătoarea dintre cele două stânci uriaşe şi înfricoşătoare, *Şcắmbili di Grẹáva*, menţionate *supra*.

Casele, căţărate pe pantele acestui amfiteatru natural de o frumuseţe aspră, sunt construite din piatră, liantul tradiţional fiind ceamurul (*láspi*). Pentru rezistenţă, zidurile sunt întărite cu brâie (*brắni*) din lemn de zadă (*ḑádă*). Sunt acoperite cu un fel de ţigle sau mai degrabă dale, din ardezie, de culoare gri, numite *ploĉ* (alb. *plloçë*), destul de neregulate ca dimensiuni şi mai groase decât plăcuţele de ardezie obişnuite cu care sunt acoperite casele în alte părţi ale Europei. De aceea, culoarea dominantă a construcţiilor şi a satului întreg, când priveşti de la înălţime şi de la o anumită distanţă, este griul. Doar acoperişul şcolii şi al dispensarului, reparate de curând, sunt din ţiglă ondulată roşie.

Numărul caselor locuite (unele case au rămas nelocuite după emigrarea familiilor care le locuiau) a crescut de la 44 în 2003, la 60 în 2008. Ele sunt grupate, după familiile înrudite (neamuri) care le locuiesc, în cartiere (mahalale, în aromână *măhăláḑ*), numite azi cu termenul albanez *lagjie* (pl. *lagjet*) „cartier", urmat de numele neamului respectiv: *Lagja o Barδelári*, *Lagja o Buḑelári*, *Lagja o Ĉacalári*, *Lagja o Ĉucelári*, *Lagja o Nişcolári*, *Lagja o Paĉolári*, *Lagja o Truşelári*[16]. Într-un asemenea cartier, de la o casă la alta se ajunge pe uliţe cotite, foarte înguste, numite de localnici *cpáli*, altădată cu caldarâm, acum doar pline de pietre, pe care nu pot trece decât persoane în şir, oile şi vitele de povară. Toate aceste denumiri, împreună cu altele din sat şi din împrejurimi, precum *La Púpa*, *La Papaláza*, *La Ĉáĉa*, *La*

---

[14] Termenul albanez *shkëmb* „stâncă, stană, bolovan de piatră (geol. masiv)" (cf. DARFSR, s.v.) a intrat cu acelaşi sens şi în graiul aromânilor din Albania. Vezi şi DDA, s.v. *şcắmbă*.

[15] Precizăm că, în graiul grăvenilor, consoana lichidă *r*, cu vibraţii apicale, se pronunţă, ca *r* velar, ca la fărşeroţii din Albania, redat în transcriere fonetică prin litera grecească *ro*: *P*, *ρ*. Vezi în text *infra*.

[16] Pentru a denumi pe membrii unei familii sau ai unui grup de familii înrudite care poartă acelaşi patronim, în graiul aromânilor moscopoleni se întrebuinţează sufixul colectiv *-lári* de origine turcă, adăugat patronimului respectiv. Astfel, toţi care poartă numele de familie *Trúşi*, *Búḑo*, *Bárδi*, *Níşcu*, *Páĉo*, *Čuĉo*, *Čaĉa* devin în graiul moscopolean *Truşelári*, *Buḑelári*, *Barδelári* etc.

Púnti, La Iáni Gógu, Ĉâĉópu o Fágu, La Trúştḙa o Bózo, La Cpiúţi, La Pádḙa o Pắu, La Pádḙa di Muĉắpi, La Cápu ali Gái̯e[17], servesc şi pentru orientarea localnicilor în sat şi în jurul lui, în activitatea şi comunicarea lor cotidiană.

4. Din Grabova A (aromânească), aromânii au plecat în mai multe rânduri, fără ca localitatea să fi rămas vreodată complet părăsită, aşa cum s-a întâmplat cu Grabova B (Grabova Posht), care, conform memoriei colective, în trecut a fost şi ea populată cu aromâni[18]. Prima depopulare masivă s-a petrecut către sfârşitul secolului al XVIII-lea, când oraşul Grabova a împărtăşit soarta Moscopolei şi a celorlalte oraşe aromâneşti (Şipsca, Lunca, Nicea), ajunse la o înflorire economică invidiată de albanezii musulmani din jurul lor (Hoxha 1998: 52, 56–58). Atunci vor fi părăsit Grabova, alături de marii comercianţi ai locului, şi părinţii lui Andrei Şaguna, care au ajuns în cele din urmă în Imperiul Habsburgic, în oraşul maghiar Miskolc[19]. Apoi, în anii interbelici, începând din 1931, mulţi grabovari emigrează spre Elbasan şi Lushnjë. În 1933, 15 familii din sat au emigrat în România, unde au fost colonizaţi în Cadrilater, şi apoi, în 1940, în satul Nisipari din judeţul Constanţa, de unde mai târziu au plecat în mare parte spre oraşele apropiate (Medgidia, Ovidiu, Constanţa)[20]. O altă emigrare importantă s-a petrecut începând din 1950, când autoritățile comuniste au început să-i caute pe meşterii din Greava, Lunca, Nicea, Şipsca pentru a construi obiectivele industriale din Korçë, Pogradec, Gramsh, Elbasan, Tirana (Hoxha 1998: 62; DB, TB) .

După o statistică făcută la faţa locului cu subiectul Todi Buzo şi cu alţi consăteni ai săi, aromânii din Grabova ar număra azi aproximativ 300 de suflete, care trăiesc în cele 60 de case locuite. Cei plecaţi în oraşe, după 1950 (1952, 1954), cf. DB, la Gramsh şi în special la Elbasan, consideră că în sat n-au mai rămas decât cei mai săraci şi mai leneşi şi cei care aveau interdicţie să părăsească localitatea. O astfel de interdicţie a suferit subiectul nostru Dhori Bardhi (DB), care a trebuit să locuiască într-o casă din afara satului, ca un fel de paria, pentru motivul că era fiu de chiabur (alb. *kulak*). După căderea comunismului, au plecat din nou mai multe familii în oraşe, dar satul nu s-a depopulat atât de mult precum celelalte localităţi moscopolene menţionate *supra*. Probabil că au vrut să plece şi alţii şi nu au avut posibilităţi financiare să o facă, dar cei rămaşi la Greava muncesc azi din greu pentru a-şi câştiga existenţa.

Ocupaţiile lor de bază din prezent sunt creşterea oilor, agricultura, câtă se poate face în relieful foarte denivelat al satului, şi exploatarea lemnului din pădurile din apropiere. Mulţi dintre ei cunosc meseria de *marangoz* (tâmplar) şi de zidar,

---

[17] Numele de cartiere şi de locuri din *Greava*, pe care noi le-am obţinut la faţa locului, ca şi alte informaţii referitoare la Grabova, se regăsesc şi în lucrarea monografică a lui Meçan Hoxha, *Grabova, e bucura me arumunë* „Grabova, frumoasa [localitate] cu aromâni" (Hoxha 1998).

[18] Documente turceşti menţionează că aceasta din urmă, în 1431–1432, era părăsită (cf. Hoxha 1998: 8).

[19] Aici se va naşte viitorul mitropolit Andrei Şaguna, mare personalitate a românilor transilvăneni din secolul al XIX-lea. Pentru mai multe date despre părinţii lui Andrei Şaguna, cf. Diamandi 1940: 14–24.

[20] Grăvenii de azi spun că atunci ar fi plecat toţi din Greava, dar că pe cei rămaşi i-au ţinut pe loc, între altele, ideea că nu aveau cui să lase în grijă biserica satului, cu hramul Sfântul Nicolae, mândria arhitectonică a tuturor grabovarilor pe care i-am cunoscut.

moştenire de pe vremea când Greava era un mare oraş, iar meseriile erau în plină înflorire[21]. Păşunatul oilor se practică individual sau în asociaţie de 3–4 proprietari. Cei care se ocupă în mod individual îşi aduc turmele acasă de la păşunat în fiecare seară. Ceilalţi şi-au amenajat stâne pe platourile din munţii din apropiere şi le pasc cu rândul toată vara. Laptele este valorificat la căşăria din sat, numită cu termenul *baxho* (< alb. *baxho* „căşărie"; vezi şi DDA, s.v. *băğu*) . Oile se mulg până către sfârşitul lunii august, după care laptele care se mai poate mulge este folosit de fiecare acasă. Conform estimărilor subiecţilor anchetaţi (DP, TP), în Greava există azi cam 3000 de oi. Pentru ele, membrii în putere ai familiei cosesc toată vara şi fac provizii importante de iarbă, pe care o poartă de pe munte cu catârii (*múşti*, în graiul locului < alb. *mushkë*, cf. DDA, s.v.) sau cu caii (cai mici, de munte), pe samare, şi o orânduiesc în căpiţe în curţi. Alături de oi, mulţi ţin pe lângă casă şi câte o vacă, două. Pentru a-şi întreţine animalele care le asigură în cea mai mare parte alimentaţia, grăvenii muncesc din zori şi până seara târziu. Ziua, uliţele înguste şi întortocheate ale satului sunt pustii. Din când în când, câte un adult sau un copil mână din spate o vită. Cei care nu sunt cu oile, la iarbă sau după lemne, în pădure, robotesc în curţile îngrădite în aşa fel că nu poţi privi din drum la ce se întâmplă în interiorul lor. Unii mai au şi stupi, mierea fiind, de asemenea un produs alimentar bine-venit pentru hrana grăvenilor. Pentru realizarea cherestelei, după ce buştenii au fost tăiaţi în aşa fel încât să poată fi purtaţi de catâri sau de cai acasă, folosesc ferăstraie electrice, care nu pot fi întrebuinţate decât între anumite ore, când este curent electric. În trecut, erau mai multe ferăstraie acţionate de forţa apei (*şápă cu ápă*), dar azi în sat mai există doar unul singur, al cărui proprietar este Spiro Stefan Paço, în vârstă de 60 de ani. Cherestеaua este vândută mai ales la Gramsh, oraşul de reşedinţă al judeţului în administraţia căruia se află Greava.

Există şi bărbaţi tineri care sunt plecaţi la muncă în Grecia, unde sunt plătiţi mai bine şi de unde aduc bani acasă, de mare ajutor pentru familiile din care fac parte. Numărul lor, în 2008, era de 20. Vara, aproape toţi vin acasă timp de o lună pentru a-şi ajuta familiile la cosit şi la strânsul fânului pentru iarnă (TB).

Din cauza muncii grele şi a eforturilor continue, care nu încetează decât în timpul iernii, grăvenii au feţele puternic marcate de riduri, ceea ce îi face să pară mai vârstnici decât sunt în realitate. Un bărbat de 50–55 ani pare ca unul de 65–70. Par că s-au resemnat cu această viaţă foarte dură din care nu văd posibilităţi de ieşire. Totuşi, ceva speranţe într-un trai mai bun au început să apară. Todi Buzo, un întreprinzător îndrăzneţ şi poate puţin utopic, a făcut în sat primele investiţii private după prăbuşirea economiei comuniste. A construit mai întâi o căşărie, care valorifică laptele produs de gospodăriile individuale, a pus şcolii acoperiş nou şi a construit şi un mic dispensar pentru comunitatea satului. Cea mai îndrăzneaţă idee economică a sa a fost însă construirea unui hotel pe un mic platou situat în imediata apropiere a satului. Este un hotel de tip „Alpin", căutat de grăvenii emigraţi care se întorc să-şi revadă satul natal, de amatorii de peisaje pitoreşti, aflate cât mai departe de

[21] Dintre meseriile de odinioară practicate la Greava, în afara celor rămase până azi (tâmplar şi zidar) menţionăm: fierari, armurieri, argintari, vopsitori, samargii, croitori etc. (cf. Hoxha 1998: 21). O dovadă că Greava a fost în trecut un oraş important o constituie realitatea că, până în 1946, în fiecare miercuri, aici s-a ţinut târg (*pâzári*), la care veneau să-şi procure mărfuri oameni din mai toate satele de albanezi din jur (cf. DB).

civilizaţia oraşelor. Turiştii vin atât din Albania (oameni de afaceri, politicieni etc.) cât şi din străinătate, prin agenţia internaţională de turism „Aventurier". Albanezii vin mai cu seamă pentru a-şi satisface o mare plăcere specifică, aceea de a mânca un miel la proţap, pe care îl cumpără de la săteni (intermediarul fiind hotelierul) şi de a bea rachiu de fructe făcut de localnici din prune, coarne şi alte poame care se fac aici, la 1300 m altitudine. Intenţia întreprinzătorului, mărturisită nouă, a fost ca prin această investiţie să salveze satul de la depopularea lui completă. După exemplul său, şi alţi grăveni, deocamdată puţini la număr, au început să revină în sat, să-şi revendice proprietăţile de dinainte, pentru a-şi construi case noi, în care îşi petrec verile. Unul dintre ei este Thanasi Vasil Thano, care locuieşte la Elbasan (din 1959), dar care s-a întors la Greava şi şi-a construit o casă pe locul care a aparţinut înainte familiei sale. Aşadar, turismul, deocamdată aflat la început, ar putea fi o soluţie pentru a depăşi greutăţile în care trăiesc azi grăvenii. Următorul proiect este construirea unei microhidrocentrale în apropierea satului, care poate valorifica potenţialul energetic al apelor din zonă.

Tot datorită intervenţiilor lui Todi Buzo, a început reparaţia bisericii Sf. Nicolae a satului, recunoscută ca un monument de arhitectură şi pictură bisericească[22]. Grăvenii povestesc cu mândrie cât de frumoasă a fost altădată biserica lor, pentru care, spun legendele locului, grăvenii nu şi-au părăsit satul natal (vezi nota 20). Cealaltă biserică, *Stâvínerea*, se află în locul unui fost cartier al localităţii, care a dispărut prin părăsirea şi ruinarea caselor.

Deşi timpul le este mai tot ocupat şi nu au vreme de pierdut, grăvenii sunt amabili cu un străin, mai ales dacă este vorbitor al graiului lor. Despre România ştiu că demult au plecat din Greava mai multe familii şi că unii dintre ei au rude mai apropiate sau mai depărtate acolo. Unii mai tineri ar dori ca statul român să-i recunoască drept români şi să le ofere documente care să le permită să călătorească lesne în ţara noastră[23]. Deşi călătoresc frecvent în Grecia, care îi consideră greci vlahofoni, aceştia nu se simt prea bine în ţara lui Homer. În contactele avute cu românii din România, aflaţi şi ei la muncă în Grecia sau Italia, precum şi în alte state ale Europei occidentale, ei şi-au dat seama că graiul lor seamănă mult (*s'uidusęáşti múltu* „se potriveşte mult") cu cel al românilor, dar recunosc că nu au stat prea mult în preajma lor, pentru a realiza cât de mare este asemănarea între cele două rostiri[24].

[22] Deşi practicarea religiei a fost interzisă în 1967, cele două biserici din Greava, Sf. Nicolae (*Ay Nicóla*) şi Sf. Vineri (*Stâvínerea*), nu au fost demolate, ci au fost folosite în alte scopuri. De pildă, biserica Sf. Nicolae a fost întrebuinţată de cooperativa agricolă a satului ca magazie de cereale. În 1989, când am vizitat-o prima dată, biserica mai păstra ceva din stucatura originală a coloanelor pridvorului, a căror răsucire amintea de coloanele bisericii mănăstirii Curtea de Argeş din România.

[23] Asemenea doleanţe şi-au manifestat şi alţi aromâni din Elbasan, Tirana, Korçë, Pogradec, Divjaka etc., mai ales persoane în vârstă de până în 40 de ani, şi în mod special tineri care au studiat în România, care împărtăşesc sentimentul românităţii, dar care se văd ţinuţi la marginea ei, după terminarea studiilor şi întoarcerea lor acasă.

[24] Alta era situaţia în anii 1960, când Petru Neiescu i-a vizitat pe aromânii din Albania în vederea realizării *Micului atlas*... şi când a constat că toţi aceştia „au conştiinţa originii lor comune cu a noastră, şi cei mai mulţi dintre ei, în special oamenii mai în vârstă, au şi sentimente naţionale româneşti. Mulţi dintre ei mă întrebau cu reproş de ce nu îi ajutăm, de ce îi lăsăm să se piardă fără a întreprinde nimic în sprijinul lor" (Neiescu 1997: 27). Asemenea reproşuri ne-au fost adresate şi nouă în anii 2000, în timpul anchetelor efectuate la Greava.

5. Aromânii din satul Greava se declară *rumun* (termenul albanez pentru etnonimul *român*, cf. DARFSR, s.v.) la recensămintele oficiale. În sat îşi vorbesc fără jenă graiul aromânesc străbun, pe care însă îl presară frecvent cu elemente lexicale albaneze. De multe ori, în timpul unei conversaţii, o dau, fără să-şi dea seama, pe albaneză. Când doresc să comunice mai repede, vorbesc de la început în albaneză. În albaneză vorbesc şi în prezenţa unui etnic albanez, care vine prin sat cu vreo treabă. Deşi familii întregi de albanezi nu au intrat încă în Greava, în ultimii ani, pentru a evita căsătoriile cu rude prea apropiate (între veri de gradul I, II sau III) din cadrul comunităţii, tinerii bărbaţi grăveni au început să-şi caute neveste printre fetele albaneze din satele din jur, de la Lenia (Stâvinerea), de exemplu. Acestea sunt fete de *buctár*^{i} sau *bâctár*^{i} [25], adică de albanezi musulmani, cum sunt toţi azi în Stâvinerea şi în celelalte sate de pe drumul dintre Gramsh şi Greava, dar care învaţă destul de repede graiul aromânesc al familiei în care au intrat. Situaţiile de bilingvism create în acest fel îi fac pe grăveni să se exprime tot mai des în albaneză, chiar dacă nu-şi uită graiul nativ şi rezistă încă asimilării.

6. Numele satului, Grabova, este, după cum arată şi rezonanţa sa fonetică, de origine slavă. În bulgară, există termenul *габър* „Carpinus betuluis" (cf. БЕР, s.v.), provenit din v.sl. **grabgъ*, devenit, prin disimilaţie, încă din perioada protoslavă, **grabъ* şi **gabгъ*, forme regăsite în toponimul bulgăresc *Gabrovo*. În sârbă există cuvântul *gräba* „carpen" (cf. DSR, s.v.), o formă mai apropiată de numele Grabova. Se pare că strămoşii aromânilor graboveni şi-au însuşit acest toponim de origine slavă, deoarece au ajuns aici după ce slavii au trecut şi au trăit o perioadă în aceste locuri[26]. Pronunţia *Gre̯áva* poate fi o formă adaptată la sistemul fonetic al aromânei timpurii, foarte aproape de protoromână, în care *b* şi *u̯* în poziţie intervocalică au dispărut (ILR 1969: 211). Pentru terminaţia *-(o)va*, frecventă în denumirile de locuri din sudul Albaniei, nu avem însă o explicaţie satisfăcătoare.

Graiul aromânesc vorbit azi în Greava este, în general, graiul moscopolean, identificat şi descris de Nicolae Saramandu în *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea* (1972). Totuşi, aşa cum am arătat în 2003: 188–189, există trăsături care individualizează vorbirea din fiecare sat moscopolean.

În vocalism, vocala *á* se aude ca *á* în pluralul adjectivului *mari* (*máρi*): *fâcóρ*^{i} *maρ*^{i}, *féti maρ*^{i} *şi* nu ca *ắ* (*măr*^{i}), ca în alte graiuri aromâneşti, ceea ce constituie o particularitate a graiului moscopolean[27]. În general, diftongii *e̯á* şi *o̯á* se pronunţă ca *e* deschis (*ę́*) şi *o* deschis (*ǫ́*): *fę́tă* „*fată*", *sę́ρă* „seară", *hǫ́ρă* „sat" *nǫ́ptę̯a*[28]. *U* final

---

[25] Termenul este derivat din alb. *bukë* „pâine, aluat din pâine, pită", cf. DARFSR, s.v. *buk*.

[26] „Pe baza analizei toponimelor din munţii Pind a lui Weigand [...] care stabilea un substrat slav în numele aromâne mai noi, poate fi explicat faptul că regiunea a aparţinut mai întâi slavilor şi apoi aromânii s-au stabilit în fostele regiuni slave" (Kahl 2006: 104). Opinia lui Weigand, citată de Tede Kahl, este susţinută de numele satelor Lunca, Nicea, Şipsca, locuite în exclusivitate de aromânii moscopoleni, ca şi de numeroasele toponime de rezonanţă slavă din regiunea Pogradec-Korçë şi din alte regiuni ale Albaniei.

[27] Alte observaţii şi consideraţii cu privire la *á*: *á*, la Bardu 2004a: 72.

[28] Vezi şi observaţiile noastre asupra graiului aromânesc din Şipsca (Bardu 2004b: 190–191). Fenomenul a fost semnalat de Capidan (1931: 181, 185–186) şi pentru fărşeroţi. Cf. şi Saramandu

nu se aude după *m*: *am* „am", *nâdzém* „mergem", *nâ scăldám* „ne scăldam" etc., ceea ce constituie o altă caracteristică a graiului moscopolean (cf. Saramandu 1972: 329–340; Saramandu 1984: 429).

În consonantism, trăsătura care particularizează graiul din Greava față de celelalte graiuri moscopolene (din Lunca, Nicea, Șipsca și Moscopole) este rostirea velară a lui *r* (*ρ*): *aúρsu* „urs", *líspu* „lanț, lănțug", *ρắṷ* „râu", *sâcáρă* „secară" etc. Se știe că această pronunție este specifică fărșeroților din Albania, iar dintre cei veniți în România, fărșeroții originari din localitatea albaneză Pleasa (azi, la Palazu, sat-cartier al Constanței, și la Pipera, lângă București) sunt aceia care îl rostesc pe *r* cu vibrații velare sau uvulare. La moscopolenii din Ovidiu, Nicolae Saramandu (1972) nu a înregistrat această rostire, pe care noi am notat-o la toți grăvenii pe care i-am anchetat. Pronunția în cauză poate fi un indiciu important pentru originea fărșerotă a grăvenilor, confirmând părerea lui Th. Capidan (1931: 116 sqq.), care a crezut că, în general, aromânii orășeni, care nu pronunțau pe *r* cu vibrații velare sau uvulare, la origine tot fărșeroți au fost. Trebuie să precizăm însă că moscopolenii, în general, și grăvenii, în special, sunt de multă vreme sedentari, în comparație cu fărșeroții, pe care, în parte, Petru Neiescu (1997: 18–19, 30–31 și urm.) i-a găsit încă pendulând cu turmele după pășunat.

Ca fenomene fonetice, în graiul grăvenilor este foarte frecventă metateza. Astfel, ei pronunță *alcâsḗscu* față de *alăxéscu* (DDA, s.v.); *alțânắm*, față de *anălțắm* (DDA, s.v. *análțu*); *aṣpâtắm* față de *aștâptắm* (DDA, s.v. *aștéptu*); *-ntur*, față de *-ntru* (DDA, s.v.): *ntur mắnă* „în mână" etc.

În morfologie, în flexiunea nominală, remarcăm formarea genitiv-dativului cu particula *o*, care îndeplinește rolul articolului hotărât proclitic *al*[u] „lui" din alte graiuri aromânești (cf. Caragiu Marioțeanu 1975: 222–223, Saramandu 1984: 439–440) *cása o Nísi* „casa lui Nisi"; *âl' dzâṣu o Tódi* „i-am spus lui Todi".

În flexiunea verbală ne-a atras atenția în mod deosebit realizarea perfectului compus al verbului *moρ*[u] nu cu forma feminină a participiului *murítă*, ci cu forma feminină a adjectivului *mort*: *mọ́ρtă*: *Vasíli ápi mọ́ρtă* „Vasili a murit". Ar putea fi vorba de o acomodare semantică a formei adjectivale cu aceea o formei feminine a participiului, specifică în general aromânei (Caragiu Marioțeanu 1975: 249; Saramandu 1984: 454).

În ceea ce privește lexicul, am remarcat intrarea în fondul principal lexical a tot mai multe cuvinte albaneze, care sunt întrebuințate în locul celor moștenite în grai, ilustrative în acest sens fiind numele de rudenie: *bábi* (< alb. *babi* < tc. *baba*, cf. DDA, s.v.) pentru *tátă*, *dái* (< alb. *dajë*) pentru *lálă* „unchi"; *nắnă* (< alb. *nënë*) pentru *mámă* etc.[29], care sunt folosite tot mai des.

1972: 62, 64. Asemenea identități fonetice ne îndeamnă să credem că, la origine, probabil că moscopolenii, în general, și grăvenii, în special, sunt tot fărșeroți (vezi *infra*).

[29] Pentru mai multe exemple, cf. Bardu 2005: 705. Și moscopolenii veniți în România foloseau frecvent, în alternanță liberă, *bábi* pentru „tată", *dái* pentru „unchi (din partea mamei)", *ĝáĝi* pentru „unchi (din partea tatălui)", chiar și *nắnă* pentru „mamă", ceea ce ne face să credem că, fiind de multă vreme sedentari în localitățile lor de origine din Albania, ei au intrat mod natural în contact lingvistic cu majoritarii albanezi din jur, de la care au împrumutat o serie de lexeme (vezi și Capidan 1931: 207; Capidan 1932: 169–177).

Dintre numele de familie, cele mai frecvente sunt *Bárdhi*, *Búzo*, *Ĉúĉo*, *Cănúti*, *Nişcu*, *Trúşi*, *Tháno*, *Verúşi*. Dintre cele de botez, menţionăm, ca nume bărbăteşti: *Andóni*, *Cristo*, *Δímo*, *Δópi*, *Yáni*, *Yópγi*, *Lámbpi*, *Nísi* (*Δionís*), *Pandéli*, *Pípo*, *Spípo*, *Sotíri* (*Sotipák'i*), *Θemístocle*, *Θomái*, *Vang'éli* etc.; nume femeieşti: *Δimítpa*, *Margaríta*, *Mapía*, *Naúnca*, *Pandópa*, *Papaşk'ivía*, *Θomaíδa*, *Viólţa*. Originea grecească a celor mai multe dintre acestea este evidentă.

În încheierea acestor rânduri, putem să afirmăm că aromânii moscopoleni din Grabova (Greava) se constituie azi ca o realitate extrem de interesantă din punct de vedere istoric, lingvistic şi etnografic. O echipă complexă de cercetători ar putea evidenţia aspecte de mare interes ştiinţific ale acestei mici lumi, despre care nu ştim cât va mai rezista asimilării.

Bibliografie

Bardu 1993: Nistor Bardu, *Un grai aromânesc din Dobrogea*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Ovidius»", Secţiunea Filologie, tom IV, p. 38–44.

Bardu 2004a: Nistor Bardu, *Limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea* (Cavalioti, Daniil, Ucuta), Constanţa, Ovidius University Press.

Bardu 2004b: Nistor Bardu, *Observaţii asupra graiului aromânesc din localitatea Şipsca (Albania). Aspecte fonetice*, în vol. *Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene*, Iaşi, Editura Alfa, p. 185–193.

Bardu 2005a: Nistor Bardu, *Elemente lexicale albaneze în graiul de astăzi al aromânilor moscopoleni din Albania*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română. Structură şi funcţionare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Bardu 2005b: Nistor Bardu, *Trăsături ale graiului moscopolean în limba scrierilor aromâneşti din secolul al XVIII-lea* (în limba macedoneană), în vol. *Зборник на труднови од меународиот научен симпозиум „Власите на Балканот"*, Skopje, p. 276–286.

БЕР: *Български етимологичен речник*, том I, А–З, Издтелство на Българската Академия Науките, 1971.

Burileanu 1906: Constantin N. Burileanu, *Dela Românii din Albania*, Bucureşti, Lito-Tipografia C. Motzătzeanu.

Capidan 1931: Th. Capidan, *Fărşeroţii*, în „Dacoromania", VI, p. 1–210.

Capidan 1932: Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*. Bucureşti, Imprimeria Naţională.

Caragiu Marioţeanu 1975: Matilda Caragiu Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

DARFSR: Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicţionar albanez–român. Fjalor shqip–rumanisht*, Iaşi, Polirom, 2003.

DDA: Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

Diamandi 1940: Sterie Diamandi, *Oameni şi aspecte din istoria aromânilor*, Bucureşti, „Cugetarea".

DSR: Mile Tomici, *Dicţionar sârb–român* (A–L), Timişoara, 1998.

Hoxha 1998: Meçan Hoxha, *Grabova e bukura me Arumunë*, f.l.

ILR 1969: *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei.

Kahl 2006: Thede Kahl, *Istoria aromânilor*, Bucureşti, „Tritonic".

Neiescu 1997: Petru Neiescu, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Neniţescu 1895: I. Neniţescu, *Dela Românii din Turcia Europeană*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.

Papahagi 1920: Tache Papahagi, *La Românii din Albania*, Bucureşti, Tipografia Nicolae Stroilă.
Petrovici 1970: Emil Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania*, în *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 53–55.
Rosetti 1929: Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, în „Grai şi suflet", vol. IV, fascicula I, p. 1–83; fascicula II, p. 377–380.
Saramandu 1972: Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Saramandu 1984: Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 423–476.
Saramandu 2003: Nicolae Saramandu, *Studii aromâne şi meglenoromâne*, Constanţa, Ex Ponto.
Saramandu 2004: Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Turculeţ 2003: Adrian Turculeţ, *Aspecte ale situaţiei sociolingvistice a aromânilor din Albania*, în vol. *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, Iaşi, Editura Alfa.
Weigand 1892: Gustav Weigand, *Von Berat über Muskopoljie nach Gjordscha*, în „Globus", nr. 61.
Weigand 1894–1895: Gustav Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch–philologisch–historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo–Romanen oder Zinzaren*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth.
Weigand 1910: Gustav Weigand, *Die Aromunen in Nordalbanien*, în „Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache", XVI, p. 193–212.

Subiecţi

Dhionis Paço (DP), 42 ani, marangoz, agricultor; locuieşte în Grabova.
Dhori Bardhi (DB), 73 ani, zidar, agricultor; până la 60 de ani a locuit în Grabova; în prezent locuieşte la Elbasan.
Todi Buzo (TB), 45 ani, om de afaceri; locuieşte la Grabova şi la Elbasan.

Chez les Macédo-Roumains de Grabova (Greava) d'Albanie

Bien des Macédo-Roumains qui ont peuplé au long du temps exclusivement les villages de *Şipsca*, *Grabova*, *Nicea*, *Lănga* (*Lunca*), ont quitté leurs localités pendant la dictature communiste et, surtout, après la chute de ce régime, passée a l'aube des années 1990. À savoir, pendant les années 2003–2007, le village *Şipsca* tout près de *Moscopole*, a été presque complètement dépeuplée, le bilan concernant la régression du 20 maisons habitées en 2003 à 3 en 2007.

C'est pas une situation pareille avec la localité Grabova (Greava, dans le patois), où il y a à présent 60 habitations (face à 44, en 2003) où vivent environ 300 hommes.

Notre recherche, déroulé sur terre, contient des renseignements concernant ce village, les habitants et leur occupations, leur situation sociolinguistique, aussi bien de la manière dans laquelle le patois macédo-roumain natif s'actualise de nos jours.

Constanţa, România

Huliganismul verbal şi limbajul violenţei în presa românească actuală

Doina Marta BEJAN

Cele două aspecte la care vom face referire caracterizează din punct de vedere lingvistic o bună parte a presei româneşti din ultimele două decenii, dar şi alte mijloace de comunicare în masă. Ambele au stat în atenţia cercetătorilor limbii actuale şi a organismelor de supraveghere a folosirii limbii române în spaţiul public.

Sintagma *huliganism verbal* este utilizată de o reputată lingvistă, Mioara Avram, în articolul *Limbajul şi educaţia*, pentru a caracteriza un anume tip de comportament verbal: „Educaţia morală şi civică a limbajului trebuie să ducă la deprinderea unei exprimări civilizate, la înlăturarea grosolăniilor de tot felul, care alcătuiesc adevărate acte de huliganism, chiar dacă este vorba numai de un *huliganism verbal*" (Avram 1987: 16–22). Definiţia de dicţionar a cuvântului *huliganism* – „purtare sau atitudine brutală, care se manifestă prin încălcarea, în mod grosolan, a drepturilor şi a libertăţilor celorlalţi cetăţeni, prin acte de agresiune [...]" (DN, s.v.) – atrage atenţia asupra nerespectării drepturilor individuale sau colective prin violenţă (în cazul nostru) lingvistică.

După 1989, prezenţa limbajului abuziv, huliganic a crescut şi, din limbaj marginal, parte a limbajului cotidian, el a devenit extrem de răspândit, o adevărată piedică în calea civilizaţiei. „Civilizaţia modernă este construită pe ideea de ordine creată de indivizi cu aceleaşi drepturi şi ale căror acţiuni sunt motivate de dorinţa de autorealizare. Acest principiu se regăseşte la nivelul instituţiilor şi al practicilor politice şi economice, la nivelul imaginarului social şi în formele disciplinate de educaţie ale individului modern. O astfel de ordine previne violenţa, abuzurile şi ameninţările reciproce, permiţând, de regulă, o funcţionare normală a societăţii" (Taylor 2007: 13). Frecvenţa huliganismelor verbale în societatea românească actuală este un semn al unei situaţii aparte a corpului social, dar şi un mijloc prin care ea este instaurată. Presa, ca formă de reflectare şi modelare a realităţii dizarmonice pe care o trăim, oferă adesea dovezi de forţare a limbii prin lipsă de instrucţie şi prin improvizaţie joasă şi grobiană. Fenomenul este întâlnit atât la limbajul jurnalistic din pamflete, cât şi în cel din textele în care obscenul şi violentul substituie informarea reală, refuzând cititorului dreptul la opinie (de văzut, în special, paginile 2–3, semnate *Alcibiade*, din „România Mare"; exemple din 1998: „putoare fără ruşine, judecătoarea N."; „A.P., cavaler de Kurlanda"; „şef de rahat, oligofrenul D." ş.a).

Într-un eseu asupra imaginarului lingvistic violent românesc se motivează fenomenul la care ne referim: „defularea lingvistică a fost o urmare firească, la nivel emoţional, după căderea regimului comunist, în care funcţionase legea cenzurii şi faimoasa limbă de lemn. [...] Această violenţă lingvistică descătuşată, instaurată

după căderea comunismului, a devenit, la un moment dat, încălcătoare de tabuuri, promovând derapaje verbale mai mult sau mai puţin intenţionate. Cea mai vizibilă a fost tendinţa de sexualizare a limbajului. [...] anumite segmente din mass-media au promovat o violenţă lingvistică în sens comercial, pentru a seduce subliminal publicul (într-o *captatio benevolentiae* de tip morbid insidios [...]). În comunism violenţa lingvistică fusese disciplinată şi exact orientată, ea fiind îngăduită doar împotriva «duşmanilor poporului» [...]. Înainte de comunism, România fusese marcată de democraţii integrale sau parţiale, dar care, cu toatele, nu limitaseră decât efemer libertatea de exprimare şi opinie, astfel încât violenţa lingvistică şi imaginarul său putuseră să funcţioneze în voie. După patruzeci şi cinci de ani de comunism însă, verva s-a dovedit a fi incendiară, *adesea depăşind orice limite*" (Cesereanu 2003: 12). Parcurgând presa românească de la Mihai Eminescu până în zilele noastre, autoarea a decodat nouă registre ale limbajului violent, specifice mentalului românesc, pe care le vom prezenta succint (Cesereanu 2003: 8–11):

– registrul *subuman*, prin care se urmăreşte declasarea celui incriminat prin raportarea sa la un statut diferit de cel omenesc: *nimicuri*, *retardaţi*, *pleavă*, *scursuri*, *handicapat*, *paralitic*, *pitic* etc.;

– registrul *igienizant*, calificativele detectând întotdeauna în cel criticat *un venin*, *o cangrenă*, *o molimă*, care trebuie salubrizată, astfel încât societatea să se însănătoşească, să se purifice;

– registrul *infracţional*, unde cei incriminaţi sunt deconstruiţi până la stadiul delincvenţilor; declasarea lor este ridicată la rang instituţional, pentru a se demonstra un statut decăzut în mod public şi pentru a se anula prezumţia de nevinovăţie: *golani*, *derbedei*, *contrarevoluţionari*, *bande de legionari* etc.;

– registrul de tip *bestiar*, prin animalizarea adversarului în *bovine*, *porcine*, *viermi*, *şobolani*, *ploşniţe*, *păduchi*, *căpuşe* etc.;

– registrul religios-punitiv, desacralizant şi satanizator, incriminaţii fiind proiectaţi ca *monştri ai Apocalipsei*, *eretici*, *practicanţi ai liturghiilor negre* etc.;

– registrul *putridului şi al excremenţialului* (numit şi tehnica fecalizării), prin preschimbarea în ordură a adversarului: „*Miasme pestilenţiale*, *dejecţii*, *putregaiuri* încheagă viziuni ale haznalei ori latrinei ridicată la rang existenţial" (Cesereanu 2003: 10);

– registrul *sexual sau libidinos*, prin care organele sexuale ale celor incriminaţi sau cutumele lor erotice sunt ironizate prin *porecle denigratoare*, *anagrame licenţioase*, *jocuri de cuvinte cu efect libidinos*, *metafore şi metonimii jignitoare*;

– registrul *funebru*, prin care este vizată *senectutea* celor incriminaţi, în scopul anihilării existenţiale;

– registrul *xenofob şi rasist*, vizând *antisemitismul*, *antimaghiarismul* sau *antiţigănismul*.

Dintre aceste nouă registre ale imaginarului lingvistic violent care funcţionează în mentalul românesc, patru s-au remarcat prin modul spectaculos-inventiv de realizare: registrul infracţional, cel de tip bestiar, cel putrid-excremenţial şi cel libidinos.

Acest inventar cutremurător desprins din paginile publicisticii româneşti a ajuns, prin exces de utilizare după 1989, să obosească cititorii şi să fie apreciat drept

un semn de incapacitate de a susţine o dezbatere de idei, de a recurge la argument a celor care scriu: „Nu există discuţie pornită, din indiferent ce pricină inocentă ori măruntă, care să nu sară de îndată la temperatura de vâlvătaie a *pamfletului*. Ideile, la români, sunt scurte; patimile, în schimb, fulminante. [...] Mai cu seamă de la Arghezi încoace, pamfletul trece drept faptă de mare talent. Nu-i simplă dovadă de temperament, ci dovadă de temperament cu geniu; cu atât mai mult temperament şi cu atât mai mult geniu, cu cât limbajul în care se exprimă e mai pigmentat şi mai apropiat de stilistica de şatră. [...] mitocănia ca maximă ipostază a genialităţii. S-ar părea că geniul român e de la natură mitocan (ori poate a devenit aşa prin cultură?! căci se poate întâmpla). [...] e şi mai omeneşte de înţeles că-*i de preferat drumul scurt şi spectaculos al iritaţiei drumului plictisitor al argumentaţiei*" (Cistelecan 2006: 1). Dispariţia veritabililor polemişti scade şi valoarea pamfletarilor, căci „ei procedează – e o regulă sfântă, generală – prin a-şi reduce adversarul la o caricatură; acesta se relevă atât de pipernicit (în gândire, în fapte, în celebritate şi în alte cele), încât [...] ideea minimă de dezbatere, cu un astfel de specimen, e compromiţătoare strict; nu dezbaterea ca atare, ci simpla ei posibilitate teoretică este jignitoare. Cu toate astea, tonul urcă în proporţie directă (şi inversă) cu pipernicirea victimei (că de adversar, partener etc. nu mai poate fi vorba) [...]. Concluzia e întotdeauna una singură şi precisă: cu asemenea inşi nu merită să stai de vorbă; de fapt, n-ai cu cine sta de vorbă" (Cistelecan 2006: 1). Se dezvăluie astfel realitatea lipsei de comunicare ce se ascunde în spatele violenţei verbale.

Saturat de exhibiţionismul cuvintelor şi al expresiilor tabu şi de violenţa atacurilor verbale, limbajul jurnalistic, formă a discursului public, reflectă realităţile sociale ale momentului istoric actual, dar şi ecoul la o seducţie lingvistică specifică, devenită „modă", stând, deci, sub semnul vremelniciei. Nu trebuie însă pierdut din vedere faptul că mass-media (ziarul, radioul, televiziunea) conferă prestigiu „noutăţilor" lingvistice, le transformă în modele, devenind, după şcoală, cel mai important factor de educaţie lingvistică. Ca urmare, se cere „ecologizarea lingvistică a spaţiului public" (Gruiţă 2006: 12).

Cel de-al doilea aspect la care facem referire, *limbajul violenţei*, necesită o clarificare a termenului *violenţă*. În Trăsnea, Kallos (1977), cuvântul primea următoarea definiţie ştiinţifică: „întrebuinţare a forţei brutale, constrângere cu forţă". În DEX (1984), cuvântul apare ca polisemantic – având şase sensuri – dintre care amintim: „însuşirea, caracterul a ceea ce este violent" (1); „putere mare, intensitate, tărie" (2); „lipsă de stăpânire în vorbire sau în fapte; vehemenţă, furie" (3). Prin sintagma *limbajul violenţei* înţelegem, pe de o parte, violenţa în limbaj prin porecle, înjurături, insulte, blasfemii, iar pe de altă parte, utilizarea în presă a unui limbaj care să sugereze permanenţa ideii de agresiune. Avem în vedere pagina ştirilor de senzaţie, numite de obicei „Eveniment" sau „Actualitate", din cele mai multe cotidiene. Aici se poate observa cu uşurinţă predominanţa unor verbe ca *a viola*: „Copil *violat* de băiatul vecinilor" („Telegraf" – „Eveniment", 1 aprilie 2004, nr. 76); *a lovi*: „*M-a lovit* până n-am mai ştiut de mine, mi-a dat cu picioarele până m-a băgat într-un şanţ" („Telegraf" – „Eveniment", anul XIV, 16 noiembrie 2005, nr. 260), cu variantele *a fi bătut măr*: „Trei fraţi *bătuţi măr* la Cumpăna" („Telegraf" – „Eveniment", anul XIV, 7 noiembrie 2005, nr. 262) şi *a ameninţa cu bătaia, cu moartea*: „Profesor *ameninţat* de un elev *cu bătaia* în timpul orelor" („Telegraf" –

„Eveniment", anul XIV, 21 noiembrie 2005, nr. 274); *a muri* (*asfixiat*, *carbonizat*, *înecat*): „O bătrână *a murit carbonizată* în propria casă" („Telegraf" – „Eveniment", anul XIII, 2 aprilie 2004, nr. 77). Se pot enumera, de asemenea, o serie de substantive care aparţin aceleiaşi sfere semantice a agresiunii: *altercaţie*, *bătaie*, *sânge*, *conflict*, *incident*, *lovituri*, *agresiuni*, *dispariţie*, *viol*, *muşcătură*, *bestialitate*, *perversiuni*, *vânătăi*, *traumatisme*, *inconştienţă* ş.a. Folosirea în exces a adjectivelor calificative clişeizate, uneori tautologice, care exprimă o afectivitate convenţională şi au o îndoielnică valoare de reliefare, în context cu *viol*, *asasinat*, *crimă*, *masacru*, caracterizează limbajul ştirilor de senzaţie. Apariţia vocabulelor amintite în titluri narative sau incomplete, scrise cu majuscule spre a atrage atenţia, creează imaginea unei societăţi dominate de violenţă. Desigur, apariţia *limbajului violenţei* ţine şi de o anumită stilistică a genului publicistic de senzaţie, care transformă în eveniment fapte cu caracter grav sau ireversibil, dar constanta lui utilizare impune un anumit model comportamental, nedorit în societate.

Aspectele prezentate atrag atenţia asupra responsabilităţii mânuirii limbii de către presă, amândouă având forţa de a „naşte" realitate.

Bibliografie

Avram 1987: Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Cesereanu 2003: Ruxandra Cereseanu, *Imaginarul violent al românilor*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Cistelecan 2006: Alexandru Cistelecan, *Iritarea la români*, în „Bucureştiul Cultural", VI, nr. 7.

DEX: [Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan"], *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1984.

DN: Constant Maneca, Florin Marcu, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1978.

Gruiţă 2006: Gligor Gruiţă, *Moda lingvistică 2007: norma, uzul şi abuzul*, Piteşti, Editura Paralela 45.

Taylor 2007: Charles Taylor, *Notes on the Sources of Violence: Perennial and Modern*, traducere de Dana Oancea & Bogdan Diaconu, „Revista 22", XVIII, 2007, nr. 13 (890).

Trăsnea, Kallos 1977: Ovidiu Trăsnea, Nicolae Kallos (coord.), *Mică enciclopedie de politologie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

Le houliganisme verbal et le langage de la violence dans la presse roumaine actuelle

Ce commentaire attire l'attention sur l'emploi du langage violent dans la presse, qui promeut la vulgarité dans des formes intolérables, la xénophobie, les discriminations de toutes sortes. La violence verbale crée l'image d'une société insécure, ressentimentaire et brutale où la communication réelle est absente.

Galaţi, România

Bilingvismul

Anna BORBÉLY

Definițiile bilingvismului

În comunicarea de față voi vorbi despre *bilingvism*, un fenomen caracteristic și pentru comunitatea noastră, a românilor din Ungaria. Ca să înțelegem mai bine acest fenomen lingvistic, în primul rând voi consemna câteva definiții ale fenomenului, privind frecvența acestuia; apoi voi prezenta, pe scurt, trei aspecte principale privind cercetarea acestui fenomen: bilingvismul individual, bilingvismul de grup și comunicarea bilingvă.

Între cele aproape cincizeci de definiții care au fost formulate pentru bilingvism, unele se pot caracteriza ca definiții mai restrânse, altele cuprind o definire mai largă pentru același fenomen. Iată două definiții mai restrânse. Individul „care utilizează în mod curent și la fel de bine două limbi" (DEX 1996: 98). Bilingvismul se referă la „cunoașterea a două limbi la nivelul de limbă maternă" (Bloomfield 1933: 56). În aceste definiții nu sunt incluși însă bilingvii care cunosc mai bine una din cele două limbi. Despre comunitățile bilingve, John J. Gumperz scrie următoarele. „În societățile bilingve, vorbitorii prezintă grade diferite de competență. Unii stăpânesc ambele limbi la fel de bine; alții vorbesc numai o limbă, în mod obișnuit, și o cunosc pe cealaltă doar superficial" (Gumperz 1975: 209). Cercetările lingvistice pe această temă au demonstrat deja că, între indivizii bilingvi, sunt puțini aceia care vorbesc la același nivel ambele limbi, ei fiind denumiți de Michael A. K. Halliday *ambilingvi* (1968: 141). La fel, mai greu poate fi acceptată acea definiție mai largă pentru bilingvism potrivit căreia individul bilingv, pe lângă limba sa maternă, trebuie să aibă pentru a doua limbă numai o competență minimală în una din cele patru nivele de cunoștințe de limbă: *înțelegere*, *vorbire*, *citire* sau *scris* (Macnamara 1967). Putem fi de acord cu acele definiții care nu pun accentul doar pe nivelul de cunoaștere a limbilor, ci amintesc și de latura funcțională a lor. William Francis Mackey afirmă că bilingvismul este „folosirea și cunoașterea a două sau mai multe limbi" (Mackey 1987), iar Uriel Wienreich, în cartea sa *Language in Contact*, care poate fi considerată, fără îndoială, prima capodoperă a bilingvismului, dă următoarea definiție. „Practica folosirii alternative a două limbi este numită *bilingvism,* iar persoanele implicate, *bilingvi*" (Weinreich 1953: 1; 1975: 40). Tot Uriel Weinreich afirmă că două sau mai multe limbi se află *în contact* dacă sunt folosite alternativ de către aceleași persoane; indivizii care folosesc limba se constituie, așadar în *locus*-ul ('locul') contactului (Weinreich 1975: 40). Putem înțelege complexitatea acestui fenomen și dacă analizăm definiția Tovei Skutnabb–Kangas. Cercetătoarea descrie bilingvismul cu ajutorul a patru criterii:

(1) originea bilingvismului,

(2) identificarea internă şi externă a bilingvilor,
(3) nivelul de cunoaştere a limbilor,
(4) funcţia limbilor cunoscute (vezi tabelul 1).

Se cuvine subliniat faptul că bilingvismul nu este un fenomen care apare sporadic şi numai în unele regiuni de pe mapamond. Se ştie că pe glob sunt vorbite aproximativ 5 mii de limbi (Crystal 1998) şi sunt doar peste două sute de ţări. Aşadar, multe ţări pot fi considerate multilingve, ţări în care se vorbesc mai multe limbi şi unde trăiesc multe grupuri de vorbitori folosind alături de limba maternă, şi limba ţării a cărei cetăţeni sunt. În studiile lingvistice care tratează fenomenul bilingvismului apare mereu ideea că aproximativ o jumătate dintre locuitorii de pe glob sunt bilingvi sau trăiesc în mediu bilingv (vezi Grosjean 1982: i) sau – poate e surprinzător şi de necrezut – „în lume sunt mai mulţi indivizi bilingvi decât monolingvi" (vezi Myers-Scotton 2006: 2).

Bilingvismul poate fi cercetat sub mai multe aspecte, din care voi prezenta doar trei: (1) bilingvismul individual, (2) bilingvismul de grup şi (3) comunicarea bilingvă.

Tabelul 1 (vezi Skutnabb–Kangas 1997: 17)

Definiţiile bilingvismului

Criterii	*Definiţie*
	Acel individ este bilingv:
1. origine	a) care, de la început, a învăţat două limbi în familie de la vorbitorii de limbă maternă.
	b) care, în scop comunicativ, de la început a învăţat în paralel două limbi.
2. identificare internă	a) care se identifică bilingv, total (sau parţial) cu două limbi şi/sau cu două culturi.
externă	b) pe care alţii îl consideră bilingv/vorbitor al două limbi materne.
3. nivelul de cunoaştere al limbilor	a) care cunoaşte la perfecţie două limbi.
	b) care foloseşte două limbi ca vorbitor de limbi materne.
	c) care cunoaşte la fel de bine două limbi.
	d) care e capabil să se exprime corect şi inteligibil şi în a doua limbă.
	e) care măcar parţial cunoaşte şi foloseşte structurile gramaticale ale celei de a doua limbi.
	f) care ajunge în relaţie cu a doua limbă.
4. funcţie	care foloseşte două limbi (sau e capabil să le folosească în cele mai multe situaţii de vorbire, după cerinţele sale şi ale comunităţii din care face parte).

Bilingvismul individual

Indivizii bilingvi diferă foarte mult unii de alții. Ca să înțelegem cât de complex este bilingvismul individual, prezentăm câteva exemple de bilingvi descrise de François Grosjean (1994). Este considerat bilingv, de exemplu, acel muncitor venit dintr-o altă țară care nu cunoaște bine limba țării unde lucrează, deși o folosește zilnic (și e posibil să nu știe nici să scrie, nici să citească în această limbă). Dar e bilingv și acel individ care lucrează ca translator sau traducător. Între aceste tipuri extreme de indivizi bilingvi se află soția originară dintr-o altă țară, care cu prietenii vorbește limba sa maternă sau acel cercetător care citește și scrie studii într-o limbă străină (cu toate că o vorbește foarte rar). Este bilingv, la fel, și acel membru al comunității minoritare (cum e și comunitatea noastră, a românilor din Ungaria), care acasă folosește limba sa maternă, dar în cele mai multe situații de comunicare folosește limba țării unde trăiește. La fel, se poate defini bilingv și acel individ surdomut, care cu prietenii săi utilizează limba surdomuților, iar cu cunoscuții săi, care nu cunosc limba surdomuților, folosește varianta prin semne a limbii vorbite (Grosjean 1994: 1656). Cercetătorii bilingvismului, având în vedere diversitatea bilingvilor, au ajuns la concluzia că practica folosirii a două limbi se poate ilustra ca o linie continuă, alături de care se pot alinia, la diferite distanțe, vorbitorii bilingvi după nivelul de cunoaștere a limbilor pe care le folosesc.

De ce devine o persoană bilingvă? Motivațiile sunt numeroase, dintre care amintim doar cele mai cunoscute: individul s-a născut într-o familie în care părinții au limbi materne diferite (căsătorii mixte); individul trăiește într-o comunitate în care normele de comunicare zilnice necesită folosirea a două limbi; individul a migrat dintr-o arie lingvistică în alta.

Tipurile bilingvismului individual sunt diverse, cele mai cunoscute fiind definite după nivelul cunoașterii limbilor, după modul și timpul când au fost însușite etc.

(1) *După nivelul de cunoaștere a celor două limbi este cunoscut bilingvul:*
– *echilibrat* (care stăpânește limbile la același nivel);
– *dominant* (o limbă este cunoscută mai bine) (Lambert 1955).
(2) *După perioada în care bilingvul și-a însușit limbile cunoaștem bilingvismul:*
– *din copilărie* – sau *de timpuriu* (până la vârsta de 10/11 ani începe însușirea ambelor limbi);
– *din adolescență* (între 11 și 17 ani);
– *ca adult* – sau *târziu* (după 17 ani).
Unii cercetători folosesc noțiunile pentru tipurile de bilingvism *timpuriu* și bilingvism *târziu* astfel:
– *natural* sau *primar*;
– *artificial* sau *secundar* (Bartha 1999: 188).
Tove Skutnabb–Kangas face o diferență între bilingvismul:
– *natural*;
– *școlar/cultural* (1984: 95), iar Max K. Adler clasifică tipurile de bilingvism astfel:
– *achiziționat* (în copilărie);
– *învățăt* (la maturitate) (1977: 113–120; vezi Bartha 1999: 188–189).

(3) *În cazul bilingvismului realizat în copilărie tipurile de bilingvism se definesc astfel*:
– *simultan* (care se realizează, de obicei, într-o familie mixtă);
– *succesiv* (după însuşirea primei limbi începe însuşirea limbii a doua, dar înainte de vârsta de 10–11 ani a bilingvului) (vezi Hamers–Blanc 1989: 10).
(4) *După prestigiul social al limbilor, bilingvismul poate fi:*
– *aditiv* (care se adaugă: individul îşi îmbogăţeşte repertoriul lingvistic[1] cu o nouă limbă);
– *subtractiv* (care ia locul: individul trece de la utilizarea unei limbi la alta, acest tip de bilingvism fiind caracteristic pentru comunităţile minoritare, unde limba comunităţii este înlocuită cu limba majoritarilor) (vezi Lambert 1974).
(5) *După relaţia individului cu comunitatea şi cultura ei, bilingvul poate fi:*
– *bicultural* (bilingvul care se identifică cu ambele comunităţi şi culturi şi este acceptat ca membru în ambele comunităţi);
– *monocultural* (bilingvul care se identifică numai cu comunitatea şi cultura proprie şi este admis numai ca membru al acelei comunităţi);
– *cu o cultură dobândită* (care se îndepărtează de cultura sa şi se identifică cu o nouă cultură);
– *cu o cultură pierdută* (care se îndepărtează de cultura sa, însă nu se identifică cu cultura limbii noi) (Berry 1980).

Bilingvismul de grup

Termenul de bilingvism de grup se poate referi la o ţară sau la o comunitate mai restrânsă, care din punct de vedere teritorial se delimitează de grupul major (bilingvism teritorial). Comunităţile bilingve îşi pot avea originea într-o comunitate monolingvă sau multilingvă. O comunitate bilingvă poate deveni „monolingvă, trilingvă ori bilingvă stabilă" (Tabouret–Keller 1968: 108). La realizarea bilingvismului la nivel social contribuie mai mulţi factori istorici, politici, economici, cum ar fi: apariţia unui popor nou pe un alt teritoriu (descălecare), anexarea prin intervenţia militară, agresivă a unui nou teritoriu, căsătorii din raţiuni politice (în familiile regale), colonizare, unificarea a două ţări, imigrarea şi emigrarea unor grupuri de popoare.

Un grup care în decursul istoriei a devenit o comunitate se poate denumi bilingv dacă membrii acestuia cunosc două sau mai multe limbi pe care le utilizează zilnic. Trebuie menţionat faptul că societăţile bilingve nu sunt pur şi simplu grupuri de persoane bilingve. De obicei, cei mai mulţi dintre membrii comunităţilor bilingve cunosc numai una sau alta dintre limbile folosite de grup şi sunt foarte puţini aceia care cunosc la fel de bine ambele limbi. (Aceşti membrii din urmă, în cele mai multe cazuri, reprezintă elita comunităţii.) În alte cazuri însă, toţi membrii comunităţii pot fi bilingvi.

În istoria unei comunităţi bilingve este important să cunoaştem dacă bilingvismul este stabil sau instabil (de tranziţie) (Fishman 1968, Gal 1979: 2).

[1] Expresia *repertoriul lingvistic* se referă la limbile vorbite de un individ (vezi Myers–Scotton 2006: 2).

Comunitățile bilingve *stabile* își pot păstra ambele limbi, întrucât limbile își au funcțiile comunicative foarte bine delimitate. Bilingvismul stabil este caracteristic numai în foarte puține comunități. De obicei sunt date ca exemple comunitățile bilingve din Elveția, Canada și Haiti. Aceste cazuri lingvistice sunt denumite de Fishman ca situații *diglosice* (1971: 75). Mai multe exemple găsim pentru bilingvismul *instabil* (*de tranziție*), în care limbile nu se delimitează una de alta în plan funcțional, ci ele funcționează identic. Comunitatea românilor din Ungaria este un grup bilingv instabil/de tranziție. În aceste situații lingvistice, bilingvismul este o fază de tranziție între două faze monolingve, iar membrii comunităților bilingve instabile trec de la folosirea limbii A (care este, de obicei, limba maternă a grupului lingvistic) la folosirea limbii B (care, în general, este limba populației înconjurătoare). Cea de-a doua tendință lingvistică se numește *schimbarea limbii*[2]. Fenomenul poate fi împiedicat sau măcar rapiditatea lui încetinită prin strategii de menținere a limbii, care constau, înainte de toate, în dezvoltarea internă a limbii sau a variantei de limbă (planificare de corpus) precum și în schimbarea funcției limbilor și a drepturilor membrilor în utilizarea ei (planificare de statut). Planificarea de corpus se referă la standardizare, care constă în realizarea normelor ortografice, descoperirea noilor surse pentru îmbogățirea lexicului, editarea dicționarelor. Planificarea de statut se realizează, spre exemplu, atunci când guvernul unei țări declară că față de vechiul statut în care numai o limbă a fost declarată drept limbă oficială a țării, pe viitor, și o a doua limbă va primi același privilegiu. Planificarea de statut nu poate fi realizată nici atunci când într-un grup minoritar se ia decizia ca pe viitor să nu se mai predea limba minoritară în școală, fapt ce va afecta statutul limbii în discuție (Wardhaugh 1995: 312).

Unele cercetări care analizează fenomenele lingvistice de schimbare și menținere a limbii scot în evidență acei factori care contribuie la această dinamică de funcționare a limbii. Acei factori care uneori influențează schimbarea limbii în mod pozitiv, în același timp pot influența menținerea ei în mod negativ. De aici rezultă că, în mai multe studii, prezentarea factorilor de schimbare a limbii sunt cercetați împreună cu acei factori care contribuie la menținerea ei (vezi Borbély 2002). În continuare, voi prezenta factorii mai cunoscuți care contribuie la menținerea și schimbarea limbii:

- circumstanțele în care o comunitate ajunge în contact cu o altă comunitate în care se vorbește o altă limbă: grup minoritar sau grup majoritar; grup autohton/băștinaș sau grup emigrant (*românii din Ungaria*: grup minoritar – băștinaș);
- schimbări sociale, economice, politice;
- numărul grupului;
- instituții cu activități curente ale grupului;
- concentrare teritorială;
- izolare;
- tipurile localităților în care trăiesc membrii grupului (sat – oraș);

[2] Fenomenul este denumit în engleză „language shift", iar în română a fost tradus prin „schimbarea limbii" (vezi Ionescu–Ruxăndoiu și Chițoran 1975: 187).

- statutul social-economic;
- căsătorii (omogene, mixte);
- atitudinea față de limbi și de grup;
- cunoașterea variantei standard sau a variantei limbii scrise;
- indentitatea etnică.

Aș menționa faptul că bilingvismul sau multilingvismul instituțional se realizează în țările (Canada, Elveția, Finlanda) sau în teritoriile autonome din punct de vedere administrativ (Catalonia în Spania, Wales în Marea Britanie, Tirolul de Sud în Italia) unde în administrația centrală sau regională se folosesc două sau mai multe limbi.

Comunicarea bilingvă

Individul bilingv, bazându-se pe limbile pe care le cunoaște, poate vorbi cu un monolingv sau cu un bilingv; în acest fel se delimitează *modul de vorbire monolingv* de *modul de vorbire bilingv*. În opinia lui François Grosjean (1995: 261–264), în viața cotidiană, vorbitorii bilingvi pot fi poziționați pe o linie continuă a situațiilor de care depind anumite moduri de vorbire. La un capăt al liniei se constituie modul de vorbire monolingv iar la celălalt, modul de vorbire bilingv. În modul de vorbire monolingv, bilingvul activează limba partenerului, care este una din limbile pe care le posedă. Acel bilingv care vorbește cursiv, fără accent limbile cunoscute de el este capabil în ambele limbi să vorbească ca un monolingv. Însă nu aceasta este condiția bilingvismului, cum am arătat deja mai sus, ca un bilingv să vorbească în ambele limbi ca un monolingv. Adică e foarte important să precizăm că *într-un individ bilingv nu se află două persoane monolingve*. Cele mai cunoscute fenomene lingvistice pentru modul de vorbire bilingv sunt: interferența, alegerea limbilor, schimbarea de cod, împrumutul și mixtura de cod.

După Uriel Weinreich, *interferența* acumulează acele fenomene lingvistice care apar în interacțiunile zilnice fiindcă un vorbitor bilingv folosește două limbi (1953: 1). Cu alte cuvinte, toate fenomenele care apar în procesul bilingvismului sunt interferențe.

Alegerea limbilor este un fenomen bilingv în care vorbitorul, potrivit situației în care se află, trebuie să decidă pe care dintre limbile vorbite de el o folosește. Factorii care de cele mai multe ori favorizează alegerea limbilor în comunitățile bilingve sunt următorii:

- *participanții* (cunoașterea limbilor, preferarea lor, statutul socio-economic, vârsta, sexul, ocupația, instrucția școlară, apartenența etnică, calitatea relațiilor, nivelul de confidență/încredere, atitudinea față de limbi, influențe externe);
- *situația* (cadrul, circumstanțele, prezența sau absența unui monolingv sau a monolingvilor, nivelul relațiilor formale);
- *actele verbale* (subiectul, mesajul, tipul lexicului);
- *vorbirea ca funcție a interacțiunii sociale* (ridicarea statutului social, accentuarea diferențelor sociale, excluderea unora din interacțiune, cererea, rugămintea, porunca).

Potrivit cercetărilor realizate în comunitatea românilor din comuna Chitighaz (Ungaria), alegerea limbii române sau a celei maghiare în comunicare este determinată cel mai mult de:

- *situație*: domeniul în care se efectuează interacțiunea (limba română este cel mai mult folosită în biserică, în interacțiunile realizate înainte și după liturghiile ortodoxe și acasă, în familie);
- *partenerii*: vârsta (în interacțiune cu sexul), statutul social, nivelul de cunoaștere a limbilor, naționalitatea soțului/soției, prestigiul limbilor;
- *subiectul* interacțiunii (vezi Borbély 1996: 109–141).

Se consideră că individul bilingv, determinat de anumiți parametrii sociali și psihologici înaintea interacțiunii, alege din repertoriul său lingvistic (dintre limbile cunoscute de el), dar această alegere nu-l împiedică, la un moment dat, să treacă de la limba aleasă la început la cealaltă limbă. Ca atare, individul bilingv este *capabil să treacă, fără nici o greutate, la cealaltă limbă,* adică să schimbe codul, ceea ce pentru un monolingv este imposibil. Tocmai de aceea monolingvii au o atitudine negativă față de fenomenul de *schimbare de cod*, fapt ce îi influențează în mod negativ și pe unii bilingvi. Cercetările pe tema bilingvismului au demonstrat că acest fenomen apare pretutindeni în lume. De aceea amintim încă o dată faptul că într-un individ bilingv nu se află doi indivizi monolingvi și ar fi absurd să ne așteptăm din partea unui bilingv să vorbească ca un monolingv[3].

Precizăm faptul că *mixtura de cod* nu este identică cu schimbarea de cod, ea fiind o strategie de vorbire bilingvă în care vorbitorul, în interacțiunile sale, combină două limbi în așa fel încât elementele lor formează o unitate nu numai la nivel semantic, ci și la nivelul sintaxei și al prozodiei, cu toate că aceste coduri, în cele mai multe cazuri, își păstrează caracteristicile fonetice. Consecința acestui fenomen de bilingvism este că auditoriul aproape că este incapabil să precizeze care limbă este auzită. Indivizii monolingvi reacționează negativ auzind o astfel de strategie de vorbire; la fel reacționează, cum s-a arătat mai sus, și în cazul schimbării de cod. Ca argument amintim denumirile peiorative, care au fost create în legătură cu această strategie de vorbire în diferitele comunități bilingve: *franglais* (*franceza* și *engleza* în Quebec), *fragnol* (*franceza* și *spaniola* în Argentina), *hunglish* (*maghiara* și *engleza* în SUA), *spanglish* (*spaniola* din Cuba și *engleza* în SUA) și *tex-mex* (*engleza* și *spaniola din Mexic* în Texas, SUA). Într-o situație de conversație, mixtura de cod nu constă pur și simplu din îmbinarea limbilor la întâmplare, din comoditate, gândire defectuoasă sau din combinarea acestor două cauze ipotetice, ci *membrul unei comunități bilingve utilizează acest fenomen pe baza unor norme de mixtură de cod, care sunt cunoscute de toți membrii comunității.* Prin cunoașterea și folosirea corectă a normelor de mixtură de cod, un individ poate fi recunoscut ca membru al comunității și prin aceasta își poate exprima și solidaritatea față de comunitatea sa bilingvă.

Schimbarea și mixtura de cod diferă de *împrumut*[4], un alt fenomen al procesului de bilingvism. Cât timp cele două fenomene sunt strategii de vorbire ale

---

[3] Despre schimbarea de cod la românii din Ungaria vezi Borbély 1998; 1999.
[4] Împrumuturile din maghiară în româna din Ungaria sunt cercetate de Borbély 1988.

indivizilor bilingvi, împrumutul apare şi într-o comunitate monolingvă într-o situaţie de contact (vezi Hamers, Blanc 1989: 152).

În concluzie, procesul bilingvismului dă naştere la fenomene lingvistice ca interferenţa, schimbarea şi mixtura de cod etc., fenomene normale în cazul bilingvilor (doar pentru monolingvi fiind neobişnuite). Fenomenele de bilingvism se realizează după norme precise, fiind cunoscute doar de membrii comunităţilor bilingve. Este important faptul că atât monolingvii cât şi bilingvii trebuie să recunoască importanţa socială şi comunicaţională a fenomenului, pentru că *„bilingvismul este un beneficiu pentru toţi"* (Fishman 1991: 82), afirmaţie întărită şi de „zicala" cunoscută, cred, de toţi românii din Ungaria: *„câte limbi, atâţia oameni!"* În încheiere, aş dori să menţionez semnificaţia faptului – în consonanţă cu politica faţă de limbi a Uniunii Europene – că numai printr-un bilingvism stabil românii din Ungaria îşi pot menţine limba română, fapt ce necesită o serie de strategii din partea comunităţii şi a ţării unde trăim şi, nu în ultimul rând, din partea României. Iar cercetarea ştiinţifică a bilingvismului – având în vedere, în egală măsură, toate comunităţile bilingve din întreaga lume – poate fi realizată cu succes numai dacă ţinem cont de faptul că el este nu numai un fenomen lingvistic ci şi unul socio-politic.

Bibliografie

Adler 1977: Max K. Adler, *Collective and Individual Bilingualism*, Hamburg, Helmut Buske Verlag.

Bartha 1999: Bartha Csilla, *A kétnyelvűség alapkérdései, Beszélők és közösségek*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Berry 1980: J. W. Berry, *Acculturation as varieties of adaptation,* în A. Padilla ed., *Acculturation: Theory and Models*, Washington, AAAS.

Bloomfield 1933: Leonard Bloomfield, *Language,* New York, (published in 1935 by George Allen and Unwin), London, Holt Rinehart and Winston.

Borbély 1988: Ana Borbély, *Elemente maghiare în graiul vorbit la Chitighaz, Micherechi, Otlaca–Pustă,* în „Timpuri", Revistă de cultură. Publicaţia Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, Giula, p. 45–57.

Borbély 1996: Borbély Anna, *Nyelvválasztási szokások a magyarországi románok kétegyházi közösségében,* în „Annales", 1996, Publicaţie a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula, Editura „NOI", p. 71–111.

Borbély 1998: Ana Borbély, *Schimbarea de cod la românii din Ungaria – O strategie de comunicare în discursul bilingv,* în „Limba română", XLVII, nr. 5–6, p. 316–324.

Borbély 1999: Ana Borbély, *Schimbarea de cod la românii din Ungaria — O strategie de comunicare în discursul bilingv,* în Berényi, Maria ed., „Simpozion", Comunicările celui de al VIII-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 7–8 noiembrie 1998), Giula, Publicaţie a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 126–137.

Borbély 2002: Borbély Anna, *Factors influencing language maintenance and language shift in the Romanian community of Hungary*, în: „Sociolinguistica" 16, International Yearbook of European Sociolinguistics, Language policy and small languages, edited by Ulrich Ammon, Klaus J. Mattheier, Peter H. Nelde, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 94–109.

Crystal 1998: David Crystal, *A nyelv enciklopédiája*, Budapest, Osiris.

DEX 1996: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", București, Univers Enciclopedic.

Fishman 1968: Joshua A. Fishman, *Sociolinguistic perspective on the study of bilingualism.* în „Linguistics", 39, p. 21–49.

Fishman 1971: Joshua A. Fishman, *The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society*, în Joshua A. Fishman ed., *Advances in the sociology of language*, The Hague, Mouton, p. 217–404.

Fishman 1991: Joshua A. Fishman, *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages,* Clevedon – Philadelphia – Adelaide, Multilingual Matters 76.

Gal 1979: Susan Gal, *Language Shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*, New York, Academic Press.

Grosjean 1982: François Grosjean, *Life with Two Languages, An Introduction to Bilingualism*, Harvard, University Press.

Grosjean 1994: François Grosjean, *Individual Bilingualism,* în: *The Encyclopedia of Language and Linguistics.* Oxford, Pergamon Press, p. 1656–1660.

Grosjean 1995: François Grosjean, *A psycholinguistic approach to code-switching: The recognition of guest words by bilinguals,* în: Lesley Milroy, Pieter Muysken eds., *One speaker, two languages: Cross–disciplinary perspectives on code–switching,* Cambrigde, Cambridge UP. p. 259–275.

Gumperz 1975: John J. Gumperz, *Asupra etnologiei schimbării lingvistice,* în Liliana Ionescu–Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran ed., *Sociolingvistica, Orientări actuale,* București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 208–218.

Ionescu–Ruxăndoiu, Chițoran 1975: Liliana Ionescu–Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran ed., *Sociolingvistica, Orientări actuale,* București, Editura Didactică și Pedagogică.

Halliday 1968: Michael A. K. Halliday, *The Users and Uses of Language,* în Joshua A. Fishman ed., *Reading in the Sociology of Language*, The Hague – Paris, Mouton, p. 139–169.

Hamers, Blanc 1989: Josiane F. Hamers, Michel H. A. Blanc, *Bilinguality and Bilingualism,* Cambridge, Cambridge University Press.

Lambert 1955: Wallace E. Lambert, *Measurement of the linguistic dominance of bilinguals,* Journal of Abnormal and Social Psychology, 50, p. 197–200.

Lambert 1974: Wallace E. Lambert, *Culture and language as factors in learning and education,* în: F. Aboud, R.D. Mead eds., *Cultural factors in learning*, Bellingham, Washington State College.

Mackey 1987: William Francis Mackey, *Bilingualism and Multilingualism,* în: Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier eds., *Sociolinguistics/Soziolinguistik, An International Handbook of the Science of Language and Society/Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, Berlin – New York, Walter de Gruyter, p. 699–713.

Macnamara 1967: John Macnamara, *The bilingual's linguistic performance,* „Journal of Social Issues", 23, p. 58–77.

Myers-Scotton 2006: Carol Myers-Scotton, *Multiple voices, An introduction to Bilingualism,* Malden, MA, USA, Oxford, UK, Carlton, Victoria, Australia, Blackwell Publishing.

Skutnabb-Kangas 1984: Tove Skutnabb-Kangas, *Bilingualism or not – The education of minorities,* Clevedon, Multilingual Matters 7.

Sku[n]tnabb-Kangas 1997: Tove Sku[n]tnabb-Kangas, *Nyelv, oktatás és a kisebbségek,* Budapest, Teleki László Alapítvány, Kisebbségi Adattár VIII.

Tabouret-Keller 1968: Andrée Tabouret-Keller, *Sociological factors of language maintenance and shift: a methodological approach based on European and African examples,* în Joshua A. Fishman, Charles A. Ferguson, Jyotirindra Das Gupta eds., *Language problems of Developing Nations,* New York, John Wiley and Sons, Inc. p. 107–118.
Wardhaugh 1995: Ronald Wardhaugh, *Szociolingvisztika,* Budapest, Osiris – Századvég.
Weinreich 1953: Uriel Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems,* New York, Publications 7 of Linguistic Circle of New York – nr. 1.
Weinreich 1975: Uriel Weinreich, *Contact lingvistic şi contact sociocultural,* în Liliana Ionescu–Ruxăndoiu, Dumitru Chiţoran ed., *Sociolingvistica, Orientări actuale,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, p. 40–45.

Bilingualism

This talk presents some important aspects of bilingualism in general, and aspects of bilingualism in the community of Hungarian Romanians. It deals with both what it means to an individual to be bilingual and to a community to include bilinguals. However, it also includes outcomes of grammatical combinations of two languages (e.g. codeswitching) in communication, as well as how bilingualism is a factor promoting the borrowing of words across languages. In addition, there is a section, which presents what sociolinguistic studies tell us about factors influencing bilingualism (language choice, language maintenance and language shift). An essential part of the presentation is the ideologies groups have about the linguistic situation in their bilingual community and attitudes that individuals develop about others based on the languages they speak. Most generally, the presentation is supporting the paradigm that is particularly concerned with bilingualism as a socio-political phenomenon in the world.

Budapesta, Ungaria

Limbajul medical. Influenţa engleză

Doina BUTIURCA

În medicina europeană a dominat până în secolul al XVI-lea o singură limbă, latina. Cu toată această persistenţă, la relativ puţin timp după dezvoltarea tipografiei, în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, chirurgii din Lyon şi din provinciile franceze au început să publice cărţi de medicină antică şi medievală în limba franceză. Reacţia Facultăţilor de medicină a timpului, care îşi instruiau studenţii după tipicul limbii latine a venit prompt, cu toate că se aflau în ipostaza de a face opoziţie limbii naţionale. Menţinerea limbii latine avea raţiuni bine determinate: „ştiinţa, câtă era, trebuia să rămână criptică pentru neiniţiaţi", iar teama „prăbuşirii medicinei seculare fondate de Galenus, Hipocrat şi Aristotel" (Rusu 2007: 35) depăşea orice sentiment al conştiinţei lingvistice. Acest proces de glorie şi decadenţă a limbii latine a condus la ipoteze inedite – provenite din cultura franceză – privind destinul englezei contemporane. În „Le nouvel observateur", nr. 6/1991 Michel Tournier compara situaţia limbii engleze contemporane cu aceea a limbii latine de acum două milenii. Iată ce scria în acest sens, Valeriu Rusu: „Romanii impuseseră legea lor într-o mare parte a Europei. Rezultatul: o adevărată disoluţie a limbii latine în portugheză, spaniolă, franceză, română şi italiană pentru a dispărea ulterior complet. Aceasta în timp ce greaca, limba marilor învinşi, repliaţi în arhipelagul lor, rămânea intactă, iar în prezent, după două milenii, are o formă apropiată de origine" (Rusu 2007: 31). După o expansiune considerabilă în secolul al XVI-lea şi un „recul" în secolul al XVII-lea, francofonia medicală atinge apogeul în secolul al XVIII-lea, prin numele unor oameni celebri ca Louis Pasteur sau Claude Bernard. Se extinde prin intermediul acestui domeniu în America de Nord şi de Sud, în America Centrală, în Africa şi în Extremul Orient, în tot bazinul mediteranean. Secolul al XX-lea reprezintă perioada când multe domenii de activitate au acceptat anglicisme şi americanisme. Schimbări majore au produs cele două „revoluţii" terapeutice: revoluţia sulfamidelor, empirică, din 1937 şi revoluţia declanşată de biologia moleculară, în deceniul al V-lea. În declanşarea acestor orientări „medicina franceză nu a mai fost vioara întâi, iar pe lista laureaţilor Nobel sunt mai prezenţi scriitorii francezi" (Rusu 2007: 36). În aceste condiţii, limbajul medical a devenit treptat un sistem prolix, fie ca expresie a varietăţii referenţilor, fie din perspectiva limbilor – sursă.

Cronologic şi etimologic, terminologia medicală românească actualizează cel puţin patru straturi lexicale:

1) termeni medicali de sursă francofonă, întemeiaţi pe matricea formanţilor greco-latini. Desemnează etapa constituirii domeniului şi a terminologiei medicale. Pentru actualizarea unităţilor conceptuale, limbajul medical folosea termeni aparţinând „superstratului cultural latin", precum şi tipare lexico-semantice devenite

„universale", încă de la începutul secolului al XIX-lea, pe care le regăsim în traducerile (după model maghiar şi german) din Transilvania: rom. *anorganic* < fr. *anorganique*, rom. *contamina* < fr. *contaminer*; rom. *contagios* < fr. *contagieux*; rom. *curativ* < fr. *curatif*; rom. *epidemie* < fr. *épidémie* ; rom. *organ* < fr. *organe*.

2) termeni interdisciplinari, preluaţi din alte limbaje: *screening* (utilizat în domeniul biologiei), *aplicaţii, metode, sistem* (concepte omniprezente în terminologia ştiinţifică, în general), termeni preluaţi recent din domeniul informaticii, resemantizaţi în informatica medicală. Terminologia provenită din limbajul biologiei, al anatomiei, cu etimon greco-latin este cea mai puţin ermetică.

3) termeni ce depăşesc tradiţia conservatoare, prin clişeul internaţional, prin elementul lexico-semantic anglo-saxon, neadaptaţi la sistemul fonetic al limbii române (xenismele). Rolul acestei ultime sfere lexicale, atât de controversate este de a acoperi golurile terminologice, sub aspect etimologic.

4) Conceptele medicale sunt actualizate prin termeni care au dezvoltat sensuri conotative, prin extensia semantică a unităţilor preluate din sfera culturală europeană. Chiar şi literatura, elementul livresc, în general, sunt prezente în numele dat unor boli. Elpenor este numele însoţitorului lui Ulise – spirit slab, care, după excesul de alcool, a adormit şi a murit în somn, căzând de pe terasa palatului lui Circe. În limbajul medical „sindromul Elpenor" desemnează o stare subconfuzională a subiecţilor care adorm într-un loc necunoscut, după consum excesiv de alcool sau după intoxicaţii. Este o stare de „perplexitate şi automatism motor cu risc de comitere a unor acte medicolegale". Matricial, terminologia medicală românească este grefată pe tezaurul de rădăcini şi afixe de origine greco-latină, formele obţinute astfel, fiind integrate şi adaptate cu uşurinţă în oricare limbă. În situaţia când cercetarea ignoră matricea clasică, domeniul prolix al medicinii „este complicat prin cuvinte neadecvate terminologiei ştiinţifice, preluate din limbajul comun, purtând o încărcătură metaforică" sau rezultate „prin metonimie" (Rusu 2007: 41).

Concept – termen.

Limbajul medical se distinge prin precizia termenilor, asigurată lexical sau la nivelul adjuncţilor (nominali vs. adjectivali) din structura unităţilor terminologice complexe. În structurile sintagmatice, formele articulate ale substantivului individualizează, unicizează referentul (pentru formele de singular, care au valoare generică sunt folosite substantivele nearticulate, austere şi impersonale sub aspect stilistic: *frotiu*, *test*). Coreferenţialitatea la nivel frastic este izomorfă recurenţei lexicale (repetarea aceluiaşi termen, în domeniul simptomatologiei, de pildă : cf. *simptom, sindrom* – în denumirea unor maladii).

Sub aspect logico-semantic, „denumirea" medicală funcţionează ca o unitate informaţională, de sine stătătoare; unităţile conceptuale sunt actualizate prin sintagme constituite pe baza termenilor anatomici greco-latini, deveniţi termeni–cheie în toate tipurile de compunere(cf. cardiovascular, esofagotomie, stomatologie). Sintagma nominală este o structură lingvistică eminamente compozită, a cărei coeziune semantică se întemeiază, în funcţie de criteriul cronologic, pe o reţea de mare complexitate, în actualizarea conceptului. Mecanismele de creare a termenilor se înscriu în matricile lexicale general valabile ale limbii române: derivarea,

compunerea (tematică, termeni compuşi aglutinați sau juxtapuşi, derivarea frazeologică), calcul (lexical, semantic), împrumutul, abrevierea, sigla, terminologizarea.

Analiza terminologiei medicale de sursă engleză/ americană este deosebit de complexă cu atât mai mult cu cât se impune ca fenomen cu o extindere masivă. În lingvistica românească domeniul nu a fost supus unui studiu aprofundat din perspectiva inserției elementului anglo-saxon. Există desigur, referiri în studii consacrate francofoniei sau pragmaticii, influenței engleze ca fenomen general, sau manifestat la nivelul altor domenii științifice. Dintre dicționarele care includ o bună parte dintre termenii medicali de origine engleză amintim ediția a III-a a *Dicționarului medical* elaborat de Valeriu Rusu, cu etimologie multiplă anglo-franceză.

Corpusul selectat de noi este ilustrativ prin faptul că cele mai multe dintre anglicisme au atins un nivel suficient de stabilitate pentru a ne permite să facem generalizări pertinente. Studiul are în vedere câteva aspecte privind eponimele şi patronimele, împrumuturile şi calcurile din domeniul biologiei moleculare, din informatica medicală. Selecția acestor clase semantice s-a realizat din rațiuni privind frecvența de utilizare, continua extensie în toate limbile, precum şi statutul funcțional, cu referire la specificul comunicării.

Etapele.

Limba engleză are o dublă origine, saxonă şi romanică (de sursă franceză), motiv pentru care anglicizarea termenilor medicali cu etimon latin a reprezentat un proces benefic pentru„armonia" limbajului. Ne vom opri la un eşantion de termeni medicali şi farmaceutici de sub literele a, b şi c : lat. *acutus* > engl. *acute*; lat. *adjuvantus* > engl. *adjuvant*; lat. *aglutinare* > engl. *agglutination*; lat. *ampulla* (vas mic pentru ulei sau parfum) > engl. *ampulla*; lat. *angor* > engl. *angor*. De sub litera b: lat. *balsamum* > engl. *balsam*; lat. medievală *bronchia* > engl. *bronchus*. De sub litera c: lat. *calculus* > engl. *calculus*; lat. *calyx* > engl. *calix*; lat. *capsula* > engl. *capsula*. Ceea ce observăm este faptul că termenii de origine latină sunt foarte uşor adoptați de limba engleză, nu ca atare, ci prin anglicizare. Împrumuturile englezeşti de acest tip se caracterizează prin vechime, au pe lângă un comportament asemănător cuvintelor româneşti, o circulație foarte mare şi participă la relatinizarea limbii române. Există termeni medicali englezeşti care au pătruns prin filieră franceză şi datorită acestui fapt s-au adaptat sub aspect fonetic, ortografic şi morfologic, având un comportament asemănător cuvintelor din limba română. Ca şi în cazul primei sfere neologice, termenii proveniți prin filieră franceză au fost asimilați în forma originală sau cu transcrierea lor în limba română. Iată câteva exemple de sub literele a, b şi c: rom. *anelaj* > fr. *annelage*, cf. engl. *annealing*; rom. *angoasă* > fr. *angoisse*, cf. *anguish*; rom. *bloc* > fr. *bloc*; cf. engl. *Block*; rom. *buton* > fr. veche *boton*, cf. engl. *button*; rom. *caşete* > fr. *cachet*, engl. *cachet*. Fundamentele francofone ale terminologiei medicale româneşti au rămas nealterate şi în secolul al XX-lea. Inserția perfectă a termenilor în vocabularul limbii române este explicabilă prin seriile bogate de rădăcini şi formanți de origine greco-latină.

Cauzalitatea.

Există câteva categorii de fapte, sub aspectul cauzalității, care determină adoptarea anglicismelor/americanismelor în limbajul medical actual. Dintre cauzele de natură extralingvistică, unele sunt în măsură să justifice evoluția științei medicale, iar altele ar trebui puse în relație cu fenomenul globalizării, în general (Pierre Bourney semnala în urmă cu mai puțin de o jumătate de secol fenomenul internaționalizării limbii engleze). Factorii lingvistici sunt plurivalenți: absența unui termen românesc monosemantic, brevilocvența, circulația internațională. Amploarea pe care calcurile o au este impusă de intenția cercetătorului de a asigura transparența de semnificație și de a conserva valențele evocatoare ale termenului englezesc. Termeni anatomici care definesc sistemul cardiovascular: rom. *sept interatrial* (cf. engl. *interatrial septum*); rom. *valvă aortică* (engl. *aortic valve*); rom. *circulația coronariană* (cf. *coronary circulation*). Termeni de diagnostic: rom. *malformații congenitale ale inimii* (engl. *congenital anomaly of heart*). Termeni pentru teste de diagnostic și proceduri: rom. *imagine de medicină nucleară* (engl. *nuclear medicine imaging*). Există, în al treilea rând, o recuzită de cauzalități psiholingvistice care au permis invazia de anglicisme în terminologia medicală: abandonarea matricii de formanți greco-latini, snobismul lingvistic, dar și o comoditate invocată de profesorul J.-C. Sournia: „Cea mai mare parte a termenilor englezi care au penetrat în medicina franceză datorează includerea lor lenei sau snobismului importatorilor" (Sournia, *apud* Rusu 2006: 35).

Sub aspect etimologic, am selectat un corpus de împrumuturi și calcuri după modele englezești, din perspectivă sincronică, având în vedere categoriile următoare:

1. nume comune cu referent medical și farmaceutic, consacrate în diferite ramuri ale pragmaticii medicale: rom. *abazie* < engl. *abasia*; rom. *acardie* < engl. *acardia*; rom. *amebom* < engl. *amoeboma*; rom. *bradilalie* < engl. *bradylalia*; rom. *cafeină* < engl. *caffeine*.

2. nume proprii și eponime.

Numele proprii (germane, englezești, de proveniență franceză), numite și *xenisme*, au o mare frecvență în știința medicală, fie că referentul este o personalitate din lumea științei, o denumire de teorii medicale, organizații naționale și internaționale, invenții sau organisme. Cea mai frecventă realizare a numelor proprii, în pragmatica medicală sunt eponimele. Antroponimele desemnează o altă entitate decât aceea inițială – având rolul de a certifica savantul, cercetătorul, inventatorul. Un mare număr de eponime desemnează nume aparținând histologiei, fiziologiei sau anatomiei. Termenul nou creat este, de regulă unul sintagmatic și are în structura sa o variată gamă de nume comune la care se atașează patronimul autorului sau și acela al coautorului, numele mai multor autori care în mod independent au ajuns la aceleași rezultate în cercetare. Iată câteva dintre sferele semantice ale numelui comun: *baze* (*baze Schiff*), *buchet* (*buchetul lui Riolan*), *canale* (*canale Havers*), *celulă*, *corpuscul*, *discuri* (*Discuri Merkel*), *frotiu*, *metode* (*metoda Sorensen*), *piramidă* (*piramida lui Malphighi*), *reactivi* (*reactivi Edman*), *simptom/sindrom*, *strangulații* (*strangulații Ranvier*), *șanț* (*șanțul lui Rolando*), *teste*, *triunghi* ș.a.m.d. Dintre cele 10 simptome cu nume proprii ale unor savanți aparținând secolului trecut, reținute de DM amintim: *simptomul Emery-Dreifuss*

(genetician englez, 1928–), *simptomul Epstein* (medic ceh, 1849–1918), *simptomul Haenel* (neurolog german, 1874–1942), *simptomul Madelung, simptomul Oehler* (medic german, 1879), *simptomul Remak* (neurolog german, 1849–1911), *simptomul Roger* (medic francez, 1809–1891). Interesant este faptul că sinonimia unora dintre acești termeni își găsește expresia tot în forme patronimice: *simptomul Madelung = simptomul Launois – Bensuade*. Multe dintre eponimele amintite au devenit surse lingvistice de nume comune, derivate sufixale, incluse de regulă, în termeni sintagmatici. Sindroamele cu nume proprii sunt deosebit de numeroase: *sindromul Abercombrie* (medic scoțian, 1780–1844), *sindromul Abt – Letterer – Siwe, sindromul Achor- Smith* (medic american contemporan). Sursa lingvistică a patronimelor o constituie numele personalităților științifice. Alte denumiri provin de la numele familiei la care a fost descris prima dată sindromul: *sindromul Duncan*. Sindroamele cu numele proprii americane și de origine engleză sunt legate de cele mai noi și variate domenii ale medicinii contemporane: genetică (*sindromul Barr, sindromul Book*), neurologie, ereditate, pediatrie, anatomopatologie, neuropsihiatrie, radiologie, endocrinologie, hematologie (*sindromul Bean*), dermatologie (*sindromul Bloom*). Dintr-un studiu statistic pe care l-am realizat pe un eșantion de termeni având ca referent „sindromul" (aflați sub literele a, b, c, d), 115 sunt nume proprii englezești și americane, 77 sunt nume proprii de origine franceză și doar 80 dintre termeni au alte origini (germană, norvegiană, suedeză, italiană, elvețiană). Termenii complecși care au în structura lor un nume propriu sunt omniprezenți în discursul uzual și în cel specializat. Aceștia funcționează ca elemente care denumesc maladii și pe care i-am integra în ceea ce am numit și cu altă ocazie „superstrat lingvistic european". Înțelegem prin superstrat lingvistic o„sferă" de termeni și o tendință din ce în ce mai mare de a înmagazina în forme criptice – am spune – tezaurul științific și cultural al lumii contemporane. Raportați la calitatea semnificantului de a fi transparent, termenii din această sferă se caracterizează prin opacitate, datorită faptului că preiau natura substantivului propriu care desemnează și nu definește o maladie, un fenomen, o idee. Așa, de pildă, *sindromul Raeder* desemnează o afecțiune a nervului trigemen, cu simptomatologie facială de tip „migrenă oftalmică". Atât primul termen din acest grup nominal cât și al doilea – chiar dacă sunt rădăcini grecești – ar oferi neinițiaților mai multe informații asupra bolii decât termenul complex, *sindromul Raeder*. La fel se întâmplă și în cazul altui termen, *sindromul Munchausen*, care constă în inventarea în mod conștient a unor stări patologice plauzibile, dar nereale, în urma cărora pacientul este internat sau chiar operat. Sinonimul termenului în cauză este compusul savant *patomimie*, a cărei transparență de semnificație ar fi mult mai mare, la nivel pragmatic.

Din punct de vedere formal termenii medicali sintagmatici alcătuiți dintr-un nume propriu englezesc/ american se deosebesc de termenii din aceeași sferă, formați pe tiparele tradiționale ale Grupului nominal. Iată comparativ câteva exemple: *trompa lui Eustachio*, *tendonul lui Achile*, *test Evans*, *sindromul Bloom*. Adjuncții nominali din primele două exemple sunt substantive în genitiv articulate proclitic. Structurile frazeologice sunt redate diferit în limba română, de la un domeniu la altul. În majoritatea formelor calchiate, fiecare element al unității frazeologice din limba engleză este tradus cu exactitate: *glande bulbouretrale* (engl. *bulbourethral glands*), *sonogramă transabdominală* (engl. *transabdominal*

sonogram), *terapie cognitivă* (engl. *cognitive therapy*). Traducerea liberă, echivalarea sunt procedee generale: *terapie de comportare* (eng. *behavioral therapy*), *grefă de os* (eng. *Bone grafting*).

Din perspectivă referenţială termenii medicali împrumutaţi sau calchiaţi pot desemna:

1) referenţi specifici diferitelor subdomenii: termeni anatomici (*schelet apendicular*); termeni simptomatici (*exostoză*); termeni chirurgicali (*artrocenteză*); termeni pentru teste de diagnostic;

2) Referenţi nespecifici care au fost supuşi unor fenomene de resemantizare, suferind mutaţii semantice semnificative în funcţie de frecvenţă şi subdomeniu: *ascultare* (engl. *ascultation*), *galop* (engl. *gallop*), *închipuire* (engl. *ideation*).

În *Dicţionar de abrevieri şi simboluri*, Silvia Pitiriciu şi Dragoş Vlad Topală au realizat o sinteză privind procedeul abrevierii şi a rezultatelor acesteia. În capitolul *Introducere în studiul abrevierilor* autorii făceau câteva observaţii pertinente asupra conceptului de abreviere, considerându-l în sens larg, sinonim cu siglă, acronim, trunchiere sau fragmentare, etc. Şi Adriana Stoichiţoiu Ichim reţinea faptul că „termenul de abreviere este utilizat în limbajul curent, şi chiar în terminologia lingvisticii, cu accepţia generică de „pre-scurtare a unui cuvânt sau grupă de cuvinte" şi grupează „fapte lingvistice diverse" (Stoichiţoiu Ichim 2001: 37).

Corpusul de abrevieri, simboluri şi acronime al DM îngrijit de Valeriu Rusu cuprinde peste 2000 de abrevieri ale unor termeni sau grupuri de cuvinte şi simboluri provenite din limba engleză şi având circulaţie internaţională. Spre deosebire de celelalte limbaje, limbajul medical utilizează într-o foarte mare măsură acronimele şi siglele, dată fiind complexitatea grupurilor sintactice existente în acest domeniu. În cazul acronimelor, sunt utilizate în mod constant silabe sau fragmente iniţiale ale cuvintelor care formează o sintagmă. Pe reţete întâlnim frecvent: *ad pond. om.* (cf. *ad pondus omnium* „până la greutatea întregului") *ad sat.* (cf. *ad saturatio* „până la saturare"); *add* (cf. *addetur* „să fie adaugat"); *admov.(*cf. admoveatur- să fie adăugat); *adst. feb.(* cf. *adstante febre* „cât este prezentă febra"); *noct. maneq* (cf. *nocte maneque* „noaptea şi dimineaţa"). Majoritatea acronimelor provin din abrevierea unor grupuri sintactice aparţinând fondului greco-latin. Sunt grupuri alcătuite dintr-un determinat şi unul sau mai mulţi adjuncţi. Acronimele de fond selectate de noi sunt pentru novice formule al căror sens trebuie decriptat (mai degrabă„tradus") de către specialist, în actul comunicării. Din acest motiv ştiinţa reduce periculos de mult, dacă nu chiar anulează transparenţa de semnificaţie a compusului. Sfera acronimelor cu etimon englez/ american nu este la fel de bogată şi nici reprezentativă pentru relaţia medic – pacient: *hosp* (cf. *hospital*); *wt* (cf. *weight*). Un aspect aparte al acestei sfere de compuse este topica, iar diferenţele sunt mai mult decât evidente: în cazul acronimelor de fond clasic, topica este fixă, cu respectarea obligatorie a prepoziţiei sau a conjuncţiei, fie şi doar sub formă de siglă – spre deosebire de acronimele de tip nou a căror topică este liberă sau inversă, respectând modelul oferit de limba engleză.

Siglele – definite în dicţionare ca „semne abreviative" (ROBERT) sau „litere iniţiale utilizate ca semne abreviative pe monumente, pe medalii sau în manuscrise vechi" (Littré) reprezintă un procedeu deosebit de productiv, fie că sunt împrumutate, fie că sunt formate pe teren lingvistic românesc, după modelul anglo-

american: HCG (cf. human chorionic gonadotrophin); IRMA (cf. immunoradiometric assay); WMA (cf. World Medical Association); snRNA (cf. smail nuclear RNA).

Sub aspect structural, siglele reprezintă o clasă neomogenă, datorită faptului că pot fi rezultatul combinațiilor de litere inițiale ale unităților sintagmei, al combinațiilor de litere şi silabe etc. Funcția siglelor este eminamente denominativă, ocupând un rol deosebit în economia de limbaj. Productivitatea crescândă a siglelor vine să confirme adevărul conform căruia înmulțirea numărului de compuse de acest tip (în opoziție cu compunerea tematică, de tip greco-latin) presupune o frecvență crescândă a elementului englez în domeniile de avangardă ale medicinei contemporane. Predilecție se manifestă spre genetică, farmaceutică, virusologie, practica clinică, imagistică, hematologie, biochimie. Sigla şi sintagma terminologică-sursă sunt sinonime paronimice în limbajul medical şi ar putea fi integrate, după modelul neonimelor, în clasa sinonimelor de necesitate. Pentru a răspunde nevoii de economie, terminologia ultimului deceniu se îndreaptă spre o formalizare evidentă, procedeul asigurând implicit univocitatea termenilor.

Este o tendință care apropie limba română de limbile franceză şi engleză, al căror model îl urmează în câmpul creației lexicale. Multe dintre abrevieri şi sigle devin baze de derivare, de regulă pentru substantivele comune: ORL – orelist; A.T.I. – ateist (medic la terapie intensivă).

Simbolurile sunt semne abreviative convenționale utilizate în particular în chimie, fizică şi matematică. Simbolurile aminoacizilor, ale elementelor chimice, ale unităților de măsură au devenit un loc comun în terminologia medicală şi farmaceutică. În comparație cu siglele şi acronimele, aceste semne generează confuzii datorită polisemiei. Numai simbolul de sub A poate actualiza 12 concepte profesionale : *absorbanță*, *adenină*, *adenozină*, *aer alveolar*, *alanină*, *Amper*, *anterior*, *arie*, *grup sanguin*, *număr de masă*, *radioactivitate*, *vitamină A*. Dezambiguizarea se poate produce numai în context. Simbolurile existente în limbajul medical sunt semne cu caracter deosebit de stabil, deoarece referenții se caracterizează printr-o mare stabilitate.

Caracterul convențional al siglelor poate fi pus în valoare de câteva elemente: utilizarea în acelaşi context a două sau mai multe sigle (unul creat pe terenul limbii române, altul venit din împrumut), echivalența dintre sigla străină şi sintagma românească; omonimia şi polisemia. Abrevierile, siglele, simbolurile manifestă o mare tendință de gramaticalizare. Clasa morfologică pe care o ilustrează este aceea a substantivului comun şi primeşte categoriile specifice: gen, număr, caz şi determinare primară. Simbolurile se adaptează cu mai multă dificultate categoriilor morfologice. Sub aspectul genului, Adriana Stoichițoiu Ichim încadra compusele de acest tip în clasa neutrelor. Sigla şi sintagma terminologică-sursă sunt considerate sinonime paronimice în limbajul medical si ar putea fi integrate, după modelul neonimelor, în sfera sinonimelor de necesitate. Cu toate că nu fac decât să dubleze sintagmele terminologice de dimensiuni variate, cea mai mare parte a siglelor, acronimelor şi simbolurilor prezintă, față de acestea, avantajul scurtimii, al brevilocvenței, reuşind să reflecte în acelaşi timp în bună parte, noțiunea desemnată. Dar renunțarea la unul sau la mai multe elemente din sintagma terminologică nu asigură transparența semnificantului, omonimia riscând adesea să genereze fie

termeni prea vagi, fie confuzii de sensuri. Gradul de precizie al contextului este cel care dictează alegerea unei sens sau al altuia.

Probleme majore ridică subdomeniul informaticii medicale, unde pentru majoritatea termenilor româneşti se utilizează atât scrierea, cât şi pronunţia englezească originale. Situaţia nu este cu totul singulară, dacă avem în vedere faptul că acelaşi fenomen se produce şi în terminologia franceză, unde au fost împrumutaţi nemodificaţi aproape toţi termenii englezeşti. S-a preferat – ca şi în limba română – definirea unor termeni şi expresii, utilizarea prescurtărilor şi acronimelor uzuale, denumirile integrale nefiind folosite în practică. De asemenea, s-a pus accent pe terminologia lucrului în reţea, acesta având importanţa şi perspectivele cele mai semnificative, în opinia lui Valeriu Rusu.

Cercetarea influenţei engleze în terminologia medicală permite observaţia că, deşi conceptele domeniului sunt fundamentate în baza unei matrici lexico-semantice clasice, influenţa engleză se manifestă sub cele mai variate forme. Faptul este în măsură să ilustreze – aşa cum am susţinut şi cu altă ocazie – două adevăruri general valabile: capacităţile universale ale elementelor savante greco-latine care fundamentează „superstratul cultural european" – şi evoluţia rapidă a domeniului ştiinţific – de orientare anglo-americană, ce transgresează progresul lent al limbilor naturale. Prin împrumutul lexical, prin acronim, trunchiere sau fragmentare, ca mijloace de compunere după model englez, limbajul nu poate neutraliza în fiecare situaţie dată, diferenţele interlingvistice. Câştigul rămâne doar al terminologiei, care conservă două dintre caracteristicile enunţate de Ray: originea noţiunii şi denumirea acesteia.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

Duizabo 2007: Daniella Duizabo, *Dicţionar medical englez- român/român-englez*, Iaşi, Polirom.

Guţu 2003 = Gheorghe Guţu, *Dicţionar latin- român,*ediţia a II a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Humanitas.

Nastase 2006 = Corneliu Nastase, Viorica Nastase, *Dicţionar englez-român de medicină şi biologie*, Iaşi, Editura Nasticor.

Pitiriciu, Topală 1998 = Silvia Pitiriciu, Dragoş Vlad Topală, *Dicţionar de abrevieri şi simboluri,* Bucureşti, Editura All Educaţional.

Rusu 2007: Valeriu Rusu, *Dicţionar medical,* Bucureşti, Editura Medicală.

B. Literatură secundară

Bidu-Vrânceanu, Călăraşu *et alii* 2001: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar general de ştiinţe ale limbii,* ediţia a II-a, Bucureşti, 2001.

Coteanu 2007: Ion Coteanu, *Formarea cuvintelor în limba română,* volum editat de Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, Editura Universităţii Bucureşti.

Iordan, Robu 1978: Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Nida 2004: E. Nida, *Traducerea sensurilor*, studiu introductiv, traducere de Rodica Dimitriu, Iaşi, Institutul European.

Pană-Dindelegan 1978: Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale raportului dintre terminologia sintactică modernă şi cea tradiţională*, LL, XXIII, vol. II, p. 181-186.

Pavel, Rucăreanu, 2001: Eugeniu Pavel, Costin Rucăreanu, *Introducere în terminologie. Noţiuni fundamentale*, Bucureşti, Editura Academiei / Editura AGIR.

Ploae-Hanganu 1995: Mariana Ploae-Hanganu, *Specificul terminologiei ca ştiinţă în raport cu celelalte ştiinţe ale limbajului*, LR, XLIV, nr. 9-12, p. 529-532.

Prouvost, Sablaiyrolles 2003: J. Prouvost, Y. Sablaiyrolles, *Les néologismes,* Paris, PUF.

Rey 1979: A. Rey, *La terminologie: noms et notions,* Paris, Le Robert.

ROBERT = *Dictionnaire alphabétique et analogigue de la langue française*, par Paul Robert. Tome quatrième. Paris, Société du Nouveau Littré, 1959.

Stoichiţoiu Ichim 2001: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale*, Bucureşti, All Educational.

Tagliavini 1977: Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine,* versiune îngrijită şi coordonată de Alexandru Niculescu; traducere: Anca Giurescu, Mihaela Cârstea-Romaşcanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

The medical language. English influence

From a socio-semiotic point of view, the medical terminology is included- because of its capacity to express the natural report between the objects – in the semantics word-object axis. The mechanisms of the terms creation are joined in the lexical matrix that are general valid in the Romanian language. Our study regards eponyms, composition elements after the English model (abbreviations) as well as symbols.

Târgu-Mureş, România

Distorsionarea toponimiei româneşti populare în norma oficială

Daniela BUTNARU

Înţelegem prin toponimie oficială ansamblul denumirilor create de reprezentanţii administraţiei, agronomi, silvicultori, geografi, în timp ce toponimia populară cuprinde denumirile date de locuitorii unei zone obiectelor geografice situate pe teritoriul locuit de ei. Numele tradiţionale de locuri pot fi deformate (cu sau fără intenţie) de oficialităţi, uneori aceste denumiri oficiale ajungând să se impună şi în uzul localnicilor ca urmare a „prestigiului" celor care le-au dat şi a faptului că ele apar scrise în diverse documente.

O analiză a acestui proces pe teritoriul Moldovei este realizată de Dragoş Moldovanu, în *Introducerea* la TTRM I_1, unde sunt puse în evidenţă cele două etape ale procesului de oficializare a numelor de localităţi: „prima, a documentelor, a catagrafiilor şi a condicilor manuscrise, care înregistrează cu grijă formele autentic-populare, uşor literarizate, evitând greşelile (imputabile, în majoritatea lor, editorilor); a doua, declanşată de intervenţia tiparului, începând cu deceniul al patrulea al secolului trecut şi pe deplin conturată după reforma administrativă a lui Cuza, care se caracterizează prin masiva punere în circulaţie a deformărilor grafice, nerespectarea cerinţelor ortografiei, amestecul formelor regionale cu cele literare şi printr-o întreagă serie de abateri morfosintactice sau de altă natură" (p. XXIII). Deoarece D. Moldovanu analizează, în paginile amplului studiu amintit mai sus, deformări ale denumirilor de localităţi, noi am ales să exemplificăm cu precădere distorsionările de la nivelul toponimiei minore, întâlnite cu ocazia efectuării anchetelor toponimice pe teren, dar şi în cursul documentării în arhive, unde texte mai vechi sau mai recente pun la dispoziţie diferite exemple de modificări ale denumirilor tradiţionale (îndeosebi în partea a doua a secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea) şi permit observarea apariţiei toponimiei oficiale.

Unele deformări sunt rezultatul „asocierii involuntare a numelor de localităţi cu cuvinte din lexicul obişnuit (atracţie paronimică)". De-a lungul pârâului *Plotun*[1], s-a format satul *Plotunul* (comuna Pipirig, judeţul Neamţ), care astăzi se numeşte *Plutonul*, formă obţinută prin „apropierea cu neologismul *pluton* (*ploton*), devenit popular graţie serviciului militar" (Iordan 1963: 372). Deşi este dificil de spus dacă această asociere poate fi pusă pe seama localnicilor sau a oficialităţilor, tindem totuşi să credem că forma oiconimului *Pluton* a fost impusă prin administraţie, deoarece, după cum vom arăta în continuare, forma hidronimului *Plotunul* se păstrează chiar atunci când pentru desemnarea satului se foloseşte numai varianta *Plutonul*. Formele *Plotunul*, *Plotonul* şi *Plutonul* alternează în indicatoarele de

[1] Atestat pentru prima dată în 1632: „gura Plotunului unde cade în Pipirig" (DRH.A, XXI, p. 222).

localități[2] până la jumătatea secolului al XX-lea, perioadă după care apare numai *Plutonul*. Într-un document din 1841 întâlnim „cotunurile Boboeştii şi *Plotunul*" (Ungureanu 1964: 33), iar la 1848, *satul Plotun* (Ungureanu 1964: 55, 58). Şi în dosarele reformei agrare din 1864 apare cu preponderență forma etimologică: *Plotonu* sau *Cotuna Plotunu* (ARH. BUC. R.A. 1864/1034: 1ʳ), dar şi *Cotuna Plutonu* (ARH. BUC. R.A. 1864/1034: 3ʳ), *Pârâul Plotonul* (ARH. BUC. R.A. 1864/1034: 1ʳ), *Râul Plotonului* (ARH. BUC. R.A. 1864/1034: 7ʳ); în *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă, scrise în 1880, regăsim doar forma *Plotonul* (Creangă 1970: 164); la Cobălcescu (1888: 113), pârâul se numeşte *Plotunul*; în MDG 1898 (dicționar realizat în mare măsură pe baza unor anchete), numele satului este *Pluton*, în timp ce pârâul care curge în apropiere se numeşte *Plotunul*; în ARH. PIP. 1959, cele două variante alternează atât în cazul oiconimului, cât şi în cazul hidronimului: *Apa Plotunului*, dar şi *Gura Plutonului*, *Plotun*, dar şi *Plutonul*, *Țarina Plutonului*. Astăzi locuitorii au adoptat forma greşită, dar oficială.

Ca urmare a necunoaşterii etimologiei toponimului, dar dorindu-se ca denumirea să aibă un înțeles, s-a ajuns ca *Sohodol* (numele unei văi din satul Horgeşti, județul Bacău, şi al satului din vecinătate) să fie astăzi *Sohodor*, forma coruptă prin atracție cu cuvântul *dor*[3]. Nu putem şti dacă această formă a apărut mai întâi în vorbirea localnicilor sau a fost dată de către autorități, cert este că ea s-a oficializat odată cu includerea oiconimului cu această formă pe indicatoarele localităților din a doua jumătate a secolului al XX-lea (cf. TTRM I_2). Tot plecând de la faptul că nu mai este cunoscut sensul apelativului *liude* (cu pluralul *liuzi*)[4], de la care s-a format oiconimul *Liuzii-Călugăra* din județul Bacău, s-a ajuns la forma cu metateză *Luizii-Călugăra*, care apare în majoritatea indicatoarelor oficiale de localități din secolul al XX-lea, şi localnicii au adoptat această formă.

Un alt caz de modificare este cel al oiconimului *Brătenii*, din județul Botoşani, care a fost înlocuit în 1948 de *Pădurenii*, deoarece „semăna întru câtva cu numele familiei de politicieni «burghezi» Brătianu" (TTRM I_1: LIV), deşi nu există nici o legătură între acestea, aşa cum o dovedeşte documentul de la 15 octombrie 1427, în care este atestat pentru prima dată satul *Brătenii*: „un sat la Carpeni, unde a fost casa lui Dobrăcin şi a lui *Bratul Pleşescu*" (DRH. A, I: 69).

În ancheta efectuată în Vânătorii-Neamț am găsit toponimele *Poiana Strugăriei*, *Vârful Strugăriei*, *Pădurea Strugăriei*, *Drumul Strugăriei*; în ATLAS. MOLD. 1892 am întâlnit însă forma *Dealul Strungăriile*, iar într-o hartă silvică, *Pârâul Strungăriei* (ARH. OCOL. TgN. 1963). Apelativul care a stat la baza formării acestor toponime – *strugărie*, cuvânt cu sens colectiv, format din *strug* 'tulpină târâtoare, rug' (Nuță 1978: 5)[5] + suf. *-ărie* – nu era cunoscut de către cei

[2] Cf. TTRM I_2.

[3] „Populaires ou pseudo-savantes, ces étymologies nous font sourire; leur naïveté nous amuse, et parfois leur ineptie nous irrite. On considère qu'elles ne sont rien d'autre que l'expression de l'ignorance; ce qui révèle le couple traditionnel «étymologie savante»/«étymologie populaire»; renvoyant aux autres couples «vrai»/«faux»; ou «science»/«non-science»" (Gendron 1996: 50).

[4] 'Om de rând (adesea colonist străin) în raport cu fiscul, fie birnic, fie scutelnic, fie contribuabil' (DA, s.v.).

[5] Vezi şi Brâncuş 2004: 175.

care au întocmit hărţile menţionate, încât a apărut forma *Strungărie*, o hipercorecţie cultă; noua formă a toponimului se impune treptat în vorbirea localnicilor[6].

O serie de modificări ale denumirilor de locuri sunt pur şi simplu cauzate de neglijenţă sau de transcrierea lor greşită. Cele mai multe erori le-am observat în dosarele Reformei agrare din 1921, pe care le-am consultat la Arhivele Naţionale din Bucureşti. Enumerăm câteva distorsionări întâlnite într-un singur dosar – ARH. BUC. R.A. 1921/15: *muntele Halanga* (3[r]), *muntele Hălăuja* (*ibid.*), *muntele Halanca* (18[r]), alături de forma corectă – *Hălăuca* (17[r]); *pârâul Strajar* (3[r]) în loc de *Pârâul Străjii*; *Sfânta Mănăstirei cu dosul Braicului* (17[r]) în loc de *Stâna Mănăstirii cu Dosul Branului*; *Coasta Daliei* (17[r]) în loc de *Coasta Doliei* etc.

Realitatea de pe teren ne arată că atunci când pe teritoriul unei localităţi există mai multe obiecte geografice asemănătoare, ele nu vor fi numite doar cu ajutorul entopicului în funcţie toponimică absolută, ci şi cu ajutorul unor determinanţi, rezultând perifraze sau sintagme determinative. Ca o consecinţă a nevoii de economie a limbajului, unele dintre aceste formaţii toponimice evoluează în timp la sintagme apozitive sau la compuse toponimice, acestea din urmă fiind specifice îndeosebi „stilului oficial". În continuare vom exemplifica „stilul ingineresc" sau „telegrafic" specific inginerilor silvici sau agronomi, care preferă simplificarea denumirilor populare sintagmatice sau perifrastice: *Pădurea Brăteni* (comuna Dobârceni, judeţul Botoşani), *Iazul Dolniceni* (*ibid.*), *Hârtopul Moroaica* (*ibid.*), *Găinărie-Dreapta* (*ibid.*) etc. Uneori nici determinantul nu este articulat. Exemplificăm cu câteva toponime extrase din dosare ale Reformei agrare din 1921, denumiri rezultate în urma procesului de diferenţiere: *Hăţaş Ingăreşti*, *Ingăreşti Hotar*, *Ingăreşti Mijloc*, *Ingăreşti Vale*, *Clinul Ingăreşti* (ARH. BUC. R.A. 1921/33: f. 36[r]). Este clar că aceste forme ale toponimelor sunt rezultatul stilului telegrafic, mai ales că în aceleaşi dosare am găsit toponimele şi cu forma perifrastică: *Ingăreşti din Mijloc*, *Ingăreşti din Vale*. Treptat, ele se impun şi în vorbirea populară, înlocuind sintagmele determinative. Satul Murguţa din comuna Dobârceni, judeţul Botoşani, este împărţit astăzi în *Murguţa-Deal* şi *Murguţa-Vale*, compuse provenite probabil din perifrazele *Murguţa (cea) din Deal* şi *Murguţa (cea) din Vale*, pe care nimeni nu le mai foloseşte astăzi. Denumirea *Fântâna Cumpănă*, desemnând o fântână părăsită (situată pe teritoriul aceleiaşi comune Dobârceni) care avea cumpănă, a rezultat în urma reducerii perifrazei *Fântâna cu Cumpănă*. *Pârâul Stânci* (comuna Vânătorii-Neamţ, judeţul Neamţ) este probabil rezultatul „simplificării" hidronimului *Pârâul cu Stânci*, sintagmă motivată de prezenţa unor stânci în albia acestui pârâu.

Unele distorsionări apar chiar în documente oficiale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. De exemplu, deţinem atestarea *Uliţa Prundului* din 1834 (ARH. BUC. DOC. IST. MMVIII/41) şi din 1851 (ARH. BUC. DOC. IST. MMCVI/3), dar şi *uliţa Prundul* din 1844 (ARH. BUC. DOC. IST. MCMXIV/3). Într-un dosar datând din anul 1864 (ARH. BUC. R.A. 1864/1010) am găsit atât sintagme determinative, specifice stilului popular, cât şi sintagme analitice,

[6] Nici una dintre persoanele care ne-au răspuns la întrebările chestionarului toponimic în timpul anchetei toponimice efectuate în comuna Vânători-Neamţ nu a ştiut care este sensul apelativului *strugărie*.

caracteristice stilului oficial: *Dealul Osoiului* (12^v^), *Pârâul Osoiului* (12^v^), dar şi *pădurea Osoiu* (17^v^), *pârâul Slatinei* (12^r^), dar şi *Pârâului Slatina* [gen.] (43^v^).

Se observă foarte bine simplificarea perifrazelor sau a sintagmelor toponimice în registrele agrare din 1959–1963, unde sînt enumeraţi proprietarii şi terenurile care le aparţin. În ARH. PIP. 1959 am întâlnit *Pârâul Ursului*, dar şi *Pârâul Urs*; *Coasta Doliei* evoluează la *Dolia-Coastă*; întâlnim *Faţa Cotnărelului*, dar şi *Cotnărel Faţă*; *Gropile Izvorului*, dar şi *Izvor-Gropi*, *Gropi Izvor*. În acelaşi registru, pe lângă formele *Izvor-Obcină*, *Obcina Izvor*, apare şi *Obcina Izvorului* – forma populară. Uneori, toponimele din registrele agricole sau din alte acte oficiale par lipsite de logică. Redăm aici doar un caz întâlnit de noi: *Vatra satului Stânca* devine, în acelaşi registru agricol, *Vatra sat Stânca*[7]. Deşi localnicii spun *Piatra Săştii*, în ARH. OC. TgN. 1998 găsim atestată forma *Piciorul Piatra Sasca*, pe care am reîntâlnit-o, în timpul anchetei din 2006, şi în vorbirea unui localnic.

În unele cazuri, aceste sintagme specifice stilului „telegrafic" nu s-au impus încă în vorbirea localnicilor. De exemplu, în acelaşi sat Lunca, subiecţii care au răspuns la întrebările din chestionarul toponimic au folosit sintagmele determinative *Pârâul lui Vartic*, *Dealul lui Vartic*, deşi am găsit în documente sintagmele apozitive *Pârâul Vartic* (ARH. VNe 1959), *Dealul Vartic* (ATLAS MOLD. 1892).

Un caz evident de sintaxă toponimică specifică stilului oficial este cel al denumirilor de străzi, unde se păstrează tot mai puţine sintagme cu determinantul în genitiv: de exemplu, *Târgul Cucului* este astăzi, simplu şi comod, *Târgu Cucu* (Iaşi). Această tendinţă se impune treptat şi în toponimia rurală deoarece, în ultimul timp, oficialităţile dau nume uliţelor satului, nume care de cele mai multe ori sunt altele decât cele pe care le mai folosesc încă majoritatea sătenilor. Termenul *uliţă* este înlocuit de *stradă* şi *fundătură.* Dacă, în sistemul toponimic popular, oamenii denumesc uliţele având, de regulă, ca reper numele localnicului care stă în capătul uliţei sau numele persoanei considerate de către vorbitori ca fiind mai cunoscută, mai importantă dintre toţi cei care locuiesc pe uliţa respectivă, denumirile oficiale sunt date de obicei într-un mod arbitrar, după modelul sistemului toponimic urban; astfel, unele dintre uliţe poartă numele unor personalităţi marcante sau nume de sfinţi: *Strada Preot Dumitru Adămuţ*, *Strada Constantin Andrei, Strada Preot Anton Tălmăcel* (satul Adjudeni, jud. Neamţ), *Strada Mitropolit Varlaam, Strada Sfânta Teodora* (satul Lunca, jud. Neamţ) etc. Probabil că aceste noi denumiri se vor impune treptat în limbajul sătenilor.

Putem vorbi, prin urmare, de o adevărată normă oficială, specifică reprezentanţilor administraţiei, caracterizată prin simplificarea perifrazelor şi a sintagmelor determinative la sintagme apozitive şi la compuse.

Bibliografie

ARH. BUC. DOC. IST.: Arhivele Naţionale Bucureşti, Fond *Documente istorice* (urmat de numărul dosarului).

ARH. BUC. R.A. 1864: Arhivele Naţionale Bucureşti, Fond *Reforma agrară 1864. Judeţul Neamţ* (urmat de numărul dosarului).

[7] ARH. PIP. REG. AGR. 1959–1963.

ARH. BUC. R.A. 1921: Arhivele Naţionale Bucureşti, Fond *Reforma agrară 1921. Judeţul Neamţ* (urmat de numărul dosarului).

ARH. OCOL. TgN.: Arhiva Ocolului Silvic din Târgul Neamţ (urmat de anul realizării hărţii).

ARH. PIP. 1959: Arhiva comunei Pipirig, *Registrele agricole* din 1959–1963.

ARH. VNE. 1959: Arhiva comunei Vânătorii-Neamţ, *Registrele agricole* din 1959–1963.

ATLAS. MOLD. 1892: *Atlasul Moldovei*, sc. 1:50 000, Bucureşti, 1892–1898.

Borodina 1983: Borodina, Melitina A., *Forme écrite et orale des toponymes*, în „Nouvelle Revue d'Onomastique", nr. 2.

Brâncuş 2004: Grigore Brâncuş, *Istoria cuvintelor*, Bucureşti, Editura Fundaţiei „România de Mâine".

Cobălcescu 1888: D. Grigore Cobălcescu, *Geografia fisică a Daciei moderne*, Iaşi.

Creangă 1970: Ion Creangă, *Opere*, vol. I, ediţie îngrijită, note şi variante, glosar şi bibliografie de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş, studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura Minerva.

DRH.A, I: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975.

Gendron 1996: Gendron, Stephane, *L'étymologie populaire en onomastique*, în „Nouvelle Revue d'Onomastique", no. 27–28, 1996.

Iordan 1963: Iordan, Iorgu, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

MDG 1898: *Marele Dicţionar Geografic al României*, vol. I–V (coord. G.I. Lahovari), Bucureşti, 1898–1902.

Nuţă 1978: Ion Nuţă *Terminologie viticolă în limba română. Denumiri pentru soiuri de struguri*, rezumatul tezei de doctorat, Iaşi.

TTRM $I_{1,2}$: *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Repertoriul istoric al unităţilor administrativ-teritoriale. 1772–1988*, partea 1 şi partea a 2-a, Bucureşti, 1991 şi 1992.

Ungureanu 1964: Gheorghe Ungureanu, *Ion Creangă. Documente*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

La distorsion de la toponymie roumaine populaire dans la norme officielle

Faisant suite à des enquêtes sur le terrain et à l'étude de divers documents écrits, l'auteure analyse quelques aspects de la toponymie officielle de la Roumanie. Dans son intervention, elle propose de mettre en évidence quelques types de modifications des toponymes populaires, surtout mineurs. Elles peuvent être un résultat de l'attraction paronymique, de l'étymologie populaire ou une conséquence de la négligence des scripteurs. Cependant, le plus souvent, il s'agit de la tendance des représentants de l'administration de simplifier les toponymes.

Iaşi, România

Vechi şi nou în vocabularul limbii române actuale. Despre elementele de origine neogreacă şi turcă

Oana Magdalena CENAC

Factorii istorici care au influenţat perioada cuprinsă între 1715 şi 1821 (cunoscută sub numele de „epoca fanariotă") au avut ca rezultat o serie de mutaţii importante în plan cultural şi care nu puteau rămâne fără urmări la nivel lingvistic. În cadrul demersului nostru ne propunem să evidenţiem influenţa factorilor socioculturali în diacronie ilustrând, totodată, dimensiunea ludică a limbajului şi rolul acesteia în recuperarea unor termeni dispăruţi sau a unor sensuri pierdute.

În acest sens, E. Coşeriu susţinea că orice limbă literară este, în acelaşi timp, istorică şi momentană, sincronia şi diacronia fiind prezente în oricare dintre etapele de evoluţie ale limbii. Preluând ideea coşeriană, I. Oprea afirmă că „într-o limbă literară chiar şi diacronia reală poate deveni sincronică, adică poate fi prezentă în orice moment, fiindcă textele mai vechi se cunosc şi pot fi oricând reluate elemente din ele, pot fi deci cunoscute şi revalorificate reluând o competenţă a diacroniei în sincronie" (Oprea 2001: 99).

În cele ce urmează vom analiza o serie de împrumuturi din neogreacă şi turcă atestate încă din secolul al XVIII-lea. Inventarul acestor termeni apare în istoriile limbii române apărute de-a lungul timpului din 1961 până în 1998. Aducând în discuţie problema grecismelor din limba română, într-o lucrare recentă, Marius Sala consideră că „poziţia ocupată de elementele greceşti în vocabularul reprezentativ român este de 1,11 %, adică 25 de cuvinte din inventarul acesteia" (Sala 1998: 97). Când avansează aceste cifre cercetătorul are în vedere toate cele trei etape în care limba greacă a influenţat limba română: „un număr de cuvinte greceşti, care au pătruns în latina dunăreană, şi care s-au transmis o dată cu elementele latineşti românei (asemenea cuvinte sunt cunoscute limbilor romanice occidentale). Un al doilea strat îl reprezintă cuvintele împrumutate din greaca bizantină, cunoscuţi pe tot teritoriul dacoromân. [...] În sfârşit, există un strat mai nou de cuvinte împrumutate mai târziu (secolele XVIII-XIX), mai ales în epoca fanariotă. [...]. Multe dintre cuvintele greceşti care circulau în secolele XVIII-XIX nici nu mai sunt cunoscute astăzi" (Sala 1998: 97).

Analiza inventarului de termeni de origine neogreacă evidenţiază o serie de aspecte pe care vom încerca să le sistematizăm în cele ce urmează. Astfel, o primă categorie este reprezentată de cuvintele care au dispărut de multă vreme din uzul curent, aici incluzându-se lexeme precum: *acolisi, afrodisău, clironom, englandisi*. În CADE, *acolisi* apare cu precizarea „verb reflexiv" şi cu explicaţia: „1. a se lega duşmăneşte de cineva, a se ţine de capul cuiva căutând să-i facă rău, a nu-i da pace îndemnându-l la ceva. 2. a nu lăsa din stăpânire ce a apucat odată.".

Tot în CADE, *clinorom* apare ca sinonim pentru *moştenitor* iar verbul *a (se) e(n)glandisi* este considerat drept o variantă a verbului reflexiv *a se eglandisi*, definit ca „a petrece, a se amuza".

Termeni ca *eparhie, epitrop, epitropie*, ale căror sens şi formă nu s-au modificat în timp, au tendinţa de a dispărea din limbă (excepţie făcând limbajul clerical) datorită circumscrierii referentului lor la o arie socioculturală redusă şi marginală.

Un termen ca *diată* (cu sensul „testament, prevedere testamentară") a devenit arhaism, fiind rezervat pentru a circumscrie un referent strict determinat social istoric.

O altă situaţie o oferă substantivul *eterie* care, iniţial, era folosit cu sensul generic de „răzmeriţă", „răscoală". În timp, termenul în discuţie a ajuns să facă referire strictă doar la cunoscuta mişcare de la 1821, pe care o desemna la început printr-o restricţie semantică.

Tot un element de origine greacă este şi *anaforă*, care însemna „raport (făcut domnitorului)" şi care şi-a pierdut cu desăvârşire acest sens în vocabularul contemporan, unde apare cu sensul destul de specializat de „care reia o noţiune, o idee expusă anterior, în vederea accentuării ei". În limbajul contemporan, lexemul *anafora* apare atât în metalimbajul gramatical, cât şi în lexicul retoric, nefăcând parte din limbajul uzual.

O altă categorie de termeni împrumutaţi din neogreacă este reprezentată de termenii care aparţin şi astăzi vocabularului standard. Aici pot fi incluşi: *agramat, anarhie, anomalie, anost, argat, cartofor, catapultă, conopidă, decar, filă, fistic, mamoş, molimă, molipsi, olograf, plic, plictisi, silabisi, sintaxis, stafidă.* Termenii care se referă la jocul de cărţi (de genul *cartofor, decar, spatie*) sunt oarecum specializaţi şi ar putea fi consideraţi de anumiţi vorbitori de limbă română drept „învechiţi".

Substantivul *rigă* apare în DEX cu precizarea „învechit". Mai mult chiar, indiferent dacă referentul este suveranul unui regat sau cartea de joc care îl reprezintă, prin convenţie, pe acesta, cuvântul este considerat drept „preţios" chiar de vorbitorii actuali cu o vastă competenţă culturală.

Având un nivel mediu de cultură, unii vorbitori de limbă română se raportează într-un mod asemănător la neologisme şi la arhaisme pe care le consideră termeni „învechiţi" sau „rari". De pildă, cuvinte precum *anost* sau *olograf* aparţin vocabularului elevat. DA defineşte pe *anost* ca „searbăd, plicticos" iar adjectivul *olograf* este „(despre un testament) scris de mâna persoanei care lasă o moştenire, scris de mâna autorului, autograf". În plus, *olograf* este şi un termen specializat, din domeniul juridic, folosit cel mai des în sintagma „document olograf".

Circulaţia termenului *mamoş* tinde să se restrângă, acesta fiind folosit mai ales în mediul rural. Pentru majoritatea vorbitorilor contemporani, substantivul *mamoş* are tendinţa de a aparţine vocabularului pasiv şi de a fi înlocuit prin „obstetrician" şi „ginecolog". O situaţie similară apare şi în cazul termenilor *molimă* şi *a (se) molipsi.* Deşi termenii aparţin registrului popular (după cum se precizează în DEX) ei pot fi regăsiţi şi în vorbirea standard. Tendinţa actuală care se manifestă vizează înlocuirea acestor doi termeni cu *epidemie* şi *a se contamina* (în sens propriu şi figurat) şi *a*

influenţa / a se lăsa influenţat. Verbul *a molipsi* are şi formă la diateza activă, cu sensul *a contamina pe cineva, a influenţa pe cineva în sens negativ*.

În categoria cuvintelor care au înregistrat modificări semantice în raport cu sensul de origine, se înscrie substantivul *ţaţă*. Acesta apare în DLR cu următoarea definiţie: „1. (Regional; adesea însoţit de numele persoanei la care se referă). Termen de respect folosit la ţară pentru a vorbi cu sau despre o soră mai mare, cu sau despre o mătuşă, o verişoară ori cu care se adresează o persoană tânără unei femei mai în vârstă sau vorbeşte despre aceasta. 2. (regional) mândră, iubită. 3. epitet pentru o femeie vulgară, lipsită de gust şi de fineţe. 4. (argotic) patroana unei case de toleranţă". Analizând definiţia, se poate constata că sensurile 2 şi 4 au dispărut din uzul lingvistic actual iar cu sensul de „mătuşă", substantivul *ţaţă* este astăzi un termen popular sau un regionalism. Foarte probabil că acest sens va dispărea cu totul din vocabularul activ atunci când puţinii vorbitori din generaţia antebelică (care îl utilizează) vor dispărea fizic.

Alţi termeni, precum *matracucă* s-a impus în uzul limbii române ca aparţinând registrului argotic. În DEX, *matracucă* apare cu precizarea „popular şi familiar" şi cu definiţiile: „femeie urâtă şi prost îmbrăcată; femeie proastă, bleagă; femeie rea şi vulgară; femeie stricată".

Unele cuvinte de origine neogreacă, care aparţineau iniţial registrului „serios", au pătruns în registrul familiar ironic, un exemplu în acest sens fiind *a firitisi* (cu sensul „a felicita"). Alţi termeni aparţin registrului „învechit" ironic, cum ar fi de pildă *ighemonicon*, cu sensul de „rang" sau substantivul *ipochimen*, catalogat „învechit, azi ironic" şi glosat ca „persoană, individ, ins".

O situaţie interesantă apare în cazul substantivului *protipendadă*, definit de L. Şăineanu astfel: „1. Boierimea ţării, compusă din 5 clase şi din care se recrutau marii funcţionari ai Statutului; 2. În special boierii din prima clasă cari singuri aveau dreptul de a purta barbă şi ocupau cele mai înalte demnităţi ale Divanului domnesc".

CADE, apărut cu doar şase ani mai târziu, oferă o definiţie mai concisă şi mai nuanţată: „1. rang de frunte în clasa boierilor [...]. 2. calitatea de boier de prim rang.".

Ediţia din 1975 a DEX-ului defineşte termenul în discuţie astfel: "marea boierime care se bucura, în orânduirea feudală, de privilegii speciale; vârfurile clasei privilegiate din orânduirea burghezo-moşierească". Ediţia din 1996 a aceluiaşi dicţionar oferă o definiţie mult mai concisă şi neutră din punct de vedere ideologic: „marea boierime, care se bucura, în evul mediu, de privilegii speciale". În zilele noastre, termenul *protipendadă* apare mai ales generic, căpătând prin extensie sensul de „lume bună, lume cu pretenţii aristocratice", în contexte ironice (de cele mai multe ori).

Folosite exclusiv cu forma de plural, substantivele *nevricale* şi *istericale* aparţineau registrului „serios" când au pătruns în limbă şi şi-au păstrat această valoare până la începutul secolului al XX-lea. Cu toate acestea, la apariţia dicţionarului lui L.Şăineanu şi CADE, termenii pătrunseseră, de fapt, în registrul familiar sau familiar-argotic. Ei şi-au păstrat această valoare în uzul actual al limbii române, unde tind chiar să aparţină argoului.

Verbul *a se sinchisi* (cu sensul „a-i păsa") este folosit în prezent mai ales la forma negativă: *a nu se sinchisi*. Dacă în DEX (1975) apare precizarea „familiar" (pentru lexemul în discuţie), Şăineanu şi CADE includ verbul *a se sinchisi* în registrul „serios".

Substantivul *poliloghie* (cu sensul de „vorbărie") a fost ironic încă de început şi a rămas aşa şi în uzul actual al limbii române, unde îşi adaugă precizarea „rar".

Verbul *a se chivernisi* apare ca „învechit" la Şăineanu, care îl defineşte astfel: „1. a administra, a conduce trebile ţării; 2. a se ocupa, a trăi din; 3. azi (ironic) a procopsi pe cineva dându-i o funcţie, a-l pune în păine; 4. a se procopsi, a se înavuţi (sens din epoca fanariotă când funcţionarii se înavuţeau prin abuzuri şi jafuri". Astăzi, *a (se)chivernisi* este folosit exclusiv la diateza reflexivă (*S-a chivernisit.*) şi la cea pasivă (*Este un om chivernisit.*).

În lucrarea *De la latină la română*, Marius Sala stabileşte existenţa în limba română a 18 cuvinte de origine turcă, care reprezintă 0,69% din total. De fapt, elementele turceşti au pătruns în limba română în decursul câtorva etape: „Stratul cel mai vechi este din secolele XV-XVII. Sunt mai ales nume de plante (...), termeni referitori la casă (...), îmbrăcăminte (...), meserii (...) şi comerţ. Viaţa intelectuală a rămas străină de contactul secular cu turcii: nu există nici un cuvânt care să denumească o noţiune abstractă şi nici un verb. Al doilea strat, din epoca fanariotă, a cuprins neologisme turceşti cunoscute de pături superioare ale societăţii care au dispărut o dată cu această epocă" (Sala 1998: 98).

În limba română contemporană, se poate stabili un inventar de termeni de origine turcă al căror sens este similar cu acela de la momentul primelor lor atestări. Aici pot fi incluşi termeni din universul domestic, meserii, mâncăruri: *anason, arpagic, atlas, baclava, basma, bidinea, bostan, burghiu, cais, cazan, ceaun, dud, chihlimbar, chimen, curmal, fildeş, ienibahar, ghiveci, harbuz, magiun, sarma, mucava, năut, pătlăgea, satâr, sidef, şalvari, şerbet, tavă, tejghea, tuci.* O parte dintre aceşti termeni tind să devină învechiţi, arhaici prin dispariţia referenţilor: *borangic, dimie, meşină* etc. Cu timpul, datorită progresului tehnologic, într-o situaţie similară se vor afla şi termeni ce denumesc instrumente, unelte, meserii: *dulgher, burghiu, tulumbă* etc. Prin dispariţia referentului, unele turcisme şi-au pierdut valoarea de substantiv comun în uzul curent, fiind reperate doar ca nume proprii: *Dragoman, Mazilu.*

O altă situaţie este aceea în care elementul turcesc este folosit cu o formă identică celei atestate în secolul al XVII-lea, dar cu sensul uşor modificat. Astfel, *cafegiu* desemna iniţial persoana care „face sau vinde cafea, cel ce ţine o cafenea"; în vocabularul contemporan, termenul desemnează „un bărbat care bea cu plăcere multă cafea".

Limba turcă a constituit pentru limba română o sursă de lexeme folosite astăzi peiorativ, ironic şi autoironic, ilustrând astfel dimensiunea ludică a limbajului: *alişveriş, başca, calabalâc, fistichiu, marafet, muşteriu, tabiet, tertip, zuluf.*

Substantivul *boi* (=înfăţişare) s-a păstrat exclusiv în basme şi în literatura veche şi arhaizantă. În registrul peiorativ, apare verbul *a se boi*, cu sensul „a se farda".

Substantivul *hain* şi-a pierdut în limbajul contemporan sensul prim de „rebel, trădător" şi chiar pe cel secund de „perfid, de rea-credinţă", păstrând doar sensul de „rău la inimă".

O serie de turcisme s-au păstrat în româna contemporană în expresii şi sintagme fixe care aparţin limbajului popular şi familiar, ilustrând încă o dată dimensiunea ludică a limbajului: *a-şi face cheful, get-beget, cu ghiotura, de haram,*

a da de belea, a avea chef, a trage chiulul, a prinde cu ocaua mică, mai mare daraua decât ocaua, a trage un perdaf, a da pe veresie. Nu pot fi trecute cu vederea adverbele şi interjecţiile precum: *bre, aferim, abitir, taman, tiptil, haide, doldora,* care, funcţie de context, pot apărea şi în registrul serios.

Ca o concluzie, se poate spune că neologismele din secolul al XVIII-lea au cunoscut o traiectorie interesantă în evoluţia limbii române: au fost arhaisme, au dispărut, au rămas livreşti, s-au integrat în limbă, au fost date uitării pentru a fi ulterior revalorificate, ludic sau nu, de un scriitor sau de mai mulţi şi reintroduse astfel în limbă.

Bibliografie

Bejan 2005: Doina Marta Bejan, *Interferenţe lingvistice în diacronia limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Coşeriu 2000: Eugen Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Chişinău, ABC.
Oprea 2001: Ioan Oprea, *Filizofia limbii*, Suceava, Editura Universităţii Suceava.
Pană Dindelegan 2002: Gabriela Pană Dindelegan, *Dinamica limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti.
Sala 1998: Marius Sala, *De la latină la română*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.
Şăineanu 1900: Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, I-II, Bucureşti, Editura Socec.
Tohăneanu 2001: G.I. Tohăneanu, *Despre sensul unor cuvinte*, „Bucovina literară", *apud* „România literară", XXXIV, p. 24.

Old and New in Contemporary Romanian Lexis. On Neo-Greek and Turkish Elements

Our paper aims at discussing the place, in the contemporary Romanian language, of loans from Neo-Greek and Turkish dating as far back as the eighteenth century. We will emphasise the influence of socio-cultural factors in diachronic studies and present the "playful" dimension of language as well as its role in the process of recovering lost terms or lost meanings. Drawing on one of Eugen Coseriu's ideas, I. Oprea states that "in a literary language even real diachrony can become synchronic; to put it otherwise, it can exist at any moment, given the fact that older texts are well known and some of their elements can be taken up any time, so they can be further known and revaluated taking up a diachronic component in synchrony."

Special reference will be made to the so-called "linguistic slippages" among which we will include terms whose current meanings have been modified in relation to the original ones. Their semantic evolution or involution can be checked by consulting specialized dictionaries and illustrated by examples extracted from the literary works of some of the greatest Romanian classic writers.

To conclude, acquiring different functions, eighteenth-century neologisms have evolved differently (in a progressive or regressive manner): they have become archaisms, they have disappeared, turned obsolete, adopted in the current language, and/ or revaluated at some specific moment by some writer who re-introduced them in use.

Galaţi, România

Cultura şi conservarea limbii – componente esenţiale ale existenţei şi conştiinţei naţionale. Un studiu de caz – regiunea Cernăuţi

Alexandrina CERNOV

Ceea ce şi-au dorit românii din Bucovina în toate epocile istorice (mai ales începând cu Revoluţia de la 1848) – a fost organizarea vieţii culturale şi ştiinţifice în instituţii profesionale de înaltă calitate, la care aspiră şi astăzi românii din regiunea Cernăuţi.

Istoria ne-a hărăzit să fim la margine de ţară sau imperiu (ba la Estul, ba la Vestul lor): Ţara Moldovei, Austria, România, URSS, Ucraina. Cu toate vicisitudinile, românii (ajunşi astăzi la doar 20% din totalul populaţiei din regiune) şi-au păstrat, timp de peste 200 de ani, tot ceea ce înseamnă pentru un popor conştiinţă, spiritualitate şi identitate naţională. Generaţii de intelectuali români, ale căror nume merită să fie valorificate pentru istoria şi cultura românilor, au muncit pentru ca limba, şcoala, biserica şi istoria să constituie o permanenţă la Cernăuţi. Mulţi bucovineni din diaspora, remarcabili oameni de cultură şi spiritualitate românească, au trăit şi mai trăiesc şi astăzi experienţa Bucovinei ca o durere personală şi o nostalgie romantică. Soarta istorică a românilor din Bucovina poate fi înţeleasă numai printr-o cercetare profundă, conştientă şi cinstită, situată dincolo de orice retorică sentimentală sau politică. Există o istorie a rezistenţei prin limbă, şcoală, biserică, în general prin cultură.

S-a vorbit despre modelul *homo bucovinensis* şi nu putem fi de acord cu interpretarea propusă de către unii politicieni şi istorici. Imaginea de *homo bucovinensis*, susţinută şi idealizată mai ales de către cercetătorii germani şi austrieci, preluată astăzi de politicienii ucraineni în cadrul unor foruri ştiinţifice sau publicaţii, este discutată şi propusă ca model pentru o viitoare Europă. În realitate, însă, în spatele acestui concept fals se intenţionează crearea unei personalităţi lipsită de orice conştiinţă naţională, care, chiar dacă îşi mai vorbeşte limba maternă şi îşi cunoaşte valorile naţionale, este tolerantă şi servilă politicii naţionale dominante. Într-o nouă formulă, ideologia sovietică impunea, de exemplu, pentru întreg spaţiu multinaţional al URSS noţiunea de „om sovietic" (*homo sovieticus*) – „naţional prin formă şi socialist prin conţinut". Această politică era demonstrată prin spectaculoasele reprezentări festive, cu cântece şi dansuri ale „popoarelor conlocuitoare", cu excelente costume naţionale şi ritmuri naţionale specifice. Se menţinea astfel iluzia unei politici de ocrotire a acestor popoare. Din păcate, acest mod de falsificare, de fapt, a specificului naţional, prin reducerea acestei noţiuni la formă, masca, în realitate, distrugerea din interior a modului de gândire specific naţional, al conţinutului naţional.

Astăzi, deja sub o nouă (dar învechită) asistăm la Cernăuţi la un nou val de susţinere a „formei naţionale", promovând pe acelaşi fundal spectacole naţionale, însoţite de discursuri ultrapatriotice, în spatele cărora se formează o imagine falsă a adevăratelor probleme cu care se confruntă comunitatea românească din Ucraina (sau chiar negarea lor), menită să ne distragă atenţia de la adevăratele strategii naţionale şi culturale care ar trebui promovate. Pe de altă parte, nici comunitatea românească nu are proiecte clare de rezolvare a acestora.

Românii sunt obsedaţi astăzi de ideea dezbinării Societăţilor româneşti, a intelectualităţii, a existenţei unor ambiţii personale sau de grup ale liderilor care nu se pot înţelege între ei, iar presa (ziarul „Ceas", revista „Clopotul Bucovinei", care excelează în acest scop) creează legende ale unor personalităţi, cu scopul de a-i intimida sau chiar de a le crea o biografie mincinoasă sau a-i discredita. Este şi aceasta o modalitate de a anihila activitatea celor care încearcă să constituie viaţa cultural-naţională într-o instituţie ce ar funcţiona efectiv în toate domeniile culturii şi ştiinţelor umanistice, a editării de carte în limba română la Cernăuţi, dar mai ales în direcţia păstrării fiinţei naţionale româneşti. Rămâne să înţelegem dacă aceste publicaţii sunt doar manifestarea unor ambiţii personale sau sunt conştient premeditate.

Cu 20 de ani în urmă s-a constituit Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu" din Regiunea Cernăuţi (preşedinte fondator – prof. univ. dr. Grigore Bostan) din care, ulterior s-au înfiinţat majoritatea societăţilor româneşti din regiune şi, chiar din Ucraina. Acestea s-au desprins din secţiile *Societăţii*: pentru învăţământ, ştiinţifice, bisericeşti etc. Rând pe rând, în „Zorile Bucovinei" au fost publicate proiectele de statut: *Statutul Societăţii Ştiinţifico-Pedagogice republicane „Aron Pumnul"* (10 ianuarie 1991) – preşedinte, prof. univ. dr. Aurel Constantinovici; *Statutul Societăţii Cultural-Bisericeşti „Mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici"* (10 ianuarie 1991) – preşedinte, preotul Mihail Ivasiuc; *Statutul Societăţii Românilor (moldovenilor) din Regiunea Cernăuţi – victime ale represaliilor staliniste „Golgota* (29 ianuarie 1991), preşedinte – Petre Grior, director adjunct al Arhivelor Statului din Cernăuţi; *Statutul Doamnelor Române din Regiunea Cernăuţi* (8 martie 1991), preşedinte – Victoria Ivasiuc; *Statutul Alianţei Creştin-Democrate a Românilor din Ucraina* (24 octombrie 1991), preşedinte – Constantin Olaru.

Fiecare dintre aceste societăţi, la timpul său, a jucat un rol însemnat în lupta pentru recunoaşterea şi respectarea drepturilor românilor din regiune şi din Ucraina. A fost o perioadă de entuziasm şi încredere în propriile forţe. Tricolorul fâlfâia în fiecare sat şi pe clădirea sediului Societăţii „Mihai Eminescu" şi al redacţiei ziarului „Zorile Bucovinei". Nu toate aceste societăţi au supravieţuit până astăzi, unele au dispărut din diferite motive, altele au rămas doar pe hârtie.

Procesul a culminat cu *Congresul românilor din Regiunea Cernăuţi*, când a început, de fapt, ruptura esenţială dintre liderii societăţilor româneşti. Liderul cercului *Arboroasa* (scriitorul şi ziaristul Dumitru Covalciuc), care fusese la început o structură a Societăţii „Mihai Eminescu", a fost primul care a făcut nenumărate declaraţii în presă, (vezi „Zorile Bucovinei" de la începutul anilor '90 ai secolului trecut), anunţând ieşirea sa din Societatea „Mihai Eminescu" (aceasta fiind şi principala organizatoare a Congresului). Motivele erau formulate, de fiecare dată,

destul de vag. La 5 iunie, cu două zile înainte de *Congres*, s-a constituit „Grupul 5 iunie", principala opoziție a Congresului. Acest grup era format din liderii Societății „Golgota", președinte Petre Grior, la care au aderat și alți intelectuali români, lideri sau membri ai altor societăți. Această dată marchează începutul unui lung deceniu de disensiuni, greșeli și neînțelegeri. Pentru prima dată am fost sfidați la începutul lucrărilor Congresului de un grup de tineri naționaliști ucraineni, sosiți cu autocarele de la Lvov, cerând insistent suspendarea Congresului sau, măcar, folosirea la *Congres* numai a limbii ucrainene. De ce n-am avea curajul să recunoaștem acest eșec chiar atunci, să începem de la început? La 11 iunie 1992 ziarul „Zorile Bucovinei" a publicat un amplu și optimist material despre Congres, *Însemnări de la Primul Congres al românilor din Regiunea Cernăuți*.

La 12 noiembrie 1992, în același ziar, la rubrica *Dreptul la opinie*, a apărut articolul semnat de către Comitetul executiv al Societății „Golgota", *În căutarea adevărului* (o pagină de ziar) – un atac vehement la adresa liderilor Societății „Mihai Eminescu", care au colaborat activ la pregătirea Congresului.

Ambițiile deșarte, slăbiciunile omenești și nepriceperea noastră de a conduce (de fapt, de a organiza corect și onest activitatea, conform unui program, ce ar defini prioritățile și ar fi fost bine orientat), au creat un impas din care, chiar dacă a intrat fiecare societate sau lider separat, trebuie acum să ieșim împreună, să promovăm niște proiecte capabile să susțină interesele comunității românești.

După 1995 au fost înregistrate încă trei societăți: Societatea Scriitorilor Români din Cernăuți, președinte – poetul Ilie T. Zegrea (1998), Liga Tineretului Român din regiunea Cernăuți „Junimea" (1998), președinte – poetul Vitalie Zâgrea și Casa Limbii Române (2000), președinte – poetul Vasile Tărâțeanu.

Astăzi la Cernăuți funcționează două tipuri de instituții, responsabile în egală măsură de felul și de calitatea în care este promovată cultura noastră națională, având în vedere prin aceasta și eficacitatea unor instituții ca școala și biserica.

Instituțiile de cultură ale Administrațiilor de Stat (regională și locale) în sarcina cărora intră problemele culturale ale românilor din regiune, ca cetățeni ai Ucrainei, respectarea legislației în vigoare referitoare la drepturile minorităților naționale din Ucraina (inclusiv urmărirea cazurilor când această legislație este încălcată). Or, românii își doresc o trupă de teatru profesionistă (cei șapte studenți care au absolvit Academia de teatru din Târgu-Mureș și nu și-au găsit loc de muncă la Cernăuți până astăzi). De mai mult de cincisprezece ani batem la porțile închise ale Secției regionale de cultură și ale Primăriei orașului pentru inaugurarea Muzeului „Mihai Eminescu" în casa lui Aron Pumnul. La acestea se adaugă multe alte doleanțe, formulate în nenumărate demersuri, adresări, memorii etc. La Cernăuți avem doar monumentul poetului Mihai Eminescu. Mulțumim și pentru atât.

În sate nu funcționează cele mai multe dintre Casele de Cultură, nu sunt completate cu cărți românești bibliotecile sătești... În afară de biserică și de școală nu există alte instituții de cultură! Petrecerea timpului liber pentru tineri, și pentru familiile tinere s-a transformat în petreceri cu multă băutură și distracții în discoteci. Aceasta distruge, în primul rând, intelectualitatea satelor noastre, pentru că în zilele de odihnă și de sărbătoare nu există alte posibilități (de exemplu, spectacole, concerte etc.). Oficialitățile nu mai invită (precum se obișnuia) colective artistice, nici din Republica Moldova, nici din România. Din cauza crizei economice și a

lipsei de sponsorizări, societăţile din Cernăuţi nu mai invită, decât foarte rar, colective artistice, cu spectacole şi concerte, din România.

Instituţiile nonguvernamentale de cultură românească, în marea lor majoritate, sunt şi ele inerte în acest sens (mai ales, impactul lor cultural în sate). Societatea „Mihai Eminescu", iar în ultimul timp şi Societatea scriitorilor din Cernăuţi şi Casa Limbii Române preferă să organizeze mari festivităţi la Cernăuţi, satele noastre fiind neglijate în continuare. Cele cinci sărbători tradiţionale româneşti, organizate în continuare de Societatea „Mihai Eminescu" o dată pe an la Cernăuţi (*Limba noastră cea română*, *Florile dalbe*, *Mărţişorul*, şi cele două aniversări consacrate poetului Mihai Eminescu), sunt absolut insuficiente pentru satisfacerea necesităţilor culturale ale populaţiei româneşti din regiune, îndeosebi ale tineretului studios. Celelalte societăţi stau la umbra aşa-zisei *Uniuni a Societăţilor româneşti*, activitatea lor fiind aproape insesizabilă.

Provincie cu o istorie dramatică, Bucovina a fost şi rămâne încă un spaţiu literar puţin cunoscut, în care destinul generaţiilor de români, de multe ori văduvit de tradiţiile culturale din ţară, ni se pare atât de deosebit şi totodată atât de asemănător, căci indiferent de specificul lor istoric, ele toate au fost nişte generaţii luptătoare. De aceea, frumoasa tradiţie culturală românească din Bucovina nu a putut fi înlocuită nici cu cea germană (1775-1918), nici cu cea rusă sau ucraineană (1945-1996). Deprinderea de a scrie româneşte nu a încetat niciodată. Chiar dacă au existat perioade de „secetă literară" sau întreruperi bruşte a procesului literar, în Bucovina s-au tipărit cărţi româneşti: manuale, calendare, gramatici, opere literare.

„O literatură a Bucovinei a existat" – aşa îşi începe Constantin Loghin cele două cărţi de istorie a literaturii române în Bucovina (1924 şi 1926), prin care încearcă să realizeze o primă sinteză a scrisului bucovinean din perioada austriacă. Se încheiase o epocă de 143 de ani de rezistenţă a românilor prin cultură. Soarta le-a hărăzit, ulterior, să se mai afle şi sub alte stăpâniri, cu toate consecinţele culturale şi politice care survin în atare împrejurări.

Istoricul literar de astăzi constată că specificul şi valorile culturii româneşti bucovinene au rezistat afirmându-se şi mai târziu, în confruntarea cu alte tendinţe culturale ale altor vremuri, la fel de vitrege, afirmate în diferite medii naţionale, cu noi metode de deznaţionalizare, prin impunerea altor limbi oficiale sau de comunicare, cu statut de „limbă maternă" secundă, susţinute oficial prin şcoală şi instituţii de cultură. Cele două mari culturi – cea germană şi cea slavă răsăriteană – atât de diferite, prin esenţa lor – şi-au pus amprenta pe fiinţa scrisului românesc din această provincie, dar nu au reuşit decât parţial acest demers, făcând-o să fie puţin mai în urma, nu însă şi înstrăinată de literatura din ţara mamă.

În 1917, istoricul Nicolae Iorga, într-o conferinţă susţinută la Bucureşti în faţa corului Societăţii „Armonia" din Cernăuţi, constata: „A fost o întrerupere cvasitotală a legăturilor culturale dintre noi. Eram aşa de aproape şi ne cunoşteam aşa de puţin! Natural că în urma acestei necunoaşteri s-au produs o mulţime de prejudecăţi, şi din partea noastră, şi din partea d-voastră. România, o ţară stricată, în părerea unora din bucovineni; Bucovina, o provincie românească pierdută, în părerea unora din România. Îndată ce ne-am cunoscut, am văzut foarte bine, că acestea sunt păreri greşite, strecurate în minţi de oameni care aveau interese esenţiale să le strecoare".

Bănuia, oare, N. Iorga că în anul 2009, la aproape un secol, cuvintele lui vor fi tot atât de actuale, încât vom căuta în cărţile sale răspuns la aceleaşi întrebări care l-au frământat în legătură cu misterele supravieţuirii culturii româneşti în împrejurări atât de nefavorabile? Bucovina s-a transformat în perioada sovietică într-un spaţiu închis, izolat de procesele literare şi tradiţiile culturale din ţară, dar a existat, totuşi, ceva ce a alimentat seva specificului şi a valorilor naţionale româneşti de aici, chiar în timpurile cele mai vitrege, când contactele cu ţara au fost imposibile. Istoricul explica acest fenomen de rezistenţă naţională prin mai mulţi factori care au alimentat cultura românească de aici. Primul, şi poate cel mai important, a fost „instinctul naţional" şi caracterul conservator al ţăranului care a păstrat şi a dezvoltat formele culturale naţionale proprii unui popor. Explicaţia este mai mult de natură psihologică.

„V-a salvat, spunea N. Iorga, inerţia ţăranului unită cu instinctul naţional superior, care a deosebit în trecut poporul nostru, însuşirea corectând în mare măsură defectul, însuşirea care este a lui, defectul care vine din vitregia împrejurărilor. Cultura şi-o capătă un popor, dar instinctul, care îndeamnă către cultură şi care găseşte formele naţionale ale unei culturi, acesta nu-l poate preda nici un profesor: el face parte din însuşirile fundamentale".

Biserica şi mănăstirile, care erau de nezdruncinat în Bucovina, aveau un cler înalt şi cult, o cultură religioasă cu vechi tradiţii româneşti, în sfârşit, aveau şi şcoli care au educat generaţii de călugări. Aici se găsea mănăstirea Putna, cu mormântul lui Ştefan cel Mare, care avea o influenţă deosebită asupra tuturor mănăstirilor bucovinene chiar şi după secularizarea averilor acestora şi înstrăinarea de biserica din Moldova.

Desigur, renaşterea culturală a românilor din Bucovina le-o datorăm, îndeosebi după 1848, boierilor, răzeşilor şi intelectualilor care au apărat interesele naţionale şi politice ale Bucovinei; instituţiile culturale şi de învăţământ au muncit pentru întreţinerea şi afirmarea lor în plan naţional şi au susţinut relaţii strânse cu românii de pe întreg teritoriul Austriei şi din Principate.

Este oare o enigmă faptul, că după peste două secole de înstrăinare, în nordul Bucovinei se mai vorbeşte româneşte? Fenomenul bucovinean, ca problemă de supravieţuire a spiritualităţii şi a identităţii româneşti, a continuităţii unor tradiţii culturale naţionale, trebuie să fie studiat în profunzime (nu doar monitorizat, conform unor modele socio-politice de astăzi), cu scopul de a urmări care sunt cauzele şi consecinţele deznaţionalizării unui popor băştinaş prin schimbarea statalităţii şi a schimbării limbii de stat, prin introducerea, de fiecare dată, a unor condiţii noi, insuficiente pentru păstrarea limbii, a confesiunii şi a culturii, adică a celor trei vectori necesari pentru păstrarea mentalităţii şi a identităţii naţionale. Istoria românilor din Bucovina demonstrează, încă o dată, adevărul că un popor de cultură, cu tradiţii istorice şi culturale străvechi nu dispare, chiar dacă condiţiile sunt nefavorabile şi continuă să se înrăutăţească. Acest fenomen este o problemă de mentalitate şi de psihologie a unui popor care, conservându-şi valorile, a reuşit să supravieţuiască unor perioade istorice de impunere forţată în comunicarea oficială, ştiinţifică şi culturală a câtorva limbi de stat, străine de limba maternă: germana, rusa şi ucraineana. Un astfel de popor nu poate fi „sacrificat", în numele unor idealuri „false", după cum consideră astăzi unii istorici şi politicieni, ci susţinut

concret în voinţa sa de a-şi păstra limba, tradiţiile şi idealurile naţionale, cu alte cuvinte, de a-şi păstra identitatea naţională.

În satele cu populaţie majoritară românească bisericile ortodoxe şi protestante oficiază şi astăzi serviciul divin în limba română. În conştiinţa unui popor există nişte valori care nu pot fi distruse uşor.

Constatăm că în primul deceniu al mileniului trei, în nordul Bucovinei, s-a impus o viaţă culturală şi literară românească viabilă.

Cercetarea ştiinţifică – care are drept scop studierea fenomenului nord-bucovinean românesc contemporan şi a istorie românilor – nu poate fi considerată numai o problemă de ambiţie politică (cu atât mai mult personală), ci una de interes istoric, sociologic şi istorico-literar – va investiga aspecte multiple legate de viaţa unei populaţii băştinaşe (în cazul de faţă a celei româneşti), situate într-un spaţiu geopolitic care s-a aflat la intersecţia intereselor geostrategice, economice şi politice ale câtorva imperii: Turcia, Austria, Rusia.

Nu putem neglija şi faptul că, în afara intereselor ştiinţifice (istorice, lingvistice, etnofolclorice, sociologice etc.), există omul „concret”, care îşi trăieşte viaţa de zi cu zi, care trăieşte – fiecare în felul său – tragedia înstrăinării de neamul său, a vicisitudinilor istorice (ocupaţiile străine, foametea, deportările, războaiele etc.).

Multe familii, în special cele mixte, trec şi prin tragedia înstrăinării spirituale a copiilor de părinţii lor, de cultura şi limba maternă. Omul simplu nu înregistrează şi nu analizează evenimentele, el le trăieşte, şi nu de multe ori, le trăieşte ca pe o tragedie personală. Frica a fost şi rămâne; poate că şi starea de spirit care i-a determinat pe unii să tacă, pe alţii să se înstrăineze sau să se asimileze, pe alţii să aştepte cu îndârjire vremuri mai bune. Iar dacă încercăm să privim războiul sau revoluţiile nu numai din punct de vedere al eroismului celor ce şi-au sacrificat viaţa în numele unor idealuri naţionale sau politice, ci şi din punctul de vedere al tragediei prin care trece fiecare familie în aceste vremuri vitrege, vom înţelege că şi înstrăinarea îşi are motivele sale, fie de natură psihologică, fie politică. Nici un recensământ nu va putea consemna „capetele plecate” ale românilor nord-bucovineni, care şi-au renegat, de exemplu, naţionalitatea.

Astăzi, zbaterea intelectualităţii româneşti din Ucraina pentru păstrarea identităţii şi a spiritualităţii naţionale înseamnă, în primul rând, asumarea unor responsabilităţi pentru viitor şi conştientizarea priorităţilor: limba, biserica, şcoala, presa.

Situaţia de criză politică, economică şi socială, în care se află statul ucrainean şi care se agravează, creează condiţii care provoacă precedente de încălcare de către unele instituţii ale statului a drepturilor prevăzute de Constituţie şi de documentele interne şi internaţionale. Acest fapt impune o atmosferă încordată, susţinută şi de lipsa unor dialoguri culturale constructive între societăţile naţionale de cultură româneşti din regiunea Cernăuţi şi instituţiile corespunzătoare de stat, condiţionează precedente nefavorabile ale unei activităţi constructive şi eficiente; includem aici şi adâncirea conflictelor din interiorul societăţilor şi susţinerea, într-un mod arbitrar sau haotic, a unor proiecte neesenţiale. Situaţia în care instituţiile statale nu-şi asumă responsabilitatea organizării şi a finanţării proiectelor prioritare în domeniile culturii româneşti, inclusiv a instituţiilor de învăţământ, favorizează apariţia unor cazuri,

fără precedent, de analfabetism profesional al unor cadre aflate în posturi de conducere, de care depinde calitatea învăţământului în limba română, ceea ce reduce considerabil autoritatea instituţiilor respective şi a unor personalităţi marcante ale culturii şi învăţământului în limba română, care în astfel de condiţii sunt puse în imposibilitatea de a stopa astfel documente şi indicaţii oficiale (inclusiv manuale şi recomandări metodice).

Este normal ca o populaţie să-şi dorească un statut stabil, chiar confortabil.

De la proclamarea independenţei Ucrainei (1991) până în prezent învăţământul în limba română a avut mari pierderi morale: închiderea unor şcoli şi clase româneşti şi transferarea lor către limba ucraineană de predare, scăderea în continuare a orelor repartizate pentru limba şi literatura română, acordarea unui statut inferior limbii şi literaturii române în cadrul examenelor de absolvire prin includerea lor în listele examenelor neobligatorii şi înlocuirea, în unele cazuri, cu examenul la limba şi literatura ucraineană (sau la alegerea elevului); formularea ambiguă (poate fi şi examenul la limba română) a ordonanţelor ministeriale, care, în majoritatea cazurilor, încalcă chiar Constituţia ţării, dă posibilitatea de a manevra în domeniul politicii şcolare după bunul plac al direcţiilor regionale, raionale şi orăşeneşti de învăţământ, aflate sub influenţa unor personalităţi panucrainene.

Din această perspectivă este nevoie de o nouă politică a Ministerului Învăţământului de la Kiev, referitoare la dezvoltarea învăţământului în limbile minorităţilor naţionale, inclusiv a învăţământului universitar. În prezent în Ucraina nu este asigurat dreptul minorităţilor naţionale la studii superioare în limba maternă. Este evidentă şi necesitatea schimbării politicii practicate la examenele de admitere în învăţământul superior în universităţile care funcţionează în teritoriile compact locuite de români şi unde funcţionează şcoli cu predare în limba română. Avem în vedere universităţile din Cernăuţi, Ujgorod şi Odesa în care candidaţilor să li se asigure dreptul de a susţine examenele de admitere în limba română – limbă de predare în cele 114 şcoli din Ucraina.

Specificăm că, în condiţiile bilingvismului activ, majoritatea elevilor îşi însuşesc concomitent, încă de la vârsta preşcolară două (sau chiar trei) limbi. În astfel de condiţii se formează structuri lingvistice paralele, care creează premisele unui „bilingvism ideal". În astfel de condiţii curriculum-ul şcolar, manualele, materialele didactice, metodica predării etc. trebuie să prevadă situaţiile de comunicare posibile pentru fiecare limbă în parte pe care elevul le va diferenţia conştient.

Este evidentă necesitatea organizării unei Universităţi româneşti sau organizarea pe baza Universităţii existente la Cernăuţi a Universităţii multiculturale cu predarea în limba română sau crearea unor grupe cu predarea în limba română la toate facultăţile. Acest lucru este posibil, însă nu există fondurile necesare, Ucraina refuzând să susţină financiar o astfel de instituţie bilingvă.

Analizând, doar parţial procesele care au loc în regiunea Cernăuţi, ajungem la concluzia că lupta esenţială pentru păstrarea conştiinţei naţionale, conservarea tradiţiilor culturale naţionale şi a dezvoltării lor depind de mai mulţi factori interni şi externi: 1. lupta din interior a comunităţii româneşti pentru respectarea de către oficialităţi a Constituţiei şi a legislaţiei interne şi susţinerea, prin efort propriu, a funcţionării limbii şi a instituţiilor ştiinţifice, a şcolilor, a presei, a culturii etc.; 2.

existența unui dialog constructiv cu instituțiile statului ucrainean și cu societățile nonguvernamentale, inclusiv între societățile românești, în domeniul respectiv: 3. dezvoltarea relațiilor cu instituțiile României, înaintarea și susținerea unor proiecte mai eficiente pentru comunitatea română din Ucraina.

Bibliografie

Loghin 1924 = Constantin Loghin, *Scriitori bucovineni. Antologie*, București, Tipografia reforma socială.

Loghin 1926 = Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina [1775-1919]. În legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, Tipografia Mitropolit Silvestru.

La culture et la préservation de la langue – des composants essentiels de l'existence et de la conscience nationale. Une étude de cas – la région de Cernăuți

Ce travail présente le rôle essentiel, pour les Roumains de la région de Cernăuți, de la préservation de la culture et de la langue pour l'existence, la spiritualité et la conscience nationale, qui dépendent de plusieurs facteurs internes et externes: 1. la lutte intérieure de la communauté roumaine pour le fonctionnement de la langue et des institutions scientifiques, des écoles, de la presse, de la cultures, etc.; 2. l'existence d'un dialogue constructif avec les institutions de l'état ukrainien et avec les sociétés non-gouvernementales, inclusivement avec les sociétés roumaines; 3. le domaine des relations avec les institutions de la Roumanie et le soutien des projets plus efficaces pour la communauté roumaine d'Ukraine.

On peut parler pour cette région d'une histoire de la résistance par la langue, par l'école, par l'église et, généralement, par la culture.

Cernăuți, Ucraina

Distorsionarea ethosului locutorului în discursul politic televizual românesc

Steluța COCULESCU

1. Preliminarii

Demersul nostru se înscrie în metoda *analizei argumentației în discurs*, care exploatează elemente retorice și pragmatice, pentru a examina modul în care interacționează un locutor și destinatarul său, exercitând o influență reciprocă unul asupra celuilalt, prin intermediul producțiilor lor discursive. Vom lua în seamă dispozitivul de enunțare și dinamica interacțională pentru a studia eficacitatea cuvântului în dimensiunile sale instituționale, sociale, culturale. Din această perspectivă, vom studia rolul ethosului în exercitarea unei influențe asupra auditorului, mai precis, vom vedea în ce măsură un discurs conflictual poate distorsiona ethosul unui orator, pentru a-l împiedica să obțină beneficiul de imagine proiectat. Poziția noastră teoretică se înscrie în perspectiva pragma-lingvistică, mai precis în tendințele franceze ale analizei discursului, care propune studierea limbii ca instrument de comunicare într-un context care o determină.

2. Discursul conflictual

Relația transmisă în procesul comunicării poate fi armonioasă sau conflictuală, în funcție de interesele și scopurile fiecărui participant la actul comunicării. Atunci când un locutor se înscrie la cuvânt, el poate viza crearea unei relații armonioase cu interlocutorul său sau, din contra, el poate vorbi pentru *a se distinge* de interlocutor ori pentru *a-l domina* sau *a-l exclude*. Opțiunea pentru discursul conflictual înseamnă declanșarea războiului verbal, atacarea interlocutorului transformat în adversar. Dacă prin discursul său locutorul caută să se *plaseze* nu numai în spațiul discursiv, dar și în societate, atacatorul său caută să îl *de-plaseze*, forțându-l să ocupe un alt loc decât cel dorit. Uli Windisch (1987: 23) numește *discurs conflictual* o realitate discursivă sau acea parte a realității discursive care este traversată de un conflict. Autorul consideră că un discurs conflictual este discursul unei singure persoane, al unei singure părți care declanșează un conflict; aceasta interpelează o persoană devenită enunțiator prin producerea unui discurs anterior și o atacă, ca urmare a dezacordului sau a divergențelor de opinie dintre ei. Persoana interpelată devine adversar; dar ea va putea răspunde ulterior, iar discursul său de răspuns va constitui un alt discurs conflictual. Toate aceste intervenții se constituie în tot atâtea discursuri conflictuale. Fiecare discurs conflictual se compune dintr-un ansamblu de *enunțuri conflictuale*, în timp ce un *conflict discursiv* presupune confruntarea a cel puțin două persoane, deci a două discursuri: un atac și cel puțin un răspuns. Chiar dacă discursul conflictual este discursul unei singure persoane care devine enunțiator și locutor în același timp, el este „traversat" de alte

discursuri, anterioare sau contemporane, provenind din surse enunțiative diferite. În el se manifestă *dialogismul* constitutiv al oricărui discurs, la care face referire și D. Maingueneau, când introduce conceptul de *interdiscurs*[1]. Obiectul discursului conflictual este adversarul, pe care locutorul îl prezintă într-o manieră negativă, întorcând în negativ discursul anterior al acestuia; discursul conflictual, opunându-se altui discurs, este de fapt un contra-discurs,

> pentru că activitatea principală a autorului unui discurs conflictual constă în a relua, în propriul său discurs, discursul adversarului său pentru a-l respinge, a-l nega, a-l refuta, a-l descalifica (Windisch 1987: 29).

Obiectivele autorului discursului conflictual sunt: (1) să combată tezele și ideile adversarului, (2) să obțină triumful propriilor teze și idei, (3) să obțină adeziunea publicului, martor al conflictului, la propriile teze și idei. În mod evident construit pe negativul discursului adversarului, discursul conflictual este adresat unui public-țintă martor, altul decât adversarul; de aceea, autorul discursului conflictual, prin contra-discursul pe care îl produce, caută să atace atât discursul advers, cât și adversarul, care în această etapă nu răspunde. Pentru a reuși, pune în scenă strategii care să confere discursului său spectacularul, caracterul teatral, uneori ludic, pentru a atrage publicul și a-l seduce. Astfel, el distorsionează întreaga activitate discursivă a adversarului: *neagă, descalifică, respinge, deformează, refutează, reformulează* sau chiar *destructurează discursul advers* și, în consecință, *personalitatea adversarului.* Aceste operații de natură discursivă traduc de fapt o luptă pentru putere, pentru instalarea unor raporturi ierarhice de inegalitate. Autorul discursului conflictual caută să deformeze imaginea adversarului, să îl domine, obligându-l astfel să ocupe o poziție inferioară. U. Windisch numește discursul negat *discurs manipulat*, iar discursul care îl neagă, *discurs manipulant.* Noi vom prefera denumirea de *discurs-sursă* pentru discursul manipulat și *discurs-agent* pentru discursul manipulant (DS vs DA). De asemenea vom numi *orator* (O) pe autorul discursului-sursă, cel care își construiește imaginea de sine prin discurs, și *agent al distorsionării* (AD), pe autorul discursului conflictual care distruge imaginea de sine a oratorului. Ceea ce ne va interesa nu este manipularea, nici schimbarea percepției publicului asupra discursului-sursă (DS) în urma intervenției discursului-agent (DA), ci modalitățile de acțiune a *agentului* asupra *sursei*, prin distorsionarea sensurilor discursului acesteia.

Ipoteza pe care ne propunem să o demonstrăm este că, prin distorsionarea *discursului-sursă,* autorul discursului conflictual, deci *agentul,* vizează de fapt distorsionarea imaginii adversarului, devenit astfel, în mod evident, ținta atacurilor sale.

3. *Ethos, logos, pathos*, componente ale persuasiunii

Pentru Aristotel, cele trei probe generate de discurs sunt: *ethosul, pathosul* și *logosul.* Proba prin *ethos* exprimă calitățile legate de persoana oratorului, de imaginea pe care acesta o dă despre el însuși, pe tot parcursul actului discursiv. El

[1] Având proprietatea de a intra în relații cu alte discursuri, orice discurs face deci parte din *interdiscurs.* D. Maingueneau (1983) îl definește, în sens larg, ca ansamblul unităților discursive format din discursuri anterioare de același gen, sau discursuri contemporane de gen diferit, cu care un anumit discurs intră în relații, implicite sau explicite.

trebuie să se demonstreze ca fiind cinstit, competent, sever sau binevoitor, agresiv sau conciliant, după caz. Proba prin *pathos* mobilizează sentimentele şi pasiunile auditorului, pe care oratorul şi-a propus să le activeze în timpul discursului său: exaltare, admiraţie, milă, revoltă, indignare etc. Aceste două probe au un caracter subiectiv şi depind de participanţii şi de contextul actului argumentativ. A treia probă, *logosul*, este argumentaţia în sensul logic, fără pasiune; ea este obiectivă şi nu depinde de circumstanţele şi cadrul participativ al comunicării. Prin apropierea dintre cele două teorii, retorica şi pragmatica, *ethosul*, ca probă logică ţinând de imaginea locutorului/orator[2], fundamentată pe procese de ordin cognitiv, inferenţial, poate fi redat prin două căi: fie prin *tematizarea subiectului care enunţă*, căci orice subiect poate fi tematizat, devenind parte explicită a conţinutului în propoziţia[3] cuprinsă în argument, fie prin *efectul „direct"*, în absenţa tematizării, pe care subiectul/locutorul îl exercită asupra destinatarului, efect al personalităţii sale ilustrate prin discurs. Neavând o formă propoziţională, informaţia asupra caracterului oratorului, astfel transmisă, nu se supune probei prin condiţiile de adevăr tipice propoziţiilor, nici evaluărilor specifice forţei argumentative. Mai mult, abordarea pragmatico-retorică permite îmbogăţirea observaţiei şi analizei prin recuperarea informaţiilor „contextuale" obţinute prin canale non-verbale: gesturile, privirile, expresia feţei, tonul vocii. Astfel, fără a evoca explicit proprietăţile de caracter ale locutorului/orator, discursul acestuia stă mărturie, putând creşte sau scădea gradul de încredere acordat lui de către destinatar. Cele trei probe, *logos*, *ethos*, *pathos*, trebuie să fie în echilibru pentru a vorbi de argumentare; când dezechilibrul se produce în defavoarea logosului, deci a logicii interne a discursului, a probei obiective, favorizându-se probele subiective, contextuale, argumentaţia se transformă în manipulare.

3.1. Ethos prealabil, ethos discursiv

Observând funcţionarea probei prin ethos, vom constata existenţa unui *ethos discursiv*, manifestat prin discurs, şi a unui *ethos prediscursiv* sau *prealabil*, care trimite la imaginea socială a oratorului şi care preexistă discursului. În momentul când ia cuvântul, oratorul are deja o imagine publică obţinută din ansamblul discursurilor şi acţiunilor sale publice; el ştie de regulă care sunt elementele constitutive ale acestei imagini, pentru că le-a construit conştient pe tot parcursul activităţii sale publice, în aşa fel încât să corespundă aşteptărilor publicului. De aceea, orice luare de cuvânt se sprijină pe un *ethos prealabil*, iar oratorul se vede constrâns să confirme de fiecare dată această imagine. Prin discurs, oratorul îşi completează şi reîmprospătează propria imagine ori de câte ori iese în public, şi asta conform unui proiect propriu de a crea adeziunea (faţă de ideile sale) unui public cât mai larg. Pentru a putea trezi admiraţia publicului, ethosul emanat de orator trebuie să corespundă reprezentărilor colective asupra valorilor pozitive şi să producă

[2] *Locutorul* este subiectul care vorbeşte, în perspectivă pragmatico-enunţiativă; el devine *orator* când îl abordăm din perspectivă retorică.

[3] *Propoziţia* este un concept din domeniul semantic şi se referă la o predicaţie care poare fi verificată prin raportarea la *adevărat/fals*; ea se deosebeşte de frază, unitate de analiză sintactică, verificată prin raportul *corect/incorect*.

impresia adaptată circumstanțelor. *Doxa*, cunoştinţele prealabile ale publicului asupra caracterului oratorului, intervin mai ales când este vorba despre o personalitate publică şi politică recunoscută, cum ar fi de exemplu preşedintele ţării. Orice om politic este cunoscut datorită mediei (presă, radio, televiziune), rumorii publice, sau este asociat imaginii partidului pe care îl reprezintă. Ideea prealabilă despre orator şi cea construită prin discurs, pentru a fi recunoscute de către public drept pozitive şi legitime, trebuie deci să corespundă reprezentărilor acestuia, care sunt stereotipuri. De aceea, oratorul îşi adaptează neîncetat imaginea despre sine schemelor colective pe care le atribuie publicului-ţintă, atât prin ceea ce spune, *ethosul vorbit*, dar şi prin ceea ce arată prin modul în care spune, *ethosul arătat*.

3.2. Ethos discursiv, ethos instituţional

Ethosul, ca eficacitate a cuvântului obţinută prin autoritatea oratorului, abordat retoric, pragmatic sau sociologic, poate fi considerat printr-o dublă perspectivă: *interacţională*, conform căreia eficacitatea discursului prin imaginea de sine a oratorului nu se poate realiza decât în cadrul schimbului; *instituţională*, conform căreia schimbul nu se poate disocia de poziţiile ocupate de participanţi în spaţiul discursiv (politic, mediatic, literar etc.) în interiorul căruia evoluează.

> Când e vorba nu doar de fapte, ci de opinii şi mai ales de aprecieri, nu numai persoana oratorului, dar şi funcţia pe care o exercită, rolul pe care şi-l asumă, influenţează fără tăgadă modul în care auditorul îi primeşte discursul (Perelman 1977: 111).

Cuvintele lui Perelman ne indică două direcţii complementare de a provoca adeziunea publicului: prin importanţa funcţiei oratorului, a rolului pe care şi-l asumă prin exercitarea funcţiei şi de asemenea prin calitatea discursului său, care trebuie să ţină în echilibru cei trei poli: *ethos – logos – pathos*. Pragmatica contemporană consideră că puterea cuvintelor derivă din adecvarea funcţiei sociale a oratorului şi a discursului său. Un discurs nu poate avea autoritate dacă nu este pronunţat de persoana legitimă, într-o situaţie legitimă, în faţa receptorilor legitimi. Credibilitatea oratorului depinde şi de stabilitatea şi consecvenţa cu care îşi transmite aceeaşi imagine pozitivă. Eventualele modificări ale caracterului oratorului, percepute de auditor, pot afecta această credibilitate; de aceea este important ca discursul să fie sprijinit de un element instituţional, care conferă mai multă stabilitate şi protejează imaginea de anumite devieri sau derapaje comportamentale. În consecinţă, ethosul nu este nici numai instituţional (extern), nici numai discursiv (intern). Ethosul discursiv nu poate fi separat de poziţia instituţională a oratorului, iar fenomenul interlocutiv nu poate fi separat de interacţiunea socială care îl determină. Influenţele ethosului discursiv şi ale ethosului instituţional sunt deci reciproce.

4. Distorsionarea ethosului oratorului

4.1. Caracteristicile emisiunii „Sinteza zilei"

„Sinteza zilei" este o emisiune de dezbatere produsă de Antena 3, canal de televiziune specializat în ştiri, scopul principal fiind informarea publicului telespectator. Explicarea evenimentelor, crearea de convingeri, persuadarea şi

atragerea publicului prin adevărate spectacole verbale sunt tot atâtea scopuri mai mult sau mai puţin explicite ale instanţei de enunţare televizuală. Corpusul pe care vom aplica analiza este emisiunea din 31 iulie 2008.

Cadrul participativ al locutorilor din platou cuprinde formatul de producere şi formatul de receptare a enunţului televizual. *Formatul de producere* este constituit din *moderatorul* emisiunii, Mihai Gâdea (MG), care reprezintă interesele publicului telespectator, în numele căruia pune întrebări, şi *invitaţii* săi din această seară: invitatul permanent Ion Cristoiu (IC), care traduce pe înţelesul publicului explicaţiile privind natura şi consecinţele evenimentelor dezbătute, şi analistul Valentin Stan (VS), invitatul-expert care furnizează explicaţiile teoretice necesare înţelegerii evenimentelor. Explicaţiile sunt însoţite de evaluări personale, majoritar negative, şi care trec din domeniul opiniei (*bine/rău*) în domeniile semantic (*adevărat/fals*) şi logic (*corect/incorect*). *Formatul de receptare* a enunţului cuprinde atât *preşedintele*, Traian Băsescu (TB), care este frecvent interpelat pe măsură ce i se interpretează discursul şi acţiunile, cât şi *publicul telespectator*, de fapt ţinta reală a instanţei televizuale.

Cadrul spaţio-temporal este mereu acelaşi. Emisiunea se desfăşoară în studioul de televiziune şi durează o oră. Spaţiul este organizat conform scopului: invitaţii şi moderatorul stau aşezaţi, toţi de aceeaşi parte a mesei, ceea ce sugerează relaţiile neconflictuale dintre ei. *Scopul* dialogului argumentativ din platou este de a zădărnici efortul preşedintelui de a-şi crea un ethos favorabil, distorsionându-i discursul, faptele, întreaga imagine. Instanţa televizuală îşi propune să extragă publicul influenţei politice prezidenţiale, pentru a-l orienta spre zona de influenţă a opoziţiei. *Tema emisiunii* o constituie vizita la Roma din ziua respectivă a şefului statului, preşedintele Traian Băsescu, şi întâlnirea acestuia cu premierul Berlusconi, pentru a analiza măsurile întreprinse de statul italian în vederea gestionării problemelor create de imigranţii români de etnie rromă. *Formatul comunicaţional* al emisiunii presupune construirea în comun de către moderator şi invitaţi a unui dialog argumentativ, pentru a da răspuns unei întrebări declanşatoare a unei argumentaţii în situaţie de problemă: *Vizita preşedintelui la Roma a fost un succes sau un eşec?* Toţi participanţii din platou sunt de acord să susţină şi să demonstreze că vizita a fost un eşec. Ei pleacă de la aceeaşi premisă, şi anume că acţiunile preşedintelui nu corespund standardelor profesionale şi exigenţelor europene şi internaţionale, că singura motivaţie care îl animă este propaganda electorală şi construirea unei imagini de sine care să placă electoratului. Discursul construit în comun în studio parazitează discursul prezidenţial, falsificându-i fiecare cuvânt, pentru a-i compromite strategia de imagine şi a i-o distorsiona. Vom încerca să demonstrăm în cele ce urmează că distorsionarea ethosului oratorului care produce discursul-sursă se realizează fie prin mărci lingvistice discrete, fie prin strategii discursive puse în practică de agentul distorsionării, în discursul său agent.

4.2. Mărcile discrete prin care se exprimă distorsionarea ethosului oratorului

Indicatorii lingvistici care permit identificarea acţiunii de distorsionare a DS se regăsesc în primul rând la nivelul lexical şi cuprind elemente care nu se regăsesc în DS, dar apar ca evaluatori negativi în DA.

A) Termeni noi introduşi în DA, pentru a devaloriza DS: termenul „mieluşel" (9)[4] adresat de IC, aparent pozitiv, este de fapt o evaluare negativă a comportamentului preşedintelui TB, care trebuia să fie mai dur şi neînduplecat faţă de Berlusconi. Termenul „poştaş" (17), adresat tot de IC, devalorizează acţiunea lui TB de a înmâna un document ministrului de interne italian. Expresia „a bifat prezenţa acolo, lângă Berlusconi" (20) distorsionează percepţia unei acţiuni prezidenţiale de reprezentare a patriei şi poporului, înlocuind-o cu o acţiune neresponsabilă, inutilă şi neinstituţională. În acelaşi registru al distorsionării, MG introduce verbul „vorbeşte" (20), pentru ca apoi IC să îl folosească ca instrument de atac şi devalorizare a acţiunii preşedintelui (21):

(1) **20. MG**: Da' măcar faptul că *a bifat prezenţa acolo, lângă Berlusconi*, contează? Contează în… ne-a spus atunci acolo când a fost întrebat că *vorbeşte cu Berlusconi*, acum a ieşit şi public, cu toate că ceea ce *a vorbit* public nu a rezolvat nimic…
21. IC: Am o rugăminte: nu există în relaţiile internaţionale, dl Stan cunoaşte problema, „am vorbit" – asta există în Ferentari sau în Piaţa Amzei care e totuşi o piaţă superioară Ferentariului, nu se vorbeşte cu şefii statelor străine, cu Iuşcenko, cu Putin, cu Bush, cu Sarkozy sau cu Berlusconi, nu se vorbeşte, acolo, fiecare îşi urmăreşte interesul, da' ducându-se la Roma, domnul preşedinte – eu fără să apreciez pozitiv sau negativ – n-a făcut decât să-i întărească poziţia lui Berlusconi, da? din punctul ăsta de vedere, deci eu nu văd nicio schimbare, încă o dată mă întreb, de ce s-a dus?

În intervenţia sa, IC comentează şi descalifică acţiunile lui TB, care ar fi trebuit să contribuie la construcţia imaginii unui preşedinte competent.

B) Termeni preluaţi de DA din DS: verbul „am vorbit", segment de discurs raportat, care nu aparţine limbajului diplomatic, ci cartierelor bucureştene; folosind acest verb, TB demonstrează că nu foloseşte instrumente de exprimare adecvate, conforme cu standardele instituţiei prezidenţiale pe care o reprezintă; „mă coruptule", deşi nu aparţine DA, este o expresie lipită ca o etichetă pe imaginea de luptător anti-corupţie a lui TB, imagine trecută în derizoriu prin atribuirea acestei expresii. Ca pretins evaluator al integrităţii clasei politice româneşti, dacă ar fi fost egal cu el însuşi, TB i-ar fi adresat şi lui SB această expresie.

C) Expresii care introduc evaluări negative ale acţiunii prezidenţiale: întrebarea „de ce s-a dus acolo?" conduce la analiza scopului vizitei: astfel, interesele preşedintelui României şi ale premierului italian fiind divergente, declaraţia finală ar fi trebuit să exprime un acord prin concesii reciproce; dar acceptând şi chiar întărind poziţia lui SB, TB nu face decât să marcheze propriul eşec.

D) Apelative depreciative: „ăla" este domnul prezent pe ecran, de fapt preşedintele TB:

(2) **34. VS**: Cum cine? Ăla! uite ăla!
35. MG: Domnu' ăla!
36. VS: Nu ştiu, domnule! De care domn vorbiţi dumneavoastră?
37. IC: Să le spunem telespectatorilor, îl dă pe ecran, nu…
38. VS: Ăla, ştiţi dumneavoastră la cine arăt…

[4] Cifrele din paranteză reprezintă numărul intervenţiei din corpusul transcris.

„Băiatul ăsta" (34), „Băiatul ăsta e preşedintele" (46), „tăticul vostru" (62), „Ce-ai făcut, mă? Ce-ai făcut mă, nulitate umană?" (87), „acest băiat care frecventează bordeluri, după propria declaraţie" (95), „mă Băsescule" (167) sunt apelative depreciative şi au ca scop distrugerea ethosului discursiv şi prediscursiv al preşedintelui, care este oratorul discursului-sursă din corpusul nostru. Prin folosirea acestor apelative depreciative, VS, agentul care distorsionează imaginea prezidenţială, îşi propune să disocieze imaginea individului TB de imaginea instituţională specifică unui preşedinte. Deci avem în faţă o persoană oarecare, *un domn*, *un băiat*, pe *ăla*, care e o *nulitate umană*, şi nu o personalitate politică de cel mai înalt nivel de reprezentare a poporului român. „Băi, cine v-a adunat pe voi în fruntea statului, băi?" (222) vine să întărească incompatibilitatea ethosului personal cu imaginea instituţiei prezidenţiale.

E) Explicarea sensului unui cuvânt, pentru a descalifica oratorul DS: preluarea unui termen din DS pentru a-l devaloriza: *non-paper*.

(3) **107. VS**: [...] Atunci când cetăţenii unui stat au probleme într-o ţară europeană, membră a Uniunii Europene, eu, şeful statului român – pentru a nu lua o poziţie în favoarea cetăţenilor români – folosesc o formulă de comunicare care nici măcar nu e omologată ca un canal diplomatic, în anumite diplomaţii şi care înseamnă neangajare, neasumare a poziţiei şi trimit acest... *acest jeg de hârtie, că asta e...*
108. MG: Înţeleg că este o poziţie neasumată...
109. VS: *Atenţie, un jeg de hârtie, unui ministru*! E ca şi cum eu v-aş trimite acum pe dumneavoastră să discutaţi detaliile acestei emisiuni... cu cine vreţi? cu Costel Argint? Ce este aia? Deci omul ăsta are o funcţie supremă în stat, el nu dă...

Deci *non-paper* este *un jeg de hârtie* transmis de *omul ăsta* care *are o funcţie supremă în stat*; vedem cum termenul *non-paper*, aparţinând DS, este distorsionat faţă de sensul dorit de TB, pe baza unor argumente logice care fac DA credibil, prin demonstraţia logică şi documentată a autorului.

F) Creaţii lexicale în DA, prin repetarea structurii unui termen din DS: termenul *non-paper*, trecut în negativ şi apoi în derizoriu, oferă pe parcursul emisiunii o structură lexicală care este apoi multiplicată: *non + substantiv*, obţinându-se derivaţi care semnifică devalorizarea a tot ceea ce face şi spune preşedintele: „non-preşedinte" (178), „non-publicitate", „non-concluzii" (195), „îngrijorare non-reală" (196).

(4) **197. MG**: Şi ne exprimăm o *îngrijorare non-reală* pentru că trăim într-o *non-ţară* şi discutăm cu nişte *non-politicieni*, unde este un *non-sens*! Publicitate.

(5) **239. MG**: Şi eu am o îngrijorare care, de fapt, nu există. Tocmai din cauza asta vă doresc un *non-noapte bună*, pentru că avem o *non-viaţă într-o non-ţară, cu non-conducători, cu non-lideri*. *Non* este de fapt sensul vieţii noastre. *Un nonsens*. Noapte bună!

4.3. Strategii discursive ale distorsionării ethosului oratorului

Strategiile discursive de distorsionare a unui discurs şi a imaginii oratorului reprezintă abordări superioare mărcilor discrete; în timp ce mărcile lucrează la nivel local, strategiile se plasează la nivelul global al discursului oratorului. Strategiile de distorsionare prin discreditarea ethosului oratorului încorporează ansamblul discursului acestuia. Menţionăm următoarele strategii:

4.3.1. Discursul raportat direct sau citarea

Această strategie presupune evocarea de către un locutor a unui citat dintr-un discurs diferit de al său, de regulă exterior aceluia vizat de conflictul discursiv, pe care îl integrează în propriul discurs în scopul folosirii lui în bătălia verbală. De obicei, citarea unui discurs anterior are valoare de autoritate legitimă, care vine să întărească discursul locutorului şi să distrugă teza adversarului. În corpusul nostru, identificăm o strategie prin citatul unei autorităţi nelegitimate; comparaţia introdusă de agentul distorsionării, VS, pentru distorsionarea ethosului preşedintelui, are ca scop respingerea discursului prezidenţial în aceeaşi măsură ca respingerea discursului propagandei comuniste:

(6) **47. MG**: A căutat să rezolve problema, dar, din câte am văzut, italienii n-au schimbat mai nimic.

48. VS: Fix nimic. Vă spun eu ce a căutat acolo. Daţi-mi Congresul XII. Să le arătam la oameni ce a căutat acolo.

49. MG: Al PCR?

50. VS: Nu ştiu, domnule, ia vedeţi al cui o fi. Că zicea dl Cristoiu că-l aplaudă prea multă lume, ia să vedem cum a fost organizată vizita. Hai băgaţi acolo… (imagini congres). Ascultaţi acolo. Nu vi l-am dat degeaba; ascultaţi ce-a căutat acolo!

51. Voce: „În politică, tovarăşi, când te afli la putere, una din sarcinile primordiale în relaţiile externe este să-ţi măreşti numărul prietenilor, să-ţi micşorezi numărul adversarilor şi să neutralizezi o bună parte din cei care ţi-au fost adversari; or, dacă luăm în ansamblu de când tovarăşul poartă răspunderea partidului şi statului, o să vedem consecvenţe în această direcţie; dacă la sfârşitul anului, dacă facem o analiză, dacă au crescut sau nu prietenii României, vedem pe planetă că ei au crescut. Au crescut enorm!”.

52. VS: Bravo, domnule preşedinte! Acuma, că aţi aflat de ce s-a dus domnul preşedinte la Roma, domnule Gâdea… ca să crească prietenii României, da?

Agent al distorsionării imaginii prezidenţiale, VS introduce în emisiune imagini cu sonor dintr-o emisiune televizată de ştiri din epoca comunistă. Ideologia comunistă, ilegitimată, şi limbajul de lemn care exprimă cultul personalităţii sunt elemente folosite de VS pentru a slăbi poziţia oratorului discursului-sursă, a actualului preşedinte TB. Activitatea de descalificare constă în a asimila discursul-sursă unui discurs respins deja de publicul-martor. Mai mult decât atât, citarea asimilează comportamentul lui TB cu acela al fostului dictator: nu numai în ceea ce priveşte lipsa eficienţei acţiunilor în plan extern şi tendinţele dictatoriale, dar şi în atitudinea de sprijin şi laudă necondiţionată pe care anumite instanţe media o manifestă faţă de preşedinte. Un alt exemplu de discurs raportat direct este citarea prin reluarea transmisiunii a discursului prezidenţial ţinut la Roma.

(7) **133. VS**: Ascultaţi aici:

134. (Băsescu): „Printre lucrurile extrem de concrete discutate astăzi, dincolo de cooperarea economică, în discuţiile pe care le-am avut, am exprimat o îngrijorare pe care nu o consideram reală, dar este generată de un anumit mediu…”.

135. VS: Cum? Ce a făcut? Pe conferinţa de presă? Ăsta e şi analfabet! A exprimat o îngrijorare care… păi dacă nu există şi e ireală, cum ai putut să o exprimi, Băsescule? Daca îngrijorarea nu-i reală… Tu vrei să faci sluj în faţa lui Berlusconi, pe securitatea cetăţenilor români? Vrei în acelaşi timp să câştigi puncte în ţară, măi băiatule! Şi nu ştii cum să faci; ţi se împleticeşte limba în gură şi spui cretinisme! Cum adică? […]

(8) **141. VS**: Şi să vedeţi ce spune de fapt... ce spune el este că toată preocuparea opiniei publice din această ţară, de fapt, este o aberaţie: nouă ni se pare ca se întâmplă ceva!
142. IC: Dl Gâdea, dom'le... eu sunt foarte supărat – dar nu real – pe dvs.! (*râsete*)
143. MG: I-a trimis un bileţel reporterului de la această emisiune...
144. VS: Care nu există.
145. MG: Care nu există!
146. VS: Adică mortul viu din lada goală, de sub scara fără trepte!
147. IC: Poate a greşit, domnule...
148. VS: Stai să vedem că greşeşte întruna, stai:
149. (Băsescu): „...şi pe care românii ar putea să o aibe [sic!], că în Italia există cetăţeni români discriminaţi".
150. VS: Auzi! Impresia pe care nici măcar nu o avem! Am putea să o avem! Domnule Gâdea! Deci am putea avea impresia, când de fapt măsurile sunt foarte OK, ia ascultă aici:
151. (Băsescu): „Ne-am convins în discuţii că guvernul italian a luat măsuri de securitate pentru protejarea propriilor cetăţeni, că aceste măsuri nu au fost îndreptate împotriva cetăţenilor români".
152. VS: Ia zi, domnule Gâdea, nu sunt îndreptate împotriva cetăţenilor români, care cetăţeni români e [sic!] cetăţeni europeni, şi cetăţenii europeni acum suferă discriminare... Vă arăt eu acum pe documente cât îmi daţi dumneavoastră pe emisiunea asta de trei parale, în care n-am timp nici să mor.

4.3.2. Strategia excluderii prin distorsionare

Discursul dialogal al moderatorului şi al invitaţilor săi din platou, discurs „secund", discurs-agent care distorsionează discursul oratorului – considerat discurs primar – formează un interdiscurs străbătut de polemică. În această situaţie ar fi posibile două strategii: *integrarea*, deci asimilarea semantică a discursului advers, criticându-i doar pretenţia de monopol asupra adevărului, sau *excluderea*, deci respingerea universului semantic advers ca fiind incompatibil cu adevărul. Având în vedere miza discursului televizual al acestei emisiuni, distorsionarea ethosului prezidenţial, se preferă excluderea şi se demonstrează incompatibilitatea discursului-sursă cu adevărul. Încorporând vocea şi imaginea preşedintelui în componentele verbală şi vizuală ale enunţului televizual, AD (agentul distorsionării) interpretează semantic discursul-sursă pentru a-l descalifica. Discursul-agent propune o lectură peiorativă a discursului-sursă, pentru a-l trece apoi în negativ şi a-l respinge ca incompatibil cu autoritatea unei instituţii prezidenţiale. Această strategie de citare pentru excludere vizează de fapt descalificarea nu numai a enunţului prezidenţial, dar şi a persoanei preşedintelui. Sublinierea neconcordanţei universului semantic al discursului prezidenţial cu adevărul, trecerea acestui discurs în derizoriu, se asociază cu tehnica prezentării agentului distorsionării ca expert în analiza politică. De aceea, alte citate de autoritate din legislaţia europeană sau tehnica diplomatică internaţională vin să structureze un ethos al agentului distorsionării ca expert credibil, capabil să orienteze opinia publică. Pe măsură ce se distorsionează imaginea preşedintelui, întorcând miza de credibilitate spre incredibilitate, se edifică o imagine a agentului distorsionării bazată pe autenticitate, informare, competenţă, toate acestea trimiţând la ethosul locutorului-agent. Proba prin logos a discursului prezidenţial este distrusă şi ea, prin demonstraţia şi evidenţierea absurdului; astfel discursul-sursă este atacat din trei puncte de vedere: al structurii sale logice,

corect/incorect; al raportului său cu realitatea, *adevărat/fals*; al adecvării sale la obiectivul urmărit, *eficient/ineficient*.

De-construcţia ethosului preşedintelui nu este decât o primă etapă a activităţii discursive din platou; această de-construcţie este simultană cu re-construcţia unei imagini în negativ, pentru a oferi publicului telespectator un alt produs, o altă imagine, în scopul declarat de a-l sustrage manipulării prezidenţiale. Discursul şi contra-discursul, puse faţă în faţă prin tehnici discursive specifice, se fac în beneficiul publicului-martor; de altfel, publicul este prezent în discursul conflictual din platou, fiind de multe ori direct interpelat de participanţii la dezbatere. Distingem în repertoriul invitaţilor din platou evocarea a două categorii de public:

- Publicul fidel, susţinător necondiţionat al acţiunilor preşedintelui:

(9) **62. VS**: E, toţi iubitorii de Băsescu, cum au auzit, ăia de ne dau nouă mesaje pe forum să ne împuşcăm, suntem nişte nenorociţi, că-i apărăm pe ţigani. Deci, *v*-a explicat tăticul *vostru, dragi imbecili care sunteţi rasişti şi tâmpiţi* pe forum, *tăticul vostru v*-a explicat că el nu face diferenţa între ţigani şi români. Adică între *voi* şi ei, adică între noi şi *voi*, adică între cetăţeni români, *dragii mei*, pentru că *suntem toţi* cetăţeni ai acestei ţări. Numai că dl Băsescu nu se opreşte aici. Mai spune ce? D-aia l-a trimis poporul român în această înaltă demnitate. *Şi ceea ce spune acum e de un dramatism feroce, niciun şef de stat nu şi-a putut permite într-o democraţie nici măcar, iată, consolidată să facă afirmaţii de o asemenea gravitate*. Şi ajungem imediat şi la non-paper. Ia să vedem ce spune, domnule Gâdea, şeful statului; adică în ce măsură şi când vă va apăra pe dumneavoastră statul român.

În acest exemplu, interpelarea unei categorii a publicului în registrul insultelor este urmată de o altă strategie a distorsionării, şi anume *demascarea*. În ciuda pretenţiei preşedintelui de a i se recunoaşte acţiunea de sprijinire a cauzei cetăţenilor români, demonstraţia anunţată va dovedi contrariul.

Strategia demascării presupune dezvăluirea în faţa publicului a intenţiilor nemărturisite sau a faptelor nerecunoscute de către adversar, ocultate cu bună ştiinţă de către acesta, pentru salvarea imaginii sale. Ceea ce pentru orator, deci în discursul-sursă, este o imagine reală, pentru agentul distorsionării, deci în discursul-agent, este fals; ceea ce pentru TB, ca preşedinte, este dovada unui ethos prezidenţial pentru agentul distorsionării este un element ce se cere demascat; iar ceea ce se demonstrează în urma demascării se consideră distorsionare de către autorul discursului-sursă, oratorul, în cazul nostru preşedintele.

- Publicul indecis, pe care AD îl incită să fie împotriva preşedintelui:

(10) **21. IC**: ...Domnu', să fie aşa o declaraţie cu o poziţie din care eu să înţeleg că părţile nu s-au înţeles, că a fost o discuţie foarte dură, măcar atâta să fi spus, *stimaţi telespectatori, care vă uitaţi la noi din România şi nu sunteţi în concediu*, a fost o discuţie dură, că aşa sună câte un comunicat...

(11) **56. VS**: E suficient! Ne-am lămurit! Domnu' Gâdea, s-au făcut câteva afirmaţii acolo şi ceea ce mă interesează pe mine şi *trebuie să vă intereseze şi pe dumneavoastră* este următorul lucru: consecinţele, *dragi telespectatori*, a ceea ce *aţi* văzut aici înseamnă ce? Că de acum încolo, oriunde *veţi merge*, nu contează *că sunteţi* de etnie rromă, chineză, neo-zeelandeză, olandeză, română, papuaşă etc., *cetăţeni români*, oriunde *mergeţi* în Europa sau pe mapamond...

(12) 167. VS: ...*Dragi telespectatori*, atenţie, preşedintele la sfârşitul conferinţei de presă, ca să-şi facă şi el, după ce l-a luat la mişto Berlusconi şi a măturat cu el pe jos, ca să dea totuşi o tentă de băiat adevărat, pentru presa română mai ales, zice: dom'le, nu suntem de acord cu toate măsurile luate de guvern. Care măsuri, mă Băsescule, că nu sunt destule cişmele în Roma? Ai vrut să bei apă şi n-ai găsit cişmea? La ce măsuri te referi? Crezi că cu treaba asta anulezi ce ai spus, că măsurile guvernului italian sunt OK? Hai să le arătăm românilor dacă sunt OK măsurile astea. Da?

5. Concluzii

Atât oratorul, cât şi agentul distorsionării discursului său beneficiază de ethosul instituţional: instituţia prezidenţială oferă cadrul instituţional discursului lui TB, instituţia mediatică oferă cadrul instituţional discursului construit în platoul de televiziune; amândouă discursurile au legitimitatea instituţiilor pe care le reprezintă.

Dialogul instituit în platou între agentul distorsionării şi orator este asimetric: discursul-sursă nu apare decât evocat, raportat de agentul distorsionării. El este pasiv, suportă intervenţia părţii adverse fără a putea răspunde şi nici contracara atacurile. De fapt, discursul prezidenţial este tratat ca un text pe care se face o analiză din perspective variate: a *ethosului*, credibilitatea oratorului fiind descalificată; a *logosului*, discursul fiind evaluat ca *incorect* în cadrul raportului *corect/incorect*, ca *fals* în cadrul raportului *adevărat/fals*, ca *ineficient* în cadrul raportului *eficient/ineficient*; a *pathosului*: apelul permanent la publicul telespectator căruia i se oferă un adevărat spectacol verbal, în vederea declanşării sentimentelor de nemulţumire, de revoltă chiar, de totală dezaprobare faţă de acţiunea prezidenţială. Captarea publicului se face prin apelul la spectacular.

Bibliografie

Amossi 1999: Ruth Amossi, *Images de soi dans le discours*, Paris, Delachaux et Niestlé.

Charaudeau 1997: Patrick Charaudeau, *Le discours d'information médiatique*, Paris, INA/Nathan.

Charaudeau 2005: Patrick Charaudeau, *Le discours politique. Les masques du pouvoir*, Paris, Vuibert.

Coculescu 2004: Steluţa Coculescu, *Stratégies de communication: coopération et polémique dans le débat télévisuel*, Ploieşti, Editura Universităţii din Ploieşti.

Jost 1998: François Jost, *Quand y a-t-il énonciation télévisuelle?*, în J. Bourdon et F. Jost (dir.), *Penser la télévision*, Paris, Nathan.

Lochard, Soulages 1998: Guy Lochard, Jean-Claude Soulages, *La communication télévisuelle*, Paris, Armand Collin.

Maingueneau 1983: Dominique Maingueneau, *Sémantique de la polémique*, Lausanne, L'Âge d'Homme.

Perelman 1977: Chaïm Perelman, L'empire rhétorique, Paris, Vrin.

Windisch 1987: Uli Windisch, *Le K.O. verbal. La communication conflictuelle*, Paris, L'Âge d'Homme.

Steluța COCULESCU

La distorsion de l'ethos du locuteur dans le discours politique télévisuel roumain

Le discours politique transmis par le débat télévisuel devient l'instrument de la *distorsion*, qui signifie *déformation*; c'est l'un des effets pervers de la communication télévisuelle, malgré sa prétention à l'objectivité. L'auteur s'est arrêté sur le discours politique transmis par la télévision, tout en envisageant une stratégie discursive utilisée pour influencer le public: la preuve par l'ethos. A partir d'un document authentique de débat télévisuel, on a démontré comment l'image du locuteur-orateur, son ethos, peut être déformée par l'adversaire, lorsque les intérêts politiques les placent dans des positions adverses, de conflit. L'analyse s'inscrit dans la pragmatique du discours et applique les recherches les plus récentes dans le domaine de la rhétorique.

Ploieşti, România

Distorsiuni în cazul contactului toponimic în zone bilingve

Vlad COJOCARU

În cazul zonelor locuite de o populaţie bilingvă sau de grupuri etnice aparţinând unor limbi diferite, studiul cvasi-exhaustiv al toponimiei relevă, în multe situaţii, existenţa unei tradiţii duble în cazul unor denumiri. Fiecare comunitate lingvistică păstrează şi perpetuează, în anumite situaţii, propriile nume de locuri (*Braşov* vs *Krönstadt*, *Sibiu* vs *Hermannstadt*; în bazinul Uzului, Dărmăneşti – Bacău: rom. *Pârâul Mlaştinii* vs magh. *Ferenczi Kutya Pataka*; rom. *Pârâul Urşilor* vs magh. *Fiko Pataka*).

Situaţia cea mai frecventă, însă, o reprezintă integrarea toponimică, în cadrul procesului mai larg de integrare onimică (cf. *Sprachkontakt* 1982: 9). Interferenţa constituie punctul de plecare al procesului de integrare lingvistică, în genere, şi al celui de integrare toponimică în cazul în discuţie (Walther 1982: 27). Integrarea trebuie înţeleasă în mod special în contextul lingvistic ca un proces dinamic, ea nu este o schimbare bruscă, ci un proces mai îndelungat (Hengst 1982: 30). Desfăşurarea în timp a acestui proces provoacă, de regulă, distorsiuni în preluarea denumirilor geografice de către un grup de vorbitori sau altul.

În fapt, aceste distorsiuni sunt expresia unor grade diferite de integrare a unui nume. Planurile de limbă implicate în integrarea onimică sunt:

1. planul fonologic: la acest nivel pot apărea substituiri ale sunetelor la trecerea numelui dintr-o limbă în alta. De exemplu, rom. *Cutechi* reprezintă magh. *Kuthegy*, în care ocluziva palatală sonoră a fost substituită prin corespondenta sa surdă;
2. planul morfematic: acesta implică problema sufixelor toponimice;
3. planul semantic: aici intră în discuţie motivarea semantică secundară (Eichler, Šramek 1982: 14), dar şi modificarea raportului de desemnare care defineşte relaţia dintre nume şi referentul său geografic;
4. planul grafematic: este vorba de preluarea numelui la nivelul limbajului oficial, administrativ, de specialitate (capacitatea diverselor sisteme de transcriere de a reda anumite sunete dintr-o limbă; cf. Cojocaru 1995 şi Moldovanu 2005).

Perechile de nume care apar într-o zonă bilingvă pot fi:

a) legate sonor (magh. *Kuthegy* şi rom. *Cutechi*; rom. *Bârzăuţa* şi magh. *Bardocza*);

b) unite semantic (rom. *Apa Roşie* şi magh. *Veresviz*);

c) libere, nelegate semantic (cf. denumirile care presupun o tradiţie dublă în cele două comunităţi lingvistice).

Traducerea unei denumiri poate fi conformă (ca în cazul hidronimului rom. *Apa Roşie*, tradus prin magh. *Veresviz*) sau neconformă, hibridă (ca în cazul hidronimului rom. *Izvorul Lin*, tradus prin magh. *Lassuág* „cracul lin").

În integrarea coareală (Eichler, Šramek 1982: 11) în care apar perechile de nume a fost subliniată prezenţa, în unele cazuri, a unei integrări repetate din limba sursă în limba ţintă. Cercetarea noastră a relevat astfel de cazuri de existenţă a unor straturi diferite, expresie a unei integrări reiterate în epoci diferite ale evoluţiei limbii, respectiv ale evoluţiei denumirii: rom. *Măieruş* (din v. magh. *Monyoros*), alături de *Măgheruş* (din magh. mod. *Mogyoros*; cf. analiza lui Petrovici 1948: 229-237); rom. *Hauşul* (din magh. *Havas*, dintr-o perioadă a istoriei limbii maghiare când consoana -*v*- era pronunţată bilabial) şi rom. *Chişovoş* (din magh. *Kis Havas*, cu -*v*- pronunţat labio-dental).

În plus, am putut identifica în zona noastră şi o integrare biunivocă şi repetată a toponimelor între cele două limbi: rom. *Bîrzăuţa*, trecut în maghiară în forma *Bardocza* (cu o deformare grafematică, plecând, probabil, de la o scriere cu africata sonoră -*đ*- din limba română); la rândul său, numele maghiar a fost repreluat de vorbitorii români în forma *Bărduţa*. Un alt exemplu al acestui fenomen este oferit de cazul toponimului românesc *Nemira*: de la o formă rom. *Coada Nemirei* s-a ajuns la forma magh. *Nemere Fark*, aceasta din urmă fiind preluată de români în forma *Farcul* (muntele Farcul), formă care, la rândul ei, a fost adoptată din nou de maghiari ca oron. *Fark Havas*, cu schimbarea calităţii termenilor componenţi ai sintagmei toponimice. Termenul generic maghiar *fark* „coadă" a fost tratat ca termen specific al sintagmei în română (*Muntele Farcul*, în care *munte* = termenul generic, iar *Farcul* = termenul specific), calitate cu care a fost acceptat şi de limba iniţial donatoare, maghiara.

Discutând problemele privind integrarea în domeniul microtoponimiei, H. Naumann accentuează importanţa care trebuie acordată domeniului menţionat în acest proces: multe aspecte ale problemei derivate din cercetarea numelor de locuri se arată mai clar în domeniul menţionat (Naumann 1982: 29). Pe de altă parte, s-a afirmat, ca o particularitate a integrării onimice în microtoponimie, că în aşezările bilingve toponimele minore apar de cele mai multe ori sub o singură formă, şi nu sub forma perechilor de nume (rom. – magh. etc.) Însă cercetarea cvasi-exhaustivă a nomenclaturii geografice a unei zone relevă, în această privinţă, cel puţin fenomenul de alterare a structurii originare în urma trecerii acesteia în altă limbă. Un exemplu elocvent l-am oferit prin studierea structurii maghiare create în jurul toponimului-nucleu (*Halasz*) *Kut* (*Kutfej*, *Kuthegy*, *Kutpatak*), analiză prin care s-a constatat pierderea nucleului polarizator maghiar, la trecerea structurii în limba română, ca şi scindarea acesteia în două structuri diferite în română (*Cutechi* şi *Cutfei*, cu câmpurile lor), urmată de refacerea unităţii câmpului pe alte baze în limba-ţintă (cf. Cojocaru 2005: 86-90).

K. Gutschmidt afirmă că un toponim poate fi preluat fără cunoaşterea semnificaţiei sale, spre deosebire de cazul unui apelativ, care nu este împrumutat fără să fie cunoscut conţinutul său (Gutschmidt 1982: 24). Suntem în măsură să aducem amendamente în ambele planuri, cel general, lingvistic, şi cel toponimic, amendamente care nu doar corectează afirmaţiile de mai sus, ci şi relevă şi o simetrie a proceselor din cele două planuri. Numele comun este împrumutat, dar nu

în integralitatea sa, cu toată structura sa de semnificație, ci doar în anumite accepțiuni ale sale, adică în anumite contexte lingvistice și situaționale. În mod similar, în planul toponimic nu se împrumută o întreagă structură toponimică (*id est* o denumire-nucleu cu toate dezvoltările sale), ci numai anumiți componenți ai acesteia, uneori cu ignorarea chiar a nucleului denominativ sau cu modificarea raportului de desemnare însuși.

Distorsiunile din cele două planuri toponimice, românesc și maghiar, pot ascunde fenomene normale. Astfel, se poate întâmpla ca una din limbi să păstreze o formă mai veche a toponimului, de aici rezultând aparenta neconcordanță dintre cele două denumiri: hidron. rom. *Pârâul Negru* vs hidron. magh. *Fekete Hid Pataka* „Pârâul la Podul Negru"; hidron. rom. *Pârâul la Dealul Mare* vs hidron. math. *Nagy Patak* „Pârâul Mare"; hidron. rom. *Izvorul Negru* vs hidron. *Neagra* (atestarea din Otzellowitz 1790; în acest caz este vorba de substituirea entopicului din sintagma toponimică: *vale* în loc de *izvor*). Identificăm, astfel, la nivelul conținutului, adică al raportului de desemnare și al relațiilor dintre componenții unei structuri toponimice, același tip de discontinuitate în planul limbii țintă ca în cazul nivelului fonetic: procesul evolutiv al denumirii geografice este continuu în limba sursă, în vreme ce în limba țintă pot fi conservate diverse forme din lanțul evolutiv.

Modificările care pot apărea la contactul toponimic sunt:

1. Reflexe fonetice normale: magh. *Monyoros* → rom. *Măieruş / Muieruş* (cu preluarea în rom. a magh. *ń* și dispariția sa ulterioară), magh. *Havas* → rom. *Hauş*; magh. (*Nemere*) *Fark* → rom. *Farc*(*ul*).

2. Deformări la nivelul morfematic: rom. *Pîrîul Başca* → magh. *Baspatak / Bashavas*, în care final *–ca* a fost interpretată ca un sufix românesc (deși există și în maghiară un sufix omofon) și substituit prin diferite entopice maghiare: *patak* „pârâu", *havas* „munte"; rom. *Izvorul Lin / Apa Lină* → math. *Lassuág* (*ág* „crac"), cu substituire de componenți la nivel lexical în acest caz.

3. Deformări la nivelul conținutului – aici includem și modificarea raportului de desemnare și a relațiilor dintre componenții structurii toponimice. Dacă în faza finală a procesului de integrare toponimică rezultatul relevă neconcordanțe între cele două planuri (hidron. magh. *Kutpatak*, față de hidron. rom. *Cutfei*; oron. magh. *Kuthegy* față de oron. rom. *Cutfei*), ele se explică tocmai prin alterarea acestor raporturi. Într-o primă fază, coronimul maghiar *Kutfej* „Capul Fântânii", denumind zona cursului superior al pârâului *Kutpatak*, a fost preluat în română și extins asupra cursului întregului pârâu, eliminându-se astfel hidronimul maghiar originar *Kutpatak*. Ulterior, reflexul românesc al oronimului maghiar *Kuthegy* a fost și el eliminat în română prin extinderea denumirii pârâului și asupra muntelui. În acest fel a fost înlăturată și incongruența structurii românești: pârâul se numea *Cutfei*, dar izvora din muntele numit *Cutechi*.

Cazul toponimului *Cutfei* pare să confirme aserțiunea conform căreia în microtoponimie nu apar perechi de nume în zone bilingve (v. *supra*), ci se perpetuează aceeași formă dintr-o limbă în cealaltă. Se creează, totuși, în mod paradoxal, o tradiție dublă într-o fază secundară a procesului de integrare onimică. Trebuie , mai întâi, să luăm în considerare faptul că magh. *Kut* reprezintă traducerea unui toponim românesc, *Fântâna Acră* (cu substituirea determinantului adjectival românesc în cazul magh. *Halasz Kut / Kutpatak* etc; menționăm că determinantul

adjectival românesc a fost păstrat și de vorbitorii maghiari în hidron. *Keserves Patak*, denumind un afluent al Pârâului Acra / Pârâul de la Fântâna Acră). Prin preluarea acestei traduceri de către vorbitorii români se creează în planul toponimic românesc o denumire care dublează denumirile inițiale: *Pârâul Fântânii Acre* sau *Acra Mică* și *Acra Mare* sunt dublate de noul *Cutfei* cu dezvoltările sale. Astfel în planul toponimic românesc, creator al denumirii unice originare, se creează și se dezvoltă o aparentă tradiție dublă, a celor două nume care se referă la același obiect geografic.

Un alt exemplu de deformare la nivelul semantic, implicând modificarea raportului de desemnare, este oferit de cazul hidronimului românesc *Apa Roșie* vs hidron. magh. *Veresviz*. La o primă abordare observăm că suntem în prezența unei traduceri conforme în maghiară a toponimului românesc (magh. *veres* „roșu, sângeriu", *viz* „apă"). Vorbitorii maghiari realizează, în plus, o extindere a denumirii afluentului asupra cursului de apă principal, Bârzăuța. Magh. *Veresviz / Verespatak* denumește și o parte a cursului sau chiar întregul curs de apă, în final, al Bârzăuței, o dovadă suplimentară a fenomenului (pe lângă atestările documentare) fiind și existența toponimului românesc *La Hotar la Veresviz*, localizat de vorbitorii români la gura Bârzăuței, deși ultimul toponim este singura denumire utilizată de aceștia pentru desemnarea pârâului în cauză.

O ultimă problemă pe care o punem în discuție este aceea a distorsiunilor privite din perspectiva standardizării toponimelor. Ignorarea distorsiunilor apărute ca urmare a interferențelor structurilor toponimice sau, mai mult, încercarea de „corectare" a acestora ar conduce uneori la rezultate greu acceptabile din punctul de vedere al unuia sau al altuia dintre sistemele toponimice în cauză:

1. De exemplu, topon. *La Hotar la Veresviz* poate fi glosat în maghiară sub forma *Veresvizhotarba* (sintagmă din care provine, în fond, sintagma toponimică românească), dar nu poate fi „curățat" în planul toponimic românesc de elementul maghiar intrus *Veresviz*, pentru că rezultatul ipotetic **La Hotar la Apa Roșie* ar fi inacceptabil pentru vorbitorii români, deoarece în sistemul toponimic românesc hidron. *Apa Roșie* are un referent geografic diferit de hidronimul maghiar *Veresviz*.

2. Muntele *Farcul* – în română, o normalizare sub forma *Coada Nemirei* ar fi acceptată de sistem (cf. în zonă oron. *Coada Băștii* „Coada muntelui Bașca" etc), nu însă și în forma *Coada / Muntele Cozii*: doar demotivarea sintagmei maghiare **Nemere Fark* , în urma trecerii sale în română, a permis utilizarea absolută a determinatului, în speță a unui element generic cu valoarea de element specific al unui nou toponim, independent de vechiul nucleu *Nemira* din care s-a desprins. Pe de altă parte, renunțarea în planul toponimic românesc la toponimul maghiar *Fark* prin traducerea sa în română ar conduce la sărăcirea nomenclaturii geografice în zonă. În planul toponimic maghiar, o regularizare de tipul **Nemere Fark Havas* „Muntele Cozii Nemirei" ar fi mai greu de acceptat, în comparație cu sintagmele maghiare normale *Nemere Havas* „Muntele Nemirei", respectiv *Nemere Fark* „Coada Nemirei".

3. În cazul toponimului *Cutfei*, suntem în prezența unor treceri succesive dintr-o limbă în alta, respectiv a unor serii succesive de distorsiuni:

a) Nucleul românesc inițial *Fântâna Acră* → *Pârâul [Fântânii] Acre* → *Pârâul Acra* → magh. *Keserves Patak* „Pârâul Acru";

b) Rom. *Fântâna (Acră)* → magh. *Kut* / *Halasz Kut* (cu substituirea determinantului adjectival);

c) Magh. *(Halasz)Kut* → magh. *Kutfej* → rom. *Pârâul Cutfei*. Tot din magh. *(Halasz)Kut* → oron. *Kuthegy* → rom. *Muntele Cutechi*. În română se ajunge la generalizarea formei *Cutfei* (extinderea denumirii pârâului asupra muntelui contiguu);

d) Rom. *Pârâul Cutfeiului* a fost preluat de maghiari sub forma *Kutfej Patak*, dublând hidronimul maghiar originar *Kutpatak*;

e) Rom. *Botul (Cutfeiului)*, prelungire a muntelui Cutfei, a fost preluat de maghiari sub forma *Bottetö* „Vârful Botului".

Sub *a* şi *b* nu există distorsiuni, ci doar traduceri şi substituiri. Sub *c* regularizarea ar însemna revenirea la structura originară în română: *Cutechi* → **Muntele Fântânii* (oronim care ar fi putut să fie polarizat în română de la nucleul românesc iniţial *Fântâna Acră* – sau poate că oronimul maghiar actual *Kuthegy* este tocmai reflexul unui vechi toponim românesc neatestat **Muntele Fântânii* care făcea parte dintr-o structură iniţială mai amplă, ulterior fragmentată prin traducerea unor componenţi în maghiară şi substituirea lor în română).

În cazul regularizării hidronimului românesc *Cutfei* prin forma **Pârâul Cutului* sau **Pârâul Fântânii*, prima formă ar anula transformarea coronimului *Kutfej* „Capul Fântânii" în hidronim în planul toponimic românesc, prin extensia denumirii de la cursul superior la întregul curs de apă. Forma **Pârâul Fântânii* ar reînvia o formă veche din lanţul de transformări pe care le-a suferit sintagma toponimică românească iniţială, orientând evoluţia acesteia într-o altă direcţie: *Pârâul Fântânii Acre* → *Pârâul Acrei* (cu elipsa termenului specific din sintagma toponimică nucleu) → *Acra Mică* şi *Acra Mare*. S-ar anula, astfel, evoluţia formei toponimice româneşti.

Sub *d* standardizarea formei maghiare *Kutfejpatak* (reflex al influenţei planului toponimic românesc asupra celui maghiar) prin rom. **Pârâul la Capul Fântânii* ar fi acceptabilă din punctul de vedere al sistemului toponimic românesc, cu observaţia că această formă a fost evitată de vorbitorii români prin preluarea coronimului maghiar *Kutfej*.

Sub *e* traducerea termenului românesc *bot* prin echivalentul maghiar în sintagma *Bottetö* ar ridica acelaşi tip de probleme pe care le pune sintagma toponimică românească *Vârful Botului*.

În concluzie, repararea unor distorsiuni ar duce la sărăcirea mapei toponimice a unei zone, îmbogăţită şi diversificată tocmai prin astfel de distorsiuni care au provocat apariţia unor nuclee noi de coagulare a denumirilor geografice.

Bibliografie

Cojocaru 1995: Vlad Cojocaru, *Două surse cartografice ruseşti vechi ca documente lingvistice*, în ALIL, XLII-XLIII, 2002-2003, p. 103-117.

Cojocaru 2005: Vlad Cojocaru, *Toponimia văii mijlocii a Trotuşului. Dinamica structurilor toponimice*, Iaşi, Editura Demiurg, 2005.

Eichler, Šramek 1982: E. Eichler, R. Šramék, *Thesen zur toponymischen Integration*, în *Sprachkontakt*, p. 9-19.

Gutschmidt 1982: K. Gutschmidt, *Zu extralinguistischen Aspekten der Integration, Bemerkungen zur Bedeutungsproblematik*, în *Sprachkontakt*, p.23-25.

Hengst 1982: K. Hengst, *Zur Terminologie im Integrationsprozeß. Der funktionale Aspekt – ein weiterer Aspekt in der Betrachtung der Integrationsprozesses?*, în *Sprachkontakt*, p. 30-33.

Moldovanu 2005: Dragoş Moldovanu, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395-1789)*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005.

Naumann 1982: H. Naumann, *Zur Integration im Bereich der Mikrotoponymie*, în *Sprachkontakt*, p. 29-30.

Otzellowitz 1790: Hora von Otzellowitz, *Brouillon oder original Aufnahm der fünf Moldauischen Districten, nemlich des Sutschawaer, Roman, Niamtz, Bakeu und Puttnaer Bezirkes*, 1790 (fotocopie la B.A.R., după ms. de la Viena).

Petrovici 1948: Emil Petrovici, *Toponimicile* ***Mărăjdia, Măierău, Muierău, Mănerău, Măieruş, Măriuş, Măgheruş, Monorostia, Mănărade***, în „Dacoromania", XI, p. 229-237.

Sprachkontakt 1982: *Sprachkontakt im Wortschatz – Dargestellt an Eigennamen*. Thesen und Diskussionsbeiträge zum Internationalen Symposium "Eigennamen im Sprachkontakt", 16-17 November 1982. Wissenschaftliche Beiträge der Karl-Marx Universität Leipzig. Reihe Sprachwissenschaft.

Walther 1982: H. Walther, *Die Integrationsstufen im Lichte der oymischen Hybride (Mischnamen)*, în *Sprachkontakt*, p. 27-29.

Distorsions au cas du contact toponymique en aires bilingues

Au cas des zones bilingues, la collection quasi-exhaustive des toponymes relève parfois l'existence d'une double tradition des noms. La situation la plus fréquente est quand même représentée par le phénomène d'intégration toponymique, dans le cadre plus large du processus d'intégration onymique. L'intégration doit être envisagée en tant que processus dynamique, son déroulement dans le temps étant la cause des distorsions au cours de l'utilisation des dénominations géographiques par des communautés de langues diverses qui habitent une espace commune. Ces distorsions sont l'expression des degrés d'intégration différents d'un nom de lieu.

Iaşi, România

Efecte ale aderării la Uniunea Europeană: schimbare sau pervertire lingvistică?

Cristina CREȚU

Limba se schimbă deoarece este vorbită de indivizi, care își manifestă libertatea și creativitatea într-un cadru istoric, iar, în termeni coșerieni, această *facere* continuă a limbii ilustrează dimensiunea rațională a schimbării lingvistice. Problema raționalității, a "mutabilității limbilor" ține de natura interioară a limbii, de înțelegerea esenței limbii ca o creație continuă. De asemenea, raționalitatea schimbării este ilustrată prin dimensiunea alterității, a intersubiectivității: vorbirea înseamnă un dialog cu cineva, ceea ce duce la crearea continuă a limbilor. Astfel, prin depășirea de către vorbitor a unui model existent, se manifestă *inovația*, care devine *adoptare* atunci când este acceptată de auditor. Adoptarea însă trebuie să survină în urma unei riguroase selecții, determinată de "prestigiul" auditorului care, după preferințe și cultură, găsește o funcționalitate și o justificare (istorică) inovației. Această selecție tinde să fie tot mai mult ignorată, ceea ce conduce inevitabil nu la o schimbare benefică, ci la o pervertire, la o distorsionare lingvistică vizibilă în diverse forme de comunicare.

În condițiile actuale, ale aderării la Uniunea Europeană, unul dintre principiile de bază este acela al diversității limbilor, al încurajării libertății de exprimare și a creațiilor de orice fel. Însă dezirabilul contact firesc si necesar – mai ales în condițiile globalizării – între cetățenii europeni a fost înteles mai mult ca libertinaj, care să permită întrebuințarea și "siluirea" limbii după bunul plac (nu este doar cazul "avalanșei" de anglicisme din ultimii ani, ci și al degradării vorbirii în diferite tipuri de discurs). Un principiu care stă la baza Uniunii Europene este acela al diversității culturilor și, implicit, al diversității limbilor. Așadar, deschiderea către alte spații culturale, către diversitatea lingvistică și respectul față de individ sunt fundamentale în înțelegerea politicii Uniunii, în condițiile în care interacțiunea dintre oameni vorbind diferite limbi și aparținând unor culturi diferite devine tot mai vizibilă. Respectul pentru diversitatea lingvistică este stipulat în articolul 22 din *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, adoptată în anul 2000, iar aderarea la Uniune înseamnă afilierea de către fiecare țară la politica lingvistică instituită. Un mijloc de conservare a diversității culturale este libertatea de expresie, aspect prevăzut în articolele de lege de la nivel național. Constituția României, în articolul 30, proclamă inviolabile „libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public." Acest lucru, înțeles corespunzător, nu poate fi decât benefic; totuși, dreptul la libertatea de expresie, mult îngrădit un timp sau poate tocmai de aceea, este parcă revendicat în mod

abuziv și înțeles diferit, de la perceperea lui individuală și până la atitudinea mass-media.

Se vorbește, în ultimul timp tot mai mult, cu deosebire în presă, despre "stricarea limbii" prin invazia de termeni străini, anglicisme în special, prin calcurile lingvistice, prin amestecul de registre stilistice în scris. Invazia de termeni străini este justificată și nu atât preluarea termenilor este de condamnat, cât dorința etalării lor, ca noi achiziții în vogă; avem mai mult o problemă de atitudine, ceea face ca anglicismele omniprezente să devină un soi de etichetă a unui pseudostatut. Nu mai este vorba de adaptarea acestor termeni la limba română, ci de preluarea lor propriu-zisă. Nu punem la îndoială cazurile când împrumuturile se justifică (facem parte din Uniunea Europeană și deschiderea către alte culturi, ca și toleranța, sunt necesare și dezirabile) și facilitează relația cu cetățenii străini. Despre limba română devenită mai inteligibilă, prin tendința de *deromânizare* a împrumuturilor anterioare, vorbește Ioana Vintilă-Rădulescu în *Limba română din perspectiva integrării europene*[1]:

> Caracterul mai mult sau mai puțin inteligibil pentru străini al limbii române folosite în domeniile menționate este întărit în prezent grație tendinței de păstrare în limba română a formei pe care cuvintele împrumutate, mai ales din engleză, o au în limba de origine, și, chiar mai mult, de *deromânizare* a împrumuturilor mai vechi care fuseseră adaptate (precum *cnocaut, dumping, vizavi* etc.), scrise și/ sau pronunțate acum *knockout* [nokaŭt], [damping], *vis-à-vis* etc., ca în limba de proveniență. Aceasta contribuie, pe de o parte, la recunoașterea lor mai ușoară de către străinii cunoscători ai limbilor respective, iar, pe de altă parte, la înlesnirea inteligibilității pentru români a unei porțiuni din vocabularul acestor limbi.

Astfel de împrumuturi ar fi, așadar, îndreptățite în unele domenii, precum cel al științei, al modei, al publicității, al cinematografiei. Câteva exemple în acest sens ar fi: *broker* și *dealer*, cu sensul de „intermediar", *voucher*, ca „document de călătorie reprezentând contravaloarea serviciilor prestate", în terminologia economică și financiară; *hard* și *soft*, termeni din cibernetică; *curriculum* „programa școlară pentru o anumită disciplină", *grant* „sumă de bani nerambursabilă acordată unui cercetător individual, echipe sau institut de cercetare pentru realizarea unei activități de cercetare", în terminologia învățământului și a cercetării; *body* „obiect de lenjerie feminină", în domeniul modei; terminologia medicală; tehnicile cinematografice etc. Împrumuturile nu pot fi eliminate și nici nu este de dorit, când ele sunt motivate, completând sau nuanțând sensul unui cuvânt:

> Nu poți alunga împrumuturile necesare și nici chiar împrumuturile la modă, pentru că, dacă acestea încep să circule, înseamnă că nu sunt cu totul inutile: înlocuiesc o formulă mai lungă, se specializează pentru o nuanță de sens, conotează ceva suplimentar (Popescu 2008).

Problema apare atunci când aceste împrumuturi sunt utilizate în exces, când nu mai fac parte din limbajul specializat al unui domeniu, ci sunt preluate în limbajul comun:

---

[1] Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limba română din perspectiva integrării europene*, articol consultat prin biblioteca on-line a Universității din București.

Jargonul are o funcţie practică, dar e şi un semn de apartenenţă. Când anglicismele sunt doar un mod de a arăta că faci parte dintr-un cerc de cunoscători, folosirea lor poate fi foarte supărătoare, pentru că este exagerată, inutilă, ornamentală (Popescu 2008).

Câteva exemple din categoria acestor împrumuturi inutile ar fi: *advertising* „publicitate", *spot* „reclamă", în domeniul publicităţii; *band* „formaţie", *performance* „spectacol", în domeniul artistic; *fashion* „modă", *trendy* „modern, în pas cu tendinţele modei", *make-up* „farduri", în domeniul monden etc. La fel de condamnabile sunt calcurile lingvistice ca, de pildă, „uzabilitate" de la engl. *usability*, în loc de „utilizare eficientă" sau „uşurinţă în folosire".

Cea care pare îndeosebi afectată şi acuză permanent schimbarea sau „stricarea" limbii este mass-media, fiind uneori neinformată[2] şi, de multe ori, ea însăşi sursa fenomenelor de care acuză. Cu ocazia manifestării „Roumanie et Francophonie. Etats generaux", preşedintele Uniunii Presei Francofone (UPF), Herve Bourges, vorbea despre necesitatea eliberării de sub aşa-numita „dictatură a actualităţii" care nu face decât să alimenteze un „conformism intelectual": „Conformismul intelectual e un ritm veritabil chiar şi în lipsa dictaturii de tip comunist, iar presa de astăzi stă încă, uneori sub semnul lipsei deontologiei, a transparenţei şi a pluralismului"[3]. Considerată un pilon al diversităţii culturale, prin întreţinerea libertăţii de expresie, la noi presa se luptă, totuşi, cu unele presiuni de natură politică, pe de o parte, iar pe de altă parte, cu propria superficialitate. Difuzarea de către mass-media a unor false modele de comportament politic şi, implicit, lingvistic nu se înscrie în sfera preocupărilor de promovare a unei societăţi moderne, ci dimpotrivă, conturează discursuri şi imagini degenerate care nu se afiliază la politica Uniunii Europene; este vorba de acel fenomen al „politicii de bodegă", semnalat de Andrei Pleşu într-o serie de articole[4]. S-a vorbit, astfel, de o presă românească ce devine „nedigerabilă" (Emil Hurezeanu) prin încercările ziariştilor de a epata prin ceva dar şi prin deversarea în articole a propriilor angoase: „specificitatea presei noastre constă în faptul că ziaristul vrea să fie subiectul,

---

[2] Stelian Dumistrăcel, *Viţadevie*, în „Jurnalul Naţional", 5.04.2006. Autorul face referire la titluri ale articolelor de presă care ridică unele semne de întrebare: „Desigur, de la texte din ziare sau din emisiuni tv sau radio, publicul nu se aşteaptă la recenzii ştiinţifice, dar în mass-media, în căutarea unor aspecte de senzaţie, s-a înfiripat o imagine de tip folcloric a înnoirilor, începând prin titluri cum ar fi *Se schimbă limba?*, *Dicţionar pe fugă*, *Un dicţionar recent aparut a modificat limba română*, când, de fapt, noutăţile reprezintă mai ales modificări punctuale privind scrierea unor cuvinte. În acelaşi registru s-a titrat şi în legătură cu opinii (uneori grăbite, alteori „accommodate") ale specialiştilor (din alte centre universitare decât Bucureşti): *Bomba DOOM 2*, *Scandalul provocat de noul dicţionar ortografic român explodează la Iaşi*, *Revoltă a lingviştilor*, *Agramaţi din iulie* („Gazeta de Cluj"). Mass-media s-a facut ecou al păsului viitoarelor victime şi prin alte enunţuri: *Generaţia sacrificată de DOOM 2* etc.".

[3] Forumul „Presa şi Informarea", organizat în cadrul manifestării „Roumanie et Francophonie. Etats generaux", date furnizate de Rompress.

[4] Andrei Pleşu, *Telecomanda lui Pleşu: politica de bodegă*, în „Adevărul literar şi artistic", 4.06.2008: „Există, în Uniunea Europeană, tot soiul de politicieni: unii deştepţi, alţii proşti, unii naivi, alţii şmecheri, unii rafinaţi, alţii mai din topor. Există peste tot demagogi, mincinoşi, tehnocraţi sobri şi diletanţi euforici, funcţionari mediocri şi (rar) strategi străluciţi. Ceea ce însă nu se găseşte pe scena publică din ţările «civilizate» e politicianul de bodegă, hahalera volubilă, derbedeul. La noi, specia e, dimpotrivă, amplu reprezentată".

autorul și obiectul articolelor sale. Românii scriu des despre ei, din ipostaza celui care se privește în oglindă"[5]. Deși s-ar cădea să arate mai multă responsabilitate în utilizarea limbii, pentru mass-media nu calitatea în această direcție pare să aibă prioritate. Unul dintre fenomenele care s-au generalizat ar fi îmbrățișarea discursului afectat, presărat cu eufemisme, dar și cu barbarisme care nu se justifică: „înlocuirea cuvintelor «normale», consacrate, îndestulătoare semantic, prin termeni prețioși, țanțoși, simptome ale unui anumit parvenitism cultural" (Pleșu 2008b), doar pentru a etala o „fandoseală lexicală", o pretenție de erudiție.

Uneori se întrevăd, în limbajul social-politic actual, reminiscențe ale vechii *limbi de lemn*, prin îndreptarea spre „clișeizare", în sensul că se manifestă tendința de vehiculare până la refuz a unor cuvinte/ expresii al căror conținut nu este întotdeauna sau este rar înțeles; sunt preluate formule goale de conținut, care și-au pierdut, prin repetare, sensul. Acesta este efectul afirmării unei „maniere", aceea de a vorbi prin termeni considerați a fi „la modă", în discursul politic, pe de o parte, și în vorbirea obișnuită, prin invazia termenilor străini, pe de altă parte, ambele aspecte dovedind infiltrația de incultură și o lipsă de fond, vehiculare de forme goale. Un exemplu ar fi fenomenul derivării cu prefixe. Aderarea României la Uniunea Europeană a dat productivitate superioară prefixului *euro-* care, pe lângă contextele obișnuite (*euroalegeri, europarlamentar*), apare și forțat (stilistic), cu efect uneori voit (auto)ironic, denunțând doleanța românilor de a fi văzuți într-o lumină „europeană": este cazul *euromărțișoarelor* – pătrate reprezentând steagul albastru cu douăsprezece stele galbene despre care aflăm, din „Evenimentul zilei", 2.03.2007, că au fost în topul vânzărilor la Timișoara – și, mai ales al *eurostrăchinilor* — nimic altceva decât găvane, copăi și tăvi lucrate în Vâlcea și cerute de țări din Uniunea Europeană (aflăm din „Adevărul", 2.05.2007), dar care, comandate de europeni și „binecuvântate" cu prefixul *euro-*, își capătă parcă un nou statut. Tot atât de productiv, dar nu doar în sfera politicului, ci în cadru social mai larg, este prefixul *super-* (*supercasă, supermașină, superdistracție, superpetrecere*), un clișeu care se pretează aproape la orice context – cu atât mai mult cu cât prefixul a devenit cuvânt autonom cu semnificație superlativă – fenomen izbitor îndeosebi în vorbirea tinerilor, o „modă" care maschează – sau poate demască – incultura, vehicularea cuvintelor goale, inconsistente, „forme fără fond". Din punct de vedere stilistic, dacă *limba de lemn* a ideologiei comuniste suferea de lipsa stilului individual și de manifestarea unui stil „colectiv" rigid și impersonal, pus exclusiv în slujba vehiculării unor idei la fel de rigide, destinate să „lezeze" gândirea și să inducă automatisme verbale și de comportament, stilul ce caracterizează discursul politic actual cunoaște variante individuale, renunțând la generalitate și uniformizare. Mai mult decât atât, există tendința de impunere a stilului propriu – ca o confruntare pentru supremație – fiecare politician intenționând să-și mediatizeze propria manieră de discurs.

Limbajul social și politic actual este un compartiment aflat încă – deși după aproximativ 19 ani de tranziție – în faza tatonărilor, a experimentului lingvistic, a

[5] Discuția despre mass-media și diversitatea culturală: forumul „Presa și Informarea", organizat în cadrul manifestării „Roumanie et Francophonie. Etats generaux".

combinației haotice de informații și, deși îndepărtându-se de închistarea *limbii de lemn*, se refugiază de multe ori într-un alt limbaj „decăzut”, cu propriile clișee, iar în condițiile aderării la Uniunea Europeană, diversitatea și libertatea de creație sunt revendicate abuziv, limba română fiind supusă, în mod continuu, unei degradări, care este greșit înțeleasă ca libertate de exprimare.

Bibliografie

Dumistrăcel 2006: Stelian Dumistrăcel, *Vițadevie*, în „Jurnalul Național”, anul XIV, nr. 2031, 5.04.2006, p. 26.

Pleşu 2008a: Andrei Pleşu, *Telecomanda lui Pleşu: politica de bodegă*, în „Adevărul literar şi artistic”, 4.06.2008, nr. 5564 (consultat pe http://www.adevarul.ro/articole/telecomanda-lui-plesu-politica-de-bodega.html).

Pleşu 2008b: Andrei Pleşu, *Telecomanda lui Pleşu*, în „Adevărul literar şi artistic”, 11.06.2008, nr. 5570 (consultat pe http://www.adevarul.ro/articole/telecomanda-lui-plesu-3.html).

Popescu 2008: Lucian Popescu, *Interviu cu filologul Rodica Zafiu despre cuvinte la modă, snobism şi clişee,* HotNews.ro, 24 iunie 2008 (consultat pe http://student.hotnews.ro/stiri-intalniri_online-3344522-interviu-filologul-rodica-zafiu-despre-cuvinte-moda-snobism-clisee.htm).

Effects of the adhesion to European Union: change or perverting of language?

Language changes as it is spoken by individuals who express their freedom and creativity in a historical frame. The problem of linguistic change is an inner aspect of language, of understanding language as permanent creation. One of the principles that shape the basis of the European Union's politics is maintaining language diversity and encouraging freedom of expression and creation. But the intended natural contact between European citizens has frequently been mistaken as a sort of libertinism which leads to linguistic perverting not only through the amount of barbarisms, but also through the degrading of *speech in various types of discourse.*

Iaşi, România

Distorsionări ortografice în scrierea SMS-urilor și în comunicarea internautică

Nina CUCIUC

Explozia noutăților lumii, postulat lansat de Constantin Noica, l-a determinat pe autor să se întrebe dacă, în această situație, *în noutatea lumii*, se poate vorbi românește și dacă este bine să ne conformăm acestei realități. Parafrazându-l pe autor, prin aceeași optică a *exploziei*, datorată expansiunii pe baza superiorității socio-economice și culturale ale limbii engleze, încercăm a surprinde existența adevărului lingvistic în aria aceleiași dileme: dacă la început de mileniu al treilea se mai poate scrie românește.

Pe parcursul perioadelor diferitelor civilizații, un număr infim de limbi și-au putut adjudeca statutul de limbă de circulație largă, de circulație internațională[1]. În zorii Antichității, marea civilizație greacă suportă consecințele invadării barbare, fiind astfel subjugată de către Imperiul Roman, care, prin dominarea unui imens teritoriu în lumea antică, propulsează limba latină spre constituirea celei de-a doua limbi, în poziție de limbă dominantă, în uzul oficial (prin instituțiile statale) și cultural (prin operele științifice și literare). Activitatea instituțiilor statale se desfășura în limba latină; exclusiv în latină erau scrise toate tratatele și lucrările științifice. Apariția volumului *Histoire naturelle* al autorului Georges Louis Leclerc de Buffon la 1747 declanșează mișcarea iluminiștilor francezi – *le Siècle des Lumières* (secolul al XVIII-lea) –, care culminează cu apariția faimoasei enciclopedii franceze *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers par une société des gens des lettres, mis en ordre et publiés par M. Diderot et quant à la partie mathématique par M. D. D'Alembert* (Paris, Éditions Briasson, 1751–1780). Prin superioritate culturală, franceza „detronează" latina și se impune astfel, în limbajul oficial și cultural, reușind să-și extindă „son rayonnement culturel à l'Europe entière et devenir ainsi la langue diplomatique mondiale" (Simion 2006: 131). Grație Organizației Internaționale a Francofoniei (OIF) franceza își păstrează în continuare statutul lingvistic în peste 40 de țări din lume, acoperind spațiul de comunicare francofonă și fiind singura limbă ce se regăsește pe toate continentele: „où l'organisation de la francophonie conserve un rôle singulier de l'institutionnel au culturel" (Simion 2006: 133).

[1] În contextul statutului actual al limbii române pe plan european, citatul pe care dorim să-l aducem în atenția cititorului stârnește o reacție cu tentă cel puțin ilariantă: „Puține limbi au devenit pe continent limbi de circulație internațională. În sud-estul european, după cum în trecut, tot astfel și astăzi, funcțiunea aceasta o îndeplinește *româna* [subl.n.]. De la Budapesta până la Odessa, Constantinopol, Atena și coasta Adriaticei, din Epir până în Istria, în tot acest larg spațiu, limba română continuă să aibă o largă circulație. Iar acolo unde astăzi nu mai e cunoscută, urmele trecutului, unele tipare ale expresiei și adesea toponimia o scot la iveală cum țâșnește apa dintr-o adâncă pătură subterană" (Caracostea 2000: 25). Or, a existat un asemenea adevăr, într-un anumit interval al istoriei…

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea revoluţionează mecanismul dominaţiei lingvistice prin aducerea în prim-plan la nivel internaţional a limbii engleze, care grevează noile raporturi politice, economice şi culturale în lume deoarece

> une langue internationale est, plus que toute autre, celle du pouvoir, du commerce, du cinéma... Elle est aussi celle d'un peuple, d'une culture, mais qu'une certaine mondialisation avantage plus... (Simion 2006: 133).

Superioritatea culturală a limbii engleze a jucat un rol primordial în era internetului, încheind procesul de aport lingvistic anglicizant, prin lansarea la nivel global a producţiilor informaticii, ceea ce a conferit englezei statutul de limbă internaţională, suplimentat şi de faptul că informatica,

> avec le courrier électronique et les publications du web, s'adressant directement à l'ensemble de l'humanité, permet de percevoir immédiatement l'évolution à ce niveau, du marché des langues (Simion 2006: 133–134).

Limba engleză îşi consolidează statutul de limbă dominantă în limbajul computaţional şi graţie faptului că majoritatea covârşitoare a utilizatorilor de internet (internauţii) sunt anglofoni. În era culturii electronice, ţările anglofone deţin monopolul în domeniul terminologiei computaţionale datorită superiorităţii generate de preţioasa contribuţie la elaborarea unei părţi importante a softului, soldate cu rezultate acaparante la scară globală.

Apariţia internetului demarează cultura electronică prin iniţierea unui mediu de comunicare, dezvoltând o diversitate de forme de comunicare prestate prin intermediul computerului: poşta electronică (*e-mail*), discuţiile pe internet/ conversaţia electronică (*Messenger*), camerele de *chat* etc. „Protolimba" canalelor de comunicare computaţională anunţă intervenirea unei noi direcţii pe calea progresului lingvisticii generale care produce, în plan factologic, un tip unic de limbaj: limbajul internautic. Vom susţine afirmaţia, parafrazându-i pe autorii Ioan Lobiuc şi Teodora Irinescu, că *miracolul limbajului* internautic

> face dintr-o substanţă materială nespecifică, dintr-o masă de sonorităţi efemere, un sistem optimal şi ideal de comunicare interumană în spaţiu şi timp (Lobiuc, Irinescu 2002: 83).

Preocupările pentru discursul computaţional, sub forma unor teoretizări, îi orientează pe cercetători în problematica esenţei obiectului analizei: sistemul de forme şi funcţii comunicative şi scripturale ce implică cunoaşterea teoretică a materiei. Se conturează astfel o nouă branşă din cadrul lingvisticii generale, din domeniul cunoaşterii ştiinţifice, de o importanţă socială şi lingvistică bazată pe produsele limbajului internautic ce aparţine unei lingvistici particulare, denumită de specialişti *lingvistică computaţională*.

Lingvistica computaţională se întemeiază pe interpretarea teoretică a rezultatelor practicii investigaţionale de analiză obiectivă a materialului din sfera *discursului electronic*, în procesul de cercetare ştiinţifică, având la bază conceptul conform căruia „teoria lingvistică, lipsită de o bază sigură a materialului bine fixat şi analizat, va fi o teoretizare sterilă" (Lobiuc, Irinescu 2002: 84–85). Dezvoltarea realiilor lumii virtuale a suscitat interesul ştiinţific şi a favorizat studierea proceselor de anvergură investigaţională în cauză, făcând parte din preocupările mai recente ale

unor lingvişti, intrigaţi de asaltul puternic al variatelor forme comunicaţonale oferite de internet, cimentat de conştientizarea conceptului universal al faptului că „realitatea este în continuă mişcare, în continuu progres, că ea evoluează spre forme din ce în ce mai complexe" (Lobiuc, Irinescu 2002: 85).

Se impune, în acest sens, teza de doctorat realizată pe un segment de material lingvistic nou, mai puţin studiat, a autoarei Elena Trohin, realizată şi susţinută la Universitatea de Stat din Moldova în 2006. Meritul cercetătoarei constă în fundamentarea teoretică a necesităţii de modificare a dihotomiei tradiţionale *discurs oral/discurs scris* într-o trihotomie care să includă şi discursul electronic. Autoarea conturează această fundamentare, cu toată claritatea, în capitolul I, paragraful 1.5, intitulat *Tipologia discursului*, în care avansează următoarea ipoteză în legătură cu teza ştiinţifică formulată de fondatorul lingvisticii contemporane, Ferdinand de Saussure, referitor la dihotomia *discurs scris/discurs oral*:

> apariţia unui context comunicativ inedit va conduce la transformarea dihotomiei clasice *discurs scris/discurs oral* într-o trihotomie *discurs oral/discurs scris/discurs computerizat* (Trohin 2006a: 6).

Definiţia termenului *discurs computerizat* poate fi desprinsă din citatul următor:

> Propunem termenul *discurs computerizat* pentru a desemna o activitate lingvistică individuală în cadrul tuturor formelor de comunicare prin intermediul computerului, în general, şi al internetului, în particular (Trohin 2006a: 35).

Elena Trohin distinge următoarele *forme ale comunicării mediate pe computer* (vom utiliza în continuare, terminologia computaţională inspirată din această lucrare pe care o vom reda prin caractere italice):

- E-mail (poşta electronică);
- www (*world wide web*: bănci de date postate în diverse situri);
- Ştirile din reţea;
- *Bulletin boards*;
- Programe de comunicare în timpul real (e.g. ica, Odigo);
- Camerele de conversaţie (*chat*).

Mediul de comunicare electronică amplifică angrenarea canalului discursului scris graţie particularităţii sale esenţiale, dar nu se rezumă doar la calitatea de sistem scriptural. Se cuvine a fi subliniat faptul constatat de cercetătore, că „discursul computerizat fixează informaţia în mod grafic", deşi „nu-i lipsesc gradul infim de formalitate, nici caracterul efemer al discursului oral". La ideea autoarei că *discursul computerizat* „e ceva intermediar între discursul oral şi cel scris" (Trohin 2006a: 36), ne vom permite însă să intervenim cu specificarea că *discursul computerizat* e mai mult de atât: e un procedeu comunicaţional triptic – scripto-audio-vizual, depăşind astfel stadiul de „ceva intermediar".

Lumea virtuală a comunicării internautice determină utilizarea unei ortografii specifice discursului electronic: scrierea/ortografierea *online* care asigură producerea de text scris în termenii capacităţii comunicaţional-discursive de constituire a *discursului computerizat*. Din cauza „caracterului limitativ este necesar ca scrisul să fie mult mai explicit în semnalarea semnificaţiei mesajului" (Trohin 2006a: 41). Engleza, fiind limba dominantă în comunicarea internautică, antrenează utilizatorii

spațiului virtual ce accesează *website*-urile anglofone specializate să adopte un sistem particular de scriere pe internet, recurgând la o mulțime de interpretări grafice cu:

- devieri de la normele ortografice ale scrierii academice;
- tendințe care încep să domine modalitatea de exprimare scripturală a intervenienților, în funcție de nivelul de cultură generală al producătorului de mesaj internautic.

În lucrarea de față vom supune analizei lingvistice tendințele de distorsionare ortografică, fenomen larg răspândit (și care capătă amploare în progresie geometrică) în discursul electronic, îndeosebi în sistemul mediatic scripto-audio-vizual interactiv prin:

a) scrierea textelor în cadrul comentariilor *online* trimise pe *site*-urile *web* (*www*) ale publicațiilor mass-media românești;

b) scrierea mesajelor expediate în cadrul rețelelor GSM prin SMS pe adresa emisiunilor televizate.

Înainte de a da curs analizei efectuate, considerăm o abordare pertinentă invocarea faptului legat de debutul mileniului al treilea care marchează implozii de proporții pandemice în distorsionarea ortografiei normative[2]. Unitățile lexicale din limba română se află sub asediul imparabil al ortografiei de substituție, ortografie inspirată din scrierea anglofonă.

Constatăm că formele de discurs scris pe internet probează două tipuri de caracter comunicațional:

– caracter monologic (monolog);
– caracter dialogic (dialog).

Scrierea textelor prin SMS-uri trimise pe adresa emisiunilor televizate și a comentariilor *online* trimise pe adresele *web* ale ziarelor care solicită comentarii intervenienților la materialele publicate acoperă caracterul comunicațional monologic *transsubstanțializat grafic*. Caracterul dialogic modelează o afinitate ce acoperă comunicarea prin *Messenger*, *e-mail*, *chat* etc., care nu sunt obiect de studiu în lucrarea dată. Grație faptului că folosește același alfabet latin ca și engleza, româna se angajează în orientarea ortografierii internautice spre forme specifice scrierii anglofone, deși limba în discuție nu conține acele litere care reprezintă fonematic și grafic specificul alfabetului românesc. Nu este superfluu să menționăm, în acest context, opinia ilustrului lingvist D. Caracostea ce afirmă că: „Chiar admițând că limba română are sunete identice cu alte limbi, funcțiile fiind diferite, valorile sunt altele" (Caracostea 2000: 13). Valoarea care se atribuie literelor străine în cuvintele românești reprezintă o scriere alofonetică în dezacord cu normele ortografiei academice. O ortografie și o pronunție „anglofonizată" – acestea sunt tendințele mapamondizante în care sunt antrenați utilizatorii de internet și cei ai rețelelor GSM într-un voalat proces de aculturație. Internauții și expeditorii prin

[2] Lingvistul francez Jean-Marie Klinkenberg urmărește cu aceeași neliniște fenomenul de ignorare a regulilor ortografice în franceza actuală, considerându-l un flagel atentator la patrimoniul lingvistic: „La crise de la langue est ainsi, on le voit, une crise de culture, voire une crise morale, puisqu'on peut reformuler tous nos cris d'alarme en termes de péchés capitaux imputables à l'usager et à rien d'autre: BD, vidéo, ordinateur ne sont que des prénoms, les vrais noms de famille de ces responsables de la crise sont Paresse, Précipitation, Laisser-aller, Désinvolture… Devant ce tableau, on est tenté de se frotter les yeux. Est-il ressemblant? Est-il possible que nous en soyons arrivés là?" (Klinkenberg 2001: 101).

rețelele GSM recurg la aceste „reforme grafice" motivați fiind și de rațiuni pragmatice de economie lingvistică:

> Cunoscută fiind tendința lumii moderne spre accelerare a vieții și, prin urmare, „economie în vorbire", această ofensivă a limbajului conversațiilor mediate de computer trebuie să se afle și în vizorul lingvistului (Trohin 2006a: 120).

Utilizatorii români ai discursului electronic adaptează pronunția autohtonă la valoarea fonetică ce se atribuie grafemelor din alfabetul englez. Percepția grafică a imaginii acustice este redată după modelul fonetic al pronunțării alfabetice englezești și al grafiei englezești. În scrierea fonetică, după modelul englez, nu se urmărește reproducerea scrierii literare în conformitate cu normele ortografice academice ale limbii române, ci se „plantează" ca atare, „în stare pură", în sistemul ortografic românesc direct din cel englezesc. Observăm acest mecanism de „plantare" alofonetică în scrierea textelor trimise prin SMS-uri în cadrul diverselor emisiuni de televiziune (1) care invită telespectatorii să intervină în direct și să răspundă la apelurile afișate pe ecran de genul: „Trimite cuvântul-cheie și câștigi un telefon mobil"; „Răspunde la cele trei întrebări și câștigi o cameră video"; „Trimite acum un salut băieților prin SMS la 1272"; „Trimite un SMS părere pentru carieră, pentru bani, pentru sănătate, pentru dragoste, pentru horoscop"; „Scrie prin SMS părerea ta despre această emisiune"; „Scrie un mesaj frumos despre perechea ta" etc. ori (2) să răspundă afirmativ sau pozitiv la întrebări precum: „Credeți că...?" (excelează la acest capitol, de departe, postul de televiziune OTV), sau (3) care solicită părerile telespectatorilor în legătură cu o emisiune: „Trimite cuvântul Teo alături de comentariile și părerile tale despre emisiune" ori (4) comentariile acestora față de o temă pusă în discuție în cadrul unor emisiuni cu invitați participanți, de exemplu: emisiunile *9595* sau *'neatza cu răzvan și dani* de pe postul tv Antena 1, *Teo live* de la Prima TV, postul Romantica etc., sau (5) răspunsuri la întrebări banale, pe ordinea de zi a emisiunilor de la posturile tv comerciale, de tipul: „Cât de mult vrei să țină vacanța?". În cadrul comentariilor *online* de pe paginile *website*-urilor mass-media, caracterul monologic cuantifică comunicarea internautică inserată în rubrici create special, în care se solicită internauților trimiterea de comentarii și păreri referitoare la materialele publicate, sub titluri precum: „Comentarii – Adaugă comentariu"; „Fii primul care comentează"; „Trimite comentariul tău prin e-mail"; „Opiniile cititorilor – Adaugă opinia ta" etc.

Analizând textele în cauză, am constatat utilizarea scripturală a următoarelor grafeme-dublete în grafia de substituție (am păstrat intactă ortografia și punctuația enunțurilor citate):

a) Litera *c* care notează fonemul [k] se scrie cu grafemul-dublet *k*: „cei kre isi doresc kopii..."; „k veni el norokul..."; „de knd s-a inventat tv"; „sa nu regreti niciodata k-i venit"; „esti cea mai tare de knd s-a inventat tv"; „se ia o kna de infuzie..."; „lasati toate superstitiile k dak o tine masa..."; „esti simpatik teo"; „cred k am reusit"; „pofta de viata makr o ora..."; „imi pare rau k ne despartim"; „lasati ciobурile k aduk norok"; „te iubesk luka"; „hai k deja m-am skulat"; „va pupik dilcik, dulcik"; „...pentru kre traim..."; „in fiekre dimineata ne faceti sa radem"; „melodii kre au diferite efecte"; „kt timp stau ku kopilul"; „kunosk barbatz kre kresk singuri kopiii"; „te iubesk skumpa mea angelik"; „va kam lauda lumea"; „as vrea sa

stiu dak ma iubeste"; „vreau sa stiu dak ma impak cu dorin"; „va pup korina"; „sunt klara"; „kt de mult te iubesk"; „knd imi gasesk perekea?"; „kiar ma marit?"; „kum stau k dragostea?"; „buni k intotdeauna"; „ink te iubesk"; „alexandru kt de mult ma iubeste"; „ce kestie!"; „la kirurg"; „imi kut jumatatea"; „biank te iubesk" etc.

Exemplele de mai sus mai reliefează un fenomen scriptural atipic: o tendinţă generalizată nu doar de substituire a literei *c*, ci şi de omitere grafică a vocalei *a* din silaba *ca* şi din silabele *că*, *câ*, devenite omografe prin absenţa semnului diacritic, în cuvintele constituente, inclusiv în adverbul/conjuncţia *ca* şi conjuncţia *că*, pornind de la denumirea literei consonantice *k*, care se citeşte împreună cu vocala *a* (a se vedea formele: *kre* = *care*; *k* = *ca*; *k* = *că*; *kna* = *cană*; *makr* = *măcar*; *kt* = *cât*; *dak* = *dacă*; *knd* = *când* etc.).

b) Se apelează la ortografierea lui *ţ* prin înlocuirea cu secvenţa literală reprezentată de grupul consonantic *tz*: „suntetzi cei mai tari"; „tzinetz-o tot asha"; „va iubesc Lulutza"; „neatza baietzi!"; „am pofta de viatz"; „sintetzi cei mai buni"; „vreau k fetitza mea…"; „sa nu va skimbatz"; „totz barbatzii sunt egoisti"; „nu sunt o zeitza"; „fiecare face comentariu pe acest site, dupa cum l-au invatzat educatzia si bunul simtz"; „si-a dat arama pe fatza"; „tzinetzio tot asa!" etc.

c) O scriere hibridă constatăm şi în notarea literei *ş* prin grupul consonantic *sh*, inspirat din ortografierea aloglotă: „asha sa fie"; „e nashpa rau tzatza ucigasha"; „daca eshti mai rapid"; „ne descreteshti fruntile posomorate"; „e foarte greu asha ceva"; „de martishor imi doresc…"; „sa terminat shmekeria"; „shi eu imi doresc…"; „eshti un sharpe"; „zodia lui mishu"; „nush kre a fost relatia lor si ce au de impartit akum…" etc.

d) Intervenienţii impun litere străine, de inspiraţie aloglotă, inserate în scrierea românească, pe principiul compatibilităţii fonetice. Notăm aici favorizarea lui *y*, care notează aceeaşi valoare fonologică ca şi grafemul *i*: „va salut, georgyana"; „la multi ani, iuby!"; „o yubesk pe mamy"; „va pup, ely"; „salut somnorosilor, ady"; „sunt mymy"; „e party la mine, venitz!"; „ai o emisiune super tare, flory"; „ma numesc adyna" etc.

e) Semnalăm distorsionări de pronunţie şi în cazul scrierii duble a grafemelor omofone, atunci când intervenienţii apelează la dublarea grafică a unei litere cu aceeaşi valoare fonetică, cum ar fi grupurile vocalice *oo*, *ee*, cu inspiraţie din grafia anglofonă: „va poop"; „va pupic doolce"; „e sooper, emisiune, baieti!"; „e boona intrebaarea"; „sooper tare andreea"; „sunt adee" (după prenumele englezeşti *Colleen*, *Eileen*); „sooper baieti!" etc.

f) Semnalăm cazuri de ortografiere fonetică prin omiterea grafemelor vocale, îndeosebi în cuvinte monosilabice: „indiferent d c muzica asculti"; „e f greu asa ceva"; „voi c va doriti?"; „rideti d el"; „astept d l voi un telefon"; „ptr k e ziua mea"; „salut trupa d sok"; „sunt un tnr de 36 ani"; „…dkt sa fii un fraier"; „m-as ksatori q tine"; „scz de mass"; „o s m tratez de boala?"; „cum stau k dragostea?" etc.

g) De inspiraţie internautică şi din fonetica scrierii *SMS*-urilor, în ideea unei pronunţii diferenţiate, sunt şi denumirile de trupe şi formaţii artistice româneşti, cum ar fi: *Uni-k*, *K-pital*, *E-kipa*, *Uceni-ka* sau pseudonime de scenă ale artiştilor din *show biz*-ul autohton: *CRBL*; *Konekt-R*; titluri de emisiuni televizate: *Tonomatul DP2*; titluri de piese muzicale: *MSD2* (cântec din repertoriul formaţiei *Voltaj*) etc.

h) În consonanţă cu cercetătoarea E. Trohin, mai semnalăm tendinţe de:

• scriere repetată a literelor pentru imitarea lungirii unor sunete ca expresie a stării psihice: „Oanooooooooo! Ne lasi, te rooooooog!"; „grigile curggggggg! Sunteti betoooon! asa niste comment-uri penaleeeeeee…"; „astept macar un goooooooooooooooool!"; „vaiiiii! Duteeeeeeeeeeee!"; „daaaaa…" etc.;

• omiterea majusculelor în ortografierea numelor proprii: *luka*; *dorin*; *korina*; *klara*; *angelik*; *alexandru*; *biank*; *flory*; *georgyana*; *ady* etc.;

• utilizarea semnelor de punctuație în cantități excesive: „bataie de joc!!!!!!!!!!!"; „servicii execrabile!!!!!!!!!!!!!"; „traim bine?????????????"; „contra prostiei!!!!!!!!!"; „copiati filme cate vreti!!!!!!!!!"; „de ce as naste in Romania???????"; „cum a putut sa-l ia in emisiunea lui??????!!!!!" etc.;

• utilizarea fatică a punctului care mimează pauzele în vorbirea spontană: „daca am avea salarii de mii de dolari ne-am permite sa cumparam softuri cu licenta........."; „draga procuroare........."; „crede-ma ai face ceva daca te-ai apuca...... aaaaa...... si mai am o intrebare...... cati bani ai dat pe licenta...... sau daca nu ai dat inseamna ca pe diploma de facultate apare un 5......"; „asta este ghinion......... succes...... nu va temeti" etc.;

• scrierea cu majuscule a unor unități conversaționale pentru evidențierea accentului logic: „MUNCESTE? Poate doar practicand CEA MAI VECHE MESERIE"; „MARELE confetionar de asazise dive"; „sunteti simbolul IUBIRII IMPOSIBILE"; „politistul roman: violator, corupt si... CURAJOS cu sexul"; „DA SPAGA ca sa ajunga sef" etc.

Conform codului audio-vizualului în vigoare, canalele de televiziune din România sunt obligate să respecte normele de scriere academică ale limbii române în orice situație de ortografiere a textelor afișate pe ecran. Legea audio-vizualului nr. 504/2002 și Decizia nr. 187 din 3 aprilie 2006 privind Codul de reglementare a conținutului audiovizual stipulează, în baza art. 88, că radiodifuzorii au obligația de a asigura respectarea normelor ortografice, ortoepice și morfologice ale limbii române, stabilite de Academia Română. Majoritatea canalelor românești de televiziune ignoră însă aceste prevederi, prin omiterea scripturală a semnelor diacritice în textele postate pe banda de jos a ecranului. Consemnăm distorsionări ortografice prin omiterea diacriticelor în cadrul emisiunilor televizate difuzate de posturile OTV, Romantica, Prima, Antena 1, *2*, *3* ș.a., unde fenomenul e mult prea prezent. Exemple de nerespectare a acestor reguli le regăsim în enunțurile ilustrate mai sus, pe care le completăm cu texte de la rubrica „Știri", prezentată pe banda care se derulează în partea de jos a ecranului: „Trei piete taranesti s-au deschis ieri in capitala"; „Ostilitatile din Osetia s-au soldat cu 2100 de morti"; „Circulatie ingreunata pe DN1" etc. Sunt respectate regulile normative oficiale ale scrierii televizate – ortografierea cu semne diacritice – la televiziunile Realitatea TV, B1, Național TV ș.a.

Concluzii

• „Romgleza" își croiește drum nu doar în limbajul discursului scris și oral, ci și în limbajul discursului computerizat. Modul de scriere a textelor din discursul computerizat/electronic sunt exemple de limbaj negativ pentru publicul cititor aflat în formare: copii, adolescenți…

• Modelul scriptural importat în formele de comunicare virtuală prin adaptarea pronunţiei la valoarea care se atribuie în alfabetul englez are drept rezultat, stâlcirea ortografiei româneşti.

• Impunerea scriptică a unor forme ortografice de inspiraţie anglofonă este în dezacord cu grafia limbii române.

• Înlocuirea hainei grafice româneşti cu „fizionomia" sonoră americană guvernează ortografia internautică românească actuală.

• În comunicarea internautică şi în cea a reţelelor *GSM* nu se mai ţine cont de normele ortografice ale limbii literare, corpul sonor românesc fiind înveşmântat în ortografie străină; atestăm astfel prezenţa a două grafii paralele: grafia oficială românească şi grafia neoficială din discursul computerizat – variantă a limbii române în scrierea internautică. Anarhia ortografică a scrierii *online* duce, în ultimă instanţă, la constatarea existenţei acestei varietăţi ortografice a limbii române în comunicarea mediată tehnologic. Dacă specialiştii avizaţi afirmă că, într-un interval de 30 de ani, nu va exista decât scrisul pe calculator şi va dispărea scrisul de mână, utilizatorii acestui sistem de scriere ar putea avea peste ani, în acest context, câştig de cauză, iar versiunea ortografică folosită pe calculator să devină normă de scriere românească. *O tempora! O mores!* Poate va fi posibilă, atunci, reactualizarea enunţului susţinut de Sextil Puşcariu (citat de Ioan Calotă) care scria: „cum limba evoluează necontenit şi rostirea se schimbă, semnele cu care îmbrăcăm această limbă se aseamănă cu un costum moştenit de copii de la părinţi, care trebuie ajustat pe talia celor care-l îmbracă" (Calotă 2001: 11).

• Nu rezistăm tentaţiei de a ne întreba la final: ne aflăm oare în prezenţa unui fenomen lingvistic imposibil de oprit? Sau ne aflăm în situaţia de a adopta două sisteme scripturale: sistemul academic de scriere în limba română şi sistemul „nou-născut" al scrisului computerizat?!

Se afirmă, în chip virtual, teza lingvistului D. Caracostea, avansată într-o viziune comună cu filologul francez Antoine Meillet şi sociologul german Werner Sombart: „limbile moderne, întrucât se dezvoltă în condiţii asemănătoare, îşi pierd caracterul propriu, devenind oarecum aspecte deosebite ale uneia şi aceleiaşi limbi" (Caracostea 2000: 15).

Or, *Telecomanda lui Pleşu* pune punctul pe „i" şi dă semnalul de alarmă:

> Despre reaua folosire a limbii române în lumea de azi, fie că e vorba de presa de toate felurile, fie că e vorba de exerciţiul cotidian al comunicării, se pot scrie tomuri întregi. Stricarea limbii nu aduce în discuţie simpla inadvertenţă gramaticală, derapajul semantic, invazia barbarismelor, smintirea accentelor etc. În joc e ceva mai adânc şi mai periculos: criza limbii indică criza ţesutului intim al unei comunităţi. Între energia unei naţiuni şi sănătatea limbii sale e o relaţie strânsă, a cărei dereglare ar trebui să îngrijoreze (Pleşu 2008).

Bibliografie

Baylon, Mignot 1994: Ch. Baylon, X. Mignot, *La communication*, Paris, Nathan.

Calotă 2001: Ion Calotă, *Mică enciclopedie a românei corecte (îndreptar de scriere, citire şi vorbire fără greşeli)*, Bucureşti, Editura Niculescu.

Caracostea 2000: D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, Iaşi, Editura Polirom.

Cărăuşu 2003: Luminiţa Cărăuşu, *Concepte ale modelului etnometodologic în analiza conversaţională cu aplicaţie la limba română*, în *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, volum îngrijit de Ofelia Ichim şi Florin-Teodor Olariu, prefaţă de Dan Mănucă, Iaşi, Editura Trinitas.

Ceauşu 2003: George Ceauşu, *Terminologia calculatoarelor şi dinamica achiziţiei lexicale în publicaţiile româneşti de informatică din perioada 1990–2000*, în *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, cit. supra.

Dinu 1999: M. Dinu, *Comunicarea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Haineş 1998: I. Haineş, *Introducere în teoria comunicării*, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de mâine".

Haja 2003: Gabriela Haja, *Menţinerea identităţii prin limbă: instrumente şi resurse lingvistice în format electronic*, în *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, cit. supra.

Klinkenberg 2001: Jean-Marie Klinkenberg, *La langue et le citoyen*, Paris, Presses Universitaires de France.

Lobiuc, Irinescu 2002: Ioan Lobiuc, Teodora Irinescu, *Epistemologie şi metodologie în ştiinţele limbajului*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Pleşu 2008: Andrei Pleşu, *Despre stricarea limbii în emisiunile TV*, *online*: http://www.adevarul.roarticole/andrei-plesu-despre-stricarea-limbii-in-emisiunile-tv/... (consultat pe 11 iunie 2008).

Secrieru 2003: Mihaela Secrieru, *Actorii câmpului universitar şi Internetul ca spaţiu naţional şi internaţional de promovare a limbii române*, în *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, cit. supra.

Simion 2006: Maria Simion, *Le plurilinguisme des pays: Un Etat peut-il parler plusieurs langues?*, Al doilea Simpozion Internaţional „Limbi, culturi şi civilizaţii europene în contact. Perspective istorice şi contemporane", Târgovişte, Editura VALAHIA University Press.

Teleoacă 2005: Anca Irinel Teleoacă, *Studiu lexico-semantic al limbajului electronic*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi", Secţiunea a IIIe, Lingvistică, tomul LI, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Trohin 2006a: Elena Trohin, *Particularităţi lingvistice ale comunicării în Internet,* teza de doctor în filologie, Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova; *online*: http://www.cnaa.acad.md/files/theses/2006/4834/elena_trohin_thesis.pdf (consultat pe 25 august 2008).

Trohin 2006b: Elena Trohin, *Erată la teza de doctor în filologie*; *online*: http://www.cnaa.acad.md/files/theses/2006/4834/el... (consultat pe 22 septembrie 2008).

Zelca 2003: Mirela Zelca, *Păstrarea identităţii naţionale. Comunicarea prin Internet*, în *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, cit. supra.

Distorsions orthographiques dans l'écriture de *SMS* et dans la communication internautique

Au début du troisième millénaire, c'est l'anglais qui gravite autour des rapports politiques, économiques et culturels du monde. La supériorité culturelle de la langue anglaise a joué un rôle décisif et l'a emporté dans le domaine de l'Internet, par ses productions informatiques à issue globale. Le statut de l'anglais comme langue internationale est supplémenté par le fait que la grosse masse des internautes sont des anglophones.

L'apparition de l'Internet démarre le phénomène de la culture électronique qui est à la base du déclanchement d'un nouveau moyen de communication par le biais de l'ordinateur: *le discours électronique*. La dichotomie saussurienne *discours écrit/discours oral* est transformée en trichotomie: *discours écrit/discours oral/discours électronique*.

Le moyen de communication électronique amplifie l'usage du canal scriptural dans le cadre du discours computationnel. Les usagers roumains qui exploitent l'espace virtuel des *web-sites* anglophones ont adopté un système particulier d'écriture sur l'Internet, recourant à de multiples interprétations graphiques, qui marquent autant de déviations des normes orthographiques académiques de la langue roumaine. Le recours à une orthographie de substitution, inspirée de l'écriture anglophone, engendre des distorsions d'ordre graphique et phonétique dans le cadre du discours écrit roumain. L'auteur en a analysé plusieurs de ces cas, dont le plus grave c'est l'abandon des signes diacritiques dans l'écriture des mots de la langue roumaine et la substitution des graphèmes de l'alphabet roumain par des graphèmes de l'alphabet anglais à valeur phonétique alloglotte.

Sommes-nous en présence d'un phénomène linguistique impossible à stopper? Ou on sera en train d'adopter deux systèmes d'écriture : le système académique et le nouveau-né système internautique?

Iaşi, România

From 3 to 130 Students: Online University Studies in Languages - the Case of Romanian in Scandinavia -

Coralia DITVALL

1. Introduction

- The IT-based university-language-learning is still at its beginning. Only a small number of university-teachers have welcomed this new pedagogical model (Ditvall 2006b). *Why?*
- In this paper - we will not answer directly to this question – we will try to present some of our research-results within our ongoing pioneer e-project (which started for 11 years ago) and will in this way actualize some items about e-learning which may guide other teachers in their plans to adopt this education-model.

1.1 Why e-learning?

Are IT-based-courses necessary, once there exists a campus-based educational system, well-functioning, since hundreds of years?? What is then the purpose of online-university-courses? To reach:

- more flexible teaching-learning?
- more students?
- higher qualitative status?
- modern teaching?
- more effective & more financially-reasonable educational-system?
- a supplementary element to campus-courses?
- a replacement of some of the campus-courses or maybe all campus-courses?

turning, thus, the discipline into being more attractive, more interesting and more effective – with a surer basis to survive?

One may wonder!

2. Romanian University-studies – a pioneer project in e-learning

Lund University has, since about 50 years, raised the interest in Romanian studies – primarily due to professor Alf Lombard (1902-1996) – famous linguist in Romance languages.

2.1 The late 80-ies

But first in the late 80-ies the Romanian studies could be taught in classroom. Yet, this happened only every other year or every third year. Only the first level existed. The number of students was very low: 3-5 students. Only 25%-50% attended the course completely.

2.2 The crucial year – beginning of a new era

In the mid 90-ies Lund University started different projects in view to develop the educational system by means of highly modern technique – inspired from *the American model: i.e. the IT-based education!*

Within short a high number of Institutions started research-projects in developing parts of their educational-system *online*. A great success!

… Yet, no Language-teaching-Institution opened its eyes towards this model – even if we were continuously shown the positive results of this type of project. … 5 years had run away …

2.2.1The Romanian section menaced to be abolished

The low number of students and thus the diminishing financial support menaced the section to be abolished. Thus, the only university in Scandinavia where it was possible to take a degree in Romanian studies was on its way out … Other language-sections, in other universities of Sweden and even Scandinavia, with similar background, were closed!

2.2.2 1998

In the beginning of 1998 I[1] completed the Ph. Dr. thesis in comparative linguistics – including Romanian (at Lund University - being professor Lombard's last Ph-Dr. candidate).

Trying to save the Romanian *situation* I adopted immediately the thought of starting a research-project about *IT-based university **language** studies* – then the project-work "*Romanian studies online*"started. My hypothesis was: "Online-teaching should mean a wider geographical area, no bounding factors as time and room - thus an augmenting number of students!?".

2.2.3 1999

In January 1999 – the first level (in its complete shape, i.e. including all modules) started.

About 27 students were registered. They lived all over Sweden and Denmark. About 80 % of the students went through the course and about another 10% completed the studies the following year(s).

The statistics showed *a dramatic change – a positive change – maybe a new era?!*

[1] "I" is expressed, apart from this paragraph, by the term "we".

3. E-learning vs campus-learning?

As we know all development may bring up, along with positive changes, even some negative changes. What about this in the case of IT-based education?!

Below, we will try to point out some of our results, trying to illustrate the development of the *e-Romanian*. We will focus on the view of the both parts of the *learning* - "the *out*-learning" i.e. the teachers and "the *in*-learning" i.e. the students – and will try to compare the e-learning-model with the traditional campus-learning-model. The information below has its basis primarily in the evaluation of the e-courses (throughout the project's 11 years – until today) that we collect at the end of each academic year.

3.1 The teacher's opinion (some headlines):

3.1.1 Larger geographical area?

True! By means of the internet-technique we do reach students spread on a much larger geographical area. NB! Our e-students are Swedes, Danes, Norwegians, Finns or of other nationalities but speaking a Scandinavian language – our "*teaching*" takes place in Swedish!

As we mentioned above, our Romanian section – at campus-courses-level - had since decades represented a tiny language-section, i.e. with extremely few students living in or in the surroundings of Lund respectively Copenhagen – section menaced, finally, to be abolished.

Since 1999 (the start of the e-Romanian-project) we reach students throughout Sweden, Denmark, Finland, Norway, other countries in Europe, the USA or other parts of the world[2].

3.1.2. Higher number of students?

Definitely! This fact is indirectly confirmed by the larger geographical area that we reach by the e-model. (Ditvall 2001)

From the first beginning the number of students increased *dramatically*: from 3 students every other/third year, having access only at the beginner-level (level 1) – by means of campus-teaching -, directly to approx. 27 students and thence more and more for every term.

Today – by means of e-teaching – the section has approx. 130 students, every term, NB having the opportunity to run the complete university-programme (2-years) online, i.e. all 4 levels in parallel (from the beginner's level to the pre-doctoral level).

3.1.3 Flexible teaching and learning?

Yes! Neither the teachers nor the students are depending on time, space, buildings (Bradley 2005).

---

[2] One of our students was living on the Island *La Réunion* in the Indian Ocean – she was collecting information for her Master-thesis within Politechniques, another one in *Tanzania, Africa* – where she worked as a Red-Cross officer, another one in another African country (we forgot details), in the *bushes* (even there having access to internet !!). – he worked for the UN, and so on.

The whole course-material (including even the administrative material) is online. Both the teachers and the students have access to the course-material at any time, from anywhere. The learning-process is "conducted" by means of a *Timetable* where certain deadlines must be respected, but the learning-process is flexible, for instance, among other aspects, if student X wants to start with module 3 and student Y chooses to start with module 4 – while the other students work with module 1 – it is completely possible. The student has access, once he logged in, to the entire course-material. Text- and audio-files lead him through the lectures, keys help him with the exercises.

Even the communication-process is flexible, i.e. questions, answers, comments - all take place, in writing, in special fora. This type of communication is not depending on time: roughly speaking - one "*asks and answers when he likes*". On the other side we have created fora for direct interaction, i.e. at a given time, live – by means of a webcamera, which we use primarily when the teachers give feed-back on pronounciation, or on other moment in oral or written proficiency or where debates (assisted by the teacher) take place a.s.o (Braconi Eklund 2005).

By means of this model we "teach" the students, beside the *foreign language*, independent learning, self-discipline and initiative-taking (Ditvall 2004).

3.2 The student's opinion (some headlines):

3.2.1 The geographical area – important or not?

Yes, very important. 95-99% of our students do not live in Lund or Copenhagen or the surroundings. A large majority of these people travel a lot or are settled down far away from Lund and Copenhagen or live abroad. They have confirmed that the only possible way for them to study Romanian has being offered thanks to our online-model and they highly appreciate this incredible opportunity.

3.2.2 Flexible learning or not?

Yes, indeed! The flexible "frame" of learning is very appreciated by the students: this makes possible the combination of studying a foreign language beside working or doing other main-studies. On the other hand this improves the possibility of studying on an interdisciplinary status – a majority of our students have other discipline as major study-field (as Political Sciences, Economical Sciences, other Romance Languages etc) which they combine with the e-Romanian education-programme.

Flexibility in this respect, within the e-courses, is highly possible and strengthens undoubtedly the student's motivation. But working and studying at the same time or combining different study-fields - if these two items take place in different parts of the country) – meet clear impediments at the level of campus-courses.

3.2.3. Access to the course-material – limited or in continuum?

At campus-courses one may miss lectures or lessons, because of sickness, travelling etc. Then one can, for the most, hardly get *complete* notes, if any, from some classroom-mate.

But in the case of e-courses, one *does not miss a single* lecture or lesson. As shown above the entire course-material is at the disposal of the student: *"the lessons, the exercises, the keys, the pronounciation – all is "there" when he comes back"!* And the access at every lecture etc is possible in continuum – which allows the student to repeat and repeat ..., in continuum, having there the "feed-back" in pronounciation or written proficiency, in continuum.

This type of learning is very appreciated indeed of the students and has shown itself to be very effective in the improvement of the language acquisition.

4. Alterations in the (linguistic) communication – in the learning-process

Now, both the teachers and the students seem to be positive, in the terms shown above, vis-à-vis the e-learning-model.

One may, though, wonder: but does this "type of communication *at distance*" not alterate the communication, the language-learning?! Is the risk higher within this learning-model?!

Our experience has faced the following reality. Within the e-conducted-courses, in comparison to the campus-courses – there seems to be:

- a better and more regular, finally constant, feed-back (orally and in writing), either by means of the keys and the audio-files or by the direct interactive feed-back, live, which takes place more often than in campus.

- a better supervising-possibility, in the fact that the teacher has better and more *control* on the classroom as a group as well as on each individual. On the other hand the teacher has a complete view of the group's or the individual's acquisition-activities – and thus have the chance to intervene immediately to "*straighten up*" the situation (ex. if the teacher observes that student X has not attended a certain amount of lessons, he can immediately – within his e-task of supervisor - contact the student, get to know about his problem and solve it, in case the technique or different misunderstandings or difficulties in other fields may arise – cf. in campus if a student "disappears", i.e. does come to the lectures any longer, because he cannot cope with too many problems within the course, the teacher can hardly call the student home to ask *why*?!).

- a better interaction between the teacher and the student: the interaction takes place more frequently and seems to be nearer than in campus. On the other hand by means of the great diversity of fora the interaction is very intensive.

Self-feed-back in continuum (through the audio-files and the keys), a more regular feed-back from the teachers, a better supervising/control-opportunity and a better, nearer and more frequent interaction are some of the factors that – within the online-model – help to adjust possible alterations in the language-acquisition-process and may even contribute in eliminating quite a few. In addition, the effects of these factors seem to prove a clearly improved result in the student's oral and written proficiencies.

5. Towards a conclusion

In the present paper we have focused on some of our research-results revealing the advantages of e-learning - as the positive sides of this new educational development are clearly more numerous than the negative ones.

Online-studying, compared to campus-studying, seems to:
- create a nearer contact between the students and the teachers,
- assure a continuous direct or indirect feed-back, at a larger individual rate that in campus,
- give the possibility of studying at a large flexibility rate (independently of time and room)
- have a better "control" in the language-acquisition-process trying to adjust more promptly eventual alterations
- be in a way more effective in the student's results in oral and written proficiency

And all this seems to contribute, by means of highly modern technique, to increase the interest for the discipline and the motivation for studying - resulting not only in the student's attending the entire curriculum, but also arises the interest of going over to the upper level(s). (Ditvall 2006a)

In the case of the *Romanian studies* in Scandinavia, the IT-based-model:
1) Not only *saved* the Romanian section from abolishment
2) But has also contributed to the *augmentation* from 3 students (before 1999) to 130 students (nowadays).

Today the Romanian section, a pioneer in online-language-courses, is one of the very few language-sections having IT-based courses and the only one in Northern Europe to have its *complete* academic programme *online*!

References (The references are translated from Swedish.)

Braconi Eklund 2005: Paola Braconi Eklund, *Conversation-world in language-learning*. Communication. Symposium "From vision to practice"; 2005 May 11-12; University of Umeå, Sweden.
Bradley 2005: Linda Bradley, *To teach and to study on the internet*. Communication. Symposium "From vision to practice"; 2005 May 11-12; University of Umeå, Sweden.
Ditvall 2001: Coralia Ditvall, *IT-based language-teaching – the IT-based Romanian-courses*. Seminar, CITU (Centre for Information-Technology in Learning); 2001 December 5; University of Lund, Sweden.
Ditvall 2004: Coralia Ditvall, *Internet-pedagogy in language-teaching*, Seminar & workshop; 2004 February 27; University of Göteborg, Sweden.
Ditvall 2006a: Coralia Ditvall, *IT-based language-courses – the future for language-learning?* Guest-lecture; 2006 March 14; University of Södertörn/Stockholm, Institute for Informatics and Technical Design, Sweden.
Ditvall 2006b: Coralia Ditvall, *Online-Romanian: a Solitaire*. Journal of Information-Technology in Language-Learning; 2006; University of Umeå, Sweden.

De 3 à 130 étudiants : les études universitaires de langues étrangères par l'internet: - le cas du Roumain en Scandinavie -

Dans la communication présente nous avons mis le focus sur quelques-uns des résultats de nos travaux de recherches sur e-learning. Nous nous sommes concentrée sur les items positifs de ce nouveau système éducationnel, car les avantages se sont montrés plus nombreux que les désavantages.

Nos résultats montrent que les études par l'internet, par rapport à ceux au niveau traditionnel - en campus, semblent assurer:

- un contacte plus proche entre l'étudiant et le professeur
- un mieux feed-back, directe et indirecte, pour chaque individuel
- une large flexibilité (hors des facteurs du temps ou d'espace)
- un mieux résultat dans l'acquisition de la langue

Tous ces facteurs, près d'autres encore, semblent contribuer à l'augmentation de l'intérêt pour la discipline respective et une meilleure motivation de suivre les études.

Le modèle éducationnel par l'internet a réussi, dans le cas des *Études Roumaines* en Scandinavie :

1) non seulement de sauver la section (en train de disparaître)
2) mais aussi d'augmenter le chiffre des étudiants, de 3 (avant 1999 – le start du Roumain par l'internet) à 130 étudiants (aujourd'hui).

L'exemple du Roumain va peut-être inspirer d'autres professeurs d'adopter ce nouveau modèle, moderne, d'éducation universitaire même dans les sections de langues étrangères.

Lund, Sweden

Contribuţii la studiul manipulării prin cuvânt

Inga DRUŢĂ

„Mijlocul esenţial pentru manipularea realităţii este manipularea cuvintelor. Dacă poţi controla înţelesul cuvintelor, atunci poţi controla şi oamenii care trebuie să utilizeze cuvintele."
(Philip K. Dick)

Încă din Antichitate, filosofii şi oratorii şi-au făcut o preocupare primordială din studierea limbajului pentru a dezvălui secretele în care constă puterea acestuia, deoarece capacitatea omului de a comunica este o condiţie *sine qua non* a succesului în orice domeniu. Trăsătura specifică a omenirii de a comunica *prin cuvinte* este un „dar sublim", cuvintele oferind posibilitatea de a da comunicării interumane o formă concretă – ca unelte ale gândirii şi ca „descărcare de sine" emoţională (Roman Jakobson).

În ultimul timp ştiinţele comunicării se ocupă tot mai mult de *puterea cuvintelor*, de *consecinţele* folosirii cuvintelor în comunicare. Efectul cuvintelor în diverse ambianţe sociale poate fi benefic, dar poate fi şi nociv, atunci când utilizarea abuzivă a cuvintelor (prin distorsiuni semantice, schimbarea semnificaţiei uzuale, excesul de cuvinte străine în locul celor tradiţionale pentru a ascunde/a masca realitatea) duce la deturnarea comunicării. Efectele benefice ale cuvintelor sunt evidente îndeosebi în *negocieri*, prin care se evită uneori războaie sau alte soluţii violente într-un conflict, dar şi în terapia verbală, în relaţiile dintre prieteni, îndrăgostiţi şi chiar în *formulele de politeţe* („mici cuvinte"), care trec uneori neobservate, dar fără care relaţiile umane „scârţâie" ca un scrânciob neuns (Slama-Cazacu 2005: 121).

Pe de altă parte, limbajul serveşte uneori pentru minciună, pentru persuadare, pentru manipulare. În toate epocile, omul a utilizat limbajul pentru a împărtăşi adevărul sau minciuna. „Vai de cei care zic răului bine şi binelui rău, de cei care amestecă întunericul cu lumina şi lumina cu întunericul", zicea profetul Isaia. Din cele mai vechi timpuri, cei puternici au apelat la nuanţele ascunse ale limbajului pentru a-i domina pe semenii lor. Ştiinţa însăşi e un domeniu de putere, iar manipularea prin limbaj este o formă de exercitare a acesteia în pofida opiniei celor care acordă prioritate ştiinţei. Minciuna devine treptat insuficientă, simţindu-se necesitatea introducerii unui nou tip de limbaj (e ceea ce George Orwel numeşte „neolimbaj"), unde eufemismul apare drept un element indispensabil.

Manipulare pentru mulţi dintre noi este un cuvânt tabu. Se preferă termenii *influenţare*, *negociere* sau *convingere*. Se vorbeşte chiar despre aşa-numita „manipulare pozitivă" sau „influenţarea cu integritate", invocându-se argumente de genul: „Trebuie să acceptăm evidenţa: manipularea este inerentă oricărei

comunicări, de orice natură ar fi ea. Comunicarea cu sine însuși, cu altul, cu alții...” (Erica Guilane-Nachez).

Dimensiunea definitorie a limbajului politic este „limitarea capacității comunicative” a mesajelor sugerate (Tatiana Slama-Cazacu). Orwell numește această particularitate „obnubilarea gândirii”. Prin ascunderea aspectelor defavorabile celor ce propagă limbajul de lemn (eufemismul este o parte componentă indispensabilă a acestuia), se realizează o certă manipulare. Aceasta, deosebită de persuasiune sau de argumentare, este inducerea, în special pe cale verbală, a unor reacții ale receptorului care pot chiar să contravină interesului acestuia, dar sunt menite să fie, în orice caz, în favoarea emițătorului. Pentru realizarea manipulării sunt folosite îndeosebi strategii comunicaționale pentru înșelarea destinatarului, pentru insidioasa subjugare a acestuia, prin „stăpânirea minții” pe o cale neobservată, aproape subliminală.

Manipularea prin limbaj contribuie la instaurarea și apoi la consolidarea unei Puteri (de orice natură: politică, economică, comercială-publicitară, religioasă). În Germania „de Vest” se crease termenul cosmetizat *Gastarbeiter* „lucrător invitat, oaspete” în loc de *imigrant*, în Italia *collaboratrice famigliale* („colfa”) în loc de diverși termeni pentru „servitoare”. Prin astfel de eufemisme fie sunt acoperite realități neplăcute, fie se împiedică înțelegerea unei situații, fie se încearcă modificarea imaginii compromise a unor fapte, acțiuni, obiecte de către o Putere politică, economică, tehnocrată, comercială etc. Se recurge în acest scop la verbe incitante, la epitete-hiperbole, la substantive cu sens modificat, care să funcționeze ca niște clișee pentru a „machia” realitatea și, în final, ca efect al manipulării, credibilitatea comunicării poate fi anihilată.

Referindu-se la acest fenomen, distinsa lingvistă Tatiana Slama-Cazacu comentează: „*a disponibiliza* cosmetizează faptul de «a da afară», *disocupat* «sună altfel» decât *șomer*, *eveniment rutier* decât *accident*, *retard* decât *întârziere* (mentală), *suicid* decât *sinucidere*... [Aceste cuvinte] dezvăluie o «stratagemă»: jocul de-a cuvântul necunoscut sau cu aureola «străinătății»” (Slama-Cazacu 2005: 124).

Cel mai frecvent, eufemizarea este determinată de intenția actorilor comunicării de a „îndulci” unele cuvinte prea dure, de a reduce, așadar, *puterea* lor asupra receptorului sau chiar de a deturna efectul lor nociv în unul cvasipozitiv, cf. eufemismele sociale: *vârsta a treia* „bătrânețe”, *țări în dezvoltare* (sau *lumea a treia*) „state sărace”, *precaritate* „sărăcie”, *marginalizați economic* (sau *defavorizați*) „săraci”, *nevăzător* „orb”, *hipoacuzic* „surd”, *afro-american* (sau *minoritate vizibilă; de culoare*) „negru”, *supraponderal* „obez” etc. Unele eufemisme se substituie în timp, după ce efectul lor „cosmetizant” se tocește prin uzajul frecvent sau se degradează, v. seria concludentă *invalid* → *infirm* → *persoană cu handicap* → *persoană cu dizabilități* → *persoană cu nevoi speciale*.

Totuși, tabuizarea excesivă a unor cuvinte, eufemizarea fără limite poate duce la o manieră de exprimare extrem de politicoasă, dar vagă, imprecisă, cu estomparea referentului până la negarea funcției de desemnare. Ar lua naștere, astfel, un limbaj în care cuvintele ar fi codificate din perspectiva „politically correct”. Să urmărim o serie de cuvinte-fondante în hârtie de staniol (majoritatea provenind din franceza actuală): *campanie de sensibilizare* „propagandă”, *a cenzura* „a modera”, *refugiat economic* „muncitor clandestin”, *pacificare* „represiune”, *odihnă involuntară*,

perioadă de tranziţie în vederea reorientării în carieră „şomaj", *itinerant, marginal* „vagabond, homeless", *persoană debusolată din punct de vedere etic* „escroc", *iraţional* „idiot", *contribuţie* „impozit", *hipovigilenţă* „lipsă de atenţie", *a motiva* „a manipula", *deficit al imaginii de marcă* „proastă reputaţie", *prudent* „fricos", *piele matură* „riduri", *explorare de sine* „solitudine", *spaţiu de convivialitate* „cafenea", *clasa turişti* (transporturi) „clasa a treia", *non-victorie* „înfrângere", *contraperformanţă* „ratare" (ultimele două cuvinte ilustrează pregnant principiul *Novlangue*: unui termen pozitiv i se ataşează un prefix pentru a se obţine antonimul său, fără însă a se evoca conotaţia negativă a acestuia).

În *Logique de Port-Royal*, Descartes susţine că „cel mai bun mijloc de a evita confuzia asupra cuvintelor din limbile «ordinare» este aceea de a crea o nouă limbă şi noi cuvinte, care să se potrivească doar cu ideile pe care dorim să le reprezinte". Vedem că preocuparea se îndreaptă spre o limbă „bine făcută", perfectă, în opoziţie cu limbile „vulgare", naturale; şi toate acestea în numele unei logici formale. Dacă vom atribui afirmaţia lui Descartes modului de creare a discursului politic, vom surprinde arta oratorilor de a construi un nou limbaj, un alt mod de comunicare, unde eufemizarea realităţii ocupă un rol primordial. Aceasta e susţinută totodată de un şir de procedee precum metaforele, repetiţiile, intertextualitatea.

În discursul politic, unul dintre termenii favoriţi este *provocare*, care poate „cosmetiza" diverse realităţi dure. De exemplu, îl surprindem în discursul lui Owaise Saadat, reprezentantul Băncii Mondiale în România, cu referire la situaţia economică din România: „România a trecut în ultimul deceniu printr-o perioadă plină de *provocări socioeconomice* majore, chiar de unele dezamăgiri..." De fapt, vorbitorul a evitat să pronunţe termenul *criză economică*... Sau să urmărim discursul lui Jimmy Carter, ex-preşedinte al SUA, la o conferinţă privind dezvoltarea medicinei, ocrotirea sănătăţii pe plan internaţional („Remarks of Mr Jimmy Carter, former President of the United States of America, at the World Health Assembly"). Sunt evocate un şir de maladii şi încercările de combatere a acestora, măsurile de eficientizare a încercărilor etc. Aceste dificultăţi iau proporţii mari din cauza sărăciei devastatoare – poate cel mai teribil flagel. Problemele enumerate sunt calificate de J. Carter drept „cele mai mari *provocări*" („the greatest *challenge*") întâmpinate de omenire la momentul actual. Dimensiunea eufemistică a expresiei este evidentă. Constatăm în discursurile contemporane o obişnuinţă a politicienilor de a numi problemele social-economice majore „provocări", în scopul de a le atenua gravitatea.

După tragicele evenimente din 11 septembrie, administraţia americană a pus în uz mai multe expresii care le evocă, promovând totodată un sentiment exacerbat al excepţionalismului american destinat să schimbe lumea. Anumite forţe din SUA susţin că utilizarea valorilor morale „permite" justificarea oricărei acţiuni externe a Statelor Unite, prezentând acţiunile imperialiste ale SUA ca pe o „forţă în slujba binelui" (*force for good*), expresie lansată de Max Boot („U.S. Imperialism: a force for Good", *National Post,* 13 mai 2003). Prin asemenea expresii ipocrite, Washingtonul îşi arogă dreptul de „a educa" întreaga omenire, promotorii acestei politici erijându-se în „cruciaţii democraţiei". Aceleaşi evenimente au generat şi concepţia despre „Imperiul binevoitor" (*Benevolent Empire*), care se referă la optica asupra Islamului ca nou inamic căruia trebuie să-i anticipezi daunele: de aici înainte,

răsturnarea pe care ar putea-o prilejui inamicul solicită o intervenţie americană, ale cărei efecte destabilizatoare nu mai trebuie justificate. („Când ideile dau greş, ne vin în ajutor cuvintele." – Johann Wolfgang von Goethe)

Şi celălalt imperiu, estic, furnizează suficiente exemple de eufemisme sau de expresii mai mult decât manipulatoare, şocante prin cinismul şi neadevărul lor flagrant. În momentul în care prim-ministrul rus, Vladimir Putin, făcea pe Postul Public de Televiziune „Prime" declaraţia conform căreia „Rusia a avut şi are un rol istoric de *stabilizator*, *pacificator* şi *civilizator* în Caucaz", trupele ruseşti descindeau în oraşul Gori, aflat în apropierea Osetiei, iar aviaţia bombarda obiective aflate pe întregul teritoriu al Georgiei. Este cunoscut în toată lumea rolul „pacificator" al unor trupe străine într-o altă ţară, termenul *pacificare* fiind decodat, în funcţie de contextul geopolitic, ca „intervenţie", confruntare armată", „represiune" ş.a. Cât priveşte pretinsul „rol *civilizator*" al Rusiei în Caucaz, despre ce fel de „civilizaţie" poate fi vorba, dacă imperiul rus a fost înfiinţat abia în secolul al XVI-lea, iar naţiunea georgiană (*kartveli*) are o istorie trimilenară...

Evenimentele istorice importante, îndeosebi războaiele, îşi lasă amprenta asupra limbajului. S-a afirmat că Războiul din Vietnam sau cel din Irak au generat propriul limbaj pentru a exprima, pe de o parte, caracterul vicios al războaielor, iar, pe de altă parte, ca reflex viu de *respingere a limbajului oficial* (Silvia Pitiriciu). Într-adevăr, orice război este, înainte de toate, un conflict ideologic, astfel încât distorsionarea limbajului are un dublu scop: întâi, să atragă şi *să manipuleze* adversarul (militari şi populaţie civilă) prin propagandă, apoi, să dezinformeze propria tabără pentru a ascunde realitatea crudă a războiului (pierderi umane, eşecuri, atrocităţi). Sunt două obiective care converg într-un singur punct: o limbă nouă, artificială, concepută *să camufleze realul*. George Orwell sintetiza principiile *Nouvorbei* (*NewSpeak* sau *Novlangue*) (o limbă ruptă de realitate, menită să domine şi să *manipuleze* gândirea): „Dincolo de radierea cuvintelor evident eretice, reducerea vocabularului era socotită un scop în sine, motiv pentru care niciun cuvânt ce putea fi suprimat nu era lăsat să supravieţuiască. *Nouvorba* era concepută nu pentru a extinde, ci pentru a restrânge sfera de gândire şi acest scop era sprijinit, în mod indirect, de reducerea la minimum a cuvintelor disponibile" (*1984*: 264).

Astfel, în limbajul intervenţiei din Irak, metaforele sunt camuflate într-un limbaj retoric, conceput să susţină acţiunea şi războiul: *embedding* „înglobare, încorporare, încastrare" (termen aparţinând limbajului specializat – construcţii, mecanică) – prin care Pentagonul a desemnat plasarea ziariştilor în cadrul unităţilor militare pentru ca aceştia să fie protejaţi, să transmită informaţii exacte şi să demonstreze lumii întregi că forţele americane respectă legile războiului; de fapt, este vorba de o cenzură militară subtilă şi de manipulare, întrucât ziariştii *embedded*, încorporaţi în unităţile militare, îşi pierd obiectivitatea din cauza solidarităţii care se naşte, în condiţiile speciale de luptă, între militari şi ziarişti; reporterii care au transmis pe cont propriu sunt numiţi *unilaterals* „unilaterali" – jurnalişti independenţi care nu însoţesc unităţile militare, cu menţiunea că aceştia au reprezentat cele mai multe victime din rândul ziariştilor...

Swamp „mlaştină" este un termen de propagandă prezent în discursul politicienilor în vreme de război, care indică o situaţie fără ieşire, o luptă fără speranţă pentru adversar; de aici, şi expresia folosită de preşedintele Bush după

atacurile teroriste de la 11 septembrie – *to drain the swamp of terrorism* „a asana mlaştina terorismului".

După 1975, când ultimii militari americani se retrăgeau din Vietnamul de Sud, refugiaţii vietnamezi care părăseau ţara cu barca erau numiţi *boat people* „oamenii bărcilor".

Eufemismul apare frecvent în limbajul militar pentru a masca realitatea crudă a războiului: *collateral damage* „pagube colaterale" – expresie devenită celebră din cauza cinismului ei, care indică moartea accidentală a populaţiei civile în timpul unui conflict; *kinetic targeting* „ţintire cinetică" – eufemism curent pentru lansarea de bombe din avion; există şi aici o specializare: dacă este vorba de aruncarea de manifeste şi fluturaşi, procesul e numit *soft targeting* „ţintire blândă/delicată".

Concluzii

1. Problema manipulării prin cuvânt este specifică nu numai limbii române, ci şi altor limbi din interiorul altor culturi. Altfel spus, este o problemă... „globală".

2. Manipularea poate avea şi efecte benefice, nu numai nocive: în negocieri, în terapia verbală, în strategiile de marketing, în relaţiile dintre prieteni/îndrăgostiţi etc. Cu toate acestea, în situaţiile semnalate se preferă un alt termen în locul celui de *manipulare*: *convingere, influenţare, negociere,* uneori *manipulare pozitivă.*

3. Manipularea prin limbaj contribuie la instaurarea şi apoi la consolidarea unei Puteri. Tabuizarea excesivă a unor cuvinte, eufemizarea fără limite poate duce la o manieră de exprimare vagă, imprecisă, cu estomparea referentului până la negarea funcţiei de desemnare. Ar lua naştere, astfel, un limbaj hipercodificat sau chiar un non-limbaj.

Bibliografie

Ciorogar 2007: Beniamin Ciorogar, *Practica discursivă şi patologiile comunicării politice,* http://tonysss.wordpress.com/2007/06/25/practica-discursiva-si-patologiile-comunicarii-politice.

Roventa-Frumuşani 1994: Daniela Roventa-Frumuşani, *Introducere în teoria argumentării,* Bucureşti, Editura Universităţii.

Slama-Cazacu 2005: Tatiana Slama-Cazacu, *Deceniul iluziilor spulberate,* Bucureşti, Capitel.

Stoichiţoiu Ichim 2001: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influenţe. Creativitate,* Bucureşti, ALL.

Dragoş Vlad Topală, *Limbajul războaielor,* http://www.lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs.

Silvia Pitiriciu, *Elemente de jargon: conflictul din Irak,* http://www.lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs.

http://www.seductierapida.ro/cuvintele.html

Contributions regarding the study of the manipulation by the word

As early as ancient times the philosophers and speakers were used to study the language in order to develop the secrets that reveal it's power. Thos is due to the fact that people's capacity to communicate is a sine qua non condition of the success in each domain. The human being essential feature to communicate by the words is a sublime gift, an

advantage. The words offer the possibility to supply the communication between people with a concrete aspect considerate as some tools of the thinking and an emotional self expression.

During the last years communication sciences deal more and more with the words' power and with their results in communication. The words' contribution in diverse social environments may be favourable but in some cases they also may be harmful. The latter refers to the case when the abusive usage of the words (through semantic distortion, the meaning's change, the excess of foreign words instead of traditional words in order to hide the reality) leads to the distortion of the communication. Sometimes, the language serves for a lie, a persuasion, a manipulation. The manipulation through the language contributes to the setting up and consolidation of the Power (by the political, economical, advertising/ commercial, religious nature). So, people use interesting verbs, epithets and hyperboles, nouns with modified meaning which would function as some clichés in order to hide the reality. So, as a result of the manipulation, the communication credibility can be annihilated.

Chişinău, Republica Moldova

Un construct lexicografic: *zemos* ‘Cucumis melo’

Stelian DUMISTRĂCEL, Doina HREAPCĂ

0. Consideraţii preliminare privind statutul cuvintelor *zemos* şi *zămos* în limba română

0.1. Observaţia lui Theodor Hristea, după care dicţionarele limbii române ar trebui să cuprindă două cuvinte *zemos*, adjectivul (derivat de la *zeamă*) şi substantivul, numind planta (şi fructul) „pepene galben”, nu a avut un efect practic, în pofida faptului că autorul invoca, în fond, şi revenirea la situaţia din unele dicţionare anterioare. În tomul XIV, *Litera Z*, din *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, al Academiei (DLR XIV[1]), sub un singur cuvânt-titlu, *zemos*, apar, în mod eronat, două sensuri de bază: I. Adj. ‘care conţine multă zeamă, mult lichid’, şi II. S.m., cu paranteza de circulaţie „*Învechit* şi regional, mai ales în Mold.”, „numele a trei specii de plante erbacee din familia cucurbitaceelor, cu tulpina târâtoare şi cu fructe comestibile”: [a] *pepene galben…*, cu trimitere la diferite surse, majoritatea nomenclatoare botanice şi lucrări lexicografice, dar şi la o revistă; [b] *pepene verde* (!) (cu trimitere la Borza, *Dicţionar etnobotanic*); [c] *bostan alb* (cu trimitere tot la Borza, *op.cit.*, şi la Barcianu, *Dicţionar român-german...*). Toate citatele, prezente după enumerarea celor trei sensuri de sub II, mai ales din beletristică, texte folclorice şi din cărţi de ştiinţă, ilustrează, de fapt, doar sensul [a]; aceeaşi este situaţia în ceea ce priveşte toate variantele. Etimologia propusă este „*zeamă* + suf. *-os*”.

În *Probleme de etimologie*, Theodor Hristea a discutat raportul dintre *zămos* şi *zemos* în secţiunea intitulată „Etimologii populare româneşti”, dar taxarea de etimologie „populară” este măcar grăbită, dacă nu chiar nepotrivită; forma *zemos* pentru ceea ce în limba literară se numeşte *pepene galben* nu există în vorbirea populară, nivel pentru care avem doar referiri conjuncturale la *zeamă*; aşadar *zemos* este, de fapt, o formă hipercorectă, *lexicografică* (este drept, cu oarecare tradiţie), şi numai în subsidiar o etimologie populară (dar de factură „savantă”). Cu toate acestea, demonstraţia lui Hristea este, în fond, corectă. Trecând peste amănunte, reţinem următoarele: este posibil ca „la originea lui îndepărtată *zămos* să fie înrudit cu *harbuz*, cum a bănuit şi Scriban, care a înregistrat […] şi formele *mai vechi* (!) ale cuvântului: *zamuz*, *zămuz*, *zamoz*, *zămoz* şi *zămos*” (suntem, acum, în posesia datelor care ne permit să afirmăm că toate aceste variante au fost înregistrate în Moldova şi Basarabia, în anchete pentru atlasele regionale); de la *zamuz* (ce „pare a fi [forma] originară”) „a fost uşor să se ajungă la forma actuală, trecându-se prin fazele *zămuz* > *zămoz* (atestat) > *zămos* > *zemos*” (aceasta din urmă prezentă însă numai în dicţionare!), pe când „transformarea lui *zămos* (= *zemos*) în *zamuz* ar fi imposibil de explicat” (subliniem faptul că aceasta este una din raţiunile de bază în ceea ce

[1] Vezi, la sfârşit, lista abreviaţiilor pentru dicţionarele citate.

priveşte reluarea discuţiei privitoare la etimologia actuală din DLR XIV pentru *zemos* 'pepene galben'). În final, autorul notează chiar faptul că Cicerone Poghirc i-a comunicat existenţa unui cuvânt persan *zamuz*, dar că ar rămâne de precizat prin ce filieră a putut pătrunde acest cuvânt în limba română (Hristea 1968: 273–274); de reţinut că şi *harbuz* are o îndepărtată origine persană (după Al. Graur, care trimite la pers. *härbuz* > tc. *karpuz* – variantă românească *carpuz* [?] > ucr. *garbuz*, rus. *arbuz* – Graur 1978, nr. 547).

0.2. Faţă de cele sumar prezentate şi numai parţial argumentate de Hristea, abordarea prezentă a avut de profitat de sporul de informaţii, de lingvistică „a vorbirii", adus, în primul rând, de atlasele lingvistice regionale dacoromâneşti din seriile NALR şi ALRR, printre care şi *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, şi de *Atlasul lingvistic moldovenesc*[2].

În al doilea rând, sunt importante datele unei lingvistici „a limbii (literare)", furnizate de volumul cuprinzând *Litera Z* din DLR XIV, cu privire la nonexistenţa, în textele beletristice, dar în special în nomenclatoarele botanice, a unei forme **zemos* (informaţii coroborate cu cele pentru *pepene*, din DLR VIII/2 (= Partea a 2-a, *Litera P*: *pe – pînar*; 1974).

Se adaugă, în plus, considerarea faptelor lingvistice din perspectiva „Wörter und Sachen", în lipsa căreia interpretările riscă să rămână la nivelul unui joc de ipoteze, de „scenarii", cu soluţii ce ţin de o oarecare abilitate a argumentării, fără validarea din perspectiva realităţii.

Rezultatele la care am ajuns ţin de viziunea unei interpretări de istorie a vocabularului, analizat atât din perspectiva organizării, în vorbire, a termenilor din grupul onomasiologic referitor la câteva specii de cucurbitacee (folosim numele din limba literară, de extracţie dialectală muntenească): *castravete* (Cucumis sativus), *pepene galben* (Cucumis melo) şi *pepene verde* (Citrullus vulgaris), cât şi din perspectiva amintită, „cuvinte şi lucruri".

În această direcţie de cercetare, în primul rând prin raportare la lexemul de bază al grupului, *pepene* (o adevărată „cheie de boltă" a sistemului), putem afla statutul termenului regional moldovenesc *zămos* în grupul onomasiologic la care ne-am referit.

1. Sensurile substantivului *pepene* în graiurile dacoromâne; structuri denominative

De la început, facem menţiunea că, pentru precizia expunerii, în cele ce urmează folosim denumirile ştiinţifice latineşti (pentru care recurgem şi la iniţiale) ale speciilor în discuţie; pentru acestea, aici, dăm corespondentele din limba română literară:

1. Cucumis sativus (CS) – „castravete";
2. Cucumis melo (CM) – „pepene galben";
3. Citrullus vulgaris (CV) – „pepene verde" [în DLR XIV, s.v. *zemos*, apare *C. lanatus* (*lanatus* = „miţos" – de la *lână*)].

[2] Vezi, la sfârşit, lista atlaselor lingvistice din care au fost prelevate informaţiile citate, indicându-se hărţile respective. În text, din motive de economie de spaţiu, trimiteri la numărul hărţii şi la punctele de anchetă au fost făcute doar în mod excepţional.

1.1. Distribuția teritorială a termenului *pepene* în funcție de semnificațiile acestuia

În graiurile dacoromânești, termenul *pepene* apare în următoarele situații:

1.1.1. Fără determinante (informații pe baza hărților din atlasele lingvistice)

a[1]) *Cucumis sativus*, într-o arie laterală dacoromânească nord-estică, cuprinzând localități din Crișana (după informații de la autorul anchetelor, Dorin Urițescu), Maramureșul (cu zone învecinate din Transilvania), Bucovina și nordul Moldovei de la vest de Prut; în Basarabia, cuvântul *pepene* cu acest sens este folosit curent (*castravete* fiind identificat, într-un număr redus de puncte, ca termen recent sau utilizat de tineri).

a[2]) *Cucumis melo*: paralel cu formele cu determinante (vezi infra, **1.1.2** și **4.1**), a fost notat doar termenul *pepene* într-o zonă din sudul Moldovei, pe care o putem considera ca una de „trecere" spre zona „pepene galben" a arealului geolingvistic reprezentat în primul rând de Muntenia; *pepene* fără determinante este termenul de utilizare preponderentă în graiurile din Oltenia și Transilvania; tot numai *pepene* s-a înregistrat în puncte din Banat și din Crișana, potrivit informațiilor, sumare, de pe h. 199 din ALR II, s.n. Nu există un termen pentru CM în Maramureș, realitatea fiind necunoscută.

a[3]) *Citrullus vulgaris* este numit (doar) *pepene* în majoritatea punctelor din jumătatea de sud a Moldovei, în numeroase puncte din Muntenia de est și în Dobrogea, frecvent, formând o arie compactă, în sud-estul Transilvaniei (în Oltenia, Banat, Crișana și în Maramureș, pentru CV apare împrumutul *lubeniță*, cu diferite variante fonetice).

Statutul de „termen generic" al lui *pepene* într-o primă fază a introducerii acestor specii noi de „cucurbitacee" poate fi susținut prin folosirea lui, pentru CM și CV, *fără determinante*, în aria la care ne-am referit din sudul Moldovei și ca termen majoritar pentru CM în graiurile din Transilvania, Oltenia (cu zona învecinată din Muntenia), dar și prin prezența lui în Banat și Crișana (nu luăm în discuție apariția termenului fără determinante în cazurile ce se pot datora necunoașterii realității denumite, cum se prezintă, de exemplu, lucrurile în graiuri din nord-vestul Moldovei). Paralel, punctele cu *pepene* (fără determinante) pentru CV din Muntenia, Dobrogea, Transilvania, din Oltenia și Maramureș (în ultimele două provincii doar câte un punct de anchetă) pot fi apreciate ca reprezentând „martori de eroziune" din aria primară *pepene*.

1.1.2. Cu determinante

În ceea ce privește prezența *determinantelor* (D), trebuie să distingem, în primul rând, între determinante de gradul I (D_1), cele care disting specii, și cele de gradul al II-lea (D_2), cele care descriu, de regulă, înfățișarea fructelor (aspectul și culoarea cojii), respectiv anumite trăsături (calități) ale acestora (culoarea sau gustul părții cărnoase etc.).

1.1.2.1. Pentru CS, găsim, incidental, doar D_2: în graiuri din Crișana (după informații primite de la Dorin Urițescu), în puncte din Maramureș (incidental și într-un punct din Transilvania), zonă ce face parte din aria laterală *pepene* CS; în arealul respectiv, la întrebarea privind această noțiune s-a răspuns prin „pepeni *râioși*", un fapt interesant, deoarece adjectivul poate fi pus în relație cu sensul etimonului

subst. *castravete*: după DA I/II, subst. bulg. *krastavica* are la bază adj. *krastavi* 'râios' (se trimite şi la sb. *krastavac*; vezi şi Scriban, D: bg. *krasta* „râie", cu menţiunea că „întâi s-a dat acest nume castraveţilor mici şi brobonaţi"). În cazul „pepeni *murători*" (DLR VIII/2), este vorba de o simplă precizare a modului de utilizare pentru hrană (într-o zonă în care termenul *pepene* are semnificaţiile CM sau CV).

Pentru o altă situaţie, din necunoaşterea etimologiei, nu putem propune o clasificare: este vorba de „pepeni *irinăci*" (cf. DLR VIII/2).

1.1.2.2. Determinante de gradul I şi II pentru speciile *Cucumis melo* şi *Citrullus vulgaris*

b[1]) *Cucumis melo*

D_1:

α) După hărţile atlaselor lingvistice regionale: „pepene *galben*" este o denumire semnificativ reprezentată în graiurile din sudul Moldovei şi constituie denumirea cea mai răspândită în cele din Muntenia şi din Dobrogea; sintagma apare, de asemenea mai mult sau mai puţin frecvent, în graiurile din Oltenia şi în cele din sud-estul Transilvaniei. Aşadar, baza dialectală justifică statutul de termen al limbii literare.

Alte D_1, înregistrate sporadic, în Moldova, Muntenia şi Dobrogea: „pepene *alb*", „ ~ *turcesc*", „~ *bălan*", „~ *crăpăcios*"; determinantele respective pot fi apreciate ca indicând specia CM.

β) După DLR VIII/2 (s.v. *pepene*): „~ *înecăcios*", „~ *scorţos*", „~ *râios*".

D_2:

În Transilvania: „~ *dulce*", „~ *de mâncat*", „~ *bun*"; în Dobrogea: „pepene *grumui*" („cu seminţele cocoloaşe").

b[2]) *Citrullus vulgaris*

D_1 sunt, preponderent, din registrul cromatic:

După hărţile atlaselor lingvistice: „pepene *verde*", „~ *roşu*", în sudul Moldovei, în Muntenia şi în Transilvania; în sud-vestul Munteniei, pe Dunăre, apare frecvent chiar „~ *negru*" (vezi opoziţia, de mentalitate, cu „~ *bălan*"; vezi şi „~ *alb*" pentru CM, în Moldova); incidental, în sudul Moldovei, „~ *harbuz*" (ca opoziţie denominativă de principiu faţă de „~ *zămos*"; cf. **5.1**), determinantele referindu-se la termeni caracteristici altor arii dialectale din Moldova: *pepene* şi *pepene galben*); vezi, incidental, şi „pepene *grecesc*" (DLR VIII/2).

D_2, indicând subspecia, după DLR VIII/2: (*pepene*, respectiv *pepeni*) *ananas*, *cantalup*, *poptan*, *şerpeşti*, *ţucăr*; indicând zona de origine (reală sau imaginată) sau unde se cultivă: *brăileni*, *de Arad*, *portughez*, *turceşti*, *turchestan*.

1.2. Un termen al românei comune

În urma analizei precedente, constatăm că lexemul *pepene* este cunoscut (şi utilizat) în graiurile din toate provinciile româneşti, în unele zone cu sensul de bază (CS), iar în altele cu sensurile CM şi CV. În ceea ce priveşte dialectele din sudul Dunării, cf. arom. *peapine*, după Ciorănescu, DELR, care înregistrează şi arom. *piponu*, megl. *pipoană*; ultimele trei variante, după Meyer-Lübke, REW, se explică din ngr. *peponi*, fără a exclude influenţa lui *pepene* („vielleicht auch *pepene*").

2. Semnificația primară a termenului *pepene*

Pornind de la constatarea cunoașterii generale a termenului *pepene* pe întreg teritoriul dacoromânesc, se pune întrebarea pe ce bază putem afirma că sensul primar a fost acela de „Cucumis sativus", căreia i se poate răspunde luând în considerație, în primul rând, etimonul cuvântului și, în al doilea rând, situația „realiilor" pe teritoriul la care ne referim.

2.1. Etimologie

Pentru dr. *pepene*, Meyer-Lübke, REW (6395), trimite la lat. *pĕpo, -ine* (fără indicarea sensului, spre deosebire de situația de la *pĕpo, -one*, pentru care se precizează sensul „Art Melone"). De asemenea, în REW nu se indică nici sensul rom. *pepene*. Dar putem reține că și pentru descendenți ai lat. *pĕpo, -one*, span. și port. *pepino* s-a înregistrat sensul „Gurke" (= castravete); cf. și span. *pepinar* „teren cultivat cu castraveți". Renunțăm la prezentarea controverselor în legătură cu etimologia rom. *pepene* (consemnate, de exemplu, de Ciorănescu, DELR); în DLR (VIII/2) se trimite la *pepo*, **pepinis* (cf., însă, forma latinească *pepine*, înregistrată de Meyer-Lübke, după *Corpus Glossariorum Latinorum*, III, 541, 36).

2.2. „Wörter und Sachen"

Din această perspectivă, prezentăm o primă abordare a problemei. Într-o recenzie la teza de doctorat a lui Walter Domaschke privitoare la vocabularul latin al limbii române[3], publicată în DR I, Sextil Pușcariu (1921: 406) contestă eliminarea, de către autor, „aus kulturellen Gründen", a cuvântului *pepine* dintre cuvintele moștenite din latină (autorul se referă, de asemenea, și la *păun*); iată observația lui Pușcariu: „Pentru ca să ne convingem de acest lucru, autorul [W.D.], făcând critica reală a cuvintelor, ar trebui să dovedească, măcar prin vreo indicație asupra unor lucrări de specialitate, că planta și pasărea arătate prin aceste cuvinte n-au putut fi familiare vechilor români". În ceea ce privește posibilitatea respectivei „familiarități", Pușcariu scrie: „Din capitolul despre cucurbitacee la Hehn, *Kulturpflanzen*[4] (p. 304 ș.u.) nu reiese că pepenele n-a fost cunoscut în Evul Mediu în regiunile noastre (în multe părți, prin pepene se înțelege «bostanul» sau «castravetele», o confuzie pe care o întâlnim și în alte limbi)".

Este posibil ca... refuzul citat, din „rațiuni de cultură", al lui Domaschke să se datoreze faptului că în dicționarele românești, pentru *pepene* se indică, în primul rând, sensurile CM și CV (vezi, de exemplu, în TDRG, s.v. *pepene*: „1. Munt. ~ (*galben* Zucker-) Melone (Cucumis melo), ~ (*verde*) Wassermelone (C. citrullus); dafür MOLD. *zămos* bezw. *harbuz*" și, apoi, „2. WESTL. MOLD. TR. ~ (*rîios*) Gurke (Cucumis sativus)". Or, „pepenele galben" și „pepenele verde" nu se impun ca realități curente pentru o perioadă veche din cultura materială dacoromânească,

[3] *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig", XXI–XXV, 1919.

[4] Este vorba de lucrarea lui Victor Hehn, *Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Uebergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie das übrige Europa*, Berlin, 1912.

iar „confuzia" cu planta numită astăzi *castravete*, citată de Puşcariu, ar putea să ne trimită chiar spre fondul problemei.

Pentru considerarea corectă a lucrurilor în DLR, tot pentru un cuvânt cu iniţiala *p-*, trimitem la schema cuvântului *pasăre*: primul sens, cel etimologic (cf. lat. *passer*), este „vrabie", înregistrat în graiurile din Maramureş şi Bucovina (sens păstrat şi în alte limbi romanice).

Dar, în ceea ce priveşte aplicarea metodei „Wörter und Sachen" în analiza numelor de plante, lucrurile se prezintă mai puţin favorabil decât în cazul altor „realii", incontestabile ca prezenţă fizică sau pentru care se găsesc urme în săpăturile arheologice (fireşte, cu excepţii: *mazăre* poate fi socotit ca un element autohton şi datorită descoperirii, în situri preromane, a seminţelor carbonizate ale acestei plante). Pe acest teren, trebuie să ne adresăm unei discipline „de graniţă", *arheobotanica*, intrată în circuitul investigaţiilor ştiinţifice relativ recent. Specialiştii în domeniu comunică faptul că abia în ultimii ani arheologii au început să dea mai multă importanţă macroresturilor vegetale din situri şi au început să le colecteze. Pe de altă parte, este ştiut că macroresturile vegetale se conservă foarte greu în stratul arheologic, ceea ce constituie o altă cauză a absenţei seminţelor, singurele organe de la aceste specii ce se puteau conserva. Totuşi, după informaţii primite de la colega dr. Felicia Monah, de la Institutul de Arheologie al Filialei Iaşi a Academiei, prezenţa castravetelui pe teritoriul dacoromânesc poate fi probată pentru secolele al XIV-lea – al XV-lea: într-o necropolă medievală de la Săbăoani – Neamţ, au fost descoperite 720 de seminţe, bine conservate, ca depunere rituală, într-un vas, singura descoperire arheobotanică privind castravetele pe teritoriul României (Monah 2000: 280). Or, statutul respectiv este relevant pentru semnificaţia ce trebuie acordată plantei (de obicei, inventarul funerar are legătură cu ocupaţia decedatului: arme, unelte etc.).

Fără să reprezinte un argument pentru o vechime considerabilă, perioada respectivă înseamnă, oricum, plasarea înainte de pătrunderea unor practici datorate influenţei turceşti; avem în vedere faptul că toate cucurbitaceele provin din areale asiatice: de exemplu, castravetele este originar din India de est şi Himalaia; în secolul V î.H., a fost luat în cultură în Grecia şi Italia (*Flora R.P.R.*: 36–37). Pe de altă parte, poziţia geografică a necropolei menţionate exclude sau măcar pune sub semnul întrebării eventuala provenienţă sud-dunăreană a practicii agricole în discuţie.

3. Analiza grupului onomasiologic referitor la speciile de cucurbitacee CS, CM şi CV

Dat fiind criteriul cronologic în ceea ce priveşte cultivarea, la noi, a plantelor numite prin termenul *pepene*, aşadar postulând numai (deocamdată) faptul că speciile CM şi CV au fost introduse mai târziu, ca plante exotice şi ale căror fructe servesc, în primul rând, ca desert, este de admis că termenul moştenit din latină a numit iniţial doar „castravetele", plantă mai puţin pretenţioasă şi constituind şi un aliment propriu-zis, iar denumirea a fost păstrată, cu această întrebuinţare, aşa cum am menţionat deja, doar într-o arie laterală, mai puţin expusă inovaţiilor şi care, în plus, nu oferă condiţii pentru cultivarea „pepenelui galben" şi a „pepenelui verde",

cu fructe cunoscute aici ca produse din comerţ (situaţia generală a termenilor de bază discutaţi este prezentată în *Tabelul* anexat).

Înainte de a avansa în direcţia schiţată, trebuie să facem însă şi câteva precizări marginale. După informaţii (greu de verificat) din DLR VIII/2, s.v. *pepene* (I. 2.), prin acest termen mai sunt numite şi alte două plante din aceeaşi familie: *dovleacul* (*Cucurbita pepo maxima*) şi *bostanul alb* (*Cucurbita pepo melopepo*). La baza unei asemenea denominaţii laxe trebuie să punem, în afara condiţiilor generale în care s-au făcut înregistrările, faptul că speciile CM şi CV nu reprezintă, adesea, realităţi curente indiferent de zona geoclimatică şi nici în vocabularul *oricărui* vorbitor. De exemplu, din punct de vedere denominativ, atât după DLR VIII/2, cât şi după informaţii recente de pe hărţile atlaselor lingvistice regionale, înseşi speciile CM şi CV sunt confundate între ele şi, pe de altă parte, fiecare dintre ele este confundată cu alte plante, unele mai bine cunoscute, dar tot din familia cucurbitaceelor: *bostanul*, *dovleacul* şi *tigva* (chiar sinonimele acestor termeni sunt uneori comune). De altfel, confuzia denominativă intervine în multe cazuri în care subiecţii înregistraţi în cursul anchetelor etnolingvistice furnizează termeni pentru realii care nu fac, de regulă, obiectul interesului curent; vezi, de exemplu, confuziile în ceea ce priveşte denumirile pentru „ficat" şi „plămâni" (Cazacu 1941: 87) şi, tot din domeniul terminologiei corpului omenesc, frecvenţa termenilor numind „beregata" sau „omuşorul", primiţi ca răspunsuri pentru „mărul lui Adam"[5]. Pentru discuţia de faţă este concludent faptul că, în multe cazuri, chiar răspunsurile din anumite zone de pe hărţile lingvistice sunt precedate de simbolurile indicând absenţa (∞), respectiv necunoaşterea directă de către informator a obiectului întrebării (?), manifestată eventual prin ezitarea acestuia înainte de formularea răspunsului (ε). Evident, urmărind esenţialul, în analiza de faţă nu luăm în discuţie astfel de fluctuaţii denominative.

O poziţie privilegiată, cronologic şi spaţial, a lui *pepene* cu sensul CS în graiurile dacoromâneşti, în comparaţie cu termeni sinonimi (total sau parţial) de diferite origini, cu care, în unele zone, s-a confruntat în timp, poate fi stabilită pe baza unei analize privind [1] familia de cuvinte şi [2] frazeologia expresivă având ca suport lexical cuvântul respectiv.

3.1. Familia de cuvinte

Prezentăm, rezumativ, în primul rând după DLR (VIII/2, s.v.), derivatele de la *pepene*, încercând să distingem între cele care pornesc de la utilizarea cuvântului cu sensul CS şi cele pentru care se poate susţine ca punct de plecare una (oricare) sau ambele dintre semnificaţiile CM ori CV, cu observaţia că în DLR, ca notă generală, trimiterea pentru derivate se face, exclusiv şi nediferenţiat, la cele două specii numite în al doilea rând.

3.1.1. Avem în vedere evaluări denominative referitoare la „castravete", mai ales ca formă, cu statutul de rezultat al observaţiilor asupra mediului înconjurător: *pepenariţă* 'numele unei plante…'; *pepenaş* 'numele unor plante; numele unui joc de copii'; *pepenări* (pl.) „papanaşi" (aliment); *pepenea* şi *pepenică* 'numele unor plante'; *pepenică*, *pepeniţă* „papanaş" (aliment); (prună) *pepenie* „varietate de prune…", fruct al prunilor numiţi *pepenei*; *pepenuţ*; nu ne putem opri aici asupra etimologiei

[5] Vezi Sala 1958: 497–501, cu o discuţie extinsă asupra problematicii confuziei denominative.

cuvântului *papanaş* cu sensul de „aliment", dar şi ca nume al unei plante (inexactă în DLR VIII şi în alte dicţionare), pentru care trebuie să pornim tot de la *pepene* „CS" (în primul caz se porneşte de la „gogoloaie" în formă de pepeni mici).

3.1.2. Crearea şi semantica termenilor derivaţi vizează ocupaţii specializate, cultivarea plantelor CM şi CV (în primul rând) şi comercializarea fructelor acestora, respectiv aprecieri cu privire la aspectul şi dimensiunea (aparte) a fructelor: *pepenar* „persoană care cultivă sau vinde pepeni; zarzavagiu"; *pepenărie* „loc unde se cultivă sau (rar) se vând pepeni"; *pepenişte* şi *pepeniştină* „teren cultivat cu pepeni"; *pepenoaică*, *pepenoaie* „specie de pepene verde"; *pepenoi* (augmentativ de la *pepene* /verde/, conform citatului); *pepenos* (adj.) „rotund şi plin ca un pepene; gras".

3.2. Frazeologia expresivă având ca suport lexical termenul respectiv

Din acest punct de vedere, în DLR VIII/2 găsim:

a) O trimitere justificată la CS: *a vinde pepeni la grădinar*, expresie pentru care există varianta *a vinde castraveţi la grădinar* (după Zanne 1895).

b) Cele mai multe unităţi frazeologice sunt plasate, tot logic, sub sensurile CM, respectiv CV, ţinând cont de faptul că „pepenele" este invocat ca termen de comparaţie pentru un anumit aspect al său: (*gras*, *învelit*) *ca pepenele* (*pepenii*), (*ca un*) *pepene de gras*, *gras pepene* (adverbial) „foarte gras". Alte frazeologisme se referă la ocupaţie: *a scoate* (pe cineva) *din pepeni* „a face pe cineva să-şi piardă răbdarea"; *a-şi ieşi din pepeni* „a-şi pierde răbdarea, a se enerva". În acest caz, constatăm invocarea „părţii" pentru „întreg": *pepene* are sensul de 'pepenărie'; în ultimele două locuţiuni verbale, metafora evocă starea paznicului unei pepenării, provocat de cei care, distrăgându-i atenţia (pentru a-l scoate din pepenărie, dintre „pepeni"), favorizează furtul (cf. şi Zanne 1895: 248). Situaţia materială a *pepenarului*, de regulă una de neinvidiat printre comercianţi, poate fi explicaţia pentru expresia *a ajunge* (*a o scoate*) *la pepeni* „a sărăci" (cu aplicaţia *a-l scoate* /pe cineva/ *la pepeni* „a-l sărăci").

3.3. Semnificaţia derivatelor

Multitudinea derivatelor şi a sensurilor acestora, greu de atribuit, cu oarecare precizie măcar, unei anumite arii dialectale, poate fi invocată ca o dovadă în sprijinul folosirii iniţiale a cuvântului *pepene*, cu sensul primar, „CS", pe întreg teritoriul dacoromânesc.

După această fază, dar înainte de pătrunderea şi fixarea în vorbire (în uz) a împrumuturilor din alte limbi, este de presupus o alta, în care, de asemenea pe întreg teritoriul dacoromânesc (sau cel puţin în anumite arii ale acestuia), *pepene* a numit, nediferenţiat, şi speciile CM şi CV. O dovadă în acest sens este, probabil, şi utilizarea termenului de către Dimitrie Cantemir, într-un text din *Istoria ieroglifică*, cu referire la 'locul unde se cultivă pepeni', fără a putea preciza speciile la care se referă; termenul apare într-o sintagmă numind 'sperietoarea de păsări': „în grădini *boţi de lut în chipul omului* [subl.n.] fac, pentru ca pasire să sparie", pentru

construcția analitică „boți de lut în chipul omului" (și, în continuare, pentru „boțul în grădină") Cantemir dând, într-o notă marginală, explicația „Moș de pépeni"[6].

4. Pierderea sensului primar, „CS", al cuvântului *pepene*

În cele mai multe graiuri dacoromânești, pierderea sensului primar se explică prin folosirea cuvântului pentru a denumi plante cunoscute ulterior, în mare măsură asemănătoare, așadar prin extinderea, pe cale analogică, a semnificației de bază (transfer), marcată și de apariția unor determinante, *pepene* devenind, astfel, un termen generic [1]; înlocuirea numelui pentru specia CS prin termeni de împrumut, de diferite origini [2]; apariția unor creații pe teren românesc [3].

4.1. Utilizarea termenului însoțit de determinante pentru speciile CM și CV

4.1.1. Pentru *Cucumis melo*:

– *pepene galben*, în graiuri din sudul Moldovei, din Muntenia și Dobrogea, Oltenia și din sud-estul Transilvaniei;

– ~ *alb*, într-un punct din sudul Moldovei (NALR-Mold.Bucov. III, h. 316, pct. 626);

– ~ *turcesc*, într-un punct din nord-vestul Munteniei (ALRR-Munt.Dobr. III, MN, p. 96, pct. 676);

– ~ *dulce*, *bun*, *de mâncat*, în graiuri din Transilvania.

4.1.2. Pentru *Citrullus vulgaris*:

– *pepene verde*, în graiuri din sudul Moldovei, sudul Basarabiei (rar), din Muntenia, Dobrogea și din Transilvania;

– ~ *roșu*, în graiuri din aceleași zone;

– ~ *negru*, numai în graiuri din sud-vestul Munteniei;

– cf. și *pepene grecesc* (după DLR VIII/2).

4.2. Împrumuturile din alte limbi

4.2.1. Pentru *Cucumis sativus*:

Cel mai important aspect din această perspectivă este înlocuirea, prin diverse împrumuturi, a numelui originar pe teren dacoromânesc pentru această specie. Restrângerea ariei primare *pepene* „CS" s-a produs, în primul rând, datorită presiunii subdialectului muntenesc, ce a cunoscut o inovație terminologică, împrumutul din bulgară *castravete*, pătruns în graiurile din sudul țării în legătură cu prezența, semnificativă, a grădinarilor bulgari în zona Dunării, și, apoi, prin statutul de termen „tehnic", al limbii literare, al acestui cuvânt. Pe de altă parte, o situație comparabilă constatăm pentru vestul teritoriului dacoromânesc: în graiurile din Banat, prin grădinarii sârbi, a pătruns termenul *cucúmăr*, iar în Transilvania *ogârcău* (și *ogârcăl*).

Răspândirea acestor termeni:

– *castravete* (bg. *krastaveț*, *krastavița*), în Muntenia, Oltenia și Dobrogea, în cea mai mare parte a Transilvaniei, în sudul Moldovei și, mai puțin frecvent, în sud-

[6] Cf. *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită și studiu introductiv de P.P. Panaitescu, I. Verdeș, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 187.

vestul Basarabiei. Acest areal reflectă extinderea, dinspre Dunăre spre nord, până în sudul Transilvaniei și al Moldovei, și a altor cuvinte de origine sud-slavă (de exemplu, *zăpadă*) sau turcească și grecească (*cântar*, *cărămidă*, în Transilvania);

– *cucúmăr*, sârbism din Banat (< sb. *kukùmar*: DA I/II, s.v.), pornind de la germanul dialectal *Kukumer*;

– *ogârcău*, *ogârcăl* (este notată și forma de plural: *ogârcăi*) în nord-vestul Transilvaniei (ALRR-Trans. IV, h. 445); cf. magh. *ugorka*, *uborka*, la bază aflându-se germ. *Gurke*.

4.2.2. Paralel, mai ales fructele plantelor din speciile și subspeciile CM și CV au venit cu numele „originare", acestea fiind preluate de vorbitorii graiurilor românești.

Împrumuturi pentru *Cucumis melo*:

– *caun*(*e*), *bacâr*, cuvinte înregistrate în diferite dicționare, evident, turcisme pentru care nu am identificat încă etimonul, în graiuri din Dobrogea; primul și în sudul Basarabiei;

– *dâie* (*galbenă*), *dână*, *dânia*, împrumut înregistrat în Maramureș și în „regiunea Transcarpatică", cu etimologie multiplă: pot fi luate în considerare, paralel, ucr. диня (cf. rusescul дыня) și magh. *dinnye* (cf., de exemplu, și *sárgadinnye* 'pepene galben', sau *görögodinnye* 'pepene *grecesc*', pentru 'pepene verde'); vezi, pe de altă parte, același termen notat, pe harta 199 din ALR II s.n., în puncte din Banat cu anchete la bulgari (48: *díne*) și la sârbi (25 și 37: *díńa*);

– *maliona*, rusism, notat incidental în Basarabia;

– *popici*, cuvânt de origine bulgară, ce apare în sudul Basarabiei;

– *cantalup* (cu variantele *cantalog*, *cantaloș*, *cantaluc*), înregistrat în graiuri din Moldova și Dobrogea, zone în care a pătruns din bulgară (канталуп); paralel, în limba literară este un împrumut de origine franceză (*cantaloup*).

Împrumuturi pentru *Citrullus vulgaris*:

– *harbuz*, din turcă (*karpuz*), dar, probabil, prin „filieră" ucraineană (*garbuz*), de vreme ce apare doar în zone de influență est-slavă: Maramureș, Bucovina, jumătatea de nord a Moldovei dintre Carpați și Prut, Basarabia în întregime (pentru care s-a notat, consecvent, și existența termenului de subspecie *harbuzoaică*, dar și *harbuzărie* 'numele terenului pe care se cultivă planta'; *harbuzărie* a fost înregistrat și în nordul Moldovei; vezi h. 317 *Pepenărie* din NALR-Mold.Bucov. III) și în câteva puncte din nordul Dobrogei. În parte, această distribuție teritorială corespunde ariei „laterale" *pepene* „CS";

– *lubeniță* (*lebeniță*, *leboniță*, *lobeniță*, *lubiniță*), termen sârbesc și bulgăresc (*lubenica*), în Banat, Oltenia, Crișana; frecvent, de asemenea, în Transilvania și Maramureș (este rezultatul unei variabile geografice comparabilă cu aceea a lui *castravete*).

În acest grup vom încadra și termenul *zămos*, nu înainte de a semnala și câteva creații lexicale pe teren românesc, categorie căreia cei mai mulți lexicografi îl atribuie, eronat, și pe acesta. Luând în considerare date oferite de subiecții anchetați pentru atlasele lingvistice regionale (consemnate în notele de pe marginea hărților sau în textele de tip „material necartografiat"), dar și informații din dicționare, se impune precizat faptul că, dacă, de exemplu, *zămos*, eventual *caun*(*e*) – pentru CM, respectiv *harbuz* și *lubeniță* – pentru CV, funcționează ca sinonime propriu-zise față

de *pepene galben*, toate celelalte împrumuturi din grupul CM (care sunt mai numeroase față de cele din grupul CV) numesc mai ales diverse varietăți de CM, cunoscute în sau specifice zonelor în care astfel de termeni au fost înregistrați.

4.3. Creații pe teren românesc

Dacă ne referim la toate cele trei specii de cucurbitacee ale căror nume le studiem, se poate constata că nu pot fi semnalate decât două sau trei denumiri de această proveniență. Este vorba de *boșar* „CV" și „CM" (după DLR VIII/2, s.v. *pepene*; cf. și Seche, DSLR), derivat de la *boașă* + sufixul *-ar*, și de *gălboi* „CM" (*ibidem*). Ar mai putea fi adăugat doar *gâgâlice* (= „pepene/verde/mic", în sud-vestul Munteniei: ALRR-Munt.Dobr. III, h. 350), o extensie semantică de la termenul însemnând 'ființă, obiect de mici dimensiuni'.

Așadar, în afară de transferul denominativ (apelând la determinante) *pepene* CS → *pepene galben* CM, respectiv *pepene verde* CV, limba română are un aport redus în ceea ce privește desemnarea speciilor de cucurbitacee „exotice" respective.

5. Statutul cuvântului *zămos* „Cucumis melo"

5.1. Distribuție teritorială și considerarea „realiilor"

Am constatat că împrumuturile ocupă un loc important în acest grup onomasiologic, începând cu înlocuirea termenului primar pentru CS prin *castravete* și deosebit de marcat prin denumirile pentru CV, cele mai importante fiind *harbuz* în aria laterală nord-estică ce se întinde până în nordul Dobrogei, respectiv *lubeniță* într-o importantă arie sud-vestică.

Insistăm asupra faptului că *zămos* și variante fonetice ale acestui cuvânt, *zamuz*, *zamuj*, *zamoz*, *zămuz*, *zămus*, *zămoz* (ocazional și *sămos*, *zămoș* [sg.]), apar, pe hărțile din NALR-Mold.Bucov. III și din ALRR.Bas. IV consacrate termenilor pentru „Cucumis melo", în graiurile din jumătatea de nord a Moldovei (ca arie compactă în arealul nord-estic) și din Basarabia în întregime. Față de această distribuție teritorială, este cel puțin surprinzătoare explicarea ca o creație pe teren românesc, prin derivare de la *zeamă*, a unui cuvânt a cărui arie de circulație corespunde aproape până la identitate cu aceea a lui *harbuz*. De altfel, pentru ca adjectivul *zemos* să se substantivizeze, ar fi fost nevoie, anterior, de o sintagmă uzuală *pepene zemos*, care să fi fost întrebuințată, pentru contrast, într-o arie în care *pepene* denumește aproape exclusiv specia CS (sintagma respectivă a fost înregistrată doar o singură dată pentru CM, în nord-estul Transilvaniei: ALRR-Trans. IV, h. 455, pct. 252: *pepini ḑămóș* [pl.]; pentru „jocul" forjării *ad-hoc* a unei denumiri de acest tip, cf. **1.1.2.2**).

Pe de altă parte, fructul respectiv ar fi trebuit să se distingă de specii înrudite prin caracteristica de a conține foarte multă zeamă, ceea ce nu concordă cu realitatea. Prezentăm descrierea dintr-o lucrare de specialitate, *Flora R.P.R.*: [CM] „fructe globuloase sau ovoidale, netede, scorțoase sau reticulate, longitudinal costate, verzi sau galbene. Miezul alb verzui, galben, roșiatic, bogat în zahăr, uneori aromat" (*Flora R.P.R.*: 39). Dimpotrivă, caracteristica respectivă apare pentru CV: „Fruct mare, în greutate de 3–10 (15) kg, globulos sau elipsoidal, glabru, neted, cu coaja de obicei închis verde, tare, și miezul roșu, galben sau alb, *zemos* [subl.n.] și dulce"

(*Flora R.P.R.*: 32). De remarcat, de altfel, că în graiurile din Moldova există un corespondent *pere harbuzeşti* pentru soiul de *pere zemoase*. Aceeaşi caracteristică este marcată şi prin denumiri din alte limbi: în franceză, CV este numit *melon d'eau* (faţă de CM, *melon /jaune/*), iar denumirile din germană sunt *Wassermelone*, respectiv *Zuckermelone*.

Este sugestivă... stratagema la care se recurge în DLR VIII/2, s.v. *pepene*, pentru a împăca situaţia realiilor cu explicaţia lui *zemos* (citat aici ca prim sinonim al lui *pepene galben*) drept un derivat de la *zeamă*: în definiţia pentru CM, în descrierea fructului respectiv se menţionează că acesta are „miezul alb, verde sau galben, dulce, parfumat şi *suculent*", pentru ca imediat, în continuare, miezul CV să fie descris ca „roşu sau galben, dulce şi *foarte zemos*" (evidenţierile grafice ne aparţin); evident, ultima caracterizare contrazice, în planul realiilor, etimonul propus în DLR XIV pentru *zemos*. Nici vorbitorilor graiurilor nu le scapă astfel de aspecte; unul dintre ei, din Moldova, pentru care o *prună*, o *piersică* sau o *pară* poate fi *zămoasă*, comentează astfel termenul *zămos* CM: „îi zice aşa degeaba, doar nu-i cu zamă; la târg se cheamă pepene galben" (NALR.Mold-Bucov. III, h. 316, pct. 534).

5.2. Un „construct lexicografic" (relativ recent) prin excelenţă

5.2.1. Între grafii, cuvinte-titlu şi sensuri

a) Grafia *zemos* apare în diverse dicţionare şi lucrări lexicografice mai vechi, din raţiuni diferite: la A.T. Laurian şi I.C. Massim, DLR II (1876), este înregistrat şi ca substantiv, „unu *zemosu*" (însă trebuie să ţinem seama şi de absenţa literei *ă* în acest dicţionar); la fel apărea, puţin înainte, la George Baronzi, într-un glosar din *Limba română şi tradiţiunile ei* (Baronzi 1872: 160), dar este vorba de o convenţie strict grafică de epocă: aici găsim scris şi (a) *şegui* „a glumi".

b) Prin contrast, la Şăineanu, DU (ediţia din 1929) apare cuvântul-titlu *zămos*, sub care sunt tratate ambele sensuri, de fapt, ambele cuvinte: adjectiv: „zemos"; m. „pepene galben" (din păcate, în ultima ediţie a dicţionarului Şăineanu (DU), această viziune a fost trădată, producându-se uniformizarea lexicografică... „la modă": sub un singur cuvânt-titlu, *zemos*, *~şi*, *zemoasă*, *~e*, după un al doilea sens al adjectivului respectiv, sub *m* [= substantiv masculin], se introduce semnificaţia „pepene galben" şi, pentru ansamblu, se consemnează varianta *zămos*).

c) Două cuvinte-titlu apăreau deja la Damé, DRF (1900), şi tot cu grafia *zămos*: 1) adj. „juteux" şi 2) s.m. (Mold.) „melon", şi, apoi, la H. Tiktin, cu *două grafii diferite*: [a] *zemos*, adj., „saftig, seimig", ca etimon trimiţându-se la *zeamă*, şi [b] *zămos*, s.m., (Mold.) „= pepene galben: (Zucker-)Melone (Cucumis melo)" (cu un citat din Dosoftei, după care se transcrie „puţinel dzămos"), explicat etimologic, însă, din „(pepene) zemos". În sfârşit, pe aceeaşi linie, tratarea lexicografică exactă (chiar dacă astăzi abandonată) a fost stabilită de Scriban, D (1939); un prim cuvânt, *zămos*, s.m., „Mold. pepene galben" (cu ipotezele etimologice citate, după Hristea, la început), şi, al doilea, *zemos*, adj., „(«d. *zeamă*») plin de zeamă", tratare reţinută în DLRC (cf. Hristea 1968: 273–274), pe când în dicţionare de tipul DEX nu se mai consemnează nici măcar o variantă *zămos* (vezi, totuşi, o tratare corectă la Seche, DSLR, unde există două cuvinte-titlu: *zămos*, subst., cu trimitere la *pepene*, şi *zemos*, adj., cu sensul „mustos, suculent").

5.2.2. Forma cuvântului în surse botanice şi necesitatea reconsiderării unor viziuni lexicografice anterioare

Amalgamarea fără discernământ la care ne referim[7] a fost „instituţionalizată" în fascicula citată din DLR XIV: autorii nu numai că nu au ţinut seama de informaţiile din graiuri (pe unele nici nu le-au avut la dispoziţie), dar nu s-au lăsat influenţaţi nici de evidenţe din bibliografia utilizată. Astfel, la toţi scriitorii din care au oferit citate (de la Dosoftei la Sadoveanu), apare doar grafia *zămos*, care, aspect deosebit de important, este singura prezentă şi în toate lucrările de botanică la care se fac trimiteri: D. Brandza, *Prodromul florei române sau enumeraţiunea plantelor pînă astăzi cunoscute în Moldova şi Valachia*, Bucureşti (1879–1883); D. Grecescu, *Conspectul florei României...*, Bucureşti (1898); I. Simionescu, *Flora României*, Bucureşti (1939); Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România* [Bucureşti, 1968]; vezi şi C. Filipescu, *Marea enciclopedie agricolă* (vol. IV, 1942, s.v. *pepene*).

Dacă botaniştii, prin grija cu care înregistrează toate trăsăturile plantelor studiate, notează corect şi numele lor (chiar cu fonetisme dialectale), nu greşim dacă luăm în considerare şi o simplă impresie fonetică a lui Sadoveanu, atunci când asociază unui anumit mediu numele celor două fructe; iată o descriere din *Fraţii Jderi* (personajele se află printre turci, pe teritoriul Bulgariei): „Se găseşte la asemenea sarai, unde mă duc eu, şi vin din ostroavele greceşti; de asemenea, fructe dulci, care se cheamă *harbuz* şi *zamuz*" (evidenţierea grafică ne aparţine)[8].

Un motiv în plus ca să căutăm calea pătrunderii cuvântului persan în zona europeană şi apoi în graiurile estice dacoromâneşti. Dacă realitatea este una orientală, agenţii răspândirii plantei (şi ai numelui fructului) au putut fi ucrainenii grădinari dinspre est, care vor fi luat termenul de la tătarii ce au stăpânit timp îndelungat interfluviile ruseşti de astăzi; *zamuz* > *zămos* a putut avea aceeaşi istorie ca şi *harbuz*, revenind la ipoteza etimologică Scriban, dar şi la tratarea lexicografică Tiktin (mai puţin etimologia) şi Scriban.

Bibliografie

A. Bibliografie generală

Baronzi 1872: George Baronzi, *Opere complecte*, vol. I, Galaţi, Librari-editori G.D. Nebunely şi fiii.

Cazacu 1941: Boris Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, în „Bulletin linguistique", IX.

Flora R.P.R.: *Flora Republicii Populare Române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, vol. IX.

Graur 1978: Al. Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Bucureşti, Editura Albatros.

Hristea 1968: Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Monah 2000: Felicia Monah, *Determinări arheobotanice pentru staţiuni medievale din Moldova şi de la Brăila*, în *Arheologia medievală*, III.

[7] Cu efect deformator pe diferite planuri; de exemplu, în ALM I/I, în secţiunea consacrată *Foneticii*, harta 114 este intitulată „Sunetul *e* în *zemos*" (CM), ca şi cum ne-am confrunta cu o eventuală evoluţie fonetică în graiurile moldoveneşti!

[8] *Opere*, vol. XIII, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958, p. 884.

Puşcariu 1921: Sextil Puşcariu, (*recenzie la*) Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen* („Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig", XXI–XXV, 1919), în „Dacoromania", I.

Sala 1958: Marius Sala, *În legătură cu denumirea Mărului lui Adam în unele limbi romanice*, în „Studii şi cercetări lingvistice", IX, nr. 4.

Zanne 1895: Iuliu Zanne, *Proverbele românilor*, [Bucureşti], Editura Librăriei Socec, vol. I.

B. Atlase lingvistice

ALM: *Atlasul lingvistic moldovenesc*, Chişinău, Editura „Cartea Moldovenească", vol. I, partea I, 1968, harta 114 [Sunetul *e* în] *Zemos*; vol. II, partea II, 1973, harta 934 *Pepeni*; harta 937 *Harbuz*; harta 938 *Harbuzoaică*; harta 955 *Harbuzărie*.

ALR II, s.n.: *Atlasul lingvistic român II*, serie nouă, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1956, harta 199 *Pepene verde* (pe hartă, între paranteze, au fost notate şi denumirile pentru „pepene galben", în funcţie de apariţia în vorbirea subiecţilor).

ALRR.Bas.: *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, Chişinău, Firma Editorială „Tipografia Centrală", vol. IV, 2003, harta 537 *Pepene galben*.

ALRR-Mar.: *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Maramureş*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. II, 1971, harta 433 *Castraveţi*; harta 443 *Pepene verde*; vol. IV, 1997, material necartografiat, planşa XXXV, *Pepene galben*.

ALRR-Munt.Dobr.: *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. III, 2001, material necartografiat, p. 82, *Castraveţi*; harta 350 *Pepene verde*; material necartografiat, p. 96, *Pepene galben*.

ALRR-Trans.: *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania*, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. IV, 2006, harta 445 *Castraveţi*; harta 455: 1) *Pepene verde*; 2) *Pepene galben*.

NALR-Mold.Bucov.: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", vol. III, 2007, harta 308 *Castraveţi*; harta 315 *Pepene verde* (cf. şi h. CLXVII, p. 213); harta 316 *Pepene galben* (cf. şi h. CLXVIII, p. 215); harta 317 *Pepenărie* (cf. şi h. CLXIX, p. 217).

NALR-Olt.: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. III, 1974, material necartografiat: planşa 76 *Castraveţi*; planşa 77 *Pepene verde*; planşa 77 *Pepene galben*.

C. Dicţionare

Ciorănescu, DELR: Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă, de Tudora Şandru şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2001.

DA I/II: [Academia Română], *Dicţionarul limbii române*, I/II, Litera C, Bucureşti, 1940.

Damé, DRF: Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français... comprenant le lexique roumain–français et français–roumain de la terminologie paysanne*, Bucarest, Librairie Socecu & Cie, 1900.

DEX: [Academia Română], *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996.

DLR VIII: [Academia Română], *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, Editura Academiei, t. VIII/1-5, Litera P, 1972–1984.

DLR XIV: [Academia Română], *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, Editura Academiei, t. XIV, Litera Z, 2000.

DLRC: *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. IV (literele S–Z), 1956.

DU: *Dicţionar universal al limbii române*, Chişinău, „Litera", 1998.

Laurian – Massim, DLR II: A.T. Laurian şi I.C. Massim, *Dicționariul limbei romane...*, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, t. II (I–Z), 1876.
Meyer-Lübke, REW: Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Universitätsverlag Carl Winter, ediția a 3-a, 1935.
Resmeriță, D: Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, Institutul de Editură „Ramuri", 1924.
Scriban, D: August Scriban, *Dicționaru limbii romînești* (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), edițiunea întîia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună", 1939.
Seche, DSLR: Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 1997.
Şăineanu, DU: Lazăr Şăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VI-a [ultima pentru care se consemnează intervenția autorului în revizia textului], Craiova, „Scrisul Românesc", 1929.
TDRG: Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [Band I–III], Bukarest, Staatsdruckerei; I: 1903; II: 1911; III: 1924.

Un artefact lexicographique: *zemos* 'Cucumis melo'

La publication des atlas linguistiques régionaux pour l'aire daco-roumaine, les séries NALR et ALRR (y compris celui consacré aux parlers de l'est de la rivière de Prut), fait possible l'évaluation de la manière, parfois lacunaire, dont on traite le lexique populaire, régional et dialectal dans le Dictionnaire trésor de la langue roumaine, édité par l'Académie. On analyse la place du substantif *zămos* „Cucumis melo" (litt. *pepene galben*, fr. *melon*) dans le groupe onomasiologique concernant trois espèces de cucurbitacées (au premier on ajoute „Cucumis sativus" – *castravete*, fr. *concombre*, et „Citrullus vulgaris" – *pepene verde*, fr. *pasthèque*), à partir de l'article *zemos* de DLR. Les données des cartes linguistiques comprenant des dénominations pour la plante (et le fruit) mentionnée, analysées du point de vue de la méthode „Wörter und Sachen", infirment l'explication d'un terme *zemos* „Cucumis melo" comme dérivé de *zeamă* (avec le suffixe *-os*), car ce nom n'apparaît que dans les parlers septentrionaux de type moldave (ce qui exclut la „vélarisation" d'un *e* primaire); en plus, de nombreuses variantes enregistrées sont du type *zamuz*, *zamoz* (considérées dans le dictionnaire cité comme „vieillies"), ce qui conduit vers l'acceptation d'un étymon *zamuz* (déjà préconisé). *Zamuz*, tout comme *harbuz*, est, probablement, un emprunt d'origine turcique, pénétré dans les parlers daco-roumains du nord-est par la filière slave (les aires de circulation de ces deux mots se superposent partiellement), et réfléchit la redistribution dénominative à la suite de laquelle, dans les parlers du sud, „Cucumis melo" a été nommé *pepene galben*, et „Citrullus vulgaris", *pepene verde*, à une époque où le mot d'origine latine *pepene* est devenu un terme générique, après avoir représenté, sur le terrain dacoroumain, la dénomination pour „Cucumis sativus" (cf. aussi l'espagnol et le portugais *pepino* 'concombre' et, de même, l'espagnol *pepinar* 'terrain où l'on cultive des concombres'), étant remplacé par des emprunts d'autres langues (du type *castravete*, du bulgare).

Variaţia diatopică privind denumirile pentru CS, CM şi CV, pe baza atlaselor lingvistice regionale

Aria	Cucumis sativus	Cucumis melo	Citrullus vulgaris
Basarabia	(N) PEPENE (S) *castravete* (rar)	(N) **zămos**, zămoz, **zamuz** (S) caun(e), P. galben	(N) **harbuz** (harbuzoaică) (S) pepene (rar)
Moldova (şi Bucovina)	(N) PEPENE (S) *castravete*	(N) **zămos**, **zamuz**, zamoz (S) pepene (galben)	(N) **harbuz** (S) pepene, ~ verde
Maramureş	PEPENE	?, ∞ (realitate necunoscută)	*lubeniţă*, **harbuz**, ~ roşu dâie, dână
Transilvania	(N) PEPENE, ogârcăl (S) castravete	pepene, ~ galben, ~ dulce, ~ bun dâie	*lubeniţă* pepene, ~ verde, ~ roşu
Crişana	? ? PEPENE râios	pepene	*lubeniţă*
Dobrogea	*castravete*	pepene galben; **zămos** (rar) caun(e), bacâr, cantalup	pepene verde, pepene **harbuz** [V], [B]
Muntenia	*castravete*	PEPENE GALBEN; pepene	PEPENE VERDE, ~ roşu, ~ negru pepene; boşar, gâgâlice
Oltenia	*castravete*	pepene, ~ galben	*lubeniţă*
Banat	? ? cf. cucúmăr	pepene	*lubeniţă*

Iaşi, România

Lessons from Digitizing a Linguistic Atlas

Sheila EMBLETON, Dorin URITESCU, Eric S. WHEELER

It is good to convert hard-copy data into a digital form because of the many useful ways the data can be processed using modern information technology. Through the internet, it also becomes the best way of making the data available to the whole community of linguists, easily and in a useful manner. However, the task of converting the data can be time-consuming, expensive, and error-prone unless it is done thoughtfully. Furthermore, the conversion task can expose ambiguities and surprises in the source data, requiring serious editorial decisions.

Part I. An Introduction to RODA

The Romanian Online Dialect Atlas (RODA) is a digitized version of a multi-volume hard-copy dialect atlas (Stan and Uritescu 1996, 2003) of the Crişana region in north-west Romania. It records responses to over 400 indirect questions at 120 locations, and shows phonetic, lexical and morphological patterns in the region.

RODA consists of a set of digitized data files in a simple "flat file" format, and an application (written in the Java programming language, so that it runs across a wide range of computer platforms) to provide sophisticated access to the data.

The RODA data and programme is available for downloading over the internet from http://vpacademic.yorku.ca/romanian/ (Embleton, Uritescu and Wheeler 2007b) and in future will also be posted at an archive site run by the York University library.

Notations and Fonts

Because the notation used in the hard-copy atlas is capturing subtle phonetic variations, it employs an extensive set of 115 basic characters and over 60 accents and other ancillary symbols (see figure 1).

The accents (primarily the last row in figure 1) can be in any of 8 positions around the base letter. What is more, characters are not only arranged left-to-right, but sometimes one character-with-accents is positioned above another.

To deal with this situation, RODA uses a two-character set of ASCII codes: The first character is alphabetic and indicates the column in the font image; the second character is numeric (0 to 9) and indicates the row. Thus, "a0" encodes a simple "a" and "a1" encodes an "a" with a circle above; "a2" encodes an "a" with a circle above and a cedilla below. Special codes "+1" to "+4" and "+6" to "+9"introduce an accent in one of the 8 available positions from top-left to bottom-right, and "+0" introduces a sequence for a whole accented-character positioned above this character (we call this "superposed").

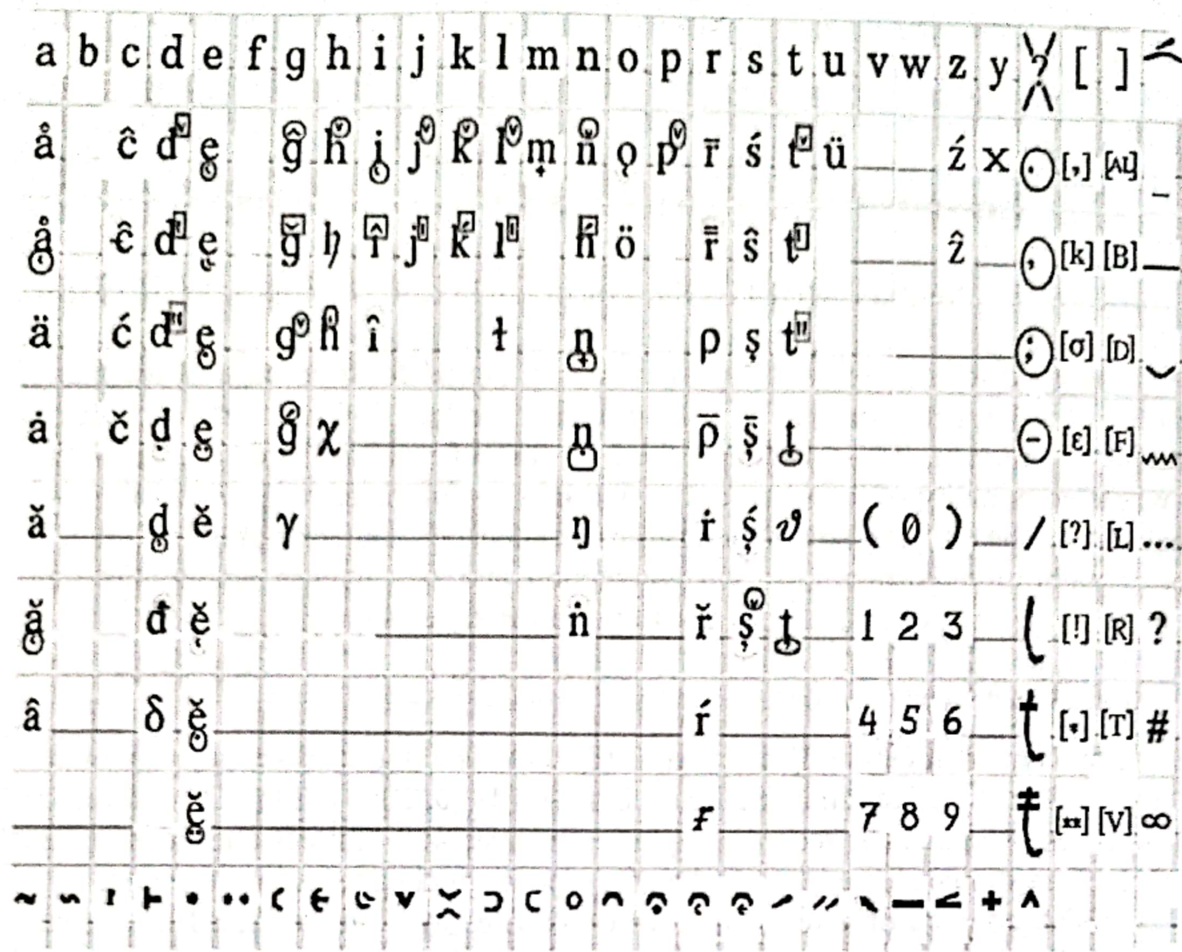

Figure 1. The font image for RODA

Thus in figure 2, a sequence from the hardcopy book becomes "a5+2c9s2c0+2j9+0t0+3c9e5%9" where "%9" is the final space.

Further, there are symbols (here, "[B]") that encode fieldworker notations such as "used by older people" or "hesitation" and indicate sociolinguistic and style variation or more subtle aspects of internal derivation (see for instance Uritescu 2006).

a5+2c9s2c0+2x9+0t0+3c9e5%9

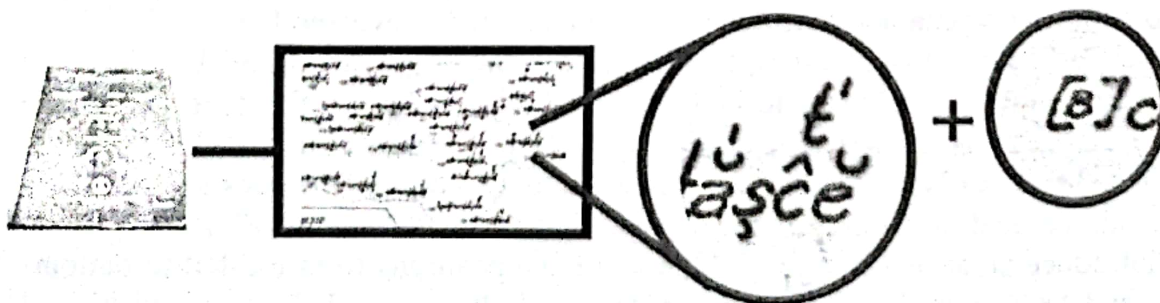

Figure 2. ASCII encoding of a short sequence of the original notation

It must be obvious that a notation as rich as this one cannot be handled by simply expanding the standard ASCII notation to the larger Unicode font set. It is necessary to encode more, and that has forced us to develop our own way of presenting this notation.

We use a .jpg image (figure 1) which our application then cuts up into individual symbols, and arranges those symbols in the appropriate left-to-right, accent-position 1 to 9, and standard-or-superposed placements.

There is a disadvantage to this approach because of the additional custom programming needed to see the digitized data (an issue we addressed in Embleton, Uritescu and Wheeler 2007a). On the other hand, there are also advantages such as:

- The capacity to make *any* symbol needed;
- The potential to annotate symbols (we have put coloured circles and squares around subtle features of the notation so that, for example, the second "a" (a1) and third "a" (a2) are more noticeably distinct, as are the third and seventh (a6). See figure 1);
- The ability to arrange symbols in non-standard positions and sizes.

In this way, we have dealt with a field notation that was developed long before the digitalization project was thought of.

Functions

RODA allows the user to have sophisticated access to an extensive data set. Because of the power of the digital technology, this access is far greater than what one would get out of a printed publication, even if the publication had an extensive index and table of contents.

With RODA, one can:

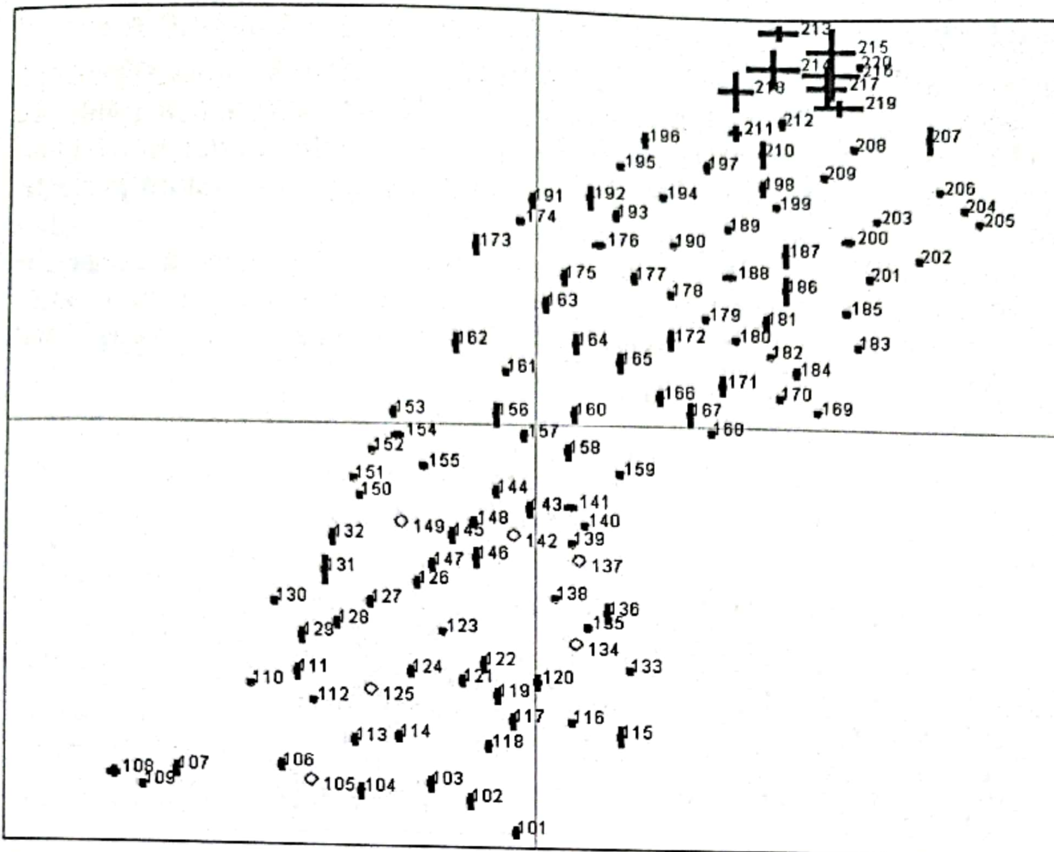
- Select the files to include, each file representing one of the elicitation forms. Thus, in one of our studies (Embleton, Uritescu and Wheeler 2008a), we looked at the evolution of the endings of Latin "oculum" (eye) and "canto" (I sing). In our region, the reflex can be either a syllabic or non-syllabic /u/, but it was helpful that we could select files representing the appropriate lexical items, Latin or non-Latin, and with the desired phonetic environment.
- View the data. One can select a data point by location and file, and see the relevant item in its presentation form. The data can be accessed from a map or a list, and the list can show items one by one, in detail, or several items at a time in a more compact form. The power of a digital format is that the same data can be viewed in more than one way, to meet different needs.
- Interpret the data. It is possible, while examining the data, to make a map with symbols on any location, to represent your own interpretation of what the data shows. Such maps can be saved for further work later (work-in-progress) or for inclusion in external applications such as web pages or word-processor documents.
- Search and count the data. For example, we looked for *all* the occurrences of front vowels coming after non-palatalized dentals (Embleton, Uritescu and Wheeler 2008a) to demonstrate that this phenomenon was more common than had been previously supposed. To do this, we had to search for more than one vowel and compare the results. The results were expressed as the number of occurrences at

each location, and were displayed as horizontal and vertical bars on a map (figure 3). As such, the count showed us that the phenomenon was more common in the Oaş area (northernmost part of our region) where it was expected, but that it also occurred widely throughout our area to some extent, which was not commonly expected.

• Review and edit searches. Whenever an automatic search is done over a large set of data, it is possible to uncover examples that were not originally anticipated. For example, in our search for word final /u/, some of the examples represented forms with the definite article which was not what we were searching for. By reviewing and manually revising the search result, we obtained a more accurate list of examples for the question we were investigating. This ability both to search-and-count automatically and then to manually review and revise is essential if the user is to get trustworthy results; we do this review naturally when we deal with small data sets, but for very large data sets, the function must be built-in to the application.

• Hear the data. RODA offers the ability to access selected sound clips by location from a map. The large size of sound data makes it necessary (at this point) for us to limit what is generally available, but the interface can access any available files. Hearing the data is yet another way for a researcher to review and check the data available in the atlas.

• Process the data with advanced methods. We have built-in a method of doing multidimensional scaling (MDS. See Wheeler 2005; Embleton, Uritescu and Wheeler 2008c, forthcoming) in which we get a map of the 120 locations based on linguistic distance rather than geographic distance. This analysis has led to some interesting observations about the nature of the dialect situation in the north-west, and about the definition of "dialect area" in general (Embleton, Uritescu and Wheeler 2008b). But, MDS is not the only possibility. With digitized data, it is conceivable that one could apply various techniques. RODA, for example, can export a (linguistic) distance matrix, and such a matrix can be used in clustering techniques and other approaches (see figure 4).

/ t /, not /st / before / e / (horizontal) and / i / (vertical)
(from searches [t0e*] and [t0i0]) RODA 1.9 04/06/07

Figure 3. A sample map showing the results of searching and counting

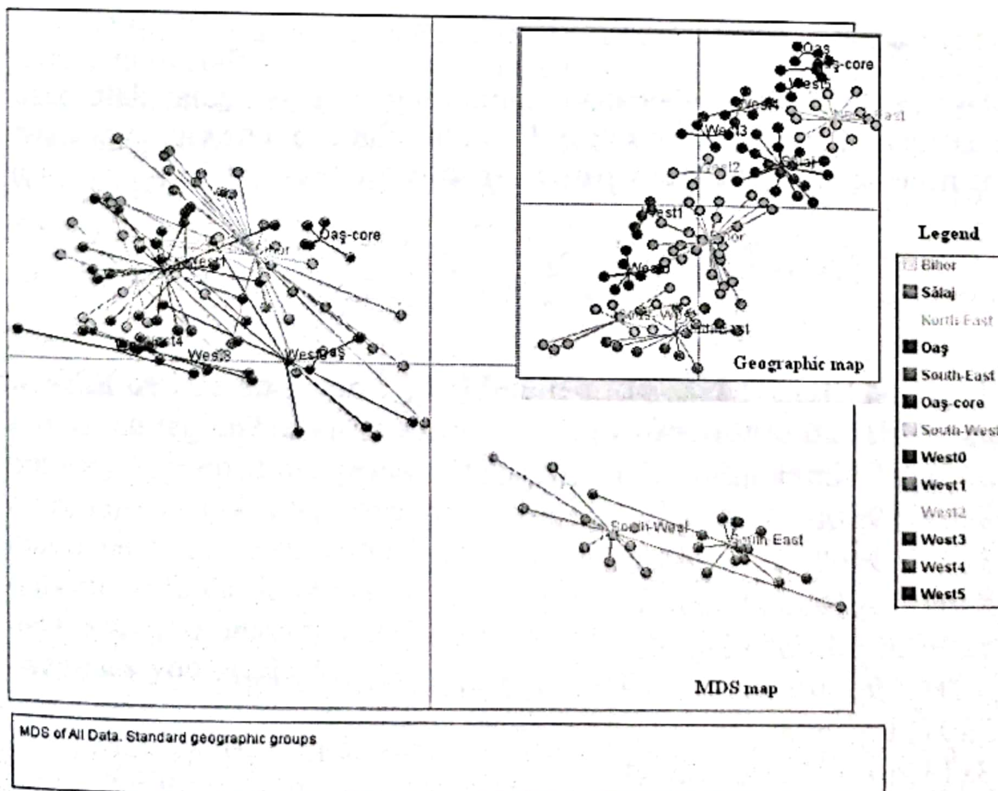

Figure 4. An MDS map of the Crişana region based on linguistic distances

Part II. Lessons Learned

At a practical level, we have learned from our RODA project (and its predecessor, where we digitized a Finnish dialect atlas based on Kettunen 1940; see Embleton and Wheeler 1997, 2000) many useful tips about the digitization of data and the online presentation of digital data, some of which may apply to future projects. These include the use of:

- A customized data entry screen, that can lessen the work required to create the original digitized data, and reduce the opportunity to introduce errors. In the case of RODA, we provided a virtual keyboard with the project-specific characters and positioning modes.

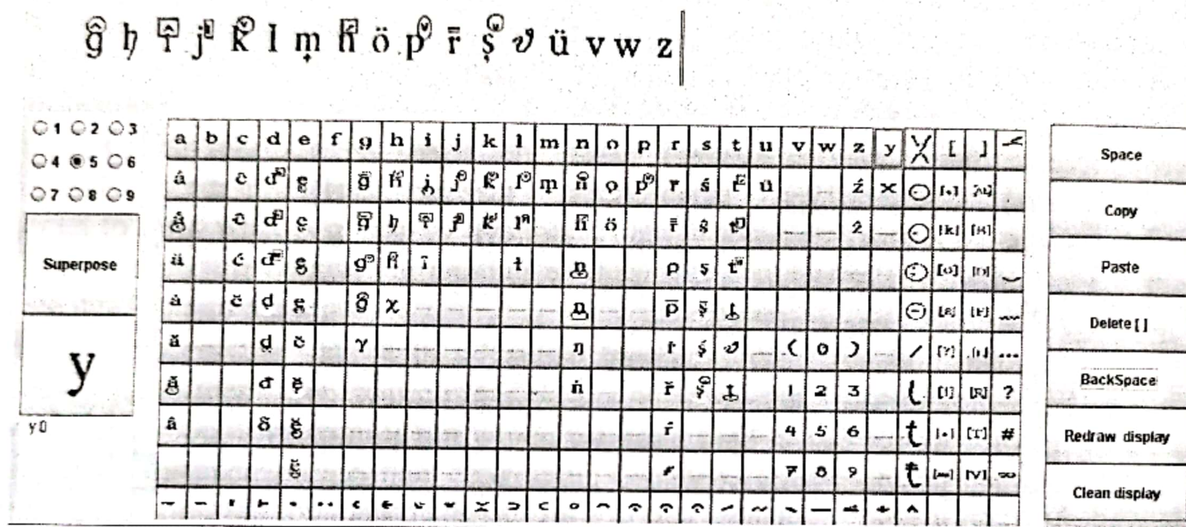
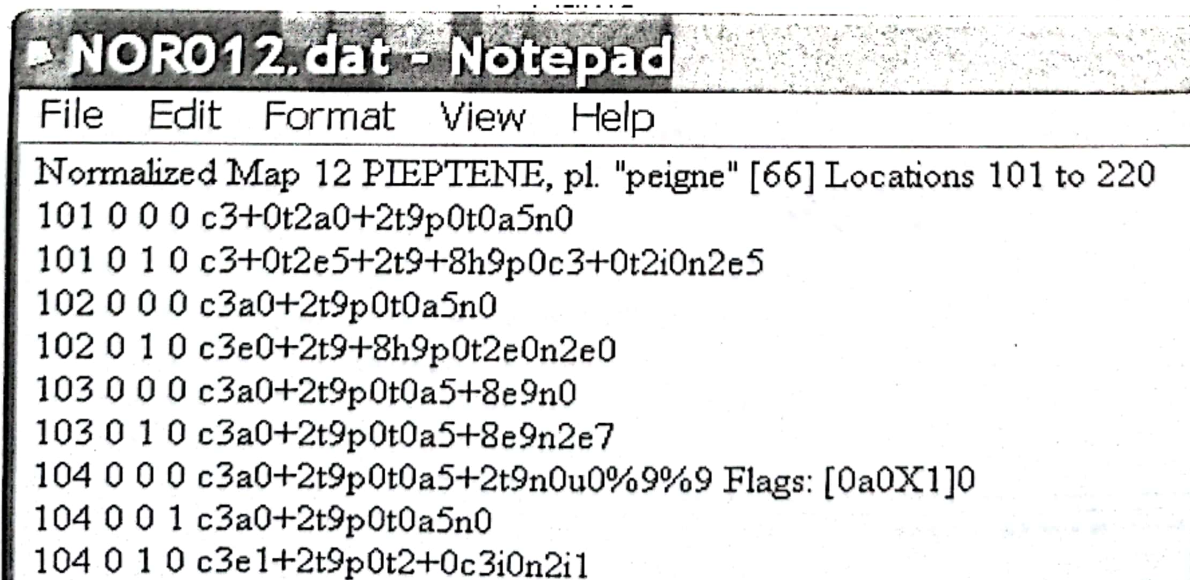

Figure 5. Virtual keyboard created for RODA data entry and application use

- "Flat files" to store data, rather than committing to a particular data base format which over time may become obsolete. From the flat file, one can create (or later recreate) the necessary forms for any particular software programme.

NOR012.dat - Notepad

File Edit Format View Help

Normalized Map 12 PIEPTENE, pl. "peigne" [66] Locations 101 to 220
101 0 0 0 c3+0t2a0+2t9p0t0a5n0
101 0 1 0 c3+0t2e5+2t9+8h9p0c3+0t2i0n2e5
102 0 0 0 c3a0+2t9p0t0a5n0
102 0 1 0 c3e0+2t9+8h9p0t2e0n2e0
103 0 0 0 c3a0+2t9p0t0a5+8e9n0
103 0 1 0 c3a0+2t9p0t0a5+8e9n2e7
104 0 0 0 c3a0+2t9p0t0a5+2t9n0u0%9%9 Flags: [0a0X1]0
104 0 0 1 c3a0+2t9p0t0a5n0
104 0 1 0 c3e1+2t9p0t2+0c3i0n2i1

Figure 6. Part of a "flat file" holding RODA data

• A flexible development process. At any point, it may be desirable to change earlier design decisions. The process should anticipate this sort of change, and frequently test the evolving application against typical user expectations. Also, there will be unforeseen implications to any design decision. For example, in RODA, we expected to use Unicode symbols (because Unicode has a large and rich set of fonts and characters) but we had to change our approach when we could not find all the symbols we needed, when some symbols would not print with the available fonts, and when we realized the data had more than just left-to-right ordering.

• A modular application. If the application is built in small, self-contained units, it will be less complicated to understand, less error-prone, easier to maintain, and much easier to extend by adding more units. Application maintenance (i.e., fixing errors, changing the programme to fit a changing environment, and making obvious improvements to its performance and usability) is an extensive and on-going part of any software development project, and must not be under-estimated.

• A good editing team. The editors will not only have to check for the quality of the digital data (and allow for correction and re-checking) but also make "editorial" decisions about how the data will be interpreted digitally. For example, in our Finnish project, we had locations that were on the border of an area represented by a feature: do we assign the feature to that location or not? This is not a decision for a data entry person to make "on the fly", but rather, for someone who can make a decision that is appropriate and consistent across the whole project. In the case of RODA, we could consult original field notes to help resolve ambiguities. In the Finnish case, we have ambiguities that cannot be resolved easily, and that need to be flagged as such (an extension of our digital notation that we had not originally anticipated).

But, in addition to the practical lessons discovered along the way, we have gained an overall vision of what it means to make a digital dialect atlas.

First, a digital atlas is not just an electronic book of maps (see Embleton, Uritescu and Wheeler 2006). Mapping is not the challenge that we expected it to be. With simple geographic coordinates for each location, we created effective base maps by just positioning dots on a page (see figure 3, for example). To these dots, we could add labels (to name the locations), symbols (to put the location in a dialect area) or horizontal and vertical bars (to show quantification).

Rather, a digital atlas is a rich repository of data, and the challenge is to find ways of getting at the data it holds. Do you want to: know about phonetic variation across the region? or know the historical evolution of sound changes and whether or not they happened independently? or refute a claim about lexicalization? or look for morphological or morphophonemic patterns? The answers are in the data set and the computer is powerful enough to search large data sets quickly and often, if we can only provide the interface to allow you to ask for the right searches. With a large data set, you may get the relatively rare, but important examples or counter-examples you need. With quantitative measures, you get a strong indication of how much evidence there is on any given claim. And when you search the whole data base, you have the confidence that you are using the best evidence available so far.

But the challenge for us was to provide means of getting at that data. As our concepts developed, our searches became more and more sophisticated: they had to

find strings of characters, with or without accents, with or without superposed characters, with or without field-worker notations, in contexts such as word final and word initial. For morphological and lexical variation, we chose to arrange the data in such a way as to provide direct access to morphological forms or to lexical or other variants. For this, we arranged the data in different fields (for instance, field 1 for singular, field 2 for plural), each of them having potential variants, and layers of fields for lexical variants. While we cannot claim to have an ultimate solution, it is the case that access to the data was much more of a concern for us than mapping the data.

Second, a digital dialect atlas is not simply pages of isoglosses, but rather it is a multitude of ways of looking at variation and correlating it with geography. We offer maps that symbolically represent a user defined interpretation of the data (a RODA "interpretation"), or a quantitative assessment of the data (a RODA "search and count"), or a more advance processing of the data (an MDS map, or a distance matrix). The results can be seen as a map, or a list of examples, or a data set that can be sent to another application. In addition, through the digitalization of the manually created interpretive maps form the hard-copy atlas, an operation that is now under way at the Institute of Linguistics and Literary History in Cluj-Napoca, researchers will be able to apply MDS to sets of isoglosses and compare the results to the statistical analyses of the raw data. We will thus be able to see the role of discrete features and their overlap in defining dialect areas, and to study the relations between these features and the linguistic continuum put forward by statistical analyses of the basic data. As a result, it becomes possible to use the digital atlas in ways that go well beyond what anyone would have done with a hard-copy book.

Third, a digital dialect atlas is not just the tool of Dialectology, but opens up possibilities for a broad spectrum of disciplines. Ethnographers looking at the dating of human population movements may search for evidence in the digital data set (use of data that the creator of a hard-copy atlas would not have anticipated, and may not have made available). Likewise, the historian seeking signs of past events, and the sociologist or sociolinguist wanting to test theories evidenced by language can all benefit from an accessible data set.

For us, the most important lesson we learned is this idea of "accessible data", in which information technology provides the power to manipulate large amounts of data, the flexible interface allows us to seek patterns in the data we would not have looked for otherwise, and the dynamic presentation of the data (from customized maps to exportable data files) makes the results immediate and useful.

References

Embleton and Wheeler 1997: Sheila Embleton and Eric Wheeler. "Finnish Dialect Atlas for Quantitative Studies", *Journal of Quantitative Linguistics*, volume 4, pp. 99–102.

Embleton and Wheeler 2000: Sheila Embleton and Eric Wheeler. "Computerized Dialect Atlas of Finnish: Dealing with Ambiguity", *Journal of Quantitative Linguistics*, volume 7, pp. 227 –231.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2004: Sheila Embleton, Dorin Uritescu and Eric Wheeler. "Romanian Online Dialect Atlas. An exploration into the management of high volumes of complex knowledge in the social sciences and humanities". *Journal of Quantitative Linguistics*. 11.3. 183–192. December 2004.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2006: Sheila Embleton, Dorin Uritescu and Eric Wheeler. "Defining User Access to the Romanian Online Dialect Atlas". Presentation to the 5th Congress of Société Internationale de Dialectologie et Géolinguistique (International Society for Dialectology and Geolinguistics). Braga, Portugal. August 2006. to be published in 2008 in Dialectologia et Geolinguistica, vol.16.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2007a: Sheila Embleton, Dorin Uritescu and Eric Wheeler. "Romanian Online Dialect Atlas: Data Capture and Presentation". Exact Methods in the Study of Language and Text. (Quantitative Linguistics, 62.) G. Altmann Festschrift. Peter Grzybek, Reinhard Koehler ed. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, pp. 87–96.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2007b: Sheila Embleton,, Dorin Uritescu & Eric Wheeler. Online Romanian Dialect Atlas. http://vpacademic.yorku.ca/romanian.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2008a: Sheila Embleton, Dorin Uritescu and Eric Wheeler. (forthcoming). Digitalized Dialect Studies: North-Western Romanian. Bucharest: Romanian Academy.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2008b: Sheila Embleton, Dorin Uritescu & Eric Wheeler. Identifying Dialect Regions: Specific features vs. overall measures using the Romanian Online Dialect Atlas and Multidimensional Scaling. Leeds, UK: Methods XIII Conference. August 2008.

Embleton, Uritescu and Wheeler 2008c: Sheila Embleton, Dorin Uritescu and Eric Wheeler. "Data Management and Linguistic Analysis: MDS applied to RODA". Presented to the Trier Symposium on Quantitative Linguistics, Trier, Germany, December 2007. To be published in Journal of Quantitativel Linguistics.

Embleton, Uritescu and Wheeler *forthcoming*: Sheila Embleton, Dorin Uritescu and Eric Wheeler. forthcoming. The Stability of Multidimensional Scaling with Large Data Sets.

Kettunen 1940: Lauri Kettunen. Suomen murrekartasto [The Dialect Atlas of Finland]. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Stan and Uritescu 1996: Ionel Stan, and Dorin Uritescu. *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*. Vol. I, Bucharest: Academic Press.

Stan and Uritescu 2003: Ionel Stan, and Dorin Uritescu. *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*. Vol. II. Bucharest: Academic Press.

Uritescu 2006: Dorin Uritescu. "'Real', though not 'needed'? On a phonotactic constraint as reflected in *NALR-Crişana*". In Aronson, I. Howard, *et al.* (eds.), *The Bill Question*, Bloomington: Slavica, pp. 207–214.

Wheeler 2005: Eric S. Wheeler. "Multidimensional Scaling for Linguistics". in Reinhard Koehler, Gabriel Altmann and Rajmund G. Piotrowski. editors. Quantitative Linguistics. An International Handbook. Berlin: Walter de Gruyter. pp. 548–553.

Lessons from Digitizing a Linguistic Atlas

It is good to convert hard-copy data into a digital form because of the many useful ways the data can be processed using modern information technology. Through the internet, it also becomes the best way of making the data available to the whole community of linguists, easily and in a useful manner. However, the task of converting the data can be time-consuming, expensive, and error-prone unless it is done thoughtfully. Furthermore, the conversion task can expose ambiguities and surprises in the source data, requiring serious editorial decisions.

Toronto, Canada

Tipare distorsionate în formarea superlativului în limba română actuală

Mariana FLAIŞER

Dacă în limba română literară formele structurale ale superlativului sunt bine definite, în limbajul popular şi colocvial există o diversitate de substituenţi pentru exprimarea calităţii la cel mai înalt grad. În limba română actuală se întâlneşte tot mai des superlativul absolut format pe baza prefixului *super-*. De fapt, cuvântul *super* îşi pierde uneori statutul lexical de prefix (din latinescul *super-*[1], fr. *super*), devenind când adjectiv, când adverb, în funcţie de context.

Frecvenţa cu care acest mod de exprimare a superlativului apare în limba română actuală îndeamnă la o analiză a cauzelor care au dus la selectarea variantelor de superlativ cu *super-*.

Opinia lingviştilor potrivit căreia „prefixul *super-*, marcă a intensităţii maxime, a depăşirii calitative, este neproductiv" (Iordan, Robu 1978: 302)[2] ne-a determinat să analizăm ce resorturi au influenţat în timp orientarea vorbitorilor limbii române către această „particulă" care a devenit, din „neproductivă", invazivă nu doar în limbajul comun, ci şi în limbajul presei, în limbajul ştiinţific sau literar.

Tiparele clasice de formare a superlativului absolut, care pun în evidenţă „intensitatea în măsura superioară absolută (pozitivă)" (Dimitriu 1999: 205) „au ca mărci sufixul gramatical *-isim*, prefixoide ca *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *supra-*, *ultra-*, *super-* sau folosesc adverbe flectiv sintetice sau perifrastice: *foarte*, *tare*, *prea*, *grozav de*, *teribil de*" (Dimitriu 1999: 208) etc.

Gramaticienii români au pus în evidenţă numeroase alte procedee de a marca „gradele de intensitate"[3] atunci când analizăm calitatea, însuşirea exprimate prin adjectiv sau caracteristica unei acţiuni, când avem în vedere adverbul. Se subliniază că, în ceea ce priveşte gradul intensităţii maxime, pe lângă procedeele amintite (vezi *supra*), se pot folosi şi o seamă de alte procedee stilistice bogate în nuanţe emfatice, ca de pildă: „comparaţia cu obiectele de referinţă considerate modele ale calităţii date: *negru ca pana corbului*, *dulce ca mierea*, regenta

---

[1] În limba latină, *super* este prepoziţie cu acuzativul şi ablativul, având sensul „deasupra, pe deasupra, mai sus", şi adverb, „sus, în sus, deasupra, pe deasupra, peste, mai mult etc." (după *Dicţionarul latin–român*, s.v.).

[2] Aceeaşi idee o aflăm la Dimitriu 1999: 205, care afirmă că „folosirea pe tărâmul limbii române a superlativelor sintetice pozitive ale unor adjective sau adverbe cu pseudoprefixele *hiper-*, *super-* etc. duce la formaţiuni stridente şi de aceea puţin folosite".

[3] Iorgu Iordan şi Vladimir Robu (1978: 407–408) disting între diferitele grade de intensitate ale adjectivelor şi adverbelor: *gradul intensităţii maxime, gradul intensităţii minime... gradul intensităţii scăzute, insuficiente, gradul intensităţii suficiente, gradul intensităţii maxime, gradul intensităţii depăşite* (*excesive*...).

consecutivei: *era frumoasă de-ţi lua ochii...*, subordonarea concesivă, atributivă, consecutivă; prin repetarea adjectivului: *bătrână*, prin diferite locuţiuni adjectivale, adverbiale, verbale, substantivele sau prin adjective (adverbe) care sunt expresii ale intensităţii maxime: *eminent*, *infernal*, *suprem*, *foarte*" (Iordan, Robu 1978: 407–408)[4]. Faţă de alţi autori, I. Iordan şi V. Robu înscriu realizarea superlativului absolut cu *super-* la gradul intensităţii depăşite (excesive), menţionând printre mărci prefixele şi prefixoidele enumerate deja. Autorii sunt întru totul de acord că „în exprimarea intensităţii în cel mai înalt grad există şi o marcă suprasegmentală realizată printr-o varietate de nuanţări ale intonaţiei" (Iordan, Robu 1978: 408).

În evoluţia limbii române literare au existat, de-a lungul secolelor, modele diferite de formare a superlativului absolut, iar unele mărci sau modalităţi de realizare a superlativului au cunoscut o mai mare frecvenţă în raport cu altele. De exemplu, în perioada limbii române vechi au intrat în limba română, ca elemente de structurare a superlativului, *vel-* şi *baş-* (primul, prefix din slavă însemnând „mare"; cel de al doilea element, din turcă, cu sensul de „foarte"[5], „de frunte"). Formaţiunile cu *vel-* şi *baş-*: *vel-spătar*, *vel-armaş*, *vel-stolnic*, *vel-pitar*, *vel-şătrar* (Simonescu 1939: 268), *vel-grămătic*, *vel-armaş*, *vel-clucer* etc., *baş-ceauş*, *cafegi-başa*[6], desemnând ranguri boiereşti, au ieşit din uz odată cu dispariţia acestor realităţi sociale. Selecţia anumitor forme de structurare ale superlativului este influenţată şi de stilul literar, de cerinţele stilistice ale limbajului special. Facem referire la limbajul religios, unde se întâlneşte frecvent superlativul absolut realizat cu prefixul sau adverbul *prea* (origine multiplă, latină, slavă): „fecioară ***preacurată***" (Bucur 1981: 328/C), „scaun ***preaînalt***" (Bucur 1981: 243/C), „părinte ***preaînfiinţate*** şi ***prea îndumnezeite***" (Bucur 1981: 271/C), „O ***preacurate*** lemn" (Bucur 1981: 325/C), „Bucură-te, al crucii ***prea sfânt*** lemn" (Bucur 1981: 320/C) etc.

Atât în limbajul religios, cât şi în cel popular apar forme de superlativ, realizate „prin repetarea genitivului plural al cuvântului iniţial care constituie superlativul ebraic" (Papu 1968: 82): *„împărate a împăraţilor"* (Bucur 1981: 281/C), *„răsăritul răsăriturilor"* (Bucur 1981: 179/C); *„praznicelor praznic* şi *sărbătoarea* iaste *sărbătoarelor*" (Bucur 1981: 269/C) etc. Şi în limbajul juridic din primele pravile se întâlnesc superlative absolute realizate cu prefixul sau adverbul *prea*, dar şi cu alte adverbe, printre cele mai utilizate pentru marcarea intensităţii absolute fiind *foarte*: „hoţul să fie bătut *foarte*" (*Prav.*: 10), „să-i pedepsească *foarte*" (*Prav.*: 29).

---

[4] Alte teorii privind diferite modele de realizare a superlativului absolut se află sintetizate în Dimitriu 1999: 209–211.

[5] Sextil Puşcariu este de părere că forma românească *vel* a apărut în documentele noastre începând cu secolul al XVI-lea, ca o prescurtare grafică, apoi şi în limba vorbită (apud Ciobanu, Hasan 1970: 147).

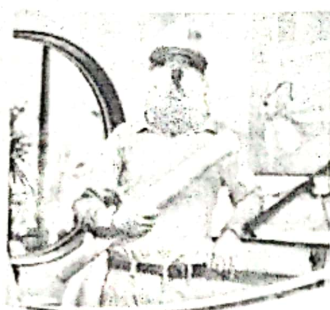
[6] Exemple preluate din Şăineanu 1900: LV. Autorul precizează, referitor la „vorba *baş* «cap»" că este „un prefix special ce constituie obişnuit primul, uneori şi ultimul element al unei compoziţiuni şi se alătură la vorbe turceşti sau româneşti dând în ultimul caz compoziţiunea cu adjective". Părerile lingviştilor nu sunt convergente cu privire la încadrarea lui *baş-* printre prefixe superlative, întrucât, „spre deosebire de prefixe, *baş-* apare în anumite formaţii pe ultimul loc, situaţie întâlnită numai la elementele de compunere" (Ciobanu, Hasan 1970: 148).

Dacă în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea adverbul sau prefixul *prea*, prefixele *stră-*, *vel-* sau alte mărci enumerate mai sus erau des întâlnite pentru exprimarea superlativului absolut, astăzi asistăm la o proliferare a formaţiunilor superlative adjectivale sau adverbiale cu prefixoidul *super-*, situaţie care contrazice previziunile lingviştilor potrivit cărora *super-* este neproductiv sau puţin folosit (vezi *supra*). Prezenţa masivă a superlativelor cu *super-* nu doar în limbajul colocvial, ci mai ales în presa scrisă sau vorbită devine supărătoare: „X... i-a făcut cadou soţului o *supermaşină*" (VIP, XVII, 18–24 august 2008, nr. 34/819, p. 5), „olimpiada *supereroilor*" (E, 9 septembrie 2008, p. 37), „*superoferta* de la CET" (ZI, 25 august 2008, nr. 197/5204, p. 1), „*superconcurs*" (ED, 24 august 2008, nr. 317/5270, p. 29); „*supermaşină* pop-corn" (E, 1 septembrie 2008, p. 33); „*super-vedete*" (ED, 18 mai 2008, nr. 303/5172, p. 16); „*super-elevii* de la Iaşi" (ZI, 8 mai 2008, nr. 107/5114, p. 4A, 1A); „stăpâne pe *super-averi*" (LD, 11 mai 2008, nr. 313 (5749), p. 32); „*supermodelul*" (LD, 4 mai 2008, nr. 313/5742, p. 7); „*super-mame*" (LD, 4 mai 2008, nr. 313/5742, p. 7); „*super-cetăţeni*" (ZI, 3 mai 2008, p. 8A); „*supervizor* vânzări" (RL, 16 iulie 2007, p. 16); „*superman*" (LD, 10 august 2008, p. 9); „a marcat un *supergol*" (S, 10 august 2008, p. 5); „o coafură *super corectă*" (AS, XVIII, 5–12 iulie 2008, nr. 827/27, p. 10); „*superputeri*" (LD, 8 iunie 2008, nr. 317/5777, p. 20); „*superdepozitul* de gaze" (BZI, XI, 18 iunie 2008, nr. 3075, p. 7); „un autoturism *superdotat*" (ZI, 18 septembrie 2008, p. 2A) etc.

Nu doar în presa scrisă superlativele formate cu prefixoidul *super-* sunt abuziv folosite, ci şi în revistele de ştiinţă, ca dovadă că modelul lingvistic imprimat de jurnaliştii ziarelor de largă informaţie sau de cei de la televiziune şi radio este extrem de puternic, determinând amplificarea fenomenului.

Citām câteva exemple din revistele medicale actuale: „*superpoziţia* teleradiografiilor de poziţie", „*superpoziţie* generală", „*superpoziţie* locală", „metodele de *superpoziţie*", „efectuarea *superpoziţiilor*", „*superpoziţia* structurală" (ROOD 2006: 61–76) etc.; „*superantigene*" (*Med.* 2005: 336); „o relaţie distalizată de tip *superclasă*" (ROOD 2001: 14). Dacă, în stilul publicistic, goana după senzaţional, lansarea unor ştiri-bombă care au menirea de a capta interesul cititorului, nu doar prin conţinutul ştirii, ci şi prin formă, „superderivatele" corespund tendinţei nestăvilite de exagerare a autorilor articolelor, în stilul ştiinţific, care ar trebui să fie refractar la funcţia expresivă, folosirea derivatelor cu prefixoidul *super-* este influenţată de „moda lingvistică actuală". În exemplele excerptate din ROOD, *super-* se confundă cu *supra-*, *superpoziţie* însemnând, de fapt, poziţie situată *mai sus*, *deasupra*, şi nu o poziţie *fenomenală*, *extraordinară*, ca în exemplele de tipul: *supermaşină*, *superputeri* etc.

Urmărind, ca şi articolele din presă, acapararea cu orice preţ a atenţiei cititorilor, limbajul reclamelor comerciale abundă de creaţii lexicale realizate cu prefixoidul *super-*. La Banca Libra, *superarhitecţii*, *superjuriştii*, *superfarmaciştii*, *supermedicii*, *supercontabilii* sunt clienţi fideli.

Solutii speciale de finantare pentru
SuperARHITECTI
CREDITUL VITRUVIUS
LIBRA B BANK
Banca Profesiilor Liberale

Solutii speciale de finantare pentru
SuperJURISTI
CREDITUL SOLON
LIBRA B BANK
Banca Profesiilor Liberale

Solutii speciale de finantare pentru
SuperFARMACISTI
CREDITUL GALEN
LIBRA B BANK
Banca Profesiilor Liberale

SuperMEDICII
cu dobânzi speciale
DEPOZITUL HIPOCRATE
LIBRA B BANK
Banca Profesiilor Liberale

Solutii speciale de finantare pentru
SuperCONTABILI
CREDITUL PACCIOLI
LIBRA B BANK
Banca Profesiilor Liberale

Abuzul de formaţiuni superlative realizate cu *super-* generează în rândul vorbitorilor limbi române două tendinţe: pe de o parte, de aliniere, în pas cu moda lingvistică[7], pe de altă parte, de respingere a construcţiilor de acest fel, care, tocmai prin exces de întrebuinţare, devin stridente.

După aspectul grafic, derivatele realizate prin prefixare cu *super-* se pot clasifica astfel:

a) o clasă de derivate aglutinate: *superdepozit*, *supermaşină*, *supeorfertă*, *supereroi*, *supervizor*, *superconcurs* etc.;

b) o clasă de derivate în care elementele componente sunt nesudate: *super concurs* (LD, 11 mai 2008, nr. 313/5749, p. 21), *super concert* (ZI, 23 sept 2008, nr. 222/5222, p. 13);

c) clasa derivatelor cu prefixoidul *super-* în care elementele componente sunt legate prin cratimă: *super-averi*, *super-arbitru* etc.

Analiza inventarului de superlative realizate prin prefixare cu *super-* pune în evidenţă circulaţia mai mare a derivatelor aglutinate. Între acestea, termenul

[7] Într-un paragraf din cartea *Amare povestiri despre fetele plăcerii*, autoarea (Bomher 2008: 204), deşi foloseşte ironic, în paranteză, un semn al exclamării, notează: „dulce ca mierea, adică *super-frumos* (!)" etc.

superstiție, căruia i s-au uitat originile (*super-stat* „ceea ce stă deasupra"), este explicat de Mircea Eliade (1991: 398), care notează: „Etimologia cuvântului *superstiție* este de altfel foarte sugestivă; toate documentele acestea folclorice au rămas deasupra curgerii timpului, au plutit până în zilele noastre fără să poată fi abolite de revoluțiile mentale care au modificat radical viziunea omului în ultimele două mii de ani".

O altă grupare a superlativelor realizate cu prefixoidul *super-* are în vedere părțile de vorbire prefixate astfel:

a) *super-* + adjectiv: *supercorect*, *superfrumos*, *superdotat*;

b) *super-* + substantiv: *super-cetățeni*, *super concurs*, *super-averi*, *superstar*, *supermașină*, *superpoziție*, *superofertă*, *supernanny*, *superdepozit*, *superclasă* etc.).

Super poate funcționa ca adverb: „a cântat *super*", „a dansat *super*", „a mâncat *super*" etc. și se utilizează și ca adjectiv propriu-zis, în exemple ca: „mama mea e *super*", adică mama mea este fenomenală, extraordinară etc. Se poate aprecia că prefixoidul *super-* s-a adjectivat, s-a adverbializat ca urmare a calchierii termenilor englezești sau americani *cool*, *great*, întâlniți în limbajul tinerilor din ce în ce mai frecvent. Reticența unor vorbitori ai limbii române de a folosi englezismele a dus la calchierea cuvintelor *great* și *cool* cu *super-*. O dovadă în acest sens sunt subtitrările filmelor americane care traduc curent termenii amintiți prin corespondentul românesc *super-*.

Tiparele obișnuite ale românei literare folosite pentru a *forma* superlativul absolut au avut printre formanți și pseudoprefixul *super-*, dar acesta a cunoscut în trecut o slabă utilizare. În secolul al XIX-lea întâlnim exemplul „*super-arbitru*, persoană aleasă spre a curma otărârea arbitrilor neuniți când aceștia vor fi la număr de uă potrivă" (Bujoreanu 1873: 676). În concluzie, nu se poate spune că modalitățile actuale de a structura superlativul absolut au distorsionat brutal modelele preexistente. Ceea ce se poate observa cu ușurință este abandonarea formelor comune de superlativ absolut cu adverbele-flectiv sintetice sau perifrastice *foarte*, *tare*, *prea*, *extraordinar de*, *teribil de*, în favoarea creațiilor lexicale derivate cu prefixe și prefixoide, printre care și prefixoidul *super-*. O cauză care determină folosirea cu predilecție a superlativelor cu *super-* (*supermedici*, *superjuriști*, *superofertă* etc.) este forma aglutinată, caracterul sintetic al noilor derivate în concurență cu formulele mai greoaie de tip analitic *medici extraordinari*, *juriști fenomenali* etc.).

Nu ne hazardăm în a face previziuni privind viitorul acestor superlative absolute care-l conțin pe *super-*. Sperăm că timpul va cerne reziduurile lexicale și va elimina elementele stridente, pentru ca limba română literară să-și păstreze frumusețea și eleganța.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Bomher 2008: Noemi Bomher, *Amare povestiri despre fetele plăcerii*, Iași, Casa Editorială Demiurg.

Bucur 1981: Sebastian Barbu Bucur, *Filothei și Agăi Jipei, Psaltichie rumânescă*, I. *Catavasier*, București, Editura Muzicală.

Bujoreanu 1873: I. Bujoreanu, *Collecțiune de legiurile României vechi și nuoi, care s-au promulgat până la finele anului 1871*, București, Noua Tipographie a laboratorilor români.

Dicţionar latin–român, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1962.
Med. 2005: *Medicina moleculară în stomatologie*, materialele simpozionului „Zilele Facultăţii de Medicină Dentară", ediţia a IX-a, 4–6 martie 2005, Editura Gr.T. Popa, UMF Iaşi.
Prav.: *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, ediţie îngrijită de Şt.G. Longinescu, Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1912.
ROOD 2001: „Revista de ortodonţie şi ortopedie dento-facială" (Iaşi), anul II, nr. 2.
ROOD 2006: „Revista de ortodonţie şi ortopedie dento-facială" (Iaşi), anul VII, nr. 1–2.

B. Literatură secundară

Dimitriu 1999: Corneliu Dimitriu, *Tratat de Gramatică a limbii române, Morfologia*, Iaşi, Editura Institutul European.
Eliade 1991: Mircea Eliade, *Comentarii la legenda Meşterului Manole*, în vol. *Drumul spre centru*, Bucureşti, Editura Univers.
Ciobanu, Hasan 1970: Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Iordan, Robu 1978: Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Papu 1968: Edgar Papu, *Evoluţia şi formele genului liric*, Bucureşti, Editura Tineretului.
Simonescu 1939: Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorghache...*, studiu de text de Dan Simonescu, Bucureşti, Fundaţia Regele Carol I.
Şăineanu 1900: Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturii române*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec.

Siglele periodicelor citate

AS: „Formula AS".
BZI: „Bună ziua Iaşi".
E: „Evenimentul".
ED: „Evenimentul de duminică".
LD: „Libertatea de duminică".
RL: „România Liberă".
S: „Sport".
VIP: „Revista VIP".
ZI: „Ziarul de Iaşi".

Changed patterns in the forming of superlative in the present Romanian language

If in the standard Romanian language, the structures that form the superlative are well defined, in the spoken language and the colloquial one there is a diversity of substitutes that express quality at its highest level. In the actual Romanian language, there is the tendency of forming the superlative using the prefix "super-". As a matter a fact, the word "super-" looses its status of lexical prefix (as in the Latin- super- and the French super-), behaving either as an adjective or as an adverb, according to the context. The frequency that characterizes this way of forming the superlative in the actual Romanian language supposes the analysis of the causes that determined the selection of the variants of the superlative formed with "super-". The issue of the origin and expressivity of these forms of superlative is by no means devoid of importance.

Iaşi, România

Limba română în *Dictionnaire Étymologique Roman* DÉRom (< *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* REW)[1]

Cristina FLORESCU

1. Introducere

În luna februarie 2007 a fost aplicat, în cadrul unui protocol al cercetării franco-germane în științe umane și sociale, sub forma unui consorțiu internațional, proiectul *Dictionnaire Étymologique Roman* (DÉRom). *Première phase : le noyau panroman.* Partea franceză a sesiunii de aplicații a fost susținută (cu evaluarea și administrarea dosarelor intrate în concurs) de Agence Nationale de la Recherche ANR, partea germană de *Deutsche Forschungsgemeinschaft* DFG.

Aprobarea proiectului a fost dată la sfârșitul anului (în decembrie), însă echipa de cercetare se angajase deja în lucru, asumându-și riscurile unei respingeri a proiectului. Situația se datora în mod special efortului depus de cei doi directori de proiect: Eva Buchi (ATILF și Universitatea din Nancy) și Wolfgang Schweickard (Universitatea din Saarbrücken). Așa se explică faptul că lansarea proiectului s-a făcut încă din septembrie 2007, la al XXV-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (CILPR XXV), desfășurat la Universitatea Leopold-Franzen din Innsbruck. Proiectul a fost întâmpinat de specialiști cu deosebit interes.

Cărui fapt i se datorează acest interes? Respectiv, ce reprezintă DÉRom?

2. Motivații ale unui nou REW

Între anii 1911 și 1920, unul dintre cei mai mari lingviști-romaniști, Wilhelm Meyer-Lübke, încheia prima redacție a uneia dintre cele mai importante lucrări lexicografice a limbilor romanice, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (REW). Au urmat două reeditări, dintre care ultima, realizată între anii 1930-1935, a fost adăugită și completată de autor, redacție care a păstrat structura, pricipiile și materialul inițial completat, corijat și adus bibliografic la zi.

Se va împlini curând un secol de când REW reprezintă un permanent punct de reper pentru lingvistica mondială preocupată de diacronia limbilor romanice. În mod logic, faptele de limbă au evoluat mult, ca material, tehnică și principii. Max Pfister reamintea în (Chambon, Sala 1998: 987) că REW reflectă starea cercetării lingvistice de până în anul 1930, înainte de publicarea unor lucrări esențiale astăzi în domeniul romanisticii: dicționarul etimologic al limbii franceze (Wartburg ș. a., 1922-2002), al limbii sarde (Wagner 1960-1964), cele două lucrări lexicografice ale lui Corominas: aceea a limbii spaniole și, în general, a graiurilor iberice (Corominas, Pascual 1980-1991) și aceea a limbii catalane (Corominas 1980-2001).

---

[1] Deosebite mulțumiri lingvistei Eva Buchi pentru lectura avizată făcută acestui material.

Realizarea unor lucrări lexicografice etimologice şi a unor dicţionare tip tezaur, studiul limbilor romanice în general (tratate de romanistică, istorii ale limbilor şi graiurilor romanice, ediţii ale unor manuscrise esenţiale pentru cultura filologică, etimologii semnificative etc.), toate acestea au modificat mult perspectiva asupra obiectului de studiu.

Nevoia prelucrării actualizate a acestei cantităţi impresionante de material lingvistic a dus, începând mai ales cu Piel (1961) (care a realizat una dintre primele analize ale problemei de faţă puse în cadru modern), la o serie de propuneri şi discuţii punctuale în acest sens.

Toate limbile romanice cuprindeau informaţii etimologice, corecţii şi completări REW[2], esenţialmente noi, care modificau substanţial informaţiile din respectivul lexicon. Metoda introspecţiei lingvistice evoluase spectaculos. Aspecte esenţiale pentru romanistică, precum chestiunea protoromanei, aceea a cuvintelor reconstruite sau a raportului dintre literar şi oral în limba latină, erau (re)aduse în discuţia specialiştilor[3]. Cu toate acestea, se întrevedea cu relativă dificultate o întreprindere care să îmbine, într-un nou dicţionar etimologic al limbilor romanice, nevoile atât de diversificate ale romanisticii.

Formula unui nou REW este definitiv pusă în ecuaţia lingvisticii europene în cadrul mesei rotunde numite semnificativ: « È oggi possibile o augurabile un nuovo REW ? » (cf. Chambon, Sala Marius 1998). Intervenţia de atunci a lui Max Pfister şi concluziile lui Jean-Pierre Chambon se găsesc printre punctele de plecare pentru DÉRom. De altfel, alături de Günter Holtus, Jean-Pierre Chambon se ocupă, în cadrul actualului proiect, de reconstrucţia şi sinteza romanică, iar Max Pfister face parte din echipa care şi-a luat în sarcină revizia Italoromaniei.

În articolul sugestiv intitulat *Romanistique et étymologie du fonds lexical héréditaire : du REW au DÉRom* (*Dictionnaire Étymologique Roman*) (Buchi, Schweichard 2008), autorii (care reprezintă conducerea dicţionarului), conchid: „REW funcţionează ca un punct de referinţă care permite să apară tot ceea ce concepţia succesorului său [DÉRom] are mai novator"[4]. Prin urmare, deşi cu titulatură diferită, bazat pe tehnici computaţionale moderne, noul dicţionar etimologic al limbilor romanice îşi extrage pricipiile, materialul şi motivaţiile[5] esenţiale din fiinţa lexicografică şi lingvistică a REW.

Dintre limbile romanice cu un număr relativ mare de vorbitori, limba română punea şi pune încă probleme diatopice şi diafazice speciale[6]. Plasată în extremul est al arealului romanic, limba română dispune abia de puţin timp de informaţiile lingvistice şi lexicale extinse, rezultate din alcătuirea unui lexicon tezaur. (Se cunoaşte situaţia *Dicţionarului Tezaur al Limbii Române* editat sub egida Academiei, lucrare care, în diverse forme, poate pune deja la dispoziţia specialistului informaţii

[2] Cf. Graur 1937 şi Frăţilă 1994, ca să ne limităm numai la două studii punctuale întreprinse în secolul al XX-lea privind aspecte ale limbii române în REW.

[3] Cf. şi Fischer 1969, Iliescu 1970, Müller 1987, Dardel 1996, Pfister 2003.

[4] «Le REW fonctionne comme un point de référence permettant de faire ressortir ce que la conception de son successeur a de plus novateur» (Buchi, Schweichard 2008: §2).

[5] În concluziile mesei rotunde (cf. Chambon, Sala 1998: 1015), Jean-Pierre Chambon ia în discuţie şi motivaţia etică a necesităţii realizării unui nou REW.

[6] Cf. şi prezentarea făcută de Ioana Vintilă Rădulescu în Chambon, Sala 1998: 1011-1015.

despre toate cuvintele limbii române atestate în mod semnificativ, în funcţie de criteriile lexicografice ale respectivului lexicon academic). De asemenea, nu a fost publicat încă Dicţionarul Etimologic al Limbii Române.

Aşa se explică, printre multe alte cauze, de ce, adesea, consideraţii de tipul: „cuvânt panroman, cu excepţia românei" au circulat excesiv. Nu au lipsit niciodată studiile punctuale, atenţionările şi completările analitice. Eforturile multor lingvişti români (Andrei Avram, Mioara Avram, Al. Graur, Maria Iliescu, G. Ivănescu, Marius Sala, Ioana Vintilă Rădulescu ş.a.), focalizate pe aspecte recuperatorii care decurgeau din materialul şi tehnica vechiului REW, au reprezentat rezolvări lingvistice de substanţă.

3. Conţinutul proiectului DÉRom

Aducerea la zi a informaţiei de specialitate este unul dintre ţelurile lucrării. În actualul DÉRom sunt cuprinse cercetări ca acelea menţionate mai sus, inclusiv analize şi cercetări de ultimă oră, desfăşurate în toată Romania în măsura în care echipa de lucru are cunoştinţă de cât mai multe (de preferat *toate*) studiile care cuprind demonstraţii şi informaţii etimologice valabile din punct de vedere ştiinţific.

Proiectul, care are aşadar ca scop realizarea unui nou REW, respectiv a unui dicţionar etimologic al limbilor romanice actualizat şi profund personalizat, pleacă de la câteva principii de lucru funcţionale şi decelate cu acribie în acelaşi timp.

3.1. DÉRom: un dicţionar alcătuit pe baza metodei gramaticii comparate-reconstrucţie

Lucrarea pleacă de la o suită de principii selectate din literatura de specialitate preocupată de eficienţa metodei gramaticii comparate-reconstrucţie. În studiul *Pratique étymologique en domaine (gallo-)roman et grammaire comparée-reconstruction* (Chambon, sub tipar), se reaminteşte faptul că un cuvânt moştenit este transmis prin tradiţie orală şi că nu ar trebui cercetat, în mod logic şi elementar, într-un corpus de texte scrise, oricare ar fi acesta. În continuare, lingvistul francez subliniază că, de când se cercetează în mod ştiinţific etimologia cuvintelor, stabilirea etimoanelor cuvintelor moştenite din latină corespunde acelui segment al cercetării etimologice care coincide cu gramatica comparată-reconstrucţie a vorbitorilor romani (din Romania).

În acest areal, comparaţia-reconstrucţie este singurul procedeu de care dispune etimologistul pentru a câştiga pe axa oralităţii profunzimea istorică necesară, convenabilă, posibilă. Este vorba de acea profunzime corespunzând numai cu aproximaţie aceleia alese de tradiţia cercetării şi lexicografiei. Această etapă reconstructivă constrânge etimologistul să renunţe la clasica analiză contrastivă dintre propria sa limbă şi limba latină scrisă, dând prioritate trecerii obligatorii prin analiza ansamblului tuturor vorbitorilor din întreaga familie lingvistică romanică.

> En bref, l'étymon d'un mot héréditaire – mot oral transmis par tradition orale – ne saurait être recherché, par définition, dans quelque corpus écrit que ce soit. [...] Le seul moyen de faire venir à l'existence l'étymon (oral) d'un mot héréditaire est de le *reconstruire* sur la base de la *comparaison* entre formes *orales* affines [...]. Qu'on nous pardonne donc d'énoncer ce truisme: l'établissement des étymons des mots

héréditaires correspond au segment de la recherche étymologique où celle-ci coïncide avec la grammaire comparée-reconstruction des parlers romans. Dans ce secteur, la comparaison-reconstruction est la seule procédure dont dispose l'étymologiste pour gagner sur l'axe de l'oralité la profondeur historique convenable (correspondant approximativement à celle choisie par la tradition de la recherche et de la lexicographie). Cette étape reconstructive contraint l'étymologiste, s'il ne s'occupe que d'une seule langue ou d'un seul groupe des langues, à rompre le face-à-face entre « ma » langue (ou son groupe) et le latin écrit en faveur d'un passage obligé par l'ensemble des parlers de la famille (Chambon, sub tipar: § 3).

Vom prelua – adaptând în continuare – spusele lui Jean Pierre Chambon[7], subliniind că, privind faptele analitice şi din perspectiva limbii române, atunci când se studiază etimologia lexicului viu al limbii noastre se face, în egală măsură, şi lingvistică romanică.

Din acest principiu central al DÉRom decurge întreaga structură ştiinţifică şi organizatorică a proiectului.

3.2. Lucrul se desfăşoară în echipă

Fără a se uita sfatul dat de Max Leopold Wagner (care afirma, acum mai bine de jumătate de secol, că, dintre disciplinele lingvisticii, etimologia este cu certitudine marcată, în mod decisiv, de personalitatea cercetătorului), toate opiniile romaniştilor la ora actuală converg spre ideea că o întreprindere ca aceea a realizarii unui nou REW depăşeşte cu mult forţa vitală a unui singur cercetător. Exemplul şi argumentaţia lui Max Pfister, iniţiatorul şi coordonatorul dicţionarului *Lessico etimologico italiano* (lexicon a cărui realizare este în plină desfăşurare, cu o primă parte a volumelor deja publicată) (cf. Pfister, Schweichard 1979), sunt printre cele mai edificatoare.

3.3. Echipa de lucru

Echipa este formată din lingvişti francezi, germani, austrieci, elveţieni, italieni, spanioli şi români, specialişti romanişti; în multe cazuri, s-a preferat colaborarea cu specialişti ai fiecărei limbi romanice în parte, optându-se pentru lingvişti antrenaţi în lucrări lexicografice de anvergură.

Membrii echipei sunt grupaţi în patru categorii:

1) echipa de redactori: Marta Andronache (ATILF şi Universitatea din Nancy), Luca Bellone (Universitatea din Turin), Éva Buchi (ATILF şi Universitatea din Nancy), Victor Celac (post-doctorand la ATILF, Nancy), Yan Greub (Fonds National Suisse), Christoph Groß (post-doctorand la Universitatea din Saarbrücken), Maria Iliescu (Universitatea din Innsbruck), Johannes Kramer (Universitatea din Trier), Stella Medori (Universitatea din Corsica), Jan Reinhardt (Universitatea Tehnică din Dresda), Michela Russo (Universitatea Paris 8), Uwe Schmidt (post-doctorand la Universitea din Saarbrücken), Wolfgang Schweickard (Universitatea din Saarbrücken);

[7] Chambon, sub tipar: § 3.

2) echipa de revizie: *reconstrucție și sinteză romanică* – Jean-Pierre Chambon (Universitatea Paris-Sorbona), Günter Holtus (Universitatea din Göttingen); *Romania de Sud-Est* – Wolfgang Dahmen (Universitea din Jena), Cristina Florescu (Institutul de Filologie Română, Academia Română – Iași), Eugen Munteanu (Universitatea din Iași); *Italoromania* – Rosario Coluccia (Universitatea din Lecce), Anna Cornagliotti (Universitatea din Turin), Max Pfister (Universitea din Saarbrücken); *Galoromania* – Jean-Paul Chauveau (ATILF și Universitatea din Nancy); *Iberoromania* – Maria Reina Bastardas i Rufat (Universitatea din Barcelona), Myriam Benarroch (Universitatea Paris-Sorbona), Ana Isabel Boullón Agrelo (Universitatea din Santiago de Compostela), Ana María Cano González (Universitea din Oviedo), Fernando Sánchez Miret (Universitatea din Salamanca), André Thibault (Universitatea Paris-Sorbona);

3) responsabil de încadrarea informatică: Gilles Souvay (ATILF și Universitatea din Nancy);

4) echipa de documentare: Pascale Baudinot (ATILF și Universitea din Nancy), Simone Traber (Universitatea din Saarbrücken);

Limita dintre echipa redactorilor și cea a revizorilor nu este fixă, o serie de revizori angajându-se în redactarea unor articole.

3.4. Comunicarea computațională

Munca este gestionată computațional, unul dintre modele fiind TLFi. Comunicarea și transmiterea informațiilor se face prin internet, întîlnirile semestriale fiind pregătite minuțios. S-au desfășurat astfel două întâlniri: prima, informativă, la Innsbruck, la CILPR XXV, cea de-a doua întâlnire reprezentând și primul atelier de lucru care a avut loc anul acesta, în iunie, la Nancy – în cadrul ATILF. Următorul atelier de lucru este programat pentru ianuarie 2009, la Saarebruck.

3.5. Structura articolelor

Fiecare lemă (element panroman identificat prin metoda specifică, gramatica comparată-reconstrucție), este introdus prin asterisc (semnul cunoscut al elementelor lingvistice reconstruite).

Fiecare intrare corespunde unui articol lexicografic alcătuit din două părți: prima parte – corpul lexicografic propriu-zis, tehnic, sintetic – este alcătuită conform unor norme riguroase și cuprinde evidența minuțios actualizată a tuturor formelor lingvistice prototipale (cu prima lor atestare) din fiecare limbă / grai romanic(ă) (sunt marcate excepțiile de la regulile fonetice istorice clasice); urmează o a doua parte a articolului, analitică, în care sunt dezvoltate comentarii esențiale înțelegerii și descrierii evoluției fiecărui element considerat semnificativ pentru respectivul grup romanic lematizat. Aici apar concentrate lexicografic o serie de observații conexe *și* de natură semantică. Se încearcă (și se reușește, după părerea noastră) o mai mult decât necesară completare a lexicografiei etimologice romanice care, în mod evident, are carențe la nivelul comparativismului semantic.

3.6. Nomenclatura

Dacă, din punctul de vedere al intensității analitice, DÉRom își depășește cu mult predecesorul, în privința nomenclaturii (a clasicei liste de cuvinte) lucrarea

actuală este mai redusă, propunându-şi să se oprească numai asupra lexicului ereditar stabilit de Fischer în 1969 (*Fondul panromanic*) la un număr de 488 de lexeme. Această reducţie ţine cont de stadiul actual al altor lucrări în domeniul romanisticii [8] care, prin natura obiectului lor de analiză, dezvoltă şi rezolvă independent, cu minuţie, o serie de aspecte pe care vechiul REW le cuprindea în paginile sale: elemente deonomastice, elemente de adstrat, de superstrat. În privinţa lexicului protoroman regional (elementele specifice numai unor / unei zone romanice), studiul acestuia va reprezenta o etapă ulterioară, un viitor proiect în continuarea celui actual.

Primul articol finalizat DÉRom cu acces liber *on line* este : */'kad-e-/ « tomber » (Eva Buchi). Documentaţia *on line* acoperă toate articolele prevăzute pentru a fi redactate în primul an al proiectului, în 2008. De asemenea, au fost până acum deja redactate, urmând să suporte etapele ulterioare de revizie şi finalizare, articolele: */'akuɪl-a/ (REW$_3$ *s.v. aquila*) (Yan Greub), */'ann-u/ (REW$_3$ *s.v. annus*) (Victor Celac), */'dɛke/ (REW$_3$ *s.v. dĕcĕm*) (Myriam Benarroch), */'ɸen-u/ (REW$_3$ *s.v. fēnum*) (Jan Reinhardt), */ka'ßall-a/ (REW$_3$ *s.v. cabălla*), */ka'ßall-u/ (REW$_3$ *s.v. cabăllus*) (Ana María Cano González), */'karpɪn-u/ (REW$_3$ *s.v. carpĭnus*), */kas'tani-a/ et */kas'tini-a/ (REW$_3$ *s.v. castanea/castinea*) (Stella Medori), */'laks-a-/ (REW$_3$ *s.v. laxāre*) (Cristina Florescu), */'lɛnd-/ (REW$_3$ *s.v. lens, lĕnde / lĕndĭne / *lĕndōne / *lĕndĭte*) (Luca Bellone), */'pɛrsɪk-u/, */'pɛsɪk-u/ et */'pɛsk-a/ (REW$_3$ *s.v. pĕrsĭca/pessĭca*) (Maria Reina Bastardas i Rufat), */'pont-e/(REW$_3$ *s.v. pons, pŏnte*) (Marta Andronache), */'somn-u/ (REW$_3$ *s.v. sŏmnus*) (Ana Isabel Boullón Agrelo).

Situl proiectului, mereu actualizat, poate fi consultat la adresa: http://www.atilf.fr/DERom

Bibliografie

Buchi, Schweickard 2008: Éva Buchi, Wolfgang Schweickard, *Romanistique et étymologie du fonds lexical héréditaire : du REW au DÉRom* (*Dictionnaire Étymologique roman*), 16 mai 2008, Colloque international *La romanistique dans tous ses états* (Universitatea Montpellier III/Béziers).

Buchi, Schweickard: Éva Buchi, Wolfgang Schweickard, *À la recherche du protoroman : objectifs et méthodes du futur Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*, in *Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Innsbruck, 3-8 septembre 2007)*, Tübingen, Niemeyer (sub tipar).

Chambon, Sala 1998: Jean-Pierre Chambon, Marius Sala, (dir.), *Tavola rotonda. È oggi possibile o augurabile un nuovo REW ?*, in Ruffino Giovanni (éd.), *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Centro di studi filologici e linguistici siciliani, Università di Palermo 18-24 settembre 1995)*, Tübingen, Niemeyer, 3, p. 983-1023.

Chambon 2007: Jean-Pierre Chambon, *Remarques sur la grammaire comparée-reconstruction en linguistique romane (situation, perspectives)*, in *Mémoires de la Société de linguistique de Paris* 15, p. 57-72.

Chambon (sub tipar): Jean-Pierre Chambon, *Pratique étymologique en domaine (gallo-) roman et grammaire comparée-reconstruction. À propos du traitement des mots héréditaires dans le TLF et le FEW*, in: [volume de mélanges en l'honneur d'un collègue].

[8] Cf. mai ales Schweickard (1997–).

Corominas, Pascual 1980–1991: Joan Corominas, José Antonio Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 volume, Gredos, Madrid.

Corominas 1980–2001: Joan Corominas, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 volume, Barcelone, Curial.

Dardel 1996: Robert de Dardel, *À la recherche du protoroman*, Tübingen, Niemeyer.

Iancu 1969: Iancu Fischer, *Fondul panromanic*, în Ion Coteanu (coord.), *Istoria limbii române*, 2, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 110-116.

Frăţilă 1994: Frăţilă Vasile, *Aggiunte romene al REW. Nuove parole di origine latina*, în *Medioevo romanzo*, 19, Bologna, anno XIX, p. 325-344.

Graur 1937: Alexandru Graur, *Corrections roumaines au REW*, in „Bulletin linguistique", 5, p. 80-124.

Iliescu 1970: Maria Iliescu, *Encore à propos des mots «reconstruits» et des mots «attestés»*, în „Revue roumaine de linguistique", 15, p. 465-469.

Müller 1987: Müller Bodo, *Das Lateinische und das Latein der etymologischen Wörterbücher der romanischen Sprachen*, în Dahmen Wolfgang *et alii* (éd.), *Latein und Romanisch. Romanistisches Kolloquium I*, 311-322, Tübingen, Narr.

Piel 1961: Josef Maria Piel, *De l'ancien REW au nouveau REW*, în *Lexicologie et lexicographie françaises et romanes. Orientations et exigences actuelles (Strasbourg, 12-16 novembre 1957)*, Paris, Éditions du CNRS, p. 221-239.

Pfister 2003: Max Pfister, *Problemgeschichte der romanistischen etymologischen Forschung*, în Ernst Gerhard, Gleßgen Martin-Dietrich, Schmitt Christian & Schweickard Wolfgang (éd.), *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*, 1, Berlin & New York, de Gruyter, p. 309-318.

Pfister, Schweickard 1979–: Max Pfister, Wolfgang Schweickard, (dir.) *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Reichert.

Pfister 1997–: Wolfgang Schweickard, *Deonomasticon Italicum. Dizionario storico dei derivati da nomi geografici e da nomi di persona*, Tübingen, Niemeyer.

Wagner 1960–1964: Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo* (DES), 3 volumes, Heidelberg, Winter.

Wartburg *et alii* 1922–2002: Walther von Wartburg *et alii*, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes* (FEW), 25 volume, Bonn, Heidelberg, Leipzig-Berlin, Bâle, Klopp, Winter, Teubner, Zbinden.

Le roumain dans le *Dictionnaire Étymologique Roman* DÉRom (< *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* REW)

Ce travail présente la structure générale et les premiers acquis du projet *Dictionnaire Étymologique Roman* (DÉRom). *Première phase: le noyau panroman*, qui se veut l'héritier du *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (REW). L'objectif principal de ce projet soutenu par l'Agence Nationale de la Recherche et la Deutsche Forschungsgemeinschaft (2008-2010), consiste „à reconsidérer, à la lumière des acquis factuels et méthodologiques de la recherche en linguistique historique romane actuelle, les quelque 500 bases étymologiques communes à l'ensemble des langues romanes et d'en présenter l'analyse phonologique, sémantique et historique sous une forme lexicographique-informatique". En tant que langue romane du Sud-Est la mieux décrite, le roumain occupe une place importante dans le projet.

Iaşi, România

Derivate în DTLR. Bază lexicală informatizată

Cristina FLORESCU, Elena DĂNILĂ, Laura MANEA,
Marius-Radu CLIM, Marius RĂSCHIP

1. Introducere

Comunicarea de față se referă la o serie din rezultatele cercetării cuprinse în proiectul *DLRI. Bază lexicală informatizată. Derivate* (cod CNCSIS 1609), desfăşurat în perioada 2007-2008.

Analiza lingvistică şi informatică a fenomenului derivării cu sufixele *-ime* şi *-işte* pe teren românesc pleacă de la achiziționarea electronică a acestor derivate, realizându-se, astfel, în lexicografia românească, primul eşantion semnificativ care include un corpus de articole DA+DLR informatizat, unificat şi actualizat. Proiectul, condus de CS I Cristina Florescu, se derulează în Institutul de Filologie Română „A. Philippide" al Academiei Române – Filiala Iaşi, iar echipa de cercetare este formată din lingviştii Laura Manea, Elena Dănilă, Marius-Radu Clim şi informaticienii Bogdan Aldea, Corina Forăscu şi Marius Răschip[1].

În ultima perioadă, în filologia românească s-au inițiat proiecte menite să ducă la unificarea, informatizarea, actualizarea lexicologică şi bibliografică a lucrării fundamentale a lexicografiei româneşti, *Dicționarul Tezaur al Limbii Române* (DA+DLR).

Proiectul prezent îşi propune trei obiective.

1. Analizarea lingvistico-lexicografică şi prelucrarea informatică a unui grup lexical format din toate derivatele pe terenul limbii române cu sufixul *-ime* (de origine latină) şi cele cu *-işte* (de origine veche slavă) existente în DA, DLR, MDA şi în bibliografia de strictă specialitate. Grupul lexical este reprezentat de 720 de articole lexicografice prelucrate în format XML – inițial cu ajutorul DLRex[2], corpus concretizat într-o bază de date lexicale informatizată cuprinzând aceste derivate. În funcție de materialul achiziționat în format electronic s-a realizat rafinarea instrumentului de lucru nou creat.

2. Unificarea lingvistică, tehnico-lexicografică a articolelor DA+DLR conform normelor DLR.

3. Redactarea unui volum care să cuprindă:

a) un dicționar tipărit însumând derivatele în discuție, înregistrat pe suport electronic şi introdus on-line;

---

[1] Mulțumim şi pe această cale d-lui prof. univ. Dan Cristea pentru sprijinul constant acordat.

[2] DLRex este un instrument de achiziționare, prelucrare şi consultare a DLR, creat în cadrul grantului *Dicționarul limbii române în format electronic. Studii privind achiziționarea* (cod CNCSIS 1815), proiect desfăşurat în perioada 2003 – 2005.

b) un studiu care să însumeze cercetările întreprinse de grupul de cercetători pe parcursul celor doi ani de proiect, în domeniile: lexicologie, istorie a limbii române şi istorie a limbii literare, gramatică, lexicografie informatizată.

În cadrul cercetării de față se întreprinde pentru prima dată achiziționarea electronică a unor texte lexicografice grupate categorial atât din seria veche DA a *Dicționarului limbii române*, cât şi din seria nouă DLR. În egală măsură, analiza vizează actualizarea şi unificarea, cu ajutorul instrumentelor şi tehnologiei create, a unui grup lexical semnificativ pentru limba română. Subliniem că, înaintea cercetării de față, respectivul grup lexical cuprindea articole lexicografice inegale în ceea ce priveşte informația lingvistică, redactate conform principiilor lexicografice vechi din DA şi respectiv tehnicii noi din DLR.

Au fost realizate fazele prevăzute în proiect.

a) S-a stabilit lista de intrări. Precizăm faptul că cercetarea a plecat de la un număr de cca 300 lexeme, stabilite în funcție de lucrările de specialitate anterioare, ajungându-se la o cifră de 720 de lexeme înregistrate în bibliografia de bază.

b) S-a făcut scanarea articolelor care cuprind derivatele respective din DA şi din DLR (o parte din materialul scanat a fost selectat din corpusul de date lexicografice DA+DLR din proiectul complex eDTLR[3]).

c) S-a realizat OCR-izarea[4] materialului rezultat.

d) S-a finalizat corectarea materialului OCR-izat. Precizăm că, dacă pentru materialul DLR – în cadrul grantului *Dicționarul limbii romane în format electronic. Studii privind achiziționarea* – operația de OCR-izare mai fusese întreprinsă, prin cercetarea de față, pentru prima oară este făcută OCR-izare unor articole, grupate lexicologic, din DA.

e) Operația de maximă dificultate a fost reprezentată de redactarea, în funcție de normele DLR, a unui număr de cca 220 articole cu derivate în *-ime* şi *-işte* din porțiunea cuprinsă în DA; respectiva operație a presupus documentare lingvistică, fişare, stabilire a definițiilor, structurare a arborelui lexical, propunere a unor noi etimologii.

f) Este în curs de desfăşurare rafinarea, în funcție de materialul lexicografic, a instrumentului informatic de lucru.

g) Este pe cale de finalizare prelucrarea lingvistico-semantică a corpusului de date astfel obținut.

2. Analiza computațională

Baza lexicală informatizată presupune realizarea unei interfețe în care să se poată face consultarea întregului corpus de derivate obținut în cadrul proiectului.

În urma operațiilor menționate anterior a rezultat o listă de cuvinte care a fost prelucrată informatic după cum urmează:

a) lista editată în Microsoft Word a fost salvată în formatul Web Page Filtered „.html";

[3] Proiect complex *eDTLR – Dicționarul Tezaur al Limbii Române în format electronic* (2007–2010).

[4] Transpunerea din format imagine (.tif) în format text (.rtf).

b) formatul rezultat „.html" a fost transformat în aşa fel încât să respecte standardul XHTML, folosind parserul Mozilla;

c) în formatul transformat, de tip XML, intrările de dicţionar au fost identificate şi salvate în fişiere (pagini XHTML) separate;

d) referinţele („v." intrare) au fost transformate în legături dintre pagini;

e) în final s-a creat un index alfabetic.

Transformarea în format XML şi parsarea sumară a intrărilor de dicţionar au fost implementate în limbajul de programare Java, folosindu-se diverse biblioteci cum ar fi: dom4j, htmlparser, mozillahtmlparser.

Păstrarea fiecărei intrări de dicţionar într-un fişier separat aduce mai multă flexibilitate în exploatarea colecţiei. Într-o abordare simplă, aceste fişiere pot fi indexate cu un motor de căutare on-line. Cuvântul titlu al intrării este şi titlu de pagină, iar acest lucru creşte importanţa paginii la o eventuală căutare a lui, făcând ca un motor de căutare să schimbe ordinea rezultatelor în funcţie şi de preferinţele exprimate de utilizatori. O pagină aleasă mai des va primi o poziţie mai importantă.

3. Analiză lingvistică

Din punct de vedere lingvistic, în proiectul de faţă se urmăresc o serie de relevanţe specifice.

În primul rând, este urmărită evoluţia fenomenului lingvistic din momentul ultimelor studii de specialitate din 1962 (anul celor din urmă lucrări focalizate asupra elementelor în discuţie) şi până astăzi, marcându-se importanţa unei asemenea analize centrate asupra materialului exhaustiv din DA şi DLR. Se studiază relevanţa privind acest tip de analize valorificatoare a bogatului material lexicologic cuprins în DA+DLR.

Atragem atenţia asupra faptului că ne confruntăm adesea cu păreri conform cărora se consideră că materialul lexical cuprins în DA+DLR este în totalitate cunoscut şi analizat în literatura de specialitate, discuţiile analizelor lingvistice axându-se, mai totdeauna, asupra limitelor inerente acestui lexicon tezaur. Fără discuţie, în mod normal şi obligatoriu, DA+DLR cuprinde un material mereu depăşit, pe măsura evoluţiei limbii şi avansării cercetării lingvistice. Lexiconul în discuţie se structurează ca un punct de plecare (preluat, completat şi modificat) pentru cele mai multe analize ale cercetărilor lexicale contemporane. Finalizarea DLR creează posibilitatea de a avea o evidenţă, extrem de minuţioasă lexicografic, asupra unei întregi suite de fapte lingvistice importante care pot fi vizualizate pentru prima oară la nivel macro-lexicografic.

Discutând, punctual, cazul derivatelor din limba română, modificarea cantitativă a numărului derivatelor analizate până acum impune o reajustare a gândirii fenomenului. Altfel spus, într-un fel se prezintă generalizarea analitică (etimologică, semantică, gramaticală etc.) în cazul unui material lexical care cuprindea un corpus de cca 300 de lexeme, şi cu totul altfel analiza unui corpus care conţine în prezent 720 de lexeme. Parametrii analizei se amplifică, modificându-se semnificativ.

Asemenea tip de analize generalizatoare, care să însumeze *toate* datele lexicale cuprinse în corpusul DA+DLR = DTLR pot produce modificări asupra obiectului de studiu mult mai mult decât se consideră îndeobşte.

În cazul de faţă, analiza lingvistică a lexemelor avute în vedere este întreprinsă din punctul de vedere al etimologiei, al structurii semantice şi noţionale, al categoriei gramaticale, al repartiţiei dialectale, stilistice etc.

Se înţelege că cercetarea valorifică toate analizele lingvistice anterioare care studiază aspecte semnificative privind formarea şi structura derivatelor în limba română (Pascu 1916, Paşca 1948, Carabulea 1959, Sădeanu 1962).

Nu ne putem permite aici o descriere minuţioasă a rezultatelor lingvistice ale cercetării întreprinse. Ne vom opri la câteva aspecte semnificative în sensul celor spuse până acum.

Sub aspect derivativ, sufixele lexicale în discuţie au un potenţial productiv mare.

Într-o primă fază, proiectul nostru a pornit – pe baza studiilor de specialitate care identificaseră derivatele formate cu aceste sufixe – de la un număr de cca 180 derivate cu sufixul *-ime* şi un număr de 140 derivate cu sufixul *-işte*, deci un total de cca 320 derivate cu aceste sufixe.

În urma stabilirii listei de cuvinte pe baza fişării DTLR şi a lucrărilor de specialitate s-a ajuns la rezultate mult îmbunătăţite: 720 derivate (din care cca 160 de intrări sunt variante). Dintre acestea cca 490 sunt derivate cu sufixul *-ime* şi cca 230 cu sufixul *-işte*.

3.1. Sufixul *-ime*

Avem în vedere situaţia specifică pentru limba română a derivatelor cu sufixul *-ime* (< lat. *-imen*).

Din punct de vedere statistic, în română, sufixul *-ime* se ataşează unor cuvinte de origine diversă (latină, slavă, turcă, maghiară etc.)[5], remarcându-se o situaţie specială pentru limba română veche (unde sufixul *-ime* formează derivate substantive abstracte – de tipul *cruzime* < *crud, înălţime* < *înalt* etc.), faţă de limba română contemporană (unde sufixul *-ime* a primit mai ales o valoare colectivă – *românime* < *român*) (Iordan 1956: 311; Ivănescu 2000: 701).

Din punct de vedere semantic, sufixul *-ime* formează:

a) substantive feminine care exprimă:

– o dimensiune: *adâncime, afunzime, grosime, înălţime, îngustime, întinzime, lărgime, lătăţime, lăţime, lungime, mărime, micime, micşorime, mititecime, profunzime, scurtime, strâmtime, subţirime* etc.;

– o calitate: *acrime, amărime, ascuţime, cruzime, frăgezime, grăsime, iscusime, iuţime, limpezime, netezime, prospeţime, surzime, usturime, uşurime* etc.;

– o cantitate: *desime, mulţime, puţinime, puţintime, rărime* etc.;

– valoare temporală: *învechime, vechime* etc.

b) numerale fracţionare: *cincime, cincizecime, doime, miime, milionime, treime, sutime, zecime* etc.;

---

[5] Vezi şi Carabulea 1959: 67.

c) substantive cu valoare colectivă, derivatele nou formate exprimând:

– o mulţime de oameni: *arăbime, arăpime, argăţime, aristocraţime, armenime, arnăuţime, aromânime, artistime, avocăţime, latinime, lăutărime, lehime, leviţime, liberălime, lipovenime, lipscănime, locţiitorime, locuitorime, lotrime* etc.;

– o mulţime de animale: *broştime, lăcustime* etc.;

– o mulţime de plante: *nucime, lămâime, lăptucime, stejărime, tufărime* etc.;

– o mulţime de obiecte: *aurărime, lădiţime, lănţurime, lemnime, lesime, ruginime, scăunime, scândurime* etc.

Se observă că în limba română valoarea colectivă a acestui sufix este cea care primează, formându-se cca 200 de substantive colective feminine din totalul de cca 410 derivate cu acest sufix (nu am luat în calcul şi variantele lexicale ale acestor derivate). În contextul limbilor romanice, doar româna a păstrat sufixul latin *-imen* în derivate colective; în afara ariei romanice, acest sufix mai apare şi în albaneză (Meyer-Lübke 1895: 531).

Cele mai multe derivate cu sufixul colectiv *-ime* au un singur sens cu respectiva valoare, dar există şi derivate care au mai multe sensuri dintre care doar unul are un semantism colectiv. De exemplu, *întunecime* 1. „întuneric (adânc), obscuritate; 2. (despre lună sau soare) eclipsă”[6], 3. (fig.) „lipsă de cultură, barbarie”; 4. (rar) „mulţime nenumărată”; *prostime* 1. „simplitate, modestie; sărăcie”, 2. (învechit) „neştiinţă, ignoranţă, nepricepere” 3. „prostie; ceea ce denotă prostie”, 4. (cu sens colectiv) „oameni de rând, marea masă a populaţiei; s p e c . ţărănime; norod, gloată, mulţime” etc.

Anumite derivate au un sens colectiv dat chiar de cuvântul de bază (vezi *mulţime* < *mult*, *desime* deja menţionat etc.), deci sufixul colectiv nu face decât să întărească semantismul colectiv al derivatului.

În ceea ce priveşte nuanţa peiorativă, aceasta poate fi remarcată la unele derivate prin semantismul lor plin [(peior.) *burtăverzime* „burghezie” < *burtăverde* „burghez”, (peior.) *calicime* < *calic*, (peior.) *golănime* < *golan* etc.] sau în funcţie de context [(peior.) *popime* < *popă*].

Din punct de vedere gramatical sufixul colectiv *-ime* se poate ataşa: unor substantive (*arăbime* „mulţime de arabi”, *băieţime* „număr mare de băieţi”, *ţărănime* etc.), unor adjective (*albăstrime* „oameni de la oraş îmbrăcaţi în albastru”, *desime* „desiş”, *greime* „mulţime, grosul (oştii)”, *vechime* „oameni din trecut”; unor adverbe (*josime* „oameni de jos”, *călărime* „oameni călări”); unor verbe (*arzime* „febră”, *însoţime* „grup de oameni, ceată”).

3.2. Sufixul *-işte*

Dacă în cazul derivatelor cu suf. *-ime* caracterul derivat al fiecărui element este uşor identificabil, problema care se pune fiind cea a primitivelor (nu vom discuta acum acest aspect), derivatele cu suf. *-işte* pun problema unei atente disocieri a derivatelor de primitivele care au introdus în limbă respectivul sufix. De exemplu, *gunoişte* este considerat derivat în Sădeanu 1962, MDA, Florescu 2007, câtă vreme în DA şi Pascu 1916 este considerat primitiv, împrumutat din vechea slavă. Sau: disocierea omonimelor antrenează niveluri diferite ale raportului dintre

[6] Precizăm faptul că definiţiile au fost simplificate şi că spaţiul nu ne permite să cităm sursele.

împrumuturile lexicale și derivatul pe teren românesc; de exemplu, *capiște*, cuvânt împrumutat din vechea slavă („templu antic"), *capiște* („căpiță") împrumutat din sârbă și *capiște* („căpătenie") derivat pe terenul limbii române.

În funcție de realitatea desemnată, derivatele în *-iște* pot fi grupate în (menționăm cele mai semnificative categorii semantice):

– locul pe care cresc sau sunt cultivate, ori au crescut plante sau arbori: *barabuliște, cânepiște* etc.;

– un loc special amenajat sau adăpost natural pentru vite, ori un loc unde își au sălașul animale sălbatice: *bouriște, lupiște* etc.;

– un loc având anume caracteristici, calități, trăsături (geomorfologice): *băteliște, goliște* etc.;

– un loc pe care se fac sau pe care s-au făcut anumite construcții, amenajări: *cotiște* „cătun", *cuptoriște* „loc pentru cuptor" etc.;

– un loc pe care se desfășoară ori unde s-a desfășurat o acțiune, o activitate etc.: *alergăriște* „hipodrom", *mulgăriște* „loc în care se mulg oile" etc.;

– plantele care cresc, fiind sau nu cultivate, ori fiind depozitate pe un anume teren: *ariniște, curpeniște, făgiște* etc.;

– un grup de ființe: *roieliște* „mulțime de pui de albină", *porumbăriște* etc.;

– diverse construcții, amenajări etc. și unele părți ale acestora (cu anumite trăsături caracteristice): *măieriște* „construcție unde se păstrează recolta, uneltele", *moliște* „porțiune din fagure în care s-au instalat moliile" etc.;

– o acțiune: *măsoriște, opreliște, pieiște* etc.;

– o stare fizică, sufletească, trăsătură caracteristică etc.: *firiște* „soi, viță", *liniște* etc.;

– o caracteristică a naturii, fenomen sau stare atmosferică etc.: *noriște* „cer înnorat", *prigoriște* „caniculă", *soriște* etc.

Din punct de vedere gramatical, sufixul *-iște* se atașează mai ales unor substantive: *alergăriște* „alergare; hipodrom" < *alergare*; *barabuliște* „ogor pe care se cultivă cartofi" < *barabulă* „cartof"; *făgiște* „pădure de fag" < *fag*; *vraiște* < *vrah* (varianta lui *vraf*) (cu sensul învechit și popular: „snopi de cereale desfăcuți și împrăștiați pe arie pentru a fi treierați cu ajutorul vitelor)". De asemenea, sufixul respectiv se poate atașa și unor adjective – precum: *liniște* < *lin*, *desiște* „teren acoperit cu mulțime deasă de arbori" < *des*, *goliște* „loc neacoperit (de vegetație)" < *gol*, – sau unor verbe: *împărțiște* „împărțire" < *a împărți*, *pribegiște* < *a pribegi*, *zăcăriște* < *a zăcări* „a zăcea".

4. Valorificare privind istoria limbii române literare: derivatele în *-ime* și *-iște* la Dosoftei.

Evoluția diacronică a cuvintelor derivate cu cele două sufixe și productivitatea acestora marchează semnificativ etapele dezvoltării limbii române literare. Fapt valabil pentru toate articolele DTLR (DA actualizat+DLR), suita de citate cuprinse în corpul fiecărui articol conturează și lexicologic, la nivelul limbii literare, personalități culturale de excepție.

Supunem cercetării câteva aspecte semnificative privind situația derivatelor cu sufixele *-ime* și *-iște* în opera mitropolitului moldovean Dosoftei, considerat ctitorul limbii liturgice românești și al limbajului poetic românesc.

Preocuparea pentru re-valorificarea scrierilor cărturarului [cf. Manea 2006] a scos la iveală, pentru grupul lexical al derivatelor analizate, pe de o parte, valori semantice necunoscute în structura lexicală a cuvintelor deja înregistrate în literatura de specialitate și, pe de altă parte, prime atestări ale derivatelor în discuție, atestări care nu au fost cuprinse în DA și în DLR.

Strict taxonomic, în scrierile cărturarului au fost identificate 20 de cuvinte formate cu sufixul *-ime: boierime, dăscălime, desime, frățime, grăsime, greime, grosime, iuțime, israilime, înălțime* (mai ales în forma *nălțâme*), *jidovime, lărgime, lățime, lungime, mulțime, omenime, preoțime, prostime, usturime, voinicime* (în forma *vonicime*) și 11 derivate în *-iște*: *alergăriște, cinsteliște, glodiște, goliște, gunoiște, jărtviște, liniște, oprealiște, priveliște* (în forma *prăviriște), trupiște, zăcăriște* (în forma *dzăcăriște*).

Din punct de vedere semantic, și în cazul limbii literare a lui Dosoftei, sufixul *-ime* formează dominant derivate care exprimă: a) calitatea (*desime, greime, grosime, iuțime, înălțime, lărgime, lungime, grăsime*) – atașându-se unor adjective, b) o senzație sau o stare – atașându-se unui verb (*usturime*) ori c) are valoare colectivă, desemnând o colectivitate de persoane (*boierime, dăscălime, frățime, israilime, jidovime, mulțime, omenime, preoțime, prostime, voinicime*). Derivate precum *desime, mulțime* au sens colectiv dat de însuși cuvântul de bază.

Ca să dăm un singur exemplu, ne vom opri asupra lexemului *greime* (*greu* + suf. *-ime*). Acesta este un cuvânt complex din punct de vedere semantic, care a dispărut din limba literară încă de la începutul secolului al XIX-lea (potrivit DA, acesta apare, ultima dată, în *Fabulele* lui Donici). Atestarea sa regională, dar cu un sens care nu se întâlnește în scrierile vechi, anume „vreme rea, cu furtună”, ne face să presupunem că avea circulație în graiul poporului de la începutul scrisului în limba română. Important este nu numai faptul că termenul este atestat pentru prima oară în opera lui Dosoftei, ci și că scriitorul l-a nuanțat, folosindu-l în construcții pe care astăzi le-am considera figurate: *Atâta-i de dânsul a dzâce, că cu cuvântul pre toț elinii au întrecut. Și osăbi la* greimea *gândurilor și la lesnea și înflorita graiului* (iunie 46^{v}/26). Un alt citat: *Apoi Marele Constantin i-au făcut o sântă besearică luminată și scumpă. Și mărirea și* greimea *aceii besearici scumpe în minunată făptură s-au mutat într-însă sintele lui moștii* (mai 123^{r}/7) dezvăluie o evoluție semantică a termenului analizat de la sensul „important; decisiv” a adjectivului *greu* (*cuvânt greu*): „importanță, însemnătate (deosebită)”.

Cu sufixul *-ime* s-a creat un număr de derivate care s-au păstrat până astăzi în limba literară *boierime, dăscălime, desime, grăsime, grosime, iuțime, înălțime* (mai ales în forma *nălțime*), *jidovime, lărgime, lățime, lungime, mulțime, preoțime, prostime, usturime.* Dacă, pe de o parte, cuvinte ca *jidovime, omenime, voinicime* au avut din limba română veche și până astăzi circulație reală în graiuri, sau un termen bisericesc ca *frățime* este posibil să fie folosit în continuare în cercul clericilor, pe de altă parte, un cuvânt ca *greime* – creație artificială, servind traducerii unor sensuri abstracte ale unor cuvinte slavone sau grecești – a dispărut treptat din limbă din cauza concurenței substantivului *greutate.*

Sufixul *-işte* a fost folosit de mitropolit pentru a crea, de la cuvinte vechi în limbă, o serie de termeni care să-l ajute în traducerea termenilor desemnând unele noţiuni ori unele realităţi pentru care româna nu avea echivalent. Din acest motiv, multe derivate în *-işte* din limba cărturarului reprezintă formaţii specifice lui Dosoftei, care nu au avut, probabil, circulaţie în limbă: *alergărişte, cinstelişte, glodişte, jărtvişte, trupişte, zăcărişte. Golişte* este un cuvânt care aparţine registrului popular, iar *gunoişte, linişte, oprelişte, privelişte* rămân termeni bine ancoraţi în vocabularul limbii române.

Punctual, cercetarea caracterului specific al derivatelor în *-ime* şi *-işte* în scrierile reprezentative ale lui Dosoftei, cercetare posibilă datorită materialului adunat, recuperat şi prelucrat în proiectul de faţă, reliefează câteva aspecte.

1. Au fost descoperite prime atestări ale unor cuvinte care sunt înregistrate în DA, DLR din alte texte, mai recente, ale literaturii vechi. Termeni ca: *boierime, grăsime, grosime* apar în limba scrisă, pentru prima oară, în scrierile lui Dosoftei.

2. S-a găsit un cuvânt nou, *jărtvişte*, care nu a fost lucrat în nici unul din dicţionarele mari ale limbii române.

3. S-au găsit primele atestări pentru sintagma *linişte veşnică*, ale locuţiunii adverbiale *în prăvirişte* şi ale locuţiunii prepoziţionale *în prăviriştea.*

4. S-au descoperit cuvinte care nu au atestări în DA, DLR din opera mitropolitului: *desime, grosime, gunoişte, iuţime, lăţime, oprelişte.*

5. Au fost recuperate citatele pentru *dăscălime, jidovime*, înregistrate în DA, DLR din antologii de texte româneşti vechi.

6. Au fost descoperite sensuri ale unor cuvinte care apar pentru prima dată în opera mitropolitului:

– sensul figurat al cuvântului *glodişte.*

– *greime:* „stare, situaţie etc. dificilă, neplăcută, îngrijorătoare; povară sufletească; dificultate, obligaţie materială care împovărează situaţia cuiva"; „cantitate mare"; „forţă, profunzime a gândirii; putere de judecată"; „importanţă, însemnătate (deosebită)";

– *grosime:* „diametrul secţiunii transversale a unui corp";

– *înălţime* (în forma *nălţime*)*:* „grad, rang, demnitate înaltă; persoana care ocupă o asemenea demnitate"; „loc înalt; vârf, culme";

– *lungime:* „întindere în spaţiu a unui drum"; „distanţă"; „întindere (prea mare şi nejustificată) a unei opere literare, a unui text etc.";

– *prostime:* „oameni de rând, marea masă a populaţiei; ţărănime; norod".

5. Concluzii

Dacă sufixul *-ime* a avut o productivitate mare în limba literară veche, fiind şi în limba contemporană deosebit de activ, mai ales cu valoare colectivă, sufixul *-işte*, extrem de productiv în limba română veche, astăzi şi-a încetat, practic, funcţionalitatea.

Rezultatele cercetării acestui grant vor fi valorificate într-un volum colectiv, prin care se probează în mod concret eficacitatea acestor tipuri de demersuri lingvistice care valorifică întregul material lexicologic cuprins în DTLR.

Bibliografie

Carabulea 1959: Elena Carabulea, *-AME şi -IME în limba română*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, p. 65-75.

Cristea, Răschip *et alii*, 2007: Dan Cristea, Marius Răschip, Corina Forăscu, Gabriela Haja, Cristina Florescu, Bogdan Aldea, Elena Dănilă, *The Digital Form of the Thesaurus Dictionary of the Romanian Language*, în *Advances in Spoken Language Technology* (edit. Corneliu Burileanu, Horia-Nicolai Teodorescu), Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 195–206.

DA = *Dicționarul limbii române*, tom I-II, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul", Imprimeria Națională, 1913-1937.

DLR = *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, tom VI-XIV, Bucureşti, Editura Academiei, 1965-2007.

Dănilă 2007: Elena Dănilă, *Le traitement lexicographique des dérivés aux suffixes collectifs en roumain et en français, en DLR et en TLFi (roum. -ime, -iste et fr. -aille, -erie)*, în *XXV CILPR 2007 Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes. Communications: Résumés,* Innsbruck, Innsbruck University press, p. 572-573.

Florescu 2006: Cristina Florescu, *Linişte şi derivatele pe teren românesc în -işte*, în Volum omagial „Mioara Avram", Bucureşti, Editura Academiei, p. 151-160.

Florescu 2007: Cristina Florescu, *Probleme de semantică a limbii române*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Haja, Dănilă *et alii* 2005: Haja, Gabriela, Dănilă, Elena, Forăscu, Corina, Aldea, Bogdan-Mihai, *Dicționarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziționarea*, Iaşi, Editura Alfa, publicat şi electronic pe www.consilr.info.uaic.ro.

Iordan 1956: Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învățământului.

Ivănescu 2000: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Manea 2006: Laura Manea, *Viața şi petreacerea svinților. Studiu lingvistic. Partea I,* Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Meyer-Lübke 1895: W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, Paris.

MDA = *Micul dicționar academic*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001-2003.

Pascu 1916: Gheorghe Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Edițiunea Academiei Române.

Sădeanu 1962: Florența Sădeanu, *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiției lor*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei p. 41-88.

Tufiş, Diaconu 1995: Tufiş, D., Diaconu, L., Barbu, A.M., Diaconu, C., *The Mac-ELU implementation of derivative morphology for Romanian*, Research Report, I.C. I, iunie 1995.

Dérivés dans DTLR. Base lexicale informatisée

Ce travail présente les résultats du projet CNCSIS (code 1609) qui se propose l'acquisition et l'actualisation de l'analyse linguistique d'un group lexical formé des dérivés suffixés en roumain en *-ime* et *-işte*, extraits de DA (complété et actualisé) et de DLR. La base lexicale créée à partir de ces dérivés impose des aspects taxonomiques, lexicologiques, étymologiques et informatiques nouveaux.

La contribution de ce projet au développement de la lexicographie informatisée de la langue roumaine dans l'aire européenne a un caractère édificateur par les implications majeures dans la réalisation du futur eDTLR.

Iaşi, România

Contribuţii la informatizarea cercetării filologice româneşti: MLD. Biblia 1688 şi eDTLR

Gabriela HAJA, Elena DĂNILĂ,
Marius-Radu CLIM, Vlad PATRAŞ

1. Începuturile informatizării cercetării filologice la Institutul „A. Philippide"

În ultima vreme, în filologia românească, s-a început elaborarea unor programe ample de realizare a unor baze de date şi a unor instrumente care să servească la modernizarea metodologiei de lucru. Acest lucru va permite sincronizarea cercetării lexicografice româneşti cu cercetări de acelaşi tip din întreaga lume.

Colaborarea cu specialişti de la Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române, începând cu anii '90, şi de la Facultatea de Informatică, începând cu 2001. Proiectele de acest tip sunt facilitate şi de specializarea unor cercetători tineri în domeniul lingvisticii computaţionale, începând cu anul 2001 (anul creării unui astfel de masterat la Facultatea de Informatică din Iaşi). Tendinţa generală din ultima vreme vizează realizarea unor proiecte de cercetare interdisciplinară, de nivel naţional sau european, cu participarea unor specialişti din mai multe domenii: lingvistică, informatică, istorie literară, filosofie ş.a.

La Institutul de Filologie Română „A. Philippide", aflat sub egida Filialei din Iaşi Academiei Române, astfel de demersuri au fost începute în aproape toate departamentele în cadrul cărora se desfăşoară proiecte fundamentale ale Academiei. Astfel, prima lucrare din planul Academiei realizată cu mijloace informatizate a fost *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Moldova şi Bucovina*. S-au iniţiat, ulterior, în cadrul Institutului, demersurile de informatizare a lucrării fundamentale a lexicografiei româneşti – *Dicţionarul limbii române*.

Până în prezent au fost finalizate sau sunt în curs de elaborare, în cadrul Departamentului de Lexicologie – Lexicografie, următoarele proiecte:

a) *Dicţionarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziţionarea* (cod CNCSIS 1815), grant finanţat de Ministerul Educaţiei şi Cercetării (MEC) prin Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior (CNCSIS), desfăşurat în perioada 2003–2005 la Institutul de Filologie Română „A. Philippide". Prin acest proiect s-a verificat şi demonstrat posibilitatea transformării *Dicţionarului limbii române* din text tipărit în text electronic adnotat[1], prelucrat cu

[1] Textul electronic adnotat este un text analizat şi marcat din punct de vedere formal astfel încât să poată fi consultat, corectat, modificat etc. de către specialiştii lexicografi, cu ajutorul calculatorului. Există posibilitatea extragerii din formatul complet a unei forme destinate numai consultării, care să se

ajutorul unui program specific, DLRex – un instrument de achiziţionare, prelucrare şi consultare a DLR, bazat pe o euristică prin care sunt recunoscute diferitele câmpuri formale ale textului unui articol, putându-se identifica automat textul definiţiilor, al citatelor şi acela al siglelor.

b) *Resurse lingvistice în format electronic: Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Regum I, Regum II – Ediţie critică şi corpus adnotat. (MLD. Biblia 1688)* (cod CNCSIS 1454), desfăşurat în perioada 2006–2007. Prin acest proiect a fost găsită o posibilă metodă de achiziţionare în format electronic a unor cărţi vechi din Bibliografia DLR, cu aplicaţie asupra a două cărţi din *Biblia* tipărită la Bucureşti în anul 1688, *A împărăţiilor cea dentâiu, A împărăţiilor a doua,* precum şi crearea unor instrumente de indexare şi adnotare automată, la nivel de cuvânt, a textelor româneşti vechi.

c) *DLRI. Bază lexicală informatizată. Derivate.* (cod CNCSIS nr. 1609), început în 2007 şi care va fi finalizat în octombrie 2008. Prin acest proiect se propune realizarea unui eşantion lexicografic format din derivatele pe terenul limbii române cu sufixul *-ime* – de origine latină, şi cele cu *-işte* – de origine veche slavă, din seria veche DA şi din seria nouă a dicţionarului DLR, precum şi unificarea tehnico-lexicografică a articolelor DA – DLR. Practic, proiectul îşi propune realizarea unui eşantion bine delimitat etimologico-semantic din viitorul eDTLR.

În paralel au fost demarate lucrări de informatizare şi în cadrul Departamentului de Istorie literară de la acelaşi Institut (vezi *Baza de date informatizată a Dicţionarului General al Literaturii Române (DGLR)*).

În principiu, aceste demersuri de informatizare a cercetării filologice româneşti au în vedere, pe de o parte, realizarea de *instrumente* informatizate specifice cercetării filologice: *programe* de prelucrare / analiză automată a textului scris/vorbit, *interfeţe* de lucru on-line, necesare valorificării resurselor create sau existente, iar, pe de altă parte, crearea de *resurse* lingvistice digitizate: *dicţionare* informatizate, *corpusuri* de texte scrise / vorbite.

2. MLD. Biblia 1688

În comunicarea de faţă detaliem, pentru început, unul dintre granturile care au premers, parţial, parteneriatului din cadrul proiectului complex *eDTLR. Dicţionarul Tezaur al Limbii Române în format electronic*, finanţat de CNMP, coordonat de Facultatea de Informatică din Iaşi, şi anume *Resurse lingvistice în format electronic: Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Regum I, Regum II – Ediţie critică şi corpus adnotat (MLD. Biblia 1688).*

În cadrul proiectului *MLD. Biblia 1688* s-a realizat un *corpus* de mici dimensiuni de texte româneşti din secolul al XVII-lea, analizate morfologic, printr-un program de împărţire / analiză automată (corectat de lingvişti), ceea ce a dus, pe de o parte, la *generarea automată a unui indice de cuvinte şi forme* (cuprinzând numele comune din toate cele trei variante de traducere: Biblia 1688, Ms. 45, Ms. 4389) şi, pe de altă parte, la *dezvoltarea unui program de analiză*

adreseze unui public mai larg decât cel al specialiştilor propriu-zişi. Pentru detalii, vezi şi Haja, Dănilă *et alii*, 2005.

automată, adecvat limbii române vechi și la *dezvoltarea unei modalități de lucru la distanță* prin intermediul unei interfețe speciale, adaptabile, perfectibile, pentru validarea / corectarea prelucrării automate.

În continuare, prezentăm interfața de validare / corectare a analizei morfologice automate a textului Bibliei (sec. al XVII-lea). Prima captură de ecran reprezintă pagina web special creată pentru acest demers, fiecare dintre cercetătorii implicați având un cont propriu.

Fișier Editare Vizualizare Istoric Semne de carte Yahoo! Unelte Ajutor

http://consilr.info.uaic.ro/~biblia/bine/gata/logare/login.php

Familiarizați-vă cu Fire... Ultimele titluri

Search Web Mail My Yahoo! HotJobs Games

Google Search Bookmarks

Proiectul este privat. Indicațiile se primesc direct de la Institut.

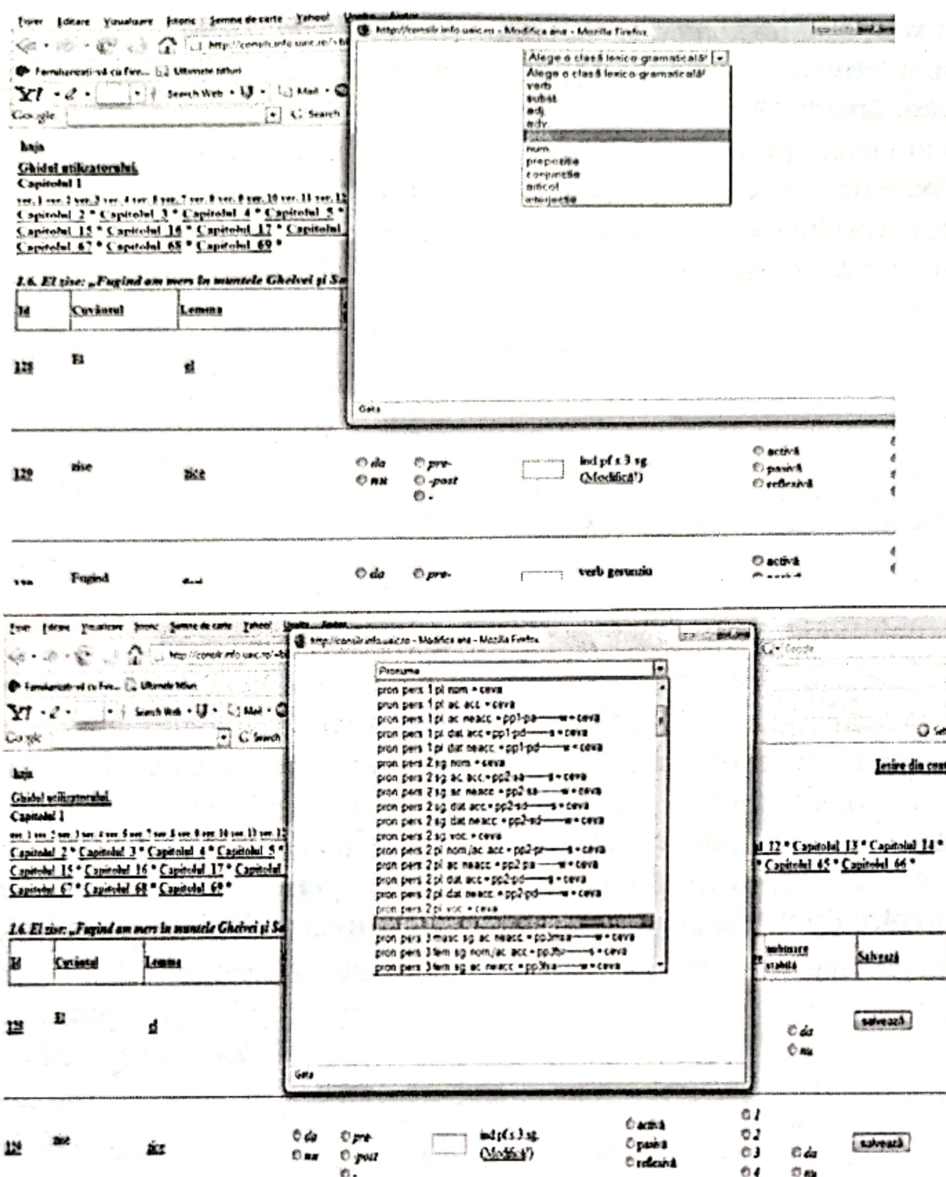
Nume: haja

Parola: ********

Intră

Copyright © FII & Institutul de Filologie "Al. Philippide" | 2007

Următoarele capturi de ecran prezintă modalitățile de folosire ale acestei interfețe de corectură, cu posibilitățile de optare pentru o anumită categorie gramaticală, pentru diferitele elemente de nuanțare a analizei lexico-gramaticale.

Rezultatele proiectului s-au materializat într-un volum, al şaptelea al cunoscutei serii *Monumenta linguae Dacoromanorum* de la Iaşi, în forma consacrată şi în format electronic. Gradul de recunoaştere a categoriei morfologice al cuvintelor din fondul principal lexical, comun celor două vârste ale limbii române, a fost de peste 95%, fără a lua în calcul situaţiile de omonimie. În privinţa cuvintelor ori a formelor arhaice, procentul a fost destul de mic, după prima prelucrare automată. La a doua analiză automată, efectuată după ce s-a realizat corectura parţială a celei dintâi, rezultatele s-au ameliorat simţitor. Programul a recunoscut cu uşurinţă numele proprii, într-o primă fază fără a mai adăuga informaţii de natură morfologică. După prima corectură a specialiştilor lingvişti, analiza morfologică a numelor proprii s-a putut realiza, cu o rată mai mare de corectitudine. În ediţia de faţă, nu au fost indexate şi numele proprii ori toponimele din textul *Bibliei de la 1688*. Aceasta, deoarece există, din păcate, încă destule lacune în studiile de toponomastică veche, pe de o parte, iar, pe de altă parte, studierea atentă a acestor cuvinte din prima traducere integrală a *Bibliei* în limba română trebuie să constituie

un demers ştiinţific de sine stătător, laborios şi de lungă durată, cu rezultate pe care le estimăm a fi dintre cele mai interesante.

Pe de altă parte, programul de parsare, adnotare, indexare pus la punct de cel mai tânăr membru al echipei de cercetare, Sebastian Vlad Patraş, masterand în anul I, în domeniul lingvisticii computaţionale, la Facultatea de Informatică din Iaşi, va putea fi antrenat şi perfecţionat pe măsură ce următoarele volume ale monumentalei ediţii vor fi pregătite pentru tipar. Mai mult, acest instrument va putea fi utilizat pentru multe dintre scrierile româneşti din secolul al XVII-lea, dar şi manuscrise şi cărţi din secolul următor, pentru care prima ediţie integrală a Bibliei a constituit un model de limbă românească.

3. eDTLR

eDTLR este un proiect complex, cu finanţare naţională, care pune în practică, pentru prima oară, o cooperare deschisă, la cel mai înalt nivel, între specialişti din domenii până de curând aparent incompatibile în lumea academică românească. Scopul principal al acestui demers este construirea formei digitizate a *Dicţionarului limbii române* paralel cu încheierea activităţii de redactare şi publicare a celei dintâi ediţii a fundamentalei lucrări a Academiei Române. Coordonatorul lucrării este Facultatea de Informatică, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Director: dr. Dan Cristea.

În echipa de cercetare sunt implicaţi ca parteneri:

– Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Academia Română, Bucureşti. Responsabil de proiect acad. Marius Sala (prin dr. Monica Busuioc);

– Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română, Iaşi. Responsabil de proiect dr. Gabriela Haja;

– Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu", Academia Română, Cluj-Napoca. Responsabil de proiect dr. Rodica Marian;

– Institutul de Cercetări pentru Inteligenţă Artificială, Academia Română, Bucureşti. Responsabil de proiect acad. Dan Tufiş;

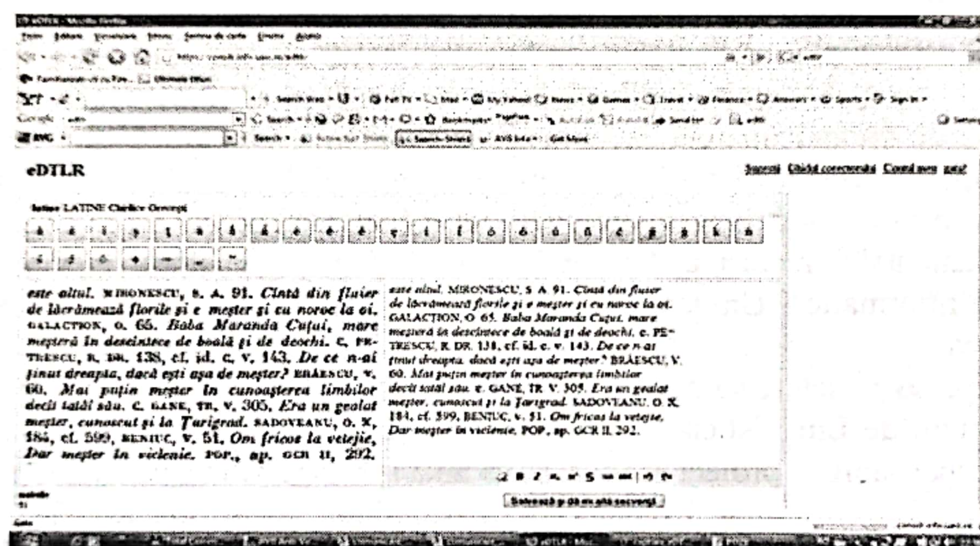
– Institutul de Informatică Teoretică, Academia Română, Iaşi. Responsabil de proiect acad. Horia Neculai Teodorescu;

– Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Responsabil de proiect dr. Eugen Munteanu.

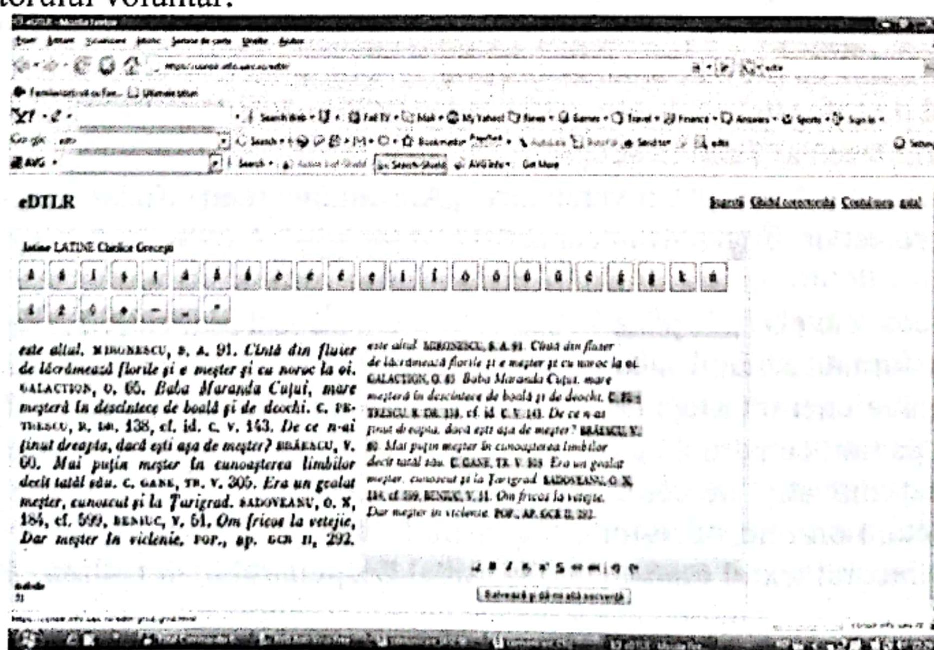
Dintre obiectivele eDTLR până în acest moment au fost realizate: 1. scanarea şi convertirea în format editabil a tuturor volumelor DA şi DLR publicate până în prezent; 2. realizarea unei interfeţe de corectură on-line şi corectarea a cca 30% din numărul total de pagini, cu participarea colaboratorilor voluntari, activitate ce are un caracter accentuat inovativ în cercetarea de nivel academic; 3. realizarea unei interfeţe de corectură on-line, accesibilă lingviştilor lexicografi implicaţi în proiect, care vor corecta integral textul scanat şi convertit al Dicţionarului; 4. realizarea unui program de parsare a unui articol DLR şi de generare automată a ierarhiei sale semantice; 5. realizarea unui corpus scanat şi convertit într-un format accesibil pentru programul de indexare în surse a citatelor din Dicţionar, format din texte de referinţă ale DA şi DLR (potrivit legislaţiei în vigoare).

Specialiştilor lingvişti le revine sarcina corecturii atente a textului obţinut în urma recunoaşterii optice a caracterelor din imaginile scanate ale Dicţionarului.

Corectura se face în trei etape: o primă etapă cu ajutorul corectorilor voluntari, nespecialişti şi specialişti, care vor face această operaţie on-line, pe un site special realizat de informaticienii implicaţi, urmată de o a doua etapă care presupune revizia corecturii făcute de voluntari de către specialiştii lexicografi. În literatura de specialitate, pentru activităţile colaborative, asemănătoare celor ce se preconizează a fi desfăşurate în proiect pentru corectarea primară a formatului electronic al Dicţionarului, există deja un nume: „crowdsourcing” sau „digital sharecropping”[2]. În captura de ecran următoare se poate vedea interfaţa de corectură on-line pentru voluntari.

Se observă în această captură de ecran corecturile făcute pe secvenţa propusă corectorului voluntar.

[2] Vezi şi Cristea, Răschip *et alii* 2007: 195-206.

Cea de a treia etapă va consta în verificarea şi corectarea arborilor semantici generaţi de programul de parsare pentru fiecare articol DA şi DLR, pe baza unei gramatici de programare specifice, bazată pe formalizarea normelor de redactare ale Dicţionarului.

Contribuţii ale proiectului eDLTR.

eDTLR va deschide noi modalităţi de lucru/studiu/cercetare în lexicografia românească, incluzând latura ei computaţională; va oferi singura cale modernă de completare şi aducere la zi a marelui dicţionar, ceea ce va duce, în viitor, în uniformizarea celor două serii ale Dicţionarului, DA şi DLR; va oferi posibilitatea de consultare interactivă a Dicţionarului de către orice cunoscător al limbii române din arealul de limbă română ori din afara lui. În contextul eforturilor actuale de promovare a multilingvismului în Europa unită, eDTLR va contribui semnificativ la promovarea limbii române.

Noutatea acestui proiect constă în faptul că eDTLR va fi primul dicţionar de o asemenea anvergură dedicat limbii române, plasat pe suport electronic. Pentru prima dată, cercetătorii vor putea regăsi citatele direct în sursele bibliografice. În momentul lansării, eDTLR va fi cel mai mare dicţionar în format electronic din lume în ceea ce priveşte numărul de exemple care să susţină sensurile cuvintelor (estimăm că cele aproximativ 3.000 de volume în care vor fi indexate exemplele Dicţionarului conţin aproximativ un miliard de cuvinte), reprezentând un instrument important pentru programele de dezambiguizare semantică şi traducere automată.

4. Concluzii.

Iniţiativa locală în ceea ce priveşte informatizarea cercetării româneşti, indiferent de domeniu, este un fenomen pozitiv şi constructiv, dar este necesară o *corelare a rezultatelor locale* printr-un sistem eficient de publicare / comunicare a rezultatelor cercetării la toate nivelurile.

Domeniile de interes naţional, precum este cel al conservării şi promovării *moştenirii culturale* – limba fiind una dintre cele mai importante forme ale acestei moşteniri, trebuie *susţinute prin proiecte de mare anvergură şi prin strategii naţionale specifice* (după modelul marilor culturi).

Rezultatele cercetării sunt benefice întregii comunităţi ştiinţifice din domeniul filologiei române, din ţară şi din străinătate, constituind o cale de atingere a unor standarde de performanţă competitive măcar la nivel european, precum şi o mai bună cunoaştere a limbii şi culturii noastre în lumea modernă.

Bibliografie

Cristea, Răschip *et alii*, 2007: Dan Cristea, Marius Răschip, Corina Forăscu, Gabriela Haja, Cristina Florescu, Bogdan Aldea, Elena Dănilă, *The Digital Form of the Thesaurus Dictionary of the Romanian Language*, în *Advances in Spoken Language Technology* (edit. Corneliu Burileanu, Horia-Nicolai Teodorescu), Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 195–206.

Dănilă 2007: Dănilă, Elena, *Tradiţie şi inovaţie în cercetarea lexicografică românească* în *Evoluţia şi funcţionarea limbii – perspective normative în noul context european*, Suceav, Editura Universităţii Suceava, p. 210–215.

Haja, Dănilă *et alii* 2005: Haja, Gabriela, Dănilă, Elena, Forăscu, Corina, Aldea, Bogdan-Mihai, *Dicţionarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziţionarea*, Iaşi, Editura Alfa, publicat şi electronic pe www.consilr.info.uaic.ro.

Haja, Forăscu *et alii* 2006: Haja, G., Forăscu, C., Aldea, B. M., Dănilă, E., *The dictionary of Romanian Language: steps toward the electronic version.* in *Proceedings of EURALEX 2006*, Torino, Italy, september 2006.

Haja 2007: Haja, Gabriela, *Resurse electronice pentru cercetarea lexicografică românească*, în *Limba română azi*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", p. 129-134.

Tufiş, Diaconu 1995: Tufiş, D., Diaconu, L., Barbu, A.M., Diaconu, C., *The Mac-ELU implementation of derivative morphology for Romanian*, Research Report, I.C. I, iunie 1995.

Contributions à l'informatisation de la recherche philologique roumaine: MLD. Biblia 1688 et eDTLR

On a commencé l'élaboration des programmes amples de réalisation de certaines bases de données et de certains instruments qui puissent soutenir la modernisation de la méthodologie de travail dans la philologie roumaine. L'innovation dans la recherche lexicographique roumaine est représentée justement par l'informatisation de ce type de démarche scientifique, ce que permettra la synchronisation de la recherche lexicographique roumaine avec la recherche similaire de tout le monde.

eDTLR représente une démarche essentielle de la linguistique roumaine et de la culture roumaine au cadre de l'ouverture et de la valorisation de celle-ci au contexte de la globalisation contemporaine.

Iaşi, România

Distorsionări verbale şi nonverbale în exprimarea acordului şi dezacordului în româna vorbită actuală

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUŞU

1. Acordul

1.1. Introducere

Afirmația este înțeleasă, prin excelență, ca opusul unei *negații*. Astfel, în sens larg, afirmația este „termenul nemarcat al raportului polar *afirmativ* (*pozitiv*)/*negativ*, care caracterizează propozițiile şi enunțurile" (GALR 2005: 698). Afirmația se opune negației, constituind, astfel, „aspecte opozabile ale unei categorii logice fără de care nu poate fi imaginat dialogul interuman" (Dănilă 2007: 223). Dacă, la nivel semantic-lexical, *negația* se manifestă printr-un „ansamblu de procedee derivative care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative)", cuvintele cu sens negativ neavând caracteristicile predicative ale negației gramaticale. Acestea reprezintă „doar un rezultat lexicalizat al acesteia" (GALR 2005: 707), *afirmația* „nu are o marcă specifică, forma *pozitivă* a propozițiilor fiind indicată de absența mărcilor negației" (GALR 2005: 698). Un enunț afirmativ „descrie o stare de lucruri, o acțiune sau un obiect ca existente (*Cartea a apărut*); enunțul negativ corespunzător îl contrazice, exprimând neadevărul său, nonexistența sau nerealizarea respectivei stări (*Cartea nu a apărut*)" (GALR 2005: 698).

În timp ce termenul *negație* se aplică, în sens larg, şi unor acte de contestare, respingere la nivel pragmatic, în interacțiunea verbală, utilizându-se, pentru acest tip de acte de limbaj, termenul *dezacord*[1], elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv „se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, şi pentru exprimarea acordului, a acceptării (aşa cum mijloacele negației se folosesc pentru exprimarea dezacordului)" (GALR 2005: 698). Cu alte cuvinte, „*afirmația* apare la nivelul predicației semantico-sintactice (pentru care este preferabilă desemnarea ca *formă pozitivă*), la nivelul enunțiativ (ca tip de enunț, *afirmația* propriu-zisă) şi la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*)", între cele trei niveluri existând „destule legături şi mai ales mijloace de expresie comune" (GALR 2005: 698). Vom fi interesați, în lucrare, să urmărim tipurile de acte de limbaj care exprimă *acordul*. Observațiile pe care le vom face referitor la acord se bazează pe studiul unor corpusuri de limbă română vorbită actuală: Hoarță Cărăuşu (coord.) 2005 şi Ionescu Ruxăndoiu (coord.) 2002.

[1] Referitor la mărcile dezacordului, vezi Hoarță Cărăuşu 2007: 19–24.

1.2. Mărci verbale ale acordului. Distorsionări verbale în exprimarea acordului

Acordul a fost considerat de Sorin Stati (1990: 65) un tip de *rol argumentativ*. El este „un rol argumentativ pasiv, defensiv, un rol dialogic prin excelenţă", care constă în „acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, prin împărtăşirea presupoziţiilor enunţării", acordul fiind „o reacţie cooperativă, congruentă la o aserţiune, o invitaţie etc" (Năstase 2003: 217). Inventarul rolurilor sau funcţiilor argumentative variază, în mod sensibil, de la un autor la altul. În opinia lui Sorin Stati (1990: 65), rolurile argumentative sunt următoarele: a) *asentiment*, *confirmare*, *adeziune*; b) *justificare*, *probă*; c) *concesie*; d) *rectificare*; e) *obiecţie*; f) *critică*, *acuzaţie*, *reproş*; g) *teză*, *concluzie*.

Rolul argumentativ al unui enunţ a fost interpretat ca fiind „o dimensiune facultativă adăugată la funcţia pragmatică, relevându-se, de obicei, la nivel transfrastic" (Stati 1990: 67). Rolul argumentativ este o proprietate relaţională, în măsura în care el se stabileşte în raport cu un alt conţinut frastic. Sorin Stati admite că un enunţ poate avea secţiuni, fiecare secţiune având rolul său argumentativ. Astfel, schimbul conversaţional „Petre va veni mâine./ Nu. Nu va fi aici decât săptămâna viitoare. Mâine va fi la Londra" (Stati 1990: 67) este o secvenţă de trei roluri, şi anume *contestare* + *rectificare* + *obiecţie*. Pe de altă parte, respingerea poate acoperi mai mult de un enunţ; este vorba, de exemplu, despre obiecţiile care se exprimă prin intermediul unui şir de fraze.

Acordul ca rol argumentativ este „un concept relaţional stabilit între replica-stimul şi reacţia declanşată de aceasta" (Năstase 2003: 217). Acest rol argumentativ consistă în acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, şi, de aceea, el presupune dialogul. Se aprobă, se împărtăşeşte opinia alocutorului, cu alte cuvinte, se consideră că ceea ce afirmă alocutorul este adevărat. Asentimentul este marcat prin intermediul *conectorilor argumentativi*[2] de tipul *bine spus*, *ai dreptate*, *exact*, *foarte bine*, *da*, *just*, *natural*, *adevărat*, *normal*, *absolut*, *perfect* etc. Conectorii argumentativi de acord, confirmare, adeziune indică acordul din partea interlocutorului, în privinţa aserţiei transmise de către vorbitor:

B: (către **C**, mama lui **F**) nu-i faceţi# chestii_d-alea acasă?
C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun↑ ă⊥ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie↓
A: [<p în general TOŢI sînt aşa> (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 30).

B: (citeşte) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparţinând unui: + grup semantic limitat ↑ + ă↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeaşi realitate semantică.
A: *exact*. în definiţia sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + şi + ă ↑ + cuvântul <F aproximaTIV> (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 139).

---

[2] Sintagma este preluată de la Rovenţa Frumuşani (2000: 91), care este de părere că putem defini conectorii argumentativi astfel: „conectorul argumentativ este un morfem (de tip conjuncţie, adverb, locuţiune adverbială) care articulează două enunţuri ce intervin într-o strategie argumentativă unică".

B: CE v-a decontat.
A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit
B: o mai fi valabil?
A: te duci la asta acum în oc[tombrie?
B: [*da* (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 38).

În privinţa conectorului argumentativ *aşa*, Liana Pop consideră că exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situaţie în care *aşa* indică prezenţa interlocutorului «pe fir»" (Pop 2003: 257); *aşa* fatic este sinonim cu *da* fatic, „care se ştie că nu este decât un confirmativ parţial (v. *oui* de «prise en charge partielle» din franceză), nefuncţionând în acest caz la nivelul conţinutului propoziţional" (Pop 2003: 258):

A: e totul bine sau CE
B: da. m-au pus ăştia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [ştii↑
A: [*aşa*
+**B**: în scris (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 38).

Funcţionând ca marcă fatică, adverbul *da* este folosit ca simplu „semnal de recunoaştere, de verificare a contactului între interlocutori", ieşind cu totul „din sfera afirmaţiei şi chiar a acordului" (GALR 2005: 701):

C: eu nu ştiu nu mă pricep la ăstea [deloc.
A: *da*::.]
B: nu ştiu_n orice caz este foarte:= (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 95).

Sorin Stati (2002: 54, 72) distinge acordul de confirmare, aceasta din urmă fiind „o reacţie la o cerere explicită de confirmare formulată de partener" (Năstase 2003: 219):

B: sinonimia pură reprezintă: [xxx]
A: puţin mai tare ca s_audă şi colegii dumneavoastră. deci sinonimia pură. *da*? +
B: da. =
A: = sau <F TOTALĂ> se mai numeşte. nu? (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 140).

Prin astfel de „întrebări disjunctive" (Collett, 2005: 90), de tipul *da?*, *nu-i aşa?*, *nu?*, „ascultătorul arată că nu doreşte să vorbească, acestea adăugându-se la o afirmaţie a vorbitorului, invitându-l pe celălalt „să continue să vorbească" (Collett, 2005: 90):

L: <Î CUM>? da' asta a noastrî i_n o mii nou' suti: =
A: treiză' şî ceva. *nu?*
L: treiză' şî şapti. parcî [xxx]
A: asta-i din o mii opt suti nou'zeci şî ceva (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 66).

Răspunsul afirmativ a fost clasificat în literatura de specialitate (GALR 2005: 702-706) în: 1. *răspunsul afirmativ la o întrebare totală*; 2. *replica afirmativă* şi 3. *acceptarea unor acte injonctive, predictive, promisive*.

Răspunsul afirmativ la o întrebare totală „constă în asertarea unei propoziţii căreia prin întrebare i s-a presupus doar posibilitatea; se produce astfel o afirmaţie propriu-zisă, adică un *enunţ asertiv afirmativ*" (GALR 2005: 702):

B: ai di scris şî la mate: ?
C: *da* (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 52).

B: totuşi steaua ari-un avantaj. ++ în spania o făcut o figurî mari lentî + şî ultimu' meci din spania l-o făcut destul di bun.
A: cari? ăla cu bilbao?
B: *da* ↑ (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 75).

Exprimarea întărită a răspunsului afirmativ se poate realiza prin „modalizatori epistemici de certitudine" (GALR 2005: 703), de tipul adverbelor *desigur*, *evident*, *sigur*, *bineînțeles*, *firește*, *natural*, *indiscutabil*, *adevărat*, *exact*, *corect*; locuţiunile *fără îndoială*, *fără nicio îndoială*, *fără doar și poate*, *de bună seamă* (GALR 2005: 703):

B: crezi c_o zi_i destul pentru ce_ai tu nevoie?
A: <Î *SIGU::R*>. ştiu EXACT ce tre' să caut ↓ aşa că merg direct la sursă (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 122).

Replica afirmativă „urmează unei aserţiuni pozitive, exprimând acceptarea conţinutului acesteia" (GALR 2005: 704):

A: nu ↓ da' ↑ <R da' nu neapărat în cazu' morţii> ↑ + cred că-i şi normal. + jumati din averi aparţini: COPIILOR. [sau ar trebui ↑ =
B: = *da* ↓ de fapt ↑] prima dată jumate ia: soţu' moştenitor ↓ soţu' ↑ + rămas viu ↓ + şi cealaltă jumate o iau copiii + normal ↓ + şi că pi [urmă şî + de la soţu' rămas viu sî-mparti ⊥
C: *da*] (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 55).

Acceptarea unor acte de limbaj injoctive, predictive, promisive „are unele mijloace specifice de exprimare", neprivind „conţinutul propoziţional sau presupoziţional al enunţurilor, ci actul de vorbire însuşi" (GALR 2005: 705):

A: <Î oricum> eu pungili astea o sî li iau ↑ ++
B: *păi da*. (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 88).

A: = păi + atunci deducerea care noi o s-o acordăm este de cinspre de şapte milioane o_sută cât aţi achitat dumneavoastră + [<F ATÂT>. + atât o să fie =
B: *da bini da da*] + nici nu cer mai mult [xxx] (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 162).

Acordul se defineşte prin raportare obligatorie la *antecedent*, prin antecedent înţelegându-se „termenul general cu care putem defini orice secvenţă din dialog care stimulează un acord, un asentiment, o adeziune, o confirmare, din partea partenerului în timpul schimbului verbal" (Năstase 2003: 220). Ca urmare a acestui lucru, acordul apare în cadrul *perechilor de adiacență*[3]: *întrebare-răspuns*, *cerere-acceptare*, *ofertă-acceptare*, *invitație-acceptare* etc.

În literatura de specialitate, antecedentele au fost clasificate în două categorii: *antecedente „expectative"* şi *antecedente „nonexpectative"*.

Antecedentele sunt „expectative" „atunci când emiţătorul lor aşteaptă o reacţie din partea receptorului" (Năstase 2003: 220):

A: păi au luat bătaie cu unu cinci acasă de la + internazionale milano. +++ chestia e că şi steaua ↓ uneori joacă ↑ uneori nu joacă. hai sî fim sinceri. uitaţi atuncea. ciocoiu o jucat perfect din meciu ăla cu ++ cum îi zici? cu beşiktaş. nu?
B: *da* (Hoarţă Cărăuşu [coord.] 2005: 76).

[3] Referitor la conceptul *perechi de adiacență*, vezi Hoarţă Cărăuşu 2003: 53–56.

Atunci când, însă, „receptorul reacționează cooperativ, aducându-și propria contribuție la schimbul verbal, fără ca aceasta să fie așteptată în mod special", antecedentele sunt „nonexpectative" (Năstase 2003: 220):

B: și diferă. + acum sincer vorbind ↑ nu știu cât ar costa ↑ dac-ar costa foarti mult sî ↑ autentifici contractu' di închirieri la notariat. + dacî sî taxeazî la valoarea apartamentului ↑ sau o taxî fixî care-o percep pentru autentificări.
A: *da.*
B: sincer nu știu. nu pot să-ți dau informații în privința aceasta (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 184).

Referitor la acord, s-au operat distincții, cum ar fi: *acordul total* vs. *acordul parțial* și *acordul cu funcție proprie* vs *acordul impropriu* (Năstase 2003: 218).

În cadrul *acordul total*, „locutorul își exprimă adeziunea completă la teza susținută de colocutor" (Năstase 2003: 218):

L: șî + plus friguroasi ↓ + eu știu ↓ + o casî din asta ↓ uiti șî asta. ++ vez' ci călduroasî-i?
A: *da.*
L: asta undi stăm noi ↓ (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 67).

În ceea ce privește *acordul parțial*, se constată că „locutorul își exprimă cu rezerve adeziunea" (Năstase 2003: 218):

L: = cicî-s <Î FOARTI PERICULOASI>. îs: ↑ ++ așa am înțeles eu. am auzit și eu ↑ na. nu nu știu dacî-i adevărat. + îs cancerigeni cicî. +
A: *poati.* nu știu [xxx] (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 67).

În privința *acordului cu funcție proprie*, se poate afirma că „actul de vorbire în care locutorul își exprimă adeziunea vizează direct conținutul propozițional al antecedentului" (Năstase 2003: 218):

B: pentru ++ psihicu' ălora ↑ ++ steaua este-o echipî importantî?
A: pentru valencia?
B: *sigur* (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 75).

Acordul impropriu „întreține contactul interacțional, semnalează vorbitorului că este ascultat cu atenție, fără a confirma, în fapt, conținutul propozițional al antecedentului" (Năstase 2003: 218):

B: = da ↓ de fapt ↑] prima jumătate ia: soțu' moștenitor ↓ soțu' ↑ + rămas viu ↓ + șî cealaltă jumate o iau copiii + normal ↓ + și că pi [urmă șî + de la soțu rămas viu sî-mparti ⊥
C: *da*]
A: <R sau cel puțin atunci e numai un sfert ↑ sau o + [o treime ↑ aparțini copiilor> (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 55).

L: cî mă gândeam cî altfel ↑ [...] cum sî zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancî ↑ +
A: *da* ↓
L: șî ăștia [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 61).

A: cî ari: î + chiar +++ în spati esti: ++ cum sî cheamî? +++ un: ++ un + BALCON. șî ↑ + am uitat cum sî cheamî di la balcon + rama.
L: *da* ↑
A: îi făcutî din fier forjat ↑ șî_i scris anu' [de-atunci (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 66).

În literatura de specialitate (GALR 2005: 704), se vorbește și despre așa-numitele „mijloace ale exprimării atenuate a răspunsului afirmativ". Funcționează ca astfel de mijloace, mai întâi, „modalizatorii epistemici de incertitudine": adverbele *poate, probabil, parcă*; expresiile lexicale cu semantică modală: *cred, mă îndoiesc* etc. Tot ca mijloace ale exprimării atenuate a răspunsului afirmativ funcționează și „formulele de aproximare": *cam, oarecum, întrucâtva, aproximativ*:

A: = da↑ ș_aț primit înapoi ↓ ș_aț primit înapoi impozitu'. nu?
B: *cred cî da* + da [xxx]
A: tocmai + deci așa asta o să se_ntîmpli șî la anu' pentru douî_mii_patru ↓ + o sî primiți înapoi (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 167).

A: ce pastile?
B: nici nu mai țin minti.++ gluconat sau? (xxx)
A: glidomed?
B: *cam așa* ↓ da.. ++ șî dup_aceea o zâs cî mai bini sî fac injecții ↑ =
A: = cât timp ați făcut tratament cu pastiluțe? (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 149).

1.3. Mărci nonverbale ale acordului. Distorsionări nonverbale în exprimarea acordului

Limbajul trupului, asemenea oricărui alt limbaj, „constă din cuvinte, propoziții și o anumită punctuație. Fiecare gest este asemenea unui cuvânt, iar un cuvânt poate avea mai multe înțelesuri. Numai analizat într-o propoziție, alături de alte cuvinte, putem înțelege pe deplin sensul unui cuvânt" (Pease 1993: 21). Cu alte cuvinte, gesturile „sosesc grupate în «propoziții» și transmit neîncetat adevărul despre sentimentele și atitudinile persoanei în cauză", iar perspicace este acel om „care poate citi «propozițiile» nonverbale și le poate confrunta cu precizie cu propozițiile verbale" (Pease 1993: 22).

Majoritatea gesturilor de bază ale comunicării sunt aceleași în întreaga lume. Un astfel de gest universal este cel al aprobării. Astfel, „a încuviința dând din cap înseamnă, aproape în mod universal, «da» sau o aprobare. Este una din formele înclinării capului și pare a fi un gest înnăscut, utilizat și de oamenii nevăzători și surzi" (Pease 1993: 16).

Multă lume consideră că „modul normal de a spune «da» cu ajutorul capului este prin mișcarea lui în sus și în jos", mișcarea amintită făcând parte din așa-numitul cod „încuviințare-scuturare", „în care capul face o mișcare sus-jos pentru «da» și una stânga-dreapta pentru «nu»", acesta fiind „de departe cel mai popular cod regăsit în Europa" (Collett 2006: 292).

Al doilea cod se numește „coborâre-aruncare", „în care capul este înclinat rapid în față pentru a spune «da» și aruncat spre spate pentru a spune «nu», întâlnit în Grecia, în Turcia și în sudul Italiei" (Collett 2006: 292).

Al treilea tip de gesturi ale capului pentru a aproba sau dezaproba un lucru îl reprezintă codul „rotire-aruncare", în care, „pentru a semnala «da», capul este clătinat dinspre un umăr către celălalt, asemănător gestului vest-european ce arată indecizia, iar, pentru a spune «nu», capul este împins brusc spre spate" (Collett 2006: 295).

Alte gesturi ale acordului sunt gestul „inel" sau „OK" și gestul degetului mare ridicat (Pease 1993: 18–19).

2. Dezacordul

2.1. Introducere

Negaţia este „un procedeu lingvistic (gramatical) acţionând deopotrivă în plan semantic referenţial şi în plan enunţiativ" (GALR 2005:707). La nivel semantic-lexical, negaţia se manifestă printr-un „ansamblu de procedee derivative care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative)", cuvintele cu sens negativ neavând caracteristicile predicative ale negaţiei gramaticale. Acestea reprezintă „doar un rezultat lexicalizat al acesteia" (GALR 2005:707).

Termenul *negaţie* se aplică, în sens larg, şi unor acte de contestare, respingere la nivel pragmatic, în interacţiunea verbală. Vom folosi, în lucrarea de faţă, pentru acest tip de acte de limbaj, termenul *dezacord*.

Observaţiile pe care le vom face referitor la dezacord se bazează pe studiul unor corpusuri de limbă română vorbită actuală: Hoarţă Cărăuşu (coord.) 2005 şi Ionescu Ruxăndoiu (coord.) 2002.

2.2. Mărci verbale ale dezacordului. Distorsionări verbale în exprimarea dezacordului

În termenul generic *dezacord* pot fi înscrise „multiplele forme în care se concretizează divergenţele ocurente în comunicarea orală", realitatea lingvistică pe care o acoperă acest termen suportând „diferenţieri graduale" şi incluzând „diferite forme de expresie şi strategii comunicative şi interpretative: corectare, autocorectare, contestare, contrazicere, contracarare, dezacord parţial, total, direct, indirect, conflict etc." (Popescu 2003: 229).

Dezacordul, ca şi acordul, a fost considerat (Stati 1990: 79, 127) un tip de *rol argumentativ*, alături de alte roluri argumentative[4].

Dezacordul, ca rol argumentativ, se exprimă, mai întâi, prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate sau prin conectori argumentativi de tipul: *din contră*, *nu* sau printr-o expresie echivalentă. Locutorul îşi exprimă dezacordul, refuzul faţă de intervenţia interlocutorului, utilizând formule explicite de tipul: „Nu sunt de acord", „Este fals" şi fraze performative de tipul „Contest afirmaţiile tale":

> **A**: nu ştiu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu:# nu ştiu ce centru american cu altceva şi d-aia au avut bani. şi dacă şi-ăştia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parcă scria nişte chestii de bani
> **B**: *nu*. nu scria.
> **A**: nu scria.# întrebaţi cînd ajungeţi acolo. am înţeles că merge şi răzvan↓ şi doamna:# c*** (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 38).

> **C**: nu contează altceva ↑ =
> **D**: = nu vindecaţi. =
> **C**: = decât + mă iertaţi ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ şi de un livresc atât de ++ [xxx] sunt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =
> **A**: = <F *NU. NU.*> televiziunii i se reproşează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând

[4] Referitor la caracteristicile celorlalte roluri argumentative, vezi Hoarţă Cărăuşu 2006b: 305–312.

nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la știrile de la ora cinci ↑ + la nu mai știu ce ↑ + =
B: = dar nu există așa ceva ca ++ [xxx] = (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 213).

Mărcile verbale ale dezacordului reprezintă un tip de *mărci ale schimbării rolului conversațional*[5]. Astfel, mărcile verbale ale dezacordului se înscriu în categoria *mărcilor ascultătorului*, mărci care servesc la *preluarea cuvântului*, numite și *semnale de turn-taking* (*de schimbare a rolului conversațional*). Prin intermediul acestui tip de semnale „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului" (Mara 1986: 183).

Ascultătorul poate încerca să preia cuvântul întrerupându-l pe vorbitor, cele două intervenții, cea a vorbitorului și cea a ascultătorului, suprapunându-se:

D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =
A: = *spuneți mai tare.*
B: *puțin mai tare dacă* ↑
A: *așa.*
D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus și nespus în în interacțiunea comunicațională. deci în + interacțiunea în + comunicarea interpersonală (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 168–169).

În timp ce partenerul vorbește, ascultătorul poate face o remarcă pozitivă de tipul „sunt complet de acord", dar poate dori și să-și exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, utilizând mărci verbale ale dezacordului de tipul „prostii!", „da de unde" sau „nu sunt de acord" (Collett 2005: 91):

B: ș-o lipsit mult?
C: *da di undi*↑ cî imediat + o venit sî vadî ci facem. + dănuț ↑ + + era sî-i spargî unei fe CApul unei fe:ti: ↓ + o căzut aia ca la: alandala ↑ jum-jum ↑ șî doamna l-o prins (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 51).

În literatura de specialitate, s-a recurs și la o taxonomie a dezacordului în comunicarea orală. Astfel, Mihaela Popescu (2003: 228) este de părere că, „pe axa actanțială, dezacordul își desfășoară potențialul în trei direcții: *dezacordul locutorului cu sine, dezacordul cu interlocutorul* și *dezacordul cu un terț* nonprezent sau nonactiv din punctul de vedere al interacțiunii verbale". Forme ale dezacordului locutorului cu sine sunt: *neatenția, ezitarea, autoîntreruperea controlată, amplificarea sau diminuarea, dezacordul metalingvistic* (vezi Popescu 2003: 229 sq.).

Dezacordul cu interlocutorul poate fi, în opinia aceleiași lingviste, dezacord *total* sau *parțial*, „în funcție de modul în care se face respingerea actului de vorbire performat de interlocutor" și dezacord *nonstrategic*, „realizării nonstrategice corespunzându-i dezacordul direct, explicit", sau *strategic*, celei de a doua căi, strategice, „corespunzându-i dezacordul implicit".

Dezacordul strategic poate fi clasificat, la rândul său, în: *dezacord indirect, prin interogație, dezacord indirect* (*prin interogație*), *metalingvistic* + *ironie, dezacordul citat, dezacordul simulat, dezacordul implicit, dezacordul atenuat* + *argumentare, dezacordul atenuat* + *contracarare, dezacordul în crescendo (cu potențial agresiv limitat)* și *dezacordul cu o presupoziție a interlocutorului* (vezi

[5] Vezi, în acest sens, Hoarță Cărăușu 2006a: 139–148.

Popescu 2003: 231–235).

Dezacordul cu un terţ vizează „exprimarea, de către locutor, a dezacordului cu privire la situaţia de comunicare, la o stare de fapt despre care se discută, la opiniile unui terţ care nu se poate erija în instanţă comunicativă, în actant (adică în participant direct sau citat", această formă de dezacord neimplicând „reacţii din partea ţintei sale", în schimb, ea putând „atrage – în funcţie de situaţie – fie acordul, fie dezacordul receptorului în legătură cu aserţiunile sale" (Popescu 2003: 236).

În literatura de specialitate, se consideră că „mijloacele de respingere a unei propoziţii sau presupoziţii, specifice dialogului, depind de replica anterioară, care are rolul de stimul şi care conţine antecedentul anaforelor negative" (GALR 2005: 726). Din această perspectivă, situaţiile caracteristice sunt:

a) răspunsul negativ la o întrebare totală: *A îngheţat apa? – Nu*;

b) respingerea unei afirmaţii precedente: *Apa a îngheţat. – Nu/Ba nu*;

c) respingerea unor acte injonctive, predictive, promisive etc.: *Vino mâine. – Nu/Ba nu* (GALR 2005: 726).

2.3. Mărci nonverbale ale dezacordului. Distorsionări nonverbale în exprimarea dezacordului

Dezacordul, această stare de spirit, poate fi semnalată şi prin semnale nonverbale. Astfel, interlocutorul poate fi „complet închis", „retrăgându-se pe scaun cât mai aproape de spătar şi închizându-şi corpul din punct de vedere fizic", el închizându-şi, în acelaşi timp, şi „receptorii senzoriali" (Turchet 2005: 260). Poziția interlocutorului este, din această perspectivă, cea „a unui boxer care şi-a adus tot corpul înapoi înainte de a lupta şi a riposta", iar, din punctul de vedere al comunicării, „este indicat să îi dai cuvântul pentru a încerca să identifici exact problema şi, odată ce se va descărca, el va putea reveni la sentimente mai bune" (Turchet 2005: 260). Întrebarea „Ce părere ai?" este întotdeauna o întrebare foarte bună în astfel de situaţii, deoarece, „până acum închis, interlocutorul este pus în situaţia să emită, pentru că îi cerem să ne expună motivele dezacordului său, şi o face fără agresivitate, întrucât dezacordul său a fost depistat vizual foarte devreme" (Turchet 2005: 260).

De obicei, se consideră că modul normal de a spune „nu" cu ajutorul mişcărilor capului este „prin întoarcerea acestuia într-o parte şi-n alta" (Collett 2006: 292), acesta fiind cel mai popular cod regăsit în Europa. Presupunerea este, însă, incorectă. Un alt mod de a exprima dezacordul este acela în care capul este „aruncat spre spate pentru a spune «nu», întâlnit în Grecia, în Turcia şi în sudul Italiei" (Collett 2006: 292). Aruncarea capului „se rezumă la o singură mişcare", mărirea vitezei sau amplitudinii mişcării făcând ca gestul „să pară mai spectaculos", gestul fiind însoţit de „folosirea mimicii feţei sau a unor semnale vocal-convenţionale" (Collett 2006: 293). În Grecia, de exemplu, localnicii îşi aruncă capul pe spate „fără a utiliza şi anumite grimase", dar îşi dau capul pe spate, însoţind mişcarea „cu ridicarea sprâncenelor, închizând ochii şi ţâţâind din buze", gestul căpătând „o semnificaţie categoric negativă" (Collett 2006: 293).

Al treilea tip de gesturi ale capului pentru a nega un lucru este cel în care, pentru a spune „nu", „capul este împins brusc spre spate", acest cod fiind „specific Bulgariei". La bulgari, uneori, gesturile folosite pentru acord şi dezacord sunt

ambigue: „deși folosesc mișcarea de rotire pentru a spune „da", uneori folosesc mișcarea de scuturare a capului pentru a trimite același mesaj", acest lucru întâmplându-se, din fericire, numai atunci când „își acompaniază vorbele de gesturi" (Collett 2006: 296–297). Atunci când înalță din sprâncene pentru a semnala negația, grecii „își însoțesc, adesea, mișcarea cu deschiderea largă a ochilor; pentru noi, o asemenea mimică pare o formă ușor uimită de aprobare, dar pentru majoritatea populației grecești înseamnă categoric «nu»" (Collett 2006: 298).

Despre „clătinatul capului, utilizat în general cu sensul de «nu»", vorbește și Allan Pease (Pease 1993: 121), gestul în discuție putând fi considerat fie „un gest înnăscut", fie „primul gest însușit de ființa umană". Astfel, „atunci când noul născut s-a săturat de lapte, el își clatină capul într-o parte și alta, pentru a îndepărta sânii mamei" (Pease 1993: 122).

În ceea ce privește semnalele ochilor, „privirea laterală" este folosită pentru exprimarea ostilității, fiind însoțită de „încruntarea sprâncenelor, de ridicarea frunții sau de lăsarea în jos a buzelor". De asemenea, „gestul blocării ochilor", însoțit de „înclinarea capului pe spate, pentru a ne putea arunca o privire lungă sau, cum s-ar zice, pentru a ne măsura din cap până în picioare" exprimă dezacordul celui care îl folosește, o reacție negativă, care necesită „un nou procedeu pentru restabilirea unei comunicări eficace" (Pease 1993: 140–142).

Printre gesturile mâinii și ale brațului ce exprimă dezacordul, putem aminti „încleștarea mâinilor", gestul având trei poziții principale: „mâinile încleștate înaintea feței, mâinile încleștate și așezate pe masă sau în poziție de mijloc și mâinile încleștate și lăsate în poală în poziție de ședere sau lăsate în jos când stăm în picioare" (Pease 1993: 67–68). De asemenea, „brațele încrucișate cu degetele mari ridicate" constituie o altă poziție de gesturi larg răspândite care exprimă dezacordul, acest gest fiind un semnal dublu, alcătuit dintr-o atitudine negativă (brațele încrucișate), ce exprimă dezacordul și dintr-o atitudine de superioritate (etalată prin degetele mari) (Pease 1993: 75–76).

Între alte gesturi ale mâinii și brațelor care exprimă dezacordul, putem aminti gestul încrucișării brațelor, însoțit de cel ale mângâierii bărbiei și al încrucișării picioarelor, interlocutorul înțelegând că răspunsul celui care face acest gest este, fără a-l exprima în cuvinte, „nu". De altfel, gestul obișnuit al încrucișării brațelor este „un gest universal care exprimă, aproape pretutindeni, o atitudine defensivă sau negativă", încrucișarea brațelor arătând clar că „majoritatea oamenilor utilizează gestul brațelor încrucișate atunci când nu sunt de acord cu cele auzite" (Pease 1993: 97). Și gestul complet de încrucișare a brațelor însoțit de palmele strânse pumn „indică o atitudine ostilă și defensivă, acest grup de gesturi combinându-se adesea cu dinții strânși și fața aprinsă, „caz în care atacul verbal sau fizic poate fi iminent" (Pease 1993: 99).

În privința gesturilor picioarelor ce exprimă dezacordul, poate fi amintit gestul încrucișării picioarelor, care „aproape întotdeauna este un gest secundar, care apare împreună cu alte gesturi negative și din această cauză nu poate fi interpretat izolat sau rupt de context". Mai mult, „când gestul încrucișării picioarelor apare împreună cu încrucișarea brațelor, persoana respectivă s-a retras din conversație" (Pease 1993: 108).

3. Concluzii

Elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, și pentru exprimarea acordului, a acceptării. *Afirmația* apare și la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*). Acordul este un rol argumentativ pasiv, defensiv, un rol dialogic prin excelență, care constă în acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, prin împărtășirea presupozițiilor enunțării, acordul fiind o reacție cooperativă, congruentă la o aserțiune, o invitație etc.

În lucrarea de față, înscriem în termenul generic *dezacord* variatele forme în care se concretizează divergențele care ocură în interacțiunea verbală curentă.

Lucrarea prezintă dezacordul ca fiind un tip de *rol argumentativ*, rol ce se exprimă fie prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate, fie prin *conectori argumentativi* de tipul: *nu*, *din contră*, *da de unde*, fie printr-o expresie echivalentă.

Mărcile verbale ale dezacordului pot fi înscrise între *mărcile schimbării rolului conversațional*.

Lucrarea ia în discuție și câteva *semnale nonverbale* ale dezacordului.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Hoarță Cărăușu (coord.) 2005: Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Iași, Editura Cermi.

Ionescu Ruxăndoiu (coord.) 2002: Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, București, Editura Universității din București.

B. Literatură secundară

Collett 2005: Peter Collett, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, București, Editura Trei.

Collett 2006: Peter Collet, *Cartea gesturilor europene*, București, Editura Trei.

Dănilă 2007: Elena Dănilă, *Afirmația în limba română – probleme, soluții*, în *Limba română azi*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", p. 223–234.

GALR 2005: *Gramatica limbii române*, vol. 2, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.

Hoarță Cărăușu 2003: Luminița Hoarță Cărăușu, Elemente de analiză a structurii conversației, Iași, Editura Cermi.

Hoarță Cărăușu 2006a: Luminița Hoarță Cărăușu, *Mărci ale schimbării rolului conversațional în limba română vorbită actuală*, în *Identitatea culturală românească în contextul integrării europene*, volum îngrijit de Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Laura Manea, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Alfa, p. 139–148.

Hoarță Cărăușu 2006b: Luminița Hoarță Cărăușu, *Teoria rolurilor argumentative*, în *Limba și literatura română. Regional – național – european*, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 305–312.

Hoarță Cărăușu 2007: Luminița Hoarță Cărăușu, *Mărci verbale și nonverbale ale dezacordului în româna vorbită actuală*, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași", secțiunea IIIe, Lingvistică, LII, 2006, p. 19–24.

Mara 1986: Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano contemporaneo*, in K. Lichem, E. Mara, S. Knaller (hrsg.), *Parallela 2: Aspetti della sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, Narr.

Năstase 2003: Vera Năstase, *Acordul afirmativ în limba română vorbită*, în Laurenţia Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, Bucureşti, Editura Oscar Print, p. 216–227.

Pease 1993: Allan Pease, *Limbajul trupului. Cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*, Bucureşti, Editura Polimark.

Pop 2003: Liana Pop, *„Aşa-i, nu-i aşa?" De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenţia Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, cit. supra, p. 239–261.

Popescu 2003: Mihaela Popescu, *Aspecte ale dezacordului în comunicarea orală*, în Laurenţia Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, cit. supra, p. 228–238.

Roventa Frumuşani 2000: Daniela Roventa Frumuşani, *Argumentarea. Modele şi strategii*, Bucureşti, Editura All.

Stati 1990: Sorin Stati, *Le transphrastique*, Paris, Presses Universitaires de France.

Stati 2002: Sorin Stati, *Principi di analisi argomentativa*, Bologna, Patron.

Turchet 2005: Philippe Turchet, *Sinergologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celuilalt*, Iaşi, Editura Polirom.

Verbal and nonverbal approval and denial Markers in spoken Romanian

The article discusses several problems of the discourse markers, namely the approval and denial Markers in spoken Romanian. Discourse analysis is a vast and ambiguous field. The vastness and ambiguity of discourse analysis is suggested by the textbooks on different approaches to language, such as pragmatics, which define the field as the study of the general conditions of the communicative use of language.

Approval and denial Markers are types of pragmatic class. Approval and denial Markers have certain privileges of occurrence, which must be specified.

Iaşi, România

Baza de date informatizată a *Dicționarului General al Literaturii Române* (DGLR)

Ofelia ICHIM, Marius-Radu CLIM, Ramona LUCA

Proiectul de grant ***Evaluarea informatizată a literaturii române dintre 1900 - 2007 în perspectiva actualizării Dicționarului general al literaturii române (DGLR)*** își propune să contribuie la actualizarea **Bazei de date** a ***Dicționarului general al literaturii române (DGLR)***, proiect fundamental al Academiei Române. **Baza de date** a ***Dicționarului general al literaturii române (DGLR)*** conține informații valabile pentru câteva sute de tipuri de articole. Prin acest proiect de grant se realizează un site cu repere bibliografice referitoare atât la autorii care au scris literatură română, cât și la cei care s-au ocupat de critica și istoria literară, într-un cuvânt, se valorifică moștenirea literară românească – parte importantă a culturii române.

Proiectul de grant ***Evaluarea informatizată, din perspectiva criticii și istoriei literare, a literaturii române dintre 1900–2007 în vederea actualizării Dicționarului general al literaturii române (DGLR)*** constituie un reper în procesul național de informare și de stocare a informațiilor, precum și în vederea elaborării ediției a doua, revăzută și adăugită a *Dicționarului general al literaturii române* (DGLR), temă fundamentală a Academiei Române. Instrumentele de lucru, din care se extrag aceste informații, sunt: **Arhiva de istorie literară (A.i.l.)** a Institutului de Filologie Română „A. Philippide", marile dicționare literare românești, dicționare și lucrări informative din alt domeniu decât cel literar, lucrări de cultură regională, enciclopedii, istorii literare. Pe baza unui chestionar publicat pe site, trimis de-a lungul anilor unui număr mare de scriitori, istorici și critici literari, traducători, s-a acumulat în cadrul **A.i.l.** un număr impresionant de informații, multe dintre ele având caracter de unicat. Construind acest site, oferim posibilitatea celor interesați să afle numele autorilor despre care există informații biobibliografice în **A.i.l.** putând, astfel, lua legătura cu cercetătorii din Departamentul de istorie literară al Institutului de Filologie Română „A. Philippide" pentru a obține și utiliza aceste informații. În continuare, se primesc CV-uri, liste de lucrări și cărți ale autorilor români din țară și din străinătate, precum și de la specialiști romaniști și românişti de origine străină, care își aduc o contribuție importantă la cunoașterea limbii, literaturii și culturii române dincolo de hotarele României. În acest fel s-a constituit o **Bază de date (B.d.)** de mare anvergură, care va contribui în mod esențial la actualizarea *Dicționarului general al literaturii române* în cea de a doua sa ediție.

Estimăm că site-ul ***Evaluarea informatizată a literaturii române dintre 1900 - 2007 în perspectiva actualizării Dicționarului general al literaturii române (DGLR)*** va avea un impact regional, național și internațional, oferind acces la datele

stocate, unor categorii diverse de beneficiari. Astfel, informaţiile on-line de pe site vor putea fi accesate atât de utilizatori din România, cât şi de cei de peste graniţă, fie că aceştia fac parte din diaspora sau din comunităţile de emigranţi de curând constituite, ori sunt specialişti şi oameni de cultură străini, interesaţi de cultura şi literatura din ţara noastră. Site-ul va veni în sprijinul lectorilor de limba română de la lectoratele din străinătate, va fi util şi centrelor culturale româneşti din alte ţări, va fi un mijloc eficient şi uşor de accesat pentru specialiştii romanişti de la universităţi şi institute academice, preocupaţi de limba şi literatura română. Va oferi un punct de orientare pentru elevii şi studenţii proveniţi din rândul emigranţilor români, care studiază propria limbă şi cultură, dar şi pentru cei interesaţi direct sau indirect, pentru cultura lor generală, de limba şi literatura română. În era internetului, realizarea unui site cu informaţii din sfera literaturii este o modalitate de a sincroniza cunoaşterea datelor esenţiale despre literatura română cu evoluţia tehnică similară internaţională, fiind vital pentru a ilustra interdisciplinaritea tot mai evidentă şi de neocolit care stă la baza progresului informaţional. În cazul de faţă, specialiştii în literatura română colaborează cu informaticienii, pentru a realiza un site util şi modern. Site-ul va constitui fundamentul pe care se va construi structura articolelor care vor actualiza DGLR.

Un alt obiectiv urmărit prin crearea site-ului ***Evaluarea informatizată a literaturii române dintre 1900 - 2007 în perspectiva actualizării Dicţionarului general al literaturii române (DGLR)*** este punerea în evidenţă a contribuţiei minorităţilor din România la constituirea valorilor literare româneşti.

În România co-abitează paşnic, de sute de ani, aproximativ douăzeci de etnii. La scară mai mică, România este, din acest punct de vedere, o imagine a Europei, care se remarcă prin unitate în diversitate. În acest sens, cultura şi literatura română beneficiază de contribuţia creatorilor aparţinând celor douăzeci de etnii, la şlefuirea unei zestre culturale comune şi de mare valoare spirituală. Prin trimiterile bibliografice incluse pe site, vor fi puse în evidenţă reperele multi-şi interculturale care fundamentează cultura şi literatura română.

Site-ul ***Evaluarea informatizată, din perspectiva criticii şi istoriei literare, a literaturii române dintre 1900–2007 în vederea actualizării Dicţionarului general al literaturii române (DGLR)*** a fost realizat prin aprobarea de către Academia Română a proiectului de grant omonim, contract GAR nr. 25/2007, pentru o perioadă de doi ani. Proiectul este iniţiativa unui grup de cercetători de la Departamentul de istorie literară, Institutul de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iaşi a Academiei Române, cu Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, precum şi cu Institutul de Informatică Teoretică – Filiala din Iaşi a Academiei Române.

Pe site pot fi accesate următoarele categorii de informaţii:
Dicţionare
Categorii de dicţionare
Arhivă (respectiv Arhiva de istorie literară)
Galerie imagini

Chestionar
Căutări
Contact

Colectivul care a lucrat la realizarea site-ului:

Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi:

- Ofelia Ichim, responsabil de grant
- Dan Mănucă, consilier ştiinţific
- Remus Zăstroiu, consilier ştiinţific
- Şerban Axinte, membru
- Nicoleta Borcea, membru
- Marius-Radu Clim, membru
- Cecilia Holban, membru
- Ioana Repciuc, membru

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza":

- Emanuela Ilie, colaborator extern
- Ana-Alexandra Zăstroiu, colaborator extern

Institutul de Informatică Teoretică, Iaşi:

- Ramona Luca, colaborator extern

The Computerized Database of the General Dictionary of Romanian Literature

This grant awarded by the Romanian Academy is a web-site that contains bibliographic references to the authors who have written Romanian literature as well to those who deal with criticism and literary history. We consider that the information is useful both to the Romanian users as well as to those who live abroad and who want to get news about the Romanian literary life between 1900-2007. The team who worked during 2007-2008 at this grant is formed of researchers from "A. Philippide" Institute of Romanian Philology – the IASI Branch of the Romanian Academy.

Iaşi, România

Interferenţe lingvistice româno-spaniole
- Context. Contextual. Contextualitate -

Ioana JIEANU

1. Preliminarii

În momentul de faţă toate studiile sociologice, politice, economice amintesc de fenomenul globalizării şi se încearcă analizarea acestuia şi descoperirea tuturor caracteristicilor sale. Un aspect al globalizării este imigrarea populaţiei sărace în ţările dezvoltate.

În acelaşi timp, pe toate posturile de televiziune, în toate ziarele, sau revistele, pe stradă, auzi vorbindu-se de românii din Spania, de deficitul forţei de muncă din România, cauzat de exodul populaţiei în ţările occidentale.

Românii din Spania asimilează rapid limba, cultura, felul de a trăi al spaniolilor şi se transformă. Nu reuşesc însă să ajungă să gândească, să se comporte, să vorbească asemenea unui spaniol nativ şi mereu li se va spune *rumanos* (*vezi infra*). Întorşi în ţară nu vor reuşi să se readapteze la traiul zilnic, la greutăţile economice etc. Aşadar, românul imigrant nu-şi va găsi prea curând locul în lume.

În România nu este cunoscut cu exactitate numărul românilor plecaţi în străinătate, şi nici al românilor din Spania. Conform datelor primite prin intermediul Asociaţiei Românilor din Castellón, numărul românilor din Spania este de aproximativ un milion. Numai în Castellón, oraşul ales ca studiu de caz pentru această lucrare, trăiesc aproximativ 50.000 de români, printre cei 160.000 de locuitori ai oraşului.

Poate cifrele nu impresionează la o primă privire, dar faptul că aproape o treime din locuitorii unui oraş spaniol sunt de naţionalitate română, ridică mai multe semne de întrebare. Din ce cauză emigrează românii? De ce şi-au ales ca destinaţie Spania? Cum s-au acomodat în ţara de adopţie? Şi-au păstrat obiceiurile? Dar limba? Au suferit transformări majore? Sunt românii apreciaţi în Spania? Cum influenţează imigraţia şi contactul cu limba spaniolă limba română vorbită în ţară? Acestea sunt doar unele din întrebările care necesita urgent răspunsuri.

Pentru a cerceta interferenţele lingvistice româno-spaniole este necesară identificarea contextului în care cele două limbi studiate interacţionează precum şi împrejurările în care au intrat în contact.

2. Contextualitate

Termenul de *contextualitate semnifică un ansamblu de circumstanţe (care caracterizează un anumit moment)*(NDULR). Împrejurările care au dus la existenţa unor modificări în felul de a vorbi al românilor din Spania, dar şi în maniera de

comunicare a spaniolilor trebuie înțelese pentru a putea analiza influența limbii spaniole asupra limbii române, dar şi a românei aspra limbii spaniole.

Factorul principal al acestor transformări lingvistice este imigrarea economică în Spania, începând cu anul 1995. Un alt aspect este constituit de vizionarea excesiva a filmelor sud americane de către un anumit sector al populației române, iar un al treilea ar fi ascultarea în ultimii ani a muzicii spaniole. Circumstanțele care au înlesnit interacțiunea celor două limbi vor fi analizate pe larg în următoarele pagini.

3. Context. *Contextul lingvistic desemnează o parte a unui enunț (sau părți ale enunțului) care precedă şi /sau urmează unitate lingvistică supusă analizei şi care îi condiționează prezența, forma sau funcția* (DŞL). Analizând interferențele lingvistice dintre două limbi, contextul este esențial pentru descoperirea particularităților de limbă ce rezultă în urma acestei interacțiuni. Datorită faptului că limba spaniolă nu are anumite sunete din limba română (ş, ţ, ă, â, j, v), românii din Spania sunt tentați să renunțe şi ei la ele.

I 6 : *Vino pa la mine*!
I 7 : *Ce fata frumoasa!*
I 1 : *Ma, te bat!*
I 1 : *Bin, ha, ha ! Vin* !
De altfel, în textele scrise, diacriticele nu mai sunt folosite.

Prin corelație cu termenii din limba spaniolă, apropiați ca formă, se produc alte ezitări fonetice. Totuşi, tendința este de autocorectare.

I 1 *: Beui ! Beui !,* este folosit în loc de băui, prin analogie cu radicalul verbului din limba spaniolă beber.

I 2 : *Ați ieşit din paisaj*. (forma spaniolă : paisaje).

4. Contextul comunicativ este *ansamblul factorilor care, dincolo de sensurile determinate de structura lingvistică a enunțurilor afectează semnificația acestora. Contextul comunicativ desemnează orice informație de bază care se presupune că e împărtăşită de emițător şi de receptor şi contribuie la interpretarea unui anumit enunț de către receptor* (DŞL). Factorii care au determinat interferențele lingvistice dintre cele două limbi supuse analizei sunt de mai multe feluri: factori extralingvistici (social, cultural, economic, istoric, politic) şi factori lingvistici (la nivelul sunetelor, la nivelul înlănțuirii gramaticale, la nivelul sensului).

4.1. Migrația în contextul național spaniol

4.1.1. Spania, de la emigrare la imigrare

După răscoala din 1946, o dată cu interzicerea emigrării decretată imediat după războiul civil cu scopul de a recupera pierderile demografice cauzate de acest conflict, a început masiv emigrarea spaniolă. Guvernul, conştient de incapacitatea sa de a frâna plecarea spaniolilor în afara granițelor şi de a asigura în interiorul țării condițiile necesare pentru dezvoltarea economică a țării a trecut de la interzicerea emigrării, la promovarea ei. Se estimează că populația spaniolă emigrată în America

a fost de 826.000 în jurul anilor '50. În decada următoare, numărul s-a redus simţitor până la anularea totală a emigraţiei spre această destinaţie în anii '70.

Emigraţia spaniolă s-a redirecţionat către alte destinaţii din Europa, în ţări precum Germania, Franţa şi Suedia, începând cu anii '60. În 1964 au părăsit Spania un număr aproximativ de 300.000 de oameni.

La finalul anilor '60, numărul emigranţilor spanioli scade, pentru a se opri brusc, începând cu criza petrolieră din 1973.

La jumătatea deceniului al şaselea (sec. XX), Spania a cunoscut o etapă de dezvoltare industrială. În această perioadă a crescut importanţa activităţii turistice şi a început dezvoltarea sectorului destinat serviciilor publice ca o consecinţă directă a politicii publice care trata problemele declinului industrial.

Începând cu 1975 s-a iniţiat procesul schimbării sociale. Stabilitatea politică a atras capital străin, dar şi imigrarea. În această perioadă se întorc în Spania mai mult de 800.000 de spanioli, în acelaşi timp intră în Spania mai multe mii de imigranţi din Argentina, Uruguay, Chile, Maroc. Aceşti imigranţi se aşază în diverse oraşe spaniole, aflate în plină dezvoltare şi muncesc cu precădere în construcţii sau agricultură. Astfel, la jumătatea anilor '80 numărul imigranţilor este de 183.422 în 1980, corespondentul a 0.5% din populaţia Spaniei (Colectivul I.O.E, 2002, din Statisticile rezidenţilor străini, diverşi ani, elaborate pentru Ministerul de Interne).

Pornind de la mijlocul anilor '80, când se instituie modelul de creştere economică, bazat pe serviciul temporar şi flexibil, se produce o dereglare continuă a pieţei muncii, se extinde economia informală şi se produce segmentarea pieţei muncii: creşte şomajul în anumite sectoare, în timp ce în altele se produce o creştere deosebită (Grigore Gil, 1998).

Când Spania intră în Comunitatea Economică Europeană (1986), tema imigrării se converteşte într-o problemă de interes european. Aşadar, în 1985 a fost promulgată Legea Drepturilor şi Libertăţilor Străinilor din Spania şi Statul Spaniol a început a fi receptat ca o ţară care încurajează imigraţia. Criza economică din anii '90 a afectat toată Europa, în consecinţă şi Spania în sectoare precum agricultura, pescuitul, mineritul. În acelaşi timp a favorizat dezvoltarea sectoarelor de servicii şi construcţii, o dată cu creşterea de mână de lucru ieftină a imigranţilor. În această perioadă coexistă „aristocraţia muncitoare”, minoritară, formată din muncitorii săraci, necalificaţi. Printre aceştia se inserează din ce în ce mai mult mâna de lucru a emigranţilor.

4.1.1. Legea străinilor din Spania

Legea Organică 7/1985 privind Drepturile şi libertăţile străinilor din Spania, fixează pentru prima dată, într-o manieră secretă statutul rezidenţilor străini, aflaţi pe teritoriul spaniol. Această lege voia să limiteze timpul de şedere al imigranţilor pe teritoriul spaniol la perioadele prevăzute în contractele de muncă, cu dreptul de a le mări cu încă un an, fără a aborda problema rezidenţei definitive sau a regrupării familiale.

Un statut special şi privilegiat îl deţineau imigranţii proveniţi din Uniunea Europeană, conform Acordului de Adeziune al Spaniei. În acest act se regăseşte şi acordul pe care majoritatea Miniştrilor de Externe l-au semnat la Shengen, 1985,

care a avut drept consecinţă directă dispariţia frontierelor dinăuntrul Uniunii, creându-se un spaţiu comun european care a întărit controlul frontierelor exterioare şi a fluxurilor migratoare provenite din ţările exterioare comunităţii.

În 1991, a luat naştere Direcţia Generală a Migraţiei şi un an după aceea a început să funcţioneze comisia Interministerială privind Străinătatea care coordona departamente distincte din cadrul Ministerului Interior, al Muncii şi cel de Externe.

În anul 1996 se aprobă un nou regulament privind Legea Străinilor care-l schimbă pe cel anterior.

Pentru motivele reformei se menţionează creşterea populaţiei de origine străină, începând cu anul 1986, compromisurile internaţionale ale Spaniei, necesitatea de a adopta procedurile administrative privind străinii, la procedurile generale privind această Lege, precum şi aderarea la orientările stabilite prin primul Plan de integrare Socială a Imigranţilor, aprobat în decembrie 1994. În Regulamentul Legii Străinilor se stabileşte menţionarea perioadei de şedere în Spania, se introduce permisul definitiv după cinci ani de rezidenţă legali şi dreptul de regrupare familială.

În anul 1997, diverse partide politice propun elaborarea unei noi legi privind imigranţii care a fost aprobată în decembrie 1999, după un an de negocieri şi fără ca partidul aflat la putere să fie de acord. În 2000 se promulgă legea Organică 8/2000 din 22 decembrie privind drepturile şi libertăţile străinilor din Spania si integrarea lor socială, dând răspuns necesităţii de abordare a imigraţiei ca un fapt structural ce a convertit Spania într-o ţară destinată fluxurilor migratoare.

Aprobarea acestei legi a răspuns, de asemenea, necesităţii de încorporarea a compromisurilor internaţionale asumate în Spania ca o consecinţă a acordurilor semnate la reuniunea Şefilor de Stat şi a membrilor Guvernului din cadrul Uniunii Europene, din Tampere (BOE nr. 279).

În numele Acestei noi legi s-a creat Consiliul Superior al Politicii Privind Imigrarea având ca obiectiv coordonarea actelor Administraţiei Publice cu competenţele sau cu tot ceea ce priveşte integrarea imigranţilor (Ofrim, 2001). Plecând de la schimbările produse, în scopul principiilor enunţate, punerea în circulaţie a acestei legi, nu a fost lipsită de probleme.

Totuşi, această lege nu părea să satisfacă necesitatea de control şi reglementare a fluxurilor migratoare astfel că în 2003 apare o altă lege Organică, 14/2003, din 20 noiembrie care înlocuieşte Legea Organică 4/2000.

Obiectivele urmărite de noua lege sunt printre altele:

1. Îmbunătăţirea gestionării care face legătura între simplificarea normelor administrative şi lupta împotriva folosirii frauduloase a procedurilor administrative de gestionare privind imigrarea.
2. Întărirea instrumentelor de sancţionare folosite în lupta împotriva imigrării ilegale şi a traficului de fiinţe umane.

În termenii organizaţiilor dedicate apărării drepturilor imigranţilor (AIPE, Foro Alternativo, CCOO, etc) şi a oamenilor de ştiinţă precum Walter Actis, Joaquin Arango, Francesc Carbonell, Carlos Gimenez, etc. modificările afectează direct imigranţii şi nu comunitatea spaniolă şi au drept finalitate întărirea sistemului de legalizare a situaţiei rezidenţiale şi de muncă în statul spaniol. Prin această lege imigranţii nu mai pot beneficia de regularizarea actelor.

4.1.2. Planul Național GREECO (Programul Global de Reglare și Coordonare a Străinilor și Emigrarea în Spania)

Împreună cu Legile privind Străinii adoptate de guvernul Spaniei în ultimii zece ani, au apărut și o serie de planuri și strategii care au încercat rezolvarea problemei integrării sociale și culturale a imigranților.

În 1994 s-au stabilit primele măsuri prin intermediul „Planului pentru Integrare socială a imigranților”:

a) Înlăturarea cauzelor imigrației prin intermediul Organizației pentru dezvoltarea țărilor din care provin;

b) O cunoaștere mai bună a fluxului migrator și în consecință, stabilirea unor măsuri pe care Spania și le putea asuma și care permiteau dezvoltarea unei politici de interacțiune efectivă;

c) Aprofundarea integrării sociale a imigranților care s-au stabilit în Spania;

Programul GRECO se constituie la început cu scopul de a analiza toate problemele fenomenului migrării. La elaborarea acestui proiect au participat mai multe Ministere, printre care Ministerul de Externe, de Justiție, de Interne, Educației și Cercetării, Muncii, Sănătății etc.

Aceste acțiuni au întâmpinat problemele și necesitățile imigranților pe care le pot avea în interiorul societății spaniole.

4.2. Contextul politic și economic din România care favorizează exodul populației autohtone în Spania

La mijlocul anilor ‘90 nu se poate vorbi de o imigrare a românilor în Spania. Puținii emigranți proveniți din România înainte de 1994, nu se constituiau într-o comunitate importantă ca număr pentru a putea fi luați în considerare în documentele statistice, unde practic nu figurau.

Iluzia provocată de schimbările politice produse în România la sfârșitul anului 1989 nu dispăruseră încă și locuitorii au continuat să se bucure de planurile lor pentru un viitor liber, democratic și fericit, în care nimeni nu trebuia să muncească pentru Stat, ci pentru el însuși și pentru familia sa.

Însă iluziile s-au redus, până ce au dispărut complet. Lumea nu a găsit soluții împotriva sărăciei, și a început să emigreze.

La începutul anilor 1994–1995, numărul emigranților români în toată lumea este de aproximativ un milion de persoane, dintre care în Spania ajung 30.000 de oameni cu permis de rezidență sau muncă.

Toate schimbările politice, economice și culturale de după 1989 s-au făcut cu multe erori. Mulți tineri, cu sau fără studii nu reușesc să-și găsească un loc adecvat de muncă, alții mai puțin tineri, au intrat în șomaj o dată cu dispariția marilor corporații industriale. Nevoiți să acorde sprijin familiei, mulți au ales să muncească în alte țări. Respinși treptat din Franța, Anglia, Germania, românii au găsit în Spania un spațiu propice dezvoltării lor economice, dar și culturale. Ușurința cu care au învățat limba (deoarece este tot o limbă romanică), viața destinsă, fără griji materiale, oamenii mai primitori decât celelalte popoare ale Comunității Europene, i-a determinat pe români să aleagă, ca destinație a viitorului lor, Spania.

Importanţi sunt şi factorii culturali care au înlesnit adaptarea românilor în Spania. Istoria comună în anumite aspecte (amândouă ţările au fost colonii romane), limba asemănătoare, unele tradiţii şi obiceiuri ce provin din vechile ritualuri romane, toate acestea au dus la preferarea de către români a Spaniei, pentru a emigra, dar şi la rapiditatea adaptării românilor la cultura, limba şi stilul de viaţă al spaniolilor.

4.3. Un rol dominant în analiza **contextului situaţional** îl are studierea datelor situaţiei de comunicare, şi anume **identitatea, rolul şi statutul social al interlocutorilor, locul şi momentul comunicării.**

În acest sens pentru a realiza această lucrare am ales mai multe clase de informatori. Pentru studiul felului de a vorbi al românilor care trăiesc în Spania, am cooptat două grupuri de români care trăiesc în două zone diferite ale Spaniei: Madrid şi Castellón de la Plana. Modalităţile de exprimare ale spaniolilor care au intrat în contact cu vorbitorii de limbă română sunt stabilite pe baza felului de a se exprima a anumitor cetăţeni spanioli în situaţii în care se află în vecinătatea românilor. Achiziţiile lingvistice ale românilor care trăiesc în ţară sub presiunea telenovelelor, a ascultării muzicii spaniole şi a intrării în contact cu românii care trăiesc în Spania sunt cercetate cu ajutorul unor persoane care fac parte din calase sociale diferite, de vârstă diferită. Limba informatorilor este studiată pe parcursul mai multor ani (deci din momentul plecării în Spania până în momentul de faţă), prin intermediul înregistrărilor video. În general, românii din Spania sunt observaţi atunci când se află în familie, la petreceri numai între români, deoarece de câte ori se află în prezenţa unui spaniol folosesc limba spaniolă. Persoanele intervievate se deosebesc în ceea ce priveşte nivelul social. Unele au terminat o facultate, alţii au studii liceale, sau au studii nefinalizate în ţară.

Modificările cele mai vădite sunt identificate în limbajul copiilor şi al adolescenţilor, care refuză să mai vorbească limba română (în funcţie de durata şederii lor în Spania). Aceştia înţeleg limba română, dar răspund, chiar românilor, numai în limba spaniolă.

Achiziţiile lingvistice ale grupului din Castellón sunt oarecum diferite, deoarece aceştia (în special cei care merg la şcoală) sunt obligaţi să înveţe valenciana, un dialect al catalanei. Aşadar, tinerii reuşesc să vorbească într-un timp scurt ambele limbi (catalana şi spaniola). Impactul folosirii acestor limbi asupra limbii române este foarte mare. În familie, folosesc româna amestecată cu termeni din cele două limbi, iar în cercurile de prieteni, doar limbile recent achiziţionate. Când se feresc de părinţii lor utilizează doar valenciana, deoarece părinţii nu o cunosc.

Spaniolii vorbesc limba română numai atunci când sunt înconjuraţi de unul sau mai mulţi români. De asemenea, se observă o diferenţă între spaniolii din Madrid care intră în contact cu românii si cei din Castellón. Deoarece sunt bilingvi, cei din urmă învaţă mai repede limba română decât cei din Madrid.

Din punct de vedere fonetic, spaniolii au probleme de pronunţie cu anumite sunete ale limbii române, care nu există în castelană:

Vocalele:

Ă ə ʃ

- [ə: bună [bunə], bunică [bunicə]
- â, î [î]: vânătă [vînətə], român [romîn]
- e de la sfârşitul cuvintelor: carte

Consoanele:

- ţ [ts]: biscuiţi
- ş [ʃ]: şi. Această consoană se regăseşte în unele cuvinte catalane: això (acolo), Xàtiva (nume de persoană)
- j [ʒ] pijama, prezentă în unele cuvinte în catalană: Jaume, pijama, [tʃ] [tʃawme] i [ʤ] [ʤawme].
- z [z]: zebră. Acest sunet există totuşi în catalană: zebra, rosa.

Tendinţa vorbitorilor spanioli este de a pronunţa aceste sunete astfe:

- ş - [ʧ]/[č]
- j - [ʤ]/[ğ]
- z - [Θ]
- ă, â - [a]
- ţ - [t]

Fără a depune eforturile românilor pentru a învăţa limba castelană, locuitorii spanioli îşi însuşesc treptat noţiuni de limbă română. Punctul de plecare pentru învăţarea limbii române este constituit de similarităţile lexicale dintre cele două limbi: în momentul în care devin conştienţi de faptul că foarte multe cuvinte sunt identice în ambele limbi, iar unele au rădăcina comună, devin interesaţi de aprofundarea gramaticii, deoarece şi aici există multe asemănări.

Printre cunoştinţele de limbă română ale spaniolilor, sunt saluturile:*Buna!, Buna dimineaţa!, Buna seara!, Noapte buna!, Buna!, Pa! La revedere!* şi conversaţia de bază: *Ce (mai) faci?, Bine!, Multumesc (mult)!, Da., Nu., Mi pare bine!, Sunt..., Numele meu este..., Cum te cheamă?, Vă rog...., Bravo!, Scuze!, Nu inteleg..., Succes!, Sigur!, E bine.*

Bineînţeles, există mulţi spanioli care au primul contact cu limba română prin intermediul înjurăturilor. Românii sunt cunoscuţi pentru faptul că fac *haz de necaz* . De aceea, pentru a se înveseli într-un mediu nu foarte propice dezvoltării lor interioare, îi învaţă pe spaniolii dornici de a cunoaşte limba română, în loc de saluturi, înjurăturile cele mai frecvente din limbă. Astfel, se poate întâmpla ca, mergând pe străzile Castellónului, Valenciei, Madridului, să fii înjurat de un spaniol care, de fapt, doreşte să te salute.

Acest aspect a devenit o problemă pentru autoritățile spaniole și se încearcă luarea unor măsuri. Astfel, în ziare, la televiziune, la diverse cursuri de învățare a limbii române, sunt prezentate și înjurăturile, pentru ca locuitorii spanioli să se ferească de folosirea lor, sau să-și dea seama de momentele în care sunt agresați verbal.

În afara saluturilor, în limbajul spaniolilor s-a încetățenit și alte noțiuni lexicale. Cuvintele disparate din limba română se folosesc câteodată în funcție de locul în care se poartă discuțiile: *mar, para, suc, posta, magasin, alb, mic*, în general, cuvinte din vocabularul fundamental.

O situație frecventă de utilizare a limbii române de către spanioli se întâlnește în restaurante, când locuitorii autohtoni sunt serviți de chelneri români, cu care încearcă să dialogheze în limba română: *Bună! Ce faci?; Esti român? (Este român?)*; *De unde esti?*; *Vreau*... (și continuă în spaniolă).

De cele mai multe ori, folosirea noțiunilor de limbă română de către spanioli este determinată de prezența unei persoane din România. Însă, există cazuri în care, cuvinte românești s-au încetățenit în anumite grupuri de prieteni.De exemplu, la despărțirea de o persoană dintr-un grup se utilizează salutul *Pa!* , sau părintele este numit *tata*.

Din cele expuse anterior, reiese faptul că interacțiunea dinte cele două limbi: spaniolă și română afectează nu numai limba română a imigranților români, dar și exprimarea în limba castelană a cetățenilor spanioli. Chiar dacă influența limbii spaniole asupra limbii române nu este evidentă la toți vorbitorii, sau în toate contextele existențiale, anumite particularități ale limbii române s-au încetățenit deja în vorbirea spaniolilor, iar această influență este de abia la început. Imigrația română este în continuă creștere, studii despre situația românilor din Spania nu există, iar drepturile imigranților în Spania nu sunt încă concretizate.

Importantă este și *studierea supozițiilor despre ceea ce interlocutorii știu, sau consideră de la sine înțeles, despre opiniile și intențiile lor în situația dată* (DȘL). De cele mai multe ori românii când ajung în Spania nu cunosc limba poporului în care încearcă să se integreze. Așadar, primul lucru pe care-l fac este să urmeze cursuri de spaniolă, să învețe din cărți, de la televizor. Cei tineri învață foarte repede (o lună), iar cei mai în vârstă mai greu (între șase luni sau chiar doi ani). În momentul în care reușesc să reproducă anumite cuvinte, propoziții sau fraze în spaniolă, le folosesc – încântați de faptul că sunt în stare, sau pentru a le repeta. Așadar, după perioada de asimilare a limbii, urmează o perioadă în care românii refuză comunicarea în limba maternă pentru a *practica* noua limbă. Revenirea la discuțiile în limba română între prieteni se realizează după ce românii încep să se *descurce*, sau chiar să vorbească bine limba proaspăt învățată.

Românii din Spania se împart în două categorii: cei care își renegă etnia, care nu vor ca cei din jurul lor să-și dea seama că sunt români[1] (în special adolescenții),

[5] Cuvântul *rumano*, cu toate variantele de singular și plural, a căpătat o nuanță peiorativă. Sunt preferate, de ambele părți, și între spanioli, dar și între români, variantele: „sunt din România", „sunt

cei care nu vor să se întoarcă în România şi cei care sunt *mândri* că sunt români, care au plecat în Spania din motive economice şi care vor să se întoarcă (din ce în ce mai puţini).

Astfel, cei din prima categorie vorbesc mai des limba spaniolă, deci şi influenţa acesteia asupra limbii este mai mare, iar cei din a doua categorie vorbesc mai rar limba spaniolă, iar în familie refuză să o folosească.

Esenţial în studierea **contextului situaţional** este *locul unde se înserează enunţul considerat în ansamblul discursiv din care face parte* (DŞL).

4.4. Lexicul în limba română folosit de imigranţii din Spania este aproape normal. Românii comunică cu lejeritate, greşelile gramaticale, dezacordurile, variază în funcţie de grupuri şi de nivelul de pregătire al subiecţilor. Cele zece persoane, al căror limbaj a fost analizat, au încercat permanent să folosească numai limba română, deoarece ştiau că înregistrările vor fi vizionate de rudele din România. Totuşi, în limbajul folosit apar influenţe reprezentate în mare majoritate de lexicul spaniol. Acestea ar putea fi împărţite în două categorii.

A. În primul rând, expresiile şi cuvintele uzuale, pe care toată lumea le cunoaşte, intervin în discursul în limba română cu uşurinţă. Acestea sunt folosite atât de des în comunicarea zilnică, încât nu dispar nici din comunicarea din cadrul grupurilor de români.

1. Verbele la imperativ sunt cel mai dea întâlnite *vamos, cayate, os quiero, os quiero mucho, no tengo salto, Mira! Mira la pui!, Apă, por favor!.*

2. Interjecţiile sunt frecvent folosite atât în limba română, cât şi în limba spaniolă. „Mă" se foloseşte atât pentru fete cât şi pentru băieţi. O singură dată apare „fă" în limbajul unei persoane de 60 de ani. Exemple:*Uite! Mira!, Hai! Vamos!*

3. În ceea ce priveşte adverbele de mod, de timp şi de loc, sunt preferate cele din limba spaniolă, care sunt folosite mereu în comunicarea cu un cetăţean autohton. Frecvenţa lor se explică prin faptul că, însoţite de gestul potrivit pot înlocui numele unui obiect, sau anumite explicaţii complementare: *Claro que si!, Ahora, pot să zic?, Nu mai poate să vorbească bien, Asi, chica, Hay que si?, En serio, de verdad!,Vale!, Pronto! De verdad! Si?, Ahora! Acum! Ahora! Vamonos! Hai mă!* – afirmaţie rostită în momentul în care trebuia să mănânce boabele de struguri de la 12 noaptea în seara de anul nou - , *Basta! Fata blonda! Basta!*

Bineînţeles că din limbajul imigranţilor nu lipsesc substantivele şi adjectivele. Românii le acordă anumite conotaţii familiare şi se folosesc cu precădere între membrii aceleaşi familii: *Es mi novia*, senor, senorita *Senor, ce mai faceţi, domne*?, *Dă-i şi senoritei!*, cervesa (bere) : *Şi, cervesa se bea la spanioli! Asta e !*; Chico, chica (băiat, fată): aşa chica, *Que tal, chica*, *Mamă, ce chico bun*, *Mama mia, ce pălărie, chico*!; Fuego (foc) *: N-am fuego*!

5. Numeralul de cele mai multe ori este folosit în limba română. Frecvent utilizat în spaniolă este numeralul ordinal al doilea – secundo. De asemenea, numerele de telefon, numerele apartamentelor din adrese sunt spuse în castelană. În

persoane din România", „sunt din altă ţară". Astfel, se explică şi refuzul anumitor români de a-şi recunoaşte naţionalitatea.

noaptea de Anul Nou, numărătoarea inversă se face în spaniolă : *cinquo, quatro, tres, dos, uno....*

6. Saluturile, cuvintele de mulţumire şi înjurăturile sunt aproape întotdeauna utilizate în limba spaniolă. *Holla,. Que tal, Hasta luego* – saluturile nu variază în funcţie de momentul zilei, de vârsta sau relaţiile dintre persoanele implicate în conversaţii. Acelaşi lucru este valabil şi pentru cuvintele de mulţumire : *Gracias* (mulţumesc) şi *de nada* (pentru nimic), au aceeaşi frecvenţă ca şi saluturile. Înjurăturile în limba română sunt aproape inexistente, se folosesc numai în conflictele dintre români şi spanioli, cu scopul de a nu fi înţelese. Aşa se explică şi faptul că sunt cele mai frecvente cuvinte româneşti folosite de cetăţenii spanioli. Totuşi, indiferent de limbă, apar destul de rar.

B. În a doua categorie intră expresiile şi cuvintele spaniole care nu au un echivalent exact în limba română, sau care au fost utilizate sporadic în România, iar prima tangenţă cu aceste noţiuni se face prin intermediul limbii spaniole. *Locutorio* este un loc de unde se poate telefona în afara ţării în care există tarife speciale pentru convorbirile cu România. Din limbajul elevilor am desprins cuvintele : *refuerzo - Am fost la clasele de refuerzo*, şi *patio* – locul în care stau elevii în timpul pauzelor, nu este echivalent cu curtea şcolii.

Acelaşi cuvânt exprimă mai multe noţiuni. *Targeta* înseamnă paşaport, act de rezidenţă, cartelă telefonică, card, permis de conducere. Aşadar, este mult mai simplă utilizarea unui singur termen pentru mai multe obiecte.

O altă clasă importantă este constituită de felurile de mâncare, care, ca şi cuvântul sarmale folosit identic şi de spanioli, se traduc cu dificultate, iar în cazul în care sunt traduse, pierd o parte a sensului : *calamares* – calamar; *cipiones, almendras* – migdale, *cubata* (un pahar cu băuturi combinate cu gheaţă), *longanizas* (un fel de cârnaţi subţiri), *conejo* (iepure), *gambas* (raci), *hamon* (şuncă afumată şi ţinută la macerat), *paella, aroz negro* (mâncăruri tradiţionale valenciene).

Aproape toate conversaţiile dintre doi prieteni români încep la fel, în castelană: *Holla, Cristian! Que tal?, Bien, gracias, y tu?, Bien!* , *Me alegro*. Urările cu ocazia zilelor de naştere, de Anul Nou, sau de alte sărbători se fac în spaniolă: *Feliz Madalenas, Feliz cumpleanos, Que tengas suerte, Que seas feliz.*

4.5. Deoarece imigraţia română în Spania este încă tânără, influenţele limbii spaniole asupra limbii române sunt evidente la nivel lexical. Există însă şi câteva **aspecte morfologice**, care merită discutate. Corelând ideile din acest subcapitol, cu cele dedicate lexicului, se observă că, aproape de fiecare dată când cuvintele spaniole sunt introduse într-o conversaţie în limba română, sunt articulate: *Dă-i senoritei un beso; Am văzut o chica.*

Evidentă este, nu numai în comunicarea orală, dar şi în cea scrisă, folosirea greşită a prepoziţiilor: *Mira la pui!* (priveşte-l pe pui); *Prinţesă la Espana* (prinţesă în Spania); *Trăiască dom bucătar de la Espana; Asta a învăţat să facă la Espana.*

Afluxul de pronume demonstrative din limba română este, de asemenea, un rezultat direct al influenţei limbii spaniole. Nestăpânind noua limbă perfect, se folosesc permanent în discuţii de pronumele demonstrativ: *este, esta, esa*, înlocuind

noţiunile pentru care nu cunosc denumirea exactă în spaniolă, pentru a explica ceea ce vor şi pentru a se face înţeleşi.

Aşadar, contextele situaţionale înglobează o componentă sociologică, una psihologică şi una lingvistică.

Tipologia contextelor diferă de la un autor la altul. În mod curent, se face distincţia între contextul lingvistic şi contextul extralingvistic (DŞL).

În ceea ce priveşte contextul non-verbal, se observă în cazul românilor din Spania folosirea gesturilor şi a mimicii pentru a exprima senzaţii, stări emoţionale care nu pot fi surprinse în cuvinte, deoarece românii nu au încă nivelul de achiziţii necesar reproducerii acestora. De multe ori, cuvintele, în special interjecţiile (*mira!)* sunt însoţite de un gest pentru a identifica obiectul care se doreşte a fi văzut. Acelaşi lucru se observă în momentul folosirii pronumelui demonstrative de apropiere *este, esta, estos, estas, ese, esa, esos, esas* şi de depărtare *aquel, aquella, aquellos, aquellas* Arătatul cu degetul sau un alt gest înlocuieşte cuvântul car nu este cunoscut de vorbitor.

E. Coşeriu adaugă celor două contexte – verbal şi non-verbal – pe cel idiomatic, *reprezentat de limba în care se comunică şi care constituie fondul vorbirii*(DŞL). Aşadar, în cazul în care românii vorbesc în limba spaniolă, foarte rare sunt cuvintele în limba română, iar în situaţia când se află în familie, folosesc preponderent limba română (rar cuvinte în spaniolă). Intermediare sunt situațiile când se află pe stradă între români – folosesc alternativ limba română şi pe cea spaniolă.

5. Contextual

Termenul contextual poate fi analizat din mai multe perspective. *Trăsătura contextuală este trăsătura unei unităţi lingvistice înregistrând particularităţi semnificative ale contextului lingvistic, deci ale vecinătăţilor în care unitatea analizată apare* (DŞL). Astfel, cuvintele limbii spaniole sunt folosite în anumite situaţii lingvistice. *La nivel sintactic, unde există constrângeri impuse de cuvinte şi restricţii de combinare fiecărui cuvânt, trăsăturile contextuale notează trăsăturile semnificative ale contextelor pe de o parte, în termeni categoriali, adică de clasă morfologică şi de restricţie de formă (caz, prepoziţie) impusă vecinătăţii, iar pe de altă parte în termeni lexicali, adică de restricţii lexicale impuse cuvintelor cu care se leagă sintactic* (DŞL). Este cazul dativului cu *la* din vorbirea românilor (*arata la copii, indica la Mihai*), datorat faptului că în limba spaniolă verbele echivalente *mostrar* şi *indicar* se folosesc cu prepoziţia *à*.

6. Intercontext – intracontext

Pentru a putea interpreta interferenţele lingvistice româno-spaniole trebuie să analizăm integrarea românilor în mediul cultural şi lingvistic specific Spaniei, într-un anumit context. Astfel, este nevoie de o abordare abstractă a contextului. În acest sens, contextul se divide în două tipuri: intercontext şi intracontext, ale căror caracteristici se stabilesc în cadrul relaţiilor dintre spanioli şi români. În grupul de

români studiat, percepţia lingvistică se construieşte mutual, datorită capacităţii lor de interacţiune în manifestările sociale. Când românii interacţionează în mediul lor înconjurător, stabilesc aşa numitul intercontext, care constă într-o complexitate de subsisteme aflate în interacţiune. Intercontextul este un fenomen social care nu poate fi susţinut de o singură persoană (Rohlfing et al., 4).

În interacţiunile dintre situaţiile specifice unui anumit intercontext, o persoană stabileşte propriul său intracontext, care-i permite să înţeleagă situaţiile întâlnite (Rohlfing et al., 4).

Învăţarea limbii spaniole se interpretează ca formă de intercontextualitate, întrucât se realizează în urma contactului cu alte persoane din mediul socio-cultural, de la care copiază anumite scheme de comunicare, structuri morfo-sintactice, sensuri, forme frazeologice, etc. Majoritatea românilor încep cu învăţatul saluturilor, a numerelor (pentru a cunoaşte costurile diverselor produse), a înjurăturilor. Învaţă să vorbească corect limba spaniolă, fără sa-i studieze gramatica şi folosesc expresii de genul *tomar el pelo*, *ir de marcha*, fără să le cunoască perfect sensul, ci făcând analogii între contextele situaţionale în care au fost folosite expresiile respective şi introducându-le în contexte asemănătoare.

În contextul globalizării, interferențele lingvistice dintre limba română şi limba spaniolă constituie un fenomen care necesită a fi cercetat îndeaproape.

Bibliografie

Ardelean 2002: Carmen Ardelean, *Influenţe linvistice asupra discursului estetic actual*, Ed. SC Vavila Edinf SRL, Bucureşti.

Avram 1986: Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti.

Colon 1976: Germán Colón , *El léxico catalan en la Romania*, Madrid.

Coşeriu 1977: Eugenio Coşeriu, *Estudios de lingüistica románica*, Madrid.

Graur 1968: Alexandru Graur., *Tendinţe actuale ale limbii vorbite*, Bucureşti.

Graur, Warld 1965: Alexandru Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Ionescu 1993: Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura All, 1993.

Iordan, Manoliu 1980: Iordan, Iorgu, Manoliu, Maria, *Manual de lingüistica románica*, Madrid.

Linares, Bayo 2004: Josep Cristià Linares Bayo, *Diccionari valencià – castellà – romanés*, Castelló, Primera Plana Producciones.

Lobiuc 1998: Ioan Lobiuc , *Contactele dintre limbi*, Vol I, Ed. Universităţii "Al. I. Cuza", Iaşi, 1998.

Lobiuc 1997: Ioan Lobiuc, *Lingvistică generală,* Iaşi.

Munteanu1996: Dan Munteanu, *Casos de interferencias españolas en el habla de los rumanos residentes en España*, Lingüística Española Actual 18, 1996, p. 137 – 151.

Munteanu 2008: Dan Munteanu, *Româna vorbită în Spania poate deveni o nouă modalitate lingvistică?*, comunicare prezentată la Bucureşti, Conferinţa *Diaspora în Cercetarea Ştiinţifică Românească*.

Nestorescu 2002: Virgil Nestorescu, *Contacte lingvistice interbalcanice. Elemente româneşti în limba bulgară*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.

Puşcaşu 1994: Ana Puşcaşu, *Interferenţe lingvistice româno-ruse în vorbirea românilor din Republica Moldova*, Teză de Doctorat coordonată de Prof. Dr. G. Mihăilă, Universitatea din Bucureşti.

Rohlfing, Rehn, Mathias, Ulrich: J. Rohlfing, Rehn Katharina, Goecke Matthias, Karl Ulrich, *Interplay between Context and Situation*, Bieleferd University, Germany.

Ropciuc 1996: Ion Robciuc, *Raporturile lingvistice româno-ucrainiene. I. Elemente româneşti în ucrainiană*, Bucureşti.

Sala 1997: Marius Sala, *Limbi în contact*, Bucureşti, 1997.

Stama-Cazacu 1969: Tatiana Stama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Stama-Cazacu 1999: Tatiana Stama-Cazacu, *Psiholingvistica. O ştiinţă a comunicării*, Bucureşti, Editura All.

Ştiucă 2007: Narcisa Alexandra Ştiucă, , *Cercetarea etnologică de teren, astăzi*, Bucureşti, Editura Universităţii.

Weinrech 1968: U. Weinreich, *Languages in Contact*, Hague-Paris-Mouton.

Interferenţe lingvistice în zona multietnică a Banatului, lucrare coordonată de Maria Király şi Mihai Radan, Ed. Universitatea de Vest, Timişoara, 2006.

DŞL: Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndroiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii,* Ed. Nemira, Bucureşti, 2005.

NDULR: *Noul dicţionar universal al limbii române,* Ed. Litera Internaţional, Bucureşti, 2006.

www.arhiva.informatia.ro/Article29939.phtml
www.cciprian.3x.ro/articole/globalizarea.htm.
www.globalizare.ro.
www.hotnews.ro/articol_19218-Romanii-din-Spania-injurati-pe-muzica.htm
www.saladelectura.cnet.ro/?p=114
www. telenoveleacasa.ro, (forum).
Asociaţia Românilor din Castellón (A.I.P.E.)

Romanian – Spanish Linguistic Interferences.
Context. Contextual. Contextuality

The work entitled *Romanian – Spanish Linguistic Interferences* intends to bring forth the importance manifested by the study of linguistic interference within the Romanian comunities in Spain. Worth taking into consideration is the fact that during its use, alongside Spanish, the Romanian language spoken in Span, was subjected to a strong influence, which tends to restructure the use patterns through the emergence of foreign elements within the diverse levels of the language.

Ploieşti, România

Globalizarea reclamelor şi limbajul acestora în Germania şi România

Delia Magdalena LECA

Anglismele în limbajul cotidian

Pornind de la premisa că limba engleză pătrunde tot mai puternic în limbajele europene, în domeniul economic este de netăgăduit, şi chiar în mediul academic (există manifestări ştiinţifice unde se solicită susţinerea comunicărilor în limba engleză, cum este cazul unui simpozion din domeniul tehnic la Innsbruck 2007) am încercat o analiză comparativă a reclamelor din audiovizual şi nu numai, pentru a vedea unde este infuzia mai mare de cuvinte englezeşti: în limba germană, o cultură mai veche şi mai solidă, sau în limba română, o cultură mai tânără şi mai flexibilă?

Prin importul masiv de anglisme ar putea fi periclitată structura românei şi a germanei? Dacă da, în ce măsură?

În secolele al XVII-lea – al XIX-lea germana a fost puternic influenţată de latină şi franceză, iar limba română – de latină, franceză, rusă. Ne aflăm oare în faţa unui fenomen asemănător?

Anglismele au pătruns destul de masiv în germana cotidiană şi există texte care conţin peste 80% cuvinte englezeşti. Enno von Lowenstern, redactor la *Die Welt*, spune că este posibil să scriem în germană aproape fără să folosim cuvinte germane:

„Unser *Outfit* ist *okay,* der *Cash Flow ist* besser geworden, es gab einen *Run* auf unsere Aktien, nachdem die lange ziemlich *down* waren. Nach der *Rush-hour* wollten wir im *Penthouse pokern,* aber der *Lift* in der *Lobby* war kaputt, also *joggten* unsere *Lobbyisten* hinauf - *jogging* ist sowieso der *Hit*, und wir sind *Sportsmen, Body Building* ist unser *Hobby,* wir betreiben *Badminton, Golf, Volleyball, Basketball,* Wind*surfing*. Und wenn mal unser *Peacenik* einen *Joint* raucht und *high* ist - der *Softie*, der immer schreit*: Make love not war!* - dann hilft ihm ein workout im *Fitness Center* über dem *Supermarket. Nur eines macht mich total crazy: Diese schrecklichen Anglizismen in unserer schönen deutschen Sprache*" (von Lowenstern 1991).

Bernd Sucher, redactor la *Süddeutschen Zeitung*, afirmă în articolul *Ziemlich unziemlich* (Sucher 1997) că, pe germani îi apucă un chef periculos de a se juca şi jongla cu cuvinte englezeşti. Corpul este *body*, sentimentul – *feeling*, starea de bine, de sănătate – *wellness*; ce pare simplu devine *easy*. Când ne întâlnim, avem un *meeting*. Lufthasa se dă *trendy*, şi face reclamă cu *Miles&More* iar cu *Standby oneway Upgrade Voucher* se poate lua tichetul la *Check-in*.

Frank Stadthoewer prezintă o culegere de anglisme selectate în timpul unei mese rotunde înregistrate la „Zilele Mas-Media" la München cu tema *Business Model 2.0 – Zerschlagung der Wertschöpfungsketten*. Iată câteva exemple[1]:

So, ich komme jetzt *to the point*...
Das ist jetzt etwas *confusing*...
Das ist eher eine andere *audience*...
Ich sage meinem *Viewer*, wie ich...
Das ist ein *user based Modell*...
Wir müssen mitwirken an *properties*, die uns gehören...
Das ist das persönliche *value add*, dass...
Wir sind dann auf dieses *colored chart* gekommen, um...
Werfen Sie noch mal einen *view* darauf...
Ein weiteres *challenge*, über das wir sprechen wollen...
Small/medium sized Unternehmen sollten...
Ein Gegenpol der *government regulations* muss geschaffen werden...
Der Dialog mit dem *customer* muss...
Sie als *Founder* sollten doch...
Gibt es da einen *volunteer* aus der Gruppe...
Ihr Blick ist *razor* scharf auf die Zukunft gestellt...

Pe de altă parte, se poate constata că majoritatea cuvintelor din domeniul căilor ferate, care au pătruns în limba germană în secolul al XIX-lea pe filiera franceză (*chemin de fer, vaggon, perron, billet, controlleur, coupé*), au fost înlocuite cu cuvintele germane *Eisenbahn, Wagen, Bahnsteig, Fahrkarte, Schaffner, Abteil.* Astăzi se constată din nou o invazie masivă de termeni noi, de astă dată din limba engleză: *Ticket, Service-Point, Ticket Counter, Autoshuttle, Park & Ride, BahnCard, City NightLine* dar şi denumirea tipurilor de trenuri *InterCityExpress, InterCity, InterRegio, CityExpress* sau *RegionalExpress* şi *InterCityNight.*

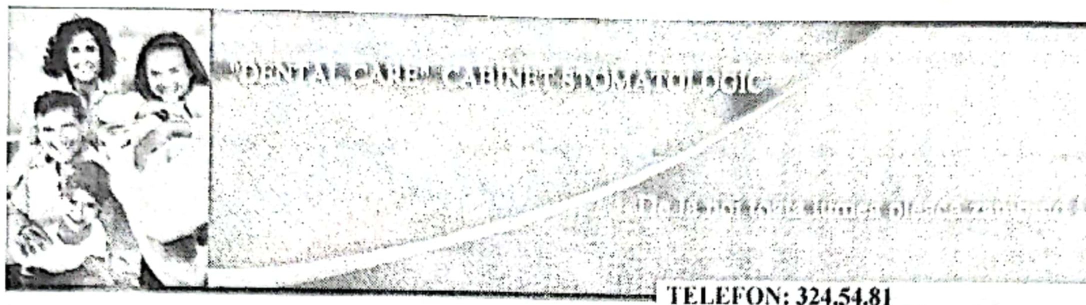
Se pune întrebarea: de ce recurge lumea cu atâta uşurinţă la introducerea anglismelor sau americanismelor în limbajul cotidian?

Răspunsul îl găseşte un jurnalist de la Die ZEIT, Dieter E. Zimmermann, aducând patru argumente, care motivează predilecţia vorbitorilor în utilizarea destul de frecventă a acestora:

- pura necesitate;
- cuvintele sunt scurte, sugestive şi de obicei fără afixe: *Stress* e mai scurt decât *Anstrengung*; *Campus* mai scurt decât *Hochschulgelände*, făcând aceste cuvinte „irezistibile";
- America este, de la sfârşitul celui de al doilea război mondial, cultura dominantă şi drept urmare este modernă, dinamică, tânără, cu vitalitate şi sexy. Cuvintele americane au *Appeal* şi transferă *Appeal* (un cuvânt fără corespondent în limba germană şi de aceea binevenit). Trebuie să încercăm să vedem cum ne simţim când purtăm indispensabili sau chiloţi şi *slip* şi vom simţi *Appeal*-ul pe propria piele;
- după război Germania şi Austria trăiesc un soi de „criză de identitate", fapt răsfrânt şi în preferinţa pentru cuvinte străine.

[1] http://www.mediacoffee.de/frankstadthoewer/item/415.

La noi, mergând pe stradă, suntem asaltaţi de firme de genul *Beauty Center, Fast Food, Second Hand, Bodyguard, Media Galaxy, Dental Care, Security Guard*, iar magazinele nu mai anunţă „ieftiniri“ ci *sales*. Copiii se entuziasmează cu *yes* şi *ups*, îşi cumpără *Snacks, Chips* sau *Croissant 7 days*, totul este *cool* sau *fun*.

În România nu există un astfel de exod de anglisme în limbajul cotidian şi nu am întâlnit texte în care să predomine americanismele, deşi *sexy*, *slip*, *body* etc. sunt întâlnite la tot pasul.

Pentru a vedea în ce măsură utilizează tinerii americanisme în limbajul colocvial am întreprins un sondaj în rândul studenţilor de la Relaţii Internaţionale, unde limbile engleză şi germană sunt obligatorii şi rezultatul este destul de încurajator. Ei folosesc, nu chiar în mod curent, în medie 15-20 de cuvinte englezeşti şi 5-10 spoturi publicitare sau fragmente din acestea. Multe dintre ele pot fi regăsite şi în reclamele germane.

Cuvinte:

Cuvinte:

Outfit
happy
hello
job
ketchup
Look
true
usual
very
weekend
bye, bye
casual
don't
Hamburger
sandwich
show
service
stupid
sure
OK
Party
please

Expresii:
Let's go
It's good
no way
more and more
by happy
oh my God
of course
see you

Spoturi publicitare:
Are you sure?
Connecting people
Drive your way
Don't worry, be happy
Have a break, have a KitKat
I love in it
It's OK, there's no sugar!
Just do it
Love is in the air
Nothing between us
The future is bright, the future is Orange

NOKIA
CONNECTING PEOPLE

HAVE A BREAK.
HAVE A KITKAT.

Limbajul spoturilor publicitare

Atunci când se pune probleme desfacerii, vânzării cu succes a unor produse, marile concerne adoptă o strategie „globală" şi anume: să realizeze un spot publicitar în limba engleză, pentru că astfel va putea pătrunde în mai multe ţari, fără costuri suplimentare.

Urmărind spoturile publicitare ale următoarelor produse este greu să ne dăm seama în ce ţară sunt ele promovate, mai ales că acum există în toată Europa reprezentanţe ale acestor firme. Excepţie fac ultimele două spoturi ale unor companii germane – Deutsche Post şi Deutsche Bahn.

Douglas "come in and find out".
Neckermann "all inclusive"
Vodafone "Wir sind im Meeting", "How are you?"
Henkel "Sil Brush&Wash"
Nikon? "Share your passion", "I see"
Arcor.net "enjoy communication", "internet by Call easy"
Subaru "4 your own way. Active Driving, Active Safety"
Citibank "live richly"
Toshiba "Choose freedom"
T-Mobile "Worldclass", "Get More"
RWE "one Group", "Multiutilities", "Imagine"
Kodak "Share moments, share life"
C&A "Fashion & living"
Deutsche Post "World Net", "Logistics", "Finance"
Deutsche Bahn (DB) "Bahncard", "Cargo", "Surf&Rail"

Dar se pare că acest principiu nu funcţionează pretutindeni. La televiziunea poloneză şi la cea italiană am găsit reclame cu aceeaşi reprezentare grafică, dar cu text numai în limba maternă.

Dacă privim reclamele din România putem constata că săpunul *PALMOLIVE* este *Naturals,* detergentul *ARIEL – mega power pearls,* gelul de duş – *cashmere & pure,* maşina de spălat este *Time Manager,* societatea de taximetrie – *4 you,* şi practic nu există aproape nici un produs care să nu aibă un anglism agăţat în coadă, după cum se poate costata din enumerarea de mai jos. Excepţie fac doar medicamentele.

Detergent de vase:	Pur *power gel concentrate*
	Axion *ultra power*
Detergent de rufe:	Ariel *mega power pearls*
	Savex *Visible Result*
Patiserie:	Croisant *Seven days*
Iaurt:	Danone *Nutri Day*
Cafea:	*Selected Gold*
Odorizant de cameră:	AmbiPur *3 evolution*
Uscător de păr:	Technical *hair dryer with diffuser*
Pastă de dinţi:	Blend-a-med *complete + herbal*

Maşină de spălat: Electrolux *Time Manager*
Bănci: Alpha *All in 1*
Telefonie mobilă: *The future is bright, the future is Orange*
Autoturisme: Skoda *Simply clever//* Citroen *Techno evolution//* Hyundai *drive your way*

Produsele cosmetice intră în aceeaşi categorie, fie că este vorba de şampon, vopsea de păr, cremă de faţă, parfum etc.

Săpun: Palmolive *naturals*
Fa *Yoghurt, Aloe Vera with Yogurt Protein*
Dove *Odors Neutralizing Cream Wash*

Ţinând cont de faptul că anglismele însoţesc orice produs, se pune problema eficienţei unor astfel de reclame. Cum ajung aceste produse la consumatorul „ţintă" de la ţară, de exemplu, unde locuieşte încă peste 50% din populaţia României, care nu înţelege engleza, nemaivorbind de persoane mai în vârstă, de pretutindeni, când se face reclamă unei maşini de spălat *Time Manager*, unui credit bancar *All in 1* sau pur şi simplu unei beri *probably the best bier in the world*?

O statisticiană din Dortmund menţionează în lucrarea de diplomă, în urma efectuării unor teste, că anglismele din reclame nu sunt numai neînţelese de consumatori, dar nici măcar nu-i sensibilizează. Profesioniştii din marketig ar trebui, drept urmare, să recurgă, mai bine, din nou la limba maternă, în loc să agaseze publicul cu sloganuri engleze.

Au fost testate "*Fly high, pay low*", "*Nothing between us*", "*Designed to make a difference*", "*Come in and find out*" şi "*Have a break, have a kitkat*"; unele se regăsesc şi în publicitatea din România.

Studiul arată că, mai puţin de jumătate din cei intervievaţi au mari probleme în înţelegerea spoturilor, iar autoarea sugerează că reclamele în limba engleză, dacă tot nu sunt înţelese, să poată atrage măcar atenţia privitorilor.

Agenţia Endmark AG din Köln a analizat într-un studiu reprezentativ efectuat în 2003 în ce măsură sunt înţelese aceste "Claims"-uri din limba engleză. Rezultatul i-a surprins până şi pe cei mai înverşunaţi purişti germani. 85% din respondenţi au eşuat în traducerea sloganului "*Be inspired*" (Siemens mobile), 92% în interpretarea lui "*One Group. Multi Utilities*" (RWE), aproape jumătate au înţeles corect "*Every time a good time*" (McDonald's) sau "*There's no better way to fly*" (Lufthansa).

Mulţi participanţi au tradus prost sloganul "*Come in and find out*" (Douglas) prin "Komm rein und finde wieder heraus" sau "*Drive alive*" (Mitsubishi) prin "Fahre lebend", la care sigur nu s-a gândit producătorul. Nici telespectatorii postului SAT.1 nu s-au descurcat mai bine cu mottoul "*Powered by emotion*" pe care l-au interpretat "Kraft durch Freude".

Între timp se constată o distanţare a anumitor producători de utilizarea anglismelor în reclame. La McDonald's "I love'n it" a devenit "Ich liebe es"; C & A a înlocuit spotul "*Fashion for Living*" cu motto-ul "Preise gut, alles gut" iar SAT.1 îşi face reclamă postului prin "SAT.1 zeigt's allen", nu prin "*Powered by emotion*".

Pe lângă firme mari ca Douglas und McDonald's şi producători mai mici au început să renunţe la anglismele din reclame. O explicaţie a acestui fenomen este oferită de agenţia Endmark, într-un articol apărut în noiembrie 2006 în *Spiegel*: „spoturile publicitare în limba engleză sunt înţelese corect doar de o minoritate de consumatori, fenomen care a determinat ca mai mulţi producători (de exemplu din parfumerie) să revină din nou la texte germane.

Concluzii

Publicistul Jürgen Bursche face în articolul *Stirbt die Sprache*[2] o radiografie a limbii germane actuale pornind de la Gottfried Wilhelm Leibnitz care afirma: "dass man vielleicht, solange Deutschland steht, nie darin undeutscher und ungereimter geredet hat" *wobei seine Abneigungen Leuten galt denen die "ihr Deutsch vergessen und Französisch nicht gelernt*", hatten. Deci nimic nou sub soare. Dacă înlocuim franceza cu engleza avertismentul lui devine de maximă actualitate.

Bursche redă în continuare părerile unor cunoscute personalităţi ale vieţii publice din Germania.

– Bastian Sick, cunoscut critic al limbii germane contemporane, care umple cu uşurinţă sălile la emisiunile sale, nu-şi face de loc griji în legătură cu păstrarea limbii germane. Problema ar fi, după părerea sa, folosirea anglismelor, fie că este cazul, fie nu, în discuţiile cotidiene, dar şi mai îngrijorătoare este nesiguranţa în utilizarea unei germane corecte.

– Uwe Pörksen, germanist şi membru al Academiei Germane de limbă şi poezie din Darmstadt, nu consideră nici el ca fiind periclitată limba germană prin invazia de cuvinte străine, chiar dacă folosirea în masă a acestora a devenit o modă, pentru că limba germană ar avea o disponibilitate puternică de a se lăsa influenţată. Germană posedă însă un vocabular care îi conferă o constanţă pe termen lung. Şi el este de părere că pericolul vine din delăsarea în utilizarea corectă a limbii şi desconsiderarea calităţii limbii germane, fapt care nu începe cu reclamele şi nu se termină cu politicienii.

Jutta Limbach, preşedinta Institutului Goethe, nu este ici ea neliniştită din cauza anglismelor.

În România situaţia este mai bună, cum am arătat mai sus, cu privire la folosirea cuvintelor englezeşti în limbajul colocvial. Din păcate, în domeniul reclamelor, nu vrem să sărim nici o etapă dar suntem optimişti, că firmele se vor întoarce şi la noi, cât de curând, la limba română.

---

[2] In Cicero, Magazin für politische Kultur: http://www.cicero.de/97.php?item=1949&ress_id=7.

Viitorul limbii germane şi probabil nu numai, depinde şi de tendinţa bilingvismului, care a început să cuprindă tot mai multe domenii din viaţa publică.

Engleza este vorbită astăzi de 340 milioane de nativi care sunt anglofoni, iar dacă îi punem la calcul şi pe cei bilingvi ajungem la aproximativ 510 milioane de vorbitori. De asemenea, relaţiile economice internaţionale impun o stăpânire aproape perfectă a limbii engleze. Engleza cucereşte tot mai mult teren şi în ştiinţă şi mediul academic, şi chiar şi un sportiv de performanţă trebuie să cunoască limba engleză.

Suntem însă de părere că presa, radioul, televiziunea ar trebui să dea măsura lucrurilor, să influenţeze moda şi să nu încurajeze folosirea peste măsură a cuvintelor englezeşti.

Bibliografie

Bursche: Jürgen Bursche, „Cicero, Magazin für politische Kultur“: http://www.cicero.de/97.php?item=1949&ress_id=7

Dumistrăcel 2002: Stelian Dumistrăcel, *Textul jurnalistic – teren de ambiguitate*, în *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării*, volum îngrijit de Ofelia Ichim şi Florin-Teodor Olariu, Iaşi, Editura Trinitas, p. 135-150.

Étiemble 1967: René Étiemble, *Parlez-vous franglais?*, Paris, Gallimard, p. 327-345.

Hahne 2007: Peter Hahne, *Über Deutsch für Inländer und Englisch für Dummschwätzer*, in BILD vom 15.9.2007, http://vds-ev.de/anglizismenindex/Hahne_DI_ED.php
http://www.connectedmarketing.de/cm/2007/07/sprachliche-unt.html

Krämer 2000: Walter Krämer, *Modern Talking auf deutsch. Ein populäres Lexikon*, (Taschenbuch), München, Piper Verlag.

Leffers: Jochen Leffers, *Komm rein und finde wieder raus*, http://www.spiegel.de/unispiegel/wunderbar/0,1518,310548,00.html

von Lowenstern 1991: Enno von Lowenstern, *Englisch über Alles*, tekom nachrichten | 14.Jahrgang | 1 / 1991 | p 42
http://www.tekom.de/index_neu.jsp?url=/servlet/ControllerGUI?action=voll&id=446

Oetting 2007: Martin Oetting, http://www.connectedmarketing.de/cm/2007/07/sprachliche-unt.html (29. 07.2007)

Sick: Bastian Sick, www.spiegel.de/kultur/zwiebelfisch

Sick 2007: Bastian Sick, „Deutsche Sprache tote Sprache“ 28.Sept.2007 spiegel online. Ich sage Klapprechner.

Stadthoewer: 2007 Frank Stadthoewer, in "Sprache" 2.0 (12.11.2007) http://www.mediacoffee.de/frankstadthoewer/item/415

Sucher 1997: Bernd Sucher, *Ziemlich unziemlich*, signiert cbs (= C. Bernd Sucher), in *Süddeutsche*, 23.1.1997

Ulm Sanford 1998: Gerlinde Ulm Sanford, *Amerikanismen in der deutschen Sprache der Gegenwart*, „Trans" Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, Nr. 3, März 1998.

Zimmer 1997: Dieter E. Zimmer, *Deutsch und anders. Die Sprache im Modernisierungsfieber*, Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt, p. 27-30.

Die globalisierte Werbung und die Werbespots in Deutschland und Rumänien Zusammenfassung

Von der Voraussetzung ausgehend, dass die englische Sprache große und kleine Kulturen (Sprachen), einerseits, germanische und romanische Sprachen, anderseits, unterschiedlich beeinflusst, haben wir für unsere Studie sowohl die Alltagssprache als auch die Sprache der Werbung in Betracht gezogen.

Da es in Deutschland und Rumänien (im Vergleich zu Frankreich) keine explizite gesetzliche Regelung gibt, was die Aufnahme der Neologismen und Fremdwörtern anetrifft, fanden wir einen solchen Vergleich interessant. Die Feststellungen entsprachen aber nicht mehr unseren Vermutungen: große Kultur – kleineren Einfluss.

Iaşi, România

Încercare statistică asupra ortografierii cu *â* şi *î*

Constantin MANEA

1. Lucrarea continuă o preocupare mai veche a autorului, referitoare la măsura în care hotărârea Academiei Române de a generaliza scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor (ar putea) corespunde unor necesităţi ale normării limbii române. Se reiau, la distanţă de peste 15 ani şi dintr-o perspectivă lărgită, rezultatele unei statistici – care a stat la baza unei comunicări prezentate în cadrul Sesiunii de comunicări ştiinţifice „Rolul presei şi învăţământului în relansarea economico-socială a României", de la Universitatea din Sibiu, 21-22 mai 1993 (deci, chiar în preajma punerii în aplicare a hotărârii respective), care pornea de la cuvintele pronunţate cu [î] înregistrate de DEX. Acesteia i se adaugă observaţiile statistice făcute în concordanţă cu numărarea cuvintelor cu *â* şi *î* dintr-o serie de texte reprezentative din presa românească a ultimilor ani.

Se ştie că partizanii scrierii generalizate cu *â* (în interiorul cuvintelor care nu sunt derivate sau compuse) au salutat această „concesie statistică" pe considerentul că, deşi în inferioritate numerică absolută faţă de cuvintele româneşti în care sunetul [î] provine din surse nelatine, dar şi faţă de cuvintele în care acesta provine din sunete latineşti diferite de *a* (îndeosebi din *i* – lucru demonstrat de noi în statistica din comunicarea amintită), cuvintele româneşti care cuprind *â* < lat. *a* au o poziţie centrală în vocabularul limbii noastre, concretizată printr-o mare frecvenţă în uz, ca şi printr-o însemnată putere de derivare şi compunere; de altfel, lor li se adaugă numeroasele forme de gerunziu aparţinând verbelor de conjugarea întâi – la care modelul latinesc avea sunetul şi litera *a* (de exemplu, *cantando* > *cântând*). Tocmai de aceea considerăm că, pentru a ajunge la o imagine cât mai relevantă / definitorie şi, prin urmare, convingătoare asupra fenomenului cercetat, factorul „frecvenţă" trebuie tratat în mod direct şi concret, prin contabilizarea ocurenţelor acestor cuvinte în texte româneşti. Interesaţi, aşadar, de gradul de acoperire manifestat de aceşti termeni în realitatea imediată a limbii, am ales pentru această operaţie statistică acele texte aflate cel mai la îndemână: presa ultimilor ani. Concluziile lucrării au la bază obiectivitatea – indiscutabilă principial (deşi relativă într-o anumită măsură, omenească) – a datelor astfel obţinute; ele tind să confirme părerea după care decizia forului cultural suprem al ţării a dus la o divizare şi complicare inutilă a ortografiei, şi aşa destul de complexe şi ezitante, a limbii române.

2. Unul dintre considerentele cel mai des invocate în legătură cu propunerea – apoi, hotărârea – Academiei Române privind scrierea cu *â* sau *î*, problemă într-adevăr de larg interes naţional şi cu repercusiuni nu atât culturale, cât mai ales economice, este cel referitor la etimologia cuvintelor româneşti care au sunetul /î/. După cum se ştie, propunerea de a se scrie *â* în interiorul cuvintelor a putut fi susţinută de realitatea că, de exemplu, *lână, mână, câine, pâine*, ca şi alte multe

cuvinte de origine latină, conţin un *î* provenit dintr-un *a(n)* latinesc – lucru care, s-a spus, ar putea facilita şi recunoaşterea lor de către străini – în special, vorbitori sau cunoscători de limbi romanice / neolatine.

Încercarea statistică de faţă îşi propune, luând în considerare etimologia cuvintelor selectate, modestul scop de a analiza, cantitativ ca şi calitativ, temeinicia aserţiunii că, practic orice cuvânt românesc având un *î* în interior trebuie marcat prin *â* şi nu prin *î*. Statistica întocmită a avut ca punct de plecare o întreprindere asemănătoare a regretatului academician Alexandru Graur – amintită în articolul din 1969, şi reluat în Graur (1989) – aceea limitată însă la cercetarea cuvintelor conţinând sunetul /î/ aflate sub litera *M* a DLR.

Prezenta statistică s-a folosit de DEX (fond total de cuvinte: 56.568). Corpusul de cuvinte conţinând sunetul /î/ s-a stabilit ca numărând 3.758 unităţi. Dintre acestea, cuvintele formate în româneşte (ca şi variantele fonetice) sunt în număr de 2.999 – adică 79,81% din total; dintre ele, 1.701 sunt numai cuvintele formate cu prefixele *în-/îm-*, *între-*, *întru-* (la care ar fi de adăugat cuvintele având combinaţiile de prefixe *neîn-/neîm-*, *reîn-/reîm-*, *subîn-/subîm-*, *supraîn-/supraîm-*, totalizând 122 de unităţi); 1.664 de cuvinte sunt formate fie prin afixare (recte, prin sufixare şi, mai rar, prin prefixare), fie prin derivare regresivă, de exemplu, *orând, râcă,* fie prin compunere, de exemplu, *însumi, încotro, paravânt*, fie sunt variante fonetice (adică fonetisme populare, regionale, forme învechite etc.), de exemplu, *sâcret*, *sâlnic*, *sârman*, *simţimânt*, *râzgâiat*, *tânt*). Ar fi de remarcat faptul că unele dintre cuvintele din categoria termenilor formaţi pe teren românesc trimit la modele de derivare franceze (ele fiind calcuri de structură), de exemplu, *învăţământ, zăcământ, înfeuda, întrevedere*; în toate aceste cazuri sunetul *î* trimite la un *e* franţuzesc.

Rămân aşadar 759 de cuvinte-rădăcini (ocurenţe care nu sunt, aşadar, termeni derivaţi sau compuşi) sau cuvinte de bază; aceştia sunt, de altfel, şi termenii pentru care se marchează în dicţionar etimologia externă. Originea acestor cuvinte, potrivit DEX, este următoarea: latină – 272 cuvinte (adică 38,83%); slavă – 187 cuvinte (adică 24,63%); necunoscută – 146 cuvinte (adică 19,63%); onomatopeică – 73 cuvinte (adică 9,61%); turcă – 36 cuvinte; maghiară – 34 cuvinte; (neo)greacă – 5 cuvinte; germană – 2 cuvinte. Ultimele patru categorii nu însumează decât 10,14% din totalul de 759 de cuvinte de bază / cuvinte-rădăcini.

Grupul care ne interesează în mod special este cel al cuvintelor de origine latină în care sunetul /î/ provine din lat. *a*. Ele sunt în număr de 69 (de exemplu, *mână, pâine, scânteie, înger*); de menţionat că, alături de *român*, s-au inclus aici şi termenii *aromân, macedoromân, meglenoromân, istroromân* şi *rumân*. Majoritatea acestor cuvinte conţin sunetul /î/ provenit din lat. *a* (cel mai adesea, în secvenţa *-an-*) în poziţie medială (de exemplu, *cântec, cât, mână*), deşi câteva îl au la început (de exemplu, *înger, îngust, întâi*).

Grupul cuvintelor în care sunetul /î/ provine din alte sunete latineşti decât /a/ numără 203 cazuri. Ponderea o au, evident, cuvintele în care rom. /î/ < lat. *i*: ele sunt în număr de 159 (adică 20,02% din total), de exemplu, *îmbia, îmbuca, împărat, împlânta, a mâna, lumânare, râde, râs, râmă, râpă, râu, sân, strâmt, strânge, ţâţă, vâsc, vârtos*. Cuvintele româneşti care au etimoane latineşti cu (litera şi sunetul) *e* sunt în număr de 41 – de exemplu, *mormânt, pământ, până, rână, sământă, spânzura, tâmplă, tânăr, ţânţar, veşmânt, vână, vânt*. Cuvintele cu /î/ < lat. *o* sunt

numai 6 – de exemplu, *fântână, lângă, râncheza, vâltoare*; cuvintele cu /î/ < lat. *u* sunt în număr de 5 – de exemplu, *încă, osânză, potârniche, rândunea.*

Cuvintele româneşti de origine slavă (provenite fie din slava veche, fie din limbi slave moderne) conţinând sunetul /î/ sunt, după DEX, în număr de 187. Ele au etimoane care îl pot explica pe /î/ românesc prin următoarele sunete: *u/ ŭ* – 50 cuvinte, de exemplu, *mârşav, gât, rât, scârbă*; *ă* – 32 cuvinte, de exemplu, *năpârli, târcol*; *i* – 25 cuvinte, de exemplu, *mârtână, râni, râs*[2]; *ø* – 20 cuvinte, de exemplu, *mârli, sârb, smârc*; *î/y* – 19 cuvinte, de exemplu, *râmlean, râmnic*; *o* – 16 cuvinte, de exemplu, *mândru, oblânc, pândar, răspândi, trânji*; *e* – 15 cuvinte, de exemplu, *nătâng, sfânt, târî, vâslă*; *a* – 10 cuvinte, de exemplu, *mânji*. Rezultă că marea majoritate a cuvintelor pătrunse în limba română din slavă cu sunetul /î/ – reprezentând aproape 20% din totalul de cuvinte-rădăcini analizat (147 din 759) şi care sunt majoritare în cadrul grupului cuvintelor slave selectate (187) – conţin /î/ fără nicio legătură cu sunetele /a/ sau /ă/, ci cu alte sunete.

Cuvintele la care nu este indicată cu precizie etimologia – făcându-se trimiteri la forme asemănătoare din alte limbi (mai ales albaneză, dar şi sârbo-croată şi/sau bulgară ori, foarte rar, maghiară, ucraineană, turcă, greacă) – ori la care se indică „etimologie necunoscută" sunt în număr de 146 (deci, 19,23% din totalul formelor de bază), de exemplu, *brânză, mâhni, mânz, mâţă, pâlnie, pârău, râncă, rânză, sfârc, sâmbure, stăpân, stână, şopârlă, tânjală*. Pentru multe dintre ele, după cum îndeobşte se ştie, există posibilitatea explicării etimologice prin substratul daco-tracico-iliric.

După DEX, sunt 36 de cuvinte de origine turcă conţinând sunetul /î/, de exemplu, *parâmă, parmaclâc, satâr, zaiflâc*; dintre acestea, doar foarte puţine au etimoane cu altă vocală decât *î* corespunzând sunetului /î/ din cuvintele româneşti respective – de exemplu, *e* (ca în *sârghie*). Cuvintele de origine maghiară analizate (în număr de 34 din totalul de 759) au sunetul /î/ provenit mai ales din *e* şi *o*, foarte rar din *a*, *o* şi *u*, de exemplu, *mântui, pârcălab, pârgar, sârg, tărâm, ţânc*. Cuvintele de bază / nederivate de origine grecească care conţin sunetul /î/ sunt foarte puţine – şi anume 5 (*lămâie, plămân, ţâfnă, ţâr, zâzanie*); pe deasupra, pentru cuvântul *sârmă* se consemnează o dublă etimologie (gr. şi tc.), sunetele corespunzătoare din etimoanele consemnate de DEX fiind, respectiv, /i/ şi /î/. Din germană nu avem decât două cuvinte nederivate care îl conţin pe /î/ – anume, *tândăli* (< ger. *tändeln*) şi *târtan* (< ger. *Untertan* „supus"). Cuvintele de origine onomatopeică având sunetul /î/ sunt în număr de 73, de exemplu, *îra, lălâu, pâc, pâcâi, râcâi, sfârâi, şovâlc, zvâr*.

Este evident că o apreciere cât mai obiectivă şi mai coerentă a problemei în discuţie trebuie să ţină cont de existenţa unor detalii multiple şi relativ complexe, care constituie tot atâtea dificultăţi sau puncte controversate; se pot enumera câteva dintre ele: (1) Multe etimologii sunt incomplete, vagi sau multiple. (2) Există destul de multe variante fonetice, formând dublete (cel mai adesea *i/î*, de exemplu, *încarna / incarna, încrusta / incrusta*, dar şi *ă/î*, de exemplu, *sărman / sârman, răzgâia / râzgâia*). Numărul acestora e amplificat de cuvintele cu pronunţare diferită faţă de norma limbii literare actuale – recte, pronunţări regionale, populare sau familiare, pe care realitatea limbii scrise le consemnează deseori, de pildă în silul operelor literare. Iată câteva exemple de pronunţări alternative de acest fel: *sâlă, sâmţare,*

sângur, țâgan, zâce; în astfel de cazuri, redarea sunetului /î/ prin litera *â* frizează, fără absolut nicio îndoială, absurdul. (3) Există cuvinte „derivate" (adică, non-radicale) în stabilirea scrierii cărora criteriul morfologic (alături de cel derivațional) ar trebui să fie coroborat cu cel etimologic – lucru ce ar complica foarte mult, îngreunând-o inutil, o ortografie cu veleități etimologizante. Să se compare, de pildă, *a urî* cu *urât, urâciune, a hotărî* cu *hotărât, hotărâre* sau *a vinde* cu *vânzare, vânzător* ori *sterp* cu *a stârpi, stârpire, stârpiciune* etc.

Lăsând cifrele să vorbească, avem datoria să consemnăm faptul că majoritatea cuvintelor cu /î/ < lat. *a* fac parte din fondul lexical principal (exemple ca *mână, pâine, român, când* sunt cât se poate de concludente). Aceste cuvinte au, pe lângă o deosebit de înaltă frecvență în uz, o mare putere de derivare și de compunere (de exemplu, sunt consemnate 15 forme derivate de la *mână* și 12 de la *român*). Deși nu sunt mai mult de 69 de termeni-rădăcini, se ajunge la nu mai puțin de 310 cuvinte-forme derivate, dacă se socotesc toate paradigmele derivaționale respective; de aici rezultă un impresionant raport de 1 / 4,49. Nu este mai puțin adevărat că foarte multe dintre cele 152 de cuvinte cu /î/ < lat. *i* (să se compare cu cei 69 termeni având /î/ < lat. *a*) au paradigme derivaționale bogate (de exemplu, se pot număra nu mai puțin de 12 forme derivaționale provenite de la *strâmt*) și că, dintre acestea, multe au un rang de frecvență înalt (de exemplu, *a râde, râu*).

Prin urmare, raportându-ne la rezultatele prezentei încercări statistice, care ar fi susținerea etimologică a folosirii lui *â* în interiorul cuvintelor? La numărul de 310 forme derivate și compuse conținând sunetul /î/ < lat. *a* adăugăm 32 de forme cu /î/ < sl. /ă/ și 10 forme cu /ă/ < sl. *a*, plus câteva cazuri izolate cu /î/ provenit din sunetul /a/ în etimoane din alte limbi (de exemplu, maghiară). Pentru ultimele categorii, admitem un coeficient – realist, dacă nu chiar generos supralicitat – de 1/3 pentru a obține numărul de forme care nu constituie rădăcini, număr (stabilit teoretic) care s-ar cifra la 135 (adică: 45 × 3). Avem, așadar, 310 + 135 = 445 de forme cu /î/ < *a*. Să se compare cu numărul de forme nederivate (numai de origine latină) având sunetul /î/ provenit din alte sunete decât /a/: 152 (din lat. *i*) + 41 (din lat. *e*) + 6 (din lat. *o*) + 5 (din lat. *u*) = 203. Dacă se consideră și pentru acestea un raport de 1/3 pentru stabilirea numărului de forme derivate, rezultatul este: 203 × 3 = 609.

De asemenea, referitor la folosirea literei *î* numai în poziție inițială, pare normal, raportându-ne la observații de natură statistică, ca ea să se folosească în acea poziție: din 1.823 de cuvinte consemnate de DEX sub litera *î*, aproape 700 sunt numai cele formate în românește cu prefixele *în-, între-, întru-*; dar tot între cuvintele cu *î* inițial se numără și termeni de origine latină ca *înger, îmbi, îmbe, îmbla, îngust, întâi*, care, scrise cu *â*, reprezintă tocmai încălcarea principiului etimologic invocat de hotărârea Academiei Române. În mod similar, dacă în cuvinte ca *ins, insă, însuși, a însuși, dânsul*, legătura de natură istoric-etimologică mai poate fi încă percepută (și invocată în cunoștință de cauză) de unii vorbitori ai limbii române – dar, principial vorbind, mai ales de către specialiștii în lingvistică –, scrierea cu *â* a cuvintelor *dânsul, dânsa, dânșii, dânsele* (cf. *ins, insă, inși, inse*, dar și *printr-însul, printr-însa* etc.) o compromite irevocabil.

Soluția propusă de hotărârea Academiei din 1993, de a se scrie cu *î* la extremitățile cuvintelor și cu *â* medial, ar „trăda", așa cum s-a arătat în atâtea

rânduri, identitatea etimologică (așa de frenetic apărată și clamată de autorii propunerii care a stat la baza hotărârii), în grafii precum *râde, râs*[1], *râu, râpă, fântână, lângă, mormânt, sământă, încă*. Or, după cum s-a văzut, formele de bază / nederivate care nu conțin sunetul /î/ provenit din lat. *a* sunt în număr de 203, raportul lor față de cele 69 cu /î/ provenit din lat. *a* fiind, practic, de 2/3.

Există două categorii, importante din punct de vedere numeric, pentru care este virtual imposibil să se dea vreo regulă de scriere consecventă (și, în consecință, viabilă) în perspectiva alternativei *î / â*, întemeierea pe argumente istorico-etimologice fiind practic o himeră: (1) cuvintele cu etimologie necunoscută sau neprecizată (146 la număr, după statistica de față); (2) cuvintele de formație onomatopeică, în număr de 73 (între ele se găsesc și cuvinte cu o mare putere de derivare, de exemplu 14 termeni proveniți de la *vâj*).

În concluzie, utilitatea folosirii în ortografia românească a alternanței *î / â* după normele dictate de Academia Română rămâne cel puțin discutabilă. Din situațiile statistice prezentate mai sus nu rămânem, ca filologi (dar nu numai în această calitate) decât cu nedumeriri, precum următoarele: De ce, pentru 69 de cuvinte cu /î/ provenit din lat. *a*, trebuie „sacrificată" identitatea etimologică a 152 de cuvinte (care sunt, și ele, forme de bază / nederivate / cuvinte-rădăcini) cu /î/ < lat. *i* (dintre care relativ puține au acest /î/ în poziție inițială) – la care trebuie adăugate alte 51 de cuvinte conținând sunetul /î/ provenit din alte sunete / litere latine: *e, o, u*? Îi „trădăm" mai puțin pe strămoșii daci dacă scriem *brânză* sau *târlă* (cuvinte care, ne asigură specialiștii cei mai avizați în domeniul cercetării substratului, au etimoane foarte vechi, preromane) cu *â* în loc de *î*?

Oare s-ar putea completa, în sens constructiv, hotărârea Academiei Române, consemnându-se și făcându-se publice (prin acte normative, manuale, îndreptare etc.) toate cele 69 de cuvinte cu /î/ < lat. *a*, pentru ca toți cei care scriu românește să le rețină (alături de formele derivaționale corespunzătoare), folosind grafia cu *â*?[1] În condițiile aplicării hotărârii Academiei, problema validității „normei poziționale" apare acut – cf. *înger, întâi, pământ, mormânt* –, mai ales când se invocă grija față de posibilitatea fraților de gintă latină de a recunoaște în grafia românească formele familiare lor: cu cât ar fi mai câștigat un spaniol sau un italian, de pildă, văzând scris pe o firmă *pâine*, ca mai apoi să citească pe o tăbliță *Râul Târgului*?

Putem fi siguri că acele câteva zeci de cuvinte sunt singurele care își „merită" grafia cu *â* (când există atâtea cuvinte cu indicația „etimologie necunoscută")? Dar cuvintele de origine slavă (în care sunetul /î/ a provenit, într-o zdrobitoare majoritate, din alte sunete decât *a* sau *ă*)? Trebuie neapărat să le „latinizăm"? Cum procedăm cu cuvintele străine pătrunse (foarte multe, de curând) ca atare în limbă sau cu numele proprii străine care au sunetul /î/ în poziție medială? Merită oare cu adevărat să scriem, de exemplu, *Budionnâi, Elțân, Kozârev, Taksâbaev* sau *Ildârâm*? Dar cu onomatopeele cum ar trebui procedat? Aici, se poate argumenta că, din moment ce se pronunță tot /zvîr/, ne e totuna dacă vom scrie *zvâr* sau *zvîr*. Atunci, dacă este vorba să acceptăm caracterul de convenție al scrierii respective, de ce să nu

[1] Ca o considerație pur teoretică, ne întrebăm dacă nu s-ar putea scrie „etimologic", la computer, punându-se la punct *corectoare* electronice, prin care să se asigure ortografierea cu *â* a unor forme ca *câine, cântând, mână, rugând*, dar cu *î* a lui *rîu, sîn, avînd, trăgînd, tîrînd, tîrît* etc.

fie corectă scrierea *mînă*, din moment ce toată lumea ştie că, prin convenţie, litera *î* trebuie să fie citită /î/ şi nu altfel?

3. Textele utilizate ca sursă pentru întocmirea statisticii de frecvenţă au fost selectate din colecţia cotidianului central de mare tiraj *Adevărul* – în majoritate, din perioada septembrie 2005, dar şi câteva din luna octombrie 2003. Sunt 200 de texte, de mărimi inegale, însumând 47.090 ocurenţe (cele mai multe, cuvinte – deşi, din raţiuni de comoditate şi expeditivitate, am socotit ca ocurenţe şi unităţi de tipul *într-o, într-un* etc.).

Despuind aceste texte, am extras un total de 3.360 de cuvinte / ocurenţe cu *î* sau *â* (am socotit aici şi formele lui *sunt*[2]), adică 7,13 % din totalul de cuvinte / ocurenţe. Cuvintele în care folosirea literelor *î* sau *â* apare ca *nejustificată* (din punct de vedere etimologic sau / şi morfologic) ajung ca număr la 567. La acestea trebuie adăugate formele lui *sunt*, în număr de 178 (având în vedere că formele *sunt*, *suntem*, *sunteţi* nu se bucură nici măcar de o singură atestare în textele vechi ale limbii şi că, în calitate de „substitut / uzurpator pseudoetimologizant" al lui *sînt / sîntem / sînteţi*, *sunt* este pur şi simplu o „creaţie modernă" – şi, mai nou, academică). Tot forme cu *î* nejustificate morfo-etimologic – şi deosebit de confuze, prin această prismă – sunt *îi, îl, îmi, îşi, îţi* (în care sunetul iniţial a fost adăugat protetic, fiind aşadar un simplu accident fonetic), selectate în număr de 130. Totalul acestor forme lipsite de justificare morfo-etimologică este de 875.

„Justificate" ar fi, aşadar, restul ocurenţelor, reprezentând 2.485 de forme (adică 73,95% din totalul de ocurenţe cu *î* şi *â*), de exemplu *adăugând, administrând, adunând, afectând, aflând, ajungând, amânare, amână, anunţând, aplicând, arătând, atât, atâtea, aterizând, bătrân, bătrâneţe, blând, câine, câinească, câmpul, când, cândva, cânta, cântăreţei, cântec, câştig, câştiga, câştigând, câştigarea, câştigat, câştigătorul, cât, câte, câteva, câţiva, călcâiul, cedând, chemând, comercializând, considerând, contând, decât, declarând, denunţând, evacuând, exceptând, existând, fentând, fumegânde, funcţionând, îmbarcaţi, îmbibaţie, îmblânzi, îmbogăţi, îmbolnăvire, îmbrăcat, îmbunătăţeşte, îmbunătăţire, îmbunătăţit, împart, împăratului, împăraţi, împărăteşti, împărăţia, împărtăşanie, împărţi, împiedicat, împins, împlini, împlinire, împotmolită, împotriva, împotrivire, împrejurare, împreună, împrumut, împuşcate, împuşcături, împuşte, în, înaintate, înainte, înaintea, înalt, înalţe, înapoiat, înapoiere, înapoieze, înălţat, înălţime, înăuntru, încadrate, încadrăm, încarc, încasat, încasări, încăierare, încăierat, încălcare, încălcat, încălţăminte, încălzire, încărca, încărcate, încărcături, încântat, încât, începă, încearcă, încep, începător, începe, începere, început, încerca, încercare, încercat, încet, înceta, încetare, încetat, încetini, încheia, încheiat, încheie, încheiere, încheieturi, închidere, închise, închisoare, înclin, încolo, înconjurat, încontinuu, încorsetări, încrederii, încropească, încumeta, încununat, încurce, îndatorare, îndatorire, îndeamnă, îndeaproape, îndelungat, îndemână, îndemnând, îndepărtat, îndeplinire, îndeplinit, îndoaie, îndoit, îndoliate, îndrăgite, îndrăgostită, îndrăzni, îndreaptă, îndrepta, îndreptat, îndreptăţească, îndreptăţiţi, îndrumaţi, îndrumă, îndurerând, înecat, înfăţişează, înfierare, înfige,*

[2] Problema lui *sunt*, derivată din această dispută fals etimologică (întrucât, în realitate, singura formă îndreptăţită istorico-etimologic este *sînt*), plasează prima formă verbală în poziţia de „victimă colaterală" a acestei dispute… paralingvistice.

înființare, înființat, înfrângere, înfrunta, înfruptat, îngăduie, înghesuie, înghesuit, îngheț, înghețat, înglobarea, îngrămădea, îngrăşăminte, îngrijire, îngrijiți, înjure, înlătura, înlesni, înlocui, înlocuire, înlocuit, înlocuitor, înmagazinare, înmormântat, înmulțesc, înmulțirii, înota, înrămate, înregistra, înregistrat, însă, însărcinând, însărcinat, însăşi, înscenat, înscrie, înscriere, înscris, înseamnă, însemnat, însemnătate, însoțească, însoțit, înspre, înstărite, însuşi, (a) însuşi, înşelat, înşelăciune, înşişi, întârzia, întârziat, întârziere, întărire, întemnițării, întind, întindere, întinsă, întoarce, întoarcere, întocmesc, întocmit, întorşi, întortocheate, întotdeauna, între, într(u)-, întreagă, întreba, întrebare, întrebat, întrece, întrecut, întreg, întregi, întregime, întregul, întreprinderi, întreprinşi, întreprinzători, întrerupere, întrerupte, întreținere, întreținut, întruna, întrunire, întuneca, întunecoase, înțeleagă, înțeleg, înțelege, înțelepciune, înțeles, înțepătură, învăța, învățat, învățați, înverşunați, învingă, învins, jucând, lăsând, lucrând, luptând, marcând, mănâncă, mâine, mâini, mâinile, mâna, mânca, mâncând, mâncare, mâncărimi, mânecă, mâniei, neîndoielnic, neîndoios, neîntocmirea, neîntrerupt, ocupând, omorî, oricând, oricât, pâine, plâng, plângere, plâns, poimâine, preînregistrate, prezentând, provocând, purtând, raportând, rămână, rămâne, refuzând, reîncarnare, reîncarnează, reîncărcând, reprezentând, reproşând, riscând, român, română, română, românească, românesc, româneşte, România, sânge, sângeroasă, săptămânal, săptămână, solicitând, sudând, sugerând, supraînălțate, târziu, transformând, traversând, urmând, zbierând, zburând[3].

Este de remarcat faptul că, dintre aceste cuvinte (scrise în majoritate cu *î*), unele sunt foarte frecvente – fiind cel mai adesea cuvinte cu valoare instrumentală: astfel, numai prepoziția *în* apare de 1.339 ori; *România, român, românesc, româneşte* – de 177 ori; *cât, câte, câteva, câțiva* – de 100 ori; *într(u) / într-o, într-un* – de 83 ori; *când, cândva* – de 57 ori; *decât* – de 53 ori; *începe, începere, început* – de 51 ori; *însă* – de 46 ori; *între* – de 38 ori; *săptămână, săptămânal* – de 28 ori; *atât* – de 21 ori; *mână, mâini* – de 19 ori; *însemna(t), însemnătate* – de 16 ori; *mânca, mâncare* – de 15 ori; *împotrivă / împotriva* – de 14 ori; *înainte(a)* – de 14 ori; *întreg, (a) întregi* – de 13 ori; *împreună* – de 12 ori; *încât* – de 10 ori. De asemenea, formele de gerunziu ale verbelor de conjugarea I (foarte numeroase printre cuvintele mai frecvente ale limbii române) pot beneficia de justificarea etimologică a ortografiei cu litera *â*.

Iată câteva exemple de ocurențe în care folosirea literelor *î* şi *â* este evident nejustificată: *adâncit, aducând, amândoi, amândouă, amărâți, antițânțari, apărând* (forma de gerunziu a verbului *a apărea*)[4], *aparținând, atârnate, atingând, având, bârlog, brânza, căzând, constrângeri, covârşitoare, crescândă, crezând, curând, cuvânt, Dâlgoci, Dâncu, dând, dânsul, dânşii, desăvârşită, dispunând, distrugând, dobândă, dobândit, doborât, ducând, făcând, fâlfâind, Gâgă, gând, gândeşte, gândire, gândit, gât, guvernământ, hotărând, hotărâre, hotărât, interzicând, introducând, împânzit, încă, începând, îngusta, întâlni, întâlnire, întâlnit, întâmpina,*

---

[3] Şi numele proprii de tipul *Brâncoveanu, Brâncuşi*, având etimoane latineşti (< *brâncă* < lat. *branca*), au fost adăugate la acest număr.

[4] Deoarece e limpede că există două forme *apărând*, una fiind gerunziul verbului *a apăra*, iar cealaltă gerunziul verbului *a apărea*: Trebuie reamintit, în acelaşi context, că normele impuse de reforma ortografică din 1932 făceau deosebire între *urît* (participiul verbului *a urî*) şi *urît* „dizgrațios".

întâmpla, întâmplător, lângă, mândri, mândrie, Mântuitorului, mârâie, neavând, nemaiîntâlnită, obținând, oțărâtă, pământ, până, pândesc, pânza, pârnaie, pretinzând, putând, răspândi, râd, rând, rânjet, râs, Râșnoavei, Râșnov, râu, râuri, râzând, recensământ, reducând, reîntâlni, reîntâlnit, săvârșirea, săvârșit, sâmbăta, sân, sârb, sârbă, Sârbu, sârmă, sfânt, sfârșit, spunând, stârpirea, stăpân, stăpânire, strâng, strâns, strigând, surâzătoare, ștergând, tâlhari, tâlhării, tâmpit, tânăr, târg, Târgu (Mureș / Jiu), târgumureșeană, târnăcop, trecând, țânțar, țărână, ținând, ucigând, urâțit, Vâlcea, vânătoare, vând, vândut, Vântu, vântului, vânzare, vânzătorul, vârf, vârsta, vârstnice, vârtej, văzând, vrând, zâmbesc, zâmbind, Zbârcea, zgâlțâi, zgârie(-nori), zicând. Este vorba despre termeni cu etimoane latinești care nu-l conțin pe *a*, în locul literei românești *â* corespunzătoare (de exemplu *râs* < lat. *risus*, *țânțar* < lat. *zinzalus*), termeni cu etimoane latinești care nu-l conțin pe *i*, în locul literei românești *î* corespunzătoare (de exemplu *încă* < lat. *unquam*), termeni în care unul dintre cei doi *â* nu trimite la un *a* latinesc (de exemplu *Fântânele*), termeni cu *î* sau *â* ale căror etimoane nu sunt latinești (de exemplu *sâmbătă* < sl. *sombota*, *vârf* < sl. *vrŭhŭ*), termeni conținând *î* sau *â* care au etimologie necunoscută sau incertă – de exemplu *covârșitor*, *împânzit*, *stârpi* < *sterp*, *întâlni*. Foarte multe ocurențe sunt total irelevante pentru „demonstrația de latinitate" dorită (fiind, așadar, cazuri pentru care chestiunea demonstrării etimologiei este pur oțioasă): *cântări* < *cântar* < tc. *cantar*; *hârtie* < sl. *chartija*, *cârdășie* < înv. *cardaș* „tovarăș", *cârlig* < bg. *kărlik*, *mânji* < sl. *mažati*. Numele proprii străine, de tipul *Soljenițîn* (cuvânt care, din fericire, a fost ortografiat de autorii articolului respectiv – sau tipărit – cu *î*) sunt, și ele, total irelevante pentru susținerea statutului „latinizant" al literelor *î* și *â*. Pentru a face situația și mai complexă, există o sumedenie de cazuri în care literele în discuție apar și inițial, și medial, cu „justificări etimologice" diferite, de exemplu *începând* și *însângerat*, *înspăimântător*, *întorcând*.

Pe de altă parte, dacă ne referim *numai* la situația utilizării literei *â* (în jurul căreia se pare că s-a stârnit, de fapt, această adevărată „furtună filologică"), situația statistică este următoarea: • Cuvinte / ocurențe care conțin litera *â*: 1.250 (adică 37,20 % din totalul de 3.360 ocurențe); • Cuvinte / ocurențe în care prezența literei *â* nu este justificată morfo-etimologic: 545 (adică 43,6 % dintre cele 1.250 ocurențe cu *â*).

În concluzie: (1) Se verifică, prin concretețea și obiectivitatea inerente statisticii, impresia empirică de ocurență „normală / naturală" a lui *â* în poziție medială (cel puțin, prin comparație cu ocurențele / cuvintele conținând *î* inițial, care, mai toate, oferă „justificare" morfo-etimologică pentru litera *î* în acea poziție). (2) Se probează cât se poate de clar situația foarte problematică (chiar dilematică) creată de acest adevărat „haos" al distribuției literelor *â* și *î*. Cum frecvența literei *â* justificabile morfo-etimologic este de aproape 50%, rezultă că – în mod pragmatic, dar și principial – este imposibil să se dea dreptate vreuneia dintre cele două „tabere" aflate în conflict. În final, nu ne putem înfrânge nedumerirea că este nevoie de atâtea complicații și abdicări de la logica limbii (dar și de la logica elementară, comună) pentru notarea unui sunet vocalic a cărui frecvență relativă în limba română este, potrivit statisticii Roceric-Alexandrescu, de numai 3,4% (și anume, cea mai mică)...

Bibliografie

Avram 1992a: Mioara Avram, *Procesul ortografiei*, „Limba română", XLI, nr. 4, p. 185-198.

Avram 1992b: Mioara Avram, *O scrisoare inedită a lui Sextil Puşcariu*, „Limba română", XLI, nr. 4, p. 235-242.

Calotă 1992: Calotă, Ion, *Controverse ortografice*, „Limba română", XLI, nr. 4, p. 209-218.

Chivu 1993: Gheorghe Chivu, *Pe marginea propunerilor de modificare a ortografiei*, „Limba română", XLII, nr. 5, p. 227-230.

Coteanu 1992a: Ion Coteanu, *De ce se spune **sînt, sîntem, sînteţi**?*, „Limba română", XLI, nr. 4, p. 233-234.

Coteanu 1992b: Ion Coteanu, *Ortografia şi ştiinţa limbii*, „Limba română", nr. 1-2, p. 19-23.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române* (coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 1998.

Graur 1989a: Alexandru Graur, *Iarăşi **â** şi **î***, în *Puţină gramatică*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Graur 1989b: Alexandru Graur, *Puţină gramatică*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Lombard 1992: Alf Lombard, *Despre folosirea literelor **â** şi **î***, „Limba română", nr. 10. p. 531-540.

Manea 1993: Constantin Manea, *Consideraţii statistice asupra ortografiei lui **â** din **a** şi **î** din **i***, comunicare prezentată la Sesiunea de comunicări ştiinţifice „Rolul presei şi învăţământului în relansarea economico-socială a României", de la Universitatea din Sibiu, 21-22 mai 1993.

Onu 1992: Liviu Onu, *Oportunitatea reformei ortografice*, „Limba română", nr. 4, p. 199, 207.

*** *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, Iaşi, Editura Institutul European *pentru cooperare cultural-ştiinţifică*.

Pamfil 1992: Carmen-Gabriela Pamfil, *Etimologismul românesc*, „Limba română", nr. 4, p. 225-232.

Şuteu 1976: Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Vulpescu 2008: Romulus Vulpescu, *Bilanţ*, în "Jurnalul naţional", 17 martie 2008, p. 22.

Statistical approach on writing with *â* and *î*

The present paper's aim is to substantiate the claim according to which the "new" spelling rules imposed by the 1993 spelling amendments, decided on by the non-linguist members of the Romanian Academy, lack scientific and pragmatic validity. The author used statistical methods, which served to prove that the much extolled etymological principle is flatly contradicted by the purely positional rules that are currently used in marking the Romanian sound [î], through both the letters *â* and *î*. The words making up the research corpora were extracted from DEX (*The Explanatory Dictionary of Romanian*), and today's most widely circulated daily newspaper in Romania, *Adevărul*.

Piteşti, România

Distorsiuni ale comunicării în limba română legate de activitatea de traducere

Constantin MANEA, Maria-Camelia MANEA,
Dănuța-Magdalena PRUNEANU

Contribuția de față își propune să abordeze unele dintre acele cuvinte recente – neologisme propriu-zise, „barbarisme”, calchieri, clișee etc. – a căror pătrundere în limba română se datorează, direct sau indirect, activității de traducere din limba engleză. Paradoxal, atât stăpânirea mai degrabă bună, cât și lacunele evidente de cunoaștere a limbii engleze contribuie, fiecare în felul său, la creșterea numărului acestor termeni – dintre care destul de mulți vor rămâne, fără îndoială, în lexicul limbii române – unii ajungând să se numere printre termenii de circulație internațională.

Cu toate că misiunea traducătorului este aceea de a intermedia mediile culturale aflate în contact, nu de a „translitera” simple mesaje de relevanță informativă, adesea lexicul limbii-țintă este afectat de afluxul de termeni obținuți (și) prin nedorita literalitate a traducerilor nefericite, ca și prin fenomenul preluării de forme sau sensuri *calchiate*. Procesul de înțelegere și redare corectă a termenilor și expresiilor este supus transferului itemurilor lingvistice dinspre mediul lor lingvistic obișnuit spre o țintă reprezentată de limba în care se face traducerea. Dacă în acest proces se fac simțite erori și, mai ales, dacă ele încep să nu mai fie percepute ca fiind „corpuri străine” în contextul limbii-țintă, putem asista la o preluare a lor de către aceasta din urmă, ca neologisme propriu-zise. Fără să încerce o abordare de tip normativ, lucrarea își propune să semnaleze câteva aspecte ale „stricării limbii” prin „invazia” de anglicisme neadaptate. Numărul „barbarismelor”, al termenilor rău formați și al străinismelor violent „exotice” este din ce în ce mai mare în româna actuală – în mod obiectiv, dar și subiectiv (cauzele fiind multiple: în special autosuficiența, superficialitatea, atitudinea anglomană sau de copiere servilă a originalului, dar și numărul însemnat de „prieteni perfizi” ai vocabularului anglo-american – cu care însă un cunoscător al limbii engleze ar trebui să fie temeinic familiarizat, de exemplu, *aplicație*, *agonie, calificare*, *decadă, decent*, *inginer*, *locație*, *patetic*, *prejudiciu*, *pretext, versatil, vicar*).

Lucrarea de față intenționează să ofere ilustrări ale incredibilei varietăți de situații, contexte și cazuri în care lipsa de nuanțe în gândire sau chiar de logică, lipsa de cultură, lipsa de empatie cu textul tradus sau cu contextul specific ori pur și simplu cunoașterea defectuoasă sau aproximativă a vocabularului celor două limbi în contact duc la generarea de texte (cele mai multe de circulație națională) care abundă în astfel de „barbarisme”, clișee anglizante, improprietăți semantico-lexicale și autentice „perle”, multe dintre ele ajunse, din nefericire, chiar „cuvinte / expresii la modă”. O adevărată *decalcomanie* conduce la apariția de calcuri de diverse tipuri,

de la cele semantice („*experimentezi* altă senzație" – cf. engl. *to experience* "to participate in or undergo; to be emotionally or aesthetically moved by; to feel" (COLL) la calcurile de structură sau morfologice ori cele sintactice (de exemplu, *Care pare să fie problema?*) sau frazeologic-paremiologice (de exemplu, *Când o zbura porcul*). Pe de altă parte, calchierea poate duce la reintroducerea în limbă a unor termeni considerați în genere învechiți, cum ar fi *slujbă* (după modelul engl. *job*). Termenii selectați din presa recentă și discutați în lumina considerațiilor de mai sus dau dimensiunea, tragi-comică, a unei „romgleze" deconcertante, utilizate îndeosebi de ziariști sau persoane publice, foarte familiarizați cu textele în limba engleză (citite și cel mai adesea traduse din surse anglo-saxone diverse – în majoritate, ziare și reviste).

Sunt foarte numeroase situațiile și contextele aflate în legătură cu lexicul și îmbogățirea lui în care se pot detecta aportul sau măcar influența muncii de traducere. Când apar erori în această activitate – și mai ales când acestea au tendința să se generalizeze, prin repetare (îndeosebi în uzul impus de mijloacele de comunicare în masă: presă, radio, televiziune, cinema) – atunci vocabularul general al limbii este afectat; deși lucrarea de față nu are în vedere o abordare normativă, trebuie recunoscut faptul că, în astfel de cazuri, eforturile de cultivare a limbii ar trebui să se facă simțite cu prisosință. Pe lângă traducătorii buni, calificați (și, unii dintre ei, chiar talentați), există și persoane neavizate care, traducând din limba engleză, pe care nu o cunosc decât aproximativ, pun în circulație – în presă sau în media audio-video – „barbarisme" (englezisme, în cazul de față), termeni improprii și clișee verbale neadaptate spiritului limbii noastre. Aceste traduceri nefericite, aproximative sau complet greșite caricaturizează limba română, iar tirajul mare al unora dintre ziarele și revistele în care apar ori puterea de penetrare a canalelor media care colportează astfel de forme incorecte pot duce (sau chiar duc, în timp) la generalizarea lor, ca modele de limbă acceptabile. Ele dovedesc o lipsă crasă de nuanță în exprimare și/sau gândire, lipsa de înțelegere a textului tradus sau a contextului (pragmatic, cultural etc.) în care acesta apare, trădarea logicii elementare sau, pur și simplu, slaba cunoaștere a vocabularului celor două limbi. Lucrul cel mai important însă este că unii dintre traducătorii (declarați sau nu ca atare) sunt de fapt persoane care lucrează în domeniul mass-media și care, în virtutea cunoașterii aproximative și defectuoase a limbii engleze, acționează ca intermediari într-un trafic lexical din care limba noastră poate să iasă pe de o parte afectată, chiar „urâțită", iar pe de altă parte (să recunoaștem, în mod paradoxal) îmbogățită.

Barbarismele puse în circulație, între altele, de traducerea grăbită, neavizată sau incompetentă a unor materiale de presă (provenind din lumea anglo-saxonă), preluate apoi ca substanță a unor articole de presă (iar mai apoi ca model de limbă pentru unele persoane publice dornice să epateze prin noutatea vocabularului folosit și, în final, de către vorbitorii comuni), ilustrează o gamă destul de întinsă de construcții sau sensuri artificiale, (încă) neromânești, neadaptate spiritului limbii de împrumut – de la „englezismul" patent la termenul anglizant „la modă"[1], socotit cel

[1] Termeni pentru care limba engleză folosește, între altele, cuvântul *buzz word* "(Informal) a word, often originating in a particular jargon, that becomes a vogue word in the community as a whole or among a particular group" (COLL).

mai adesea „interesant", „exotic" sau „specializat / tehnic": aşadar, de la cuvinte şi expresii precum *educaţie formală / nonformală* până la *termen de validitate* (pentru *termen de valabilitate*).

Preluarea literală a unui cuvânt, ca ilustrare a mecanismului calcului semantic, a dus la înmulţirea cazurilor când unor cuvinte din vocabularul vechi al limbii române li s-a adăugat un sens propriu termenului englezesc corespunzător, de exemplu, *ţintă* cu sensul de *obiectiv* (în context militar, strategic etc.) sau *slujbă*, termen „reîntinerit" sub influenţa indubitabilă a engl. *job* „serviciu, post; loc de muncă".

Neatenţia, neconsultarea dicţionarelor (bilingve sau monolingve), necunoaşterea (nu neapărat nuanţată) a vocabularului celor două limbi aflate în contact sunt numai câteva dintre cauzele unor exprimări improprii sau ilogice, rizibile, neadaptate spiritului limbii române (în unele cazuri, nu numai semantic, dar şi gramatical) sau în mod flagrant aproximativ-amatoristice. În multe traduceri subtitrate pe care le putem vedea la televizor apar termeni şi formulări ca: „ne vom pregăti ca *guerile*", *bavarieni*, „concediu *lucrativ*" (pentru engl. "*working* vacation"). În alte cazuri, e adevărat, este vorba numai despre tratarea nefericită a unor nuanţe semantice, implicaţii colocative sau stilistice: „(...) au o *conotaţie* magică", „Copilul *se centrează* pe întâmplări cu animale sau cu oameni", „atunci, se cer măsuri *totale*", *manifestare de forţă* (ca echivalent al engl. *a show of force* „demonstraţie de forţă".

Traducerile superficiale pot duce la apariţia unor adevărate „perle", în care este trădată fie referenţialitatea mesajului – de exemplu, *sloth* "a slow-moving tropical American mammal that hangs upside down from the branches of trees using its long limbs and hooked claws" (OXF)" – rom. „leneş (zool.), *Bradypus tridactylus* sau *Choloepus didactylus*" – tradus ca *trântor*, "rather *jerry-built*" (tradus prin „construită *cam nemţeşte*"), titlul operei lui Henry James *The Turn of the Screw* tradus ca „Turnul scorpiei", *Generalul Staff* (pentru a traduce *the General Staff* „Statul Major"), „sunt *de* gardă" (traducere a engl. *I am on my guard* „sunt *în* gardă / pregătit"); fie corectitudinea sau adecvarea exprimării – de exemplu, „nu *excede de* modernism", „o substanţă ***inhidră***" (în loc de ***anhidră*** – cf. engl. *anhydrous* "not containing water").

Dacă necunoaşterea, în general, a vocabularului limbii engleze duce la traduceri greşite sau aproximative, „după ureche" (de exemplu, "the *trappings* of the West"[2] tradus prin „*capcanele* Occidentului"), cazul cel mai tipic pentru apariţia acestor „perle" este ignorarea aşa-numiţilor *False Friends / Deceptive Cognates* „prieteni perfizi / trădători"[3] – de exemplu, *vicious* „rău, hapsân" – tradus ca „plin de vicii" (cf. rom. *vicios*), „n-am nici măcar un scaun *decent* să-ţi dau"[4], „lunga *agonie* (...), ca aceea din Vietnam", „*dieta* aborigenilor e formată din (...)", „acum, englezii

[2] Termenul *trappings* este definit în dicţionare ca "the accessories and adornments that characterize or symbolize a condition, office, etc.: *the visible trappings of success*" (COLL).

[3] Care constituie tot atâtea *paronime şi omonime interlingvistice*. Aceste cazuri de traducere greşită reprezintă cea mai bună ilustrare a abdicării traducătorului de la efortul de a „lupta" cu literalitatea strictă (şi, după cum se observă, înşelătoare) a textului care trebuie tradus.

[4] E de observat că, în ultima vreme, adj. *decent* se foloseşte aproape exclusiv în colocaţii ca: *salarii decente, condiţii de lucru decente*; cf. eng. *decent* "proper and suitable; fitting: *a decent burial*" (COLL).

aveau *scuza* perfectă să fie egoişti", „*argumentele* în legătură cu moartea lui Ceaikovski" (în loc de „*disputele* care s-au ţesut în jurul morţii…").

Tendinţa de a nu depăşi literalitatea textului original atinge şi nivelul frazeologic (uneori, chiar paremiologic) sau sintagmatic – de exemplu, „*Nu din nou! / Nu iară(şi)!*" în loc de „Iar? Nu!" sau „Iar(ăşi)? Nu se poate!"; „Cenuşăreasa fredona un cântecel care-i venise ei în mine *de nicăieri*" – pentru „(…) *din senin*"; „dându-ne *a doua şansă* să (…)" – în loc de „(…) *o nouă şansă*"; „Cerul e limita!" (cf. engl. "The sky is the limit"); „Sunt fericit că *pot să ajut*…", „Am *nevoie de o favoare*"; „Când *o zbura porcul*!" (în loc de „La *Paştele cailor*!") etc. E adevărat că, în unele cazuri, este vorba despre termeni specializaţi – de exemplu, „*buzunarul* Falaise a fost capturat" (pentru ceea ce ar trebui să se numească în româneşte „pungă – prin încercuire").

Literalitatea traducerii apare şi mai clar în acele cazuri în care înseşi structurile şi construcţiile gramaticale au fost redate ca în limba-sursă – de exemplu, „Care *pare să fie* problema?" (cf. "What *seems to be* the matter?"), „180.000 *trupe* ONU au pătruns în Coreea" (în loc de „180.000 de *soldaţi / militari*" – cf. engl. *troops* "(*pl.*) armed forces; soldiers" (COLL), „*N-am impresia* că *te fac prea* fericită, nu?" (în loc de „*Am impresia* că *nu prea te fac* fericită" – cf. engl. "*I don't think* I am making you very happy"); „*Două alte* vedete" (în loc de „*Alte două* vedete" – cf. engl. "*Two other* stars"); „N-avem cum să ştim, *cu Druggin mort* (în loc de „… *acum că a murit Druggin*"); „a *bătut-o până la moarte*" (cf. engl. *he beat her to death*); „*Pentru* mult timp, tatuajele au fost asociate cu marinarii şi delicvenţii" (în loc de „Mult timp…"); „Fiecare roşie e *testată pentru* prospeţime şi bogăţia gustului" (cf. engl. *to be tested for*…)[5]; „Luăm o salată. Şi… *vorbim noi*" (în loc de „*Mai vorbim noi*", „… vorbim noi *apoi / după aceea / dup-aia*).

Pe lângă cauzele deja menţionate ale literalităţii în traducere, care implică, în mod semnificativ şi masiv, şi factori extralingvistici (autosuficienţa, excesul de încredere în propriile cunoştinţe, superficialitatea sau chiar indolenţa în ceea ce priveşte activitatea de documentare specifică actului de traducere), *atitudinea anglomană* duce, şi ea, la o abordare servilă a textului (şi contextului – uneori mai larg, cultural) anglo-american – de exemplu,, traducerea lui *Caucasian* "another word for *Caucasoid* – denoting, relating to, or belonging to the light-complexioned racial group of mankind, which includes the peoples indigenous to Europe, N Africa, SW Asia, and the Indian subcontinent and their descendants in other parts of the world" (COLL) ca atare (*caucazian*), în loc de *europoid*; *ceasul cu alarmă* (cf. engl. *alarm clock* – în loc de *ceas cu sonerie / ceas deşteptător*; „am setat / pus / fixat *alarma*"). În mod asemănător, începe să se abuzeze de expresia *în contrast* „spre deosebire (de)", reflex indubitabil al engl. *in contrast* (v. engl. *contrast* "distinction or emphasis of difference by comparison of opposite or dissimilar things, qualities, etc. (esp. in the phrases *by contrast*, *in contrast to* or *with*)" – COLL).

[5] *To test* "2. (often foll. by *for*) to carry out an examination on (a substance, material, or system) by applying some chemical or physical procedure designed to indicate the presence of a substance or the possession of a property: *to test food for arsenic; to test for magnetization*" (COLL).

Traducerea poate îmbogăţi fondul lexical al limbii române – şi chiar face acest lucru, în mod demonstrabil (aşa cum s-a întâmplat, de altfel, şi în trecut, când limbi ca neogreaca, italiana, germana, franceza au reprezentat „vioara întâi"); iar versiunile „anglizate" rezultate din comoditatea autorului (sau a ziaristului care a folosit materialele astfel traduse pentru compilarea propriilor articole) va da întâietate, în mod sigur, unor termeni internaţionali – cei mai mulţi, rădăcini latine sau neolatine. Astfel, se poate afirma că multe cuvinte „culte" sunt reintroduse în lexicul limbii (din sursă anglo-saxonă, în cazul de faţă): *oponent* începe să fie mai întrebuinţat decât *adversar* sau *duşman*, *a se disipa* începe să câştige notorietate („e nevoie de 24 de ore pentru ca toxinele să se *disipeze* complet"), *epic* câştigă teren în uzul limbii curente, în contexte ca „o tragedie *epică*" – cf. engl. *epic* "of heroic or impressive proportions: *an epic voyage*" (COLL).

Zeci şi zeci de termeni de origine anglo-americană pătrund actualmente în varianta publicistică a limbii române – dar, implicit, şi în limba comună (de exemplu, *lip gloss*, redus la *gloss*, sau *make-up artist*, *PR* "public relations" etc.), deşi considerăm că sunt numeroase semne de întrebare în legătură cu şansele de a se impune în limbă ale unor anglicisme *sui-generis* (în realitate, barbarisme) precum: „porcuşori de Guineea" (în loc de *cobai*), „*reabilitarea* sistemului" (în loc de „*reamenajarea / reconstrucţia / renovarea / refacerea* / sistemului" – de exemplu, „Noi ne-am obligat doar să realizăm infrastructura din interiorul parcului industrial, iar în rest avem programe de *reabilitare* a unor drumurile învecinate" – *Autostrada Nokia*, în *Cotidianul*, 07.05.2007); „Adriana Săftoiu a confirmat ieri, în cadrul unei discuţii *informale* cu ziariştii (...), că şi-a depus demisia încă de luni". (*Cum a făcut Elena Udrea curăţenie în jurul lui Băsescu*, în *Cotidianul*, 30.03.2007); „(...) în urma unei întâlniri *informale* de ieri seară de la un restaurant din Bucureşti, liderii PSD au hotărât să nu accepte nicio propunere venită din partea preşedintelui Băsescu (...)" (*Negocieri la Cotroceni cu săbiile pe masă*, în *Adevărul*, 20.03.2007); „Unul dintre candidaţi scria: „Profesorul dialogizează (sic!) cu elevii săi prin *itemi*" (*Jumătate dintre profesori, corigenţi la titularizare*, în *Cotidianul*, 26.07.2005).

Unele anglicisme din categoria la care ne referim au fost utilizate, în limba de origine, *eufemistic*: „Liviu Voinea (…) susţine că din România vor pleca firmele care au venit aici prin *relocare*, pentru mână de lucru ieftină (…)" (*România caută muncitori nemţi*, în *Cotidianul*, 27.10.2006); „Coloşii industriali din interiorul oraşelor importante ale ţării îşi vor schimba în câţiva ani poziţia. Deja combinate importante din Capitală şi-au exprimat intenţia de a-şi *reloca* activitatea (...) *Relocarea*, proces pe termen mediu şi lung" (*Mamuţii industriali părăsesc marile oraşe*, în *Adevărul*, 30.05.06); „*Delocalizarea* luptei împotriva terorismului dusă de CIA a antrenat ţări ca Spania, Italia, Germania, Suedia, Norvegia, Polonia, România, Ungaria, Maroc, observă „Le Figaro"". (*Uniunea Europeană cere, oficial, explicaţii guvernului SUA*, în *Averea*, 23.11.2005). „Iniţial, noile tehnologii ale interfeţei om-calculator au fost inventate pentru a ajuta persoanele cu *dizabilităţi*". (*Cyborgii sunt printre noi*, în *Cotidianul*, 11.05.2007); „(...) spotul a stârnit reacţii puternice din partea organizaţiilor care apără drepturile persoanelor cu *dizabilităţi*, în cadrul unei emisiuni de la Antena 3". (*Doamna Tăriceanu, pedepsită pentru clip*, în *Evenimentul zilei*, 25.08.2005).

Adesea însă aceşti termeni pun probleme de discriminare a sensurilor: care ar fi, de pildă, deosebirea dintre „*Mutări* şi *relocări*" (cf. *relocation* < *to relocate* "1. to move or be moved to a new place, esp. (of an employee, a business, etc.) to a new area or place of employment. 2. (*intr*.) (of an employee, a business, etc.) to move for reasons of business to a new area or place of employment"? La fel, pentru a deosebi *huligan* de *hooligan* este nevoie de cunoştinţe sigure de engleză.

Este limpede că există termeni de influenţă anglo-saxonă care tind să se impună, mai ales numeric, în limbajul presei actuale, dar de multe ori şi în limba curentă: de pildă, *a returna* o carte tinde să înlocuiască pe *a restitui* / *a înapoia* „(...) omul trebuie să păstreze bonul cel puţin 30 de zile, pentru ca să poată *returna* un produs defect în timp de 30 de zile", declară Laura Pascu". (*Garanţia produselor cumpărate iese la mezat*, în *Cotidianul*, 30.08.2006); *sever* se foloseşte insistent în sensul de „grav, drastic, serios": „(...) raportul (...) prognozează că vor urma creşteri de temperaturi ce ar putea da naştere la secete *severe*, valuri de căldură şi creşterea nivelului mărilor". (*Jacques Chirac: întreaga planetă este în pericol!*, în *Adevărul*, 05.02.2007); *proeminent* îl înlocuieşte pe *(bine)cunoscut*, *de frunte*: „Un alt document dezvăluie că doi *proeminenţi* lideri de stânga, Tariq Ali şi Robin Blackburn, l-au „curtat" pe John Lennon în speranţa de a-l convinge să finanţeze o librărie şi o sală de lectură ale Noii Stângi, la Londra" (*FBI face public dosarul secret al lui John Lennon*, în *Adevărul*, 21.12.2006); „*În contrast*, în cel de-al Doilea Război Mondial, 406.000 militari americani şi-au pierdut viaţa..." (*Campania din Irak, mai lungă decât al Doilea Război Mondial*, în *Evenimentul zilei*, 24.11.2006).

Alţii tind să devină simpli „termeni la modă" – şi, în acelaşi timp, barbarisme: „(...) ţările aliate, care au pus la dispoziţia SUA *locaţii* de tranzit, detenţie/anchetă a prezumtivilor terorişti (...)"; „încearcă să obţină imagini luate din satelit ale unor *locaţii* din România şi Polonia (...)" (*Uniunea Europeană cere, oficial, explicaţii guvernului SUA*, în *Averea*, 23.11.2005); „televiziunea publică şi-a *focusat* interesul pe meciul Middlesbrough–Steaua, căruia i-a dedicat trei zile de ediţii speciale". (*Intrăm în groapa cu hooligani*, în *Cotidianul*, 27.04.2006); „ţinuta... recomandată a *party-ului* este, desigur, cea a epocii de glorie a formaţiei – pantaloni trapez, gulere largi". (*Boney M, concert la Club 30 din Timişoara*, în *Curentul*, 12.10.2005).

Fireşte, nu se poate anticipa în mod serios (sau principial) asupra şanselor – în mod sigur, destul de diferite – ale unor astfel de termeni de a se impune în uzul limbii: „(...) doar 0,1% din totalul *fermierilor* de la noi au mai mult de 100 de vaci în gospodărie şi ar putea, astfel, să facă investiţii semnificative". (*Laptele pierde startul aderării la UE*, în *Evenimentul zilei*, 24.11.2006); „(...) cei de la BGS au certificat de *paramedici* şi brevet de scufundători". (*Călin Goia: „Nu sunt un salvator!"*, în *Realitatea românească*, 15 septembrie 2005); „Gabriela şi Lembit Opik au fost şi protagoniştii unui *pictorial*, realizat într-un hotel, lăsându-se fotografiaţi în ipostaze foarte tandre". (*Relaţia noastră nu e bazată pe sex*, în *Averea*, 17.01.2007). Dacă termeni ca *proeminent* „important, de frunte/vază, celebru", *dramatic* „semnificativ, mare/major; impresionant", *sever* „grav, serios, drastic; dur", *locaţie* „amplasare, loc, situare; sediu", *porcuşor de Guineea* „cobai", *reabilitare* „reconstrucţie, renovare; punere la punct", *educaţie formală* / *nonformală*, *itemi* au şanse să rămână în vocabularul şi uzul curent al limbii române, se pare că sunt mai puţine şanse în acest sens pentru cuvinte şi forme sau exprimări ca *adecvanţă*, *bavarieni*, *estonieni*,

cecklist, a se focusa, a se centra „a se concentra", *un climat simpatetic, termen de validitate.*

Un fenomen destul de răspândit în cadrul acestui proces de împrumut lexical este reprezentat de calcurile gramaticale: „Schimbările demografice şi scăderea fertilităţii au avut implicaţii deosebite pentru *politicile sociale*, piaţa muncii, sistemul de sănătate şi învăţământ". (*Vrei sau nu vrei să rămâi în România?*, în *Cotidianul*, 26.10.2007); „Savanţii cred că fără *politici de mediu* adecvate (...) numărul zilelor calde şi periculoase va fi între 200 şi 500% mai mare". (*Canicula se instalează şi noaptea şi se prelungeşte până marţi*, în *Cotidianul*, 20.06.2007).

Unii termeni de origine anglo-americană au o certă încărcătură culturală (mai mult sau mai puţin evidentă), unele cuvinte din acest grup constituind chiar „citate culturale": „Sâmbătă, *agonia şi extazul* au fost apanajul suedezilor şi trinidadienilor" (*Piraţii din Caraibe*, în *Cotidianul*, 12.06.2006); „(…) studiul a demonstrat că „*gulerele albe*" – managerii, administratorii şi intelectualii – sunt mai puţin satisfăcute de viaţa lor decât persoanele implicate în procesul de producţie, efectuând muncă fizică". (*Frizerii şi florarii, cei mai fericiţi*, în *Libertatea*, 30.03.2006); *Zi neagră pentru* ***gulerele albe*** *PSD* (titlu de articol din *Averea*, 21.12.2005) – cf. engl. *white collar* "of, relating to, or designating nonmanual and usually salaried workers employed in professional and clerical occupations: *white-collar union*" (COLL).

Chiar dacă româna s-a dovedit o limbă ospitalieră, un „paradis al împrumutului lexical", o limbă „omnivoră" (aşa cum au constatat şi mulţi lingvişti străini), iar procesul „sincronizării" sale cu limbile de cultură occidentale este nu numai de dorit, dar şi o actualitate certă (în special în contextul tendinţei de globalizare), nu ar fi rău ca „filtrul" normării lingvistice să opereze în mod concret şi eficient în acest domeniu, prin eforturile conjugate ale specialiştilor – nu în ultimul rând ale celor din domeniul învăţământului şi al educaţiei; filierele şi mecanismele prin care se desfăşoară acest împrumut ar trebui să fie „ecologizate" – măcar în măsura reprezentată de acţiunea şcolii şi a factorilor culturali încă activi. Desigur, normarea nu s-ar cuveni să fie percepută ca o „sperietoare" sau ca un „jug" impus utilizatorilor limbii, ci ca o minimă cerinţă de măsură şi bun-simţ. Credem că este, totuşi, de dorit ca neştiinţa unora să nu ajungă norma / standardul de referinţă după care să se conducă un proces atât de important cum este îmbogăţirea lexicală a limbii.

Bibliografie

Avram 1997: Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bantaş 1978: Andrei Bantaş, *English and Contrastive Studies*, Bucureşti, T.U.B.

Bantaş, Croitoru 1998: Andrei Bantaş, Elena Croitoru, *Didactica traducerii*, Bucureşti, Editura Teora.

COLL = *Collins English Dictionary and Thesaurus*, HarperCollins Publishers, 1992 (dicţionar electronic, Versiunea 0.1).

DEX² = *Dicţionarul explicativ al limbii române* (coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 1998.

Dimitrescu 1995: Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc*, Cluj, Editura Clusium.

Hristea 1994: Theodor Hristea, *Probleme de cultivare şi de studiere a limbii române contemporane*, Bucureşti, Academia Universitară Athenæum.

MCM = *MacMillan English Dictionary for Advanced Learners*, MacMillan Publishers Limited, 2002.

Manea 2006: Constantin Manea, Maria-Camelia Manea, *Translation from English and Decalcomania – as Sources of Both Errors and Lexical Enrichment in Contemporary Romanian*, în *Studii de gramatică contrastivă*, nr. 6, Editura Universităţii din Piteşti, p. 103-118.

MDN = Marcu 2000: Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Stoichiţoiu Ichim 1993: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Anglomania – o formă de snobism lingvistic*, în *Comunicările Hyperion*, vol. II, Bucureşti, Editura Hyperion XXI, p. 270-280.

Stoichiţoiu Ichim 2001: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura *ALL*.

OXF = *The New Oxford Dictionary of English*, Oxford University Press, 2001.

WEB = *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, New York/Avenel, Gramercy Books, 1994.

Comunication's distorsions in romanian language, in relation with the translation

It is the main aim of the present paper to present evidence corroborating the opinion that much of the neologizing lingo today's Romanian press uses is, to some extent, the result of translation (or else, *mistranslation*) from sources written – or orally delivered – in English. When translation is seen as mere 'transliteration' of a text / message conveyed in a foreign language, messages naturally go awry; but when a whole domain of the target-language (i.e. the lexicon of contemporary Romanian) is affected by this trend, the influence thus recorded can be really critical. The channels which that influence has adopted in order to permeate the more recent Romanian vocabulary are no doubt various: literal translation, literal taking over, misadaptation, inept or infelicitous equivalents, loan translation / calque, etc. The authors did not choose a normative or (hyper)critical approach.

Piteşti, România

Spre o recodare a modului de comunicare scripturală. Sau despre tirania democratică a cyberlimb@jului

Constantin-Ioan MLADIN

1. Liminarii

Comunicarea de faţă îşi propune să aducă în discuţie problematica de ansamblu pe care o instituie raportul dintre comunicarea scrisă în format tradiţional şi noile modalităţi de comunicare bazate pe tehnologia informatică. Fără a exclude câtuşi de puţin importanţa aspectelor care, din motive metodologice şi din lipsă de spaţiu, nu vor fi abordate aici, ne vom mărgini deocamdată: (1) la a schiţa cadrul teoretic şi tehnic al fenomenului, (2) la a prezenta câteva dintre caracteristicile lingvistice şi extralingvistice definitorii ale scrierii în mediu electronic şi (3) la a formula unele idei generale cu valoare de concluzii provizorii pe marginea scrierii telematice.

2. Cyberscrierea – consideraţii generale

Într-un sentiment general de mare confuzie, în care se amestecă, în egală măsură, uimirea şi entuziasmul cu neîncrederea şi pesimismul, asistăm cu toţii de câteva decenii bune la o adevărată explozie la scară planetară a unor noi forme de comunicare scrisă (*cyberscrierea*)[1] – prin intermediul telefoniei mobile şi al internetului, forme ce au devenit posibile graţie progresului spectaculos al tehnologiilor informaticii şi ale comunicării[2].

În mai multe ţări, lingvişti şi pedagogi, sociologi, psihologi şi antropologi, alături de specialişti informaticieni şi de simpli utilizatori ai noilor sisteme de comunicare[3] au acordat o atenţie specială diferitelor aspecte teoretice şi practice ce decurg din fenomenele sociale şi culturale generate de comunicarea scripturală în mediu electronic. Exceptând câteva intervenţii venite mai ales din partea unor jurnalişti, rare şi cam improvizate, acest interes nu s-a manifestat şi în cazul limbii

---

[1] Statistici recente arată că: (1) numai în 2007 au fost trimise peste 1900 de miliarde de SMS-uri în întreaga lume, (2) zilnic sunt expediate mai mult de 27 de milioane de SMS-uri.

[2] Primul mesaj de acest fel (*Merry Christmas!*) a fost expediat de pe un computer personal, în decembrie 1992, de către inginerul Neil Papworth, de la compania engleză Sema Group, colegului său Richard Jarvis, de la Vodafone (în Marea Britanie). Un alt tânăr inginer, finlandez de data aceasta şi stagiar la Nokia, Riku Pihkonen, a trimis, un an mai târziu, primul mesaj de pe un telefon mobil. Însă abia în 1995 a început comercializarea SMS-urilor (de către compania Ericsson), succesul lor de piaţă debutând odată cu introducerea cartelelor telefonice pre-pay, la sfârşitul anilor '90. Acronimul *SMS* (*Short Message Service*), atât de popular astăzi, este creaţia firmei anglo-olandeze de tehnologie informatică CMG.

[3] În numeroase intervenţii din mass-media, în câteva lucrări de vulgarizare, precum şi în multe publicaţii ştiinţifice.

române, cu toate că impactul tehnologiilor informatice asupra acesteia este acelaşi ca în cazul oricărei alte limbi.

În afară de fascinaţia utilizatorilor faţă de difuzarea rapidă a mesajelor în orice colţ al lumii[4] şi de interesul acestora pentru costurile abordabile ale logisticii şi ale funcţionării ei, mai ales în rândurile generaţiei adolescentine, succesul cyberscrierii, ca o practică socială generalizantă ce reinventează stilul epistolar, se datorează într-o bună măsură şi reconfigurării funcţiilor iniţiale ale acestuia (comunicare şi socializare)[5], precum şi adăugării la acestea a altora noi. Astfel:

(1) *Dimensiunea comunicativă* se consolidează prin avantajele ei practice: (a) posibilitatea evitării scrisorii manuscrise în format tradiţional, care presupune respectarea unui protocol interrelaţional rigid, (b) evitarea convorbirii telefonice directe, din dorinţa nu a avea un contact foarte direct cu interlocutorul sau din cauza imposibilităţii de a avea pentru moment o comunicare de acest fel[6], (c) rezolvarea rapidă şi eficientă a unor nevoi utilitare elementare (coordonarea unor activităţi comune, precum stabilirea unei întâlniri, solicitarea/obţinerea unei informaţii urgente, trişarea la examene).

(2) *Dimensiunea socială* profită de avantajele sistemului: (a) ca mijloc de organizare, de consolidare şi de regularizare a unei comunităţi bazate pe interrelaţionare între egali (mesaje de felicitare, mesaje fatice de semnalizare a interesului faţă de interlocutor) ori de integrare în reţele sociale deja constituite[7], (b) ca posibilitate de evitare a intruziunii autorităţii (parentale, profesorale) în microgrup şi de favorizare, în felul acesta, a manifestării spiritului de independenţă faţă de respectiva autoritate[8].

(3) *Dimensiunea emoţional-expresivă* este exploatată pentru comoditatea gestionării unor relaţii foarte personale, intime (mesaje cu conţinut amoros, mesaje specifice situaţiilor conflictuale).

(4) *Dimensiunea documentară* constă în posibilitatea de a stoca pe termen scurt mesajele trimise şi recepţionate (aide-mémoire, carnet intim, arhivă de probe într-o situaţie litigioasă).

---

[4] Deşi comunicarea este asincronă, rapiditatea transmisiei creează iluzia sincronicităţii.

[5] De foarte multe ori, celelalte funcţii ale limbajului sunt devansate de: (1) *funcţia fatică* (tinerii îndeosebi apreciază schimbul de mesaje care nu urmăresc nimic altceva decât semnalarea interesului pentru partenerii din interiorul unui microgrup social) sau de (2) *funcţia ludică* (sub imperiul impresiei că autorii-scriitori de mesaje reinventează limba).

[6] În condiţii de zgomot, în prezenţa altor persoane (vorbirea ostentativă la telefon în public fiind socotită un comportament de prost gust), în timpul participării la diverse activităţi în cadrul cărora o asemenea preocupare ar putea părea ca fiind lipsită de respect (în timpul unei şedinţe). Se estimează că 20% din cifra de afaceri a operatorilor de telefonie mobilă o reprezintă veniturile realizate din expedierea de mesaje scrise.

[7] Sub semnul dihotomiei universale *asociere* vs *individualism*: utilizatorii se izolează în microgrupuri ce împărtăşesc valori culturale comune (reale sau presupuse) şi se distanţează de alte microgrupuri ce aderă la alte sisteme de valori culturale. Aceste microgrupuri, întotdeauna formate din membri cu statut social (vârstă, preocupări) identic sau similar, se substituie autorităţii (familiale...), asumându-şi gestionarea riturilor de trecere de la adolescenţă la maturitate prin interiorizarea, adesea foarte personală şi neconvenţională, a normelor sociale specifice rolurilor pe care le vor juca respectivii membri ca adulţi.

[8] Prin constituirea unor coduri secrete opace pentru neofiţi.

(5) *Dimensiunea ludic-creativă* oferă utilizatorilor o excepţională libertate de expresie, democratizând şi desacralizând scrisul prin nesancţionarea încălcării normelor gramaticale, ortografice etc.[9].

3. Cyberscrierea – prezentare generală

Cyberscrierea, termen generic tot mai răspândit în literatura de specialitate străină[10] („scrierea în mediu electronic"), denumeşte forme şi practici destul de diferite de comunicare scrisă, care pot fi puse alături din dorinţa unei simplificări metodologice şi în virtutea faptului că prezintă mai multe caracteristici comune decât note diferenţiatoare[11] (SMS, IRC[12])[13]. De fapt, ea a luat naştere sub forma limbajului IRC, emigrând repede înspre mesajele trimise cu ajutorul telefoanelor mobile, unde s-a amplificat şi s-a consolidat, pentru ca în cele din urmă să invadeze spaţiul internetului, aici părând a se simţi actualmente chiar mai în largul ei decât în mesajele telefonice[14]. Într-o accepţiune largă, cyberscrierea (cyberlimbajul) este un gen particular de comunicare directă sau semidirectă (frecvent epistolară[15]), mediată

[9] Este ştiut faptul că în toate societăţile se face simţită, mai nou, o susţinută toleranţă şi chiar oarecare simpatie faţă de comportamentele iconoclaste, inclusiv faţă de devierea faţă de normele lingvistice. Legat de acest fenomen, se poate observa şi un alt aspect la fel de interesant: scrierea pe internet conduce întru câtva chiar la precarizarea statutului de autor-scriitor, întrucât în acest mediu oricine poate trăi iluzia de a fi un autor serios şi demn de luat în seamă.

[10] În limba română sunt populare următoarele sintagme terminologice: (1) *limbaj SMS*, (2) *limba(j) (de) mess(enger)*, (3) *limbaj (de, gen, specific, stil, tip) irc/IRC/mirc/mIRC, mircăresc/mirc-ăresc/ mIRC-ist*.

[11] Există unele diferenţe semnificative în felul de a scrie într-un email, pe chat, pe forumurile de discuţii sau pe bloguri. Vom aminti aici doar trei dintre acestea: (1) SMS-ul şi chatul sunt mai apropiate de comunicarea orală, blogurile şi forumurile se apropie mai mult de comunicarea scrisă, (2) în general, blogurile sunt scrise mai îngrijit (comunicarea orală fiind considerată deviantă în raport cu normele limbii scrise), (3) chatul presupune unele necesităţi specifice, legate de nevoia de a marca intrarea/ ieşirea participanţilor la discuţii, precum şi înlănţuirea intervenţiilor lor.

[12] Acronim pentru ***Internet Relay Chat***. Creat în 1988 de finlandezul Jarkko Oikarinen, IRC-ul a cunoscut o dezvoltare explozivă în timpul Războiului din Golf.

[13] Cu mai multă rigoare, scrierea telematică poate fi clasificată în două categorii: (1) scrierea de comunicare-socializare (SMS, chat, email) şi (2) scrierea de comunicare-informare (site-uri de informare, forumuri de discuţii).

[14] În ciuda condamnării repetate şi tot mai insistente a răspândirii limbajului SMS ori a cyberscrierii excesive pe forumuri şi pe bloguri. Confuzia codurilor la trecerea de pe un suport pe altul, în afară de indolenţa şi neglijenţa utilizatorilor, a început să aibă o oarecare justificare din momentul în care evoluţia tehnologică a făcut posibil să se expedieze SMS de pe calculator şi, invers, să poată fi trimise emailuri de pe telefonul mobil. În prezent, au devenit tot mai numeroşi şi mai vehemenţi moderatorii canalelor de informare şi de discuţii din cyberspaţiu care interzic utilizarea limbii corupte în manieră SMS sau IRC. Unele forumuri au instalat chiar filtre care refuza automat mesajele de acest fel sau care le convertesc în limba standard. În 2004, pentru cyberspaţiul francofon a fost chiar înfiinţat un comitet de luptă împotriva limbajului SMS şi a „greşelilor voluntare" (la iniţiativa unui utilizator adolescent!).

Straniu este faptul că unele formule cu mare ocurenţă în limbajul SMS şi-au părăsit cadrul lor natural pentru a invada chiar exprimarea orală (*brb*, *lol* etc.).

[15] Mai apropiată de telegramă. Cel puţin trei diferenţe majore există totuşi faţă de aceasta: (1) deşi rapidă, telegrama este totuşi asincronă, (2) telegrama este taxată nu după numărul de semne tipografice, ci după cuvinte, (3) mediat de o terţă persoană, textul telegramei îşi pierde caracterul intim. De scrisoarea tradiţională, cyberscrierea se deosebeşte mai ales prin: (1) aspectul neîngrijit şi haotic al expresiei lingvistice, ca o consecinţă directă a ereziei grafice şi gramaticale pe care o adoptă şi a neverificării sale retroactive; (2) dezorganizarea stridentă ori chiar suprimarea structurilor rituale de

de tehnologii electronice (telefon mobil, internet). Cyberscrierea este o formă hibridă de comunicare, care asociază unele particularităţi ale scrierii cu altele specifice discursului oral, adică este un fel de „comunicare orală scrisă" („l'oral écrit"), cum a definit-o Jacques Anis (1999: 74). Din punct de vedere tehnic însă, ea ar putea fi considerată mai degrabă o „scriere-lectură"[16] proprie comunicării informatizate, marcată de oralitate prin caracterul ei mult mai informal decât cel al scrierii propriu-zise. Teritorializată foarte strict (SMS, internet) şi având o puternică tentă generaţională[17], cyberscrierea este o modalitate comprimată de comunicare scrisă, o formă recodată a limbii standard (spontan, prin practica utilizatorilor, cu încălcarea programată a normelor sale gramaticale şi ortografice), regizată de presiunea unor constrângeri de natură tehnologică[18] şi guvernată de o logică preponderent utilitară (dorinţa de a comunica repede, simplu, ieftin şi fără prea mare efort fizic şi intelectual[19]).

„Cyberscriitorii" sunt sistematic împinşi spre consum, nu numai prin stimularea agresivă a unui marketing plin de tentaţii (oferte promoţionale ale companiilor de telefonie mobilă mereu mai spectaculoase), ci şi prin tentativele de promovare a unei culturi juvenile în cadrul căreia cyberscrierea se bucură de un loc privilegiat. Concret, acest lucru se înfăptuieşte:

(1) prin organizarea unor concursuri de creativitate în limbaj SMS. Cf. concursul interactiv de poezie organizat de cotidianul britanic „The Guardian", concursul de transliterare în limbaj SMS a unor texte din scriitori clasici sau contemporani (Molière, Flaubert, Prévert, Cocteau, Michel Tournier), organizat de cotidianul regional francez „Sud Ouest", concursul de scriere în limbaj SMS organizat de compania telefonică franceză Bouygues Telecom (lucrările câştigătoare fiind publicate de editura Calmann-Lévy) sau de editura germană Uzzi ori, la noi, concursul de compoziţie pe o temă dată organizat de „Jurnalul Naţional";

(2) prin încercarea de transpunere în limbaj SMS:

(a) a unor texte prestigioase, mai ales literare[20], difuzate apoi gratuit sau contra cost pe suporturi digitale. Cf. site-urile englezeşti *Poem-me* şi

---

interrelaţionare (formule de deschidere şi de închidere a dialogului), ceea ce poate impieta asupra convenţiilor de marcare a proximităţii sociale dintre partenerii de dialog.

[16] Formulă construită după termenul *lecturation*, propus de Andrea Palma. Faţă de comunicarea orală se deosebeşte esenţial prin imposibilitatea locutorului de a verifica instantaneu impactul pe care îl are enunţul său asupra interlocutorului.

[17] Este specifică sociolectului (pre)adolescenţilor (aproape 80% dintre utilizatori au între 15 şi 24 de ani), dar tinde să fie asumată într-o măsură tot mai mare şi de numeroşi adulţi înzestraţi cu spirit practic sau care sunt interesaţi pur şi simplu să ţină pasul cu preocupările celor tineri.

[18] Constrângerile tehnologice se referă: (1) la dimensiunea redusă a ecranului telefonului mobil, (2) la maniabilitatea scăzută a celor zece taste alfanumerice şi (3) la limitarea lungimii textului de transmis la 130–160 de caractere, în funcţie de tipul telefonului şi de opţiunea operatorului GSM.

[19] Paradoxal, evitarea efortului intelectual este doar aparentă, întrucât el se face simţit atât la emiţător, care trebuie să investească multă imaginaţie pentru a-şi rezuma intenţiile comunicative într-un număr limitat de semne, cât şi la destinatar (mai ales), care este constrâns să reconstituie prin aproximări succesive şi printr-un cumul de intuiţii inspirate enunţul original.

[20] Asemenea încercări amuzante s-au făcut, accidental, şi în limba română: *A fo odata can poveshti/ A fo ca niiodta/ Din ruD mari imparateshti/ O prea froomoasa fata* (www.lovetime.ro); *C tz doresc eu tzie dulce Ro/ Tzara mea d glori tzara mea d dor/ Bratzele nerv arma d tarie/ La trecutu-tzi mare mare viitor/ Fiarba vinu-n cupe spumege pocalul/ Dk fiii-tzi mandri aste I nutresc/ Caci ram stank deshi moare valul/ Dulce Ro asta tzio doresc* (http://blog-olu.weblog.ro).

CentrifugalForces, care oferă poezii în limbaj SMS; Bandai Network Co Ltd, o companie japoneză, oferă câteva sute de astfel de cărţi pe site-ul său, iar editura americană Random House furnizează companiei telefonice Vocel, din 2005, versiuni SMS ale romanelor din seria Harlequin. Mai spectaculoase sunt însă alte două iniţiative, care transpun în limbaj SMS: (a_1) *Biblia* – de către compania norvegiană GospelSearch şi de către societatea biblică australiană Bible Society şi (a_2) proiectul *Constituţiei Europene* (*Konstitut1 poor l'?P*), la iniţitiativa europarlamentarului francez William Abitbol;

(b) a unor texte literare originale. Cf. Yoshi, *Deep Love*[21] (2000, Japonia), Quian Fuchang, *Ouside City*[22] (2004, China), Sabine Altermatt, *Nervengift* (2006, Elveţia), Mugur Grosu, *SMS (ei respiră şi fac dragoste ca şi fluturii)* (2006, România), Hannu Luntiala, *The Last Messages* (2008, Finlanda). „Clasicul" incontestabil al literaturii SMS sau, în orice caz, scriitorul de gen cel mai productiv şi mai creativ totodată rămâne francezul Phil Marso[23]: *Frayeurs SMS/SMS Frights*[24] (2004), *Pa SAge a taBa. V. o SMS* [Passage à tabac] (2004), *K'pote swing* (2005), *la font'N j'M!*[25] [La Fontaine j'aime!] (2005), *L*[26] (2005), *kiff Q'pidon* [Kiff Cupidon] (2007);

(c) a unor site-uri internet ce vizează populaţia tânără sau pe cea cu un grad de instruire lingvistică precară. Cf. paginile Web ale unor primării, cele mai cunoscute fiind cea a primăriei din Montréal şi, după acest exemplu, cele ale câtorva oraşe din Franţa;

(3) prin apelul la această formă de comunicare nouă şi foarte exotică în situaţii oficiale de comunicare presupuse a fi deosebit de conservatoare. Foarte elocvente în acest sens sunt cel puţin următoarele două situaţii: (a) organismul naţional care supervizează examenele din Noua Zeelandă a autorizat liceenii şi studenţii să folosească la examenele scrise limbajul SMS, cu singura condiţie ca răspunsurile să facă dovada înţelegerii juste a întrebării şi a asimilării programei de studiu; (b) Papa Benedict al XIV-lea a transmis în acest an tinerilor enoriaşi participanţi la „Zilele Mondiale ale Tineretului" mesaje în limbaj SMS (*Young friend, God and his people expect much from u because u have within u the Fathers supreme gift: the Spirit of Jesus*);

(4) prin stabilirea unui contact (semi)direct cu telespectatorii în cazul unor emisiuni televizate interactive (sondaje de opinie[27], donaţii, jocuri, consultaţii);

---

[21] Povestiri ce pot fi descărcate integral sau în fragmente mari de pe site-uri specializate pentru a putea fi apoi citite pe telefonul mobil.

[22] Roman difuzat de o companie de telefonie mobilă în formate adaptate pentru a fi ascultat prin intermediul mesageriei vocale sau pentru a fi citit pe telefon ori pe internet.

[23] Pseudonim al lui Philippe Marsollier, cunoscut mai întâi ca autor al romanului poliţist *Tueur de portable sans mobile apparent* (1999), apoi ca fondator al „Zilei Mondiale fără telefon mobil" (lansată în 2001) şi, în cele din urmă ca scriitor şi ca didactician al limbajului SMS: *CP SMS* (2005), ciclu de 29 de lecţii în care se pun bazele scrierii PMS (un fel de scriere SMS „literară"), urmat de o suită de exerciţii de vacanţă pe această temă (profsms.com).

[24] Şase povestiri în ediţie franco-engleză.

[25] În limbaj SMS şi PMS. PMS este acronimul pentru ***Phonétique Muse Service***, o variantă experimentală mai elaborată a scrierii SMS, născocită de Phil Marso, în care se foloseşte apostroful în locul vocalelor suprimate (*caresser* > *K'ré'C*) şi în care se introduc caractere absente în scrierea pe telefonul mobil, dar apreciate pentru eleganţa taliei lor (*ñ, ø, ð, õ, ¥*).

[26] Transcriere în PMS a unor poeme de Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Hugo etc.

[27] Inclusiv pe tema scrierii telematice. Vezi, în acest sens, forumul de discuţii al BBC, unde a şi fost transpusă în limbaj SMS o tiradă din *Hamlet*, sau site-ul unui post de radio foarte apreciat de tinerii francezi, *Skyrock*, unde apar paragrafe întregi scrise în stil SMS.

(5) prin adaptarea discursului publicitar la particularităţile limbajului SMS. Cf. mult discutatul generic pentru activităţile culturale desfăşurate la Palais des Beaux-Arts din Bruxelles – *Bozar*;

(6) prin adoptarea acestui limbaj de către unele sisteme operaţionale concepute să ofere servicii publice dintre cele mai neobişnuite, cum ar fi: informarea la Bursă, stabilirea unui contact cu banca, consultarea *Cărţii Galbene*, rezervarea unei camere la hotel, a unui loc la restaurant sau a unui bilet de călătorie, efectuarea unor cumpărături sau doar compararea preţurilor din magazine diferite, învăţarea unei limbi străine, consultarea horoscopului, aflarea orei exacte şi a prognozei meteorologice, amintirea orei de rugăciune în timpul Ramadanului sau a orei când trebuie luat un medicament etc.

4. Caracteristici generale ale cyberscrierii

Şocante nu sunt procedeele neconvenţionale de scriere în sine de care se prevalează cyberscrierea, pentru că ele au fost deja şi sunt în continuare întrebuinţate în numeroase alte situaţii de comunicare (în manuscrise, în poezie, în scrierea rebusistică, în benzile desenate, în notiţele şcolare etc.). Surprinde însă marea lor densitate şi, adesea, folosirea lor excesivă în enunţuri foarte scurte, în virtutea principiului că orice tertip de scriere este permis, cu condiţia ca mesajul final să rămână comprehensibil. Regula de bază care legitimează recunoaşterea cyberlimbajului ca un limbaj distinct este tocmai ignorarea conştientă şi deliberată a regulilor din limba normată. Cu toate că se face simţită tot mai mult o tendinţă generală de normalizare a cyberlimbii[28], menită să elimine o parte din eterogenitatea sa formală şi să tempereze ambiguităţile pe care acest fapt le produce (prin prezenţa unui număr mult prea mare de formule personalizate şi arbitrare)[29], aceasta se confruntă în continuare cu o mare variabilitate[30]. De aceea, în loc de reguli sau norme, mai potrivit ar fi să se vorbească în cazul cyberscrierii de existenţa unor convenţii sau principii recurente.

Urmărind sintetizarea conţinutului informaţional prin implozia volumului textual (simplificare lexicală şi morfosintactică), cyberscrierea se caracterizează prin următoarele fenomene lingvistice şi paralingvistice[31]:

---

[28] *Auto-normalizare*, prin adoptarea tacită a unor convenţii în sânul unor micro-grupuri de utilizatori sau *normalizare exterioară*, prin încercarea de a propune şi de a răspândi anumite forme prin intermediul unor mini-dicţionare în format tradiţional sau electronic ori cu ajutorul unor manuale special concepute în acest scop (vezi Veyrin-Forres 2001 şi, pentru română, *Arta conversaţiei prin SMS*, lansat în 2001 de compania telefonică Conex, o colecţie amuzantă de reprezentări în limbaj SMS a peste 450 de cuvinte şi expresii uzuale).

Această polivalenţă se manifestă atât la nivelul emiţătorului, care poate să aleagă între mai multe procedee de codare a unui enunţ, cât şi la nivelul receptorului, care se confruntă cu obligaţia de a diferenţia neografele omonime sau polisemantice.

[29] Exemple de alomorfe lexicalizate sau în curs de lexicalizare: *cnd* = *când*, *poop* = *te pup*, *sal* = *salut*, *tre* = *trebuie*, *vb*/*vbr* = *vorbesc*, *vorbim*.

[30] Vizibilă chiar şi în interiorul aceluiaşi enunţ.

[31] Unele procedee întrebuinţate contrazic dorinţa cvasigenerală spre economie: (1) lungirea/ repetarea unui semn, (2) folosirea abuzivă a lui *sh* şi *tz*, atunci când nu există în mod real posibilitatea confuziei omonimice (*matusha* = *mătuşa*, *tzigani* = *ţigani*), sau (3) folosirea grafemului *oo* cu valoarea pe care o are el în engleză (*moolt* = *mult*).

(1) *La nivel tipografic* se constată o puternică tendință de reutilizare a alfabetului din perspectivă fonografică, prin inventarea unui fel de neografie fonetizantă[32]. „Tertipurile" cele mai frecvent întrebuințate pentru aceasta sunt:

(a) eliminarea vocalelor (cu slabă încărcătură semantică) și reducerea cuvintelor la scheletul lor consonantic, ca în limbile semitice (*cv* = *ceva*, *knd* = *când*, *mf* = *marfă*, *msr* = *meserie*, *nnrc* = *nenorocitule*, *rdkl* = *e ridicol*, *rpd* = *repede*, *scz* = *scuze*, *fk spm* = *fac spume*, *in kz k* = *în caz că*);

(b) simplificarea fonemelor cu reprezentare digrafică (*dc*[33] = *de* ***ce***) și trigrafică (***kestii*** = ***chestii***);

(c) alungiri grafice fluctuante, adică multiplicarea/repetarea unor litere (mai ales vocalice), din motive de expresivitate (*baaah*, *booooon*, *poooopik*, *te pooop muuuuuult*);

(d) substituirea unor litere cu altele sau folosirea unor combinații neconvenționale de litere, din motive de economie (*k* pentru *che*/*chi*) sau pentru a dezambiguiza omografele la care se ajunge prin nefolosirea diacriticelor (*y* pentru *i*: *bey* = *băi!*, *shy* = ***și***, *sh* pentru *ş*: *ashtia* = *ăştia*, *orash* = *oraş*, ***shi*** = ***și***, ***shtiu*** = *ştiu*; *tz* pentru *ț*: *ftz* = *față*, *ftze* = *fițe*, *indulgentzi* = *indulgenți*, *putzin* = *puțin*, *tzara* = *țară*, *tzigan* = *țigan*; *j* pentru *ş*: *ejti* = *eşti*, ***ji*** = ***și***, ***jtiu*** = ***ştiu***, *mijto* = *mişto*, *najpa* = *naşpa*);

(e) abolirea convențiilor normate de folosire a minusculelor/majusculelor: (e_1) folosirea exclusivă a minusculelor, inclusiv la început de enunț sau în nume proprii[34] (*adik am fos aks in* ***spa*** = *adică am fost acasă în* ***Spania***); (e_2) folosirea exclusivă a majusculelor, de regulă din motive de expresivitate (e_3); folosirea majusculelor într-un continuum de minuscule pentru a suplini blancul: ($e_{3.1.}$) inițiala fiecărui cuvânt nou este majusculă (*DaPinLaUrmaCreKPutetziSaScrietziCumVretzi*), ($e_{3.2.}$) cuvintele scrise integral cu majusculă, respectiv cu minusculă alternează (*SUNTEMcateodat.INFL.saSCRIEMprescurt.dinLIPSAdeTIMPsauDEspatiu*); (e_4) folosirea majusculelor într-un cuvânt scris cu minuscule pentru a reprezenta o silabă (***Dla*** *16 ani* ***T*** *cunosk* = ***de*** *la 16 ani* ***te*** *cunosc*);

(f) folosirea de silabograme sau de logograme numerice (*nici1* = *niciodată*, *TFK* ***1****FLM?* = *te fac* ***un*** *film ?*, ***C8*** = *copt*);

(g) scurtarea corpului grafic al unor sintagme uzuale și clișeizate prin reducerea lor la sigle (*BVM* = ***bărbatul viselor mele***, *OVIC* = ***ochii văd, inima cere***, *TLS* = ***tânără, liberă, singură***)[35];

(h) trunchierea unor cuvinte, acestora amputându-li-se, de regulă, partea finală (*pr* = ***prietenul/prietena***, *sal* = ***salut***, *sc* = ***şcoală***, ***trebuie*** = *tre*);

Din motive de economie, nu vom diferenția aici greşelile de performanță de cele de competență (cele care țin pur şi simplu de slaba cunoaştere a normelor de funcționare a limbii).

[32] Reducția grafemelor este mai puțin dramatică în cazul limbii române decât în cazul altor limbi, în general al celor cu scriere etimologică.

[33] La *ce*/*ci* prin folosirea felului în care se citesc literele izolat.

[34] Pentru a evita o manevră suplimentare care face posibilă alternarea minusculelor cu majusculele.

[35] Procedeul abrevierii este chiar foarte vechi. Întrebuințat chiar din momentul inventării primelor alfabete, el s-a dovedit a fi foarte fertil de-a lungul timpului, manifestându-se în diferite moduri (vezi notele tironiene din Antichitate, prescurtările uzuale ale primilor tipografi sau ale călugărilor copiști etc.). Cyberscrierea se distinge prin amestecul abrevierilor consacrate și normate ca atare în fiecare limbă cu abrevieri novatoare.

(i) aglutinarea sau compactarea unor secvenţe morfosintactice (cuvinte şi/sau fragmente de cuvinte aflate în colocaţii curente), mai ales când în rândul acestora se află clitice, în virtutea principiului tacit că ceea ce se pronunţă împreună ar trebui să fie scris împreună (*dc = de ce, nush = nu ştiu, trg = te rog*);

(j) folosirea altor semne tipografice decât cele uzuale, cărora li se atribuie (destul de arbitrar) valoare de fonemogramă (*F@A = fată, FR@E = frate*), de silabogramă (*BAI@ =* ***baiat****, B# =* ***beton***) sau de logogramă (*Nvd MU>T = ne vedem la metrou Universitate,* ***la [ieşirea dinspre]*** *Teatru, am fos aks & am vb cu nishte pr = am fost acasă* ***şi*** *am vorbit cu nişte prieteni, kre va datzi mari + avetzi tupeu = cred că vă daţi mari,* ***plus*** *că aveţi tupeu*);

(k) renunţarea la punctuaţia normată, virgula, punctul, punctul şi virgula fiind aproape întotdeauna sacrificate;

(l) folosirea neobişnuită a unor semne de punctuaţie (semnul întrebării şi semnul exclamării), prin alungiri cu valoare expresivă (*tb sa vb cu u ???????? = trebuie să vorbesc cu tine?, bey esti nashpa !!!!!!!! = măi, eşti naşpa!*);

(m) folosirea emoticoanelor[36], simboluri sistemice de reprezentare grafică metatextuală, funcţionând ca surogat al semnelor de punctuaţie cu valoare expresivă sau al interjecţiilor (frecvent la sfârşitul enunţurilor, mai rar în interiorul lor).

(2) *La nivel morfologic* este frecventă dezagregarea paradigmelor verbale, prin conservarea exclusivă a rădăcinii (*nush = nu ştiu, t* ***supi*** *p mine = te* ***superi*** *pe mine, trb = trebuie*).

(3) *La nivel sintactic* se observă (a) limitarea la structuri sintactice simpliste, incapabile să redea conţinuturi profunde, complexe şi nuanţate; (b) perturbarea linearităţii discursive prin inserţii hipertextuale cu valoare asociativă.

(4) *La nivel lexical* se remarcă: (a) folosirea unui vocabular foarte restrâns şi a unor structuri lexicale puternic clişeizate; (b) prezenţa anglicismelor, totuşi nu într-un număr chiar atât de mare pe cât se afirmă adesea[37].

---

[36] Se consideră că primul emoticon – :-) – ar fi fost creat de profesorul Scott Fahlman, în 1982, pentru a eticheta mesajele amuzante sau ironice ce circulau pe forumul universităţii la care lucra (Carnegie-Mellon University), deşi încă din 1979 apăruse deja într-un email un alt simbol similar – __/ (*zâmbet*). Emoticoanele sunt de trei tipuri: (1) emoticoane obţinute prin combinarea diferită a caracterelor ASCII, (2) emoticoane-desene inspirate de filmele de desene animate japoneze, (3) emoticoane animate sub forma imaginilor în format Gif.

[37] Nici măcar nu se poate vorbi de o cunoaştere satisfăcătoare a acestei limbi de către cei ce apelează constant la jargonul informatic de expresie engleză. În cel mai fericit caz, aceştia stăpânesc ceea ce Jean-Paul Nerrière a numit *globish* (< *Global* + *English*), adică un fel de *sabir* al comunicării în mediu virtual. O dovadă în acest sens o constituie şi faptul că secţiunile în limba engleză ale forumurilor autohtone sunt nefrecventate de români.

Două motive majore legitimează servitutea cyberscrierii româneşti faţă de engleză: (1) engleza bazică este prin definiţie limba cyberculturii şi, mai cu seamă, a Web-ului şi a blogosferei, (2) unele cuvinte, expresii şi acronime au avantajul de a fi mai scurte decât echivalentele lor româneşti (*cool, ok, bye*).

Este puţin probabil ca engleza să îşi piardă într-un viitor apropiat sau îndepărtat hegemonia în acest mediu. Încercările de a o înlocui cu altceva nu au înregistrat decât rezultate modeste. Cf. iniţiativa israelianului Yoav Lorch, care a creat un limbaj SMS esperanto (250 de semne), pentru ca în 2006 un serviciu promovând această *lingua franca* în format electronic să fie propus utilizatorilor de telefoane mobile din Israel, Polonia şi Caraibe.

5. Perspective

În stadiul la care se află cercetările legate de subiectul discutat, este greu de formulat concluzii pertinente pe termen lung cu privire la viitorul cyberscrierii[38] şi la impactul pe care aceasta l-ar putea avea asupra scrierii standard dintr-o limbă oarecare. Certe rămân deocamdată următoarele fapte:

(1) Fiecare evoluţie tehnologică a suporturilor şi a tehnicilor de scriere a antrenat la momentul respectiv o revoluţie a sistemelor de comunicare în plan lingvistic şi, prin aceasta, cyberscrierea nu are nimic neobişnuit.

(2) Majoritatea utilizatorilor[39] dispun de suficient discernământ pentru a deosebi funcţional şi contextual diferitele coduri de scriere.

(3) Scăderea vizibilă a performanţelor lingvistice la tânăra generaţie (mai ales la nivelul scrierii corecte) nu este condiţionată atât de abuzarea limbii normate de deprinderile venite dinspre neografia specifică comunicării electronice, cât de ineficienţa cronicizată a sistemului şcolar.

(4) Virtuţile atribuite cu emfază de către unii cyberscrierii (supleţe în comunicare, prospeţime şi originalitate de expresie), potenţial benefice pentru dinamica globală a limbii, rămân totuşi iluzorii şi marginale, pentru că scrierea telematică se cantonează într-un nivel restrâns al comunicării, mult prea diferit de codul general de comunicare lingvistică[40].

Bibliografie

Anis 1999: Jacques Anis (éd.), *Internet, communication et langue française*, Paris, Hermès Sciences Publications.

Anis 2000a: Jacques Anis, *Dispositifs multimédias et conversation électronique: approche sémiolinguistique*, în „Cahiers du français contemporain", nr. 6, „Multimédia: les mutations du texte", Th. Lancien (éd.), ENS Fontenay-St Cloud, p. 57–86.

Anis 2000b: Jacques Anis, *L'écrit des conversations électroniques de l'internet*, în „Le français aujourd'hui", nr. 129, „Ordinateur et textes: une nouvelle culture ?", S. Plane & J.-A. Huyn (éds.), Paris, AFEF, p. 59–69.

Anis 2001: Jacques Anis (sous la direction de), *Parlez-vous texto?, Guide des nouveaux langages du réseau*, Paris, Le Cherche Midi.

Beck 2005: Pauline Beck, *La génération SMS. Le SMS chez les jeunes: quel usage et quel imaginaire de communication?*, Master's thesis, Louvain-la-Neuve, Université Catholique de Louvain.

---

[38] Viitorul ei este dependent, printre altele, atât de strategiile tarifare pe care le vor adopta distribuitorii serviciilor de această natură, cât şi de progresul tehnologic pe care îl va înregistra comunicarea electronică. După ce sistemul de scriere predictivă/intuitivă (*T9*, *iTap*), bazat pe dicţionare integrate tot mai bogate, a cunoscut un succes parţial, este posibil ca alte inovaţii tehnologice să amelioreze simţitor calitatea enunţurilor scripturale informatizate, cele mai multe aşteptări îndreptându-se înspre terminalele dotate cu sisteme de recunoaştere vocală şi de citire a textului ori spre cele care dispun de tastaturi *AZERTY*. Alte aşteptări se îndreaptă spre traducătoarele instantanee din şi în limbaj SMS, încă puţin cunoscute (vezi cele de pe http://glossa.fltr.ucl.ac.be şi Ask.com).

[39] Mai puţin cei tineri şi aflaţi în plin proces de asimilare şi de consolidare a deprinderilor tradiţionale de scriere, mai mult cei de vârstă medie.

[40] Această practică comunicaţională sectaristă i-ar închide pe adepţii săi într-un fel de „ghetou lingvistic", cu grave repercusiuni asupra integrării lor în societate.

Bouillaud, Chanquoy, Gombert 2007: Céline Bouillaud, Lucile Chanquoy and Jean-Émile Gombert, *Cyberlangage et orthographe: quels effets sur le niveau orthographique des élèves de CM2, 5e et 3e?*, în „Bulletin de psychologie", tome 60 (6), nr. 492, p. 553–565.

Caron, Caronia 2005: André Caron & Letizi Caronia, *Culture mobile: les nouvelles pratiques de communication*, Montréal, Presses Universitaires de Montréal.

Danré 2004: Cécile Danré, *Un roman paraîtra en Chine sous forme de SMS*, în „Ouest-France", nr. 11, august.

Dejond 2002: Aurélia Dejond, *La cyberl@ngue française*, La Renaissance du Livre, [Tournal (Belgique)].

Dorzée 2005: Hughes Dorzée, *Les SMS, ça vou plé bocou*, în „Le Soir", 2 martie.

Licoppe 2002: Christian Licoppe, *Sociabilité et technologie de la communication. Deux modalités d'entretien des liens personnels dans le contexte du déploiement des dispositifs de communication mobiles*, în „Réseaux", nr. 112–113, p. 172–210.

Liénard 2005: Fabien Liénard, *Langage texto et langage contrôlé, description et problèmes*, în „Linguisticae Investigationes", vol. 28, nr. 1, p. 49–60.

Marcoccia 2000: Michel Marcoccia, *Les smileys: une représentation iconique des émotions dans la communication médiatisée par ordinateur*, în C. Plantin, M. Doury & V. Traverso (éds.), *Les émotions dans les interactions*, Lyon, ARCI – Presses Universitaires de Lyon, p. 249–263.

Marso 2004: Phil Marso, *Pa SAge a taBa. V. o SMS*, [Éditions Megacom-ik].

Martin 2003: Corinne Martin, *Représentations des usages du téléphone portable chez les jeunes adolescents*, în *Supports, dispositifs et discours médiatiques à l'heure de l'internationalisation* (10e Colloque bilatéral franco-roumain), Bucarest, 28 iunie–2 iulie.

Melançon 1996: B. Melançon, *Sévigné@Internet. Remarques sur le courrier électronique et la lettre*, Montréal, Fides.

Mladin 2005a: Constantin-Ioan Mladin, *Autour d'une tentative de recodage dans la manière de communiquer – la* ***cyberl@ngue*** *française. Considérations générales*, în *Leadership şi Management la Orizonturile Secolului al XXI-lea*, Sibiu, Editura Academiei Forţelor Terestre, p. 283–291.

Mladin 2005b: Constantin-Ioan Mladin, *Du verbal au paraverbal dans le jargon de l'Internet – les émoticônes (caractéristiques, procédés de formation, tendances)*, în *Leadership şi Management la Orizonturile Secolului al XXI-lea*, Sibiu, Editura Academiei Forţelor Terestre, p. 292–297.

Moise 2007: Raluca Moise, *Les SMS chez les jeunes: premiers éléments de réflexion, à partir d'un point de vue ethnolinguistique*, în „Glottopol", nr. 10, iulie, p. 101–113.

Mondada 1999: L. Mondada, *Formes de séquentialité dans les courriels et les forums de discussion. Une approche conversationnelle de l'interaction sur Internet*, în „Apprentissage des Langues et Systèmes d'Information et de Communication", nr. 2–1, p. 3–25.

Mourlhon-Dallies, Colin 1999: F. Mourlhon-Dallies et J.-Y. Colin, *Des didascalies sur Internet ?*, în Jacques Anis (éd.), *Internet, communication et langue française*, Paris, Hermès.

Panckhurst 1997: Rachel Panckhurst, *La communication «médiatisée» par ordinateur ou la communication «médiée» par ordinateur?*, în „Terminologies nouvelles", nr. 17, p. 56–58.

Panckhurst 1998: Rachel Panckhurst, *Analyse linguistique du courrier électronique*, în Nicholas Guéguen, Laurence Tobin (éds.), *Commnunication, société et internet* (Actes du colloque „Les relations entre individus médiatisées par les réseaux informatiques"), GRESICO, Vannes, Paris, L'Harmattan, p. 47–60.

Panckhurst 1999: Rachel Panckhurst, *Analyse linguistique assistée par ordinateur du courriel*, în Jacques Anis (éd.), *Internet, communication et langue française*, Paris, Hermès, p. 55–70.

Rivière 2002: Carole-Anne Rivière, *La pratique du mini-message. Une double stratégie d'extériorisation et de retrait de l'intimité dans les interactions quotidiennes*, în „Réseaux", nr. 112–113, 2–3, p. 140–168.

Vandendorpe 2001: Christian Vandendorpe, *L'hypertexte et l'avenir de la mémoire*, în „Le Débat", nr. 115, p. 145–155.

Véronis, Guimier de Néef 2006: Jean Véronis et Émilie Guimier de Néef, *Le traitement des nouvelles formes de communication écrite*, în Gérard Sabah (éd.), *Compréhension des langues et interaction*, Paris, Hermès-Lavoisier (www.up.univ-mrs.fr).

Veyrin-Forrer 2001: Ulysse Veyrin-Forrer, *Dictionnaire insolite Français – SMS*, Paris, Cosmopole Active Media.

Yaguello 1981: Marina Yaguello, *Alice au pays du langage. Pour comprendre la linguistique*, Paris, Seuil.

*

A.C.N., *Noua păsărească de sms şi mess*, în „Gândul", 6 iulie 2007 (http://www.gandul.info).

Anis 2002: Jacques Anis, *Communication électronique scripturale et formes langagières: chats et SMS*, în *S'écrire avec les outils d'aujourd'hui* (Actes des Quatrièmes Rencontres Réseaux Humains/Réseaux technologiques), Université de Poitiers/Maison des sciences de l'homme et de la société, Poitiers, avril (http://oav.univ-poitiers.fr).

Coltuc, Dinică 2006: Daniel Coltuc, Mirela Dinică, *LOL – aveţi idee ce înseamnă*; în „Libertatea", 26 martie (http://www.libertatea.ro).

Constantinoiu 2008: Marina Constantinoiu, *Robii sms-urilor*, în „Jurnalul Naţional", 31 aprilie (http://new.jurnalul.ro/articole/121041/robii-sms-urilor).

Corect gramatical vs non-corect (http://www.fanclub.ro).

Cornea 2007: Andrei Cornea, *Limba română în mass-media*, în „Revista 22", 24 noiembrie (http://www.revista22.ro).

Dragomir 2008: Anca Dragomir, *Generaţia messenger „sparge" ortografia limbii române*, în „Vox Vocis", 21 aprilie (http://www.voxvocis.us).

Dulămiţă, Purcaru 2007: Ionuţ Dulămiţă, Alina Purcaru, *Cât de corect scriu românii*, în „Cotidianul", 24 ianuarie (http://www.cotidianul.ro).

Foarfă 2006: Cristina Foarfă, *Scriu scurt şi vorbesc monstruos. Starea limbii române*, în „Dilema veche", 17–23 februarie, nr. 108 (http://www.romaniaculturala.ro).

Georgescu 2008: Adrian Georgescu, *Limba română se strică*, în „Evenimentul zilei", 3 iulie (http://www.adriangeorgescu.ro).

Ghiu 2006: Bogdan Ghiu, *Globish – comunicarea (II)*, 20 august (http://atelier.liternet.ro).

Jaffré 2002: Jean-Pierre Jaffré, *L'écriture & les nouvelles technologies*, în *S'écrire avec les outils d'aujourd'hui* (Actes des Quatrièmes Rencontres Réseaux Humains/Réseaux technologiques), Poitiers, Université de Poitiers/Maison des sciences de l'homme et de la société (http://oav.univ-poitiers.fr).

Lege împotriva înjurăturilor şi a calomniei pe net (http://www.buhnici.ro).

Libertatea limbajului (http://bettyboop.ablog.ro).

Limba română sau limba messenger (http://ambra78.blogspot.com).

Limbajul IRC sau nepăsare în exprimarea scrisă (http://www.lovetime.ro).

Limbajul SMS îmbunătăţeşte capacitatea de comunicare, în „Gazeta de Sud", 20 mai 2008 (http://www.gds.ro).

Livio 2004: Elizabeth Livio, *Internet et la cyber-écriture – communiquer dans un collectif virtuel* (http://www.mesrecherches.com).

Marcoccia 2004: Michel Marcoccia, *La communication écrite médiatisée par ordinateur: faire du face à face avec de l'écrit*, în *Le traitement automatique des nouvelles formes de communication écrite (e-mails, forums, chats, SMS, etc.)* (Actes de la Journée d'étude de l'ATALA), Equipe TechCICO (ISTIT: Université de Technologie de Troyes/CNRS) (http://sites.univ-provence.fr/~veronis/je-nfce/Marcoccia.pdf).

Matieş 2008: Elena Matieş, *Vocabularul de messenger al tinerilor internauţi*, în „Hunedoreanul", 7 februarie (http://www.hunedoreanul.ro).

Nedelea 2006: Adriana C. Nedelea, *Şcoala alterează limba română*, în „Adevărul", 9 mai (http://www.adevarul.ro).

Orescu 2006: Şerban Orescu, *Trebuie pus frâu vulgarităţii pe Internet*, în „Ziua", 3 iunie, (http://www.ziua.ro).

Palma 2000: Andrea Palma, *Les signes graphiques dans les conversations internet*, 14 décembre (hypermedia.univ-paris8.fr).

Păduraru 2006: Silvia Păduraru, *Internetul „alterează" limbajul*, în „Gazeta de Sud", 27 august (http://www.gds.ro).

Părinţii pun copiilor prenume trăsnite, în „Ziarul de Iaşi", 2 septembrie 2008 (http://www.ziaruldeiasi.ro).

SMS-ul dăunează grav vocabularului, în „Gazeta de Sud", 28 aprilie 2007 (http://www.gds.ro).

Şchiop 2007: Adrian Şchiop, *Scriitori pentru telefonul mobil*, în „România liberă", 3 februarie (http://www.romanialibera.ro).

Torzec 2004: Nicolas Torzec, *Contribution à l'étude des messages électroniques francophones. Quelques résultats et de leurs incidences sur le TAL*, în *Le traitement automatique des nouvelles formes de communication écrite (e-mails, forums, chats, SMS, etc.)* (Actes de la Journée d'étude de l'ATALA) (http://www.up.univ-mrs.fr).

Ulmanu 2003: Alex-Brăduţ Ulmanu, *Jurnalism prin SMS*, 12 mai–18 mai (http://www.markmedia.ro).

Uruşciuc 2008: Ion Uruşciuc, *Natura semiotico-gramaticală a limbajului virtual scris al sms-urilor*, 29 iulie (http://ionurusciuc.wordpress.com).

Voicu 2007: Bogdan Voicu, *De la navetă la telecommuting*, în „Dilema veche", anul IV, 26 mai, nr. 172 (http://www.dilemaveche.ro).

Vorbesc româna în limbaj „mess" (http://www.devon.ro).

**Envers un recodage de la communication scripturale.
Ou de la tyrannie démocratique du cyberl@ng@ge**

Fondée et sur des considérations sociolinguistiques, psycholinguistiques et pragmatiques et rapportée à des informations technologiques, cette contribution met en exergue les traits fondamentaux d'une nouvelle forme de langage – le *cyberl@ng@ge*, tout en se focalisant sur la *cyberécriture* qui lui correspond (SMS, e-mail, chat, forum, blog).

Voyant le cyberl@ng@ge comme le résultat provisoire et instable d'un complexe processus de déstructuration et restructuration successives et inachevées du langage standard, processus à la fois insolite et plein d'originalité, l'auteur discute aussi la relation qui s'institue entre la communication verbale et la communication paraverbale dans le jargon des internautes.

Alba Iulia, România

Utilizări aberante ale semnelor de punctuaţie şi ortografie în comunicarea pe internet

Gina NECULA

Preliminarii

Diversitatea limbajului actual este o realitate complexă şi nuanţată, alcătuită din interferenţele a numeroase limbaje şi tipuri de text, cu regulile lor de construcţie şi de selecţie mai mult sau mai puţin individualizate. Limbajul comunicării pe internet reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul cu cea mai mare ascensiune şi cu cel mai puternic impact asupra limbii comune ale cărui atribute sunt: costuri scăzute, exprimare concisă, feed-back imediat, în ciuda distanţelor foarte mari. Odată cu explozia internetului şi apariţia sistemului global de hipertext, calculatorul s-a infiltrat cu repeziciune în viaţa noastră. Internetul a devenit o nouă modalitate de prelucrare, prezentare şi comunicare a informaţiei ce permite implementarea unor noi modele şi concepte până acum de neimaginat: la un alt mod de a parcurge informaţia scrisă utilizând referinţe încrucişate generate de hyperlinks, la prezentări multimedia ce includ text, imagini, animaţii şi sunete în aceeaşi entitate. Rapiditatea cu care s-a răspândit şi mediile prin care se propagă, având în vedere faptul că cel care comunică făcând apel la internet nu mai este condiţionat, mai nou, de existenţa unui computer (şi telefoanele mobile oferă acest tip de servicii), constituie o ilustrare contemporană a schimbării lingvistice în care se manifestă fenomene generale precum ortografia, formarea cuvintelor, evoluţia sensurilor, împrumutul lexical, norma gramaticală, interferenţa registrelor etc.

O trăsătură caracteristică a limbii române actuale (şi nu numai) este „diversitatea ei stilistică, determinată de multiplicarea şi diferenţierea situaţiilor de comunicare, a contextelor de uz. Această diversitate nu individualizează limba română între alte limbi moderne, ci o deosebeşte de limba secolelor trecute" (Zafiu 2001: 86). Extinderea mediilor electronice (reţeaua de Internet, poşta electronică) şi accesul tot mai multor persoane la ele influenţează dezvoltarea limbii contemporane nu numai prin adaptarea terminologiei specifice: situaţiile nou apărute creează formule inedite de interferenţă între scris şi vorbit, între limbajul standard şi registrul familiar. Aşa-numita „generaţie a internetului" îşi asumă rolul de a reinventa convenţiile lingvistice şi practicile comunicative. Pornind de la aceste date, lucrarea de faţă îşi propune să descrie modificările pe care le determină acest nou tip de comunicare în ortografie şi punctuaţie.

De fapt, ne referim aici la un anumit tip de comunicare pe internet şi anume la mesageria instantanee (MI) care reprezintă o apariţie relativ recentă în rândul aplicaţiilor pe Internet şi permite comunicarea în timp real, în mod text, între internauţi. MI este foarte asemănătoare cu mIRC din punct de vedere al

funcționalității, însă ea se deosebește de IRC prin faptul că internauții comunică direct și nu este nevoie să se alăture unor canale (camere) de discuții aflate pe un server IRC. MI este folosită în principal pentru conversații în mod text, însă în același timp este posibil să avem și conversații în mod multimedia (audio-video) sau să schimbăm fișiere cu alți internauți. MI este oferită în mod gratuit de multe companii ce desfășoară o activitate în domeniul Internetului (AOL, Microsoft, Yahoo, Google).

Luând în discuție problema limbajului informatic, în general, Rodica Zafiu constată că noutățile limbajului informatic nu sunt doar de tip lexico-semantic (cuvinte și sensuri noi), fonetic și ortografic (pronunții și grafii nespecifice românei – de exemplu semnele de punctuație și semnele ortografice nu mai sunt folosite), ori morfologic (selecția unor desinențe de plural – formarea pluralului pornind de la forma de singular la care se adaugă sufixe specializate pluralului în limba română, separat cu o cratimă – *layer-e* – sau încadrarea în clase de conjugare) și sintactic: tipuri de construcții, calcuri (împrumuturi de sens explicabile prin influențe englezești sau franțuzești), combinarea cu anumite propoziții sau conjuncții etc." (Zafiu 2001: 90). Așadar, toate compartimentele limbii suferă modificări, fie din nevoia internauților de a comunica simplu și rapid, fie din spirit de frondă față de tot ce înseamnă normă, fie pur și simplu din ignoranță sau necunoaștere a normei.

Mesageria instantanee – un nou cod lingvistic

Referindu-ne la MI și analizând aici doar aspectele legate de ortografie și punctuație, mai exact de utilizarea aberantă a unor semne de ortografie și de punctuație pe care le propune acest tip de comunicare, evidențiem de la început faptul că principiul călăuzitor, în cazul de față, este tendința de simplificare maximă a schimbului de informații. Plecând de la această idee constatăm că MI ne propune o altfel de limbă română, o limbă română care nu este normată în niciun dicționar în această formă.

Limbajul „messenger" este un limbaj funcțional cu un grad ridicat de schematizare, a cărui principală caracteristică este libertatea de expresie. El propune cele mai radicale modificări ale limbii. Astfel abrevierea devine extremă, formulările sunt standard și nu trădează prin aproape nimic personalitatea autorului. Acest limbaj are un caracter național sau chiar internațional, fără a avea reguli scrise sau general valabile, dar permițând totuși comunicarea de informații. Un loc aparte în comunicarea pe messenger îl au simbolurile grafice, ideograme (smiles), figuri care încearcă, mai mult sau mai puțin, să exprime o stare de spirit cât mai apropiată de cea prin care trece utilizatorul în acel moment. De fiecare dată un *smile* este o figură umană cu o mimică facială specifică, uneori animată: surâs, râs cu spasme, rânjet, îmbujorare timidă, clipire complice din ochi, înroșire de furie cu fum ieșind pe urechi, buze rotunjite a sărut etc.

Limbajului „messenger" se caracterizează prin:

a) scrierea fără semnele diacritice *ă*, *î* , *â*, *ș*, *ț*; iar aici pericolul nu este doar diminuarea informației, ci și faptul că acest tip de scriere trece din scrierea MI în toate celelalte contexte în care *internauții* se văd nevoiți să scrie, pierd sau nici nu apucă să dobândească competențe legate de normă;

b) utilizarea unor convenții menite să înlocuiască valoarea diacriticelor (de exemplu grupurile *sh/ j* sau *tz* pentru a înlocui absența diacriticelor *ș* și *ț*: *shi, asha, mijto, najpa, ejti, tzi-am, tzară);*

c) renunțarea la notarea vocalelor, unele cuvinte fiind indicate doar prin scheletul lor consonantic: *nmdkt ajung* (numaidecât ajung), *cnd/knd* (când),

d) folosirea unor mijloace grafice de subliniere, prin scrierea integrală a unor cuvinte cu majuscule (*BESTIALĂ!*), prin acumularea semnelor de exclamație (*Incredibil!!!!!*) sau prin repetarea literelor (*superrrrr*, *mooolt*);

e) scrierea cu inițială minusculă se generalizează ignorând contextele în care sunt necesare majuscule (începutul unei propoziții, numele proprii, etc.);

f) utilizarea registrului familiar-argotic reprezentat prin cuvinte ca: *beton*, *super*, *bestial*, *superb*, *meserie*, *adevărat*, *marfă*, *tare de tot*, *fain* etc.;

g) uzul vocativelor: *omule*!, *frate*!, *amice*! etc.;

h) folosirea diminutivelor: *miculetz*, *poopik*, *pooiotz*, *mercik;*

i) omiterea articolului hotărât, enclitic *–l*, fenomen sistematic, aproape generalizat în oralitatea informală, evitat chiar și în variantele familiare ale codului scris, și care are astfel un rol de marcă neechivocă a oralității (*prietenu'*, *rostu'*);

î) lipsa semnelor de punctuație și de ortografie (cratima, punctul, virgula, punctul și virgula, linia de dialog etc.): *nam*, *întro*, *lam* etc.;

j) utilizarea în exces a unor semne de punctuație – a punctelor de suspensie, semne evocatoare ale oralității: *e prea mult pentru mine...*, sau semnului exclamării: *Incredibil!!!!!,*

k) adăugarea sunetului *p* pentru întărirea afirmației sau negației: *dap*, *nup;*

l) folosirea cifrelor *1*, *3* în locul literelor *i*, *e*: *pr1ntz3sa, publ1cität3* etc.;

m) utilizarea unor pseudonime, nick-uri, id-uri în care predomină semnul underline „_";

n) folosirea din abundență a abrevierilor, prescurtărilor: *d c* –de ce, *c f* – ce faci, *f b* – foarte bine, *n b* – noapte bună, *scz* – scuze, *npc* – nu ai pentru ce, *k* – ca/că, *vb* – vorbim/vorbă/vorbești/vorbește, *sc* – școală;

o) folosirea acronimelor (un tip particular de abreviere abrevierea realizată prin combinații de litere cuprinzând silabe și logograme cum ar fi "&" sau numere): *2day* (today), *l8er* (later), *22ror* (tuturor), unele sunt chiar inițialele cuvintelor folosite în frază: *asl* (age, ex, location), *brb* (be right back), *dnd* (do not disturb), *btw* (by the way), *cul* (see you later)etc.;

p) împrumuturile din limba engleză (anglicismele), de asemenea prescurtate: *2night* (tonight), *w8* (wait), *f2f* (face to face), *b4*(before);

r) folosirea anagramelor, cuvinte obținute prin schimbarea ordinii literelor altor cuvinte: *șom* (moș), *ad* (da), *germe* (merge), *sipică* (pisică), etc.;

s) folosirea ideogramelor (*emoticons/smiley* – combinații de semne de punctuație și litere prin care se încearcă recuperarea afectivității mesajului).

Am prezentat aici succint cele mai importante caracteristici prin care se distinge comunicarea de tip Messenger, fără a ne propune aici o descriere exhaustivă a fenomenului.

Semne de punctuaţie şi ortografie

Punctuaţia asigură, printr-un sistem de semne convenţionale proprii, unităţile sintactice, corespunzător cu pauzele, cu intonaţia din vorbire şi cu întreruperea cursului vorbirii. Semnele de punctuaţie au un caracter convenţional pentru că forma lor nu este cerută de natura conţinutului exprimat. Fixată prin tradiţie, folosirea semnelor de punctuaţie, cu valori bine precizate, a devenit indispensabilă pentru toţi cei care vor să-şi exprime clar gândurile în scris. Necesitatea de a exprima cât mai clar ideile în scris, pentru ca ele să fie mai uşor şi deplin înţelese, a făcut să crească în ultima vreme interesul pentru stabilirea normelor de folosire a semnelor de punctuaţie. Cunoaşterea tuturor situaţiilor în care se impune folosirea unui anumit sistem de punctuaţie duce la stabilirea unor reguli de punctuaţie. Comunicarea de tip Messenger însă nu mai acceptă semnele de punctuaţie tocmai datorită caracterului lor convenţional prestabilit şi, în încercarea de a schimba regulile jocului, propune o revalorizare a lor. Pentru o mai bună exemplificare, oferim mai jos două eşantioane de schimb de informaţii în sistem MI:

Reea : Buna !! c f ?
Lau : hmmmm...bine...
Reea : ???ce ai patit??supi ??
Lau : ////
Reea : zi k moor !!!!!!!! eshti supi sau nu ??
Lau : mda.... offff
Reea : uite i-ti dau eu io o veste beton si o sati treak !!diseara megaparty !!
Lau : ooo !da cin' mai vine ?
Reea : poi...toata loomea !!mai nashpa e k nush dak avem totzi loc...da vdm noi!
Lau : brb k tre sa cumpar paine ... k ?
Reea : k !!las' k pan' vii u vb cu Naty !
Lau : am revenit!azi dimi Naty zicea k azi nu mai sta pe mess...
Reea : mdaaaaaaaaaa nu e!!!
Lau :stii??sunt asa happy!!!
Reea : si eu!!! o sa ne distram marfaaaaaa!!! <:-P
Lau : da-i buzz si lu' cici sai zici si ei k poa' vine si ea !
Reea : ok !!la 8 diseara da ??
Lau : dap !!pooopici !!!!papa si mssss mooolt !!!
Reea : npc poop !!see ya !!

Alionty22 : te iubex moool!!!!!!
Minutz : me toooo!! Ffff mooolt!!
Alionty22 : itzi dau juma' din inima mea!
Minutz : doar atat????
Alionty22 : da' kt vrei?? ...fiin'k asa vreau ieu...
Minutz : da......ms ...

Alionty22 : te poop...shtii k te iubex moolt...am glumit...somnic pufos...vb maine

Minutz : ok...nb!!te poop

Se poate observa că semnele de punctuație au un regim situat la extreme: ori nu apar deloc atunci când s-ar impune folosirea lor (punctul nu este niciodată folosit pentru a marca sfârșitul unui enunț), ori apar în exces, probabil în încercarea de a recupera cantitatea afectivă a mesajului și mijloacele suprasegmentale. Semnele de punctuație cele mai expresive și cel mai des întâlnite în conversațiile pe messenger sunt: "?" pentru a reda curiozitatea, reproșul, indignarea, și cu cât sunt mai multe cu atât sentimentul este mai puternic; "!" pentru a reda mirarea, scoaterea în evidența a intensității cu care este afirmat un lucru. Un rol aparte par a avea punctele de suspensie folosite și ele din belșug ca semne evocatoare ale oralității, dând însă mesajului aspect telegrafic sau discontinuu. Ele marchează pauza, pauză care poate fi interpretată ca lipsă de interes, dezamăgire, supărare. Punctele de suspensie atrag atenția în mod deosebit pentru că au suferit o revalorizare, de cele mai multe ori se folosesc cu rolul de a încheia un enunț, luând astfel rolul punctului și pierzându-și valoarea lor impusă prin tradiție (marchează întreruperea șirului vorbirii sau sugerează vorbirea incoerentă, emoția, surpriza).

Recuperarea mărcilor suprasegmentale despre care vorbeam mai sus se face, în mesaje de felul celor exemplificate anterior, prin combinații de semne de punctuație și litere care creează emoticoane sau smiley. Aceste emoticoane contribuie și ele la caracterul de cod închis, destinat inițiaților, propunând o deturnare a semnelor de punctuație de la scopul lor tradițional. Smiley-urile întăresc ideea susținută prin semnele de punctuație (simțite ca insuficiente pentru încărcătura emoțională pe care trebuie să o transmită), dorind de fapt să transmită mai mult decât pot acestea, adică stări de spirit, fără a mai fi nevoie de lungirea mesajului pentru a descrie respectivele stări. Reprezintă, de fapt, un substitut al comunicării verbale, o modalitate de a comunica nonverbal și, astfel, ceea ce la emițător este doar o combinație de taste, la receptor devine imagine expresivă. Un emoticon este un semn iconic al unui sentiment (etimologia termenului în engleză este emotion icon), compus din caractere existente pe tastatură, care indică starea de spirit a celui care scrie ceva. În construcția emoticoanelor se ține cont de utilizarea elementelor grafice. Rapiditatea ce caracterizează epoca modernă face ca utilizarea semnelor de punctuație pentru a marca intonația, pauza în vorbire, mirarea etc. să se diminueze până la a dispărea, acestea fiind folosite într-o anumită ordine, combinate, pentru a forma bine-cunoscutele „fețe zâmbitoare". Ochii și fața sunt elementele de bază în construcția acestora. Unitatea de bază se numește "SMILEY"(: -)) care reprezintă standardul pentru o față zâmbitoare. Emoticoanele se citesc aplecând capul spre stânga.

Elementele grafice se folosesc pentru:

– identificarea comunicantului: poartă ochelari – **8-)**,are mustață - **:-{)**,este o tânără – **8:-)**,este o femeie matură - **: -)-8**,fumează - **: -Q**,poartă turban - **@:-)** etc.;

– portretizarea figurilor publice: Ronald Reagan – **7 :)**,George Washington – **4:-)**,Elvis Presley – **5:-)**,Madonna - **:.)** etc.;

– redarea intonației vocii sau mişcări ale feței şi buzelor: **:<** -Ce; **:C** –Ce?; **:{** - Ce; **:Q** –Ce? etc.;

– descrierea sentimentelor: **=))** – utilizatorul râde în hohote, **:-((** -utilizatorul plânge, **:- e** –este dezamăgit etc.

Emoticoanele au un înțeles constant, fiind independente de alte elemente (de exemplu **X-(** - utilizatorul tocmai a murit sau **X-X** –utilizatorul este mort). Există semne grafice care dau un înțeles omonim (**:-x** –buzele îmi sunt pecetluite, sărut, mi-am pus lacăt la gură; **:-X** – un sărut pasional), sinonim (**:--}** –minți ca Pinocchio; **:----)** – ești un mare mincinos), sau nuanțat semantic (**:-I** – zâmbet indiferent care e mai bine decât **:-(** dar nu chiar atât de bine ca **:-)** –ceva de genul "între şi între" sau **:->** - utilizatorul tocmai a făcut o remarcă sarcastică care e mai rău decât dacă s-ar utiliza **;-)**). Planul de exprimare şi înțelegere este extrem de bogat şi variat, existând sute de liste de emoticoane, asemănătoare dicționarelor[1].

Întorcându-ne la situațiile de comunicare citate mai sus, observăm că emoticonul este elementul-cheie în decodarea corectă a mesajului. De exemplu, dacă *Lau* după punctele de suspensie nu ar fi ataşat smiley-ul care sugerează tristețea, *Reea* ar fi putut înțelege că acesta e doar plictisit, nu are chef să vorbească, de vină fiind lipsa contactului vizual direct.

Referindu-ne la semnele de ortografie, constatăm că MI prezintă tendința de utilizare aberantă a acestora. Cratima este cel mai adesea întâlnită în această situație. Exemple ca: *Da-i, i-ti*, devin greu de interpretat pentru cineva din afara codului pentru că prezintă cratimă, deşi nu ar trebui, dar şi pentru că nu utilizează diacritice. Asistăm, de asemenea, şi la fenomenul invers, când s-ar impune utilizarea cratimei, dar din economie, ea nu mai este utilizată: *sai* şi *sati.*

Un alt semn ortografic care se foloseşte aleatoriu este blancul Având în vedere faptul că blancul oglindeşte principiul sintactic conform căruia cuvintele sunt delimitate după sensul lor lexical şi după valorile lor gramaticale, neglijarea acestui semn ortografic produce confuzii. Probleme pun cuvintele compuse care se scriu despărțite prin blanc. Aşa este cazul locuțiunii adverbiale *de asemenea* care apare de multe ori scrisă sudat, în ciuda recomandărilor DOOM^2-ului. În unele cazuri blancul substituie un semn de punctuație care nu se bucură de atenția celor care comunică prin MI, şi anume virgula. Confuzia sinonimiei este creată de faptul că ambele redau o pauză, dar problema se naşte din natura diferită a pauzei.

Bara oblică, folosită, în mod normal, ca semn ortografic în formule distributive care cuprind numele unor unități de măsură, abreviate sau neabreviate: *km/h, m/s* (metri / secundă), sau în abrevieri ca: *c/val* (contravaloare) şi *m/n* (motonavă), apare în comunicare MI revalorizată. Ea se foloseşte ca substitut al unui enunț negativ sau pentru a marca refuzul de a răspunde la o întrebare.

De remarcat este utilizarea foarte frecventă a apostrofului pentru a marca formele apocopate ale verbelor modale *tre'*, *poa'*; forma trunchiată a substantivului *juma'* (jumătate), a adverbului *numa'* (numai) etc. Probabil apostroful ține de o modă a momentului, pentru că altfel nu ne explicăm de ce acest semn ortografic ar beneficia de o atenție specială față de celelalte.

[1] Pentru o exemplificare în detaliu vezi anexa.

Concluzii

Fixată prin tradiție, folosirea semnelor ortografice și de punctuație, cu valori bine precizate, a devenit indispensabilă pentru toți cei care vor să-și exprime clar gândurile în scris. Cunoașterea tuturor situațiilor în care se impune folosirea unui anumit sistem de scriere duce la stabilirea unor reguli ortografice și de punctuație. Astăzi, însă, toate aceste reguli sunt date uitării pentru adoptarea unui limbaj complet diferit, care nu cunoaște restricții, fiind extrem de flexibil. Acest limbaj este cunoscut sub numele de limbajul „messenger" (mircăresc, de sms etc.) și denumește limbajul folosit pe mirc, yahoo messenger sau oricare altă formă de chat (și pe telefoanele mobile). Acesta constă în utilizarea unor cuvinte ciudate (la prima vedere), prescurtări stranii, „k"-uri cât mai numeroase, „tz"-uri, „sh"-uri, etc.; se vrea a fi o versiunea mai „cool" a limbii române. Totuși acest lucru va duce încet, dar sigur, la o modificare radicală a exprimării în scris. Dar, pe lângă simplificarea cuvintelor prin reducerea numărului de litere, acesta prezintă și complicarea lor prin multiplicarea literelor pentru a exprima diverse stări (nervozitate, bucurie, urgență, nerăbdare, diverse emoții puternice). „Privit" ca un lucru absolut normal, ca și cum lucrurile nu au cum să stea altfel, tinerii transferă acest limbaj și în limba vorbită.

Care va fi viitorul acestui limbaj, care abia acum se naște? Este el doar un moft, o fază prin care trec tinerii și care va dispărea în timp, sau se va transforma la un moment dat într-o nouă limbă oficială, limba Internetului? Este destul de greu de zis, dar probabil vom vedea destul de curând, având în vedere că actuala *generație messenger* este pe cale să devină adultă. Adoptarea acestui limbaj atât în scris, cât și în limba vorbită, duce la degradarea limbii naționale. Soluția ideală pentru corectarea și prevenirea celor mai multe greșeli de exprimare este, așa cum spune Theodor Hristea „o stăruitoare și bine concepută educație lingvistică, realizabilă, în primul rând, în școală și prin școală" (Pană Dindelegan 2002: 185).

În concluzie, subliniem faptul că ignoranța și comoditatea față de natura limbii (doar e celebră expresia românească „merge și așa") determină schimbarea deprinderilor de comunicare, ceea ce face ca generațiile tinere să piardă progresiv contactul cu limba corectă. Reacțiile specialiștilor față de această tendință sunt foarte diverse, de la respingerea vehementă la aprecieri admirative. Rămâne de văzut dacă această formă de exprimare mai are nevoie și de o primire entuziastă, pentru că, este evident, nu poate fi interzisă și nici controlată. Noua generație, care comunică mai mult prin MI decât la școală cu profesorii, acasă cu părinții sau cu prietenii, specialistă în acest cod/jargon acaparator, nu pare să mai aibă nevoie de DOOM² sau de gramatici.

Bibliografie

DOOM²: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

Calotă 2001: Ion Calotă, *Mică enciclopedie a românei corecte,* București, Editura Niculescu SRL.

Crystal 2001: David Crystal, *Language and the internet*, Cambridge, Cambridge University Press.
Hristea 1984: Theodor Hristea, (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediţia a III-a revăzută şi din nou îmbogăţită, Bucureşti, Editura Albatros.
Pană Dindelegan 2002: Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Zafiu 2001: Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în românа actuală*; Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti.

Excessive and Abusive Use of Punctuation and Orthographic Marks within the Internet Communication System

Due to the latest technological progress the internet communication has come to constitute a very wide means of interacting having as major attributes: low costs, concise phrasing, immediate feed-back in spite of wide distances, etc. The so-called ,net generation' is popularly assumed to be naturally media literate and to be necessarily reinventing conventional linguistic and communicative practices. Netspeak is a development of millennial significance. A new medium of linguistic communication does not arrive very often, in the history of a race, but this form of communication seems to be such a new pattern in the attempt to re-evaluate each and every traditional means of communication between human beings. With this in mind, our paper aims at giving a description of this recently emerged type of communication. In fact, our interest goes here towards one particular aspect that is the excessive and abusive use of punctuation and orthographic marks within the internet communication system. Therefore, the tendency of the contemporary society towards modifying the traditional communicating patterns has to be seen as a realia and to be treated consequently.

Anexa

Imagine	Simbol	Semnificaţie	Imagine	Simbol	Semnificaţie
	:)	fericit		:(	trist
	;)	a face cu ochiul cuiva		:D	zâmbet mare
	;;)	clipiri dese		>:D<	îmbrăţişare
	:-/	confuz		:x	îndrăgostit
	>:)	drăcuşor		:((	plânset în hohote
	:))	râs		<:-p	petrecere
	8-}	ameţit		:o)	clovn
	[-(	A nu fi de acord		:-$	sst
	:-&	bolnav		L-)	prost
	8-|	confuz		I-)	somnoros
	8->	gânditor		:-t	gata!
	:-h	la revedere		~x(	a-şi smulge părul din cap

	o:-)	înger		:)]	a vorbi la telefon
	=;	a nu asculta		:-c	sună-mă
	:-B	tocilar		=))	râset în hohote
	:|	serios		/:)	a ridica din sprâncene
	=p~	pofticios		(:|	a căsca
	:-?	neîncrezător		#-o	d'oh
	=D>	aplauze		:-ss	a-şi roade unghiile
	@-)	hipnotizat		:^o	mincinos
	:-w	nerăbdător		:-<	plictisit
	:-<	a scoate limba		<):)	cowboy
	x_x	nu vreau să văd		:!!	grăbeşte-te
	\m/	rock		:-q	ghinion
	:-bd	succes		^#(^	nu am fost eu
	:">	ruşinat		:p	pbbbt
	:-*	sărut		:-o	uimit
	=((	Inimă rănită		x(	a scoate fum pe urechi
	:>	îngust la minte		B-)	şmecher
	:-s	îngrijorat		#:-s	whew!
	:ar!	pirat		>-)	extraterestru
	$-)	ochi de maimuţă		:-"	fluierat
	:-L	frustrat		[-	rugăciune
	b-(	învins		:)>-	semnul păcii
	[-X	ruşine		\:D/	dans
	>:/	hai spune		;))	hi hi
	:-@	bla bla bla		^:)^	nicio problemă
	%-(	nu ascult		:-??	nu ştiu
	:-j	oh...		(*)	stea
	o->	Hiro		o=>	Billy
	o/+	April		(%)	yin yang

	=:)	gândac		8-X	schelet
	*-:)	idee		~o)	cafea
	%%-	noroc		@};-	trandafir
	~:>	găină		:(|)	maimuță
	3:-o	vacă		:@)	porc
	:o3	ochi de cățel		:bz	albină
	[..]	transformator		:)[	rock
	8)	scrie la tastatură		:{	mustăcios
	O:)o	toboșar		C:)	ascult muzica
	^:p^	a scoate limba		(:)	ninja
	;oL	polițist		``:j:j:``	dragoste
	C:D	cool		c:)-~~	pistolar
	*:)	fotograf		:/	bătăuș
	^;D>	a țopăi de bucurie		*8B	zăpăcit
	(moon)	a arăta fundul		(bandit)	bandit
	>:|	înjurătură		(finger)	înjurătură
	|<o|	a se lovi cu capul de ceva		^|<	a nu vedea
	>oO<	gândac		:-~~	fumător
	>OO<	prieteni		^OO^	vikingi
	*8)	obosit		:j	nevinovat
	8p	nebun		*8p	comic
	\:)zzz	a dormi		”8” D	machiaj

Galați, România

Câteva aspecte privitoare la funcțiile metaforice în textul politic

Nicoleta NEȘU

Spre deosebire de tendința predilectă, manifestată în majoritatea studiilor de specialitate, pornim în acest demers de la considerarea *metaforei* nu ca simplă „figură retorică”, menită să „înfrumusețeze” discursul[1], să-i sporească accesibilitatea, expresivitatea și, astfel, eficiența, ci încercăm o abordare diferită a acesteia, din convingerea că aceste analize rămân la suprafața textului, la nivelul „mijloacelor de expresie”, reducând astfel, la un aspect pur formal, rolul și funcția pe care metafora, alături de mit și simbol, o deține, în realitate, la un nivel mult mai adânc, cel al producerii sensului textual[2]. Dincolo de a fi simple elemente

---

[1] Este bine cunoscut faptul că retorica antică (vezi Aristotel în *Retorica* sau Quintilian etc.) acordă o însemnătate foarte mare ornării discursului, ca fiind direct proporțională cu succesul și eficiența sa. În structurarea discursului oratoric despre care am mai vorbit pe parcursul prezentei lucrări (*inventio, dispositio, elocutio*), elocutio este în exclusivitate dedicată mijloacelor de înfrumusețare a discursului.

[2] Se cuvin a fi făcute câteva precizări legate de cadrul teoretic care ne oferă o asemenea perspectivă. În ceea ce privește problema metaforei, preluăm principiile teoriei expuse de Blaga (*Geneza metaforei și sensul culturii*) și Coșeriu (*La creacion metaforica en el lenguaje*) și valorificate de Mircea Borcilă în studii precum Borcilă (1987, 1994, 1996, 1997), în timp ce mitul și simbolul vor fi considerate în linia descrisă de Cassirer (1994, 2001). Conform acestor orientări, atât metafora, cât și mitul și simbolul fac parte integrantă, la nivelul constituției, din activitatea specific umană de a „simboliza”. „Omul nu mai trăiește într-un univers pur fizic, el trăiește într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți ale acestui univers. Ele sunt firele diferite care țes rețeaua simbolică, țesătura încâlcită a experienței umane. (...) El s-a închis în așa fel în forme lingvistice, imagini artistice, simboluri mitice sau rituri religioase încât el nu poate vedea sau cunoaște nimic decât prin interpunerea acestui mediu artificial” Cassirer (1994: 43 – 44). Mai mult chiar, în ceea ce privește metafora, „Blaga nu se va mulțumi cu o abordare global – generică a acestui fenomen, ci va institui, din primul moment, o diviziune cardinală între două sfere funcționale esențial diferite ale ‚modului’ (și/sau ‚procesului’) metaforic. Cea dintâi este *sfera metaforicii limbajului* (...) și care se suprapune, în fapt, domeniului tropic. Cea de-a doua sferă va fi situată însă dincolo de ‚cadrul’ strict al limbajului (deși se realizează ‚cu mijloace de limbaj’!) și va fi considerată ca definitorie pentru creativitatea mitică, literar – artistică, metafizică și ‚constructiv’ - științifică” Borcilă (1997: 147 – 148). Rezultă astfel o „conceptualizare mult mai riguroasă și mai elaborată a funcțiilor sau finalităților originatoare ale modului metaforic” (idem) distinse de Blaga, materializate în, pe de o parte, **funcția I**, „expresivă” sau „plasticizantă”, considerată caracteristică pentru sfera limbajului și, pe de altă parte, **funcția II**, „revelatoare”, prototipică pentru textele culturale (pentru precizări legate de disocierea metaforei în vorbire și în text, precum și pentru distincția funcției plasticizante / revelatorii, vezi M. Borcilă, 1987, studiul intitulat *Paradoxul funcțiilor metaforice în poetica lui Blaga*). În ceea ce privește funcția metaforică, trebuie subliniat faptul că explicația fenomenului metaforic la Blaga diferă față de o întreagă tradiție în abordarea acestui fenomen, în sensul că această explicație „nu mai trebuie căutată în factori de natură psihologică, sociologică etc., sau într-un anumit uz lingvistic determinat de asemenea factori - i.e., în așa numita întrebuințare retorico – stilistică a limbii - , deoarece modul metaforic se dovedește a fi motivat prin însăși natura (sau ‚firea’) logosului uman. (...) Blaga propune, de fapt, o adevărată *mutație a problematicii metaforei lingvistice din planul condiționărilor istorice, psihologice și sociologice, în*

ornamentale, ele sunt, de fapt, constitutive laturii creative a limbajului uman, pe de o parte, şi funcţionează, la nivel discursiv, ca strategii argumentative înscrise în funcţionalitatea culturală specifică diferitelor texte, pe de altă parte. În ceea ce priveşte textul politic în particular, funcţia la nivel discursiv (i.e. funcţia textuală) a metaforei, precum şi cea a mitului şi simbolului, este subsumată, în mod necesar, finalităţii/eficacităţii lui practice, persuasiunii.

Nu face obiectul demersului nostru descrierea modului de funcţionare generică a mecanismelor metaforice[3], ci încercăm să stabilim care este rolul sau funcţiile textuale pe care metaforele le deţin în *funcţionarea persuasivă* a textului politic, alături de simbol şi mit[4]. În general, aceste funcţii se bazează pe faptul că metafora se construieşte în jurul unor „echivalenţe speciale" în care criteriul analogiei dintre cei doi termeni metaforici se subordonează *principiului expresivităţii.* Această finalitate semantică expresivă ce caracterizează structura metaforică este cea care „determină şi cea mai importantă trăsătură distinctivă a acestor metafore în raport cu expresia lingvistică ,directă' (nonmetaforică): ,trecerea cu vederea' sau eliminarea trăsăturilor ,*dizanalogice*' ale termenilor angajaţi în procesul de ,translaţie" (Borcilă, 1997, 155). În ştiinţele politice[5], cei care au

---

planul antropologic, al fundamentelor ,constitutive' ale experienţei şi semnificaţiei umane. (...) Metafora lingvistică apare la Blaga, prin însăşi finalitatea ei ,expresivă' sau ,plasticizantă', ca izbucnind din nevoia primară de ,exprimare' (i.e. reprezentare) a ,lumii' sau ,experienţei sensibile', ce defineşte chiar esenţa funcţională a limbajului" Borcilă (1997: 148 – 149). Metafora şi simbolul *aparţin limbajului prin definiţie* şi de aceea, orice înţelegere a lor doar în termeni de „funcţionare" estetică, de „ornamente stilistice" reprezintă, în perspectiva celor arătate mai sus, perspectivă pe care ne-o asumăm şi noi, o abordare reducţionistă.

[3] Dintre numeroasele descrieri ale funcţionării metaforelor, ne oprim asupra modelului propus de Blaga în *Geneza metaforei şi sensul culturii*, în descrierea lui Borcilă (1997): „Metaforele (...) pot fi reduse, în ultimă instanţă, la acelaşi principiu funcţional – structural ce stă la baza oricărui alt fapt lingvistic: ,concretul unui fapt a' este ,exprimat' prin ,imaginea b' Borcilă (1997: 155). Procesul metaforic înscris în limbaj apare, astfel, ca o „tehnică compensatorie, ce realizează , pe o ,cale indirectă', dar cu ,imediat efect', ceea ce nu s-ar putea realiza, pe calea ,expresiei directe', decât printr-un ,*proces obositor şi nesfârşit*', care ar necesita ,*un alai infinit de vocabule esenţiale şi de specificare*' sau ,*un penibil balast adjectival*'" Borcilă (1997: 157).

[4] În general, metafora a fost considerată ca un act de limbaj indirect, bazat pe o analogie sau pe o implicaţie comună ce există între termenul propriu şi cel metaforic. Ea constă, în acest caz, în a prezenta o idee prin semnul altei idei, mai frapante sau mai comune şi care nu are nimic în comun cu prima, decât o legătură bazată pe analogie. Ca urmare, „metaforizarea" substituie actului literal un act figurativ, adică un act analogic, conotativ, derivat graţie unei cunoaşteri enciclopedice, culturale şi epistemologice instituţionalizată într-o anumită comunitate lingvistică (Tuţescu, 1986: 110). Încercând să stabilească raportul dintre metaforă şi argumentaţie, cercetătorii în domeniu au stabilit ipoteza conform căreia metafora este de două feluri (în alt sens decât cel blagian): poetică şi argumentativă. Diferenţa dintre cele două este de natura finalităţii specifice fiecăreia dintre ele: cea poetică are o finalitate estetică, în timp ce cea argumentativă este persuasivă, în sensul că ea furnizează informaţii solide asupra semantismului limbii. Tuţescu (1986: 110–111). Aceasta din urmă este cu atât mai eficientă cu cât va fi mai restrictivă. Ca trăsătură constantă, metaforele cu rol argumentativ mobilizează, în procesul de selecţie semică, cu predilecţie semele evaluative, subiective. Ele aduc după sine o judecată de valoare ce exercită asupra interlocutorului o presiune mult mai puternică decât exprimarea literală a aceleiaşi judecăţi. Această interpretare a fost, însă, infirmată de studiile de caz efectuate, spre exemplu, de Bosman şi Hagendoorn (1991), care acordă un credit mai mare efectului literal al unui mesaj decât valorii lui metaforice.

studiat rolul metaforelor în retorica politică au considerat, în general, că se poate vorbi despre două aspecte: **a.** pe de o parte, metaforele sunt utilizate pentru a stîrni un răspuns emoțional, afectiv puternic din partea auditoriului şi, **b.** pe de altă parte, metaforele sunt cele care furnizează informaţia şi cadrul necesare pentru înțelegerea viziunii propuse prin intermediul discursului. Există aşa – numitele *metafore – cheie* şi analogiile care oferă, simultan, un model de înţelegere a vieții politice şi un limbaj adecvat pentru a o descrie. În acelaşi timp, aşa cum arăta şi Edelman într-un studiu din 1977 citat de Cuilenburg, Scholten şi Noomen (1998, 173), politicienii încearcă, prin intermediul mijloacelor verbale, să creeze opinii sau atitudini care să favorizeze realizarea propriilor țeluri politice. Dintre aceste mijloace, se disting miturile şi metaforele (înțelese, însă, doar ca simple figuri de stil) care impun ascultătorului un anumit mod de gândire, şi avînd rolul de a simplifica percepția realității. Dat fiind faptul că politica operează cu situații foarte complexe şi, de multe ori, ambigue, situaţii ce pot stârni în rândul oamenilor obişnuiți spaimă, nesiguranță şi nelinişte, politicienii recurg la mituri şi metafore pentru a diminua aceste reacții. Cu toate că acestea pot deforma realitatea şi pot împiedica formarea unei perspective obiective asupra ei, politicienii le utilizează pentru că ele operează „ în plan emoțional" şi pentru că „intensifică sau estompează percepțiile". Metaforele, miturile, expresiile frumoase sunt „formulele lingvistice care impun receptorilor un mod specific de a gândi şi de a judeca situațiile. Complexitatea actelor şi situațiilor politice favorizează manifestarea conduitelor ambivalente, datorate în general ambiguității şi echivocului discursului omului politic, şi în special formelor diplomatice ale comunicării" (Teodorescu, 2000, 83).

Pentru comunicarea politică specializată, metaforei i s-au stabilit şi o serie de alte funcții: în primul rând, dacă este situată în poziție inițială, ea este considerată ca având rolul de a fixa în memorie fragmentul de text în care apare – studiile de caz efectuate de cercetătorii americani pun semnul egalității între această funcționare a metaforei şi rolul pe care titlul îl joacă în înțelegerea unui text; în al doilea rând, informația furnizată de o metaforă îi ajută pe participanții la procesul comunicativ să elaboreze noi argumente şi concepte în desfăşurarea discursivă ulterioară; în al treilea rând, pe lângă aceste efecte favorabile asupra percepției textului, în sine, metafora (şi limbajul figurat, în general) conduce la o percepție pozitivă a celui care o utilizează, datorită aspectului „plăcut şi interesant", elevat şi „intelectualizat" al discursului său; în sfârşit, efectul metaforelor asupra proceselor inferențiale, precum şi faptul că metaforele sunt deseori utilizate pentru influențarea sentimentelor auditoriului au dus la concluzia că ele pot fi responsabile de schimbarea atitudinilor acestuia. În concluzie, cercetătorii americani citați consideră că „it is hard to think of any other language form that can, at the same time, convey an emotional message, evoke a particular experience, provoke admiration in the listener for one's

[5] Considerăm că ar fi necesară o disociere a tipului de metaforă ce apare în *ştiințele politice*, ca discurs „creator / întemeietor de lumi", creație de doctrine politice, de ideologii şi viziuni politice (în care rolul lor ar putea fi asemănat cu cel din textele ştiinţifice – metafizice sau din cele mitice) şi metafora ce apare în discursurile politice propriu – zise, *oratorice*, în care finalitatea pragmatică este predominantă. Dacă nu greşim, în termenii teoriei metaforice din abordarea integralistă, în primul caz ar putea fi vorba despre metafora revelatoare, creatoare de sens şi „închipuitoare de lumi".

cleverness, structure and organize information, provide a new perspective on a topic by making us see it in terms of something else, and to do it concisely[6]".

La acelaşi nivel al discursurilor politice - ocurenţă, metafora funcţionează ca un dublu indiciu: pe de-o parte, ca marcă a apartenenţei la un specific cultural dat - există o predilecţie faţă de anumite metafore care diferă de la o naţiune la alta, şi în termeni de utilizare ca şi în termeni de efect şi pe de altă parte, ca apartenenţă la o doctrină/ ideologie politică - există un registru metaforic specific diferitelor doctrine politice sau regimuri politice.

De exemplu, pentru funcţia metaforei ca *marcă a apartenenţei la o anumită structură de mentalitate*, în discursul politic american contemporan, metaforele politice îşi revendică terminologia din domeniul sportului (fie fotbal, baseball, box) sau al războiului , atât în campaniile electorale, cât şi în terminologia politică uzuală. De exemplu, partidul este văzut ca „echipă", o lovitură strategică este echivalată cu o „minge grea", dacă e reuşită, sau „minge uşoară" dacă a eşuat; din domeniul războiului, sunt preluate expresii ca „teren minat", o afirmaţie poate fi „obuz", lupta politică este „război" etc. În studiul realizat de Howe (1988) se subliniază, pe baza unui studiu de caz realizat în perioada 1980–1985, că acest lucru este specific pentru spaţiul american, pentru că rădăcinile metaforelor de acest gen sunt puternic îngropate în istoria şi cultura Americii şi, ca urmare, au un mare efect asupra publicului. Pe de altă parte, autorul realizează şi o departajare între publicul de sex masculin şi feminin, în funcţie de receptivitatea la aceste metafore, subliniind faptul că bărbaţii sunt mai „atraşi" de aceste metafore decât femeile[7].

Pentru funcţia metaforei ca *marcă a apartenenţei la o anumită doctrină ideologică*, putem cita, tot în spaţiul politic american contemporan, diferenţierile făcute între democraţi şi republicani prin registrul metaforic utilizat. Dacă pentru republicani bunăstarea înseamnă un „guvern mic", „buget redus", într-un cuvânt, conservatorism, pentru democraţi, dimpotrivă, bunăstarea înseamnă „avuţie", „putere" pentru America în afara ei etc. După acelaşi autor, cea mai răspândită metaforă în literatura politică americană este cea a *familiei* dar, ea reprezintă, totodată, şi un mijloc de departajare a republicanilor de democraţi (pentru primii, *comunitatea este o familie cu un tată sever*, în timp ce pentru democraţi, *o familie cu un tată înţelegător* etc.).

Pe de altă parte, şi tehnicile de manipulare şi cele propagandistice diferă de la un popor la altul, atât ca preferinţe de utilizare, cât şi ca efect propriu-zis; dacă, în timpul celui de-al doilea război mondial, nemţii erau înflăcăraţi de discursurile revoluţionare, pline de promisiuni şi ameninţări ale lui Hitler, americanii erau mobilizaţi la arme de către „poveştile de seară, spuse la gura sobei" de către Roosevelt[8].

---

[6] Pentru detalii şi exemplificări din discursuri politice americane precum şi studii de caz, vezi Read, Cesa, Jones, Collins (1990: 125 – 149).

[7] Pentru o abordare a metaforelor din perspectiva semanticii cognitive, vezi Lakoff şi Johnson, *Metaphors We live By*, University of Chicago Press, 1980. Ei conferă o nouă funcţie metaforelor – funcţia cotidiană, faptul că ele reprezintă o parte a modului în care dăm sens experienţelor noastre cotidiene (Fiske, 2003: 123).

[8] Despre metafora politicii ca război, vezi şi scrisoarea deschisă către internet a lui Lakoff, cu ocazia războiului din Golf (1991).

Cum concluziona şi Howe, în discursul politic „metaphor does not discover or reveal, as in poetry, but rather creates or identifies a common ground of experience and beliefs shared by speaker and audience" (Howe, 1988, 89).

Cu toate acestea, funcţia persuasivă a metaforei politice nu poate fi negată. Discursurile politice ale marilor oratori abundă în metafore, iar intenţia discursivă cu care sunt utilizate este clar îndreptată spre "cucerirea" auditoriului. Efectul lor, de multe ori, patetic, însă de o mare forţă persuasivă, este de necontestat. Iată, spre exemplu, un fragment de text dintr-un celebru discurs rostit de N. Titulescu şi intitulat *Inima României* (titlul în sine conţine deja o metaforă, dacă ne gîndim că Ardealul ***este*** « inima României ») : „(...) Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e şcoala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susţinut viaţa. Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e făţărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restrişte, e întărirea care îndepărtează vrăjmaşul, e viaţa care cheamă viaţă[9]!" Această aglomerare de metafore „paradoxale" sunt puse în slujba nemijlocită a convingerii auditoriului căruia i se adresează că e timpul de a renunţa la neutralitate şi a intra în război, iar motivul este dat tocmai de înlănţuirea metaforică – motivul este repunerea Ardealului în graniţele sale fireşti, iar pentru a sublinia acest lucru, Titulescu îl identifică cu diferite aspecte majore ale existenţei omeneşti, făcând prin aceasta apel tocmai la emoţiile şi sentimentele specific umane: Ardealul ***înseamnă/este*** leagănul naţiunii române, Ardealul ***înseamnă/este*** intelectualitatea românească, Ardealul ***înseamnă/este*** puterea care te împinge la luptă etc. Forţa ilocuţionară globală a textului este de natură indirectă, mascată (datorită suitei de acte indirecte şi datorită metaforelor), pentru că imperaţia (respectiv îndemnul la luptă nu este făcut la modul explicit) este, la rândul ei, indirectă, bazată doar pe argumentele necesităţii intrării în război, argumente ce se materializează în text tocmai prin înlănţuirea secvenţelor metaforice.

Aşa cum arătam mai sus, în teoria filosofică politică, metaforele îndeplinesc roluri diferite faţă de discursurile politice obişnuite, ele formează chiar esenţa teoriilor respective : „these political metaphors forces us to recogniye that they do not merely touch the surface but form the essence of the political theories in which they are proposed. Metaphor is not mere ornament or didactic device: the convinction carried by the argument itself depends upon an open or tacit acceptance of metaphor in question. (...) Metaphor is the heart that pumps the lifeblood of political philosophy" (Ankersmit, 1993, 155). Exemplele sunt preluate din teoria politico – filosofică a lui Platon, Hobbes, Locke sau Rousseau[10]. Autorul găseşte şi o explicaţie pentru utilitatea şi indispensabilitatea construcţiilor metaforice în domeniul ştiinţei politice: terenul virgin cu care autorii de teorii politice se confruntă, ineditul situaţiilor ce apar în realitatea politică determină recursul la metafore. Acestea sunt cele care dau publicului o mai bună înţelegere a fenomenului

[9] Fragmentul este citat din Titulescu (1967: 141 – 144).

[10] Una dintre primele metafore politice îi aparţine, de fapt, lui Platon – statul este o corabie care trebuie condusă de către un căpitan, omul de stat, conducătorul. „Măreţia" acestei metafore constă, spun specialiştii, tocmai în faptul că Platon a ales corabia şi căpitanul, asociat cu faptul că el deţine controlul absolut al destinului oamenilor aflaţi pe corabie şi a căror viaţă şi siguranţă, la fel ca într-un stat, depind de el.

politic[11]. Mergând mai departe, el constată faptul că metafora creează acea distanţă de care este nevoie în perceperea corectă a fenomenului politic, distanţă între conducătorul politic şi realitatea socială şi politică necesară pentru orice acţiune politică. Ca urmare, metafora politică şi realitatea politică se presupun reciproc: „political metaphor and political reality are each other's counterparts and presuposse one another" (Ankersmit, 1993, 194).

Bibliografie

Ankersmit Frank, 1993, *Metaphor in Political Theory*, în Ankersmit şi Mooij (eds.), *Knowledge and Language*", vol. III, *Metaphor and Knowledge*, p. 155 – 201

Borcilă 1987: Mircea Borcilă, *Contribuţii la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, în „SCL", nr. 3, 1. 185 – 198

Borcilă 1987: Mircea Borcilă, *Paradoxul funcţiilor metaforice în poetica lui Blaga*, în „Tribuna, 4 iunie, p. 2

Borcilă 1994: Mircea Borcilă, *Semantica textului şi perspectiva poetici*", în „Limbă şi literatură", 2, p. 33 - 38

Borcilă 1996: Mircea Borcilă, *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, în „Limbă şi literatură", 1, p. 28 – 39

Borcilă 1997: Mircea Borcilă, *Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, în „Revista de filozofie", XLIV, nr. 1 – 2, p. 147 – 163

Bosman, Jan, 1987: Jan Bosman, *Persuasive Effects of Political Metaphors*, în „Metaphor and Symbolic Activity", nr. 2, p. 97 – 113

Bosman, Hagendoorn 1991: Jan Bosman, Louk Hagendoorn, *Effects of Literal and metaphorical Persuasive Messages*, în „Metaphoric and Symbolic Activity", nr. 6, p. 271 – 292

Cassirer 2001: Ernst Cassire, *Mitul statului*, Iaşi, Ed. Institutul European.

Coşeriu, Eugeniu, (1999), *Creaţia metaforică în limbaj*, „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară"1999, , nr. 4, Chişinău, p. 8 – 26

[11] O viziune similară, dar care se referă nu numai la funcţia metaforei, ci şi a mitului şi ritualului, o întâlnim la Edelman (1999) care consideră că politicul şi politica reprezintă, pentru omul de rând, nesiguranţa zilei de mâine, nelinişte, poate chiar spaimă şi angoasă şi atunci, pentru a contracara şi diminua, dacă e posibil, pentru a anula aceste efecte, politicianul recurge la mituri şi metafore care să facă lucrurile să pară mai familiare, oricum, mai accesibile. Ele operează în planul emoţional şi au rolul de a reorienta percepţiile potenţial negative ale publicului.

• Şi Cassirer dădea o explicaţie asemănătoare rolului mitului în viaţa socială: „Mitul este încărcat cu cele mai puternice emoţii şi mai înspăimântătoare viziuni. Însă, prin intermediul lui, omul începe să înveţe o artă nouă şi ciudată: arta exprimării, adică a organizării celor mai înrădăcinate instincte, speranţe, temeri" (Cassirer, 2001: 73), sau, „Mitul nu operează întotdeauna în acelaşi mod şi nu se manifestă tot timpul la fel de pregnant nici măcar în societăţile primitive, unde guvernează întreaga viaţă socială a omului. El se afirmă din plin abia atunci când omul este pus în faţa unei situaţii neobişnuite şi periculoase" (Cassirer 2001: 342).

• În opinia lui Domenach (2004: 111–112), „funcţia miturilor este de a apropia dorinţa obscură, neformulată, de satisfacerea sa: între dorinţă şi satisfacerea ei nu mai subzistă decât un infim interval, pe care-l vor umple lupta şi sacrificiul; imaginile, cântecele, discursurile, drapelurile în vânt şi defilările ameninţătoare deja au abolit această distanţă. (...) Mitul este o participare anticipată care satisface pentru o clipă dorinţa de fericire şi instinctul de putere; mitul este în mod indisolubil promisiune şi comuniune".

Domenach 2004: Jean Marie Domenach, *Propaganda politică*, Iași, Editura Institutul European.
delman 1999: Murray Edelman, Iași, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iași.
Fiske 2003: John Fiske, *Introducere în științele comunicării*, Iași, Editura Polirom.
Howe, Nicholas, (1988), *Metaphor in Contemporary American Political Discourse*, „Metaphor and Symbolic Activity", 1988, nr. 3, p. 87 – 104.
Lakoff, Johnson 1980: George Lakoff, Marc Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago, University Of Chicago Press.
Lakoff, Johnson 1981: Lakoff George, Johnson Marc, „Conceptual Metaphor in Everyday Language", în Alexandrescu, 2001, *Pragmatique et Théorie de l'Enonciation*. Choix de textes, Ed. Universității București
Read, Cesa, Jones, Collins 1990: Stephen Read, Ian Cesa, David Jones, Nancy Collins *When Is The Federal Budget Like a Baby? Metaphor in Political Rhetoric*, în „Metaphor and Symbolic Activity", nr. 5, p. 125 – 1 TEODORESCU, Gheorghe, 2000, *Putere, autoritate și comunicare politică*, Ed. Nemira, București
Teodorescu 2000: Gheorghe Teodorescu, *Putere, autoritate și comunicare politică*, Bucure;ti, Ed. Nemira.
Tuțescu 1986/1998: Mariana Tuțescu, *L'Argumentation*, București, Editura Universității București.
Titulescu 1967: Nicolae Titulescu, *Discursuri*, București, Editura Științifică.

Some Aspects Concerning the Metaphorical Functions in the Political Texts

In this paper we've tried to underline, before the aesthetic function of the metapfors, their **constitutive function** as concerns creativity in language. At discourse level, as argumentative strategies contributing to the cultural functionality specific to political texts, their textual function is subordinated, by necessity, to their practical function and efficiency, persuasion. We considered it necessary to draw a distinction between the *type and function of metaphor that appears in political science texts*, which we appreciate as "founding worlds", new political systems and doctrines, ideologies and political visions, utopias etc. and in which metaphors represent the essence itself of those theories, and *the metaphor that appears in common, oratorical, political discourse*, in which case the pragmatic function governs both the metaphoric register and the correspondent textual functions. At the same level of political discourse-occurrence, metaphor has a *double function*: on one hand, as a *mark of affiliation to a given cultural specificity* (there are preferences for certain metaphors that differ from nation to nation, as concerns both terms of use and terms of effect) and, on the other hand, as *affiliation to a certain doctrine / political ideology* (there is a special metaphoric register for different political doctrines or regimes). In any of these cases, though, metaphor does not "discover", it does not "reveal", as in poetry, but creates a common register of beliefs and experiences, shared both by the text producer and the audience addressed. For specialized political communication, several other functions of metaphor have been outlined, that deal with the level of material expression and its positioning in text: firstly, if it is situated in initial position, its role is to mnemonically fix the text fragment it appears in (case studies performed by American researchers identify this function of metaphor with the role of the title in text understanding); secondly, information supplied by metaphor helps the communicative process participants to develop new arguments and concepts in the following discourse proceedings; thirdly, apart from all these favourable effects on text perception, metaphor in itself (and figures of speech, in general)

leads to a positive perception of the person that makes use of it, due to the resulting "pleasant and interesting", elevated and "intellectual" aspect of his discourse; lastly, the effect of metaphors on inferential processes, as well as the fact that metaphors are often used to influence the feelings of the audience led to the conclusion that they may be responsible for the attitude change in the audience.

Cluj-Napoca, România
Roma, Italia

Negocierea punctelor comune într-o primă conversație și utilizarea unei limbi străine

Irina OLARIU

Introducere

Alternanța codică[1] bilingvă, „utilizarea alternativă a limbilor într-un episod interacțional” (Li 2005), a devenit un centru de interes pentru lingviști încă din anii ’70 ai secolului trecut, când au fost publicate două studii astăzi clasice despre aspecte sintactice (Poplack 1979 [1981]) şi sociolingvistice (Blom, Gumperz 1972) ale acestui fenomen.

Diverse probleme, de la gramatica universală până la formarea identității de grup, au fost abordate în raport cu alternanța codică bilingvă. Totuşi, puțini au fost cei care s-au interesat de *code-switching* ca fenomen conversațional (Auer 1984, 1998; Li 1998; Sebba, Wooton 1998), deşi, aşa cum afirma Auer (1998: 1, 2), „whatever cultural or social knowledge may be necessary to arrive at a full understanding of code-switching practices in a given community, its analysis first and foremost requires close attention to be paid to the details of its local production in the emerging conversational context which it both shapes and responds to” (Auer 1998: 1, 2).

Adoptarea demersului analitic al analizei conversaționale de inspirație etnometodologică (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974; Sacks 1992; Schegloff 2007a, b; Heritage 1984; de Fornel, Léon 2000; Grancea 2007) pentru o analiză a alternanței codice ca activitate conversațională are mai multe avantaje. În primul rând, ea permite sublinierea unei implicativități secvențiale a alegerii unei limbi în conversație. În al doilea rând, interesul pentru punctul de vedere al participanților limitează impunerea unor interpretări externe în ceea ce priveşte sensul alternanței codice. În această optică, participanții înşişi se orientează spre acest fenomen ca o activitate imbricată într-un context conversațional precis.

Mai mult decât atât, aşa cum am putut constata cu alt prilej (Olariu 2008a, b), analiza conversațională asigură un cadru interpretativ în care se pot analiza raporturi diverse între structurile conversaționale, gramaticale şi sociale.

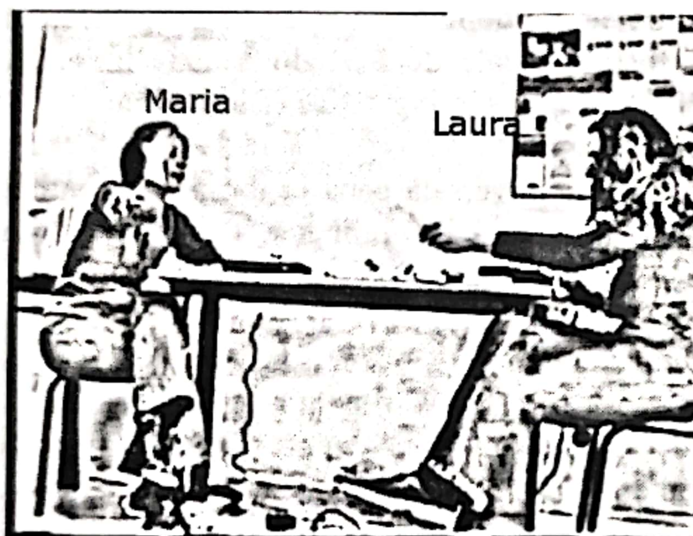
Corpus

Ne propunem să observăm fenomenul de alternanță codică, aşa cum apare în câteva secvențe ce fac parte dintr-o conversație într-o situație de aşteptare. Exigența inductivă, empirică pe care o impunem analizei noastre face parte din demersul

[1] Sintagma „alternanță codică” este utilizată aici ca echivalent pentru sintagma englezească „code-switching”.

analizei conversaţionale de inspiraţie etnometodologică, ale cărei metode sunt adoptate aici.

Exemplele analizate fac parte dintr-o conversaţie informală între două studente românce care studiază la Paris. Conversaţia a fost filmată în camera celei care înregistrează. În ceea ce priveşte scopul înregistrării, participanţii au acceptat să participe la o cercetare a variaţiilor intonative la citirea unui text în limba română. Este creată o situaţie de aşteptare (după sosirea la locul înregistrării a celor două participante, care nu se cunoşteau dinainte, cea care înregistrează va ieşi din cameră pentru a aduce textul care va trebui citit), şi între cele două participante începe o primă conversaţie, iar exemplele pe care le analizăm fac parte din aceasta primă conversaţie. Numele au fost înlocuite cu pseudonime, iar participanţii sunt aşezaţi faţă în faţă, ca în imaginea de mai jos:

Fille au pair şi *garde d'enfants*

Începem analiza noastră cu extrasul de mai jos, în care se folosesc două sintagme în franceză, *fille au pair* şi *garde d'enfants*:

1. **Laura**: tu unde stai↑[2]
2. **Maria**: păi: eu nu stau la (Crousul) ăsta la cămin stau la o familie
3. mi-au dat o cameră:: mm o cameră o mansardă↑
4. (1.0)
5. **Maria**: şi:[:
6. **Laura**: [şi cât plăteşti↑
7. **Maria**: în acelaşi timp nu nu plătesc fiindcă fac la ei: ă: baby-
8. sitting °adică: am grijă de copii↑°=
9. **Laura**: → =>a deci eşti *f fille au pair*↓<
10. (0.6)
11. **Maria**: ă: nu-i chiar aşa fiindcă *fille au pair* are: un program
12. ă:: (hhh)
13. (1.0)
14. **Laura**: şi cum ai găsit↑=

[2] Convenţiile de transcriere adoptate aici figurează în anexă.

15. **Maria**: =>nu ştiu exact, dar are altfel de program la mine se numeşte
16. → *garde d'enfants*< cred că ai auzit↑ [un fel de babysitting]
17. **Laura**: [(normal normal ca da↑)]
18. **Maria**: deci mă rog↓
19. **Laura**: stai sunt (.) sunt de doi ani aici (h)
20. **Maria** : a↑ eşti de doi ani↑ eu am impresia ca eşti m ă:: e prima dată când vii↑ (SA 2004: 23)[3].

Pentru a putea înțelege spre ce activități se orientează participantele prin recurgerea la termeni din limba franceză, trebuie să analizăm unde şi când apar aceşti termeni.

Astfel, dacă privim mai îndeaproape contextul secvențial în care primul termen *fille au pair* apare, observăm că Maria răspunde la întrebarea Laurei („şi cât plăteşti↑") construind a doua parte a unei perechi adiacente (întrebare-răspuns); ea oferă nu numai un răspuns la întrebare, dar şi informații suplimentare, care vor permite înțelegerea răspunsului. O activitate legată de gratuitatea locuinței e prezentată („în acelaşi timp nu nu plătesc fiindcă fac la ei: ă: babysitting") şi e urmată de o explicație („°adică am grijă de copii↑°="). În acest context, interlocutorul reformulează informația prin utilizarea unui termen din franceză (*fille au pair*).

6. **Laura**: [şi cât plăteşti↑
7. **Maria**: în acelaşi timp nu nu plătesc fiindcă fac la ei: ă: baby-
8. sitting °adică: am grijă de copii↑°=
9. **Laura**: → =>a deci eşti *f fille au pair*↓<
10. (0.6)
11. **Maria**: ă: nu-i chiar aşa fiindcă fille au pair are: un program
12. ă:: (hhh)

Indicii prozodici (rapiditatea cu care Laura începe să vorbească, precum şi debitul rapid cu care îşi construieşte intervenția) indică un rol de *updating* (ea prezentând mai simplu şi mai eficient informația Mariei) spre care locutorul se orientează atunci când ia cuvântul. Atât pauza ce urmează după intervenția Laurei, cât şi felul în care Maria îşi începe intervenția ei (ezitare) indică un răspuns care nu e preferat în acest context (Levinson 1983; Pomerantz 1984). Maria nu e de acord cu Laura, susținând că termenul pe care l-a folosit aceasta nu e adecvat pentru programul de lucru pe care îl are ea.

Folosirea limbii franceze nu pune nici o problemă pentru participante. Amândouă înțeleg termenul, dar nu sunt de acord cu folosirea lui în acest context particular. De fapt, Laura foloseşte *fille au pair* ca termen generic, pe când Maria se orientează spre un termen specializat (*garde d'enfants*), care ilustrează mai bine activitatea ei. Ea introduce noul termen oferind două tipuri de informație: o presupunere despre cunoştințele pe care interlocutorul le are cu privire la acest termen („cred că ai auzit"), urmată de o explicare a acestuia („un fel de babysitting") şi de un enunț deliberat neîncheiat („deci mă rog↓"), o „marcă a scurtării" (Dascălu

[3] Folosim notația „SA, 2004: 23" pentru identificarea extrasului pe care îl analizăm: SA indică sigla corpusului din care face parte extrasul, 2004 este anul în care a avut loc înregistrarea, iar 23, minutul la care apare secvența analizată. Vezi şi *infra*.

Jinga 2006). Laura contestă felul în care acest termen din limba franceză e introdus. Ea consideră că această digresiune[4] de tip fatic şi metalingvistic nu e necesară. Fiind de doi ani „aici", adică la Paris, ea a auzit de *garde d'enfants*. Această ultimă informaţie e nouă pentru Maria, care credea că Laura e de puţin timp în Franţa.

Strategia de introducere a unui termen străin ocazionează abordarea unor informaţii personale şi negocierea unor puncte comune între cele două participante. O trăsătură a contextului, faptul că participantele nu se cunoşteau dinainte, este pusă în lumină în această secvenţă conversaţională. Introducerea unor cuvinte străine dintr-o limbă B (franceza) într-o conversaţie în limba A (româna) poate implica astfel o orientare a participanţilor spre un statut de „cunoştinţe noi". De altfel, perechile adiacente (întrebare/răspuns) au aici rolul de a iniţia o discuţie pe teme autobiografice. Maynard şi Zimmerman (1984) vorbesc de „pre-topical sequences", secvenţe ce apar în conversaţiile dintre străini şi care reprezintă o modalitate de a genera o cunoaştere „tipificată" a biografiei celuilalt. Întrebările Laurei („tu unde stai", „şi cât plăteşti") dau posibilitatea Mariei de a manifesta sau nu interesul pentru tema abordată.

Atunci când interlocutorul nu doreşte să dezvolte un anumit subiect, el poate iniţia strategii de evitare, ca în exemplul următor:

En cachette

1. **Maria**: aha şi acuma eşti::: ă ::practic nu mai ai statutul de
2. erasmus nu↑
3. **Laura**: nu↓
4. **Maria**: şi ai reuşit totuşi să-ţi păstrezi camera aici la :::: Crous↑
5. (0.5)
6. °sau cum::°
7. **Laura**: → nu pentru că eu stau *en cachette*
8. (1.3)
9. **Maria**: °ce înseamnă asta nu ştiu (cuvantul)°
10. **Laura**: bine e naşpa acum că se înregistrează ((*râsete*))
11. **Maria**: £ a deci tu nu:: cred că n-nu stai legal în cămin
12. **Laura**: [mm↓
13. **Maria**: [sau↓]cam aşa ceva ((*râsete*)) aha °am înţeles° ((*râsete*))
14. (nici (h) o probl(h)emă) £ din partea mea?
15. **Laura**: nu:↓
16. **Maria**: £ (nu nu ai)↑
17. (1.8)
18. °în fine° nu-i nici o problemă↓
19. **Laura**: şi cât ă: deci tu nu plăteşti chirie anul ăsta

(SA 2004: 25).

Dacă studii anterioare au arătat că diverse constrângeri sintactice apar atunci când are loc fenomenul de *code-switching*, în acest exemplu se aplică un alt tip de constrângere: o constrângere de pertinenţă condiţională între o întrebare şi un răspuns. Maria o întreabă pe Laura dacă a reuşit să păstreze camera în cămin, chiar

[4] Pentru un studiu al digresiunilor in conversaţia spontană a se consulta, de asemenea, Dascalu Jinga 2003.

dacă nu mai e studentă Erasmus. În contextul în care Laura nu răspunde, Maria relansează întrebarea („°sau cum::°"). Laura nu poate să se eschiveze. Ea trebuie să răspundă, dar pentru că nu ar vrea ca informaţia pe care o prezintă sa fie înţeleasă de cei care vor asculta caseta, ea foloseşte un cuvânt străin (*en cachette*). Maria primeşte răspunsul la întrebare, dar acum se confruntă cu altă problemă: ea nu înţelege expresia străină şi va produce o hetero-iniţiere de reparare („°ce înseamnă asta nu ştiu (cuvântul)°"). Recursul la un termen străin trimite aici la o strategie de evitare şi la o altă particularitate a contextului în care această conversaţie are loc: înregistrarea.

Implicativitatea secvenţială a alternanţei codice

În exemplele analizate, recurgerea la o limbă străină apare ca o resursă în interpretarea contextului anterior pe care îl reînnoieşte în acelaşi timp (*context-shaped* şi *context-renewing*, Heritage 1984).

Astfel, descrierea unei activităţi („fac la ei: a: babysitting °adică: am grijă de copii↑°=") ocazionează o sugestie lexicală (*fille au pair*), pe când o întrebare deschisă la care interlocutorul nu ar vrea să răspundă determină o strategie de evitare a subiectului prin utilizarea unui termen străin („nu pentru ca eu stau *en cachette*"). Recurgerea la o limbă străină face posibilă o utilizare a acestei limbi de către interlocutor. Folosirea unei alte limbi este astfel un fenomen pertinent pentru participanţii la această conversaţie şi e urmată fie de repetarea termenului străin (*fille au pair*), fie de un alt termen din aceeaşi limbă (*garde d'enfants*). Răspunzând interlocutorului care a utilizat un termen străin, locutorul nu exprimă numai înţelegerea sau neînţelegerea termenului, el răspunde la activitatea pe care locutorul precedent a realizat-o prin recurgerea la acest termen.

Ajustarea „fondului comun de cunoştinţe" într-o primă conversaţie

Aşa cum putem observa în exemplele analizate, recurgerea la o limbă străină permite negocierea şi ajustarea „fondului comun de cunoştinţe" (*common ground*, Clark 1996), indispensabil în înţelegerea reciprocă.

Felul în care cuvinte din limba franceză sunt utilizate şi interpretate aduce în prim-plan o negociere a identităţii de bilingvi. Astfel, participantele consideră de la sine înţeles un termen din limba franceză (exemplul 2) sau folosesc strategii prin care asigură înţelegerea termenului străin de către interlocutor (exemplul 1). Diferite informaţii personale (de doi ani în Franţa) despre interlocutor devin pertinente atunci când locutorul pune la îndoială înţelegerea unui termen din limba franceză de către interlocutor. Negocierea unei identităţi de bilingvi se leagă astfel de un proces de „cunoaştere a celuilalt" ce implică o orientare a participanţilor spre o altă identitate, cea de „cunoştinţe noi". În exemplele analizate, participanţii se orientează spre un raport reflexiv între o categorizare a activităţii pe care o realizează prin recurgerea la o limbă străină şi o categorizare a persoanelor.

Felul în care participanţii recurg la o limbă străină subliniază orientarea lor nu numai la o activitate în curs, ci la o activitate proprie diverselor categorii (*category-bound activity*, Sacks 1972a, b; Schegloff 2007b). A face babysitting, a avea grijă de copii este o caracteristică a unei *fille au pair*, a explica ce înseamnă *garde d'enfants*

trimite la o ignorare a faptului că interlocutorul e „de doi ani aici" şi deci la o subestimare a cunoştinţelor acestuia, a folosi un cuvânt străin (*en cachette*) în elaborarea unui răspuns evaziv supraestimează cunoştinţele interlocutorului care nu cunoaşte cuvântul şi subliniază pertinenţa unui detaliu al situaţiei de comunicare (conversaţia e filmată) pentru dezbaterea subiectului în curs.

Concluzii

Plecând de la exemple concrete am demonstrat că atât locaţia secvenţială, cât şi resursele utilizate pentru a asigura o recunoaştere a ceea ce locutorul vrea să transmită sunt elemente esenţiale pentru înţelegerea orientării participanţilor spre utilizarea unei limbi străine ca practică interacţională sau ca „indice de contextualizare", aşa cum o consideră Auer.

Locul de desfăşurare a conversaţiei şi felul în care participanţii utilizează cuvinte străine ocazionează diverse inferenţe ce vizează nu numai activitatea conversaţională în curs, dar şi categorii legate de această activitate.

Schegloff (1991, 1992) a insistat asupra includerii în analiză a elementelor externe conversaţiei numai dacă putem demonstra că acestea sunt pertinente pentru participanţi. În exemplele analizate am observat că utilizarea unei alte limbi este un fenomen conversaţional ocazionat într-un context local pe care îl reînnoieşte punând în lumină caracteristici ce fac parte dintr-un context mai larg. Astfel, statutul de „cunoştinţe noi", cât şi caracteristici ale contextului în care apare această primă conversaţie (de exemplu, filmarea ei) sunt relevante pentru participanţi atunci când aceştia recurg la cuvinte străine.

Luând în considerare toate aceste observaţii, conchidem că alternanţa codică nu e, în exemplele analizate, o eroare în comunicare, ci o practică interacţională ce face parte integrantă din procesul de negociere a unor puncte comune între doi studenţi romani ce nu se cunoşteau dinainte.

Bibliografie

Auer 1984: Peter Auer, *Bilingual Conversation*, Amsterdam, John Benjamins.

Auer 1998: Peter Auer, „Introduction", in P. Auer (ed.), *Code-switching in conversation*, London, Routledge, p. 1–24.

Blom, Gumperz 1972: Jan Petter Blom, John Gumperz, *Social meaning in linguistic structures: code-switching in Norway*, in J. Gumperz, D. Hymes (eds.) *Directions in sociolinguistics*, New York, Holt, Rinehart & Winston, p. 407–434.

Clark 1996: Herbert H. Clark, „Grounding", in *Using Language*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 221–252.

Dascălu Jinga 2003: Laurenţia Dascălu Jinga, *Digresiunile în conversaţia spontană*, in Laurenţia Dascălu Jinga, Liana Pop (ed.), *Dialogul în româna vorbită*, Bucureşti, Oscar Print, p. 128–142.

Dascălu Jinga 2006: Laurenţia Dascălu Jinga, *Pauzele şi întreruperile în conversaţia românească actuală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Fornel, Léon 2000: M. de Fornel, J. Léon, *L'analyse de conversation, de l'ethnométhodologie à la linguistique interactionnelle*, in „Histoire Epistémologie Langage", 22/1: p. 131–155.

Grancea 2007: Grancea, Liana, 2007, *Conversation analysis: method, concepts, applications*, in „Cogniție, creier, comportament/Cognition, Brain, Behavior”, vol. XI, no. 2 (June), p. 331–352.

Heritage 1984: John Heritage, *Garfinkel and Ethnomethodology*, Cambridge, Polity Press.

Jefferson 2004: G. Jefferson, *Glossary of transcript symbols with an Introduction*, in Gene H. Lerner (ed.), *Conversation Analysis: Studies from the first generation*, Philadelphia, John Benjamins, p. 13–23.

Li 1998: Wei Li, *The „Why” and „How” Questions in the Analysis of Conversational Codeswitching*, in P. Auer (ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction, and Identity*, London, Routledge, p. 156–176.

Li 2005: Wei Li, *„How Can You Tell” Towards a Common Sense Explanation of Conversational Code-Switching*, in „Journal of Pragmatics”, no. 37, p. 375–389.

Maynard, Zimmerman 1984: Douglas W. Maynard, Don H. Zimmerman, *Topical Talk, Ritual and the Social Organization of Relationships*, in „Social Psychology Quarterly”, vol. 47, no. 4, p. 301–316.

Olariu 2008a: Irina Olariu, „Dividing and reassembling through small imaginary stories about co-participants”, comunicare la GURT (Georgetown University Round Table on Language and Linguistics), Washington.

Olariu 2008b: Irina Olariu, „Ensemble, avec nos différences. Adaptabilité et pratiques de construction de la convivialité dans une activité de groupe”, in *Des autres à soi-même. Les voies du retour. Ecritures et pratiques discursives* (Actele colocviului cu același nume), Bacău.

Poplack 1979 [1981]: Shana Poplack, *Sometimes I'll start a sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPANOL. Toward a typology of code-switching*, in „CENTRO Working Papers”, New York, Language Policy Task Force Paper; versiune revizuită publicată în „Linguistics”, no. 18 (7/8), p. 581–618.

Sacks 1972a: H. Sacks, *An initial investigation of the usability of conversational data for doing Sociology*, in Sudnow (ed.), *Studies in social interaction*, New York, Free Press, p. 31–74.

Sacks 1972b: H. Sacks, *On the analyzability of stories by children*, in J.J. Gumperz, D. Hymes (eds.), *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, New York, Holt, Rinehart, Winston, p. 325–345.

Sacks 1992: Sacks, Harvey, 1992, *Lectures on Conversation*, Oxford, Blackwell.

Sacks, Schegloff, Jefferson 1974: Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson, *A simplest systematics for the organization of turn taking for conversation*, in „Language”, no. 50, p. 696–735.

Schegloff 1991: E.A. Schegloff, *Reflections on talk and social structure*, in D. Boden, D. Zimmerman (eds.) *Talk and Social Structure*, Berkeley, CA: University of California Press.

Schegloff 1992: E.A. Schegloff, *On Talk and Its Institutional Occasions*, in P. Drew, J.C. Heritage (eds.), *Talk at Work*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 101–134.

Schegloff 2007a: E.A. Schegloff, *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*, vol. 1, Cambridge, Cambridge University Press.

Schegloff 2007b: E.A. Schegloff, *A tutorial on membership categorization*, in „Journal of Pragmatics”, no. 39, p. 462–482.

Sebba, Wooton 1998: Mark Sebba, Tony Wooton, *We, They and Identity: Sequential Versus Identity-Related Explanation in Code Switching*, in P. Auer (ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction, and Identity*, London, Routledge, p. 262–286.

Convenţii de transcriere[5]

↑	contur melodic ascendent
↓	contur melodic descendent
:	alungirea vocalei finale
=	intervenţie începută de un vorbitor şi continuată, fără pauză, de altul
°xxx°	intensitate slabă a vocii
[xxx	începutul suprapunerii altei intervenţii peste cea în curs
>xxx<	Tempo rapid al vorbirii
£	zâmbet concomitent cu vorbirea
(xxx)	transcriere probabilă
((xxx))	comentarii sau descrieri
(0.5)	durata unei pauze în secunde
→	secvenţă la care se referă argumentaţia ştiinţifică a cercetătorului

Negotiating common ground and code-switching in a conversation between strangers

Code-switching has been a topic of interest in linguistics for a long time, but only few investigators analysed it as a conversational event. Adopting a conversation-analytic approach, this article contributes to a better empirical understanding of conversational code-switching by examining the way participants are locally constituting this phenomenon. A focus on the sequential location and the way French expressions are introduced by two Romanian students studying in France reveals some particularities of the context in which code-switching appears (a video taped conversation between strangers). We can thus demonstrate that using French in a conversation in Romanian is part of a process of getting to know one another and negotiating common ground between two strangers. Language alternation appears not only as a context-shaped but also as a context-renewing activity and can consequently be regarded as a contextualisation cue (Auer 1998).

Paris, Franţa

[5] Adoptăm convenţiile de transcriere a analizei conversaţionale de inspiraţie etnometodologică (Jefferson 2004; pentru limba română, a se consulta Dascălu Jinga 2006).

Aspecte ale receptării unor xenisme în limba română actuală

Maria OSIAC

Contactul dintre idiomuri, direct sau indirect, realizat pe cale orală sau scrisă, de natură populară sau livrescă determină, în mod firesc, preluarea unor unități lexicale dintr-o limbă „donatoare" într-o limbă „receptoare".

Româna s-a dovedit a fi, de-a lungul istoriei sale, receptoare a unor influențe dintre cele mai diferite, lexicul ei îmbogățindu-se considerabil cu termeni de diverse origini și, la rândul ei, a împrumutat unități lingvistice idiomurilor cu care a venit în contact.

Influențele străine asupra vocabularului românesc sunt, în ultima vreme, considerabile. În plin proces de globalizare, ele sunt firești și, de multe ori, își dovedesc utilitatea. Transformările de natură socială, economică, științifică și tehnică, politică sau culturală din perioada actuală duc la înregistrarea unui număr tot mai mare de împrumuturi lexicale care continuă procesul de modernizare a limbii române. Mulți termeni străini se dovedesc a fi efectiv necesari: denumesc realități nou apărute, care nu au corespondent în limba română, precizează mai bine sensul sau au avantajul unui corp fonetic mai redus, al circulației internaționale, al expresivității. Alții dublează însă inutil cuvinte românești ori alte împrumuturi ceva mai vechi, nefiind decât o marcă a snobismului, a mimetismului, a comodității sau a necunoașterii bogatelor resurse și valențe ale limbii noastre. Iată de ce este necesară o atitudine realistă, tranșantă, dar moderată, care să facă distincția – în „avalanșa" de termeni noi de proveniență străină, cărora dicționarele abia le mai fac față – între împrumuturile „necesare" și cele „de lux", între avantajele folosirii primelor și efectele dăunătoare ale celor din urmă.

Multe dintre împrumuturile lingvistice s-au adaptat fonetic, ortografic, morfologic și semantic: fr. *compositeur* > rom. *compozitor*, fr. *célibataire*> rom. *celibatar*, it. *scadenza*> rom. *scadență*, it. *acquaforte*> rom. *acvaforte*, engl. *hands*> rom. *henț*, engl, *offside*> rom. *ofsaid*, germ. *Abziehbild*> rom. *abțibild*, germ. *Stecker*> rom. *ștecăr*, rus. *magistral'* > rom. *magistrală*.

Altele însă, de dată mai recentă, au fost preluate ca atare, cu forma și sensul lor etimologic, neadaptându-se (poate, deocamdată) la sistemul limbii române. Acestea sunt cunoscute sub denumirea de *xenisme*, o clasă din ce în ce mai bogată, deschisă, în care intră anglo-americanisme: *aftershave*, *all right*, *babysitter*, *banking*, *bodyguard*, *cash*, *chat*, *cheeseburger*, *chips*, *cool*, *copywriter*, *dance*, *desktop*, *discount*, *e-mail*, *exit-poll*, *fast-food*, *fitness*, *full-time*, *hamburger*, *hard-disk*, *horror*, *hotdog*, *hotline*, *house*, *ice tea*, *jackpot*, *job*, *jogging*, *laptop*, *link*, *look*, *mall*, *marker*, *minimarket*, *modelling*, *party*, *planing*, *prime-time*, *puzzle*, *roaming*, *scrabble*, *second-hand*, *shopping*, *showbiz*, *skateboard*, *snack-bar*, *staff*, *sticks*, *summit*, *superman*, *surfing*, *talk-show*, *toner*, *T-shirt*, *walkman*; termeni din franceză: *aide-mémoire*, *à la longue*, *à la russe*, *bain-marie*, *bordeaux*, *café-concert*, *café-frappé*, *chateaubriand*, *chou à la crème*, *ciné-vérité*, *déjà-vu*, *deux-pièces*, *en détail*, *fondu*,

fondue, loisir, parti-pris, porte-bonheur, spectacol-coupé, wagon-lit; din italiană: *broccoli, cappuccino, ciao, da capo al fine, dolce, espresso, mortadella, mozzarella, paparazzo, pizza, ravioli, tiramisù*; din portugheză: *bossa-nova, piranha*; hispanisme: *avocado* (fruct şi plantă), *cha-cha-cha, flamenco, macho, mallorquin, mariachi, picaro*; din latină: *angor (pectoris), axis mundi, captatio benevolentiae, curriculum, curriculum vitae, laudatio, magna cum laude, mea culpa, modus vivendi, mutatis mutandis*; unele cuvinte de origine germană: *ausländer, lohn, müsli, pickhammer, weltanschauung*, grecească: *hybris, paideia*, rusă: *gulag, perestroika*, japoneză: *ninja* ş.a.

Facem menţiunea că toate xenismele de mai sus sunt unităţi lexicale nou introduse în cea de-a doua ediţie a DOOM.

Multe dintre ele sunt utilizate în limbajul ştiinţei, al calculatoarelor îndeosebi, în cel al publicităţii, în domeniul financiar-bancar. După cum se observă însă, unele dintre ele au intrat chiar în limbajul cotidian, normarea scrierii, a rostirii, a flexiunii (sau, de cele mai multe ori, a lipsei de flexiune a acestora) impunându-se. Au pătruns chiar pe tarabele din piaţă, unde, cu puţin timp în urmă, ni se propunea nu o reducere de preţ, ci un *discount*, în cazul cumpărării unei cantităţi ceva mai mari de fructe!

Cuvinte ca: *advertising* (pron. *advertáĭzing*), *airbag* (pron. *érbeg*), *banner* (pron. *bénăr*), *babysitter* (pron. *bebisítăr*), *business* (pron. *bíznis*), *catering* (pron. *kéĭtăring*), *chat* (pron. *cet*), *cheeseburger* (pron. *cízburgăr*), *chou à la crème* (pron. *şu a la crem*), *copyright* (pron. *cópiraĭt*), *country* (pron. *cántri*), *cutter* („cuţit", pron. *cátăr*), *dealer* (pron. *dílăr*), *DJ* (pron. *digéĭ*), *duty-free* (pron. *dĭutifrí*), *fairplay* (pron. *férpleĭ*), *fast-food* (pron. *fastfúd*), *feedback* (pron. *fídbec*), *föhn* (pron. *fön*), *gigolo* (pron. *jigoló*), *hacker* (pron. *hécăr*), *jacuzzi* (pron. *ğacúzi*), *job* (pron. *ğob*), *ketchup* (pron. *chéčap*), *kitsch* (pron. *chič*), *leasing* (pron. *lízing*), *live* (pron. *laĭv*), *loisir* (pron. *loazír*), *LP* (pron. *elpí*), *macho* (pron. *máčo*), *make-up* (pron. *méĭcap*), *marker* (pron. *márcăr*), *maseur* (pron. *masör*), *mouse* (pron. *maŭs*), *mozzarella* (pron. *moţaréla*), *outsider* (pron. *áŭtsaĭdăr*), *paparazzo* (pron. *paparáţo*), *play-back* (pron. *pléĭbec*), *pole-position* (pron. *polpozíşn*), *pub* (pron. *pab*), *puzzle* (pron. *pázăl*), *quiproquo* (pron. *cviprocvó*), *rating* (pron. *réĭting*), *rapper* (pron. *répăr*), *remember* (pron. *rimémbăr*), *science-fiction* (pron. *sáiăns ficşăn*), *scrabble* (pron. *scrébăl*), *showbiz* (pron. *şoŭbíz*), *site* (pron. *saĭt*), *summit* (pron. *sámit*), *talk-show* (pron. *tócşoŭ*), *tête-à-tête* (pron. *tetatét*), *xeres* (pron. *héres*) etc. sunt din ce în ce mai des folosite, scrierea şi rostirea lor corectă constituind o problemă mai ales pentru cei care nu cunosc limbile din care provin aceşti termeni, îndeosebi engleza, anglo-americanismele dominând clar clasa xenismelor.

Unele xenisme prezintă forme scrise duble, acceptate, deopotrivă, de norme:

off-line/offline;
on-line/online;
rock-and-roll/rock'n-roll.

Alteori, numai rostirea prezintă forme aflate în variaţie liberă:

airbus – în pronunţie englezească, *érbas*; în varianta franceză, *erbüs*;
bluejeans – în pronunţie englezească, *blugínz*; în română, *blúgins*;
bodyguard – pronunţat *bódigard* sau *bádigard*;
e-mail – pronunţat *iméil* sau *ímeĭl.*

Mai rar sunt admise, în variaţie liberă, atât dubletele ortografice, cât şi cele ortoepice:

standby/ *stand-by*, pronunţat *sténdbaĭ*, dar şi *stendbáĭ*.

De cele mai multe ori, româna adoptă, la ora actuală, atât scrierea, cât şi rostirea din limbile din care provin cuvintele noi. Constatăm că există însă şi unele situaţii în care se folosesc, deopotrivă, în variaţie liberă, atât formele din limbile de origine, cât şi forme noi, adaptate scrierii şi rostirii româneşti:

bodyguard (angl.)/*bodigard*;
jeans (angl.)/*jeanşi*;
pickhammer (germ.)/*picamăr*;
pizza (it.)/ *pizză*.

Termenii adaptaţi, care nu reproduc forma intactă a etimonului, aparţin clasei neologismelor recente, nu însă şi celei a xenismelor.

Dacă pentru o serie de neologisme (cuvinte străine) prima ediţie a DOOM (1982) înregistra şi recomanda numai variantele „românizate": *bos*, *brec* (la tenis), *bricabrac*, *cliring*, *cocteil*, *derbi*, *ghem* (termen sportiv), *penalti*, *rosbif*, *rugbi*, *smeş* ş.a., constatăm că noile norme (2005) introduc, alături de acestea, şi formele din limbile de provenienţă a termenilor, preferându-le:

boss (angl.)/*bos*;
break (angl.)/*brec* (la tenis);
bric-à-brac (fr.)/*bricabrac*;
clearing (angl.)/*cliring*;
cocktail (angl.)/*cocteil*;
derby (angl.)/*derbi*;
penalty (angl.)/*penalti*.

sau adăugându-le primelor:

ghem/ (angl.) *game*;
rosbif/(angl.) *roast beef*;
rugbi/(angl.) *rugby*;
smeş/(angl.) *smash*.

Uneori se renunţă total la formele adaptate, introducând-se variantele etimologice: *cocher* > *cocker* (angl.), *hipi* > *hippy* (angl.), *jaz* > *jazz* (angl.), *cnocaut* > *knockout* (angl.), *cnocdaun* > *knockdown* (angl.), *luping* >*looping* (angl.), *parching* > *parking* (angl), *peni* > *penny* (angl.).

Nu de puţine ori, **accentuarea** corectă a termenilor de provenienţă străină constituie o problemă. Iată, de pildă, variantele corecte ale câtorva dintre cei pe care deseori îi auzim rostiţi greşit: *bildungsromán* (nu **bíldungsroman*), *commédia dell'árte* (nu **commedía dell'árte*), *gigoló* (nu **gígolo)*, *glób-trotter* (nu **glob-trótter*), *hótdog* (nu **hotdóg*), *íncipit* (nu **incipít*, sub influenţa lui *începút*), *póp-corn* (nu **pop-córn)*, *póp-rock* (nu **pop-róck)*, *tiramisù* (nu **tiramísù*); acestora şi multor altora li se adaugă nume proprii cum sunt: *Átlas* – personajul mitologic, (nu **Atlás*), *Bogotá* (nu **Bogóta*), *Córdoba* (nu **Cordóba*), *Nicosía* (nu **Nicósia*), *Nobél* (nu **Nóbel*), *Perú* (nu **Péru*).

Ezitări şi chiar greşeli se întâlnesc şi la **despărţirea în silabe** a unor xenisme. Normele actuale (DOOM 2005: LXXVIII–LXXXIX) prevăd, printre altele, că acele combinaţii formate din două vocale care au valoarea unui singur sunet, ca în limba de origine, nu se despart: *a-gree-ment* (ee [i]), *coun-try* (ou [a]), *lie-duri* (ie [i]), *ma-seu-rul* (eu [ö]), *tea-mul* (ea [i]); se comportă ca o singură consoană combinaţiile de două sau trei litere-consoane din cuvinte cu grafii străine, care notează numai un sunet: *co-cker* (pron. *cócăr*), *ke-tchup* (pron. *chéčap*); două consoane identice, care

notează acelaşi sunet ca şi consoana simplă se despart, trecând a doua consoană la secvenţa următoare: *bour-rée*, *for-tis-si-mo*; nu se despart literele-consoane duble din xenisme, care notează sunete distincte de cele notate prin consoana simplă corespunzătoare din limba română: *ma-llor-quin* (ll [**l'**]), *pi-zza* (zz [ţ]).

Semnalăm formele corecte ale despărţirii în silabe a câtorva xenisme: *deux-piè-ces*, *far-nien-te*, *im-bro-glio*, *lau-de* în locuţiunile latineşti *magna cum laude* sau *summa cum laude*.

În ceea ce priveşte **valoarea morfologică**, cea mai mare parte dintre xenisme aparţin, după cum s-a văzut şi din exemplele de mai sus, clasei substantivelor (menţionăm şi câteva locuţiuni substantivale: *deux ex machina*, *habeas corpus*, *mixtum compositum*, *modus vivendi*, *restitutio in integrum*). Majoritatea sunt de genul neutru. Cele masculine sunt, în principal, nume de persoane: *ausländer*, *biker*, *caudillo*, *chulo*, *cozeur*, *landsknecht*, *mariachi*, *outsider*, *picaro*, *playboy*, *provider*, *rapper*, *rocker*, *sir*, *steward*, *tapeur*, *whig*, cărora li se alătură numele unor unităţi monetare: *cruzeiro*, *escudo*, *penny*, *peso*, *won* sau de măsură: *baud*, *bushel*, *joul*, *siemens*, *weber*, nume de animale sau rase de animale: *chow-chow*, *cocker*, *setter* şi de plante: *avocado*, *broccoli*, *pitchpine*, produse alimentare: *canelloni*, *cheesburger*, *hotdog*, *ravioli* ş.a. Xenismele feminine denumesc persoane: *call-girl*, *milady*, *mistress*, *persona non grata*, dansuri: *bossa-nova*, *malagueña*, *passacaglia*, *seguidilla*, preparate culinare: *fondue*, *mortadella*, *mozzarella*, *pizza*, sunt termeni abstracţi: *imago* (în psihanaliză), *laudatio*, *pole-position*, *volta* etc.

Încadrarea la un gen sau altul, care se realizează la substantivele din limba română pe baza manifestărilor sintactice ale genului (DŞL 2005: 231) nu se dovedeşte totdeauna utilă în cazul xenismelor mai puţin frecvente şi foarte recente, deoarece contextele în care se utilizează acestea nu pot fi, de multe ori, uşor selectate: nu e la îndemâna oricărui vorbitor de limba română să aleagă, de pildă, contextele potrivite pentru termenii de provenienţă franceză (rostiţi identic: *fõdü*) *fondu* („procedeu cinematografic") – *acest* ~, *aceste* ~, caracteristice neutrului – şi *fondue* („preparat culinar") – această ~, context suficient pentru a încadra substantivul la feminin. Pe de altă parte, nici criteriul semantic nu este totdeauna relevant: *bourrée*, *cha-cha-cha*, *flamenco*, *jaleo*, *zapateado*, nume de dansuri, sunt neutre, iar *bossa-nova*, *malagueñia*, *seguidilla*, feminine; *angor pectoris* şi *delirium tremens*, nume de boli, sunt, primul, feminin, iar al doilea, neutru. Nici criteriul formal nu reprezintă o soluţie în stabilirea genului: *piranha*, *ninja* sunt masculine, *cinerama*, *paideia*, feminine, *cha-cha-cha*, *corrigenda*, neutre. Numai consultarea dicţionarelor şi a materialelor de specialitate poate înlătura ezitările şi eventualele greşeli referitoare la încadrarea corectă a xenismelor la un gen sau altul şi de modul specific în care, uneori, flexionează sau nu. Câteva exemple numai: *bossa nova* – cuvânt de origine portugheză, care denumeşte un dans de origine braziliană, cu ritm de rumbă şi melodia ce-i corespunde –, este încadrat la clasa femininelor şi formează genitiv-dativul articulat şi pluralul cu flexiunea celui de-al doilea element: *bossa-novei*, respectiv *bossa-nove*; *concerto grosso*, substantiv neutru, de asemenea compus (până de curând considerat singulare tantum), marchează pluralul la ambele elemente componente, *concerti grossi*, mai greu de format de cei care nu cunosc italiana; *mortadella* este un feminin singulare tantum, cu genitiv-dativul *mortadellei*; *milady*, *mistress*, substantive feminine, formează genitiv-dativul articulat *lui milady*,

lui mistress; *babysitter* este înregistrat în DOOM ca substantiv de genul feminin, care formează pluralul cu desinența *-e*: *babysittere*, dar și ca masculin: *babysitter*, cu pluralul *babysitteri*.

Formarea pluralului xenismelor-substantive constituie, de multe ori, o dificultate pentru vorbitorii de limbă română.

O parte dintre ele au, la plural, aceeași formă ca la singular: *anglaise*, *avocado*, *cappuccino*, *chartreuse*, *chou à la crème*, *cover-girl*, *cowboy*, *dandy*, *disc-jockey*, *espresso*, *fondue*, *gaucho*, *gigolo*, *kiwi*, *macho*, *mariachi*, *ninja*, *peso*, *picaro*, *piranha*, *seguidilla*, *tiramisù*, *walkie-talkie*.

Majoritatea urmează însă modelele românești de formare a pluralului masculin și feminin, cu desinențe specifice, alături de care, suplimentar, se utilizează uneori și alternanțe fonetice: *ausländeri*, *beatnici*, *bodyguarzi*, *brokeri*, *byți*, *cheeseburgeri*, *copywriteri*, *cozeuri*, *dealeri*, *driveri*, *gafeuri*, *globe-trotteri*, *hackeri*, *hamburgeri*, *hotdogi*, *hunteri*, *outsideri*, *pamperși*, *pizze*, *provideri*, *rangeri*, *rapperi*, *setteri*, *siemenși*, *stewarzi*, *stripperi*, *tapeuri*, *trotteuri*, iar la neutre se adaugă desinența *-uri* (mai rar, desinența *-e*) legată **direct** la cuvintele terminate în litere din alfabetul limbii române pronunțate ca în limba română: *airbaguri*, *bannere*, *bestselleruri*, *boarduri*, *briefinguri*, *businessuri*, *CD-writere*, *cocktailuri*, *computere*, *digesturi*, *fast-fooduri*, *five o' clockuri*, *gadgeturi*, *harduri*, *jeepuri*, *laptopuri*, *lieduri*, *living-roomuri*, *lookuri*, *outputuri*, *play-backuri*, *puburi*, *ratinguri*, *scherzouri*, *staffuri*, *testere*, *weekenduri* sau **cu cratimă**, în cazul cuvintelor care au finale grafice neobișnuite la cuvintele vechi din limba română sau a căror finală prezintă deosebiri între scriere și rostire: *body-uri*, *boogie-woogie-uri*, *bleu-uri*, *brunch-uri*, *café-frappé-uri*, *cha-cha-cha-uri*, *cherry-uri*, *kitsch-uri*, *merlot-uri*, *party-uri*, *remake-uri*, *rendez-vous-uri*, *scotch-uri*, *scrabble-uri*, *show-uri*, *site-uri*, *slash-uri*.

Semnalăm formele de plural ale anglicismelor masculine *gentleman*, pl. *gentlemeni*, *superman*, pl. *supermeni*, *yeoman*, pl. *yeomeni*, *yesman*, pl. *yesmeni*, dar, pe de altă parte, *self-made-man* („autodidact, om ajuns cineva prin forțele proprii") pl. *self-made-men*. Probabil că – dacă aceste substantive vor fi relativ frecvent folosite – ele vor căpăta peste o vreme formele de singular **gentlemen*, **supermen*, **yeomen*, **yesmen*, **self-made-men* și vom avea pluralul **self-made-meni*, după modelele *congresman*, *recordman* (formele recomandate de prima ediție a DOOM) > *congresmen*, *recordmen* (formele corecte, conform noilor norme), cu pluralul *congresmeni*, *recordmeni*.

Formele de plural din limbile de origine ale unor xenisme sunt preluate uneori în limba română ca forme de singular: *badlands* „teren arid, argilos", *sticks* „produs alimentar din paste făinoase sub formă de bețișoare crocante", pluralul românesc marcându-se, încă o dată, prin mijloace specifice: *badlandsuri*, *sticksuri*; *cornflakes*, în schimb („produs alimentar din cereale, sub formă de fulgi sau firișoare prăjite") este preluat și normat ca un neutru plurale tantum. Substantive pluralia tantum sunt și *addenda*, *corrigenda*, *marginalia* (lat.), *graffiti* (it.), deseori interpretate greșit, ca feminine la singular (primele trei) sau neutru singular (ultimul), cu pluralul **graffitiuri*. Uzul înregistrează și forme în care se forțează adaptarea unor forme de număr, cum ar fi, de pildă, pluralul greșit al substantivului invariabil *homeless*, **homeleși*, sau singularul **paparazz* sau chiar **paparate*, reconstituit de la mai des-întrebuințatul plural *paparazzi*, în locul variantei corecte *paparazzo*.

Unele xenisme fac parte din clasa substantivelor cu paradigma incompletă. Defectivele de plural (*dolce farniente*, *fitness*, *hotline*, *house*, *laudatio*, *lobby*, *mea culpa*, *modelling*, *mozzarella*, *pop-corn*, *standing*, *showbiz*, *trompe-l'œil*) sunt mult mai numeroase decât defectivele de singular (*addenda*, *cornflakes*, *emendanda*, *graffiti*, *llanos*, *müsli*, *ravioli*). În noua ediţie a DOOM, un număr relativ mare de substantive considerate înainte cu paradigma incompletă apar înregistrate cu forme pentru ambele numere. Formează, astfel, plural, foste singularia tantum cum sunt: *boogie-woogie – boogie-woogie-uri*, *forfait – forfait-uri*, *happy-end – happy-enduri*, *output – outputuri*, *play-back – play-backuri*, *romancero – romancerouri*.

În mod asemănător desinenţelor neutre de plural, articolul hotărât enclitic se ataşează fără cratimă la împrumuturile terminate în litere din alfabetul limbii române pronunţate ca în limba română: *happeningul*, *ketchupul*, *loisirul*, *holdingul*, *mementoul*, *modellingul*, *musicalul*, *planningul*, *rapul*, *rememberul*, *showbizul*, *sombreroul*, *spleenul*, *surfingul* şi se leagă cu cratimă în împrumuturile a căror finală prezintă deosebiri între scriere şi pronunţare sau care au finale grafice neobişnuite la cuvintele vechi din limba română: *acquis-ul*, *bridge-ul*, *bungalow-ul*, *garden-party-ul*, *hippy-ul*, *lobby-ul*, *ole-ul*, *puzzle-ul*, *room-service-ul*, *scratch-ul*, *spray-ul*. Semnalăm şi formele de plural articulat al unor substantive masculine terminate în *-y*: *dandy-i*, *gay-i*, *hippy-i*.

Mai puţin numeroase sunt xenismele adjective invariabile: *beat* „specific beatnicilor" (pronunţat *bit*), *cash*, *cool*, *drive-in*, *dry*, *fair*, *folk*, *full-time*, *groggy*, *hippy*, *horror*, *live*, *O.K./OK*, *punk*, *second-hand*, *soul*, *superlong*, *topless*, *underground* (semnalăm formele greşite întâlnite uneori de tipul: *ţigară superlongă*, *ţigări superlongi!*).

Unele dintre aceste cuvinte aparţin mai multor clase morfologice: *haine cool* (adjectiv) şi *a se tunde cool* (adverb); *emisiune live* (adjectiv) şi *a cânta live* (adverb); *mărfuri second-hand* (adjectiv) şi *a cumpăra de la second-hand* (substantiv); *plată cash* (adjectiv), *a plăti cash* (adverb), alături de care se înregistrează şi substantivul *cash* – „bani gheaţă, lichidităţi", iar altele adaugă noi sensuri celor cu care se întrebuinţează de obicei: *groggy* (despre un boxer) „ameţit în urma loviturilor puternice primite" şi, prin extindere, „luat prin surprindere, care şi-a pierdut cumpătul, derutat", argotic sau familiar e folosit cu sensul „ameţit de băutură". În limbajul familiar de la *folk*, *punk* s-au format derivatele *folkist*, *folkistă*, respectiv *punkist*, *punkistă*.

Consemnăm, de asemenea, valoarea morfologică dublă a xenismelor: *à la carte*, *à la grecque*, *à la longue*, *de facto*, *en détail*, *ex aequo*, *in memoriam*, *on-line/online*, *sine die*, *summa cum laude*, toate locuţiuni adjectivale şi adverbiale; *nota bene*, locuţiune verbală şi substantiv; *glissando*, adverb şi substantiv; sau, mai rar, chiar tripla valoare a altora: *all right*, locuţiune adjectivală, adverbială şi interjecţie, *O.K./OK*, adjectiv, adverb şi interjecţie.

Alte xenisme sunt adverbe: *sic*, *ter*, *piano-forte* sau locuţiuni adverbiale: *ab initio*, *ad rem*, *allegro ma non tropo*, *de jure*, *ex abrupto*, *magna cum laude*, *per pedes*, *tale quale*, mai puţine sunt prepoziţii: *apud*, conjuncţii: *ergo* („deci") sau interjecţii: *vivat!*

Pe lângă aspectele privitoare la fonetică, ortografie şi morfologie, vorbitorii de limbă română mai puţin cunoscători de limbi străine se confruntă şi cu unele

dificultăţi legate de **cunoaşterea sensului** a numeroşi termeni pe care îi aud sau îi observă frecvent în mass-media şi nu numai.

Asemenea dificultăţi sunt numai parţial înlăturate de consultarea dicţionarelor de specialitate, deoarece acestea nu reuşesc totdeauna să ţină pasul cu înnoirile ce se produc în limbă cu o uimitoare rapiditate, să le înregistreze şi să le lămurească. Iată, spre exemplificare, câteva dintre cuvintele recent intrate şi relativ utilizate în limba română, care (încă) nu figurează într-o lucrare de valoarea şi dimensiunea impresionantă a *Marelui dicţionar de neologisme* al lui Florin Marcu (2007):

bodypainting „pictură pe corp";
CD-player „aparat de citire şi redare a informaţiei de pe CD-uri";
CD-writer „aparat de inscripţionare a CD-urilor";
cheeseburger „un tip de sandvici cu brânză şi alte ingrediente";
desktop „ecran al monitorului de la calculator";
head hunting „recrutare de experţi de înaltă calificare; vânătoare de capete";
high-priority „prioritate deosebită";
high-tech (*high-technology*) „tehnologie de vârf";
hostel „pensiune; cămin, internat";
infotainment „divertisment informatic";
live „în direct; pe viu, activ";
part-time „cu normă incompletă, cu jumătate de normă; parţial, temporar";
play-off „joc final dintr-un campionat; joc decisiv, meci de baraj";
provider „furnizor de servicii de internet";
stick „mic dispozitiv de stocare a informaţiei digitale"; „deodorant în formă de baton";
tour-operator „persoană sau companie care organizează excursii";
user „utilizator, consumator";
wireless „fără fir; telegrafie fără fir, transmitere prin radio".

Numai cunoaşterea exactă a semnificaţiei termenilor ne va împiedica să formăm construcţii pleonastice de tipul: **bani cash* (*cash* „bani gheaţă, în numerar"), **café-frappé rece* (*café-frappé* „băutură din cafea rece cu îngheţată, frişcă"), **exit-pollul realizat la ieşirea din urne* (*exit-poll* „sondaj de opinie realizat la ieşirea de la urne"), **happy-end fericit* (*happy-end* „sfârşit fericit"), **hit de mare succes* (*hit* „şlagăr, cântec de succes"), **jackpotul cel mare* (*jackpot* „potul cel mare, la jocurile mecanice"; fig. „mare lovitură"), **laptop portabil* (*laptop* „calculator mic, portabil, având forma unei serviete"), **summit la nivel înalt* (*summit* „întâlnire la cel mai înalt nivel").

Deşi s-a afirmat că sunt extrem de dificil, dacă nu imposibil de identificat, semnalăm şi câteva xenisme omonime (Zugun 2006: 316): *break*[1] (angl.), s.n. (pl. *breakuri*), „automobil" şi *break*[2] (angl.), s.n. (pl. *breakuri*), „ghem câştigat, la tenis, de un jucător pe serviciul adversarului"; *driver*[1] (angl.), s.m. (pl. *driveri*), „conducător al atelajului într-o cursă de trap; jokeu care conduce un sulki; şofer", *driver*[2] (angl.), s.n. (pl. *drivere*), „crosă din lemn la jocul de golf; etaj amplificator, cu tuburi sau tranzistori, care atacă cele două etaje ale unui amplificator simetric" şi chiar *driver*[3] (angl.), s.n. (pl. *drivere*), „program în sistemul informatic"; *ole*[1] (hisp.), interj., şi *ole*[2] (hisp.), s.n. (pl. *ole-uri*), „dans spaniol interpretat de o singură persoană; melodia corespunzătoare acestui dans"; *roller*[1] (angl.), s.m. (pl. *rolleri*), „persoană care se deplasează cu rolele" şi *roller*[2] (angl.), s.n. (pl. *rollere*), „compresor, rolă de ghidare, cilindru de laminor".

Unele xenisme înregistrează în limba română o serie de mutaţii semantice: de pildă, angl. *show* „recital de muzică uşoară; spectacol de varietăţi, cu muzică, dansuri, momente comice" şi-a extins sensul, fiind folosit ironic, peiorativ, ca sinonim cu *scandal*: **A fost mare show aseară la vecini!*; *bodyguard* „gardă de corp" a cunoscut, de asemenea, o extindere a sensului, fiind folosit în prezent cu sensul general de „paznic"; *building*, în schimb, şi-a restrâns sensul, utilizându-se în limba română nu cu semnificaţia din engleză de „clădire, construcţie" oarecare, ci numai cu acela de „clădire modernă înaltă, zgârie-nori".

Aspectele semnalate mai sus sunt definitorii pentru etapa actuală, nu şi definitive, tema necesitând a fi continuată şi aprofundată pe măsura pătrunderii xenismelor în limba română.

Bibliografie

Avram 1997: Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram 2001: Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect şi incorect*, Chişinău, Editura Cartier.

DOOM 2005: *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

DŞL 2005: *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira.

Groza 2004: Liviu Groza, *Elemente de lexicologie*, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional.

Guţu Romalo 2000: Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală. Limba română de azi*, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional.

Marcu 2007: Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme*, ediţia a IX-a, revăzută, augmentată şi actualizată, Bucureşti, Editura Saeculum Vizual.

Osiac 2008: Maria Osiac, *Dificultăţi ale limbii române*, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de Mâine.

Pană Dindelegan 2002: Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Stoichiţoiu-Ichim 2001: Adriana Stoichiţoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura All.

Zugun 2006: Petru Zugun, *Xenisme*, în *Comunicare interculturală şi integrare europeană*, volum îngrijit de Elena Dănilă, Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu, Iaşi, Editura Alfa.

Aspectos sobre la recepción de algunos xenismos en el idioma rumano actual

El presente estudio hace referencias a una serie de aspectos que los xenismos (es decir, los préstamos léxicos de palabras extranjeras no adaptadas todavía al sistema de la lengua rumana que son cada vez más numerosas, predominantemente del inglés), ejercen sobre las personas que no conocen el idioma extranjero del cual provienen. Se trata de los aspectos concernientes a: la escritura, la pronunciación, el acento, la separación en sílabas, la inserción en una de las clases morfológicas, la flexión o ausencia de ésta, el conocimiento del sentido y los matices semánticos que soportan, a veces, al entrar en circulación en la lengua rumana actual.

Bucureşti, România

Aspecte ale derivării jurnalistice

Ioana-Cristina PÎRVU

Lexicul, care reprezintă aspectul cel mai intens explorat al relaţiei dintre limbă şi societate, este domeniul lingvistic ce se deosebeşte, în mod evident, de gramatică prin marea sa capacitate de schimbare. El asigură o permanentă „primenire" a limbii, pe de-o parte, prin dispariţia sau întrebuinţarea mai rară a unor unităţi lexicale care îşi restricţionează utilizarea la anumite domenii speciale sau anumite regiuni şi, pe de altă parte, prin asimilarea cuvintelor noi necesare comunicării – împrumuturi din alte limbi sau creaţii interne. Aceşti termeni înzestraţi cu valori noi generează diferenţieri lexicale impuse, în mod evident, de nevoia de a îmbrăca conceptele noi, de care limba – sub presiunea a ceea ce trebuie comunicat – nu se poate lipsi, devenind principalul „actor" al funcţiilor şi structurilor sociale.

Prezenţa masivă a cuvintelor noi, frecvente în presa scrisă actuală, are „un temei obiectiv" (Guţu Romalo 2002: 44) care nu poate fi ignorat: intrarea în noua lume a generat o reacţie în lanţ a fenomenelor apărute în plan social şi cultural, economic şi politic, ştiinţific şi tehnic. Tocmai această perioadă de adânci transformări în societatea românească reprezintă argumentul forte care a favorizat asimilarea şi crearea mijloacelor lingvistice adecvate noii realităţi.

Fenomen constant în cursul istoriei limbii române, activ şi în prezent, *formarea cuvintelor* este principalul mijloc de îmbogăţire a limbii şi de organizare a vocabularului ei, precum şi a vocabularului fiecărui vorbitor. Compartimente intermediare între gramatică şi vocabular, derivarea şi compunerea răspund (structural) nevoii de înnoire şi de accesibilitate, fiind exploatate frecvent de aceşti artizani ai limbii scrise, jurnaliştii. Revenirea în forţă şi susţinerea creaţiei interne în limbajul presei scrise reprezintă soluţia ideală de echilibrare a balanţei împrumuturilor directe şi de integrare a lor în sistemul limbii române. Caracterul discret, mai puţin vizibil (pentru că utilizează elemente existente în limbă) al derivării, ilustrează preferinţa jurnaliştilor pentru creaţia internă, care satisface nevoia de unităţi lexicale adecvate realităţii imediate.

Derivarea cu afixe reprezintă un procedeu productiv de îmbogăţire a vocabularului jurnalistic, datorită menţinerii pe primul loc a sufixării şi datorită unei creşteri constante a derivatelor cu prefixe. Este cunoscut faptul că româna este o „limbă de tip derivativ, asemenea latinei, care îi stă la bază şi a cărei structură o continuă" (Hristea 1984: 72), şi că, în ciuda unei creşteri spectaculoase a numărului compuselor, limba noastră îşi păstrează acest caracter sistematic.

Pornind de la suportul ştiinţific oferit de Adriana Stoichiţoiu Ichim (Stoichiţoiu Ichim 2001: 7-36), demersul nostru respectă clasificările autoarei referitoare la îmbogăţirea vocabularului prin derivare cu afixe, precum şi gruparea sufixelor şi prefixelor mai vechi sau mai noi, selectându-le, cu precădere, pe acelea

care şi-au menţinut productivitatea într-un interval de aproximativ cinci ani (2001-2006). Sinteza autoarei ne-a ajutat, totodată, să identificăm unii termeni cu sens peiorativ dobândit tocmai prin procedeul derivării şi să-i consemnăm, clasificând aceste fenomene jurnalistice atât de actuale după criteriul cantităţii şi al noutăţii.

Vom urmări, în continuare, creaţiile lexicale jurnalistice realizate prin derivarea cu afixe, multe neînregistrate în dicţionare sau în studii de lexicologie. Ele demonstrează dinamica limbii noastre, surprinzând, în acelaşi timp, modul de funcţionare a limbajului jurnalistic.

Bogăţia şi diversitatea afixelor impune aplicarea distincţiei între derivate „necesare" şi derivate „de lux" (Puşcariu 1976: 371). Presa scrisă actuală furnizează un număr destul de mare de asemenea derivate. Perspectiva descriptiv-funcţională oferă avantajul de a evidenţia motivaţia şi funcţionalitatea formaţiilor sufixale, precum şi măsura în care sunt respectate regulile proprii derivării româneşti, astfel încât să fie îndeplinit principiul „transparenţei structurale" (Stoichiţoiu Ichim 2001: 19).

1. În vocabularul jurnalistic, *sufixarea* este procedeul derivativ cel mai productiv, răspunzând tendinţei de internaţionalizare a lexicului românesc. Preferinţa pentru sufixele neologice (având caracter cult şi sens abstract), pentru sufixele substantivale faţă de cele verbale sau pentru sufixele lungi susţine această tendinţă percepută, uneori, în cazul presei scrise, ca formă de manifestare a snobismului lingvistic.

1.1. Printre sufixele care se bucură de „popularitate" în limbajul jurnalistic, cele mai productive şi mai diverse (sub aspect semantic şi stilistic) sunt sufixele substantivale. Majoritatea derivatelor denotative se realizează cu ajutorul *sufixelor pentru nume de agent*, fie neologice (*-ist*), fie vechi româneşti (*-ar*, *-iţă*).

1.1.1. Sub aspect morfologic, derivatele în *-ist*, având ca teme, în majoritate, substantive comune, sunt, de regulă:

– *substantive comune simple*, numindu-l pe cel care deţine o anumită poziţie socio-profesională

> Poate că, în plan politic, aici apare marea diferenţă: *finanţistul* slovac l-a contrat pe şeful celei mai puternice ţări europene răspunzându-i „de ce nu micşoraţi voi impozitele?", în timp ce pe ministrul român de Finanţe nu l-au ţinut bretelele să-i spună pe şleau preşedintelui Iliescu că propunerea sa privind impozitarea cu 80% a veniturilor este o aberaţie economică. (A 4326, 2004: 1) [–DEX, –DCR];

> Fenomenul este firesc, pentru că media de repartizare reprezintă media aritmetică dintre celelalte două şi, cum de anul acesta ponderea mediei de absolvire a devenit chiar mai mare decât în anii anteriori (50 la sută), am ajuns la performanţa, cel puţin în Capitală, ca pe acelaşi tronson de medii (8,00-10,00), să se distribuie jumătate din întreaga promoţie de *gimnazişti* ai anului 2004. (A 4352, 2004: 1);

> *Judiciariştii* spun că hoţii nu sunt persoane strângătoare. (RL 4310, 2004: 7) [–DEX, – DCR]),

şi, *cu sens peiorativ*, numindu-l pe cel care îşi practică meseria într-un anumit loc/mod:

Reformiştii corupţiei (A 3615, 2002: 1);

Mită electorală pentru *rezervişti* (RL 4350, 2004: 3);

Trompetistul Blănculescu şi trupa PSD Bucureşti – recital de demagogie (A 4401, 2004: 2);

Şantajiştii (RL 4327, 2004: 24);

Simpozioniştii de Hilton şi ONG-iştii de profesie nu vorbesc aceeaşi limbă cu sătenii din Dumbrăveni, unde a fost găsit un prunc tranşat, fără picioare şi bazin. (A 3624, 2002: 1);

Ameninţată cu moartea, victima – un coleg mai mic de şcoală – ajunsese să fure bani din casă pentru a-i plăti *şantajistului*, săptămânal, câte un milion de lei! (A 4343, 2004: 12);

– *substantive compuse prin abreviere*, numindu-l pe cel care aparţine unei grupări politice sau face parte dintr-o instituţie [–DEX, – DCR] –

De îndoliaţi ce-au fost, *peremiştii* şi-au servit colegii cu şampanie (RL 4253, 2004: 8);

În staff-ul său de campanie, *pesedişti* notorii (RL 4313, 2004: 2);

De preuniversitar trag şi *PNL-iştii*, dar şi *PD-iştii* care au o listă de vreo 10 nume, din care cel puţin cinci sunt fără nici o rezonanţă. (A 4423, 2005: 1);

Negocierile post electorale lucrează ca hârtia de turnesol: // La Vrancea, ies la iveală „trădătorii": doi *PRM-işti* şi un *PD-ist* (A 4337, 2004: 2);

Mitropolitul Daniel, drapat în splendide veşminte alb-aurii, face treişpe-paişpe, cu un ochi la marea slujbă, cu celălalt la aleea despicată de *sepepişti* prin mulţime. (A 4355, 2004: 1);

– *substantive compuse prin alăturare*

Intervenţia *cadristului-şef* al Guvernului părea să fie izvorâtă dintr-o revelaţie şi prevestea un inventar de măsuri ferme pentru a stopa dezvoltarea acestor structuri cu vădit caracter paramilitar. (A 3661, 2002: 1);

– rar, *adverbe* – „demaschează *detectivistic* conspiraţii" (D 366, 2000: 8).

Destul de frecvent, sufixul neologic de origine greacă *-ist* are capacitatea de a forma *adjective*, ataşându-se:

– *numelor comune*

Când tăişul intruziunii politicului, al trocului *politicianist* [...] va atinge aorta şcolii, se va aşeza liniştea peste noi. (A 4315, 2004: 1);

– *numelor proprii*

Analizate în excelenta radiografie a regimului *castrist*. (D 364, 2000: 10) [–DEX, + DCR];

Atac *cotrocenist* la Victor Ponta. (RL 4343, 2004: 3);

Dacă e adevărat că Europa aşteaptă o Românie *năstăzistă*, atunci declar că nu aceasta este Europa în care eu vreau să trăiesc. (Dv 15, 2004: 5) [–DEX, – DCR]);

– *substantivelor compuse prin abreviere* – „*Peneliştii* se tot întreabă în ultima vreme: să fie Stolojan, să nu fie Stolojan?...” (RL 3720, 2002: 1);

– *substantivelor neologice* împrumutate din rusă sau din engleză

Ion Iliescu „*perestroikist*”?! (D 387, 2000: 3) [–DEX, + DCR];

Pe de altă parte, faptul că în curând va avea loc o ciocnire de proporţii e indicat de demisia de sacrificiu, în cel mai pur stil *kremlinist* – „din motive de sănătate” – a copilului de suflet al familiei Năstase, şeful de cabinet al premierului, Sorin Teşu, implicat adânc în scandalul Astra, Poşta Română-BRS. (A 3615, 2002: 1) [–DEX, – DCR];

Întreaga poveste ar putea fi un zvon lansat de Andeea Marin ca să încurajeze şi telespectatorii mai săraci, ca să iasă din monotonia imaginii de femeie avută, *hilifistă*, pretenţioasă. (AC 21, 2004: 19) [–DEX, – DCR]);

– rar, *adjectivelor*

Pentru vestici, scandalul din ianuarie a spulberat fulgerător sulimanul *democratist*, englezeala şi aşa-zisa toleranţă ale lui Năstase… (A 3615, 2002: 1);

Nu sînt nici *ruralist*, nici neadaptat modernităţii (D 365, 2000: 3) [–DEX, – DCR]).

Sufixul -*ist* se ataşează, cu uşurinţă, unor teme rezultate prin aglutinare din:

– *locuţiuni verbale*

Iar profesori tineri şi *habarnişti* se agită prin sălile în care Noel Bernard şi Vlad Georgescu avuseseră birourile... (Dv 4, 2004: 6) [–DEX, – DCR];

– *locuţiuni interjecţionale*

Oprea şi Mitrea, declaraţii *heirupiste* (EZ 3744, 2004: 4);

Măsurile *heirupiste* se succed rapid, consolidând şi mai mult imaginea de partid bulversat”. (A 4358, 2004: 1) [–DEX, + DCR: (formaţie glumeaţă) Efectuat în asalt].

Multe dintre aceste derivate recente în -*ist* sunt formaţii de moment, cu caracter efemer – marcat prin ghilimele – şi fără pretenţii „tehnice”

Abia pleacă „mâncătorul de unguri” Gh. Funar şi vine acum „*autonomistul* ardelean” Rus! (A 4351, 2004: 1);

Justificarea „necesităţii unei coerenţe la nivelul actului de guvernare” arată teribil de stângace, mai ales că vine de la „*legistul*” Emil Boc. (A 4514, 2005: 1);

Apar două volume consistente de cronicăreală – impresionistă, *liricistă*, zburlit neconvenţională. (D 515, 2003: 14) [–DEX, – DCR];

„*Mitingiştii*” au fost supravegheaţi discret de mai mulţi jandarmi şi băieţi „cu ochi albaştri” (RL 4330, 2004: 3) [–DEX, + DCR: (peior.) Persoană care şi-a făcut aproape o profesie din participarea la mitinguri].

Valorile semantice ale derivatelor în -*ist* apar cu pregnanţă în situaţiile în care li se adaugă un determinant adjectival sau se urmăreşte accentuarea ineditului asocierii temă-sufix

Circ electoral în Voluntari, cu păruială între liberali, *pesedişti* şi liberali pârâţi. (A 4314, 2004: 3);

Globalistului, toffleristului, informaticistului, revoluționaristului tehnico-științific Ion Iliescu îi e târșă de comunicare! Îi e frică de informație cum îi era frică lui Ceaușescu de computer! (A 4360, 2004: 1) [–DEX, – DCR];

comunismul ne-a făcut să trăim pe propria piele efectele *zvonisticii.* (D 366, 2000: 4) [–DEX, – DCR]),

oscilând ca valoare stilistică între exprimarea:

– *glumeață, ironică*

Securiștii Merce și Brudașcu pleacă la Bruxelles să se facă *lobby-iști* (RL 4224, 2004: 3) [–DEX, + DCR: Persoană care aparține unui grup de presiune, de influență];

dovadă că spălarea de creiere s-a mutat de la activiști la *copywritiști* (Dv 4, 2004: 13) [–DEX, – DCR];

Suflet de *mitingist* (D 551, 2003: 10);

Dacă mîine Năstase s-ar duce prin tîrg ca Cuza, deghizat în *trabantist* cu barbă și s-ar caza așa, de pamplezir, la Eforie ca să verifice condițiile de cazare, mascații ar putea să intre peste el în cameră. (AC 32, 2004: 32) [–DEX, – DCR]);

– chiar, *trivială*

Echipele din provincie sunt trimise la sapă pe rute ciudate, dar craiovenii îi numesc pe cei din Ștefan cel Mare *„dinamuiști”*, iar timișorenii le spun bucureștenilor că “Sunteți toți niște mitici/ Nu mai plecați vii de aici!” (A 4318, 2004: 1) [–DEX, – DCR].

1.1.2. Un alt sufix deosebit de productiv este sufixul vechi și popular *-ar*, care se atașează unor teme substantivale, formând cuvinte noi de la:

– *termeni uzuali*

Berarii nu sunt speriați de vremea rece. Producătorii de bere cer reducerea accizelor. (A 4350, 2004: 7);

Ca să fiu *chițibușar* până la capăt, adaug că tipurile de literă (fonturile, în româna computeristică de azi) sunt, și ele, diferite. (Dv 32, 2004: 20);

Cine ne sînt *ciomăgarii*? (EZ 3662, 2004: 14);

Iarna *trenarilor* (D 464, 2002: 18);

– *termeni argotici*

Nemuritorul *bișnițar* românesc (A 3892, 2002: 1);

Comportament tranzacționist pur sau, altfel spus, *bișnițari* la nivel înalt. (Dv 5, 2004: 4);

Între *bișnițar* și *cocalar* (D 410, 2000: 8) [–DEX, – DCR];

Scandalurile de malpraxis se țin lanț, iar medicii nu pot replica, nici când au dreptate, fiindcă... sunt incriminați ca *șpăgari.* (A 4386, 2004: 1) [–DEX, – DCR];

Unii dintre *șpringari*, sau spărgători de locuințe, cum li se mai spun, devin voiajori după ce capătă experiență. (RL 4310, 2004: 7) [–DEX, – DCR]);

– și, mai rar, de la *termeni neologici*

Și astfel pe avanscena actualității a fost propulsată o nouă categorie de infractori: *buticarii.* (D 397, 2000: 12) [–DEX, + DCR: Proprietarul sau gestionarul unui butic];

Guvernarea vrea să reducă numărul *„buticarilor”* străini (A 4402, 2004: 5);

Nici nu mai contează dacă după ora unu noaptea *discotecarii* vor respecta sau nu acordul de încetare a focului, impus de Ministerul Turismului. (A 4354, 2004: 1);

Poliția zice că nu prezintă pericol public, în schimb, *„protestatarul* din pasaj" zice că-i în pericol permanent. (A 4353, 2004: 1);

Pentru restul, trebuie partituri ritmate, veselie şi butaforie modernă, după un *rețetar* de campanie de peste Ocean, care nu are mai nimic comun cu activistul de baza al PSD. (A 4296, 2004: 1).

Unele dintre derivatele jurnalistice în *-ar* au o formă deja înregistrată, fiind, în realitate, doar omonime ale termenilor curenți (*„Flaşnetarul* de control // Blănculescu amenință acum «rechinii din spatele celor care vând la colț de stradă»" (A 4297, 2004: 15) – *flaşnetar* „informator" provine de la sensul argotic al cuvântului *flaşnetă* „gură").

Publicistica actuală favorizează extinderea derivatelor substantivale cu sensuri conotate:

– *negativ*, de dispreț („Încet, încet, polițiştii *«benzinari»* sunt eliberați" (RL 4206, 2004: 2) [–DEX, – DCR] – prezența ghilimelelor marchează „deraierile" semantice, indicând caracterul de formații ocazionale al derivatelor; „Protestul *boschetarilor*" (EZ 3619, 2004: 6) [–DEX, + DCR: (peior.) „[...] oameni fără familie, fără casă şi masă, care au dormit pe unde au apucat (guri de canal, pivnițe, pe sub poduri, prin parcuri)"]; „Se acuză reciproc de dezastrul țării, de foamea pensionarilor şi de frigul îndurat de elevi în şcoli, de migrația creierelor şi de exodul *căpşunarilor*" (Dv 4, 2004: 4) [–DEX, –DCR]; *„Frânarii*" (RL 4360, 2004: 1); *„Şoşonarii* PSD iau pantofi în fund de la conducere" (AC 34, 2004: 13) [–DEX, – DCR]);

– *ironic*

Mihai Tănăsescu desființează proiectul *justiționarului*-trompetă Blănculescu privind crima fiscală (A 4242, 2004: 1) [–DEX, – DCR];

Să sperăm totuşi că ultima petiție pe care o va mai avea de rezolvat *panglicarul* pesedist va fi plângerea în batistă pe care o va depune la conducerea PSD după nerealegerea lui pe listele electorale ale partidului. (AC 32, 2004: 11) [+DEX: „Epitet dat unui şarlatan, unui escroc, precum şi unei persoane care vorbeşte mult şi nu la obiect"];

Şi nu neapărat din cauza celor doi rromi *pozari*, altfel nişte oneşti vânzători de alamă adepți ai liberalismului, mici întreprinzători, nu v-am dori să vă întrepriză la înghesuială. (AC 31, 2004: 15) [–DEX, – DCR]).

Mult mai puține sunt derivatele cu caracter denotativ, care desemnează nume de agent

Iată-i, Horia, pe aceşti *justițiari* de gumă ieşiți din cenuşa național-comunismului... (D 360, 2000: 5);

Guvernul, în rolul lui Moş Crăciun pentru *țevari* // Ajutoare sociale din „fonduri speciale" cu iz electoral? (RL 4163, 2003: 21).

1.1.3. Alte sufixe, cu o productivitate redusă, utilizate de jurnalişti sunt: sufixele vechi şi populare *-giu* şi *-ac*, ultimul, de origine slavă, precum şi sufixul neologic, împrumutat din franceză, *-ard* („Desigur, ceea ce i-a deranjat pe *reproşarzi*

e imaginea şifonată a Americii din filmul lui von Trier" (*22* 729, 2004: 14) [–DEX, –DCR]).

Toate derivatele din presa scrisă, realizate cu ajutorul acestor sufixe dau naştere la nume de agent având conotaţii peiorative:

-giu:

Nu m-aş fi opus pentru că ştiu că orice bătaie pe care aş lua-o de la un *caftangiu* angajat de stat este perfect legală. (AC 32, 2004: 32) [–DEX, – DCR];

În aceste zile s-a văzut faţa veşnică a politicii româneşti, făcută de aceşti *tarabagii* aparţinând tuturor partidelor şi nici unuia. (A 4343, 2004: 1) [+DEX, +DCR: (peior.) Negustor care vinde la o tarabă];

-ac:

Muzicieni şi muzicanţi laolaltă au dat cu toţii măsura propriei valori: unii s-au mulţumit să treacă demn pe lângă cei câţiva *aplaudaci* de ocazie, tocmiţi să se isterizeze la intervale egale… (A 4295, 2004: 4);

[Copiii] Au fost tocmiţi ieftin pe post de *aplaudaci* la acţiunile Puterii, la manifestările de 1 iunie s-au călcat pe picioare toţi primarii să dea frumos lângă părinţi. (RL 4323, 2004: 1) [–DEX, + DCR: (peior.) Persoană care are menirea să aplaude (de obicei, pe cei ce deţin puterea)].

1.2. *Derivatele abstracte* realizate cu ajutorul sufixelor *-ism*, *-itate*, *-iadă*, *-ită*, *-re* şi *-lâc* reprezintă, în presa actuală, cea mai importantă categorie sub aspect semantic, morfologic şi statistic.

1.2.1. Sufixul neologic *-ism* se remarcă prin capacitatea sa de a se ataşa frecvent unor teme substantivale:

– *nume comune*

Ne facem că întărim democraţia, dar intensificăm *banditismul* în forme rafinate! (EZ 3345, 2003: 1);

Careu de popi cu nevoiaşi în coadă sau *bingotismul* la români (D 363, 2000: 14) [–DEX, – DCR];

În tot mai multe universităţi predau în acelaşi loc soţ, soţie, copii, noră şi ginere // Cancerul *nepotismului* macină facultăţile (EZ 3598, 2003: 4);

– mai rar, *nume proprii* – „*Vadimism* şi *lepenism*" (Le Pen Jospen) (D 408, 2000: 4) [–DEX, – DCR]);

– sau *locuţiuni interjecţionale* – „Pentru cine ştie de câte e în stare *heirupismul* românesc când «a ajuns cuţit os», e posibil". (Dv 30, 2004: 20) [–DEX, + DCR: (formaţie glumeaţă) Activitate în asalt, grăbită]).

Substantivele în *-ism* din presa actuală nu au caracter „doctrinar", ci sensuri conotate negativ care denumesc, în mod metaforic, atitudini, comportamente, stări de spirit, remarcându-se tendinţa contestatar-agresivă a limbajului jurnalistic:

Cert este că încă de la orele dimineţii s-a remarcat un *absenteism* accentuat (RL 4323, 2004: 1);

Brambureala şi cinismul din ultimele ore ale campaniei electorale pot ascunde *amatorismul* şi dezorganizarea. Dar pot fi interpretate şi altfel! (EZ 3753, 2004: 1);

Transportatorii rutieri acuză Guvernul de *clientelism* politic (A 4350, 2004: 1) [–DEX, – DCR];

Fotbalismul (Dv 35, 2004: 1) [–DEX, – DCR];

PNL colectează semnături de la cetăţeni pentru sancţionarea *traseismului* politic (A 4267, 2004: 2) [–DEX, – DCR]).

Formaţii de uz restrâns, adesea efemere, unele derivate în *-ism* nu sunt înregistrate în DEX sau DCR, apărând ca sinonime ale unor cuvinte deja existente în limbă (vezi ultimul exemplu)

În România însă, unde *sexismele*, xenofobia abundă în discursul public, mi se pare puţin aiurea să ne dăm blazaţi şi să preluăm ideile lui Eco. (EZ 3739, 2004: 14);

Şi 2004 „va presupune suferinţă": Scena politică românească rămâne tristă şi în acest an. În cazul nostru nici nu e vorba de prea multe (profeţii), mai precis de una singură, şi anume aceea ca *pluripartidismul* să emane din front (FSN), adică să nu prea mişte nimeni în front. (RL 4199, 2004: 1) [–DEX, – DCR]:

Până populează toată România cu ziare, televiziuni şi radiouri ce reprezintă *pluralismul* mediatic la PSD? (EZ 3734, 2004: 1) [+DEX]).

1.2.2. În limbajul jurnalistic actual, frecvenţa derivatelor cu sufixul neologic -*iţă*, specific terminologiei medicale, este susţinută de caracterul peiorativ (o societate suferindă) al noilor unităţi lexicale, care parodiază texte medicale – „*Spionita*" (RL 4258, 2004: 2) [–DEX, + DCR: (ironic) Mania de a vedea spioni peste tot]; „Lia Roberts *a fost... duvăzită*" (RL 4300, 2004: 3).

Toate derivatele substantivale în *-iţă* au sensul figurat de boală molipsitoare şi sunt determinate, de cele mai multe ori, de termeni din câmpul semantic al stărilor maladive (sindrom, boală, molimă), care creează impresia de text medical:

Dumneavoastră chiar credeţi că sunteţi România şi să spun că este cel mai clar *simptom al bolii* politice de care cred că *suferiţi*: *totalitarită cronică*, acum în fază acută (Dv 15, 2004: 5) [–DEX, – DCR];

Epidemie de spioniţă (EZ 3622, 2004: 1).

1.2.3. Sufixul neologic *-itate* se ataşează la diverse baze adjectivale, formând substantive abstracte ce exprimă calitatea:

Fratele Păunescu şi Fratele Tender, nimeriţi în aceeaşi bancă la examenul de *rapacitate*, doi afacerişti cărora nu le place să-i întrebi cum ne-au făcut de primul milion (AC 32, 2004: 17)).

Preferinţa jurnaliştilor pentru formaţiile abstracte cu valoare tehnică, specializată se explică prin capacitatea derivatelor în *-itate* de a înlocui perifraze greoaie – „Pentru aceasta, el trebuie să-şi garanteze *legitimitatea* în exterior [...] şi *fidelitatea* în interior" (Dv 5, 2004: 3); „*Opacitatea* transparenţei" (RL 4110, 2003: 1). Unele derivate în *-itate* reprezintă creaţii de moment, accidente sau creaţii neobişnuite, ele lipsind din dicţionare: „Hotărât, nu le-ar strica un training de *multitaskialitate*, să-nveţe să vorbească şi să joace o mână de Solitaire în acelaşi timp" (Dv 4, 2004: 13) [–DEX, – DCR]).

1.2.4. Sufixul neologic cult *-iadă* revine în presa actuală, fără a fi la fel de productiv ca în anii '90. Sufixul se ataşează la teme substantivale, în majoritate neologice („Ministerul Muncii preia *cuponiada*" (RL 4370, 2004: 12) [–DEX, + DCR: (glumeţ, peior.) Istoria alambicată a primirii şi depunerii cupoanelor nominative de privatizare din sept.-oct. 1995]; „*Dosariada* I: Moştenirea" (D 389, 2000: 12) [–DEX,

+ DCR: (termen apărut după dec. 1989) Manipulare a celor cuprinse în dosarele securităţii sau ale altor instituţii]; „A fost, de fapt, o *mineriadă* fără mineri" (*22* 730, 2004: 1); „«*Mineriadă*» comunistă în Basarabia" (D 465, 2002: 12) [–DEX, + DCR: (pol.) ♦ **1.** Venirea brutală a minerilor în Bucureşti, pentru a restabili „ordinea" prin violenţă sau pentru a răsturna un guvern (în anii 1990-91) ♦ **2.** (prin extensiune) Orice act de distrugere făcut de un „comando" în care nu participă neapărat minerii]; „Imaginea bună a guvernului Năstase pe chestiunea europeană a fost o *potemkiniadă* creată de aparatul de imagine şi doar pentru uz intern!" (Dv 5, 2004: 4) [–DEX, – DCR]; „Sponsoriada PSD – faza pe ţară, ultima ediţie // Baronii locali, chemaţi la ...!" (RL 4205, 2004: 1) [–DEX, – DCR]).

Expresivitatea derivatelor în *-iadă* având ca bază cuvintele din lexicul uzual rezultă din contrastul dintre caracterul popular sau familiar al bazei şi natura livrescă a sufixului („Culmea *baroniadei* PSD la Iaşi // Un controlor de tren a fost trimis în judecată pentru 1.000 de lei" (RL 4266, 2004: 20); „«*Căpşuniada*» în Spania va atinge recordul în 2004" (RL 4242, 2004: 7) [–DEX, – DCR]). Creaţiile româneşti mai vechi cu sens denotativ, precum *cruciadă*, au servit ca model derivatelor recente în -*iadă* conotate ironic sau depreciativ:

> Ediţia 2004 a „*Baroniadei PSD*" a debutat, ieri, la sediul central al partidului de guvernămînt. Principala miză a acelor 4 zile de audieri cu baronii o reprezintă desemnarea candidaturilor pentru funcţiile publice ce vor fi scoase la mezat în alegerile locale. (EZ 3618, 2004: 7) [–DEX, – DCR]; „*Baroniadă*" veghează de poliţie şi SPP. (EZ 3618, 2004: 7).

1.2.5. Deosebit de productiv de-a lungul timpului în toate variantele limbii, sufixul *-re* formează substantive abstracte, pornind de la teme:

– *verbale*, cu diverse variante în funcţie de conjugare – cele mai numeroase sunt cele de conjugarea I, urmate de verbe la conjugarea a IV-a

> Şi atunci, de ce această *forţare* pentru un lucru altminteri muncit şi important, aşteptat de multă vreme? (EZ 3753, 2004: 1);
> *Guvernarea* bioenergetică (A 4361, 2004: 1);
> brambureala noastră specifică în materie de tranziţie a produs o despecializare gravă, o *lăbărţare* nedefinită (D 369, 2000: 15);
> O soluţie nedreaptă şi discriminatorie // *Pensionare* politică (RL 4333, 2004: 3);
> *Reciclarea* şi *colectarea* deşeurilor din mase plastice în impas // România continuă să se îngroape în gunoi (RL 4366, 2004: 4);
> *Reglare* de conturi (RL 4343, 2004: 25);
> Bătălia politică pentru puterea locală s-a încins în această săptămână, negocierile pentru *stârpirea* consiliilor judeţene şi locale devenind extrem de dure. (RL 4334, 2004: 3);

– *neverbale* – substantive comune:

> Altă *cădelniţare* (EZ 3764, 2004: 1);
> Nevestele baronilor locali din Suceava – specializate în *căpuşarea* finanţărilor UE (A 4239, 2004: 1);
> Timpul pierdut de România şi *maimuţăreala* cu aparenţe democratice ne împiedică să creditām sistemul cu o tentativă de rol pozitiv! (EZ 3741, 2004: 1);

...a căror minte nu e exclus să secrete *măscări* pe care tu, la vîrsta ta, nu ţi le-ai putut imagina. (D 360, 2000: 5);

Votarea opreşte *asfaltarea* (EZ 3759, 2004: 9)

sau nume proprii: „*Rus*”-*ificarea* Transilvaniei? (Ioan Rus) (RL 4343, 2004: 3). Aceste formaţii, care exprimă nume de acţiuni, circulă în limbajul publicistic datorită, în primul rând, preferinţei jurnaliştilor pentru expresia nominală cu caracter abstract, având, uneori, conotaţii peiorative:

Căpşunirea. În Spania (D 470, 2002: 18);

A fost un mare fals sau o contribuţie la *edificarea* democraţiei? (EZ 3741, 2004: 1);

...a promis 5 milioane de coco, bani pentru *reabilitarea* drumurilor judeţene. (AC 21, 2004: 8);

Trezirea de după alegeri (RL 4347, 2004: 2); „*Marea împăcare*” dezbină PRM Cluj (citat din fluturaşi cu proiectele lui Ioan Rus) (A 4343, 2004: 2);

Au venit la iarmarocul electoral în speranţa că vor mai prinde un mandat de *hibernare* (RL 4203, 2004: 3).

Numeroase sunt derivatele în *-re*, pentru care sunt atestate baze verbale în *-iza*, rezultând derivate substantivale abstracte cu sensuri specializate în domeniul politic, tehnic, economic – Jale mare la *contorizarea* pe ţară (EZ 3582, 2003: 2); „*Privatizarea* profiturilor şi *socializarea* pierderilor” (RL 4260, 2004: 4).

Nu puţine sunt cazurile în care derivatele în *-re* au ca punct de plecare infinitivul unor verbe în *-iza*:

– împrumutate –

Legea lui Ticu a fost mutilată până la aneantizare. (RL 4314, 2004: 1);

Cosmetizarea dosarelor Securităţii, caz penal (EZ 3586, 2003: 4);

Globalizarea, acasă, sub abajur (Dv 10, 2004: 16);

...chit că undeva în spatele lui Nea Nelu care-şi dădea cu părerea despre *globalizare* [–DEX, – DCR],

televizare şi *dolarizare*! (AC 21, 2004: 11);

– create în limba română

Pastor evanghelist – acuzat de *muşamalizarea* siluirii copiilor unui enoriaş bogat (RL 4317, 2004: 7);

Ani de zile, România s-a temut de orice formă de *regionalizare* care ar ameninţa unele zone ale sale. (RL 4343, 2004: 3) [–DEX, – DCR];

Iar *termopanizarea* eclezială rezidă în ofensiva inconştienţei şi a indolenţei, a *ţopizării* şi a gustului îndoielnic (D 549, 2003: 12) [–DEX, –DCR]);

– fără a putea stabili cu certitudine care este cuvântul primar – „*Democratizarea* heroinei” (A 4314, 2004: 1).

Multe dintre derivatele realizate prin cumulul de sufixe (*-izare*) par a avea caracter ocazional, formând substantive abstracte neînregistrate în dicţionarele româneşti, expresii condensate, sintetice, ale unor enunţuri mult mai lungi, a căror producere ar fi o dovadă flagrantă a încălcării binecunoscutului principiu al „economiei”:

Băsescu şi Stolojan au profeţit schimbarea în oraşul lui Sechelariu, chemând la // *Debaronizarea* Moldovei (EZ 3762, 2004: 5) [–DEX, –DCR];

Ce a produs Securitatea este deja depăşit în raport cu ce este pe cale să genereze *mafiotizarea* societăţii româneşti! (EZ 3741, 2004: 1) [–DEX, –DCR];

Prudenţializare (22 719, 2004: 4) [–DEX, –DCR];

Termopanizarea (şi) eclezială versus biserica albă (D 549, 2003: 12) [–DEX, –DCR]).

1.2.6. În presa scrisă actuală, sufixul vechi şi popular, de origine turcească, *-lâc* şi-a redus considerabil productivitatea în comparaţie cu perioada interbelică. Cele două exemple întâlnite au puternice conotaţii peiorative:

Machiaverlîcul globalizării (D 365, 2000: 12);

Calvarul *matrapazlâcurilor* cu terenuri a băgat un om în mormânt // Suveici funciare oploşite de autorităţile statului (RL 4324, 2004: 7).

1.3. În textul jurnalistic actual, unele dintre *derivatele diminutivale* cu sufixele *-aş, -el, -ică, -işor, -iţă, -uleţ, -uţ* sunt creaţii ad-hoc, antifrastice, uneori, cu sens predominant depreciativ, devenind o sursă de persiflare a societăţii actuale:

I-am văzut emoţionîndu-se sincer cînd a apărut «Aaa-di! Aaa-di! Aaa-di!», i-am văzut pozându-se zglobii cu catindatu', i-am văzut cu *balonaşe* şi *steguleţe* în mână. (Dv 18, 2004: 5);

Am scris, acum două săptămâni, despre popa Mihai Dincă de la biserica Postelnicu Tiru şi despre obiceiurile lui laice, îndeosebi acelea de a arunca în stânga şi-n dreapta *bancnoţele* de una sutana mie lei (AC 30, 2004: 2);

Miron Mitrea face *glumiţe* pe seama diplomatului: // Geoană a ieşit cu cicatrice, dar i-a plăcut (EZ 3756, 2004: 6);

Cum de se găsesc români care să cârtească împotriva *ţărişoarei* dragi? (EZ 3734, 2004: 1);

Două mici *VIP-uţe* care mai au mult pînă să ajungă la statutul de *VIP-ulici* (AC 2(683), 2005: 20).

În presa actuală, diminutivele sunt utilizate frecvent cu valorile peiorative, ceea ce reprezintă „o inovaţie faţă de perioada interbelică" (Stoichiţoiu Ichim 2001: 29):

– *valoarea antifrastică* a construcţiilor

Baronaş local, tupeu electoral (AC 21, 2004: 3);

Boieraşul de pictorial Adrian Cioroianu nu a fost pus pe listele partidului. (AC 30, 2004: 11);

Un fost *şefuleţ* de la „Doi ş'un sfert" aspiră să ajungă ca Bush (A 4235, 2004: 2);

Doi directori din cadrul Regionalei SNCFR Craiova au fost zburaţi din funcţii de către Miron Mitrea din cauza „*vilişoarelor*" de nebunii pe care şi le-au construit din lefurile de ... bugetari (RL 4330, 2004: 20);

– *de compătimire* – „...reluînd prezicerile unui *profesoraş* oarecare" (D 362, 2000: 4);

– *de dispreţ*

...*porcărelele* fără nici o perdea alternează cu *bănculețele* excrementale, este o destrăbălare de stupidități fără nici un haz și fără nici un Dumnezeu. (D 361, 2000: 15);

pentru că e un megabrand agresiv din vest, dar dacă îl scuturi mai bine, tot un *românaș* pârlit se dovedește a fi (Dv 4, 2004: 13).

Prin întrebuințarea lor, jurnaliștii exprimă o atitudine predominant ironică, de critică aspră la adresa vieții socio-politice și a oamenilor politici.

1.4. *Derivatele augmentative* sunt mai rar întâlnite în presa scrisă actuală. Sufixul *-oi*, moștenit din latină, este destul de productiv, păstrându-și același caracter depreciativ, care și-a pus amprenta și asupra diminutivelor

Abia când s-a spart *buboiul* s-a luat atitudine (RL 4178, 2003: 20);

...pe locul unde pornea altă dată Elisabeta Rizea cu demâncarea la partizani Bucur și-a tras un *viloi* de 21 de camere, fiecare cu toaleta ei. (AC 30, 2004: 8).

2. În ceea ce privește *prefixarea*, în limbajul jurnalistic actual, creațiile noi cu prefixe sunt mai puțin frecvente, fiind înlocuite de formațiile cu prefixoide.

Datorită caracterului cult, prefixele neologice *anti-, contra-, i(n)-, non-* sunt preferate celor vechi de origine latină ca *în-/îm-, de(s)-/de(z)-* sau slavă veche, precum *ne-*: „Clauza de *neconcurență*" (RL 4341, 2004: 25); „Uniunea Europeană și FMI resping ideea *neimpozitării* profitului reinvestit" (A 4352, 2004: 7).

Prefixele neologice formează derivate substantivale și adjectivale cu sens negativ, căpătând de cele mai multe ori valori stilistice de tipul conotațiilor ironice, peiorative, depreciative, condiționate contextual:

– *anti-*:

Pact *anti-baroni* (RL 4316, 2004: 3);

Înverșunarea *antibuticară* își arogă printre altele și meritul de a restabili respectul față de lege. (D 397, 2000: 12);

Stoichiță este omul invizibil, *cel mai anti-candidat* pe care l-a produs clasa politică până în prezent pentru că, de fapt, deși lansat, el nu candidează (RL 4304, 2004: 3);

Mascarada luptei *antidrog* (A 4313, 2004: 1);

cu un limpede mesaj *antieuropean* (Dv 23, 2004: 5);

Și, la spartul momentului de propagandă, pac, a declarat că unii români se duc la Bruxelles și fac României *anti-lobby*! (EZ 3734, 2004: 1);

Protagonist în 11 dosare penale // Senatorul-afacerist Culiță Tărâță – chemat cu citație de procurorii *anti-mafia* (A 4235, 2004: 1);

Campania *antișpagă* declanșată de un grup de organizații săptămâna trecută vine ca o prelungire firească a epidemiei de sinucideri din această vară (AC 32, 2004: 9); Un super-șoarece ar putea deveni personajul principal în războiul *antiterorist*, deoarece are simțul mirosului de 10.000 de ori mai dezvoltat decât cel normal (EZ 3748, 2004: 28);

– *contra-*

Literatura română *contraatacă* (RL 4312, 2004: 2);

Tinerii cineaști *contraatacă* (A 4325, 2004: 3);

Contraspionii și supraspionii României lucrează la greu. (A 4312, 2004: 1);

Fostul şef al *contraterorismului* american îl bagă la apă pe Bush (A 4271, 2004: 13);

– *i(n)-*, *non-*

Ba mai acceptă şi o mobilizare a profesorilor de sport din nu ştiu care sector, strânşi cu arcanul să-l aplaude cu muşchii lor de atleţi *non-politici* (EZ 3735, 2004: 1).

Numărul relativ mare al prefixelor cu valoare negativă este pus în legătură cu conţinutul „contestatar, opoziţionist, negator şi chiar demolator" (Preda 1992: 487) al presei româneşti actuale.

Alte prefixe neologice productive sunt:

– iterativul *re-*

Oprişan, *re-reînscăunat* cu ajutorul PRM şi PUR (RL 4341, 2004: 2);
Restructurarea restructurării (A 4256, 2004: 3);

– asociativul *co-*

Rolul ANRE – să vegheze la protecţia consumatorilor, dar să-i *cointereseze* şi pe investitori (A 4350, 2004: 7);
Coproterapie (Dv 29, 2004: 16);
Această *coproducţie* franco-belgiană, road movie politically incorrect despre doi bărbaţi în scaun cu rotile, a fost şi filmul din competiţie cel mai iubit de public. (RL 4323, 2004: 20).

În presa scrisă actuală am înregistrat numeroase încălcări ale regulilor derivării româneşti sub aspect semantic, gramatical şi stilistic, care afectează claritatea şi precizia comunicării. Derivatele ce dublează cuvinte deja existente în limbă, fără a aduce un plus de informaţie semantică sau stilistică, sunt mai lungi şi mai greoaie decât sinonimele lor, încălcându-se astfel o caracteristică a limbajului jurnalistic – economia lingvistică.

Bibliografie

Cvasnîi Cătănescu 2006: Maria Cvasnîi Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Dimitrescu 1995: Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc – ieri şi azi*, Cluj-Napoca, Editura Clusium Logos.

Guţu Romalo 2000: Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală: limba română de azi*, Versiune nouă, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional.

Guţu Romalo 2002: Valeria Guţu Romalo, *Dinamica limbii şi normele*, în *Perspective actuale în studiul limbii române* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 41-51.

Hristea 1984: Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, Ediţia a treia, revăzută şi din nou îmbogăţită, Bucureşti, Editura Albatros.

Hristea 2002: Theodor Hristea, *Inovaţii lingvistice negative în limba română contemporană*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 185-205.

Preda 1992: Irina Preda, *Îmbogăţirea lexico-semantică a limbii române actuale*, în „Limba română", XLI, nr. 9, p. 483-490.
Puşcariu 1976: Sextil Puşcariu, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, Editura Minerva.
Stoichiţoiu Ichim 2001: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura All.
Stoichiţoiu Ichim 2006: Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Izvoare

A = *Adevărul*, ziar naţional independent, Bucureşti.
AC = *Academia Caţavencu*, săptămînal de moravuri grele, Bucureşti.
D = *Dilema*, săptămînal de tranziţie, Bucureşti.
DCR = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Logos, 1997.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
Dv = *Dilema veche*, săptămînal de tranziţie, Bucureşti.
22 = *22*, săptămânal independent de analiză politică şi actualitate culturală, Bucureşti.
EZ = *Evenimentul zilei*, cotidian de informaţie, Bucureşti.
RL = *România liberă*, cotidian, Bucureşti, serie nouă.

Aspects of the Journalistic Derivation

The paper presents some remarks on journalistic derivation. They are suggested by the reading of several recent works in the field, as well as by the analysis of an extensive corpus of linguistic data concerning Romanian.

Several ideas are underlined: the derivation by affixation is still prolific in Romanian newspapers; the rapid assimilation of new words and their new meanings; the dynamics of journalistic derivation, both on the socio-cultural and on the temporal dimensions.

Bucureşti, România

Mentalitate şi structură lingvistică.
Reminiscenţe ale imaginarului cosmo şi antropogonic

Nicoleta POPA BLANARIU

Demersul nostru ţine de antropologia culturală. Obiectul de analiză – câteva expresii verbale – e pus în relaţie cu nişte structuri de mentalitate care l-au produs şi care, prin urmare, îi pot lămuri istoria şi semantismul. În astfel de cazuri, verbalul e o „reminiscenţă". S-a păstrat formula, dar originea ei e adesea obscură. Realitatea extralingvistică desemnată iniţial e în afara „orizontului mental" al (majorităţii) vorbitorilor de azi. Aceştia o ignoră, dar intuiesc semnificaţia de context a expresiei. Aşa se întâmplă cu structuri idiomatice precum: a) *a se face frate cu dracul*; b) *copil din flori*, cu echivalenţele *né(e) sous un chou* – în franceză – şi *born under a rose,* în engleză. (Toate trei – legate, graţie unei paradigme universale a imaginarului mitic, de expresia *a ieşi (ca) din pământ*).

Lucrarea noastră propune câteva ipoteze privind originea acestor expresii în tipare arhaice – şi structuri mitice – ale imaginarului colectiv: a) *mituri dualiste* – universal răspândite, în mediul folcloric şi în cel doctrinar-canonic – despre „frăţia" dintre diavol şi „bunul Dumnezeu"; b) mituri ale *maternităţii htoniene,* care apar, sub diferite forme, în mai toate culturile.

I. Între erezie şi *imitatio Dei: „a se face frate cu dracul"*

„A se face frate cu dracul" pare a fi un act epigonic, chiar unul de *imitatio Dei.* În tot cazul, expresia românească reflectă un strat al imaginarului colectiv – un ansamblu de credinţe şi reprezentări – care nu e strict local sau naţional, nici măcar specific european, ci (cvasi)universal. Expresia e o „reminiscenţă": concentrat verbal al unei viziuni mitice, arhaice. Expunerea noastră vizează, în principal, două aspecte: pe de o parte, evidenţierea unei legături între structura verbală şi mentalul colectiv, în configuraţia lui mitică; pe de altă parte, continuitatea unor structuri arhetipale (aşa-zis „dualiste"/ „dualistoide") ale imaginarului. Ele sunt de găsit – cu variaţii care nu schimbă fondul problemei – la mari distanţe în timp şi în geografia culturală a umanităţii.

Expresia românească *a se face frate cu dracul* rememorează o „situaţie originară" şi un act arhetipal: un gest al Creatorului la întemeierea lumii şi relaţia lui ambiguă cu un „Demiurg secund". Acesta e – generic numit – *Trickster* sau „Demiurg şarlatan" (Culianu 2002: 21–37). În mod particular, el poate fi Diavolul ori – în legende bogomilice – Satanael. „Antagonismul" (relativ) dintre cei doi

Creatori este nota specifică a credinţelor şi reprezentărilor *dualiste*[1]. El se manifestă ca o relaţie deopotrivă de *colaborare* şi *rivalitate*. Uneori, de „*consangvinitate*"[2] şi ostilitate, ca în tradiţia bogomilică, unde Satanael e primul născut al Domnului, iar Crist, al doilea. „Antagonismul" acesta e consfinţit – cu evidente asemănări de structură narativă şi imagistică – prin tradiţii populare (anterioare variantelor doctrinare, „savante" ale „dualismului") din Europa (balcanică şi estică, îndeosebi), Asia, America de Nord, Africa (dogonii din Mali[3]), Oceania, Australia. Miturile „dualiste" trec drept o „enigmă a istoriei religiilor" (Culianu 2002) prin larga lor răspândire, prin rezistenţa în timp şi prin dificultatea de a li se stabili cu certitudine originea sau centrul de difuziune. (Pe rând, acesta a fost localizat în Iran, la slavi şi bogomili, la fino-ugrici şi uralo-altaici; se adaugă ipoteza „genezei independente" în „diverse arii tematice"[4].) Eliade acceptă ideea unui focar unic de iradiere a dualismului, dar confirmă dificultatea de a-l repera. E unul dintre dosarele neclasate ale istoriei religiilor, la fel de incomod ca acela al „originilor limbajului" pentru lingvişti şi pentru colaboratorii lor din alte discipline.

Sprijinindu-se pe observaţiile lui Ugo Bianchi, Mircea Eliade nu exclude ca „anumite *credinţe 'dualiste' difuzate în Balcani şi în regiunile carpato-dunărene* să reprezinte resturi de credinţe religioase ale *substratului traco–scitic*" (Eliade 1995: 100). Deci anterioare „influenţelor" bogomilice[5] din secolul al X-lea şi chiar unor eventuale înrâuriri populare slave; acestea nu puteau veni mai devreme de secolul al VI-lea. Iar felul în care bogomilismul a pătruns în Europa nu e îndeajuns lămurit (Culianu 2002: 63). Oricum, cosmogonia dualistă e una dintre cele mai răspândite, mai ales în zona eurasiatică. Ea este, de fapt, singura cosmogonie 'populară' din Europa de Sud-Est", în condiţiile în care „cosmogoniile non-biblice au dispărut din folclorul Europei occidentale" (Eliade 1995: 135). Prezenţa unor elemente dualist(oid)e (*cf. Addenda*) nu este, pentru Mircea Eliade, o premisă suficientă spre a deduce primatul/ influenţa speculaţiei gnostico-maniheice asupra mentalităţii populare sud-est europene. E mai credibil (Eliade 1995: 120) că aceste „influenţe"

---

[1] Avem în vedere sensul specific al conceptului în istoria religiilor, distinct de acela din alte domenii. De pildă, din filosofie: „dualismul cartezian". Termenul *dualismus* a fost propus de Thomas Hyde, în 1700, pentru a desemna o caracteristică a religiei persane: opoziţia a două divinităţi (Ohrmazd şi Ahriman), asimilate – în plan ontologic, etic şi cosmologic – la două principii: „Binele" şi „Răul". (Lor le va corespunde o creaţie „bună" şi, respectiv, una „rea".) Ugo Bianchi dă următoarea definiţie: „Sunt *dualiste* religiile şi concepţiile de viaţă conform cărora *două principii, coeterne sau nu,* întemeiază existenţa, reală sau 'aparentă', a ceea ce există şi se manifestă în lume" (cf. Bianchi, *Prometeo*, *apud* Culianu 2002: 20–21).

[2] Cf. „Satana şi bunul Dumnezeu", in Eliade 1995: 86–134.

[3] La dogonii din Mali, se manifestă aceeaşi ambiguitate a „Demiurgului şarlatan", Ogo-Yurugu, Vulpoiul palid: „independent, dar nemulţumit de a fi astfel; activ, inventiv şi în acelaşi timp, distrugător; îndrăzneţ, dar şi temător; neliniştit, şmecher şi totuşi dezinvolt" (cf. M Griaule – G. Dieterlen, *apud* Culianu 2002: 34–35). „Solitar, incomplet şi mereu *revoltat*, *activ* însă, el va fi un agent *necesar* dezvoltării vieţii pe pământ" (cf. Ugo Bianchi, *Selected Essays*, *apud* Culianu, *op. cit.*).

[4] Cf. Veselovski, *apud* Culianu 2002: 22.

[5] În ceea ce priveşte apartenenţa bogomilismului la dualism, există o diferenţă de vederi. Culianu (2002: 254–262) vede în mişcarea bogomililor un caz de „pseudodualism": premisele acestuia sunt apropiate de cele ortodoxe, deşi „din ele derivă consecinţe etice şi antropologice de aspect puternic dualist". Adepţii înşişi se declarau „creştini" (Culianu 2002: 62). Însă Ugo Bianchi e de părere că bogomilismul e o formă de dualism, câtă vreme Diavolul bogomililor *organizează* lumea.

au consolidat şi extins în sens dualist o concepţie religioasă deja existentă în mediile populare: una în care „antagonismul" personajelor „polare" (precum cei doi Creatori) avea un rol însemnat.

Mircea Eliade[6] (1995: 86-137) – ale cărui observaţii sunt reluate şi dezvoltate de Ioan Petru Culianu (2002, 2005) – remarcă elementul comun din folclorul balcanic, din tradiţia iraniană, din doctrinele gnostico-maniheene şi din miturile amerindienilor. De pildă, Diavolul din cosmogoniile dualiste balcanice seamănă – funcţional, în schema mitului – cu „Prinţul întunericului" din credinţele gnostice şi maniheene: Demiurg secund, autor al *acestei* lumi imperfecte, pe care a creat-o şi pe care o guvernează fără nicio contribuţie a lui Dumnezeu. În gnoză, acesta e „Tatăl necunoscut", absolut transcendent şi „bun", fără nicio legătură cu condiţia sordidă a unei creaţii ratate, ivite dintr-o greşeală care s-a petrecut în lumea spirituală a eonilor. În unele variante gnostice, la originea acestui accident cosmo şi antropogonic se află Sophia, mama „Prinţului întunecat", creator – „Demiurg rău"[7] – al lumii materiale şi al condiţiei muritoare. Sub acest aspect, mitul gnostic seamănă cu tradiţii populare balcanice şi bogomilice. De asemeni, el se apropie de variante nord-americane ale cosmogoniei dualiste, în care e implicat, sub diferite forme – Coyot, Corb, Erete – personajul *Trickster*. Potrivnic şi colaborator al Creatorului (chiar continuator, după retragerea acestuia în cer), *Trickster* amerindian zădărniceşte încercarea de ameliorare a lumii. Drept urmare, prin directa lui contribuţie, condiţia umană e ireversibil alterată: supusă morţii şi suferinţei (Culianu 2002: 31–33, 148–150). În câteva legende ruseşti, central-asiatice şi siberiene, *Trickster* – în ipostaza Diavolului – este, de asemeni, sursa/ principiul lumii materiale: el ştie unde se află *materialul* trebuitor pentru facerea lumii (Eliade 1995: 119).

Îndelunga supravieţuire şi larga răspândire a acestui scenariu mitic impun o explicaţie. Pe de o parte, se găsea – în contribuţia cosmogonică a Diavolului – o cauză a imperfecţiunii Creaţiei şi a Răului pe care ea îl conţine. Originea Răului fiind altundeva, Dumnezeu – *deus otiosus* – nu mai e răspunzător de neajunsurile existenţei. Diavolul/ *Trickster*/ „Demiurgul şarlatan" e „ţapul ispăşitor", pentru ca „bunul Dumnezeu" să iasă basma curată la judecata creaturii. Postularea antinomiei celor două principii – care îşi dispută lumea şi, totodată, conlucrează la întemeierea ei – salvează, printr-un tertip speculativ, ideea de (şi credinţa într-un) Bine suprem. Pe de altă parte, relaţia celor doi creatori – „Satana şi bunul Dumnezeu" – e una de „camaraderie", chiar de amiciţie sau „consangvinitate". Ea transpune astfel, în simboluri mitice, principiul arhaic al totalităţii: *coincidentia oppositorum*. (Uneori, legătura între rivali nu mai e de „frăţie"/ „consangvinitate", ci contractuală. Motivul contractului între Dumnezeu şi Satan apare în versiuni bulgare şi iraniene[8].)

---

[6] Eliade valorifică nişte cercetări anterioare, ale lui Iordan Ivanov, Oskar Dähnhardt, Veselovski, J. Feldmann.

[7] Eseul lui Emil Cioran, cu acelaşi titlu, valorifică, aşadar, un motiv obsedant al imaginarului religios şi – abia apoi – literar. El circulă şi rezistă consecvent, adesea subversiv, de la tradiţia mitică arhaică, la maniheism, gnoză şi bogomilismul din jurul Dunării inferioare (sec. al X-lea) până la erezia catară din zona provensală (sec. XII) şi ecourile ei în italia de Nord (sec. XV), chiar mai departe şi mai târziu. Exegeza a pus în evidenţă „reminiscenţe" de imaginar gnostic în literatură, de la Goethe şi *Sturm und Drang* la romantici şi autorii moderni: existenţialiştii (Hans Jonas, *apud* Culianu 2006), Bulgakov, Hesse, Thomas Mann, Proust, Kafka, Beckett, Borges (Bloom 2007: 448–513).

[8] Într-o legendă bulgară, Satan se naşte din umbra – chiar din porunca – lui Dumnezeu şi-i

Antagonismul „dualist" e indisociabil de personajul *Trickster* – o variantă a „răului necesar" –, inclusiv sub forma „fratelui" diabolic pe care şi-l ia Dumnezeu părtaş la creaţie. În imaginaţia populară, Dumnezeu la ananghie – în criză de idei sau de material de construcţie – se ajută cu cine poate. În unele variante, Dumnezeu adoarme după creaţie şi/ sau e incapabil să-şi finalizeze singur opera. „Inerţia lui mintală"[9] e compensată – ca în cazul lui Ohrmazd iranian – de ingeniozitatea Diavolului[10]. Dumnezeu – în cosmogoniile dualiste ale bogomililor şi în legende populare sud-est europene – creează lumea cu sprijin diavolesc, pentru că altcumva nu ştie. Tot astfel, creatura – depăşită de dificultatea încercării – leagă frăţie cu dracul. Ceea ce, până la urmă, e un anume fel de a interpreta – de a răstălmăci sarcastic, prin jocul lingvistic – imperativul *imitatio dei.* În culturile tradiţionale, acesta e corelat valorii exemplare a mitului şi garantează eficienţa activităţii umane: „Aşa au făcut zeii, aşa fac oamenii", „Trebuie să facem ceea ce zeii au făcut de la început" (*apud* Eliade 1978: 5-6). Prin recurs la autoritatea tradiţiei, se justifică mitic diverse practici din comunităţile tradiţionale. A fi/ a se face „frate cu dracul" e încă o vorbă în doi peri, care îmbogăţeşte paremiologia autohtonă cu un vestigiu de mentalitate şi credinţă arhaică, nu doar balcanică, ci universală.

Expresia în discuţie şi relaţia ei cu fondul popular de credinţe, mituri şi legende confirmă concluzia lui Lucian Blaga din *Spaţiul mioritic* (Blaga 1969: 187): „(...) în genere, românul nu prea face saltul în schisma spirituală. Ispita aceasta se istoveşte în sufletul nostru popular printr-un proces de sublimare, pe planul imaginaţiei legendare şi poetice. Tendinţa schismatică, atât de generală în Europa", se manifestă la români printr-un fel aparte de creativitate: „creaţii care nu depăşesc (...un) anume joc al imaginaţiei şi care pot să circule fără nume, fără paternitate şi fără răspundere". La români, „ispita schismatică se sublimează în vis liber şi în viziuni". Ea „nu se dezvoltă în doctrină şi nu ajunge la creaţia sectară, de noi cuiburi de viaţă religioasă". Particularitate prin care – constată Blaga – „sufletul colectiv" românesc se deosebeşte de cel rusesc, atras de „schismă, eres şi sciziunea sectară".

Addenda: „Dualism" popular românesc în context universal (corpus selectiv)

I. a) Într-un mit cosmogonic din Moldova – amintit de Nicolae Cartojan într-o lucrare de referinţă, *Cărţile populare în literatura românească* –, apare motivul relaţiei ambivalente, de colaborare/ adversitate, dintre Satana şi „bunul Dumnezeu", părtaşi la facerea lumii. Astfel descris, raportul lor e simptomatic pentru cosmogoniile dualiste. „Când Dumnezeu s-a hotărât să facă Pământul, a trimis pe Satana în fundul mării, ca să ia de acolo sământă de pământ în numele Lui şi să i-o

---

propune să împartă lumea între ei. În varianta iraniană, Diavolul obţine de la Ohrmazd dreptul de a face rău. De această învoială dau seamă doi martori (Eliade 1995: 119).

[9] Cf. Eliade 1995: 95–97.

[10] Într-o legendă bulgară, Pământul creat de Dumnezeu se lăţise prea mult şi Soarele nu-l mai putea cuprinde. Dumnezeu i-a creat pe îngeri şi l-a trimis pe îngerul războiului la Satan, ca să-i ceară sfatul. Îngerul n-a izbutit să se apropie de Diavol. Aşa că Dumnezeu a poruncit albinei să se aşeze pe umărul diavolului şi să ia seama la ce spune el. Astfel, Dumnezeu a găsit soluţia problemei: „O! Ce prost e Dumnezeu!" se minuna Diavolul. „Nu ştie că trebuie să ia un baston, să facă semnul crucii în cele patru vânturi şi să zică: 'Atât pământ ajunge!'" (Eliade 1995: 93–94).

aducă la suprafaţa apei". Trimisul se scufundă de două ori, dar nu ia „sămânţă de pământ" în numele Domnului – cum i s-a poruncit –, ci numai în numele său. Drept urmare, la suprafaţa apei, „toată sămânţa de pământ i-a scăpat printre degete". Abia a treia oară, a luat-o *şi* în numele lui Dumnezeu. Ca în mitul iranian despre fraţii potrivnici – Ohrmazd şi Ahriman –, lumea e un amestec de bine şi rău. E produsul unei duble contribuţii: a lui Dumnezeu şi a partenerului său, *Trickster* („Demiurgul şarlatan").

I. b) Într-o legendă din *Transilvania*, Diavolul îi dă bineţe lui Dumnezeu, cu formula: „Bună ziua, *frate*!". Diavolul e o formă de alteritate în care divinitatea refuză să vadă o dimensiune a propriei naturi. E un parteneriat tipic dualist. „La început, nu erau decât apele. Dumnezeu se gândea să facă lumea, dar nu ştia nici *cum* s-o facă, nici *pentru ce*. Era iritat că nu avea nici frate, nici prieten. (...) Furios, (Dumnezeu) îşi aruncă bastonul pe ape. El se transformă într-un copac mare şi sub copac, Dumnezeu îl zări pe Diavol care-i zise râzând: 'Bună ziua, frate! Tu n-ai nici frate, nici prieten. Eu îţi voi fi frate şi prieten!' Dumnezeu se bucură şi-i zise: 'Nu-mi vei fi frate, ci prieten. Eu nu trebuie să am frate' " (Eliade 1995: 88–89). Împreună, cei doi vor crea lumea. Nu fără trădarea săvârşită de Diavol.

I. c) Tudor Pamfile, în *Povestea lumii de demult* (Pamfile 2006: 13), menţionează o veche credinţă din Oltenia, pe care o consideră „influenţă accidentală cărturărească": „ (...) *cel mai vechi Dumnezeu este Sabaot*, (...) după dânsul a venit Amon, (...) după aceasta a stăpânit Apolon, (...) acesta a lăsat în locu-i pe Dumnezeu, înaintaşul lui Iisus". În (Pamfile 2006: 17–29), există variante ale cosmogoniei dualiste, care îi are drept protagonişti pe „Fârtatul" şi „Nefârtatul".

I. d) Potrivit unor versiuni *finlandeze* (*apud* Eliade 1995: 91), „înainte de crearea lumii, Dumnezeu se afla pe o coloană de aur, în mijlocul mării. Zărindu-şi *imaginea în apă*, (Dumnezeu) strigă: 'Ridică-te!' Imaginea era *Diavolul*". Iar Dumnezeu îi cere sfatul: cum ar putea face lumea?

I. e) Într-o variantă *rusească*, diavolul îi propune lui Dumnezeu să-i devină frate de sânge: „Tu să fii mezinul, iar eu fratele cel mare!" Cum Dumnezeu izbucneşte în râs, Diavolul se mulţumeşte cu locul mezinului. Dumnezeu face semnul crucii şi interlocutorul dispare. În legendă, figurează vechiul motiv – aici, creştinat – al „fraţilor duşmani". Acesta e atestat (şi) in zurvanismul iranian: Ahriman cel întunecat se naşte primul, printr-un şiretlic menit să-i asigure puterea absolută; iar Ohrmazd cel luminos, al doilea.

1. f) Tema centrală a cosmogoniilor *californiene* este conflictul Creatorului cu Coyotul. Creatorul vrea să facă „lumea paradisiacă şi omul nemuritor" (Eliade 1995: 122, Culianu 2002, Culianu 2005). Dar Coyotul aduce moartea şi distruge pământul.

II. „Descendenţa telurică": *Terrae fillius*

Confirmând o structură arhaică şi universală a imaginarului colectiv – motivul *maternităţii htoniene* – „copilul din flori era numit *Terrae fillius*" (Eliade 1992: 237). E de presupus că echivalenţele acestei expresii în diferite limbi indo-europene – între care (fr.) *né(e) sous un chou* şi (engl.) *born under a rose* – s-au constituit pe baza aceloraşi mecanisme ale imaginarului. (Aceasta nu exclude, totuşi, ipoteza evocării metaforice a unor circumstanţe specifice ale naşterii). Mentalitatea arhaică

asociază în aceeaşi paradigmă (Eliade 1964: 232) (ceea ce constituie) pământul şi ceea ce îl înconjoară: ape, vegetaţie, structuri minerale, forme de relief. Adică prima „valorizare religioasă a pământului a fost *indistinctă*. (...) Tot ce *este* pe pământ este *laolaltă*, alcătuind o mare unitate" (Eliade 1992: 232). Într-o intuiţie primară, pământul înseamnă tot ceea ce există în preajma omului. Pentru mentalitatea arhaică, a fi *„om al locului"* nu înseamnă doar a-i aparţine prin rezidenţă – în sensul de astăzi –, ci a fi, la propriu, un produs al „locului". Pământul „natal" ar fi realmente implicat în ontogeneză. După A. Dieterich, „pământul reprezintă locul unde şade copilul înainte de a se naşte; *nu simbolic*, ci ca Pământ Mamă, în sens material, la fel după cum este şi adăpost al morţilor" (Dieterich, *Mutter Erde*, 1905, *apud* Van Gennep 1996: 57). În unele credinţe germane, australiene, africane, „sufletele (în sensul cel mai larg al termenului) ce se vor naşte trăiesc sub sau în stânci". La diferite popoare, se crede că ele trăiesc în arbori, în tufişuri, în *flori* sau în *legume*, în fântâni, izvoare, lacuri, ape curgătoare etc. (Van Gennep 1996: 57). De aici, e posibil să fi derivat expresiile *copil din flori*, (fr.) *né(e) sous un chou,* (engl.) *born under a rose* şi altele asemenea.

Aşadar, individul nu e atât un produs biologic, cât unul „cosmico-matern" (Eliade 1992: 233). Tatăl e părinte numai în sens social, nu şi biologic. El doar îşi „recunoaşte" copiii – le dă o identitate socială – printr-un ritual care, la multe popoare, se desfăşoară ca o adopţie. Ridicându-şi copilul de la pământ (*de terra tollere*), în semn de recunoaştere, tatăl îl preia de la „adevărata" lui mamă, Terra. Oameni „ai locului", indivizii există/ se constituie în mediul cosmic înconjurător ori sunt „aduşi" de fauna acvatică (peşti, broaşte, lebede etc.)[11]. „Sufletele (în sensul cel mai larg al termenului)" trec, din mediul natural de obârşie, în pântecul mamei şi îşi desăvârşesc forma umană, fără contribuţie paternă. Orice nou-născut este – potrivit acestor credinţe – copil al pământului (*Terrae fillius*), al florilor, al vegetaţiei în general, fie ea „varză" (*chou*) sau „trandafir" (*rose*). Ceea ce face deosebirea este de ordin social: asumarea de către tată.

Expresiile în discuţie pot fi interpretate nu doar ca metafore, ci, deopotrivă, ca „reminiscenţe" ale unei viziuni arhaice asupra ontogenezei: om „al locului", individul e mai mult produs htonian *lato sensu* decât descendent biologic al părinţilor săi. În anumite forme, această reprezentare supravieţuieşte în mitologia clasică. Iată câteva exemple, dintre cele mai cunoscute. Ca scenariu antropogonic, miturile *autohtoniei* le erau familiare vechilor greci şi amerindienilor (Lévi-Strauss 1978). Unul e relatat în *Metamorfozele* lui Ovidiu. După potop, Deukalion – descendentul lui Prometeu – şi titanida Pyrrha recreează omenirea, din „oasele marii mame", Pământul, aruncând pietre în urma lor. Tot în tradiţia grecilor, primii locuitori ai Tebei (*spartoi,* între care cei cinci întemeietori ai aristocraţiei tebane) au ieşit din pământ – înarmaţi şi gata de luptă –, pe locul unde Cadmos a împrăştiat dinţii monstrului învins. La fel, se ivesc Giganţii (*Gegeneis)*, pe câmpia lui Ares din Colhida, arată de Iason din porunca regelui Aietes.

[11] Probabil de aceea se spune, uneori, că pe nou-născut îl „aduce barza".

Bibliografie

Arvinte 2002: *Normele limbii literare în opera lui Ion Creangă*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Blaga 1969: Lucian Blaga, „Spaţiul mioritic", in *Trilogia culturii*, cuvânt înainte de Dumitru Ghişe, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1969.

Bloom 2007: Harold Bloom, *Canonul occidental. Cărţile şi Şcoala Epocilor*, ediţia a doua, traducere de Delia Ungureanu, prefaţă de Mircea Martin, Bucureşti, Grupul Editorial Art.

Chevalier, Gheerbrant, 1993: Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, vol.2, coordonatori: Micaela Slăvescu, Laurenţiu Zoicaş, traducători: Daniel Nicolescu, Doina Uricariu, Olga Zaicik, Laurenţiu Zoicaş, Irina Bojin, Victor-Dinu Vlădulescu, Ileana Cantuniari, Liana Repeţeanu, Agnes Davidovici, Sanda Oprescu, Bucureşti, Editura Artemis.

Ciorănescu 2002: Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române,* Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Coşeriu 1994: Eugen Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii*, cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chişinău, „Ştiinţa".

Culianu 2002: Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului. Istorie şi mituri*, ediţia a doua, traducere de Tereza Culianu Petrescu, cuvânt înainte al autorului, postfaţă de H.-R. Patapievici, Iaşi, Polirom.

Culianu 2005: Ioan Petru Culianu, *Arborele Gnozei. Mitologia gnostică de la creştinismul primitiv la nihilismul modern*, ediţia a doua, traducere de Corina Popescu, Iaşi, Polirom.

Culianu 2006: Ioan Petru Culianu, *Gnosticism şi gândire modernă: Hans Jonas*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu şi Şerban Anghelescu, postfaţă de Eduard Ircinschi, Iaşi, Polirom.

Dumistrăcel 2001: Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe: expresii româneşti. Biografii – motivaţii*, ediţia a doua, revăzută şi augmentată, Iaşi, Institutul European.

Eliade 1978: Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, traducere de P.G. Dinopol, Bucureşti, Univers.

Eliade 1992: Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, cu o prefaţă de Georges Dumézil şi un cuvânt înainte al autorului, traducere de Mariana Noica, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade, 1995: Mircea Eliade, „Capitolul III: Satana şi bunul Dumnezeu: Preistoria cosmogoniei populare româneşti, in *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile şi folclorul Daciei şi Europei Orientale*, traducere de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Lévi-Strauss 1978: Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, traducere de I. Pecher, Bucureşti, Editura Politică.

Mesnil, Popova: 1997: Marianne Mesnil, *Etnologul, între şarpe şi balaur;* Marianne Mesnil şi Assia Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*, cuvânt înainte de Paul H. Stahl, traducere de Ioana Bot şi Ana Mihăilescu, Bucureşti, Editura Paideia.

Mihăescu, 1966: H. Mihăescu, *Influenţa greacă asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, Editura Academiei.

Pamfile 2006: Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, ediţie îngrijită şi prefaţată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Vestala.

Scriban 1939: August Scriban, *Dicționaru limbii românești,* Iași, Institutul de Arte Grafice Presa Bună.
Tohăneanu 1995: G.I. Tohăneanu, *Dicționar de imagini pierdute*, Timișoara, Amarcord.
Van Gennep 1996: Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, postfață de Lucia Berdan, Iași, Polirom.
Vernant 1995: Jean-Pierre Vernant, *Mit și gândire în Grecia antică. Studii de psihologie istorică*. Traducere de Zoe Petre și Andrei Niculescu, cuvânt înainte de Zoe Petre, București, Meridiane.

Mentalité et structure linguistique. Réminiscences de l'imaginaire cosmo et anthropogonique

On (se) propose une étude d' anthropologie culturelle. Notre objet d' analyse – quelques expressions verbales – a trait à des structures de mentalité qui sont à même d' en tirer au clair l' histoire et le sémantisme. Dans de tels cas, la structure verbale est une “réminiscence”: on l' emploie encore, on la comprend dans son co(n)texte même; pourtant, on en a perdu la mémoire des origines. La réalité extra-linguistique qu' elle a désignée auparavant déborde l' “horizon mental” (de la plupart) des gens d' aujourd' hui. C' est ce qu' il arrive à des expressions idiomatiques telles que: a) roum. *a se face frate cu dracul* (littéralement, “se lier d' amitié avec le diable, en devenir frère”; ou bien, en traduction libre, “il faut hurler avec les loups pour arriver à son but”); b) roum. *copil din flori,* fr. *né(e) sous un chou,* angl. *born under a rose*. Sémantiquement, ces trois dernières reviennent au même. Elles s' enracinent dans de très anciennes structures de l' imaginaire collectif: a) des *mythes “dualistes*”, largement répandus dans les milieux populaires, tout comme dans les traditions doctrinaires des quatre coins du monde; b) des variantes d' une seule et même image mythique, elle aussi connue presque partout, dans les cultures traditionnelles: *Terra Mater/ Mutter Erde.*

Bacău, România

Prezența/Locul anglicismelor în suplimentul „Ziarului financiar”: îmbogățire a limbajului economic sau disconfort în exprimare și în înțelegere?

Ana SANDULOVICIU

1. Observații preliminare

Lucrarea de față a pornit de la ideea unei analize a ponderii, prezenței și modului de întrebuințare a cuvintelor de origine străină, mai exact a anglicismelor, din limba română întâlnite în presă sau, restrângând aria, în anumite publicații ce fac parte din presa economică. Pentru că intruziunea unor astfel de termeni a fost și este privită oarecum cu suspiciune, se știe, atât de lingviști, cât și de publicul larg, am încercat să stabilim în ce măsură este comunicarea supusă unor distorsiuni prin folosirea, în marea majoritate a cazurilor, a unor cuvinte provenite din engleza britanică sau americană.

Corpusul de texte la care se va face referire aparține suplimentului „Ziarului financiar”, intitulat „După afaceri”; aici sunt reunite articole ce trimit, întotdeauna, *au dernier cri*, fie că e vorba de noutățile din modă, tehnologie, gastronomie etc., sau de descrierea celor mai motivante posturi care pot fi ocupate într-o societate multinațională în România. Alegerea acestui eșantion de texte nu a fost nicidecum întâmplătoare, ci motivată, așa cum se va putea constata, de prezența în număr foarte mare a împrumuturilor, fie ele cel mai adesea anglicisme sau americanisme.

Încă de la început, atunci când ne gândim la receptarea unui astfel de text, apare o primă întrebare: a fost el scris exclusiv pentru un public foarte restrâns, care are capacitatea de a înțelege terminologia de origine străină? Și, totuși, o astfel de explicație nu pare foarte convingătoare, deoarece respectivul ziar este citit, fără îndoială, de un grup mult mai larg de lectori, care nu au, cu siguranță, abilități în descifrarea anglicismelor, acestea aparținând, nu în ultimul rând, și unui limbaj de specialitate. Prin urmare, o a doua întrebare trimite, în mod firesc, la rațiunile care îi îndeamnă pe autorii articolelor din suplimentul „După afaceri” să le redacteze într-o asemenea manieră.

Explicațiile sunt mai multe și, pentru a fi clarificate, este nevoie de câteva succinte precizări teoretice.

Dacă timp de două secole marea majoritate a neologismelor limbii române au fost preluate din franceză, în a doua jumătate a veacului trecut, pe baza intensificării contactelor culturale, tehnico-științifice, a legăturilor economice, influența englezei devine aproape totală și duce, de fapt, la o internaționalizare a lexicului, „[...] la statuarea unei limbi internaționale” (Prelipceanu 2003: 47). Perioada postdecembristă este mai elocventă din acest punct de vedere. Are loc acum o adevărată avalanșă terminologică, explicabilă, sub aspectul socio-economic, prin încercarea de a se recupera, pe plan real și prin limbaj, diferențele foarte mari dintre

economia românească şi aceea a ţărilor dezvoltate. „Drept urmare, contactul dintre limbi dă naştere unor împrumuturi a căror direcţie principală o constituie mişcarea dinspre limba care a progresat cel mai repede în domeniul dat spre aceea ai cărei vorbitori sunt nevoiţi sau tentaţi ca, odată cu importarea unor noi rezultate ştiinţifice, tehnice, sau a unor practici economice etc., să preia şi termenii care le desemnează în ţara de origine" (Constantinescu-Chiriacescu 1979: 1–2).

Se poate afirma deci că un stil funcţional precum cel economic şi comercial are tendinţa de a prelua termenii englezi tocmai datorită extraordinarului său dinamism şi necesităţii de a fi în acord cu ceea ce se întâmplă în practică. Dacă despre conceptul de limbaj de specialitate se vorbeşte în lingvistica românească încă din anii '60, atunci când stilurile funcţionale erau oarecum într-o etapă de formare şi transformare, integrarea noii terminologii le conferă acestora o şi mai mare autonomie. Spre deosebire de Franţa, unde lingviştii au dus şi duc încă lupte aprige împotriva pătrunderii englezismelor în limba franceză, văzută şi ca „[...] o subjugare culturală a Franţei de către lumea anglo-saxonă" (Prelipceanu 2003: 10), cercetătorii români par a fi mai indulgenţi în această privinţă. Ileana Constantinescu este de părere că româna se confruntă cu aceeaşi problemă pe care a traversat-o şi franceza, şi care a dus la apariţia termenului „frangleză", căruia cercetătoarea îi găseşte corespondentul „romgleză" (Constantinescu 1996: 12). Însă, dat fiind contextul european şi faptul că schimbările sunt întotdeauna reflectate fidel de lexic, lingviştilor români nu le rămâne decât să analizeze fenomenul şi să încerce să propună soluţii dintre cele mai potrivite.

La rândul său, Cristina-Maria Prelipceanu enumeră cauzele care au dus, pe plan mondial, la influenţa englezei, prima dintre ele fiind economico-socială, dată de „[...] importanţa economică actuală a Statelor Unite ale Americii şi, sub influenţa acestora, a Marii Britanii" (Prelipceanu 2003: 90). Alte cauze ar mai ţine de tehnicile şi produsele foarte noi care vin din Statele Unite, de capitalul străin care stă la baza societăţilor multinaţionale, de modă, de snobism şi, de asemenea, de un aspect lingvistic, şi anume „marea capacitate combinatorie a limbii engleze, concizia sa (compunerea prin juxtapunere, conversiunea etc.)" (Prelipceanu 2003: 91).

Reîntorcându-ne la problema de la care am pornit, şi anume îmbogăţirea lexicului prin împrumuturile din limba engleză, trebuie amintit că acestea pot intra în limbă în mod direct, fenomen numit *anglicizare*, în al doilea rând prin *românizare* şi, în sfârşit, prin *calchiere* (Prelipceanu 2003: 91). Însă, înainte de a trece la analizarea termenilor din grupul de texte menţionat mai sus, se va încerca o evaluare a locului neologismelor venite din engleză în două dicţionare apărute foarte recent.

Mai întâi, în DTE, anglicismele înregistrate sunt date cu o singură formă, aceea de singular, fără a li se preciza genul în limba română. Sunt înregistrate atât substantive simple, cât şi compuse. Marea majoritate sunt termeni pătrunşi foarte recent în limbă şi aparţinând diferitelor ramuri ale domeniului economic (financiar-bancar, marketing, management etc.), de exemplu: *benchmarking*, *blue chip*, *cash-flow*, *hot money*, *hedgind*, *go-go-fund*, *goodwill*, *ex-right*, *netting*, *out-of-line*, *split-run*, *tender*, *yuppy* etc. Mai apar şi o serie de cuvinte deja prezente şi în alte dicţionare, al căror sens este cvasicunoscut unui public „mediu": *bonus*, *broker*, *brainstorming*, *cash*, *cash on delivery*, *dealer*, *dumping*, *duty-free*, *factoring*, *fixing*, *franchising*, *holding*, *hardware*, *imput*, *insider*, *incoterms*, *lock-out*, *leasing*,

management, merchandising, marketing, output, outright, overdraft, offshore, stand-by, voucher etc. Se poate observa imediat că toate aceste cuvinte nu prezintă modificări grafice şi/sau fonetice.

În NDU, situaţia anglicismelor care aparţin limbajului economic este puţin diferită. În primul rând, termenii furnizaţi nu sunt foarte recenţi, fapt firesc, de altfel, pentru că nu este vorba de un dicţionar de limbaj specializat. Substantivele sunt date, acolo unde este cazul, cu formă de plural, deci deja adaptate la sistemul limbii române, spre deosebire de dicţionarul menţionat anterior, unde se păstrează forma din engleză: *broker/brokeri, cater/catere, brand/branduri, broker/brokeri, discount/discounturi, folder/foldere, hacker/hackeri, maus/mausuri, marke/marketuri, marketizare/marketizări, pub/puburi, staf/stafuri, training/traininguri, voucher* etc. Sintetizând starea de lucruri din ultima lucrare, care are în vedere limba comună, ajungem la următoarea concluzie: faptul că autorii au avut în vedere acest tip de termeni trebuie apreciat, deoarece folosirea lor foarte frecventă atestă intrarea lor în limba română. Se pot stabili, astfel, două grupe de substantive, în funcţie de gen, masculine (*masterand/masteranzi, broker/brokeri*) şi neutre (*discount/discounturi, folder/foldere, tramping/trampinguri*), cele mai numeroase, apoi adjective folosite şi ca substantive (*cash, gay*).

2. Suplimentul „După afaceri". Studiu de caz

Aprecierea fenomenului pătrunderii şi funcţionării anglicismelor în limbajul economic şi comercial al limbii române nu poate fi făcută, până la urmă, decât analizându-se întrebuinţarea acestora într-un act concret de comunicare. Precum s-a mai precizat, vom analiza câteva numere ale suplimentului „După afaceri" al „Ziarului financiar", apărute în decursul anului 2008. În urma lecturii acestora, se poate afirma că scrierea lor nu este destinată în exclusivitate oamenilor de afaceri sau specialiştilor în economie, ci unui public receptor destul de larg, ale cărui competenţe de comunicare jurnalistul ar trebui să nu le neglijeze.

Anglicismele care apar în mod frecvent în cele şase numere ale suplimentului „După afaceri" sunt: *advertising, blog, blogging, broker, brokeraj, brand, boom, business, business hi-tech, business unit manager,* (îmbrăcăminte) *casual, catering, corporate, corporate-spa, call-center, cutting-edge, design, designer, dress code, display, euro, executive assistant, executive search, fair-play, flairtending* (ştiinţa de a combina alcoolul şi de a mânui sticlele), *fashion adviser, feed-back, fresh, fund raising, gadget, glamour, green card,* (aparatură) *hi-tech, investment-banking, ice tea, in and out door, internet wireless, jeans, job, joint-venture, kitschos, leasing, living,* (muzică) *lounge,* (marcă) *low cost, marketing, manager, management* (locuţiunile *middle* sau *top management), offshore, out-sourcing, pet, pop-glamour, private banking, pub, puzzle, recruiter, road-trip, roaming, shopping, showroom, soft-drinks, smart casual, squatting* (de la verbul *squat* „a se ghemui, a se cuibări"), *squatter, stand-by, stick, task, team building, tuner, trainee, training, vintage, wealth-management, week-end, zapping* etc.

Ca o primă concluzie, utilizarea termenilor de origine engleză în această publicaţie nu poate decât să surprindă, mai întâi, prin numărul mare de cuvinte

prezente şi, în al doilea rând, prin folosirea repetată a unor anglicisme devenite deja extrem de uzuale în limba română.

Statistic vorbind, există cuvinte care, în cele şase numere de ziar, apar cu o frecvenţă deosebită, cum ar fi:

– *business*, de şase ori;
– *marketing*, de zece ori;
– *manager*, de şapte ori;
– *brand*, de nouă ori;
– *trening*, de două ori
– *job*, de şase ori;
– *team building*, de patru ori;

Un lucru este sigur, şi anume că pătrunderea acestor termeni în limbajul economic şi de afaceri românesc se produce în ritm rapid, dicţionarele rămânând mai tot timpul în urmă în ceea ce priveşte înregistrarea lor (cf. Prelipceanu 2003: 101).

De câteva ori, destul de rar însă, autorul unui articol consideră că ar fi bine să dea în paranteză traducerea termenului sau a sintagmei folosite: „ice-tea-ul (ceai gata preparat)", „squatting (de la verbul squat – a se ghemui, a se cuibări)", „flairtending (ştiinţa de a combina alcoolul şi de a mânui sticlele)".

O modalitate de a clasifica termenii enumeraţi mai sus ar fi următoarea:

a) prima categorie cuprinde anglicisme care nu au corespondent în română sau sunt foarte dificil de tradus, de exemplu: *blog*, *feedback*, *hobby*, *leasing*, *management*, *marketing*, (muzică) *lounge*, (serviciu de) *roaming*, *showroom*, *stick* (de memorie), *vintage* etc.;

b) în a doua categorie intră termenii care deţin un corespondent în română, care, în funcţie de context şi de vorbitor, sunt sau nu preferaţi anglicismelor: *business/afaceri*, *fair-play/cinste*, *corectitudine*, *shopping/cumpărături*, *glamour/eleganţă*, *job/slujbă*, (a bea un) *fresh/un suc proaspăt*, *joint ventures/societăţi mixte*, *broker/agent de bursă*, *comisionar*, *brand/marcă* etc.;

c) sintagme formate în mod forţat, hibride, aşa cum le numeşte Cristina-Maria Prelipceanu, de exemplu: muzică *lounge*, marcă *low cost*, *brand* de lux, contract de *joint venture*, portofoliu de *branduri*, segmentul *ice tea*, piaţa de *soft-drinks*.

Din punct de vedere gramatical, multe substantive sunt lăsate cu forma din engleză, la care se adaugă articolul hotărât din limba română: *pub-uri*, *training-uri*, *glamour-ul*, *ice tea-ul* etc., deşi pot apărea probleme în stabilirea genului acestor cuvinte. Un alt aspect, oarecum supărător şi destul de forţat, de artificial, în numerele de ziar avute în vedere, este cel al titlurilor care fie sunt redactate în întregime în engleză, fie sunt scrise în combinaţie, de exemplu: *Dress code de vacanţă*, *Pantofi şi farfurii.By Marc Jacobs*, *Welcome to the Sunshine State* etc.

Deşi anglicismele, atât în domeniul economic şi al afacerilor, cât şi în cel tehnic şi al informaticii, se impun într-un mod foarte rapid în circulaţia limbii, fiind uneori chiar necesare şi dificil de înlocuit, suntem de părere că ar trebui să se încerce un control al acestui proces care, de multe ori, depăşeşte graniţele bunei întrebuinţări şi funcţionări a limbii române.

Bibliografie

„După afaceri", supliment al „Ziarului „Financiar", anul VIII, nr. 1880, mai 2006, nr. 1940, august 2006; anul X, nr. 2405, nr. 2415, nr. 2420, iunie 2008, nr. 2430, iulie 2008, nr. 2455, august 2008, nr. 2475, septembrie 2008.

Constantinescu 1996: Ileana Constantinescu, *Frangleza economică*, București, Editura Economică.

Constantinescu-Chiriacescu 1979: Ileana Constantinescu-Chiriacescu, *Modalitățile, dimensiunile și intensitatea pătrunderii termenilor economici anglo-saxoni în limba franceză contemporană*, Rezumatul tezei de doctorat, București.

DTE: *Dicționar de termeni economici român, englez, francez, spaniol*, coordonator Ruxandra Vasilescu, Iași, Polirom, 2008.

NDU: *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a 3-a, București, Editura Litera, 2008.

Prelipceanu 2003: Cristina-Maria Prelipceanu, *Aspecte ale limbajului economic și comercial (în limbile română și engleză)*, București, Arvin Press.

Stoichițoiu-Ichim 2005: Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale*, București, Editura All.

Stoichițoiu-Ichim 2006, Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, București, Editura Universității din București.

La présence/La place des anglicismes dans le supplément de „Ziarul financiar": enrichissement du langage économique ou disconfort dans l'expression et dans la compréhension?

De nos jours, la langue roumaine, parlée mais aussi écrite, enregistre un nombre croissant de mots provenant de l'anglais, utilisés dans plusieurs de ses registres. Les anglicismes sont présents dans la langue commune, surtout dans le langage des jeunes, mais aussi dans les langages spécialisés, qu'on parle de celui informatique, publicitaire, politique, technique ou économique et des affaires. Le phénomène n'est pas tout à fait nouveau. Des mots d'origine anglaise sont présents dans les dictionnaires de néologismes bien avant 1990. Mais l'ampleur qu'il enregistre depuis quelques années a fait les spécialistes à réfléchir et à essayer de défendre le roumain contre cette «invasion».

L'auteur est parti de l'idée d'analyser les mots de provenance anglaise – et surtout leur fréquence –, présents dans une publication économique, „Ziarul financiar". Après avoir fait une étude de cas sur huit numéros de la revue hebdomadaire „După afaceri", appartenant à la même publication, une conclusion s'est imposée: ces mots sont préférés par les auteurs des articles même quand ils pourraient être remplacés par leurs correspondants roumains. Leur usage implique, donc, des causes socio-économiques très complexes, et la mondialisation de la langue anglaise devient une réalité de plus en plus évidente.

Iași, România

Influențe ale culturii corporatiste (a corporațiilor) asupra comunicării în cadrul profesional

Stanca MĂDA, Răzvan SĂFTOIU

Introducere

Intrate în peisajul mediului de afaceri românesc relativ recent, organizațiile multinaționale (corporații, grupuri etc.) au produs schimbări semnificative în modul de a comunica la locul de muncă. Nefiind suficient dezvoltată și actualizată în mediul românesc, la începutul anilor '90, etica formelor comunicative (a interviului de angajare, a comunicării prin e-mail, a corespondenței de afaceri și altele) a împrumutat până la identificare practicile noilor organizații intrate pe piața muncii. Invazia bruscă și acaparatoare a *culturii corporațiilor* a determinat schimbări majore nu numai la nivelul tipurilor și al strategiilor de comunicare, ci și la nivelul limbii române folosite în mediul de afaceri.

Promovarea culturii organizaționale se face prin texte care îmbină eficiența sloganului, strictețea normelor și fundamentarea unor sisteme de valori bazate pe principiile unei etici utopice. Reprezentând un cod de comportament relativ impus angajaților unei companii (prin politici și regulamente de ordine interioară), cultura fiecărei firme poartă amprenta țării de origine a organizației și a gradului în care se dorește transformarea mentalității angajaților. În termenii teoriei diferențierilor culturale a lui G. Hofstede (2001), *cultura unei organizații* tinde să unifice valorile proprii, impuse prin tradiție, cu valorile individuale ale fiecărui angajat.

Pentru a exemplifica aceste discrepanțe, am extras un pasaj din documentul intitulat „Managementul și Evaluarea Performanței" emis de o companie multinațională recunoscută pentru agresivitatea politicii de resurse umane pe care o are față de angajații săi din România.

Exemplul 1:

Valorile [numele firmei][1]

CONCENTRARE	Ne vom concentra asupra a ceea ce este important pentru dezvoltarea afacerii, a mărcilor și a angajaților noștri.
INOVAȚIE	Vom căuta modalități inovatoare de a ne satisface consumatorii, de a vinde către clienți și de a opera sistemele noastre de afaceri.
PASIUNE	Vom transforma orientarea noastră puternică spre

[1] Din rațiuni de etică a cercetării, prin metodologia adoptată în culegerea și analiza textelor, am omis intenționat numele firmelor și orice referiri care ar putea duce la identificarea acestora. Informațiile omise apar între paranteze, pentru a nu influența înțelegerea globală a textului.

	rezultate într-o reală pasiune de a învinge.
VITEZĂ	Vom acţiona rapid şi disciplinat pentru a ne menţine înaintea competitorilor.
MUNCĂ DE ECHIPĂ	Ne vom dezvolta lucrând în echipă, la nivel de funcţii, unităţi de afacere, regiuni şi culturi.
ÎNCREDERE	Ne vom acorda respect reciproc şi vom acţiona cu integritate şi onestitate.

Remarcăm de la început folosirea persoanei întâi plural. Încercarea companiei de a include individul în colectivul organizaţiei dă impresia unui indice al individualismului scăzut şi o apreciere crescută pentru colectivism. Falsitatea tonului este dată tocmai de încercarea de a mula o cultură cu un indice al individualismului ridicat (cea americană, ţară în care se află sediul central al companiei) pe tiparul culturii româneşti, aşezată de milenii în sfera colectivismului. În descrierea unei culturi individualiste, G. Hofstede se referea la „primatul obiectivului în faţa relaţiei colegiale"[2], punct demonstrat în primele patru paragrafe din secvenţa citată. „Grija" pentru punctele sensibile din cultura ţării gazdă se reflectă în ultimele două paragrafe, intitulate *Muncă de echipă* şi *Încredere*. Primatul relaţiilor interumane în faţa obiectivelor, trăsătură specifică naţiunilor cu un indice al individualismului scăzut, este dezideratul culturii tradiţionale a locului de muncă din România.

Influenţe lexico-semantice în comunicarea la locul de muncă

Abundenţa cuvintelor de origine străină prezente în lexicul românesc actual a fost determinată de progresele făcute de ştiinţă şi de tehnică (în domenii precum informatica sau telecomunicaţiile), dar şi de pătrunderea masivă a termenilor din economie, finanţe sau resurse umane consacraţi în limbile de circulaţie internaţională.

Imixtiunea culturală (şi prin ea se înţelege şi cea lingvistică) a corporaţiilor în spaţiul românesc este probabil cel mai bine resimţită la nivelul comunicării la locul de muncă. Dacă în alte sfere ale vieţii sociale, contactul nemijlocit cu influenţele exterioare poate fi evitat sau contracarat, la serviciu, loialitatea faţă de valorile firmei este adesea obligatorie. Influenţa unei alte culturi (limbi) asupra angajaţilor este mai mare la nivelurile superioare ale ierarhiei unei organizaţii multiculturale (la nivel de manageri) decât la nivelul muncitorilor. Datorită contactului permanent pe care structurile de conducere îl au cu organizaţia „mamă" (corespondenţă de afaceri, întâlniri, convorbiri telefonice ş.a. sau chiar nemijlocit, în cazul unui şef de altă naţionalitate), comunicarea se face preponderent într-o limbă străină. Modul în care comunicarea ulterioară, în limba română, către subordonaţi, va fi sau nu afectată de influenţele străine ţine cel mai adesea de conştiinţa fiecărui vorbitor.

Folosind materialul adunat pe parcursul cercetării noastre[3], vom analiza în cele ce urmează câteva exemple de folosire abuzivă a cuvintelor împrumutate din limba engleză.

---

[2] "Task prevails over relationship".

[3] Proiect Idei, desfăşurat la Universitatea „Transilvania" din Braşov, intitulat *Limbajul profesional în româna actuală. Tipare lingvistice şi structuri discursive*, beneficiind de un grant CNCSIS, COD 142, director Mihaela Gheorghe.

Exemplul 2:

În prima zi a lucrărilor este rezervat *un panel special*[4] (între orele 17.00-18.00) întâlnirilor de afaceri ale companiilor românești cu reprezentanții Agențiilor de Promovare a Investițiilor din cele 9 țări central și sud-est europene. Vă invităm să profitați din plin de această *oportunitate*, dacă compania pe care o conduceți are interese comerciale *pe această zonă*[5].

Cuvântul *panel* din textul de mai sus desemnează printre altele „un grup de oameni întruniți pentru a discuta, a se consulta etc." (*Little OXFORD Dictionary*, 1998) Din context rezultă referirea cuvântului la o perioadă de timp, nu la un grup de oameni, fiind așadar greșit folosit. Oricât ar părea de ciudat, un astfel de exemplu nu influențează limba atât de radical precum se întâmplă în următoarele. *Oportunitate*, cuvânt împrumutat din limba engleză, ar fi putut fi înlocuit cu *ocazie*, *împrejurare*, cuvinte mai dragi limbii române. Din păcate, calcurile lingvistice de tipul *pe această zonă* (întâlnit în exemplul de mai sus) abundă în numeroase alte texte specifice comunicării la locul de muncă, fiind cu atât mai regretabile în comunicarea scrisă, în care grija pentru greșelile de tipul cacofoniilor (*dacă compania*) ar trebui să primeze. Utilizarea lui „pe" nu mai este cea spațială, ci se combină cu un sens abstract. Această utilizare se observă într-o serie foarte largă de contexte (jurnalistic, profesional). O tendință recentă, puternic marcată este cea de extindere a sensului de la cel colocvial, către alte registre.

Exemplul 3:

Avem deosebita onoare de a vă invita să participați la seminarul de prezentare a pachetului informatic integrat, [nume produs], propus de [nume companie], companie având *capabilități* extinse în domeniul soluțiilor de tip...[6]

Re-inventarea dicționarului pare o sarcină ușoară pentru cei care nu se obosesc să-l consulte. De ce să folosim cuvântul *competențe*, dacă putem inventa substantivul *capabilitate*? Sau verbul *a agrea* cu cineva asupra unui punct de vedere comun?

Exemplul 4:

„După cum am *agreat* la ultima ședință de HR, am conceput și vă trimit mai jos..."[7].

„Vom stabili întâlniri separate pentru obiectivele pe 2002, după ce *agreez* obiectivele mele cu Steve[8]".

Dacă în exemplul 3 avem un barbarism (xenism, în sensul descris în Dimitrescu 1997:13), în exemplul 4, *a agrea* este un calc semantic. Verbul are la origine sensul primar de „a vedea cu ochi buni, cu simpatie pe cineva", iar secundar „a da consimțământul, a accepta un reprezentant diplomatic" (DEX 1996:21). După calchiere sensul devine „a cădea de acord asupra unui punct de vedere".

---

[4] Sublinierile în italice ne aparțin.
[5] Textul integral al scrisorii în anexa A-1.
[6] Textul integral al scrisorii în anexa A-2.
[7] Textul integral al scrisorii în anexa A-3.
[8] Textul integral al scrisorii în anexa A-4.

Exemplul 5:

„[numele firmei], membră a grupului [numele grupului de firme], leader în *domeniul restaurației colective* în România (Întreprinderi, Școli...).

Vă stăm la dispoziție pentru orice fel de studiu personalizat și pentru orice tip de ofertă de „Catering", fie că dispuneți de bucătărie sau nu în cadrul întreprinderii Dumneavoastră."[9]

În exemplul 5, sintagma *restaurație colectivă* este folosită pentru a desemna serviciile de alimentație publică oferite la sediul firmelor de un furnizor recunoscut. Este un caz clar de confuzie paronimică, întrucât autorul textului nu cunoaște sensul cuvântului *restaurație* și îl folosește greșit în context.

Exemplul 6:

[nume firmă], "care se dorește a fi un *suport* în dezvoltarea și promovarea comunității de afaceri din România, oferind o soluție modernă de comunicare între oameni de afaceri"[10].

Fenomenul de calchiere semantică pe un cuvânt existent în limbă este prezent și în cazul cuvântului *suport*. Recunoscut cu ușurință de către vorbitori datorită asemănării sale formale cu sensul de „ceea ce susține sau sprijină un obiect; piesă sau dispozitiv care servește la susținerea unei piese, a unui sistem tehnic etc."(DEX 1996: 1043), cuvântul *suport* este atras spre sensul său figurat de „ajutor, sprijin, reazem".

O serie de termeni sunt preluați din programele de operare pe calculator *slide*, *meeting planner*, *worksheet* etc. și funcționează drept repere de identificare a componentelor acestora. Fiind folosiți în domeniul respectiv de către toți utilizatorii programului, traducerea și utilizarea lor în limba română ar putea afecta eficiența comunicării.

Dacă termenii din domeniul informaticii beneficiază de un regim aparte, restul împrumuturilor din alte limbi utilizate în limbajul mediului de afaceri sunt adeseori catalogate drept manifestări de snobism. Fiecare departament al unei firme se remarcă printr-un jargon propriu, inițiat de obicei de șefi și împrumutat ulterior de către subalterni. Folosirea lui fără discernământ poate duce la situații hilare de tipul „Vă rog să îmi spuneți dacă ați avut *cheltuieli de travel* inclusiv..."[11] sau „*Trecând pe field*, Adrian va primi mașina"[12]. Pentru economiști termeni precum *cash flow*, *forecast*, *clearing* ș.a. fac parte din vocabularul zilnic, așa cum pentru cei din departamentul de resurse umane *training*, *trial period*, *career dialogue*, *feed-back*, *dead line* sau *development needs* pot fi la fel de uzuale. Aceste împrumuturi forțate nu sunt întotdeauna dictate de necesitatea introducerii unui nou termen, acesta existând tradus și în limba română (spre exemplu, *cash flow – flux de numerar*). Dar comoditatea utilizării lui este specifică organizațiilor multiculturale, în care se

[9] Textul integral al scrisorii în anexa A-5.
[10] Textul integral al scrisorii în anexa A3-6.
[11] Textul integral al scrisorii în anexa A3-7.
[12] Textul integral al paragrafului din care am citat în anexa A3-8.

folosește preponderent limba de circulație internațională în comunicarea interdepartamentală.

Un revigorant "Hallo zusammen[13]" ne întâmpină în debutul unui mesaj transmis prin e-mail în cadrul unei companii multinaționale cu rădăcini în cultura germană și un final "Mit freundlichen Grüßen"[14] ne aduce aminte de normele uzuale de politețe și de comportament comunicativ.

Concluzii

Barbarismele (sau xenismele), împrumuturile lexicale și alte manifestări ale interferenței lingvistice rezultate în urma contactului între idiomuri constituie dovezi ale permeabilității lexicului limbii române folosit la locul de muncă. Cauzele acestui fenomen sunt în principal de ordin cultural, marcând recunoașterea prestigiului limbii engleze în comunitatea oamenilor de afaceri și dorința vorbitorilor de a adera la valorile culturii occidentale. Remarcăm tendința existentă în limbă de a folosi cuvinte împrumutate, de a înnoi limbajul profesional, nevoie dictată, pe de o parte, de rațiuni de schimbare a mentalității într-un mediu care a suferit de pe urma clișeizării și a folosirii limbajului de lemn, iar pe de altă parte, din snobism, din dorința de a epata receptorul prin folosirea unor cuvinte pe care nu le cunoaște îndeajuns. Remarcăm numeroase împrumuturi forțate prin procese de calchiere semantică și de transformare a locuțiunilor în verbe (*a bugeta, a concluziona*). Un fapt îngrijorător este și proliferarea xenismelor și a cultismelor, mediul profesional fiind extrem de permeabil și insuficient „cenzurat" din punct de vedere lingvistic.

Anexe

A-1 Invitație

Stimată Doamnă / Domnule Președinte / Director general,[15]

În continuarea invitației noastre la cea de-a treia ediție a *Forumului Internațional de Investiții pentru Europa Centrală și de Sud-Est*, pe care sperăm că ați primit-o deja, dorim să subliniem *noutatea* acestei ediții, care conferă evenimentului un plus de interes și atractivitate pentru mediul de afaceri.

Pentru prima dată, la lucrările prezentei ediții vor participa și reprezentanți ai *Agențiilor de Promovare a Investițiilor din țările Europei Centrale și de Sud-Est* care vor prezenta climatul investițional din aceste țări, precum și proiecte regionale.

În prima zi a lucrărilor este rezervat un panel special (între orele 17.00 – 18.00) *întâlnirilor de afaceri ale companiilor românești cu reprezentanții Agențiilor de Promovare a Investițiilor* din cele 9 țări central și sud-est europene. Vă invităm să profitați din plin de această oportunitate, dacă compania pe care o conduceți are interese comerciale pe această zonă. În măsura în care este posibil, v-am ruga să ne comunicați, înainte de începerea lucrărilor Forumului, care este *țara* cu al cărei reprezentant ați dori să vă întâlniți, precum și *domeniul* de interes. Aceste informații ne-ar permite să asigurăm o mai bună organizare și eficiență acestor întâlniri.

---

[13] Salutare tuturor (în orig. în limba germană).

[14] „Cu salutări amicale" (în germană în original).

[15] Sublinierile apar conform textului original. Scrisoarea e marcată cu „via E-mail".

În speranţa că eforturile noastre se vor concretiza într-un real sprijin în activitatea Dvs, vă mulţumim anticipat pentru participare.
Cu stimă,
Preşedinte
[semnătura]

A-2 Invitaţie

Stimate Domnule/Doamnă Director General,

Avem deosebita onoare de a vă invita să participaţi la seminarul de prezentare a pachetului informatic integrat, [nume produs], propus de [nume companie], companie având capabilităţi extinse în domeniul soluţiilor de tip ERP (Enterprise Resource Planning).

Organizarea seminarului se bazează pe dorinţa noastră de a furniza clienţilor şi potenţialilor clienţi informaţii detaliate despre produsele şi serviciile dezvoltate de compania noastră, pentru a contribui la eficientizarea activităţilor din cadrul întreprinderilor medii şi mari.

Evenimentul organizat împreună cu partenerii noştri [nume firma 1] şi [nume firma 2] va avea loc în ziua de 9 octombrie a.c. orele 11:00 la sediul Camerei de Comerţ din Sibiu şi va fi urmat de un cocktail. Vă rugăm să ne confirmaţi intenţia Dvs. sau a colaboratorilor Dvs. de a participa la seminar (telefon – [număr de telefon], fax [număr de fax], persoane de contact [nume persoana 1], e-mail: [adresă de e-mail] şi [nume persoana 2], e-mail: [adresă de e-mail]).

În speranţa că tematica prezintă interes şi ne veţi onora cu prezenţa Dvs., vă rog să primiţi expresia celei mai înalte consideraţii.

[semnătură]
DIRECTOR GENERAL
[numele firmei]

A-3 Informare

Doru[16],
După cum am agreat la ultima şedinţă de HR, am conceput şi vă trimit mai jos *variantele de lucru* pentru:
1.POLITICA [NUMELE ORGANIZAŢIEI] cu privire la protecţia datelor cu caracter personal şi libera circulaţie a acestor date
[document inserat1]
2. DECLARAŢIA individuală cu privire la acordul prelucrării datelor cu caracter personal de către [numele organizaţiei].
[document inserat2]
Conform calendarului stabilit, cu o săptămână înainte de şedinţa de HR pe luna noiembrie, trimit la toţi colegii aceste variante de lucru pentru a-i invita să facă observaţii, completări sau modificări pe cele două documente, urmând ca în baza

[16] Numele destinatarului şi al expeditorului sunt modificate, păstrându-se forma de adresare familiară cu numele mic.

acestora să stabilim forma finală. Cu cât facem mai repede acest lucru cu atât mai bine.

Mulțumesc anticipat pentru recomandări,
Sorin

A-4 Transmiterea unei sarcini de serviciu prin e-mail

Este vremea MAP din nou. Vă trimit în continuare ce aştept din partea voastră în procesul MAP 2001/2002:

Evaluare 2001

– vă rog să îmi trimiteți prin e-mail, în noul format, autoevaluările voastre față de obiectivele originale + goal-urile de la MYR, până luni, 14 ianuarie. Vă rog să completați următoarele secțiuni:

Performance against goals

- evaluare față de obiective, care să conțină descrierea atingerii/depăşirii/nedepăşirii obiectivelor. Trebuie să reiasă din această descriere de ce pt. Obiectivul respective voi autopropuneți un rating sau altul.

Progress against prior years development plans

Career Dialogue

Development Plan 2002

- dacă aveți sugestii de făcut, completați. Dacă nu, vom stabili dvt. Plan în cadrul discuției MAP propriu zise, în funcție de development needs.

Goals setting 2002

Rog extrageți din action plan-urile departamentului ceea ce vă revine de făcut + aveți câteva sugestii de obiective redactate de mine + alte obiective pe care le aveți în vedere (vezi fişierele ataşate).

[fişiere ataşate]

Vă mai rog să propuneți voi datele pentru întâlnirile de evaluare MAP, începând cu 17 ianuarie, folosind meeting planner din outlook, considerând 2 ore pentru fiecare discuție.

Vom stabili întâlniri separate pentru obiectivele pe 2002, după ce agreez obiectivele mele cu Steve. Vă voi anunța din vreme despre acest lucru şi vă voi trimite obiectivele mele spre orientare.

Vă rog să mă contactați dacă aveți nelămuriri sau întrebări suplimentare.

Doru

A-5 Ofertă

[numele şi sigla firmei expeditoare]

[numele şi adresa firmei destinatare]
În atenția: Directorului General / Departamentului de Resurse Umane

București, 01 octombrie 2003

Stimată Doamnă, Stimate Domn,

[numele firmei], membră a grupului [numele grupului de firme], leader în domeniul *restaurației colective* în România (Întreprinderi, Şcoli...).

Vă stăm la dispoziție pentru orice fel de studiu personalizat şi pentru orice tip de ofertă de „Catering", fie că dispuneți de bucătărie sau nu în cadrul întreprinderii Dumneavoastră.

Ca un prim contact, vă mulțumim pentru bunăvoința de a ne răspunde prin e-mail, fax, sau curier, la chestionarul alăturat, precum şi la cuponul de răspuns.

În speranța unei întâlniri viitoare,

Cu respect,

[numele şi prenumele]

Managing Director

[numele firmei]

[semnătura]

A-6 Invitație

Stimate domnule Director General,

Aveți ataşată o scurtă prezentare a Programului Profit România, care se doreşte a fi un suport în dezvoltarea şi promovarea comunității de afaceri din România, oferind o soluție modernă de comunicare între oamenii de afaceri.

Vă propunem să studiați materialul şi să aderați la acest program care presupune eforturi minime din partea companiei dumneavoastră.

Vă aşteptăm să vizitați site-ul la adresa [adresa site-ului] (şi versiunea sa în limba engleză [numele site-ului]) şi, în eventualitatea că v-ați decis să colaborați în cadrul Programului Profit România, puteți contacta direct reprezentanții săi. Persoane de contact; [numele, adresa de e-mail, numărul de telefon / fax].

În speranța că rezultatul eforturilor noastre comune nu vor întârzia să apară, vă asigurăm de întreaga noastră considerație.

Cu stimă,

[semnătura]

A-7 Mesaj transmis prin e-mail

Dragi colegi,

Vă rog să îmi spuneți dacă ați avut cheltuieli de travel inclusive cine / prânzuri de departament care nu au fost încă înregistrate şi plătite în / prin contabilitate.

Aştept răspunsul vostru până mâine dimineață la ora 10.00.

Mulțumesc pentru sprijin,

[semnătura]

A-8 Extract dintr-un mesaj transmis prin e-mail

[...][17]

Elian,

Trecând pe field, Adrian va primi maşină. Te rog frumos să iei legătura cu el pentru preluarea maşinii. Aşa cum am descris mai sus, pe 24 şi 25 noiembrie el va fi

[17] Fragmentul din A-8 face parte dintr-un mesaj e-mail cu mai mulți destinatari. Am reținut doar acest fragment pentru conformitate cu exemplul folosit în textul lucrării.

(cu) Bogdan, în Selgros, deci pe 26 noiembrie ar putea veni la Brașov să preia mașina.

[...]

A-9 Anunț

Dragii mei,

Din feedback-ul primit de la mai mulți dintre voi am înțeles că ați „dus dorul" unei ședințe de RU. Mai mult decât atât, avem subiecte pe care ar trebui să le discutăm cu toții. Cum furtunile de genul schimbarea Codului Muncii au trecut și structura departamentului a devenit clară acum, a venit momentul să ne întâlnim.

Vă rog să adăugați în calendarele voastre data de 29 august pentru o ședință de RU (în principiu orele 11:00-14:00, voi reveni cu o confirmare și cu agenda). *Vă rog să-mi confirmați participarea, până la sfârșitul zilei.* De asemenea, până la sfârșitul săptămânii viitoare, să veniți cu propuneri de subiecte.

Cu o seară înainte de ședință (28 august) îmi va face plăcere să vă invit la cină (întreaga echipă, incluzând Georgiana, echipa Transport și echipa Operations HR). Ora și locul le veți afla din timp.

Georgiana – te rog rezervă sala de consiliu din BV pentru 29 august (10:00 – 15:00). Sim, dacă tu crezi că Adriana și Corina trebuie să participe la ședință, te rog să îmi spui.

Cristian

Bibliografie

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan", București, Univers Enciclopedic, 1996.

*** *Little OXFORD Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1998.

Clyne 1994 = M. Clyne, *Inter-cultural Communication at Work*, Cambridge, Cambridge University Press.

Crystal 1997 = David Crystal, *The Cambridge Encyclopaedia of Language* (ediția a doua), Cambridge: Cambridge University Press.

Dimitrescu 1997 = F. Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente* (ediția a doua), București, Logos.

Drew, Heritage 1992 = P. Drew, J. Heritage (ed.), *Talk at work*, Cambridge, Cambridge University Press.

Gains 1999 = J. Gains, *Electronic mail – A new style of communication or just a new medium?: An investigation into the text features of e-mail*, *English for Specific Purposes*, 18 (1), p. 81-101.

Heintz 2006 = Monica Heintz, *Etica muncii la românii de azi*, ediția a II-a, București, Curtea Veche Publishing.

Herring 1996 = S. Herring, *Computer-mediated communication: linguistic, social and cross-cultural perspectives*, Amsterdam, John Benjamins, p. 81-108.

Hofstede 2001 = Geert Hofstede, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, Thousand Oaks CA: Sage Publications, în rezumat pe www.geert-hofstede.com/. Pentru România, în rezumat pe http://www.gallup.ro/romana/.

Ionescu-Ruxăndoiu 2002 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus. Schiță de tipologie*, București, EUB.

Makin, Cox 2006 = Peter Makin, Charles Cox, *Schimbarea în organizații. Optimizarea comportamentului angajaților*, Iași, Polirom.
Slama-Cazacu 1999 = T. Slama-Cazacu, *Psiholingvistica. O știință a comunicării,* București, All Educational.
Stoichițoiu Ichim, 2006a = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, București, EUB.
Stoichițoiu Ichim, 2006b = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală,* București, EUB.
Wenger 1998 = Etienne Wenger, *Communities of Practice*, Cambridge, Cambridge University Press.
Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, EUB.

Influences of Corporate Culture in Professional Communication

The present paper is part of a larger on-going research project on workplace communication, based at Transylvania University of Brașov, entitled *Professional Language in Present-Day Romanian. Linguistic Patterns and Discoursive Structures.*

Romanian workplace communication has transformed significantly over the past years, since the appearance of the multinational organizations in Romania. The use (and abuse) of internationally recognized languages (especially English) for intra- and interdepartmental communication in such organizations led to the occurrence of many linguistic distortions (both in the written and the oral communication forms). The present paper analyses such distortions at lexical level using authentic examples, collected (between 2003 and 2007) in real communication conditions in institutions and multinational organizations from Romania. The paper pleads for the recognition of this phenomenon and offers arguments in favour of a linguistic "common sense" in the process of renewing the present-day professional language in Romania.

Brașov, România

Modele europene de apărare a limbii naționale

Gabriela STOICA

Simpozioanele internaţionale organizate de Institutul de Filologie „A. Philippide" al Academiei Române au pus în dezbatere teme de mare actualitate, într-o abordare ştiinţifică multidisciplinară: identitatea limbii şi literaturii române în pespectiva globalizării, spaţiul lingvistic românesc şi integrarea europeană, comunicarea interculturală, coabitările şi interferările lingvistice, dar şi distorsionările din procesul comunicării despre care se va discuta în cadrul prezentei ediţii. Toate acestea sunt teme de larg interes care demonstrează că cercetarea academică, universitară este preocupată constant de probleme aflate pe agenda publică. De aceea, am ales ca subiect pentru întânirea cu dumneavoastră o chestiune care preocupă tot mai mult comunitatea europeană şi anume apărarea limbilor naţionale, în plină ofensivă a globalizării. Rolul autorităţilor de reglementare din domeniul audiovizual este foarte important în acest demers.

Mai întâi mă voi referi la modelul francez de apărare a limbii pentru că Franţa, prin tot ce face, cu mai mult sau mai puţin succes (dar asta este o altă problemă) rămâne campioana Europei sub acest aspect. Cuvintele lui Maurice Druon: „Si l'anglais est une nécessité, le français est un privilège" rămân actuale.

După cum se ştie, apărarea limbii a fost, de-a lungul secolelor, o temă privilegiată, de onoare şi de nemurire, pentru mulţi scriitori francezi. De la poeţii Pleiadei care ne-au lăsat prin Joachim du Bellay celebra *Défense et illustration de la langue française* la *L'Art poétique* al lui Boileau, la iluminişti sau la „nemuritorii" Academiei Franceze, monumentul limbii a avut mereu apărători iluştri. O astfel de tradiţie a legitimat, în zilele noastre, apariţia, în august 1994, a unei legi referitoare la folosirea limbii franceze, dar şi a altor documente sau acţiuni conexe, girate de statul francez – care ne permit să vorbim despre o veritabilă politică lingvistică.

Astfel, pentru a evita ca, în anumite domenii, specialiştii să recurgă la termeni străini, preluaţi în general din engleză, este încurajată şi facilitată aşa zisa „producţie terminologică" care înseamnă crearea de cuvinte pentru desemnarea realităţilor contemporane. De aceea, puterile publice au instituit printr-un decret din 3 iulie 1996 un dispozitiv interinstituţional care are ca misiune forjarea de termeni şi expresii noi pentru a umple lacunele limbii şi a desemna concepte care apar sub denumiri străine, în special în domeniile economic, ştiinţific şi tehnic.

Coordonat şi animat de Delegaţia generală pentru limba franceză şi celelalte limbi din Franţa, dispozitivul este o reţea de parteneri instituţionali incluzând Academia franceză şi organismele responsabile cu politica lingvistică din ţările francofone. Există 18 comisii specializate în terminologie şi neologie[1], plasate în

---

[1] Ansamblul proceselor de formare a neologismelor.

diferite ministere. În centrul reţelei se află Comisia generală de terminologie şi neologie, aflată sub autoritatea Primului Ministru.

Termenii recomandaţi de Comisia generală sunt publicaţi în Jurnalul Oficial al Republicii franceze; nu sunt de folosinţă obligatorie decât în administraţia şi instituţiile de stat, dar pot servi drept referinţă, în special pentru traducători şi redactori tehnici. Se realizează astfel, într-o manieră coordonată şi în conformitate cu regulile de formare a cuvintelor din limba franceză, o terminologie clară şi coerentă, la dispoziţia specialiştilor, dar accesibilă totodată publicului.

Pentru ca presa şi mediile de comunicare, traducătorii, în special cei din organismele internaţionale, unde franceza este limbă oficială, să dispună de echivalentul francez, pentru ca învăţământul tehnico- ştiinţific să se poată face în limba franceză, fără împrumuturi ad-hoc, neasimilate, această provocare este deosebit de importantă şi capătă valoarea unui model.

La rândul său, Consiliul Superior al Audiovizualului (C.N.A-ul francez) şi-a asumat, prin propria lege de funcţionare, misiunea de „apărare a limbii şi culturii franceze în comunicarea audiovizuală".

Fiecare număr al Buletinului C.S.A. care apare lunar conţine o rubrică intitulată „Limba franceză", în cadrul căreia sunt comentate greşeli, sunt prezentate informaţii şi recomandări privind calitatea limbii. C.S.A. beneficiază de rezultatele monitorizării lingvistice a canalelor de televiziune, efectuate benevol, de membrii Asociaţiei „Apărarea Limbii Franceze". Principalele posturi naţionale de televiziune au consilieri calificaţi în domeniul limbii. Ei intervin în mod regulat pe lângă redacţii pentru a le semnala erorile de vocabular, ortoepice sau gramaticale şi pentru a le indica forma corectă. În cadrul Cercului Jurnaliştilor, care reuneşte ziariştii din presa scrisă şi audiovizuală, s-a constituit un grup de reflexie asupra limbajului media care organizează dezbateri pe marginea problemelor ridicate de evoluţia limbii, de presiunile şi influenţele la care este supusă. Televiziunile, ca şi radiourile au în grila de programe emisiuni consacrate limbii franceze, iar Zilele Francofoniei multiplică spaţiul destinat exprimării.

Iată că în Franţa – dar şi în multe alte ţări ale lumii – comunitatea jurnaliştilor şi societatea civilă colaborează activ cu o autoritate de reglementare pentru a da eficienţă şi anvergură unei politici publice de interes naţional şi spirit european, cu marcată valoare culturală.

Următoarea întrebare la care voi încerca să răspund este ce fac societatea civilă, şcoala, instituţiile de cultură, Academia, Uniunea Scriitorilor, comunitatea jurnaliştilor şi, nu în ultimul rând, CNA, pentru apărarea limbii române. Ce fac efectiv, şi nu ce declară la radio sau la televizor. Pentru că auzim, din când în când, vocile îngrijorate ale unor intelectuali trăgând semnale de alarmă. Apar şi cărţi care listează la modul glumeţ, băşcălios, greşelile de limbă, auzite la televizor şi care au mare succes de piaţă. Fenomene ca becalizarea semanticii sau vanghelizarea gramaticii stârnesc zâmbete condescendente şi se încadrează într-o normalitate percepută ca fatalitate. Cârcotirea hazoasă pe seama perlelor pescuite de la confraţi („Cronica cârcotaşilor"), articole răzleţe în presă – epuizează practic reacţiile (vizibile) ale societăţii faţă de un fenomen grav: degradarea permanentă a limbii române.

În contextul în care pasivitatea instituțiilor față de acest fenomen nu mai trebuie demonstrată, programul CNA de apărare a limbii române în audiovizual capătă o semnificație specială. Voi puncta etapele acestui program care, pentru a deveni eficient, are nevoie de sprijinul coerent, programatic, al lumii universitare.

În calitatea sa de garant al interesului public în domeniul comunicării audiovizuale, C.N.A. are obligația să asigure, în temeiul art. 10 al Legii Audiovizualului nr. 504/ 2002 „protejarea culturii şi a limbii române, a culturii şi limbilor minorităților naționale". Această prevedere este reluată explicit în Codul de reglementare a conținutului audiovizual: "Radiodifuzorii au obligația de a asigura respectarea normelor ortografice, ortoepice şi morfologice ale limbii române, stabilite de Academia Română" (art. 88 din Codul C.N.A.).

La ora actuală există, deci, cadrul legal pentru sancționarea greşelilor de limbă, iar responsabilitățile culturale ale radiodifuzorilor fac obiectul unui capitol din Codul C.N.A.. Încălcarea repetată a acestor obligații duce la sancțiuni şi C.N.A. a dat mai multe somații pentru atentatele comise împotriva limbii române. De altfel, reglementarea folosirii corecte a limbii în legislația audiovizuală răspunde standardelor europene, documentelor Parlamentului European şi ale Comisiei Europene care acordă un rol central diversității culturale şi lingvistice.

Etapele derulării Proiectului C.N.A.

Decizia de a monitoriza felul în care se vorbeşte limba română la principalele posturi de televiziune şi radio a aparținut membrilor Consiliului, dându-se astfel curs numeroaselor sesizări primite din partea publicului. Pentru a conferi legitimitate ştiințifică acestui demers, C.N.A. a inițiat un parteneriat cu Institutul de Lingvistică al Academiei. Metodologia monitorizării a fost stabilită împreună cu prestigioşi cercetători şi profesori universitari care au devenit colaboratorii C.N.A. De menționat că, pentru derularea acestui proiect, au fost prevăzute fonduri speciale din bugetul instituției, înființându-se şi un post de consilier pe probleme de limbă care este ocupat de un profesor universitar de la Facultatea de Litere.

Prima etapă a monitorizării a vizat principalele posturi de televiziune şi radio, selectate după criteriul audienței. Prelucrarea datelor obținute a fost realizată în colaborare cu Institutul de Lingvistică al Academiei. În iunie 2002, sub egida Academiei Române, C.N.A. a organizat primul simpozion național destinat ziariştilor din presa audiovizuală, intitulat *Limba română la radio şi televiziune*. Lucrările prezentate în cadrul acestei dezbateri naționale au fost publicate într-un număr special al revistei Forum audiovizual, distribuit tuturor radiodifuzorilor.

A doua etapă a programului C.N.A. s-a bazat, în continuare, pe parteneriatul cu Institutul de Lingvistică al Academiei Române la care s-a adăugat colaborarea cu IMAS, materializată într-o cercetare sociologică a datelor lingvistice.

Monitorizarea C.N.A. şi a Institutului de Lingvistică din 2003 – la care s-a adăugat studiul IMAS – au fost prezentate în cadrul unui nou Seminar național organizat de Academia Română pentru comunitatea jurnaliştilor din presa audiovizuală şi presa scrisă. Pentru a mări impactul acțiunii şi a-i spori eficiența, pe site-ul C.N.A. au fost publicate principalele tipuri de greşeli pe care le comit

ziariştii, dar şi forma corectă indicată de dicţionar, realizându-se astfel un îndreptar lingvistic de certă utilitate.

Anul 2005 a marcat noi abordări în politica C.N.A. cu privire la responsabilităţile culturale ale radiodifuzorilor. Cercetările efectuate în cadrul Proiectului PHARE şi integrate campaniei „Audienţă fără violenţă" au demonstrat impactul violenţei TV asupra copiilor. A fost analizată violenţa din desenele animate, inclusiv cea de limbaj, calitatea traducerilor filmelor de animaţie, constatându-se tendinţa stâlcirii cuvintelor şi abrevierii gramaticii, argotizarea sau chiar maidanizarea vocabularului.

Ca măsură adiţională de stimulare a interesului jurnalistului pentru calitatea limbii române, C.N.A. a lansat – tot în 2005 – Proiectul Borges, o pledoarie pentru lectură, sincronizat cu programul „Mai bine o carte" al Ministerului Culturii şi Cultelor. Apelul către radiodifuzori de a-şi procura lucrările esenţiale necesare actului jurnalistic a fost însoţit de o bibliografie publicată pe site-ul C.N.A. care cuprindea, spre consultare on-line, principalele dicţionare ale limbii române. În multe redacţii a apărut raftul cu cărţi care prefigura Biblioteca Borges pentru care pleda Apelul C.N.A. Totodată, spre a veni în sprijinul celor interesaţi şi a dovedi consecvanţă în aplicarea propriilor idei, am dezvoltat centrul de documentare al CNA, prin achiziţionarea de enciclopedii, dicţionare şi lucrări din domeniul audiovizualului ce pot fi consultate la sediul instituţiei.

Anul 2006 este anul pregătirii finale a audiovizualului românesc pentru momentul calendaristic al integrării europene a presupus noi eforturi legislative de adoptare a acquis-ului comunitar. C.N.A. a elaborat, după model britanic, Codul de reglementare a conţinutului audiovizual, în cadrul căruia un capitol este consacrat Responsabilităţilor culturale ale radiodifuzorilor.

În sfârşit, avem la dispoziţie temeiul legal pentru sancţionarea posturilor care ignoră importanţa folosirii corecte a limbii române. În continuitatea demersului nostru, la sfârşitul anului 2006, am declanşat o amplă anchetă, invitând o seamă de personalităţi ale vieţii culturale să-şi spună părerea în legătură cu felul în care se vorbeşte româneşte la televizor şi la radio. Scopul declarat al anchetei a fost solidarizarea intelectualilor şi liderilor de opinie cu cauza apărării limbii române. Răspunsurile primite au fost publicate în revista „Forum audiovizual", nr. 6/ 2007. Odată cu alegerea sa ca preşedinte al C.N.A., în vara lui 2007, Răsvan Popescu a inclus, printre priorităţile agendei sale, obiectivul îmbunătăţirii calităţii limbii române vorbite în audiovizual. Calea de atingere a acestui obiectiv s-a modificat însă în mod esenţial. De la faza simpozioanelor şi a recomandărilor s-a trecut la etapa sancţiunilor prevăzute de lege. S-a reactivat parteneriatul cu Institutul de Lingvistică al Academiei şi s-au încheiat contracte ce prevăd realizarea unor monitorizări ştiinţifice, care să legitimeze şi să valideze sancţiunile aplicate posturilor de radio şi televiziune. Cu alte cuvinte, s-a trecut de la vorbă la faptă, la acţiunea pragmatică şi realistă care sperăm că va aduce o îmbunătăţire vizibilă în ce priveşte exprimarea în limba română a ziariştilor din audiovizual. Au fost aplicate deja numeroase somaţii posturilor de radio şi televiziune la care s-au înregistrat cele mai numeroase şi grave abateri. Important este, însă, altceva şi anume faptul că jurnaliştii care vor pot să se corecteze, parcurgând rapoartele de monitorizare postate pe site-ul CNA. Acolo găsesc formele corecte de pronunţie, morfologie sau sintaxă.

Au la dispoziţie, cu alte cuvinte, un adevărat îndreptar lingvistic. Mai mult, pentru valorificarea în interesul şcolii, al profesorilor şi elevilor, a monitorizărilor lingvistice, CNA şi Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului (MECT) au încheiat, în vara acestui an, un protocol de colaborare. Documentul prevede editarea unei lucrări care va exploata, sub forma unor exerciţii gramaticale ludice, cele mai frecvente greşeli de limbă identificate în discursul ziariştilor. Este vorba, mai ales, de acele greşeli care, prin repetiţie, tind să devină normă, deşi reprezintă atentate flagrante la pronunţia şi gramatica limbii române. Profesorii vor beneficia, astfel, de un auxiliar didactic util, care le va permite să demonstreze elevilor că nu tot ce aud sau văd la televizor este corect sau are valoare de model. Broşura va fi tipărită de MECT în 50 000 de exemplare, care vor fi distribuite în şcoli în această toamnă.

În concluzie, cred că, prin tot ceea ce face, CNA este o instituţie activă în domeniul apărării limbii române, iar parteneriatul său cu Academia Română dovedeşte acest lucru.

Models européenes de défense de la langue nationale

Tenant compte de la thématique des symposiums annuels organisés par l'Institut de Philologie « A. Philippide » de l'Académie Roumaine, qui relève la concordance entre la recherche académique et l'intérêt publique – j'ai choisi comme sujet de mon exposé, les programmes destinés à la défense des langues nationales, qui se déroulent en France et en Roumanie et acquièrent une valeur de modèles européens.

Les deux programmes constituent des démarches de politiques publiques qui supposent la collaboration entre plusieurs institutions responsables de la défense des langues nationales dans le contexte de l'intégration européenne. Les autorités de régulation dans l'audiovisuel (CNA de Roumanie et CSA de France) sont impliquées activement dans le déroulement de ces programmes. De plus, CNA a initié un projet intitulé « SOS - la langue roumaine ». Les spécialistes de l'Institut de Linguistique de l'Académie Roumaine identifient les fautes de la langue et rédigent des rapports qui fournissent le fondement pour les sanctions appliquées par le Conseil. Les fautes linguistiques des journalistes sont transformés en exercices de grammaire et font l'objet d'étude aux classes de langue roumaine.

Bucureşti, România

Unele aspecte lingvistice ale traducerii documentelor diplomatice cu referire la Convenţia consulară între Ucraina şi România

Natalia STRATANOVSKA

In urma adoptării Actului istoric cu privire la independenţa Ucrainei (24 August 1991) în faţa Ministerului Afacerilor Externe au apărut obiective noi legate de recunoaşterea Ucrainei din partea comunităţii internaţionale, stabilirea relaţiilor diplomatice cu state străine; în ordinea zilei era şi necesitatea de a deschide reprezentanţe proprii diplomatice şi consulare peste hotarele ţării noastre.

Una din direcţiile apreciabile ale politicii externe a statului ucrainean o constituie instaurarea relaţiilor bilaterale viabile cu ţările vecine, printre care este şi România.

Trebuie să menţionăm că încă în aprilie 1918 cu venire la putere a hatmanului Pavlo Scoropadski statul ucrainean şi-a iniţiat activitatea misiunii diplomatice în România.

Insă cu toate că la ora actuală la MAE lucrează peste 2000 de angajaţi, iar pregătirea diplomatică o asigură câteva instituţii de învăţământ superior din Kiev, Lviv şi Harkov, diplomaţii care cunosc limba română sunt foarte puţini. Asemenea situaţie a fost condiţionată de un şir de împrejurări care au poziţionat limba română printre limbi rare, alături de cea finlandeză, persană sau japoneză. Remedierii acestei stări de lucruri servesc după puteri Cursuri superioare de limbi străine pe lângă MAE care funcţionează cu intermitenţe încă din anul 1921.

Datorită acestor Cursuri indiferent de post şi vârstă diplomaţii ucraineni au posibilitate de a-şi perfecţiona (gratuit) limba străină pe care o cunosc ori să înceapă învăţarea unei limbi noi fără să părăsească sediul Ministerului.

O acuitate crescândă capătă problema cunoaşterii unei sau altei limbi străine în cazul elaborării sau traducerii documentelor diplomatice. Pentru a efectua calitativ asemenea misie un diplomat trebuie să dea dovadă nu numai de cunoaşterea profundă a limbii străine, ci şi să fie priceput în particularităţile unei traduceri de acest fel.

In cercetare de faţă este întreprinsă încercare de a expune în linii generale particularităţi stilistice şi lexicale ale Convenţiei consulare între România şi Ucraina elaborată în limbile română şi ucraineană în 1991.

Scopul principal al Convenţiei consistă în stabilirea şi fixarea înţelegerilor bilaterale care reglementează raporturile de reprocitate între două Consulate în vederea înlesnirii şi protejării drepturilor şi intereselor cetăţenilor din cele două ţări.

Este cazul în care diplomaţii au nevoie să comunice cu partenerii lor într-un mod cât mai eficient pentru a-şi atinge scopul, ceea ce în ultimă instanţă contribuie la întărirea contactelor între ţările menţionate.

Oricărui specialist în dreptul internaţional Convenţia consulară ca obiect de traducere îi oferă posibilitatea de a demonstra arta stăpânirii normelor lingvistice specifice genului, deoarece acest tip de document reprezintă una dintre formele concrete de manifestare a limbajului diplomatic. Intruchipând un act juridic rolul căruia este cel de a reglementa, Convenţia posedă toate atributele stilului oficial. Folosirea tocmai acestui stil îi impun condiţii destul de specifice de activitate în domeniul diplomatic care obligă la exactitatea formulelor şi inadmisibilitatea oricăror ambiguităţi care pot să cauzeze o interpretare incertă, imprecisă a documentului diplomatic, fiindcă chiar şi neînsemnată inexactitate în formulare este în stare să provoace o neînţelegere.

Deci, sfera oficială de aplicare a Convenţiei consulare condiţionează caracterul ei prin excelenţă oficial, la ce contribuie structura bine organizată a documentului: Convenţia este alcătuită din scurtă prefaţă în care se relevă scopul acestui act juridic şi 6 capitole. Toate capitolele sunt împărţite în articole; fiecare din articole îşi are câte-un număr de ordine şi câte-un titlu. Articolele constă dintr-un număr de paragrafe şi subparagrafe. Aşa, încât textului, ca unui document diplomatic bilateral, este caracteristică o alcătuire standartizată făcută după şablon.

Reprezentând un act de orientare juridică, Convenţia este înzestrată cu o logică distinctă care se manifestă în pedantică coerenţă în expunerea conţinutului fiecărui articol. Nu putem să nu relevăm că repetarea anumitelor forme şi construcţii gramaticale se arată ca un procedeu important organizatoric al textului. Numeroase articole încep cu o propoziţie afirmativă constatatoare în continuarea căreia după două puncte urmează enumerarea paragrafelor care toate, fără nici o excepţie, încep cu un verb la conjunctivul prezent (ceea ce în limba ucraineană se traduce cu verbul la infinitiv) – această enumerare cuprinde de la două până la cinci forme de conjunctiv ca la exemplul următor din art.10 :

> Funcţionarul consular are dreptul:
> să elibereze paşapoarte şi alte documente de călătorie cetăţenilor statului trimiţător, să le reînnoiască, să le prelungească, să facă menţiuni sau să le anuleze.

Repetarea anumitei forme gramaticale ca rezultatul sistematizării unui ansamblu de procedee lingvistice investeşte integritatea în expunerea materiei.

Acelaşi scop îl îndeplineşte sintaxa cam complicată a documentului. Iată cum arată paragraful 4 al art. 16:

> dacă un cetăţean al statului trimiţător are sau pretinde a avea drept de moştenire asupra unei succesiuni în statul primitor, însă nici el şi nici reprezentantul său nu pot să ia parte la dezbaterea succesiunii, funcţiionarul consular poate, personal sau prin locţiitorul său, să-l reprezinte pe acest cetăţean în faţa tribunalului ori altor autorităţi competente ale statului primitor.

In mai multe articole din Convenţia consulară sunt folosite cu precădere propoziţiile de subordonare, printre propoziţiile subordonate predomină cele condiţionale ca la exemplul citat.

Propoziţiile simple care se întâlnesc frecvent în document sunt amplificate prin părţi de propoziţie omogene, exprimate de substantive, la rândul lor, amplificate de construcţii participiale, – drept urmare, avem de a face cu propoziţii simple, dar prelungite considerabil. De exemplu, paragraful 4 al art. 1:

„funcţionar consular", înseamnă consul general, consul, viceconsul, agent sau ataşat consular, însarcinat să exercite funcţii consulare.

Modurile de traducere în limba ucraineană a construcţiilor participiale sunt destul de stabile, căpătând forma de propoziţii analitice – mai ales – de cele subordonate atributive în care conjunctivul prezent românesc, urmând după participiul trecut, de obicei se traduce ori printr-un substantiv deverbal (ca la exemplul nostru : românescul „însarcinat să exercite funcţii consulare" este redat prin «якому доручено виконання»), ori prin construcţie impersonală («якому доручено виконувати») cu verbul la infinitiv – ambele forme menţin aceeaşi semnificaţie.

Diversitatea felurilor de redare în limba ucraineană a participiului prezent (a gerunziului) ar putea constitui tema unei cercetări aparte. Vom exemplifica în continuare numai câteva modalităţi care se întâlnesc în textul Convenţiei.

1.Art.1, par.10 :
„cetăţean al statului trimiţător „înseamnă orice persoană fizică având cetăţenia statului trimiţător.

In limba ucraineană construcţia gerunzială este tradusă prin propoziţie subordonată condiţională, ceea ce în varianta ucraineană a transformat propoziţie simplă din text românesc în propoziţie de subordonare :

«громадянин акредитуючої держави» означає будь-яку фізичну особу, яка належить до акредитуючої держави».

2. Art. 15:
„[...] la cererea postului consular acestea (autorităţile competente) îi vor pune la dispoziţie un certificat de deces ori o copie a altui document confirmând decesul".

In acest caz gerunziul este înlocuit de conjncţia ucraineană „щодо" în sens de «який», «що стосується», dar calitatea atributivă a gerunziului rămâne evidentă.

«[...] на вимогу консульської установи вони (компетентні органи) надають їй свідоцтво про смерть або інший документ щодо смерті».

3. Art. 34, par. 1/в:
„[…] intentate de un terţ pentru o pagubă rezultând dintr-un

accident".

Gerunziul ca forma participiului prezent este tradusă în ucraineană prin intermediul participiului trecut care tot posedă diminsiunea atributivă:

« [...] позовів, порушених третьою особою за шкоду, заподіяну в результаті нещасного випадку».

4.Capitolul 6. Dispoziţii finale.
„[...] ambele texte având aceeaşi valoare".

Ucraineşte: «причому обидва тексти мають однакову силу».

Această variantă a traducerii ucrainene a gerunziului nu mai exploatează calitatea acestei părţi de vorbire de a-şi pierde uneori proprietăţile verbale şi de a se întrebuinţa în funcţie de atribut faţă de substantiv, deoarece în cazul citat gerunziul românesc se traduce în ucraineană nu ca o formă verbală, ci ca un verb de sine stătător «мають».

Prezenţa în textul Convenţiei consulare a Capitolului 1 care se numeşte „Definiţii" la prima vedere ţine de particularităţile ei structurale , dar cu toate acestea, după conţinut acest capitol al Convenţiei se apropie de un dicţionar explicativ specializat în lexicul diplomatic. Ca să nu apară interpretări eronate şi să fie exclusă terminologia ezitantă care îşi pierde astfel caracterul normativ, la capitolul „Definiţii" fiecare noţiune este tratată ca termen care îşi păstrează valabilitatea în cadrul documentului concret, deoarece definiţiile nu reprezintă altceva decât explicarea exhaustivă a noţiunilor care de repetate ori vor figura în textul documentului. Să exemplific :

„Post consular „înseamnă orice consulat general, consulat, vice-consulat ori agenţie consulară".

Traducerea substantivului românesc „post" ca «установа» în ucraineană demonstrează cât de hotărâtor este factorul contextului, tema documentului de care în mare măsură depinde încărcătura semantică, sensul logic al lexicului terminologic. Totodată, sensul unui sau altui cuvânt în cadrul contextului diplomatic şi în afara acestuia poate să difere considerabil.

Dicţionar Român-Rus [2] sub redacţia lui Gh. Bolocan conţine aproape 60.000 de cuvinte. Din 7 sensuri ale cuvântului „post", nici printre zeci de îmbinări cu acest cuvânt nu există nici unul care ar corespunde substantivului ucrainean «установа» (ruseşte «учреждение»), dar tocmai acest sens este atribuit acestui substantiv însoţit de adjectivul „ consular" pe un tărâm limitat al Convenţiei consulare.

Alt model care se înscrie în această formulă poate servi traducerea în limba ucraineană a substantivului românesc „ membru" ca «працівник» :

„membru al personalului de serviciu"
«працівник обслуговуючого персоналу».

Asemenea cazuri sunt frecvente atât la nivelul unor noţiuni, cât şi referitor la construcţii mai complicate.

Obiectivele care stau în faţa Convenţiei consulare ca unui document reglementar, precum şi problemele pe care le examinează îi solictă nu numai un cadru stilistic bine determinat, ci şi îi impun prevalarea anumitului tip de lexic care se prezintă ca unul din instrumentele care participă la definitivarea acestui stil.

Baza lexicală a Convenţiei o constituie lexicul curent cu ponderea importantă a termenologiei diplomatice şi juridice – unui strat specific al lexicului profesional care domină documentele din domeniul dreptului internaţional. Textul Convenţiei abundă în următoarele noţiuni:

„şeful postului consular,"
„circumscripţie consulară,"
„imunitate diplomatică,"
„valiză diplomatică,"
„inviolabilitate diplomatică,"
„misiune diplomatică".

Merită de remarcat că majoritatea structurilor sintagmatice sunt dotate cu adjectivele „consular" sau „diplomatic", ceea ce cauzează apartenenţa acestor îmbinări de cuvinte cercului destul de restrâns al lexicului diplomatic.

Cel mai des termenii legaţi de un domeniu concret şi folosiţi în cadrul acestuia, se caracterizează printr-un singur sens şi lipsa sinonimiei în cadrul domeniului respectiv, de exemplu:

„ tutelă",
„curatelă",
„expirare",
„ persoane în cauză",
„detenţie preventivă",
„persoanele contractante",
„a rămâne în vigoare" .

Un fel de declinaţie de la această regulă o constituie definiţia „statul primitor" pentru care în textul Convenţiei consulare există sinonimul „ statul de reşedinţă" – aceşti doi termeni similari se traduc în limba ucraineană într-un singur fel – «держава перебування».

Este firesc că un document din sfera dreptului internaţional conţine termenologia juridică care corespunde profilului tematic al mai multor articole ale Convenţiei, foarte diverse ca sens. De exemplu, art. 11 care se numeşte „Legalizări şi autentificări" literalmente este plin de termeni juridici care fără complicaţii îşi găsesc echivalenţe în limba ucraineană:

„ persoana fizică sau juridică",
„incompatibil cu legea",
„ a întocmi acte şi documente",

„a acorda, a prelungi, a anula vize",
„ a îndeplini funcţii notariale",
„ a nu contraveni legilor şi regulamentelor",
„ a priva de libertate", -

respectiv, în ucraineană :

«фізична чи юридична особа»,
«несумісний з законом»,
«складати акти і документи»,
« надати, подовжити, анулювати візи»,
«виконувати нотаріальні функції»,
« не суперечити законам та нормам»,
«позбавити волі».

Textul aproape tuturor articolelor Convenţiei este înzestrat cu mai multe cuvinte şi expresii care dincolo de limitele documentului diplomatic se dovedesc a fi neutrale, dar, pomenindu-se în mediul pur oficial, îşi dobândesc aceeaşi rezonanţă oficială. Se au în vedere expresii, ca:

„a încheia căsătorii" – «реєструвати шлюби»,
„a se (a nu se) bucura de privilegii" – «користуватися привілеями»,
„a acorda ajutor şi asistenţă" – «надавати допомогу і сприяння».

In privinţa ultimei structuri constatăm că folosirea predicatelor analitice în loc de cele alcătuite dintr-un singur cuvânt „a acorda ajutor" în loc de „a ajuta" – „a efectua control" în loc de „a controla" – tot face parte din dezideratele stilului oficial.

Foarte tipice pentru chipul oficial al acestui document sunt expresii şablon care satisfac cerinţelor de precizie şi economie lingvistică. Expresiile de acest fel îşi au poziţia fixă, aşezându-se la începutul paragrafelor:
„în legătură cu",
„în dorinţa de",
„în cazul în care",
„în măsura în care",
„în conformitate cu",
„în exercitarea funcţiilor consulare",
„în exercitarea drepturilor prevăzute".

Contribuind la elaborarea unei structuri bine organizate a textului, în traducerea ucraineană unele din expresii şablon capătă gradul maxim de aproximaţie, de exemplu:

„în legătură cu" – «у зв'язку з»,
„în conformitate cu" – «згідно з»;

altele îşi schimbă structura formală:

„în dorinţa de" – «керуючись бажанням»,
„în vederea" – «маючи на меті».

Convenţia consulară se distinge prin prezenţa în text a numeroaselor trimiteri la articole, paragrafe şi subparagrafe , ca la art. 39:

„Obiectele menţionate la subparagrafele „b" şi „c" ale paragrafului 1 al acestui capitol nu trebuie să depăşească cantităţile necesare pentru folosinţa personală a persoanei în cauză".

«Предмети, згадані у підпунктах 2 і 3 пункту 1 цієї статті, не повинні перебільшувати кількості, необхідної для особистого користування відповідних осіб».

Se înscriu în canavaua documentului care aparţine sferei dreptului internaţional introducerea directă în text a locuţiunilor idiomatice din limba latină: „persona non grata", curierul „ad-hoc", „exequaturul".

Folosirea caracterelor diferite, împărţirea textului în mai multe paragrafe care reprezintă enunţuri construite şi denominate în mod logic, titlurile capitolelor şi articolelor – toate acestea înlesnesc perceperea şi înţelegerea informaţiei.

Ţinând cont de volum mare al Convenţiei consulare care conţine 34 de pagini, am evidenţiat numai cele mai relevante aspecte ale acestui document diplomatic care sunt următoarele:

1. Convenţia posedă o anumită structură compoziţională şi anumite formule de introducere şi de încheiere, adică reprezintă un text cu structură fixă.

2. Textul Convenţiei este alcătuit cu contribuţie specială a componentei termenologice: sunt folosite cu precădere unităţi lexicale şi frazeologice aparţinând limbajului juridic, adică termenii destinaţi comunicării într-un anumit sector al vieţii socio-profesionale şi anume, cel al dreptului internaţional.

3. Textul Convenţiei are un caracter obiectiv, neutru, depersonalizat, distant, lipsit de manifestări atitudionale. Trăsături dominante ale Convenţiei sunt claritatea, exactitatea, succesivitatea în expunerea materiei.

Aşadar, reprezentând unul din genurile limbajului scris diplomatic, alături de notă, comunicat, memorandum, acord, Convenţia consulară răspunde cerinţelor unui asemenea tip de document, încadrându-se în toate normele stilului livresc oficial.

Mă încumet să spun că însăşi clasificarea distinctă a stilurilor funcţionale are reputaţia problemei deschise, fiindcă îi stă în cale prezenţa în cadrul fiecărui stil a unor elemente şi construcţii comune, deci, stilurile nu există separat, ci convieţuiesc ca părţile componente ale aceluiaşi sistem, păstrând fiecare din ele, propriile particularităţi şi criterii.

În încheiere este important de remarcat că reuşita traducerii documentului, cum este Convenţia consulară cu nivelul ei de complexitate, depinde direct de profesionalism şi experienţă a celui care este menit să realizeze în practică această

misiune dificilă, iar cunoaşterea unor aspecte stilistice şi lexicale ale mecanismului de traducere va asigura în oarecare măsură ocolirea unor obstacole lingvistice neaşteptate.

Bibliografie

Dicţionar diplomatic: *Dicţionar diplomatic,* Bucureşti, Editura politică, 1979.
Dicţionar Român-Rus: *Dicţionar Român-Rus,* Moscova, Editura „Limba rusă", 1980.
Dicţionar român de neologisme: *Dicţionar român de neologisme,* Bucureşti, Editura Floarea darurilor, Editura Rotech Pro, 2000.

EINIGE LINGUISTISCHEN ASPEKTE der UBERSETZUNG von diplomatischen DOKUMENTEN am BEISPIE der KONSULARKONVENTION ZVISCHEN der UKRAINE und RUMANIEN

Im Rahmen der bilateralen Beziehungen zwischen der Ukraine und Rumanien stellt die Erreichung der Adaquanz bei der Ubersetzung von einem diplomatischen Dokument eines solchen Schwierigkeitsgrades, der fur die Konsularkonvention zwischen der Ukraine und Rumanien kennzeichnend ist, eine ausserordentlich schwierige Aufgabe dar. Im Aufsatz wird ein Versuch unternommen, die strukturbezogene Eigenart der Konsularkonvention zu analysieren , deren durch die Zugehorigkeit dieses Dokuments zum Bereich des Volkerrechts bedingten stilistischen und lexikalischen Besonderheiten zu ermitteln.

Kiev, Ucraina

De la limba de lemn la limba de prompter şi, mai ales, dincolo de ea

Antoaneta TĂNĂSESCU

Aş porni de la un text, nu fără a evoca pe scurt circumstanţele redactării lui. Este compus prin asamblarea unor sintagme sau cuvinte pe care monitorizările realizate de C.N.A., în parteneriat cu Institutul de Lingvistică al Academiei (mai 2001 – februarie 2005, 15 octombrie – 25 noiembrie 2007, 27 noiembrie – 11 decembrie 2007), le-au semnalat ca abateri de la regulă la nivel ortoepic, morfologic, sintactic şi lexical. Printr-un artificiu pur retoric, am transformat lista (enumerare, pe verticală, a greşelilor) în text (scris pe orizontală) şi cum „lipirea" nu s-a putut realiza de la sine, am inventat pasaje de trecere, cuvinte de legătură, pe care le-am marcat, spre ştiinţă, cu alt caracter de literă. În cazul de faţă, italic. Este şi motivul pentru care textul trebuie citit (urmărit cu ochii) nu ascultat, aşa încât semnificaţia conţinută în chiar jocul tipografic să devină evidentă. Iar surpriza abia acum a venit. Artefactul obţinut, echivalând cu eroarea gramaticală în stare pură, a reuşit încă de la prima lectură să ne pună pe gânduri, să ne incite, chiar, iar dezacorduri flagrante, taxate de orice şcolar, sau inadmisibile fracturi de sens nu au mai apărut ca având dimensiuni apocaliptice. Nici măcar mari! Mai mult, de la un punct înainte, textul părea că se scrie singur, găsindu-şi cadenţa şi asumîndu-şi graniţele, ascultând, în consecintă, de propriul său proiect intern şi nu de voinţa condeierului. Era nu o însăilare întâmplătoare de cuvinte ci devenise un limbaj cu individualitate şi prezenţă de sine stătătoare. De aproape o jumătate de secol ne-am obişnuit cu erorile lui (unele, flagrante), cu ezitările lui (unele, spectaculoase), cu stridenţele inadmisibile, cu petele de culoare sau întuneric. Ne-am obişnuit, şi vigilenţa critică începe să somnoleze. Ascultăm textul. E ca la televizor, spunem, nu ca pe un reproş ci, mai degrabă, ca pe o scuză. Sau, pur şi simplu, ca pe o constatare. Dar cum televiziunea şi, în parte, radioul sunt ascultate de cea mai mare parte a populaţiei României, acordurile inadecvate, inovaţiile greu de acceptat sau declicurile semantice se difuzează instantaneu la scara întregii naţiuni. Pentru că, pe de o parte, beneficiază de prestigiul instituţiilor ce şi le asumă, iar pe de alta parte sunt repetate oră de oră. Aşa ne intră în obişnuinţă; obişnuinţa cu anormalitatea. Iată de ce campania iniţiată de C.N.A., de protejare a limbii române, trebuie luată în serios. Trebuie sau, cum se spune la televizor, trebuieşte? Citiţi şi decideţi!

Vocea mea e ca un spicher, *aşa că* ascultă ce vezi, nu face un quelque-chose, lasă ce-a fost mâine şi alege sau un concurs de misse sau o baie în political corecteness. Se mai întâmplă şi accidente inerente, *deci,* vara asta lucrez promoţional *tocmai* ca palpitantul să fie mai mare vizavi de tot şi *toţi.*

Şi acum, vă vorbesc pe bune, *mai ales* că ultimul comunicat al preşidenţiei *se ocupă* de dimensiunea cetăţenilor şi a lărgirei NATO, întrebându-se, în fond, ce e în

De la limba de lemn la limba de prompter şi, mai ales, dincolo de ea

Antoaneta TĂNĂSESCU

Aş porni de la un text, nu fără a evoca pe scurt circumstanţele redactării lui. Este compus prin asamblarea unor sintagme sau cuvinte pe care monitorizările realizate de C.N.A., în parteneriat cu Institutul de Lingvistică al Academiei (mai 2001 – februarie 2005, 15 octombrie – 25 noiembrie 2007, 27 noiembrie – 11 decembrie 2007), le-au semnalat ca abateri de la regulă la nivel ortoepic, morfologic, sintactic şi lexical. Printr-un artificiu pur retoric, am transformat lista (enumerare, pe verticală, a greşelilor) în text (scris pe orizontală) şi cum „lipirea" nu s-a putut realiza de la sine, am inventat pasaje de trecere, cuvinte de legătură, pe care le-am marcat, spre ştiinţă, cu alt caracter de literă. În cazul de faţă, italic. Este şi motivul pentru care textul trebuie citit (urmărit cu ochii) nu ascultat, aşa încât semnificaţia conţinută în chiar jocul tipografic să devină evidentă. Iar surpriza abia acum a venit. Artefactul obţinut, echivalând cu eroarea gramaticală în stare pură, a reuşit încă de la prima lectură să ne pună pe gânduri, să ne incite, chiar, iar dezacorduri flagrante, taxate de orice şcolar, sau inadmisibile fracturi de sens nu au mai apărut ca având dimensiuni apocaliptice. Nici măcar mari! Mai mult, de la un punct înainte, textul părea că se scrie singur, găsindu-şi cadenţa şi asumîndu-şi graniţele, ascultând, în consecintă, de propriul său proiect intern şi nu de voinţa condeierului. Era nu o însăilare întâmplătoare de cuvinte ci devenise un limbaj cu individualitate şi prezenţă de sine stătătoare. De aproape o jumătate de secol ne-am obişnuit cu erorile lui (unele, flagrante), cu ezitările lui (unele, spectaculoase), cu stridenţele inadmisibile, cu petele de culoare sau întuneric. Ne-am obişnuit, şi vigilenţa critică începe să somnoleze. Ascultăm textul. E ca la televizor, spunem, nu ca pe un reproş ci, mai degrabă, ca pe o scuză. Sau, pur şi simplu, ca pe o constatare. Dar cum televiziunea şi, în parte, radioul sunt ascultate de cea mai mare parte a populaţiei României, acordurile inadecvate, inovaţiile greu de acceptat sau declicurile semantice se difuzează instantaneu la scara întregii naţiuni. Pentru că, pe de o parte, beneficiază de prestigiul instituţiilor ce şi le asumă, iar pe de alta parte sunt repetate oră de oră. Aşa ne intră în obişnuinţă; obişnuinţa cu anormalitatea. Iată de ce campania iniţiată de C.N.A., de protejare a limbii române, trebuie luată în serios. Trebuie sau, cum se spune la televizor, trebuieşte? Citiţi şi decideţi!

> Vocea mea e ca un spicher, *aşa că* ascultă ce vezi, nu face un quelque-chose, lasă ce-a fost mâine şi alege sau un concurs de misse sau o baie în political correcteness. Se mai întâmplă şi accidente inerente, *deci,* vara asta lucrez promoţional *tocmai* ca palpitantul să fie mai mare vizavi de tot şi *toţi.*

> *Şi acum*, vă vorbesc pe bune, *mai ales* că ultimul comunicat al preşidenţiei *se ocupă* de dimensiunea cetăţenilor şi a lărgirei NATO, întrebându-se, în fond, ce e în

spatele la această afacere. *Sunt întrebări vechi, venite, poate,* tocmai din ordinul cavalerilor de la Masa Rotundă, *sunt întrebări noi* care vă rod. *Mai ales acum*, în pragul alegerilor electorale cînd focuri de armă *au răsunat* în buricul Bucureştiului şi au lovit un trecător găsit fără viaţă, fără suflare şi într-o avansată stare de comă. *Să fie un* război al cărui deznodământ, ca orice război, nu-l ştim? *Sau doar* efectul de la o decizie *care* survrine egzact de mâine cînd începe distribuirea cupoanelor agricole şi un cap al mafiei din Statele Unite a murit de cancer.

La capătul politicii, un mini-meteo. După ninsoarea de asiară, se anunţă o eclipsă solară de soare, în urmă, averse de ploaie, din nou şi ger şi viscol, ger *care* i-a stricat afacerile prostituatelor. *Oricum, se apropie* Sfîntul Petru şi Pavel. Ceea ce mi-e foarte greu să cred acest lucru, aşa că veţi vedea în premieră videoclipul pe care îl veţi vedea imediat. Să vă uitaţi cu ochii larg adânciţi. *Eu am să tac pentru că,* după o săptămână de petrecanie mi-e curmată puţin vocea şi ne trebuiesc plămâni curaţi ca să ştim că semnalele vitale sunt în viaţă.

Principalii protagonişti ai discuţiei sunt mass-media ce revin în actualitate. *Aşa că* testăm izul invitaţilor dornici să audă care sunt prevéderile actualei legi, care sunt tehnicele folosite la Miunih şi la Bérlin.

Ce alegem? Filmul pe televizor sau acest autor la nenumărate cărţi sau pe această melodie care o vor cânta la prima mână? Sunteţi ready? Ar fi super să se ţină emisiunea în ploaie iar artiştii care dau cu glanda să aibe *în jur* reporteri de reporteri, Oricum, apariţia cărţii este, pe undeva, un gest şi, ce mai, emisiunea e beton, vere.

Cum vrea muşchiul lui *o* să-mi răspundeţi şi deşi a căzut măgăreaţa pe noi, eu nu pun botul prea uşor. Îmi pare cu regret şi deşi se apropie o nouă vară cu lipeli, ştiţi voi, cu mega-lipeli, mă retrag să mă aerisesc la cutiuţă, să-mi fac o toaletare perfectă a urechilor dar şi o French manicure.

Se poate să am o minută liberă. M-aş opri la publicizarea poveştii acestei fete care este puţin umbrită şi puţin descumpănită de divorţul părinţilor. *Ei, chestiuni familiale, ce să-i faci!* Familiale sau familiare? Original sau originar din Malta? Extras sau extract de cont? *Poate mă lămuresc citind nişte* cotidiane. *Sau cotidiene?* Colegii sunt destui de confuji *în această direcţie, dar bate ora* doisprezece şi trebe să ajung la o foarte prestigioasă adunare condusă de doamna ministră de resort. *Nu pot lipsi.* Ca şi lider trebuieşte să cuvântez pentru a explica la toţi ceilanţi ultimile schimbări din tráficul român (Carol Dávila, Lugój, Móldova Nouă) *sau de afară* (Strásburg, Ucraína, Rusía, Yemén). Aşa că nu mai strâmbaţi din priviri *căci pe străzile* alea se plimbă Costel cu capul decapitat al sorei sale, *pe străzile* alea unde nu se vede nici un picior de om.

Silance din gură, bă! Ce e cuţitul ăsta cu maţ în fund? Să te-nfigi în stomacul soacră-tii ca să afli câte ouă a frecat maică-ta de te-a scos aşa galben.

Dar, haideţi să vedem şi alte ştiri pe scurt, apoi să luom, să lom publicitate. Şi în urma acestei şase ediţii a emisiunii să ne spună însuşi studenţii, la libera fiecăruia dintre invitaţi alegere, ce spray de dat la subraţ e mai bun şi unde sunt medicamentele care ei au foarte neapărată nevoie. O ultimă întrebare la dumneavoastră şi captarea atenţiei poate fi în acest moment complementată: *tu, din* înţelesul tu ce mai faci *se scrie cu doi o?*

Vă propun un moment de răgaz şi de meditaţie. La prima vedere, limba de prompter a televiziunii, precizez: este numele de botez/ de identificare ales de

actorul Mircea Diaconu la o masă rotundă inițiată de C.N.A, pare a fi varianta actuală a clasicei limbi de lemn, beneficiind ca și străbunica sa, de o teribilă forță de seducție care o pusese pe gânduri pe Françoise Thom prima care i-a închinat, în 1987, o substanțială cercetare monografică. Reiau cuvânt cu cuvânt observațiile vechi, iată, de două decenii: „rămâne atunci să ne întrebăm în legătură cu motivele care stau la originea succesului limbii de lemn. Cum s-a putut impune acest discurs monoton și auster unor grupuri întregi chiar înainte de a fi fost instaurat oficial de regimul comunist, cum s-a putut impune, în afara frontierelor Uniunii Sovietice, în țări în care el a suferit concurența presei libere? Cum de nu se remarcă mizeria la care reduce el inteligența?". Așadar, spectacol „mizer", „vorbire mașinală care hipnotizează spiritul și paralizează rațiunea", „excrocherie", „seducție a gândirii facile" capabilă a „corupe totdeodată inima și rațiunea".

Și cu toate acestea, succes, persuasiune, seducție chiar asupra unui uriaș public. Ne referim la limba de lemn, dar aprecierile pot fi lesne transferate spre limba vorbită în audiovizualul românesc actual. Or, în aceste condiții, mă tem că simpla competență/ explicație lingvistică nu este soluția nici salvatoare, nici singură. Latinii vedeau vorbirea ca pe o „formă" a gândirii. Mă tem că tinerii redactori de la „Telejurnal" vorbesc *altfel* decât studenții lui George Călinescu nu pentru că știu (cantitativ) mai puține decât aceștia, ci pentru că gândesc altfel.

Aș invoca două probe. Cea dintâi datează din 2 decembrie 1920 și este un „Jurământ" pe care l-a rostit, urmând tiparul administrativ al timpului, chiar George Călinescu atunci când și-a depus candidatura pentru a fi angajat la Arhivele Statului. Să ascultăm aceste fraze, atunci parte (repet) din stilul juridico-administrativ, acum, prin cadență și puterea expresiei înaintând pentru lectorii moderni către orizontul elaborarat al literarului: „jur în numele lui Dumnezeu și declar pe onoarea și conștiința mea credință Majestății Sale Regelui României Ferdinand I și constituției țării mele. De a îndeplini cu sfințenie datoriile ce-mi impune funcțiunea mea, de a aplica legile și de a mă conforma legilor întru toate și pentru toți, fără pasiune, fără ură, fără fervoare, fără considerațiune de persoană, fără nici un interes direct sau indirect. Așa să îmi ajute Dumnezeu."

Așa erau redactate, în 1920 paginile Arhivelor Statului. 25 de ani mai târziu, paginile de jurnal, precum cea scrisă de Constantin Noica în 1943, puteau răsuna în incidența stării lirice a limbajului: „Singurătatea absolută, cum mi-o imaginez, o concep câteodată așa: în tren, pe un culoar ticsit, stând pe un geamantan. Ești atunci departe nu numai de orice om mai ales de cei care te împiedică să te miști, dar ești departe de orice punct fix în spațiu. Ești undeva între o stație și alta, rupt de ceva, în drum spre altceva, scos din timp, scos din rost, purtat de tren, purtând după tine un alt tren, cu oameni, situații, mărfuri, idei, una peste alta, în vagoane pe care le lași în stații, le pierzi între stații, le uiți în spații, golind lumea, gonind peste lume, singur, mai singur, nicăieri de singur". Cadență, personalizare, explorarea „ezitării infinite dintre sunet și înțeles" observată de Valéry și aplicabilă atât rimei, cât și oximoronului și așa mai departe.

Pentru ca în 2008, pariul jurnalelor găzduite pe blog să fie altul: fraze construite fără inhibiții nu doar semantice, triumful vorbirii familiare, mai mult decât *verba cotidiana*, registrul lingvistic voit banal ca expresie, în fond, a unei umanități ce nu infirmă banalitatea, mai mult, o acceptă ca pe o emblemă a

destinului, a traiului zilnic. Trai care este sursa obişnuită a jurnalelor. În aceeaşi zi, 7 iunie 2008 sunt situate pe blog două pagini de jurnal. Cel dintâi: „urcăm. Rupt de somn cum eram, bag o tură de dormit violent, din aia cu sforăituri şi toate cele. Pe la Ploieşti vine controloarea nenorocită, mă trezeşte, îi dau ambele bilete, pe al meu şi al lui Ryan, şi-i zic că eu dorm să mă lase" (http://deceblog.net/2006). Al doilea, aflat în Avionaru's Blog: „călătoria este foarte bogată în impresii [...] am prins iar garnitura aia nasoală de o vârstă cu mine şi au recondiţionat-o cu nişte preţuri exorbitante. Scaunele sunt înghesuite, este relativ aglomerat, bagaje pe culoar cu grămada, noroc că nu am obiceiul să mă plimb [...] O femeie bătrână şi mare cât o balenă navighează uşor pe culoar, printre bagaje. De la jumătatea vagonului anunţă mândră că are o operaţie la coloană şi d-aia se mişcă aşa greu şi că tocmai se întoarce de la un control. Normal, că pe măsura deplasării ceilalţi pensionari o întreabă diverse prostii care nu îi privesc şi, pac! a ieşit de o socializare. [...] În rest, oameni şterşi, obosiţi, cu dopuri albe în urechi, încă un tip cu leptopu care se plictiseşte şi desenează ceva, unii dorm cu bale la gură. [...] Trece baba din nou iar zice că are operaţie".

Lumea de la 1940 şi cea de la 2010, faţă în faţă. E ceva care le diferenţiază, întreb pornind de la paginile de jurnal, dar îndrăznesc să merg mai departe? O, da, desigur, şi cu această întrebare aproape retorică ne aflăm chiar în centrul fenomenului analizat. Anonimii lui 2008 scriu altfel decât necunoscuţii lui 1940 pentru că gândesc altfel, pentru că au alte repere şi credinţe, ascultă de alte rigori retorice şi cred în aproape alte principii. Se află pe paliere diferite ale timpului şi ascultă de alte exigenţe. O întrebare se profilează neliniştitor: Care este nivelul acestor exigenţe? Sub orizontul lumii europene, el se dovedeşte a fi descrescător. La nivel comportamental, Johan Huizinga, observă în *Amurgul Evului Mediu* că

> Civilizaţia care se reînnoieşte sileşte societatea să părăsească, din vechea formă de viaţă, năzuinţele prea înalte. Cavalerul devine gentilhomme francez din secolul al XVII-lea, care mai întreţine o colecţie de concepţii de clasă şi onoare, dar care nu se mai pretinde un apărător al credinţei, un ocrotitor al celor slabi si asupriţi. Tipul nobilului francez face loc celui al genteleman-ului, descendent şi el, în linie dreaptă ,din vechiul cavaler, dar temperat şi rafinat. În cursul prefacerilor successive ale idealului s-a deprins de fiecare dată un înveliş, care devenise minciună (Huizinga 1993).

La nivelul construcţiilor literarului, aceeaşi coborâre în trepte, pe care N. Frye o urmăreşte în *Anatomia criticii*:

> Trecerea de la mit (eroul este superior prin insăşi natura sa omului, este o făptură divină), la romanţ (eroul săvârşeşte miracole fără a se deosebi de o fiinţa omenescă), la modul mimetic superior (tragedie, epopepee, eroul e mai preus de semeni fără a depăşi limitele ambianţei umane), la modul mimetic inferior (opere comice şi realiste – eroul va fi un om ca toţi oamenii, nu-şi va depăşi semenii, va avea trăsături umane obişnuite), la modul ironic (eroul ne e inferior ca putere şi inteligenţă, trezindu-ne dispreţul printr-o privelişte de înrobire, frustrare sau absurditate). Parcurgând această schemă observăm că de 15 secole încoace literatura europeană şi-a mutat treptat centrul de greutate către sfârşitul listei. [...] În ultimii o sută de ani, majoritatea literaturii serioase a tins tot mai mult către modul ironic (Frye 1972).

Altfel spus, este sesizată prin eclipsa/ moartea/ dispariţia tragediei sau epopeii dinamica roatei vergiliene despre care vorbeau încă în Evul Mediu Servius şi Donatus identificând cele trei genuri: simplu (*humilis*), mijlociu (*mediocris*) şi sublim (*gravis*). Nu mai puţin, discuţia e datoare să ia în consideraţie şi posibilitatea canonizării genurilor *inferioare* de către cele *superioare* graţie migraţiei de procedee, vezi teoria formaliştilor ruşi asupra raportului între Dostoievski şi structura romanului poliţist ca şi pe cea expusa de Erich Auerbach (Auerbach 2000), cu privire la *fisurarea* nivelelor stilistice ca urmare a impactului pe care unele forţe teribile îl au asupra literarului. Ele sunt: 1. realismul francez (Balzac, Stendhal) care dă dreptul unor personaje şi realităţi banale, cotidiene să facă obiectul unor reprezentări problematice, serioase, chiar tragice şi 2. istoria vieţii şi faptelor lui Iisus.

În acest context al minimalizării, al modificării din temelii pentru standardele de exigenţă, înfăţişările comunicării audiovizuale nu fac decât să confirme un trend, cum se spune acum, o tendinţă, cum se spunea mai demult. Sigur că prin aceasta nu justificăm/acceptăm aberaţii precum cele cuprinse în textul-model de la care am pornit, ci doar sperăm a-l înţelege mai bine. Părerea mea este că în România, unde peste 50% dintre adolescenţii de 15 ani citesc sau înţeleg cu dificultate textele, în ţara în care timp de peste şase decenii a vorbi sau a scrie elegant a întâmpinat blamul chiar sancţiunea oficialităţii aşa încât nici acum nu sunt încă instituţionalizate criteriile acestui domeniu, e puţin probabil ca revirimentul să se producă de la sine. Lipsesc modelele care să facă şi credibilă, şi seducătoare comportarea corectă, civilizată. Îmi amintesc cele câteva cursuri la care am avut şansa de a-l asculta pe profesorul Vianu. Venea din vreme în amfiteatrul Odobescu iar noi, cei din anul întâi, toleraţi acolo, aveam locuri doar în jurul cuierelor. Domnia sa intra, noi amuţeam, liniştea era cutremurătoare. Ţinea curs de o oră şi începea cu rezumatul lecţiei anterioare. De la profesorul Vianu am aflat că nu doar în teatru, ci şi în viaţa civilă intonaţia, frazarea, au un rol decisiv în comunicare şi am înţeles pentru întâia oară că limbajul cultivat, „ca la carte", are o incredibilă căldură şi o tot atât de incredibilă naturaleţe. Că poţi convinge păstrându-te în registrul academic, fără a fi familiar, mai rău, vulgar. Surâdeam la glumele profesorului, nu râdeam niciodată în hohot cum o făceam la prelegerile lui G Călinescu. Am învăţat de la acesta din urmă că graniţa între permis/ acceptabil şi total inacceptabil e foarte fermă. Universitarii repetau experienţa profesorilor de liceu din acel tip. Ştacheta exigenţei nu era coborâtă nici cu un milimetru.

Astăzi realizatorii TV au o scuză: se vorbeşte aşa cum se vorbeşte ca să se facă pe placul publicului. Adică, ratingul... Cum se face atunci că la cursurile profesorilor evocaţi ca şi la cel pe care Grigore Moisil l-a rostit tot în amfiteatrul Odobescu având ca obiect paradoxurile eleate în fenomenologia spiritului ca să poţi ocupa un loc trebuia să vii cu cel puţin o oră înainte? Cum era aşadar posibilă, obţinerea ratingului printr-o prelegere despre „ilimitarea simbolică" sau despre aporiile lui Zenon?

Mă întorc la antologia greşelilor cu observaţia că ea a fost confirmată şi de alte surse decât monitorizările C.N.A. Sub titlul *Vara la televiziuni, creierul intră în vacanţă*, „Adevărul", din 22 iunie 2002, adaugă alte câteva „perle": „nu se ştie cauzele", „transmite agenţiile de presă", „decapitat la vârf", „avem de rafistolat în

legislaţia privatizării", „suveranul pontif a fost investit", „primele impresii la primele zile de muncă", „cei mai răi cunoscuţi pescari", „că cartea bună e prostie", „pe care cu toţii o dorim şi cărora ne place tuturor", „aceste reglementări se văd vizibil", „pe preşedinte îl doare într-o anumită parte a zonei" şi, în sfârşit, „mândria naţională ni se scoală".

Şi acum? Pe cât este omeneşte posibil să prevedem viitorul, sunt semne, e, drept, palide, dar sunt, că atât maturizarea lumii audiovizualului românesc, cât şi perseverenţa iniţiativelor de reglementare, control, sancţiune ale C.N.A. vor produce efectele dorite şi aşteptate. Iar dacă ar fi să aleg unul dintre acestea, aş răspunde fără ezitare: sper ca vocea radioteleviziunii să fie limpede, decentă şi cât mai departe de soluţia rudimentară. Căci un limbaj rudimentar este, la urma urmei, expresia unei gândiri rudimentare.

Bibliografie

Auerbach 2000: Erich Auerbach, *Mimesis. Reprezentarea realităţii în literatura occidentală*, traducere de I. Negoiţescu, Iaşi, Polirom.

Frye 1972: Northrop Frye, *Anatomia criticii*, în româneşte de Domnica Sterian şi Mihai Spăriosu, prefaţă de Vera Călin, Bucureşti, Editura Univers.

Huizinga 1993: Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, traducere de H.R. Radian, Bucureşti, Editura Meridiane.

From Francoise Thom's concept on language to typical media language and beyond

Starting from the CNA surveys and in partnership with the Academy's Language Institute in between 2001 and 2008, the research identifies several characteristics of the communication in the Romanian audiovisual, the "prompter language", as it has been called by the actor Mircea Diaconu, a new "wooden language" taking advantage of the same enormous (only apparently inexplicable) success as experienced by it's grand mother, illustrated three decades ago by Francoise Thom. It is an interesting reality, mainly through it's significance, less language oriented and more towards the history of thoughts, area of the cultural studies, philosophycal culture, of the communication strategies and actions. The language, forma mentis, therefore, understanding the actual thinking through the actual speaking way.

Bucureşti, România

Despre o structură latină foarte productivă în limbile romanice actuale: „*homo* + adjectiv”

Dana-Luminița TELEOACĂ

1. Observații preliminare

Colaborarea la *Dicționarul de cuvinte și expresii străine* (DICES), realizat în ultimii patru ani la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” (Sectorul de romanistică) – lucrare în cadrul căreia ne-a revenit sarcina redactării termenilor și sintagmelor înregistrate la literele H și O –, ne-a prilejuit constatarea că, deși vocabularul românei actuale se îmbogățește în primul rând și în mod evident cu numeroase anglicisme, nu putem ignora nici locul pe care unele latinisme continuă să îl ocupe în acest context. Astfel, o structură foarte bine reprezentată în româna actuală este „*homo* + adjectiv”. Extinderea cercetării și la alte limbi romanice (franceza și spaniola) ne confirmă existența tendinței pe care am identificat-o în cazul limbii noastre. Corpusul lexical întocmit de noi se bazează în primul rând pe informațiile culese de pe internet și, uneori, pe datele furnizate de dicționare reprezentative ale limbii latine, respectiv ale idiomurilor romanice luate în discuție[1], cu precizarea că multe dintre exemplele pe care ne vom sprijini considerațiile teoretice au intrat în limba română (sau, în orice caz, au început să se utilizeze mai frecvent) îndeosebi după anii ’90. Inventarul celor aproximativ 100 de unități lexicale (sintagme) a fost discutat în trei clase, delimitate în funcție de criteriul etimologic: I. structuri din latina antică (împrumutate ca atare pe cale livrescă); II. structuri care au luat naștere, prin analogie[2] cu cele din prima categorie, într-o perioadă ulterioară, în componența lor intrând *homo* și un adjectiv latin, și III. structuri în care adjectivul reprezintă un pseudolatinism. În lucrarea de față vom prezenta, din rațiuni obiective, numai o parte din rezultatele cercetării noastre; mai

---

[1] Precizăm că structuri de acest gen sunt consemnate cu totul și cu totul sporadic în sursele lexicografice ale limbii latine, respectiv ale limbilor romanice. Dintre toate dicționarele consultate, Trésor 1981 este singurul care înregistrează un număr relativ mai mare de astfel de structuri. În dicționare ale limbii latine sintagma „*homo* + adjectiv” nu este ilustrată decât de exemplele: *homo adulescens*, *homo servus* și *homo insulsus*, care apar în Guțu 1983, respectiv de *homo doctus* și *homo marinus*, menționate în Gaffiot 2000. Cât privește limba română, DEXI este unicul dicționar care înregistrează mai mult de o structură cu „*homo* + adjectiv”: *homo faber*, *homo oeconomicus* și *homo sapiens*.

[2] Acest element acționează ca un factor coercitiv al libertății de creație atât în plan lingvistic, cât și social, lui atribuindu-i-se un rol important în buna formare, dar și în acceptarea creației respective: „Ce qu’on dénome *analogie* n’est, en définitive, que le respect du schéma, si bien que l’analogie n’est pas créatrice par elle-même, mais constitue une sorte de label de garantie de l’acceptabilité du terme crée”. (Guilbert 1975: 48).

exact, vom urmări distribuția structurilor inventariate la nivel romanic, încercând să precizăm gradul de motivare şi de vitalitate a acestora în limbile romanice actuale[3].

În contextul problemei pe care ne propunem să o discutăm, contactul dintre latină şi limbile romanice este, evident, unul de tip cult, livresc, indirect, care a avut loc „pe verticală", în diacronie (Sala 1998: 33 sqq., 285 sq). Limba latină a putut juca rolul de *limbă-sursă*, în virtutea statutului ei de limbă cu o bogată tradiție culturală. De fapt, numai în cazul termenilor incluşi în prima categorie delimitată latina a îndeplinit rolul de *limbă-sursă propriu-zisă*, în celelalte două cazuri ea nefuncționând atât ca *sursă*, cât ca *model*: structurile subordonate acestor două categorii au fost create prin *analogie* cu cele care apar în texte ale unor autori reprezentativi ai Antichității. În realitate, foarte multe dintre faptele de limbă pe care le vom prezenta reflectă *fenomene culturale*, ceea ce concordă cu adevărul de mult recunoscut de specialişti, conform căruia împrumutul lexical este expresia desăvârşită a unei difuziuni culturale[4]. În timp ce apariția unor structuri este rezultatul unui *act monogenetic*, în cazul altor structuri, şi anume al celor create în mod independent în mai multe idiomuri, trebuie să admitem *poligeneza.* O operație de delimitare tranşantă a celor două categorii este dificil de realizat şi, într-o anumită măsură, hazardată. Însă, abordarea structurilor incluse în corpusul nostru nu în mod individual, ci ca *elemente componente ale unei clase etimologice* şi/sau *semantice* ne poate ajuta să realizăm unele disocieri.

O poziție aparte ocupă sintagmele incluse în prima categorie şi care au fost împrumutate ca atare, pe cale livrescă, printr-un act cultural: studiul instituționalizat al limbii şi literaturii latine sau traduceri într-o limbă neolatină ale operelor unor scriitori latini reprezentativi. Sunt situații în care avem a face cu un act de monogeneză: o sintagmă sau alta a fost impusă în latina Antichității prin *opera reprezentativă* a unui anumit autor. În cazul celorlalte două categorii, latina nemaifurnizând propriu-zis o structură concretă, ci exclusiv modelul structural, *limba-sursă* va fi limba operei în care a fost vehiculat pentru prima dată conceptul respectiv, în haină latină. De exemplu, *homo sovieticus** cunoaşte primele ocurențe în pagini de limba rusă (cf. *infra*, **2.3.2**), dar conceptul în formă (pseudo)latină se foloseşte ca atare în foarte multe limbi. Faptul se datorește *caracterului reprezentativ* al operei care l-a creat şi, evident, propagarea dincolo de spațiul geografico-cultural rusesc a fost realizată printr-un *act cultural:* traducerea operei respective într-o serie de limbi. Şi acest caz este ilustrativ pentru *monogeneză.* Afirmațiile de mai sus nu elimină din discuție posibilitatea admiterii existenței unor structuri care au luat naştere efectiv în mod independent, în limbi diferite, care sunt, mai exact, expresie a poligenezei. *Homo electronicus**, *homo interneticus**, *homo*

---

[3] Cercetarea noastră, mult mai amplă, a discutat pe larg şi următoarele aspecte: 1. marcarea în text a structurii „*homo* + adjectiv" şi alte aspecte ortografice; 2. probleme de morfologie; 3. distribuția în clase lexico-semantice; 4. relații de sinonimie şi de antonimie la nivelul inventarului delimitat; 5. definirea reciproc-relațională a structurilor; 6. glosarea structurilor latine; 7. calcuri în limbile romanice după structurile latine incluse în inventar; 8. structuri „amplificate"; 9. argumente *pro* şi *contra* „umanismului secularizat". Unele dintre aspectele menționate vor figura şi în prezentul articol, însă exclusiv tangențial

[4] „[...] los fenómenos de préstamo léxico van asociados con fenómenos de difusión cultural" (Sala 1998: 232).

digitalis ş.a. sunt sintagme care este foarte probabil să fi apărut separat în fiecare limbă. Apartenenţa la domeniul semantico-onomasiologic [+ informatică] ar putea constitui un argument în acest sens: concepte de genul celor enumerate mai sus nu sunt „mărci" ale unui sistem conceptual particular, individual, nici măcar naţional, ci ale unui limbaj care tinde spre *universalitate*, anume *limbajul informaticii*, ceea ce nu înseamnă că excludem posibilitatea ca, cel puţin, unele dintre ele să fi fost vehiculate pentru prima dată în pagini de limbă engleză.

2. Distribuţia în context romanic

2.1. Structuri din latina antică (sec. IV î.Hr. – sec. V–VI d.Hr.)

Inventarul acestor construcţii a fost alcătuit pornind de la dicţionare ale limbii latine şi ale limbilor romanice, dar în special de la *Corpusul electronic al autorilor latini*, precum şi de la unele date furnizate de Net. Am inclus aici un număr de 21 de construcţii, clasificate şi discutate după cum urmează[5]:

2.1.1. Sintagme care nu apar deloc în cele trei limbi romanice: *homo adulescens*, la Terentius.

2.1.2. Sintagme care nu apar decât în una dintre cele trei limbi: *homo insulsus* „omul mediocru", la Cicero; hapax în pagini de limbă spaniolă.

2.1.3. Sintagme care apar în două limbi: (franceză şi spaniolă): *homo eruditus*, la Cicero, Aulus Gellius, Lactantius; *homo perversus* „omul vicios", „omul eretic", la Cicero şi în V.T., *Proverbele lui Solomon*; *homo servus*, la Terentius; *homo sensualis*, la Marcus Aurelius, iar în latina modernă, la Emanuel Swedenborg.

2.1.4. Sintagme care apar în toate cele trei limbi: a) situaţie precară în toate cele trei limbi: *homo antiquus*, la Cicero şi la Aulus Gellius; b) slab reprezentate în două dintre limbile considerate: franceză şi română: *homo artifex* „omul artizan", la Augustin; *homo doctus* „omul învăţat", la Cicero; română şi spaniolă: *homo fragilis*, în V.T., *Cartea lui Iov*, iar în epoca modernă la scriitoarea franceză Annie-Stora-Lamarre; c) slab reprezentate doar în una dintre cele trei limbi: română: *homo amans*, la Cicero; *homo militaris*, la Plautus, Quintilianus, Sallustius Crispus; *homo rationalis*, la Boetius şi în pagini de latină medievală; *homo unius libri* „omul unilateral informat", „cunoscător profund al unui anumit domeniu", „omul unei singure lucrări"; d) (foarte) frecvente în toate cele trei limbi romanice: *homo demens*, la Cicero şi la Seneca; *homo humanus*, concept prezent încă din timpul Republicii romane; în epoca modernă apare la Carl Rogers, unul dintre fondatorii psihologiei umaniste; *homo novus* „om de care nu s-a auzit până la un moment dat şi care capătă un post de mare răspundere", „om ridicat din păturile de jos", „nume nou apărut în publicistica literară", la Cicero, Tacitus, Seneca ş.a.; *homo religiosus*, la Cicero; *homo sacer* „omul religios", „(în regimurile totalitare) corp docil manevrat de suveran", la Sextus Pompeius Festus, în epoca modernă – la filosoful italian Giorgio Agamben; *homo sapiens* „omul matur, instruit", „(în clasificarea făcută de

[5] Precizăm că menţiunile semantice vor figura exclusiv în situaţiile mai puţin „transparente" şi în cazurile în care o sintagmă a dezvoltat o polisemie remarcabilă.

Linné) om dotat cu gândire, prima specie a regnului animal"; cu prima semnificație, are multe atestări la Cicero; *homo viator* „omul călător, drumeț", „tip de autor sau de personaj a cărui temă/preocupare principală este călătoria"; apare și în texte latine din sec. XIX (cf., de exemplu, *Theologia moralis et dogmatica*, 1832).

2.2. Structuri formate din *homo* + un adjectiv de origine latină

Multe dintre sintagmele pe care le-am inclus în această categorie au apărut chiar în pagini de limbă latină, mai exact în opere redactate integral în limba latină, în timp ce altele au fost vehiculate în lucrări scrise într-o altă limbă decât latina. Am delimitat:

2.2.1. Sintagme care nu apar deloc în cele trei limbi romanice: *homo honoratus* „om deținător de mari posturi; om onorabil", cu o serie de atestări în pagini de limbă latină (sec. XVI, XIX).

2.2.2. Sintagme care nu apar decât într-o singură limbă: română: *homo aedificator* „omul arhitect"; *homo pseudooccidentalis* (cu resemantizarea adj. *occidentalis*); franceză: *homo civilis*; spaniolă: *homo delirans* – apare la Ernest Mayr, biolog evoluționist american; *homo passionalis*; *homo specularis* „omul în oglindă; copie, clonă" (cu resemantizarea adjectivului latin).

2.2.3. Sintagme care apar în două limbi: franceză și română: *homo classicus* „specialist în limbile și în literaturile clasice", „autor reprezentativ pentru un anume curent", „autor care respectă principiile clasicismului", „personaj clasic: generic, schematic, tipizat", „om care crede în suveranitatea rațiunii; spirit cartezian"; franceză și spaniolă: (rarisim) *homo correctus* „autor/personaj care respectă anumite norme specifice spațiului fictiv"; *homo criminalis*, concept care apare la Cesare Lambroso, fondatorul pozitivismului biologic; *homo docens* „omul dotat cu capacitatea de a învăța", atestat în latina medievală la Toma d'Aquino; *homo donator* (econ.) „cel care oferă, dă"; *homo practicus*; (rar) *homo publicus*.

2.2.4. Sintagme care apar în toate cele trei limbi: a) situație precară în toate cele trei limbi: (rar) *homo ironicus*; (rar) *homo italicus*; b) slab reprezentate în două idiomuri: română și spaniolă: *homo germanicus*; română și franceză: *homo theoreticus* „omul care problematizează", apare în pagini de limbă latină, conceptul fiind teoretizat de filosoful și psihologul german Eduard Spranger, 1882; c) slab reprezentate într-o singură limbă: română: *homo alpinus*; *homo digitalis* (cu resemantizarea adjectivului[6]) „om al spațiului virtual al ciberneticii"; *homo divinus* „omul care trăiește într-o continuă și profundă comuniune cu Dumnezeu"; *homo gallicus*, în pagini de limbă latină; *homo hispanicus*; *homo historicus* „omul văzut în diacronie", „istoric"; *homo juridicus* „individul definit prin raportare la o rețea complexă de contracte și legi"; *homo legens* „persoană care face din lectură un stil de viață", dar și „personaj cu existență livrescă, marcată de actul lecturii" (de exemplu, Don Quijote a fost definit drept *homo legens*); *homo materialis*; *homo mediterraneus*; *homo moralis*; *homo urbanus*, concept teoretizat de Jeremy Rifkin,

---

[6] Cf. lat. *digitalis*, *-e* „de la grosseur d'un doigt" (Guțu 1983; Gaffiot 2000). Evoluția semantică trebuie interpretată prin prisma dezvoltării unei științe moderne, anume informatica.

specialist în prospectarea economică şi ştiinţifică; d) (foarte) frecvente în toate cele trei limbi: *homo cogitans*; *homo cosmicus* „explorator al spaţiului cosmic", (cu resemantizare) „stadiu la care s-a ajuns, printr-o evoluţie controlată, cu ajutorul ingineriei genetice"; *homo duplex*, concept care apare la Hegel, *Fenomenologia spiritului*; *homo europaeus*, concept pus în circulaţie de Linné în sec. XVIII şi care trebuie coroborat cu cel modern, preponderent în limbile romanice actuale, şi anume „om care promovează interculturalitatea la nivel european"; cunoaşte o frecvenţă remarcabilă în toate cele trei limbi, aspect lingvistic aflat în deplină concordanţă cu sensul evoluţiei societăţii moderne, al cărei produs este aşa-numita „eurogeneraţie" (cf. zincdeleurope.cafebabel.com/fr/post/2008/05/08/Leurogeneration-:-pourquoi-faire-26k-); *homo faber*, sintagmă teoretizată de filosoful evoluţionist Henri Bergson; *homo festivus*, concept dezvoltat de Philippe Muray, scriitor contemporan; *homo fictus*; *homo georgicus* „fosilă descoperită în Georgia şi considerată de specialişti ca descinzând din *homo habilis*"; *homo habilis* „omul îndemânatic, formă incertă, recunoscută numai de unii cercetători a fi trăit acum circa două milioane de ani în Tanzania", „perioada de sugar"; *homo loquens*, concept vehiculat în (socio)lingvistică; *homo ludens* „om care pune la baza tuturor activităţilor sale conceptul de 'joc' ", „nespecialist a cărui părere poate fi luată şi în glumă", „omul în momente de activitate liberă", sintagmă pusă în circulaţie de istoricul şi filosoful olandez Johann Huizinga; *homo modernus*; *homo mysticus*; *homo naturalis* „omul în prima etapă a evoluţiei sale, văzut ca parte componentă a naturii", apare în pagini de limba latină, la scriitori medievali, de exemplu, la G. Boccaccio; *homo occidentalis*, identificat de multe ori cu *homo americanus** şi opus lui *homo orientalis* şi, în particular, lui *homo sovieticus**; *homo oeconomicus* (cu reinterpretarea semantică a adj. *oeconomicus*[7]), concept teoretizat de M. Flamand, economist contemporan; *homo poeticus*; *homo ridens*, plasat din punct de vedere cronologic după *homo faber*; *homo socialis*, concept pus în circulaţie de Elton Mayo, psiholog şi sociolog; *homo spiritualis* este, din perspectivă creştină, „omul însufleţit de Duhul Sfânt; omul inspirat"; apare la Martin Luther; *homo symbolicus* „omul ca utilizator al comunicării simbolico-ritualice, specifică mai ales societăţilor tradiţionale", formulă pusă în circulaţie de Paul Cassirer şi care îl defineşte în egală măsură şi pe omul contemporan, văzut ca produs al aşa-numitei *economii globale*; *homo universalis*; *homo videns* „omul care defineşte o civilizaţie a imaginii", concept teoretizat de sociologul italian Giovanni Sartori.

2.3. Structuri în componenţa cărora intră *homo* + un pseudolatinism

Pe baza exemplelor înregistrate, putem delimita mai multe situaţii responsabile de apariţia unor pseudolatinisme: 1. trecerea unor adjective cu două terminaţii în categoria celor cu trei terminaţii: *digitalus** pentru *digitalis*, *criminalus** pentru *criminalis*; 2. formarea unor false participii prezente de la „verbe-fantomă" în latină: *troglodens**, *televisiens**; 3. crearea unor false participii trecute ale unor verbe latineşti, probabil şi sub influenţa exercitată de formele de participiu (trecut) din limbile romanice actuale: *con(n)ectus*/connecticus** pentru *con(n)exus*; 4. derivarea unor adjective, pornind de la substantive existente în limba

[7] Cf. lat. *oeconomicus* „bien disposé, bien arrangé, méthodique" (DL-Fr.).

latină, dar și de la formațiile adjectivale corespunzătoare din idiomurile neolatine actuale: *asfalticus**, *utopicus**; 5. adjective pseudolatine, „reconstituite" pornind exclusiv de la forme (adjectivale) neolatine, majoritatea fiind încadrate la categoria adjectivelor cu trei terminații[8]: *egoist(i)us**, *informaticus**, *mediaticus**, *ideologicus** ș.a.; 6. (pseudo)latinizarea unor adjective grecești: cf. *aestheticus**, „după" gr. *aisthetikos* sau *cynegeticus** – „după" gr. *kynegetikos*; 7. formații deonimice: adjective derivate de la toponime neolatine: cf. *floresiensis** < *Flores*[9]); 8. „latinizarea" (prin atașarea desinenței *-us*) unor baze nelatinești, de exemplu, slave sau englezești: cf. *roboticus**, *sovieticus**, *turisticus** ș.a.

Corpusul a fost discutat în două subclase:

2.3.1. Sintagme care nu apar decât în una dintre cele trei limbi: (rarisim/hapax): română: *homo criminalus**; *homo folcloricus**; *homo posttotalitarus**; *homo renascentistus**; *homo televisiens** „omul care privește mult la televizor"; *homo troglodens** „omul care trăiește în cavernă", (fig.) „om care duce o viață primitivă; om grosolan, necivilizat"; franceză: *homo cynegeticus** „etapă din evoluția umană caracterizată prin dobândirea deprinderii de a vâna", „humanoid în mișcare", „vânător profesionist".

2.3.2. Sintagme care apar în toate cele trei limbi: a) situație precară în toate cele trei limbi: *homo egoist(i)us**; b) slab reprezentate în două dintre limbile considerate: franceză și română: *homo utopicus** „prototip al idealistului incurabil", „personaj care ilustrează acest tip uman (de exemplu, Don Quijote)"; română și spaniolă: *homo digitalus**; c) slab reprezentate doar în una dintre cele trei limbi: spaniolă: *homo balcanicus** „prototip uman care face parte dintr-un cadru mai larg, anume *omul sud-est european*, și care se caracterizează prin scepticism funciar, adaptabilitate, versatilitate, spirit tranzacțional..."[10], echivalat uneori, în pagini de limbă română, cu *omul bizantin*; română: *homo technologicus**; *homo con(n)ectus** „omul care trăiește și muncește în rețea"; d) (foarte) frecvente în toate cele trei limbi romanice: *homo aestheticus** „artist consecvent concepției 'artă pentru artă' ", (p. ext.) „iubitor de frumos", „hedonist", „personaj livresc, care trăiește în și prin cărți"; *homo americanus** „prototip uman care reprezintă un cumul între tipul asiatic și cel polinezian, definit în opoziție cu *homo europaeus*, *homo asiaticus*, *homo africanus*", (econ.) „prototip al omului foarte prosper din punct de vedere material, care suferă de 'sindromul abundenței' ", „persoană care a trăit mai mult timp în America, deprinzând stilul de viață american"; *homo electronicus** „etapă premergătoare erei lui *homo informaticus**"; *homo floresiensis** „hobbit"; *homo ideologicus**, concept dezvoltat de Aleksandr Zinoviev; *homo informaticus**, omul al cărui mediu specific este așa-numita *infosferă*, un neologism creat (în anii '90) după modelul lui *biosferă*; *homo mediaticus** „persoană care lucrează în mass-media", „persoană care urmărește în mod constant informațiile difuzate de mass-media", „om politic care apare frecvent în mass-media"; *homo roboticus**; *homo sentimentalis**, concept care

[8] Este subcategoria cel mai bine reprezentată în corpusul nostru lexical.

[9] *Flores* este denumirea dată acestei „insule a florilor" de către coloniștii portughezi (vezi 6865.blogcindario.com/2007/09/04079-armonia-islamico-cristiana-en-la-isla-de-flores-indonesia.html-28k-).

[10] V. Antoaneta Olteanu, *Homo Balcanicus. Trăsături ale mentalității balcanice*, București, Paideia, 2004.

apare la scriitorul ceh Milan Kúndera; *homo sociologicus**, concept teoretizat de Frederick Winslow Taylor, inginer şi economist; *homo sovieticus** „omul ca rezultat al spălării totale a creierului, produs al regimului stalinist, opus, din această perspectivă, lui *homo sapiens*", „persoană care suferă de o profundă suspiciune şi de o paranoia antioccidentală", concept teoretizat de foarte mulţi scriitori ruşi, de exemplu, Andrei Platonov, Aleksandr Zinoviev sau Aleksandr Asmolov; *homo turisticus**.

3. Motivare şi vitalitate

Deosebita productivitate a tiparului structural analizat, în limbile romanice actuale, este un fapt cât se poate de evident: felul în care se distribuie corpusul celor aproximativ o sută de unităţi lexicale o demonstrează cu prisosinţă. Întrebarea care se pune însă în acest context este în ce măsură astfel de creaţii reprezintă un fapt de limbă „pozitiv", „firesc", care trebuie acceptat ca atare sau unul condamnabil (în speţă, din perspectiva cultivării unei limbi)? În ce situaţii putem vorbi de o „inflaţie terminologică", de creaţii nejustificate, de-a dreptul „barbare", „de lux"? Ce pledează *pro* şi ce pledează *contra* structurilor latine cu acest tipar? Pentru a răspunde în mod obiectiv la aceste întrebări, vom lua în consideraţie drept criterii relevante, în scopul stabilirii gradului de motivare şi de vitalitate a acestui tip de structuri, criterii invocate deja în numeroase studii tradiţionale (cf. frecvenţa; polisemia)[11], pe care le vom corobora cu unele specifice tipului de analiză întreprins, şi anume: prezenţa/absenţa structurii respective în/din latina Antichităţii; teoretizarea conceptului respectiv în studii de specialitate; capacitatea de a contracta relaţii de antonimie/sinonimie cu structuri de acelaşi gen; coocurenţa unei structuri cu alte construcţii de acelaşi tip şi *definirea relaţională* a acesteia; apartenenţa la unul/mai multe câmpuri semantico-onomasiologice; apariţia unor *structuri amplificate*.

Prezenţa unei structuri în latina Antichităţii „absolvă" sintagma respectivă de „vina" de a se utiliza într-o limbă (romanică) sau alta, cu alte cuvinte, o motivează, cu atât mai mult cu cât conceptul respectiv a continuat să fie vehiculat şi în pagini de latină medievală/modernă. Cât priveşte structurile create mai târziu, anume după perioada *latină antică* (categoriile **2.2** şi **2.3**), o serie de aspecte specifice vor fi evidenţiate în cele ce urmează. Din punct de vedere statistic, mai mult de jumătate, mai exact 71 de structuri din corpusul delimitat apar în toate cele trei limbi romanice. Din acest număr, 42 cunosc o frecvenţă deosebită în română, franceză şi spaniolă. Se desprinde, deci, pe de o parte, ideea unei *distribuţii (relativ) omogene* a acestor structuri în context romanic, pe de altă parte, buna reprezentare a lor, un grad relevant de frecvenţă, aspect definitoriu în stabilirea vitalităţii unei creaţii lexicale. Polisemia multora dintre unităţile lexicale înregistrate – rezultat, adesea, al unei frecvenţe notabile – se reflectă, la rândul ei, în apartenenţa la mai multe domenii semantico-onomasiologice, ca şi în utilizarea structurilor respective nu numai în contexte formale, oficiale, ci şi în situaţii comunicaţionale marcate afectiv, specifice cadrelor informale: *homo aestheticus**, *homo americanus**, *homo classicus*, *homo cosmicus*, *homo duplex*, *homo europaeus*, *homo humanus*, *homo ideologicus**, *homo ludens*, *homo sacer*, *homo sentimentalis**, *homo socialis*, *homo sovieticus**, *homo*

[11] Vezi, de exemplu, Sala 1988; cf. şi Sala 1998: 274.

spiritualis, *homo symbolicus*, *homo universalis* ş.a. Un termen utilizat frecvent (şi care se caracterizează prin polisemie) este mai susceptibil de a contracta relaţii semantice cu alte unităţi, comparativ cu unul monosemantic, cu un grad de recurenţă modest. Dintre relaţiile de sinonimie frecvent întâlnite în limbile romanice actuale, menţionăm: *homo faber – homo aedificator – homo constructor*; *homo cogitans – homo sapiens*; *homo cosmicus – homo simbioticus**; *homo electronicus* – homo informaticus** – *homo otiosus*; *homo juridicus – homo legalis* ş.a. *Homo antiquus/homo modernus*, *homo militaris/homo civilis*, *homo religiosus/homo perversus*, *homo oeconomicus/homo donator*, *homo unius libri/homo universalis* sunt doar câteva exemple de perechi antonimice care circulă în limbile romanice actuale. Ca şi în cazul relaţiei de sinonimie, şi în ceea ce priveşte antonimia, se întâmplă adesea ca una şi aceeaşi structură să intre, paralel, în relaţie cu două sau mai multe sintagme, rezultat al polisemiei acesteia; astfel, *homo naturalis* contractează relaţii de antonimie cu *homo modernus*, precum şi cu *homo urbanus*, respectiv cu *homo informaticus** şi cu *homo christianus*. *Definirera reciproc-relaţională* a unei structuri este un argument al *funcţionalităţii* structurii respective, o dovadă că nu este vorba despre un simplu „mimetism terminologic"; *reciproc-relaţional* nu se rezumă la cazurile de sinonimie şi de antonimie, ci priveşte şi o serie de situaţii în care între două construcţii se stabileşte, de exemplu, relaţia de subordonare/supraordonare „specie – gen": cf. *homo socialis* este definit în relaţie cu *homo oeconomicus* sau *homo loquens* este văzut ca o subspecie a lui *homo symbolicus*.

Intercalarea unor termeni între *homo* şi adjectivul respectiv sau postpunerea lor construcţiei în ansamblu pot fi văzute ca un argument al gradului mai mic de sudură al unor astfel de structuri, dar, în egală măsură, constituie aspecte relevante ale *dinamicii lexicale*, percepută şi în sensul *productivităţii* acestor construcţii în limbile actuale. Am numit structurile rezultate în urma unei „intercalări" de acest gen *structuri amplificate*, cu menţiunea că, în primul rând, structurile cu tradiţie într-o limbă (frecvent utilizate şi, cel mai adesea, polisematice) au capacitatea de a le genera pe cele dintâi; *homo oeconomicus* este un exemplu relevant în acest sens, cum o demonstrează construcţiile derivate din ea: *homo oeconomicus digitalis*, *homo oeconomicus rationalis* ş.a. Din lista celor 98 de sintagme, mai mult de jumătate sunt definite teoretic în studii de specialitate (de antropologie propriu-zisă, de filosofie, sociologie, economie, informatică, genetică etc.): *homo alpinus*, *homo criminalis*, *homo delirans*, *homo docens*, *homo donator*, *homo duplex*, *homo europaeus*, *homo faber*, *homo festivus*, *homo fictus*, *homo fragilis*, *homo habilis*, *homo humanus*, *homo loquens*, *homo ludens*, *homo sacer*, *homo sapiens*, *homo sensualis*, *homo viator*... Observaţiile formulate ne îndreptăţesc să conchidem că numărul termenilor susceptibili de „a rămâne pe dinafară", în sensul de a nu putea beneficia nici măcar de un grad minim de justificare a prezenţei lor într-o limbă, este destul de mic (cel puţin, în interiorul corpusului supus investigaţiei de noi). Includem în această categorie în special sintagme de la **2.3** ca: *homo criminalus**, *homo digitalus**, *homo egoist(i)us**, *homo folcloricus**, *homo parlamentaricus**, *homo posttotalitarus**, *homo renascentistus**, *homo troglodens** sau *homo utopicus**, creaţii „de lux" ale vorbitorului de rând, care, necunoscând latina decât „după ureche", „latinizează" într-un mod barbar, în concordanţă cu legile minimului

efort formal şi logico-semantic. Multe dintre structurile menţionate apar rarisim în limbile romanice actuale (unele, chiar cu statut de hapax[12]), sunt expresia unor creaţii individuale, ele nu au reuşit să găsească o cale de acces în sistem: acestea exprimă, de fapt, pseudoconcepte şi trebuie puse pe seama pedanteriei lingvistice a vorbitorului comun cu veleităţi de intelectual. La fel ar putea fi catalogate şi unele structuri de la categoria **2.2**: sunt sintagme care apar într-o singură limbă romanică sau, cel mult, în două, însă cu o frecvenţă foarte slabă: cf. *homo aedificator*, *homo correctus*, *homo ironicus*, *homo passionalis*, *homo practicus*, *homo publicus*, *homo specularis*. Este vorba de ceea ce Lebreton 1993: 39 numea „găselniţe terminologice", adică acele elemente apte să acopere doar pentru un moment golurile terminologice. În astfel de situaţii, specialiştii vorbesc despre un „mimetism terminologic", puţin funcţional, care constă în importul anarhic (în cazul nostru, în *formarea anarhică după un model străin*, *respectiv latin*) de termeni într-o limbă, având adesea drept rezultat, în plan lingvistic, negarea capacităţii de creare a structurilor tradiţionale ale fiecărei limbi (v. Ploae-Hanganu 1995: 531; cf. şi Stoichiţoiu Ichim 2006a: 35, 55).

O serie de structuri în componenţa cărora intră un fals latinism se găsesc însă într-o altă situaţie decât cea prezentată anterior: cf. *homo americanus**, *homo electronicus**, *homo ideologicus**, *homo sentimentalis**, *homo sovieticus** şi poate chiar *homo roboticus**, respectiv *homo turisticus**. Paradoxal, însă doar la prima vedere, aceşti termeni (şi alţii ca ei) au reuşit să deţină o poziţie solidă în limbile romanice actuale din două motive principale: 1. exprimă noţiuni importante, cele mai multe dintre ele definitorii pentru coordonatele ontologice ale omului contemporan, fiind semnificativă, din perspectiva acestei afirmaţii, catalogarea explicită a structurilor respective drept expresie a „omului nou", a „speciei noi", a „omului viitorului" etc.; 2. conceptele au fost teoretizate în lucrări reprezentative, prin urmare, au reuşit să fie popularizate dincolo de un spaţiu naţional şi chiar de o epocă bine delimitate. Unele se caracterizează prin polisemie (cf. *homo americanus**) şi cele mai multe au devenit membre ale unor perechi antonimice/sinonimice (v. *supra*). Accesul într-o limbă a fost facilitat, uneori, de existenţa unei clase semantice bine precizate în limba modernă respectivă, cum este, de exemplu, clasa antrolopogică propriu-zisă, care denumeşte rase: astfel, *homo americanus** a putut fi discutat *relaţional* cu *homo europeus*, *homo africanus*, *homo asiaticus*... Foarte buna lor reprezentare în toate cele trei limbi romanice este un argument că nu este vorba de fenomene lingvistice accidentale şi efemere. Apelul pe care limbile romanice îl fac în continuare la structurile latineşti, în pofida faptului că ele dispun, într-o serie de cazuri, de o modalitate „neaoşă" de exprimare, este mai mult decât semnificativ, prestigiul modelului latin justificând, în realitate, această stare de lucruri. Este relevant, din acest punct de vedere, fenomenul pe care l-am denumit *pseudoglosare*, anume dublarea în numeroase contexte a unor structuri

[12] Însă hapaxul, acest cuvânt *născut mort*, „le néologisme mort-né", cum se exprimă metaforic Guilbert 1975: 80, are relevanţa sa, mai exact, termenii cu acest statut prezintă interes „comme témoignage d'une possibilité offerte par le système linguistique ou pour caractériser le parti qu'a su en tirer un locuteur, sa personnalité langagière". Cu alte cuvinte, astfel de formaţii au o valoare de „diagnosticare" a tendinţelor dintr-o limbă, la un moment dat (Stoichiţoiu Ichim 2006b: 13).

romanice de una latinească, aceasta din urmă menită să autentifice conținutul transmis, să-l facă mai pregnant[13].

În consecință, dacă motivarea acestui tip de construcții este susținută de elemente precum: un model cultural de prestigiu, frecvența, circulația internațională, polisemia, apartenența la unele paradigme semantico-conceptuale etc., productivitatea are în sprijinul ei și alte aspecte: pe de o parte, structura respectivă oferă o schemă simplă, facilă, la îndemâna oricui, pentru exprimarea unui concept/pseudoconcept, pe de altă parte, construcțiile respective sunt percepute drept construcții „exotice", „distinctive", aspecte aflate în deplină concordanță cu pedanteria lingvistică a vorbitorului obișnuit. Astăzi modelul latin este mai activ ca niciodată, astfel încât nu este exagerat să vorbim despre un *sistem deschis* de generare a unor structuri de acest gen: teoretic, lui *homo* i se poate atașa orice adjectiv, pentru exprimarea unui concept/pseudoconcept, așa cum dovedește și asocierea acestuia cu un adjectiv englezesc, asociere generatoare adesea de *structuri caricaturale:* cf. *homo business* sau *homo google/googler*. Aspectul prezentat de noi este o ilustrare a *dinamicii* limbii, fenomen normal și pozitiv în existența și evoluția unui idiom și care nu trebuie înțeles literal-simplist: *limba este dinamică pentru că se schimbă*, ci trebuie interpretat în sensul *naturii* dinamice a limbii, pentru că, așa cum arăta Coșeriu (apud Guțu-Romalo 2005: 14), „limbajul este o activitate *liberă, adică creatoare* [subl.n.] și 'moare' când încetează să se mai schimbe". Din perspectiva acestei aserțiuni, relevanță au nu numai faptele lingvistice „pozitive" (= care se produc în conformitate cu normele limbii literare), ci și cele care reprezintă *abateri*, întrucât acestea din urmă valorifică o serie de posibilități oferite de sistem, exprimând, în același timp, personalitatea lingvistică a unui locutor sau altul.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Corpus al autorilor latini (PHI Workplace 7.0. 11/19/98).

DEXI: Eugenia Dima (coord.), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, ARC, GUNIVAS, 2007.

DL-Fr.: G. Jeanneau, *Dictionnaire latin-français*, versiune electronică: www.prima-elementa.fr/Dico.htm-22k.

Gaffiot 2000: Félix Gaffiot, *Le Grand Gaffiot – Dictionnaire latin – français*, nouvelle édition revue et augmentée sous la direction de Pierre Flobert, Paris, Hachette – Livre.

Guțu 1983: G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Trésor 1981: B. Quemada (coord.), *Trésor de la langue française (Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle) (1789–1960)*, Tome neuvième *(g–incarner)*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

B. Literatură secundară

Guilbert 1975: Loius Guilbert, *La créativité lexicale*, Paris, Larousse.

[13] Prin urmare, „împrumutul" se realizează și în condițiile în care limba respectivă dispune de mijloacele formale pentru exprimarea unui concept. Se împrumută, cum spunea Hjelmslev 1966: 90 sq., „par esprit d'imitation": „On n'emprunte pas seulement un mot parce que la chose qu'il désigne n'a pas de désignation autochtone... On emprunte parce que le mot étranger est *plus distingué ou plus joli ou plus amusant ou plus intéressant* [subl.n.]".

Guțu-Romalo 2005: Valeria Guțu-Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Humanitas.
Hjelmslev 1966: Louis Hjelmslev, *Le langage. Une introduction* [Traduit du danois par Michel Olsen. Préface de A. J. Greimas], Arguments 28, Paris, Les Éditions de Minuit.
Lebreton 1993: Erik Lebreton, *La terminologie pour l'entreprise* (Table ronde: une vieterminologique ou presque, p. 35–44), în *Terminologie & Terminotique. Outils, modèles et méthodes* (Actes de la première Université d'Automne en Terminologie), Rennes 2, 21 au 26 septembre 1992, La Maison du Dictionnaire, Paris, p. 25–44.
Olteanu 2004: Antoaneta Olteanu, *Homo Balcanicus. Trăsături ale mentalității balcanice*, București, Paideia.
Ploae-Hanganu 1995: Maria Ploae-Hanganu, *Specificul terminologiei ca știință în raport cu celelalte științe ale limbajului*, în „Limba română", XLIV, nr. 9–12, p. 529–532.
Sala 1988: Marius Sala, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
Sala 1998: Marius Sala, *Lenguas en contacto*, Madrid, Editorial Gredos.
Stoichițoiu Ichim 2006a: Adriana Stoichițoiu Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
Stoichițoiu Ichim 2006b: Adriana Stoichițoiu Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București.

En torno a una estructura latina muy productiva en las lenguas románicas actuales: '*homo* + adjetivo'

En el contexto del desarrollo sin precedente, en la historia de la humanidad, de la época informática y del auge del inglés (como *lingua franca*), asistimos también a la „resurrección" del latín, como lo indica además la expansión de la estructura '*homo* + adjetivo' en los romances actuales. Un estudio comparativo ofrece la oportunidad de una investigación profunda y compleja de la realidad lingüística mencionada, más precisamente, permite destacar los fenómenos auténticos sobre los accidentales o efímeros. Así pues, el inventario constituido de 98 sintagmas es relevante no sólo en lo que concierne la „dinámica" de una lengua, sino también en cuanto a unos hechos lingüísticos sancionables desde la perspectiva de la norma literaria. Las estructuras propiamente dichas latinas (= tomadas en préstamo del latín antiguo) no son muy numerosas, a diferencia de los sintagmas analógicos, que representan la gran mayoría de nuestro corpus, aspecto que sostiene indudablemente la extraordinaria productividad del modelo latino presentado.

București, România

Din universul proverbelor româneşti: elemente de analiză etnolingvistică

Dragoş Vlad TOPALĂ

Fără intenţia de a reproduce una dintre numeroasele definiţii date proverbului[1], am reţinut pentru început câteva trăsături esenţiale ale acestuia: proverbul se identifică cu o formulă lingvistică concisă (rolul mnemotehnic nu poate fi ignorat în acest caz), având structuri sintactice stabile, uşor de inventariat, şi un lexic polisemantic, puternic metaforizat, care exprimă în ansamblu rodul unei experienţe ancestrale de viaţă. Înţelegerea completă a unui proverb se realizează numai prin analiza interdisciplinară, care să includă elemente din diverse discipline: folclor, antropologie, psihologie, lingvistică, sociologie, logică, istorie. Din această perspectivă, putem justifica titlul lucrării noastre, deoarece *etnolingvistica* implică studiul limbii în contextul cultural în care este utilizată.

Proverbele reprezintă un material cultural extrem de diversificat şi de sofisticat, care ridică probleme de clasificare. În paremiografia românească, metoda clasificării tematice a fost iniţiată de I. A. Zanne, care a alcătuit un sistem de opt categorii, împărţite în clase subordonate care reduc gradul de generalizare; de exemplu, categoria *natura fizică* îşi subordonează clase precum *an*, *anotimpuri astre*, *zile*, *sărbători*, *timp*, *metaluri*, *pietre*, *plante* etc. (se observă principiile abordării onomasiologice). Asemenea clasificări sunt utile, însă, fiind făcute în funcţie de cuvinte-cheie sau de bază, nu cuprind valoarea conotativă a unor termeni din proverb şi, în consecinţă, demonstrează „imposibilitatea de a extrage un termen-titlu cu valoare generală"; astfel, întrebări de genul: în ce categorie se încadrează proverbul „buturuga mică răstoarnă carul mare", fiind evident că nici *buturuga* nu însemnă „buturugă" nici *carul* – „car"?; sau: se poate utiliza clasa „acţiuni umane" pentru proverbul „unde dai şi unde crapă"? sunt legitime (Tabarcea 1982: 63). Observând dificultatea majoră de a realiza un indice tematic al proverbelor, G. Muntean remarca riscul unui asemenea demers, în sensul că orice proverb poate să fie „pulverizat" inexpresiv „într-un număr nesfârşit de teme" (Muntean 1966: 373). Preluând aparatul teoretic propus de P. Ruxăndoiu pentru analiza proverbelor (bazat în principal pe termenii *microcontext*, *macrocontext*, *context genetic*, *context generic*[2]), C. Negreanu are ca punct de plecare *conceptul* şi reţeaua de elemente care

---

[1] Menţionăm că, în cadrul acestui studiu, nu am făcut distincţia terminologică şi analitică între proverb şi zicătoare.

[2] Fără a intra în detalii teoretice, precizăm următoarele: P. Ruxăndoiu porneşte de la distincţia metodologică a lui Riffaterre între *microcontext* („organizarea interioară a proverbului, organizare în care semnificaţia particulară a unui cuvânt depinde de semnificaţia celorlalte cuvinte", identificabil cu proverbul însuşi) şi *macrocontext* („cazul concret la care este aplicat proverbul într-un discurs verbal dat"); pe lângă cele două tipuri de contexte (*lingvistic* şi *situaţional*), Ruxăndoiu introduce *contextul*

îl delimitează; autorul consideră că „proverbele aparţinătoare aceluiaşi concept se încadrează în ceea ce am numit *etnocâmp*, care, în această situaţie, este identificabil cu *câmpul conceptual* (cu precizarea că numai în cazul proverbelor poate exista identitate între *câmpul conceptual* şi *etnocâmp*)" (Negreanu 1983: 39). Pentru realizarea demersului nostru, ne-am însuşit termenul *etnocâmp*, întrucât considerăm că acesta are o largă aplicabilitate în domeniul analizei paremiologice şi al tehnicii paremiografice, în comparaţie cu clasificarea tematică. Diversitatea analizei *câmpului* reiese din încercarea de a-l delimita „prin determinanţii *lingvistic, lexical, semantic*, toţi în relaţie cu câmpul *conceptual*"; câmpurile sunt „modalităţi de clasare a cuvintelor dintr-o limbă [...], cuvinte care exprimă un sistem de idei, ceea ce oferă principiul obiectiv al segmentării vocabularului" (*DŞL* 2005: 101). Primele descrieri ale câmpului (realizate de lingviştii germani în prima parte a secolului al XX-lea) vizează câmpurile *conceptuale*: se realizează o schemă conceptuală a unui domeniu, caracteristică unei anumite societăţi, aşa cum reiese din datele lingvistice, etnografice, antropologice, pe baza cărora se stabileşte aria conceptelor acoperite de un cuvânt sau un grup de cuvinte. Demersul de acest tip este eterogen, asfel încât s-a realizat ulterior delimitarea lingvistică a metodei în direcţia analizei relaţiilor unui cuvânt (câmpurile *onomasiologice*) sau ale mai multor cuvinte (câmpurile *semasiologice*). În concluzie, câmpurile *lexicale* desemnează arii în interiorul unui câmp *conceptual*, acesta fiind structurat prin diferite câmpuri lexicale decupate într-o secvenţă din istoria unei limbi (cf. *DŞL* 2005: 101-102).

În cadrul proverbelor româneşti există numeroase etnocâmpuri, care, în ansamblul lor, exprimă specificul naţional al poporului român. Etnocâmpurile nu există în mod izolat, independent, ci se află într-o relaţie complexă de interdependenţă, oferind informaţii şi caracterizări complexe de ordin moral, psihologic, antropologic, social, mitologic, economic, estetic şi cultural, filozofic, logic etc. Oferim câteva exemple ale celor mai reprezentative etnocâmpuri ale paremiologiei autohtone: *adevăr, cinste, cunoaştere, demnitate, educaţie, faună* şi *păsări* (simbolistica animalelor şi a păsărilor), *ironie, înţelepciune, prietenie, soartă, timp* (cf. Negreanu 1983: 9). Pentru analiza noastră, am identificat şi am propus două etnocâmpuri complexe: ***ierarhia socială*** şi ***culorile*** [3]. Precizăm că, deşi se aplică unor clase de sensuri specifice (câmpuri, antonime, sinonime), analiza semică nu poate aduce, în cadrul etnolingvisticii (care implică oricum o altă abordare teoretică şi metodologică), beneficii reale, astfel încât am evitat orice referire la această metodă.

Viziunea socială, fundamentală în cadrul folclorului românesc, se bazează pe societatea tradiţională rurală, de tip feudal, care este conservatoare, puternic

---

genetic („determinare iniţială a sensului, care se mai păstrează sau nu în conştiinţa colectivă, dar de explicitarea căruia depinde înţelegerea integrală şi profundă a mesajului"), respectiv *contextul generic* („neverbalizat, care selectează şi închide întreg şirul de macrocontexte posibile şi determină valoarea semnificativă a proverbului") (Ruxăndoiu, *apud* Negreanu 1983: 37-38; Tabarcea 1982: 112-113).

[3] Toate proverbele citate au fost preluate din culegerea *Apa trece, pietrele rămân. Proverbe româneşti*, realizată de G. Muntean; proverbele sunt înregistrate alfabetic, iar la sfârşitul volumului există un „Indice tematic" (373-439). Taxonomia se bazează deci pe clasificarea tematică, care este extrem de amănunţită; în unele cazuri, dacă schimbăm abordarea teoretică şi terminologică în sensul celor precizate anterior, unele *teme* pot fi recuperate din perspectiva *etnocâmpurilor* (este cazul celor două etnocâmpuri alese).

stratificată social, dispusă antagonic și cu numeroase zone de segregare, astfel încât ***ierahia socială*** reprezintă un concept bine conturat în cadrul paremiologiei autohtone. Acest etnocâmp (Muntean 1966: 400-402) include un număr foarte mare de proverbe (circa 500 de proverbe), întrucât câmpul conceptual este extrem de vast și de diversificat.

La nivelul lexicului, am constatat existența unei terminologii specializate (spre deosebire de alte etnocâmpuri). Este vorba, în primul rând, de indicarea claselor sociale: „a fi chiabur cu trei cămăși" (formula este realizată prin așa-numitul superlativ stilistic, prin care se indică rapacitatea, lăcomia); „dreptatea-i cum o fac domnii"; „opinca e talpa țării" (metonimia „opincă" pentru „țăran"); „țărănimea e talpa casei"(variantă a proverbului anterior); „răzeș c-un sac de hârtie/ ș-un petic de moșie"; „știe mocanul/ ce e șofranul ?/ când îl vede pe tavă/ gândește că e otravă"; „vai de boierul ce se roagă mojicului"; „ciocoiul este ca răchita, de ce-l tai de ce răsare"; „de la vlădică/ până la opincă" (cu sensul „din toate clasele sociale"[4]); „Dumnezeu să te ferească de român ciocoit și de țigan boerit"; „noi boiernași,/ vechi coțcarași". Unele proverbe sancționează nepotismul, favoritismul, accesul preferențial la instituții (terminologia include, în general, nume de rude, nume ale unor demnități sociale, ecleziastice și militare): „a fi ca nepotul mitropolitului între oi"; „a fi fata banului, sora căpitanului"; „am înțeles/ cine poartă fes"; „am un frate cât un domn,/ ș-un cumnat/ cât un împărat"; „a fi (a sta) după spatele lui Dumnezeu"; „cine n-ar vrea să fie ban?"; „a avea nas/ la poliție"; „a-i așterne un pod de argint"[5]. În cultura românească populară, două personaje, *popa* și *nașul*, au un statut social privilegiat, exprimat ca atare: „popa are mână de luat nu de dat"; „popa până și-n pridvor/ cată să aibă izvor"; „la nașu un braț de lemne și ard toate,/ și la noi unu și nu arde nici ăla"; „nașul botează,/ nașul cutează". Analizând diverse proverbe despre preot, I. Adam arată care este percepția și mentalitatea populară referitoare la acest personaj: „burtă de popă" (sintagma ironizează „rotunzimile abdominale, fruct al nemuncii", care „sunt obligatorii în portretul profesioniștilor mântuirii"; expresia desemnează pe cineva „care mănâncă și bea mult"); „a-și găsi popa" (proverbul indică „o treptată acomodare a țăranului cu oficiantul cerului, căruia nu-i mai reproșează de la o vreme nemunca", popa, ca om instruit, fiind propus drept un model de istețime al comunității, care nu poate fi înșelat, amăgit) (Adam 2007: 156-158). Expresii precum „a-și găsi nașul", cu sensuri multiple („a da de cineva care să-l pună la punct"; „a-și găsi stăpânul"), folosite în situații foarte variate, demonstrează autoritatea nașului (de botez și de cununie) asupra finilor[6].

---

[4] Este important să menționăm că multe proverbe se regăsesc în marile dicționare explicative ale limbii române sub forma expresiilor și a locuțiunilor, ceea ce demonstrează impactul pe care îl are fondul paremiologic asupra limbii. Toate informațiile de natură semantică sau frazeologică au fost preluate din *DEXI* (citatele sunt integrale, selective sau adaptate, fără a mai indica paginile), cu excepția altor mențiuni bibliografice.

[5] Podul (care poate fi din aramă, argint, aur, aramă, fier, cristal, diamant) este locul de trecere dintr-o lume într-alta (cf. Taloș 2001: 120); metafora „pod de argint", bazată pe un simbol al basmului, este reconvertită din punct de vedere semantic prin schimbarea conotației, intrând în structura unui proverb de observație sociologică.

[6] Această autoritate, bine conturată în concepția populară, are la bază obiceiuri străvechi, dispărute, precum serviciile conjugale pe care le făcea mirelui impotent (de obicei în secret față de mireasă și de

Proverbele care aparţin acestui etnocâmp denunţă sau definesc şi alte aspecte sociale, precum: promovarea, ascensiunea pe scara socială (nemeritat): „azi mlădiţă de tufan,/ mâine coadă de ciocan" (*tufan* „bucată de lemn"); „s-a suit scroafa-n copac"; „azi Stan,/ mâine căpitan"; decăderea, regresul pe scara socială: „ajunge din vlădică popă" (*vlădică* „arhiereu", „episcop", „mitropolit"); „ajunge din cal măgar/ şi catâr din armăsar"; „a avea bogăţiile lui Por împărat" (proverbul, greu de decodat, sugerează în opinia noastră pierderea bruscă a statutului social înalt, prin ignorarea unor reguli şi principii fundamentale[7]); impostura socială, deţinerea nemeritată a unor funcţii importante, infatuarea: „ţiganul când s-a văzut împărat/ întâi pe tată-său l-a spânzurat"; „a fi fecior de ghindă/ fătat în tindă"[8] („om necioplit", „om care pretinde că este din neam mare"); egalitatea socială (în sensul unui nivel scăzut): „râde ciob de oala spartă"; „râde rupt de cârpit"; puterea, influenţa: „a fi cheia şi lăcata cuiva"; „a fi alfa şi omega" (proverbul are origine cultă, aşa cum demonstrează termenii componenţi[9]); „a fi sfântul zilei"; „a fi tare ca cetatea"; ierarhia în cadrul familiei tradiţionale româneşti (de tip patriarhal): „bărbatul este cheia (stâlpu) casei"; poziţiile inferioare în societate: „a fi a cincea roată la car (căruţă)"; „a fi slugă la un măgar". De asemenea, sunt indicate mediile sociale (mediul urban opozabil celui rural): „decât codaş în oraş/ mai bine în satul tău fruntaş"; „acum tâlharii nu mai sunt la pădure, ci prin oraşe"; rolul liderilor (responsabili): „o turmă şi un păstor".

Cel mai frecvent (şi eficient) mijloc de indicare a statutului social înalt rămâne *calul*. Acest animal are un rol important în conştiinţa şi mitologia universală[10]. Importanţa calului rezultă din numărul mare de expresii şi proverbe construite în

---

oamenii din sat) un alt flăcău, care avea să devină astfel naşul copilului familiei respective (cf. Dumistrăcel 1997: 150).

[7] Referinţa culturală a proverbului poate fi interpretată din perspectivă sociologică. Legenda spune că Por împărat nu i-a chemat intenţionat la nunta fiicei sale pe preoţi, care l-au pedepsit prin post şi rugăciune; când nuntaşii s-au aşezat la masă, nori de lăcuste au invadat masa, iar oaspeţii s-au scârbit şi au murit, nunta fetei de împărat transformându-se într-o mare înmormântare (cf. Taloş 2001: 120).

[8] Expresia apare la Creangă, în *Harap Alb*, când Gerilă le reproşează cu tâlc tovarăşilor săi, nemulţumiţi de găzduirea oferită de Împăratul Roş, că au dormit adesea „în stroh şi pe târnomată" (aşternutul din adăposturile animalelor) şi, prin urmare, nu pot protesta, ca şi cum ar fi persoane simandicoase: „oare nu cumva v-aţi face şi voi, nişte feciori de ghindă, fătaţi în tindă, că sunteţi obraze subţiri!" (cf. Dumistrăcel 1997: 95-96). Pe de altă parte, *ghinda* sau *trefla* (*spatia*) de la cărţile de joc a fost asociată cumva cu ideea de neseriozitate, impostură, chiar delicvenţă; alte expresii, culese din *DEXI*, vin să confirme această idee: „a se face miel de ghindă" („a fi lipsit de caracter"); „crai de ghindă" („haimana, pungaş, derbedeu").

[9] Mai exact, este o expresie care şi-a pierdut paternitatea culturală, fiind asimilat proverbelor (culturii orale) prin intensa circulaţie; expresia „«a fi alfa şi omega» e echivalentă cu «a fi cheia şi lăcata» sau «a fi pâinea şi cuţitul», adică: a fi tot, un om care ţine în mână toate şi dispune de toate, un factotum" (Berg 1968: 28).

[10] „Mitologizarea şi sacralizarea calului este explicabilă prin revoluţia cu totul deosebită pe care a produs-o după domesticire acest animal inteligent şi fidel în existenţa militară, economică, agrară, cinegetică şi de comunicaţii a societăţii omeneşti" (Kernbach 1989: 97). Folclorul românesc surprinde solidaridatea dintre călăreţ şi cal: în basme, calul se lasă călărit numai de stăpânul său, fiind confidentul şi sfătuitorul eroului în momente grele; în ghicitori, calul şi călăreţul sunt contopiţi: „pe drum merge şi se grăbeşte,/ unde încet, unde mai iute;/ urechi patru şi ochi patru,/ iară unghii douăzeci şi patru" (Adam 2007: 58-59); unele proverbe exprimă legătura psihologică intrinsecă a relaţiei: „calu-i gândul omului" (diverse legende arată că Dumnezeu a creat calul pentru ca omul să-şi poată duce mai repede la îndeplinire gândurile; cf. Taloş 2001: 27).

jurul său. Psihologia călăreţului este diferită de aceea a pedestraşului, în sensul că implică sentimentul de mândrie, de superioritate (cf. Adam 2007: 59): „cel călare nu crede celui pe jos"; „cine n-are cal/ să urce pe jos la deal"; „de cel călare să nu-ţi fie milă când îi atârnă picerele"; „calu bun şi nevasta frumoasă îţi pun capu". Ierarhia socială este indicată în mod sugestiv prin metafora animalieră (care vizează stabilirea sau alterarea ierarhiei sociale): „când e bolnav leul, iepurii îi sar în spinare"; „când pisica nu-i acasă/ şoarecii joacă pe masă"; „când se iveşte lupul, vulpea îşi caută gaura"; „cocoşul şi sub covată tot cântă"; „porcului să nu-i pui belciug de aur în nas"; „peştele cel mare înghite pe cel mic"; „şarpele până nu-l calci pe coadă, nu se-ntoarce să te muşte". Statutul social poate fi indicat prin cele mai surprinzătoare mijloace, de exemplu, metonimic, prin încălţăminte: „cel încălţat cu papuci nu-l cunoaşte pe cel cu opinci". Câteva proverbe au referinţe istorice concrete: „Belu beleşte,/ Golescu goleşte,/ Manu jupuieşte" (proverbul, care sugerează că persoanele cu funcţii sunt puse pe căpătuială, face aluzie la boierii cu acest nume, care, fiind demnitari în timpul domnitorului Caragea, erau renumiţi ca exploatatori); „i-a crescut nasul cel tăiat" (aluzie la obiceiul feudal de a cresta nasul conspiratorilor pretendenţi la domnie, pedeapsă prin care erau scoşi pentru totdeauna din competiţie; sugerează, cu alte cuvinte, insistenţa unor persoane compromise de a fi în prim planul vieţii sociale).

Multe proverbe sunt construite conform principiului binarismului, bazat pe cuplurile antonimice[11], prin care se concentrează informaţia, cu valoarea adevărului universal. Cele mai frecvente opoziţii antonimice, din perspectiva raporturilor logico-semantice, sunt: *mare – mic, bogat – sărac, stăpân – slugă* (antonimie graduală, realizată prin perechi care exprimă noţiuni polare, dar care pot avea şi un termen neutru, de tipul *mare – mijlociu – mic*), *sus – jos, suie – coboară* (antonimie vectorială, care, la nivel denotativ, exprimă acţiuni orientate în direcţii opuse), ce se regăsesc în proverbe precum: „cei mari pe cei mici picerele şi le şterg"; „bogatul a greşit şi săracul îi cere iertăciune"; „stăpân nu poţi ajunge, dar slugă totdeauna"; „cine sare cam sus îndată cade jos"; „puţini suie, mulţi coboară".

Etnocâmpul ***culorilor*** (Muntean 1966: 385) include un număr mult mai mic de proverbe (60). El se bazează pe simbolistica exprimată prin culori (care au conotaţii sociale pregnante[12]), arhiprezentă în folclorul românesc, însă mai slab reprezentată la nivelul proverbelor. Regăsim aici principiul binarismului, exprimat antonimic. Predomină culorile negru şi alb, prezente fie în relaţii opozabile fie în construcţii simbolice independente. Astfel, această paletă duală de culori exprimă,

---

[11] Regăsim aici caracteristicile esenţiale ale *microcontextului*, considerat parte integrantă a procedeului stilistic, care pot fi sintetizate astfel: „funcţia structurală, ca pol al unui grup binar ale cărui componente se opun între ele; ineficienţa în absenţa celuilalt pol; limitarea în spaţiu în funcţie de celălalt pol. În cadrul decodării, perceperea şi delimitarea microcontextului se face prin perceperea contrastului" (Panaitescu 1994: 41).

[12] „Dintre conotaţiile de acest tip, cu un caracter social mai larg, se pot menţiona cele caracteristice unor culori: *negru* are conotaţii privind tristeţea, moartea, doliul în numeroase limbi romanice; *verde* are o conotaţie relativ generală (de ex. în Europa, dar nu şi în China) privind codul rutier, unde înseamnă «liber, permis»; în română, *verde*, în anumite contexte desemnând persoane, cum ar fi *bătrân, bărbat* are conotaţia «puternic, viguros»" (*DSL* 2005: 133-134). Pentru comparaţie, vezi două etnocâmpuri vaste: *faună* şi *păsări* (simbolistica animalelor şi a păsărilor), respectiv *flora* (simbolistica plantelor).

după caz (variaţia contextuală şi conotativă este extrem de accentuată): antiteza, antagonismul: „în pământul negru se face pâinea albă"; „dracul alb mănâncă p-ăl negru"; supărarea extremă: „a-i fi negru înaintea ochilor"; zgârcenia: „a-şi mânca negrul de sub unghie"; economia, chivernisirea: „strânge bani albi pentru zile negre" (cu varianta „bani buni pentru zile negre"); indiferenţa: „albă, neagră, asta e"; contradicţia, incertitudinea: „ba e albă,/ ba e neagră"; denaturarea, falsificarea realităţii: „face albul negru şi negrul alb"; exprimarea ambiguă, duplicitară: „a nu vorbi neagră, nici albă". De asemenea, culoarea neagră este sugerată prin *corb*: „corbul în zadar se spală, că negreaţa nu şi-o pierde" (cu referire la origine, moravuri, comportament). Cele două culori apar ca determinanţi ai numelui *cal/iapă*: „ce mi-e drag mie pe lume?/ calul negru plin de spume" (sensuri multiple, greu de inventariat); „iapă albă-mi trebuia,/ că cea neagră nu trăgea" (proverbul semnifică existenţa unor necazuri suplimentare, adăugate la cele vechi; conform concepţiei mitologice, calul a fost „spurcat", întrucât a fost încălecat de o femeie, astfel încât *iapa* semnifică necazul, ghinionul[13]); „la cal alb şi la văduvă să nu slujeşti" (*calul alb* – în alte proverbe, „cal bălan" – , personaj al basmelor şi al lumii fantastice, semnifică incertitudinea, duplicitatea, dar şi moartea, ca simbol funerar; asocierea cu văduva este sugestivă: aceasta, în concepţia tradiţională, primitivă are un statut social ingrat – acela al femeii fără bărbat). Nuanţele, amestecul dintre alb şi negru, sunt reprezentative pentru cultura noastră populară, de sorginte mioritică: „că-i laie,/ că-i bălaie,/ ba una,/ ba alta"[14]; „face din lână laie, lână albă" (*laie* „negru; negru-cenuşiu – despre lână –", iar *bălai, -e* „cu părul alb; bălan – despre animale –"). Albul apare în cadrul unui proverb foarte interesant, care, în opinia noastră, face trimitere la fenomenul numit *graffiti*, manifestat în mediul urban: „zidul alb e hârtia nebunilor" (proverbul este o creaţie a culturii populare urbane; asemenea acţiuni sunt astăzi tolerate de opinia publică, însă considerate vandalice la data conceperii proverbului, dată reperabilă într-o cronologie recentă[15]). Unele proverbe au conotaţii rasiste: „după ce e neagră o mai cheamă şi Neaga" (în limbajul popular, *neaga* este o „persoană încăpăţânată, rea", aşa-zisul defect fizic, „neagră", fiind combinat cu un defect real, de ordin moral); „pe arap, cât de mult îl vei spăla

---

[13] „În sistemul mitologiei populare româneşti, calul se individualizează prin structura profund contradictorie a atributelor sale fundamentale, prin caracterul tensionat şi ambiguu al «predicatelor» care îi circumscriu sfera semantică"; această diversitate extraordinară de atribute se explică prin logica folclorică ce analizează calul din „perspective culturale şi prin criterii taxinomice diferite". Referitor la proverbul citat, se crede că acest animal a fost „spurcat", deoarece, în *illo tempore*, o femeie a îndrăznit să-l încalece; calul, între multe alte perspective, simbolizează animalul eroic şi viril, care exclude femininul: femeia călare este reprezintă alăturarea a două realităţi profund antinomice (Coman 1996: 47, 50). În consecinţă, iapa se suprapune pe acest model negativ, aducător de necaz şi ghinion.

[14] O variantă rafinată stilistic apare în *Harap Alb*: „că e laie,/ că-i bălaie;/ că e ciută/ că-i cornută" (Creangă, *apud* Adam 2007: 128).

[15] Fenomenul în sine este foarte vechi, elemente de *graffiti* (inscripţii şi desene executate prin zgâriere) fiind descoperite pe monumentele antice; în anii 1980, fenomenul a devenit o mişcare artistică, iniţiată în SUA, care constă în exprimarea artistică pe pereţii de pe străzi şi blocuri din cartierele populare, din staţiile de metrou etc.

tot negru va rămânea" (în acelaşi registru popular, *arap* înseamnă „arab", „om cu pielea şi cu părul de culoare neagră" sau reprezintă o poreclă dată ţiganilor[16]).

Proverbele construite în jurul altor culori sunt rare, însă foarte sugestive. Verdele apare în câteva construcţii, precum: „a avea inima verde" (expresie cu sensul „a fi vesel, voios" sau „a fi viteaz"); „cal verde şi grec cuminte nu s-a văzut" (*calul verde*, prin incompatibilitatea semantică a celor două cuvinte, sugerează un lucru imposibil); „cine la amor nu crede/ n-ar mai călca iarbă verde" (construcţia este de fapt un blestem, întrucât verdele, simbol dendrologic foarte puternic, semnifică culoarea vegetaţiei proaspete, natura; cf. Adam 2007: 182-184). Roşul apare în proverbe precum: „banul roşu nu se pierde lesne" (*ban roşu* sau „ban de aramă, monedă cu valoare foarte mică", cu alte cuvinte proverbul sugerează economia, banii câştigaţi cu trudă); „cal bătrân cu chingă roşie" (semnifică un lucru nepotrivit, strident, ridicol); „terchea-berchea,/ trei lei perechea,/ ciubote roşii" (am identificat sintagma *ciubote roşii* în trei expresii: „a umbla/ a se duce cu ciubote roşii" („a merge desculţ; a fi foarte sărac"); „a fi cu ciubote roşii" („a fi rar; a se găsi greu; a fi scump"); „a plăti ciubote roşii" („a plăti scump"); dacă preluăm sensul ultimelor două expresii, proverbul îl sancţionează, cel mai probabil, pe omul neserios, lipsit de merite, care are acces la lucruri scumpe[17]); „la Drăgăşani şi sfinţii sunt cu nasurile roşii" (aluzie ironică la alcoolismul provocat de specificul viticol al zonei). Nu am reuşit să decriptăm sensul proverbului „a căuta acul doamnei cu fir roşu" (am întâlnit câteva proverbe cu o semantică absconsă, greu de intuit, care oferă adevărata măsură a dificultăţii analizei paremiologice), în parte şi pentru că am folosit o bibliografie restrânsă. În fine, culoarea galbenă este folosită în descrieri fizice, de genul: „galben de gras,/ de-i curge untura pe nas".

Concluzii

Privit în mod unitar (ca unitate lingvistică încadrabilă într-un context), proverbul se înscrie obligatoriu într-o structură socială, antropologică, mitologică etc., fapt care orientează decodarea termenilor relativ precis. S-a formulat opinia că un anumit proverb nu se poate cita în orice situaţie, ci numai într-una care corespunde din punct de vedere extralingvistic conotaţiilor morale, etnice, istorice etc. ale proverbului (Tabarcea 1982: 34). Considerăm că polisemia termenilor, modificarea semantică în funcţie de context sunt aspecte care permit aplicarea conceptului de *unitate lexicală psiholingvistică (ULPl)*[18] în cadrul lingvisticii

---

[16] Proverbul este probabil o variantă a expresiei culte „a înălbi un arab", creată de filozoful grec Zenon, care ne-a parvenit indirect prin Cicero şi Plutarh, semnificând o încercare sortită eşecului, un lucru imposibil (Berg 1968: 26).

[17] Mai adăugăm, probabil fără legătură cu proverbul analizat, că, în Moldova, exista în Evul Mediu o taxă numită *ciubotă*, percepută de slujitorii domneşti de la împricinaţi.

[18] Noţiunea, care are o largă aplicabilitate în sfera comunicării, a fost introdusă de Tatiana Slama-Cazacu şi implică o prezentare amplă, pe care nu o putem rezuma aici; reproducem un citat minimal în raport cu complexitatea problemei: „ULPl sunt folosiri concrete, adesea individuale – dar ulterior pot trece în limbă – ale lexicului, în limitele normalităţii şi ale unei intenţii reale de comunicare. În sens larg, orice unitate lexicală, când este folosită de către un individ, devine o ULPl; dar în sens restrâns, considerăm ULPl folosirea individuală particulară a unui element lexical sau modificarea semnificaţiei sau a formei lexicale până la a crea noi forme (din două sau mai multe elemente existente în limbă) (Slama-Cazacu 1999: 566).

paremiologice. Aceste unităţi constau în fenomene lingvistice, condiţionate psihologic, precum: interpretări personale ale limbii (etimologia populară), exprimări provenite din anumite particularităţi de vârstă (cu referire la limbajul copilului), modificări ale limbii literare în cadrul procesului de creaţie al unui scriitor, modificarea semnificaţiilor în cadrul „limbii de lemn" (de exemplu, sloganurile cu intenţia de manipulare), titlul unui text (mai ales în jurnalistică) etc.; aceste *ULPl* provin dintr-o tentativă de „interpretare" a limbii sau pot reda utilizări cu „scopul particular de distorsionare a comunicării", prin „clişee manipulatoare", precum limba de lemn sau reclamele (Slama-Cazacu 1999: 566). În urma analizei noastre, am observat că această teorie se aplică în cazul proverbelor, din perspectiva opusă ideii exprimate de C. Tabarcea: putem afirma că proverbul (considerat un clişeu) reprezintă un mod de intervenţie individuală (*distorsionare*) în cadrul procesului comunicării, dovadă fiind diversitatea contextelor teoretic posibile şi, în consecinţă, variaţia extremă a conotaţiilor.

Bibliografie

Adam 2007: Ioan Adam, *Povestea vorbelor. O istorie secretă a limbii române*, Piteşti, Editura Paralela 45.

Berg 1968: I. Berg, *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Coman 1996: Mihai Coman, *Bestiarul mitologic românesc*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

DEXI = *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator ştiinţific Eugenia Dima, Editura Arc, Editura Gunivas, 2007.

DSL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu et alii, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2005.

Dumistrăcel 1997: Stelian Dumistrăcel, *Expresii româneşti*, Iaşi, Institutul European.

Kernbach 1989: Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Muntean 1966: *Apa trece, pietrele rămân. Proverbe româneşti*, ediţie îngrijită, prefaţă, glosar şi indice de George Muntean, Editura pentru Literatură.

Negreanu 1983: Constantin Negreanu, *Structura proverbelor româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Panaitescu 1994: Val. Panaitescu, coordonator, *Terminologie poetică şi retorică*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza".

Slama-Cazacu 1999: Tatiana Slama-Cazacu, *Psiholingvistica, o ştiinţă a comunicării*, Bucureşti, Editura All.

Tabarcea 1982: Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, Bucureşti, Editura Minerva.

Taloş 2001: Ion Taloş, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicţionar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

De l'univers des proverbes roumains: éléments d'analyse ethnolinguistique

En appliquant les éléments de l'analyse ethnolinguistique dans le cadre de la parémiologie, on a étudié quelques aspects spécifiques des proverbes roumains. Le critère de séléction s'est basé sur *le ethnochamp* (notion qui inclut tous les proverbes spécifiques au

même concept, dans l'acception de C. Negreanu). On a analysé deux ethnochamps (*l'hiérarchie sociale* et *les couleurs*) et on a constaté le rôle extrêmement important joué par le contexte et la connotation dans le cadre de la communication parémiologique, fait qui transforme, à notre avis, le proverbe dans une *unité lexicale psycholinguistique* (selon la terminologie de Slama-Cazacu).

Craiova, România

Armonizarea terminologică europeană şi distorsiuni ale discursului lingvistic în limba română *nouă*: între tributul plătit limbii globalizării şi avantajele monosemantismului termenilor

Rodica-Cristina ŢURCANU

1. Introducere[1]

Fenomenul distorsiunii este prezent, ca deviere/deranjament/deformare/anomalie/oscilare/abatere/modificare/aberaţie în raport cu o formă iniţială, în mediul natural şi cultural: în tehnică (imagine, sunet distorsionat, câmp magnetic, distorsiune fotochimică, tehnici de video-distorsiune), în informatică, în mediul socioeconomic, politic, cultural (distorsiune ideologică, culturală, a valorilor, a politicilor naţionale, distorsionarea istoriei; în diplomaţia publică, imaginea unor evenimente este modificată în funcţie de interesele de perspectivă; în mediile de comunicare în masă, informaţiile sunt distorsionate prin accentuarea valorii informative a unor elemente); cuvintele pot suferi distorsiuni de sens, priorităţile de cercetare pot fi distorsionate; în comunicarea omului cu sine şi cu lumea pot exista distorsiuni de etiologie neuropsihică (de memorie/judecată/percepţie/afective). Considerând orice sistem drept sistem cibernetic, în care modificarea are loc cu scopul limitării unor deranjamente, pe care acesta se va strădui să le elimine, pentru a-şi regăsi echilibrul, distorsiunea în comunicarea lingvistică, privită ca modificare/schimbare, ar fi remodelarea şi adaptarea[2], conform cu principiul

---

[1] Demersul explorator porneşte de la identificarea câtorva dintre principalele tendinţe actuale în utilizarea limbii române, între care unele rezultate din *contactul cu limba engleză* (cu efectul: o limbă *romgleză* şi parţial, *afacereza*), altele, din *utilizarea deficitară a limbii române în mediile de informare*, susceptibile de a fi puse în legătură cu *fenomenul de distorsionare a comunicării lingvistice*, iar altele, apărute ca efect al armonizării terminologiei, al limbajului în general, cu solicitările de comunicare „europeană" şi „globalistă". În lucrare se valorifică rezultatele unor studii teoretice anterioare, asupra contactului lingvistic, structurii lexicului, stilurilor funcţionale, economiei limbii şi creativităţii limbajului, aplicate aici pe un corpus alcătuit în 2007/2008. Lucrarea propune o tipologie a tendinţelor actuale în utilizarea limbii române, corelată cu conceptele de *eroare – distorsionare/adaptare – eficientizare*, în legătură cu competenţele lingvistice ale multiplicatorilor de limbă română din media, cu experienţa de comunicare intra- şi interlinguală, inter- şi multiculturală a vorbitorilor, cu comunicarea specifică culturii organizaţiilor *global players*. S-au avut în vedere concepte, teorii şi modele privitoare la internaţionalizarea unor limbi (*linguae francae*, limbaje profesionale transfrontaliere şi internaţionale), incluziunea reciprocă prezentă în relaţia limbă – istorie, teoria culturemelor şi contacte lingvistice în comunicarea din domeniul vieţii private, transferul de terminologie prin transfer de tehnologie (Ţurcanu 2005, 2006, 2007a, b, c, 2008).

[2] „Eines der Grundprinzipien der Kybernetik ist, dass Änderungen nicht kausal, sondern durch den Eingriff der Einschränkung erklärt werden, im Sinne von Widerständen oder Störungen denen dauernd ausgewichen wird [...]. Da ist vor allem die Einsicht gültig, dass Organismen, gleichgültig ob es sich um künstliche oder natürliche handelt, auf Perturbationen im eigenen System reagieren und dass sie [...] das Neutralisieren dieser Perturbationen lernen [...]. Auf uns und unser Wissen bezogen bedeutet das, dass wir [...] lernen können, Störungen und Unstimmigkeiten in unserem eigenen System zu

economiei limbii, prin care evoluţiile neeconomice sunt împiedicate[3], adică, în scopul obţinerii unui maxim de eficienţă cu minim efort, se iau măsuri de simplificare, prescurtare, sistematizare, uniformizare a formelor flexionare etc. În lipsa acestor măsuri, vorbitorul îşi facilitează el însuşi comunicarea, apelând la soluţii de comunicare mai eficiente, pe baza observării, decodării şi experimentării de modele străine, care pot fi percepute, în limba în care se transferă, drept distorsiuni.

Definită în domeniul programării neurolingvistice[4], alături de *generalizare* şi *suprimare*, *distorsiunea* este unul dintre cele trei procese universale de modelare, constând în modificarea reprezentărilor interne ale individului, şi, prin adaptare şi până la deformare, generează creativitatea şi *recadrajul* (modificare a cadrului mental în care se înscrie experienţa personală), dar şi dificultăţi de comunicare[5]. Distorsiunea este un proces care face posibilă modificarea unor detalii de percepţie ale experienţei individului şi apare, spre exemplu, prin descrierea unei situaţii, în „culori" mai sumbre sau mai vesele, cu scopul de a influenţa percepţia receptorului sau a individului însuşi, este componentă de bază a creativităţii şi permite atribuirea de noi semnificaţii unor fapte vechi. Ceea ce se comunică şi ceea ce receptorul construieşte din acestea nu corespunde neapărat semnificaţiei intenţionate. Pentru a rezolva neclarităţi, *distorsiunea*, în accepţia programării neurolingvistice, este demontată, pas cu pas, printr-o serie de *întrebări-cheie* (metamodelul, creat de Grinder şi Bandler în 1975 şi publicat în *The Structure of Magic*), cu scopul de a aduce din *structura de adâncime* (experienţa individuală, cineva, a face ceva, când), în *structura de suprafaţă* (limbajul comunicativ) ceea ce se comunică de fapt. Structura de adâncime, diferită de la individ la individ, duce la erori de înţelegere şi interpretare, şi se poate afirma că partenerii de conversaţie vorbesc adesea „unul pe lângă altul" sau „cu pereţii". Pe baza metamodelului au fost concepute *training*-uri şi cursuri în scop terapeutic, sau de formare a formatorilor şi pregătire a personalului ce exercită profesii pe bază de comunicare verbală, deoarece aduce claritate în comunicarea cotidiană eliminând ambiguitatea[6]. Distorsiuni în comunicarea lingvistică pot fi căutate la emiţător, în transmisie (canal, cod) şi la receptor. Distorsiunea generată de emiţător poate avea drept cauze lipsa de claritate a obiectivelor vizate, lipsa de coerenţă, haosul de idei, problemele de concordanţă a repertoriului (atribuirea de alte sensuri unor cuvinte), lipsa de concordanţă între intenţie şi ceea ce comunică. Distorsiunea generată de receptor poate avea drept cauze capacitatea limitată a acestuia de a prelucra informaţia, lipsa unui sistem de referinţă comun cu al emiţătorului. Modul defectuos de codare-decodare se bazează pe lacune lexicale, gramaticale, de sintaxă, de cod cultural, pe nivelul cognitiv.

Existenţa în instituţiile UE a unei limbi „europene" sub aspect lexical, corelarea problematicii comunicării cu cea economică, a muncii şi migraţiei, a căilor

---

neutralisieren oder zu verhindern [...]" (Glasersfeld 1995: 40–41).

[3] „[Sprachökonomie ist] Ursache bzw. Anlass für die Tendenz, mit einem Minimum an sprachlichem Aufwand ein Maximum an sprachlicher Effektivität zu erzielen. Dieses Ziel lässt sich durch verschiedene Maßnahmen anstreben, z. B. Vereinfachung und Kürzung [...], Verwendung von Abkürzungen, Systematisierung und Vereinheitlichung von Flexionsformen oder analogischer Ausgleich zwischen verwandten Formen" (Bußman 2002: 627).

[4] Apud Techniques NLP PNL lexique http://www.sensus.bepnl1.html; Cristian Balico http://www.PsyVig.com; http://fr.wikipedia.org/wiki/Programmation_neuro-linguistique.

[5] John Grinder şi Richard Bandler definesc termenii pe baza lucrărilor lui Chomsky.

[6] Apud Verzerrung-NLPedia Verzerrung [Distorsion], Metamodell-NLPedia; NLP.at-Das NLP Lexikon ş.a., vezi Bibliografia.

de comunicare, a comunităților și organizațiilor multilingve reprezintă o motivație a interesului lingviștilor pentru economie și a mediului economic pentru discursul lingvistic. Economia limbii este stimulată de utilizarea limbii în sectorul privat, de abilitățile de comunicare solicitate de angajatori, de economie, de mișcările de populație, ceea ce este valabil și pentru limba română, și contribuie la crearea unei limbi române *noi.* Legătura dintre mediul de afaceri, tehnologie, personal de specialitate, sisteme de management și limbă, comunicare, contact lingvistic, comunicare interculturală, prin mediile de comunicare de la cele locale și până la cele globale, dar și prin intermediul produselor și desemnării lor se reflectă în circulația globală a unei uriașe mase de unități lexicale. Astfel, se reconfirmă străvechea comparație între bani și cuvinte, circulația acestora din urmă contribuind la experiența de comunicare inter- și multilinguală a vorbitorilor și la aspectul contemporan al limbilor, printre care și limba română. Dând atenție lexicului, performanța vorbitorului mediu este conformă cu competența, intenția sa etc. și localizabilă *diatopic*, *diafazic* și *diastratic*. Dacă limba joacă un mare număr de roluri în dezvoltarea economică și socială națională și internațională și este potrivită examinarea ei, din perspectiva economistului, considerând-o în termenii valorii sale economice, iar în termeni economici valoarea limbii nu este o însușire a limbajului însuși, ci un indice al aprecierii de către o comunitate relevantă (Kaplan/Baldauf: 1997: 155–156), atunci „Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni, care îmblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune care le înțeleg toți" (Simion Ștefan, Prefața la *Noul Testament*, 1648). Conform teoriei marcării materiale, valorile, cuvintele și prețurile funcționează analog, limba și banii sunt comparabile[7]. Vaillancourt elaborează un model-cadru pentru *economia limbii* în care apar o seamă de factori în legătură cu utilizarea limbilor pentru *consum* și *muncă* și interacțiunile acestora, modificându-se după *cerere* și *ofertă*, asemenea raportului variabil *muncă–bunuri–bani*[8], iar măsura valorii limbii se reflectă în retribuția mai mare (în Germania, Arabia Saudită, Japonia), pentru cel ce posedă abilități comunicative mai bune sau investește bani și timp pentru a învăța, pe când valoarea limbii este indiferentă angajatorilor în S.U.A. și Australia (Kaplan/Baldauf: 1997: 155–156). Noțiunea de valoare revine în atenție prin etica economică și sub alte aspecte: *convenționalitate*, *comunicare*, *context*, *contract*, *tranzacție* și *mediere*, valorile sunt o chestiune de negociere, precum semnificația cuvintelor sau prețul bunurilor/mărfurilor[9].

---

[7] Această comparație cu rădăcinile în Antichitate culminează cu teoria deconstrucției a lui Jacques Derrida care utilizează comparația între limbă și bani operată de Ferdinand de Saussure (la începutul secolului al XX-lea), pentru a fundamenta preluarea teoriei valorii din științele economice în teoria sa lingvistică. Semnul lingvistic are parte de semnificație numai în relație cu alte semne, adică este arbitrar, nu este motivat și își menține această semnificație, nu printr-un element din realitate, ci prin relația cu un alt semn, într-un lanț nesfârșit. Limba nu atinge niciodată realitatea, ci amână oarecum atingerea acestui țel. Astfel, limba este în mare măsură o structură independentă. Realitatea însăși este, după Derrida, o altă ordine materială decât limba sau, după Niklas Luhmann, un alt sistem (apud Gernalzick 2000).

[8] Key word: *Grenznutzentheorie* – Wikipedia; teoria utilității marginale.

[9] Purtăm răspunderea, prin convenții și contracte asupra semnificațiilor, prețurilor și valorilor, pentru a crea stabilitate și de a organiza lumea și sub aspect etic. Dacă se utilizează și se creează banii și limba ca un contract peste timp, modificarea acestora depinde de noi. De-abia prin relativitatea valorilor, responsabilitatea etică devine atât posibilă, cât și necesară, pentru stabilizarea contextelor de viață (apud Gernalzick 2000).

În lingvistică, precum în orice alt domeniu de cercetare contemporan, se operează cu modele, adică, printr-o mişcare de gândire, se pleacă de la un bagaj de cunoştinţe anterior constituit şi se ajunge la elaborarea de sisteme formale, deci la reconstrucţii subordonate unor cerinţe precise. Modelele de construire a unui enunţ sau modelele structurale (*patterns*) existente în orice limbă sunt în număr limitat şi se identifică cu respectarea cerinţelor normative (ale fiecărei limbi) de însoţire a verbului, după principiul ocupării locurilor libere dintr-o structură corectă, oferind posibilitatea substituţiei prin unităţi lexicale similare, din aceeaşi clasă. Ca urmare,se poate construi o infinitate de enunţuri cu aceeaşi structură, dar cu unităţi lexicale diferite, respectiv cuvintele sunt variabile, dar structura rămâne aceeaşi (Ţurcanu: 2008: 46).

2. Asupra interesului pentru cercetarea contactului lingvistic[10]

Cu toate că „şi în Lumea Veche s-a răspândit experienţa şi convingerea că în lume există doar puţine comunităţi de vorbitori monolinguali, care în propria lor ţară să nu fi venit în contact cu limbi străine sau să nu se fi confruntat cu varietăţi ale unor limbi, sociolecte, dialecte, fenomene lingvistice ca diglosia sau multilingvismul" şi că, „până la urmă, în întreaga Europă, nu prea există comunităţi de vorbitori monolinguale, în sensul restrâns al noţiunii" (Nelde 1980, apud Ţurcanu 2005: 38), niciodată nu s-a pus în discuţie atât de insistent ca în zilele noastre impactul vreunei *lingua franca* asupra altei limbi, cum este limba engleză în zilele noastre, chiar dacă rolul *economiei limbajului* în *creativitatea* acestuia, dar şi în *schimbarea limbii* şi a *dificultăţilor de comunicare* a fost demult identificat.

Considerând afirmaţiile 1. „Sensul se află în oameni şi nu în cuvinte" (David K. Berlo 1960) şi 2. „Who says what in which channel to whom with what effect" (Lasswell's modell, 1940) şi 3. „două sau mai multe limbi se va spune că sunt în contact dacă se utilizează alternativ de către aceleaşi persoane" (Uriel Weinreich 1953), rezultă că factorii *interni* şi *externi*, determinanţi şi constitutivi ai contactului lingvistic sunt 1. limba, 2. vorbitorii, 3. momentul, motivul/intenţia, locul; 4. factorii corelaţi: *care limbi se vorbesc de către care vorbitori, când, unde şi de ce*, zugrăvesc situaţia de comunicare. Spre ce poate duce *contactul lingvistic*, privit opozitiv, este *conflictul lingvistic*. Până la conflict, sau simultan cu acesta, se poate observa *interferenţa* ca influenţare reciprocă a unor limbi în contact (Vogt 1949). Punctul de plecare al interferenţei ar fi *bilingvismul* (Tomescu 1972). În prezent, se poate afirma că anglicismele din limbile europene sunt efecte ale contactului lingvistic ca interferenţă, dar nicidecum ale bilingvismului. Indivizi şi comunităţi lingvistice, prin limba/limbajul mediilor de informare, a/al economiei de piaţă transfrontaliere, a/al trendului globalizării în general şi prin eforturile de integrare post-aderare ale noilor membri UE, manifeste în toate domeniile, mobilitatea individuală/de grup, viteza şi preţul accesibil al deplasării şi al accesului la informaţie, dependenţa economică a zone vaste din toate continentele de concerne globale, corporaţii, a căror *lingua franca* este engleza, fac din aceasta un izvor de *transferuri* (preluări fără modificări) care rămân *cuvinte străine* (preluări parţial asimilate) sau devin *împrumuturi* (preluări asimilate integral). Acest fenomen nu presupune peste tot bilingvismul vorbitorilor, adică a doua lor limbă de comunicare cotidiană, uzuală (aproape maternă) să fie engleza. Urmările contactului lingvistic

[10] Apud Ţurcanu 2008: 54–59.

sunt *code switching* (comutarea în alt cod lingvistic), *code mixing* (amestecarea codurilor lingvistice), *dialectele intermediare*, *vocabularul internațional* și *bilingvismul* (cauză sau urmare a contactelor lingvistice). Trecerea de la contact lingvistic la interferență ar fi asigurată de *disponibilitatea pentru sacrificiu* a vorbitorilor/comunităților, *receptivitatea* acestora față de posibilitățile de comunicare într-o limbă străină, în baza unor multiple interese ce țin de sociopsiholingvistică, de cercul lor de interese.

După Nelde (1989), până în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, contactele lingvistice nu i-ar fi preocupat în mod deosebit pe cercetători. Totuși, contactul lingvistic, varietatea limbilor, diferențierea între acestea sunt tratate încă din Antichitate de învățați și scriitori și se regăsesc în legislație, în măsuri administrative, adică în elaborarea de *politici lingvistice*, reflectând posibilitatea integrării/dezintegrării sociale, economice, politice, culturale prin limbă. În Epoca Modernă apare interesul pentru considerarea factorilor externi în cercetarea limbilor[11]. La jumătatea secolului al XX-lea, lingviști americani elaborează cadrul teoretic al cercetării acestui fenomen, după ce Uriel Weinreich (1953) și Einar Haugen (1956) tratează *Languages in Contact*, respectiv *Bilinguism in the Americas*, accentuând necesitatea fundamentării lingvistice și extralingvistice a fenomenului. Haugen (1973) actualizează evoluțiile din lingvistică și științele învecinate și afirmă că, între anii 1956 și 1973, interesul crescând pentru contactul lingvistic include teorii și metode ale psiholingvisticii experimentale, numind ca reprezentanți ai acesteia pe Osgood, Lambert, Kohlers și Tatiana Slama-Cazacu. Sociolingvistica s-a dezvoltat inspirându-se din cercetarea contactelor lingvistice, așa cum acestea au fost descrise de J.A. Fishman, W. Labov și W. Mackey. Între 1978 și 1983, P.H. Nelde constată deplasarea dinspre iluzia comunității de vorbitori omogene, de factură chomskyană, către considerarea componentelor psihologice și individuale. Punctele de vedere pur formaliste și tehnic-descriptive sunt depășite, în prim-plan trec factori, extralingvistici și ia naștere problematica *variației* și a *multitudinii de modele*. Discipline înrudite, sociologia și psihologia sunt incluse în lingvistică, apar dispute cu teoria actelor de limbaj, lingvistica arealului și problematica barierelor lingvistice cu relevanță pentru politicile sociale. Cu ajutorul conceptului *diglosie* (Fergusson și Fishman) au putut fi studiate și descrise dificultăți motivate social ale vorbitorilor de dialect, le dezavantajaților social, vorbitorilor din marile comunități urbane, ale celor dezavantajați în ascensiunea lor socială de mono- sau bilingvism din zone de conflict lingvistic. Interesul lingviștilor s-a manifestat în zona semi-limbilor și a limbilor mixte, precum limbile creole și pidgin din lumea a treia, care sunt privite ca mijloace de comunicare complete. In S.U.A. au fost descrise substrate și limbi parțiale din diverse pături ale populației, în Europa au fost descoperite nenumărate forme de dublă diglosie: toate țările europene, în afară de Islanda, sunt multilingve și, în plus, preponderent vorbitoare de dialect.

3. Contactul lingvistic: de la transfer la integrare[12]

Aspectele sociologice și psihologice, cu considerarea *factorilor lingvistici* și *extralingvistici* s-au impus în cercetarea lingvistică europeană sub influența

---

[11] Wilhelm von Humboldt (1767–1835), Hermann Osthoff (în Osthoff/Brugmann 1878/1986), Baudouin de Courtenay (1845–1918), Lazăr Șăineanu (1859–1934), J. Gilliéron (1854–1926).

[12] Apud Țurcanu 2005: 38–47, cu completări.

cercetătorilor americani. Caracterul inițial *interlingual* al cercetării contactelor lingvistice a glisat spre planul *contactelor interetnice* (Ammon, Mattheier, Nelde 1990) sau al contactelor *multiculturale*. În cercetările asupra interferenței și transferului, elemente sociale și situative ale utilizării limbilor, domeniile de utilizare, atitudini, stereotipuri, prejudecăți trec în prim-planul intereselor de cunoaștere devenind obiecte de cercetare lingvistică. Semnificative pentru evoluția *cross cultural awarness* sunt cercetările lui Michel Clyne (între 1967 și 1972) asupra limbii germane în Australia, perspectiva *generativ-transformațională* în gramatică, conceptele sociolingvistice de *menținere* vs *schimbare a limbii*, conceptele de *centru* și *periferie* ale Noului Cerc de la Praga, *acceptanță* și *integrare* (Mackey 1970; Hasselmo 1989) și *planul discursului* în concepția lui Hammarström (1968). Apar studii asupra *trilingvismului* (Olesch 1970; Voorwide 1969), ajungându-se la concluzia că maximum trei limbi pot avea statut egal în comportamentul lingvistic al unui vorbitor (Kloos 1967). *Transferul* sau *interferența*, când două sau mai multe limbi se află în contact, sunt definite astfel: *interferența* (Weinreich 1953) înseamnă „instances of deviation from the norms of either language which occur in the speech of bilinguals as a result of their familiarity with more than one language"; interferența este (Haugen 1956) „overlap between the two languages". La Clyne, transferul[13] este forma actualizată a competenței vorbitorilor, care se abate de la norma generală, el îl descrie și îi identifică cauzele. Clyne tratează *gradul de integrare* a cuvântului preluat într-o anumită limbă și diferențiază între *integrat* și *neintegrat*, identificând trei faze ale acestuia[14]. *Integrarea* transferurilor este măsurabilă prin teste privind *acceptanța*, *identificarea* și *traductibilitatea* acestora, pot fi identificate și situații de *compromis de integrare*. *Code switching* (comutare în alt cod lingvistic) se opune *integrării* și poate fi cauzat de factori intra- sau extralingvistici, iar utilizarea alternativă a două/trei limbi, apare în anticipare sau ca o consecință a unui *trigger-word* (cuvânt declanșator), *code mixing*, este amestecul de limbi. Câteva din funcțiile *code switching* și *code mixing* sunt (Hasselmo/Clyne 1974/1975): funcția *expresiv-emoțională*, *de dirijare* (comandă, convingere), *fatică* (contact, salut), *stilistică* (plasticitatea limbajului, umor), funcția de *autorizare lingvistică și culturală* (prin care se atrage atenția interlocutorului asupra unei alte limbi, culturi), funcția de *incluziune-excluziune* (evidențiază apartenența/neapartenența la un grup etnolingvistic); Els Oksaar (1980, 1985) adaugă tipurile de *code switching*, dependente *situativ* (de schimbarea temei, a partenerului) și *contextual* (de repertoriul lingvistic sau competența interacțională a vorbitorului), în condiții de *lacune lexicale*, din *motive emoționale*, din cauza *prestigiului mare/scăzut* al unei limbi, din cauza unor conotații negative). Diferențierea „situațional" vs „metaforic" operată de Gumperz (1982) (apud Steiger 2006: 3)

[13] Tipuri de transfer după Clyne, cu exemple adaptate pentru limba română: *morfosemantic* (cuvântul cu formă și sens; *hatch-back*, *trend*, *voiceover*); *semantic* (semnificații sensul *cerere* pentru *aplicație*; sensul „experiență, calificare" pentru *expertiză*); *morfemic* (morfeme la început/sfârșit de cuvânt: *supergust*, *supermamă...*); *morfologic* (foneme: *GPS*, *gipies*, nu *gepese*; *IT: aiti*, și nu *ite*); *prosodic* (stress sau intonație); *sintactic* (topică: *fost-ai*, *o fo foastă vinită*, *o vru mere*); *lexicosintactic* (cuvânt, topică: *na*, *văzut-o-ai*).

[14] I. *transfer* (cuvinte fără sau cu minime modificări *hatch-back*, *old timer*, *trend*, *wireless*, *voiceover*) II. *cuvinte străine* (utilizate alternativ cu cele din limba primitoare *trend-tendință*, *computer - calculator*, *printer-imprimantă*) III. *împrumutul* (cu modificări structurale, în toate planurile limbii, utilizat de o comunitate largă *a rihtui*, *șubler*, *a da la abriht*, *a umbla cu fedărvaisu*, *hotar*, *oraș*, *lopată*, *sugiuc*, *vraniță*, *greblă*; noi/foarte noi: *sticsuri*, *franșiză*, *fitnes*).

desprinde *code switching* de conceptul *domeniu*, considerându-i funcția metaforică în absența modificării contextului situațional (temă, factori extralingvistici). Auer (1998) (apud Steiger 2006: 3) diferențiază între comutarea în alt cod lingvistic „relativă la discurs", „relativă la participant" și „relativă la preferință", consideră contextul situațional ca fiind generat de conversația însăși, adică vorbitorii organizează interacțiunea, prin comutarea în alt cod, încât aceasta contribuie interactiv la semnificația unui anumit enunț. Heller (1988) (apud Steiger 2006: 3), ca și alți cercetători, consideră *code switching* o strategie verbală utilizată de vorbitori în mod intenționat. În consens cu Shana Poplack (1980: 561–618), consider că arareori apar „greșeli gramaticale" în discursul vorbitorilor care practică *code-switching*, acest comportament lingvistic nu este anormal, ci dovedește competențe lingvistice. Nelde (1983) afirmă că cele mai actuale domenii și teme de cercetare ale lingvisticii de contact se află în interdependență cu programe și politici lingvistice, cu ideea că multilingvismul și achiziția celei de a doua/a treia limbi servesc păcii și înțelegerii interetnice. Până prin anul 2000, ideea de intensitate, vitalitate și dinamică a contactelor lingvistice, multilingvismul și atragerea de concepte ca migrație, socializare, asimilare, contact/conflict, ecologie lingvistică/ecolingvistică au predominat. Au coexistat perspective diacrone și sincrone, interdependența numeroaselor discipline înrudite a dus la demersuri inter- și transdisciplinare, la abordarea de situații și contexte politice, istorice și ideologice. Acest interes a venit în beneficiul minorităților etnolingvistice, în legătură cu implicațiile psihologice și sociologice ale descrierii contrastive a limbilor, a utilizării în condiții de interferență, care, din perspectiva sistemului unei limbi oarecare, este legată de ideea de distorsiune, din perspectiva eficientizării comunicării, a economiei limbii, este legată de adaptare, de noi competențe, în scopul creării de modele de comunicare eficientă.

4. Cu *barja* până la *iPod* sau de la *plan* și *planificare* la *proiect* și *program*[15]

Schimbările de după 1989 au impus/impun în continuare adaptarea lingvistică, însoțitoare transformărilor social-economice și politice interne, procesului de integrare europeană, dar și globală. Se pare că orice schimbare este percepută mai întâi ca *distorsiune*, *anomalie* (ce se impune a fi respinsă combătută, satirizată), practica curentă o *validează*, o *legitimează* sau nu, iar, în cazul validării, se poate discuta despre *integrare*. Unele dintre primele unități lexicale satirizate de vorbitorul român obișnuit nici măcar nu sunt străine limbii române, ci străine utilizării frecvente, precum *barjă*, *sobor de preoți*, *afluire/defluire* ș.a. După ce Petre Roman a făcut cunoscute prin mediile de informare verbele *a implementa* și *a antama* și substantivele *implementare* și *antamare* (cuvinte exotice în urmă cu 15–18 ani), a existat un val de utilizări ocazionale, generatoare de umor de limbaj, prin interferarea stilurilor funcționale: „i-am *implementat* o vizită", „ia *implementează-mi* și mie [...]", „am *implementat* o rețetă nouă", „și când m-am *implementat* odată-n fața lui" sau altele: „*afluiți* la masă" sau „*defluiți* încolo", „da' ce, ți s-au scufundat *barjele*?" (*corăbiile*), ori „avem *sobor* de la ora 12" (*consiliu profesoral*) sau „da' vine și *soboru*"" (*conducerea*), sau replica la „Și cum a fost?" „[...] cu *sobor de preoți* și toate cele"[16]. Evoluția utilizării lui *a implementa* și *implementare* este

[15] Apud Țurcanu 2008: 41–43.

[16] *Sobor* nu apărea în limbajul cotidian, mă tem că nici în vocabularul pasiv al românilor, al ardelenilor în nici un caz. *Sobor de preoți* încă mai este utilizat în mediul intelectual, în scopul

pozitivă, adică în contexte adecvate, chiar dacă, uneori, în intenția de a da discursului o tentă de umor, mai apare în contexte de limbaj uzual sau în limbajul adolescenților. „Ce-ai *achiesat* la ședință?", am auzit o singură dată. Între timp, vorbitorii s-au obișnuit cu invazia de termeni ce însoțesc de fapt concepte, cu care se lucrează cu adevărat, diseminate prin mediile de informare, dar și la nivel de domenii de activitate, iar efortul de a produce umor de limbaj pare a fi în ascensiune. Despre *barje* nu am mai auzit, decât că sunt „împinse de împingătoare". În schimb, se va locui în *Lemon Garden, White Suites, Emerald* și *My Dream Residences, City Center* ori *New Heaven*, în apartamente *penthouse* cu 2–3 și mai multe camere, ai căror beneficiari vor fi *young professionals* de *target* mediu, care este între 1500 și 2000 Euro/lună/familie, și nu salariul mediu pe economie. În tradiția limbii internaționale bazate pe greacă și latină, în *language mixing/borrowing* cu engleza, vom putea locui și în *Terra* sau *Belvedere Residences* și *Hydra Park* (Europa FM, știri, marți 06.02.07, 13:00), vom lucra în domeniul SAP (*Systeme, Anwendungen und Produkte in der Datenverarbeitung* sau *Systems/Applications and Products in Data Processing*) sau IT&C (Information Techology & Communication, adică Terhnologia Informației și Comunicațiilor), iar de curând am văzut filmul *Click – zapând prin viață* (HBO/ianuarie 2008).

Limbajul administrativ *european* și cel al globalizării economice și culturale nu sunt la îndemâna oricui și se poate vorbi în așa fel în limba română, încât neinițiații să aibă nevoie de traducere *din română în română*. De aceea, nu de puține ori, o comunicare nereușită periclitează reușita unor negocieri. Această situație duce la necesitatea negocierii de termeni și, în cele din urmă, la fixarea semnificațiilor obligatorii pentru anumite unități lexicale și utilizarea acestora în anumite domenii. În activitatea de transfer interlingual prin personal angajat spre a mijloci comunicarea în domeniul juridic, nu este indiferent dacă cineva este *suspect, bănuit, autor prezumptiv, învinuit, vinovat, inculpat* sau *acuzat*, acuzat de o *delincvență* sau de o *infracțiune*, adică de o încălcare a legii, și, dacă da, atunci a cărei legi, civile sau penale. Eroarea de traducere din/în română/germană poate modifica încadrarea juridică, iar omul ajunge în *cremenal*, vorba lui Caragiale, din cauza unei traduceri. Spre exemplu, ca dificultate de compatibilizare/armonizare a limbajului juridic în cazul transferului interlingual din/în limba germană/română: *învinuit* ar trebui să fie sinonim cu *inculpat*, totuși, *învinuitul*, dacă nu este găsit *vinovat*, nu va fi *inculpat*.

Structura vocabularului limbii române este mărturie a unui spațiu de comunicare deschis, de-a lungul timpului, sferelor de influență externe, un spațiu al contactelor lingvistice și culturale temporare sau permanente, marcate de evenimente istorice majore, de evoluții socioeconomice, tehnice, științifice, de importul de mărfuri, modă, know how, reforme, migrația muncii (internă și internațională), de migrația de studii, turism și turism de afaceri și mai ales de conviețuiri durabile. De la suprapunerea pe *substratul* traco-dac a *superstratului* slav la *adstratul* tradițional datorat vecinilor (maghiar, grec, turc, german etc.), la avalanșele periodice sau permanente de cuvinte în legătură cu momente/intervale istorice sau transformări socioeconomice, politice și culturale (spre exemplu, relația limbii române ca primitoare, cu limba franceză ca donatoare), fenomenul

realizării comicului de limbaj (Baia Mare, generația 40–50 de ani), cu sens similar caragialescului *membri de comitete și comiții* sau *ștăbărime, staff, participanți oficiali la manifestări festive/oficiale*.

contactului lingvistic și cultural este activ în permanență, cu intensitate mai mică sau mai mare. Frederick Bodmer (1893/1894–?)[17] afirma, în urmă cu 50 de ani, că limba română este engleza limbilor romanice sau persana limbilor din Orientul Mijlociu, din punctul de vedere al lexicului bogat în componente străine, între care calcul slav predomină; totuși, în afară de caracterul mixt al lexicului, româna nu se poate compara cu limbile menționate, iar gramatica sa nu a cunoscut vreo simplificare importantă (apud Bodmer 1955/1997: 403). Nu se poate trece cu vederea faptul că Europa a cunoscut de-a lungul timpului trei *linguae francae*: limba greacă în Antichitate, limba latină în Antichitate și Evul Mediu, iar în zilele noastre, limba engleză. Interesele de cercetare se îndreaptă și către o *lingvistică a migrației*, care studiază fenomenele ce au loc în sistemul limbilor, în procesul de comunicare, în comunități, în comportamentul lingvistic individual, în temeiul fenomenului migrației, înțeleasă ca mobilitate (Krefeld 2004), iar în lingvistica americană, spre *Folk Linguistics*, ca studiu al atitudinii vorbitorilor față de propria limbă și „felul de a vorbi" (Preston, Niedzielski 2000).

5. Lene, Limbă, Libertate

Gestionarea defectuoasă a libertății opiniei, a libertății de expresie în general și a presei în particular, apărute brusc și pe un fond deficitar sub aspectul educației multiculturale și a toleranței, a culturii responsabilității în managementul propriei existențe și a responsabilității civice a dus după 1989 la numeroase distorsionări ale comportamentului social/sociolingvistic[18]. Comportamentul sociolingvistic și cultural modificat semnificativ se manifestă, printre altele, prin agresivitate și discriminare etnică, socială, politică în discursul lingvistic, începând cu cel al oamenilor politici și al mediilor de informare și terminând cu cel al cetățeanului obișnuit[19]. Radicalizarea discursului politic, comercializarea discursului cultural, vulgarizarea discursului vestimentar în mediile vizuale, expunerea și distorsionarea imaginii trupului la adolescenți și tineri, comercializarea culturii, a gastronomiei, distorsionarea prin consumerizare a conținuturilor timpului liber, a sănătății, a întreținerii fizice și a tratamentului medical, a ritualurilor de trecere, comercializarea recrudescenței sentimentelor religioase, escaladarea conflictului bine – rău în viața religioasă, reflectat în acțiuni fundamentaliste (conținutul manualelor de religie, exorcizări etc.), eclectizarea și vulgarizarea discursului arhitectonic și muzical au dus și duc în continuare la ceea ce societatea percepe tot mai puțin ca fiind abatere, distorsiune, încălcare, lezare, iar instanțele abilitate să ia atitudine se prelevează ele însele de irezistibila libertate și de criteriul interesului economic.

---

[17] Predecesor al lui Noam Chomsky la Massachussets Institute of Technology, unul dintre cei mai citiți autori de *istorie a limbilor lumii*.

[18] Spre exemplu, *democrația* a fost/este adesea confundată cu *libertatea* de încălcare a legii: *e libertate, pot parca oriunde*.

[19] *Limbric comunist* (Vadim despre Patapievici); *șobolan, porc de mare* (Vadim despre Mitică Dragomir); *măi animalule* (Ion Iliescu); *țigancă împuțită, am văzut în sfârșit un armean competent* (Tr. Băsescu); *bătrâna a fost accidentată* vs *doamna x, soția generalului a fost atacată*.

O tipologie a fenomenelor şi tendinţelor caracteristice pentru limba română contemporană şi comunicarea lingvistică după 1989/2007, în corelaţie cu *adaptare /armonizare/economie/creativitate* şi *eroare/distorsiune*
(pe un corpus alcătuit în anul 2007/2008; surse: media şi publicitate)

1. Elitizarea limbii române corecte prin **extinderea utilizării deficitare în media.** Cauze ale distorsiunii: la emiţător; tipul: codare defectuoasă; motivul: lacune gramaticale; lexicale, nivel cognitiv, cultural deficitar
Concepte, noţiuni, termeni: *mecanisme* comune *de piaţă* vs *mecanisme de piaţă* comune; *sume* apropiate *de bani* vs *sume de bani* apropiate; *variator* digital *de putere* vs *variator de putere* digital; *efect* strălucitor *de albire* vs *efect de albire* strălucitor; *emisiune* record *de drepturi* vs *emisiune de drepturi* record; *cardurile* acestora *de credit* vs *cardurile de credit* ale acestora; *organele de justiţie franceză* vs *organele de justiţie* franceze. **Expresii frazeologice**: *a scăpat* ca prin minune *cu viaţă* vs *a scăpat cu viaţă* ca prin minune; *a încetat* în această dimineaţă *din viaţă* vs *a încetat din viaţă* în… **Derivate substantivale cu sufix**: *alergarea* după proteine vs *alergătura…*; *alimentarea* din trecut vs *alimentaţia…*; pot avea *abţineri* vs *reţineri*; trupe de *animaţie* vs *de animatori*. **Altele**: *o alcoolemie în sânge…* (pleonasm); ceea ce se *publicizează* la noi în ţară (verbul nu există); …pentru a-i *recruta* probe biologice (vs *a recolta/preleva*). **Erori de topică**: Europa FM *vă recompensează* cu 100 E *pe loc*. **Combinate**: *3 alarme cu bombe care s-au derulat în a doua zi de summit…*

Mediile de informare reflectă nivelul de cultură generală şi lingvistică deficitar, competenţe comunicative nesatisfăcătoare ale noilor generaţii de ziarişti, reporteri, multiplicatori de limbă română, manifeste în utilizarea deficitară a expresiilor frazeologice, segmentarea denumirilor de concepte, fenomene, procese, utilaje etc., pe fondul unor lacune cognitive şi lexico-gramaticale[20].

2. Eroare, stângăcie, nesiguranţă, logică defectuoasă, interferarea stilurilor funcţionale; lipsă de discernământ. Cauze ale distorsiunii: la emiţător; tipul: codare defectuoasă; motivul: lacune gramaticale, lexicale, nivel cognitiv, cultural deficitar
…francezii şi-au dat seama că incendiul a pornit de la nava condusă de actualul şef al statului…; Băsescu *a terminat marina* vs *a absolvit Institutul de Marină*; *…observând comportamentul neobişnuit al mioarei…* (oi, suspectate de rabie!); *copiii, minorii* vs *micuţii* (în aceeaşi ştire, chiar dacă au 16/17 ani); *…înalţii prelaţi vor sfinţi butoaiele cu aghiazmă…*; *…maeştri cruceri* vs *meşteri…*; vor urca pe scenă *nume mari din ţară*: Sava Negrean-Brudaşcu…[21].

[20] Dacă vorbitorul ar şti să-şi pună întrebarea – ce fel de *efecte* există (*de seră, de perspectivă* etc.), ce fel de *organe* există (*de justiţie, de poliţie* etc.) –, şi-ar da seama că atributul substantival intră în componenţa termenului, iar atributul exprimat prin adjectiv se distribuie liber şi nu se acordă cu atributul substantival (*organele de justiţie* sunt *franceze*, nu *justiţia* este *franceză*). Alte erori sunt cauzate de lipsa reglementărilor privitoare la poziţia complementelor circumstanţiale: *vă recompensează* cu 100€ *pe loc* vs *vă recompensează pe loc* cu 100€, sau de nediferenţierea între complement şi atribut: a ataca *cu bombe* (cu ce?) vs alarme *cu bombă* (ce fel de?). În legătură cu *a (se) derula*, acesta nu poate construi o colocaţie cu *alarma*, deoarece aspectul durativ al verbului nu convine unui eveniment punctual, unui semnal, ce poate fi *dat*, *înregistrat* etc.

[21] Lipsa precizării pentru localizarea temporală a întâmplării (primul exemplu) induce ideea că, în momentul izbucnirii incendiului, actualul şef al statului conducea nava; în privinţa *mioarelor* suspectate de rabie şi a *micuţilor*, în strădania de a nu repeta acelaşi cuvânt, ziaristul nu respectă legile ocurenţei. În exemplul al treilea, *înalţii prelaţi* este o colocaţie stilistic neutră, pentru desemnarea poziţiei într-o ierarhie profesională; *butoaiele* – lbj. uzual, pentru *recipienţi* (tehn.), *vase* (stil neutru) – nu îşi are locul aici, deoarece *apa* se sfinţeşte, iar recipientul este neînsemnat în acest context; *aghiazma* [sic!] (apă sfinţită)

3. Erori complexe prin/în traducere: lacune culturale, competenţe lacunare în limba maternă. Cauze ale distorsiunii: la emiţător; tipul: codare defectuoasă; motivul: lacune gramaticale, lexicale, nivel cognitiv, cultural deficitar
un sistem financiar care *tremură* vs care *se clatină*; *stâlpii* lui Hercules vs *Coloanele*...; vreţi *să prăbuşiţi* avionul vs *să doborâţi*...; e interzisă *apartenenţa* vs *participarea*; ai încercat *viteza*, am auzit că ajută... (engl. *speed* 'viteză', dar: metaforă pentru *metamfetamină*) etc.

4. *Language mixing* română – engleză, utilizarea unei limbi *romgleze* corelate cu *afacereza*/limbaj profesional; în traduceri, substituiri pe baza acestora
Procedura de *infringement* împotriva României; *project training manager* în *advertising*; operatorii de *call center* lucrează *full time*, iar în timpul anului *part time*; *discount* pentru servicii de *four play*; cursa *four play*; Newcom a lansat servicii *enjoy*. Altele: *holding*, *off shore*, *sinergiile* şi *expertiza* unui grup, *guerilla marketing* (comerţ la intersecţii), tendinţele pieţii *people power*, *trader*, *internant*, titluri *futures*, *broker*, *creştere anualizată* (verbul nu există) *a inflaţiei*, *provider*, *drepturi de alocare* (vinderea nu a acţiunilor, ci a drepturilor asupra lor); organizarea de *road-show*-uri; indici suport care să fie *active-suport* pentru *futures*-uri pe bursă, factori care reglează ponderea *free-flot*-ului; *shortişti*; numărul *brokerilor* care se *focusează* pe...; *piaţa CVS*, riscuri de *default*, ...din privinţa *tradingului*; pieţe/societăţi *emergente*; este o ţinută *casual*, *sport casual*, te-ai îmbrăcat *smart casual*, *office*; culorile *brandului*, le-aţi văzut în *logo*. Produsele se adresează clasei *mediu* spre *high*; *efecte spot*, *efecte Foley*; *authoring*-ul şi *publishing*-ul (www.cinethronix.com 1 iunie 2008).

5. Unităţi parţial/complet asimilate, în procesul armonizării cu limbajul european, unele antrenate de *language mixing/code switching*: substituirea unor unităţi lexicale cu altele, mai recente, după model străin sau prin traducere. Scopul: acoperirea lacunelor lexicale (*gaps*) şi monosemantism
CV vs *autobiografie*; *diseminare* vs *difuzare*, *răspândire*; *anduranţă* vs *rezistenţă*; *ranforsare* vs *întărire*; *expectaţiile* cetăţenilor (D. Dăianu, The Money Show/20.08.08) vs *aşteptările* cetăţenilor; *retail*, *retailer* vs *distribuţie*, *distribuitor*; *reconversie* profesională vs *reorientare* profesională; *parte parentală* vs *părinte* (jur.); *trasabilitatea produsului* vs *urmărirea etapelor de fabricaţie* (ec.); *monitorizare* vs *urmărire*; *joint venture* vs *societate mixtă*; *background* vs *experienţa anterioară* a cuiva; *cilindreea* vs *capacitate cilindrică*; *scalp* vs *pielea capului*; *terapie intensivă* vs *reanimare*; *resuscitare* vs *reanimare*; *inkjet*, *laserjet* vs *jet de cerneală* şi *jet/fascicul laser*; *summit* vs *întâlnire la vârf* sau *întâlnire la înalt/cel mai înalt nivel*; *voiceoveri* vs *dublaj*; *babysitter*, *nany* vs *bonă*, *dădacă*; *medic dentist* vs *medic stomatolog* (armonizare cu nomenclatorul de profesii european); *rejectat* vs *respins*; personal de *mentenanţă* vs *întreţinere*; *kit*-uri care conţin: 2 *pet*-uri, 1 *cooler* vs *truse*... *sticle de plastic*... *răcitor*; ...ce constituie *main stream*-ul... (Cristian Mungiu) vs ...*curentul principal*...

6. Schimbări de sens: sensuri noi, pentru lexeme şi colocaţii vechi prin atribuirea de sensuri noi, uneori pe baza relaţiei *fals friends*. Cauze ale distorsiunii: la emiţător, în codul însuşi; tipul: codare; motivul: lacune lexicale la emiţător şi în limba română, intenţie de adaptare, precizie etc.
a aplica (a candida, a se înscrie la un concurs); *aplicaţie* (cerere); *a tuna* (a modifica un automobil, computer, laptop); *plasmă* (aparat de televiziune cu ecran cu plasmă); *lavalieră*

este specific altui stil funcţional, dar şi limbajului anumitor generaţii şi categorii socioprofesionale. Dacă în *butoaie* s-ar fi aflat *aghiazmă*, *înalţii prelaţi* nu ar mai fi trebuit să o sfinţească. Corect şi adecvat unei emisiuni de ştiri, ar fi fost un stil neutru: ...*înalţii prelaţi vor sfinţi apa*...

(microfon la guler); *auditor* (persoană abilitată să efectueze evaluarea unei organizaţii, un *audit*); *pick-up* (Tu ştiai ce încape într-un *pick-up*? – reclamă *Dacia Logan*; camionetă şi nu *pick-up/picup* ca 'aparat electronic pentru redarea înregistrărilor de sunet pe discuri din ebonită'); *expertiză* (calificare + experienţă; engl. *expertise*); *suport* (sprijin; engl. *support*), *a avea o agendă* (plan, proiect; engl. *agenda*); *foaia de parcurs* (grafic al unor operaţiuni planificate); *promoţie*, şi nu *lansare* (a unei serii de produse la preţ ce promovează vânzările; engl. *promotion*); *educaţie* (pregătire şcolară; engl. *education*); *comprehensiv* (cuprinzător, nu „care înţelege uşor şi just" – DEX; engl. *comprehensiv*); *volatilitate* (mobilitate, instabilitate, oscilare, nu 'care se evaporă'; engl. *volatility*).

7. Termeni neologici din material lingvistic existent, similari cu termeni străini, derivate neologice, inclusiv prin traducere
automobile euro şi *non-euro*, *anualizarea*, *firmă de factaj* (factoring), *se fac dezvoltări*, *dezvoltator/dezvoltatori* (nu există/DEX; engl. *developer*), *promote* (produse ale unei *promoţii*; nu există/DEX), *melcar* (fermier crescător de melci; nu există/DEX; Antena 3, *Ferma de melci din Teliu* 24.08.08, 13:30); ...locuitorii vor să-şi *branduiască* zona...

8. Utilizarea limbajului ştiinţific şi pseudo-ştiinţific în publicitate
agenţi de direcţionare, *tehnologie cu booster de lumină* (în şampon), *balsam revelator*; *Derma Genese conţine Pro-Xylane şi acid hialuronic*; *formula ta cu calcistat* etc.

9. Elitizarea – construirea de limbaje – apanaj al unor categorii de vorbitori avizaţi, chiar dacă se referă la produse sau activităţi destinate consumului de masă. Cauze ale distorsiunii: la emiţător/receptor; tipul: codare/decodare, lipsă în cod; motivul: lacune lexicale; la receptor: nivel cognitiv, cultural deficitar
topless, *multiplex center*, *mall*, *master*, *campus*, *snowmobile* (sanie motorizată), *bungee jumping*, *paint ball*, *babysitter*, *staff*, *casual*, *sport casual*, *smart casual*, *office*, *ratrac* (utilaj pentru nivelarea pârtiei); *peeling*, *gomaj*, *brand* (pentru *marcă* [+trăsături minimal-distinctive suplimentare]); *card* (pentru *cartelă* [+trăsături minimal-distinctive suplimentare]), *certificate digitale de la ANAF* (pentru plata impozitelor); *wellness*, *spa*, *fitness*; *resetează standardele* (reclamă la automobil); *lipostructurare*; *zone de acoperire wireless*; *emisiune de drepturi record*; *proiect de responsabilitate socială*, *paradisurile fiscale sunt centre ale bunăstării*, *în timp real*, *online*, *zapp*, *zapping*, *abonează-te acum la Cosmoté full option*, *atac de tip fishing*, *trafic wap nelimitat*, *24 Banking BCR*...

10. Limbaj discriminatoriu după criteriile *vârstă*, *statut social*, *trăsături antropogenetice*; *tutuirea*; lipsa diferenţierii *instituţie – grup de persoane oarecare*, inclusiv discriminarea de instituţii. Cauze ale distorsiunii: la emiţător; tipul: codare defectuoasă; motivul: lacune culturale, lexicale, nivel cognitiv, politic, educaţional deficitar
batrâna vs *doamna*; abonează-*te* acum, *încheie* o asigurare RCA, de ziua *ta*, Yves Rocher *îţi* pregăteşte o surpriză; Orange *îţi* oferă 20 de minute la aniversare; informează *cei de la* ANM vs informează MAE/FMI; comportamentul oamenilor de culoare, *ca să nu spun altfel*; două *boarfe* în faţă la Intercontinental (Florin Călinescu, *Un actor politic*, *Zig zag cu Ion Cristoiu*, Antena 3, 14.09.08).

În ştiri despre accidente, asasinate, violuri, persoana de sex femeiesc, este *bătrână* (dacă este o femeie simplă) şi *doamna*, dacă este soţia unei personalităţi, sau are un statut socioeconomic/profesional deosebit, în condiţii de vârstă similare[22]. Aspecte de discriminare rasială, în lipsa educaţiei şi corectitudinii politice, apar în

[22] Spre exemplu, în mediatizatul *caz Mailat*/2007.

discursul moderatorilor: „[...] Tinerii noştri preiau comportamentul oamenilor de culoare, *ca să nu spun altfel*, şi încep să facă greşeli [...]”[23]; moderatoarea nu este conştientă de faptul că, secvenţa *ca să nu spun altfel*, atrage atenţia în mod ofensator, asupra concesiei pe care o face, utilizând o expresie politic corectă, în loc de *negri*; pe de altă parte, nu este conştientă de ofensa adusă prin secvenţa *preluând comportamentul acestora*, şi induce ideea că toţi oamenii de culoare s-ar comporta neadecvat. Aspecte de stângăcie şi nesiguranţă de comunicare pot crea impresia de discriminare a unor instituţii: „[...] precizează *cei de la* ANM” vs „[...] precizează reprezentantul FMI”. Discriminarea conştientă/inconştientă a vorbitorilor de limbă română în varietate locală, de către reporteri, reflectă intoleranţa lingvistică în baza statutului celui „de la oraş”, „de la televiziune”, cu „pregătire superioară”, care stăpâneşte limba literară sau chiar politici lingvistice poate duce la eşecul comunicării[24]. *Tutuirea* omului simplu, ca manifestare a comportamentului discriminatoriu, moştenit şi perpetuat prin tradiţie este în continuare susţinut şi de media (spre exemplu, reporterul din emisiunea *D'ale lui Mitică*), *tutuirea* de factură nouă, prezentă în publicitatea de orice fel, este împrumutată din mediul de limbă şi cultură engleză (*You*, *you*, pentru *tu*, *dumneavoastră*, *dumneata*). În ambele situaţii, se poate vorbi de lipsa de *political correctness*, dar şi de *distorsiune*, în primul caz prin menţinerea de atitudini politic incorecte, în al doilea, prin preluarea unor modalităţi de adresare nespecifice între persoane necunoscute, chiar presupuse a avea acelaşi statut social. Oricum, în spaţiul românesc nu se presupune că cineva care vrea să vândă ceva îşi va tutui potenţialul client.

11. Concurenţa în jurul contactului lingvistic[25] (mai vechi sau mai nou)
pui la *rotisor* (fr. *rôtisseur*) – pui *grill* (engl.); *machiaj* (fr. *maquillage*) – *make up* (engl.); *coafură* (fr. *coiffure*) – *hair styling* (engl.); *jachetă* (fr. *jaquet*) – *blezer* (engl. *blazer*); *iegări* (germ. *Jägerstrümpfe/hose*) – *colanţi* (fr. *collants.*) – *leggins* (engl.); *antitranspirant dezodorizant cu aerosoli* (1967/70) – *antiperspirant* – *spray deodorant/deo-spray*; *surtuc* (înv. sau peior.; fr. *sur tout*) – *sacou* (germ. *Sakko*; uzual, şi pentru *blezer* sau *taior*) – *haină bărbătească* – *veston* (acum doar *haină militară*; în Transilvania, *haină bărbătească*); *deux pièces* (fr.; acum foarte rar) – *taior* (tot mai rar; fr. *tailleur*) – *costumaş*; *trenci* (acum foarte rar; engl. *trechcoat*) – *balonzaid* (acum foarte rar; germ. *Ballonseide*) – *fulgarin* şi *fâş* (acum foarte rar) – *impermeabil* (foarte frecvent; fr. *imperméable*).

12. Creşterea cantitativă explozivă a acronimelor din iniţiale: *ABS, IT, SAP, QMS (QS), PC, CV, USB, ATV, ATM, ABS, QS, SRL, SA, CCI, RC, LCD...*

[23] TV CINEMAR Baia Mare, *Viaţa în alb şi negru*, 02.02.08, 19:00.

[24] Spre exemplu: Doamna A., 60 de ani, în conversaţie cu reporterul (Glasul Maramureşului, AXA TV, 12.06.07, 18:00), nu înţelege cuvintele *final*, *separare*, *caracteristic*, *concurenţă*, *produse de pe piaţă*, cunoaşte doar modalităţi de exprimare în varietatea locală: *sfârşit*, *despărţire*, *a vinde ceva mai bun ca altul*, *cum este ceva* (pentru *caracteristic*). Intervievata înţelege cuvântul *piaţă* şi răspunde: „da puteţi merge la piaţă cu el” (săpun de casă). Lipsa de cultură şi informaţie, toleranţă, abilitate şi adaptare comunicativă a reporterului, dar şi a celui ce a decis privitor la misiunea acestuia ar fi dus la eşecul comunicării, dacă nu ar fi existat bunăvoinţă şi efort comunicativ din partea intervievatei.

[25] Tot în domeniul concurenţei intralinguale, la generaţia de 14–15 ani, se manifestă distorsiunea de sens: sintagma *om de la ţară*, chiar *fermier*, este utilizată în loc de *ţăran*, asociat mai nou şi mai degrabă cu *necioplit*, *bădăran* (ca în „bă ţărane!”, „nu fi ţăran!”), decât cu o categorie socioprofesională. Sensul cuvântului *drogherie* este asociat exclusiv cu *droguri* şi nicidecum cu tradiţionalul comerţ cu produse pentru igiena corpului şi a mediului.

13. Creşterea numărului de cuvinte compuse: *superviteză, extraporţie, extraopţiune, alintaroma, euroscepticism, supermame, supernanny, telemuncă, electrovechituri, căpşulapte, vanilapte, ciocolapte, flexicredit, megacontul...*

14. Creşterea explozivă a numărului de *cuvinte artificiale* sau cu grafie modificată[26]**:** *Bonux, nutri day, multiquick, Artima, Rotranscor, Rodipet, Drusal, Vital, Romgaz; Yop, Tnuva, Millimia; Armany, Ambassador...*

15. Colocaţii inedite, terminologizate: *minute naţionale/incluse/gratuite/în reţea/nelimitate, pachet digital...*

16. Invazia de *logo*-uri, mai mult sau mai puţin reuşite sau corecte[27]**.** Distorsiune: la nivelul emiţătorului (intenţia de manipulare a receptorului, uneori cod cultural diferit, prin globalizarea limbajului de advertising sau în logo la produs românesc, lipsa culturii lingvistice), la nivelul codului (manipularea limbii), la nivelul receptorului (distorsiuni de sens)...

Al meu Quelle; Alege să fii sănătos; La fel de natural ca şi grija; Ave puiul tău în fiecare zi.

17. Românizarea/integrarea temporară, ocazională etc., prin traducere (pseudo-traducere) **sau pe fond de lacune lexicale.** Cauze ale distorsiunii: la emiţător; tipul: codare defectuoasă; motivul: lacune lexicale, nivel cognitiv, cultural deficitar

risturnul (reducere de preţ); *bruschete* (felii de pâine prăjită; it. *bruschetti*).

18. Instabilitatea formei (inclusiv ortografică) **a unor termeni mai vechi sau de curând transferaţi sau formaţi după model şi asimilaţi integral**

consumism vs *consumerism*; *asomare* vs *asomatare*; *oleaduct* (National TV, Ştiri, 16.08.08,19:00) vs *oleoduc* (DEX online), *pre-închiriere* vs *preînchiriere* (The Money Channel, 22.04.08, 17:10).

19. Utilizarea unor termeni arhaici specifici limbajului profesional religios. Cauze ale distorsiunii: la emiţător şi receptor; tipul: lipsa de concordanţă a repertoriului; motivul: utilizarea de către emiţător a unui limbaj special arhaic

Întâistătător al Bisericii Ortodoxe Române; preafericitul Daniel, *întronizat*... (Antena 2, *Ţara pe care o merităm*); aici *nevoiau* peste 300 de călugări în locaş ridicat prin *râvna*

---

[26] Produse în limba română sau preluate pe diferite căi de comunicare, pe bază de etimon latin, grec, englez, prin anagramare ori alte metode, sau aleatoriu, pentru denumiri de societăţi comerciale, serii de produse, manifestări şi evenimente, reţele de telefonie mobilă, *cuvintele artificiale* servesc la identificarea organizaţiilor (de producţie, retail, servicii, nonprofit etc.), a produselor şi mărcilor/brandurilor. Deoarece şi în economie un fonem/grafem diferenţiază cotaţii, valori, preţuri, asemănarea dintre numele unui *brand* şi numele unei mărci oarecare este în avantajul acesteia din urmă şi nu de puţine ori, litigiile iscate se soluţionează de către instanţa de judecată (spre exemplu litigiul *Santal* vs *Santé*).

[27] *Meine Quelle* este în limba germană şi pentru germani un concept şi un referent: o firma de tradiţie; lingvistic, există congruenţă între atribut şi substantiv; *Al meu Quelle* nu înseamnă nimic, pentru majoritatea consumatorilor români, iar acordul între *meu* şi un substantiv care termină în vocală nu este specific limbii române; în cazul logo-ului *Alege să fii sănătos*, ar fi fost mai firesc *Alege sănătatea* sau *Optează pentru sănătate*, deoarece am auzit *Alege şi fii sănătos*, cu scopul generării comicului de limbaj. Pentru vorbitorul român, *natural* şi *grija* nu fac parte din acelaşi câmp semantic asociativ, deoarece colocaţia frecventă este *grija firească*. Cinismul logo-ului firmei *Ave* este impardonabil[27]. Între distribuţia lui *chicken* (Webster's: 1994) în limba engleză (*the flesh of the chicken, fried chicken* etc., iar pentru sensuri figurate, *chicken* 'a young or inexperienced person' sau 'gagică', 'tipă', 'puicuţă' şi *chicken aut, chickenhearted* pentru 'laş', 'timid', ori alte sensuri peiorative) şi *Puiu* sau colocaţia *puiul mamei* în limba română (antroponim/apelativ/expresii de alint) este o distanţă foarte mare.

celor ce duceau *viață de obște* (B1 TV, Urania, 03.01.08, 15:30).

20. Umor de limbaj (distorsiunea ca bază a creativității)
întronizarea noului decan; e *configurabilă* iubita lui Miron Cozma, dacă s-a dus la Timișoara să-și pună *silicoane*; ca mașina pe care o cumperi *cheală/coajă* (Miu/Anghel, Europa FM, 03.06.08); am ajuns de la *limba de lemn* la *lingura/sapa de lemn* (Axa TV local, Vaida, 2008); ce faci *de summit*? (Radio și TV în luna mai/aprilie 2008); *Micing* de 1 Mai (titlu de rubrică/actualități TV; *meeting* + *mici*); Parlamentul e un *sit-com* (engl. *sitting comedy*: „comedie șezând") etc.

După 1989, utilizarea unor termeni arhaici, specifici limbajului religiei, în știri, reportaje, documentare pe teme specifice, terminologia politică, informatică ori din chirurgia estetică, oferă vorbitorului material lingvistic, pentru a crea umor de limbaj, prin interferarea stilurilor funcționale[28].

20. Aspecte inexplicabile și impardonabile. Cauze ale distorsiunii (inclusiv decizia de difuzare): la emițător; tipul: codare defectuoasă; motivul: lipsa culturii lingvistice, nivel cultural-educațional deficitar, incapacitatea de a prevedea efecte pe termen lung
...*portocaleu* (pentru a rima cu *leu*; reclamă *Dero*, aug./sept. 2008); *mai m-am gândit la ceva* (urmată de „vezi c-așa se spune"; reclamă cu văcuța Fulga, aug./sept. 2008); [pe copil] *l-am adus că va fi viitorul naționalist al României* (membru PRM/ședință; *Știri: Tribunul se întoarce*, 05.09.08, 18:30); **altele:** *Vestem* vs *Veștem*, *Șomcuța Mare* vs *Șomcuta Mare* ș.a.: toponime fără diacritice; *Scafandrierii* (TVR Cultural 08.08.08, 19:46) vs *scafandri*.

6. Câteva concluzii

6.1. Din perspectiva *comunicării lingvistice* și *culturale*, vocația europeană a societății, culturii și civilizației românești din toate timpurile se susține și prin experiența de comunicare multilingvă, multi- și interculturală, prin receptivitatea alternativă, specifică și tradițională determinată de epoci, sfere de influență și interese, dar edificată pe dăinuirea istorică de enclavă romanică în spațiul european.

6.2. Printre cauzele lingvistice și extralingvistice ale receptivității vorbitorului/comunității de vorbitori români contemporani față de pătrunderea *elementelor de limbă engleză* s-ar putea menționa:

a. constituirea istorică a permisivității limbii române în contextul sociopolitic, istoric-geografic al formării și evoluției acesteia și receptivitatea vorbitorului/ comunității de vorbitori la elementele de contact;
b. lenea/comoditatea vorbitorului;
c. limbaje profesionale internaționale: opțiunea pentru termeni (monosemantism);
d. bilingvismul unor generații (noi); bilingvismul unor categorii profesionale;
e. posibilitatea opțiunii pentru învățarea limbii engleze pe cale instituțională;
f. limba engleză ca limbă a unei economii de succes/cuceritoare/învingătoare;

[28] Numeroase creații lingvistice sau refuncționalizări ale unor cuvinte în scopul creării comicului de limbaj au existat și înainte de 1989: *Pentru munca pe tractor/Folosiți Cristian Dihor* (în film, 1981); *adidași de porc* (picioare de porc); *takimuri* („japonizare" a termenului de specialitate *tacâm de pui*; *lambade* (*pastramă de pui*: picioarele și partea inferioară a coloanei vertebrale; *lambada*, dans din Caraibe, la modă în 1989); *decrețel*, *decreței* (copil/generație de copii născut/-ți după interzicerea prin *decret* a întreruperii de sarcină); *nechezol* (surogat/erzaț de cafea, năut, sau cafea cu năut).

g. limba engleză – condiție și premisă ca individul/organizația să devină *global player*, accesul la resurse, garanția ascensiunii profesionale;
h. contactul cu limba engleză pe canalele globalizării economiei, culturii, mediilor de informare, domeniilor vieții sociale manifest cu preponderență în discursul specific domeniilor: informatică, advertising, telefonie, financiar-bancar, bursier, asigurări, tehnologii de vârf/producție materială, retail, show-biz, modă, muzică, cultura de întreprindere, design, cosmetică, turism, sport, timp liber/spa/ wellness;
i. lipsa diacriticelor în limba engleză.

6.3. În domeniile menționate la punctul h, discursul lingvistic, limba, cuvântul sunt cele ce „vând" produsul. Preocuparea pentru înțelegerea și utilizarea limbajelor acestor domenii depinde și de puterea economică a individului, de accesul/lipsa de acces la acestea, cu toate că produsele specifice sunt destinate consumului de masă. Astfel, în România contemporană, domeniile enumerate sunt de interes, mai cu seamă, pentru nucleul dinamic al societății care este și cel mai receptiv, adică populația activă, tineri, copii și adolescenți, mai ales din mediul urban, deoarece circumscriu interesele majore ale acestora: *banii*, *cariera*, *divertismentul*, *imaginea*.

6.4. Din perspectiva *limbii*, cuvintele sunt libere să se nască „acasă" sau să vină de undeva, să fie asimilate sau să și moară, în sistemul deschis al vocabularului unei limbi oarecare, în baza capacității sale de asimilare și autoreglare. Elementele de transfer vor fi percepute inițial ca distorsiune, dar acceptanța, validarea și legitimarea lor de către comunitatea de vorbitori, aprecierea valorii lor duce la integrare. Din perspectiva distorsiunii, *transferul dintr-o limbă în alta* și *eroarea repetată* (de structură, nu de lectură), într-o limbă oarecare, parcurg același drum:

Contact (între limbi) → *transfer* (distorsiune) → *cuvânt străin* (acceptanță/legitimare/validare/valoare comunicativă/economică) → *împrumut* (integrare).

Într-o limbă oarecare, *eroarea* (cognitivă, de codare etc.) → *distorsiune*, transmisibilă prin practica vorbitorilor și sancționată de media → acceptanță, legitimare, validare („se poate și așa") → *normă* („așa e corect", integrare).

6.5. Fenomenele și tendințele de la punctele 6.4, 6.5, 6.6, 6.7 și alte câteva au loc simultan cu elaborarea de produse lingvistice în contextul urgenței armonizării legislative și reglementărilor în toate domeniile de interes al UE după 2007 sau au avut loc înainte de aderarea României la aceasta, drept consecințe ale procesului de:

a. armonizare cu limbajul ce reflectă realitățile UE;
b. armonizare cu limbajul globalist și în scopul: ba. reflectării realităților generate de globalizare; bb. concurență în utilizarea unor termeni motivată de: bba. economia limbajului în legătură cu marcarea unor trăsături minimal distinctive suplimentare și crearea de termeni (scop: monosemantism); bbb. influența traducerii; bbc. influența culturii organizaționale (a *global players*);
c. alte temeiuri (intenția vorbitorului: prestigiu, incluziune în grup, cerința angajatorului; mobilitate, mișcări de populație ș.a.);
d. cerințele în privința limbajului unor documente (*traducerea în limbaj european* ca politică lingvistică, aplicată prin instruiri, workshop-uri, seminarii, training-uri în cadrul organizațiilor etc.).

6.6. Modul de utilizare a limbii române sub aspectul competenţelor cognitive, lexicosemantice şi structurale, corelate cu comportamentul lingvistic comunicativ al vorbitorului în interacţiunea socială, atitudinea sa faţă de interlocutor/limbă/temă generează distorsiuni în comunicarea lingvistică. Din perspectiva *utilizării limbii*, încălcarea regulilor specifice sistemului, difuzarea/diseminarea în masa vorbitorilor a unor forme de combinare, flexiune, congruenţă eronate, lipsa de cultură lingvistică, de educaţie a competenţelor comunicativ-funcţionale, pentru o comunicare reuşită şi în pas cu vremea, confuzia dintre democraţie şi libertatea de a încălca legi şi reguli transformă *eroarea* în stângăcie şi nesiguranţă comunicativă, legitimează şi integrează distorsionarea, diluează fermitatea sistemului ceea ce atrage, printre altele, şi proasta gestionare a elementelor lexicale preluate din limbi donatoare. Tot această libertate confuz gestionată duce la neînţelegeri, interpretări, ofense, distorsionează comportamentul social şi generează stări conflictuale

6.7. Distorsionare în comunicarea lingvistică nu este atunci când un vorbitor utilizează varietatea locală, operează intralingual comutări între varietăţile *low* şi *high* ale limbii materne, ori interlingual, între limba română şi o limbă de contact. Distorsionarea nu înseamnă utilizarea limbajelor speciale, profesionale ori marginale. Consider că distorsionarea comunicării lingvistice are drept cauză în primul rând utilizarea limbii cu modificări de structură, rezultate din repetarea de erori punctuale, transmisibile prin multiplicatori şi difuzori de mare impact, printre care profesori, preoţi, jurnalişti de presă scrisă şi audiovizuală, oameni politici şi, în al doilea rând, distorsiunea culturală, prin manifestarea lingvistică a unor personaje ce au acces la public prin mijlocirea mediilor audiovizuale.

6.8. Consider că distorsionarea în comunicarea lingvistică în limba română este urmare a predării-învăţării limbii române pe cale instituţională, doar ca disciplină şcolară în sine şi pentru sine, iar în spaţiul de comunicare, în practica de utilizare a limbii de către vorbitor/-i, aceasta pare un mijloc artificial şi dificil de manevrat, în lipsa deprinderii de aplicare a unor modele funcţionale, comunicative şi conforme cu structurile care nu se schimbă, ceea ce determină cultivarea libertăţii, nu sub aspectul creaţiei lingvistice, ci ca încălcare a regulilor de sistem. Astfel,

ceea ce pare a fi distorsiune în limba română (prin *code switching*, *language mixing*, transfer, romgleza) şi afacereză (la nivelul unei limbi române *for special pourposes*) este de fapt performarea demontării de distorsiuni în transpunerea realităţii în limbaj, adică apropierea structurii de adâncime de cea de suprafaţă, având ca rezultat dezambiguizarea limbajului;
distorsiunea reală, aici la nivelul receptorului, duce la elitizarea utilizării limbii (nu toţi receptorii pot decoda), iar, pe termen lung, la o limbă română modificată (de către emiţător).

în discursul în limba română, fără distorsiuni prin *code switching*, language *mixing*, transfer, romgleza, sau la nivelul unei limbi române *for special pourposes* (afacereza), în practica de comunicare a vorbitorului de nivel *mediu* spre *înalt*, de profesie multiplicator de limbă, distorsiunea apare din cauze cognitive, de competenţă lingvistică şi culturală, la codare;
erorile acumulate şi transmisibile, acceptanţa faţă de distorsiunea de sens şi structură are ca efect modificarea normei şi ambiguizarea discursului, identificarea creativităţii cu libertatea de intervenţie în structură, scăderea valorii economice a limbii române şi eşecul ca limbă de comunicare, restrângerea circulaţiei în domeniile socioeconomice şi la generaţiile noi.

6.9. În consens cu Kaplan şi Baldauf (1997: 155–156), limba joacă numeroase roluri în dezvoltarea economică şi socială naţională şi internaţională, iar valoarea sa este indice al aprecierii de către o comunitate relevantă. Ce se întâmplă însă dacă nu numai pentru o anumită comunitate (de producţie şi de afaceri), ci şi pentru multe altele, o limbă străină trece înaintea limbii materne, paralel cu scăderea nivelului de competenţă al vorbitorilor în această limbă maternă?

6.10. Tratarea didactică a structurilor corecte şi implementarea lucrului cu modele, a unor tehnici de comunicare eficientă, pentru evitarea distorsiunii la codare şi decodare, la emiţător şi receptor, ar duce la creşterea valorii economice a limbii române, în sensul aprecierii sale ca mijloc de comunicare de către toate generaţiile şi în toate mediile socioprofesionale şi economice.

Bibliografie

Auer 1998: Peter Auer, *Code-switching in Conversation: Language Interaction and Identity*, London, Routledge.

Bodmer 1955/1997: Frederick Bodmer, *Die Sprachen der Welt*, Parkland Verlag, Köln.

Bußmann 2002: Hadumod Bußmann, *Lexikon der Sprachwissenschaft*, 2. Auflage, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag.

Gernalczik 2000: Dr. Nadia Gernalczik, *Vom Relativismus zur Verantwortung: Sprache und Geld als konventionelle Werte* în *Forum Wirtschaftsethik*, 3/2000, Theorie, http://www.akademie-rs.de/wirtschaftsethik/heft3_00/bericht3.htm (07.07.07).

Glasersfeld 1995: Ernst von Glasersfeld, *Die Wurzeln des „Radikalen" Konstruktivismus* în *Die Wirklichkeit des Konstruktivismus zur Auseinndersetzung um ein neues Paradigma*. Hans Ruedi Fischer (Hrsg.), Heidelberg, Carl Auer Verlag, p. 35-46.

Gumperz 1982: John J. Gumperz, *Discourse Strategies*, Cambridge, Cambridge UP.

Habermas 2000: Jürgen Habermas, *Conştiinţă morală şi acţiune comunicativă*, versiune românească, traducere de Gilbert Lepădatu, Bucureşti, Editura All Educational.

Preston, Niedzielski 2000: Dennis R Preston., Nancy A Niedzielski, *Folk Linguistics Trends in Linguistics*, Berlin, Mouton de Gruyter.

Kaplan, Baldauf, 1997: Robert B. Kaplan, Richard B. Baldauf jr. *Language Planning: From Practice to Theory*, Clevedon, Multilingual Matters.

Poplack 1980: Shana Poplack, *Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPANOL. Towards a Typology of Codeswitching*, in „Linguistics", no. 18 (7/8), p. 561–618.

Reiter 1995: Robert Reiter, *Die Eurolinguistik und Osteuropa*, in *Institutionen der Osteuropaforschung*, Berliner Osteuropa Info, p. 51–52.

Krefeld 2004: Thomas Krefeld, *Einführung in die Migrationslinguistik*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.

Nelde 1980: Peter Hans Nelde, *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*, în *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte, Heft 32, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag.

Steiger 2006: Kerstin Steiger, *Code-switching*, Mannheim, GAIS-IDS.

Stureland 2001: Per Ure Stureland, *Eurolinguistik und Europäistik als Fächer an Universitäten*, în „Linguistik online", no. 8, 1/01, www.linguistik-online.com/1_01/ Ureland. html 06.07.2007.

Ţurcanu 2005: Rodica-Cristina Ţurcanu, *Sprachkontakterscheinungen: Rumänisch-Deutsch-Ungarisch in Baia Mare und Umgebung*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint.

Ţurcanu 2008: Rodica-Cristina Ţurcanu, (coord.) *Transfer de tehnologie – transfer de terminologie, studii asupra comunicării în condiţiile fenomenului de contact lingvistic*

în mediul economic din perspectiva spaţiului de comunicare, Baia Mare, Editura Universităţii de Nord/Cluj-Napoca, Editura Risoprint.

Ţurcanu 2006: Rodica-Cristina Ţurcanu, *Rumänisch-Deutsch-Englisch: Sprachkontakt- und konflikt, am Beispiel einer Trainingsveranstaltung*, comunicare la *VII. Tagung der Germanisten aus Rumänien*, Timişoara, mai 2006.

Ţurcanu 2007a: Rodica-Cristina Ţurcanu, *Asupra limbii române ca limbă de încredere*, in *Philologica Jassyensia*, anul III, nr. 2, Asociaţia Culturală „A. Philippide" (editor), Iaşi, Editura Alfa, p. 307–325.

Ţurcanu 2007b: Rodica-Cristina Ţurcanu, *Zigeuner in Rumänien – Zigeuner in Europa: eine Frage der mehrfachen Identität – eine Frage der mehrfachen Verantwortlichkeit* la Conferinţa Mondială *KCTOS: Wissen, Kreativität und Transformationen von Gesellschaften*, Sektion: *Minoritäre Sprachen und Kulturen*,Viena, 6–9 dec. 2007, www.inst.at/kctos/index.htm.

Ţurcanu 2007c: Rodica-Cristina Ţurcanu, *Experienţa de comunicare inter- şi intraculturală în România, reflectată în toponime, antroponime, apelative, frazeologisme, proverbe, zicători şi vorbe de ocară ce conţin etnonime*, în *Români majoritari/Români minoritari: interferenţe şi coabitări lingvistice, literare şi etnologice*, volum îngrijit de Luminiţa Botoşineanu, Elena Dănilă, Cecilia Holban, Ofelia Ichim, Iaşi, Editura Alfa, p. 365–379.

DEX online (2008).

Eurobarometer 2006: Eurobarometer, Special Eurobarometer 243/Wave 64.3 – TNS Opinion & Social, European Commission *Europeans and their Languages* Fieldwork: November–December 2005 Publication: February 2006, Summary, p. 1–2 (06.07.2007).

Eurobarometer survey 2006 (09.07.07).

Eurolinguistik-suchmappe.de (11.07.07).

EuroLinguistiX 2007: EuroLinguistiX (EliX), ed. by Joachim Grzga: Varia, http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EngluVg1SW/EliX/Varia.htm (06.07.2007).

Europa-Rapid-Press Releases 2007: *Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Languages Skills in Enterprise* în *Europa-Rapid-Press Releases*, http://europa.eu/rapid/press Releases Action.do… (01.08.2007).

http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/eurobarometerreport_de.pdf.

http://fr.wikipedia.org/wiki/Programmation_neuro-linguistique (05.11.2007).

http://www.minderheiten.org/roma/ueberblick/2.2.timeline.htm (05.11.2007).

http://www.PsyVig.com (08.11.2007).

http://www.sensus.bepnl1.html (05.11.2007).

Metamodell – NLPedia Metamodell, http://www.nlpedia.de/wiki/Metamodell (08.09.2008).

NLP.at-Das NLP Lexikonm, www.nlp.at/lexikon_neu/show.php?input=161 (08.09.2008).

Techniques NLP PNL lexique, http://www.sensus.bepnl1.html (08.09.2008).

Verzerrung-NLPedia Verzerrung [Distorsion], http://www.nlpedia.de/wiki/Verzerrung (08.09.2008).

Webster*'s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, Gramercy Books, New York/Avenel, 1994.

www2.hu-berlin.de/ni/institut/jahresberichte/jb2006/… (11.07.07).

European terminological harmonization and distortions of the linguistic discourse in the *new* Romanian: between the tribute paid to the language of globalization and the advantages of the terminological monosemantics

The paper discusses aspects of the communication in Romanian (after 1989 and especially after Romania's adheration to the EU in 2007), translation problems from/into

Romanian, loan words and meaning changes, the *Romglish* and *Business Romanian*, aspects of the *european language* in the context of the globalization of the English language and the social, economic and cultural realities, based on a data corpus (prelevation sources: media, advertising) and related to structural defaults in the Romanian discourse as well.

Baia Mare, România

Limba româna prezentată în cartea lui Helmut Lüdtke: *Der Ursprung der Romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation* (2005)[1]

Rudolf WINDISCH

Lüdtke şi-a conceput cartea ca pe „*o alternativă raţională* la reprezentările mitologice ale istoriei limbilor latino-romanice de până acum" (*Cuvânt înainte*, p. XII). Nu sunt însă lămurit asupra cea ce a fost „mitologic" în realizările de până acum. Poate încercarea de a descrie determinările de natură lingvistic-psihologice sau afective ale vorbitorilor, care se găsesc dincolo de descrierea categorială a materialului lingvistic, sau încercarea de descriere a variantelor diastratice ale unei limbi romanice, sau ale tuturor, de asemenea încercarea de a descrie statutul lor sincronic şi schimbărilor suferite de acestea, adică evoluţia limbii?

Bineînţeles că majoritatea gramaticilor limbilor indo-germane, şi gramatica lui FRIEDRICH DIEZ despre WILHELM MEYER-LÜBKE erau influenţate în mod decisiv până în secolul al XX-lea de modelul de gramatică provenit din tradiţia latină.

Neogramaticienii [„Junggrammatiker"] ai secolului al XIX-lea au dezvoltat acest model de gramatică până la perfecţiunea descriptivă.

Critica la adresa acestei gramatici tradiţionale, formulată ironic în Cuvântul înainte al lui Lüdtke, se referă şi la obişnuita descriere a dihotomiei latină versus romanic. Îl citez în acest sens pe Lüdtke:

„Dacă romanic şi latin apar ca şi întruchipări a două tipuri de limbă diferite, aceasta se datorează celor care fac tipologiile şi nu limbii. Tipologia şi istoriografia stabilesc axiome diferite: prima porneşte în mod aprioric de la alteritate şi discontinuitate şi, trece pe această bază la comparaţii, suprimând parametrul timp, şi prin urmare schimbarea, modificarea. În contradicţie cu aceasta, istoriografia descrie tocmai schimbarea în timp pe baza apriorică a identităţii şi continuităţii diacrone. Cele două procedee sunt considerate de autor drept incomensurabile. Cred că aceste observaţii metodologice preliminare, sau axiome acceptabile ale unei granmatici şi ale unei istoriografii a limbii, nu necesită nici o adăugire" (Einleitung/*Cuvânt înainte*, p. XII/XIII).

Care este însă concepţia lui Lüdtke? Voi apela din nou la textul original: „A porni de la faptul că există limbi, este un punct de vedere care poate fi susţinut (...) pentru că ceea ce este observabil primar, comunicarea prin limbă există în *acţiunea*

---

[1] Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der Romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation* [*Originea limbilor romanice. O istorie a comunicării lingvistice*] Kiel: Westensee-Verlag 2005 (Dialectologia pluridimensionalis Romanica; 14, hg. von Harald Thun/ Kiel - Edgar Radtke/ Heidelberg), XX/877 S. ISBN 3-931368-05-X.

omului (...) în consecinţă, atunci când este vorba despre limbile culturale [„Kultursprachen"], istoria limbii ar trebui concepută ca fiind totalitatea activităţilor de comunicare prin limbă şi cele metalingvistice ale societăţii respective, deci: vorbitul-auzitul-scrisul-cititul-prelegerea-procesul-verbal, filosofia limbii (...). (*loc.cit.*)

În scurta mea prezentare bibliografică nu pot în nici un caz să fac dovada faptului, că autorul şi-ar fi transpus în practică propriile maxime în opusul său voluminos. Nu pot decât să recomand romaniştilor şi filologilor interesaţi citirea operei lui Lüdtke.

Pe scurt despre Vita (viaţa) lui Lüdtke:

- Născut în 1926; Studii: Romanistică, anglistică, lingvistică comparată. Îşi susţine teza de doctorat în 1952: *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus* (Dezvoltarea structurală a vocalismului romanic.
- Studii de dialectologie, studii referitoare la lingvistica romanică. A colaborat la noua ediţie a REW; Colaborare la FEW din Basel;
- Scrierea de abilitare (Habilitationsschrift): *Die Mundarten Lukaniens* („Despre dialectele Lucaniei").
- 1965-1969: Profesor universitar la Freiburg im Breisgau, Coleg cu Hugo Friedrich şi Olaf Deutschmann.
- 1968-1979: Profesor la Universitatea Tehnica (TU) din Berlin, până la pensionare în 1992, profesor la Kiel.
- Lüdtke a publicat un număr mare de lucrări referitoare la lingvistica romanică şi la lingvistica generală, documentându-se în numeroase şederi în ţări romanice, îndeosebi în Italia. A scris şi numeroase studii privind dialectografia.

Doar un cercetător cu o asemenea experienţă în cercetare şi în învăţământ putea fi capabil să realizeze o operă de o asemenea amploare ca cea prezentată aici. Ea reprezintă, şi nu numai din punctul meu de vedere, sinteza cercetărilor de romanistică ale secolului al 20-lea, care, este posibil să fie ultima prezentare de ansamblu a întregii discipline, care dincolo de MEYER LÜBKE, ERNST GAMILLSCHEG, GERHARD ROHLFS, KURT BALDINGER, EUGENIO COŞERIU ş.a. nu va mai găsi sau cunoaşte urmaşi în Germania, nu atât pentru că în Germania nu ar exista urmaşi calificaţi, ci pur şi simplu pentru că romanistica s-a diversificat prea mult, interesul colegilor germani concentrându-se asupra unor domenii particulare, individuale sau asupra unor limbi anume. De altfel, cine dintre colegii romanişti din lume mai are astăzi o privire de ansamblu asupra întregii romanistici?

Şi acum, pe scurt, referirile la construcţia *opusului magnum* al lui Lüdtke care conţine 12 capitole cuprinzătoare:

1. Introducere, limbă-istorie-societate. Genealogia limbii, latina şi „romanică", revoluţia limbii, istoria comunicării prin limbă. Limbile „moarte" , latina ca limbă vie şi ca limbă moartă, mitologia limbii., latina ca sistem lingvistic în transformare.
2. Latina republicană şi imperială timpurie
3. Limba culturii în diacronie

4. Evoluția culturii lingvistice, educație, creștinare.
5. Dualismul. Latina de la limba culturală la cea tradițională
6. Evoluția limbii:
   Gramatică și vocabular
   Sistemele vocale latine târzii
   Urmările colapsului cantitativ („Quantitätenkollaps")
   Schimbarea sunetelor („Lautwandel"), schimbări moforsintactice
   Schimbarea sunetului și genul
   Schimbarea sunetului în cultura limbii
   Schimbări în consonantism
7. De la unitate la diversitate
   Metode și probleme ale cercetării
   Structurarea lingvistică a romanității
   Sicilia și Calabria de Sud
   Româna
   Sarda
   România continuă
   Drumul spre diversitate
8. Drumul spre criza de comunicare (sec. 6. – 8.)
   Situația lingvistică-culturală
   Decadența cantitativă în latină
9. Criza și ieșirea din criză (sec.8. – 9.)
   Producția de texte în Italia de Nord, de Mijloc și în Franța
   Limba ca instrument politic
   Reforma carolingiană și istoria limbii (lor)
10. Dezvoltarea bilingvisticii („Zweisprachigkeit") în Franța
    Ortografia limbii populare
11. Formarea limbilor scrise romanice.
    Reflexul metodei
    Formarea limbilor ca și proces de excludere
    Standardizarea
12. Evoluția ulterioară.

(*Cf.* Originalul german:
1.Einleitung: Sprache –Geschichte Gesellschaft; Sprachgenealogie; Latein und „Romanisch"; Sprachrevolution, Geschichte der sprachlichen Kommunikation; „Tote" Sprache, Latein als lebende und als „tote" Sprache; Sprachmythologie; Latein als Sprachsystem im Wandel
2. Republikanisches und frühkaiserliches Latein
3. Kultursprache in der Diachronie
4. Wandel der Sprachkultur Unterricht Christianisierung
5. Dualismus. Latein von der Kultur- zur Traditionssprache
6. Sprachwandel: Grammatik und Wortschatz; Die spätlateinisch-romanischen Vokalsysteme; Folgen des Quantitätenkollapses; Lautwandel morphosyntaktischer Wandel; Lautwandel und Genus; Lautwandel in der Sprachkultur; Wandel im Konsonantismus

7. Von der Einheit zur Vielheit: Methoden und Probleme der Forschung; Sprachliche Gliederung der Romania; Sizilien samt Südkalabrien; Rumänisch; Sardisch; Die Romania continua; Der Weg zur Vielheit
8. Der Weg in die Kommunikationskriese (6. – 8. Jh.): Die sprachkulturelle Situation; Quantitative Dekadenz im Latein
9. Die Kriese und der Ausweg (8. – 9. Jh.): Textproduktion in Nord- und Mittelitalien und Frankreich; Sprache als Politikum; Karolingische Reform und Sprach(en)geschichte
10. Der Ausbau der Zweisprachigkeit in Frankreich: Volkssprachliche Orthographie
11. Herausbildung romanischer Schriftsprachen: Methodenreflexion; Sprachenbildung als Ausgliederung; Standardisierung
12 Die weitere Entwicklung)

Referitor la limba română:

Capitolul § 7.2 „Structurarea lingvistică a limbilor romanice („Romania") (p. 395-464) prezintă pe p.438-440 rezumatul proceselor de devenire istorică a limbii, caracteristicile lingvistice esenţiale, care au dus la diferenţierea limbilor romanice, în acest caz, în mod special, a limbii române. În capitolul „româna versus albaneza" (p. 425-427), Lüdtke aminteşte cunoscute paralele de cuvinte româno-albaneze ca de ex. rom. **cătun** – alb. **katúnd** „sat"; el citează şi numele lunilor transmise în tradiţia populară ca de ex.: lat. SANCTUM ANDREAM - „decembrie“ cu dezvoltarea ei fonetică specială, dacorum. **îndrea**, arom. **andreu** şi alban. **shënëndre**.

Bineînţeles că această etapă a istoriei lingvistice – cu legăturile ei nelămurite cu albaneza – nu pot fi tratate pe trei pagini, intenţionez doar să ilustrez cu ajutorul acestor exemple metoda lui Lüdtke, care, pe de o parte nu voia să scrie o gramatică romanică exhaustivă – poate că astăzi, după numeroasele lucrări specializate din cadrul fiecărei limbi nici nur ar mai fi posibilă - astfel că în comparaţie cu Mayer-Lübke sau cu gramaticile romanice actuale, am putea vedea în opera lui un fel de vedere sinoptică a stării materialului şi a cercetării, atunci când vrem să facem afirmaţii comparative sigure.

Lüdtke încearcă deci, să facă înţelese factualităţile materiale plus pe cele de istoria limbii ale cercetării diacronice, atât pentru a prezenta, cât şi pentru a face mai inteligibile reprezentările romanistice cercetate deseori, am putea spune chiar „criticate" de către acesta: lui îi lipseşte descrierea dinamicii genezei care decurge din contactul vorbitorilor prin conversaţie, dacă repetăm termenul lui Walther von Wartburg, „die Ausgliederung der romanischen Sprachen", adică dezmembrarea limbilor romanice.

Îmi permit o mică observaţie critică: tocmai la problematica româno-albaneză se simte lipsa lucrărilor lui ION I. RUSSU[2] (eu simt lipsa, pentru limba română, pentru a menţiona şi aceasta, şi a Istoriei Limbii Române a onoratului nostru maestru, profesorul GHEORGHE IVĂNESCU). Lüdtke aduce în discuţie explicaţia că nu i-a fost posibil să ia totul în considerare din masa cercetărilor de romanistică. Noi îi acceptăm cu plăcere această limitare, conform vechiului motto *ultra posse enim nemo obligatur*. Putem lăuda coerenţa materialului lingvistic şi a prezentării

[2] Mă refer în contextul de faţă la studiu: *Etnogeneza românilor: Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

metodice corecte în opera lui Lüdtke, care sunt de asemenea exemplare pentru reprezentarea cuprinzătoare a materialului şi a discuţiilor teoretice ale prezentării externe şi interne a drumului parcurs de limba latină până la toate limbile romanice, deci şi până la limba română. Opera face vizibilă dezvoltarea istoriei fenomenului lingvistic al romanităţii şi permite tocmai romaniştilor împotmoliţi în liniile tradiţionale noi perspective şi introspecţiuni. Aceasta a fost aprecierea mea pozitivă anticipată, pentru ca în prezentarea verbală a prelegerii mele să pot aduce alte exemple, care să dovedească luarea în considerare adecvată a tuturor limbilor romanice, implicit a celei române, de către Lüdtke. Aceasta este încercarea mea, stimate colege şi stimaţi colegi, să fac de înţeles, într-o scurtă prezentare, anvergura şi caracterul cuprinzător (considerat literal) al romanistului Lüdtke. Lüdtke nu are în nici un caz nevoie de laudaţia mea, dat fiind că este cunoscut dumneavoastră, dar probabil nu cu această publicaţie.

Voi lua acum numai UN capitol din descrierea limbii române, secţiunea „limba română astăzi" (p. 438-440). Şi această secţiune dovedeşte iarăşi stringenţa prezentării materialelor, precum şi elaborarea analizei lingvistice, amintite deja de către mine. Lüdtke vede trei componente ale culturii lingvistice româneşti, în ordine cronologică:

- în primul rând una antică târzie, creştin-latină,
- în al doilea rând una bizantin-slavonă (sau faza „balcanică", cum o numeşte)
- în al treilea rând o perioadă modern-europeană, care după receptarea Iluminismului în secolul al 19-lea în Transilvania, a cuprins tot în acest secol şi principatele Moldova şi Ţara Românească.

Îmi permit să prezint pe scurt punctele esenţiale care determină conform lui Lüdtke aceste trei secţiuni: în primul rând, centrul de greutate al dezvoltării istoriei limbii îl reprezintă după Lüdtke realizările culturii lingvistice latine, care a acţionat multă vreme; rămâne însă neclar, cel puţin din punct de vedere definitoriu, când vorbeşte autorul de „stingerea" acestei culturi, *după* năvălirea slavilor, cea ce ar fi într-un fel normal din punct de vedere istoric, pe de altă parte s-ar opune conceptului, acceptat fără îndoieli, al unei „proprietăţi cognitive [lingvistice]", care „nu s-a pierdut dintr-o dată". Acest aspect pare să oglindească mai bine realitatea istorico-lingvistică. Care sunt deci elementele acestei „culturi lingvistice"? Lüdtke evocă chestiuni abstracte precum în limba română verbul **a scrie** < SCRIBERE, ca „amintiri la o cultură tehnică" (p. 438); alte exemple: şi fără o proprietate directă asupra acestora, se cunoştea în limba română **aur** < AURUM sau **argint** < ARGENTUM încă din „auzite". În păstrarea sau amintirea acestor lucruri, Lüdtke vede o „latenţă a înaltei culturi [latine], care conform viziunii sale nu fusese încă – aşa înţeleg din Lüdtke – influenţată de Bizanţ. În orice caz, aici îmi lipseşte o desfăşurare cronologică, sau complementaritatea influenţei slave şi bizantine; un alt exemplu al lui Lüdtke pentru această „cultură lingvistică" latină este în limba română verbul **a şti** < SCIRE, păstrată şi în formula **a şti româneşte.** Desigur, SCIRE nu este un termen exclusiv românesc, ci, în contra inovativului SAPERE > **savoir** în franceză, este unul tipic arhaic în romanitatea marginală („Randromania"), aşa cum este şi în dialectul sard.

Mai revin scurt asupra fazei slavo-bizantine şi urmez în continuare prezentarea lui Lüdtke: „desigur", îmi permit să spun, Lüdtke abordează unul dintre punctele centrale ale istoriei limbii române, care în studiile româneşti de dinainte de anul 1989 – dacă pot exprima politicos – a avut o anume coloratură ideologică – este vorba de leagănul, de „locul de obârşie" al limbii române. Lüdtke spune literal (p. 438): „decisiv pentru istoria limbii a fost faptul că limba română, ca şi continuatoare a latinei la nordul Dunării, nu a fost niciodată dominată de o altă limbă de cultură". Această propoziţie este simplă, dar precisă şi conţine două puncte importante: cum am spus, referirea la existenţa norddanubiană a limbii române, precum şi conceptul unei evoluţii a limbii neîntreruptă de la latină şi până la româna timpurie. Rămâne pentru noi în orice caz problema timpului, discutată repetat în lingvistica istorică românească: cum s-a putut impune, păstra şi dezvolta în continuare, latinitatea în faza relativ scurtă dintre Traian şi abandonarea Daciei Felix sub Aurelian? La aceasta, desigur nici Lüdtke nu poate da un răspuns. Descrierea tradiţională a situaţiei istorice prezintă sfârşitul influenţei latine în Dacia odată cu invazia barbarilor – în orice caz o descriere corectă a situaţiei externe; Lüdtke aminteşte însă şi de un alt factor, care ar putea asigura supravieţuirea culturii lingvistice, chiar dacă numai într-un cadru greu de definit sau, poate, modest: înflorirea religiei creştine, a creştinismului, plasarea în fapt a acestuia ca factor dominant, pentru a putea justifica termenul de „cultură lingvistică". În orice caz, Lüdtke nu ia aici în considerare faza influenţei greceşti vechi, căreia limba română îi datorează cuvinte din domeniul hagiografic, precum **a boteza**, precum şi termeni concreţi din limbajul cotidian, de exemplu **broatec** < βάτραχος. Şi în acest context, autorul nu abordează diferenţierea cronologic-semantică necesară dintre greaca veche şi elementele mai noi, bizantino-greceşti. Lüdtke se concentrează – corect cronologic şi din punct de vedere al sensului – asupra influenţei slavo-bulgare a bulgarilor trecuţi la creştinism. Limba acestora, mai exact forma limbii bisericeşti marcată de ortodoxie – slavona bisericească veche – a atins în forma sa de limbă evoluată funcţia normativă pentru cea bulgară. Această formă a devenit apoi, cu „năvălirea slavilor" (p. 429 şi urm.) şi pentru teritoriile fostei Dacii – cum spune Lüdtke „şi pentru români [o] limbă obligatorie de educaţie religioasă" (p. 438).

În acest punct nu este necesar să ne amintim de puternica influenţă a bulgarei, mai ales asupra lexicului limbii române cotidiene; şi mai puţin de discuţia lingvistică privind aportul slavon la lexicul limbii române în comparaţie cu elementele sale latine, o discuţie care de la apariţia faimosului dicţionar al lui ALEXANDRE DE CIHAC[3] nu s-a încheiat niciodată.

Lüdtke dedică apoi slavonei sub titlul „simbioza româno-slavă" un capitol aparte (vezi p. 431). Îmi permit aici să inserez câteva observaţii critice: pentru mine rămâne neclar când Lüdtke vede amintita obligativitate a limbii de educaţie religioasă şi pentru români prin cuvinte împrumutate, precum rom. **a citi** sau **şcoală** (p. 438). Înţelege el prin aceasta complementaritatea termenului cultural latin SCOLA lângă termenul slavon mai recent? Poate că aici numai formularea induce în eroare? Eu nu sunt sigur, dacă exemple ca **a se căi** sau **a zdrobi** mai circulă astăzi în limbajul cotidian şi – cum prezintă Lüdtke, aparţin ariei semantice a cuvântului latinesc PECCATUM, care în urma influenţei slave va conţine termenii „păcat, căinţă,

[3] *Dictionnaire d'Etymologie romane. Eléments latins*, Frankfrut/Main, 1870-1879.

a se căi, zdrobit", care în fapt a fost ,completat' doar prin asemenea elemente slave, dacă îl înţeleg corect pe Lüdtke.

Fără a mai insista asupra altor detalii ale gramaticii istorice sau ale istoriei limbii, Lüdtke ajunge la formula unei „influenţe balcanice timp de o mie de ani asupra latinei transmise de români [...]", care a conferit limbii române „o pecete deosebită, diferită de cea al limbilor-surori din vest" (p. 349). Cuvântul german „Gepräge", întipărire, este un cuvânt vechi, care se poate doar cu greu traduce în română, ne aminteşte de folosirea sa mai timpurie la FRIEDRICH DIEZ, care înţelegea prin acesta forma sau formarea specifică a fiecărei limbi romanice în parte; deci în acest caz aportul „balcanic" este pe deplin îndreptăţit prin trăsăturile balcanice ale limbii române; în acest capitol am fi dorit unele exemple. Pentru vocabular trebuie să le căutăm în capitolul „româna vs. albaneza" (p. 425), sau pentru caracteristicile morfosintactice în capitolul 6.3.3. „Urmări sintactice: marcarea subiectului prin prepoziţii" (p. 177 şi urm.) sau în capitolul 6.4.3. „Neutrul în sistemul nominal" (p. 228, unde Lüdtke – permiteţi-mi referinţa, citează teza mea de doctorat la profesorul Coseriu, susţinută la Tübingen, în anul 1972, având aceeaşi temă). Din nou, îmi permit să fac referire la sistematica romanistic-comparativă a „originii" a lui Lüdtke, care pe de o parte permite căutarea de detalii în capitolele privind limbile luate individual, dar, pe de altă parte, pentru tabelul sinoptic al trăsăturilor comune ale limbilor romanice, respectiv al diferenţelor lingvistice specifice, face necesară o lectura sistematică.

Voi sări acum, peste cea de mijloc, dintre cele trei ale istoriei limbii române, enumerate la început, până în secolul al 18-lea. Conform lui Lüdtke, pentru dezvoltarea de *după* secolul al 18-lea, semnificative sunt „modernizarea radicală a limbii scrise", sau „suprastratul cultural" latin – termenul său – care în occident, de la dezvoltarea scolasticii, prin Renaştere şi până la umanism, „a prelucrat (frământat) limbile romanice (şi nu numai pe acestea, p. 439) şi a fost „altoit aproape contra cronometru" limbii române. Metafora lui Lüdtke privind „altoirea" atinge tocmai miezul problemei. Desigur, autorul nu rămâne aici la această metaforă, ci prelucrează, într-un arc lung, din perspectivă sincronă, caracterul concomitent al celor trei straturi ale limbii:

a) o moştenire „latină târzie, comună cu occidentul romanic"
b) dezvoltare deosebită în condiţiile izolării geografice
c) neolatinizarea de după secolul al 18-lea (p. 439)

Apoi încearcă să exemplifice acest sincronism cu următoarele trei propoziţii româneşti scurte, cu traducere în italiană ca reprezentare a romanităţii occidentale, şi în traducere germană, pentru cititorul german lipsit de exerciţiu (p. 339/340):

a) Petru zice că a cumpărat un peşte roşu
Pietro dice che ha comprato ieri un pesce rosso

b) Omul ştie că trebuie să meargă la oraş iar aşteaptă până amiază
L'uomo sa che deve andare in città male aspetta fino a mezzogiorno

c) La nivelul morfologiei se remarcă utilizarea, cvazigenerale în poziţiile regente, ale conjunctivului prezent
Al livello della morfologia si nota la utilizzazione, quasi generale nelle posizioni reggenti, del soggiuntivo presente

A treia, ultima propoziţie, conform lui Lüdtke „o propoziţie tipică pentru limbajul de specialitate", nu necesită nici un comentariu, cel mult, că toate lexemele sale sunt împrumutate din latină sau franceză – deci – ne permitem să completăm – nu este „tipic românească".
Prima propoziţie reprezintă pentru Lüdtke „stratul moştenirii latine (târzii)" cu inovaţiile caracteristice faţă de latina clasică:

Poziţia constituentului SVO (subiect-verb-obiect); apoi formarea, importantă sintactic a lui DICERE QUOD, deci „zice că", în locul unui AcI. latinesc. În ceea ce priveşte „specificităţile" limbii române, face referire la reprezentarea clasică a lui ALEXANDRU NICULESCU[4] – propoziţia prezentată de acesta nu poate desigur conţine toate aceste specificităţi!

În schimb, el găseşte unele specificităţi în propoziţia de la mijloc (p. 440):
- Divergenţa lexicală la dezvoltarea în continuare a lexicului latin moştenit: păstrarea lui SCIRE, MERGERE „a se scufunda", cu semnificaţia **„a merge"**
- Prepoziţia **la** < ILLAC AD
- Postpoziţia articolului hotărât **om – omul**
- Cuvinte împrumutate din alte limbi: impersonalul **a trebui** din slavonă, **oraş** din maghiară ***város***.
- „Sintaxa balcanică a legăturii", cum numeşte Lüdtke (p. 440) cunoscuta subordonare a propoziţiilor, respectiv a constituenţilor acestora: *declarativul* **că** şi *modalul* sau *volitivul* **să**, deci descrierea unui infinitiv, de exemplu în germană, ca în propoziţia a doua: *er weiß, **dass** er in die Stadt fahren muss* [„el ştie că trebuie să meargă în oraş", n.tr.] ; după Lüdtke construcţia românească este „balcanică", fiindcă se regăseşte şi în limba bulgară, **če : da**, în neogreacă **pos : na**, şi în albaneză **se : të**.

S-ar putea aştepta, în cazul descrierii infinitivului printr-o propoziţie subordonată introdusă prin conjuncţia **să**, cu conjunctiv, într-adevăr, o referire la o construcţie folosită şi în Italia de Jos – Lüdtke, ca şi cunoscător al dialectelor italiene nu ar fi avut nici o problemă cu aceasta; cum am mai spus, a fost concepţia lui să nu scrie o gramatică exhaustivă a paradigmelor materiale, ci să facă inteligibilă problematica originii romanităţii, pe baza unor stări de fapt alese. În orice caz, ne-am fi putut permite să ne aşteptăm tocmai în capitolul privind elementele comune ale limbilor balcanice, la termenul cheie „Linguistique balkanique" sau în germană „Balkansprachbund" [„grupul limbilor balcanice"], sau cel puţin la referiri privind cercetările mai noi, ca de exemplu la HELMUT-WILHELM SCHALLER[5] sau GEORG RENATUS SOLTA[6]

[4] *Individualitatea limbii române*, 1965.
[5] *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*, Heidelberg, 1975.
[6] *Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen*, Darmstadt, 1980.

Închei aici, fiindcă acest *opus magnum* al lui Lüdtke îl seduce foarte repede pe cititor, pe de o parte să urmărească multiplele specificităţi lingvistice, iar pe de altă parte să caute, fără întrerupere, explicaţiile metodologice, prezentate în mod briliant din punct de vedere analitic şi explicaţiile lingvistico-psihologice neconvenţionale.

În orice caz, datorită dimensiunilor sale, cartea nu se pretează unei recenzii scurte, ea necesitând lecturare exhaustivă.

The Romanian Language Presented in Helmut Lüdtke's Book *Der Ursprung der Romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation* (2005)[7]

This paper stresses Helmut Lüdtke's contribution as an outstanding linguist. The author of this study reveals the linguist's contribution to the analysis of the Romanian language.

Cluj-Napoca, România

[7] Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der Romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation* [*Originea limbilor romanice. O istorie a comunicării lingvistice*] Kiel: Westensee-Verlag 2005 (Dialectologia pluridimensionalis Romanica; 14, hg. von Harald Thun/ Kiel - Edgar Radtke/ Heidelberg), XX/877 S. ISBN 3-931368-05-X.

Onomastica românească sub influența modei lingvistice europene

Elena-Camelia ZĂBAVĂ

Dicționarul Explicativ al Limbii Române definește moda ca fiind „obicei, deprindere colectivă, specifică la un moment dat unui mediu social; gust, preferință generalizată la un moment dat pentru un anumit fel de a se îmbrăca". Alături de explicația substantivului *modă,* același dicționar ne oferă și explicația locuțiunii adjectivale *la modă*: „care corespunde gustului într-un anumit moment, care se folosește frecvent la un moment dat, modern, de actualitate, actual."(DEX: 1998, sv. modă).

În viața noastră de zi cu zi moda moda își pune tot mai accentuat amprenta. Nici în onomastică nu a trecut neobservată această influență.

Astfel, în anul 2006 apărea la editura Paralela 45 din Pitești cartea profesorului clujean G. Gruiță, intitulată deosebit de sugestiv *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul.* Pentru că de la început un asemenea titlu provoacă unele nedumeriri, autorul face câteva precizări încă din prefață.

S-a optat pentru *moda lingvistică* „prin analogie cu cea vestimentară, întrucât și aici funcționează același joc între imuabil și efemer, între aventura novatoare și cuminția tradiționalistă, în aceeași atmosferă de mimetism frenetic, dar și de contestare vehementă. Ca și în vestimentație, nu tot ce *se poartă* la un moment dat este bun, corect și frumos, dar nici nu trebuie automat respins orice iese din obișnuința noastră lingvistică sau contravine gustului personal." (G. Gruiță: 2006, p. 9).

Dacă moda vestimentară nu ia în calcul felul în care se îmbracă cei cu posibilități scăzute, supuși unor constrângeri materiale poate prea severe pentru a mai lăsa loc unor opțiuni de modernitate și rafinament, moda lingvistică se referă la exprimarea oamenilor instruiți, cu o anumită educație lingvistică și care își propun să respecte normele limbii literare. Prin urmare, atât moda vestimentară, cât și cea lingvistică au în vedere un anumit mediu sociocultural, așa-zisa *lume bună.*

Lingvistul clujean alege spre analiză limbajul presei scrise și audiovizuale, considerându-l „cel mai concludent, prin dinamica și varietatea manifestărilor sale, prin marea sa receptivitate la inovația lingvistică, bună sau rea"(G. Gruiță: 2006, p. 9), dar subliniază că există mai multe posibilități de sondare a *pieței lingvistice* pentru a vedea *ce se poartă.*

„Tot prin analogie cu moda vestimentară, și cea lingvistică trebuie datată", spune profesorul G. Gruiță în studiul menționat, „deoarece stă sub același semn al vremelniciei". De aceea, se explică în continuare, nu s-a ales ca an de referință 2001, pentru că „deși începutul de secol și de mileniu reprezenta un hotar temporal extrem de important, el nu era totuși o instanță cu prerogative ferme pentru condiții

ultimative şi sentinţe executorii. În schimb, anul 2007 este anul planificat al intrării noastre în Uniunea Europeană, conform *contractului* pe care îl avem cu Europa, şi, din această perspectivă, are calităţile amintite." (G. Gruiţă: 2006, p. 10).

Pornind de la această idee, articolul de faţă îşi propune să urmărească ultima linie a modei în onomastica românească. Şi pentru că moda se adresează, după cum s-a subliniat mai sus, unui anumit segment social şi cultural, în demersul nostru vom lua în calcul doar elemente de onomastică urbană. Ramurile la care vom face referinţă sunt: antroponimia, zoonimia şi toponimia, deoarece acestea par cele mai supuse capriciilor modei; aşadar vom urmări în ce măsură se verifică această ipoteză la fiecare dintre ele. Facem însă precizarea că nu vom analiza în totalitate subdomeniile amintite, ci vom avea în vedere numai unele aspecte ale lor, mai exact cele expuse schimbărilor.

Antroponimie

Între numele proprii, numele de persoană, mai exact prenumele sunt cele mai supuse inovaţiei şi presiunii modei. Ocazional, o persoană poate primi un nume străin, din afara sistemului, nume care poate dispărea odată cu persoana sau care poate fi transmis altor persoane din acelaşi mediu, fiind astfel acceptat de sistemul de denominaţie românesc, în cadrul căruia de acum înainte poate întemeia o tradiţie. Din acest punct de vedere inventarul prenumelor are un caracter deschis, dinamic. (D. Tomescu: 2001, p.6).

Analizând procesul de modernizare a sistemului prenumelor româneşti, Al. Cristureanu constată, la sfârşitul anilor '60, existenţa a trei surse principale manifestate în această direcţie, care se concretizează în trei mari grupe ce cuprind: prenume de origine latină; prenume de provenienţă cultă occidentală; prenume de provenienţă cultă românească (Cristureanu: 1969, p. 21). Prima grupă, prenumele latine de tipul *Aurel, Aurelia, Cornel, Cornelia, Liviu, Remus, Romulus, Titus, Traian* etc. au apărut în cercul intelectualităţii româneşti din Transilvania, prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca o replică dată oficialităţilor austro-ungare, care tindeau să maghiarizeze prenumele românilor. De la intelectualii ardeleni aceste prenume au cunoscut o răspândire treptată în toate mediile sociale şi în toate provinciile româneşti, fiind acceptate cu oarecare uşurinţă datorită noutăţii şi valorii lor evocative (Cristureanu: 1969, p. 21-23). A doua grupă o constituie prenumele culte de tip occidental (preluate mai ales din onomastica romanică, germanică şi rusească) a căror apariţie a fost favorizată de transformările sociale, politice şi culturale din secolul trecut. Şi aceste prenume apar mai întâi în mediul intelectualilor, pătrunzând apoi în mase, cu precădere la oraş (Cristureanu: 1969, p. 24-25). Prenumele de origine cultă românească, cea de-a treia grupă identificată, au ca sursă de provenienţă istoria şi literatura naţională: *Bogdan, Vlad, Răzvan, Despina, Radu, Tudor; Călin, Dan, Doina, Monica, Rodica etc.*, unele sunt derivate sau hipocoristice ale unor nume româneşti vechi sau moderne: *Dana, Danela, Puica, Sănducu; Anda, Andi, Lena, Dinu, Nelu, Nicu, Sandu* etc., alte prenume sunt aduse ca inovaţii dintr-o zonă geografică în alta sau sunt la origine substantive comune româneşti: *Afina, Brânduşa, Crina, Codruţ, Codruţa, Crenguţa* etc. (Cristureanu: 1969, p. 26-43).

Din totdeauna oamenii au manifestat un interes deosebit pentru numele pe care aveau să le dea copiilor lor. Criteriul după care se ghidau în acest demers a fost definit de etnologi *nomen est omen*[1]. Ideea că între nume şi posesorul lui se stabileşte o legătură a existat în toate timpurile. Iorgu Iordan asociază această legătură cu aceea „de la cauză la efect, de fapt de la dorinţă la realizarea dorinţei ". (Iordan: 1979, p. 42.)

La români, un rol hotărâtor în alegerea numelui nou-născutului l-a avut şi îl mai are încă tradiţia, acea lege nescrisă care continuă să reziste unor tendinţe novatoare. Conform acesteia copilul va purta fie numele unuia dintre părinţii spirituali, naşii, sau numele unuia dintre copiii naşilor, fie numele unuia dintre părinţii naturali ori numele unuia dintre bunici, al unui unchi sau al unei mătuşi. În felul acesta se asigură o tradiţie de continuitate în sistemul românesc de denominaţie personală, tradiţie care se bazează pe aceleaşi criterii de solidaritate familială, menită să păstreze vie amintirea ascendenţilor dispăruţi, capabilă în acelaşi timp să limiteze într-o anumită măsură tendinţa de modernizare care se face puternic simţită în sfera numelor de botez în ultimul timp.

Atribuirea numelui unui nou născut este un act de voinţă din partea părinţilor, de aceea opţiunea acestora de a rămâne conservatori, urmând tradiţia, sau de a fi în pas cu moda este subiectivă.

În urma cercetărilor întreprinse în domeniu, Teodor Oancă recunoaşte trei tendinţe principale care se manifestă în antroponimia românească actuală: 1. negarea (într-o oarecare măsură) a antroponimelor româneşti tradiţionale – cu deosebire în mediile orăşeneşti – şi înlocuirea lor tot mai mult cu forme diminutivale şi hipocoristice; 2. interesul manifestat pentru unele nume străine; 3. înmulţirea cuvintelor care alcătuiesc numele personal, atât la acordarea numelui nou născutului, cât şi ulterior, la cerere. (Oancă: 1995, p.7).

Tendinţele novatoare de care aminteam mai sus se manifestă prin impunerea dorinţei părinţilor de a atribui copilului nou-născut un nume preferat de ei. Asistăm în asemenea cazuri la un fenomen deosebit de interesant pentru lingvişti şi sociologi şi anume împletirea tradiţiei cu exprimarea voinţei părinţilor, fenomen care se concretizează prin a acorda copilului un nume format din două sau mai multe cuvinte.

Moda acestor prenume duble apare mai întâi la oraş, în rândul intelectualilor, ca apoi, prin imitaţie să se extindă şi la alte categorii socioprofesionale din mediul urban şi rural. Obiceiul de a da copilului numele naşilor a contribuit şi el la extinderea fenomenului acolo unde se obişnuieşte ca tinerii căsătoriţi să aibă doi naşi (îndeosebi zona Ardealului). Trebuie menţionat faptul că dintre cuvintele care alcătuiesc prenumele, de cele mai multe ori numai unul este activ. Câteodată se impune în uz numai o formă diminutivală sau un hipocoristic. Uneori activează un

---

[1] Iorgu Iordan în articolul *Influenţa modei asupra numelor de persoane,* publicat în revista „Limba Română", nr. 1, 1979, p. 41-49, dă formulei *nomen est omen* o traducere mai liberă „de numele omului depinde soarta lui". Astfel, lingvistul subliniază că numele reprezintă o adevărată urare pentru cel care-l poartă: „De aceea se alegeau nume care exprimau în modul cel mai clar dorinţa părinţilor ca odrasla lor să fie personificarea a tot ce este bun, frumos, înălţător etc." (p.42).

cu totul alt nume (impus de dorința unuia dintre părinți) decât cele înregistrate în actele oficiale: un copil care se numeşte Marius Şerban, dar i se spune Andrei.

Alături de ceea ce numesc antoponomaştii nume duble se înregistrează o serie de prenume alcătuite din trei sau patru termeni, uneori chiar din cinci elemente: *Gabriel-Cosmin-Marian, Ana-Maria-Lorena, Oana-Mihaela-Coralia, Emanuel-Andrei-Ion, Simona-Aura-Ileana, Alina-Ionela-Mariana, Elena-Marinela-Delia, Ioana-Florina-Cristina, Livia-Mariana-Cristi; Paul-Mihai-Georgian-Ştefan, Felicia-Mia-Elena-Vetiria, Bogdan-Ioan-Gheorghe-Traian; Marius-Daniel-Iulian-Sorin-Laurențiu, Cătălin-Horia-Titel-Mircea-Virgil.*

Studiind antroponimia de pe întreg teritoriul țării cu ajutorul metodei statistice, reputatul onomast Gh. Bolocan apreciază că după anul 1992 s-au înmulțit sensibil prenumele duble; din întregul inventar de nume de botez dintre anii 1995-1999 în jur de 40% sunt nume duble. În majoritatea cazurilor, cel de-al doilea nume este preluat din inventarul apusean (Anglia, Italia, Franța, Spania) şi din America şi se adaugă unui nume vechi din onomasticonul românesc: Alexandru-Mario, Mihai-Robert, Nicolae-Roberto, Petre-Orlando, Ana-Miruna, Ioana-Carla, Maria-Mirabella etc. (Bolocan: 1999, p.374).

Alăturarea a două sau mai multe prenume nu se face după criterii lingvistice sau geografice, ci mai degrabă după unele socioculturale (gradul de instrucție al părinților, mediul şi nu în ultimul rând, criteriul estetic).

Prenumele româneşti actuale pot fi clasificate din punctul de vedere al originii în mai multe grupe: a) nume mitologice: *Casandra, Delia, Diana, Elena, Nestor, Olimpia, Oreste etc.;* b) nume biblice şi de sfinți: *Adam, Eva, Gabriel, Lazăr, Maria, Magdalena, Matei, Eleonora, Filip, Natalia etc.;* c) nume din Roma antică: *Adrian, Cecilia, Lavinia, Liviu, Lucreția etc.;* d) nume medievale: *Adela, Angelica, Bianca, Sigismund etc.;* e) nume istorice: *Agripina, Alexandra, Ştefan, Teodor etc.;* f) nume exotice: *Carmen, Dalia, Greta, Mirela, Tania; Ursula etc.* (*ibidem*, p. 390). Aceste nume pot funcționa ca atare sau prin forme hipocoritice sau diminutivale. De asemenea, există tendința de a „cosmetiza" prenumele obişnuite prin prescurtări şi prin transformări grafice nespecifice limbii române: *Any (Anişoara), Betty (Elisabeta), Fanny (Ştefania), Jenny (Ioana, Eugenia), Johnny (Ion), Mary (Maria), Miky (Mihaela), Nelly (Ioana, Elena), Vally (Valeria, Vasilica).*

Atunci când se discută despre importanța alegerii numelui unui *viitor om* trebuie avut în vedere şi criteriul estetic, pus în evidență de opțiunea fermă a unuia dintre părinți, pentru că pot apărea situații în care, fără să-şi dea seama, unii părinți îşi marchează pe toată viața copilul, impunându-i un nume ce simbolizează concepțiile lor politice, filosofice, artistice etc.

Numele constituie o parte din viața unui individ şi nu trebuie să-i ştirbească personalitatea. Nu este normal ca omul să se jeneze de numele pe care îl poartă. Acesta este un dar, nu o povară; părinților le revine responsabilitatea (pe care trebuie să şi-o asume!) alegerii unor nume care să nu se transforme în ceva greu de acceptat şi de suportat pentru adultul de mai târziu. Tendințele de primenire a fondului de prenume se pot manifesta şi fără urmări adânci în antroponimie.

Considerând moda un produs al tuturor condițiilor de viață ale omului (economice, sociale, politice şi culturale), Iorgu Iordan afirma „că un fel de modă, ca stare de spirit, a intervenit chiar de la început, când el [omul- n.n.] gândea metaforic.

Altfel spus, el acționa sub imperiul unui impuls, căruia nu-i putea rezista, la alegerea unui nume pentru copiii săi. Cu vremea, criteriile, adică *moda,* s-au schimbat [...] Ar urma, logic vorbind, ca, odată cu trecerea timpului, și ultima modă, cea mai autentică dintre toate, să facă loc alteia." (Iordan: 1979, p. 49).

Zoonimia

Numele proprii de animale, un sector mai puțin studiat în onomasiologia românească, formează o subclasă onomastică al cărei inventar cuprinde foste apelative (substantive și adjective substantivizate) și nume de persoană transferate în zoonimie. (Tomescu: 1998, p. 61).

Pentru această categorie onomastică rămâne fundamental studiul lui Ștefan Pașca, realizat pe baza răspunsurilor la *Chestionarul IV, al Muzeului Limbii Române,* care urmărea adunarea de nume proprii, deci și a numelor de animale. Concluzia la care se ajunge este că: „Numele de animale, în cea mai mare parte, sunt evoluate la această funcțiune de la adjective sau apelative din graiul comun, atunci când nu sunt nume de persoană sau nume proprii de animale luate din limbi streine." (Pașca: 1936, p. 152).

Conform răspunsurilor la chestionar, Șt. Pașca stabilește următoarele criterii de acordare a numelor de animale: a) după ziua în care s-au născut (valabil în special pentru vite); b) după culoare; c) după o particularitate fizică; d) după temperament; e) nume care indică rasa sau originea; f) prin asemănare cu o caracteristică a altor animale; g) după nume de flori; h) după nume de persoană.

Este deosebit de interesant din punct de vedere sociolingvistic să se cunoască cu exactitate care sunt preferințele oamenilor de a numi animalele din jurul lor, precum și care sunt criteriile după care fac acest lucru. Din totdeauna posesorii animalelor au avut libertatea de a-și manifesta propriile preferințe onomastice. Așadar, și zoonimele, ca și antroponimele, se găsesc sub incidența modei. În studiul său, Ștefan Pașca vorbește despre câini care poartă nume celebre din politica vremii: „În timpul războiului mondial, foarte adesea, țăranii români din satele mai ridicate din Ardeal își numeau câinii *Hindenburg, Tisa, Vilmoș* ... iar în vremea frământărilor sociale de după războiu, *Lenin, Troțchi".* (Pașca: 1936, p. 155). În acest sens, din inventarul zoonimelor alcătuit de Șt. Pașca mai putem aminti câinii *Brătianu, Friț, Mircea;* bivolii *Carol* și *Petru;* caii *Arpad, Cezar, Iancu.*

Un alt lingvist preocupat de importanța studierii numelor de animale domestice este Grigore Brâncuș, care publică o cercetare bazată pe o anchetă de teren efectuată în anul 1964 într-un grup de sate din nordul județului Gorj. (Brâncuș: 1967, p. 169-175). În urma acestei anchete se constată că, în general, denumirea animalelor domestice din această zonă se face după aceleași criterii enumerate și analizate de Șt. Pașca.

Principiul de la care se pleacă este acela că „onomastica animalelor domestice nu trebuie considerată întru totul separat de antroponomastică." (Brâncuș: 1967, p.169). Studiul face o clasificare a zoonimelor în funcție de criteriile care au stat la baza acordării lor. Foarte interesante sunt numele de persoană (forme de bază, diminutive sau hipocoristice) care se dau animalelor domestice, după cum la fel de interesant este și faptul că astfel de nume se dau îndeosebi câinilor și pisicilor. De

asemenea, cercetătorul constată că „unele nume de acest fel sunt noi, după cum noi sunt şi în antroponomastică, ceea ce dovedeşte că şi în denominaţia animalelor există tendinţa de a se da nume rare, mai puţin sau deloc tocite de «uzură».” (Brâncuş: 1967, p. 172). Este pentru prima dată când se face o corelaţie între tendinţa de înnoire a sistemului antroponimic şi zoonimie şi se evidenţiază existenţa unui transfer de nume din plan antroponimic în plan zoonimic. Spre exemplu, câinii sunt purtători ai celor mai diverse nume de persoană. Ei poartă nume de personalităţi celebre din istorie, nume din mitologie, folclor sau literatura cultă[2]. Redăm în continuare câteva nume de câini din lista publicată de Gr. Brâncuş: *Adolf, Caizăr, Cato, Corbea, Cozma, Fidel, Franţ, Friţ, Hanibal, Hector, Horia, Nero, Osman, Patrocle, Samson, Sultan, Terente, Vidra, Vlaicu* etc.

Studierea numelor animalelor este o operaţiune mai dificilă deoarece înregistrările acestora sunt puţine şi se referă în general la animalele de rasă participante la concursuri. Adeseori acestea au nume paralele, adică numele oficial cu care este înregistrat şi care este folosit numai la concursuri, în timp ce acasă animalul poartă un alt nume, la care şi răspunde de fapt.

În mediul urban, în zilele noastre, în alegerea unui nume pentru animalele de companie, se mai păstrează prea puţin criteriile semnalate în studiile discutate mai sus. Se întâlnesc din ce în ce mai rar nume care indică culoarea: *Albiţa, Albişoara, Bălăioara, Negruţu* (cu varianta *Blacky*), *Tigrişor* etc. sau nume care indică anumite caracteristici ale animalului: *Pufi, Pufulete* (are blăniţa pufoasă), *Curaj* (este un câine foarte curajos).

Trebuie menţionată şi tendinţa de păstrare totuşi a unor nume deja consacrate: *Nero, Leo, Rex, Dona, Lola, Pufi, Bobiţă, Doli, Dixi, Lady, Ţuţi; Miţi, Piţi.*

Un alt criteriu după care ia naştere un zoonim este starea de spirit a posesorului animalului. Se întâlnesc astfel nume de câini ca : *Bomba, Macara.* Alteori animalul poartă numele după locul unde a fost găsit de noul stăpân; astfel un câine se numeşte *Consul* după numele benzinăriei în jurul căreia rătăcea.

Foarte interseantă devine situaţia în cazul pisicilor şi câinilor „comunitari” din jurul blocurilor. Neexistând un stăpân unic, aici are loc o impunere treptată a unui nume, fapt ce ar presupune şi o acceptare din partea mai multor vecini. În jurul blocurilor se mai întâlnesc câini care poartă numele *Fetiţa, Vulpiţa* sau *Negruţa.* Am întâlnit un caz interesant, în care un câine şi-a găsit adăpost într-o parcare, bucurându-se de atenţia mai multor oameni care îl hrăneau. Fiind foarte prietenos, câinele începe să fie îngrijit de locatarii mai multor blocuri. În felul acesta el a primit nu un singur nume, ci mai multe: unii îi spun *Codiţă*, alţii *Calu'*, alţii *Ţăpligă* sau *Ţăpi* (pentru că atunci când l-au găsit era foarte slab). Interesant este faptul că el conştientizează şi răspunde la fiecare din aceste nume şi recunoaşte ca stăpân mai multe persoane.

O altă trăsătură a zoonimiei urbane ar mai fi tendinţa de transmitere a numelui de la o generaţie de animal la alta. Se întâlnesc astfel nume de pisici ca *Nadia* (informatorul spune că toate pisicile pe care le-a avut s-au numit *Nadia*) sau *Chat* (a

[2] Istoria, mitologia, folclorul şi literatura cultă au stat şi la baza înnoirii şi modernizării inventarului numelor de botez româneşti.

mai avut o pisică pe care o chema aşa) ori *Mişa* numele unei căţeluşe pe al cărei tată îl cheamă *Mişu*.

În general, în mediul urban, numele animalului de casă sau de curte este dat în funcţie de gradul de instrucţie al stăpânului, dar şi de starea de sprit de moment a acestuia. Dacă stăpânul nu se află într-un moment de inspiraţie, atunci un câine poate primi numele *Câine* sau *Căţel*.

Toponimia

Aceasta este cunoscută ca ramura cea mai stabilă a onomasticii. Dintre elementele acestui sector, numele de străzi sunt cele mai supuse schimbării. Denumirea sau schimbarea denumirii lor nu se subordonează modei sau criteriilor estetice, ci mai degrabă unor criterii politice şi sociale.

Străzile, cu numele lor, pot oferi date şi informaţii valoroase pentru cercetători, constituindu-se într-un reper istorico-geografic deosebit de important pentru fiecare aşezare umană în parte.

Schimbările majore ale numelor de străzi au loc paralel cu schimbările politice. De aceea este foarte cunoscut faptul că în timpul unui regim politic străzile poartă un nume care reflectă într-o oarecare măsură tendinţele politicii respectivei puteri, pentru ca odată cu căderea regimului să se schimbe radical şi numele străzilor. De exemplu, înainte de comunism, întânim nume de străzi[3] ca: *Eroilor, I. C. Duca, Fraţi Goleşti, Târgului, Carol, Amaradiei, Modei* etc. Autorităţile comuniste la putere modifică denumirea străzilor şi astfel strada *Eroilor* devine *I. C. Frimu*, bulevardul *I. C. Duca* devine bulevardul *Mureş, Fraţi Goleşti – Reforma Agrară, Carol* – bulevardul *Republicii,* strada *Păltiniş* ia numele de strada *Jdanov,* iar *Amaradiei* devine *I. P. Pavlov*. Odată cu înlăturarea comunismului de la putere se modifică şi nomenclatorul stradal, în cea mai mare parte străzile îşi recapătă denumirea dinainte de comunism, reapărând străzile *Eroilor, Fraţi Goleşti, Carol, Amaradiei* etc. Sunt însă şi situaţii în care străzile îşi păstrează numele primite în vechiul regim: *Spaniei, Milcov, Iancu Jianu, Rovine, Simion Bărnuţiu;* aşa cum se înregistrează şi modificări ce reflectă realitatea postdecembristă, cum ar fi strada *Corneliu Coposu.*

În concluzie, în cazul antroponimelor şi zoonimelor se iau în calcul factori sociali, culturali şi estetici, numele de persoană şi cele de animale de companie supunându-se astfel capriciilor modei. Numele unei persoane sau numele unui animal este stabilit de către o altă persoană, în timp ce numele unei străzi este propus şi aprobat de către o comisie compusă din specialişti în istorie, sociologie şi lingvistică. Altfel spus, numirea unei persoane sau a unui animal este subiectivă, în vreme ce denumirea unei străzi se subordonează unor cu totul alte criterii decât subiectivitatea.

[3] Exemplele de hodonime (nume de străzi) sunt luate în totalitate din nomenclatorul stradal al municipiului Craiova.

Bibliografie

Bolocan 1999: Gheorghe Bolocan, *Prenumele actuale – inventar și repartiție teritorială,* în „Studii și Cercetări de Onomastică", nr. 4/1999, Craiova, Editura Universitaria, p. 369-412.

Brâncuș 1967: Grigore Brâncuș, *Nume date animalelor domestice,* în LR, anul XVI, nr. 2/1967, p. 169-175.

Cristureanu 1969: Al. Cristureanu, *Prenume de proveniență cultă în antroponimia contemporană românească,* în „Studii și materiale de onomastică", București, Editura Academiei Române, 1969, p. 21-43.

Gruiță 2006: G. Gruiță, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul,* Pitești, Editura Paralela 45, 2006.

Iordan 1979: Iorgu Iordan, *Influența modei asupra numelor de persoană,* în LR, anul XXVIII, nr. 1/1979, p. 41-50.

Oancă 1995: Teodor Oancă, *Tendințe noi în antroponimia românească. Schimbări de nume,* în „Studii și Cercetări de Onomastică", nr. 1/1995, Craiova, Editura Universitaria, p. 7-24.

Oancă 2001: Teodor Oancă, *Sociolingvistică aplicată. Cercetări de antroponimie,* Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 2001.

Pașca 1936: Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului,* București, 1936.

Tomescu 1998: Domnița Tomescu, *Gramatica numelor proprii în limba română,* București, Editura All, 1998.

Tomescu 2001: Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică,* București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Zafiu 2006: Rodica Zafiu, *Nume de animale,* în „România literară", nr.23, 11 aug., 2006.

Romanian Onomastics under the European Linguistic Mode

Starting from the idea that mode is created and influenced by the all conditions of people's life, this paper talks about the most recent mode in the Romanian onomastics. Being a complex domain, we focused only on the elements of urban names, especially in the branches such as: anthroponomy, zoonimy and toponimy. These branches are also partial analyzed, studying particularly the aspects that were changing in the last time.

After a direct investigation, our conclusion is that in anthroponomy the most important tendency is to substitute the traditional names with some imported ones, many children being baptized with 2, 3, 4 or even 5 names; in zoonimy the main tendency is the name's transfer from anthroponomy. Besides mode, toponimy is the most constant branch, in this domain the changes being very rare. When a name of a street is replaced with other, the reason is either political or social and this replacement is not influenced by mode.

Craiova, România

CRITICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

In honorem professori Dan Mănucă

Istoricul literar Dan MĂNUCĂ

Emanuela ILIE

S-a reflectat îndelung, în ultima vreme, pe marginea calităţilor necesare unui critic şi istoric literar, observându-se, just, că mai ales rândurile celor tineri sunt îngroşate de veleitari sau de aspiranţi mai mult sau mai puţin sfioşi, care preferă de regulă să gloseze graţios, dar total ineficient pe marginea cutărului op literar apărut recent, ferindu-se însă, cu obstinaţie sau cu o „prudenţă" vecină cu laşitatea, de emiterea unor judecăţi de valoare adecvate sau de încadrarea lui în fenomenul literar actual. Ceea ce lipseşte, în general, conchid mefienţii interesaţi de viitorul comentariului critic, sunt exact virtuţile de bază -sintetice şi analitice- inventariate de G. Călinescu, într-un excelent studiu (*hélas*! aproape necunoscut pretinşilor condeieri din domeniu), consacrat chiar *Tehnicii criticii şi a istoriei literare.*

Din fericire, situaţia acesteia din urmă este salvată de puţin numeroşii cercetători acribioşi, care nu ostenesc niciodată în a adăsta în spaţiul matricial al bibliotecilor, de unde scot la iveală, cu o consecvenţă de invidiat şi, atunci când este cazul, cu un entuziasm bine temperat, secţiuni aproape uitate sau pe nedrept desconsiderate. Neuitând, nici o secundă, că efortul scoaterii la lumina (re)interpretării trebuie corelat cu virtuţile la care m-am referit mai sus, că valorizarea justă a textului literar presupune şi operaţii colaterale, de tipul contextualizării sau integrării într-un cadru cât mai extins. Una dintre ultimele cărţi ale lui Dan Mănucă (*Literatură şi ideologie*, Editura Timpul, Iaşi, 2005), spre exemplu, mi-a reamintit cât sunt de necesare obligativităţile critice călinesciene, chiar dacă astăzi ele au devenit un fel de *rara avis*. Dacă majoritatea masivelor tomuri de cronici literare ale confraţilor, cu osebire ale celor din ultima generaţie, dau exclusiv impresia că ceea ce primează este obsesia cantităţii, cumulul efectiv, deci raţiunea superficial pragmatică, neacoperită de vreo justificare de ordin axiologic, ea produce încă de la primele pagini senzaţia că, dimpotrivă, textele adunate au o solidă motivaţie de ordin moral. În special în primele capitole, *Literatură şi ideologie*, *Literatură şi geopolitică*, respectiv *Literatură şi politică*, se configurează segmentele structurale posibile ale unui proiect de anvergură, menit chestionării unor raporturi îndeobşte tensionate, cum o demonstrează însuşi istoricul fenomenului literar, între literatură, pe de o parte, respectiv ideologia politică, mecanismele devenirii economice, sociale ş.a.m.d., pe de altă parte. Să observăm, de pildă, subcapitolul cu rol de uvertură a unui ansamblu complex, axat exact pe virtuţile dialogismului real între un cititor aflat cât mai aproape de Cititorul Ideal al lui Eco şi istoricul literar experimentat, care ştie să îl stimuleze uzând de principiile maieuticii. Primatul interogativ stă chiar la baza arhitecturii acestui prim subcapitol, *Globalizare, cultură şi literatură*, în care, de fapt, se anunţă cele mai importante reflecţii din cartea ce confirmă, încă o dată, dacă mai era nevoie, interesul

incontestabil pe care trebuie să îl dovedească un istoric literar autentic (şi) pentru actualitatea imediată. Iată, spre ilustrare, câteva dintre interogaţiile articulante ale demersului analitico-sintetic: „Oare este vorba de un proces [globalizarea, n.n.] care se desfăşoară numai în economie şi în politică, sau şi în cultură?"; „Să determine oare pătrunderea în cascadă a faptelor de civilizaţie o accelerare a globalizării culturii?"; „Cum va arăta cultura unei societăţi globalizate?"; „Se va putea vorbi sau nu despre un fundamentalism cultural, susţinut şi conferit de prestigiile culturale deja existente?". Îngrijorarea cercetătorului fenomenului literar mai vechi şi mai nou este, fără nici o îndoială, firească: din ce în ce mai mult, mai cu seamă în Europa se pune problema interculturalităţii, a mondializării/ globalizării culturii: chestionarea raportului în genere antinomic dintre identitate vs. alteritate culturală, dar şi lingvistică, religioasă, etnică etc. nu este lipsită de admiterea unor riscuri majore ale globalizării de orice fel. Dan Mănucă însuşi aminteşte un număr al revistei „Esprit" (238, din martie–aprilie 2002), centrat pe o chestiune pusă aproape dilematic: *Quelle culture défendre*?, culegerea de studii apărute în 1992 la Berlin, *Literatur im Zeitalter de Globalisierung*, sau studiul din 1993 al lui Umberto Eco, *La ricerca della lingua perfetta*. Aş adăuga doar voluminosul *Dicţionar al alterităţii şi relaţiilor interculturale* (coord. Gilles Ferréol, Guy Jucquois, Editura Polirom, Iaşi, 2005), în care se accentuează, dintre posibilele riscuri, cele semnalate de opozanţii numiţi, mai nou, altermondialişti: creşterea inechităţilor dintre ţările bogate şi cele în curs de dezvoltare (şi ideea poate fi, bineînţeles, extinsă şi în cultură), pierderea identităţilor regionale/ locale, uniformizarea inspirată de practicile şi comportamentele americane etc.

Revenind, să recunoaştem că uneori în domeniul nostru interogaţiile substanţiale sunt mai importante chiar decât răspunsurile („Spun doar, preluând o propoziţie a lui Malraux, că uneori este mai important modul în care pui întrebarea decât răspunsul pe care îl dai. Cel puţin într-un discurs critic..." afirmă undeva, pe bună dreptate, Eugen Simion). Dar un critic autentic are nu doar menirea să exploreze zona de interferenţă dintre critica literară propriu-zisă, filosofia culturii, antropologia culturală ş.a., ci şi să ofere neofitului interesat, la rându-i, de anevoiosul travaliu, variate sugestii de abordare a acesteia. Şi cum Dan Mănucă este un cercetător acribios al fenomenului literar românesc (m-am ferit, eu însămi, să utilizez sintagma autohton, se va vedea imediat de ce), este şi firesc să observe, mai departe, că, dacă efectul cel mai nociv" al globalizării este reprezentat de standardizare, deci de uniformizare, există şi soluţii certe de evitare a acestuia. În principal, accentuarea perspectivei etno-istorice, dezbărate, însă, de orice urmă de ideologie politică. Plecând de la o idee a lui Virgil Nemoianu („arta, în general, nu se pliază constrângerilor istoriei şi poate fi generatoare de ordine", cf. *The Theory of Secundary. Literature, Progress and Reaction*, The John Hopkins University Press, 1989), el afirmă tranşant că „Limba, literatura şi cultura tradiţională reprezintă singurii factori capabili de a ordona şi, totodată, de a impune respectarea identităţilor felurite din interiorul românismului, inclusiv al dacoromânismului. Mai mult încă: apartenenţa la dacoromânism poate coagula în mod esenţial identitatea naţională, conferind, totodată, un anume coeficient de stabilitate identitară, prin admiterea multiculturalismului şi a aculturatiei. Sunt convins că nu se va ajunge la o dizolvare a identităţii etnice".

Subsecventă, aşadar, controversatei probleme a globalizării culturii, respectiv literaturii şi incitând într-o măsură sporită interesul criticului în volumul de faţă, este literatura română ca un factor esenţial de coeziune identitară. Nu doar literatura din spaţiul dacoromânesc, căci, „dacă privim literatura scrisă în limba română din perspectiva dacoromânismului, riscăm să edificăm un colos diform şi uniform, ale cărui componente ex-centrice ar trebui blamate pentru nonconformism", apreciază just criticul. Ci şi cea din diaspora – termen definind „acele grupuri care vorbesc limba română în teritoriile în care s-au aflat dintotdeauna … teritorii situate în afara graniţelor actuale ale României şi în care populaţiile de limbă română sunt băştinaşe, nu venetice" – respectiv din exil (termeni definiţi, cu rezervele de rigoare, în subcapitolul *Dacoromânism, Diaspora, Exil*). Ca o urmare firească, în atenţia istoricului literar autentic vor trece, pe rând, *Diaspora literară nord-americană* şi cea basarabeană, asupra căreia se opreşte în mai multe rânduri: fie prin observarea particularităţilor distinctive, inspirat ilustrate, de regulă prin texte literare emblematice, ca în *Regionalismul literar basarabean: concept literar sau concept geopolitic?*, *Obsesii regionaliste* ori *Sacrul în lirica basarabeană*, fie printr-o subtilă punere în oglindă a literaturii din Republica Moldova cu literatura germană din România, pentru a reflecta pe marginea unui îngrijorător proces negativ, ca în substanţialul subcapitol *Crize de identitate literară*. De remarcat apoi, că, pentru a aduce argumentele cele mai viabile care să ateste îndelungata existenţă a problematicii avute în vedere, Dan Mănucă adaugă la această radiografie fidelă a fenomenului literar românesc, un binevenit excurs propriu istoriografiei literare: el urmăreşte, de pildă, utilitatea reală a mişcării politico-ideologice paşoptiste (conchizând, spre finalul subcapitolului *Dinamica alegoriei*, că „ceea ce a fost efectiv a dus la scoaterea definitivă a literaturii române din sfera est-europenismului şi a consolidat apartenenţa ei la sistemul literar european modern"), *Sursele concepţiilor regionaliste în literatura română* sau eforturile mişcării „Iconar", din deceniul al patrulea, de a împăca tradiţia cu modernitatea (plecând de la monografia lui Mircea A. Diaconu), optează, ca variantă metodologică alternativă, pentru incitantul studiu de caz oferit de *„Cuvântul nostru" – o revistă samizdat din anii '50*, prelungind discutarea acestuia şi în *Mărturii despre literatura anti-bolşevică a studenţilor ieşeni (1957-1958)*. Incitante, de o actualitate frapantă sunt însă mai ales reflecţiile pe marginea existenţei unui *spiritus loci*, a unui „spaţiu matricial" şi, în fine, a *Geografiei literare*. Cărţile avute în vedere – de la studiul mai vechi al lui Mircea Muthu, *Literatura română şi spiritul sud-est european*, publicat în 1976, dar rămas, cum apreciază, pe bună dreptate, criticul, fundamental în domeniu, până la cărţile lui Cornel Ungureanu, *Geografii literare*, respectiv *Mitteleuropa periferiilor*, din 2002 – nu sunt, ca de obicei, decât simple pretexte pentru o meditaţie valorizantă, în care perspectiva propriu-zis analitică se îmbină, fericit, cu cea comparatistă şi cea sintetică. Toate subsumate convingerii că este, mai mult ca oricând, de datoria istoriei literare să traverseze „un proces firesc de reaşezare, de regândire a ierarhiilor, de rediscutare a periodizărilor, de transformare a modalităţilor de interpretare", proces imposibil fără urmărirea unor principii directoare (aceleaşi care stau, de altfel, la baza construcţiei din *Literatură şi ideologie*): ***„Recuperarea fără croşetele cenzurii a tuturor textelor, a literaturii***

diasporei şi a exilului, a literaturii româneşti din afara graniţelor actuale şi multe altele" (subl. n).

Analizele pe care se spijină, evident, aceste principii sunt, la rândul lor, riguroase, extrem de bine documentate şi echilibrate, configurând, în ansamblu, un discurs critic de o competenţă indubitabilă, dar, în egală măsură (lucru rar printre specialiştii în ale istoriografiei literare) de o limpiditate reconfortantă. Dezideratul unei astfel de scriituri este, de bună seamă, moderaţia, cum şi mărturiseşte, printre rânduri, în *Dramatismul cumpenei critice*. Desigur, între cele două extreme critice detaliate aici (criticii care trăiesc *grijuliu*, respectiv *exuberant* textul pe care îl investighează) cumpăna „este dificilă şi adesea primejdioasă". Doar un analist „care împrumută de la sceptici luciditatea şi de la epicureici comunicativitatea" poate să reuşească operaţia riscantă – uneori chiar curat echilibristică, aş spune. Cu atât mai mult când nu-i lipseşte o doză sănătoasă de umor subteran (a se vedea, din acest punct de vedere, finalul primului studiu din carte) sau când, vorba lui Călinescu, mai face şi literatură (cele două distopii aşezate în poziţie finală vorbesc de la sine despre facultatea creatoare a lui Dan Mănucă). În totul, un critic şi un istoric literar de talia autorului volumului *Literatură şi ideologie*...

Dan Mănucă, l'historien de la littérature

Ayant en vue un des derniers livres de Dan Mănucă, *Littérature et idéologie*, cet étude se propose de réaliser une éboche du portrait de l'un des plus mériteux historiens de la littérature roumaine, centré sur les vertus théorétisées par le divin critique, G. Călinescu: l'esprit d'analyse et celui de synthèse, que Dan Mănucă prouve dans tout l'ensemble d'une création critique exemplaire.

Iaşi, România

Dan MĂNUCĂ şi literatura secolului al XIX-lea

Constantin PRICOP

Dan Mănucă este un bun cunoscător al secolului al XIX-lea. Şi nu e vorba doar de informaţia fără cusur a studiilor sale privind aceasta perioada, ci, mai ales, de capacitatea de a propune puncte de vedere, de a structura, de a descoperi sisteme de relaţii în materia pe care o examinează. Chiar atunci când îţi poate trezi reacţii, parcurgerea cărţilor sale e profitabilă pentru cel care urmăreşte conexiunile complexe ascunse sub imaginea convenţională a unor momente de istorie.

M-am oprit în cele ce urmează la două volume care analizează împrejurări fundamentale ale secolului al XIX-lea: apariţia criticii literare în cadrul mişcării junimiste şi apariţia romanului românesc în deceniul 1850-1860.

*

Critica literară junimistă impune printr-o viziune organică asupra fenomenului dezbătut cu asiduitate de literaţi şi istorici: junimismul. Intrebarea iniţială, care orientează studiul, priveşte impunerea de către junimism a unei concepţii teoretice proprii privind literatura. Autorul propune un număr de răspunsuri caracteristice. Junimea a avut, spune autorul, o doctrină asupra literaturii, „cea mai vastă şi mai profundă din tot secolul al nouăsprezecelea românesc", doctrină care „vizează aproape fiecare domeniu al artei cuvântului, asupra căreia s-a pronunţat în termeni proprii". Dar, „ceea ce delimitează junimismul de alte curente literare româneşti din secolul trecut /al nouăsprezecelea – n. m./ nu este estetica, ci critica literară, care constituie diferenţa specifică".

Mi se pare fertilă observaţia privind aprecierea unei scrieri după gradul în care răspunde intereselor actualităţii. Ridicarea acestui interes la „principiu de valoare" apropie cercetarea literară a timpului de gândirea teoretică modernă. Prin acest spirit al actualităţii „generaţia Junimii caută să se delimiteze de cea anterioară", arată autorul, propunându-ne un citat edificator din Maiorescu: „oamenii de atunci /din generaţia anterioară – s.m./ credeau şi ziceau că-n ei *furnică Dumnezeirea*. Noi am zice: mai multă preocupare de grijile practice, decât de această dumnezeire". Este un punct de vedere care subliniază ataşamentul apăsat al criticii junimiste faţă de actualitate. Dan Mănucă dă importanţa cuvenită acestei declaraţii de principiu. „In ceea ce priveşte specificul artei, critica junimistă nu face concesii momentului, dar ştie să folosească în folosul analizării prezentului aproape orice problemă teoretică pe care o înfăţişează cititorilor. Actualitatea este suverană, ca în orice critică literară".

Capitolul următor se ocupă de definirea criticii literare din punctul de vedere al prestigioasei mişcări de la Iaşi. Principiul sintetic al cărţii impunea, desigur, un du-te vino între principiile teoretice obiectiv precizate şi operativitatea practică a gustului. Iar secţiunea *Moderaţia realismului* vorbeşte despre principalele „motive"

ale acestei critici: importanța acordată criteriului axiologic, probleme de psihologie a creației, care i-au preocupat intens pe junimiști, reexaminarea opiniei lor privitoare la influența mediului ş. a. m. d.

O atenție specială merită capitolul care încheie acest studiu: *Spre o etică a criticii literare*. Este o chestiune permanent actuală. Dacă în domeniul esteticii s-au produs, în literatura română, esențiale mutații față de vremea Junimii, în privința principiilor, în primul rând a unei etici a criticii, lucrurile rămân pe aceleași coordonate până astăzi. Negarea se făcea în numele ideii de valoare, junimiștii reușind astfel să introducă un „anume sentiment al justiției critice". Dan Mănucă crede că principiile etice ale junimiștilor sunt valabile nu pentru că au fost enunțate teoretic, ci prin ceea ce a lăsat practica lor în istoria literaturii noastre.

*

In domenii precum critica literară rareori temele la modă își datorează audiența exclusiv caracterului lor intrinsec. De cele mai multe ori se dovedesc a fi nodurile unor rețele întinse de interese, legate trainic de condiția unui timp și unui spațiu cultural. „Originile romanului românesc" (despre care tratează și *Lectură și interpretare* de Dan Mănucă) părea să devină, în anii '80 ai secolului trecut, după ce mai fusese o dată, în perioada interbelică, o astfel de temă. O interpretare asemănătoare aceleia din cartea lui Dan Mănucă provocase cu câtiva ani mai înainte un soi de reacție în lanț, evidențiindu-se miza ideologică a chestiunii. Romanul este genul reprezentativ al literaturii moderne – este, în orice caz, genul cu cea mai puternică priză la publicul cititor. Astăzi el formează, fără îndoială, structura de rezistență a unei literaturi. Relevarea originilor romanului contribuie așadar la fixarea identității culturale – aspect, e de la sine înțeles, cu multe implicații.

Urmărind stabilirea originilor romanului românesc, Dan Mănucă se oprește la deceniul 1850-1860, pe care îl consideră unitar, caracteristic pentru faza incipientă a genului în spațiul literaturii române. Analiza istoricului literar nu se mărginește la interogarea textelor, ci le introduce în contextul variatelor lor determinări. Nașterea romanului românesc, observă Dan Mănucă, coincide cu o criză profundă, în multiple planuri. Transformări la toate nivelele vieții contribuie la crearea unui câmp de tensiuni, acut perceput de scriitorii epocii. Relațiile sociale feudale se destramă, fără a se fi impus încă relațiile capitaliste. Psihologia individului se află sub semnul unor importante mutații. Intr-un deceniu al deziluziilor postrevoluționare sentimentului solidarității, al misiunii întregii colectivități îi ia locul accentuarea individualității. Unitatea pe care o cunoscuse epoca pașoptistă se pulverizează. Valorile feudale le apar acum intelectualilor ca un sistem închis, ei visând la un alt sistem de valori, „deschis, burghez și democratic". Scriitorii traversează o perioada de fracturare a unității conștiințelor – cu toate acestea nu sunt tentați de explorarea fisurii pe care o întrevăd, „căutând nu să o accentueze, ci să o repare. Idealul lor este prin excelență activist și meliorist, spre deosebire de acela al generației care va fi, precum la Eminescu ori Caragiale, al obligației morale de pătrundere în adâncimea confruntării dintre ins și univers". In acest context romanul apare ca o șansă a restabilirii unității. Structurile literare cunosc, la rândul lor, febrile transformări. Confuzia dintre genuri e curentă și „avem a face cu scriitori, și nu cu poeți, dramaturgi, romancieri", iar „limitele genurilor nu sunt prea limpezi, semnele diferitelor tipuri de discurs nu sunt încă prea clare". Una dintre ideile principale ale

studiului de față este aceea că romanul românesc se naște din amalgamarea modalităților literare deja practicate de scriitorii noștri: poezia lirică, dramaturgia, epicul... preromanesc, dacă-i pot spune așa – lor adăugându-li-se „retorica, memorialele de călătorie, epistolele", ca elemente „para-literare".

Nu voi insista asupra ideilor judicioase care precizează imaginea deceniului studiat, scopul acestor rânduri nefiind rezumarea lucrării. *Lectură și interpretare*, am vrut să arăt, se evidențiază mai cu seamă prin observații de sociologie a literaturii – disciplina cea mai adecvată, de altfel, pentru abordarea subiectului de față. Autorul vede foarte exact acest lucru atunci când socotește că scriitorul epocii este în aceeași măsură un cititor, că la acest nivel (sau și la acest nivel), al presiunii preferințelor cititorilor, se stabilește profilul romanului, și mai puțin sub influența criticii ș. a. m. d. Deceniul 1850 – 1860, consideră Dan Mănucă, e, pe nedrept ignorat de specialiști: „Deceniile care vor veni își întemeiază epicul și modalitățile narative pe experiențele acestei epoci, zise de obicei ‚de tranziție' pentru a acoperi condescendența privirii". Aici e momentul să subliniez că nici această lucrare a lui Dan Mănucă nu e doar una de erudiție. Ea se angajează polemic pe două direcții distincte. Și, cum spiritul polemic, e lucru știut, nu îndrumă întotdeauna cercetarea pe calea obiectivității, mi se pare instructiv să urmărim cum se răsfrâng aceste atitudini asupra studiului de față.

Prima delimitare îi este prilejuită autorului studiului de constatarea că deceniul pe care îl cercetează este ignorat de istoricii literari. Motivul „privirii condescendente" i se pare a fi repetarea fără discernământ a unor „aprecieri venite din partea unor autorități în materie, cum a fost critica junimistă". Nu o dată reexaminarea, firească și necesară, a adevărurilor-locuri-comune ale istoriei literare atrage după sine, astăzi, în locul evaluării critice a noilor perspective propuse, acuzații inchizitoriale. Idolatrizarea unor (anumite) nume din istoria noastră literară, nume prestigioase, fără îndoială, pare a fi mai actuală ca oricând. Dan Mănucă își concepe totuși lucrarea „în contradicție cu unele din concluziile junimismului". Programul, limpede exprimat, poate trezi reacții – deși, la urma urmelor, autorul nu face decât să se înscrie într-o tradiție. G. Călinescu și Tudor Vianu, la vremea lor, sugeraseră sau ceruseră de-a dreptul revizuirea istoriei literare junimiste care, observa ultimul, „deși nu s-a depus într-o mare expunere de ansamblu, a fost aceea pe care a propagat-o învățământul nostru de grad mediu și superior". Rezultatul confruntării cu prejudecățile istoriei literare este minuțioasa analiză a deceniului 1850-1860, readucerea în actualitate a unor elemente puțin cunoscute.

O altă atitudine polemică, incitată de afirmația că romanul românesc ar fi doar un gen importat, impus peste tradiția care n-ar fi jucat nici un rol în apariția lui e, în schimb, mai puțin profitabilă cercetării. Se produce aici un fenomen în genere cunoscut, dar de care rareori se ține într-adevăr seama: combaterea unei teze duce la formularea și susținerea altei teze. Și, dacă e o naivitate să-ți imaginezi că acolo unde există o tradiție literară constituită poate fi pur și simplu importat un gen care devine în câteva decenii partea cea mai importantă a acelei literaturi, nici nu poate fi acceptată fără obiecții ideea că romanul se ivește în spațiul nostru cultural doar ca o creștere a realităților preexistente. Dan Mănucă arată de altfel, în repetate rânduri, că literatura română evolua în acel moment după alte coordonate – poezia lirică, în primul rând, apoi dramaturgia. Era nevoie și de un altfel de impuls, în afara

transformărilor sociale amintite, pentru a produce o decisivă schimbare de orientare. Este adevărat, autorul aminteşte de influenţele externe, dar le consideră neesenţiale: „Problema influenţei este una secundară, principală fiind aceea a autoafirmării". Această poziţie determină orientarea cărţii, inclusiv formula în jurul căreia se organizează lucrarea – formula „bunului păstor". O formulă-emblemă poate impune într-adevăr o nouă viziune critică – mai cu seamă atunci când ea schimbă ordinea recunoscută. Se cere însă ca o astfel de formulă să fie de o desăvârşită claritate; nu e pregnantă decât aceea care reuşeşte să concentreze într-un punct tendinţele şi energiile aparent divergente ale unui fenomen; orice ezitare a definiţiei îi diminuează, sau îi anulează, efectul. E important deci să ne edificăm asupra sensului formulei „bunului păstor". La prima vedere s-ar spune că este vorba de un personaj tip – definitoriu pentru romanele şi fragmentele de roman scrise în această perioadă. Autorul ne îndepărtează însă repede de o asemenea presupunere. „Cercetarea noastră s-a oprit asupra romanului românesc dintre 1850 – 1860, pentru a demonstra că acum, în aceşti ani, se constituie un model literar, pe care l-am numit al ‚bunului păstor' şi ale cărui urme pot fi depistate pînă târziu în literatura noastră. (...) Să precizăm că este vorba de un model narativ şi nu de unul tematic (sau de unul tematic în al doilea rând)" (p.6). Ar trebui să urmeze, aşadar, precizarea modelului narativ denumit prin formula „bunului păstor". „...vom analiza modalităşile care au concurat la alcătuirea primelor noastre romane, originale în cîteva privinţe şi în special în impunerea unui model narativ care va face carieră. În ceea ce priveşte însă procedeele epice /iar aici autorul se îndepărtează oarecum de la teza sa/ ele nu sunt nici noi, nici originale, ci întâlnite în tot romanul european din prima jumătate a secolului, cu deosebire în cel francez". Înţelegem deci că aceste procedee împrumutate sunt supuse unei idei centrale, autorul „numind această ideea forţă – ‚bonus pastor', pentru a-i marca specificul" (p. 30). Ne oprim la „bonus pastor" ca la o idee centrală, idee forţă, numai pentru puţin timp, deoarece după alte câteva pagini ni se precizează: „Trebuie să spunem că acest model romanesc (‚bonus pastor') reprezintă o valoare, o valoare estetică, în primul rând, a cărei apariţie semnifică învingerea unei temeri. ‚Bonus pastor' este rezultatul unei conjuncturi de factori eterogeni, între care nu în ultimul rând se află teama de absenţa valorilor, pe care a generat-o reacţiunea de după 1848" (p. 36). Aşadar „bunul păstor" este mai degrabă emblema centrală, nu chiar modelul romanului românesc şi, într-un fel, se referă totuşi la un anumit tip de personaj. Ne apropiem de prima ipoteză, aceea a personajului tipic şi atunci când citim: „Romanitatea şi dacismul fac casă bună, întru atingerea aceluiaşi scop – al ‚vârstei de aur'. Ca urmare ‚bonus pastor' se confruntă când cu latinul, când cu dacul" (p.40) – pentru că un model romanesc nu se poate confunda când cu latinul când cu dacul. Gradul de generalizare creşte, de altfel – „Cu un cuvânt, ‚bonus pastor' este o amprentă a întregii epoci, nu numai o însuşire a naraţiunilor în proză. Am restrâns însă cuprinderea emblemei pentru că aici, în roman şi în povestire, modelul analizat se impune mai pregnant..." (p.41). Nu mai insist asupra varietăţii accepţiilor atribuite formulei „bunului păstor". Ceea ce trebuie să fie cheia întregului edificiu se dispersează, în primul rând din pricina tezei, a ambiţiei de a demonstra că romanul s-a născut (aproape) numai din devenirea unor specii literare locale. Adevărul e că, înafara genurilor desprinse direct din folclor, celelalte sunt, la rândul lor, rodul devenirii unui fond care

reacționează la influențe externe. Nașterea romanului românesc reprezintă un proces complex, ca atâtea altele care au rezultat din dialogul neîntrerupt care se stabilește, o dată cu depășirea feudalismului, între cultura română și cea europeană. Procesele care au sfârșit prin a marca profund cultura noastră n-au fost nici exclusiv rezultatul unor împrumuturi, nici al dezvoltării în izolare. Mecanismele complicate reclamă o mare elasticitate analitică, fondul propriu afirmându-se în concert cu o profuziune de influențe, care nu schimbă natura, dar determină coagulări, reacții ș. a. m. d. Dan Mănucă dovedește că poate disocia cu virtuozitate această varietate. În *Lectură și interpretare* istoricul literar se desolidarizează nu o dată de susținătorul tezei, de teoretician (creatorul modelului „bunului păstor") și tocmai aceste frecvente „scăpări" fac meritul, incontestabil, al studiului lui Dan Mănucă.

Dan MĂNUCĂ and the Literature of the 19-th Century

Dan Mănucă, a well-known Romanian literary historian, is a master of the 19-th century Romanian literary history. In this article we analyse two of his books related to that period: *Critica literară junimistă* and *Lectură și interpretare*. These two studies refer to essential moments in the 19-th century literature.

Iași, România

Scriitori români din exil: mesagerii noştri în Europa

Mihaela ALBU

Cel care studiază activitatea cultural-literară a exilului nu va fi surprins să descopere o vastitate a preocupărilor, o diversitate a problematicilor abordate, o neobosită activitate de promovare a culturii române în ţara de adopţie, ca şi o permanentă încercare de menţinere a limbii materne în paralel cu integrarea cultural-lingvistică în noul spaţiu. Intelectualii români care au reuşit să emigreze în ţările libere de comunism au fost şi cei care au realizat o continitate în plan cultural autentic, reînnodând în alt teritoriu firele înfloritoarei perioade interbelice de acasă[1].

Dispersarea geografică a fost, aşa cum se cunoaşte, foarte vastă – de la ţările occidentului european, până la Statele Unite, America de Sud, Canada şi chiar Australia. Desigur, şi datorită apropierii, dar mai ales datorită comodităţii lingvisitce, mulţi dintre intelectualii exilului românesc şi-au căutat (şi găsit) adăpost mai ales în Franţa, Italia, Spania, dar, desigur, şi în alte ţări europene.

În noul context geopolitic (şi mai ales cultural), emigranţii au urmărit în primul rând căile de supravieţuire, dar nu în ultimul rând şi-au reluat activitatea, au continuat să scrie, să editeze reviste, să înfiinţeze cenacluri, edituri sau chiar asociaţii şi organizaţii (nu numai cu scop politic, ci şi pentru a promova valorile culturii ţării din care au fost nevoiţi să plece). Activitatea lor (în cea mai mare parte în strânsă cooperare, indiferent de locul de pe glob) avea mai ales scopul de a demonstra lumii întregi, aşa cum făcuse cunoscut unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi, Mircea Eliade, că „România există (...) şi ca prezenţă spirituală". (Eliade 1990: 152). În plus, unii dintre scriitorii români exilaţi au început să scrie în limba ţării de adopţie şi, fie că au făcut traduceri din literatura română, fie că pur şi simplu şi-au scris propriile opere în limba respectivă, mulţi au devenit adevăraţi mesageri ai culturii şi spiritualităţii româneşti în Europa.

Aşadar, la o privire de ansamblu, urmând apoi un fir diacronic, dar şi unul sincronic, urmărind activitatea exilului românesc din prima perioadă (cea a anilor '50), apoi din următoarele, precum şi ţară europeană după ţară[2], cercetătorul va descoperi – pe lângă activitatea politică (cunoscută şi temută la Bucureşti!) – o extrem de bogată şi variată activitate culturală. Eva Behring, în panorama sa asupra exilului românesc, duce mai departe consideraţiile asupra scopului activităţii culturale a „membrilor marcanţi şi a editorilor de publicaţii", în opinia cercetătoarei

---

[1] „Exilul românesc este format mai ales din intelectuali. La noi, mai ales intelectualii au fost persecutaţi, au fost îngrădiţi în ţelurile lor şi atunci exilul românesc numără mai mulţi intelectuali. Ori aceşti intelectuali au punctat întreg globul, ei se găsesc peste tot şi, mai mult decât atâta, sunt în legătură. Aici, în Occident, s-au făcut mereu congrese, reuniuni, întruniri, sunt publicaţii româneşti, este Institutul din Freiburg, de pildă, care şi-a propus să cumuleze o serie întreagă din aceste publicaţii" (Chihaia 2007, vol. III: 209).

[2] Ne-am propus, aşa cum rezultă din titlul comunicării, să analizăm numai spaţiul european.

aceştia dorind „să decidă şi ei asupra identităţii culturale a românilor, să intermedieze între cultura română şi cea a ţării-gazdă, să fie pentru exilaţi foruri ale întâlnirii şi schimbului de idei" (Behring 2003: 45). Desigur, realitatea impunea cu totul alte stări de fapt, cu totul altă viziune asupra moştenirii culturale pe care aceştia se simţeau datori să o pătreze şi să o promoveze. Mai mult. Înfiinţarea de instituţii, societăţi, biblioteci, edituri şi servicii editoriale îi dau Evei Behring imaginea cuprinderii „ţării" din exil într-o „reţea", de vreme ce „aceleaşi nume" se întâlnesc peste tot (în ţările europene, în SUA, în Canada sau America de Sud), ele impunând direcţia organizaţiilor, programelor editoriale şi orientării revistelor. „Reţeaua" pe care o constata cercetătoarea germană îşi avea formele de manifestare în cele mai diverse acţiuni. Printre cele mai importante se numără semnalarea şi comentarea cărţilor unui scriitor de către altul sau a unei reviste de către alta, scriitorii, editorii, traducătorii, conducătorii de cenacluri sau de organizaţii culturale promovându-se între ei, făcând cunoscută activitatea celorlalţi cu o conştiinţă a apartenenţei la un grup etnic cu puternice rădăcini culturale[3].

Pentru o mai bună înţelegere a acestei complexe activităţi, ca şi pentru a sublinia diversitatea preocupărilor, vom sintetiza în cele ce urmează principalele ei aspecte, după cum urmează:

1. editare de publicaţii periodice
2. înfiinţare de edituri şi tipărire de carte românească
3. înfiinţare de biblioteci
4. constituire de asociaţii şi societăţi cu scop cultural-politic
5. traduceri

Din lipsă de spaţiu, ţinând cont însă şi de importanţa – în plan valoric, dar şi cantitativ –,vom exemplifica cu aspecte din primele două.

1. Editarea de publicaţii periodice

În număr destul de mare – (aşa cum se va observa din sinteza pe care o vom prezenta mai jos) aceste publicaţii demonstrează din plin rolul pe care şi-l asumaseră de bunăvoie exilaţii de după 1945, acel rol (semnalat deja) de menţinere a identităţii culturale, de promovare a valorilor noastre, fără a exclude însă acţiunea de integrare culturală în ţara de adopţie.

Revistele editate în exil sunt, aşadar, destul de numeroase, majoritatea fiind publicate (în spaţiul european) în Franţa, Italia, Germania sau Spania, în perioade diferite (începând cu 1948), având un program divers, plecând totuşi de la aceeaşi idee majoră: continuitatea[4] – în libertate – a valorilor culturale româneşti. Le vom

---

[3] Un exemplu semnificativ îl aflăm în cazul „Revistei Scriitorilor Români", în care în numărul 3 citim comentarii elogioase despre „Fiinţa Românească", în numărul 5 despre „Destin", iar în numărul 6 despre „Almanahul Pribegilor Români".

[4] Semnalând numărul pe octombrie-noiembrie 1950 al revistei „Orizonturi", „organ al *Centrului de Studii şi Cercetări Ştiinţifice* al Românilor din Germania", redacţia revistei „Destin" sublinia şi legătura stabilită de exilul românesc cu valorile culturale de dinainte de 1944: „... această revistă a îndeplinit, în afară de rolul unicităţii, acela preţios de a înmănunchia contribuţii intelectuale demne de elogii şi capabile să dovedească astăzi că *între splendida eflorescenţă culturală românească de dinainte de prăbuşire şi generaţiile viitoare nu s-a produs un gol*". („Destin": 1/ 1951: 106, s.n.). Acelaşi „pod" peste spaţiu şi timp este accentuat şi de Horia Stamatu – membru fondator al

grupa în continuare în funcţie de cele două (sau trei[5] mari perioade ale exilului[6]), după care le vom prezenta succint ideile majore care se desprind din câteva dintre ele (alese pe criteriul longevităţii, al notorietăţii fondatorilor şi colaboratorilor, al impactului etc.), prin această prezentare urmărind să scoatem în evidenţă principala orientare rezultată din articolul program, cât şi din tematica volumelor.

Astfel, în prima perioadă semnalăm ca mai iportante următoarele publicaţii literar-culturale: „B.I.R.E." („Buletin de Informaţii al Românilor din Exil"), Paris, Franţa (1948–1990), „Luceafărul", Paris (1948, 1949), „Uniunea Română", Paris (1948–1950), „Caete de dor. Metafizică şi poezie", Paris (1951–1960), „Destin", Madrid, Spania (1951–1972), „Gânduri libere", Paris (1951–1952), „Vatra", Roma (1951–1994), „Almanahul Pribegilor Români", Paris (1952–1966), „Revues des Etudes Roumaines", Paris (1953–1975), „România", Roma (1954–1957), „Anotimpuri", Paris (1955), „Acta Philologica", Roma (1958–1976), „Fapta", Madrid (1956–1958, 1963–1964), „Semne", Paris (1960–1963), „Cuvântul în exil", München (1962–1967), „Revista Scriitorilor Români", München (1962–1990), „Fiinţa Românească", Paris (1963–1968, 7 volume), „Limite", Paris (1969–1986).

În a doua perioadă, amintim, printre altele: „Apoziţia", München (1973–1988), „Ethos", Paris (1973–1984), „International Journal of Romanian Studies", Amsterdam (1976–1989), „Dialog", Köln, Frankfurt pe Main şi Dietzenbach (1977–1987), „Curentul", München (1978–1980), „Lupta", Paris (1983–1997).

O observaţie care se desprinde imediat este aceea că prima perioadă este mult mai bogată în publicaţii, cei plecaţi considerând ca pe o înaltă datorie continuitatea şi legătura sufletească cu tot ceea ce lăsaseră în ţară. O menţiune expresă în acest sens o întâlnim în articolul program al primului număr al unei importante reviste a exilului, „Fiinţa Românească", în care, fără o semnătură expresă, redactorii arată că noua publicaţie „pleacă din adâncul trăirilor noastre într-o comuniune sufletească indestructibilă cu fraţii de acasă" („Fiinţa Românească": 1/1963: 5).

Se observă de asemenea o frecvenţă mai mare a apariţiei de publicaţii cultural-literare româneşti în capitala Franţei, după care urmează Roma, München şi Madrid. La o simplă trecere în revistă a sumarelor întâlnim numeroase creaţii proprii ale reprezentanţilor exilului, dar sunt reproduse şi multe texte de valoare ale

„Asociaţiei Culturale Române" – (1957), acesta văzând scopul cultural al Asociaţiei ca fiind păstrarea valorilor din perioada de dinainte de 1945.

[5] Eva Behring, în studiul său asupra exilului cultural românesc, îl împarte în trei mari „valuri": Primul este din anii '40 – '50 (ani în care au rămas în străinătate mai ales diplomaţi, iar majoritatea şi-au găsit refugiu în Spania); al doilea „val" (anii '60 –'70), pe care Eva Behring îl pune sub semnul „speranţei" şi al „deznădejdii"; al treilea „val" de exilaţi este considerat cel din anii '80 (Behring, *op. cit.*: 23 ş.u.).

[6] Conform majorităţii cercetătorilor, aceste două perioade sunt 1945–1949 şi 1972–1989. O altă distribuire (mult mai detaliată) o întâlnim în vol. III al *Scrierilor* lui Pavel Chihaia, acesta, preluând o periodizare dintr-o comunicare prezentată de Antonia Constantinescu la Institutul Român din Freiburg, enumeră şase perioade ale exilului, după cum urmează: „au fost mai întâi exilaţii anului 1940. (...) Au fost apoi exilaţii anului 1944, ai perioadei de după 23 august, adică imediat după război ... Apoi a fost valul de la 1948, când România a devenit provincie sovietică şi când, după ce a fost depăşită teama aceea, din primele luni ale lui 1948, mulţi au încercat, şi unii au reuşit chiar, să fugă. (...) Au urmat nişte etape morcelate, de-a lungul timpului: în timpul dezgheţului din anul 1964, în jurul anului 1971, şi pe urmă după Revoluţie, ultimul val cu problemele lui" (Chihaia: 2007:199-200).

literaturii române ori comentarii asupra acestora[7]. Un exemplu în acest sens poate fi „Caete de dor", în care sunt publicate poeme de Arghezi, Blaga, Bacovia, A. Maniu, Voiculescu ori fragmente din Mateiu Caragiale, V. Pârvan ş.a. O altă publicaţie – „Almanahul Pribegilor Români", care, aşa cum precizează cel care îl alcătuia, Constantin Arsene, în vol.VI (Paris, 1963–1964), avea „intenţia" de a da exilului „o culegere din ceea ce s-a publicat în România liberă, pentru a păstra intactă imaginea ţării pe care literatura comuniştilor, în vederea propagandei lor, vrea să o desfigureze". Apreciind rolul acestor publicaţii (şi a acestui almanah în particular), în rubrica de „recenzii" a „Revistei Scriitorilor Români", recenzentul Mircea Popescu subliniază că „an de an, graţie acestor almanahuri masive, ne reconstituim, fie chiar din bucăţi sau piese inorganice, o bibliotecă românească sau completăm lipsurile mai dureroase din rafturi". Şi apoi, ca o supremă apreciere şi pentru a-şi convinge cititorii, în recenzie se spune că „almanahul tras la şapirograf al domnului Arsene e o minieră cu multe lingouri de aur" („Revista Scriitorilor Români": 3/ 1964: 191).

Conştientizând faptul că, o dată cu strămutarea (constrânsă!) dincolo de locurile natale, vor strămuta cu ei şi „capsula culturală" asimilată în decursul timpului, intelectualii români o vor replanta pe sol străin, construindu-şi astfel un areal românesc în alte frontiere. Un exemplu elocvent al acestei conştiinţe continuatoare îl constituie articolul program („Cuvânt înainte") al uneia dintre cele mai importante reviste din exil, revistă care poartă un nume cu conotaţii sugestive, „Destin"[8].

Deoarece elitele „aruncate (...) dincolo de Ţară"[9] erau receptate ca adevărate „monade de viaţă şi cultură românească", redactorii revistei porneau demersul de editare de la ideea că aceste elite puteau fi o „prelungire rodnică, în neîncetată poziţie de veghe a Patriei şi a pământului românesc" (vezi „Cuvânt înainte" în „Destin"/ 1/ 1951: 3). Pe de altă parte, cu o atitudine echidistantă, iniţiatorii publicaţiei (şi aici trebuie menţionat în primul rând George Uscătescu) nu izolau activitatea culturală a românilor din exil de cea de acasă şi, chiar dacă în ţară se instalase un regim de ocupaţie, nu o considerau un „hiatus" sau cu rădăcinile „în aer", ci ca o continuitate, fenomenul cultural românesc fiind astfel privit ca „un tot organic"[10]. Mai mult chiar: continuând să scrie, dar în alt spaţiu şi luând contact

[7] Să nu uităm că exilaţii nu-şi putuseră lua cu ei biblioteca de acasă şi că dorul era materializat nu numai în nostalgia după familie, prieteni sau locurile natale, dar şi prin „foamea" de carte românească! Şi chiar dacă au fost perioade în care au mai reuşit să îşi aducă biblioteca în noua ţară, aceasta s-a făcut cu mari greutăţi. Un episod în acest sens am întâlnit în relatările unuia dintre exilaţi, Matei Cazacu, acesta povestind într-un interviu publicat în „Caietele INMER" (an V, nr. 12:16, 17) cu ce eforturi au reuşit părinţii să-i trimită cărţile la Paris: „...cărţile astea au costat cam de trei ori: o dată cumpăratul şi cam de două ori toate formalităţile că plăteai la patrimoniu, plăteai la vamă, plăteai la expediţie, plăteai la recomandată. Plus că ticăloşii ăia de la Securitate le rupeau legăturile – le verificau să nu bagi în legături mesaje..."

[8] În numărul dublu 24–25, făcând o retrospectivă la 20 de ani de la apariţie, „un record de longevitate!", Mihai Cismărescu considera titlul acesta „greu de sens, fatidic, inexorabil" („Destin": 24-25/ 1972: 214).

[9] Cuvântul apare întotdeauna scris cu majusculă!

[10] „Considerăm fenomenul cultural românesc un tot organic ce se dezvoltă în termeni de autenticitate şi de creaţie, în primul rând în contact direct, material cu sufletul şi suferinţa Ţării şi, în al doilea rând, pretutindeni unde acest contact nu şi-a pierdut antenele lui sufleteşti" („Destin" 1: 4).

direct cu alte culturi, intelectualii români din exil evidenţiază şi mai pregnant valoarea culturii în care s-au format, subliniind permanent că aceasta este „o cultură cu posibilităţi universale, cu responsabilităţi universale" („Destin" 1: 4).

Ca şi alte publicaţii literare din exil, şi revista de la Madrid se dorea intrată în alianţa celor ce manifestau împotriva ocupantului, a „duşmanului implacabil" care se străduia prin toate mijloacele „să desfiinţeze esenţele sufletului românesc", distrugând acasă bibliotecile, arhivele, revistele, teatrele etc. Şi astfel, de departe, generaţia din exil era conştientă (şi conştientizată prin această revistă, ca şi prin celelalte) că „poartă obligaţia istorică de a se fixa, dincolo de drama ei contingentă, pe constantele permanente ale viitorului românesc" („Destin" 1: 5). Aşadar, scriitorii din exil încercau prin toate mijloacele (scrisului!) să contracareze „umbrele stalinismului cultural" instalat în ţară (vezi „Destin" 24-25/ 1972: 215), ducând o adevărată *politică culturală* împotriva „politizării literaturii", împotriva „degradării programatice" („Destin"1: 5). Sunt multe şi variate articolele şi revistele în care cei care scriau în libertate arătau cu exemple concrete politica din ţară, toate aceste luări de atitudine demonstrând astăzi şi legătura permanentă pe care scriitorii din exil o păstrau cu cei de acasă. Vom mai da un singur exemplu. În rubrica „Negru pe alb" a „Revistei Scriitorilor Români", Monica Lovinescu (pe care o întâlnim, alături de Virgil Ierunca, cu un condei neobosit în a informa pertinent cititorul din exil despre tot ce se întâmpla cultural în ţară) dezvăluie încă o dată „impostura iritantă, stăpânitoare" în ţara în care comuniştii nu mai ard cărţile în pieţe publice, în schimb operează cu perfidie cenzura, iar „punctele de suspensie înlocuiesc rugul şi-l ascund". Mai mult chiar, arată Monica Lovinescu în articolul intitulat *Caragiale în RPR*, se editase un masiv volum (522 de pagini!) al *Publicaţiilor interzise* „până la 1 mai 1948", iar comentatoarea arată în continuare că în România ocupată „toată literatura română de dinainte de 1945 se împarte în două categorii: irecuperabilii şi anexaţii". În aceste condiţii, se întreabă în articol, „care e soarta cea mai jalnică. A scriitorilor cu opere îngropate sau a celor care sunt puşi să spună, cel mai deseori, contrariul a ceea ce au spus cu adevărat"? (Monica Lovinescu: „Revista Scriitorilor Români": 1/1962:121).

În partea a doua a exodului intelectualilor români în ţările europene se pot observa mai multe aspecte, printre care putem remarca o degradare a puterii de coeziune şi, deci, o mai accentuată individualizare auctorială. Şi totuşi … vechea „unire" întru promovarea limbii şi a culturii româneşti în străinătate – chiar dacă mai firav – a continuat. De aceea, în numărul 1/1973 al revistei „Ethos", în „Cuvântul" de început, se justifică (datorită condiţiilor politice din ţară!) apariţia încă unei „reviste în exil": „Da. Pentru că acum începe, de fapt, un nou exil". Este vorba, aşa cum îl numeau iniţiatorii noii publicaţii, de „un exil secund". Întregul „Cuvânt" ar trebui citat pentru o mai clară înţelegere a misiunii şi a rolului pe care şi le asumaseră de bunăvoie aceşti intelectuali. Trecem însă acum la un nou aspect:

2. Înființarea de edituri și tipărirea de carte românească

Subcapitolul acesta ar putea avea drept motto (ca și întreaga lucrare de altfel) o frază din rubrica „Bibliografie românească" a revistei „Destin", în care se afirmă că *„ceea ce nu se poate face astăzi în țară trebuie făcut peste graniță"*. La o analiză a activității lor se poate spune că sub acest crez a activat majoritatea intelectualilor care au ajuns în lumea liberă.

Îndeosebi în primii ani ai exilului când, așa cum se arată în rubrica semnalată mai sus, „tiparnița românească a devenit roaba comunismului", iar „litera ce vede lumina zilei servește doar ca apologetică politică și ca unealtă de descompunere națională" („Destin" 1: 104), editarea de carte în limba română devenise o prioritate pentru asigurarea continuității culturale în valorile sale absolute. Astfel, se înființează în multe locuri edituri și se tipăresc ediții complete, fără distorsionările și „selecțiile" practicate în țară[11], dar tot în exil sunt făcute publice și opere inedite. O trecere în revistă – fie și numai a câtorva dintre aceste opere – poate servi ca o pertinentă exemplificare a acestei laturi a activității complexe a elitei românești din exil. Un prim exemplu: editarea volumului de poezii eminesciene, sub tutela „Asociației Hispano-Române" din Salamanca. După cum se cunoaște și cum am specificat și mai sus, în țară, noile ediții erau cenzurate, epurate de poemele care nu „răspundeau" ideologiei promovate de guvernul pro-sovietic. Dimpotrivă, a prezenta „un Eminescu cât se poate mai adevărat" stătea la baza acestei ediții îngrijite și prefațate de Aurel Răuță, profesor la Universitatea din Salamanca. Semnalarea în revistă a editării acestui volum al poetului nostru reprezentativ nu scoate însă în evidență numai importanța apariției pentru românii din exil, ci și promovarea numelui său (și, implicit, a valorii literaturii române) în țările în care a fost difuzată cartea. Și aceasta se consemnează chiar explicit: „Dar semnificația apariției acestui volum depășește cadrul național. Este prima oară când Eminescu apare în limba lui în vitrinele librăriilor din toată lumea" („Destin": 105). Pentru noi, astăzi, această consemnare vine să întregească, desigur, panorama realității în ceea ce privește activitatea exilului românesc.

Pe aceeași direcție a promovării culturii românești în lume se înscrie și tipărirea unui alt volum în Spania, la Madrid, de data aceasta în limba spaniolă, pentru a avea astfel un impact mai puternic. Este vorba despre *Rumania, pueblo, cultura*[12], semnat de George Uscătescu, volum apărut sub egida Consiliului Suprem de Cercetări Științifice, „una dintre cele mai serioase instituții de cultură din Spania", așa cum se menționează în semnalul din revista citată mai sus, în care se

---

[11] „Indexul implacabil al Moscovei a atins cu anatema pe cei mai de seamă scriitori, atât vii cât și morți. Cartea românească este românească doar fiindcă este scrisă cu alfabet latin. Pentru spiritul ce o animă ar putea utiliza foarte bine pe cel chirilic. Printr-o selecție interesantă, se practică cea mai teribibilă denaturare a operelor, ultragiantă pentru memoria scriitorului și criminală pentru efectul educativ. *Edițiile actuale prezintă un Bălcescu, un Alecsandri, ori un Eminescu get, beget comuniști. Din lira lor au amuțit coardele esențiale, tonurile autentice. Au fost depurați și lansați în circulație publică cu ștampila secerii și ciocanului"* („Destin" 1: 104, s.n.).

[12] George Uscătescu, *Rumania, pueblo, cultura*, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas, Departamento de Culturas Modernas, Madrid, 1951, 240 pag., 23 de ilustrații.

subliniază de asemenea importanţa lucrării, „un adevărat eveniment cultural în această tragică peregrinare a intelectualilor noştri, dincolo de Ţară" („Destin": 105).

Am dat mai sus numai două exemple, pe lângă multe altele. Tuturor acestor volume, ca şi publicaţiilor (exclusiv literare ori cultural-politice) li s-a înlesnit apariţia prin editurile înfiinţate în exil. Câteva dintre cele mai importante au fost: Editura „Ion Dumitru", Editura „Caietele Inorogului", Editura „Carpaţii", Editura „Coresi", Editura „Limite", Editura „Victor Frunză" ş.a. Despre importanţa înfiinţării lor, dar mai ales despre importanţa fiecăreia dau seamă titlurile volumelor, numărul acestora, dar nu în ultimul rând numele autorilor publicaţi.

Astfel, la editura „Ion Dumitru"[13] au apărut peste 80 de titluri – extrem de variate ca tematică – (printre care selectăm pentru a demonstra diversitatea preocupărilor: *Bucovina şi Basarabia* – articole din „Timpul" ale lui Mihai Eminescu, *Morior ergo sum* de G. Ciorănescu, *Tălmăciri din lirica amerindiană*, de Nicolae Novac, cu o prefaţă de G. Ciorănescu, *Şapte cuvinte către tineri,* autor Gh. Calciu-Dumitreasa, *Amintiri politice*, de I.G. Duca, *Insectele tovarăşului Hitler*, de Ion Caraion, *Morminte fără cruce*, de Cicerone Ioniţoiu, *Îndreptar şi vocabular ortografic*, de Sextil Puşcariu şi Teodor A. Naum, *Dissidentul,* teatru, autor Dumitru Furdui şi multe altele). Revistele editate în această editură au fost, pe lângă „Apoziţia", amintită mai sus, „Săptămâna müncheneză", „Curentul", „Limite", „Correspondances" ş.a.

Importanţa deosebită a acestei edituri o vor sublinia doi dintre autorii publicaţi, Nicolae Novac şi G. Ciorănescu: „Atunci când se va scrie istoria culturală a exilului românesc, Editura «Ion Dumitru» va figura, sunt sigur, la loc de cinste, alături de Fundaţia Regală Universitară Carol I, care a fost reînfiinţată la Paris în anul 1951, şi Institutul Român de Cercetări, cu Biblioteca Română din Freiburg, întemeiată în 1941 (sic), nişte aşezăminte care au state de serviciu unanim recunoscute în slujba culturii noastre naţionale" (George Ciorănescu, apud Florin Manolescu: 2003: 177).

Sunt multe aspectele sub care se poate privi activitatea intelectualilor români din exil. Exemplificând numai cu primele două enunţate mai sus şi la o imagine de ansamblu, putem concluziona folosindu-ne tot de „Cuvântul" de început din „Ethos", din care se desprinde importanţa acestor „mesageri" ai luptei întru susţinerea adevăratelor valori ale culturii române şi a continuităţii lor într-un spaţiu liber, de vreme ce în ţară – mai mult la început şi mai atenuat apoi – ele erau distorsionate sau eludate total. „Nu suntem dintre aceia care cred că «turcirea» este condiţia iremediabilă a intelectualului român. Curajul, libertatea şi omenia şi-au găsit şi la noi destui apărători. Unii le-au plătit cu existenţa. *Datoria noastră este de a înnoda* – peste istorie şi peste vremi – *o legătură cu aceşti înaintaşi de onoare*" („Ethos", 1/1973: 5, s.n.).

O a doua concluzie o putem desprinde citând din acelaşi „Cuvânt", dar şi din alte articole din revistele apărute în spaţiul european. Este vorba despre încercarea

[13] Sediul editurii (care purta numele proprietarului) era la München. „Îşi începe activitatea la mijlocul anilor '60, dar este înregistrată oficial ca firmă tipografică în oct. 1976." (Florin Manolescu: 2003: 275). Primele volume tipărite au fost cele ale revistei „Apoziţia".

celor din exil de a păstra „verbul românesc", limba română[14] ferită de *limba de lemn* care era utilizată pe toate căile şi prin toate mijloacele în ţară.

Lupta împotriva distorsionării limbii române, precum şi promovarea culturii române de valoare (prin traduceri, editări, conferinţe) – acestea ar fi cel puţin câteva dintre crezurile care-i animaseră pe cei care îşi asumaseră rolul major de a deveni mesagerii culturii române în Europa, de vreme ce, în România anilor 50, aceasta devenise o anexă a ideologiei şi a culturii sovietice. În plus, atât în primul, cât şi în al doilea exil, un rol important al intelectualilor români din Europa a fost acela de a deveni o adevărată „punte de legătură" cu cei rămaşi în ţară. Mai mult chiar: trăind acum într-un spaţiu al exprimării libere, venind însă mulţi dintre ei din închisorile propriu-zise (sau din „închisoarea" cea mare cu graniţele închise), aceştia şi-au pus pana în slujba dezvăluirii adevărului – ca martori ai istoriei. Ei *nu* „au ales colaborarea cu inchizitorii culturii şi spiritualităţii româneşti" şi *nu* „au ales Academia" (când „mulţi dintre colegii lor preferaseră Temniţa"), ci s-au constituit în „martori" ai vremii şi, neputând „să tacă", aşa cum mărturisea Virgil Ierunca ca imbold al propriei cărţi (*Româneşte*), prin tot ceea ce au scris au realizat o „mărturisire" pentru mai târziu, pentru timpul în care „adevărul îşi va găsi o rostire senină, (iar) nedumeririle vor deveni întrebare" (Ierunca 1991: 3).

Bibliografie

Behring 2003: Eva Behring, *Scriitori români din exil.1945-1989*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Calafeteanu 2003: Ion Calafeteanu, *Exilul românesc. Erodarea speranţei. Documente (1951-1975),* Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Chihaia 2007: Pavel Chihaia, *Scrieri din ţară şi din exil,* vol. I, *Hotarul de nisip*, vol. II, *Trecut şi prezent,* vol. III, *Cultura română şi cultura europeană,* Bucureşti, Editura Paideia.

Eliade 1990: Mircea Eliade, *Profetism românesc(1)*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor.

Eliade: 2005, Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960),* ediţie îngrijită de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade, Cuşa, Vulcănescu 1991: Mircea Eliade, Ioan Cuşa, Mircea Vulcănescu, *Scriitori români din diaspora,* Constanţa, Editura Europolis.

Ierunca 1991: Virgil Ierunca, *Româneşte*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas.

Manolescu 2003: Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1989,* Bucureşti, Editura Compania.

Negoiţescu 1990: Ion Negoiţescu, *În cunoştinţă de cauză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Stănescu 2003: Gabriel Stănescu, *Românii din Lumea Nouă*, Norcross, Georgia, SUA, Criterion Publishing House.

[14] „Revista apare în română pentru a omeni şi în felul acesta verbul nostru cel de toate zilele", stă scris la pagina 5 în numărul 1 al revistei „Ethos", iar în „Revista Scriitorilor Români" (nr. 1/1962, p. 113) se arată că „revista aceasta, apărută nu numai cu colaborarea, dar şi la preţiosul, responsabilul lor îndemn, omagiază memoria unor buni români, care şi-au închinat geniul patriei îndepărtate şi «împărătescului» grai străvechi, cum unul dintre ei definea limba română".

Romanian Writers from Exile: our Messengers in Europe

From a compulsory exile (in Europe and in other continents), the majority of Romanian intellectuals have tried to continue abroad the rich Romanian culture that started before World War II. Some of them wrote or published new books, established publishing houses where they printed Romanian literature; others managed to edit newspapers or magazines.

This paper gives an idea about their complex activity, and focuses on the main subjects of some literary magazines. It also points out this multifaceted activity underlining the fact that these intellectuals (through their books and articles written in Romanian and especially in other languages) became our cultural messengers in the countries where they could find a free place to live and to express themselves.

Craiova, România

Relecturi actuale ale clasicilor literaturii române între miza identitară şi rigorile canonului estetic

Simona ANTOFI

În contextul unei „bătălii canonice" dure între valorile culturale şi naţionale promovate, în literatură, de generaţiile paşoptiste şi postpaşoptiste, şi fermitatea criteriului junimist al autonomiei esteticului, mişcarea de impunere a unui nou canon şi de necesară redimensionare a celui vechi este înfăptuită cu multă ştiinţă şi înţelegere a fenomenului de receptare specific, de către Titu Maiorescu, care pune la punct şi execută cu precizie etapele unei binecunoscute politici culturale.

Astăzi, când „*naţionalul* şi *supranaţionalul* nu mai sunt reprezentaţi prin cei doi versanţi tradiţionali ai patrimoniului, între care nu există corespondenţe directe, ci numai *corespondenţe* simbolice" (Costache 2008: 8), ca şi în epoca de la 1848, elementele care compun canonul sunt girate de raportul dinamic dintre imaginile sinelui şi ale Celuilalt, de gradul de reprezentativitate şi de miza identitară pe care şi-o poate asuma literatura. Procesul de identificare a sinelui, prin mişcarea formelor literare, ascultă de aceleaşi comandamente astăzi, când *miturile fondatoare* – din unghi cultural şi naţional – sunt reevaluate, şi în epoca Junimii, când, potrivit lui Iulian Costache, se pun bazele imaginii publice a poetului naţional, imagine perpetuată, în datele ei esenţiale, până astăzi. Demonstraţia se face, în principal, pe ediţiile de poezie eminesciană îngrijite de Maiorescu, pe „speciile extra-literare de discurs", considerate, pe bună dreptate, „ambreiori de imagine" (Costache 2008: 18), ca şi pe formele şi tipurile de receptare a textelor poetice eminesciene, în epocă. Dirijarea procesului de receptare şi a imaginii publice a poetului – asociate modelului romantic al geniului, a cărui operă şi conduită sunt plasate sub semnul excepţionalităţii – dovedesc o bună cunoaştere a pieţei culturale şi o practică de management cultural fără fisură. Ca urmare, eul liric intră în scenă asumând poza singurătăţii romantice a poetului, poezia inaugurală a volumului oferind scenografia simbolică necesară (*Singurătate*), şi iese autentificând imaginea, tot romantică, a poetului neînţeles de contemporani (*Criticilor mei*) (Costache 2008: 20).

Negocierea şi acceptarea poetului de către publicul epocii, în virtutea unei ipostaze generice (ne)asumate (a se vedea *abaterea* de la direcţionarea junimistă din *Epigonii*) presupune o dublă orientare retorică, spre „oferta maximei deschideri a poeziei în raport cu publicul" – „retorica de maximă accesibilitate a romanţei", şi spre gnomism, „ca ofertă sapienţială menită a construi un orizont de aşteptare comun între cititor şi text, pe baza inducerii unui fond de credinţe comune" (Costache 2008: 20).

În volumul de restituiri şi reconsiderări critice referitoare la activitatea jurnalistică a lui Eminescu, *Eminescu. Proza jurnalistică,* Monica Spiridon reconstituie, cu instrumentele analizei discursului, acordate demersului istorico –

literar explicativ și perspectivei identitar – simbolice, imaginea percepută, până acum, doar în fărâme, a scriitorului, dând coerență de ansamblu operei acestuia prin integrarea tematică și stilistică a unui segment pe nedrept neglijat. Inseparabil de o *Mare Narațiune Identitară*, ba chiar contribuind în mod decisiv la constituirea acesteia, poetul a fost transformat, dincolo de literatură și de miza estetică a acesteia, într-un argument național irefutabil, pornindu-se de la coordonatele simbolice ale dacismului său, proiectat în elementele poetice ale unui *Paradis identitar* specific.

Principal cartograf al spațiului nostru identitar, Eminescu, în calitate de poet național, reunește și, în mare măsură, creează „o serie de unități esențiale ale gramaticii naționale românești”, la nivelul „vizionarismului spațial bazat pe o logică a armoniei între incompatibile” (Spiridon 2003: 8). Miza – și mirajul – unui discurs fondator – identitar multifuncțional a făcut posibil transferul elementelor eminesciene ale paradisiacului *illud tempus* în discursuri cu orientare și finalitate pragmatică – politică, ideologică, morală etc. (Spiridon 2003: 9). Ca urmare, este necesară o deconstrucție, premergătoare asumării critice, a imaginii poetului creator de mituri întemeietoare, și a scriiturii sale, de dincoace și de dincolo de istoricul și de controversele receptării.

Re-evaluarea canonului în sine, cu obligativitatea prezervării criteriului estetic, necesită un demers critic multiplu orientat care, pentru Monica Spiridon, înseamnă aducerea în prim-plan a prozei jurnalistice eminesciene, ca model reprezentativ al scrisului publicistic românesc. Situată pe coordonate arhetipale certe, scriitura relevă, pe de o parte, un gazetar „cu orizont informativ pozitiv”, „cu scrupulul citatului exact”, călăuzit de un „coeficient indiscutabil de profesionalism”, un polemist și un pamfletar de temut, iar pe de altă parte, „un discurs cu dominantă sacerdotal – vizionară, care transferă datele unei utopice «vârste de aur», intim asumate, asupra datelor istorice concrete” (Spiridon 2003:13–14).

Formula și constantele discursului critic eminescian, în varianta sa clasică, adică pătrunsă în mod subiectiv – necesar de adevărul textului literar și departe de orice *parti-pris*-uri ideologice, conceptuale ori de altă natură, se regăsește în cartea lui George Gană, *Melancolia lui Eminescu*. Textul critic se vrea a fi unul de receptare a operei poetice eminesciene sub semnul *melancoliei*, concept – cheie și instrument metodologic în virtutea căruia romantismul fundamental, ca opțiune și atitudine poetică, se regăsește în coordonatele sale europene și particular eminesciene.

Înregistrând istoricul și variațiile conceptuale ale *melancoliei*, precum și locul lui Eminescu în raport cu acestea, criticul schițează o imagine coerentă – și pe deplin cooordonată expectațiilor lectorului avizat de astăzi – a epocii romantice. Pe deplin acceptabilă, azi, imaginea unui Eminescu structural melancolic trebuie să le fi părut anacronică cititorilor din epocă, întrucât, la 1850, formula romantică a *melancoliei* intrase, deja, în declin. Istoria particulară a *melancoliei* eminesciene – corelată cu o serie de teme fundamentale, precum *timpul* și *moartea* – este căutată în desfășurarea istoriei spiritului creator și, adesea, identificată cu aceasta.

Suportul formal al tonalității și al atitudinii poetice melancolice capătă relevanță în plan ontologic, întrucât transferă ritmurile cosmice – prelungindu-le sonor și ritmic – textului poetic însuși:

> într-o măsură foarte mare efectul poeziei lui Eminescu se datorește perpectivelor prelungi ale imaginilor, ecourilor pe care versurile le produc nu doar prin sonorități, importante și ele, dar și prin faptul că răsună în această cutie de rezonanță extraordinară (Gană 2002: 144).

Și iată, într-o formulare care sintetizează întrega demonstrație, cu premisele, argumentele și miza ei, punctul de vedere al autorului :

> sursa primordială și cea mai productivă a lirismului eminescian este un anumit sentiment existențial: melancolia, înțeleasă într-un fel mai profund și mai complex decât în vorbirea uzuală, adică în sensul consacrat, care face din ea o categorie culturală de o mare relevanță pentru literatura modernă (Gană 2002: 325).

Încercând să acrediteze ideea unui Eminescu nemarcat de stigmatele fizice, psihice și morale pe care i le atribuie, printre alții, Călinescu, Ilina Gregori așază existența berlineză a poetului în contextul cultural al epocii și propune o serie de relecturi – cu deosebire incitante – asupra unor texte emineciene antume și postume. În mod deosebit atrage atenție exercițiul hermeneutic aplicat nuvelei *Sărmanul Dionis*, primită cu destulă reticență de societatea erudită a Junimii și cu nepăsare de publicul larg. Departe de a accepta ipoteza lecturii nuvelei ca ansamblu de mărci structurale și semantice ale textului fantastic, Ilina Gregori pornește de la premisa interpretativă conform căreia „elementele de bază ale narațiunii clasice", „eroul și acțiunea" (Gregori 2002: 68). dirijează semnificația de ansamblu a textului către un montaj narativ bazat pe monotonie și pe suprapunerea perpectivelor. Nu personajul – cu identitatea ambiguizată în mod fundamental prin suspendarea funcției de atribuire de referință unică și unitară, a numelui propriu – își povestește viața, ci „un narator anonim", care „interpelează neimplicit cititorul" și „i se adresează indirect, prin comentarii colorate subiectiv, cu privire la erou" (Gregori 2002: 71).

Mai mult, acest narator se transferă când în spațiul intradiegetic, luând pe seama sa, pe de-a-ntregul, în mișcarea discursului despre personaj, existența acestuia, când în exterior, distanțându-se și invitând cititorul la a împărtăși un punct de vedere aparte asupra statutului personajului și al narațiunii. Faptul este de natură să explice „expansiunea visului în realitate", instanța naratorială, „enigmatică, nici autor, nici personaj", fiind „răspunzătoare de ambiguitatea semnalelor onirice" (Gregori 2002: 74). De asemenea, raporturile izomorfe dintre personaje – Dan // Dionis, Maria – iubita lui Dan / Dionis // mama lui Dionis – accentuează refuzul sistematic al scriitorului de a subscrie codurilor și convenției romantice a textului fantastic. Mai degrabă figuri cu semnificație fluctuantă, la nivelul textului numele proprii blochează constituirea unitară a personajelor în așa fel încât Dan și Dions „nu sunt nici *unul,* nici *doi*", iar naratorul „nu e un *al treilea*". Asociind visului – ca experiență existențială fundamentală, așa cum credeau romanticii – virtuți și deschidere metafizică, adică

> pentru a vorbi despre „eul adevărat", mereu *altul* și totuși în veci *același,* despre visul adevărat și nu despre „simplele vise", Eminescu are nevoie de un limbaj nou, în concordanță cu viziunea sa metafizică (Gregori 2002:77).

Problematica identității Eului și a raportului său cu Celălalt stă la baza scriiturii, cu structura sa iterativ – simbolică, și în *Avatarii faraonului Tlá*. Aici, continuitatea transistortică a culturilor, ontologia onirică și cultul Egiptului se

corelează în sensul unei demonstrații simbolice: în dimensiunea cu totul particulară a vislui fundamental al omenirii, toate civilizațiile comunică între ele, în simultaneitate, tot așa cum refac legăturile, în inconștient, cu acea *patrie* eternă a omenirii, Egiptul. În această ordine de idei, preocupările poetului pentru folclor se explică prin convingerea acestuia în caracterul monadic al popoarelor, al națiunilor, care nu exclude, ci dimpotrivă, putința comunicării, pe căi onirice privilegiate, unele cu altele. Intenția poetului ar fi fost să identifice manifestările „sufletului popular" căci, dacă etnopsohologia și disciplinele înrudite : istoria, psihologia, antropologia, etnografia, etnologia, lingvistica – îi servesc instrumentarul de lucru necesar, ceea ce Eminescu încearcă să găsească sunt „documentele conștiinței etnico–naționale", „formulele identitare pe care și le elaborează comunitățile" (Gregori 2002: 96).

Considerat celălalt reper identitar, valorizator al specificului național în forme și structuri literare proprii, Caragiale (re)așază lumea în conformitate cu o viziune dramatică asupra existenței, pe care o transferă și personajelor sale, în special personajului - narator numit, adesea, *nenea Iancu*, instanță duplicitară în litera și în spiritul textului care îl poartă.

Sintagma *theatrum mundi* se cuvine asociată spațiului diegetic pe care îl construiesc comediile și *momentele* caragialiene, jocului (inter)textual care-i transformă poe autor și pe cititor în partenerii unui contract de lectură, în posesia unei reguli comune a jocului cu și de-a literatura. Spiritul histrionic al autorului se relevă în natura oblică – subtextuală – a comunicării literare, în spațiul secund al producerii de semnificații în care, odată intrat, „lectorul e silit să stea continuu la pândă", căci „scriitorul clipește complice din ochi abia perceptibil" (Vartic 2002: 117).

Filosofia de viață – și o practică existențială îndelung exersată – care se ascunde în spatele privirii complice a naratorului, sau a lui *auctor in fabula*, se corelează unui model al lumii pe care structura volumului de *Momente* îl desenează meticulos. Între *momentele* „ilustrative pentru anumite *situații* umane fundamentale" și „instantanee ale cotidianității" (Vartic 2002: 93), funcționează principiul universal al *temei și al variațiunilor*, a cărui productivitate la nivel textual și diegetic este binecunoscută. Așa se explică faptul că, asupra lumii caragialiene, planează neliniștitor – pentru cititorul avizat, desigur, căci personajele caragialiene se bucură de o inconștiență care le împiedică propria condiție de a deveni tragică – bănuiala că, în bună măsură, această lume, ca și limbajul care o constituie, este formată numai din aparențe, și acelea interșanjabile.

Ca „simpli purtători ai unui discurs fix, autoritar", protagoniștii *Momentelor* „sunt lipsiți de realitate lăuntrică" (Vartic 2002: 78–79) și, tocmai de aceea, susceptibili de a fi oricând dublați – conform tehnicii textuale *viceversa*, devenită principiu ontologic al lumii caragialiene – de un seamăn în care personajul se regăsește, cu datele sale esențiale. Figura simbolică a acestei lumi moftologice este *cadrilul*, procedeul comic al *qui-pro-quo*-ului devine „emblema unui mod de existență" (Vodă Căpușan 2002: 66), iar *carnavalul* substituie orice mod posibil de ființare cu jocul măștilor și al identităților pulverizate. Lumea caragialiană funcționează aidoma unui mecanism bine uns, reglat pe coordonatele „ritmului înnebunitor al goanei (Vodă Căpușan 2002: 58), și pe principiul iterației. Sintaxa repetitivă a piesei *D-ale carnavalului* este ea însăși o figură textuală a lumii în

viziune caragialiană, a unui spațiu identitar în care indivizii sunt interșanjabili, valorile răsturnate iar comicul se întâlnește, asimptotic, cu tragicul.

Fie etern Catindat, care nu este încă, dar ar putea deveni ceva, fie Amicul X, fie Leonică Ciupicescu, antipersonajul balzacian, argument al unei antipoetici realiste (Vodă Căpușan 2002: 45), conform căreia detaliul își pierde funcția caracterologică și identificatoare, „Moftangiul nu mai este un in-divid" (Vodă Căpușan 2002: 46), ci „jocul unor aparențe înșelătoare pe un fundal vid" (Vodă Căpușan 2002: 44). Anonimatul deplin, mediocritatea și depersonalizarea situează personajul caragialian în avangarda (anti)tipologiilor literare din secolul al XX-lea.

Analizând comportamentul lexico–semantic al *țal*-ului, în momentul caragialian omonim, Liviu Papadima descoperă, în țesătura de suprafață a textului, deschideri inedite către ontologia universului caragialian, unul al atotputerniciei tiranice a cuvântului, în regia căruia lumea însăși – și locuitorii ei – se vede, periodic, golită și, în mod neașteptat, reîncărcată cu semnificații. Postura de orator – narator a lui *nenea Iancu* girează un „cod interpretativ de ansamblu" în virtutea căruia „lumea" („contextul pragmatic") și „infinitivul imperativ" devin „coincidente într-o zonă a iluzoriului" (Papadima 2007: 78). Dinamicii semnificației contextuale a *țal*-ului îi corespunde, izomorf, o inedită dinamică spațială, într-o temporalitate suspendată, care exclude devenirea, și în care principiul enumerării funcționează ca instrument ontologic.

De la „gramatica țalului" la infinitivul imperativ, totul se organizează, ca text și ca lume, în jurul unui „maestru al regiei", Mitică, în spatele căruia, duplicitar în discurs și în atitudine, *nenea Iancu* propune și întreține un contract de lectură transferat „într-o ordine secundă a discursului" (Papadima 2007: 82). Silit să citească printre rânduri, lectorul percepe ironia și chiar sarcasmul, pe alocuri, al unui autor care se poate presupune că își transferă punctul de vedere naratorului, lui *nenea Iancu,* eficient infiltrat în lumea personajelor și a textului, capabil să discrediteze personajele preluându-le, acid ironic, discursul și mimându-le comportamentul. De altfel, „făcând pe naratorul, autorul se dezice de naratorul care voia să pară autor, cel care voia să impună, retoric, o «teorie»" (Papadima 2007: 95), în prima parte a schiței. Această accentuare a multiplicării vocilor și a perspectivelor, în *Momentele* caragialiene, reprezintă o eficientă reciclare postmodernă a unui autor canonic.

Încercând să propună (și să impună) o relectură proaspătă a piesei caragialiene de referință, *O scrisoare pierdută*, Gelu Negrea își începe demonstrația cu o remarcă bine întemeiată: personajele piesei sunt producătoare, consumatoare, vehiculatoare, beneficiare și, totodată, victime ale textelor. Ofensiva textelor este atât de puternică încât o aparent banală telegramă se poate transforma într-un „obiect estetic pur" (Negrea 2002: 10), iar textele non-orale articulează *relieful epic* al piesei.Deși își propune drept premisă o nouă grilă de lectură a *Scrisorii pierdute*, facilitată de eficiența compozițională și de semnificație a textelor non-orale, cartea nu le pierde din vedere nici pe cele *orale*, adică discursurile, destul de numeroase pentru a li se recunoaște și lor o funcție aparte în elaborarea lumii posibile a comediei.

Personaj deloc controversat prin tradiție – deși ar merita – Cațavencu apare, prin tipul de discurs folosit, dincolo de „suflul comic devastator", de „magia lingvistică" (Negrea 2002: 27) ce poate înșela un cititor neexperimentat, drept un

autentic susţimător al progresului, al descentralizării, cu stofă de analist economic şi de vizionar. (Re)abilitarea acestui personaj se face prin eliberarea sa de ceea ce s-a presupus, într-o îndelungată tradiţie exegetică, a fi intenţionalitatea auctorilă. Iar explicaţia devierilor de limbaj ale personajului, atât de amuzante mai ales după ce au fost scoase din context, poate fi acceptată fără rezerve:

> Grandomania, în ceea ce-l priveşte, nu este o tară psihică, ci reflexul unei autoevaluări deloc lipsite de realism. Discursul lui înglobează permanent două nivele – local şi naţional – întrepătrunse şi interşanjate capricios până la confuzie. Uneori, tendinţa navigării simultane pe două paliere îl azvârle în voluntarisme retorice ce se soldează cu viguroase sărituri peste herghelia logicii, cu piederi ale uzului raţiunii şi, pe cale de consecinţă, cu abandonarea rigorii în raportarea la sistemele de referinţă adecvate (Negrea 2002: 28).

Stăpân pe tainele oratoriei, jucându-şi discursul ca pe o scenă, posesor al scrisorii, Caţavencu totuşi pierde.

Eliberate de poncifele tradiţiei critice, personajele piesei par a fi „negative", dar realitatea lor este „pozitivă", tot aşa cum, acolo unde te-ai aştepta mai puţin, dincolo de cortina comicului poţi găsi o declaraţie de dragoste profund pură, precum aceea a Vetei către Chiriac.

„Posibilul caracter reprezentativ al operei lui Creangă pentru identitatea tipologică a literaturii române" (Diaconu 2002: 62) obligă, crede Mircea A. Diaconu, la o disociere între componentele de natură identitar – simbolică ale scriiturii, în *Amintiri din copilărie*, şi mărcile stilistice inconfundabile ale autorului care creează, pe deplin conştient de actul său, între coordonate structurale ferme, asumate ca argumente în favoarea criteriului estetic. Ca urmare, umorul şi situarea în contexte identificabile în proverbe şi zicători leagă textul de ficţiune memorialistică al *Amintirilor din copilărie* şi monografia – atât cât se poate vorbi despre aceasta – de structura de profunzime a spiritului românesc. Iar „capacitatea concentrării şi organizării într-o structură unitară" şi „intuiţiile auditive şi arhitectura interioară dezvăluită în veritabile scenarii dramatice" (Diaconu 2002: 64) sunt semnele limpezi ale amprentei auctoriale asupra scriiturii şi asupra eventualelor ei modele şi surse folclorice.

Liviu Papadima este şi mai ferm în a susţine – şi a demonstra – aparteneţa *Amintirilor* la formele literaturii culte de ficţiune, structura faptică senzaţională, anecdoticul şi umoristicul derivând, în mod evident, din felul spunerii, şi nu din mesajul propriu-zis. Mai mult, criticul afirmă limpede, de la bun început, „desprinderea lor [a *Amintirilor*] de orice situaţie de comunicare conjuncturală", cunoscutul îndemn al povestitorului nefiind decât o (falsă) „declaraţie de intenţie" care „subliniază răsfrângerea interioară a discursului"(Papadima 2007: 43). Esenţială, pentru demonstraţia criticului, este situarea spaţio – temporală într-o totală nedeterminare, specifică nu relatărilor personale – aşa cum s-a acreditat, de-a lungul timpului, de către o parte a criticii de specialitate – sau formulei de tip Bildungsroman, ci unei scriituri care se serveşte de instrumentele oralităţii cu scopul de a institui un pact de lectură complex. Pe de o parte, „în plan scriptural", lumea satului şi a copilăriei este percepută ca fiind îndepărtată, însă amplasată „într-o mirabilă desprindere spaţio – temporală, în ciuda tuturor elementelor concrete care permit recompunerea trasdeului biografic". Pe de altă parte, „în planul oralităţii", crede criticul, „ne aflăm chair în miezul ei" – adică al lumii satului. Între cele două

niveluri textuale se cuvine situată, ca o „formulă de neutralizare a opozițiilor", motivația primă a scriiturii din *Amintiri*, și anume recuperarea și păstrarea, în scris, a unor secvențe biografice a căror relevanță depășește cadrul strict individual.

Toate aceste recuperări necesare, justificate prin judecăți de valoare, demonstrații critice și exerciții impecabile de lectură arată cum bătălia actuală pentru canon obligă la o (re)definire a identității culturale românești prin oferta esteticește validată a literaturii.

Bibliografie

Costache 2008: Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, Bcurești, Editura Cartea Românească.

Diaconu 2002: Mircea A. Diaconu, *Ion Creangă. Nonconformism și gratuitate*, Cluj – Napoca, Editura Dacia.

Gană 2002: George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Gregori 2002: Ilina Gregori, *Studii literare*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Negrea 2001: Gelu Negrea, *Anti – Caragiale*, București, Editura Cartea Românească.

Papadima 2007: Liviu Papadima, *Mai are timpul răbdare ? Studii și eseuri de istorie și critică literară*, București, Editura Curtea Veche.

Spiridon 2003: Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, București, Editura Curtea Veche.

Vartic 2002: Ion Vartic, *Clanul Caragiale*, Cluj – Napoca, Editura Biblioteca Apostrof.

Vodă Căpușan 2002: Maria Vodă Căpușan, *Caragiale ?*, Cluj – Napoca, Editura Dacia.

Re-reading Romanian Classics: Between the Identitary Goal and the Limits of the Aesthetic Canon

The Postmodern phenomenon argues the literary canon issue as well as the validity of the aesthetic criterion in critically evaluating literature, fact that permanently points out the author's standardization problem. The contemporary re-reading Romanian classics is placed under the same issues of cultural identity, as literary Postmodernity does. The critical revival of canonic values may be instrumented by means of particular critical discourse re-construction within the Postmodern ruptures, under the authority of the most important literary works, or through a sustained deconstruction of the literary canon itself, but always within the limits of aesthetic values. The analysis of classical writers' works may become object of the metadiscourse itself. Such a discourse is, therefore, oriented upon the newest specialized approches belonging to different critics, thus mirroring various lecture patterns that canonic literary texts accept or not.

Focusing on some representative texts, different theoretical-methodological oppinions of the contemporary critics will be commented upon in this two-sided approach. On the one hand, the present paper will discuss the argumentative and persuasive dimmension of critical discourse, as well as the critical ideology within the text. On the other, the second point in focus is represented by the way in which the canon battle covertly implies re-defining cultural identity through authentical, valuable literary models.

Galați, România

Bestsellers și blockbusters.
Practici și strategii competitive în industria de carte din România

Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI

După decembrie 1989, scăpați dintr-o dată de constrângeri și interdicții, eliberați de un *post* impus peste voința lor, românii s-au deschis, nediscriminatoriu, aproape bulimic, spre mai toate adierile (sau, de-a dreptul, curentele) culturale *noi* (pentru ei) sosite din mai toate zările – mai ales din cea apuseană. Apetitul lor enorm pentru informația până atunci sever controlată, manipulată și restricționată (pe filieră politică, dar și prin mijloace/constrângeri de natură economică) s-a însoțit curând (semn de perspicace adaptabilitate!) cu interesul (evident sau voalat) pentru identificarea și experimentarea diverselor moduri legale prin care puteau să o rupă (eficient) cu uniformitatea prescrisă de regimul totalitar, prin care puteau (în sfârșit!) *să iasă din rând* și să acceadă la *faimă* și *bogăție* – țeluri vizate firesc, dezinvolt, fără false pudori, de cetățenii de rând trăitori în „putredul capitalism". Cum în acest context brusc și considerabil lărgit, dincolo de valoarea sa interioară „absolută", spirituală, „abstractă" cartea și-a revelat și potențialul de produs susceptibil de a genera profit (substanțial), oportunitatea a fost repede sesizată și intens exploatată: într-un timp extrem de scurt, piața românească de carte literalmente a explodat. Peisajul „de după" a fost marcat de transformări considerabile și ireversibile; chiar dacă au urmat numeroase mișcări șovăielnice, fluctuații spectaculoase și schimbări derutante de direcție, chiar dacă tatonările și experimentele desfășurate (cu succes sau fără) au părut (cum au și fost!) mai degrabă stângace, haotice, nesistematice, n-a mai fost cale de întoarcere[1]. Panoramarea (fie și *à vol d'oiseau*) a activităților (și a politicilor – măcar implicite) desfășurate de editurile românești (multe și foarte diverse, din varii puncte de vedere) în aceste aproape două decenii de libertate (libertate primejduită însă de ignoranță trufașă, de lipsa de măsură și de program) evidențiază o serie de „tipare comportamentale" demne de analiză și evaluare (fără patimă sau prejudecăți), precum și modele (mai mult decât onorabile) de reușită.

În cele ce urmează, vom trece sumar în revistă câteva „rețete de succes" (mai mult sau mai puțin originale), câteva modalități prin care unii factori implicați în producția de carte din România tentează producerea de *blockbusters*, de *best(-)sellers* explozive în sfera literaturii de ficțiune. După cum se poate lesne observa (observația fiind, nu de puține ori, însoțită de o reacție de năduf!), în mai toată lumea

[1] Aceasta deși, paradoxal, unele atitudini și deprinderi „de odinioară", trădând o mentalitate provincială, lipsă de profesionalism și de corectitudine, au rămas în uz *la vedere*, fosile cu totul netulburate de schimbarea de paradigmă, funcționând aberant, dar „la turație maximă" – și, culmea, neratând să înregistreze profit!

terminologia *elocventă* a succesului este importată (întocmai ori cu minime adaptări) din limba engleză (cu precădere, din engleza americană). *Best(-)seller* este un produs care se vinde foarte bine, care este, aşadar, în... *topul* vânzărilor. Prin uz excesiv însă, „blazonul" pare să se fi corodat/erodat, coborând spre zona mediocrităţii; pare să-şi fi pierdut forţa de *impact* – împrejurare în care se recurge, cum era de aşteptat, la alte „etichete", mai „proaspete", mai „percutante". Acestea comunică ideea de reuşită bruscă, de succes de proporţii deloc sau nu în întregime anticipate – deşi, practic, reuşita produsului respectiv este rezultatul normal al unui proces de promovare organizată şi profesionistă (uneori chiar agresivă), care tocmai eficienţa (maximă) o vizează. Într-o societate (globală) extrem de competitivă, în care afirmarea este îngreunată, relativizată, fragilizată şi efemerizată de concurenţa numeroasă (neîncurcându-se în scrupule ori menajamente), paradigma succesului este (probabil justificat) dominată de invocarea inconştientă[2] a violenţei. *Hit*-ul este o „lovitură" de zile mari pe piaţa produselor şi evenimentelor muzicale sau cinematografice (în general, din industria *entertainment*-ului) – iar *megahitul* este un megasucces, o „lovitură" de-a dreptul năucitoare, care-i lasă perplecşi (vorba vine!) pe toţi, public şi producători deopotrivă. Tot dintr-un domeniu apt să atragă irezistibil masele, să le polarizeze, să le manipuleze şi să le magnetizeze... finanţele – cinematografia – provine şi spectaculosul termen *blockbuster*[3], „un succes *dinamită*". Folosit iniţial pentru a desemna metaforic un film generator (împreună cu toată „linia" de produse derivate) de uriaşe profituri financiare, termenul a fost însuşit apoi şi de industria de carte (cu atât mai mult cu cât unele *film/media franchises* precum *Star Track* ori *Star Wars* implică în susţinerea *mărcii* şi editarea de cărţi – în cazul în care nu sunt chiar *generate* de cărţi, v. *The Lord of the Rings*,

---

[2] Ori, poate, subliminală – dacă ne decidem să nu acordăm mediilor, cu prea mare uşurinţă, prezumţia de nevinovăţie.

[3] *Blockbuster* (engl.) – substantiv compus (*noun*; [American] usage: *offten attributive*); aparţine unor registre stilistice neprotocolare ("informal/colloquial/slang"); datează (cu aproximaţie) din anii 1940-1945 (cf. *Random House Unabridged Dictionary*, Random House, 2006), când au fost fabricate şi lansate bombele atomice asupra oraşelor Hiroshima şi Nagasaki; are două sensuri (al doilea provenit, pe cale metaforică, din primul):

1) „bombă de mari dimensiuni, cu un ridicat potenţial distructiv" –"a very heavy and effective aerial bomb" (*The Cassell Paperback Dictionary*, New Edition, Cassell, 1998); "a large, aerial bomb that can demolish a large area" (*Webster's New World Roget's A-Z Thesaurus*, Wiley Publishing, 1999); "an aerial bomb containing high explosives and weighing from four to eight tons, used as a large-scale demolition bomb" (*Random House Unabridged Dictionary*, Random House, 2006); "a large bomb used to demolish extensive areas (as a city block)" (Dictionary.com. *WordNet® 3.0*. Princeton University, *http://dictionary.reference.com/browse/blockbuster* – date accesate pe 11 septembrie 2008);

2) „produs cultural/artistic de mare succes (comercial, mai ales) [un (*mega*)*hit*], (foarte) costisitor şi beneficiind, în general, o amplă şi intensă campanie de promovare" – "a particularly effective or successful thing or person; a very successful and profitable film or book" (*The Cassell Paperback Dictionary*, New Edition, Cassell, 1998); "a particularly powerful, forceful, or effective person or thing; specif., an expensive or pretentious film, novel, etc. intended to have wide popular appeal" (*Webster's New World Roget's A-Z Thesaurus*, Wiley Publishing, 1999); "a film, novel, etc. that has been or is expected to be highly successful" (*Collins Essential English Dictionary*, 2nd edition, Harper-Collins Publishers, 2006), "something, such as a film or book, that sustains widespread popularity and achieves enormous sales" (*The American Heritage Dictionary of the English Language*, Fourth Edition, Houghton Mifflin Company, 2000, updated in 2007); "a motion picture, novel, etc., esp. one lavishly produced, that has or is expected to have wide popular appeal or financial success" (*Random House Unabridged Dictionary*, Random House, 2006).

Harry Potter).

În funcție, fără îndoială, și de caracteristicile publicului larg local (orizontul general de așteptare, cultura mediatică, puterea de cumpărare, gradul de sofisticare tehnologică), producția românească de carte nu mizează semnificativ pe „găselnițe" revoluționare, *hi-tech*, cum sunt cărțile electronice/*e-books*[4] (tentativele existente sunt timide, sporadice). De asemenea, încă nu au apărut aici inițiative de gen *print on demand* aidoma celor lansate recent de rețele internaționale de distribuție precum Amazon și Barnes & Noble, companii precum Ingram Industries ori edituri precum Simon & Schuster, deși avem încredințarea că editurile românești puternice, având o politică și o filosofie de funcționare profesioniste și coerente și dispunând de o logistică adecvată, ar putea obține profituri substanțiale pe acest palier (indiferent de tipul de literatură – ficțională sau non-ficțională – tipărită astfel la comandă).

Industria românească de carte *ilustrează* însă, în anumite privințe (importante, chiar esențiale) și prin intermediul câtorva reprezentanți de marcă (în speță, edituri – mai ales cu capital privat), intenția și decizia de sincronizare cu direcțiile și tendințele din spațiile cultural-geografice unde acest *business* nu este cu nimic mai prejos, în nicio privință, decât alte afaceri care aduc profituri uriașe și chiar construiesc imperii financiare. Cu precădere în ultimii zece ani, tipărirea, editarea, distribuirea și desfacerea/vânzarea cărților în România s-au profesionalizat (sigur, nu în masă, dar în proporții merituoase), consecințele acestei *updatări* necesare fiind binemeritata prosperitate a factorilor implicați cu responsabilitate în proces și cuvenita limpezire, cernerea valorilor autentice: întreprinzătorii imprudenți, diletanți, ne-/dezorganizați, lipsiți de onestitate au dat faliment între timp, n-au rezistat competiției care a impus standarde tot mai înalte. Dar la fel de adevărat este și faptul că, în ultimă instanță, asigurarea performanței a fost decisiv condiționată de infuzia masivă de capital – o hotărâre și un risc pe care, după toate aparențele, nu și le-au asumat la noi decât persoane și companii particulare. Conform legii aspre a concurenței, resursele limitate/insuficiente au eliminat, din păcate, din cursă și întreprinzători demni de respect.

Cele câteva edituri majore din România s-au impus grație coordonării atente a sectoarelor/etapelor producției de carte, acestea, la rândul lor, fiind proiectate riguros, susținute prin investiții inteligente (în autori autohtoni cu – potențială – priză la public, în *copyright*-uri valoroase, în personal calificat și dedicat, în

---

[4] Pe lângă 1) *avantaje* considerabile:

a) volum mare de informație stocat într-un spațiu redus; b) costuri mici de copiere și stocare; c) ajustabilitatea mărimii fonturilor și a celorlalte informații grafice; d) posibilitatea căutării automate în text a unor cuvinte sau sintagme; e) comoditate și eficiență sporite în distribuire și desfacere,

cărțile electronice prezintă și 2) *dezavantaje* ori *riscuri*, deloc neglijabile:

a) necesită un dispozitiv de citire relativ costisitor, un *e-book reader* (Amazon Kindle și Sony PRS-500 Reader sunt cele mai de succes produse de acest tip), a cărui funcționare presupune asumarea nu numai a costurilor energiei electrice consumate, ci și a riscurilor implicate de acest mod de alimentare; b) pot fi „corupte"/alterate sau pot deveni imposibil de accesat din cauza disfuncționalităților sau defectării *reader*-ului; c) ca și alte informații stocate electronic, sunt/se pot dovedi incompatibile cu alte sisteme sau versiuni de programe; d) o carte electronică virusată le poate infecta și pe celelalte stocate pe *e-reader*; e) distribuirea lor nu poate fi controlată eficient și pot cădea oricând pradă acțiunilor de *hacking*.

tehnologie performantă, în materiale de calitate superioară) şi realizate metodic, consecvent, fără compromisuri. Se poate observa că, în comparaţie cu ultimul deceniu al secolului trecut, astăzi au scăzut drastic imprudenţele, gafele şi infracţiunile comise (nonşalant, aproape cu superbie) de editori care „slobozesc" tiraje-fluviu de texte traduse prost în limba română (şi, pe deasupra, într-o *română* proastă!), de texte ciuntite, de texte reeditate fără menţionarea numelui traducătorilor (din nepăsare şi/sau pentru a evita plătirea drepturilor de autor către aceştia), de texte neglijent tehnoredactate, abundând în erori şi tipărite în condiţii grafice (sub)mediocre (uneori de-a dreptul mizere). Planurile editoriale de succes sunt concepute de (echipe de) persoane cultivate şi informate, cu intuiţie/fler şi, deopotrivă, cu aplomb, aşadar bizuindu-se pe o înaintare fermă, sigură, organizată, dar şi dispuse să experimenteze, să încerce şi implementarea unor proiecte originale (poate că şi riscate) – cum este, de pildă, pariul (câştigat cu brio) al Editurii Polirom constând în promovarea unei întregi serii de tineri scriitori români.

Cum toate editurile de prim plan din România publică masiv literatură de ficţiune urmărind concomitent, la vedere sau în mod subiacent, două „fire" – literatura universală şi literatura română –, credem că este interesant să urmărim puţin modul în care sunt gândite cele două „sectoare", pentru că astfel putem decela caracterele esenţiale ale raportului cu străinătatea *din perspectiva noastră*[5]. Aşadar, de multe ori (şi poate că dintr-o inerţie de gândire), în cadrul politicilor editoriale din spaţiul cultural-geografic românesc literatura scrisă de autohtoni este considerată/reprezintă un domeniu sau o colecţie/un set de colecţii *aparte*, acesta fiind şi criteriul de diferenţiere (primul sau singurul) în raport cu restul literaturii de ficţiune publicate de o editură sau alta, literatură reunită sub „umbrela" atotcuprinzătoare a denumirii *literatură universală*. Literatura română şi cea universală sunt astfel păstrate *separat(e)*, deşi poate că ar cam fi timpul să ne scuturăm de anumite inhibiţii, temeri, rigidităţi. E drept, există chiar şi o editură, care, pe linia unei tradiţii ilustre (începute în 1919), se ocupă *în exclusivitate* de sectorul literar autohton – *Cartea românească* (Bucureşti)[6] „are două direcţii principale de dezvoltare: publicarea scriitorilor români consacraţi şi promovarea tinerilor autori [tot români]"[7] şi întreţine colecţiile (stabilite însă mai degrabă... generic) *Antologii*, *Poezie*, *Proză*, *Teatru*, cărora le adaugă serii de autor (deocamdată, *Radu Aldulescu* şi *Florina Ilis*). Editura-„protector", Polirom (Iaşi)[8], a iniţiat în paralel, întru recunoaşterea valorilor româneşti, alte serii de autor (*Norman Manea, Ioan Petru Culianu, N. Steinhardt, Octavian Paler*), o serie de *Opere* (care a

---

[5] Perspectiva corespondentă/*pendant* o putem desluşi, cât de cât, fie indirect, luând cunoştinţă (de-acasă) de judecăţile de valoare exprimate peste hotare, destul de rar, de către *alţii*, la adresa produselor culturale *made in Romania*, fie mai mult sau mai puţin direct, prin felul în care sunt percepute propunerile româneşti de la târgurile internaţionale de carte ori lecturile publice performate în străinătate de scriitorii români incluşi în programe de genul *Les Belles Roumaines*, asemenea întâlniri generând oferte de traducere şi publicare din partea unor edituri de prestigiu „de acolo".

[6] Din 2005, editura „beneficiază de sprijinul logistic, managerial şi financiar al Editurii Polirom" – v. http://www.cartearomaneasca.ro/despre-noi/, sursă accesată pe 23 septembrie 2008.

[7] V. http://www.cartearomaneasca.ro/despre-noi/istoric/, sursă accesată pe 23 septembrie 2008.

[8] Editură înfiinţată în 1995, cu capital privat; deţine *site* (http://www.polirom.ro/), librărie *online*, scheme de *discount*, bibliotecă *online* (http://www.polirom.ro/biblioteca-online/), câteva publicaţii proprii şi o amplă reţea de distribuţie (cu acoperire naţională).

debutat cu *Gabriela Adameşteanu*) şi colecţiile *Fiction canon, Fiction Ltd., Ego. Proză, Antologii [poetice], Biblioteca de duminică.*

„Deviind" oarecum de la cvasi-cutuma „segregării patriotice", Editura Humanitas (Bucureşti)[9], deşi cultivă serii de autor români (*Cioran, Ionesco / teatru, Blaga, Eliade / proza* – toate cu drepturi exclusive de publicare; *Ana Blandiana, Mircea Horia Simionescu*), precum şi colecţii rezervate autorilor români contemporani (*Proza, Proza debut*), consideră, după toate aparenţele – şi pe bună dreptate –, că nu are de ce să excludă scriitorii români din domeniile şi colecţiile care încearcă „să cartografieze" vasta întindere a literaturii universale. În *Cartea de pe noptieră*, alături de Charles Dickens, Herman Melville, G.K. Chesterton, Evgheni Zamiatin, Michel Tournier, Yasushi Inoue, Yasunari Kawabata, Romain Gary, Adolfo Bioy Casares, Carlos Fuentes, Vladimir Nabokov, apar şi Mateiu Caragiale, Miron Radu Paraschivescu, Şerban Foarţă, Mircea Cărtărescu[10]. La fel, Editura Curtea Veche (Bucureşti)[11] privilegiază literatura română contemporană prin intermediul colecţiilor *Romanele de Curtea Veche, Povestaşi români* şi *Poezii*, dar în interiorul „genului" *Cărţi pentru copii* Călin Mihăilescu şi Waldi Hörer stau alături de Caroline Repchuk, iar poeziei intelectual-şăgalnice aflate sub genericul *LUDEX* i se subsumează, deopotrivă, Joachim Ringelnatz, Şerban Foarţă şi Radu I. Petrescu.

Cât priveşte literatura universală, se poate observa cu ochiul liber că editurile din România o consideră cea mai mănoasă investiţie. În virtutea unui anume snobism (se pare, imposibil sau greu de depăşit) al românilor, o carte scrisă de un străin are mai multe şanse să fie cercetată de prospectivii cititori indigeni decât una al cărei autor este de clară obârşie românească. Amintim aici, drept pildă (în parte) înveselitoare, o reacţie mehenghe împotriva acestei prejudecăţi, o „răzbunare" dulce-amăruie „administrată" cu deliciu de regretatul Emil Iordache (intelectual fin, traducător de înaltă clasă şi universitar nonconformist) care, în vremea în care România descoperea, uimită, „literatura roz", a semnat câteva volume de ficţiune, scrise în zeflemea şi pline de toate poncifele genului, cu numele... Sandra Brown („maestra" cărţilor sentimental-erotice destinate femeilor); cărţile respective s-au vândut relativ la fel de bine ca şi cele „originale" (deşi, instinctiv, unele *cunoscătoare* par să fi mirosit cumva păcăleala, dar, în lipsă de dovezi ori măcar de impresii ceva mai bine definite, au renunţat să mai cerceteze „cazul").[12] De altfel, în genurile ficţionale standardizate, reţeta nu este prea greu de aplicat – desigur, cu două minime condiţii: 1) buna cunoaştere a „tiparului"; 2) flerul, iscusinţa (la

[9] Editură înfiinţată în 1990; privatizată în 1991; din 2003, grupul Humanitas; deţine o reţea proprie de distribuţie a cărţii, condusă din 1992 de societatea Librăriile Humanitas (în 2004, 16 la număr în toată ţara) – v. http://www.humanitas.ro/editura/repere.php, sursă accesată pe 23 septembrie 2008.

[10] Dar colecţia *Raftul întâi* – devenită apoi *Raftul Denisei* – a fost proiectată ca teritoriu (exclusiv) al literaturii *străine*, iar *Roman istoric, Thriller and Mystery, Cocktail* par şi ele opace (încă) la „infiltrarea" românilor.

[11] Editură particulară înfiinţată în 1998. Deţine *site* (http://www.curteaveche.ro/), librărie *online*, scheme de *discount*, şi s-a dezvoltat spectaculos în ultimii ani.

[12] Este tentant să ne închipuim cum ar fi adoptat Emil Iordache maniera (să-i spunem) Dan Brown – sau, după modelul mărcilor piratate în diversele ramuri tehnologice, Dean sau Don Brown, pentru a nu intra în cine ştie ce procese cu „ilustrul" meşter în intrigi croşetate (mai mult sau mai puţin abil) din deşeuri colectate de la periferia ştiinţelor oculte.

rigoare, harul improvizator) ale autorului care-şi propune să scrie respectând rigorile genului. Dacă se mai adaugă, în cazurile fericite, şi (cât de) puţin talent, o brumă de cultură (ori măcar ştiinţa consultării şi valorificării inteligente a surselor de informaţie), o anume dezinvoltură, priceperea de a articula o naraţiune coerentă şi atent programată/dozată, succesul este fulminant – v. două exemple din spaţiul italian: „fenomenele" *Geronimo Stilton* (peste 30 de volume avându-l ca „autor" – şi, fireşte, erou recurent – pe un şoricel bonom, isteţ, stilat şi foarte aventuros) şi *Fetiţa celei de-a şasea luni* (tetralogie semnată de Moony Witcher – pseudonimul literar al Robertei Rizzo).

Este însă adevărat că reţeta funcţionează *dacă* ea este *recunoscută* de publicul-ţintă. În cazul în care cititorii nu sunt familiarizaţi cu un model de ficţiune, cu formula unui *gen*, şi nici nu au habar de resorturile care condiţionează funcţionarea „maşinăriei", se poate întâmpla ceea ce s-a petrecut (din păcate) cu *Enciclopedia zmeilor* de Mircea Cărtărescu şi ilustrată de Tudor Banuş: ingenioasa şi plina de vervă „jucărea" i-a cam lăsat perplecşi pe români, care n-au prea ştiut „la ce e bună" – fiindcă, pe piaţa românească de carte (cel puţin, la vremea respectivă – 2002), nu circulau prea multe produse înrudite şi publicul din România nu avea cum să aibă o perspectivă asupra acestui tip de lume-ficţională-cu-morgă-închipuită-dar-în-joacă. Debordând de spirit, de fantezie şi foarte frumoasă la înfăţişare (tipărită în condiţii grafice de excepţie, luxuriante), cartea a cam zăcut pe rafturile librăriilor, în vreme ce s-au vîndut abitir până şi mini-romane sentimentale, zaharisite, scrise de starul pop Madonna. Ulterior, Editura (Humanitas) a încercat să atenueze semieşecul scoţând o ediţie format mic, fără planşe, a cărţii (şi fanii lui Cărtărescu se pare că au contribuit la micşorarea pagubelor), dar, ca şi legendara pasăre Dodo, *Enciclopedia zmeilor* pare să se fi apărut într-un loc nepotrivit într-un moment nepotrivit.

În ultimii ani, observăm că editurile din România au mare grijă să aducă în ţară cât mai multe nume şi formule narative noi. Traducătorii (din limbile de largă circulaţie internaţională – dar, din fericire, şi din alte limbi) sunt mai mult decât ocupaţi, iar librăriile sunt arhipline – năpădite de cărţi şi asaltate de cumpărători, ceea ce ar fi cu totul îmbucurător *dacă* înnoirea ar fi dusă până la capăt: spaţiul să fie mult mai amplu şi corespunzător amenajat, adică şi cu facilităţi de citire-pe-loc, volumele să fie inteligent şi atractiv expuse, personalul din librării să fie cultivat, amabil – dar discret, nu agresiv, nu obositor – şi să ştie „tot ce mişcă" pe piaţa de carte din ţară şi din străinătate, eventual să se specializeze pe domenii. Probabil că trebuie să mai avem răbdare – să sperăm că lucrurile se vor schimba în bine, cu atît mai mult cu cât „semnele progresului" sunt vizibile în cazul librăriilor din reţelele puternice de distribuţie.

Revenind la modul/modurile în care se publică literatură universală în România, se evidenţiază în politica editurilor câteva linii de forţă dirijând organizarea (cu profit!) a acestui teritoriu şi vast, şi eterogen. Editurile sunt extrem de interesate *să vândă*, dar să şi impresioneze prin standarde cât mai înalte – altfel spus, depun eforturi să câştige un public mai numeros şi mai sofisticat (chiar dacă nu neapărat şi *realmente* cultivat). În consecinţă, se publică (nediscriminat) multă literatură de ficţiune aşa-numită „de consum", genurile cele mai populare fiind romanul (pseudo-)istoric, romanul detectivist, romanul de spionaj şi *thriller*-ul, romanele esoterice, despre conspiraţii universale sau cu intrigă întunecat politică, literatura pentru femeile moderne (*chicklit*) şi (adesea impropriu astfel numită)

„literatura pentru copii". Toate editurile au asemenea colecţii (concepute şi numite într-un fel sau altul). Unele pluseazǎ, susţinând şi serii de autori celebri în domeniile respective. Pe lângǎ scriitori „specializaţi" pe genuri, sunt (intens) promovaţi scriitori de diferite staturi (ca sǎ spunem aşa), dar care (din motive diverse) sunt de mare audienţǎ, fiind integraţi (pe drept sau pe nedrept), în egalǎ mǎsurǎ, nu numai în literatura, ci şi în *cultura* (zisǎ) popularǎ: J.R.R. Tolkien (RAO), ca şi Paulo Coehlo (Humanitas) sau Joanne K. Rowling (Egmont), Georges Simenon (Polirom).

În general însǎ, editurile îşi aratǎ clasa cultivând, mai întâi de toate, scriitori de prim rang. Humanitas îşi poate permite sǎ publice „paraliteraturǎ" pe bandǎ rulantǎ şi sǎ se afişeze cu Paulo Coehlo (cu drepturi exclusive de publicare în româneşte), întrucât desfǎşoarǎ şi seriile de autor *Milan Kundera*, *Mario Vargas Llosa*, *Nina Berberova*, *Marguerite Yourcenar*, precum şi câteva colecţii, mai mult decât respectabile, de ficţiune strǎinǎ (pe care le-am mai menţionat). Polirom îşi asumǎ, cu acelaşi aplomb, o amplǎ *Bibliotecǎ Polirom*, cu patru subdiviziuni (*Clasici universali*, *Clasicii modernitǎţii*, *Proza XX*, *Proza XXI*), serii de autor *Ernest Hemingway*, *Jorge Luis Borges*, *Saul Bellow*, *John Fowles*, *Danilo Kiš*, *Salman Rushdie*, *Doris Lessing*, *Vladimir Nabokov*, *David Lodge*, *Haruki Murakami*, *Amélie Nothomb*, *Nina Berberova*, dar şi colecţia *Chic* ori „literaturǎ poliţistǎ"[13]. Nemira (Bucureşti)[14] publicǎ literaturǎ SF (*Nautilus SF*) şi *fantasy* (cu serii de autor precum Orson Scott Card şi Ursula L. LeGuin), literaturǎ de suspans, seria *Manga Otaku* şi literaturǎ „pentru femei" (*Nemira Damen Tango*), dar şi colecţii ambiţioase precum *Nemira Clasic* şi *Babel* (cu autori de la Gustav Meyrink, Jan Potocki, Henri Michaux, Louis-Ferdinand Céline, la John Barth, Juan Carlos Onetti, Julian Barnes, Kahlil Gibran, Michel Houellebecq, Milorad Pavič). Curtea Veche (una dintre revelaţiile cele mai plǎcute ale ultimilor ani) publicǎ şi „literaturǎ de consum", dar şi seria *Byblos* (literaturǎ universalǎ contemporanǎ de înaltǎ valoare, din afara aglomeratelor spaţii tradiţional considerate „centrale" – şi creatoare de *trend*): literaturǎ rusǎ (Iuri Mambleev, Tatiana Tolstaia, Vladimir Sorokin, Andrei Kurkov), literaturǎ central-europeanǎ (Péter Esterházy, Sándor Márai, Hanna Krall), literaturǎ ibero-americanǎ (Augusto Roa Bastos, Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, Alejo Carpentier, Tomás Eloy Martínez, Roberto Bolaño, Luis Fernando Verissimo); în plus, Curtea Veche deţine exclusivitatea pentru publicarea în România a cǎrţilor lui Orhan Pamuk.

Tot pe un „ambitus" lǎrgit mizeazǎ şi RAO International Publishing Company[15], o editurǎ care, anunţându-şi (uneori destul de confuz şi/sau inconsecvent) domeniile şi colecţiile, nu uitǎ niciun gen „cu cârlig" (*Beletristicǎ*,

---

[13] În acest domeniu, Polirom ar putea continua sǎ prospere publicând, pe lângǎ Sam Bourne, Michael Crichton, Giulio Leoni, Jeffery Deaver, şi clasici ai genului, precum Emile Gaboriau, Maurice Leblanc, Gaston Leroux, Arthur Conan Doyle, Agatha Christie, Dorothy Sayers, G.K. Chesterton, P.D. James, Raymond Chandler, Dashiell Hammett, San-Antonio. Singurul nume autohton care ar putea sǎ-i ţinǎ companie lui Simenon, Rodica Ojog-Braşoveanu, este apropriat, dupǎ toate aparenţele, de Editura Nemira – unde, de altfel, în colecţia *Suspans*, au apǎrut deja câteva titluri de Dorothy L. Sayers şi Ed McBain

[14] Editurǎ particularǎ înfiinţatǎ în 1991. Deţine librarie virtualǎ (www.nemira.ro), reţea de distribuţie în întreaga ţarǎ, *newsletter* bisǎptǎmânal, *blog*.

[15] Editurǎ înfiinţatǎ în 1993; deţine *site* (http://www.rao.ro/), librǎrie *online*, programe de *discount*, forum.

Clasici contemporani, *Ficţiune*, *Diverse*, *Dramă* [?!], *Ficţiune istorică*, *Ficţiune religioasă* [?!], *Horror*, *Literatură fantasy*, *Literatură pentru copii şi tineret*, *Mistere/Enigme* [?!], *Spionaj*, *Thriller*, *Science Fiction*), dar arată, în acelaşi timp, o mare disponibilitate de a cultiva şi elitismul. Seria *Opere XX*, care cuprinde „autori de referinţă ai secolului XX în traduceri inedite sau reeditări revizuite şi necenzurate"[16], şi seriile de autor *Biblioteca Herman Hesse*, *Biblioteca Gabriel García Márquez*, *Biblioteca John Steinbeck*, *Biblioteca Sartre*, *Biblioteca John Steinbeck* sunt impunătoare pentru că servesc nişte „vedete", dar „colecţia" *Biblioteca RAO* pare destul de dezlânată şi eteroclită[17]. În această (aşa-zisă) colecţie (de ficţiune!) apar de-a valma serii care ar funcţiona mai bine separat:

a) repere clasice din literatura universală (proză, teatru), purtând girul unor autori precum: Diderot, Dickens, Franz Kafka, Lev Tolstoi, Thomas Mann, Ilf şi Petrov, André Gide, William Faulkner, Albert Camus, Sartre, Witold Gombrowicz – alături de care este „distribuit" şi Dinu Săraru, cu *Trilogia ţărănească: Nişte ţărani (I)*, *Crimă pentru pămînt (II)*, *Iarba vîntului (III)*;

b) eseuri, memorii, reflecţii consemnate de Marcel Proust, papa Ioan Paul al II-lea; corespondenţa lui Kafka;

c) cărţi „pentru copii" – unele clasice/clasicizate, semnate de maeştri recunoscuţi ai literaturii (nu numai *fantasy* şi nu numai pentru copii) precum J.M. Barrie, Pamela Travers, Astrid Lindgren, J.R.R. Tolkien, C.S. Lewis, E.B. White, Roald Dahl, altele contemporane, confecţionate după toate „regulile" literaturii de succes, de Moony Witcher, Kaye Umansky, Beatrice Masini, R.L. Stine, Eoin Colfer, Cornelia Funke, Christopher Paolini;

d) romane de senzaţie contemporane – romane detectiviste/poliţiste, romane de aventuri ori *thriller*-uri politice[18], scrise de prozatori de mare (şi, adesea, „ieftină") popularitate (Colin Forbes, John Grisham, Frederick Forsyth; Michael Baigent, Dan Brown, Dean Koontz), unii amatori (David Gibbins, de profesie arheolog; Richard A. Clarke, funcţionar guvernamental american, expert în terorism; sociologul fost şef al SRI Virgil Măgureanu);

e) literatură inspirată (pe principiul numit *tie-in publishing*[19]) de seriale TV şi filme care au făcut furori (*blockbusters*) – *Dosarele X* şi *Millenium*[20].

---

[16] V. http://www.rao.ro/colectie.asp?id=12, sursă accesată pe 25 septembrie 2008.

[17] O anume lipsă de rigoare este evidentă chiar în program: „În această colecţie apar titluri semnificative din literatura universală, autori clasici şi contemporani, reprezentativi pentru biblioteca dumneavoastră, dar şi cărţi de succes, adevărate capodopere ale literaturii de acţiune, spionaj sau mister." – v. http://www.rao.ro/colectie.asp?id=1, sursă accesată pe 25 septembrie 2008.

[18] Aceste ficţiuni rocamboleşti „revelează", care mai de care, „adevăruri şocante" – de pildă, despre legăturile existente, chipurile, între „Vatican, CIA, KGB, Mafia, francmasonerie, Opus Dei şi Cavalerii Templieri" ori despre „cruciada modernă misterioasă [în care] au fost implicaţi Churchill, de Gaulle, E[uropean] E[conomic] C[ommunity], Solidaritatea şi industria britanică" – v. prezentarea cărţii *Moştenirea mesianică*, http://www.rao.ro/editie.asp?id=1380.

[19] Scoaterea pe piaţă (simultan sau în imediată succesiune) a unor produse articulate în medii diferite (carte, revistă, film, jocuri video, benzi desenate, jucării, CD, DVD) care se subsumează aceleiaşi mărci/poveşti/serii de personaje ficţionale (cum este, de pildă, franciza *Star Wars*).

[20] „Romanele prezentate în aceste colecţii au fost concepute pe baza serialelor TV *Dosarele X* şi *Millennium*, create de Chris Carter. Ele oferă cititorului şansa de a participa la tulburătoarele experienţe, aflate la graniţa dintre intuiţie şi revelaţie, prin care trec vestitele personaje Fox Mulder,

Trăgând (provizoriu) linie după prezentarea (sumară) a acestor mini-studii de caz, am putea să formulăm câteva concluzii (parțiale, deloc definitive):

1) industria cărții a luat un mare avânt în România și este acum în plin triumf, grație aplicării/adaptării unor strategii funcționale (și productive) în toată lumea: fără doar și poate, marii „jucători" pe această piață vizează realizarea (pe bandă rulantă) a unor *bestsellers* monstruoase – *blockbusters*[21], așadar, a unor produse care să aducă încasări cât mai mari (care să spulbere toate recordurile);

2) în politica editurilor românești de renume, urmărirea principiului comercial *nu* implică renunțarea la standardele de calitate: fie că seriile „populare" sunt însoțite de altele „elitiste" (care primesc o „fațadă" comercială – câte o copertă (ultra)spectaculoasă, menită să momească cumpărătorul sceptic), fie că în aceeași serie sunt promovați autori din eșaloane diferite (cu scopul de „a-l păcăli" – spre binele lui – pe cititorul de rând: dispus să citească *doar* literatură fără pretenții, acesta poate fi „indus în eroare" de prezentarea uniform de strălucitoare, la fel de atractivă, și poate ajunge să citească – și să-i placă – și literatură pe care altfel ar refuza-o aprioric); dar strategia implică și riscuri: se întâmplă ca, în unele cazuri, coperta („învelișul") și cartea (conținutul) să se afle într-o relație de flagrantă nepotrivire, nu numai stilistică – și aceasta pentru că specialiștii în *design* (și în IT – adică în „științe tari") care proiectează coperta se raportează, de cele mai multe ori, (măcar ușor) disprețuitor la „umaniști" (care, în marea lor majoritate, „nu știu să vândă", nu par să fie capabili să dobândească priceperea necesară pentru a-și pune în valoare, într-o formă *materială*, cultura și competențele intelectual-artistice); când coperta este *riscată*, cititorul competent/cultivat poate fi impresionat negativ de „vulgaritatea" „cuverturii" (dar, dacă-și dorește foarte mult cartea, tot o va cumpăra – chiar dacă va lua apoi în calcul variante de descotorosire de copertă!), iar cel „naiv" să fie deziluzionat de „miez" (dar „revelația" să fie tardivă, achiziția fiind deja făcută; dar și pentru el există speranțe de „reparație" – poate da cartea mai departe, o poate vinde la anticariat sau o poate etala în biblioteca personală întru impresionarea musafirilor!);

3) se publică la noi (adesea în premieră – ori pentru prima dată într-o versiune completă și/sau corespunzătoare calitativ) autori și cărți mari din literatura universală[22], însă, cum se pune problema transpunerii textelor în limba română, constatăm că, din nefericire, puțini traducători mai sunt astăzi profesioniști onești, responsabili și cu experiență (ori care să fie dispuși să evolueze, să se perfecționeze. *să învețe* din experiență); foarte multe traduceri sunt pline de inexactități, iar goana după „producția la normă" îi determină pe unii editori să aleagă drumurile cele mai scurte ori cele mai comode: se fac puține traduceri după un original redactat într-o limbă mai rar cunoscută la noi, preferându-se traducerea după intermediar

Dana Scully și Frank Black" – v. http://www.rao.ro/colectie.asp?id=4, sursă accesată pe 25 septembrie 2008.

[21] Caz cumva pilduitor, cărțile lui Orhan Pamuk au devenit succese *explozive* în România mai ales după ce el a primit prestigiosul premiu care poartă numele inventatorului *dinamitei*!

[22] *Inclusiv* română!

englezesc/franţuzesc/german[23];

4) genurile de mare popularitate sunt atent avute în vedere de cele mai multe edituri româneşti, însă cei care iau decizii în acest sens de puţine ori au suficiente cunoştinţe despre ele; cu rare excepţii, editorii sunt destul de reticenţi în a colabora cu specialiştii în literatură care activează în universităţi ori în instituţii de cercetare a literaturii ori în biblioteci publice (rezervă pe care o arată, inexplicabil, şi faţă de posibilitatea ca *aceşti* specialişti să fie angajaţi pentru traduceri, şi nu amatori cărora le lipseşte, în primul rând, simţul limbii *române*); poate că o mai aproape supraveghere/îndrumare/consiliere a editorilor în acest sens nu numai că nu ar afecta vânzările (cum altfel decât copioase!), ci ar contribui la *eficientizarea* (termen drag finanţiştilor!) acestei activităţi;

5) se acordă o tot mai mare (deşi încă nu suficientă) atenţie distribuţiei şi desfacerii cărţilor, nu numai producerii acestora; posibilităţile de cumpărare *online* sunt binevenite din mai multe motive şi politica oferirii de reduceri pentru acest tip de achiziţionare aduce avantaje şi cumpărătorilor (stimulaţi astfel să investească în cărţile *nou-nouţe* pe care şi le doresc), şi editurilor (cărora le creşte considerabil cifra de vânzări); poate că editorii mai reflectează să aplice asemenea scheme de reducere („3 pentru 2" sau „1+½" sau *discount*-uri în procente variabile) şi în librării (nu numai când tirajele sunt „învechite" ori pe cale de epuizare);

6) cea mai mare problemă care se pune în România pentru amatorii de literatură este faptul că doar puţine edituri au o reţea naţională (ori măcar regională) de distribuţie, iar un „inventar" general al apariţiilor editoriale din România nu există; se publică numeroase cărţi (de autori români şi străini) care nu ajung să circule, un blocaj frustrant pentru cei din sfera *emiţătorului*, dar şi pentru cei care le descoperă foarte târziu şi doar din întâmplare (adesea, le descoperă numai „nominal", nemaireuşind să le găsească şi să le citească); poate că se găseşte o formulă ca toate cărţile care se publică să fie înregistrate (cu o descriere/prezentare completă) într-o bază de date accesibilă oricui.

Bestsellers and Blockbusters: Competitive Practices and Strategies in the Romanian Book Industry

This paper approaches an activity field that has undergone numerous spectacular changes in Romania during the last two decades or so. Publishers have (some of them successfully) tried to implement here practices and strategies that usually bring large profits on the international book market. Looking for bestsellers – even for literary *blockbusters* – has become a permanent preoccupation for the principal "players" in the Romanian book industry and in order to achieve this goal they do not hesitate to use various sales hooks within the frame of a very complex and very carefully organized production-distribution-merchandising process. At the same time, their strong commercial drive obviously does not exclude (on the contrary, it seems!) a kean interest in high quality standards – which, in the end, turns out to be fortunate for producers *and* consumers alike.

Iaşi, România

[23] Cu atît mai lăudabil este, în acest context, un efort exemplar precum cel al Luminiţei Munteanu, traducătoarea excepţională a lui Orhan Pamuk în limba română.

Restructurări ale temei Don Juan în dramatugia națională: dialog european sau distorsionare?

Irina DABIJA

Don Juan este unul dintre personajele ce au străbătut literatura universală de la nașterea sa, atribuită de critici lui Tirso de Molina cu piesa *El Burlador de Sevilla y El Convidado de piedra*, apărută în anul 1630, până în zilele noastre, când încă mai suscită interes, atât în rândul scriitorilor, cât și al criticilor, regizorilor, actorilor și cântăreților de operă și uneori și al cititorilor. Nu trebuie să uităm faptul că fascinația pentru acest personaj a impulsionat crearea de noi opere de artă aparținând tuturor domeniilor artistice: artelor plastice (tabloul *The Finding of Don Juan by Haidee* de Ford Madox Brown, inspirat de poemul lui Byron sau *Don Juan* de Jean Claude Delannoy, un artist canadian), muzicii, în diversele ei forme (opera *Il Dissoluto punito ossia Don Giovanni*, pe muzica lui W.A. Mozart și libretul lui Lorenzo Da Ponte, poemul simfonic *Don Juan* de Richard Strauss, o încercare a lui P.D.Q. Bach cu jumătate de act pentru opera *Musafirul de piatră*), baletului (*Don Juan* pe muzica lui Christoph Willibald Gluck și coregrafia lui Gasparo Angiolini) și bineînțeles teatrului, multe dintre scrieri fiind concepute pentru a fi jucate pe scenă. Giovanni Macchia, în cartea sa *Vita Avventure e Morte di Don Giovanni*, consideră că personajul a fost creat de teatru și pentru teatru. Autorul italian scrie:

> Quel personaggio, venuto di tanto lontano e non si sa proprio da dove, era nato sul teatro e per il teatro e dava vita alle più opposte forme teatrali; tragedie, ma anche commedie e commedie dell'arte, drammi, operine di edificazione morale, balletti, melodrammi; ecc., ecc."[1] (Macchia 1987: 72).

Personajul Don Juan a respectat de-a lungul timpului trăsătura sa definitorie din opera care l-a impus în literatură și anume, aceea de a păcăli. Acest gust al său de a înșela, împreună cu plăcerea aproape mecanică a repetiției și cu vitalitatea sa inepuizabilă fac ca Don Juan să fie de-a lungul timpului același și mereu altul. O scurtă trecere în revistă a evoluției în literatură și nu numai, a acestui faimos personaj începe în Spania, cu opera lui Tirso de Molina *El Burlador de Sevilla y El Convidado de piedra*. Don Juan spaniol crede în Dumnezeu, dar dorește să se distreze păcălind cât mai multe femei și înșelându-și prietenii, crezând că „mai este timp până la Judecată" (celebrul refren din *El Burlador de Sevilla*: „Tan largo me lo fiáis"); apare apoi în operele lui pseudo-Cicognini și Giliberto, în scenariile comicilor italieni din Commedia dell'arte și piesele lui Dorimon și Villiers pentru a

[1] "Acel personaj, venit de atât de departe și cine știe de unde, se născuse în teatru și pentru teatru și dădea viață celor mai diferite forme teatrale: tragedii, dar și comedii și commedia dell'arte, drame, opere cu caracter moral, balete, melodrame; etc. etc." (traducerea noastră).

triumfa în 1665 în *Dom Juan ou Le Festin du Pierre* de Molière, piesă în care personajul devine ateu şi moare fulgerat, nicidecum tras în Iad de Statuia Comandorului de Ulloa. Carlo Goldoni, lăsând la o parte toate elementele fantastice şi pe cele considerate la timpul său „imorale", scrie în 1736 un *Don Giovanni* considerat de critici atât de fad, încât nu numai că piesa este aproape necunoscută dar nu a fost niciodată pusă în scenă. In 1787 este scrisă şi jucată la Praga opera *Il Dissoluto punito ossia Don Giovanni* de W.A. Mozart pe libretul lui Lorenzo Da Ponte. În muzică, prima dramă muzicală ce îl are ca personaj pe Don Juan apăruse la începutul secolului al XVIII-lea şi este *L'empio punito* pe muzica lui Alessandro Melani şi libretul lui Pipo Acciaiuoli. *Don Giovanni* de W.A.Mozart deschide cele mai frumoase „drumuri" Romantismului. Pentru filosoful danez Sören Kierkegaard Don Giovanni de Mozart exprima ideea însăşi a muzicii, deoarece „muzica este demonul" şi Don Giovanni este simbolul demonului sexual. Anul 1813 este cel în care apare povestirea scurtă fantastică a lui E.T.A. Hoffmann ce construieşte nuvela după modelul interpretărilor romantice; el refuză să se oprească la aparenţa exterioară a operei şi caută semnificaţia profundă. Don Juan devine simbolul singurătăţii umane, al neliniştii de a depăşi această singurătate intrând în comunicare cu ceilalţi, un exemplu al nevoii omului romantic de a învinge limita eului individual, simţit ca o închisoare şi de a stabili un contact cu infinitul. În secolul al XIX-lea se observă o spiritualizare a figurii lui Don Juan, care din fustangiul vulgar se transformă într-un personaj zbuciumat interior. Personajul devine simbolul condiţiei umane în viziunea romantică, al aspiraţiei omului spre frumuseţea supremă; apare acum un Don Juan religios. Doña Ana, din personajul–fantomă în *El Burlador* de Tirso de Molina, se încarcă în timp cu o importanţă din ce în ce mai mare, devenind chiar cea care, prin dragostea sa necondiţionată, îl izbăveşte pe Don Juan, îi arătă natura divină din el, salvându-l din disperarea eforturilor sale inutile în drama lui José Zorilla *Don Juan Tenorio*. În literatura secolului nostru, Don Juan suferă şi trebuie să înfrunte aceleaşi probleme ale contemporanilor săi: singurătatea şi alienarea. Max Frisch, jurnalist, romancier, arhitect şi dramaturg elveţian, a dedicat o mare atenţie uneia dintre temele dominante ale operei sale: căutarea propriei identităţi. Această temă împreună cu cea a existenţei individului în imposibilitatea pirandelliană de a reuşi să evite rolul (masca) pe care oamenii şi-o pun fiecare unii altora precum şi raportul acestuia cu societatea în care trăieşte, apar în multe din comediile şi romanele lui Max Frisch dar mai ales în piesa de teatru *Don Juan sau Dragostea pentru geometrie* scrisă în anul 1952.

În literatura română, Don Juan este protagonistul din romanul lui Nicolae Breban, *Don Juan*, al Luciei Verona, *Don Juan şi ceilalţi* şi al piesei de teatru *Don Juan sau Întoarcerea la dragoste* a regretatului profesor de literatură comparată, Ioan Constantinescu. Ne vom concentra cercetarea asupra piesei de teatru a lui Ioan Constantinescu încercând să identificăm modul în care apare tema Don Juan în literatura română, restructurările impuse temei de către autor. Amintim că interesul profund şi fascinaţia exercitate de acest personaj apar nu doar în creaţia sa literară ci şi în articole de critică teatrologică, un exemplu elocvent fiind studiul său *El Burlador pe scenă – O interpretare istoric-literară şi teatrologică a figurii lui Don Juan* (Constantinescu 1996: 91-104) în care a identificat existenţa a trei dominante ale personajului: 1. insaţialitatea în materie de eros; 2. instinctul înscenării (ce îl

implică pe cel al jocului înscenării); 3. vecinătatea morții. Vom încerca să identificăm în piesa de teatru modul în care autorul a stabilit un dialog cu ceilalți creatori europeni, dialog materializat în idei preluate din operele acestora, o parte păstrate, altele transformate, precum și inovațiile aduse acestei teme. Trecerea în revistă a evoluției personajului Don Juan în literatură și muzică nu este întâmplătoare, cu atât mai puțin opririle asupra operelor lui Tirso de Molina, Molière și Max Frisch, deoarece în piesa lui Ioan Constantinescu vom întâlni unele detalii menționate, preluate și/ sau modificate din operele acestor trei predecesori ai săi, precum și inovații, în concordanță cu imaginea asupra personajului Don Juan pe care autorul și-a conturat-o în urma numeroaselor lecturi de opere și de critică ce îl au ca protagonist.

Don Juan poate fi un altul, poate fi altcineva doar prin comparație cu imaginea sa trasată de creațiile anterioare, sau împotrivindu-se firii și caracterului său construit de primii săi creatori. Din acest punct de vedere, personajul lui Ioan Constantinescu vrea să fie altcineva, încercând și luptând să ascundă, uneori reușind, dar de cele mai multe ori nu, darul său natural de a atrage atenția femeilor, de a se face dorit de acestea. El dorește să fie opusul a ceea ce Tirso, Molière și Mozart și Da Ponte au creionat în operele lor și se înscrie, în linia trasată de Max Frisch, menționarea repetată a piesei acestuia nefiind întâmplătoare, personajul ambelor piese refuzând să fie așa cum apare în mintea și imaginația celorlalți, refuzând să ducă viața pe care este condamnat să o trăiască datorită imaginarului căruia trebuie să i se supună. După cum am menționat anterior, se regăsesc în *Don Juan sau Întoarcerea la dragoste* a lui Ioan Constantinescu trăsături ale lui Don Juan ce pot fi considerate universale, deoarece pot fi întâlnite în operele multor autori ce au tratat acest subiect. Începutul piesei poate fi considerat o incursiune în istoria operelor ce îl au ca protagonist pe faimosul personaj: considerând că Tirso de Molina este cel care i-a dat numele, prima scenă a așteptării lui Leporello de către Don Juan și a ciocnirii celor doi fără a se recunoaște ne poartă pe scenele Commediei dell'Arte pentru ca apoi să fim transportați brusc în modernitate prin introducerea în replica lui Leporello un mijloc de transport al zilelor noastre: „Stăpâne, trenul de Madrid a avut o oră întârziere" (Constantinescu 1994: 8).

Se observă astfel, unele preluări din operele anterioare, fidele sau distorsionate, cum ar fi, de exemplu, numele unor personaje: este frecvent amintită pescărița Tisbea, întâlnită în piesa lui Tirso de Molina, numele servitorului său, Leporello, este cel care apare în opera lui Mozart, Gonzalvo este numele, ușor modificat al tatălui donnei Anna din piesa lui Max Frisch. La fel ca în piesa lui Molière, apare și aici Moartea, cu care Don Juan vorbește de două ori, ca întrun delir provocat de febra ridicată. Astfel, aflăm că „Marea Doamnă" este frumoasă și îl însoțește permanent, dar nu dorește să îl ia prea curând cu ea.

JUAN: Nu. Am visat-o pe Marea Doamnă [...]

LEPORELLO: (*crispat.*) Pe Marea Doamnă?

JUAN: Da. Ți-ar place și ție. [...] Sunt sigur că ți-ar place. E frumoasă.

[...] JUAN: Nu te teme! (*Zîmbește.*) N-am avut nici un succes. Nu m-a vrut. Mi-a spus: „Nu acum, altă dată!" Și a zâmbit (Constantinescu 1994: 110-111).

Vecinătatea morții, una dintre dominantele personajului Don Juan identificate de Ioan Constantinescu, apare exprimată direct în citatul anterior, fiind, în același timp, prezentă de-a lungul întregii piese prin moartea domnului Gonzalvo, prin amenințările de duel și de răzbunare a rudelor femeilor seduse. O altă preluare din opera lui Tirso de Molina este celebrul schimb de replici dintre rege și Don Juan, în care acesta din urmă îi răspunde la întrebarea cine este cu „Un bărbat și o femeie". Replica apare de mai multe ori în piesa lui Ioan Constantinescu, uneori ca citat din opera lui Max Frisch: „MARIA: (*citește cu o anume emoție*) <<Sunt fericită. Sunt femeie. Privește umbrele noastre pe zid, mi-a spus: Suntem noi; o femeie, un bărbat..>>" (Constantinescu 1994: 29), „MARIA: (*amestecă textul piesei cu propriile cuvinte.*) <<Suntem noi, un bărbat și o femeie! N-a fost vis... >>" (Constantinescu 1994: 55) alteori ca exprimare a propriilor dorințe: „MARIA: (*acaparatoare.*) Ba da, Juan. Suntem noi, un bărbat, o femeie, tu și eu" (Constantinescu 1994: 56) și la sfârșitul piesei: „MARIA: Îmi pare bine că sunt aici, Juan, lângă tine. Tu, eu ... Un bărbat, o femeie. Te bucuri?" (Constantinescu 1994: 120). De asemenea, efectul pe care îl are Don Juan asupra femeilor, chiar și atunci când își schimbă identitatea cu cea a slujitorului său, atracția pe care o exercită asupra lor este de netăgăduit. Carmen intuiește cine este adevăratul Don Juan, în ciuda prezentărilor făcute:

> CARMEN: (*îl întrerupe, în timp ce se apropie de Juan.*) [...] (*Lui Juan.*) Trebuie să fii Don Juan (*Zâmbește*). Te-aș cunoaște chiar și fără costumul ăsta.
>
> JUAN: (*repede*) Nu sunt Don Juan, sunt...
>
> CARMEN: (*nu ia în seamă replica lui, din nou precipitată.*) Ah, abia am așteptat să te cunosc. (*Privire scurtă spre Leporello.*) Îmi pare rău de Roderigo. (*Îi zîmbește lui Juan, apoi se întoarce spre Leporello.*) Tu ești Roderigo, nu-i așa? Cred că ai să mă înțelegi: (*Gest discret spre Juan.*) El este totuși Don Juan!
>
> LEPORELLO: (*ezită.*) Ți-am spus doar, el nu ... el nu este...
>
> CARMEN: (*îl întrerupe cu un gest și se întoarce spre Juan.*) Abia am așteptat să te cunosc. Înțelegi ce vreau să spun (Constantinescu 1994: 69-70).

Personajul lui Ioan Constantinescu, asemeni predecesorilor săi, nu poate avea copii, idee enunțată direct de însuși Don Juan, deoarece responsabilitatea, chiar și neasumată, a unui copil, i-ar produce o schimbare majoră de imagine; imaginile de tată și amant sunt diametral opuse:

> LEPORELLO: Carmen mi-a spus că e însărcinată și...
>
> JUAN: (*îl întrerupe.*) Asta numești tu „nimic"? Nu, iubitule, fără urmași!
>
> LEPORELLO: (*precipitat.*) Nu cumva te gândești s-o trimiți la vreun medic. Știi că la noi în Spania...
>
> JUAN: (crispat.) S-o trimit? De ce eu? Nu-mi amintesc să fi fost de față când l-ați conceput. (*Zâmbet scurt.*) Și apoi eu nu pot avea urmași.
>
> LEPORELLO: (*surprins.*) Cum? Doar nu vrei să spui că tocmai tu ești steril. (*Scurtă pauză.*) Sau folosești...
>
> JUAN: (*nervos.*) Încetează cu tâmpeniile astea! Așa sunt eu: nu pot avea urmași.

O altă constantă a personajului Don Juan este singurătatea sa. El nu poate avea copii, nu se poate căsători, nu poate avea prieteni. Singura persoană apropiată, cu care discută, căreia i se destăinuie, uneori, este slujitorul său. Toți ceilalți bărbați cu care se intersectează pot fi doar servitori, cum este cazul lui Leporello, sau inamici, ca domnul Gonzalvo, pe care îl și ucide într-un duel, Andres, fratele Mariei pe care îl rănește. Cu alții interacționează foarte puțin, iar atunci când nu apare un conflict de interese între ei îi sunt indiferenți. Asemeni personajului lui Max Frisch, Don Juan își dorește să fie altcineva, își dorește o altă viață, deoarece este conștient de faptul că faima numelui său îl obligă la un anumit comportament, la un anumit mod de a trăi, resimțit ca o închisoare, o limitare rigidă a modului de a acționa. Această îngrădire a libertății propriei vieți conduce la atracția spre polul opus, al libertății aproape totale pe care Ioan Constantinescu o întrevede și o transferă personajului său, libertatea pe care o dă teatrul, de a fi mereu altcineva, de a te ascunde și a-ți dezvălui adevărata esență a ființei, în același timp. Propensiunea spre înscenare este singura modalitate de a-și găsi libertatea. Teatrul și oportunitatea de a-și asuma mereu alte identități este ceea ce îl poate izbăvi pe Don Juan, poate pune capăt căutării sale eterne de altceva, oferindu-i diversitate în unicitatea unei singure femei. Maria, prin meseria sa de actriță, se poate transforma permanent, oferindu-i lui Don Juan șansa de a se îndrăgosti în fiecare zi de o altă persoană, de a regăsi în altcineva latura histrionică ce îl caracterizează.

MARIA: Îmi pare bine că sunt aici, Juan, lîngă tine. Tu, eu... Un bărbat, o femeie. Te bucuri?

JUAN: Asta înseamnă să iau totul de la capăt, înțelegi? Astăzi ești tu aici. Mîine va fi cine știe cine.

MARIA: De ce? Putem fi în fiecare zi altcineva, așa cum fiecare zi e altfel decât celelalte.

[...] JUAN: Astăzi ești tu aici, dar mâine? ... N-o să-ți pară rău?

MARIA: Nu, Juan. Ți-am spus doar, vom fi în fiecare zi altcineva.

JUAN: (*zâmbește.*) Eu nu sunt actor, Maria.

MARIA: (*zâmbește*) Eu sunt însă. (*Aproape în șoaptă*) Mă iubești, Juan?

JUAN: (*tresare.*) Nu știu. (*O privește lung.*) Poate.

MARIA: (*scoate din buzunar un batic, îl pune pe cap și îl leagă la spate.*) Mă recunoști, Juan?

JUAN: Da. Tu ești?

MARIA: Mă iubești?

JUAN: (*ezită.*) Cred că da.

[...] MARIA: (*își desface baticul, îl aruncă și își resfiră părul. Vorbește cu vocea ușor schimbată.*) Privește-mă, Juan! Mă recunoști?

JUAN: Da. Tu ești? (*Pășește spre ea.*)

MARIA: Mă iubești?

JUAN: (*scurtă pauză.*) Da (Constantinescu 1994: 120).

Înclinația sa spre mistificare și înscenare face parte din structura intimă a personajului Don Juan, încât are toate premisele pentru a deveni un actor apreciat. El este adesea felicitat de Gonzalvo pentru jocul său actoricesc și uneori primește laude chiar și atunci când este sincer, ca în scena de la spital în care reușește să îi îndepărteze pe polițiștii veniți să ancheteze uciderea unuia dintre bărbații mascați care l-au atacat în camera de hotel din Sevilla. Jocul înscenării este adesea acompaniat de travesti. Propensiunea spre simulare și deghizare, în strânsă legătură cu nestatornicia lui Don Juan, apare în *El burlador de Sevilla* încă din primele versuri, când aflăm că cel cu care Isabela și-a petrecut noaptea crezându-l curtezanul ei, don Octavio, este altcineva; la întrebarea ei: „ Cine ești, anume?" Don Juan răspunde cu o întrebare retorică: „Cine sunt?", pentru ca apoi să adauge: „Un om fără de nume".Această replică cu rol de prolepsă, are o semnificație deosebită încărcându-se de o mare importanță datorită locului său la începutul piesei. „Un om fără de nume" înseamnă, pe de o parte că oricine îi poate lua locul, oricine poate face ce a făcut el și pe de altă parte că el poate lua locul oricui, poate să devină oricine. Aceasta se va întâmpla de-a lungul întregii piese: Don Juan continuă să se travestească dându-se drept ducele Octavio sau marchizul de la Mota, vrând să pară mereu altcineva – un bărbat îndrăgostit pentru Tisbea sau soțul Amintei, un nobil cavaler – ceea ce presupune respectarea promisiunilor făcute - pentru Gaseño, tatăl Amintei. Continuele sale mistificări se succed nu pentru a satisface dorința sa de a cuceri ci pentru plăcerea sa malițioasă de a înșela. În piesa lui Ioan Constantinescu, Don Juan nu își schimbă doar hainele cu cele ale lui Leporello, ci și identitatea. Acest schimb are loc treptat: la început îi schimbă identitatea lui Leporello, dându-i numele de Antonio, iar el însuși nu mai este Don Juan, ci doar Juan, simbol al generalizării, dar și al vulgarizării sale, pentru ca mai apoi să își schimbe rolurile între ei până spre finalul piesei când fiecare își recapătă identitatea. Leporello resimte acut și profund această schimbare, o percepe nu ca pe o simplă schimbare de nume, ci de personalitate, suferind și de o criză de identitate. Numele său, ca și cel al stăpânului său, au în ele o încărcătură ce influențează caracterul, modul de a gândi și trăi al celui ce îl poartă.

JUAN: Pe tine nu te mai cheamă Leporello, te cheamă Antonio.

[...]LEPORELLO : Ne se poate, domnule! Cum să nu mai fiu eu Leporello?

JUAN: Tocmai asta vreau să-ți explic...

LEPORELLO: (*îl întrerupe.*) Dar este imposibil, domnule! Nu numai că nu mai sunt *ce* am fost, adică slujitorul dumneavoastră, acum trebuie să nu mai fiu nici *cine* sunt. Nu, nu se poate!

JUAN: De ce nu vrei să înțelegi că asta e cea mai bună soluție?

LEPORELLO: (*precipitat.*) Cea mai bună soluție? Să renunț adică la mine, la tot... (*tresare.*) Atunci ce sunt eu și cine sunt?

JUAN: Ești actor și te numești Antonio. Ce vrei mai mult?

LEPORELLO: Dar nu se poate, domnule! Eu nu pot să fiu o persoană pe care n-o cunosc (Constantinescu 1994: 16-17).

Ioan Constantinescu a stabilit un dialog cu predecesorii săi, păstrând în *Don Juan sau Întoarcerea la dragoste* prezentarea imaginii lui Don Juan construită de operele anterioare: fascinația exercitată asupra femeilor, imposibilitatea de a avea copii şi de a avea prieteni, dar, în acelaşi timp, distorsionând-o prin accentuarea dominantelor identificate în studiul citat: prezența permanentă a morții, dorința de a-şi abandona masca de seducător care i-a fost pusă, predispoziția spre travesti, mistificare şi înscenare. Se întrevede în Don Juan din piesa românească o oboseală în păstrarea imaginii de seducător, o dorință de a găsi o scăpare, o cale de ieşire, poate chiar de izbăvire, din acest tipar împietrit pe care trebuie să îl respecte. Este acelaşi Don Juan pe care îl cunoaştem şi totuşi altul nou pe care dorim să îl cunoaştem.

Bibliografie

Constantinescu 1994: Ioan Constantinescu, *Don Juan sau Întoarcerea la dragoste,* Iaşi, Editura Junimea.

Constantinescu 1996: Ioan Constantinescu, *El Burlador pe scenă. O interpretare istoric-literară şi teatrologică a figurii lui Don Juan* în „Semnal teatral", An II, nr. 3-4/ 1996, publicație Uniter, Bucureşti, Editura Unitext.

Costanzo 1968: Luigi Constazo, *Il mito di Don Giovanni Tenorio*, II ediție, Napoli, Editura Federico & Ardia.

Curi 2002: Umberto Curi, *Filosofia del Don Giovanni. Alle origini di un mito moderno*, Milano, Editura Bruno Mondadori.

De Bévotte 1907: George Gendarme De Bévotte, *La Légende de Don Juan*, Paris, Editura Librairie Hachette et Cie.

De Maeztu 1999: Ramiro De Maeztu, *Don Quijote, Don Juan şi Celestina*, Cluj, Biblioteca Apostrof.

Farinelli 1946: Arturo Farinelli, *Don Giovanni*, Milano, Fratelli Bocca Editori.

Frisch 1966: Max Frisch, *Teatru*, Bucureşti, Editura pentru Literatură universală.

Molière 1955: Molière, *Opere*, vol. II, traducere de Alexandru Kirițescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.

Molina 1973: Tirso de Molina, *Seducătorul din Sevilla şi Musafirul de piatră*, traducere de Aurel Covaci, Bucureşti, Editura Univers.

¿Reestructuraciones del tema Don Juan en la dramaturgia nacional: diálogo europeo o distorsión?

Don Juan es uno de los más conocidos personajes, entrando y quedandose en la histora de la literatura universal como un conquistador de corazones femeninos, llegando a ser, también uno de los temas más conocidos y queridos tanto por los críticos como por los escritores. Cada uno los últimos citados han querido mostrarnos otra cara del personaje, continuando en la dirección trazada por los predecesores, pero, en lo más frecuente de los casos deseando ofrecer una nueva dimensión a través de un acercamiento sorprendido, muchas veces sufriendo influencias y reflejando los problemas del tiempo de la escritura de las obras. Uno de los creadores es el malogrado profesor de literatura comparada, Ioan Constantinescu, profundamente interesado y fascinado por el personaje Don Juan, autor no sólo de artículos de crítica, pero también de la obra de teatro: *Don Juan o El Regreso al amor*, publicada en el año 1994. Como cada uno de sus predecesores, Ioan Constantinescu deseó presentar una nueva imagen de este personaje complejo, el mismo y todavía siempre

otro, teniendo a base uno de los rasgos que identificó en su estudio *El Burlador en la escena – una interpretación histórico-literaria y teatrológica de la imagen de Don Juan* y es decir, tres dominantes del personaje: 1. la insaciabilidad en cuanto al eros; 2. el instinto de mise en scene (que implica el del juego de la mise en scene); 3. la cercanía de la muerte. Estas características dominantes que aparecen bien trazadas en la obra de Tirso de Molina y que son a base del personaje Don Juan, se pueden encontrar en mayor o menor medida en las obras que serán escritas ulteriormente y que tendrán como personaje principal al burlador de Sevilla. Las tres características ya mencionadas las vamos a encontrar en la obra de teatro *Don Juan o el Regreso al amor*, continuando de esta manera la presentación del personaje conforme a la dirección trazada por Tirso de Molina, Molière, Mozart – Da Ponte y facilitando, en el mismo tiempo, la concepción de una nueva imagen de Don Juan.

Iaşi, România

Romanul postmodernist din Republica Moldova şi modelul european. Distorsiune şi dialog

Aliona GRATI

Aderarea României la Uniunea Europeană consemnează neapărat noi relaţii culturale, lingvistice şi literare care, cu întârziere mai mică sau mai mare, marchează în acest sens şi arealul cultural de la Est de Prut. Fixaţi pe ideea europeană, tinerii scriitori din Republica Moldova fac eforturi apreciabile de însuşire şi de iniţiere a cititorilor în ritualurile şi obişnuinţele exerciţiului democratic: toleranţă, diferenţă, pluralism, multiculturalism. Aceste deschideri sunt deja vizibile în demersurile lor publicistice de la revistele culturale *Contrafort*, *Sud-Est*, *Semn*; principiile democratice vor constitui, cu certitudine, viziunea de ansamblu a viitoarelor lor producţii literare.

Trăim într-o lume digitală, internetul face posibil un schimb cultural de un volum, o profunzime şi o calitate fără precedent. Difuzarea literaturii în varianta WEB cu ajutorul tehnologiei multimedia, discuţiile pe forum oferă şanse nelimitate celor care din anumite motive nu au avut acces la procesul literar contemporan. S-au creat premise suficiente şi pentru o literatură care să-şi construiască demersul nu numai pe dorinţa de a comunica *ceva*, ci şi a comunica cu *Altul* în vederea învestirii cu sens a acelui *ceva*. În aceste condiţii însuşi conceptul de *comunicare artistică* este regândit, el nu mai este considerat doar un canal de transmitere a informaţiilor şi cunoştinţelor (după schema lui Jakobson), ci un „proces în care se formulează şi se reformulează simbolic identitatea, legăturile şi relaţiile noastre sociale, lumea noastră comună de obiecte şi evenimente semnificative, senzaţiile şi gândurile, modalităţile noastre de exprimare a realităţilor sociale" (Craig: 2001, p. 125) Elementele modelului contemporan de comunicare (emiţătorul, receptorul, mesajul, gândurile, emoţiile, canalele şi codurile) nu au o configuraţie fixată pentru totdeauna, ele se constituie reflexiv în procesul interlocutiv. Fiind considerată o practică socială la un anumit moment al evoluţiei ei culturale, procesul de comunicare nu poate fi evaluat doar din punctul de vedere al competenţei tehnice, el reclamă analiza tuturor aspectelor: lingvistice, sociale, psihologice, semiotice, culturale etc.

Practica verbală şi socială contemporană se constituie pe principiile elaborate în baza cuceririlor ideatice ale secolului al XX-lea referitoare la convenţia globală de interdependenţă a tuturor oamenilor, diversitatea lingvistică şi culturală, democraţie şi drepturile omului, capacitatea limbii de a forma şi a impune stereotipuri sociale, constituirea discursivă a identităţii, natura dialogică a limbii, a cunoaşterii şi a personalităţii etc. Abaterea semnificativă de la parametrii contemporani ai dialogului pune problema fenomenului de *distorsionare în comunicare*.

Ne punem întrebarea dacă se poate vorbi la momentul actual despre un dialog funcţional între romanul postmodernist din Republica Moldova, atât cât este, şi

modelul european, dacă, odată cu opţiunea pentru o estetică nouă, tinerii scriitori s-au deschis şi spre o reformulare continuă a identităţii culturale (nu avem în vedere, desigur, speculaţiile identitare ale guvernanţilor moldoveni actuali).

Dincolo de dificultatea de a-i da o definiţie unică, putem vorbi de existenţa unui *model european de roman*, care presupune mai întâi de toate o nouă arhitectonică a lumii artistice, dictată de mobilitatea existenţei contemporane şi de noile posibilităţi informaţionale de la începutul secolului al XXI-lea. Structura acestei lumi este în fond *dialogică*, comunicativă, a coexistenţei vocilor purtătoare ale unor puncte de vedere, poziţii axiologice şi gusturi estetice diferite. E vorba de un spaţiu al colaborării mutuale unde e în firea lucrurilor să vezi cum partizanii tradiţiei umanismului european stau de vorbă cu adepţii experimentelor de limbaj ale structuraliştilor americani, polemicile de ordin estetic implică discuţii de ordin ideologic, iar dialogul intercultural şi intruziunile în imperiul imaginarului ale contextului, politicului şi biografismului frust formează de mai mult timp convenţii unanim acceptate.

Modelul european de roman înglobează diversitatea şi diferenţa, el constituie unitatea unor replici literare ce au reuşit să treacă peste limitele de limbă şi de cultură precum prozele subversive, anticomuniste ale lui Aleksandr Soljeniţân şi Vladimir Bukovski, ale cehului Milan Kundera, ale polonezilor Czeslaw Miłosz şi Adam Michnik sau ale lui Ismail Kadare; romanele semnate de portughezul José de Sousa Saramago, ce au răsturnat viziunile tradiţionale asupra creştinismului, discursurile feminine ale nemţoaicelor Elfrede Jelinek, Herta Müller sau ale englezoaicei Doris Lessing, cele avangardist-experimentale ale ruşilor Venedikt Erofeev, Victor Pelevin sau Sasha Sokolov, scriitura fantastică a românului Mircea Cărtărescu etc. Astfel încât modelul european de roman este unul integrativ, reprezentând un dialog între modalităţile alternative de naraţiune şi descriere a experienţelor traumatizante ca efecte ale discursurilor totalitare şi naţional-izolaţioniste, oferindu-le nu numai o posibilitate de conciliere a disensiunilor prin intermediul literaturii, ci şi un spaţiu al interacţiuni interumane, unde are loc procesul de luminare dialogică reciprocă a conştiinţelor cu valoare plenară.

Observaţiile noastre s-au realizat în două planuri: pe de o parte, am urmărit predispoziţiile scriitorilor postmodernişti din Republica Moldova pentru reflecţia dialogică a literaturii şi, în general, a fenomenului cultural; pe de alta, ne-a interesat competenţa acelora care s-au manifestat în ultimii ani şi în calitate de romancieri de a-şi structura dialogic textul artistic. Un material de lucru perfect disponibil pentru cercetările anunţate în prima sarcină sunt textele despre literatură publicate de scriitorii din Republica Moldova în revistele culturale *Contrafort* şi *Sud-Est*, care constituie, de fapt, preferinţele acestora în topul publicaţiilor cu o formulă prooccidentală. Dincolo de viziunea dialogică de ansamblu a acestor reviste, care inserează în fiecare număr interviuri, anchete, prezentări de cultură şi management cultural din Uniunea Europeană, recenzii ale celor mai bune cărţi din literatura universală, forumuri pe site, se atestă şi o structură dialogică de adâncime a discursurilor fie teoretice, fie ideologice, în care autorii îşi expun poziţiile pe o tonalitate minoră, degajată, lipsită de patetism, însoţindu-le cu argumente relevante. Practica dialogului pare a fi o necesitate absolută, un mijloc eficace ce permite constituirea unei identităţi deschise spre integrarea în spiritul şi în mentalitatea europeană. Dacă raportăm aceste reviste la câteva publicaţii foarte importante din

perioadele anterioare, care și-au manifestat voința depășirii complexelor provinciale în numele sincronizării cu valorile occidentale, cum sunt *Viața Basarabiei, Cuget moldovenesc, Pagini basarabene, Poetul, Itinerar, Bugeacul,* atestăm o certă distanțare efectivă de ceea ce s-ar numi o politică de apărare a vreunei doctrine naționaliste sau, mai cu seamă, a unui *spiritus loci*. Europenitatea este concepută drept parte constitutivă, alteritate a eului românesc-basarabean-moldovenesc și partener al unei reciprocități sau mutualități cooperante, împlinitoare. Exercițiul dialogicului realizat la nivelul practicii verbale și sociale contemporane le oferă posibilități de devansare a complexelor de inferioritate sau a reticențelor față de structurile și modelele străine, resimțite de regulă ca obstacole de netrecut ce amenință prin dizolvarea specificului național. Poziția critică față de tot felul de patologii ideologice și oroarea pentru „limbajele de lemn" specifice publicațiilor proletcultiste contribuie la educarea unui gust al pluralismului și al plurilingvismului.

Depășirea acestor impedimente distorsionante ale comunicării oferă scriitorilor din Republica Moldova șansa unui dialog fiabil și autentic și în planul creației artistice. De fapt, o relectură a romanelor scrise după anii nouăzeci de autorii materialelor din publicațiile menționate: Vasile Gârneț, Vitalie Ciobanu, Emilian Galaicu-Păun ș.a. scoate în evidență faptul că structura dialogică de suprafață se pliază, mai mult sau mai puțin, pe una de profunzime. Există destule pretexte și indicii pentru a vorbi despre proiectul unor noi principii de conexiune a întregului estetic romanesc, fondate pe schema dialogului. În lipsa unui context oportun, a unei societăți postindustriale și descentralizate, autorii de romane se ambiționează să creeze expresii ale ontologiei postmoderne. Acest fapt se datorează dorinței acestora de a se afilia la opțiunea estetică și la polemicile antimoderniste ale generației optzeciste de peste Prut. În același timp, romanele lor sunt replici și alternative la literatura „pășunistă", neosămănătoristă încă în vogă prin anii '90.

Considerat cel care „anunță apariția prozei «optzeciste» în Basarabia anilor 90" [Iulian Ciocanu], Vasile Gârneț cu romanul *Martorul* (1988) pune problema consecințelor grave ale unei închideri monologic-dogmatice a identității. Resentimentele reciproce devoratoare ale membrilor unui clan alimentează criza identității a unuia dintre vlăstarii acestuia, aici narator și personaj. Singurătatea orgolioasă, lipsa cooperării și incompetența dialogică a strămoșilor lui Ilarion sunt cauzele distorsionării conștiinței sale identitare: „S-au închis fiecare în cochilia sa, bucurându-se probabil că ceea ce văd ei nu li se întâmplă lor... Rodion și Stanca nici nu s-au gândit, fiecare în singurătatea lui, că pot și trebuie să se ajute unul pe altul..." Extinsă, povestea clanului lui Ilarion poate fi considerată alegoria experienței identitare a locuitorilor ținutului dintre Nistru și Prut și, în același timp, un proiect de lume în care este loc pentru înțelegerea, acceptarea și toleranța celuilalt în datele lui existențiale. Discursul plurivoc al lui Ilarion-maturul declanșează o pluralitate de lecturi și reconstrucții ale unui eu esențial postmodern și dialogal.

Opțiunea pentru dialog și deschiderea pentru părerile diferite ale celorlalți este declarată în romanul *Schimbarea din strajă* (1991) de Vitalie Ciobanu. Distribuirea auctorială a competențelor verbale și a rolurilor fiecărui personaj în roman este periclitată de un „Popas între două capitole", în care scriitorul-narator, conștient de puținătatea experienței sale, solicită și se arată receptiv la părerile personajelor sale. Convocarea unui dialog al părerilor la masa rotundă a romanului este alimentată de

încrederea că „adevărata putere, nu-i aşa, începe atunci când nu te temi să admiţi a o pune în discuţie". În acelaşi timp, asistăm şi la o conştientizare, în spirit poststructuralist, a unui statut propriu de manipulat, de produs al imaginaţiei ce aparţine unui „creator suprasenzorial". Surplusul de viziune şi de sens pe care personajele le aduc în economia romanului au rolul să completeze şi să construiască neîncetat identitatea personală şi narativă a scriitorului Vitalie Ciobanu.

Emilian Galaicu-Păun este unul dintre primii scriitori care anunţă în spaţiul literaturii dintre Nistru şi Prut o ruptură textuală revoluţionară, iniţiind un discurs romanesc principial *diferit*, în acord cu experimentele textuale, poststructuraliste ale Noului Roman francez. La apariţia romanului *Gesturi* recenzenţii au declarat aproape în unanimitate că este vorba despre „prima experienţă de «gradul zero al scriiturii» în proza chişinăuiană". Fără îndoială, scriitorul renunţă la subiect, la pronumele personal *eu*, la dreptul de autor-proprietar-părinte al sensurilor, la multe alte convenţii ale romanului tradiţional, mai mult, el experimentează *paradigma dadaistă antiverbalistă*, găsind *gestul* drept una dintre acele zone marginale de expresivitate artistică ce asigură libertatea faţă de structură, logică şi universalitate. În acelaşi timp, textul lasă să se întrevadă o atitudine a autorului în fond polemică cu modelul mecanicist al Lumii şi al Cărţii, pe care l-au impus dadaismul sau textualismul din anii '60–'70. Dialogurile lui Galaicu-Păun cu Tzara, Borges, Butor, Grillet, Barthes, Derrida, cu creatorii sistemelor totalitariste sau ai filozofiilor chineze, hinduse, ebraice etc. îmbracă mult preferatele haine postmoderniste ale intertextualităţii, experimentului, naraţiunii la persoana a treia biografică şi alte strategii, să zicem, mai puţin obişnuite pentru cititorii din acest areal cultural. Actul de sinucidere auctorială durează până la un timp, cel al experimentului, şi al expunerii „cuvântului propriu" fără ambiţii de monitorizare autoritară a sensurilor. Şi totuşi, exclamaţia finală – „*Personne c'est moi*" – indică, prin natura-i ambiguă, o stare de alertă a subiectivităţii, o replică a creatorului împotriva textului care aproape că l-a devorat.

O operă de artă este un proiect de existenţă umană, o reluare a textului care indică simbolic, în cadrul unui gen constituit istoric, un comportament uman şi, prin urmare, este disponibilă unei experimentări. La nivelul discursului ca operă autorul nu dispare, el se prezintă în calitate de participant cointeresat de jocurile interpretative, este acela care distribuie textele astfel încât să creeze predispoziţii pentru varierile alotropice ale cititorului, propunându-i mişcări neaşteptat de originale. Emilian Galaicu-Păun foloseşte tehnicismul formalist, se poate spune reluând cuvintele lui Stănescu, „din disperare". Comunicare paralingvistică, paradigma gesturilor salvează de interpretările banale ale acestui proiect existenţial. Autorul preferă să tacă, „goleşte" de conţinut corpul textului, gestul devine o „formă goală", mâna scrie „romanul *Condiţia porcină*, pornind din clipa când personajul îşi pierde buletinul de identitate", „Fiinţa eroului liric e izgonită chiar din sex, până şi din pronume", iar „Imposibilitatea comunicării transformă lumea într-o problemă de limbaj", încât „«clişeele mentale rulează mereu, automat» –, «ca o groapă comună»" etc. Dar tăcerea lui devine îndată vorbitoare dacă interpretăm aceste afirmaţii după o *logică apofantică, a anti-lecturii, a răsturnării semnificaţiilor*. Şi atunci, vom descoperi o lume cu alte valori: „în clipa în care personajul îşi pierde buletinul de identitate personală are o condiţie animalică", iar „lumea umană nu poate să încapă în enclavele unui sistem, ea are nevoie de o

metamorfoză permanentă, dinamică pe care o asigură doar comunicarea, dialogul", și totuși „anonimatul („groapa comună") nu constituie cea mai convenabilă perspectivă a umanității". „Între" aceste două abordări, probe de comprehensiune se instalează un dialog pe o temă: autorul (subiect uman) dialoghează cu creatorii paradigmei dadaist-textualiste referitor la modul *cum* se face și ce *este* o scriitură, vizând tendința obsesivă de „nirvanizare estetică a lumii" prin intermediul dexterității manieriste depersonalizatoare.

Dispuși să ne conformăm convențiilor acestei scriituri, putem glisa după necesitate în orizontul celor doi versanți ai textului. Pe de o parte, pornind de la ipoteza despre autonomia textului, urmărim mecanismul lingvistic de generare a sensului în urma unui meșteșug combinatoriu, pe de altă parte, identificăm schimbul de registre vocale – *replică/acord* – al unor ființe reale, atestate istoric, care au impus o viziune proprie în cadrul genului. O interpretare subtilă ar putea să comenteze nuanțele abordărilor temelor din roman, formele de travestiri ludice, parodice, ironice, cinice, serioase, grave, critice, inconștiente, isterice, emoționale, tolerante, evlavioase etc., care se aștern subtil peste cuvintele străine, alcătuind o partitură plurivocă pe o temă (una preferată de postmoderniști ce vizează discursul autoritar homogenetic). Nuanțele de intonație ar scoate în evidență intenția semantic-expresivă și axiologică de revoltă împotriva ideologiei și de contracarare a oricărei autorități de semnificare, inclusiv a celei personale. Din această din urmă perspectivă discursul declarat monologic, închis, autoreferențial al romanului dezvăluie o pluralitate tensionantă de voci „străine". Citaționismul instaurează imperiul părerilor, al spațiului „între" și nu al semnificațiilor imanente limbajului.

Conturul unui corp „golit de organe" intercalat în ultimul pasaj al romanului e în stare să suscite multiple interpretări. La un prim nivel de lectură întrevedem o transpunere în roman a unei idei fundamentale în postmodernism potrivit căreia spațiul semantic descentralizat al textului are un imanent potențial creativ. Din perspectiva antropologiei omul nu se mai poate cunoaște pe sine pe cale psihologică prin sondarea microcosmului său. Corporalitatea golită de structură, „corp gol(it)" sau „corpul fără organe" dispuse într-un sistem stabil după Deleuze și Guattari își generează semnificațiile contextual și sintagmatic și este deschisă spre autoconfigurare variațională. Romanul lui Em. Galaicu-Păun are o structură rizomatică și admite diferite variante de narare. Tentantă este și dorința de a vedea în imaginea dată o ilustrare a teoriei ricoeuriene a textului ca „proiecție externă" a posibilelor lumi umane, ca multiplicare și variație imaginativă a ego-ului. Fapt evident este că desenul confirmă încă o dată deplasarea de accent, constantă și trecută în roman prin grila mai multor sisteme de semne, de la instanța reflexivă omniscientă la cea ambiguă a textului. Această schimbare de perspectivă în acord cu teoria textului nu periclitează însă altele posibile.

Noi am dorit a vedea în acest fragment o ilustrare *a stării de excentricitate estetică ce permite buna funcționare a dialogului interuman în opera literară*. Relațiile intersubiective sunt posibile doar în același plan, situat, după Buber și Bahtin, într-un spațiu situat „în afara" lumii egocentriste a subiectului, acel „între" unde scriitorul se poate cunoaște doar pornind de la viziunea altuia despre el, cu părerea căruia el poate dialoga, pentru a se cunoaște ca întreg de pe o poziție ce-i transcende individualitatea. Mult vehiculata afirmație a lui Benveniste conform căreia locutorul este un „om în limbă" din interioritatea căreia el poate stabili relații

discursive cu alţi parteneri a devenit deja un truism. Dacă ne-am imagina (după logica dialogisticii) că pe aceeaşi circumferinţă (figura corpului) desemnată de orizontul eului se află şi un alt vorbitor împreună cu care acesta formează instanţa enunţiativă (co-enunţiativă), am putea trece peste discuţiile referitoare la un „limbaj comun" al „Spiritului Absolut", „impersonal", pentru a certifica existenţa unui *limbaj interpersonal* ca spaţiu semantic constituit în relaţie şi dialog. Astfel că, fără a exila persoana autorului din text, enunţarea se excentrează, devine funciar deschisă şi nu mai poate pretinde deţinerea monologică a unităţii semantice. Pentru a facilita raporturi de agest gen, autorul trebuie să adopte condiţia de personaj egal cu celelalte personaje ale scriiturii. „Egal" însă e un fel de a spune pentru a caracteriza o anumită relaţie pe temeiul toleranţei şi înţelegerii reciproce, căci totuşi responsabilitatea pentru distribuirea tuturor vocilor din roman este a creatorului, persoană concretă în istorie care adună şi asimilează în centrul său tonalităţile, sensurile emoţional-volitive, valorile etice şi estetice ale altor voci străine, chiar şi, fie conştient sau inconştient, ale acelei voci omnipotente şi impersonale care a devenit în discursul postmodern *textul infinit* al codurilor culturale. Naratorul în acest fragment se lasă spus de o altă instanţă (în interpretarea naratologilor structuralişti – de „limbajul neutru"), „încordarea" căreia trădează prezenţa umană, a conştiinţei reflexive care evaluează, reacţionează, pledează pentru o schemă narativă tipică, utilizează strategii, anticipă reacţiile unor eventuali interlocutori. Dovadă ne stau, bunăoară, mărcile lingvistice din secvenţa debutului („*...nu voi spune niciodată eu*") şi a finalului („*deşi nu cred că...*"), care inversate fiind scot în evidenţă o relativă unitate de perspectivă ce aparţine unui eu personal aflat la tangenţă cu textul, punctul de conexiune repetându-se infinitezimal şi complex în interiorul textului, condiţionând într-un fel imperceptibilitatea imediată a acestuia. Competenţa dialogică se certifică tocmai prin capacitatea locutorului de a se raporta la enunţurile sale din poziţie metalingvistică, astfel că enunţul naratorului debitează pe două voci convergente şi distanţate: cea a vocii personale, diferite şi cea a textului: a memoriei de gen şi a limbajului intersubiectiv.

Graniţele textului propriu se întrepătrund cu ale celuilalt, creând un spaţiu „între", al relaţiilor intersubiective tensionate şi încărcate de înţelesuri infinite, multiplicarea eului e în concordanţă cu tot atâtea intenţii de a întâlni un alt sens în spaţiul textului. Reprezentativi sunt şi creatorii cooptaţi, ale căror texte sunt considerate pertinente de o prestaţie argumentativă notabilă în raport cu tema dezbaterii. Unităţile textuale ale lui Flaubert, Howard Nemerov şi ale altor gânditori care nu sunt anunţaţi direct sunt reluate neîncetat, explorate şi determinate să-şi releve lumile posibile. Gesturile „străine", recognoscibile ori ba, sunt întotdeauna la limită între recunoaşterea relevanţei demersurilor subiective şi acceptarea „morţii subiectului", între „A NU ÎNCĂLCA REGULILE DE CIRCULAŢIE" şi tentaţia distorsiunilor individualizatoare, între supunere dogmatică şi tăgadă; ipostaze susceptibile răsturnărilor de opoziţii, căderilor în abis, renaşterilor, înnoirilor etc. Insistenţa cu care se promovează ideea „*Ca instituţie, autorul a murit...*" şi cea potrivit căreia în text are loc dezagregarea autorului individual într-unul universal este egală proporţional cu tensiunea împotrivirii şi tăgadei efective. Tehnica *punerii în abis* a „necrologului", enumerarea „neutră", trucat „ştiinţifică" a „deceselor livreşti" („...anele mor de 1,7 şi respectiv de 2,4 ori mai des decât margaretele şi elenele şi de 0,9 ori mai rar decât măriile; petrii sunt la egalitate cu pavelii,

întâietatea absolută având-o io(a)nii"), inserția contextului („În Ch-ău, moartea este un secret de stat, a cărui dezvăluire se pedepsește conform legii...") sunt tot atâtea puneri la probe ale opiniei proprii și a celuilalt, păreri în același timp acceptabile și invalidabile, reclamând dispute nicicând încheiate. Secvențe multiple trimit la alte texte consacrate, literare și extraliterare: la versetele biblice, operele eminesciene (tema dublului), povestirile lui Borges (motive cabalistice), prozele kafkiene (tema metamorfozei și a creatorului-arpentor), tratatele psihanalitice freudiene („complexul Oedip", problema identității), eseuri nietschiene („moartea lui Dumnezeu") sau focaultiene („moartea omului"), precum și la unele texte ocultiste (semnele zodiacale), științifice (semne matematice), artistice (semne grafico-plastice), ce țin de domeniul social (limbaje clișeizate ale discursului politic) etc. Marius Chivu îi recunoaște romanului statutul unei „biblioteci" care e în stare să ofere delicii aparte cititorului obsedat de corespondențele livrești. Nu e vorba însă de o simplă reluare sau de o combinare reușită a temelor consacrate, ci de o relectură re-vizionară și, implicit, un dialog cu autorii acestora. O atare abordare a romanului *Gesturi* permite a întrezări, dincolo de structura și limbajul excentric, o nouă modalitate artistică de reprezentare a omului, dezmembrat până la cele mai elementare părți constitutive și proiectat multiplu în spațiul textului. Antilectura, „răsturnarea" sensurilor, pe de o parte, și urmărirea traiectoriei de cooptare dialogică a viziunilor, pe de alta, oferă șansa de recuperare a conținutului uman al acestui discurs postmodern.

Varianta de scriitură hipertehnicistă a lui Ghenadie Postolache vine și ea să dialogheze cu ipoteza poststructuralistă a „morții subiectului" și implicit a „morții dialogului" dintre om și semenii săi. Distribuirea ca pe o tablă de șah a personajelor-figuri din romanul *Rondul* radicalizează și duce până la ultimele ei consecințe intenția lui Vladimir Nabokov din *Apărarea Lujin* de a pune în evidență șansele minime de rezistență ale omului într-o lume deja structurată lingvistic, socio-cultural, istoric, politic etc. Universul lui Ghenadie Postolache este unul al repetabilității inexorabile a stereotipurilor lingvistice și a exercițiilor combinatorii, în care subiectivitatea nu-și găsește locul. Dar oare insistența promovării unei ipoteze nu trădează și intenția de a polemiza cu aceasta, oare nu ascunde această tenacitate tehnicistă un gest uman de revoltă împotriva unor constrângeri „milităreşti" ale așa-numitului limbaj universal.

Drept replică la experimentele de limbaj ale lui Ghenadie Postolache ar constitui o eventuală literatură carnavalescă a cărei figuri centrale să o constituie „diletantul bine informat" sau, ca să folosim o formulă literară autohtonă, „ingeniosul bine temperat" bine fixat în context, apt și liber să schimbe neîncetat registrele verbale, acest act ludic condiționându-i satisfacția estetică. Un „rătăcitor printre limbaje" se anunță a fi, cu romanul *Spune-mi Gioni!*, Aureliu Busuioc, scriitor afirmat în paradigma modernistă și deschis spre mai multe vârste ale literaturii. Conștient de țesătura plurilingvă a culturii contemporane, prozatorul își confirmă adeziunea la paradigma postmodernistă atacând din interior paranoia proletcultă (intenție atestată și în romanul *Pacticând cu diavolul*, apărut anterior), intitulată sarcastic „Învățăturile veteranului KGB Verdikurov către nepotul său". Structura epistolară de suprafață a romanului demască o insuficiență dialogică de principiu a personajului semnatar, discursul său fiind o mostră a comunicării distorsionate, închise în dogmă și monologism ideologic. La interferență cu

„limbajul de lemn" al fostului kagebist se află o mulţime de alte voci, printre care şi cea refractar ludică şi ironică a autorului, ce au rolul să-i perturbeze fixitatea.

Recenta şi fericita apariţie a romanului *Avionul mirosea a peşte*, semnat de Nicolae Popa, confirmă ancorarea definitivă a romanului din Republica Moldova în praxisul dialogal de nivel european. Prin formula reuşită de textualizare a realităţilor basarabene (T. Urian), romanul lui Nicolae Popa fragmentează şi deconstruieşte modelul european, integrându-se în el prin diferenţa-i inerentă. Buna stăpânire a formelor literare ale dialogicului şi a procedeelor postmoderniste îi dă posibilitatea autorului să-şi transfere intenţiile în diverse contexte lingvistice literare şi extraliterare: roman, jurnal, poem, depoziţie sau anchetă juridică, jargoane ale unor grupuri sociale, dialecte, limbajul politic etc., care îi construiesc unitatea stratificată a identităţii esenţial deschisă spre alte lumi. Făcând ocolul prin biblioteca globală, prin multitudinea lumilor posibile ale lui alter, scriitorul se propune cu ireductibilul lumii sale, verificându-şi competenţa punerii în comun a unor probleme existenţiale. Varianta lui Nicolae Popa este confesiunea unui dezgustat de starea socială, culturală politică şi economică a ţinutului în care s-a născut şi locuieşte, a unui înnebunit de obsesia culpei cauzate de lipsa unei comunicări efective cu semenii săi. Artefactul textual joacă rolul intermediarului cultural, filonul ce mijloceşte comunicarea între lumea personală a autorului şi lumile celorlalţi („Anchetatorilor nu le rămâne decât să rebobineze filmul evenimentelor reieşind din aceste mărturisiri adunate (cu modificările specifice genului, bineînţeles) într-un roman de care mă fac responsabil în măsura în care sunt sau nu responsabil şi de crimă"). Referinţele intertextuale – *Crimă şi pedeapsă* de F. Dostoievski, *Străinul* de Al. Camus, *Zăpezile de pe Kilimanjaro* de E. Hemingway, *Pădurea spânzuraţilor* de L. Rebreanu, *Vânătoarea regală* de D. R. Popescu, *Lumea în două zile* de G. Bălăiţă etc. – indică preferinţele declarate, extrase din memoria genului. Implicit sunt cooptate şi viziunile democratice actuale, pe eşafodajul cărora autorul evaluează, critică şi demască simulacrele morbide ale regimurilor totalitare. Co-prezenţa vocilor narative asigură performanţa dialogală a acestui roman, care reuşeşte cu siguranţă să înviorеze „starea prozei" din Basarabia.

Într-un orizont al plurilingvismului, al plurivocităţii şi al polifoniei ancorează şi mini-romanele experimentale ale mai tinerilor scriitori Ştefan Baştovoi, Alexandru Vakulovski, Tamara Cărăuş, Mihaela Perciun, nume care reprezintă generaţia „în expectaţie" (V. Ciobanu). Aceşti autori antrenează în dialog vocile rebele, care au a profera subiecte marginalizate, aspecte existenţiale anodine şi absorbite de cotidian ale inşilor de la „periferia" Europei. Să sperăm că gestul lor de sfidare a convenţiilor sociale şi de punere la încercare a identităţii de sine se va acoperi pe viitor cu o proză de calitate.

Disponibilitatea dialogică a scriitorilor din Republica Moldova, dorinţa lor de a crea dimensiunea deschiderii la celălalt are nevoie de reciprocitate. Fiind mult timp o figură refulată a imaginaţiei europene, cultura „exotică" a acestui ţinut interriveran se vrea recuperată şi percepută ca o alteritate. Cu lumile lui, cu modurile diferite de a fi, romanul postmodernist din Republica Moldova este o expresie a efortului de integrare în raţiunea modelului european ca joc liber şi constituţional deschis. Doar transgresând distorsionările de comunicare, acesta are şansa să-şi creeze o imagine de sine consistentă şi durabilă în orizontul european.

Bibliografie

Craig, R.T., *Communication //Encyclopedia of Rhetoric*, New York, Oxford University Press, 2001, p. 125.

Post-modern novel from the Republic of Moldova and the European model. Distortions and dialogues

Romania joining European Union certainly establishes new cultural, linguistic and literary relations which, in a bigger or smaller delay, marks in this way the cultural area from the east of the Prut as well. Fixed on the European idea, young writers from Moldova make appreciable efforts to attract and initialize the reader in the rituals and habits of democratic exercise: tolerance, difference, pluralism, multiculturalism. At the same time with the option for a new aesthetics, these writers have also opened themselves to a continuous reformulation of identity. Today we can speak about a functional dialogue between the post-modernist novel from the Republic of Moldova, the way it is, and the European model. Our observations have been realized in two directions: from one hand, we have tried to observe the predispositions of the post-modern writers for a dialogical reflection of literature and, in general, of the cultural phenomenon; on the other hand, we have been also interested in the competence of those who have been lately acting as novelists who organize their artistic texts in a dialogical way.

Chişinău, Republica Moldova

Cântecele funerare pentru Europa în poezia douămiistă

Emanuela ILIE

Moto:

„ca într-o celulă sau ca într-o groapă comună
strânşi unul în altul, visăm acelaşi vis,
trist şi sacadat
al unei mizerii fără sfîrşit”

(Ruxandra Novac)

În ciuda celor mai sumbre previziuni, nu puţini fiind cei care, la un moment dat, au re-lansat chiar strigătul ce a făcut oarece carieră într-o perioadă mai tulbure din sec. al XX-lea, categoricul „Poezia a murit!”, poezia actuală trăieşte, ba chiar se simte mai bine ca oricând. Fără glumă, optzeciştii se simt, liric vorbind, mai bine ca niciodată, continuând să scrie cu o fervoare uluitoare, nouăzeciştii abia şi-au configurat structura, iar din vulnerabilitatea proprie – nu e nici un secret faptul că identitatea mişcării este încă resimţită ca una fragilă – nu pot rezulta decât impulsuri constructive, cum se dovedeşte în cazul unor Octavian Soviany, Nicolae Tzone, Ioan Es.Pop, Radu Andriescu... În fine, li se alătură, iată, o ultimă promoţie care nu poate fi în nici un caz ignorată. Indiferent de felul în care sunt numiţi cei mai tineri dintre poeţii care scriu astăzi, ei se constituie, în primul rând, ca o grupare cu o conştiinţă de sine absolut uluitoare, concretizată în controversatele manifeste poetice precum cel *utilitarist*, scris de a. urmanov, cel *fracturist*, scris de Marius Ianuş şi Dumitru Crudu, *număoftikismul* lui Mihai Vakulovski, *deprimismul* lui Gelu Vlaşin. La rândul ei, poezia lor a suscitat deja discuţii extrem de aprinse, în unele cazuri chiar inflamate, cum o demonstrează de pildă polemica revuistică cu ceva răsunet în mediile literare, dintre partizanii şi detractorii promoţiei. Nu-mi propun, fireşte, să reiau ori să clarific acum chestiunea...„arzătoare la ordinea zilei”; abia istoria literară viitoare va elucida problema semnificaţiei reale a promoţiei în arealul liricii debutului de secol XXI. Este evident că a încerca să trasezi, deja, în toamna lui 2008, coordonatele cât se poate de precise între care se mişcă reprezentanţii ultimei promoţii poetice, încă neabsolvită, este, cel puţin deocamdată, un demers riscant şi, de ce nu, neproductiv. Tinerii sau foarte tinerii numiţi, de criticii cu state vechi, „milenarişti”, „mizerabilişti” sau, mai eficient, „douămiişti”,nu pot fi deocamdată încartiruiţi prea uşor, din moment ce chiar şi cei mai buni dintre ei pot oferi, încă, surpriza de a-şi schimba registrul poetic sau, dimpotrivă, de a nu confirma un debut promiţător; cum nu este exclusă nici apariţia unor nume noi pe o piaţă de desfacere atât de generoasă astăzi, când edituri prestigioase, reviste sau oameni de cultură par –cel puţin par!- a facilita publicarea unor nume cvasinecunoscute, subliniind

permanent drept condiţie unică valoarea doritorilor de faimă lirică pe deplin meritată. Mă voi limita, de aceea, la urmărirea unor trăsături, a căror recurenţă în comunicarea poetică actuală poate determina, chiar, considerarea lor drept veritabile obsesii generaţioniste. Aşadar…

Ultima promoţie poetică, cea care include, ar spune unii, debutanţii – obligatoriu (foarte) tineri – de după 2000, pe care-i unesc afinităţi elective recunoscute, uneori trâmbiţate pe toate drumurile, internautice ori nu, s-a făcut, ce-i drept, cunoscută (căci pînă la a fi într-adevăr recunoscută mai trebuie să curgă suficientă cerneală, inclusiv critică) mai ales printr-o ***poetică a violenţei.*** Una explicită, mai întâi, cum o demonstrează manifestele tinerilor, uneori mai des citate decât textele lor. Apoi, una implicită, cum se poate lesne observa din textele milenariste, deloc întâmplător influenţate de ritmurile beat şi hip hop (se pomenesc, în context, nume cunoscute ca BUG Mafia, Morometzii sau Paraziţii), poeţii americani Allen Ginsberg, Frank O'Hara, Bukovsky -nu degeaba unul dintre cei mai buni critici tineri, Paul Cernat, consideră acest tip de poezie o radicalizare plebee a „americanizării" poeziei- toate având în comun o apetenţă recunoscută pentru o violenţă…. terapeutică. Inflaţia limbajului străzii în poezie, asezonată cu recurenţa unor motive de gen, abuzul de sânge, alcool, droguri ş.a.m.d. în poezia actuală are, bineînţeles, un risc potenţial: înserierea, producerea a ceea ce s-a putut lesne constata că ar concura, liric vorbind, cronica neagră a ziarelor sau „Ştirile de la ora 5". Se pune totuşi, natural, întrebarea ce poate ascunde excesul de violenţă verbală şi imagistică din majoritatea textelor de acest fel, să le numim, uzând de o sintagmă deja notorie, propulsată de Al. Cistelecan, „visceral mizerabiliste". Să recunoaştem, mai întâi, că nu doar cei mai pudibonzi cititori, fie ei critici cu state vechi, definitivate la şcoala poeziei clasice (înţelegând aici clasicitatea în sensul ei cel mai general, de valoare), fie cititori naivi (în sensul dat de teoreticieni ca Umberto Eco sau Michael Riffaterre), pot resimţi „barbaria" poeziei acut mizerabiliste. Ba chiar, percutând empatic –cum înseşi texte programatice de tipul manifestului utilitarist o cer – la asemenea crudescenţe lingvistice ori ideatice, ar resimţi triumful barbarului propriu, al străinului interior (aflat departe de sensul prim al termenului, străin necivilizat bătând la poarta *limes*-ului), de care psihanaliza tinde să ne facă din ce în ce mai conştienţi. Răspunzând afirmativ la întrebarea –oricum retorică- a unui psihanalist ca Roland Brunner („Nu este oare barbarul în fiecare dintre noi ca o parte pulsională, juisoare, blestemată şi uneori subapreciată?"), ar trebui, în definitiv, să recunoaştem că tinerii furioşi ai noii poezii ar da glas unor accese de barbarie generalizată, specifică (şi o spun nu doar psihanaliştii, ci şi antropologii, sociologii etc.) unei societăţi care, deşi civilizată, are oricum, după afirmaţia lui Cioran, nostalgia barbariei…

Parcurgând cele mai cunoscute manifeste ale generaţiei -cel fracturist, scris de Marius Ianuş şi Dumitru Crudu, ori cel utilitarist, conceput de Adrian Urmanov- înţelegem intenţia de a re-institui „o legătură extrem de strânsă, o coeziune între felul cum trăieşti şi poezia pe care o scrii", de a „reclama o subiectivitate necontrafăcută, nouă". De aici, din acest reinventat pact cu sinele, să-l numim, cu o formulă consacrată cîndva de Marin Mincu, noul „grad zero al autenticităţii", ar proveni aşadar şi viziunea asupra necesităţii poeziei de a se întoarce spre înseşi izvoarele experimenţialului autentic. Unde, bineînţeles, poetul douămiist ia act în

primul rând de propria ***sexualitate***, una netrucată, deci obligatoriu atavică. O serie întreagă de texte poetice ale autorilor sus citați, ba chiar volume întregi ca *Manifestul anarhist și alte fracturi* de Marius Ianuș sau *Cărnurile cannonice* de a. urmanov devoalează obsesiile sexuale, gândite ori chiar trăite, ale celor ce, punându-și pe tapet cele mai intime trăiri, au în plus curajul de a se erija în purtători de cuvânt ai întregii generații. Atitudine evidentă, de altfel, și într-o secțiune la fel de extinsă a poeziei douămiiste, cea care ne interesează aici: secținea închinată (deși termenul, se va vedea, e impropriu) ***răului de România, mizeriei unei țări și unei națiuni*** întregi, pe care tinerii poeți o resimt prin toți porii și o redau, prea puțin prin transfigurare, într-o parte substanțială a scriiturii lirice. Ceea ce îi caracterizează, de altfel, e, aici cel puțin, o formă de radicalism evident, atât sub aspect formal, cât și sub aspect ideatic: douămiiștii preferă, în locul discursului oblic, deviat, expresia fățișă, directă. Și cum nu le mai produce o satisfacție mulțumitoare nici ironia, nici parodia, nici autoreferențialitatea textuală, proprie să spunem optzeciștilor, tinerii poeți nu privilegiază aluziile, ci recurg la forme dintre cele mai fruste ale limbajului uzual, dacă nu direct la exprimări crase ale dezgustului ori chiar dejecții verbale.

Tonul – ca și cea mai înaltă notă a acestuia – l-a dat, fără nici o îndoială, Marius Ianuș, revoltatul leader, alături de Dumitru Crudu, al fracturismului teoretizat cu ardoare în celebrul manifest apărut în revista „Paralela 45", nr. 1-2/ 1999 și republicat în Addenda volumului antologic *Dansează Ianuș* (Vinea, București, 2006). Reliefând, într-o poetică teoretică turbulentă, dar extrem de convingătoare, odată ce a avut un număr considerabil de adepți de-a dreptul înflăcărați, necesitatea urgentă și extremă de a scoate în prim-planul textului „subiectul", înțeles exclusiv ca reacție împotriva „generalității limbajului comun", Ianuș optează în propria poezie pentru redarea „autenticității" reacțiilor unui eu tracasat, dezgustat, oripilat de „realitatea" politică, istorică, socială care îl înconjoară. Fața în față cu o lume demnă de toată greața postmodernă, eul așa-zis poetic douămiist tipic pentru discursul lui Ianuș nu contenește să profereze un fel de sudalme pe care el însuși le consideră lirică, și încă una de cea mai bună calitate. Iată, bunăoară, cum înțelege să își exprime atitudinea față de România, într-un *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* în cheie fracturistă, amintind nu atât de modelul eminescian, cât de îndrăznelile din antologicul *Drumeț incendiar* al lui Gellu Naum: „ți se vedeau chiloții, România,/ pentru că tu te-ai pus în spate în troleibuz/ unde se văd chiloții/ numai că nu-i aveai, România/.../Tu nici nu știi în ce raporturi o să fim, România/ o să-ți spun să borăști și o să borăști" etc. Amețitorul imn în negativ continuă, într-un amestec inconfundabil de invective, patetisme și tratări originale ale unor topoï frecvenți în scriitura consacrată tensiunilor identitare neoexistențialiste, devenite la Ianuș complexe bizare, când nu de-a dreptul nocive: „România!/ Există oameni care înnebunesc/ pentru banii tăi de jucărie/ Ce-ai făcut cu mama/ O să-mi faci și mie/ Nici nu pot să mă uit în ochii tăi// O să scriu un poem care/ o să te distrugă, România/ și el o să fie tradus, România/ [...]/în sticlele de coca cola am spermat/ ca să rămân în burta ta, România/ copilul tău etern și cretin, România// Am greșit, recunosc, România/ sânt un om fără bani/ pe care să-i ard/ Hristos a fost un om fără bani/ Eu sânt Hristos, România, și mă sinucid// Sper că ești satisfăcută, România/ Sper că vrei să faci nani, România/ Sper că ți-ai băgat banii la cec, România/ ți-ai întemeiat deja viitoarea familie, România? Nu cred că plângi

pentru mine/ Nu cred că ştii să plângi, România/ Nu cred că sânt băiatul tău mic, România/ nu ştii să plângi". Întregul text este supraîncărcat cu asemenea sintagme „fracturate" din limbajul neaoş cel mai frust, fără nici o grijă pentru organele de simţ ale cititorului pe care îl apostrofează, de altfel, frecvent, pe linia aceluiaşi autenticism al trăirii. Amestecând o traducere proprie a celebrului "hypocrite lecteur, mon semblable, mon frère" cu fantasme megalomanice, Ianuş obţine o serie halucinantă de „reacţii" netrucate faţă de alteritatea apostrofată grobian: „Când o să-mi daţi un premiu pentru că vreau/ să vă distrug?/ Când o să le daţi tot ce aveţi cerşetorilor?/ Când o să înnebuniţi?/ Sânteţi porci!" (în treacăt fie spus, grafia verbului a fi, ce apare în textele lui Ianuş cu „â" în toate variantele lui „sunt", denotă acelaşi dispreţ al autorului, de data aceasta pentru orice formă de conformism al scriiturii). Reproşurile şi ameninţările la adresa României şi a locuitorilor ei umplu pînă la refuz primul ciclu (intitulat, semnificativ, *Second hand news*) al volumului *Manifest anarhist şi alte fracturi*, pe care, la rigoare, l-am putea citi drept un document de un mare interes pentru critica psihanalitică. Căci, sunt convinsă, un critic psihanalitic ar vedea multe din textele acestui op cu pretenţie de literatură drept secvenţele mai mult sau mai puţin disparate ale unui delir paranoic: secvenţe întregi din volum pot fi citite ca fişe simptomatice pentru ceea ce psihanaliza a catalogat demult drept „delir de revendicare", „erotomanie" sau „delirul interpretării". Construit sau nu pe deplin conştient, ca o formă perfect lucidă de reacţie împotriva unui univers întreg (inclusiv al cărţilor!), anarhismul „poetic" al lui Marius Ianuş nu poate lăsa indiferent pe cititorul deloc menajat de toată înşiruirea de simptome ale unei veritabile maladii psihice (ne)tratate la „Obregia". În orice caz, avem de a face cu un ins (probabil şi biografic, nu doar poetic) torturat de frustrări şi nevoi cu totul speciale, ameninţat, el însuşi, în permanenţă de demoni interiori dintre cei mai ostili – între care, convingerea, cred eu, peste măsură nocivă, că este Iisus („eu sânt Iisus Hristos şi ei vor/ să mă aresteze pe stradă") sau tentaţia suicidului în diferitele sale forme. Cu un ins ce-şi propune – şi, indubitabil, chiar şi reuşeşte – să şocheze, să impieteze bunul simţ al unui cititor ce-şi vede contrariate toate convingerile despre poezie, ce se vede luat peste picior, ridiculizat, apostrofat, dar, culmea, poate sfârşi prin a-l compătimi pe înflăcăratul partizan al fracturismului, ba chiar a-l vedea drept un caz patologic. Eu însămi, trebuie să mărturisesc, nu mi-am reprimat tentaţia de a-l compara pe Marius Ianuş cu un caz clinic celebru acum un secol, Daniel Paul Schreber, autor al unor demente *Memorii ale unui nevropat* (scrise, chipurile, ca urmare a traumatizantei vieţuiri într-o lume ce are aparenţa unui uriaş spital cu bolnavi şi infirmieri, dar mai ales ca o mărturie a halucinantului dialog cu Divinitatea, care îl desemnează pe cel „ales" să se lase fecundat şi să zămislească o nouă rasă care să salveze umanitatea etc. etc.). Păstrând proporţiile, am recunoscut în fracturistul aborigen aceleaşi pulsiuni isteroide ca la autorul ale cărui confesiuni au făcut deliciul presei psihiatrice occidentale acum peste o sută de ani. Cu o diferenţă esenţială, ce-i drept: ceea ce exploda, în secvenţe de o violenţă extremă, dar netrucată, la Schreber, sunt convinsă că este articulat lucid, ca o demonstraţie, patetică sau aspră, cum o fi, dar oricum o simplă demonstraţie, la Ianuş. Delirurile sale schizoide nu sunt altceva decât parte a unui proiect mai mult sau mai puţin abil de a revoluţiona (recte, fractura) discursul liric actual. Instrumentele şi rezultatele nu sunt însă pe măsura aşteptărilor. Cel puţin în ceea ce

mă priveşte, nu pot reacţiona în nici un caz empatetic la dramaticele contorsionări ale sensibilităţii ianuşiene, nici măcar atunci când îşi devoalează sursele traumelor profunde: „Nu-s nici un Sandokan, Sunt un cumplit/ copil al unor fiare/ hrănite cu napalm!// Sunt ceva care a murit,/ din start, fără nici o discuţie./ Sunt ursul din containăr./ Şi filmarea de la revoluţie". A nu se vedea, în revenirea la grafia firească a verbului a fi, o revenire a fiinţei, a „subiectului" ontologic textualizat în volumul *Ursul din containăr*, din care abia am citat, o deviere (căci de revenire nici nu poate fi vorba) a autorului deghizat în animal famelic, de la făgaşul firesc, deci fracturist, al lirismului. Ianuş rămâne, şi aici, tot Ianuş. Adică „alesul vântului care suflă printr-un lanţ de frânghie"...

Pe linia inaugurată atât de brutal, în numele ianuşienei profesiuni de credinţă – autenticitatea totală, cât mai provocatoare cu putinţă – se vor înscrie nu puţini dintre tinerii (şi chiar şi o parte a mai experimentaţilor) poeţi ce vor publica, în anii 2000, texte, chiar volume întregi susceptibile de încadrarea în filonul aşa-zis mizerabilist. Între numele ce categoric se vor impune ca leaderi incontestabili ai noului val douămiist, unul feminin va căpăta o notorietate absolut uluitoare printre reprezentanţii noii generaţii (ce vor ajunge să o citeze, să o copieze sau doar să îi dedice versuri mişcătoare). Elena Vlădăreanu, căci la ea mă refer, promovează în controversata carte ce i-a adus consacrarea – *Europa. Zece cântece funerare*, Cartea românească, Bucureşti, 2005 – o scriitură comparabilă (şi pe alocuri perfect compatibilă!) cu cea a lui Ianuş, hulitul sau, după caz, martirizatul şef al partidei fracturiste. Ca şi acesta, Elena Vlădăreanu se erijează într-un fel de apostol al propriei generaţii, văzute printr-o lupă a decepţiei totale faţă de trecut sau prezent, precum şi a cruzimei lipsei de speranţă faţă de un viitor la fel de întunecat ca şi celelalte delimitări temporale. Deloc întâmplător, textul ce îi deschide cartea cea mai cunoscută, cel care va da, de altfel, şi titlul primului ciclu al acestuia, *românia. fin de siècle*, este o necruţătoare detaliere a condiţiei de a fi român (şi nu doar unul tânăr) în noul mileniu: „hotărârea de a nu muri/ de a rezista/ am luat-o şi noi/ copiii mizeriei/ vinovaţi de a ne fi născut/ între două secole/ între o coadă la carne/ şi una la ouă/ de crăciun nouă ni s-au arătat/ oameni făcuţi zob în direct/ am crescut în burta câinelui/ care în noaptea aia s-a îndopat cu creier proaspăt/ astăzi aflăm că oameni/ în care am crezut/ au mers de bunăvoie/ şi şi-au dat prietenii pe mâna securităţii/ trădarea vrea să devină modelul nostru/ ne dă lecţii de bună purtare: nu faceţi sex nu vă drogaţi/ nu scrieţi cuvinte porcoase/ fiţi metafizici/ nu vă sinucideţi/ nu vă ucideţi părinţii [...]/ prezentul tău este asemenea dunării/ viitorul tău asemenea rinului/ două braţe întinse/ două braţe gemene/ unul înnegrit de înţepături/ celălalt cu pielea făcută franjuri". Nu este singura sumă de amare constatări asupra existenţei tinere într-o Românie postdecembristă sumbră, transformată într-un topos al mizeriei generalizate, al pseudovalorilor ca ipocrizie, intoleranţă sau meschinărie. Elena Vlădăreanu punctează adeseori ceea ce consideră a reprezenta nu atât culpe individuale, cât tarele colective care definesc, astăzi, românismul, într-un discurs construit frecvent dintr-un cumul de sintagme nominale ce contabilizează eşecurile, minusurile unei întregi naţiuni (auto)condamnate: „sunt un pumn de pământ/ din pământul patriei mele/ amestec de excremente/ îngrăşăminte chimice şi cadavre" (*descrierea inimii*); sau: „aici toată lumea încearcă să vândă câte ceva/ farduri ciorapi reţete de slăbit mântuire/ suntem la fel de singuri şi fără rost/ ca fotografiile

cu actori de pe holurile/ casei de cultură a sindicatelor" (*oraşul*). E foarte adevărat că, şi în cazul ei, sunt perfect vizibile frustrările care au determinat această conştiinţă hiperlucidă a unui destin ratat încă din naştere: aluziilor la o autoritate paternă exacerbată, imposibilitatea adaptării la religia adventistă a familiei şi mai ales la seria de morţi ale celor dragi li se adaugă frustrările iarăşi colective, amplificate de o sensibilitate aproape morbidă, ce are un adevărat cult (cum o dovedesc multe dintre minisecvenţele intertextuale) pentru Ileana Mălăncioiu, Angela Marinescu sau Sylvia Plath). Expresia lor nu este însă niciodată patetică, nici măcar jucat sentimentală, ca la Marius Ianuş, ci întotdeauna scrâşnită, apăsătoare, densă, ca în următorul fragment din *istorie recentă*, un tablou să recunoaştem, dramatic al României de azi, deşi tonalitatea particulară a discursului potenţează o sursă îndoielnică (din punctul meu de vedere, cel puţin) a suferinţei actantului liric: ruşinea de a aparţine unei naţiuni autosuficiente, condamnate să trăiască la limita subzistenţei, incapabile să-şi mai dorească altceva. Schimbarea, pare a transmite Elena Vlădăreanu, este imposibilă, iar dezgustul hiperlucidului care înţelege această crudă realitate, total. Imprecaţia subînţeleasă este amplificată, poate bizar, de imposibilitatea detaşării de propria condiţie, odată ce autoarea pune semnul egalităţii între sinele traumatizat şi o exterioritate inferioară, reprezentată de cele mai anoste sau abjecte exemplare umane şi animale ce umplu până la refuz noua patrie a dezgustului douămiist: „aşa stau lucrurile:/ mama nu va pleca niciodată din românia/ tata nu va pleca niciodată/ din românia/ dacă mori nu vei pleca niciodată/ din românia// [...]// în fiecare aurolac jerpelit/ e ceva din mine/ în fiecare câine flămând şi hăituit/ e ceva din mine/ în bărbaţii beţi şi plini de vomă/ în bravii bărbaţi ai poporului nostru/ mirosind cu toţii a urină putreziciune şi teamă/ sunt eu şi numele meu/ e românia". Într-o astfel de ţară a pseudobucuriilor furate sau vândute la un preţ modic, capitala însăşi e simbolul răului asfixiant, traumatizant pentru individul mai mult sau mai puţin vulnerabil: „te aştept în patria mea/ te voi lua de mână şi îţi voi arăta/ oamenii bucurându-se de promoţiile/ de la mcdonald's şi de la mini prix/ mă simt în capitala mea ca într-o roabă/ cineva mă tot trage într-o parte şi-n alta/ ce aveţi cu mine?". Nu alta e înfăţişarea oraşului alogen ale cărui simboluri uzate sau chiar putride, emanând mirosuri sordide şi rănind retina cu imagini ale kitch-ului grotesc, la alte nume din plutonul douămiist: Timişoara lui Tudor Creţu, Constanţa lui Marius Pârlogea, Iaşul lui Şerban Axinte sau Târgoviştea lui Robert Mândroiu (ca să nu dau decât exemple dintre cele mai semnificative) au aceleaşi conotaţii întunecate ca Bucureştiul Elenei Vlădăreanu ori cel al lui Dan Sociu. Indiferent de numele pe care îl poartă, regăsim, în toate cazurile, acelaşi oraş hâd, transformat într-o apologie inutilă a maşinismului şi a PVC-ului, într-un hibrid monstruos, prototip al unei postmodernităţi eşuate. Literalmente asfixiat, copleşit de lumea urbană actuală, convertită într-un Tehnopolis inautentic, reificat şi alienant, individul care îl locuieşte nu poate face altceva decât să îşi constate inconsistenţa sau vulnerabilitatea extremă. Şi, uneori, o face într-un discurs poetic tensionat, autenticist fără a deveni peste măsură de provocator, mizerabilist fără a deranja peste măsură poncifele, normele estetice sau morale ale cititorului.

Un exemplu de astfel de autor din avangarda douămiistă este, cu siguranţă, Ruxandra Novac, ale cărei *ecograffiti* (publicate în 2003 şi reeditate la Vinea, în

2006), constituie un document generaţionist de o calitate net superioară „mizerabilistelor" opuri mai sus menţionate. Crescută, şi ea, ca şi ceilalţi congeneri, la o adevărată şcoală a violenţei, cunoscând, altfel spus, şi ea „alfabetul terorii", Ruxandra Novac are acelaşi chinuitor destin al celui supus la asalturile repetate ale angoasei şi tristeţii incontrolabile, dar şi-l expune într-o manieră cât de poate de originală, debarasată de clişeele nevrotice sau narcisiace ale multora dintre douămiişti. Este, de altfel adepta unei anume glacialităţi a redării propriilor trăiri (fiind obedientă, ca atâţia douămiişti, personismului şi autenticismului de inspiraţie americană, dar în acest caz bine asimilat), ceea ce nu exclude o uriaşă tristeţe de fond: „mi-am fumat toate ţigările şi carnea mea e tristă/ deşi neştiutoare ca un cal dus la abator/ deşi încă tânără" (*london paris new york*). Cauza suferinţei de care, cumva, poeta este deja anesteziată, este transparentă de la început: să o numim, poate cu o sintagmă clişeizată, dar nelipsită de atât de sugestive conotaţii, ***vieţuirea românească***. Drama tinerei (încă!) provine din constatarea mizerii fetide a noii Românii, pe care nici măcar tinerii, „copiii idealului, ai utilizării lui/ aproape istorice/ voi, cu ochii scăldaţi în acetonă", trebuie să o radiografieze „mai calm şi mai frumos ca un tren deraiat/ fără nostalgii, fără ameţele", aşadar cu onestitate şi cu luciditatea apartenenţei la un spaţiu al imundului, al eternului prezent al angoasei: „ca într-o celulă sau într-o groapă comună/ strânşi unul în altul, visăm acelaşi vis,/ trist şi sacadat/ al unei mizerii fără sfârşit/ [...]//nu vom ieşi niciodată/ nu vom pleca niciodată/ aici e mai bine ca oriunde/ de aici nu se mai poate pleca." Peisajul urban din *ecograffiti* este descris cu lux de amănunte edificatoare, punctând sordidul. Raportarea la această gravă formă de alienare este perfect justificată, căci într-o asemenea lume totul este însemnat cu distructiv. Chiar şi simboluri ale intimităţii protectoare nu mai ascund, eliadesc, mistere. Atât spaţiile clasicizate, gen „toate odăile ascunse ale oraşului/ cele pentru care nu se plăteşte întreţinere/ odăile de cinci sute de mii pe lună", cât şi variantele postmoderne ale acestora (parcările subterane, la rândul lor „pline de animale necunoscute [.. .] gata de o crimă perfectă"), singurul mister posibil este cel al tristeţei fără leac sau al violenţei fără oprelişti: „acolo sunt execuţii lente/ şi râsete aspre dar zâmbete nu/ zâmbete nu". Concluzia este sumbră: România văzută prin lentila deformatoare a Ruxandrei Novac este una în care proliferează putridul si sordidul, iar capitala nu poate fi decât un Oran postmodern: „Bucureştiul pare un şobolan mort", ori „Bucureştiul se deschide ca o uriaşă floare sifilitică".Tentaţia coborârii în individual, în prea personal este de obicei reprimată; foarte rar poeta îşi exhibă trăiri prea personale, punând în permanenţă accent pe ideea conturării unui portret de grup. La Ruxandra Novac, ***eul*** este înlocuit de ***noi***. Excepţiile, spuneam, sunt puţine; în decorul neoapocaliptic pe care îl circumscrie poezia de faţă, individualitatea se anunţă –şi, cînd apare, se denunţă- ca fiind una precară, torturată, deformată de povara unor nostalgii maladive. Iată, de pildă, amara poveste a sinelui obosit, dezavuat, incapabil de lupta atroce cu un alt binecunoscut personaj freudian, supraeul oricum absent (Cum se ştie, în mod normal, axioma psihanalitică sună, poate reducţionist, astfel: supraeul sever funcţionează ca inhibitor necesar al sinelui dornic să obţină chiar şi cele mai perverse ori vinovate plăceri. Doar lupta lor continuă asigură, în definitiv, straniul, vulnerabilul echilibru al eului). Îmbrăcat ca „într-un gărduleţ", ca „într-o dantelă metalică", acest sine priveşte retrospectiv doar pentru a-şi confirma angoasa, decăderea actuală: „Sinele meu trist

se scufundă în câmpul lui cu ciori/ roşii ca steagurile pe care ei nu le-au văzut/ sau le-au văzut şi au zis că sunt căpşuni./ Sinele meu trist pipăie pereţii camerei în care stau/ şi simte ceva ca un curent electric./ Oh, am decăzut în câţiva ani şi nici asta/ nu putem spune cu exactitate şi fără/ să ne fie puţin ruşine." Sau contabilizează dorinţele şi frustrările parţial colective, precum cea determinată de personaje politice de un pitoresc ce devine din ce în ce mai… impardonabil, acumulate în anii în care singura pată de culoare este cea care nu are nici miros. Desigur, *The colour of money*: „Nu vreau nici să mai aştept nu ştiu ce/ nu vreau să trăiesc treizeci de ani/ iar aici nu prea mai vreau să trăiesc deloc/ vreau pornografie şi igienă/ în mijlocul unui deşert nuclear./ Şi vreau bani şi abţibilduri lisergice/ Vreau o benzinărie în câmp sau un bar de/ contrabandişti./ Vreau să moară cvt şi gc şi db/ la fel de mult cum voiam cândva casetofon./ Vreau de fapt bani./ Şi vreau bani. Şi vreau bani."

Tematic, şi unele dintre poemele lui Claudiu Komartin – alt vârf al poeziei douămiiste, autor al unui volum excelent, *Păpuşarul şi alte insomnii*, Edit. Vinea, Bucureşti, 2003 – sunt circumscrise marilor nelinişti proprii generaţiei: unele sunt, de pildă, crescute din carnea unui social mizer, aceluiaşi univers urban dezgustător pe care îl detaliază Ruxandra Novac sau Elena Vlădăreanu. Ciclul intitulat *Patru lamentaţii pentru poporul fisurii* se hrăneşte explicit dintr-o suită de lamento-uri ale unui altfel de reprezentant al hulitei caste de *poeta vates*, unul visând la rostirea unui cuvânt „care va sfărâma toate zăvoarele deodată", întru eliberarea oamenilor de rând, închişi într-un infern neo-apocaliptic, în care singura condiţie este a suferinţei, a rupturii şi a mistificării. Senzaţia în acest miniciclu este că falia dintre realitatea socială şi cea interioară, supusă altei istoricităţi, nu este, cum s-ar crede, uriaşă, dimpotrivă; fiecare dintre ele poate fi, la rigoare, considerată o prelungire a celeilalte, câtă vreme amândouă ascultă de aceleaşi legi, supunând la rândul lor eul aceloraşi rigori autarhice. Glisând între ele, eul individual ajunge, inevitabil, să (se) consume ca şi cel colectiv, în aceleaşi disperări, în aceleaşi dramatice tribulaţii. Care uneori sunt refuzate de un eu liric având totuşi vocaţia asumării unui destin profetic: „când noaptea se lăsa peste cearcăne vechi/ cu ochii mei te-am văzut/ popor al fisurii/ strângându-ţi copiii şi visele strivite la piept/ căci tu/ tu nici măcar nu mai ai de cine să-ţi legi speranţele/ măcar!// Sunt unicul locuitor al acestui poem/ al acestui cântec de furie şi disperare// în care te-aş vârî cu de-a sila/ popor al meu/ condus de călugări înşelători/ şi de molii în straie de fluture […]//De ce îi baţi cu pietre pe cei care/ te iubesc/ şi plângi apoi că nu eşti iubit/ şi spui că nu meriţi să fii sărac şi flămând?// De ce-ţi alungi copiii aşa de uşor?/ Vrei să plece în Occident?/ Vrei să se îmbogăţească peste noapte/ ştergându-i la fund pe copiii bogaţilor?/ De ce nu deschizi odată ochii?/ De ce?"

Pseudolamentaţia convertită, cum se vede, în neiertătoare invectivă se îndreaptă şi înspre Occidentul văzut ca un fel de miraj negativ, numai bun să atragă pe cei mai vulnerabili sau pe cei mai capabili să recurgă la compromisuri ruşinoase. Lumea de peste Ocean sau Europa de Vest nu par a atrage, cu un magnetism periculos, decât printr-o constantă grijă de a macula interioritatea şi aşa fragilă a celor care sfârşesc prin a a nu mai avea nici un ideal naţional sau naţionalist, eşuând lamentabil şi în tentativa de a-şi găsi o patrie adoptivă. Nu altfel apare imaginea emblematică a Europei la aceeaşi Elena Vlădăreanu, o Europă de altfel reprezentativă pentru mizerabiliştii lipsiţi de orice urmă de încredere în viitorul

bătrânului continent: „europa o să mă înghită/ o să fiu o fiică europeană/ viaţa mea o să semene/ cu unul din multele tale râuri/ trista mea europă/ oare tristeţea mea se poate/ măsura cu tristeţea mea? […]// nesiguranţă/ sărăcie/ deprimare/ vanitate ură/ pe aici trece drumul spre europa/ nu mai aşteptăm nimic/ avem feţe de şobolan/ nu mai visăm la america/ ne ucidem/ fericirea e pe buzele noastre".

E adevărat că, în ultimii ani, o asemenea viziune sumbră asupra României şi Europei nu mai apare decât implicit, în forme aluzive sau care joacă rolul de simplu decor într-un spectacol în care anarhiştii, fracturiştii turbulenţi, reactivii iconoclaşti sau pur şi simplu reprezentanţii unei naţiuni condamnate la cea mai gravă formă a răului de ţară lasă locul liber individualităţilor tracasate, întoarse exclusiv înspre propriile drame. Dar filonul mizerabilist preocupat de volutele nu mai puţin tensionate ale românului ce-şi conştientizează sumbra condiţie naţională, oricât de discutabile i-ar fi sursele, nu poate fi în nici un caz ignorat. Dacă nu pentru reuşita estetică (certă în cazul Ruxandrei Novac sau al lui Claudiu Komartin, şi nu în cel al lui Marius Ianuş), măcar pentru onestitatea cu care punctează, cu o francheţe neegalată, tarele incontestabile ale patriei în noul veac.

Bibliografie

Ianuş, 2006: Marius Ianuş, *Dansează Ianuş*, Bucureşti, Editura Vinea.
Vlădăreanu, 2005: Elena Vlădăreanu, *Europa. Zece cântece funerare*, Bucureşti, Editura Cartea românească.
Novac, 2006: Ruxandra Novac, *ecograffiti*, Bucureşti, Editura Vinea.
Komartin, 2003: Claudiu Komartin, *Păpuşarul şi alte insomnii*, Bucureşti, Editura Vinea.

Les chansons funéraires pour l'Europe dans la poésie "millénaire"

Dans la communication poétique actuelle, il est évident, dès les premiers mannifestes des plus jeunes et enquiets des auteurs, une forte apétence pour la violence et pour le discours antiroumain et antieuropéen. De cette tendence de se crier l'agressivité provient une vision agressive, fruste sur la nation, vue comme une somme d'erreurs et de vices collectives. L'étude suivit cette forme toute particulière des obssessions individuelles et sociales –puisqu'elles se prolongent, toutes, de la biographie dans la fiction- dans la lyrique des plus connus des auteurs de la promotion des années 2000: Marius Ianuş, Claudiu Komartin, Elena Vlădăreanu et Ruxandra Novac.

Iaşi, România

Literatura italofonă a migrației românești – repere și analize

Roberto MERLO

„Graeca per Ausoniae fines
sine lege vagantur"
(Regia Parnassi)

1. Citind autorii și criticii literaturii migrației mi-am adus aminte de acest vechi dicton scolastic, transmis de un celebru compendiu de poetică din secolul al XVII-lea, cu care autorii doritori să-și pună la încercare abilitățile de versificator cu virtuozitățile metricii clasicizante erau avertizați că, în Italia, cuvintele grecești puteau fi accentuate fie după regulile limbii grecești fie după cele ale limbii latine. Libertatea acestor cuvinte de a se mișca nestingherite, *sine fines* (ca să parafrazăm dictonul amintit), între două tradiții lingvistice și culturale, libere de a nu se supune rigorilor accentului latinesc, este moștenirea specifică locală a întrepătrunderii între lumea romană și cea greacă afltă la temelia culturii europene, o «hibridizare» pe care o putem lua – *mutatis mutandis* – drept un «antecedent» al transculturalismului și translingvismului spre care merge cultura contemporană a continentului.

Mai mult, prin referire directă la spațiul italian, mi s-a părut că acea antică «libertate a cuvintelor» poate reprezenta pentru Italia de azi nu doar o imagine frumoasă ci și un simbol cu adânci rezonanțe, o cifră a liberei circulații a ideilor pe care cuvintele le duc cu sine „Cum duce prin pustiu cămila / Licărul mării în cocoașă" – după cum ar spune Marin Sorescu – și a oamenilor care le gândesc, le rostesc, sau le scriu.

„Hoy vuelvo a la frontera
Otra vez he de atravesar
Es el viento que me manda
Que me empuja a la frontera
Y que borra el camino
Que detrás desaparece".
(Lhasa de Sela, *La frontera*[1])

2. Obiectul prezentei comunicări este literatura scrisă în limba italiană în ultimii ani de către autori de origine română stabiliți în Italia. Fiindcă este vorba de o manifestare culturală de dată recentă, asupra căreia încă nu există studii de specialitate, obiectivul acestei prime contribuții este de a schița o «radiografie» a

[1] Lhasa de Sela, „La frontera", în *The Living Road*, Audiogram/Nettwerk, 2003.

fenomenului: în prima parte (§ 2.1 şi urm.), acesta va fi contextualizat prin referire la mai amplul fenomen numit «literatura migraţiei», având-se în vedere atât specificitatea sa socio-culturală şi tematico-poetică cât şi relaţiile sale cu alte categorii ale istoriografiei literare; în a doua parte (§ 2.2 şi urm.), literatura italofonă a migraţiei româneşti va fi prezentată şi discutată prin prisma acestei contextualizări, prin referire la unele opere şi la unii autori aparţinând acestui nou spaţiu literar. În ultima parte (§ 2.3 şi urm.), se vor trage câteva concluzii preliminare.

2.1. Literatura şi migraţie. A. Gnisci a afirmat, foarte plastic, că „[l]a specie umana esiste migrando. Il suo percorso è stato ed è tuttora lo sterminato groviglio di strade, di fiumi, di voli, di rotte e di sentieri che attraversano tutto il pianeta”[2]. De fapt, în istoria omenirii mişcările de populaţie reprezintă un fenomen recurent şi oarecum firesc, cu urmări sociale şi culturale deosebit de însemnate. Dezvoltarea însăşi a culturi «occidentale» sau «euro(nord)americane» contemporane a fost profund marcată, de pildă, de masivele dislocări de populaţii din Africa colonială înspre Americi, determinate de practica sclavagistă sau, mai târziu, de impunătoarele fluxuri migratoare care au avut loc între secolele al XIX-lea – al XX-lea: pe de o parte, emigrarea care a adus milioane de europeni să se stabilească în America de Nord şi de Sud (dar şi în Australia şi Israel), iar pe altă parte, numeroasele valuri de emigrare pornite din Africa, Asia şi America latină spre oraşele şi metropolele Americii de Nord şi ale Europei.

Spaţiul european, în special, este unul al fluxurilor migratoare, mai antice şi mai noi, intra- şi intercontinentale[3]: la emigrarea masivă sus amintită se adaugă, pe de o parte, însemnatele mişcări interne de populaţie din Sud înspre Nord (în primele decenii postbelice, datorită condiţiilor dificile în care trăia şi Europa occidentală după Cel de-al doilea Război mondial) şi din Est înspre Vest (începând din anii ’90, drept urmare a căderii regimurilor totalitare în Europa orientală), iar, pe de altă parte, fluxurile de imigrare masivă provenind din Africa, Asia şi Orientul apropiat şi mijlociu (în cadrul cărora ocupă un loc importat populaţiile coloniilor şi apoi, după anii, ’50–’70, fostele colonii europene). Migraţiile provenite din Estul continentului şi dinafara acestuia au sporit mai cu seamă în ultimele două-trei decenii ale secolului trecut, profilând – după cum a observat, de pildă, L. Page Moch – un nou model de migraţie, „one that sees people worldwide entering western Europe from new as

[2] Armando Gnisci, *La letteratura della migrazione in Italia nell'anno 2007*, în „Kúmá”, 14/2007 <http://www.disp.let.uniroma1.it/kuma/kuma14.html>. Toate materialele online citate în cuprinsul prezentului articol au fost verificate la 29 martie 2009.

[3] Vezi, de pildă, Leslie Page Moch, *Moving Europeans: Migration in Western Europe Since 1650*, second edition, Bloomingnton & Indianapolis, Indiana University Press, 2003.

well as long-standing homelands, increasingly coming 'without papers' and many with the help of smugglers"[4], care pune noi probleme sociale, juridice și culturale.

Asemenea mișcări demografice, în pofida pluralității cauzelor și a diversității efectelor, își găsesc un numitor comun în trăirea experienței «diasporice» – cu referire la sensul amplu în care putem înțelege termenul „diasporă" după R. Cohen[5] – , aceea a indivizilor sau a comunităților nevoite să-și părăsească țara de baștină pentru a trăi în străinătate, din rațiuni chiar foarte diferite, de la persecutarea religioasă, segregarea rasială sau etnică, imperialismul și colonialismul, războaiele, până la sărăcie sau la nevoia de a-și căuta un loc de muncă sau un trai mai bun[6]. Această experiență este profund marcată de relația dialectică între dezrădăcinare și înrădăcinare și se răsfrânge în mai toate aspectele vieții cotidiene, publice și private, în ea întrețesându-se factori psihologici, economici, politici, sociali și culturali *lato sensu*, care determină o «problematizare» a identității față fie de societatea de sosire fie de cea de plecare, din punct de vedere atât al individului cât și al colectivității.

În cadrul experiențelor diasporice din ultimul secol și jumătate, valurile migratoare care au implicat Europa ca sursă și/sau ca țintă se caracterizează prin proporțiile demografice și (în consecință) socio-culturale extrem de relevante și prin natura precumpănitor socio-economică a impulsului migrator, față de – spre exemplu – ponderea demografică mai redusă și de rațiunile cu precădere socio-politice ale «exilului», altă experiență diasporică cu relevante urmări culturale[7]. Vastitatea și complexitatea implicațiilor sociale, politice și culturale ale fenomenului migrator contemporan au condus în mod oarecum firesc la constituirea recentelor experiențe migratoare drept «subiect»/«obiect» nu doar juridico-sociologic ci și *literar*.

În acest sens, prin «literatura migrației»[8] se înțelege ansamblul scrierilor literare care – pe de o parte, la un prim nivel de analiză – «tematizează» în moduri

---

[4] *Ibidem*, cap. V: Migration in the Twentieth Century, p. 161–197: p. 193.

[5] Robin Cohen, *Global Diasporas. An Introduction*, Seattle (Washington), University of Washington Press, 1997.

[6] V. Paola Zaccaria, „Studi sulla diaspora", în Michele Cometa, *Dizionario degli studi culturali*, a cura di Roberta Coglitore e Federica Mazzara, Roma, Meltemi, 2004, p. 455–463: p. 455 și Franca Sinopoli, ***La Storia nella scrittura della diaspora. Linee generali di un seminario di studio di Letteratura comparata*, în „Semestrale di studi (e testi) italiani", 22/2008: Studi europei e mediterranei**, a cura di Armando Gnisci e Nora Moll, Roma, Bulzoni, 2008, p. 129–135: p. 129.

[7] Asupra relației, destul de fluide, între literatura exilului și cea a migrației, vezi de pildă Andrea Ciccarelli, *La letteratura dell'emigrazione oggi in Italia: definizioni e correnti*, în „Intersezioni", 1/1999, p. 105-124: p. 106-108.

[8] Folosesc sintagma «literatura *migrației*», în ciuda faptului că unii colegi și-au exprimat părerea potrivit căreia în românește ar suna „a berze sau a huni", din mai multe motive: unul teoretic, pentru că această sintagma – după cum vom arăta – surprinde mai bine decât etichetele atotcuprinzătoare curente

diferite şi la diferite nivele de rafinament al formei şi de prelucrare a conţinutului experienţa biografică a migraţiei contemporane şi/sau care – pe de altă parte, la un nivel ulterior de analiză – o «poetizează», transformând problematica «tranzitorităţii» culturale şi lingvistice a identităţii migrantului în poetică literară[9].

2.1.1. Literatura *migraţiei.* Ansamblul scrierilor literare strâns legate de experienţa migratoare contemporană reprezintă aşadar un fenomen cultural care se naşte şi se dezvoltă în cadrul unor coordonate temporale, sociale şi lingvistico-literare bine determinate. În acest context, sintagma «literatura migraţiei» neutralizează opoziţia între «emigraţie»/«imigraţie» şi distanţa – pe care G. Dunphy a reperat-o, de pildă, în literatura turco-olandeză[10] – între perspectiva de «emigrant» (a cărui atenţie este complet focalizată „on the country of origin, the wrench of migration and the pain of living out with one's own milieu"[11]) şi cea de «imigrant» ("[w]ith the focus firmly on the country of residence", de vreme ce "occasional wistful glances over the shoulder betray a confused lingering attachment to [the country of origin], a sentiment located somewhere between nostalgia and bewilderment[12]), oferind aşadar o cale de depăşire a stereotipurilor şi a contradicţiilor legate de aceste dublete în numele substratului biografic şi emoţional comun celor două perspective.

(„românii de pretutindeni", „românii de dincolo de hotare", „românii din afara graniţelor", „diaspora românească" sau, mai recent, „românii din străinătate") specificitatea fenomenului discutat aici; unul principial, deoarece sintagma cu pricina face parte din terminologia larg vehiculată de critica literară în alte culturi/limbi europene (italiană, franceză, engleză etc.) iar atât introducerea sa în limbajul critic românesc cât şi «mutaţia» conceptuală pe care aceasta o implică mi se par un lucru firesc; şi în fine unul practic, întrucât această expresie (pe lângă cea mai puţin potrivită „literatura de migraţie", vezi nota următoare) a fost deja utilizată măcar o dată, şi anume de către Institutul Cultural Român în prezentarea sponsorizării participării scriitorilor Saviana Stănescu şi Marius Daniel Popescu la conferinţa *Immigrant Literature – Writing in Adopted Languages* (Bruxelles, 24 aprilie 2008), organizată de către reţeaua EUNIC (European Union National Institutes for Culture) din Bruxelles în cadrul anului Dialogului Intercultural (vezi comunicatul de presă al ICR din aprilie 2008: *Scriitorii români Saviana Stănescu şi Marius Daniel Popescu participă la Bruxelles la conferinţa „Literatura migraţiei – scriitori într-o limbă de adopţie"*, < http://www.icr.ro/comunicate.php>).

[9] Cu mai bine de zece ani în urmă, în cadrul dezbaterii problemelor ridicate de studierea scriitorilor de limbă italiană în lume, J.-J. Marchand propusese o distincţie terminologică între „literatura emigraţiei", cu care ar trebui să se desemneze activitatea literară a emigraţilor, şi „literatura de emigraţie", cu care să se indice ansamblul operele care au drept temă, într-un înţeles mai cuprinzător, emigraţia (vezi Jean-Jacques Marchand, „Introduzione", în *La letteratura dell'emigrazione. Gli scrittori di lingua italiana nel mondo*, a cura di Jean-Jacques Marchand, Torino, Edizioni della Fondazione Giovanni Agnelli, 1991, p. XVII–XXXIII: p. XVIII–XIX). Aceeaşi deosebire se poate fructifica şi în contextul mai amplu de care este vorba azi, deosebind literatura „migraţiei" de literatura „de migraţie" sau „despre migraţie".

[10] Graeme Dunphy, Migrant, Emigrant, Immigrant. Recent Developments in Turkish-Dutch Literature, în „Neophilologus", 85/2001, p. 1–23, în part. p. 20–21.

[11] *Ibidem*, p. 20.

[12] *Ibidem*, p. 20-21.

Renunțarea la prefixele locative «ex-» și «in-» înseamnă a abandona programatic și intenționat ideea ieșirii din spațiul «tău» pentru a intra în spațiul «altcuiva», înseamnă a renunța la dicotomia pe care acele prefixe antonimice o implică între a fi «aici» sau «acolo», între a aparține doar unei culturi, unei limbi, unei religii sau doar altora și a nu aparține deloc. Conceptul însuși de «literatură a migrației» depășește obligativitatea de a se situa «înăuntru» sau «în afară» în favoarea posibilității mai fluide de a fi «alături», vrând să abandoneze imperativul apartenenței unice, a te integra total sau a rămâne un marginalizat, o iluzie generatoare de suferință care se rezolvă de cele mai multe ori – cum spunea sociologul A. Sayad – într-o dublă absență a identității[13].

Odată cu neutralizarea acestei dicotomii a apartenenței accentul se deplasează de pe ideea de «ruptură», de «conflict» social și psihologic, individual și colectiv, pe ideea de «continuitate», de «contiguitate» și de «întâlnire» între geografii reale și simbolice, între spații, culturi, limbi, religii etc. Literatura migrației nu este, precum literaturile naționale, literatura unui spațiu, unei culturi, unei limbi, ci o literatură «a relației» între spații, culturi, limbi diferite; imaginile ei tutelare nu sunt *limes*-ul și granița ci «depășirea» sau – și mai bine – «abolirea» sincretică a acestora prin hibridizare, creolizare, metisare (care nu sunt sinonime cu «corcire»). Metafora ei privilegiată – de la extraordinara carte *E un pod pe Drina* a lui Ivo Andrić încoace – nu poate fi decât «podul» sau «puntea», deoarece dimensiunea ei este «între» ex- și in- și «deasupra» lor: literatura migrației este *trans*-frontalieră, *trans*-culturală și *trans*-lingvistică, un semnal al trecerii la nivel atât individual cât și colectiv de la uniculturalism și unilingvism la pluriculturalismul și la plurilingvismul «dialogic», adică la transculturalism și translingvism[14].

Așadar, sintagma „literatura migrației" definește și decupează un fenomen cultural specific tocmai din perspectiva fenomenului social care l-a generat și care îi conferă această specificitate: potrivit acestei delimitări «sociale» – care aduce cu sine și una cronologică – literatura migrației este un fenomen «transnațional» și «translingvistic», cuprinzând o seamă de manifestări reductibile la un puternic numitor comun interior chiar dacă foarte diferite între ele din punct de vedere exterior, în primul rând lingvistic.

---

[13] Abdelmalek Sayad, La double absence : des illusions de l'emigré aux souffrances de l'immigré, préface de Pierre Bourdieu, Paris, Seuil 1999 (trad. it. La doppia assenza. Dalle illusioni dell'emigrato alle sofferenze dell'immigrato, prefazione di Pierre Bourdieu, edizione italiana a cura di Salvatore Palidda, Milano, Cortina, 2002).

[14] Pentru "*Translingual Writers*" – în cadrul conceptului mai amplu de "*Transnational Identities*" – vezi de pildă Steven G. Kellman, *The Translingual Imagination*, Lincoln-London, University of Nebraska Press, 2000 (trad. it. *Scrivere tra le lingue*, traduzione di Franca Sinopoli, Troina, Edizioni Città Aperta, 2007), precum și instructiva antologie *Switching Languages: Translingual Writers Reflect on Their Craft*, edited by Steven G. Kellman, Lincoln-London, University of Nebraska Press, 2003.

2.1.1.1. Întâlnim aici unul dintre multele paradoxuri (aparente?) care fac din acest fenomen un obiect de studiu în acelaşi timp deosebit de incitant şi extrem de greu de surprins în mrejele categorisirilor istoriografiei şi criticii literare tradiţionale, obişnuite cu uniculturalismul sau, cel mult, cu un pluriculturalism de tot sau aproape necomunicant, care în «toleranţa» ierarhică înlocuieşte «dialogul» şi «confruntarea» paritară. În fapt, deşi prin natura sa depăşeşte şi anulează graniţele politice, culturale şi lingvistice naţionale, literatura migraţiei se exprimă într-o limbă în primul rând «naţională» (cu excepţia, până la un punct, a limbii engleze, care este pe cale de a deveni o limbă în primul rând «internaţională») şi în cadrul unei culturi naţionale, intrând în dialog cu publicul, cu elitele şi cu instituţiile locale şi întreţinând multiple legături – nu totdeauna lipsite de dificultăţi şi neînţelegeri – cu literaturile «naţionale» şi cu «limbile» în care acestea se exprimă.

Prin urmare, se poate vorbi de o literatură a migraţiei olandeză, *québecoise* etc. sau de o literatură a migraţiei româneşti, albaneze etc., expresii care definesc unul şi acelaşi fenomen din perspective diferite: în primele două cazuri, de pildă, ar fi vorba de migranţi din ţări diferite stabiliţi în Olanda şi Québec care au adoptat ca limbă de expresie literară olandeza şi franceza; în ultimele două cazuri, dimpotrivă, ar fi vorba de emigraţii din România sau Albania stabiliţi în diferite ţări şi care au adoptat drept unealtă literară limbile respectivelor ţări[15].

Cazul autorilor „che scrivono in una lingua (nazionale) diversa da quella della fonte della propria provenienza, nella quale possono o no aver già scritto precedenti testi e/o continuare a scriverli, praticando o meno anche l'autotraduzione, in tutte e due le direzioni"[16] se încadrează în fenomenul pe care G. Folena l-a numit „eteroglosie", adică întrebuinţarea „di una lingua alternativa, di una lingua che è l''altra' lingua dell''altra' cultura"[17]. Însă, pe când în secolele trecute întrebuinţarea eteroglotică a limbii italiene ca limbă literară se manifesta în primul rând în exterior, dând naştere unei „literaturi italiene în afară Italiei"[18], în ultimele trei decenii ale

[15] După cum vom vedea mai jos, A. Gnisci foloseşte sintagma „*letteratura italiana della migrazione*" pentru a cuprinde atât literatura *e*migraţilor italieni cât şi cea a *i*migraţilor străini, adică cea scrisă *de italieni* emigraţi în alte ţări şi cea scrisă *în italiană* de către imigraţi în Italia (Armando Gnisci „La letteratura italiana della migrazione" (1998), în *Idem*, *Creolizzare l'Europa: letteratura e migrazione*, Roma, Meltemi, 2003, p. 73–129: p. 83).

[16] Armando Gnisci, „Introduzione. *Prima ondata*", în *Idem*, *Creolizzare*..., cit., p. 7–14: p. 8.

[17] Gianfranco Folena, *L'italiano in Europa. Esperienze linguistiche del Settecento*, Torino, Einaudi, 1983, p. X. Cu privire la acest subiect amintim doar *Eteroglossia e plurilinguismo letterario*, I. *L'Italiano in Europa*, Atti del XXI Convegno interuniversitario di Bressanone (2–4 luglio 1993), II. *Plurilinguismo e letteratura*, Atti del XXVIII Convegno interuniversitario di Bressanone (6–9 luglio 2000), a cura di Furio Brugnolo e Vincenzo Orioles, Roma, Il Calamo, 2002, în care se află (vol. II) contribuţiile Luisei Valmarin, *Multiculturalismo ed eteroglossia nel canone dell'antica letteratura rumena* şi ale lui Alexandru Niculescu, *Aspetti del bilinguismo letterario romeno*.

[18] Furio Brugnolo, „«Questa è la lingua in cui si vanta Amore». Per una storia degli usi letterari eteroglotti dell'italiano", în *Italiano: lingua di cultura europea*, Atti del simposio internazionale in

secolului al XX-lea asemenea eteroglosie se produce masiv și în interior prin numeroasele opere scrise în limba italiană de autori vorbitori nenativi[19].

Pentru aceștia, cel mai des, trecerea la limba italiană nu mai este o alegere liberă și dictată de circumstanțe și considerente literar-estetice între o limbă familiară sau alta, ci, dimpotrivă, consecința unei dislocări lingvistice totale, o alegere forțată de sorginte socială între limba «altă» și tăcere: „C'est un défi – spune A. Kistof –. Le défi d'une analphabète"[20] față de o limbă care este adesea „une langue ennemie", pentru că în lupta îndelungată și crâncenă a scriitorului cu ea, pentru a o cuceri, aceasta îi poate „omorî" limba maternă[21].

Pentru a delimita mai bine spațiul lingvistico-cultural specific de referință (în sensul celor spuse mai sus) în cadrul fenomenului general al literaturii migrației se poate întrebuința, după modelul «francofoniei», «anglofoniei» etc., conceptul de «italofonie» – folosit, de pildă, de G. Parati, care vorbește de „*italophone voices*"[22] – integrat cu criteriul socio-cronologic introdus de delimitarea pertinent operată de F. Sinopoli între literatura scrisă «de străini» în Italia în secolul al XX-lea, în general, și acel fenomen specific care este literatura scrisă în limba italiană de către vorbitori nenativi în contextul „dell'immigrazione verificatasi a partire dagli anni Settanta del

---

memoria di Gianfranco Folena (Weimar, 11–13 aprile 1996), a cura di Harro Stammerjohann, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997, p. 313–336: p. 313.

[19] Și în contextul literaturii migrației pot fi productive deosebirile practicate de F. Brugnolo, pe de o parte, între „un uso *organico* dell'italiano come lingua seconda che si sostituisca temporaneamente alla lingua prima e un suo uso *disorganico* – al limite meramente decorativo ed estemporaneo – in più ampi contesti alloglotti" (Brugnolo, „«Questa...", cit., p. 314) precum, pe de altă parte, între eteroglosie, biglosie sau poliglosie *tout court*, adică între autorii care adoptă sporadic o a doua limbă iar „non entrano a far parte integrante dello sviluppo storico e del patrimonio letterario che quella lingua veicola, restandone per così dire ai margini" (*ibidem*, p. 315) și cei care aparțin integral la două limbi și două culturi deodată (precum Yvan Goll sau Samuel Beckett) sau care activează „in contesti letterari e culturali istituzionalmente anzi, per così dire, costituzionalmente poliglotti", precum autorii dalmatini și mai cu seamă raguzani din secolele XVI–XVII (*ibidem*, p. 315-316). O deosebire asemănătoare, în cadrul conceptului de „translingvism", face și S.G. Kellman: "A taxonomy of literary translingualism would begin by differentiating between authors who have written important works in more than one language, the ambilinguals, and those who have written in only a single language but one other than their native one, the monolingual translinguals" (Kellman, *The Translingual*..., cit., p. 12).

[20] Agota Kristof, *L'analphabète. Récit autobiographique*, Genève, Editions Zoé, 2004, p. 55 (trad. it. *L'analfabeta. Racconto autobiografico*, traduzione di Letizia Bolzani, Bellinzona, Casagrande, 2005)

[21] *Ibidem*, p. 23–24.

[22] V. Graziella Parati, *Italophone Voices*, in „Studi di Italianistica nell'Africa Australe/Italian Studies in Southern Africa", 2/1995, p. 1-15. V. și Eadem, „Introduction", în *Mediterranean Crossroads: Migration Literature in Italy*, edited and with an introduction by Graziella Parati, Madison–London, Fairleigh Dickinson University Press-Associated University Press, 1999, p. 13–42: passim; Eadem, „Introduction", în Eadem, *Migration Italy: The Art of Talking Back in a Destination Culture*, Toronto, University of Toronto Press, 2005, p. 3–22: p. 13–16 și Eadem, „Minor Literature, 'Minor Italy'", în Eadem, *Migration*..., cit., p. 54–103: p. 54–56, 71 și urm.; Eadem, „Cinema and Migration: 'What' and 'Who' Is a Migrant?", în Eadem, *Migration*..., cit., p. 104–141: p. 126 și urm.

Novecento, con punte di afflusso e consistenza numerica considerevoli a partire dagli anni Ottanta"[23].

Alt criteriu util în sistematizarea în scopuri pur taxonomice a acestui fenomen foarte amplu şi complex – adoptat în prima bază de date şi în primul compendiu critic-antologic al literaturii migraţiei în Italia[24] – este cel al spaţiului lingvistico-cultural de provenienţă al autorilor. Pe baza acestor criterii putem distinge, aşadar, literatura italofonă a migraţiei *nord-africane* de cea a migraţiei *albaneze*, precum literatura *germanofonă* a migraţiei româneşti (de pildă, Aglaja Veteranyi) de cea *anglofonă* (de pildă, Saviana Stănescu) sau de cea *francofonă* (de pildă Irina Egli, Felicia Mihali sau Marius Daniel Popescu)[25]. După 2000, după cum vom vedea mai încolo, şi-a făcut apariţia şi o literatură *italofonă* a migraţiei *româneşti*, scrisă de către autori de origine română stabiliţi în Italia mai ales după 1990.

2.1.1.2. Migraţiile sunt un fenomen global, iar realitatea lor socio-culturală este adânc ancorată în şi puternic influenţată de coordonatele unor spaţii locale: după cum a remarcat cu fineţe A. Gnisci, scriitorii migraţiei "*non appartengono a una, due o più nazioni, ma, per quelli della generazione di prima ondata che ha emigrato e ha scritto nella curva del transito, appartengono alla* rete di relazioni *formata dalla migrazione transmondiale e a una nuova forma di cultura*", care, însă, "*è visibile e apprezzabile solo* nella lingua nazionale *nella quale lo scrittore decide di costruire la «casa del dopo», e quindi anche nella storia di quella lingua*"[26]. Prin

[23] Franca Sinopoli, *Prime linee di tendenza della critica sulla letteratura della migrazione in Italia (1991-2003)*, în „Neohelicon", 1/2004, p. 95–109: p. 95. Evident, coordonatele fenomenului migrator fiind diferite în detaliu de la o ţară la altă, asemenea delimitări pot varia considerabil, precum şi suprapunerea «literaturii migraţiei» cu alte categorii ale istoriografiei literare, precum «literatura exilului» sau, mai cu seamă în Olanda sau Germania, «*Gastarbeiterliteratur*» din anii '50 –'80. De pildă, ca să ne mărginim doar la cazul românesc, în Statele Unite putem distinge trei valuri principale de imigrare românească, între 1985–1920, între 1939–1947 şi apoi în timpul regimurilor postbelice, şi după 1990. Literatura anglofonă a diasporei româneşti din SUA are aşadar o tradiţie mai veche şi este mai complexă decât cea italofonă, începând de la Peter Neagoe cu *Easter Sun* (1934) şi *There Is My Heart* (1936), trecând prin Mircea Vasiliu cu *Which Way to the Melting Pot?* (1955) şi *The Pleasure Is Mine* (1963), Eugene C. Teodorescu cu *Merry Midwife* (1947) şi Anişoara Stan cu *They Crossed Mountains and Oceans* (1947), până la Andrei Codrescu cu – printre altele – *The Life and Times of an Involuntary Genius* (1975) sau *In America's Shoes* (1983).

[24] Respectiv, BASILI – Banca Dati Scrittori Immigrati in Lingua Italiana, <http://www.disp.let.uniroma1.it/basili2001/> şi Nuovo Planetario Italiano. Geografia e antologia della letteratura della migrazione in Italia e in Europa, a cura di Armando Gnisci, Troina, Edizioni Città Aperta, 2006.

[25] Există bineînţeles şi o literatură *românofonă* a migraţiei *româneşti* scrisă de autori români stabiliţi în străinătate mai ales după 1990 (înainte de care ar fi mai potrivit din punct de vedere strict istoric să vorbim de «literatura exilului») şi care continuă să scrie (practicând mai mult sau mai puţin sau deloc autotraducerea sau bilingvismul literar) în româneşte; vezi, pe pildă, câţiva dintre autorii discutaţi în dosarul „Scriitori români din afară graniţelor" al revistei „Noua literatură", 13/2008, p. 14–19.

[26] Gnisci, „Introduzione", cit., p. 9.

urmare, dacă este adevărat că asemenea experiențe literare "*pur esaminat*[*e*] *nello specifico del contesto possono e devono essere ricompres*[*i*] *all'interno di un paesaggio migratorio europeo transnazionale*"[27], în contextul „creolizării" culturilor[28], tot atât de adevărat este faptul că, oricum, caracterul «transnațional» al literaturii migrației se joacă *in primis* pe plan «național», într-o complexă și multidirecțională mișcare din exterior spre interior și iarăși din interior spre exterior.

În acest sens, după cum a observat N. Moll cu privire la contextul italian, literatura migrației reprezintă o «șansă» de reînnoire a literaturilor «naționale» și de deschidere către spațiul literaturii mondiale:

> Dem italienischen literarischen Imaginären eröffnet diese Literatur andere, alternative Welten. Dabei werden den italienischen Lesern neue Aspekte der eigenen Gesellschaft vor Augen geführt und mit dem Rest der Welt in Verbindung gebracht. Die italienische Migrant Literatur erfüllt daher eine *interkulturelle* und *imagologische* Aufgabe, denn sie deckt nationale und ethnische Stereotype auf und entwirft aus dem Inneren der Gesellschaft heraus Szenarios aus Welten, die in der Vergangenheit ausschließlich vom Blickwinkel des Westens beherrscht waren, d.h. aus dessen häufig exotisierenden oder ganz einfach rassistischen Perspektive heraus[29].

Însă, dacă literatura migrației este un rezultat al „modernității avansate" și al globalizării, un rod al mișcărilor de «produse» umane și culturale (deseori declasate la rang de «mărfuri»), ea reprezintă în același timp, datorită manifestării ei firești într-o dimensiune culturală și lingvistică locală (cu excepția parțială, sus amintită, a limbii engleze), și un factor de inerție față de această globalizare. Credem că are dreptate A. Gnisci atunci când afirmă că

> aujourd'hui, parler de « Littérature mondiale » veut dire tenir compte de cette carte : une *Littérature globale*, qui correspond précisément à la globalisation et au trafic, à la domination culturelle de la pensée-marché unique, et une *Littérature des Mondes*, au singulier non par manque d'unification, mais parce qu'elle exprime la capacité de la littérature à se traduire et à traduire les mondes, la pluralité des discours et des cultures qui

---

[27] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 99.

[28] Concept formulat de scriitorul caraibic francofon É. Glissant (vezi de pildă articolele și conferințele culese în Édouard Glissant, *Introduction à une poétique du divers*, Paris, Gallimard, 1996; ed. it.: *Poetica del diverso*, trad. di Francesca Neri, Roma, Meltemi, 1998), și reluat în perspectivă europeană de A. Gnisci (vezi de pildă eseurile adunate în Gnisci, *Creolizzare*..., cit.).

[29] Nora Moll, „Migrantenliteratur in Italien und Europa: Modelle im Vergleich", în „Neohelicon", 1/2008, p. 73–82: p. 79. (var. it.: „La letteratura della migrazione in Italia e in Europa: modelli a confronto", în „Kúmá", 15/ 2008, <http://www.disp.let.uniroma1.it/kuma/critica/kuma15moll2.pdf>).

s'allient contre la globalisation et qui tiennent un dialogue ouvert au travers des migrations, des hybridations, des métissages [...][30].

În acest context, datorită atât naturii sale *ab origine* cultural şi lingvistic pluraliste transnaţionale cât şi manifestării ei paradoxal (în mod pozitiv) locale, literatura migraţiei este o «*Littérature du Mondes*», o «literatură a rezistenţei» faţă de uniformizarea fenomenului «*Global literature*» (interpretarea «mercantilă» contemporană a visului goethian şi romantic de *Weltliteratur*[31]) şi faţă de ceea ce am putea numi – parafrazând W. Kowinski – «*the malling of the World*»[32]; alienării şi dezrădăcinării „străinilor globali" – după cum recită titlul unei antologii recente[33] – ai «culturii» unice, literatura contemporană (şi viitoare) a migraţiei i se opune în calitatea sa de „*prise de parole et de position commune et* [de] *interprète des divers mondes qui ne veulent être assimilés au marché unique de toutes les marchandises et à sa langue, unique elle aussi*"[34].

2.1.1.3. Literatura migraţiei este generată şi determinată cultural de factorul social şi de centralitatea experienţei migratoare. Totuşi, tensiunea între dezrădăcinare şi înrădăcinare care marchează puternic prima generaţie se atenuează cu trecerea timpului şi se şterge şi mai hotărât în generaţiile următoare, reducându-se – după cum am mai amintit – la "*occasional wistful glances over the shoulder*", care trădează "*a confused lingering attachment to* [the country of origin], *a sentiment located somewhere between nostalgia and bewilderment*"[35]. Aşadar, literatura migraţiei ar putea fi o un fenomen pasager şi de circumstanţă, legat de condiţia existenţială proprie „primului val" (A. Gnisci), cel al „rupturii" traumatice, pentru care „*si spezza la vita in due tronconi, come è destino di tutti i migranti*"[36]. Odată ce, cu trecerea timpului personal şi/sau generaţional, traumatismul experienţei de migrant se estompează se preschimbă în noi şi diferite problematici – încă inedite pentru spaţul italian[37] – ce se întâmplă cu literatura născută din şi prin această experienţă?

[30] Armando Gnisci, „Littérature globale et littérature de mondes", în „Neohelicon", 1/2002, p. 113–122: p. 121–122.
[31] Gnisci, „Littérature...", cit., p. 114.
[32] William Kowinski, The Malling of America. An Inside Look at the Great Consumer Paradise, New York, Morrow, 1985.
[33] *Global Foreigners. An Anthology of Plays*, edited by Carol Martin and Saviana Stanescu, New York, Seagull Books, 2007.
[34] Gnisci, „Littérature...", cit., p. 113.
[35] Dunphy, „Migrant...", cit., p. 20–21.
[36] Gnisci, „Introduzione", cit., p. 10.
[37] După cum a observat F. Pezzarossa, "[s]iamo [...] di fronte ad un fenomeno che per l'Italia costituisce forte novità, quello dei figli dei migranti, portatori nella loro individualità di enormi tensioni e insolute contraddizioni che gli altri paesi hanno da tempo affrontato, e che potranno avere un riflesso imprevedibile anche sul piano della creatività letteraria" (Fulvio Pezzarossa, „Forme e tipologie delle

În primul rând – după cum s-a observat –, migrația este un fenomen natural de lungă durată, iar fluxurile migratoare ale contemporaneității par încă departe de a se fi epuizat. Dimpotrivă, acestea continuă să-și găsească motivațiile în profundele disparități și inegalități care caracterizează cadrul economic, politic și social mondial contemporan: atâta timp cât ele vor exista, vor exista migranții și spațiul literar în care aceștia își vor revendica dreptul la cuvânt[38]. Așadar, conceptul de „prim val" și experiența „rupturii" depășesc cadrul strict de manifestare al unui «fenomen» demografic limitat în timp și spațiu pentru a deveni o «categorie» socio-culturală și psihologică deschisă, mereu reînnoită, a contemporaneității, iar, în consecință, literatura migrației va continua să reprezinte o manifestare de care cultura mondială contemporană nu va putea să facă abstracție decât în mod vinovat.

În al doilea rând, o evoluție există nu doar în experiența migratoare, ci și în literarizarea ei. Cea de migrant nu este doar o «experiență» durabilă, pentru că la ea continuă să participe noi oameni și noi generații, ci poate deveni și o «condiție» durabilă, adică – în cuvintele lui A. Gnisci – *„una perdurabile* [...] *condizione di transito dentro la quale scrivere acquista e dispensa del* senso aggiunto [...]. *Lo scrittore migrante, anche se non scrive sulla migrazione, sa tutto questo e lo pone come poetica, come* tema comune *e come pietra di paragone e pietra d'inciampo dell'epoca in cui viviamo (vedi Rushdie, Kureishi e Walcott)*"[39].

Trecerea de la «experiența biografică» la «condiția existențială» marchează, în plan literar, o trecere a «tranzitorietății» migrantului – ca să folosim termenii utilizați de F. Sinopoli[40] – de la „figurat" la „figural". Odată cu aceasta, migrația devine, din «temă» a unor scrieri autobiografice mai mult sau mai puțin documentare, o adevărată «poetică» a scrisului literar *tout court*[41], o poetică a «tranzitorietății» menită "*a individuare – per via tematica e/o ermeneutica – la messa in crisi dell'idea di appartenenza intesa come far parte di un luogo identitario fortificato e ben delimitato*"[42]. Această «tranzitorietate» (care nu este sinonimă cu «efemeritate», deoarece nu se desfășoară doar în «timp» și între «trecut

scritture migranti", în *Migranti. Parole, poetiche, saggi sugli scrittori in cammino*, a cura di Rita Sangiorgi, San Giovanni in Persiceto (BO), Eks&Tra, 2004, p. 11–43, <www.ogim.org/laboratorio_scientifico.asp> (în format .doc) și <http://www.eksetra.net/forummigra/relPezzarossa03.shtml> (în format html, lipsit de trimiteri în notă).

[38] Gnisci, „Introduzione", cit., p. 31–33.

[39] Gnisci, „Lettere migranti" (2002), în Idem, *Creolizzare...*, cit., *p.* 171–179: p. 173.

[40] Franca Sinopoli, „Poetiche della migrazione nella letteratura italiana contemporanea: il discorso autobiografico", în *Semestrale di studi (e testi) italiani*, 7/2001: *Miscellanea comparatistica*, a cura di Armando Gnisci, Roma, Bulzoni, 2001, p. 189–206: p. 193; și online în *Kúmá*, 3/2002, <http://www.disp.let.uniroma1.it/Kuma/SEZIONI/critica/sinopoli-critica-kuma3.html>.

[41] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 107.

[42] *Ibidem*, p. 104.

şi viitor» ci şi în «spaţiu» şi în «prezent») reprezintă un model de conştiinţă critică în cadrul căreia imuabilitatea deseori tacită a cunoştinţelor şi a comportamentelor este supusă discuţiei în mod deschis.

2.1.2. ***Literatura* migraţiei.** Există, aşadar, o literatură „a migraţiei" care vehiculează exprimarea «experienţei/condiţiei de migrant». În cadrul acestei sintagme, totuşi, rămân deseori *sub iudice* caracterul şi calitatea strict literare a «scrisului migrant». Din perspectiva critică pe care întrebuinţarea termenului de „literatură" o autorizează şi chiar o invită, ne putem întreba în mod legitim – împreuna cu F. Sinopoli – „*in che misura è possibile individuare una qualità letteraria in questi testi? Ha senso leggere le letterature della migrazione esclusivamente con le lenti della qualità letteraria? E cosa è oggi la 'qualità letteraria'? Come fare interagire la letteratura italiana della migrazione con il sistema della letteratura italiana contemporanea?*"[43].

Natura pluralistă şi recentă, încă *in fieri*, a literaturii migraţiei face ca, deşi destul de clare în ansamblul lor, datele problemei să fie foarte greu de surprins şi de sistematizat în detaliu, deoarece „*elle échappe aux théorisations essentialistes et paradigmatiques, typiques de la tradition européenne : elle semble vouloir se prêter plus volontiers à une connaissance storiographique qu'elle-même contribue à constituer et à alimenter*"[44]. Prin urmare, încercarea de a lămuri mai bine sensul întrebărilor de mai sus se poate dovedi mai rodnică decât voinţa de a le găsi neapărat un răspuns.

2.1.2.1. O primă deosebire, în această direcţie, este aceea pertinent operată de A. Gnisci – între „*scrittori migranti e immigrati che scrivono*"[45]:

> Tra gli "scrittori migranti" ci sono anche – per forza della definizione stessa – quei migranti che scrivono testimonianza della propria vicenda migratoria, qualche fiaba, qualche racconto, qualche poesiola domenicale, come tutti gli aspiranti scrittori del mondo, che sono milioni. Alcuni di loro rivelano anche qualche talento [...]: è la migrazione a farli diventare scrittori. Poi capita che l'industria editoriale ne scopra e lanci qualcuno che riscuota più o meno successo commerciale[46].

[43] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 101.
[44] Gnisci, „Littérature...", cit., p. 114.
[45] Gnisci, „Lettere...", cit., p. 174–177. Cu privire la relaţia, nicidecum oţioasă dar nici hotărâtoare, între scriitorii care «se mişcă» şi condiţia de mobilitatea care devine imbold şi prilej de scriitură, fie şi ocazională, F. Pezzarossa („Forme...", cit., nota 7) aminteşte contribuţia lui F. D'Alessio, *Scrittore che migra, immigrato che scrive*, în Idem, *Costruzione di nuove identità nella letteratura di migranti in Italia*, lucrare de licenţă, coord. F. Pezzarossa, Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bologna, A.A. 2002, p. 19–24.
[46] Gnisci, „Lettere...", cit., p. 173.

Datorită cadrului socio-cultural în care s-a dezvoltat și caracterului ei «antagonist», literatura migrației participă neîndoielnic și dă valoarea sociologică și documentară a mărturiei. Ea are o calitate pe care am putea-o numi «etico-literară». A arunca o lumină asupra unor adevăruri tăinuite sau necunoscute a fost atât primul rol pe care și l-a asumat literatura migrației cât și perspectiva privilegiată prin care aceasta a fost receptată de la bun început[47].

Jurnalistul M. Fortunato, coautor al cărții *Immigrato* (1991) al tunisianul Salah Methnani, considera că scrierile imigranților primei generații reprezintă o experiență pre-literară, cu valoare preponderent sociologică, înțelegând că ar fi fost nevoie de o asimilare mai profundă a structurilor lingvistice și stilistice ale limbii italiene pentru a avea acces la treapta următoare, cea a «literaturii»[48]. Dincolo de eventualele interpretări ale acestor afirmații drept aprecieri negative și de posibilele infirmări ale lor[49], valorarea etico-literară a literaturii migrației a fost și rămâne – la aproape un deceniu și jumătate de la aceste declarații – o realitate[50].

În contextul dat, după cum a observat N. Moll, procesului de îmbogățire estetică și tematică a literaturii îi corespunde și unul de problematizare politică a societății și a stereotipurilor ei: *„Der Prozess der Internationalisierung bzw. Mondialisierung der italienischen Literatur ist* [...] *nicht als neutraler Prozess zu verstehen, sondern als ein mit wichtigen ethischen und politischen Implikationen belegtes Ereignis*"[51]. Așadar, criteriul estetic nu poate fi singurul «validant», deoarece, după cum a precizat F. Sinopoli, "*qualsiasi atteggiamento frettolosamente «censorio» e discriminatorio tra letteratura e non letteratura rischia di pregiudicare la comprensione del fenomeno*, che ci pone davanti ad una questione ben più

[47] De fapt, o primă și de atunci constantă deschidere către literatura migrației provine din lumea „tovarășilor de drum" (nimerita caracterizare îi aparține Francăi Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 97) ai migranților, adică din rândul celor angajați sub diferite forme și la diferite niveluri în procesul de integrare socio-culturală a acestora, precum profesorii din școala generală, operatorii și mediatorii culturali sau ziariștii interesați de inter- și multiculturalitate. Atenția acestor medii neacademice, pentru care latura literară nu reprezintă decât un aspect al unei politici de intervenție mai ample și care mizează cu precădere pe dezamorsarea conflictului social, se focalizează în mod firesc asupra temelor legate *nemijlocit* de experiența *i*migrantului, precum discriminarea și marginalizarea, elaborarea și negocierea identității și nostalgiei rădăcinilor etc. și, în general, asupra caracterului «testimonial» și educativ al scriiturii migrației.

[48] Cit. în Adriana Poveroni, „L'immigrato racconta in italiano", în „L'Unità", 26 aprilie 1995.

[49] Parati, „Introduction", în *Mediterranean*..., cit, p. 17.

[50] Cu privire la această problemă, ni se pare că faptul că spargerea zidului de tăcere care înconjoară condiția de «imigrat» continuă să reprezinte, la aproape douăzeci de ani de la primele sale manifestări, una dintre motivațiile principale pentru care literatura migrației este scrisă și citită și ar trebui să ridice dubii legitime asupra calității și ritmului evoluției societății și politicii italiene în această perioadă de timp.

[51] Moll, *Migrantenliteratur*..., cit., p. 79. („Il processo di internazionalizzazione della letteratura italiana promosso dalla letteratura migrante non va quindi inteso come un processo neutro, bensì come carico di importanti implicazioni etico-politiche", în Moll, „La letteratura...", cit.).

generale e politica di quella relativa alla «qualità letteraria» di questi testi [sublinierea mea – R.M.]"[52].

De la începutul anilor '90 în țară și de la jumătatea anilor '90 în Statele Unite[53], manifestarea literară a fenomenului migrator în Italia s-a bucurat și de un anumit interes academic, care se situează în direcția de cercetare deschisă de Studiile culturale și post-coloniale și care se va concretiza, spre sfârșitul deceniului, într-o primă lucrare de sinteză istorico-critică: Armando Gnisci, *La letteratura italiana della migrazione*, Roma, Lilith, 1998[54]. Negocierea necesară între dimensiunea «etică» și cea «estetică» a fenomenului are loc mai ales în cadrul acestui «mediu» receptiv, invocându-se abordarea acestuia într-o perspectivă critică și hermeneutică mai bogată și complexă, în măsură să acorde o atenție sporită aspectelor literare propriu-zise (tematologice și/sau poetice) ale textelor fără să le neglijeze eventuala angajare în dezbaterea implicațiilor socio-politice ale culturii. De altfel și «subiectul» critic, în consonanță deplină cu «obiectul» său literar, este deseori – după cum arată cazul aceluiași A. Gnisci – pozitiv angajat, «rezistent» și militant.

Pe făgașul acestei abordări se înscrie cuprinzătoarea sintagmă „*scritture letterarie*", propusă de F. Sinopoli, căreia i s-ar putea subsuma toate experiențele scriitoricești ale migrației contemporane. Întrebuințarea acestei sintagme nu implică *a priori* diminuarea valorică a acestor experiențe din punct de vedere al unei cetățenii literare elitiste nici sustragerea lor totală domeniului de aplicație al criteriului estetic, cât mai degrabă acceptarea – până la un punct – a nesiguranței categorisirilor criticii tradiționale, de care vorbește (vezi mai sus) A. Gnisci, față de pluralitatea și fluiditatea acestui fenomen, care se constituie dintr-o vastă rețea de «scriituri» "*di diverso genere e rispondenti a diverse intenzioni, progetti, desideri, di cui il termine «letteratura», per come ancora lo intendiamo comunemente, non riesce a dar conto, incatenandoli al vecchio sfortunato dilemma di «cos'è la letteratura e cosa non lo è»*"[55].

2.1.2.2. La polul opus unei asemenea problematizări se află, în discursul public social și cultural, atât atitudinile negative sau de-a dreptul rasiste amorsate de conflictele sociale (exemplificate de campaniile denigratoare conduse, pe fronturi opuse, de *media* în Italia și în România cu ocazia evenimentelor recente în care au fost implicați câțiva cetățeni români stabiliți în Italia), cât și tendințele patetic-duioase pentru care manifestările cultural-literare ale migranților, „feticizate" *una*

[52] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 103.
[53] *Ibidem*, p. 97–98.
[54] Devenit acum Gnisci, „La letteratura...", cit.
[55] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 103.

tantum[56], reprezintă "*un fenomeno etnico-esotico*"[57]. De altfel, după cum a observat L. Secci cu privire la literatura migrației în Germania, problema „[dei] *criteri valutativi orientati sul 'politically correct' piuttosto che su aspetti estetico-letterari*"[58] este reală. Deseori, literatura migrației este socotită drept un soi de *Betroffenheitsliteratur*, adică – după cum traduce G. Dunphy – "*literature of compassion*" sau "*literature of the afflicted*" cu care se încearcă "*to create an empathy (*Betroffenheit*) in the reader for those affected* (die Betroffenen) *by political and economical injustice*"[59], atât autorul cât și criticul zăbovind într-o emotivitate și un sentimentalism care se substituie *ipso facto* eventualelor calități artistico-estetice[60].

Totuși, în direcția unei maturizări receptive a culturii italiene și a unei mai clare definiri a figurii intelectualului migrației par să meargă evoluțiile relevate de un alert cercetător al fenomenului, F. Pezzarossa:

> Si moltiplicano [...], a mio giudizio, in rapporto ad una progressiva estraneità rispetto ad uno stereotipo di straniero unicamente proiettato nell'umiltà del lavoro manuale, i segnali di una evoluzione creativa direzionata a configurare non più soltanto miracolose apparizioni, cioè l'uso pieno dell'italiano, addirittura con intenzioni di qualità espressiva, che è formula accattivante bruciata subito dopo l'apparizione dei primi testi, ma una condizione che sempre più coincide con la professionalità intellettuale, parallela al riaffacciarsi dell'interesse da parte di case editrici di ambito nazionale[61].

Așadar, deosebirea operată de acesta între "*scrittori migranti*" și "*migranti scrittori*"[62] poate fi plasată – după părerea mea – la un nivel critic superior față cea propusă de A. Gnisci, asumând că termenul «scriitor» implică aici stăpânirea unei tehnici literare solide și posedarea unor calități scriitoricești reale, fie că autorul cu pricina, «scriind» deja în țara de origine, alege să se mute într-o altă țară și să treacă la altă limbă fie că se descoperă/devine «scriitor» în noua țară și noua limbă. Recunoscându-i-se astfel dreptul de cetățenie în «*res publica*» a literelor, literatura migrației dialoghează cu alte categorii ale istoriografiei literare, alăturându-li-se, suprapunându-li-se sau opunându-li-se în diverse moduri și în măsură diferită.

---

[56] Gnisci, „Introduzione", cit., p. 35.
[57] *Ibidem*, p. 11.
[58] Lia Secci, „Problemi di canonizzazione per la letteratura interculturale, în „Bollettino dell'Associazione italiana di germanistica", 1/2008: *Il concetto di canone negli studi di lingua e letteratura tedesca*, Atti del IV Convegno Scientifico dell'AIG (Alghero, 27–31 maggio 2007), a cura di Marina Foschi Albert, p. 35–38: p. 36, <http://aig.humnet.unipi.it/rivista_aig/baig1/>.
[59] Dunphy, „Migrant...", cit., p. 5
[60] Ibidem
[61] Pezzarossa, „Forme...", cit.
[62] Ibidem.

Problema principală este cea a relaţiei literaturii migraţiei cu literaturile «naţionale» şi a eventualei sale intrări în «canonul» acesteia. Deseori autorii înşişi ai literaturii migraţiei – invocând întrebuinţarea *limbii* italiene ca mijloc de exprimare literară drept dovada apartinerii lor *de facto*, sau a dorinţei/voinţei lor de a aparţine *literaturii* italiene[63] – şi-au exprimat neîncrederea şi refuzul explicit vizavi de o asemenea «compartimentare», percepută ca depreciativă şi limitativă[64]: în acest sens – în cuvintele lui M.M. Butcovan – *„«migrante» dovrebbe essere un approfondimento semmai e non una discriminante”*[65].

Pe lângă aceasta, eterogenitatea însăşi a autorilor curent încadraţi în literatura migraţiei în ceea ce priveşte provenienţa, limba maternă, cultura şi – de ce nu? – competenţa lingvistico-literară în italiană *„non sembra autorizzare* – după cum observă F. Sinopoli – *una facile etichettatura che ne definisca una volta per sempre identità, finalità poetiche e temi comuni*”[66]. Cu toate acestea, în cazul culturii italiene, care nu are o tradiţie de policentrism literar transnaţional însemnată precum cea a culturii, de pildă, de limbă germană, spaniolă, franceză sau engleză, criteriul pur lingvistic încă nu pare suficient pentru a dobândi dreptul de cetăţenie în republica «naţională» a literelor, literatura migraţiei fiind deseori privită drept un «epifenomen» de conjunctură, limitat din punct de vedere cronologic şi tematic.

Însă, nivelul calitativ al unor realizări precum şi interesul crescând de public şi de critică pentru acest fenomen literar, dovedite de decernarea câtorva premii literare importante unor autori «migranţi» (printre care, în ultimii ani, şi câţiva autori de origine română, vezi mai jos), ne autorizează să considerăm literatura migraţiei în cadrul relaţiilor sale actuale cu «literatura naţională» mai degrabă drept un «parafenomen», în sensul etimologic al unei ramuri rodnic şi fireşte altoite pe trunchiul literaturii italiene care creşte şi se dezvoltă «alături» de şi în strânsă legătură cu aceasta. Orbita – momentan? – «excentrică» a literaturii migraţiei faţă de «centrul gravitaţional» canonic al literaturii italiene poate avea, deci, şi o valenţă

[63] Însemnătatea acestei opţiuni este dublată de faptul că pentru aceşti autori a alege limba italiană drept unealtă de exprimare literară înseamnă, pe de o parte, a se mulţumi cu un public considerabil mai restrâns decât cel pe care li l-ar pune potenţial la dispoziţie limba engleză sau franceză, dar şi, pe de altă parte, după cum au observat A. Gnisci – Armando **Gnisci**, **“Verso un nuovo concetto di letteratura nazionale-mondiale”**, în *I Quaderni di Gaia*, 5–7 (1992–1993), p. 135–140 – şi G. Parati, că această opţiune poate avea şi o valenţă «etică», în sensul că unii “*«Italophone» authors* [*use*] *the colonial heritage to betray it deliberately by privileging Italian*” (Parati, “Introduction”, în Eadem, *Migration…*, cit., p. 13), renunţând la limba franceză sau engleză pentru o limbă occidentală non colonială (sau, mai bine, mai puţin colonială).

[64] Sinopoli, „Poetiche…”, cit., p. 193.

[65] Intervenţia la cel de-al VIII-lea seminar despre scriitori migranţi, *Realtà e prospettive della letteratura contemporanea in lingua italiana* (8–10 iulie 2008), organizat de asociaţia «Sagarana», <http://www.sagarana.net/scuola/seminario8/seminario1.html>.

[66] Sinopoli, „Prime linee…”, cit., p. 101.

pozitivă, natura sa «*in-between*»[67] situând-o în terenul extrem de fertil și de inovator al „periferiei literaturii" (în înțelesul lui G. Biasin[68]), într-o relație dialectică și reciproc fecundă cu „centrul"[69], sau în cel incitant al „literaturii minore" (în înțelesul pe care o dau sintagmei G. Deleuze și F. Guattari vorbind despre Kafka[70]), producător de stimulente esențiale pentru a evita senectutea și osificarea unei culturi în propriul său orizont «tradițional»: „*In fact, the value of a minor literature authored by migrants lies in its ability to tell the story of a destination culture that connects local and global cultural changes*"[71].

Cu toate că este evidentă dezvoltarea unei anumite „*cultural awareness*"[72] în cadrul culturii italiene contemporane, prin care aceasta își chestionează cu detașare critică propriul său univers valoric, în contextul actual este poate încă prea devreme ca să se poată discuta – după cum propune L. Secci pentru mai înrădăcinata literatura migrației din Germania – „*la possibilità che la nuova letteratura interculturale abbia già avuto delle ripercussioni sulla letteratura* [...] *contemporanea, modificandola*"[73], dar această posibilitate nu trebuie trecută cu vederea *a priori*[74].

„io imparo a essere pianta,
e le mie radici sono impronte
che ho lasciato, che furono lasciate in me,
e percorrono i nostri mondi".
(Livia Claudia Bâzu, *Autobiografia*[75])

---

[67] V. Laura E. Ruberto, „Immigrants Speak: Italian Literature from the Border", în „Forum Italicum", 1/1997, p. 127–144.

[68] Gian Paolo Biasin, „Le periferie della letteratura", în „Intersezioni", 3/1995, p. 439–449 (acum, cu mici modificări, în Idem, *Le periferie della letteratura: da Verga a Tabucchi*, Ravenna, Longo, 1997).

[69] Ideea a fost reluată și dezvoltată, cu privire mai ales la literatura italiană și în direcția apropierii «periferiei» de «centru», în Ciccarelli, „La letteratura...", cit.

[70] Gilles Deleuze, Félix Guattari, „Che cos'è una letteratura minore?", in Idem, *Kafka. Per una letteratura minore* (1975), traduzioni di Alessandro Serra, Macerata, Quodlibet, 1996, p. 29–49.

[71] Parati, „Minor...", cit., p. 103. Autoarea dezvoltase ideea deja în eseuri anterioare, v. Parati, „Introduction", în *Mediterranean*..., cit., p. 18.

[72] Pentru acest concept vezi, de pildă, Karen Risager, „Cultural awareness", în Michael Byram (ed.), *Routlegde Encyclopedia of Foreign Language Learning*, London, Routlegde, 2000, p. 159–162.

[73] Secci, „Problemi...", cit., p. 37–38.

[74] Un exemplu de modul în care actualul mediul «transcultural» italian și european poate deveni o sursă de inspirație *și* pentru autorii de limbă maternă italiană este romanul de debut al lui Fabio Geda, *Per il resto del viaggio ho sparato agli indiani* (Torino, Instar libri, 2007; trad. rom. *Singur pe stradă*, traducere de Raluca Lazarovici, București, Nemira, 2008), ai cărui protagoniști sunt Emil Costantin Sabău, un copil român de treisprezece ani imigrat ilegal în Italia și forțat abandonat de tată, și călătoria lui aproape picarescă în căutarea bunicului, care străbate Europa împreuna cu o companie de circari. Romanul a fost primit foarte bine de critică și de public: a fost selectat pentru premiul «Strega» (2007), s-a clasificat pe locul doi la premiul «Stresa» pentru proză (2007) și a primit premiul pentru debut al emisiunii culturale «Fahrenheit» a postului național de radio Radio 3.

[75] Premiul cinci pentru poezie la ediția din 2003 a concursului literar «Eks&Tra»; textul integral se poate citi în buletinul intercultural „Smarties", 3/2008 (Istituto superiore «Bonomi Mazzolari»), la adresa: <www.provincia.mantova.it/UploadDocs/1008_Smarties__gennaio_2008.pdf>.

2.2. Literatura «migrației italiene», «literatura italiană» a migrației. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în anii '60 –'70 ai secolului următor, Italia a fost o țară de emigrare masivă, mai întâi internațională (spre alte țări europene, Americile și Australia) și apoi intranațională (mai ales din Sud înspre Nord, dar și din Vest spre Est), pentru a deveni, din anii '70 –'80, ținta unor impunătoare fluxuri de imigrație. Istoria de «emigrare» a italienilor poate, și trebuie, să constituie o modalitate de a înțelege realitatea actuală a «imigrației», în direcția constituirii și valorificării unei culturi comune a «migrației».

Așadar, dacă alte țări europene, precum Franța, Marea Britanie, Olanda sau Portugalia, interpretează dimensiunea interculturală a prezentului mai ales prin prisma experiențelor colonialiste ale trecutului, Italia ar trebui să o abordeze nu doar prin redescoperirea și elaborarea experienței uitate a colonialismului său ci și, încă mai mult, prin lentila propriului trecut de țară de emigranți. Faptul de a fi experimentat masiv ambele aspecte ale experienței istorico-sociale a migrației (punct de plecare pentru emigranți, punct de sosire pentru imigranți) pune Italia, în cadrul Europei occidentale, într-o poziție cu totul excepțională.

În acest sens, deci, are dreptate A. Gnisci atunci când afirmă că „la letteratura italiana della migrazione [...] [i]nizia con le migrazioni di intere popolazioni di italiani verso tutto il mondo alla ricerca di lavoro a partire dall'immediato periodo post-unitario e trova il suo completamento nella letteratura scritta dagli immigrati, venuti in Italia da tutto il mondo in cerca di lavoro, a partire dall'ultimo decennio del XX secolo"[76]. Aceasta poate include, așadar, atât literatura «migrației italiene» (scrisă de italieni emigrați în alte țări) cât și «literatura italiană» a migrației (scrisă în italiană de imigrații stabiliți în Italia)[77].

În cadrul acestei definiții cuprinzătoare, apariția unei literaturi *italofone* a *migrației* – în sensul lingvistico-cronologic definit mai sus în baza conceptelor preluate de la G. Folena, G. Parati și F. Sinopoli – reprezintă un fenomen relativ recent. După cum a remarcat A. Gnisci, în acest domeniu „*siamo indietro rispetto*

---

[76] Gnisci, „La letteratura...", cit., p. 83. Observăm în treacăt că, în acest sens, spațiul literar «italian» al migrației – spre deosebire de cel englez, francez sau german – are posibilitatea de a se constitui pe un criteriu dublu: pe de o parte naționalitatea de apartenență (autorii «italieni»), pe de alta limba de adopție (limba «italiană»).

[77] Această împărțire este, bineînțeles, un simplu instrument de lucru; de altfel, o analiză mai amănunțită a fenomenului scoate ușor în evidență fluiditatea și ambiguitatea granițelor precum neputința definițiilor cu pretenții de exactitate exhaustivă (v. Gnisci, „Littérature...", cit., p. 114, cit. mai sus): ne putem întreba, de pildă, în ce *măsură* și în ce *sens* până și un autor emigrat care continuă să scrie in limba sa maternă aparține culturii limbi de origine pe care a părăsit-o și culturii de adopție în care își trăiește viața și își desfășoară activitatea, sau dacă repartizarea lui «terminologică» cea mai potrivită este în *emigrația* sau în *literatura* respectivă. Autorii mai mult sau mai puțin bi- sau plurilingvi complică ulterior situația.

all'Inghilterra, alla Francia e alla Germania, che conoscono una letteratura della migrazione di seconda e terza generazione"[78]. Literatura migrației își face cu adevărat apariția în Italia doar la începutul anilor '90[79], cu câteva cărți scrise «la patru mâini» de imigranți din Africa de nord (Tunisia, Maroc) și de vest (Senegal) împreună cu scriitori-jurnaliști italieni[80]. Este vorba de așa-zisa „*letteratura di testimonianza*", cărți-mărturie care relatează autobiografic despre violență, rasism, singurătate, dezrădăcinare și integrare socială dificilă, dacă nu chiar imposibilă, născute din întâlnirea între dorința autorilor de a se face auziți și de a comunica cu publicul italian și interesul industriei culturale pentru problemele imigraților.

Însă, după cum a observat același A. Gnisci, „[*q*]*uesto interesse sociale* [...] *si sposa abbastanza bene, ma non a lungo, con quello commerciale*"[81]: în ciuda faptului că în anii următori autorii migranți încep să se emancipeze de colaborarea cu coautori sau «îngrijitori» italieni, manifestându-și astfel dorința de a se afirma nu doar ca «martori» muți cărora altcineva le împrumută vocea ci și ca «scriitori» în cel mai deplin sens al cuvântului, cu o voce proprie, această a doua fază a literaturii migrației încă nu pătrunde realmente pe piața editorială datorită epuizării *trend*-ului inițial, circulând mai ales datorită bunăvoinței unor edituri mici, asociații, reviste sau premii literare de profil[82]. În urma revenirii interesului pentru literatura migrației care are loc în a doua jumătate a anilor '90[83] (dovedită, de pildă, de atribuirea prestigiosului premiul «Eugenio Montale» pe 1997 poetului albanez Gëzim Hajdari), editurile mai mari (re)descoperă literatura migrației în jurul anului 2000[84], de atunci

[78] Gnisci, „Introduzione", cit., p. 7.

[79] Informațiile cuprinse în „Buletinul de sinteză" al bazei de date BASILI publicat în *Kúmá*, 14/2007, <http://www.disp.let.uniroma1.it/kuma/bollettino.html>, aduse la zi până în 12 iulie 2007, arată că în perioada 1980–1992 nu se înregistrează decât 17 publicații, din care 10 în anii '90 –'92.

[80] Este vorba de Salah Methnani, Mario Fortunato, *Immigrato*, Roma-Napoli, Theoria, 1990; Pap Khouma, *Io, venditore di elefanti: una vita per forza fra Dakar, Parigi e Milano*, a cura di Oreste Pivetta, Milano, Garzanti, 1990; Saidou Moussa Ba, P.A. Micheletti, *La promessa di Hamadi*, Novara, De Agostini, 1991; Mohamed Bouchane, *Chiamatemi Alì*, a cura di Carla De Girolamo e Daniele Miccione, Milano, Leonardo, 1991.

[81] Gnisci, „La letteratura...", cit., p. 88.

[82] Printre care se remarcă cel promovat de Asociația culturală «Eks&Tra», <http://www.eksetra.net/>, și organizat de Roberta Sangiorgi, înființat în 1995 la Rimini și mutat în 1999 la Mantova, cu sprijinul Centrului de Educație Interculturală al orașului Mantova.

[83] Analiza datelor din „Buletinul...", cit., scoate în evidență o creștere spectaculoasă a numărului de publicații de literatura migrației în perioada '92-'95: de la 17 până în 1992, acesta trece la 51 în doar doi ani (14 în 1994 și 37 în 1995), ajungând în perioada 1996–2004 la un total de 339 de publicații, cu un număr de publicații pe an care rămâne aproape constant mult peste 20 și cu o medie anuală de 42.

[84] În acești ani se reeditează cărți care avuseseră un anumit ecou la vremea primei publicări și, mai ales, se publică autori și opere noi, care vădesc – în cadrul unei poetici comune a «migrației», înțeleasă ca pe o «migrație interioară» – atât o mare diferențiere stilistică și tematică cât și, uneori, o evidentă maturitate literară, pe când ediția din 2000 a Târgului de Carte de la Torino dedică literaturii migrației două evenimente culturale majore. Vezi și Francesco Argento, *La letteratura della migrazione in Italia*, <http://www.comune.fe.it/vocidalsilenzio/laletteraturadellamigrazioneargento.htm>.

sensibilitatea lumii editoriale şi a publicului pentru acest fenomen crescând în mod constant[85].

2.2.1. Literatura italofonă a migraţiei. Potrivit estimărilor făcute de Caritas/Migrantes, numărul românilor italieni ar fi crescut de mai bine de o sută de ori în decursul a 17 ani, trecând de la 8.000 din 1990 la un număr cuprins, pentru începutul anului 2008, între 850.000 şi 1.016.000[86]. Pe la jumătatea primului deceniu al noului mileniu această prezenţă masivă a început să se manifeste *şi* literar: în baza de date BASILI[87] sunt înregistraţi, la 29 martie 2009[88], 18 autori români[89], în vreme ce cu un an în urmă F. Cosenza[90] – punând la contribuţie şi alte surse, în special volumele premiilor literare amintite mai jos – ajungea la 26 de nume[91], în studiul acestuia România fiind a două prezenţă «literară» ca pondere numerică absolută, după Albania (44 de autori) şi imediat înainte de Maroc (25), Brazilia (23) şi Croaţia (20)[92].

În ciuda ponderii numerice şi sociale extraordinare a comunităţii româneşti naţionale[93], dublate de prezenţa consistentă în domeniul literaturii migraţiei, în Italia limba şi cultura română în general continuă să se bucure, atât din partea publicului

[85] Datele „Buletinului...", cit., arată că o creştere cu adevărat uimitoare se înregistrează iarăşi în anii 2005–2006, numărul publicaţiilor din literatura migraţiei ajungând la un total de 242 (86 în 2005 şi 156 în 2006).

[86] Vezi Antonio Ricci, Franco Pittau şi Alessandro Silj, "L'immigrazione romena in Italia", în Caritas/Migrantes, *Immigrazione. Dossier statistico 2008*, XVIII rapporto, Roma, IDOS, 2008, p. 39-47.

[87] BASILI, cit.

[88] Până la 12 iulie 2007, potrivit datelor cuprinse în „Buletinul…", cit., BASILI înregistra un total de 279 de autori din 80 naţionalităţi diferite, din care 96 (34,2%) proveniţi din Africa (cităm doar ţările cu mai mult de 10 autori înregistraţi: Maroc, 17 autori), 82 (29,3%) din Europa (Albania, 24; România, 14; autorii din ţările fostei Iugoslavii, 17 la număr, sunt împărţiţi după cum urmează: Bosnia şi Herţegovina 5, Croaţia 6, „Jugoslavia (ex.)" 2, Kosovo 1, Macedonia 1, Serbia 1, Slovenia 1), 54 (19,2%) din America de Sud (Argentina, 15; Brazilia, 14) şi 47 (16,7%) din Asia şi Orientul apropriat şi mijlociu (Iran, 15).

[89] Numele lor sunt: Livia Claudia Bâzu, Viorel Boldiş, Mihai Mircea Butcovan, Ingrid Beatrice Coman, Mircea Decun, Victoria Dragone, Michaela Fartade, Ivan Lucian, Valeria Mocănaşu, Gabriela Lavinia Ninoiu, Agnes Alexandra Onea, Silvia Oprişa (Yasmine), Aura Pieleanu Paraschivescu, Alina Popa, Gabriela Preda, Rita Takács, Daniel Tomescu.

[90] Francesco Cosenza, „In giro per mappamondi tra scrittori migranti e generazione che sale", în „El-Ghibli", 22/2008, <http://www.el-ghibli.provincia.bologna.it/>.

[91] Autorul adaugă: Georgeta Ina Marculescu, Iacob Angel Ionuţ, Viorica Nechifor, Nicoleta Ecaterina Coteaţă, Loredana Pâslaru, Petronela Daniela Solovăstru, Brânduşa Petrariu, Ana-Maria Stratulat, Cristina Zaccanti.

[92] Pentru aceleaşi ţări BASILI, cit., înregistrează, la 29 martie 2009, 27 (Albania), 18 (Maroc), 17 (Brazilia) şi 8 (Croaţia) autori.

[93] Singurul studiu de proporţii dedicat fluxurilor migratoare din România înspre Italia este volumul tânărului antropolog cultural torinez Pietro Cingolani, *Romeni d'Italia. Migrazioni, vita quotidiana e legami transnaţionali*, Bologna, Il Mulino, 2009. În această carte extrem de bine documentată, rod al unei îndelungate munci de cercetare pe teren, autorul urmăreşte cu fineţe şi cu o bună înţelegere a realităţilor româneşti multiplele legături pe care fluxurile şi experienţele migratoare le-au creat între satul Marginea (jud. Suceava) şi oraşul Torino.

larg cât și din partea elitelor culturale și a pieței editoriale, de un interes incomparabil mai scăzut, se zicem, decât limba și cultura arabă, chineză sau rusă. Cu privire la literatura migrației, M.C. Mauceri observa cu nu mult timp în urmă că „[*m*]*algrado le affinità tra la lingua romena e l'italiana, finora non sono emersi molti scrittori* [...]. *Mentre dall'altra comunità maggiormente rappresentata in Italia, quella albanese, la cui lingua è molto diversa dalla nostra, sono emersi più scrittori e poeti*”[94]. În fapt, atât față de numărul destul de ridicat al «autorilor români» ai migrației inventariați de critică cât și față de numărul autorilor din literatura migrației în general, scriitorii români care au intrat cu adevărat în atenția publicului și a criticii sunt foarte puțini (M.C. Mauceri amintește doar M.M. Butcovan și I.B. Coman, la care am adăuga V. Boldiș).

Preponderenței numerice relative a românilor în Italia nu îi corespunde, deci, o vizibilitate culturală și literară sporită. Acest fenomen are rațiuni fie obiectiv-literare – nu toți autorii care scriu sau care publică au calități reale de scriitor – sau obiectiv-comerciale – printre autori ai tinerei literaturi italofone a migrației românești cei care au cărți tipărite sunt, firește, încă mult mai puțini la număr decât, de pildă, autorii aparținând «mai vechilor» literaturi italofone ale migrației albaneze sau africane – fie subiectiv-culturale, într-un sens mai amplu: răspunzând observației Mariei C. Mauceri citate mai sus, M.M. Butcovan nota că „*per emergere non* [*basta*] *scrivere bene. Ci sono altri aspetti che consentono o agevolano l'emersione di scrittori migranti*”[95].

Chiar doar o privire fugară asupra literaturii de specialitate este de ajuns pentru a observa că autorii literaturii migrației vizați și citați cu precădere de critică – în afara unor cazuri «izolate», precum de pildă autoarea slovacă Jarmila Očkayová sau, în ultima vreme, același M.M. Butcovan – provin mai cu seamă din Africa, Albania, Brazilia sau din fosta Iugoslavie, lăsând la o parte criteriul primar al calității literare, interesul sporit pentru autorii provenind din aceste spații se explică prin factori de natură diferită. În primul rând, la un nivel superficial, manifestarea literară a migrație albaneze sau africane a început mai de mult și este, prin urmare, cantitativ mai relevantă; în al doilea rând, trebuie să ținem seama atât de viul interes arătat de critica americană pentru literatura «afroitaliană»[96], datorită afinităților

---

[94] Mihai Mircea Butcovan, „Scrivere per non perdersi, a colloquio con Mihai Mircea Butcovan, osservatore romeno”, interviu cu Maria Cristina Mauceri, în „Kúmá”, 11/2006, <http://www.disp.let.uniroma1.it/kuma/poetica/kuma11butcovan.html>.

[95] Butcovan, „Scrivere...”, cit.

[96] Vezi, de pildă, Alessandro Portelli, „Le origini della letteratura afroitaliana e l'esempio afroamericano”, în „L'ospite ingrato”, Annuario del Centro Studi Franco Fortini, 3/2000: *Globalizzazione e identità*, Quodlibet, Macerata 2001, p. 69–87; și online în „El Ghibli”, 3/2004, <http://www.el-ghibli.provincia.bologna.it/index.php>.

tematice care o apropie de literatura afroamericană[97], cât şi de existenţa în Italia a minorităţii *arbëreshë*, cu relevanta-i obârşie culturală, şi a unei îndelungate tradiţii de strânse relaţii cu Albania, în care dezvoltările culturale mai recente au putut să se înscrie în mod firesc (relaţii de acelaşi tip, sporite în timpul şi în urma războaielor din anii '90, există de mult şi cu ţările din fosta Iugoslavie, mai cu seamă cu regiunile adriatice, pe când legăturile cu Brazilia ne vin dintr-o direcţie diferită, aceasta fiind o ţară de puternică imigraţie italiană). Acest din urma punct ne permite să introducem un al treilea factor, asupra căruia insistă în mod deosebit A. Gnisci[98]: trecutul colonial italian uitat, care ar putea şi ar trebui să joace un rol în raportarea culturii italiene la culturile fostelor sale colonii, cum ar fi Albania, Somalia sau Libia.

Pe lângă aceştia, credem că în receptarea culturală şi literară a României în Italia (şi nu doar cu privire la literatura migraţiei) nu poate fi subestimat rolul pe care îl joacă, pe mai multe paliere, factorul «alteritate». „Europa venită din Europa" – după cum o caracterizează pătrunzător M.C. Mauceri[99] – prezintă în general un grad de alteritate mai puţin marcat (din punct de vedere religios, lingvistic şi cultural) decât Africa sau Asia sau (din punct de vedere mai ales cultural) decât America de Sud. Polonezii sau românii, de pildă, datorită poziţiei geografice, istoriei politice şi moştenirii creştine, au fost dintotdeauna parte a culturii continentului european, intrând azi de drept şi în structurarea sa politică; aceşti «vecini» sunt percepuţi de italieni (dar şi de ceilalţi europeni în general) ca fiind «mai puţin diferiţi» şi prin urmare – greşind – mai «cunoscuţi» şi/sau – mai rău – «mai puţin interesanţi» decât, spre exemplu, marocanii, iranienii sau brazilienii.

Este adevărat că literatura migraţiei africane sau din Orientul mijlociu, de pildă, prezintă în general un univers de valori, de imagini şi de obiceiuri sensibil diferit de cel european, aducând deseori în discuţie, în formă mai mult sau mai puţin literarizată, temele dificile şi marile probleme cu care se confruntă societatea «occidentală» de azi, precum întâlnirea şi dialogul între Islam şi creştinism şi între laicism şi integralism, relaţia între ţările «bogate» din Nord-vestul lumii şi cele «foarte sărace» din Sudul şi Estul acesteia, rasismul sau colonialismul economic şi imperialismul cultural «occidental» ş.a.m.d.

Însă, acest interes sporit şi mai mult decât legitim pentru aceste teme deosebit de problematice, precum şi dorinţa sinceră de a cunoaşte ceea ce este diferit de noi şi

[97] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 98–99.
[98] V., de pildă, Gnisci, „Introduzione", cit., p. 12–13; Idem, „Perdurabile migranza" (2002), în Idem, *Creolizzare...*, cit., p. 131–170: p. 138–145 şi, într-o perspectivă mai largă, „pamfletul pedagogic" al aceluiaşi, *Via della decolonizzazione europea*, Isernia, Cosimo Iannone Editore, 2004.
[99] Maria Cristina Mauceri, „L'Europa venuta dall'Europa", in *Nuovo Planetario...*, cit., p. 113–154.

de a asculta vocile care ne vin, lingvistic și cultural, de la un «departe» necunoscut, riscă – după cum au remarcat mai mulți cercetători ai aspectului literar al migrației – să scadă și să se epuizeze într-un soi de «exotism» cultural de suprafață (deseori infirmat de o „corectitudine politică" și de o duioșie atât de inutile cât rasismul sau șovinismul) care, printre multele neajunsuri, îl are și pe acela de a ne împiedică să ascultăm *și* vocile care ne vin de la un «aproape» nu mai puțin imperfect sau deloc cunoscut.

2.2.2. Literatura italofonă a migrației românești. Încetul cu încetul, însă, în ultimii patru-cinci ani interesul pentru România a crescut, probabil și în virtutea reacției (în opinia, firească) a mediilor culturale italiene la pripitele și drasticele luări de poziție ale unor formațiuni politice și ale reprezentanților acestora la guvernare față de imigrați și în special față de români, precum și la subsecventele campanii de denigrare conduse de mijloacele *mass media* mai mult sau mai puțin «aliniate», generate de rezonanța mediatică și socială a câtorva crime violente săvârșite de cetățeni români stabiliți în Italia.

Drept răspuns la asemenea exagerări, un soi de curiozitate pentru România a început să cuprindă anumite segmente de public și, prin urmare, ale industriei culturale. Pe lângă tot mai desele, variatele și numeroasele inițiative mai mult sau mai puțin bugetare menite să înlesnească integrarea comunităților românești în țesutul social local (de pildă, traducerea în română a multor site-uri instituționale, programele de educație civică și de „bună vecinătate" sau creșterea numărului de mediatori culturali în școli și în instituțiile publice), s-au înmulțit activitățile cu un profil cultural mai hotărât, precum concursurile și atelierele de creație literară sau de arte plastice, expozițiile și deschiderile de galerii de artă (unele italo-române), ciclurile de proiecții de filme artistice și/sau documentare, orele suplimentare de italiană sau chiar de română în școli, achizițiile masive de carte românească în bibliotecile publice centrale și din cartierele cu prezență românească ale marilor orașe precum Torino sau Roma ș.a.m.d. În siajul efervescenței momentului, până și atenția industriei cinematografice a fost atrasă de prezența românească peninsulară[100], și editurile au început să se intereseze asupra culturii și literaturii românești. Pentru moment, totuși, această deschidere urmează căile lăturalnice (însă

[100] Menționăm aici două filme italiene recente având drept fundal migrația românească în Italia, care s-au bucurat de un anumit succes: *Cover Boy: L'ultima rivoluzione* (2008), al lui Carmine Amoroso, cu Eduard Gabia, Luca Lionello, Chiara Caselli, Francesco Dominedò, Gabriel Spahiu, dramatic, 97 de min., prod. Italia 2006, Istituto Luce și *Mar Nero* (2009), al lui Federico Bondi, cu Ilaria Occhini, Dorotheea Petre, Corso Salani, Vlad Ivanov, Maia Morgenstern, dramatic, 95 de min., prod. Italia, Francia, Romania 2008.

nu mai puţin importante) ale literaturii migraţiei (câteodată cu «girul» altor culturi europene[101]) sau ale cunoaşterii «mediate» de reprezentanţii culturii «locale»[102].

Aşadar, în ultimii cinci ani, literatura italofonă a migraţiei româneşti a cunoscut o înflorire bruscă. Cu toate că unii autori încep să publice mai devreme[103], adevăraţii «ani literari» ai românilor italieni au fost 2005 şi 2006: în 2005, Viorel Boldiş câştigă premiul pentru poezie al celei de-a XI-a ediţii a concursului literar «Eks&Tra» (tema propusă: *Il cuore altrove*) cu culegerea inedită *Da solo nella fossa comune*, şi se publică romanul de debut al lui Ingrid Beatrice Coman, *La città dei*

[101] Este cazul Aglajei Veteranyi şi al lui Cătălin Dorian Florescu, scriitori români de expresie germană, traduşi respectiv cu *Warum das Kind in der Polente kocht*, 1999 (trad. it. *Perché il bambino cuoce nella polenta*, traduzione di E. Cavallaro, Ferrara, Tufani, 2005; trad. rom. *De ce fierbe copilul în mămăligă*, traducere de Nora Iuga, postfaţă de Rodica Binder, Iaşi, Polirom, 2003) şi cu *Der blinde Masseur*, 2006 (trad. it. *Il massaggiatore cieco*, traduzione di Marina Pugliano, Firenze, Giunti, 2008; trad. rom. *Maseurul orb*, traducere de Mariana Bărbulescu, prefaţă de Robert Şerban, Iaşi, Polirom, 2007).

[102] Este cazul romanului prozatorului de succes Andrea Bajani, *Se consideri le colpe*, Torino, Einaudi, 2007. Cartea este frumoasă, extrem de bine scrisă şi merită citită pentru marele talent al autorului; mai puţin însă pentru a cunoaşte România, cum tinde să facă publicul italian. Protagonistul soseşte în România ca să repatrieze în Italia sicriul mamei, plecată în cadrul «migraţiei» italienilor spre noile pieţei ale Estului european şi moartă acolo; însă, singurele repere ale României prezente în carte sunt Casa poporului, cimentul blocurilor şi sărăcia lucie a Bucureştiului post-comunist, aceasta devenind – după cum a observat I. Both – „metafora lumii în negativ pe care eroul [...] o descoperă căutându-se pe sine şi rădăcinile sale" (Ioana Both, *Despre România, în literatura italiană contemporană*, în „Dilemateca", martie 2009, p. 68–71: 71). *Se consideri le colpe* – titlu care reia versiunea italiană („*Se consideri le colpe, Signore, Signore, chi potrà sussistere?*") a psalmului *De prufundis*, „Dacă ai păstra, Doamne, aducerea aminte a nelegiuirilor, cine ar putea sta în picioare, Doamne?" (Psalmii, 130:3–4) – este o carte «isteaţă», apărută pe piaţă la momentul potrivit, atunci când era cazul ca şi italienii să-şi aducă aminte de «nelegiuirile» lor în România. O asemenea aducere aminte este mai mult decât oportună ş binevenită, într-o situaţie în care societatea italiană şi conducătorii ei de moment se grăbesc prea des să treacă cu vederea sursa reală, internă, a multora dintre probleme naţionale şi să atribuie «străinilor» vină pentru orice; iar prezentând de-a lungul unei poveşti inteligente şi bine construite o ţară şi nişte personaje reale, autorul o face totuşi prea unilateral şi schematic (aproape tezist), precum sunt şi personajele, fie italianul, afaceristul şmecher şi curvar, fie românii, şoferul tăcut sau fata cu ochi mari care «se vinde» italianului. Lumea românească a lui Bajani este exact ceea ce este, bucăţica pe care autorul a cunoscut-o în grabă în timpul scurtele lui deplasări «în interes de serviciu». După cum observa tot I. Both, „informaţiile despre România, pe care un scriitor cu autoritatea lui Bajani le poate impune cititorului italian, sunt detaliile picareşti şi pitoreşti". Nimic mai mult.

[103] De pildă, începând din 2003, Victoria Dragone a semnat mai multe volume de versuri şi de povestiri la editura Campanotto din Pasian di Prato (UD): *Connessioni*, 2004; *Intrecci*, illustrazioni di Riccardo Giovanni Patriarca, 2006 (povestiri); *Da un filo*, introduzione di Maria Bianca Patrizi, 2003; *Complicità*, introduzione di Barbara Strumar, 2005; împreuna cu Massimo Sifoni, *Alberi*, introduzione di Elvira Menichini Trinchieri, 2007 (versuri); la aceeaşi editură, autoarea a mai publicat: *L'anima del dipinto*, introduzione di Enzo Santese, 2006 şi *Memorie. Opere di Giorgio Ciliberti*, introduzione di Licio Damiani, 2008. Autoarea este licenţiată în Litere la Universitatea din Bucureşti, unde a şi predat la liceul «Spiru Haret»; a colaborat cu Editura Univers şi a tradus opere literare din spaniolă şi din franceză. În prezent trăieşte în Italia, la Tarcento. Despre activitatea sa, vezi Desirée Pangerc, „Victoria Dragone: la chiusura del cerchio tra Romania e Italia", în *Heliopolis*, Atti del convegno di studi «Arte, tradizioni e costumi nella cultura femminile di Trieste con riferimenti allargati a quelle europee ed extra-europee», Trieste, Edizioni Goliardiche, 2007, p. 75–83.

tulipani; în 2006 se editează amintita culegere a lui V. Boldiș și Mihai Mircea Butcovan câștigă premiul celei de-a XII-a ediții a concursului «Eks&Tra» (tema propusă: *Parole in libertà*) cu culegerea inedită *Borgo Farfalla* (publicată în același an) și se publică încă trei cărți: *Allunaggio di un immigrato innamorato* a aceluiași Butcovan, *Il sapore della mia terra* a Valeriei Mocănașu și *Guardami negli occhi* a Simonei Amariței. În 2007 Cătălin Florin Maggi își publică romanul de debut *Alla frutta* și în 2008, în fine, se publică încă trei volume: culegerea de povestiri (plus un monolog teatral) *Non spegnete la luce* și romanul *Tè al samovar* ale lui I.B. Coman și volumul de debut *Alia, su un sentiero diverso* al Irinei Țurcanu.

Texte «italofone» ale unor autori români pot fi citite și în cele mai cunoscute reviste literare de profil – „El-Ghibli"[104], „Kúmá"[105] și „Sagarana"[106] – precum și în diferite volume colective[107], printre care se remarcă antologiile conținând textele prezentate la două concursuri literare naționale: «Lingua Madre»[108] – susținut de Regione Piemonte, Fiera del Libro di Torino, CPO (Comitato Pari Opportunità) și CIRSDe (Centro Interdisciplinare di Ricerche e Studi sulle Donne) al Universității din Torino, dedicat prozatorilor și articulat în două secțiuni (a. femeile străine se povestesc și b. femeile italiene povestesc femeile străine) – și amintitul concurs

---

[104] „El Ghibli – Rivista online di letteratura della migrazione", <www.el-ghibli.provincia.bologna.it/index.php> (texte de: Livia Claudia Bâzu, Viorel Boldiș, Mihai Mircea Butcovan, Ingrid Beatrice Coman, Yasmine-Silvia Oprișa).

[105] „Kúmá – Creolizzare l'Europa", <www.disp.let.uniroma1.it/kuma/kuma.html> (texte de: L.C. Bâzu, M.M. Butcovan, I.B. Coman).

[106] „Sagarana – Rivista Letteraria Trimestrale", <www.sagarana.net> (texte de: L.C. Bâzu, M.M. Butcovan, I.B. Coman, Cătălin Florin Maggi).

[107] Amintim volumele: *Ai confini del verso. Poesia della migrazione in italiano*, a cura di Mia Lecomte, Firenze, Le Lettere, 2006 (texte de: M.M. Butcovan); *Mondopentola*, Laila Wadia, Isernia, Cosmo Iannone Editore, 2007 (texte de: M.M. Butcovan, *Di sarmale, involtini, amiche e brassica*; Gabriela Preda, *Piatto parigino dei Balcani in salsa veneziana*; Rita Takács, *Identità*); *Sapori incontri fragranze*, a cura di Melita Richter Malabotta e Lorenzo Dugulin, Trieste, CACIT (Coordinamento delle Associazionie delle Comunità di Immigrati della provincia di Trieste), 2006 (texte de: M.M. Butcovan, *Segmenti di mercato*; I.B. Coman, *L'odore del pane*) și *In MadreLingua. Poesie e racconti del mondo*, a cura di Francesco Vietti, Torino, Traccediverse, 2006 (texte de: Mircea Decun *Italia - tra un bel sogno e una dura realtà*; Mihaela Fartade, *Romania - Italia: andata/ritorno*).

[108] *Lingua Madre Duemilasei. Racconti di donne straniere in Italia*, a cura di Daniela Finocchi, Centro Studi e Documentazione Pensiero Femminile, Torino, Edizioni Seb 27, 2006 (texte de: Ana Alexandra Onea, *Oggi ho deciso di scrivere*, p. 135–140; Alina Popa, *Ciò che è rimasto di quei giorni felici*, p. 157–158; Rita Takács, *Identità*, p. 187–190; Valentina Călugăreanu Tihenchi, *Dal diario di Elena*, p. 191–194); *Lingua Madre Duemilasette. Racconti di donne straniere in Italia*, a cura di Daniela Finocchi, Centro Studi e Documentazione Pensiero Femminile, Torino, Edizioni Seb 27, 2007 (texte de: Nicoleta Ecaterina Coteață, *Una famiglia*, p. 33–34; Loredana Pâslaru, *Il viaggio*, p. 196–201: premiul doi; Petronela Daniela Solovăstru, *Viaggio*, p, 241–242); *Lingua Madre Duemilaotto. Racconti di donne straniere in Italia*, a cura di Daniela Finocchi, Centro Studi e Documentazione Pensiero Femminile, Torino, Edizioni Seb 27, 2008 (texte de: Brândușa Petrariu, *Brenda*, p. 204–208; Ana Maria Stratulat, *La mia storia*, p. 268–272).

rezervat scriitorilor migranţi promovat de Asociaţia culturală «Eks&Tra»[109], cu cele două secţiuni de poezie şi de proză.

Câţiva dintre autorii amintiţi au intrat deja în bibliografiile multiculturale ale şcolilor şi ale bibliotecilor publice, sunt prezenţe familiare ale periodicelor sau ale portalurilor italiene care se ocupă de migraţie şi de literatura migraţiei, ia parte la dezbateri publice sau la *forum*-uri *online* despre problemele şi/sau literatura migraţiei, publică literatură sau articole *online*, au propriile pagini de web şi – mai ales – îşi îngrijesc rolul public de scriitor participând activ la viaţa socio-culturală italiană. Evident, aceşti autori vădesc diferenţe esenţiale de perspectivă, stil şi tematică, şi nu toate volumele citate mai sus se situează pe acelaşi plan din punct de vedere valoric. Însă, prin ceea ce s-a publicat până acum, literatura italofonă a migraţiei româneşti acoperă deja cam toate tipologiile discutate până aici şi principalele genuri literare (poezie, proză, teatru, eseu), dovedind în acelaşi timp o mare diversitate stilistică şi, în câteva cazuri, o anumită maturitate.

2.2.2.1. *Il sapore della mia terra* a Valeriei Mocănaşu[110] se situează – după cum lămureşte imediat şi subtitlul, *In Italia con il cuore in România* – totalmente sub semnul nostalgiei trecutului, adică (în termenii lui G. Dunphy sus amintiţi) în perspectivă „emigrantului" trăind între memorie şi dor. În carte, însă, relaţia cu trecutul îmbracă mai degrabă hainele simple şi molcome ale rememorării vieţii la ţară decât cele frământate şi potenţial zbuciumate ale dorului emigrantului.

Cartea este, în fapt, după cum remarcă şi prefaţatorul ediţiei româneşti, „o cronică a satului natal, loc pierdut şi uitat de lume în mijlocul Moldovei"[111]: cartea începe cu întoarcere acasă a bunicului autoarei din armată, în primii ani ai comunismului, şi continuă dezvoltând o seamă de situaţii şi de personaje caracteristice prozei de gen (viaţa de familie la ţară, cu nunţile, iubirile şi trădările, naşterile şi morţile ei, colectivizarea şi comunismul, certurile între vecini,

[109] *Le voci dell'arcobaleno*, a cura di Alessandro Ramberti e Roberta Sangiorgi, Santarcangelo di Romagna Fara Editore, 1995 (texte de: Aura Pieleanu Paraschivescu, *Frontiere*); *Mosaici d'inchiostro*, a cura di Alessandro Ramberti e Roberta Sangiorgi, Santarcangelo di Romagna Fara Editore, 1996 (texte de: Gabriela Lavinia Ninoiu, *Haiku*, *Quadro*); *Memorie in valigia*, a cura di Alessandro Ramberti e Roberta Sangiorgi, Santarcangelo di Romagna Fara Editore, 1997 (texte de: Gabriela Lavinia Ninoiu, *Sonetto vuoto*, *Pensiero di sera*, *Eri*); A.A., *Anime in viaggio*, Mantova, Edizioni Eks&Tra 2001 (texte de: Georgeta Ina Marculescu, *Sogno di Natale*). Textul lui Ivan Lucian, *Ad una donna che non conosco ma di cui riconosco il passo nella strada*, cuprins în *Destini sospesi di volti in cammino*, a cura di Alessandro Ramberti e Roberta Sangiorgi, Santarcangelo di Romagna Fara Editore, 1998, este citat în BASILI, dar nu apare printre materialele premiului publicate pe site-ul Asociaţiei.

[110] Valeria Mocanaşu [sic], *Il sapore della mia terra. In Italia con il cuore in Romania*, Torino, Editore Angolo Manzoni, 2006. Autoarea, muncitoare cu studii liceale, s-a născut în 1959 în România; este în Italia din 2001 şi trăieşte în prezent la Torino.

[111] Constantin Eretescu, „Cuvânt înainte", în Valeria Mocănaşu, *Satul de dincolo de cer*, ed. Gabriel Stănescu, pref. Constantin Eretescu, Bucureşti, Criterion Publishing, 2007, p. 5–9: p. 5.

obiceiurile, poveștile, sărbătorile, bogații și săracii, țăranii, țiganii, activiștii, străinul, turnătorul, vrăjitoarea, curva, bârfitoarea etc.) într-un stil simplu, familiar, fără sclipiri sau virtuozități. Volumul, mai degrabă decât un roman, este o înșirare de schițe și momente (devenite în ediția românească tot atâtea capitole[112]) dintr-o viața țărănească portretizată naiv, scenete și profiluri ținute împreuna doar de firul memoriei autoarei și presărate cu aprecieri bonome pentru valorile sau defectele *d'antan*, cu câte un fragment dintr-un basm sau dintr-un cântec popular, uneori până și o notă amuzată și un strop de ironie: „Pentru ochiul specialistului român – după cum a observat I. Both – termenul stilistic proxim îl constituie descripțiile sadoveniene și evocările poporaniste"[113].

Dacă nu se ilustrează pentru calitățile-i literare deosebite, modestul dar onestul volum al Valeriei Mocănașu are măcar meritul de a pune la dispoziție publicului italian mediu (mai ales cel local) *un mod* de a cunoaște *un aspect* al României, lumea rurală tradițională. Tot I. Both observă că principala lecție a succesului Valeriei Mocănașu este să nu ne grăbim să credem că vremea unor asemenea evocări a trecut, nici la noi: în fapt, publicul autoarei – după cum a remarcat inteligent aceeași cercetătoare – e alcătuit „nu numai din românii emigrați, de vârstă medie și suferind de dor de casă, ci și din italienii aceleiași generații, educați în sensibilitatea edulcorată a unor teme literare foarte asemănătoare: patria originară, satul arhaic ca depozitar al valorilor morale, conflictul dintre cultură și civilizație etc"[114].

Redactată într-un limbaj fără pretenții, pe alocuri chiar gustos de simplu, pentru un cititor italian necunoscător al realităților românești lecturarea cărții d-ei Mocănașu poate fi interesantă, la o adică (lăsând la o parte patetismul pășunist din concluziile ce dau titlul volumului, p. 151–154) chiar «instructivă», la modul aproape etnologic. Ar trebui totuși subliniat clar faptul că acest orizont este foarte limitat și – încă o dată – parțial, deoarece există riscul real – agravat de caracterul «focloristic-nostalgic» al mai multor inițiative culturale ale românilor din Italia – de a reduce, în manieră profund greșită, o țară și o cultură foarte complexe și bogate la coordonatele ei țărănești și folclorice, proiectând și extinzând trecutul zugrăvit de autoare asupra întregii Românii de astăzi.

Dimpotrivă, cărticica cu frumosul titlu *Guardami negli occhi*[115], ilustrat de autoarea însăși, se situează – tot în termenii lui G. Dunphy – la jumătate de drum

---

[112] Mocănașu, *Satul...*, cit.

[113] Both, „*Despre România*", cit., p. 69.

[114] *Ibi.*

[115] Simona Amariței, *Guardami negli occhi*, Milano, Improbabili Editori, 2006. Autoarea, profesoară de matematică într-un liceu rădăuțean, trăiește în prezent la Torino, unde lucrează ca îngrijitoare pentru persoane vârstnice (it. *badante*). Este în același timp președinta asociației culturale

între perspectiva de «emigrant» şi cea de «imigrant», între sfâşierea părăsirii locurilor familiare şi a familiei şi greutăţile construirii unei noi vieţii şi unei noi identităţi. Spre deosebire de opinia exprimată de V. Boldiş şi în consonanţă cu părerea lui M.M. Butcovan (vezi mai departe), pentru autoare scrisul este terapeutic, scriitura (precum şi activitatea asociativă) fiind o modalitate de a-şi afirma existenţa fragilă împotriva dezumanizării condiţiei de marginalizare în care trăieşte adesea imigratul: „*Sono lontana da casa, ho un vuoto dentro e non mi bastava più incontrare le amiche e i parenti la domenica. Dovevo fare qualcosa di più, dire che ci sono, che valgo qualcosa e che non sono solo capace di fare le pulizie*”[116].

În această concentrată evocare autobiografică, S. Amariţei a dorit să dea cale liberă, pentru a le exorciza, dezamăgirii şi amărăciunii pe care a trebuit să le îndure în experienţa sa de profesoară de matematică devenită „*badante*” într-o ţară străină, dând voce deziluziei «imigratului» faţă de – cum spune I.B. Coman în dura povestire *Gente per bene* – „*questa terra nuova e lodata* [che] *ti ha svuotato le cose di significato, tanto che da qualche settimana sei diventato solo un paio di braccia in vendita al miglior offerente, che in realtà è il peggiore*”[117]. Autoarea îşi rememorează cu simplitate viaţa, ţinutul natal, familia, eşecul căsătoriei şi durerea divorţului şi mai ales copilul rămas în ţară, cu cuvinte aproape naiv iar uneori aproape crud de sincere: dacă „scriiturii literare” în sine nu-i putem recunoaşte deosebite calităţi estetice – ceea ce autoarea, de altfel, nici nu căuta –, trebuie să-i recunoaştem d-ei Amariţei marele merit al modestiei şi al franchețeі, precum şi curajul de a se pune în joc – chiar dacă nu în sensul unei depline „*letteratura di testimonianza*” – invitând italienii să se uite la acele femei şi la acei bărbaţi veniţi în Italia să muncească cinstit, în căutarea unei vieţi mai bune pentru ei sau pentru familiile lor, ca la nişte «oameni», „privindu-i drept în ochi”.

Un interes mai scăzut prezintă mediocra probă de debut a Irinei Ţurcanu[118], *Alia, su un sentiero diverso*[119]. Povestea de dragoste «în priză directă» între tânăra

«Bucovina», cu care este foarte activă în mediile torineze încercând să promoveze imaginea pozitivă a României. Asupra comunităţii româneşti din Torino, se poate vedea Florin T. Olariu, Ofelia Ichim, Roberto Merlo, „Comunitatea românească din Torino – o perspectivă interdisciplinară asupra unei stări de fapt”, în „Romània Orientale”, 21/2008: *La lingua rumena – Proposte culturali per la nuova Europa*, Atti del convegno (Roma, 15–17 novembre 2007), a cura di Luisa Valmarin, Nicoleta Neşu, Roma, Bagatto Libri, 2009, p. 349–358.

[116] S. Amariţei, cit. în P. Cingolani, *Romeni*, cit., p. 127–128.

[117] Ingrid Beatrice Coman, *Gente per bene*, în Eadem, *Non spegnete le luce*, cit., p. 77–81: 77.

[118] Tânăra autoare s-a născut în 1984 şi este în Italia din 2002, trăieşte la Piacenza şi studiază filozofia. Colaborează din 2004 la cotidianul „Libertà” din Piacenza. Pagina sa personală este <http://www.irinaturcanu.com/>. Autoarea a creat, împreuna cu Mia Hudici şi Nicoleta Hudici, o serie de blog-uri: *Panoramiche romene – Il lato culturale della Romania* <http://blog.libero.it/PanoRumene/>, *Panoramiche romene 2 – La storia di un popolo* <http://blog.libero.it/PanorRumendue/>, *Panoramiche romene 3 – La musica ed il cinema romeno*

neîncrezătoare în capacitatea sa de a iubi, Alia, și clasicul băiat cu ochii *„di un blu sconvolgente, ipnotizzante*”, Dioniso, se deapănă previzibil printre elucubrațiile protagonistei presărate cu notații cu iz savant (în doar primul capitol întâlnim Eliade, Bergson, Beethoven, Nietzsche, Kundera și... entimema aristotelică!) și dialogurile destul de neverosimile, alternând dilemele și cugetările fetei cu detaliile pitorești despre realitatea românească. Cartea este lipsită de calități literare reale, stilul și limba sunt când artificioase când banale, cu rare sclipiri de umor bonom[120]. Cam același lucru se poate spune și despre culegerea de versuri, *Dietro la solitudine delle parole* (în document apare însă *Tra la solitudine* etc.)[121], pe care autoarea a publicat-o în format electronic, simple (și deseori stângace) evocări ale naturii sau ale unor stări sufletești elementare: singurătatea, tristețea, melancolia, dorul ș.a.m.d., presărate cu arhaisme poetice nelalocul lor și adesea pătrunse de un sentiment al iubirii adolescentin, între cosmic-mistic și naiv-declarativ (grăitor este titlul ultimului ciclu de poezii din volum: *Tormenti in versi*).

2.2.2.2. La polul opus, cel al detașării autorului de *tematica* migrației, se situează activitatea literară a lui Ingrid Beatrice Coman[122]. Romanului său de debut, *La città dei tulipani*[123], dedicat poporului afgan și desfășurându-se la Kabul („orașul lalelelor” din titlu), este o povestire despre lupta disperată și încăpățânată a vieții și a capacității de a iubi împotriva devastărilor fizice și sufletești ale războiului. La fel de puține legături cu România și cu spațiul românesc au și culegerea de povestiri și

---

<http://blog.libero.it/PanoRumentre/>: o privire asupra lor oferă o panoramă destul de instructivă asupra ofertei culturale cu care se pot confrunta internauții italieni doritori să afle ceva despre România.

[119] Irina Țurcanu, *Alia, su un sentiero diverso*, Torino, Seneca Edizioni, 2008.

[120] Dăm un citat ilustrativ (este primul dialog între Don și Ali după întâlnirea din brutărie): „«Sembra che il destino voglia farci conoscere a tutti i costi», m'interrompe dai miei sillogismi il chiacchierone di prima. Inizio ad aver paura che mi insegua. «Un pizzico di confidenza non ci porterà all'altare», prosegue senza migliorare la sua situazione. «Perdonami, non volevo essere inopportuno. Pensandoci, potrei sembrare un mentecatto che ti perseguita. Chiedo scusa ancora, non era nelle mie intenzioni. Volevo solo conversare. Sai a Natale siamo tutti felici e chiacchieroni. Non so se mi capisci.» All'inizio temevo davvero per la mia incolumità, ma in verità desidera scambiare due parole e io non ho niente di meglio da fare. Quindi chiacchieriamo. / «Oh, non preoccuparti. Beh, non capita spesso di incontrare, soprattutto nelle panetterie, membri neo-nietzscheniani, per così dire. Se non altro, questo può creare stupore», prendo parola con un certo fare. / «Non posso darti torto. Non avevo pensato alla reazione che potevo suscitare e tantomeno volevo propagandare i miei credi. In verità, era una semplice osservazione fine a se stessa. Con il senno di poi, hai ragione tu, senz'altro». „Eh, questo lo so. Uomini di poca fede, non avete ancora capito che le donne hanno quasi sempre ragione. Il ragazzo mi piace”, penso orgogliosa di essere donna” (Țurcanu, Alia..., cit., p. 13-14).

[121] De vânzare pe site-ul <http://www.lulu.com/>.

[122] Autoarea s-a născut în 1971, la Tecuci. În 1994 se mută în Italia, unde își continuă studiile și se dedică literaturii. Urmează laboratoare de scriitură literară, precum cel condus de Raul Montanari, și cinematografică, pe lângă Scuola Holden din Torino fondată de Alessandro Baricco, publicând în diferite reviste literare (*Saragana, Ellin Selae, Il laboratorio del segnalibro, Crocevia*) și antologii, precum *Onda lunga. Nuovi narratori in arrivo, anzi già arrivati*, a cura di Raul Montanari, Milano, Edizione «Archivi del '900», 2002.

[123] Ingrid Beatrice Coman, *La città dei Tulipani*, Ferrara, Luciana Tufani Editrice, 2005.

teatru *Non spegnete la luce*[124] (o singură poveste, avându-l drept protagonist pe un anume Radu, are ca temă regăsirea libertății după revoluție) și, cu atât mai puțin, romanul *Tè al samovar*[125], dedicat ororilor *gulag*-ului sovietic.

Scriitorul R. Montanari susține că măsura narativă cea mai potrivită pentru I.B. Coman este romanul[126]. În fapt, cele două romane publicate până acum sunt cărți frumoase: autoarea are școală și se vede, în bine și în rău. Narațiunea este concentrată, foarte bine scrisă și foarte bine construită, dar aproape «ca la carte», cu o modalitate care ne aduce aminte de stilul foarte discutat și foarte *à la page* al lui Alessandro Baricco, care se bucură de un succes notabil la un anumit tip de cititor.

În prozele lui I.B. Coman, psihologia personajelor este conturată cu mână sigură și cu o anumită finețe, lăsând, totuși, uneori impresia unei profunzimi livrești; urzeala detaliilor și a simbolurilor se înfățișează cititorului atât de limpede încât este când surprinzător de eficace când aproape la limita locului comun: autoarea operează cu simboluri și metafore universale și trimiteri explicite, precum visul, roșul lalelelor, lumina și întunericul, copilul cu zmeul de hârtie (**imaginea recurentă, făcută celebră de romanul *Vânătorii de zmeie*** al scriitorului american de origine afgană Khaled **Hosseini**), nașterea fetiței lui Asillah și numele ei (Gri, adică ,zori') simbolizând speranța libertății a femeilor afgane, sau lagărul de la Kolâma (a cărui notorietate sinistră este indisolubil legată de cunoscutele *Povestiri din Kolâma* ale lui Varlam Șalamov).

Scriitura autoarei este spontană și cursivă, atât de dezinvoltă încât pe alocuri pare afectată, iar stilul elegant și «mătăsos» ni se înfățișează atât de matur și de închegat încât riscă să sune prea egal cu sine, cochetând deja cu maniera; dialogurile sunt vii, alerte și abil ticluite, dar printre cuvinte glasul autoarei răzbate adesea mai puternic decât vocea personajelor. Ansamblul lasă impresia stăpânirii dibace a procedeelor caracteristice *trend*-ului literar contemporan, un «meșteșug» nu lipsit de o anumită «ușurătate», transpus totuși într-o dimensiune foarte personală, chiar intimă, de participare, prin care autoarea își dezvăluie propria sensibilitate în abordarea unor teme universal de «grele»: *„Scrivo perché è l'unico mezzo nelle mie mani che mi dà, sia pure per pochi secondi, l'illusione di potermi avvicinare al cuore delle cose e, dunque, anche a me stessa"*[127].

[124] Ingrid Beatrice Coman, *Non spegnete la luce. Racconti*, Inveruno, La memoria del mondo, 2008.
[125] Ingrid Beatrice Coman, *Tè al samovar. Voci dal gulag sovietico*, prefazione di Monica Joița Torino, L'Harmattan Italia, 2008.
[126] Raul Montanari, în <http://www.tufani.it/html/elledi/Elcoman.htm>.
[127] Ingid Beatrice Coman, pe site-ul *LUNA DONNA – Pagine di Letteratura Donna*, a cura di Sacha Rosel, <http://www.lunadonna.net/comanprose.htm>.

Culegerea de proză scurtă *Non spegnete le luce*, adunând povestiri scrise în momente și cu ocazii diferite, vădește o mare varietate tematică (Holocaustul, revoluția română, totalitarismul, pedofilia, nebunia, condiția imigratului, cruzimea și răzbunarea obidiților, ravagiile integralismului, amărăciunea înfrângerii existențiale...), al cărui substrat comun îl constituie un soi de *pietas* pentru fragilitatea omului și dorință, exprimată prin recursul la memorie ca mijloc de răscumpărare a marginalilor și a învinșilor și de mântuire a dimensiunii tragicului „*nascosta dentro le pieghe di una normalità assurda, surreale*"[128], de a nu lăsa să se stingă lumina speranței. După cum spune autoarea în *Postfața* la *Tè al samovar*: „*La memoria è l'unico modo che abbiamo per far passare la luce là dove il buio ci ha accompagnato per lungo tempo. Se non dimentichiamo, se non ci nascondiamo dietro le nostre paure e le nostre ipocrisie, forse un giorno ci rimetteremo in pace con il nostro passato e finalmente troveremo la strada verso casa*"[129].

În această poetică a memoriei salvatoare se înscriu și romanele autoarei, ambele fiind, în pofida cadrului exterior foarte diferit în care se desfășoară (Afganistanul răvășit de război și de integralismul religios și *gulag*-ul sovietic de la Kolâma), povești despre răscumpărarea demnității umane în condiții inumane, despre valoarea prieteniei și a iubirii într-un timp și într-o situație în care oamenii sunt duși la limită, acolo unde trebuie să aleagă și să-și asume până la capăt alegerile lor. *La città dei tulipani* se apropie oarecum de așa-zisa «literatură de război», a cărei ipostază europeană mai recentă și tragică o găsim la autorii provenind din fosta Iugoslavie, *Tè al samovar* se înscrie temerar – datorită «concurenței» – în filonul concentrațional, contiguu cu «literatura detenției», strălucit reprezentat de capodopere precum ***Mai este oare acesta un om*** al lui Primo Levi sau, pentru *gulag*-ul sovietic, *7.000 giorni in Siberia* al lui Karlo Stajner, *Arhipelagul Gulag* și *O zi din viața lui Ivan Denosovici* al lui Aleksandr Soljenițân și amintitul roman al lui V. Șalamov (de la care romanul lui I.B. Coman preia locul acțiunii) sau, pentru lagărul românesc, de *Vărul Alexandru și alte povești adevărate* al lui Adrian Oprescu.

Cele două povești reprezintă tot atâtea «mărturii» – în cazul autoarei, *indirecte*, construite pur literar iar nu și autobiografic[130] – ale diferitelor întruchipări ale iadului pe care omul este capabil să-l creeze pe pământ, cronici din acele microcosmuri ale damnațiunii generate de utopiile maladive ale «progresului» sau ale «ideologiei» în secolul al XX-lea: războiul, lagărul, totalitarismul, integralismul religios. Credem că are dreptate I. Both atunci când afirmă că autoarea „[nu] scrie în

[128] I.B. Coman, *Evghenij che torna...*, in Eadem, *Non spegnate*, cit., p 63–68: p. 57.
[129] I.B. Coman, *Postfazione – Nemici del popolo*, în Eadem, *Tè...*, cit., p. 167–172: p. 170–171.
[130] La sfârșitul cărții autoarea a crezut de cuviință să introducă și o sumară bibliografie istorico-literară.

română şi nu scrie despre subiecte româneşti, dar îşi revendică, de la cunoaşterea pe viu a unei dictaturi, o mai rafinată atenţie la realităţile istorice ce constituie materia sa epică predilectă"[131].

În această perspectivă ne putem întreba dacă a povesti despre Kolâma nu înseamnă a vorbi, printre altele, *şi* despre lagărul românesc, despre Piteşti, Gherla, Aiud sau Canalul Dunăre-Marea Neagră şi despre ororile lor; la fel, a vorbi despre iubire şi viaţă în timpul războiul din Afganistan nu înseamnă oare să vorbeşti despre pofta disperată de a iubi şi de a trăi pe care omul o încearcă în situaţiile extreme, atunci când aceste cuvinte însemnă diferenţa între a fi om şi a nu fi deloc? Să-ţi mai aduci aminte necruţător de realităţile acelui rău-famat *gulag* sovietic şi să-ţi mai imprimi odată în memorie condiţia omului care trece prin asemenea urgii inumane – precum condamnaţii Aljoşa, Volodja, Guglielmo-Gulja, Vera sau Stepan la Kolâma sau fosta dansatoare şi fosta deţinută Shakeela şi doctorul italian Sandro sau ziaristul englez Kevin şi potenţialul kamikaze Daoud la Kabul – înseamnă să dovedeşti respect şi pietate faţă de *oricare* şi de *fiecare* om.

Cele două romane pot fi analizate din două perspective diferite la suprafaţă dar convergente în adâncime: în mărturia victimelor reduse la muţenie de tăcerea vinovată de atunci şi de uitarea complice de azi, cărora autoarea le împrumută vocea, putem citi, în filigran, şi mărturia autoarei înseşi, transfigurarea propriei sale experienţe de suferinţă şi de durere într-o profundă solidarizare cu cei obidiţi de istorie, de lume, de cecitatea, nebunia şi cruzimea omenească. S. Rushdie a descris foarte bine încercarea «despuierii» multiple a sinelui la care este supus migrantul:

> A full migrant suffers, traditionally, a triple disruption: he loses his place, he enters into an alien language, and he finds himself surrounded by beings whose social behaviour and codes are very unlike, and sometimes even offensive, to his own. And this is what makes migrants such important figures: because roots, language and social norms have been three of the most important parts of the definition of what it is to be a human being. The migrant, denied all three, is obliged to find new ways of describing himself, new ways of being human[132].

Experienţa «deprivării» generată intenţionat şi sistematic de concentrarea totalitară, descrisă – printre alţii – de I.B. Coman în *Tè al samovar*, prezintă asemănări izbitoare cu «dezrădăcinarea» migrantului descrisă de Rushdie, în direcţia ducerii acesteia la paroxism: şi aceea constă în lipsirea subiectului de casă, familie,

---

[131] Both, „*Despre România*", cit., p. 70.

[132] Salman Rushdie, *Imaginary homelands*, London, Granta Books, 1991, p. 277–278 (trad. rom. Patrii imaginare, traducere de Silvia Chirilă, Iaşi, Polirom, 2008).

prieteni (în sensul smulgerii brutale și violente din mediul său), de limbă (în sensul negării totale și arbitrare a dreptului la cuvânt) și de cadrul nevoilor, relațiilor și convențiilor sociale umane obișnuite (în sensul supunerii unui regim de completă și înfricoșătoare îndobitocire), în scopul «fragilizării» ființei sale până la anihilare prin deprivarea „*of the most important parts of the definition of what it is to be a human being*". Asemenea migrantului, și mult mai mult ca acesta, și omul supus dezumanizării concentraționare „*is obliged to find new ways of describing himself, new ways of being human*": astfel înțelegem gestul lui Stepan din *Tè al samovar*, fost pianist acum deținut la Kolâma și grav bolnav, care îi dăruiește lui Guglielmo-Gulja două vieți, propria sa viață și a prietenului, sub forma actelor sale de amnistie.

În acest sens, putem spune că prozele lui I.B. Coman proiectează sensul întrebărilor de genul celei puse de C. Djavann în titlul frumoasei sale cărți *Comment peut-on être français?*[133], care la rândul său (răspunzând *Scrisorilor persane* ale lui Montesquieu) reia prin prisma „rupturii" identitare a migrantului arhicunoscuta și exacerbata interogație cioraniană, într-o dimensiune existențială mai vastă, care o cuprinde și pe aceea: cum putem oare să mai fim oameni, atunci când cineva sau ceva ne neagă arbitrar această demnitate? Astfel, romanele autoarei se situează sub semnul acelei treceri de la *tematică* la *poetică* reprezentând un semnal al «maturizării» literaturii migrației, al emancipării sale față de (auto)biografismul experienței-limită a migrației[134].

După cum arată, ni se pare, povestirea *Gente per bene* mai sus amintită, acesta nu dispare și nu poate să dispară cu totul, fiind – am spune – expresia literară a unei conștiințe etice care se vrea tot mai trează și vigilentă, dar capătă caracteristicile concretizării particulare a unui discurs mai cuprinzător și profund despre nestatornicia contemporană a certitudinilor și a convingerilor, acea „permanentă stare de tranziție"[135] a omului în/prin lume și istorie pe care migrantul, trecut prin experiența unei «rupturi» existențiale de adâncime, o trăiește și o poate pătrunde – după cum releva A. Gnisci[136] – cu o „acuitate" unică, care izvorăște dintr-o înțelegere lăuntrică a «tranzitorietății» care este în același timp – în formularea Soniei Sabelli – și „*a form of critical consciousness that resists settled, hegemonic patterns of thought and behaviour*"[137].

[133] Chahdortt Djavann, *Comment peut-on être français?*, Paris, Flammarion, 2006.
[134] Sinopoli, „Prime linee...", cit., p. 101–102.
[135] Gnisci, „Lettere...", cit., p. 173.
[136] Ibidem.
[137] Sonia Sabelli, „Transnational Identities and the Subversion of the Italian Language in Geneviéve Makaping, Christiana de Caldas Brito, and Jarmila Očkayová", în „Dialectical Anthropology", 29/2005, p. 439–451: p. 439.

Weltanschauung-ul literar pe care îl putem numi – în acest sens foarte cuprinzător – *poetica* migraţiei este aşadar, în sensul celor amintite mai sus, o poetică «a rezistenţei» faţă de uniformizarea şi dezumanizarea impusă, la niveluri şi prin căi evident diferite, de «regimurile» politice, economice sau culturale, locale sau mondiale, dar şi o poetică a demascării «ideologiilor» care pervertesc sau absolutizează abuziv «idealurile», după cum arată parabola umană a teroristului-kamikaze în devenire Daoud din *La città dei tulipani* sau cea deopotrivă intelectuală şi umană a ziaristului italian Guglielmo Contini-Gulja din *Té al samovar*, venit să constate şi să proslăvească măreţele cuceriri ale unui guvern presupus progresist şi democratic şi devenit involuntar martor şi victimă a ororilor concentraţionare ale unuia dintre cele mai brutale, inumane şi absurde regimuri totalitare din istorie.

2.2.2.3. Oarecum la jumătate de drum între, pe de o parte, detaşarea aproape completă de tematica migraţiei şi de teme româneşti a lui I.B. Coman şi, pe de alta, biografismul puternic marcat de experienţa imigraţiei al Simonei Amariţei şi evocările colorate de nostalgia emigratului ale Valeriei Mocănaşu, se situează scriiturile literare ale altor trei autori, deveniţi destul de cunoscuţi în ultima vreme, M.M Butcovan, V. Boldiş şi C.F. Maggi.

Având în comun experienţa biografică majoră a migraţiei postcomuniste, opera lui Mihai Mircea Butcovan[138] şi a lui Viorel Boldiş[139] prezintă importante înrudiri tematice (dar şi însemnate deosebiri stilistice), pentru ambii descoperirea scrisului reprezentând o compensaţie şi o formă de rezistenţă faţă de aspectele negative pe care condiţia de migrant le implică (dezrădăcinarea, inserţia socială dificilă, permanenţa precariatului, dificultăţile economice etc.). Mecanismele sublimării literare a acestei condiţii, datorită căreia aceasta, pe de o parte, are un efect catartic individual şi, pe de alta, joacă un rol socio-politic colectiv, sunt clar exprimate de V. Boldiş:

> Più delle volte l'immigrato lascia il suo paese senza trovarne un altro, senza capire dov'è e qual è il suo vero posto nel mondo. È anche per questo che la scrittura migrante non risponde soltanto alle ambizioni letterarie, ma

[138] Autorul s-a născut (şi el) la Oradea în 1969, este în Italia din 1991 şi trăieşte în prezent la Sesto San Giovanni (Milano). Cu studii neterminate de teologie, se specializează la Milano şi lucrează ca educator profesional. Prozele şi poeziile lui au apărut în mai multe reviste („Pagine", „Sagarana", „Kúmá", „El-Ghibli") şi au fost incluse în volume precum: *A New Map: The Poetry of Migrant Writers in Italy*, a cura di Mia Lecomte e Luigi Bonaffini, Los Angeles, Green Integer, 2006; *Ai confini del verso. Poesia della migrazione in italiano*, a cura di Mia Lecomte, Firenze, Le Lettere, 2006; *Nuovo Planetario Italiano. Antologia della letteratura italiana della migrazione*, a cura di Armando Gnisci, Troina, Città Aperta Edizioni, 2006.

[139] Născut la Oradea în 1966, în Italia din 1995, din 1996 trăieşte la Cellatica (Brescia). În 2000 a câştigat a doua ediţie a concursului naţional «Brescia: culture a confronto» al oraşului Brescia cu povestirea *L'emigrazione spiegata a mia figlia*, publicată în volumul premiului; în volumul aceluiaşi premiu pe 2003 i-au fost publicate 15 poezii.

ha una motivazione supplementare, sociale e politica. Così, per lo scrittore migrante, i problemi sociali, le ingiustizie, il continuo districarsi tra le varie leggi, l'insicurezza, la lotta con se stesso per capire e farsi capire, diventano parte della letteratura.

L'ingiustizia e la sofferenza in special modo, chiedono di essere espresse, e gli scrittori migranti si sentono obbligati a raccontare le loro storie, ma anche a raccontare l'Italia dal loro punto di vista[140].

Activitatea lor se desfăşoară pe mai multe paliere (proză, poezie, publicistică etc.), într-un dialog continuu cu tematica şi cu problemele migrației, fără însă să fie dominată exclusiv de acestea. În activitatea acestor doi autori condiția de marginalitate a migrantului este aceea a insului – după cum spune titlul culegerii de versuri a lui V. Boldiş – „*Singur în groapa comună*"[141], jucându-se la granița între public şi privat şi între individual şi colectiv. Singurătatea existențială a migrantului se întretaie cu singularitatea lui socială, materializându-se, la ambii autori, mai ales în aberantele relații cu oficialitățile, de un absurd atât de kafkian încât devine câteodată caraghios. „Acuitatea" migrantului, de care am vorbit mai sus, surprinde acest absurd specific în cadrul golului generalizat de valori prin care trece, indiferentă, lumea «civilizată» contemporană, a cărei orbire tăcută este simbolizată la V. Boldiş de imaginea „ceței": „*Fuori c'è nebbia/ si fa confusione,/ dentro manca qualcosa*" (*Nebbia*; vezi şi, de asemenea, *Autunno*, *Sogno d'autunno*, *Quasi ti sogno*).

Iadul în cheie minoră descris de Boldiş este lumea marginală a imigraților invizibili, a «cloşarzilor» care trăiesc în cutii de carton sau a prostituatelor (*La lucciola*), pe a cărei mizerie se măsoară ipocrizia societății consumiste („*Facciamo finta che non succede niente,/ I morti non puzzano, l'inquinamento-assente,/ Va tutto bene, vendiamo e compriamo./ I terzi, quarti mondi neppure li sogniamo*"; *Facciamo finta*) a conştiințelor împăcate de o pomană ieftină:

Sotto gli stracci di ogni mendicante
si nasconde la nostra coscienza
relativa.
Premurosi, non la lasciamo morire,
per guardarci allo specchio
ci serve viva.
[...]
Se mai, domani all'incrocio ci fermiamo per

---

140 Viorel Boldiş, „Reciproche ricezioni e paure (con...fini culturali !)" (26 avril 2008), în *Combats Magazine. Périodique multilingue. Culture. Citoyenneté. Littérature*, dimanche 4 mai 2008, <http://www.combats-magazine.org/spip.php?article406>.

141 Viorel Boldiş, *Da solo nella fossa comune*, Bologna, Gedit Editrice, 2006.

un istante,
con un monetino la nostra coscienza s'infila
sotto gli stracci di un altro
mendicante.

(Appagati)

Victimele sunt metamorfozate în monştri de exorcizat, şi monştrii adevăraţi se deghizează în copii („Nascosta da qualche parte/ c'è la paura,/ Con gli occhi verdi e la pelle/ un po' azzurra./ […] Di notte, con il buio mi stava vicino/ Ma chi ero io, il mostro/ o il bambino?!"; Il mostro); astfel, prin chilipirul plătirii unui obol minim, lumea deranjantă şi înfricoşătoare a dezmoşteniţilor este îmblânzită şi redusă la un tărâm al umbrelor clandestine (L'ombra clandestina), nebăgate în seamă („non c'è nessuno/ che mi degni/ di uno sguardo/ di una parola/ forse/ non ce l'hanno/ con me"; Sono confuso; „Salutatemi/ o/ insultatemi!/ Fate qualcosa/ ogni tanto"; 24) şi fără nume (Libero; Routine [p. 44]), un ţinut al statuilor mute şi şterse:

Essere straniero
è peggio che essere una statua.
Stai lì, inerte, affamato e infreddolito,
coperto dalla testa al piedistallo
di tutta la cacca di tutti piccioni del mondo,
e non puoi fare niente.
[…]
Gli altri nemmeno ti odiano,
ti guardano appena, annoiati,
si stringono il naso
e si fanno i fatti loro.

(Come una statua)

Eugen Ionescu, împotriva opresiunii şi dezumanizării totalitarismelor, afirma că „poeţii sunt inima omenirii"[142]; şi în universul simbolic al lui V. Boldiş, poetul este «termometru» în ebuliţie care măsoară «temperatura» societăţii civile (*L'idraulico*), astfel încât poezia nu este doar o modalitate de a exista în lume şi de a o înţelege pe aceasta („*Io vivo dentro una poesia./ Mi nutro di parole*"; *Lettera alla mamma*) ci şi o „oportunitate" de a afirma demnitatea omului faţă de dezumanizarea şi îndobitocirea marginalităţii condiţiei de «străin» şi de a da glas unui «altfel» de adevăr („*Datemi almeno un'opportunità!/ Non sono giusto, neanche troppo storto,/*

[142] Eugène Ionesco, „A proposito di «La fame e la sete»" (1966), în Idem, *Teatro Completo*, edizione presentata, stabilita e annotata da Emmanuel Jacquart, Torino, Einaudi-Gallimard, 1993, p. 782–788: p. 784.

E qualche volta la mia verità/ Diventa, chi sa perché, il vostro torto.// Non è così, non è del tutto chiaro,/ E la ragione è sempre relativa,/ Il mio dolce a voi sembra amaro/ Per voi – avanti, per me – alla deriva"; *Opportunità*), refuzând îngrădirile comode, comparațiile scontate și parcursurile luate de-a gata. Fără mânie, fără gesticulații emoționale inutile, doar cu o durere surdă și amară și cu încăpățânarea celui care nu se lasă doborât. Nici în literatură:

In questo lungo treno della vita
Vorrei andare anch'io in prima classe,
Ma trovo barricata la salita
Dai critici e dalle loro tasse.

Mi sforzo per salire, un po' tardi,
Mi fanno cenno verso la seconda,
"Ma chi ti credi, forse Leopardi!?
Senza gavetta, amico, non si sfonda!"

Hanno ragione e scendo dalle scale,
Rimango in seconda, non mi muovo,
In fondo, non è mica così male.
O forse sì? Allora ci riprovo

Dalla finestra. Non voglio dare retta
Ai critici. Neanche alla gavetta!

(In barba a qualcuno)

Cu toate acestea, în contextul unei lumi sumbre și deznădăjduite, limitele și posibilitățile de mântuire oferite de literatură sunt percepute și trasate lucid, fără amăgiri: „*la scrittura, pur essendo una forma di terapia, non guarisce e non elimina le ingiustizie e le ristrettezze che accompagnano la vita dell'immigrato*"[143]. După cum a remarcat F. Pezzarossa, „[*i*]*n questo punto di disperazione, la poesia* […] *non rivendica o pretende funzioni trascendenti, anzi è vittima di avversioni e pregiudizi che esprimono gerarchie e ostilità*"[144]. Prin ea poetul aruncă în fața lumii sfidarea sa, încearcă să stăvilească spaima și frica urzind în jurul lor o mreajă de cuvinte, pecetluită simbolic de acel strigăt „*Basta!*" cu care se închide *La paura, piovra maledetta*. Astfel, poezia se înfățișează câteodată ca un firav fir al Ariadnei care îl poate însoți pe autor/cititor în încercarea de a ocoli capcanele mortifere ale acestui labirint existențial, ca pe „raza unei stele" în măsură să ne ofere șansa de a scăpa de spaima care ne zdrobește printre pereții celulei noastre:

[143] Viorel Boldiș, „Reciproche ricezioni…", cit.
[144] Fulvio Pezzarossa, „Fitte solitudini", în Boldiș, *Da solo*…, cit., p. XI–XV: p. XV.

Mi piacerebbe arrampicarmi
Sul raggio di una stella,
Scappare via da questo mondo
Diventato una cella
Umida e scura,
Ma ho paura!

(Ho paura)

Acest orizont dureros de închis depăşeşte totuşi cadrele stricte ale marginalităţii străinului sau ale evocării ţării pierdute (*I miei contadini*, *Disperso*, *Il mio paese*, *Tiganesti* [sic] *(il mio paese)*, *Era così*, însufleţite de aceeaşi nostalgie idealizatoare care pătrunde schiţele Valeriei Mocănaşu pentru a se suprapune şi a se confunda cu sentimentul îngustimii inerent condiţiei existenţiale omeneşti. Eul liric pendulează constant între disperare şi speranţa generate de conştiinţa acută a «tranzitorietăţii» (*La verità*, *L'agonia*, *Aspettando*, *Lacrime di cera*, *(S)comparse*, *Tempo*, *Il tempo*, *Aldilà*, *Allo specchio*), autorul regăsind parcă o cale de scăpare din cercul vicios al acestei ambivalenţe în căutarea unei soresciene „ieşiri prin cer", în recuperarea dialogului cu divinitate şi într-o înţelegere aproape cosmică a principiul divin (*Omega*, *After dei*, *Alleluia*, *Anima e materia*), nici aceasta, totuşi, lipsită de fiorul spaimei şi al necunoscutului (*L'attesa*).

În buna tradiţie poetică balcanico-românească, la Viorel Boldiş cruditatea mâniei, înfiorării şi a freamătului existenţial este adesea temperată de masca ludică a expresiei şi a notaţiei malinconic-ironice sau de gustul pentru poanta amar-răsturnătoare cu iz sorescian (vezi, printre multele, *Un lupo a Natale*, *Motivo*, *L'idraulico*, *(S)comparse*, *Il donatore*, *Il tempo gratis*, *Rosso di sera*, *Qualche sogno*) şi pentru descompunerea aproape cabalistică a cuvintelor noii limbi:

Sempre più estranea mi è
La parola amore,
Sempre più vuota.
Qualche volta gli manca
La lettera "a" e quasi muore,
e anche la lettera "m",
e rimangono ore,
e se non "amore" c'è soltanto il "re",
il dio dimenticato
delle lontane piramidi.

(Gioco d'amore)

Precum volumul lui Boldiş, şi culegerea *Borgo Farfalla*[145] a lui Butcovan desfăşoară o pluralitate salutară de perspective. Sub semnul frontierei şi a *limes*-ului, a confruntării cu situaţia-limită pe care am evidenţiat-o la I.B. Coman, se cuprind reflecţii nu doar despre condiţia deodată dificilă şi fertilă a migrantului (*X-tracomunitario*, *Frontiera*, *Clandestino*, *Incubo adriatico*, *Io ce l'ho fatta*, *Espulsione*, *Alleanza*, *Profugo da me*, *Profugo da te*, *Routine*, *Badante*, *CPT* [sic], *Paese discarica*, *Pas seul*, *Sanatoria*, *Tasche vuote*, *Permesso di soggiorno prego*), ci şi meditaţii despre ideologiile înşelătoare ale secolului al XX-lea, despre tragediile trecutului încă recent (*Shoah*, *Storia*, *Marxismi*, *Dittatore*) şi iluziile prezentului, acestea din urmă adesea surprinse cu surâsul, când amar când sincer amuzat, pe buze (*Calca genovese*, *Rivoluzione '89*, *Villaggio globale*, *Risorse d'unione*, *Ore intellettuali*, *Consumismo 1*, *Consumismo*, *Disco-teca*, *Façon*, *Per una vita*, *Miraggio preparatorio*, idiosincrasiile vieţii politice italiene din *Quote rosa*, *Vampiro*, până şi iubirile cibernetice din *Millenium bug*, *Chattando tra PM10*, *Amori nella rete* şi intimitatea orăşenească din *Balconi d'intimità*, *Metropoli*).

Mai multe fire tematice şi poetice unesc culegerile celor doi autori, precum înfruntarea ostilităţii mascate şi a inerţiei instituţiilor noii ţări sau alienarea sinelui, subsumată imaginii «oglinzii»:

Ogni mattina
Guardo la mia faccia
In uno specchio
Sempre più stretto

La appresto ad affrontare
La mia giornata
Sempre più ghetto.

(M.M. Butcovan, *Routine*)

Mi guardo allo specchio
e non capisco niente.
Sarà la luce forse
a cambiarmi il volto?
Sto lì, ammutolito,
però mi sento assente.
Ma, sono ancora vivo
O sono forse morto?!

[...]

(V. Boldiş, *Allo specchio*)

Notaţia ironică şi sensibilitatea pentru virtualităţile asociative oferite de sonoritatea limbii italiene constituie trăsătura esenţială a stilului lui Butcovan. La acest autor demascarea absurdului vieţii şi a normelor sociale trece printr-o gustoasă ghiduşie lingvistică de farsă tragicomică, luarea în răspăr şi spargerea creativ-amuzată a tiparelor convenţionalităţii limbajului reprezentând cel mai evident indice de înrudire a versurilor şi prozei autorului. Atât în poeziile din culegerea *Borgo Farfalla* cât şi în frazarea «nuvelei» para-epistolare *Allunaggio di un immigrato*

[145] Mihai Mircea Butcovan, *Borgo Farfalla*, San Giovanni in Persiceto, Eks&Tra Editore, 2006.

innamorato este centrală – după cum a observat M. Orton cu privire la P. Khouma – "*the problem of reappropriation by speaking in an ironic key and especially by emphasizing the ironies surrounding immigration legislation. His multiple ironies operate as social critique, and resist discourses of power by revealing their contradictions and absurdities*"[146].

La Butcovan, totuşi, această luare în stăpânire a noii dimensiuni culturale nu trece doar prin tonul ironico-critic al criticii sociale, ci şi prin registrul ludico-participativ al «jocului» discret cu tradiţia textuală şi lingvistică a literaturii italiene din, de pildă, *S'i' fosse foco*, *Alleanza* sau *Follia*:

Neanco un documento tengo
E neanco un cognome
Non abbisogno
Perché sono anch'io un
Noachide

(Alleanza)

Gli raccontai il mio cammino
"Perigli" li chiamò il doganier cortese
Un documento hai – egli mi chiese
Dissi: "son senza"
E gli mi mimai che vo' cercando.

E m'insegnò a chiamarlo raccontando
"Virtute e canoscenza".

(Follia)

În aceste poeme scurte iar uneori extrem de pătrunzătoare, precum şi în romanul care le-a urmat[147], atrage atenţia în special pirotehnia limbajului, focurile de artificii verbale prin care autorul subminează convenţiile lingvistice, răsturnându-le prin metafore şi asocieri neaşteptate de cuvinte şi de idei. Talentul pentru fantasmagoria lingvistică, altoit pe un fond de spontaneitate pe care autorul

[146] Marie Orton, „The Economy of Otherness: Modifying and Commodifying Identity", în Sante Matteo (ed.), *ItaliAfrica: Bridging Continents and Cultures*, New York, Forum Italicum Publishing, Stony Brook, 2001, p. 376–392: p. 383.

[147] După cum povesteşte autorul însuşi în intervenţia lui la cel de-al VIII-lea seminar despre scriitori migranţi organizat de asociaţia «Sagarana», *Realtà e prospettive della letteratura contemporanea in lingua italiana* (8–10 iulie 2008), <http://www.sagarana.net/scuola/seminario8/seminario1.html>, romanul ar fi trebuit să apară mai devreme, în urma câştigării unui premiu literar în manuscris, dar publicarea nu a mai avut loc.

mărturisește a-l fi avut deja în România, se dezvoltă luxuriant în climatul prielnic al eteroglosiei, prilejuit de instalarea sa într-o a două limbă, adică

> nel momento in cui ho dovuto interrogarmi sui significati e sulle differenze specifiche tra parole spesso simili e qualche volta uguali, però con delle distinzioni particolari, a volte immediatamente evidenti, altre volte invece delle sfumature difficilmente intuibili se non in presenza di approfondimenti o di spiegazioni. Essendo costretto a interrogarmi sul significato delle parole, sicuramente mi ritrovavo ad andare dietro le quinte, laddove un parlante nativo non sente sempre la necessità di esplorare. Scoprivo un risvolto o una diversa possibilità di utilizzo: la maschera al rovescio perché non la si può mettere sulla stessa faccia?[148].

Scriitorul își pune astfel la încercare instrumentele analitice disecând asemănările și diferențele existente între italiană și română, adesea atât de subtile, implicându-se în explorarea semanticii băștinașe până în cele mai ascunse cotloane, acolo unde câteodată nici măcar scriitorii «indigeni» nu mai simt nevoia să ajungă. „*Giochi di parole, calembours, aforismi, tutte le libertà concesse dall'avventura di impadronirsi di una nuova lingua, dal piacere di farla veramente propria, di possederla sempre più in profondità*"[149], toate acestea sunt deopotrivă mijloc și obiect al expresiei literare, deoarece procesul de însușire a noilor structuri lingvistice și de «tatonare» și de adaptare reciprocă între autor și noua sa limba reprezintă cheia de boltă a experienței scriiturii migrației.

Cucerirea limbii este o palingeneză, trăirea unei a doua copilării – „*Non andrò via, no// Qui vissi la mia seconda infanzia/ Giocando con i congiuntivi/ in riva al Po*" (*Bugie del nord*) – care, totuși, nu scutește autorul de nostalgia «primelor» cuvinte sau de experimentarea neputinței de a exprima inefabilul, precum în *Cuvântul dor (sull'intraducibilità della parola* dor*)* sau *Balbettio in lingua*:

Tu chiami nostalgia
desio di allor
io nella lingua mia
lo chiamo ancora DOR

(Cuvântul dor (sull'intraducibilità della parola dor))

Sentivi l'odore del fieno
E come chiamarlo per nome?

[148] Butcovan, „Scrivere...", cit.
[149] Mia Lecomte, „Postafazione", în Butcovan, *Allunaggio*..., cit., p. 105–109: p. 108.

Sentivi il sapore di mela
E come…
Sentivi la neve
E come descriverla
Non so
Ancora

(Balbettio in lingua)

Scriitura lui Butcovan, atât în poezie cât şi în proză, vădeşte o pronunţată tentă aforistică; autorul are capacitatea de a condensa intensitatea unei stări, adâncimea sau ridicolul unei dicotomii sau absurditatea unui paradox într-o metaforă fulgerătoare, un dicton surprinzător, o strofă aproape cât un *haiku* de concentrată, fără a le reduce la formule frivole sau banalizatoare: „*Dribblando sillabe/ Mi sento/ Libero/ Accento*" (*Cadetto in cadenza*).

tentativo solare
di salvare
una cupa giornata
ma le grondaie
hanno sete

(Desertica)

per superare un confine
che dista cento passi
serve soltanto un passo
dopo aver percorso novantanove passi
pieni d'imprevedibile
prudenza

(Io ce l'ho fatta)

În acest tip de poeme – precum, printre altele, Muratore taglialegna, Mattino di lei, Invito, Momento muliebre, Didascalia, Quota rosa, Incubo adriatico, Clandestino, Creola, Decima beatitudine, Per una vita, Erranza, Evoluzione, Preghiamoci, Italia sau La libertà delle parole sau Monarca – predomină deseori îmbinările substantiv-adjectiv, care conferă frazării când dinamismul nemişcării unor picturi zen (precum în Inverno: „Isole bianche in mezzo all'erba/ Foglie infreddolite senza pellicce/ Gocce sospese, mai cadute/ E finalmente m'accorgo del bosco/ Un albero sotto la mia finestra") când mobilitatea abracadabrantă şi stridentă a unei incantaţii aproape shakespeariene:

Verro girino
Gallo pulcino
Leone bovino
Lupo agnellino

Sciame di pecore
Muta di gatti

Urlo belato
Ruggito muggito
Gracidio grugnito
Pigolio cantato
Tre volte
Prima dell'alba

(Giuda portaborse)

Luate laolaltă, unitare prin poetică și tehnica literară, aceste adevărate concentrate de imagini ar putea constitui un poem cu iz avangardist al «timpurilor moderne», epopeea când ironică când amară a trecerii discrete și alerte a autorului prin momentele de întunecare, ridicolă sau tragică, dar și prin clipele de intensă strălucire, ale vieții și ale istoriei. Un poem virtual al cărui *motto* ar putea fi tocmai bizarul poem «alfabetic» *Novecento*, cu asonanțele sale jucăușe sau cu tâlc:

Accademie accentate
Bocche in brindisi
Costellazioni di casi grammaticali
Denti dirigenti
Encefalo erbivoro
Finimento fobico
Gemme greche
Hacker hegeliani
Insetti ionici
Jung jazzato
Logos latino
Mulini musicali
Nervi nuvolosi
Ormoni omarini
Paramenti poetici
Ricami romitani
Stampe sanguivore
Terapie topologiche
Uccelli urici

Violini vulturi
Watussi wagneriani
Xerografie xenofobe
Yeti logico/yuppista
Zecche zaffirine

E guardo il duemila
Con un occhio di vetro

Pandantul prozastic al acestei «cronici poetice» este scurtul roman *Allunaggio di un immigrato innamorato*[150], un adevărat caz literar, primit foarte bine atât de critică cât şi de public. Cărţulia se compune din cincizeci şi unu de «capitole» de întindere variabilă (în medie una sau două pagini), mergând de la câteva rânduri în capitolele IV sau LI până la 6 pagini în capitolul XII (ironicul *Racconto transilvano*) sau la 8 pagini în capitolul XXXIX (întrecerea *rap* la malul mării), de-a lungul cărora se desfăşoară scurta «cronică epistolară» a unei iubiri ratate între Daisy, chelneriţa «padană»[151], şi Mihai, imigrat român ardelean.

Povestea se desfăşoară *„da qualche parte nel mondo, in un bel paese, sul finire di un millennio”*[152]. Naraţiunea începe într-un hotel din Bucureşti (capitolele I-IV), unde Mihai, venit din Milano, se află în drum spre casă, în Ardeal; acolo, departe de locul şi de vâltoarea evenimentelor, naratorul începe să aştearnă pe hârtie versiunea sa a acestei bizare şi aproape picareşti poveşti de dragoste (capitolul V), pentru a răspunde scrisorii pline de ranchiună şi de insulte primite din partea fostei prietene, pe care a părăsit-o fără explicaţii evidente înainte de plecare (capitolul XLVIII).

[150] Mihai Mircea Butcovan, *Allunaggio di un immigrato innamorato*, Nardò, Besa Editrice, 2006.

[151] În italiană, adjectivul *padano* provine din lat. *Padānum*, la rândul său derivat din *Padus*, numele latinesc al râului it. *Po* (cel mai mare fluviu din Italia, care străbate de la vest la est toată regiunea nordică a ţării), şi înseamnă propriu-zis „al Padului sau al văii Padului, privitor la Pad sau la valea Padului, din părţile Padului sau ale văii Padului” şi, substantivat, „locuitor din părţile Padului sau din valea Padului”. De la acest adjectiv s-a creat, încă de pe la jumătatea anilor ’60, coronimul neologic *Padania* pentru a indica «Galia cisalpină», iar utilizarea sa a devenit curentă doar în anii ’90, în urma apropierii termenului de către mişcarea politică separatistă (pe atunci) cunoscută drept *Lega nord* (a cărei denumire oficială este *Lega Nord per l'indipendenza della Padania*) şi pentru a indica generic Italia de Nord în opoziţie cu Italia centrală şi meridională. În cadrul şi sub influenţa ideologiei acestui partid, „padan” a ajuns să capete sensurile generice de „referitor la italienii din nord” şi „italian nordic”, sensuri puternic colorate politic deoarece întrebuinţarea lor include în sine ideea de solidarizare cu – sau chiar de aderare la – ideologia mişcării amintite, care a fost adesea acuzată de demagogie şi de xenofobie. Evident, în funcţie de poziţia *pro* sau *contra* ideologiei *Ligii Nord*, „padan” poate cuprinde trăsături pozitive (muncitor, neaoş, onest, curat, eficient etc.) sau negative (ignorant, şmecher, rasist, ţărănoi, arogant, bigot etc.): autorul, stabilit într-o zonă de puternică influenţă a *Ligii*, persiflează în cartea sa aceste stereotipuri.

[152] Butcovan, *Allunaggio*, cit., p. 7.

Întâlnirea fatală cu Daisy are loc în capitolul VII, în birtul în care ea lucrează ca ospătăriță; pentru Mihai este dragoste la prima vedere, și povestirea curge lin, prin tatonări și priviri reciproce, în timp ce protagonistul – sub numele de Michele – se acomodează cu populația pestriță din birt, până când el hotărăște să-i dezvăluie fetei adevărul neașteptat: *„È giunto il momento di dirle la verità:/ «Sono romeno, e mi chiamo Mihai» proclamo, e mi aspetto svenimenti*"[153]. Fata este intrigată de acest transilvănean nebănuit, și-l întreabă – evident – de vampiri[154]: capitolul XII conține *Povestirea transilvană* (*Racconto transilvano*) pe care protagonistul o dă de citit lui Daisy drept răspuns curiozității sale, o demonstrație de virtuozitate literară în care autorul pastișează, jucând la limită între ironic și serios, stilul povestirilor clasice gotic-fantastice cu vampiri.

Aura de literat are priza la fată, se produce prima ieșire, se consumă prima noapte de dragoste și, a doua zi, prima zi de război: Daisy îi mulțumește telefonic protagonistului pentru seara precedentă și îi comunică faptul că pleacă pentru *week-end* cu prietenul său. Pentru protagonistul îndrăgostit, începutul nu este dintre cele mai încurajatoare: *„Ma la maggior parte delle persone è perseverante nell'errore... se quest'ultimo ha prodotto orgasmo*"[155]. În fapt, câteva zile mai târziu Daisy se întoarce la Mihai, iubirea (sau pasiunea?) triumfă – momentan – și în ziua de Crăciun 1995 o nouă întâlnire dă naștere unei scrisori mișcătoare și poetice, în care îndrăgostitul Mihai dă voce sentimentelor încercate, dintotdeauna, de cei care iubesc iubirea, mai degrabă decât o persoană cu trup și sânge:

> Ti cantavo e non ti conoscevo ancora. Non ti chiamavo per nome, mentre i tuoi occhi, scintille, mi chiedevano se voglio. Un libro, rispondevo, le pagine mancanti che mi parlano di te. Non ti ho dato un no0me cercandoti nel mondo.
>
> [...]
>
> Tu, donna, sognasti fiori e colori sui tuoi occhi di verde bosco e mare blu, nonna e racconti, favole e canzoncine ti hanno seminato pace nell'anima. E il sogno di un principe azzurro che vedi sotto l'albero dell'Eden.
>
> Io mi nascondo nudo di fronte al giudizio universale e sogno un paradiso con fate incoronate, accerchiate da bambini che gridano madre, padre, Dio.
>
> Non capiremmo niente di tutto ciò che sta sopra le nostre teste se non ci fosse il pianto e la ribellione.
>
> Sei bella così, arrabbiata, cercando la felicità.[156]

---

[153] *Ibidem*, cap. XI, p. 30

[154] Tema apare deja, într-o cu totul altă perspectivă, în poezia *Dracula*, din culegerea *Borgo farfalla*: „Principe dei castelli/ Voivoda dei Carpazi/ Dissanguinato/ Da leggende usuraie/ Vampiri morosi/ Ingordi usurai/ di moderne regie".

[155] Butcovan, *Allunaggio*, cit., cap. XXI, p. 50.

[156] *Ibidem*, capitolul XXVI, p. 57–58.

Această minunată şi delicată plăsmuire a inimii şi a dorinţei de a iubi („Come un bambino che aspettava da troppo tempo il giocattolo promesso, al punto da cominciare a perdere la speranza, come un bambino lo ricevo e l'unico pensiero è per chi devo ringraziare./ Pianto d'inchiostro su pagine bianche. / Ti ho trovato in fondo allo scaffale, un libro da amare./ Buon Natale, Daisy!"[157]), din păcate, nu are forţa suficientă să reziste asaltului neiertător al realităţii. După cum spune autorul însuşi, „[i]l protagonista immigrato si innamora della ragazza italiana e nello stesso tempo del pianeta dove la incontra. Coglie i vari aspetti di questo nuovo paese in cui sta (ri)costruendo la sua vita"[158]: «aselenizarea» tânărului imigrat Mihai este descoperirea fermecătoare a unui nou tărâm, a unei planete încă necunoscute, care este în acelaşi timp atât iubirea pentru frumoasa Daisy cât şi pentru frumoasa ţară a acesteia, Italia, „pianeta già sognato nel passato e rivelatosi scoperta"[159].

Relaţia cu Daisy reface, pe un alt plan, o parte din traseul biografic şi intelectual *Dal comunismo al consumismo* pe care autorul îl iluminase poetic în prima sa culegere de versuri[160]. Acest parcurs îşi găsea începutul, acolo, în *Republica Socialista Romania* (titlul primei părţi a culegerii), pe când în *Allunaggio* acea lume este doar sugerată; iar nu din uitare, ci deoarece această nouă parte a vieţii lui Mihai o cuprinde în întregime pe cea de dinainte şi o continuă fireşte: protagonistul nu trăieşte *în* sau *din* amintirile trecutului său, ci *împreună cu* ele, în prezent. Ceea ce spune Butcovan despre acea prima culegere de poezie se poate aplica foarte bine şi primului său roman: tematica centrală a celei de a doua părţi a culegerii *Dal comunismo al consumismo*, intitulată *L'Italia*, şi „a întregului roman *Allunaggio* este „*l'impatto con l'Italia, con le sue luci ed ombre*", unde au loc „*«gli studi», percorso di ricerca esistenziale e politica, tra filosofia, teologia, pedagogia*" şi unde protagonistul îşi construieşte o nouă identitate care o continuă pe cea veche, „*quella di «osservatore romeno» sospeso tra comunismo e consumismo*": „*È in questa «terra di mezzo» che avvengono momenti di «solitudine», di «amore», di «autoironica follia»*"[161].

Iar pe măsură ce „*observatorul român*" – după cum se autodefineşte autorul, intitulându-şi astfel al patrulea ciclu poetic din culegerea *Dal comunismo al*

---

[157] *Ibidem*, capitolul XXVII, p. 61.

[158] Butcovan, „Scrivere…", cit.

[159] Mihai Mircea Butcovan, „Allunaggio di un immigrato innamorato: intervista a Mihai Mircea Butcovan", a cura di Paolo Trabucco (aprile 2006), în Voci dal silenzio – Culture e letteratura della migrazione, <http://www.comune.fe.it/vocidalsilenzio/intervistamihai.htm>.

[160] Această culegere cuprinde poezii scrise între 1986 şi 1990, unele scrise iniţial în română şi «rescrise» ulterior (nu traduse) în italiană, altele scrise direct în italiană; *Dal comunismo al consumismo* se poate citi în secţia *Poesia* al site-ului *Annotazioni*, <http://www.annotazioni.com>.

[161] Butcovan, „Scrivere…", cit.

consumismo[162] – înaintează lucid în explorarea acestui „pământ de mijloc", descoperind progresiv calitățile și defectele atât ale fetei iubite cât și ale iubitei țări, în încercarea de a se integra în viața lor cu toată istoria sa trecută și prezentă, visul lasă treptat locul realității și ambele relații încep să-și arate cusururile. Capitoul XXVIII marchează începutul amurgului preafrumoasei iluzii a iubirii pentru fată, care din prezentul superlativelor entuziaste se mută necruțător într-un trecut al regretelor și al amărăciunii:

> M'hai chiesto di che colore politico sono.
>
> "Secondo te?" cercai di evitare il confronto. *È così bello essere innamorati!* [s.m. – R.M.]
>
> "Secondo me sei di sinistra".
>
> Seconda caduta di stile.
>
> [...]
>
> E poi hai fatto tutto quel discorso sul volontariato in un certo movimento che dice cose giuste, che non ha tutti i torti, che tu dai soltanto una consulenza grafica e informatica. Ma se non hai mai letto i giornali?!
>
> E mi hai invitato a cena dai tuoi, dicendo di non stupirsi se hanno certe idee, ma sono gente che lavora e non gli va di mantenere il giù del paese.
>
> Era così bello essere innamorati![163]

Urmarea acestei invitații este „cena padana nella Grande Famiglia Padana, madre padana, padre padano, figlia padana, figlio maggiore padano, figlio minore padano, zio padano, zia padana e nipote padano, nonno padano e nonna padana"[164], ale cărei consecințele sunt evident, dezastruoase. Descoperirea realității din care Daisy face (și vrea să facă) parte înseamnă și descoperirea unei laturi mai puțin plăcute (între altele) a realității italiene, superficialitatea unei lumi provinciale meschine, ignorante și xenofobe, incompatibilă cu a lui Mihai. De la bun început, ciocnirea între două lumi atât de diferite precum a lui Daisy și a lui Mihai este inevitabilă: după cum spunea autorul în Dal consumismo al comunismo, „Puoi lasciar cadere il discorso./ Basta che il tuo interlocutore/ non ne senta il tonfo" (Corso di dialettica, datat „Bucuresti, 1988").

La fel și ruptura este, până la urmă, inevitabilă: relația între cei doi se desfășoară printre mari și mici neînțelegeri care se acumulează, uzând iluziile, sentimentele, speranțele, până la deznodământul inevitabil și trist, pe care bucuriile de moment nu fac decât să-l amâne: „*Due baci così sono tre mesi di proroga alla*

[162] Joc de cuvinte cu numele arhicunoscutului „ziar cotidian politic religios" *L'osservatore romano* (Observatorul roman) din Orașul Vatican.

[163] Butcovan, *Allunaggio*, cit., p. 62.

[164] *Ibidem*, capitolul XXIX, p. 63.

mia felicità"[165]. Fractura se produce pe nesimţite, relaţia procedează încet dar sigur spre sfârşit, despărţirea finală are loc brusc şi unilateral: „*Non potevamo vederci oggi perché andavi con il movimento alle foci del Po per un «momento storico». Al tuo ritorno io non ci sarò più. Non per te. / non può passare un giorno senza aver pensato a niente. Già!* [...] *Non può passare una giornata intera senza pensare a niente. Tu, noi... no... niente, niente*"[166]. Faţă de acest vid, şi cuvintele se dovedesc neputincioase: „*Oggi sono andato in posta. Non ho avuto il coraggio, vigliacco maschile universale, di spiegare perché – complice la nebbia padana – e sono scomparso per sempre. / Ho inviato cento lettere con un foglio bianco, scritto al computer, allo stesso indirizzo padano. / Oggi, ultimo giorno, niente*"[167]. Dar golului îi urmează plinul, ratării disperate speranţa melancolică, şi cartea se închide cu prima pagină a unui nou jurnal, filele căruia încă aşteaptă să fie scrise (capitolul LI).

Puse toate laolaltă, episoadele legate direct de povestea de dragoste între „padana" Daisy şi imigratul Mihai sunt destul de puţine; în fapt, aceasta nu este decât firul roşu – destul de subţire, pe de altă parte – în jurul căruia se ţese urzeala cărţii, care se compune în realitate dintr-un material mult mai variat. Autorul însuşi a afirmat că „[*l*]*'allunaggio non è soltanto la storia di un immigrato innamorato e fidanzato con una militante leghista. Non è nemmeno la storia triste dell'immigrato triste che ha soltanto da recriminare. E nemmeno la storia italiana di un romeno non italiano*"[168]. Suişurile şi coborâşurile iubirii nu sunt decât o scuză, chiar dacă una cu tâlc, care dă prilej unor reflecţii mai generale în jurul relaţiilor personale în epoca consumului, a superficialităţii şi a ideologizării naive. Stilul narativ, între jurnal şi epistolă, îngăduie schimbarea bruscă de subiect de la un capitol la altul, adaptându-se perfect la rapiditatea asocierilor mintale de care se lasă condus autorul sărind câteodată «funambulesc» de la o temă la alta.

Reiese din aceste schiţe un portret al Italiei zilelor noastre, zugrăvit fără acuzaţii şi fără victimizări, dintr-un unghi inedit, cu o privire foarte atentă la ridicol şi la absurdul aproape ionescian – uneori chiar grotesc – al unor situaţii. În fapt, după cum a observat F. Pezzarossa, „*quello viene ritratto non è* [...] *l'Italia, ma ne è la sua straordinaria concentrazione di assurdità distillate, di imbrogli burocratici, di* adynaton *praticati secondo regolamenti inapplicabili ed efficacissimi a distruggere ogni senso di realtà*"[169], la care se adaugă o galerie întreagă de personaje

---

[165] *Ibidem*, capitolul XXXIV, p. 69.
[166] *Ibidem*, capitolul XLVI, p. 96–97.
[167] *Ibidem*, capitolul XLVIII, p. 99.
[168] Mihai Mircea Butcovan, „Atterraggio sul pianeta Butcovan", interviu cu Marco Montori, în „Puralanadivetro – Cultura che non infeltrisce", 12 noiembrie 2006, <http://www.puralanadivetro.com>.
[169] Pezzarossa, „Forme...", cit., care citează Nadia Valgimigli, „Il rispetto delle regole", în Eadem, „Nel ventre della balena", în „Afriche e Orienti", 3-3/2000, p. 153–162: p. 157–160.

cu atât mai realiste cu cât trăsăturile lor sunt mai îngroșate, precum conferențiarul, profesorul, angajatorul, fosta iubită, colegii de studii sau de muncă sau aceeași Daisy și prietenii săi.

În acest concentrat umoristic-parodic a ceea ce are mai negativ de oferit societatea italiană, naratorul știe să se miște cu inteligență și lejeritate, slujindu-se însă de un realism paradoxal *„capace di ritrarre spazi, situazioni, personaggi assurdi e incredibili in quanto prosaicamente veri”*[170]. Așadar, povestirea sau, mai bine zis, mica frescă, se încheagă progresiv din scurtele *flash*-uri în care autorul relatează evenimentele și gândurile din viața cotidiană a protagonistului: studiile, căutarea unui loc de muncă (capitolele XXX-XXXIII), prietenii (capitolul XXXIX, cu înșirările de versuri *rap*), ideile politice, amintirile din România (de pildă, fosta iubită și, mai ales tatăl și prietenul dispărut Iulian, capitolele XIV-XV, XXVII), problemele imigrației, dilemele religioase, consulatul român cu personajele-i caracteristice (capitolele XXXV-XXXVII: consulul lingușitor, italianul mai în vârstă însoțit de tânăra iubită romancă, cucoana italiană etc.), preocupările culturale și literare (capitolele XLII, XLIV) etc.

În fluxul amintirilor de care autorul se lasă condus în redactarea jurnalului său semi-epistolar, imaginile și amintirile din Italia și din România alternează liber, se amestecă și se suprapun, rupând programatic orice graniță între «aici» și «acolo», între «atunci» și «acum». În portretizarea condiției migrantului Mihai accentul cade mai degrabă pe ideea de continuitate între cele două experiențe de viață decât pe cea de ruptură între ele: cuvintele tatălui Gheorghe și ale prietenului Iulian, învățămintele și amintirea lor, sunt mai vii ca niciodată, aparțin în aceeași măsură trecutului românesc și prezentului italian al autorului/protagonistului. Rădăcinile românești există și continuă să crească răsădite în pământul italian:

> Molti connazionali mi chiedono spesso, quasi avessero dubbi, se le mie radici sono ancora in Romania. Certo che ho delle radici molto forti, inestinguibili, in Romania. Ma io sto crescendo, in questo momento, altrove e con questa realtà devo fare i conti. È da qui che il mio sguardo si volge al passato ed è da qui che guardo al futuro. Nel frattempo ho messo anche nuove radici. Ma questo non m'impedisce di pensare che il mio cammino possa ancora avere altre tappe, nuove radici e nuovi spazi di crescita. Senza dimenticare dove sono nato[171].

---

[170] Ibidem.

[171] Mihai Mircea Butcovan, „Mihai Mircea Butcovan, scrittore romeno in Italia", interviu cu V. Popescu, publicat online în secțiunea *Interviste* a site-ului *Cultura romena*, <http://www.culturaromena.it/>, extras din Violeta Popescu, *Personalità romene in Italia. Interviste, storie ed esperienze*, Edizioni dell'Arco, Milano 2008.

În acest sens trebuie interpretat refuzul pluralului cu care, paradoxal, Mihai rezumă incapacitatea lui Daisy de a-i surprinde tocmai pluralitatea constitutivă: „*E non darmi del voi. Io non ho plurale*”. Pluralul lui Daisy și al ideologiei ei politice de referință este unul al categoriilor (etnice, culturale, sociale) de-a gata, este persoana întâi a îngrădirii și distanțării care erijează barierele și trasează granițele, reprezintă delimitarea în primul rând a unui «noi» exclusiv față de alteritatea negativă a restului lumii, acei «voi» și «ei» acuzatoare care exclud dialogul. Dimpotrivă, pluralitatea lui Mihai constă tocmai în refuzul acestui plural îngust, în demolarea barierelor și în ștergerea granițelor pe care acesta se întemeiază.

După cum spunea M. Sorescu, „[s]ă mi se dea voie să fiu deosebit. Corul a dispărut încă din antichitate. Numai cunoscând experiențele singulare ale indivizilor în ceea ce se deosebesc ei, nu în ceea ce se aseamănă, se poate întreprinde un studiu asupra diversității și bogăției sufletului omenesc”[172]: la fel, și pronumele «noi» al lui Mihai, autor/protagonist, se constituie dintr-o mulțime de «euri» diferite și unice, se compune din oameni și nu din mase; Persoana întâia plural a lui – aidoma primei culegeri de versuri, cu același titlul, a Anei Blandiana (1965), în condiții mult mai grele – este o afirmare a unicității individului neîngrădit de categorii și de stereotipuri împotriva uniformizării depersonalizatoare și vinovate a ideologiilor.

Această oroare față de orice îngrădire și categorisire o mărturisește însuși autorul și cu privire la literatură. La o întrebare directă, Butcovan a răspuns: „*Dove finisce il poeta e comincia il romanziere? Odio le frontiere, odio i confini. Vorrei che non ce ne fossero... neanche nella mia scrittura*”[173]; în fapt, după cum dovedesc și numeroasele fire tematice și stilistice comune, proza din *Allunaggio di un immigrato innamorato* se află într-o continuitate, sau mai bine zis, într-o contiguitate de profunzime cu poemele din *Borgo Farfalla*, situându-se în centrul aceluiași univers poietic, aceleiași *Weltanschauung*, din care au izvorât acestea, sub imperiul comandamentului de a deschide granițele propriei gândiri:

Ti ho pensata
E forse un giorno
Ti scriverò

Perché ho tenuto aperti
I confini del mio pensare

Perché hai tenuto aperti

[172] Marin Sorescu, „Postafață (la *Tinerețea lui Don Quijote*)” (1968), în Idem, *Insomnii. Microeseuri*, București, Albatros, 1971, p. 94–98: p. 95.
[173] Butcovan, „Atterraggio...”, cit.

I confini del tuo pensare

Perché abbiamo tenuto aperti
I confini del nostro pensare

(La libertà della poesia)

Astfel, episoadele oarecum aparent răzlețe din *Allunaggio* sunt ținute împreuna de această profundă unitate ideatică, de privirea când sceptică, când încântată prin care autorul le modelează literar și de specificul limbajului în care sunt relatate. Acest limbajul căutat („*Vorrei fuggire la banalità*", afirmă autorul într-un interviu[174]), mereu subtil ironic și concentrat până la aforism, este măsura potrivită poetului Butcovan iar pe întinderea mai mare a prozei prezintă câteodată riscul de a subția periculos materia, obosind și – în pofida faptului de a nu fi lipsit pe alocuri, după cum s-a și remarcat[175], de o anumită gravitate – lăsând impresia unei anumite inconsistențe sau a unei oarecare superficialități de circumstanță care cochetează – ca și la I.B. Coman – cu maniera.

Foarte apropiat de M.M. Butcovan – în ciuda traseelor biografice și culturale diferite – este, tipologic vorbind, Cătălin Florin Maggi[176]. Ambii prozatori construiesc – după cum le caracterizează I. Both – „narațiuni meșteșugite, despre eroi picarești și inadaptați, rătăcitori ironici într-o lume pe care vor să o stăpânească și în care traversează probele clasice ale narațiunii formative: înfruntă (substitute de) monștri, iubesc, pierd și câștigă și, mai ales, autoficțional, scriu, scriu, scriu..."[177]. În romanul său *Alla frutta*[178], Maggi narează povestea propriului *alter-ego*, proaspătul licențiat în drept Samuel Bega (al cărui nume de familie, care în italiană înseamnă – printre altele – „încurcătură", îl anunță ca pe „un picaro al noului *melting-pot* italian"[179], aidoma butcovenianului Mihai), născut – ca și autorul – în România și crescut în Romagna, care se consideră „*romegnolo*"[180] sută la sută și se confruntă cu

---

[174] Butcovan, „Atterraggio…", cit.

[175] Autorul însuși observă: „Le riflessioni più intense a cui dedico spazio nella scrittura ogni tanto hanno bisogno di sintonizzarsi in una dimensione comica e autoironica che forse è anche un modo per sdrammatizzare e sopportare meglio certi momenti. È come se dopo aver sopportato troppo, per aver scavato troppo nel profondo ci fosse il bisogno poi, per sopportarsi meglio, di prendersi in giro e prendere in giro gli altri" (Mihai Mircea Butcovan, „Scrivere per non perdersi, a colloquio con Mihai Mircea Butcovan, osservatore romeno", interviu cu Maria Cristina Mauceri, în „Kúmá", 11/2006, <http://www.disp.let.uniroma1.it/kuma/poetica/kuma11butcovan.html>).

[176] Născut în 1974, la Timișoara, autorul a emigrat în Italia de la vârsta de 5 ani; trăiește în prezent în Faenza.

[177] Both, „*Despre România*", cit., p. 70.

[178] Cătălin Florin Maggi, *Alla frutta*, Broni, Eumeswil, 2007.

[179] Both, „*Despre România*", cit., p. 70.

[180] Contaminare ludică între it. *romeno* ‚român' și *romagnolo* ‚locuitori ai regiunii Romagna'.

«încurcăturile» cărora trebuie să le facă față toți tinerii de vârstă lui, italieni sau străini, mai cu seamă găsirea unui loc de muncă.

Precum mulți colegi italieni, și românul Samuel ajunge, la capătului unei lungi serii de job-uri care mai de care mai precare, să se angajeze ca muncitor necalificat, și anume într-o cooperativă agricolă. Ajuns *alla frutta*, care înseamnă mot-à-mot ,la fructă' dar și, figurat, într-o situație fără ieșire, protagonistul evadează în literatură, visând să devină scriitor: ca să adune material pentru romanul pe care îl va scrie odată scăpat din „trista lume a proletariatului", aspirantul scriitor își observă colegii de muncă, o galerie de personaje bizare și melancolice la un loc, cărora le dă porecle haioase (Bush, Zampanò, Gheddafi, Mr. Burns, Pinguino etc.).

Iar în timp ce Samuel își omoară timpul visând să devină un scriitor celebru, eliminând în mod figurat concurență, altcineva a început să ia treaba în serios, eliminând-o la propriu. Un *serial killer* le trimite celor mai cotați autori pe piață un manuscris cuprinzând o singură propoziție, *Il mattino ha l'oro in bocca* (echivalentul italian al refrenului *All work and no play makes Jack a dull boy* pe care scriitorul Jack Torrence o repetă maniacal în *Shining* al lui Stanley Kubrick), după care îi omoară: un scriitor televizat, un faimos biograf și un blogger cunoscut sunt primele victime... Poliția nu posedă, evident, cultura literară necesară pentru a rezolva cazul, și îi va reveni muncitorului agricol precar Samuel Bega sarcina de a face lumină în această ciudată încurcătură și de a înfrunta ucigașul misterios.

Scris bine și cu doza de umor necesară, *Alla frutta* este un *noir* ironic și promițător care, pe fundalul gustoasei intrigi polițiste, persiflează vedetismul și ușurătatea unei părți a lumii literare italiene contemporane și, mai ales, portretizează necruțător rușinoasa condiție de precariat a muncii în care azi, în Italia, trăiește cea mai mare parte a tinerilor (și mai puțin tineri): imposibilitatea de a-și găsi un loc de muncă corespunzător propriei pregătiri, obligativitatea pilelor pentru a putea avea acces până și la muncile mai de jos, lipsa cronică de bani, dorința de a scăpa de job-urile degradante și inutile etc.

Cartea este oarecum excentrică – datorită biografiei autorului – față de filonul «canonic» al literaturii migrației, *Alla frutta* nu face din problematica migrației și a inserție sociale a imigraților o temă majoră: spre deosebire de vara sa, incapabilă să se adapteze noii realități, tânărul Samuel trăiește în Italia perfect integrat și fără complexe. Ni se pare, însă, că în ciuda tematicii sale aparent diferite, romanul lui C.F. Maggi se apropie de aceeași direcție poetică despre care a fost vorba cu privire la Coman, Boldiș și Butcovan, care s-a afirmat în sânul literaturii migrației, în virtutea atenției acordate «periferiei» și marginilor societății, adică lumii deloc marginale cantitativ dar extrem de marginalizate a muncitorilor precari, tineri sau

mai puțin tineri, care trăiesc de o zi pe alta lipsiți de cele mai elementare garanții economice sau sociale pentru viitor.

> "I don't have a house, only this succession of rented rooms. That sometimes makes me feel as though I have no language at all, but it also gives me the advantage of mobility. I can leave, anytime, and not be found".
>
> (Luc Sante, *Dummy*[181])

2.3. Concluzii. Imaginea folosită de scriitorul american de origine belgiană francofonă L. Sante pentru a descrie «spațiul» ocupat de cele trei limbi ale lui – engleza, franceza și valona – în «universul său mintal» reprezintă în același timp o imagine ideală a «spațiului» ocupat de literatura migrației în cadrul «universului literar» contemporan. Într-un context în care identitățile literare încă poartă amprenta profundă a teritorialității, impusă de conceptele romantice de limba și literatura națională – precum, în ultima instanță, de cel de națiune însuși – și sunt marcate de procedeele taxonomico-delimitative care decurg din aceste premise, literatura migrației, în virtutea naturii sale intrinsec „*entre-deux*" sau „*in between*", se prezintă drept un fenomen excentric și cu granițe epistemologice ambigue, ceea ce am numit o literatură «*trans*-»: transnațională, transculturală, translingvistică, transidentitară...

«Spațiul» literaturii migrației este unul nu al «locurilor» ci al «între locuri», este un spațiu interstițial în care poți găsi o pauză de respirație între canoanele sufocante. Fizionomia sa nu este trasată de respectarea granițelor și a categoriilor, a căror fixitate o marchează totuși profund, ci de încălcarea lor ironică sau de siluirea lor mânioasă. Este un fenomen cultural care nu are o «reședință» unică și imuabilă ci, dimpotrivă, o mulțime de «domicilii» *trans-itorii*. O condiție complexă și paradoxală (întrucât, refuzându-se clasificărilor, literatura migrației se constituie și ea, până la urmă, într-o «clasificare» de tip apofatic) nu lipsită de riscuri – deoarece într-adevăr, nomadismul cultural și lingvistic al literaturii migrației, depășind categoriile hermeneutice tradiționale, riscă să devină un factor de marginalizare critică – dar totodată și o condiție extrem de fertilă, întrucât prezintă avantajul neprețuit – după cum amintește L. Sante – al mobilității, câștigul prospețimii privirii și profitul lucidității.

Literatura italofonă a migrației românești, apărută doar în ultimii ani, se încadrează în această perspectivă de ansamblu. Încă nu foarte numeroși, autorii italofoni ai migrației românești prezintă totuși deja, în operele lor, o interesantă varietate stilistică și poetică, care merge de la «scriiturile literare» (F. Sìnopoli) mai

[181] Luc Sante, „Dummy", în Kellman, *Switching*..., cit., p. 141–161: p. 161.

puţin prelucrate literar – precum evocarea naiv-nostalgică a ţinutului natal a Valeriei Mocănaşu, instalată aproape idilic totalmente în trecut, sau succinta şi naiv-poetica carte-mărturie a Simonei Amăriţei, situată dimpotrivă în zona emoţional-ideatică a relaţiei zbuciumate între emigraţie (dorul de ţară, de familie etc.) şi imigraţie (greutăţile integrării în noua dimensiune, şocul social etc.), sau povestioara de dragoste narată elementar şi adolescentin de Irina Ţurcanu – până la experienţe mult mai mature ale lui Ingrid Beatrice Coman, Viorel Boldiş, Mihai Mircea Butcovan sau – oarecum mai la periferia literaturii migraţiei – C.F. Maggi (ca să nu cităm doar autorii cu cărţi publicate; printre alţi, ar merita amintită măcar tânăra Livia Claudia Bâzu).

Atât la Boldiş cât şi la Butcovan experienţa migraţiei constituie, fără de devină apăsătoare, o prezenţă tematică majoră, dar aceasta nu este decât calea, oarecum biografică, prin care ambii autori au ajuns la o critică lucidă a lumii contemporane care depăşeşte autobiografismul. Receptând idiosincrasiile societăţii italiene din jurul lor dintr-o perspectivă nu aş spune «privilegiată» – deoarece în Italia de azi condiţia de migrant nu aduce cu sine nici un privilegiu – ci mai degrabă «minoritară» (în sens deleuzian) şi «periferică» (în înţelesul lui G.P. Biasin), aceşti autori le conferă literar o valabilitate universală: în cărţile lor, condiţia de „migrant" apare cu toate aspectele sale negative, confruntarea cu prejudecăţile sociale şi piedicile administrative, sărăcia, dificultăţile de integrare şi de relaţionare personală etc., dar în evocarea poetică tragismul acestei condiţii este estompat de nota ludico-ironică, deseori ajungând să fie decontextualizat şi situându-se astfel într-un orizont mai amplu şi căpătând o valoare mai puţin circumstanţială.

Respingerea ignorantă şi/sau violentă a alterităţii, răscumpărarea ipocrită a propriei conştiinţe prin pomeni ieftine, jocul de-a toleranţa care ascunde refuzul de a accepta cu adevărat, consumul superficial şi orbitor al bunurilor şi al sentimentelor reprezintă tot atâtea puternice fire tematice peste care se ţese urzeala unei poetici şi, mai ales, a unei etici alternative, o etică a întâlnirii şi a dialogului adevărat împotriva imposturii şi uitării. În timp ce în poeziile şi prozele alerte ale lui Boldiş şi ale lui Butcovan propria experienţă de migrator şi de «explorator» al unei lumi noi, deşi filtrată şi rafinată literar, transpare puternic şi «la persoană întâi», la I.B. Coman dezvoltarea acestei poetici nu trece prin tratarea directă a tematicii migraţiei, ci în primul rând prin sublimarea experienţei marginalităţii în reprezentarea omului în situaţii-limită, precum războiul şi *gulag*-ul. Şi la această autoare, recursul la memoria trecutului mai mult sau mai puţin recent este o pledoarie pentru prezent.

Maturitatea acestor autori este dovedită şi de conştiinţa de sine şi a mijloacelor expresive cu care se apropie de scriitură. Pe de o parte, atât în versurile lui Boldiş cât şi în proza şi în versurile lui Butcovan, literatura este o prezenţă

constantă, cu limitele și cu deschiderile ei. Autorii reflectă asupra valorii actului literar, asupra posibilităților și sensului acestuia: acolo unde la V. Boldiș, atunci când literatura – căzând ea însăși sub incidența acestora – își dovedește neputința față de închistarea societății în indiferență și superficialitate, poezia este un strigăt de revoltă și de frustrare, dar și „ieșire prin cer", o eliberare de urgențele realului, la M.M. Butcovan scrisul devine o adevărată terapie nu doar a sinelui[182] ci și, prin recursul la memorie – precum la I.B. Coman – a colectivității.

Pe de altă parte, la Boldiș și la Butcovan se observă predilecția pentru comedia limbajului, care ne amintește – *tipologic*, nu *calitativ* – de Ionescu sau, în Italia, de Palazzeschi: pe când în poeziile și în romanul lui Butcovan, mai experimentale și mai greu de clasificat, întâlnim formulări scurte, lapidare, deseori epigramatice (pe alocuri chiar stănesciene), tonul poetic mai tradițional al lui Boldiș mi s-a părut, mie personal, adesea izbitor de asemănător cu maniera neomodernistă clasică a lui Marin Sorescu[183]. Pe lângă aceasta, mai ales la Butcovan, regăsim și ecouri ale unor mari voci ale poeziei italiene, precum Ungaretti și Montale. În fapt, ambii autori mânuiesc limba italiană cu un pronunțat gust pentru jocul de cuvinte și pentru calambur, cu voluptatea sonorității și a formei pe care doar truda cuceririi ți-o poate da, inclusiv – de pildă la V. Boldiș – unele rime imperfecte cu rezonanțe românești (*sospetto-aceto*, *correte-marchette*, *dritta-Anita*: *La lucciola*; *azzurro-muro*: *L'ombra clandestina*; *guerre-frontiere*: *Facciamo finta*; *addosso-vanitoso*: *Libero*; *adagio-raggio*: *Aldilà* etc.), pe când limba romanelor lui I.B. Coman este foarte limpede și contemporan literară, înscriindu-se vădit într-un anumit *trend* stilistic major al prozei italiene contemporane, atât de limpede încât riscă câteodată să devină ștearsă. Într-adevăr, romanele și versurile acestor autori dovedesc o maturitate și – la fiecare autor în parte – o unitate stilistică frapantă, un stil atât de format încât la unii dintre ei, cu mai multe publicații, începe să dea deja impresia nu atât a unei cifre stilistice cât mai curând a unui manierism foarte personal (la Butcovan), sau chiar impresia mimării repetate a unei mode stilistice (la Coman).

În concluzie, putem spune că există azi o literatură italofonă a migrației românești, ivită în sânul fenomenului literar al migrației aidoma Atenei din capul lui Zeus, matură și înarmată cu instrumentele literare trebuincioase luptei pentru spațiile editoriale și pentru atenția publicului și a criticii. După cum credem că a considerat implicit și B. Mazzoni, amintind „*last but not least*" de fenomenul literaturii italofone a migrației românești în încheierea succintei sale analize a formelor actuale

---

[182] Autorul și-a luat licența la «Scuola Regionale per Operatori Sociali» din Milano cu o lucrare despre autobiografie ca terapie a sinelui la autorii români emigrați în Occident, printre care Emil Cioran, Mircea Eliade și Panait Istrati, deseori citați sau amintiți în scrierile sale.

[183] Înrudire tipologică dar nu genetică, pe cât se pare, deoarece atunci când l-am întrebat direct pe autor el a negat acest lucru.

ale prezenţei culturii române în Italia[184], aceşti autori ai migraţiei reprezintă indubitabil un element de îmbunătăţire a imaginii României şi a românilor, precum şi un factor de vizibilitate pentru cultura română în ansamblul ei: nu este exclus chiar ca interesul pentru activitatea acestora să antreneze într-o anumită măsură curiozitatea pieţei şi a publicului (sau măcar a unei părţi a publicului cititor) pentru autorii români traduşi (unele semnale au început deja să se manifeste). Există însă şi riscul ca preocuparea pentru literatura română a migraţiei, orizont de aşteptare îngust dacă devine unicul, să distragă atenţia de la cultura română din România, creându-se astfel o ierarhie valorică eronată în care valoarea socială şi documentară sau calităţile estetice relative ale scriiturii să fie luate drept valoare literară absolută.

Cu toate acestea, în pofida faptului că unii dintre autorii aici discutaţi au câştigat premii şi menţiuni şi că au ajuns să fie foarte vehiculaţi în mediile culturale, şi nu doar în cele de profil, literatura italofonă a migraţiei româneşti este în sine un fenomen extrem de recent, încă în facere, care îşi mai aşteaptă afirmarea (sau infirmarea) deplină. Cu siguranţă, datorită numărului foarte ridicat de prezenţe româneşti printre elevii şi studenţii în şcolile şi universităţile italiene, vom asista într-un viitor nu foarte îndepărtat la apariţia unor noi voci literare italofone româneşti, a căror publicare şi evaluare nădăjduim totuşi că va putea fi condusă pe criterii estetice şi literare solide, şi mai puţin dintr-o perspectiva social-antropologică sau – şi mai rău – *politically correct*, aceasta însemnând că, deja, cultura italiană ar fi ajuns să cunoască mai bine această *terra incognita*, acea „Europa din Europa" care este România.

La letteratura italofona della migrazione romena

L'oggetto della presente comunicazione è costituito dalla letteratura scritta in lingua italiana nel corso degli ultimi anni quattro-cinque anni da autori di origine romena stabiliti in Italia. Poiché si tratta di uno sviluppo culturale estremamente recente, sul quale non esistono ancora studi specialistici, l'obiettivo di questo primo contributo in materia è quello di abbozzare una «radiografia» critica del fenomeno: nella prima parte (§ 2.1. *Letteratura e migrazione*, e segg.), la letteratura italofona della migrazione romena è contestualizzata dal punto di vista storico-critico in riferimento al più ampio fenomeno della «letteratura della migrazione», in particolare allo scopo di evidenziarne la specificità socio-culturale (in relazione ai concetti di «migrazione» e di «letteratura») e tematico-poetica («tematizzazione» della migrazione vs. «poetizzazione» della migrazione), nonché di rilevarne le interazioni con altre categorie della storiografia letteraria (eteroglossia, italofonia, letteratura nazionale, letteratura minore ecc.); nella seconda parte (§ 2.2. *Letteratura della migrazione italiana, letteratura italiana della migrazione*, e segg.), la comparsa e l'evoluzione della letteratura italofona della migrazione romena viene interpretata in riferimento sia alla precedente

[184] Bruno Mazzoni, *La presenza della cultura romena in Italia*, în „Rivista italiana di comunicazione pubblica", 31/2007: Il fattore immagine nelle relazioni Italia Romania, p. 148–153.

contestualizzazione sia alla peculiare posizione italiana nel quadro dei flussi migratori dell'Europa occidentale (l'Italia è stata terra di forte emigrazione, ancor prima che di immigrazione), e sono presentati e discussi autori e opere appartenenti a questo nuovo spazio letterario (V. Mocănașu, S. Amariței, I. Țurcanu, I.B. Coman, V. Boldiș, M.M. Butcovan, C.F. Maggi); nella terza e ultima parte (§ 2.3. *Conclusioni*, e segg.) l'autore ricapitola alcuni punti fermi dell'analisi e presenta le conclusioni.

Universitatea din Torino
Italia

De la cultivarea unui model canonic la asumarea programatică a intertextualității multiplicatoare de perspectivă identitară

Doinița MILEA

Interesul acordat modelelor culturale prestigioase ca şi efortul de a identifica un model fondator absolut au generat o oscilaţie permanentă în cultura română între un conservatorism autohtonizant, care propunea prin culoare locală şi trecut specific un traditionalism programatic, şi un discurs sincronizator cu doctrinele şi programele literare modernizatoare. Definirea identității naţionale a căutat un punct de sprijin în zone culturale de mare prestigiu ca Roma antică, Bizantul şi Viena imperială în conturarea unui model narativ al identităţii generator de protocronisme şi de hiporbolizări geoculturale, a căror coerenţă este dată de rememorări, reluări şi retrăiri ale unor modele asumate programatic de o generaţie culturală sau de alta. Schimbarea paradigmei culturale prin opţiunea către deschidere, a conturat un model de dialog cu modele canonice europene, înlocuind miturile şi sterotipiile naţionale cu acelea ale spatiului european şi central-european,la un moment dat, şi printr-o optiune mai târzie, cu acelea ale spaţiului de peste ocean. Recunoaşterea puterii modelelor si asumarea lor demonstrativ-parodică în spaţiile literaturii, nu reprezintă o particularitate proprie numai ultimilor decenii , ci si o permanentă încercare a definirii identităţii de sine, în toate marile momente ale literaturii române, prin raportarea la modelul canonic al celuilalt .

Studierea obiectelor culturale ale trecutului în toate contextele şi determinările lor, într-o lectură de sinteză urmărind nu numai realizarea artistică, ci şi spaţiul socio-politic,cel al ideilor existenţial-filozofice, care oglindesc la modul semnificativ o lume structurată pe ideea de dialog cu modelele până la pastişare şi inversare parodică, devine o reconstituire a laboratorului de creatie , dar şi un model de construcţie identitară în sensul *topofiliei* lui Gaston Bachelard, care subliniază dimensiunea trăită a spaţiului şi raporturile insului cu acesta. Conform lui Bachelard (*Poetica spaţiului*, 1957), indivizii stabilesc întotdeauna relaţii semnificative cu spaţiul, de unde interesul acut pentru modurile în care spaţiul devine o dimensiune simbolică a identităţii., Punctul de plecare, centrul,ca o construcţie intelectuală, implică consecinţe sociologice, în care frontierele sunt produsul unui proces psihic de delimitare, avand ca rezultat tot atatea spaţii culturale reprezentative pentru un individ sau un grup social şi care nu se suprapun peste limitele politic-teritoriale acceptate. Ca structuri spaţiale elementare, de reper, frontierele operează în trei registre: real, simbolic şi imaginar. Simbolicul se referă la apartenenţa la o comunitate ancorata într-un teritoriu şi trimite la identitate. Imaginarul conotează, de regulă, relaţia cu Celălalt şi cu Sine, cu propria istorie, cu miturile fondatoare sau destructive. Prin urmare, ca loc de articulare a unor planuri culturale, spaţiul pune în

mişcare proiecţiile lor intelectuale, ideologice şi simbolice, generatoare de puternice marci ale identitătii şi exprimând un punct colectiv de vedere asupra modului specific de a fi in raport cu Celalalt. Pornind de aici, modelajul cultural exercitat asupra personalităţii creatoare, fie a creatorului de text ficţional, fie a analistului critic, a generat o tendinţă de a proiecta imagini compensatorii, graţie unui proces de semnificare pe care şi-a pus amprenta lumea culturală si civilizaţia europeană, dar şi spaţiul românesc de origine al artistului, conservat de memoria afectivă.

Din această perspectivă, modelul construcţiei spaţiului ficţional al lui Sadoveanu, în strânsă legătură cu sursele mărturisite ale creaţiei sau identificate de comentatori, este mai mult decât semnificativ. Încă de la apariţia romanului *Şoimii* (1904), scrisul lui Sadoveanu a fost apropiat de marii maeştri ai genului, Walter Scott, Victor Hugo, Henryk Sienkiewicz, Alexandre Dumas sau de sensibilitatea literaturii ruse, Turgheniev, Gogol, Gorki, dar şi de literatura cu haiduci.Pentru ilustrare, propunem două comentarii literare situate la mare distanţă în timp: după H. Sanielevici, citat deja, Sadoveanu apărea ca un "pastişor de rând", "care imita de fiecare dată pe unul sau mai mulţi scriitori străini". Astfel *Şoimii* ar fi "Sienkiewicz şi Tolstoi şi N. D. Popescu".Ducând la ultimele consecinţe efectele comparatismului, Alexandru Piru găseşte că "*Şoimii* se poate compara în cele mai bune pagini cu *Taras Bulba* de Gogol"; "Tonul e ca-n *Vremuri de bejenie* exuberant eroic, semănând cu cel din *Ivanhoe* de Walter Scott"; "Un spor în direcţia documentaţiei cât şi a conflictului înregistrăm în *Neamul Şoimăreştilor*, de data aceasta analogia putând fi făcută cu romanele istorice ale lui Henryk *Sienkiewicz (tip Prin foc şi sabie)"*În studiul lui Nicolae Manolescu, *Sadoveanu sau utopia cărţii*, sfera circulaţiei modelelor se îmbogăţeşte cu alţi doi maeştri:

> Romanele de tinereţe au caracterul naraţiunilor romantice de aventuri şi sunt influenţate de scrierile asemănătoare ale lui Walter Scott, Victor Hugo şi Alexandre Dumas. (...) Recuzita genului e aproape toată aici: răpiri, lupte între viteji, urmăriri, trădări, iubiri nefericite. Erotica e romanţioasă iar psihologia convenţională, oarecum ca în ciclul lui Sienkiewicz, de la care provin şi câteva teme.

Alexandru Paleologu, (*Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu, 1968*), vede o eliberare treptată de modele în perioada maturităţii, fixată la un an după studiul lui Lovinescu (1928), epocă aflată sub semnul romanului *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-vodă* (1929):"(...) progresiunea lui Sadoveanu către sine însuşi, lentă dar sigură, în ciuda prea multelor şi grelelor biruri plătite în primii ani sentimentalismului tânguios sau haiducesc (şi "voinicesc" în genere), a întâlnit aproape de la început răzleţe (foarte răzleţe) ţâşnituri ale geniului."

Pornind în continuare de la *Anii de ucenicie*, ghid în labirintul creaţiei, care permite puncte de reper în ficţiunea sadoveniană, putem reface experienţa literară a autorului, esenţială ca treaptă în aventura literară. Aici găsim precizate acele "flori ale unor lecturi proaspete de haiduci naţionali" cum spune Lovinescu, dar şi marii autori de romane istorice care vor prilejui comparaţii mai târziu, criticilor : "De la o vreme primeam mai cu plăcere proza lui N. D. Popescu decât a imitatorului său Panait Macri. Aceşti autori erau în acel timp furnizorii editorilor populari în materie de haiduci şi de bandiţi. Dar pe când povestirile lui N. D. Popescu se găseau în prelungirea baladelor populare, ca *Bujor şi Ghiţă Cătănuţă*, combinaţiile lui Macri

mergeau pe un ascuțiș senzațional, amestec adesea de crime oribile și pornografie. Am rămas câțiva ani, din instinct credincios bătrânului Nedea Popescu, ale cărui calendare pentru toți românii împodobeau în fiecare an și rafturile tatălui meu. Mai târziu, când l-am cunoscut pe acest bun și blând cetățean al Bucureștilor, mi-a fost simpatic cât și cărțile lui. Era un scriitor sincer încredințat de misiunea pe care o avea, de a scrie pentru marea mulțime, și era conștient că trebuie să păstreze o legătură firească între cântecele bătrânești și romanele sale haiducești."

La Sadoveanu, *întoarcerea nostalgică în zona începuturilor literare* este literatură. Și el simte în introducerea la *Anii de ucenicie*, posibila reticență a lectorului:

> Mă gândesc că poate ar interesa pe prietinii mei cetitori unele informații, mărturisiri și amintiri în legătură mai ales cu ceea ce e în mine artist. Simpla anecdotă-divertisment e de importanță cu mult mai redusă pentru cei care se interesează de viața scriitorilor. Uneori, totuși, mă voi opri și la asemenea paragrafe. Unele din acestea din urmă, fără voia mea, *au să aibă alură literară*. Asta mă jenează puțin; aș vrea ca între mine și cititorii mei, de data asta, *să lipsească meșteșugul breslei din care fac parte.* (s.n.).

Reîntorcându-ne la atelierul de creație, cităm din *Anii de ucenicie*, începutul aventurii fraților Potcoavă și a romancierului Sadoveanu. Sadoveanu intră de fapt odată cu primele lecturi din marii autori de romane istorice din secolul al XIX-lea, în marea circulație a rețetei genului, care cunoscuse apogeul odată cu romantismul și opera lui Walter Scott : totul fusese spus și în momentul când scrie Sienkiewicz, care colorează cu apologia spiritului național peripețiile și scenele de luptă din trilogia sa istorică *(Prin foc și sabie, Potopul, Pan Wolodyjowski*). Sadoveanu simte că romanul polonezului poartă cu noblețe semnul salvării țării de către șleahtă; eroii din imensa galerie de personaje fictive sunt generoși și nobili pe fundalul unei existențe rituale. În 1909, Sofia Nădejde, care traducea romanul lui Sienkiewicz, *Prin foc și sabie*, atrăgea atenția cititorilor asupra faptului că în roman "vom găsi o parte din istoria noastră. Ne învie vremea lui Vasile Lupul." Total opus, Gogol oferea tânărului moldovean o descriere colorată, cu apăsate nostalgii paseiste, intersectată de linii fantastice de esență folclorică. *Taras Bulba,* o scriere ciudată, o povestire violent romantică, prin viața liberă, aventuroasă a cazacilor zaporojeni, oferea un refugiu al spiritului apăsat de norme și convenții și, dincolo de asta, o captivantă prezență a stepei infinite. Poate sub influența acestei atmosfere, după ce trecuseră ani de la apariția *Șoimilor,* Sadoveanu scrie un articol despre istoria cazacilor, în 1937, reluând apoi apropierile în 1946, cu prilejul comemorării poetului ucrainean Taras Sevcenko: "Căzăcimea aceasta veche, de care vorbesc și cronicarii moldoveni, era simbolul vieții libere și a unui ideal de egalitate și frăție. La 1648 s-a ridicat Bogdan Hmelnițki, prăpădind boierimea leșască din Ukraina (...) " Deocamdată, încă la primele romane istorice (*Șoimii* 1904, *Vremuri de bejenie* 1907, *Neamul Șoimăreștilor* 1915) Sadoveanu trebuia definit, pentru că în textele sale fuzionau povestirea, poemul epic, balada, basmul, epopeea. Încadrarea într-un tipar îi punea probleme lui Lovinescu: "(...) nu putem totuși, conchide la o evoluție de la romantism la realism întrucât mai pe urmă, subiectele s-au învălmășit și, în definitiv, luate din fantezia populară sau din realitate, se încadrează într-o formulă unică, pe care am putea-o de pe acum numi *materialism liric* ."

Asfel pătruns în marele text al retrăirii istoriei, Sadoveanu va face *ucenicia* într-o lume în care ficțiunea se substituie treptat adevărului istoric; romanul istoric sadovenian va ajunge în epoca maturității să-și dezvăluie propriul mecanism de raportare la regulile genului: va genera o povestire cu model încorporat (Nicoară Potcoavă într-o vânătoare simbolică nu ucide lupul singuratic, Catrina Duca are ca oglindă peripețiile lui Theaghene și a Haricleei din romanul lui Heliodor), dar selecția modelelor literare sau a surselor baladești-istorice construiește prin ea însăși un portet interior al marelui creator.

Interesant este modul în care, încercând sa contureze spațiul interior al creatorului, Monica Spiridon (*Sadoveanu-Divanul înțeleptului cu lumea*, 1982), își pregătește aparatul de lectură, găsind în „ucenicia" viitorului scriitor trei coordonate fundamentale, care devin „toposuri în ficțiunea sadoveniană" (s.n.): „una cosmică – experiența naturii; reiterarea unor experiențe primordiale (lunca, vânatul)" (s.n.), „una culturală" – de aici galeria imaginară a „dascălilor" – și una „parentală" – „orbita spirituală a strămoșilor", „ultima, suprema treptă a uceniciei" – cu „rezonanță în universul ficțiunii". Pornind de la comentarea ultimelor rânduri din *Creanga de aur*, Monica Spiridon găsește o semnificație și o cheie de intrare în universul sadovenian de adâncime: „[...] finalul cărții semnifică predarea ștafetei și începutul unui nou ciclu; ideea de continuitate, de asigurare a descendenței, joacă un rol de prim ordin în idealul, în modelul conceput de Sadoveanu. [...]"

Sunt situații în care tiparele modelului romanului istoric sunt demolate de funcționarea ironiei care acționează subversiv asupra consumatorului de evocări istorice. După Vladimir Jankelevitch[1] conștiința ironică presupune un mod de a înțelege relativitatea universului și, în același timp, a propriei ființe, printr-o cuprindere simultană a tuturor posibilităților, prin această formă consacrată a duplicității: „Aproape nimic nu este atât de grav pe cât ne temem că este, nici atât de frivol pe cât sperăm să fie".

În 1992 apărea romanul lui Ioan Groșan, *O sută de ani de zile la porțile Orientului. Roman istoric foileton*, publicat, se pare, înainte de 1989 în paginile revistelor *Știință și tehnică* și *Viața studențească*, semnat cu pseudonim (*Ars amatoria*). Un coleg de generație (Cristian Teodorescu, *România literară*,26,1996), aprecia cartea ca fiind „unul din cele mai savuroase *texte cu cheie* apărute în perioada anterioară" (s.n.), în timp ce Laurențiu Ulici vedea cartea ca „o savuroasă *parodie multiplă*: de gen, de scriitură, de stil, de comportament, de moravuri, dar o parodie, ca să zic așa, originală" (s.n.). Coperta a patra a volumului își pregătește cititorul pentru receptarea unui roman istoric mai aparte: „Domnitori, curteni, călugări, oșteni, răzeși, domnițe, turci și însuși Papa sunt prinși într-o povestire de savoare epică, cu un dialog plin de vervă, *într-*o *parodie* a *stilurilor de proză, debordând de ironie* și umor, cu fine alunecări în situațiile politice contemporane" (s.n.).

Pentru cititorul care l-a găsit pe Ioan Groșan, un timp, în paginile revistei satirice *Academia Cațavencu*, umorul celor 250 de pagini este savuros, chiar dacă nu

[1] Vladimir Jankelevitch, *Ironia*, Ediura Dacia, Cluj, 1994, p. 85. Studiul urmărește și funcționarea *ironiei* în mecanismul *parodiei*: „Cu toate acestea ea este ironică prin generozitatea cu care se alătură greșelii pentru a o ridiculiza; o ruinează nu atacând-o frontal, ci indirect, dându-i o mână de ajutor, prefăcându-se a-i fi complice".

poate rămâne egal cu sine pe o aşa de mare suprafaţă şi chiar dacă ironia lui Groşan este usturătoare; efectul acumulării este *carnavalescul*[2]:

> N-am făcut nimica, păcatele mele! începu să se tânguie Barzovie-Vodă [...] Peşcheş am dat, balgi-başlâc am dat, cu leahul nu m-am încuscrit, la moscal prieteni n-am avut, pielea prostimii nu o am luat, monastiri n-am ridicat, ci numai o pustie de teatru [...] hotarele le-am păstrat, se pot vedea şi astăzi, pământul l-am însămânţat, l-am arat, l-am adus la sapă de lemn, am scos untul din el şi vi l-am trimis. Atunci, de ce, luminăţia-ta, de ce?

Cunoscând nu doar clişeele prozei istorice autohtone, dar şi gramaticile narative moderne, Groşan reconstituie colorat lumea românească a veacului al XVII-lea, căutând în faptul istoric *topos*-urile perene care să permită trimiterile la actualitate (data terminării textului este 1988). Chiar de la organizarea pe capitole, dialogul intertextual este evident scheletul romanului, dar şi culoarea lui: *„Episodul 8 – În care se aduce curată mulţămire cetitoriului şi răsar noi chipuri vrednice de ţinut minte"*; *„Episodul 17 – Drumuri sud-est europene"*; *„Episodul 18 – În drum spre Hârlău"*; *„Episodul 20 – Căldură mare la hotare"*; *„Episodul 22 – Descriptio Moldaviae"*; *„Episodul 25 – Gâlceava povestirilor cu lumea"*; *„Episodul 32 – Răsăritul semilunii. La Istanbul"*; *„Episodul 59 – Cosette"*; *„Episodul 71 – Iassy et ses habitants vă leato şapte mii şi ceva"*; *„Episodul 120 – Laus stultitiae"*; *„Episodul 146 – Amorul la Veneţia"*; *„Episodul 213 – La o Dunăre turcită"*.

În acelaşi inventar de episoade (230) regăsim şi un dialog autoreflexiv – cartea îşi discută organizarea având modele celebre de pastişat şi de parodiat: *„Episodul 31 – Un episod mai slab"*; *„Episodul 35 – Fără titlu"*; *„Episodul 87 – În care povestitorul, folosind tehnica romanului doric, arată unele gânduri ale personajelor" (s.n.)*; *„Episodul 116 – Dialog gotic"*; *„Episodul 148 – Episod de rezervă"*. Textul simulează glosările şi comentează vestitul mecanism *mise en abîme*:

> Inadvertenţă în text: sfecla a fost introdusă în Moldova după Revoluţia de la 1848"; „Nu ne aşezarăm nici aici, nu pentru că n-am putea-o face (*căci cine-l poate împiedica pe povestitor să se aşeze unde vrea*?)" (s.n.); „ci om pune cu băgare de seamă uneltele noastre pe masă, om desface maşinăria în bucăţi, iar tu să fii atent la mecanism. Toată boala merge de la personaj. Merge personajul, merge şi naraţiunea. Nu merge personajul, treci pe descriere şi e jale.

Istoria, câtă este, rămâne în planul doi şi, spre bucuria „cititorului model", jocul cu tradiţia culturală românească acoperă spaţiul romanului[3]:

---

[2] Julia Kristeva numeşte acest joc „discurs carnavalesc": „subversiune permanentă a lucrului spus, distrugere permanentă a semnului [...] care vizează să distrugă univocitatea sensului şi să-i substituie dublul". Ea adaugă ca efecte „fantezia verbală" şi *„la fatraserie"* ale căror formule înglobează „jargonul ininteligibil", „enumerarea – tendinţă de a reconstitui o serie printr-o simplă juxtapunere", „repetiţia", „juxtapunerea de cuvinte autonome fără legătură de cauzalitate". Rabelais va fi primul care va utiliza jocurile de limbaj cu efect carnavalesc, plasându-le într-o tramă narativă – în Julia Kristeva, *Le Texte du roman. Approche semiologique d'une structure discursive-*

[3] *Intertextualitatea* este o permanenţă a textelor optzeciste: pentru aceeaşi savoare a textului, ar merita amintit *Levantul*, poemul lui Mircea Cărtărescu, care traversează prin tehnica palimpsestului, poezia românească (Editura Cartea Românească, 1990).

Tătarii îi înconjură, *bătând sălbatic cu scările de lemn*"; „Eu pă matale te înțeleg, că ești în putere și *vei fi având șapte vieți în pieptu-ți de aramă*"; „Așa ne-a fost scris, s-*avem tihna vântului și nestatornicia apelor*"; „Ce folos că l-ai învățat rostirea poeticească, dacă i-am tăiat limba? *Nu era mai bine să-l fi lăsat la plug, să fi rămas acasă*?"; „sub sos stătea frumușel, cu aripile desfăcute, un pui de dropie, atât de veridic fript, că parcă *una-două zbîrr*! pe-o dugheană (s.n.).

Personajul creat de Groșan are existența constituită din detalii hilare sau grotești, împotmolit în pasta deasă a intertextualității, propunând cititorului „un pact de lectură", evident: *topos*-urile sadoveniene, de exemplu, acoperă un spațiu foarte întins: personaje recognoscibile, pelerinii care merg la Stambul și se întorc, străbat Moldova pe uscat sau pe apă, pe la hanuri, pe la *ospețe*, pe la curțile domnești, pe ulițele înguste ale Istambulului, gustând bucuriile *stepei*, într-un limbaj ritual, care pastișează retorica sadoveniană, dar și imaginea specificului românesc, aflată permanent în profunzimea textului. O poveste despre domni și mazili, despre istorie și violență în istorie, o parabolă a puterii și căderii, o imagine a intrigilor de curte și de harem, toate fixate pe clișeul peregrinilor. Este, în text, o permanentă tensiune între clișeele romanului istoric (personaje istorice și de ficțiune în date istorice și verosimile, aventuri, sentiment) și meditația asupra sensului istoriei, asupra raportului personalitate-mase în istorie și dialogul parodic și intertextual care alunecă între marii maeștrii și oralitatea de tip popular:

Călugării mergeau prin stepă, fără grăbire. Era răcoare, ieșise și luna. Ici se auzea un greiere, dincolo o furnică, *cerul înstelat era deasupra lor și legea creștinească în ei*" (s.n.); „Dar unde sunt acum toate? [...] unde-i caftanul cu care m-am caftănit? Unde-i Doamna pe care o am iubit [...] Dar unde-s albinele, sfecla, cotnarul, unde mi-e vinul, în general? Ubi sunt?"; „A cui ești din Hârlău? [...] Sunt de-a lu' Pipirig. De-a lu' Pipirig? Ăla de ținea capre-n curte? [...] Ce vorbești dom'le? Vasilica lu' Porojan ce-a trăit cu Stafidiade ce ținea casa aia verde?.

Nu putem spune că reconstituirea istorică nu există, că o lume posibilă a secolului al XVII-lea nu trăiește în text, că o filozofie a resemnării sub loviturile istoriei nu domină ca „mesaj" textul („Pleacă turcii, vin tătarii, apar moscalii. Merg moscalii, ies haiducii și cu ăștia nu glumești"). Dar originalitatea stilistică depășește reconstituirea, tema scriitorului, a naratorului ca regizor, a construcției narative cu toarte convențiile ei, a raportului autor-narator-cititor, a receptării textului, domină fabula propriu-zisă. Finalul textului este construit *nu* pentru romanul istoric pe care-l anunța titlul, ci pentru cel autoreflexiv care este înglobator:

Cât va mai dura această povestire? ne întrebau nu fără o anumită neîncredere în glasuri, întâii noștri cititori, atunci când au dat cu ochii de primele pagini ale istoriei de față. Iar noi, naivii răspundeam nu fără o anume mândrie în glas: *O sută de ani de zile! Dar nu cât va dura timpul poveștii îi interesa pe atenții noștri cititori, ci cât va dura timpul istorisirii*, sau, mai pe șleau spus, cât credeam noi că vom mai putea povesti.

În același timp, ultima pagină încheie și jocul pastișă-parodie: „Timpul se-ascute în urma noastră și-n față se-ntunecă, vremurile încep a se zgudui și firava noastră construcție epică, oprită la jumătate, la un sfert, cine mai știe, arată încă o dată ca un zid părăsit și neisprăvit".

Uneori comentariul critic sugerează *elementele de recuzită* care ar putea trimite la un gen de roman: în *Zmeura de câmpie* „tema istoriei şi a războiului nu există, ea fiind redusă la câteva rememorări disparate [...]. Războiul ca *textuare a evenimentelor* [...] şi o *formă de textualizare a istoriei*, o recuperare a ei în discurs" (s.n.); Ştefan Agopian *scormoneşte pătimaş în cronici şi hrisoave*. E limpede însă că autorul vede cu alţi ochi erudiţia fantastă, pe care o pune în pagină, fiindcă *aceasta n-are decât rolul de recuzită alegorică*; *istoria reală, adevărata istorie nu* e *prin urmare avalanşa de întâmplări crude şi amare care buimăcesc personajele*, angrenându-le în vârtejul unei apocalipse groteşti, ci forma supremă şi paradoxală a destinului: acesta face *cartea în care personajele cred că fac istoria*. Conştiinţa ironică „a bibliotecii" din care se hrăneşte textul, „farsele istorice", „pretexte epice", „jocul cu textul", transformă, după părerea autorului, toate romanele în texte şi acestea de tip *autoreflexiv*, *metaficţiuni*.

Abordările relecturii din această perspectivă dau construcţiei intertextuale (demersului dialogic) aspectul de contestare subversivă fie a centrului, fie a marginii şi maschează un discurs identitar, expresie a unei deteritorializari si descentrari ale insului care produce discursul .În mod compensatoriu. tendinţa opusă ar fi aceea ca, in calitate de om al lumii, scriitorul ca şi criticul să practice world-fiction-ul (gommage de la voie ethnique), iar romanul să practice o cautare ascunsa, compensatorie. În definirea de sine textul lasă la vedere constante în care identitatea personală îşi găseşte sprijin, constante identificabile fie in inventarul de mituri naţionale, fie in acela al metaforelor obsedante pe care le selecteaza în procesul de geneză al universului ficţional sau analitic. Criticul, ca si scriitorul de fictiune, îşi construieşte o suma de reprezentari organizate intr-o topologie textuala în care, de la un context la altul, masina textuala discursiva pune in evidenţă interesul pentru construcţia de spaţii textuale purtătoare de semnificaţii şi îşi revendică, ca obiect de studiu, o teritorialitate culturală, un spaţiu a cărui percepţie este filtrată de normele şi de convenţiile culturale active în diverse comunităţi. Într-un studiu (*Soi-même come un autre*) publicat în 1991, Paul Ricoeur definea *identitatea narativă* şi *identitatea personală,* pornind de la constatarea legăturii în chiasm dintre istorie şi fictiune şi văzând în descompunerea formulei narative o construcţie ficţională de pierdere a identităţii, cum s-ar putea identifica la prozatorii optzecişti. Astfel,discursul critic devine o ţesătura de elemente în care se regăsesc ,în egala măsură, mituri ale identitatii unei personalităţi creatoare, dar şi ale unui spaţiu cultural de aderenţă, cum este Moldova formării lui Sadoveanu sau textualismul anglo-saxon, din care pleacă modelul optzeciştilor.. Trasaturile esentiale ale universului fictional care ia naştere, ca expresie a unui individualism estetic, depăşesc modelele clasice, romantice, realiste, se întrepătrund într-o confuzie totală, impunând analizei critice o adecvare la modelul cultural şi identitar, în acelaşi timp.

Bibliografie

Caillois 2001: Roger Caillois, *Abordări ale imaginarului*, traducere din limba franceză de Nicolae Baltă, Bucureşti, Editura Nemira

Ricoeur 1991 : Paul Ricoeur, *Soi-même come un autre,*Paris, Editura Seuil

Spiridon 2004 : Monica Spiridon, *Les dilemmes de l'identité aux confins de l'Europe. Le cas roumain*, Paris, L'Harmattan

Starobinsky 2002: Jean Starobinsky, *Melancolie, nostalgie, ironie*, traducere din limba franceză de Angela Martin, Pitești-București , Editura Paralela 45.

De l'exercice d'un modèle canonique au triomphe de l'intertextualité multiplicatrice de perspective identitaire

Assumer pleinement la tradition représentait un terme de référence permanent tout comme assumer les procédés intertextuels affichés (la citation culturelle, la pastiche, la parodie etc.). Les romanciers se trouvent dans la situation d'utiliser jusqu'au bout différentes formes, d'épuiser certaines possibilités narratives, et dorénavant il ne leur reste que de parodier les vieilles histoires et les formes antérieures […] non pas un épuisement du langage ou de la littérature, mais de l'esthétique du modernisme supérieur, celui admirable, un programme non pas à répudier, mais décidément terminé […] toute convention artistique peut être éloignée, abolie, dépassée, transformée ou même utilisée contre elle-même, afin de générer des œuvres nouvelles et vitales Dans la prose roumaine de la génération '80, la dimension fondamentale est plutôt de nature *métaréaliste* : il s'agit d'un réel qui touche le dérisoire de l'existence mais en égale mesure le discours qui le commente – premièrement la fiction réaliste, mais aussi l'interprétation parodique de ses formules consacrées.

Galați, România

Contaminări literare în proza autorilor români din Ungaria

Cornel MUNTEANU

1. Ficţiune şi autobiografie
Ilie Ivănuş (1913, Alămor, Sibiu- 1999, Egerbocs, Ungaria)

Într-un interviu, luat cu câţiva ani în urmă la sărbătorirea octogenatului, Ilie Ivănuş îşi asuma un destin istratian ostracizat, căruia i-a lipsit un Romain Roland care să-l recupereze pentru posteritate. În ultimii ani, spiritul său mult prea lucid a lucrat la un manuscris, din păcate nevalorificat de comunitatea românilor din Ungaria, document pentru urmaşi, în care se pare şi-a adunat creaţia reprezentativă, cu un deosebit impact pentru conaţionalii săi. Într-adevăr, Ilie Ivănuş a avut parte de o biografie pe cât de crudă, prin violentarea copilăriei fragede (la doar doisprezece ani ia drumurile restriştei în asigurarea unui trai) şi a unei adolescenţe împovărate timpuriu de nevolnice evenimente (şcoala, munca fizică pentru existenţă, umilinţele celui fără tată), pe atât de istratiană în manifestările de "prinţ rătăcitor" pe drumurile patriei şi dincolo de ele. Nu arareori deznădejdea şi situaţiile de existenţă precare l-au adus în pragul disperării, până la gestul limită al sinuciderii, dacă o rază de speranţă ori o revelaţie interioară nu l-ar fi adus la liman. Ilie Ivănuş a fost, pe drept cuvânt, un luptător îndârjit cu viaţa şi cu oamenii ei, până la epuizare, având puterea şi resursele înaintării în viaţă cu verticalitate şi onestitate. Cărările pe care a umblat viaţa sa, între România şi Ungaria, au fost nu doar experienţe umane de întărire în voinţa de a deveni cineva , ci şi experienţe de scriitor, care a ştiut să extragă din aceste experienţe un profit ficţional, coborât în textul narativ, în nuclee epice mânuite cu dexteritatea unui autor de vocaţie. Viaţa autorului nu a fost atât o provocare umană, de verificare a puterilor şi calităţilor umane, cât o provocare a scriitorului, pentru care aventurile existenţiale devin suport narativ al aventurii scrisului. Câştigul şi pariul în această bătălie cu existenţa aparţin ultimului, împlinind destinul unui autor valoros pentru peisajul altfel destul de arid al prozatorilor români din Ungaria. În plus, vocaţia lirică, afirmată cu volumul său de debut în Ungaria, transpune în textul epic pagini de poezie a stărilor şi de atmosferă, devenind puncte-vamă care dau unitate edificiului epic.

Trei resurse importante alimentează proza lui Ivănuş, care devin şi trei surse de contact cu literatura: una vine dinspre experienţa autobiografică a copilului şi maturului, o alta dinspre experienţa profesională a ziaristului şi profesorului de mai târziu şi o a treia dinspre experienţele umane interioare (drame de familie, drame de iubire). Toate acestea se regăsesc în aproape toate schiţele şi nuvelele lui Ilie Ivănuş. Proza scurtă pe care o preferă îi slujeşte mult mai bine pentru focalizarea epicului într-un singur episod, iradiant prin multiplele deschideri şi prin posibilitatea etajării naraţiunii pe episodul de bază.

Raportul dintre ficţiune şi autobiografie evidenţiază clar contaminarea nuvelei de elemente aparţinând ultimei, şi proiecţia în fictiv a acestora, construind un alt text, hibrid în datele sale finale. Se întâmplă un fenomen de inducţie a fictivului chiar şi în segmentele biograficului, prin jocul narativ dintre o dominantă textuală, - povestirea - şi o secvenţă subiacentă, descrierea. Bucăţile *Parcă totul s-a petrecut în vis, Vlaicu Haiducul,* înscrise în această paradigmă, au în centru întoarcerea în memoria copilului la locurile natale, ale Alămorului Sibiului, la casa bunicii Bica, cu întreg arsenalul de întâmplări şi poveşti care însoţesc obiceiurile de muncă ale ţăranilor. Casa bunicii, locurile din preajmă, întâmplări din lumea ciobanilor plecaţi pe alte meleaguri cu turmele, legendele legate de unele locuri încărcate de drame şi fapte umane, toate sporesc în ficţiune, înaintând autobiografia pe etajul superior al unei naraţiuni delineare. Procesul de contaminare se produce prin jocul timpilor narativi, timpul evenimentului narat este adus foarte aproape de timpul narării, până la joncţiunea lor şi substituţia unui prin celălalt. Martorul prin care se produce acest fenomen este auditorul-cititor, care este recontextualizat la noua situaţie ficţionalizată prin proba de greutate a realului autobiografic. Starea de farmec a povestitorului se întâlneşte cu starea de lectură/ascultare a martorului. Spusele lui Zaharia lui Buhoi, poveştile lui Ion despre ciobanii alămoreni ajunşi în Medgidia (*Parcă totul s-a petrecut în* vis), legenda haiducului Vlaicu şi a morţii sale spusă de Zaharia Dinului (*Vlaicu haiducul)* beneficiază de credibilitate în real, dar şi credibilitate în fictiv, dacă nu ultima sporeşte virtutea literară a primei. Secvenţa descriptivă cu deschidere spre un simbol narativ coagulant (cerul încărcat de ciocârlii, „solii raiului aici, pe pământ" din primul text), ori cea a dealului Crucii unde au sfârşit Vlaicu şi iubita lui Ioana cu copilul nenăscut încă, se încarcă de fabulos, ştergând graniţele între biografic şi fictiv. Elementele care ţin de realul biografic (toponime, patronime) se proiectează în fictiv („vis") cu cât timpul evenimentului narat se depărtează în final de tipul narării. Cititorul-auditor al poveştii este cel care citeşte povestirea dinspre fictiv spre biografic.

O altă tehnică este cea a contaminării livreşti a textului narativ, care dă seama de statutul naratorului. Căci multe pasaje aparţinând intervenţiei directe a acestuia, prin actul confesiunii, cu mărturia stărilor de narare, aparţin genului practicat de Ion Creangă, Panait Istrati ori Rebreanu, cel din proza scurtă. La Ilie Ivănuş se simte un fior al narării din toţi aceşti prozatori, atât în mânuirea acţiunii spre un deznodământ rezolvat, cât şi în distribuţia echilibrată a secvenţelor descriptive. Finaluri ambiguizate ori suspendate, plonjând în misterul ficţional, prin schimbarea de statut a rolurilor narative (între narator şi personaj, narator şi cititor) ori prin surpriza răsturnării situaţiei iniţiale pregătite de întreaga naraţiune, ţin de jocul conştient asumat de narator al distorsiunii prin livresc.
Volume: *Dincolo de orizont* (1981), *În lumea viselor* (1991)

Vasile Roxin (1944, Micherechi- 2007, Budapesta)
Amintiri de demult (2003)

Textele în proză ale lui Vasile Roxin, din volumul **Acele vremuri de neuitat** (2004) fac parte din proza autobiografică şi memorialistică. Atât prin conţinutul ei, legat de locurile natale ori ale bunicilor săi, cât mai ales prin tehnicile narative

folosite, evocarea, rememorarea, amintirea. Față de ceilalți autori cu preferința în acest gen de literatură, și care combină tipuri de texte (narațiuni univoce, eseuri, texte combinate cu povestirea) scrisul lui Vasile Roxin este mai calm, intrat pe o albie mai liniștită, care dă sănătate morală figurilor de personaje din cadrul epic construit. Fie că e vorba de Micherechi, la care autorul se întoarce prin memoria prezentului spre cea a trecutului, fie de Salonta, casa bunicului său Belteki, popasul în memoria afectivă se face prin mai multe breșe narative. Subdivizate în secvențe-cadru, textele capătă unitate prin același regizor care orchestrează ansamblul, în tripla sa ipostază, narator-martor-erou. Aceasta face ca unele fragmente să capete și o distribuție scenică, evenimente și personaje parcă joacă un spectacol al copilăriei minunate. De aceea și narațiunea pare mai mult oralizată, prin angajarea naratorului-copil, la o vârstă în care rescrie evenimentul narat. Dispersate pe un întreg palier de evenimente-cadru, fiecare din ele aducând alte personaje și alte întâmplări și schimbând rolurile cu naratorul, construiesc o narațiune fluentă, bine articulată în datele epice. Căci avem deopotrivă și aventură, ca sugestie a unui posibil conflict de dezvoltat, dar și desfășurare pe spațiu și în timp, relații între personaje, pigmentate pe alocuri de popasuri descriptive.

Năzdrăvănii la conac (I, II)

Aceste două secvențe din proza lui Vasile Roxin degajă o caldă atmosferă patriarhală și adulmecă o liniște domestică a copilăriei, protejată de icoana bunicii, punctând câteva din momentele cheie ale aducerii aminte.Prin fiecare din acestea autorul găsește prilejul de a deschide pasaje descriptive ale locurilor, obiceiurilor și etnografiei mediului rural. Bunăoară, obicieul îmbăiatului în „ciupa" de lemn, ritualul întoarcerii tatălui cu dar pentru copil de la Șercad, ca și cel al călătoriei cu căruța dincolo de graniță la Salonta, aparțin unui univers mirific pentru memoria inocentă a copilului-martor. Narațiunea capătă, prin această voce narativă a copilului, nu doar autenticitate, ci și un plus de inedit și spectaculos. Pățania cu piciorul julit, aventura cu urcarea în turnu ori cea a ieșirii neaprobate de bunica la râpele cu iaz din spatele grădinii, soldată cu frica de câini rătăciți prin preajmă, fac parte din arsenalul unor „amintiri din copilărie" în stil teodorean. Cu iz de domnișor venit la țară, copilul Vasilică este respectat de angajații conacului bunicilor. Spirit curios și doritor a cunoaște cât mai multe despre locuri, oameni și obieciuri, Vasilică apare în secvcența dialogului cu Mihai, tăietorul de lemne și îngrijitorul casei în absența stăpânilor, nu doar un copil sociabil, comunicativ, ci știe și să devină popular în cunoașterea întâmplărilor din sat. El află de la Mihai despre soarta și rolul câinilor, care sunt pază bună pentru ogradă și grădină, despre pedeapsa aplicată unui hoț de poame din livadă. Partea primă se închide cu același personaj pitoresc, binevoitor, dar exigent, bunica, în momentul revenirii ei de la Salonta.

Partea a doua a textului continuă aventura cunoașterii locurilor, dar și aduce scurte întâmplări specifice copilăriei. Vasilică urmează exemplul lui Mihai în hrănirea câinilor, se aventurează de unul singur în livada de pomi, în vie și apoi micul incident cu răsadurile de castraveți călcate de copil, este descoperit în tentativa lui de a hrăni câinii cu zăr din cămara bunicii, reproșurile și părinteasca mustrare a bunicii (ba că nu i-a dat și câinelui Negru zăr ori că a lăsat ușa cămării deschisă și au

tras muştele la zăr), aventura bunicii care şi-a pierdut punga cu bani şi cu care s-a jucat pisica, toate acestea ţin de inocenţa calmă şi senină a copilăriei. Reacţia de uimire şi admirare în momentul când ia contactul cu odaia slugilor, cândva atelierul bunicului, devine în text prilej de oprire a naraţiunii şi activare a unei dense secvenţe descriptive a interiorului, în toate detaliile spaţiului interior. Cealaltă secvenţă, la fel de substanţială în date epice, masa în familie, pofta copilului dorit de mâncăruri bine gătite şi momentul transmiterii sarcinilor de lucru de către bunica se încadrează într-un ritual de viaţă domestică. Statutul copilului în textul narativ nu este doar unul de martor implicat în calitatea sa de erou al secvenţelor de aventură copilărească, ci şi de narator cu ochi şi simţ de copil. Pentru Vasilică, spaţiul, locurile, curgerea altfel a timpului la conacul bunicilor fac parte din starea de graţie a vârstei indiscrete. Aventurile sale devin aventuri de cunoaştere şi socializare.

Ana Radici Repisky (n.1964, Micherechi)

Cititorul volumului *Rupte din suflet* (2000) s-ar putea întreba dacă nu acest autor, prea risipit prin jurnalistică, nu ar fi produs mai cu folos spiritual şi emoţional proză scurtă. Dacă nu, poate, tocmai proza exersată în ziaristică i-a dat deopotrivă elanul şi exerciţiul necesare relansării prozatorului. Căci o memorie scăldată de lumina binefăcătoare a satului şi populată cu oameni dragi, fiecare din ei parte dintr-un întreg sufletesc, proiectate pe o lume atât de bogată în daruri de sărbătoare, dublată de un lirism aluvionar, care curge pe albia aşezată a unei naraţiuni sigure, pot face casă bună în texte, unele antologice. Dacă din prima orientare, cea a prozei autobiografice autoarea poposeşte asupra unor evenimente din viaţa familiei şi a satului, aducând în faţă figuri emblematice pentru starea de rememorare a autoarei (*Pe aripile miresmelor, O noapte fabuloasă*), recurgând la o naraţiunea monoepisodică, pentru partea de poezie a prozei pasajele descriptive îndeplinesc funcţia de personaj, acolo unde acesta se aşază într-un portret de veşnică aducere aminte (*Te iubesc, mamă)*. Ana Radici Repisky mizează pe un cititor cu valori morale solide, căruia îi solicită memoria afectivă printr-un joc textual armonic, prin schimbarea raportului dintre o dominantă şi secvenţele adiacente. Când simte nevoia unei dezvoltări pe idee, aducând eseul slujitor la cârma existenţei, proza tinde să filosofeze spontan şi percutant. Asemenea texte (*Misterul existenţei, Noi şi clipa)* survolează o stare pentru a coborî în neantul existenţial din care învăţămintele ies biruitoare la suprafaţă.

Mărul interzis al copilăriei

Două formule de proză valorifică textele Anei Radici din volumul *Rupte din suflet* (2000): pe de o parte, o proză de evocare la graniţa prozei autobiografice, cu oameni şi locuri din copilăria fericită a Micherechiului, şi proza confesivă, de eveniment trăit şi redat; pe de altă parte, cea de a doua ţine de proza analitică, cu implicaţii meditative privind condiţia minoritarului, în formula eseului narativ, cu gânduri şi stări ale intelectualului neliniştit. Primei formule îi corespunde şi o traiectorie specifică a mişcării naratorului pe claviatura înalt-senină a tonurilor calde, cu multă poezie şi mult suflet în derulare; celei de a doua, o întoarcere în gând, în

sinele interior, pentru o judecată amară uneori, dar dreaptă şi sinceră, prin povara înnobilatoare a întrebărilor grele, puse fără ocolişuri.

Textul selectat de noi aici, *Mărul interzis al copilăriei,* aparţine, prin tematică şi formulă narativă, primei deschideri a prozei Anei Radici Repisky. El se foloseşte de un rol narativ, aici gândul şi aventura Anuţei, nepoata crescută pe lângă casa bunicii, pentru a construi un text de evocare a universului intim şi casnic al copilăriei de altădată. Nevoia naratorului-Anuţa, -un narator-erou, specific prozei autobiografice-,se întâlneşte, într-un mod fericit cu nevoia naratorului matur, care aduce, în finalul textului, trecutul la întâlnirea cu viitorul, într-un simbolic schimb de obiceiuri şi tradiţii între generaţii. Autorul porneşte de la starea de graţie pe care i-o dă fetiţei locurile natale. Cadrul binecuvântat de zorii unei *„frumoase dimineţi*", cum mărturiseşte naratorul, se deschide privirii, iniţial, pe orizontala planurilor, într-un joc al ansamblului, apropiat-depărtat, înăuntru-afară, închis-deschis. Substanţa textului e alimentată de construcţia acestui topos al amintirii, adus în prezentul faptic şi al povestirii, printr-o reuşită sinteză dintre spaţiu şi timp: primul prag este cel al odăii, urmează deschiderea spre curte, străjuită de o parte de atelierul bunicului, odaia de locuit, grajdurile, iar de cealaltă, casa părintească a bunicilor. A doua secvenţă descriptivă poposeşte asupra casei ţărăneşti a bunicilor, decupate din ansamblul iniţial, cu cele trei odăi, cerdacul prejmuitor. Momentul descriptiv al casei este folosit aici pentru introducerea secvenţei narative a unei întâmplări, legate de odaia rezervată („curată"), faţă de care bunica a impus restricţii de intrare. Aici se interpune a treia secvenţă de cadru interior, echivalentă cu rânduiala tradiţională a obiectelor dispuse circular. Ori impulsul copilului curios, dar şi gustul aventurii depăşirii interdicţiei, deschide în text o mică scenă epică desfăşurată ca un nucleu de acţiune. Intrarea în camera interzisă, ni se pare, nu atât un joc gratuit al copilului, cât nevoia lui de luare în posesie a acestui univers intim. Căci popasul scurt în odaie, reacţiile şi stările complexe (privirea în oglinda din perete, îngânatul unui cântec, dansul rotitor prin odaie, entuziasmul figurii de zână sub care se închipuie un moment, dar şi uşoara teamă de a fi descoperită) fac parte din lumea lăuntrică a copilului, ele sunt feţe ale nedespărţitei unităţi dintre om şi locul său. Câtă vreme locul este ascuns privirii şi trăirii, unitatea pare distrusă, echivalentă cu pierderea conştiinţei apartenenţei la origine, familie, sat. De aceea, chiar şi privirea tainic-înţelegătoare a bunicii, care însoţeşte fata după ieşirea acesteia din odaia cu pricina, apare nu ca o mustrare-pedeapsă, ci, prin reflectare, ca un dat al vieţii umane, căruia nici chiar bunica, altădată, nu i s-a putut sustrage. Este vorba de plinul existenţial al trăirii copilăriei, un act de împlinire totală a omului. Ca să trăieşti din plin la maturitate, trăieşte preaplinul copilăriei, când copilului nu i impun obstacole şi interdicţii în cunoaştere. Fata intrând a nu ştiu câta oară în camera rezervată, ea reface în amănunt interiorul(în secvenţa descriptivă a interiorului) Căci norocul prezis de bunica, prin simbolul florilor de busuioc din odaia aleasă, e destinul însoţitor care protejează, şi nu cel care ameninţă. Iată de ce, puntea temporală între vârsta fetiţei-nepoată şi cea a a maturităţii, când o altă casă se ridică pe temelia casei bunicilor, proiectează şi destinul florilor de busuioc în bucuria comună (bunică-nepoată) a bunului avut (*„ceasul bun*"). Citim în acest mesaj al bunicii, peste timp şi spaţiu, o re-adaptare chiar a mitului paradisului pierdut, din care pedeapsa divină pentru nerespectarea interdicţiei de a mânca din mărul cunoaşterii, aplicată perechii

primare, devine aici câştigarea dreptului la cunoaştere, o recompensă pentru a asigura continuitatea dintre generaţii. Un plin existenţial, simţit şi trăit în casa bunicilor, câştigat printr-un joc nevinovat de copil, se mută în plinul durat în casa nouă a nepoatei, sub aceeaşi blândă şi înţelegătoare privire a bunicii. Structuri narative. Există un specific al textului prozei lui Ana Radici Repisky, acela de a concentra naraţiunea la datele ei esenţiale: cadru, personaje, evenimente. Secvenţele descriptive, desfăşurate sub semnul evocării, se încarcă epic, preluând rolul unor mici scene epice care anticipă acţiunea. De aceea, autoarea refuză conflictul deschis, distribuţia unei acţiuni palpitante, provocatoare de violenţe şi răsturnări spectaculoase de situaţii, în favoarea unor texte cu mare încărcătură umană pozitivă. Ele reconstruiesc un topos al amintirii, în formula unei relaţii directe între spaţiu cu valori etice şi psihologice (casa, odaia, aşezarea mobilierului, apoi ograda şi satul) şi timp parcă fără sfârşit (un timp ambiguu, specific rememorării, nedatat) tocmai pentru a-i asigura continuitatea. În acest raport, dincolo de unele inconsecvenţe în folosirea timpilor narativi (neuniformă folosirea formelor de trecut, între cele povestite şi cele întâmplate), mi se pare că proiecţia într-un prezent al narării (aici sub forma viitorului –ipoteză) al timpului trecut al evenimentelor (ce ţine de relatarea aventurii Anuţei şi implicarea ca personaj a bunicii) conduce la unitatea de ansamblu a textului, la ceea ce specialiştii numesc coerenţa textului narativ. Aceasta este dată, în planul secvenţelor de text, narativ-descriptiv, de acelaşi ton susţinut al ritmului. În ce privesc secvenţele descriptive, de semnalat că ele se încarcă de lirism şi stări afective calde, specifice scrisului Anei Radici Repisky. Un cadru umanizat prin intensă trăire a copilăriei şi a locurilor natale impune şi o curgere fluentă a frazei narative. Titlul însuşi, *Mărul interzis copilăriei* este simbolic şi traduce o parabolă a interzicerii gustării din pomul cunoaşterii din Paradis. Cuvintele se aşează calm, ca mărgelele într-o salbă, curg molatic şi luminos, cu adâncă sinceritate şi miresme îmbietoare, spre un final ca de poveste. Această unitate de stil şi timbru, de ritm aşezat, face ca textele luate în legăturile lor interne, să se continue, unele din altele, într-un edificiu epic agreabil la lectură.

2. Ficţiune şi povestirea populară

Un caz de prozator care a practicat contaminarea povestirii de formule şi structuri ale povestirii populare este **Petru Popuţa** (1931, Aletea). Contaminarea narativă se produce prin inserţia în corpul naraţiunii culte a ritualului povestirii populare, astfel încât rezultatul este o naraţiune fictivă cu material popular. Volumul *Amintiri, întâmplări, poveşti* (2006)

Bucata *Nelu*[1] (Acest text este reprezentativ pentru creaţia lui Petru Popuţa, în special, în ce priveşte arta narativă, prin alternarea tehnicilor de povestire populară cu cele de povestire cultă. Această combinaţie între cele două face posibilă transformarea textului, prin conjugarea motivelor şi simbolurilor dintr-un plan în celălalt.

Subiectul poveştii valorifică teme şi motive universale ale basmului, de la motivul călătoriei în lume pentru căutarea norocului, la răsplata pentru

[1] Petru Popuţa, *Amintiri, întâmplări, poveşti,* Editura Noi, Gyula, 2006, p.75.

dăruire şi suflet bun. Numai că acţiunea în acest text nu este plasată nici într-un spaţiu imaginar, nici într-un timp imemorial de poveste, ci se petrece într-un sat din preajma autorului, în care relaţiile dintre oameni sunt de comunicare sinceră şi solidară. Călătoria personajului în lume nu durează timp nemăsurat, ci se măsoară în zile şi după calendarul muncilor de toamnă şi primăvară. Despărţirea tânărului Nelu de mama sa se petrece în legea tradiţiei, cu binecuvântarea şi ritualul pregătirii straiţei cu merinde. Prima etapă a drumului este o luare de contact cu o muzică fermecătoare, venită de la trecerea vântului prin frunzişul copacilor, dar şi o narcoză plăcută venită dinspre un izvor tainic. A doua etapă, cina săracă şi focul într-un moment de popas când se întâlneşte cu un moşneag, care-i cere bineţe şi cu care împarte sărăcia hranei sale. Ivit de niciunde şi dispărut niciunde, moşneagul dă tânărului drept răsplată pentru bunătatea lui dorinţa de a avea hrană îndestulată şi apă proaspătă, dacă la foc va ciopli o frigare la două capete şi va ţine dopul scos de la sticlă. A treia etapă a traseului este lucrul găsit la un gospodar păcurar , pentru care lucrează cu hărnicie şi tragere de inimă. Drept răsplată- condiţie pusă de proprietar este ca Nelu să întreacă din simbria sa avutul său. Reuşeşte să-l depăşească şi să accepte s-o dea pe Marioara, fiica lui de nevastă. Ultima fază aduce aici la noua locuinţă şi pe părinţii lui şi povestea se închide cu răsplata rămasă neachitată de moşneagul trecător, bogăţie de hrană şi apă proaspătă. Cititorul constată că povestea se deschide şi spre o parabolă cu motiv religios, precum călătoria Sfântului Petru şi a lui Dumnezeu prin lume pentru a încerca bunătatea oamenilor ori, sub chipul moşneagului apărut spontan în calea tânărului.

3. Indicii de ficţiune şi efectul de real

a) indicii de ficţiune:

1. simbolistica locurilor şi a stărilor
2. suspansul şi misterul unor fenomene şi evenimente (ameninţarea lupilor, a oamenilor străini, moartea subită a unor personaje)
3. distorsiuni ale naraţiunii, prin delinearitate
4. personaje proiectate într-o aură de legendă
5. mărci ale ficţiunii: timp, spaţiu, personaje, conflict

b) efectul de real:

1. debutul naraţiunii: spontaneitatea şi reprezentativitatea secvenţei de debut
2. toponime: Budapesta, Crişul, Nyiregyhaza, Alămorul ; patronime: Onu a lui...
3. practici ale muncii şi povestitului
4. timpul evenimentului narat
5. martorul-cititor-auditor
6. secvenţialitatea acţiunii

Bibliografie

A.Volume de autori

Ivănuş 1981: Ilie Ivănuş, *Dincolo de orizont*, nuvele originale şi traduceri, Budapesta, Editura Didactică şi Pedagogică.

Ivănuş 1991: Ilie Ivănuş, *În lumea viselor*, nuvele originale şi traduceri, Budapesta, Editura Didactică şi Pedagogică.

Popuţa 2006: Petru Popuţa, *Amintiri, întâmplări, poveşti,* Gyula/Jula, Editura Noi.

Radici 2000: Ana Radici Repisky, *Rupte din suflet*, Gyula, Editura Noi.

Roxin 2003: Vasile Roxin, *Amintiri de demult,* Budapesta.

B. Lucrări de referinţă

Colta 2003: Elena Rodica Colta, recenzie, „Lumina 2003", Gyula, publicaţie a Institutului de cercetări al românilor din Ungaria Gurzău 2001: Gurzău 2001: Maria Gurzău-Czeglédi, recenzie, „Lumina 2001", Gyula, publicaţie a Institutului de cercetări al românilor din Ungaria.

Glodeanu 2001: Gheorghe Glodeanu, *Proza lui Ilie Ivănuş*, „România Km. O", Baia Mare.

Munteanu 2000: Cornel Munteanu, *Literatura românilor din Ungaria,* „Annales 2000", Budapesta, publicaţie a Institutului de cercetări al românilor din Ungaria.

Munteanu 2003: Cornel Munteanu, *Literatura românilor din Ungaria,* Revista „România Km.0".

Munteanu 2006: Cornel Munteanu, ***Literatura românilor din Ungaria,*** forme şi modalităţi de expresie, în vol. **Identitate culturală românească în contextul integrării europene,** Iaşi, Editura Alfa.

Literary Contaminations in the Romanian Writers' Literary Fiction from Hungary

This study deals with the most important phenomena of literary contaminations in the Romanian fiction written in Hungary, the relationship between fiction and autobiography, between fiction and folk stories, the proportion between fiction and reality in the Romanian prose from Hungary.

Baia Mare, România

„Moştenirea" lui Ovidiu Bîrlea într-un roman-muzeu

Georgeta ORIAN

Romanul *Şteampuri fără apă* este romanul unui folclorist de excepţie, scris cu instrumentele celui care s-a născut într-o zonă folclorică de mare complexitate, a cules, a sistematizat, a interpretat materialul folcloric, a elaborat o metodologie a cercetării ştiinţifice a acestuia, deci cu instrumentele unui specialist. Cartea se constituie într-o monografie etno-folclorică, dar are şi atribute de roman realist-istoric. Un student „isteţ" ar putea face o adevărată „cercetare de teren" numai prin simplul gest al scoaterii acestei cărţi din raftul bibliotecii: la o lungime de braţ se află o lume zugrăvită aievea, până la detaliu. Ca material didactic, romanul ar putea folosi la dialectologie, lingvistică, istorie şi istoria limbii, stilistică, etnologie-etnografie-antropologie, istoria artei şi a mentalităţilor, sociologie, dar mai ales, desigur, la folclor. Oferta interdisciplinară a acestui volum se constituie într-o carte de vizită şi într-o emblemă a ardelenismului nealterat, „moştenire" pe care Ovidiu Bîrlea[1] a lăsat-o spre păstrare într-un roman cu atribute de „muzeu".

Romanul[2] valorifică o întâmplare reală: în 1886, un grup de mineri din zona Bucium atacă locuinţa arendaşului străin al minei „Petru şi Pavel", crezându-se

---

[1] Folclorist şi prozator, Ovidiu Bîrlea s-a născut la 13 august 1917 în satul Bîrleşti, comuna Mogoş, din judeţul Alba. Urmează şcoala primară în satul natal (1924-1928), gimnaziul la Baia de Arieş (1928-1929), apoi Liceul Militar din Târgu-Mureş (1929-1937). Studiază filologia la Universitatea din Bucureşti (1937-1942), apoi este cercetător la Institutul de Folclor din Bucureşti (1949-1969), unde conduce secţia literară. Moare la 7 ianuarie 1990 la Cluj-Napoca.

Într-o privire diacronică asupra istoriei folcloristicii româneşti, alături de nume sonore (ca Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Petre Ispirescu, întemeietori fără a fi folclorişti) sau nume rezervate mai degrabă celor familiarizaţi cu folclorul, etnologia şi alte discipline înrudite (Simion Florea Marian, Ovid Densusianu, Tache Papahagi, Ion Diaconu, I. A. Candrea, I. C. Chiţimia, D. Caracostea, Petru Caraman, Ion Muşlea, Ion Ghinoiu, Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, Gheorghe Pavelescu, Gheorghe Vrabie etc.), numele lui Ovidiu Bîrlea îşi găseşte un loc binemeritat, prin proeminenţa operei, respectiv a contribuţiei sale la emanciparea acestei ştiinţe în România. Reprezentant al unei noi generaţii, Ovidiu Bîrlea continuă opera lui D. Caracostea (definitivează şi publică, după moartea acestuia, *Problemele tipologiei folclorice*, 1971) şi Ion Muşlea (definitivează şi publică *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, 1970). Opera: *Antologie de proză populară epică* (I-III, 1966), *Poveştile lui Creangă* (1967), *Metoda de cercetare a folclorului* (1969), *Istoria folcloristicii româneşti* (1974, Premiul „B. P. Hasdeu" al Academiei Române), *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti* (1976), *Poetică folclorică* (1979), *Folclorul românesc* (I-II, 1981-1983), *Eseu despre dansul popular românesc* (1982). Alte scrieri: *Urme pe piatră* (proză, 1974), *Şteampuri fără apă* (roman, 1979); *Efigii* (memorialistică-portrete, 1987), *Drumul de pe urmă* (roman, 1999) etc. Cf. Datcu 1998: 79-81.

[2] Ovidiu Bîrlea, *Şteampuri fără apă*, roman, [Bucureşti], Editura Cartea Românească, 1979, 374 p. Notă: Toate citatele sunt extrase din această ediţie. Pentru a facilita lectura, nu am mai operat trimiterile (foarte numeroase) la pagină. Structura romanului: PARTEA ÎNTÂI: *Pecuniae obediunt omnia*

inițial că mobilul acțiunii era jaful. În urma unei anchete desfășurate de autorități, se conturează tot mai clar ideea că era vorba despre o revoltă care ar fi putut avea urmări majore: minerii voiau de fapt să fure actele oficiale, deoarece se temeau că în scurt timp vor ajunge din nou slugi la „străini”. Procesul, desfășurat la Alba Iulia, se soldează cu ani grei de temniță la Gherla și Aiud, pentru participanții la revoltă. Evenimentul, relatat pe larg în presa vremii, a constituit obiect de interes pentru istorici, pe de-o parte, și pe de altă parte, a dat naștere unui puternic filon de folclor local, generând o „baladă” care circulă în câteva variante[3]. Ovidiu Bîrlea preia chiar numele unor personaje reale, certificând prin aceasta caracterul de document al narațiunii sale. De altfel, romanul a fost perceput și ca un gest de reabilitare a memoriei celor implicați[4].

Nivelul prim de lectură este puternic susținut de partitura etnografică pe care autorul nici măcar nu intenționează să o camufleze în vreun fel. La acest palier secund al cărții ne raportăm, în încercarea de a demonstra maniera elegantă în care un veritabil om de știință a înțeles să „depoziteze” o cantitate considerabilă de material etnografic și folcloric, pentru a-l salva de la uitare.

O serie de *toponime* fixează lumea fizică a romanului: Muntele sau Piatra Nigârleasa, creasta Corabia, Muntele Cetărăul, zis și Colțul Pietrii, Măgura Citera,

---

(Rabelais) (13 capitole); PARTEA A DOUA: *Mortis initium amor* (Angel Ganivet) (12 capitole); EPILOG.

În legătură cu titlul romanului, inspirat ales pentru a rămâne în memorie, ar fi interesant de reținut o „mărturie” a scriitorului, consemnată de un cercetător local: „Romanul acesta, eu aș fi dorit să aibă titlul *Valea Nigârlesii*, căci întâmplările povestite aici sunt legate de această vale, dominată de vârful Corăbiei, cel încărcat de aur. În ea se varsă Pârâul Vărsarului, Pârâul Zuzului, Valea lui Ștefan și oamenii aceștia au pătimit, încercând să-și apere «iosagul». Am dedicat cartea memoriei mamei mele, Maria, născută Costinaș, și căsătorită apoi cu șpilărul din Mogoș Mămăligani. Scriitorul Radu Ciobanu, după lecturarea cărții, a propus să i se dea titlul *Întunericul galben*. Mi s-a părut prea metaforic, deși avea mare adâncime ca sensuri. [...] Marin Preda a fost cel care a venit cu sugestia să-i dăm titlul *Șteampuri fără apă*. Tot el a fost cel care a stabilit tirajul la 10000 de exemplare. Mi-a spus că mai multe nu poate. De fapt, fără sprijinul lui Marin Preda, romanul nu ar fi apărut. Mi-a spus că a avut ca suport în susținerea publicării cărții o lege apărută în urmă cu un an, prin care foștii proprietari de șteampuri sau cei care știau zone în care apele aduc nisipuri cu conținut aurifer au dreptul să-l exploateze cu condiția de a preda întreaga cantitate la Banca Națională. Până la urmă, legea s-a dovedit a fi o «găselniță» a securității pentru a recupera și ultimele cantități de aur rămase la cetățeni. [...] După apariția romanului și epuizarea lui rapidă, Marin Preda a venit cu sugestia de a scrie volumul doi, la care eu i-a replicat că acum aș putea scrie foarte bine un roman intitulat *Apă fără șteampuri*.” *Apud.* Voicu Ioan Macaveiu, *L-am cunoscut pe Ovidiu Bîrlea*, în „Discobolul”, serie nouă, nr. 121-122-123 (126-127-128)/ian.-febr.-mart. 2008, pp. 239-250.

[3] În cartea *Aurarii din Buciumănimea Apusenilor în literatură*, este prezentat integral textul baladei *Verșul* (sau *Versul*) *Buciumanilor*, respectiv cea mai recentă variantă cunoscută, consemnată de un descendent al unuia dintre participanții la evenimente. Tot aici, opinii ale istoricilor Dimitrie Braharu și Mihai Triteanu asupra genezei baladei și ariei de răspândire, comparații între variantele cunoscute etc. Informațiile adunate de autorul volumului clarifică legătura dintre evenimentul discutat în paginile „Gazetei de Transilvania” și „Tribunei”, prin martie 1886, și romanul lui Ovidiu Bîrlea, care pornește de la baladă ca de la un punct de reper absolut autentic. Cf. Macaveiu 2003: 30-46.

[4] În câteva pagini memorialistice, o nepoată a scriitorului face o trimitere exactă: „acesta a fost mobilul scrierii romanului *Șteampuri fără apă*, de a reabilita memoria celor ce-au pierit prin închisori, unul din ei (Candinu Anii) fusese primul soț al bunicii sale, Samfiruța. Pentru acest roman s-a documentat zeci de ani. E cartea de care s-a bucurat cel mai mult și care i-a adus cea mai mare satisfacție.” Apud. Doina Blaga, *Ovidiu Bîrlea, prozator realist*, în „Discobolul”, serie nouă, nr. 121-122-123 (126-127-128)/ian.-febr.-mart. 2008, pp. 251-261.

Dealul Conţului, Dealul Tărnicuţa, Dealul Băilor din Şasa, Curmătură, Valea Nigârlesii, Arieşul, Valea lui Ştefan, Părăul Vărsarului, Valea Stălnişoara, Părăul Zuzului, Valea Abruzelului, Şipotul Crâsnicului, Valea Dosului, Valea Mureşului, Gura Cerbului, Şesul numit Groşi, Vâlcoi, Sohodol, satele Poieni, Bucium, Mogoş, oraşele Abrud, Zlatna sau „Zlamna", Blaj şi Alba Iulia etc.

Personajele sunt buciumani şi mogoşeni, oameni de-ai locului, dar şi străini. Ţupu este cel care ne introduce în lumea romanului, într-o manieră aproape balzaciană: „Pe la începutul lui mai 1884, într-o sâmbătă dimineaţa, Ţupu trecea prin pădurea de sub Nigârleasa să iasă la Curmătură." „Stăpânirea" (sau *străinul*) e reprezentată de Lukács László, proprietarul minei „S. Petrus et Paulus", de jandarmi şi de figurile din „justiţie", al căror discurs trebuie tradus în româneşte. Inteligenţia rurală se alcătuieşte din personaje ca: popa Ioan Ianc (care citeşte „Telegraful român" şi „Tribuna" ca să afle „cum mai umblă lumea" şi combină graiul buciuman cu modernisme gen „pur şi simplaminte mă scoate din nervi", „dumneata ştii ceva rezolut?", „să nu uitaţi ce v-am recomândat", „am mare necesitate să vorbim împreună", „am să te caut anumit când voi ajunge la ceva mai rezolut în problemă"), învăţătorul George Lupu „de prin părţile Bradului, care abia terminase *preparadia* din Sibiu", învăţătorul Ion Cojoc „din fundul Mogoşului" (care îşi presară conversaţia cu latinisme, „*Servus, collega eminens!*", „*Morbus senectutis*", „*Juventuti omnia facere*", „*Vivant saltatores et semper sint in flores!*", explicând că: „noi la gimnaziul din Blaj făceam cele mai multe cursuri în latină, asta înainte de revoluţia din '48 [...] pe deasupra e şi limba strămoşilor noştri"). Discuţiile importante se ţin la Crâşma lui Şuşuc (care are un tic verbal: „Mă, cum îi zâsa!"), iar din aceeaşi arie, a locului „privilegiat" de întâlnire, mai face parte şi cârciumarul Şandru lui Mendăl. Lumea romanului e populată de figuri ca: Vârtolomei, „ţiganul care face coveţi şi tarniţe", Haştileana şi Truţ, lăutari ţigani, ceteraşul Ţandilă, Cula Ştearţului („obărhoman" la „Baia domnilor"), Noanea al Todorichii, straja de la baie, Candinu lui Tioncuţ, Macaria lui Cocan, Papau, Păpăruţ, Şuntel şi Duba, „ştemparii" popii, Piştuţ, poreclit Marton, Pupurel, Irimia Cheşchii (venit nu se ştie de unde, un străin, după cum reiese şi din înfăţişarea lui: „de sub pălăria cu vârf ţuguiat şi turtit în trei muchii, cu marginea dindărăt răsfrântă, ieşeau pletele surii, crescute cum se nimerise, cum nu purtau ceilalţi buciumani"), feciori (Mionuţ, Oanea Lupului, Şăndruţu Lupului, Laia Praţii, Moisea Gheorghicii) şi fete (Linuţa Bărnoaiei, Chiva Plăcintii, Sofica Boarului, Linuţa Crâsnicului, Veronica Noanii), precum şi necesarele figuri feminine care secondează bărbaţii mai sus menţionaţi (Ievuţa lui Culă, Linuţa lui Şandru lui Mendăl, Vîrvara, Bărnoaia sau boba Chiva, Salvina lui Candin, Chiva Cutii, Ievuţa lui Piştuţ) etc. Prin nume, personajele conturează „neamul", structura ramificată şi complexă care susţine comunitatea rurală conferindu-i sens şi semnificaţie. Fiecare este „al/ a cuiva", deci o dată cu numele se stabileşte deja un prim nivel al identităţii persoanei.

Se poate lesne stabili *tipul de habitat*, deoarece ni se precizează că satul Poieni are „casele înşiruite ca mărgelele pe o aţă pe firele vâlcelelor ce se strângeau în valea Nigârlesii". Detaliile care ţin de *amenajarea locuinţei şi a spaţiului domestic* sunt generoase: „casa de lemn era pusă în lungul coastei pe o pivniţă de zid [...] curtea împrejmuită cu un palanc de scânduri [...] sub târnaţ lângă uşa pivniţei", „odaia de clocărit, iar iarna chiar de dormit", pe fondul altor elemente de decor rustic: „un

şipot de brad muced îşi ţârâia apa într-un vălău prins de muşchi pe unde nu-l bătea soarele". Arhitectura rurală este unitară şi respectă specificul zonei:

> Casele se înşiruiau cu curţile alăturate, din bârne sure ori negre ridicate pe ziduri, şi cu şindrila înnegrită de fum. Ferestrele, de două-trei palme, aveau zăbrele cu arcuri încovoiate în chipul unor frunze cu loburile răsfrânte în lături, şi dindărătul lor mijeau glastre cu flori roşii, portocalii sau vinete.

Casa lui Cula Ştearţului este „o casă mai nouă. Din bârne lungi şi subţiri, alcătuită din două aripi săltate pe un zid nu prea înalt, cu trei odăi şi un cuptor în capăt, fiind pe atunci cea mai arătoasă de pe Valea Nigârlesii". Casa lui Candinu lui Tioncuţ este veche:

> de pe treptele de lespezi mari suiai în târnaţul străjuit de stâlpi cizelaţi cu barda şi din loc în loc cu gâtuiri rotunde, iar sus la grindă se lărgeau prin cele două bocuri arcuite, adăugate de o parte şi de alta. Ferestrele mici, de vreo două şchioape, erau prinse de două rânduri de gratii înflorate ce se încrucişau. În fundul târnaţului era cuptorul de pâine, acoperit cu un rând de scânduri vârâte cu un capăt sub streaşina casei. Două uşi dădeau în cele două odăi, una mai mică, tinda în care şedeau, cealaltă mai mare, în care ţineau ce era mai de preţ.

Apare şi elementul diferenţiat, deoarece casa lui popa Ianc „era peste măsură de mare şi nu semăna cu nici una din Bucium. Clădită cu două etaje, din piatră şi cărămidă, nu avea târnaţ şi se arăta rece şi mohorâtă, părând mai degrabă un fel de cazarmă. Ferestrele regulate, multele ochiuri, priveau lumea cu indiferenţa celor de la casele săseşti de prin unele târguri ardelene."

Spaţiul domestic este definit de o mulţime de obiecte de interior, fie cu valoare practică, fie estetică: „blid de lemn", „sălăriţa", „măsăriţa", „covata", „ciubărul", „ghioaba" prin bucătărie, „plocadele şi tarniţa" pentru cal, „gromovnicul", „un ceas mare de perete, de care atârnau două lanţuri groase, în capete cu doi ştiuleţi de fier", iar în camera cea bună, de obicei, „două icoane mari, înconjurate de trei părţi de două ştergare lungi, din bumbac alb cusut cu arnici negru şi roşu pe la capete, înfăţişau pe Isus şi pe Maica Domnului. Amândoi purtau cămăşi roşii şi pe deasupra câte o haină albastră, iar capetele le erau înconjurate de două nimburi de culoarea aurului ce străluceau pe fondul întunecat al tabloului. Pe piept aveau zugrăvită câte o inimă aurie, străpunsă de o săgeată neagră pe vârful căreia mai stăruiau câţiva picuri de sânge şi amândoi ţineau câte o mână îndoită pe piept, arătând cu degetele subţiri şi lungi spre partea cea mai îndurerată a fiinţei lor care sângera pentru omenire".

Unităţile de măsură poartă acelaşi specific: „două *berbinţe* cu vin", „şase ferii de vin"[5], o „fele" de rachiu (la cârciumă), „un bolf cât un bruş de mămăligă" etc.

---

[5] În legătură cu prezenţa din abundenţă a vinului în viaţa băieşilor, un nepot al scriitorului relatează un fapt inedit: „... relatarea lui legată de «travaliul» îndelungat în scrierea romanului *Şteampuri fără apă*, dintr-o lipsă de inspiraţie, în curgerea scrisului. Simţea că nu-i ieşea ceea ce ar fi dorit, în conformitate cu exigenţele sale. După ce romanul a primit contur, cei de la Editura Minerva întârziau să-l aducă la lumina tiparului, de aceea l-a retras şi l-a dus la Editura Cartea Românească, a cărui director era Marin Preda. Autorul *Moromeţilor* a avut curiozitatea să parcurgă manuscrisul. Acesta face o remarcă: «Ovidiule, mult vin curge prin romanul tău», la care i-a răspuns în felul următor: «Buciumanii mineri, cei care scormonesc în măruntaile pământului, se bucură când scapă de primejdiile adâncului şi-şi ostoiesc firea cu un pahar de vin din cel bun adus la Bucium de peste deal, de la Ţălna, Cricău sau Şard.» După câte ştiu eu, în Bucium-Poieni, înainte de război erau nouă crâşme,

Detalii referitoare la *hrana* populaţiei sunt cele de genul „pâinea [pita] începută, [...] o halcă de slănină afumată [...], două cepe roşii", „pită, caş şi slănină afumată", „când să îmbuce, îşi aduse aminte de ceva, ieşi şi se întoarse cu o sticlă cu două păhărele", „sparse trei ouă într-un blid, le bleotăcări cu furculiţa până ce se făcu o muruială galbenă şi le vărsă peste slănină", „cocoroada [cu] umplutura gălbuie, din făină de mălai, smântână, caş dulce şi mărar" etc.

Cât priveşte *îmbrăcămintea*, femeile poartă „chişchineu" sau „broboada înnodată la spate" atunci când lucrează. *Portul popular* feminin de sărbătoare, „ca la Paşti" se compune din „poale albe ce foşneau la tot pasul, unduindu-se ca purtate de vânt, [...] pieptar cusut cu flori multe, negre şi roşii, [...] cămaşă cu mâneci largi, gâtuite din jos de cot, sfârşindu-se cu un guler înflorat cu negru. Zadia îngustă, învârstată cu portocaliu, roşu şi negru [..], perpeta neagră din faţă, de mătasă grea, cu tivituri de fir pe mijloc şi margini, domolea văpaia albului ce se revărsa de la cămaşă şi poale." Bărbaţii au ţinuta de lucru („haine de băit, pline de muruială gălbuie; cioarecii de lână, peticiţi cu piele la genunchi, se pierdeau în nişte colţoni de lână, cândva albă, ce sfârşeau în opincile gurguiate în care se zăreau obielele de pănură groasă, înfăşurate în jurul piciorului. Un laibăr soios, peticit în coate, acoperea o cămaşă albă cu flori negre la gât şi piept") şi cea de sărbătoare sau de oraş („hainele cele bune, cum făceau toţi buciumanii când se duceau la oraş. [...] o cămaşă cu flori negre cusute cu arnici la guler, piept şi mâneci, [...] cioarecii cei cu şnur albastru pe la cusături şi tivituri, [...] cizmele negre cu tureacul ştirbit dinainte în formă de v, [...] chimirul lat de-o palmă, plin de tivituri galbene, negre şi roşii, iar pe deasupra un laibăr alb de bumbac ţesut în război ca să fie mai des. [...] pălăria cea nouă de *barşon*, înfăşurată cu trei trese de mătase galbenă, cum purtau buciumanii numai în sărbători"). Popa Ianc se distinge oarecum (nici casa lui nu e ca a celorlalţi), pentru că ne-am aştepta la veşminte preoţeşti: „cizmele grele de iuft gros, îmbrăcate cu măsele de fier, din care ieşeau cioarecii albi cu şnur albastru, căci se purta buciumăneşte, cu cămaşă cu forme şi cu pieptar cusut de suciţe, iar pe deasupra un laibăr alb."

Ocupaţia specifică zonei generează o terminologie derivată din câteva cuvinte de bază: „baie" („băieş", „a băi", „băit", „băişag"), „şteamp" („ştempar"), „râznă" („râznariu"), „holoangări" („băieşi săraci, care scoteau aurul din nisipul văilor, rămas al nimănui şi al tuturor") etc., dar şi o anumită ierarhie („homan", „obărhoman"). De altfel, încă de la primele rânduri, lectorul este familiarizat cu specificul zonei, deci, implicit, cu problematica romanului: creasta Corabia „pare să fi ţâşnit deodată din pământ, de semeaţă ce putea fi pentru cât aur ţinea în măruntaie, aieptându-se să străpungă cerul, dar a rămas aşa încremenită, pesemne prinsă de blestemul înfricoşat pentru cutezanţa ei nesăbuită." Minele care vor deveni toposuri importante sunt: „Baia domnilor" („S. Petrus et Paulus"), „La lilieci", „Ieruga, cea sfredelită încă de romani", „Baia cea de apă", „Baia de la vârv", Ţâmpaurul, Hărmănia, Pureca, „Baia de la Vârtop", Siperi, Mocşi, Hanzi. Zona este străbătută de „drumuri de care şi de cărări încrucişate pe care e mânată piatra la şteampurile de

---

şapte «meserniţe» (măcelării) şi patru prvălii de coloniale (băcănii) pentru traiul bun al buciumanilor." *Apud.* Nicolae Danciu, *Amintiri despre Ovidiu Bîrlea*, în „Discobolul", serie nouă, nr. 121-122-123 (126-127-128)/ian.-febr.-mart. 2008, p. 221-225.

pe firul văii", „ori pe unde ai umbla, e plin de aur [...]. Băieşii dau mereu peste mâncături de bătrâni, galerii părăsite şi surpate, ori gropi în care s-a strâns apă verzuie, cu pete grase". Generalizări de tipul „uneori, pe sute de metri vâna nu dă nimic, decât haldină, adică sterilul ce se aruncă la gura băii pe aşa-numita pustă, alteori norocul te duce să tai în aur ca în mămăligă, mai cu seamă la împunsuri, acolo unde se întâlnesc filoanele" fac parte din elementele care construiesc atmosfera, deschizând justificarea către un anume vocabular specific zonei. Autorul provoacă prin utilizarea termenilor „tehnici" pe care, uneori, îi explică, însă alteori ţine de intuiţia cititorului să-şi ofere explicaţia, ajutat de context: forma de organizare e „târşejia", „cum numeau ei asocierea pentru exploatarea unei mine", în faţa şteampurilor „era pchişoaia, o groapă căptuşită cu scânduri", „galeria – ştiolna, cum îi ziceau băieşii", „meşterul acela le-a făcut câteva honturi, adică nişte lăzi pe roţi de lemn, pe care le împingeau râznarii de la ort până la pustă, unde le deşertau prin răsturnare", „cealaltă piatră dădea de asemenea mult aur, cam zece kilograme la tona de piatră, adică «hontu şi fontu», după vorba buciumanilor" etc. Detaliul lexical incitant ţine de o serie de *unelte şi proceduri specifice ocupaţiei*: „În marginea iazului şedea pe un boc de lemn Cula Şteartului, cu *şaitrocul* îm mâini, pe care îl legăna uşor, adică *felezuia* alesătura, cu ochii ţintă la tulbureala din el. Era un fel de troc de lemn anume făcut, la buză larg şi teşit, iar la celălalt capăt îngust şi înalt. După câteva clătinări în rotocoale mici, Culă apleca puţin şaitrocul, şi apa întulburată se prelingea în şuviţe mai subţiri ca foaia de hârtie, ducând cu sine nisipul, mult mai uşor ca aurul ce trebuia să rămână pe fundul şaitrocului". Romancierul alcătuieşte un adevărat inventar de termeni tehnici: „*hurcă*, o cutie lunguiaţă din lemn, cu scândura deasupra găurită pentru a lăsa loc apei", „cu un *dârg* întindea nisipul", „scuturăm peticele de lână în *jomp*", „*tisiguri*", „*fistău*" („ciocanul cel mare de spart bolovani"), „*crambul* băii", „*râznă*", „trase *fotraga* din marginea ştiolnei [...] era un buştean de fag, scobit deasupra ca o troacă, iar dedesubt netezit cu barda şi rindeaua pentru a aluneca mai uşor [...] cu el se scotea piatra prin ştiolnele strâmte şi scunde, unde omul nu putea merge în picioare", „*fuituitoriul*, un tub de fier cât un sfredel de lung, dar teşit pe o parte până la jumătate, anume croit pentru îndesarea umpluturii de pământ peste pulbere", „*tăplău*", „*ştiufă*", „*chinisău*", „*canceu*", „unelte de spălat la *hârloste*" etc. Există şi alte ocupaţii, desigur: în roman mai apar „ciubărari cu căruţele lor cu coviltire alburii sunând din roate cu pârâituri rotunde de vas înfundat".

Personajele sunt îmbogăţite cu gesturi specifice: „îşi răsuci o ţigară pe care o aprinse cu amnarul", „să se spele pe mâini şi pe obraz cu apa slobozită din gură în pumni, cum era obiceiul din bătrâni". Câteva obiceiuri care ţin de *gestică* sau unele *ritualuri* zilnice au aceeaşi importanţă în configurarea tipului uman: Cula şi Ţupu „se ridicară amândoi pentru rugăciune şi după ce îşi făcură cruce, şoptind cuvintele, se aşezară din nou", Mionuţ „se opri dintr-o dată şi, fără să mai aleagă locul, se lăsă în genunchi pe o traversă, se descoperi şi, cu mâinile împreunate, începu să rostească rugăciunea băieşilor la intrarea în mină. Ochii priveau ţintă în golul negru, în vreme ce buzele şuşoteau rar şi apăsat vorbele fierbinţi ale rugăciunii. [...] La sfârşit, îşi făcu o cruce adâncă, cu capul plecat şi cu palma dreaptă apăsată pe piept în semn de bună primire a rugii".

Mentalitatea tradiţională îşi alimentează rezistenţa la nou şi, implicit, puterea de autoconservare, prin concepţii mitice presărate cu *elemente de legendă*, care activează mituri ale originilor, făcând astfel apel la un alt nivel al apartenenţei identitare: muntele Nigârleasa „trebuie să fie vreo rămăşiţă din movila aceea uriaşă din care ziditorul a plămădit lumea. Cât a prisosit, a fost netezit frumos şi rotunjit spre vârf, ca să poată sta aşa, mărturie pe vecie. [...] Cine ştie, poate în vremile vechi, o mână de uriaş a tot netezit, jucându-se aşa în lutul moale: cu degetul cel mare a săpat ogaşia prin care curge acum Valea Nigârlesii, în vreme ce palma îndulcea clinurile povârnişurilor de sub Nigârleasa şi Citera". Muntele sacru ai zonei este firesc să fie populat sau aflat sub semnul unei zeităţi aparţinând pantheonului local, ca în mai toate mitologiile („Munţii mirifici (Godeanul, Retezatul, Muntele Găina, Pietrele Doamnei, Ceahlăul, Bucegii şi Parângul) erau adesea consideraţi reşedinţe ale unor făpturi mitice (demoni, semidivinităţi, divinităţi şi eroi)" (Vulcănescu 1987: 446).

O pagină memorabilă, povestire în povestire, veritabil document dialectal, este o *legendă despre Vâlva băii*[6], spusă de Chiva Cutii:

> aşa am auzit din bătrâni de unu, Şăndruţu Oiţii [...], iar zice că era fecior frumos şi harnic, nu-l tăia nime pe Buciume. Şi spun de el c-o dat iar aşa de aur mult, unde băia el, ieşea aurul ca piatra din pământ, auzi, numai bolfi curaţi de aur. Da' de-nsurat nici gând, măcar că mureau fetele după el, nici nu le băga în samă. Ş-odată la beute, vezi aşa cum apucă băieşii câteodată, s-o-mbetat, bag-sama, şi s-o nimerit unu care l-o ştiut trage de limbă. Acela l-o-ntrebat că de ce nu se-nsoară, că iacă-i trece vremea, ş-aşa, şi el o spus că nu se-nsoară-n veci, lui nu-i trebuie muiere că are pe cine să iubească. Şi din vorbă în vorbă s-o scăpat, tu, draga mea, ş-o spus că pe el îl drăgosteşte Vâlva băii, ş-o zâs că dulceaţa de la ea plăteşte cât nu-i el vrednic. Ş-o povestit el, vezi aşa-n beţie, cum aştepta la ort acolo unde lucra el singur [...], şi când o vedea numai' i se muiau picioarele de frumoasă şi scumpă ce era, nu mai putea scoate din gură nici o vorbă legănată! Şi ea, hoaţa, îşi aşternea părul pe pământ – zice că avea un păr lung până-n pământ, galben şi moale ca mătasa! – şi-l lua în braţe pe aşternutul acela şi-l drăgostea. Şi zice că el se punea pe plâns şi plângea ca un copil mic, de nu se mai putea opri. Şi ea îl întreba ce bai are de plânge aşa tare, el zicea că plânge pentru că atâta i[-i] de bine, de nu se mai poate pe lumea asta! Ş-atunci, hoaţa de ea, zice că mai tare-l strângea în braţe, şi-l săruta, şi râdea de cum plângea el, şi zice că din ce-l strângea mai tare în braţe şi-l săruta, din ce şi el se văieta mai tare! Aşa dragoste ba să mai vezi! De băit, băia iacă samă de nimic, că Vâlva-i aducea aurul gata. Şi dacă s-o scăpat şi-o povestit către acela, l-or găsit la două-trei zile zvârlit acolo în ort, mort şi cu ochii scoşi. Vezi că n-o fost iertat că se-ntâlneşte cu ea[7].

---

[6] În *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Ovidiu Bîrlea alcătuieşte o mică sinteză a credinţelor şi superstiţiilor despre această divinitate specifică zonelor miniere, pe baza informaţiilor culese din legende şi basme (Bîrlea 1976: 436-437). În *Panteonul românesc. Dicţionar*, Ion Ghinoiu precizează: „zeiţă telurică, prototip al zeiţei mamă, care însumează atribuţiile mai multor reprezentări mitice feminine din panteonul românesc. În unele legende şi credinţe, Vâlva a fost înlocuită cu Varvara, patroana minerilor, celebrată pe 4 decembrie. Ca duh al Pământului, este prezentă pretutindeni, în tot şi în toate etc." (Ghinoiu 2001: 206).

[7] Varietatea şi complexitatea superstiţiilor despre *Vâlva văilor* este evidenţiată şi de volumul *Cartea vâlvelor. Legende din Apuseni*, din care reproducem un scurt exemplu: „Era odată un om sărac. Când a mers supărat în baie, i-a ieşit Vâlva Băii îmbrăcată în alb şi i-a zis ca să nu mai fie supărat, că îl duce într-un loc bun. L-a dus într-un loc necunoscut unde era mult aur şi i-a zis să ia aur cât poate să

Aceeaşi mentalitate vehiculează, desigur, *credinţe şi superstiţii* pe care majoritatea personajelor le poartă prin roman: „din bătrâni auzise că aurul ar fi ochiul dracului, de aceea umblă oamenii nebuni după el, iar când îl zăresc nu se mai satură, şi unii chiar se îmbolnăvesc rău, de tresar noaptea speriaţi. Zice că atunci l-ar vedea pe diavol rânjindu-se la ei şi râzând de spaima lor. Băieşii mai bătrâni cu care vorbise nu se temeau de aur, dimpotrivă, se înveseleau când dădeau peste el, iar unii chiar spuneau că nu cunoscuseră bucurie mai mare. Vorba venea că aceştia ar fi legaţi pe aur şi de aceea nu mai puteau avea alte bucurii. Se mai zicea că fiecare baie de aur ar avea o vâlvă[8] care singură dă aurul după cum îi place de băieşul din ort, dar despre ea nu e bine nici cu gândul să o pomeneşti, decum să vorbeşti", „din bătrâni, aici se măsura şutul cu cât ţine o lumânare de seu, deci cam patru ore", „îşi aduse aminte de vorbele bătrânilor că nu e bine să sudui pe baie, oricâtă năpastă ar da peste tine". De altfel, ocupaţia specifică zonei generează şi justifică o mitologie specifică, complementară mitologiei ocupaţiilor. Secvenţe similare se regăsesc la Ion Agârbiceanu, în proze ca *Vâlva băilor* sau *Duhul băilor* (Agârbiceanu 1986: 213-222, 242-250).

Exemple de *material folcloric local* apar în texte aparţinând folclorului copiilor („ – Măi Conac,/ pui de drac!/ Ţine mânzu, vinde iapa!", „râs cu plâns, balegă de mânz"), strigături la cârciumă şi la joc („Nime nu şti trăgăna/ Ca hoţu şi ca curva", „Când mă taie dor de bani/ Trec dealu la Buciumani", „Hop, ţup-ţup, să mă scutur/ Să-mi sară dracii din c…"), proverbe şi zicători („se pricepea cum trebuie strâns banul cu trei noduri", „dacă mulgi din mai multe ţâţe, îţi vine lapte mai mult",

ducă la bancă. I-a mai spus că să-l vândă şi apoi să vină să împartă banii. Omul a luat aur cât a putut duce, l-a vândut şi a împărţit banii în două. Oricum a făcut, un ban nu-l putea nicicum împărţi în două. Atunci el s-a gândit că mai bine să-l ducă la Vâlva Băii. Vâlva Băii l-a întâmpinat sub formă de bătrân şi l-a dus în alt loc, într-o galerie necunoscută ce avea la mijloc un vârtej peste care era o punte. La capătul punţii l-a pus să numere banii. Când i-a spus omul că leul care era în plus l-a adus cu el, Vâlva i-a zis: - Dacă nu-mi aduceai leul şi nu împărţeai pe dreptate, te aruncam în vârtej, dar aşa, dacă ai fost cinstit, fie şi banii ăştia ai tăi." (Ioniţă 1982: 52-53).

[8] Importanţa unei divinităţi ca *Vâlva băilor*, care guvernează în totalitate mentalitatea locală, este subliniată şi de Romulus Vulcănescu, care sesizează o serie de „semantisme inedite" în configurarea unei reţele mitologice autohtone, fiind de părere că „există o categorie de semidivinităţi reprezentate de făpturi mitice tinere sau bătrâne care nu sunt provenite din divinizarea străbunilor gentilici, ci dintr-un alt strat al credinţelor, datinilor şi tradiţiilor mitice, creat de alte nevoi spirituale. Semidivinităţile la care ne referim posedă o biografie sofisticată şi o putere mitică relativ cunoscută." (Vulcănescu 1987: 335). La un alt capitol, vorbind despre *Zânele minelor. Legende*, autorul specifică: „Dintre personajele mitice pe care minerii le-au consemnat în datinile lor, astăzi aproape dispărute, cele mai importante sunt *Vâlvele băii*, în Carpaţii Occidentali, *Zânele minei* sau *Ştimele băii* în Carpaţii Meridionale şi *Duhurile minei* în Carpaţii Orientali. *Vâlva băii* este un spirit protector al băilor (minelor) şi uneori chiar al minerilor (băieşilor). Înfăţişarea ei generală, albăsau neagră, închipuie o femeie când tânără, când bătrână, care toarce mergând. Culoarea simbolizează caracterul ei, bun sau rău. De *Vâlva albă* minerilor nu le era frică, dacă nu o criticau pe ea sau mina pe care Vâlva o avea în grijă, dacă erau omenoşi. De *Vâlva neagră* minerii se temeau. Nu umblau la miezul nopţii pe cărările pe unde trecea regulat, ca să nu o turbure din mers şi să-i pocească. […] În concepţia băieşilor din Munţii Apuseni existau atâtea *Vâlve* câte băi în funcţie sau părăsite se cunoşteau. Numai că la unele băi Vâlvele erau predominant bune, la altele erau predominant rele. Şi unele şi altele cereau să fie ascultate, respectate, cinstite cu ofrande şi uneori cu sacrificii, dintre care unele chiar umane. Oamenii le neutralizau firea demonică purtând talismane la piept sau atârnând în mină însemne apotropaice şi icoane" (Vulcănescu 1987: 566-567).

„unde-i multă bogăţie, este şi multă sărăcie! Una fără alta nu se poate, ca grâul fără tăciune şi bradul fără răşină!", „fiecare îşi aşterne cum îi place") sau în fireştile elemente de *calendar popular* („să-i grijească de vaci până la Sâmedru, când hotarul devenea iar slobod", „să ţi-o gat [cămaşa] acum pe Ispas", „să fie pe prânzul bun", „de când dăduse a vorbi neîmpiedicat").

La fiecare rând aproape, romanul aruncă în joc un *lexic regional-arhaic* care l-ar face invidios sau i-ar oferi material de studiu oricărui cercetător al limbii: „calul … *smâcea* căpăstrul", „se cam întârziase cu *însămatul* de drum", „băile de aur începuseră a se *îmbuni*", „pădurea se *gătă*", „poiană numai *şovar*", „*ciuha* despărţitoare", „coastă *priporoasă*", „la lumina înecăcioasă a *ştearţului* cu *său*", „drum *ţărcuit* de două garduri de laţuri", „apa … *şopocăia*", „faţa cam *bărnace* şi împlinită", „ar fi aur pe toţi *bolhii*", „*fişaguri* cu pulbere pentru puşcăturile din săptămâna ce vine, mai ales la *ortul* cel nou, unde *băia* Mionuţ", „*foieşul* de ploaie", „*gomonul* pruncilor", „*scomârlele* dracului", „nu mi-i frică de *râncotele* tale", „citea *slovenind*", „un pahar de vinars şi-o *paclă* de tăbac", „un fum înecăcios ce trăgea a *băgău*", „prinde grofu-a mă *teremtetui* pe ungureşte", „asta fu *oablă*", „am *spesat* mult până am îndreptat baia", „suind *vintriş*", „să nu alunece pe unde era mai *costos*", „se *aieptă* a doua oară", „vârful *teomp*", „s-ar putea *chilăvi* să rămână neom", „nici cânele nu te mai cunoaşte în *potrozul* de acuma", „am fost prea *porav* pe lucru", „să rămâneţi cu buzele *drâmboiate*", calul se cere „la *cortel*", vaca se arată „tare *mărsâoasă*", câinele „*ţâţoaie* la biata mâţă", „un *mucore* şi jumătate", „tot una mă *bulguie* de cap să-i fac *cocoroadă*", „să târguiască mai multe de la *bulciu*", „*forostuindu-şi* căruţele", „viiturile au sfredelit *ştiurţurile* de pe pusta băilor", „*jigodalm*", „*a râscări*" etc.

Expresii frazeologice dintre cele mai plastice se constituie în *elemente lexicale de culoare locală,* dătătoare de oralitate, ca la Creangă („drac să bage în voi amândoi", „mă şurlui Ievuţa de numa-numa!", „mânca-te-ar altă ceea", „nu te pune-n poară cu mine", „lasă că-ţi dau eu foroame, îmboţitule ce eşti tu!", „du-te iute […], da' nu zăbăji, că prea mă taie arsura, vrăvui-o-ar!", „dracu te mai gugule", „dracu te coacă-n spuza lui, dudulană ce eşti", „uşte-l focu lui" etc.). Exprimarea licenţioasă se compune din „vorbe băloase, groase", „buruieniş", „cuvinte unsuroase". Cineva rosteşte o ameninţare către copiii care fac gălăgie („Staţi numa că pun eu mâna pe voi, mâncu-i comându' cui vă ţine!"), altcineva se ceartă cu iapa („ – Ău, că tocma acum te-o ajuns să te vremeşti, nu putuşi până pipaşi legată de salcă, dracu puie-n tine!", „îţi dau una cu bâta de-ţi pute-a mort!", „fete dracu-n năravu tău să fete"), iar un schimb obişnuit de replici între soţ şi soţie poartă aceeaşi amprentă („ – Tu dacă nu te ocoşeşti cu vorba, de bună samă crepi!; – Nu-i modru-ţi vine călcătură!; – Nu ştiu zoiu la care din noi"), chiar dacă din loc în loc se reiterează supremaţia bărbatului („Doară eu port colopu' pân-acum!").

Desigur, nu lipseşte *exprimarea gnomică*, având de cele mai multe ori ţintă precisă la acelaşi specific zonal: „Bogăţia ţine puţin, iar sărăcia e lungă, pentru că aurul vine mai mult la noroc", „Greu-i pe lumea asta când îţi bagă alţii-n blid!", „[Aurul] nu scapă aşa iute printre degete ca banul care, cum vine, aşa se şi duce" etc.

Oferta romanului este foarte generoasă. Din fiecare pagină ar fi ceva de extras, ceva de reţinut sau de subliniat. Scriitorul stăpâneşte foarte bine tehnica detaliului şi reuşeşte absolut natural să individualizeze fiecare personaj prin vorbire, atitudine,

gesturi. La final, impresia generală este aceea a firescului: la tot pasul, scriitorul nu uită să-şi ia de mână cititorul şi să-l iniţieze în această lume pe care a cunoscut-o până în cele mai fine nuanţe. Gestul de reverenţă faţă de ţinutul natal conturează un întreg imaginar mitic al originilor. Lumea aceasta încă există, aproape nealterată, şi faptul că (încă) o (mai) recunoaştem, citind astăzi cartea, îi certifică existenţa. Ovidiu Bîrlea îşi găseşte locul, cu acest roman, în rândul prozatorilor ardeleni, şi dacă, în enumerări didactice, nu regăsim numele său alături de nume ca Ioan Slavici, Ion Agârbiceanu (desigur, *Arhanghelii* şi unele proze scurte reprezintă un reper), Al. Ciura, Liviu Rebreanu sau Pavel Dan, este pentru că *folcloristul Ovidiu Bîrlea* a fost mai puternic decât *romancierul Ovidiu Bîrlea.*

Bibliografie

Agârbiceanu 1986: Ion Agârbiceanu, *Povestiri*, ediţie îngrijită de G. Pienescu, [Bucureşti], Editura Cartea Românească.

Bîrlea 1976: Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

Bîrlea 1979: Ovidiu Bîrlea, *Şteampuri fără apă*, roman, [Bucureşti], Editura Cartea Românească.

Datcu 1998: Iordan Datcu, *Dicţionarul etnologilor români*, vol. I, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Ghinoiu 2001: Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicţionar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Ioniţă 1982: Maria Ioniţă, *Cartea vâlvelor. Legende din Apuseni*, cu un cuvânt introductiv de Ion Şeuleanu, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Macaveiu 2003: Voicu Ioan Macaveiu, *Aurarii din Buciumănimea Apusenilor în literatură*, Alba Iulia, Editura Altip.

Vulcănescu 1987: Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, [Bucureşti], Editura Academiei RSR.

Ovidiu Bîrlea's "Heritage" in a Museum-Novel

The novel *Şteampuri fără apă* belongs to an exceptional folklorist, and it was written with the instruments of a person who had been born in a region so complex from the folkloric point of view, who collected, systematized and interpreted the folkloric material, elaborated a methodology of folkloric scientific research, consequently, with the instruments of a specialist. The book is an ethno-folkloric monograph, but also has the characteristics of a historical novel. A "clever" student could undertake valuable "terrain research" only by simply taking this book from the bookshelf: within an arm's length there is a whole world, depicted in detail. As didactic device, the novel could also be used in dialectology, linguistics, history, stylistics, ethnology-ethnography-anthropology, history of arts and mentalities, sociology, but especially in folklore. The interdisciplinary offer of the novel represents a symbol and an emblem of the unaltered Transylvanian essences.

Ovidiu Bîrlea finds his place with this novel among the Transylvanian prose writers, and, if we do not find his name on didactic lists near that of Ioan Slavici, Ion Agârbiceanu, Al. Ciura, Liviu Rebreanu or Pavel Dan it is so because *the folklorist Ovidiu Bîrlea* was stronger than *the novelist Ovidiu Bîrlea*.

At the same time, we intend to give shape, though the text/images, to the present situation of the folkloric "inheritance" preserved in the novel.

Alba-Iulia, România

Lucian Blaga şi Ioan Petru Culianu în context european

Emilia SPĂTARU

Există în fiecare dintre noi dorința de certitudine, de claritate deplină, de reguli care să confirme într-un mod evident ceea ce se întâmplă. De asemenea, există și o doză de incertitudine, de neclaritate, de mister. Întrebările ființei nu-şi primesc întotdeauna răspunsurile limpezi, ci se rezolvă într-un fel oarecum paradoxal: prin tăcere, contemplație, dialog cu sine. A cunoaște, a ști capătă astfel și un sens tainic ce se înscrie într-o sferă a realității protejate de sacru. Atât Lucian Blaga, cât şi Ioan Petru Culianu creează cultură sub semnul transformării continue, a deschiderii ființei spre dialog, spre ceea ce o înconjoară, deschidere însoţită de mirare şi de dorința de a cunoaşte misterul existenței. Cultura este modul specific al individului de a exista în univers. „Existența întru mister şi revelare" reprezintă un fel de a defini sensul ființării. „Cultura e condiționată de începerea în lume a unui nou *mod*, mai profund şi în aceeaşi măsură mai riscat, *de a exista*. Acest mod aduce cu sine fireşte o smulgere din imediat şi o transpunere permanentă în nonimediat, ca orizont veşnic prezent" (Blaga 1994: 172). Misterul capătă o funcție creativă şi una ontologică. Prin operele lor, Blaga şi Culianu oferă diferite moduri de înțelegere a universurilor născute din forța magică a misterului aflat sub puterea creatoare a cuvintelor sacre. Libertatea spiritului ce derivă din necuprinsul imaginației obligă la parcurgerea labirintică a jocurilor minții.

Una dintre sursele de inspirație ale lui Ioan Petru Culianu este gândirea kabbalistică reprezentată de *Cartea Creației* în care se descrie „o cosmogonie bazată pe combinarea de către Dumnezeu a fiecăror două litere dintre cele douăzeci și două ale alfabetului ebraic, ca bază a actului creator" (Gavriluță 2000: 16). *Ars combinatoria* devine pentru Ioan Petru Culianu o modalitate de înțelegere, de explicare a funcționării fenomenelor istorice şi mai ales un mijloc de operare al minții omeneşti. De asemenea, interpretarea lumii exterioare reflectată în cea interioară se poate realiza prin intermediul magiei înțeleasă de Culianu ca o Artă, ca o realitate empirică efectivă, ca o posibilitate reală de cunoaștere. Tipul de cunoaştere pe care îl presupune magia este una apofatică şi trimite la o interpretare de tip alchimic. Universul creat de magie conține libertatea de a imagina, de a comunica neținând cont de convențiile obişnuite, cotidiene. „Lucrarea Magiei constă în a apropia lucrurile între ele" (Culianu 1999: 12), de a atinge o comuniune perfectă. Fenomenul magic este omniprezent, iar descoperirea lui revelează o zonă sacră a existenței.

Originile magiei se confundă cu cele ale omului, căci cele mai vechi practici ale actelor magice țin de începuturile istoriei umane. Prima atestare a termenului „magie" apare într-o inscripție a lui Darius zis Behistan, dar semnificația cuvântului începe să se dezvăluie abia la Herodot, când aflăm că magii, denumiți „Magoi",

reprezintă o „castă, un trib distinct şi aparent autonom” (Servier 2001: 25). Aceştia nu deţin o putere materială, ci una spirituală, putere care atestă, în fond, adeziunea la un anumit sistem de valori non-perisabile, eterne, adeziune care presupune trecerea dintr-un plan profan într-unul sacru. Magia recunoaşte existenţa unor puteri supranaturale, impersonale sau individuale, însufleţite, puteri ce pot intra în stăpânirea omului dacă acesta este capabil să respecte anumite interdicţii ce ţin tocmai de trecerea într-un plan superior valoric.

Magia se dovedeşte a „fi o practică străveche şi o artă pe care o stăpâneau nişte iniţiaţi (preoţi, şamani, sacerdoţi, păgâni etc.) strâns legată de religiile naturiste şi de o concepţie mitologică asupra lumii” (Evseev 1998: 243). Raportarea la gândirea Celuilalt, viziunea asupra lumii şi asupra locului omului în lume stau, într-un anumit fel, la baza magiei.

Trăirea pe care magia o presupune este o trăire „întru mister”. „Ieşirea dintr-o stare negativă se produce cu ajutorul gândirii mitice. Expresia grecească ce denumeşte această metodă este *orthe doxa*, iar rezultatul la care duce pe cale de iniţiere sau revelaţie este mitul” (Fântâneru 1938: 9). Rolul esenţial al mitului este acela de a converti misterul existenţei. Pentru Lucian Blaga, misterul reprezintă lumea tăcerii iniţiale, lume ce are darul de a hrăni întreaga operă a scriitorului. Omul nu poate avea acces la o cunoaştere deplină, completă. A sta sub semnul misterului echivalează şi cu un mod de a crea, de a da naştere unui univers superior realităţii. „Conceptul de mister are atât un aspect ontologic, cât şi unul gnoseologic. Pe de o parte, misterul desemnează un referent ontologic: existenţa ca tot. În cadrul misterului existenţial, Blaga distinge două grade de consistenţă ontică: misterul existenţial central (pe care îl va defini ca Marele Anonim) şi misterele existenţiale derivate” (Braga 1998: 53). Dorinţa de a revela misterul este permanentă, se constituie într-o atitudine umană fundamentală.

Misterul constituie un simbol al fondului magic ale cărui atribute sunt ireductibilitatea şi iraţionalitatea. Ceea ce este înconjurat de mister apare ca ilogic, fantastic. Imaginarul născut din forţa misterului cere un alt tip de abordare. Blaga distinge între cunoaşterea luciferică şi cea paradisiacă, încercând să explice că individul îşi poate însuşi atât raţionalul cât şi iraţionalul, atât partea vizibilă cât şi cea invizibilă a lumii. Se propun astfel două moduri de abordare a necunoscutului: unul pozitiv, ascendent, afirmativ şi unul negativ, descendent. Cunoaşterea negativă are în centru ideea de mister capabilă să transceandă orizontul finit. Ceea ce separă omul de Marele Anonim nu poate fi depăşit decât prin „idei negative”, prin acoperirea obiectului, prin mărirea dozei de necunoscut.

Magia este prin excelenţă arta de a citi misterele, fenomenele oculte, inexplicabile. Pentru a înţelege astfel de lucruri este mai ales nevoie de o deschidere a fiinţei către misterul creaţiei. Pornind de la magie ca act de înţelepciune revelat lumii, Giordano Bruno vorbeşte despre magia divină, care cuprinde minunea creştină, magia fizică (sau naturală) şi magia matematică sau artificială ce se foloseşte fie de numere (asemenea aritmeticii), de figuri şi caractere (asemenea geometriei), fie de vraja prin privire (asemenea opticii) (Muchembled 1997: 18). Ioan Petru Culianu propune, având ca punct de plecare distincţia lui D.P. Walker între magia subiectivă (care operează asupra subiectului însuşi) şi tranzitivă (care acţionează asupra lumii înconjurătoare), împărţirea magiei în două mari clase: magia

intersubiectivă și cea extrasubiectivă. Primul tip de magie se manifestă fie între specialiști, între cunoscătorii actelor magice, fie între un specialist și un necunoscător, neinițiat. Al doilea tip de magie propus de Culianu este echivalentul magiei generale cu caracter tranzitiv. Magia intersubiectivă deține o variantă specială: magia intrasubiectivă în care magicianul este propriul pacient. Rolul acestei magii este de a curăța pneuma, adică acea realitate care mediază între trupul și sufletul omenesc. Pneuma acționează asemenea unei oglinzi cu două fețe sau a unui *Janus bifrons*. Forțele care generează fenomenul magic sunt organizate după anumite legi, fapt ce demonstrează funcționarea magiei ca un adevărat sistem, Frazer distingând două principii în care își are originea orice fenomen magic: legea contactului, respectiv legea similitudinii.

Magia poate fi definită și ca un act de credință. Din acest punct de vedere este pusă în discuție problema religiei. Actele magice și cele religioase reprezintă forme ale gândirii umane. În epocile timpurii ale istoriei umanității, funcțiile de preot și mag nu cunoșteau nici o diferențiere, de cele mai multe ori fiind combinate. Astfel, se poate spune că orice început se află sub semnul misterului, al sacrului simțit ca putere creatoare.

Arta magiei, transmisă din generație în generație, obligă la un anumit mod de comunicare guvernat de jocul serios al participanților învăluiți în mister. Lucian Blaga și Ioan Petru Culianu se raportează în operele lor la noțiunea de magie înțeleasă fie ca fond sacru generator de forțe creatoare, fie ca o adevărată artă. Misterul trebuie protejat, învăluit sau, dimpotrivă, trebuie înțeles în însăși substanța sa. Scriitorul, creatorul de lumi imaginare, devine un magician care încearcă să-și spună povestea aventurii cunoașterii, călăuzindu-și cititorul prin labirintul fantastic al visului, al imaginației. Opera în sine poate fi privită ca un mister ce se cere dezlegat de cititor. Textul creat își dispută o realitate, de data aceasta cu un caracter sacru, căci "evenimentele" ce-i dau consistență se înscriu într-un registru special ce trimite ființa umană către rememorarea unui timp inițial, mărturie a unei experiențe ce are o valoare creatoare, plină de sens. Magia lumii ficționale constă în libertatea imaginației, în supunerea la regulile creației prin joc pe care le oferă cititorului. În acest fel existența umană este reevaluată, reinterpretată, restabilindu-se un echilibru pierdut sau doar uitat.

Bibliografie

Blaga 1994: Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Editura Humanitas.

Braga 1998: Corin Braga, *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, prefață de Nicolae Balotă, Iași, Editura Institutul European.

Culianu 1999: Ioan Petru Culianu, *Eros și magie în Renaștere. 1484*, traducere din limba franceză de Dan Petrescu, prefață de Mircea Eliade, postfață de Sorin Antohi, București, Editura Nemira.

Culianu 2003: Ioan Petru Culianu, *Iocari serio. Știință și artă în gândirea Renașterii*, traduceri de Maria-Magdalena Anghelescu și Dan Petrescu, postfață de H.-R. Patapievici, Iași, Editura Polirom.

Evseev 1998: Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord.

Fântâneru 1938: Constantin Fântâneru, *Poezia lui Lucian Blaga și gândirea mitică*, Colecția Gând Românesc.
Gavriluță 2000: Nicu Gavriluță, *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale*, prefață de Moshe Idel, Iași, Editura Polirom.
Muchembled 1997: Robert Muchembled, *Magia și vrăjitoria din Evul Mediu până astăzi*, traducere din franceză de Maria și Cezar Ivănescu, București, Editura Humanitas.
Servier 2001: Jean Servier, *Magia*, traducere de Bogdan Geangalău, prefață de Nicu Gavriluță, Iași, Editura Institutul European.

Lucian Blaga et Ioan Petru Culianu dans le contexte européen

Chaque personne a, au tréfonds de soi-même, le désir de trouver des certitudes, des règles qui expliquent ce qui se passe autour de nous sans que l'on puisse en douter. On a aussi une dose d'incertitude, de vague, de mystère. Les questions de l'être ne reçoivent pas toujours de réponses claires, leurs solutions étant paradoxales: le silence, la contemplation, le dialogue avec soi-même. Connaître acquiert ainsi un sens mystérieux, caché, qui s'inscrit dans une sphère de la réalité protégée par le sacré. Ioan Petru Culianu, tout comme Lucian Blaga, crée de la culture sous le signe de la métamorphose infinie, de l'ouverture de l'être vers le dialogue, vers ce qui l'entoure, ouverture accompagnée par l'étonnement et le désir de connaître le mystère de la vie. Donc, la culture est une manière originale de vivre de l'individu.

Ioan Petru Culianu emploie *ars combinatoria* comme un moyen de comprendre, d'expliquer le fonctionnement des phénomènes historiques et surtout un moyen d'agir de l'esprit humain. L'interprétation du monde extérieur reflété dans le monde intérieur peut se faire par l'intermédiaire de la magie, considérée par Culianu comme un Art, une réalité empirique, une possibilité réelle de connaître. Le type de savoir que la magie implique est un savoir apophatique qui renvoie à une interprétation du type alchimique.

La vie que la magie suppose est une vie „dans le mystère". Pour Lucian Blaga, le mystère représente le monde du silence originaire, un monde qui nourrit de sa sève tous les oeuvres de l'écrivain. L'homme n'a pas d'accès au savoir complet. La vie est l'objet du savoir, le désir d'avoir une révélation étant universel et fondamental.

L'art de la magie, transmis d'une génération à l'autre, oblige à un certain type de communication: régi par le jeu sérieux des participants entourés de mystère. Lucian Blaga et Ioan Petru Culianu traitent dans leurs oeuvres de la magie comprise soit comme source sacrée d'où jaillissent des forces créatrices soit comme un véritable art. Le mystère doit être gardé ou, au contraire, son essence doit être comprise. L'écrivain, le créateur de mondes imaginaires, devient un magicien qui essaie de raconter son aventure du savoir, guidant son lecteur à travers le dédale fantastique du rêve, de l'imagination. L'oeuvre peut être comprise comme un mystère que le lecteur doit déchiffrer. Le texte créé revendique une réalité à caractère sacré, car les événements qui forment sa substance s'inscrivent dans une sphère spéciale qui invite l'être humain à se rappeler un temps originaire, preuve d'une expérience qui a une valeur créatrice, une signification. La magie de la fiction est la liberté de l'imagination, le respect des règles de la création par le jeu qu'elle offre au lecteur. De cette manière, la vie humaine est réévaluée, réinterprétée, on regagne un équilibre perdu ou seulement oublié.

Onești, România

ETNOLOGIE

Restructurări ale textului folcloric în teatrul călinescian

Anca Doina CIOBOTARU

Fără a ne lansa în studii comparative incomplete sau forțate, readucem în atenție faptul că și George Călinescu a abordat genuri literare diferite: poezie, proză, publicistică și, nu în ultimul rând, dramaturgie – destul de puțin cunoscută. Aflat, în mod evident, în umbra romancierului sau a exegetului, dramaturgul oferă surprize livrești generoase celui care știe să se bucure de asocierea ludicului cu erudiția. Într-un moment în care conștiința civică și memoria colectivă a românilor era manipulată (într-un mod mai mult sau mai puțin vizibil) și cenzura funcționa după reguli greu de acceptat de spiritele creatoare, Călinescu le-a vorbit semenilor despre tiranie, abuzuri, absurditatea totalitarismului, slăbiciunile și patimile lumești – altfel spus, despre viață – prin … păpușă. Din această perspectivă, putem considera piesele sale tribună de susținere a ideilor sintetizate, uneori, în forma unor gânduri publicate în paginile revistei „Contemporanul": „…Mergem la teatru, ca să fim sinceri, spre a vedea evenimentele, cum unul se ceartă cu altul, cum se încaieră oamenii între ei, ce spune cutare și ce răspunde cutare, ce iese din această gâlceavă. Teatrul este pentru noi" (Călinescu 1964: 948).

În dramaturgia călinesciană, dihotomia comic-tragic dispare, fiind topită în destinul unor personaje metaforă cu rădăcini adânci în universul mitic al românilor, în lumea basmelor, fapt firesc, întrucât acest tip de creație populară este considerat a fi „un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală etc. Caracteristica lui este că eroii nu sunt numai oameni, ci și anume ființe himerice, animale" (Călinescu 1965: 9). În spatele eresurilor și al ironiilor amare se ascunde dorința de a demasca nonvalorile și falsitatea; textele sunt răsturnate, demitizate, totul părând a viza demascarea minciunii și a imposturii. *Fluturele, Irod Împărat, Brezaia* sunt doar trei exemple ce au drept punct de pornire resursele folclorice devenite pretexte de exprimare a unor astfel de idei. Pentru început, să ne oprim asupra subiectului propus în piesa *Fluturele*. Trama ne este înfățișată sub forma unei imagini răsturnate, într-o oglindă magică, a unei sinteze de basm tradițional în care trei Zmei, de pe celălalt tărâm, se căznesc să cucerească trei frumoase pământence.

> Zmeul este o ființă infernală, trăind pe tărâmul celălalt, dorința lui de împerechere cu o fată de om aduce aminte de însoțirile zeilor elini cu muritoare, cu deosebirea că zmeul însuși e pieritor și în general o ființă fragilă, în ciuda înfățișării sale teribile (Călinescu 1965: 10-11).

Granița dintre tradiție și forma propusă este permeabilă și elastică, adoptând configurații diverse și neașteptate. Dincolo de traseul conflictului, prozodie sau limbajul utilizat, apropierea de structurile folclorice este demonstrată și de modelele feminine propuse și relațiile instituite între ele, între ele și celelalte personaje.

Protagoniştii ne introduc în atmosferă păcălindu-ne că suntem într-o poveste cu rețetă clasică; iată un exemplu de astfel de discurs oferit de Ileana Flutureana: „...Fost-am trei fete de-mpărat/ Pe care trei zmei le-au furat./ Una-i în codrul arămiu, A doua în cel argintiu...”(Călinescu 1986: 145) Utilizarea versurilor aduce cu sine concentrarea mesajului şi, implicit, solicitarea atenției receptorului – aspect determinat de ritmul alert impus succesiunii episoadelor tramei.

Disputa dintre Ileana Flutureana şi Zmeoaică se înscrie în linia tradițională, cele două personaje dovedindu-se a fi caractere feminine puternice, care fac tot posibilul pentru a-şi menține influența asupra Zmeului. Modelul relației instituite între ele este unul vechi: noră – soacră, reflectat de basmele româneşti (şi nu numai) în imagini expresive. Zmeoaica propusă preia din literatura populară (alături de limbaj) caracterul belicos şi capacitatea de a detecta mirosul de om. Lupta implică manipularea şi dominarea emoțională a celui vizat. Zmeul trebuie să aleagă; orice decizie este însă extrem de dificilă, pentru că îl aruncă într-o plasă împletită din sentimentele nutrite față de familie (mamă, frați) şi cele erotice. Dragostea şi datoria sunt (pentru a câta oară în literatura lumii!) în război. Punctul maxim al presiunii psihologice este marcat de sacrificarea celor doi frați ai săi. Protagonistul acceptă actul de trădare – al lui (în raport cu familia) şi al Fluturenei (față de el) ca pe o fatalitate; iubirea îşi caută echivalentul în fratricid, ca o zeitate păgână însetată de sânge.

Distanțarea față de sfera de influență a folclorului este marcată de plasarea eroilor într-un spațiu al amăgirilor, mai mult sau mai puțin conştientizate (eroii poveştilor populare manifestând, în cele mai multe situații, pragmatism). Un triunghi tragic legat de iluzia iubirii: Ileana Flutureana se amăgeşte că Făt Frumos o iubeşte, Zmeul se amăgeşte că, dacă îi va îndeplini toate dorințele, juna îi va deveni soață tandră şi credincioasă, Făt Frumos îşi imaginează că Ileana va fi veşnic sub vraja erotismului pe care îl degajă. Dragostea acționează asemeni unei himere care îi atrage pe toți şi-i determină să ia decizii iraționale. Protagoniştii, însă, nu sunt oameni obişnuiți, cu identități banale, ci simboluri ale puterii din două lumi incompatibile – cea a muritorilor şi cea a Zmeilor. Apropierea este imposibilă, dar Zmeul sfidează orice sfat; sentimentele sau doar anume instincte îl fac să nu asculte nici un avertisment. Eforturile mamei sunt inutile, parabolele nu au nici o rezonanță:

> Eşti prost, ca orice zmeu, fătul meu,/ Scoți flăcări pe gură şi zbieri ca un leu,/ Dar e de-ajuns să simți o omoaie/ Şi te faci mai blând ca o oaie. [...]/ Ehei, de-un mic vierme şi cedrul se uscă,/ Elefantul doboară oşti şi nu poate strivi o muscă (Călinescu 1986: 143).

Cuvintele devin arme parodice, disimulate în pilde, blesteme sau declarații de iubire. Zmeoaica-mamă îşi revarsă disperarea în bocete împletite cu blesteme, asemenea oricărei femei de la țară aflată în situația de a-şi îngropa fiii: „Feciorul meu, drăguțul meu, viteazul zmeu,/ Pierişi cu zile, mândrețe de zmeu,/ Sorbi-te-ar apa, Ileană Flutureană,/ Scorpie gingaşă şi vicleană” (Călinescu 1986: 147). Tandrețea şi furia se împletesc în versurile ce par a fi desprinse dintr-o culegere de texte folclorice, sentimentele crescând în intensitate odată cu numărul victimelor făcute de frumoasa pământeancă. Cu multă abilitate însă, autorul răstoarnă toate valorile tradiționale şi raporturile obişnuite din lumea idilică a basmului dând o notă

subversivă textului. Flutureana ascunde în spatele gingăşiei o puternică forţă de manipulare. Farmecul fragilităţii aparente devine armă mortală în faţa căreia zmeii fraţi nu au nici o şansă. Relaţia BINE-FRUMOS-ADEVĂR, în acest caz, nu mai funcţionează, autorul abandonând, deopotrivă, atât canoanele estetice proprii folclorului, cât şi pe cele morale. Dorinţa Zmeului de a o avea soaţă pe „minunata făptură" este atât de puternică, încât frizează patologicul; iubirea îl face vulnerabil. Acţionează într-o stare de hipnoză; nici un preţ nu i se pare prea mare, nici o cerinţă suficient de absurdă pentru a o refuza. Prin atitudine şi modul de manifestare al sentimentelor, ne aminteşte de povestea miticului Rāvana care şi-a distrus familia şi regatul pentru că nu a avut puterea şi înţelepciunea de a renunţa la Sita. Norocul şi slăbiciunile zmeilor stau sub aceleaşi semne stelare, indiferent de timp şi spaţiu. Asocierea ne aduce în atenţie faptul că puterea socială şi forţa fizică topite de dorinţele erotice, femeile cu chip angelic transformate în prezenţe fatidice sau paradoxul crimei săvârşite în numele iubirii pot fi întâlnite în toate timpurile şi în toate culturile. Deşi are un moment de ezitare atunci când propria viaţă este pusă în pericol, pasiunea bolnăvicioasă va învinge instinctul de conservare. Moartea devine alternativă la o viaţă lipsită de fiinţa iubită. Scuturat de frisoanele ultimelor clipe, mai are puterea să spună: „...Cu fior începe să mă scuture./ Cu bine vă las... fericit c-am murit de boală de ...fluture". Deşi ideea „bolii de fluture" ne apare ca o nouă faţă a morţii acceptată ca nuntă a celor nenuntiţi, ideea maladiilor provocată de dragoste este prezentă în mod frecvent în folclorul românesc, şi nu numai, exemplele la care am putea apela fiind extrem de numeroase. În acelaşi timp, obiectele cu proprietăţi speciale ce ascund vieţile zmeilor şi metamorfozele sporesc farmecul şi dramatismul situaţiilor prezentate. Asocierea viermelui cu mărul de sidef vine să ne sublinieze ideea crimei - pomul fiind, în cultura noastră, simbol al pomului vieţii (Axis Mundi) iar fructul al erotismului; melcul de aur cu douăsprezece coarne, la rându-i, constituie o „întruchipare a principiului feminin (cochilia) sau a ambivalenţei sexuale" (Evseev 2001: 114).

Faptul că zmeul îndrăgostit îşi ascunde puterea într-un bob de piper care se dezintegrează doar în foc ne evocă ideea de embrion încătuşat care are nevoie de purificare pentru a putea genera o stare nouă. Astfel, crimele ne apar ca metamorfoze prin intermediul cărora se acumulează tensiuni. Se va contura o atmosferă ce o va determina pe Ileana să îşi schimbe, în mod radical atitudinea: cuprinsă de remuşcări, îngenunchează şi cere iertare celui ce a încercat „să-i facă pe plac" cu preţul vieţii. Reinstaurarea aurei mitice asupra Fluturenei fusese anticipată de un moment de ezitare în îndeplinirea misiunii încredinţate de către Făt –Frumos până la capăt: „Ai suflet de fier./ Nu mă-dur la moarte să trimit o fiinţă/ Care către mine a avut credinţă./ Are ochii negri, e trist, neguros,/ Sfios cu femeia./ Îl găsesc frumos" (Evseev 2001: 149), este astfel împlinită. Ordinea morală pare reinstaurată. Replica vine însă tăioasă: „A, suferi şi tu de perversitate,/ Cum zice Othello cu multă dreptate" (Evseev 2001: 149).

De data aceasta, Făt - Frumos nu mai este salvatorul ce vine, încununat de aura victoriei, pe cal alb; prin întâlnirea cu Zmeul el nu-şi mai demonstrează calităţile de erou, nu-şi mai desăvârşeşte iniţierea în tainele sensurilor existenţiale; dimpotrivă – este rece, calculat, profită de naivitatea şi pulsiunile erotice ale fetei. Făt Frumos este coborât de pe soclu; momentul de demascare, de demitizare, este, în

egală măsură, şi unul de reapropiere de lumina tradiţională a basmului: frumuseţea fizică a fetei se reînsoţeşte cu virtuţile morale; se reconstruieşte atmosfera mitică, subliniată şi de poziţia fatidică a Zmeului ce conferă fetei rol misionar - prin ea se împlineşte un destin implacabil: „Mor, mamă. Nu urla. Pe lume când m-ai pus/ Ştiai că orice zmeu cade de om răpus" (Evseev 2001: 149). Cuvintele sale devin avertisment pentru oricine îndrăzneşte să treacă de limita obişnuitului, să iasă din ordinea comună a zilei: aparţinem unei identităţi matriciale, ne naştem sub semnul unei stele în a cărei lumină rămânem captivi; ieşirile în afară sau încercările de unire a lumilor au final tragic. Tot ce este împotriva spiritului locului nu poate fi îngăduit. Fantasticul devine pretext de reflecţie asupra valorilor ce guvernează ordinea morală, a raportului dintre emoţie, raţiune şi instinct detaşându-se, în acest punct, de matricea de sorginte populară în interiorul căreia textul a fost conceput. Aspectul nu trebuie privit însă ca o destructurare, înţelegerea subtextului fiind determinată de statutul său *dramatic* şi (în mod necesar) raportată la contextul scrierii şi receptării sale. Cunoaşterea faptului că primii receptori (dar şi interpreţi) ai textelor pentru păpuşi erau intelectuali, specialişti în hermeneutică şi tainele slovelor, ne poate ajuta să intuim substratul subversiv al acestora. Anii cincizeci – şaizeci, ai veacului trecut, au fost marcaţi de dihotomii false (spre exemplu, cei cu „origine sănătoasă" şi cei fără) ce au plasat societatea românească într-un con al intoleranţei şi al valorilor răsturnate. Trama adusă în atenţie este centrată pe ambivalenţa caracterelor, pe incapacitatea fiinţei umane de a se defini exclusiv prin oniric sau malefic, indiferent de statutul socio-cultural pe care îl are, indiferent de sistemul politic în care trăieşte. Astfel, basmul devine unicul spaţiu în care putea funcţiona libertatea de a pune sub semnul întrebării absolutismul trăsăturilor caracteristice celor două personaje care se înfruntă.

Problema *autenticităţii* basmului poate constitui subiect de analiză şi polemică; în acest context, putem recurge la argumente oferite de estetul Călinescu:

> Neautentic este un basm redactat, din pură imaginaţie, de un autor cult la masa lui de scris. Când însă basmul a fost auzit din gura unui om din popor, sau a fost combinat din elemente existente în culegerile anterioare, chestiunea autenticităţii e mai dificilă şi reclamă o analiză atentă de conţinut şi formă (Călinescu 1965: 303).

Analiza formei şi a conţinutului ne impune inventarierea elementelor de sorginte populară: identitatea personajelor (Zmeu, Zmeoaică, Făt frumos, Ileana), psihologia personajelor/ structurarea caracterelor, tipul de relaţii instituite, prezenţa obiectelor cu proprietăţi speciale, metamorfozele. Ele devin instrumente de mascare a ideilor şi demascare a realităţii, resurse de expresie şi căi de comunicare. Din ficţiune transpar umbrele realităţii, discursul ascute tăcerea, metafora distruge imaginea oglindită, pentru a-i da o nouă identitate, esenţialul îşi găseşte refugiul în fantastic şi în ludic. Astfel, păpuşa apare ca formă ideală în care se reîntrupează astfel de idei. Parafrazând, putem spune că „astfel dramaturgul speră să găsească drumul spre inconştientul spectatorului, încercând să dea expresie concretă, în acelaşi timp, *sufletului individual şi colectiv*" (Rusu 2006: 49). Măsurarea gradului de subversivitate a unui astfel de text constituie un demers imposibil, doar autorul ar putea fi cel care ar putea confirma sau infirma o astfel de intenţie; totuşi, valorile

simbolice ale personajelor implicate în conflict indică o astfel de direcție interpretativă. Nu doar puterea de transmitere a ideilor și emoțiilor proprie păpușilor l-a determinat pe Călinescu să le asocieze cu esența structurilor folclorice ci, mai ales, puterea de disimulare a lor. Satira îmbrăcată în joc capătă forme ce pot fi confundate cu inocența, naivitatea, iar realitatea, brutală sau cenușie, devine tulburătoare, dar nu vinovată. Precizările spațio-temporale își pierd utilitatea, iar acuzele își pierd fundamentele.

O asemenea premisă ne poate oferi o nouă perspectivă asupra pieselor inspirate din jocurile de măști populare: *Irod Împărat* și *Brezaia*. Ambele aduc în fața spectatorului personaje întâlnite în alaiurile din Moldova și Muntenia, dar *Brezaia* dezvoltă un conflict nou, imaginează o poveste neștiută a lui Irod Împărat care, ajuns la bătrânețe, decrepit și singur, își caută nevastă. Sfetnicii Chițimia și Vrabie au o singură soluție: să îl însoare cu Brezaia (adică cu o capră). Astfel pare a-și primi pedeapsa pentru uciderea pruncilor. Moartea, cu chip de călugăriță, îi dă târcoale, îi bântuie somnul și nu îl lasă să uite. Căsătoria marchează un nou început, o salvatoare rupere de vechi, asocierea sa cu Brezaia având menirea de a da nu doar ritm dramatic tramei ci și semnificații sporite acesteia, cunoscut fiind faptul că uneori Brezaia era însoțită de un bărbat denumit „brezoi", având ca atribut un falus de lemn.

> Numele ritului și personajului, provenit dintr-o rădăcină tracică sau indo-europeană comună, cu semnificația de pestriț, costumația și întreaga desfășurare a jocului atestă caracterul unui rit de fertilitate și fecunditate, iar personajul principal, nu poate fi decât întruchiparea unui moș mitic și daimon al fertilității (Evseev, 2001: 23).

Existența unor personaje ca Păcurarul și Baba (în *Irod Împărat*), tipul de limbaj utilizat și modul simplu de structurare a conflictului confirmă clar influența structurilor dramatice populare specifice sărbătorilor de iarnă. Demarcarea se face prin apariția unor personaje metaforice care dau subtilitate și savoare textelor: în *Irod Împărat,* Pruncul, în *Brezaia* Călugărița. Acestea, prin alăturarea lor cu Baltazar, Gaspar și Melchior, deși nu aparțin modelului popular care a servit drept text suport, induc legătura, greu de exprimat în contextul politic și cultural în care textul a fost creat, cu mitul Biblic. Teama că ar putea să-și piardă vremelnica putere împărătească îl determină pe Irod să ucidă așa cum fuseseră uciși, în anii cincizeci, mii de tineri care îndrăzneau să aibă aspirații diferite de cele ale regimului de stânga instaurat la putere. Diferea doar forma motivului în numele căruia erau comise atrocitățile – esența era aceeași. Astfel, Călinescu reda vigoare și dinamism spectacolului de păpuși care era încorsetat, tot mai mult, în rețete didacticiste lipsite de miez. În ambele texte amintite, autorul folosește, cu multă abilitate, două teme pretext: visul și destinul marcat de efemeritate, prezente și în *Regula pentru Irod* consemnată de Teodor T. Burada. Deși nunta din *Brezaia* nu pare anticipată de variantele populare decât prin cântecul soldaților *Isaia dănțuiește,* totuși relația nuntă-teatru popular de măști poate fi întâlnită în toate zonele folclorice. Filonul satiric este preluat și distilat de spiritul erudit al autorului; fermentul ludic dă efervescență tramelor, iar unirea unui simbol al tiraniei generatoare de acte absurde cu o capră capătă valențe justițiare prin semnificațiile atribuite.

> …simbolizează gustul pentru libertinaj, desfrânare, adulter, încăpăţânare. La români este un animal impur, asociat cu diavolul, care adesea ia înfăţişarea caprei sau a ţapului . […] În calitate de simbol al fecundităţii, capra şi ţapul figurează în riturile agrare ale românilor (jocul cu măşti, capra) şi ale altor popoare din Balcani sau din sud-estul Europei (Evseev 2001: 28).

Totodată, ca personaj, Brezaia oferă, şansa unui joc bazat pe improvizaţie şi a abordării unor soluţii de natură plastică extrem de variate şi expresive, cunoscut fiind faptul că în spectacolele populare ea poate cunoaşte forme plastice variate (cap de barză, vulpe câine, cocoş sau vulpe):

> …clănţănind din dinţi, plescăind ciocul, cu o zeghe pe dânsa, împestriţată cu tot soiul de cârpe, de flori, de cordele, se opreşte brezaia, şi învârtindu-se în loc, spune ăstuia o glumă, celuia o păcălitură, lui moş popa, clătinându-se în mersu-i, îi înalţă pe nas, un aghios ca un dascăl, hangiului un cântec îi cântă, de-i vine să turbe grecului de ciudă, pe toţi îi face să râdă, şi joacă şi sare după versul ce-i zice ţiganului din vioară, alături (Pamfile 1997: 380).

Tradiţia, ludicul şi erudiţia sunt trecute în ecuaţia creativităţii şi primesc noi identităţi atractive pentru lector şi spectator, surprinşi de întorsăturile tramelor deopotrivă.

Pornind de la basme sau de la structuri dramatice populare, Călinescu recreează o lume cu forme aproape identice cu cele ce au constituit sursă de inspiraţie, dar cu rezonanţe diferite izbucnite dintr-o complicitate tacită a receptorilor cu autorul. Dimensiunile reduse, limbajul expresiv, ritmul alert al evenimentelor, caracterele dramatice şi numele – toate stau sub semnul influenţelor folclorice. Rupturile sunt plasate în acele momente dramatice ce pot capta întreaga atenţie a spectatorului devenind, astfel, modalitate estetică şi resursă de expresieteatrală. Abaterile de la norme esteticii populare nu se constituie în destructurări, ci în prelucrări pe aceleaşi teme, menite să demonstreze spiritul viu al teatrului popular şi imensele resurse interpretative care se află în interiorul său. Chiar dacă George Călinescu nu apare, în tratatele exegeţilor, trecut în capitolele destinate umoriştilor, dramaturgia sa ne demonstrează că putea da forme umorului de la cele mai fine valenţe ale sale până la grotesc; zâmbetul amar şi hohotul răzbat, deopotrivă, dintre rânduri, într-un autentic spirit popular, cele mai serioase chestiuni sunt tratate cu umor şi ironie reîndemnând cititorul spre reconsiderarea axelor de valori morale, spirituale, a nevoii noastre de tradiţie, de rădăcini, de adevăr. Măştile, premise ale caracterelor dramatice transpuse prin păpuşi, oferă abordărilor scenice posibilităţi nelimitate în care graniţele vor fi trasate doar de creatorii spectacolelor, de ceea ce sunt dispuşi să comunice spectatorilor. Invocarea lor nu face decât să sporească magnetismul dramaturgiei călinesciene şi să o facă atractivă, în egală măsură, tuturor, indiferent de disponibilitatea lor de a decripta metaforele teatrale; fiecăruia i se oferă ceva, important este să dorim să (re)descoperim acest univers.

Bibliografie

Burada 1991: Teodor T. Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*, Chişinău, Editura Hyperion.

Călinescu 1964: George Călinescu, *Cronica optimistului*, în „Cronica", Nr. 50 (948).

Călinescu 1965: George Călinescu, *Estetica Basmului*, București, Editura pentru Literatură.
Călinescu 1986: George Călinescu, *Poezii, teatru, nuvele*, București, Editura Minerva.
Evseev 2001: Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale,* Timișoara, Editura Amarcord.
Durand 1977: Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, trad. Marcel Aderca, București, Editura Univers.
Huizinga 1998: Johan Huizinga, *Homo ludens*, trad. H.R. Radian, București, Editura Humanitas.
Oprișan 1981: Horia Barbu Oprișan, *Teatru fără scenă*, București, Editura Meridiane.
Pamfile, 1997: Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români*, București, Editura Saeculum I. O.
Ursache 1998: Petru Ursache, *Etnoestetica*, Iași, Editura Institutul European.
Vulcănescu 1979: Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnologie*, București, Editura Albatros.
Vulcănescu 1970: Romulus Vulcănescu, *Măștile populare*, București, Editura Științifică.
Rusu 2006: Anca-Maria Rusu, *Spații literar-teatrale*, Iași, Editura Opera Magna.

Reestructuraciones del texto folclórico en el teatro de Calinescu

En un momento en el cual la conciencia cívica y la memoria colectiva de los rumanos era manipulada (de una manera más o menos visible) y la censura funcionaba según reglas dificilmente aceptadas por los espíritus creadores, Calinescu habló a sus conciudadanos de tiranía, abusos, de lo absurdo del totalitarismo, de las debilidades y las pasiones humanas – dicho de otra manera, de la vida – a través... del títero. Sus obras de teatro, tribuna para sostener las ideas sintetizadas, a veces, como *pensamientos* publicados en las páginas de la revista *Contemporanul*, se constituyen en reestructuraciones de los textos folclóricos que ha utilizado como pretexto para poner bajo la lente de aumento metafórica del fantástico la vida real. El juego se convierte en una manera de traer bajo la atención de la conciencias deformadas por el temor o el oportunismo, la necesidad del ejercicio de sinceridad a través del arte: „ ... Vamos a teatro, para ser onestos, para ver los acontecimientos, cómo uno se pelea con otro, cómo se pelea la gente, qué dice uno y qué contesta el otro, cómo termina esta pendencia. El teatro es para nosotros"(Calinescu 1966).

La frontera entre permitido y prohibido puede ser pasada sólo con el caballo de Troya nacido del encuentro del espíritu lúdico, proprio del texto folclórico, y la erudición del autor. En la dramaturgia de Calinescu, la oposición entre cómico y trágico desaparece porque se derrete en el destino de los personajes – metáfora que nos propone. Detrás de las ironias amargas se esconde el deseo de desenmascarar los non-valores y la falsedad. Las historias están trastornadas, desmitificadas. Todo parece referirse al desenmascaramiento de la mentira y la impostura; *Fluturele, Irod Împărat, Brezaia* – solo tres ejemplos de obras que están bajo el signo de este deseo, en el cual la reestructuración del cuento de hadas o del teatro popular produce textos dramáticos que pueden provocar el público, turbándolo, incitándolo a meditar.

Iași, România

Distorsiuni în tipologia folclorică – legenda de întemeiere

Adrian CRUPA

Diferența majoră între gândirea modernă şi cea tradițională (pe care studiul de față o are în vedere) constă în faptul că, spre deosebire de prima, cea de-a doua nu operează atât cu instrumentele rațiunii exacte (conceptele), cu „definițiile" în sens ştiințific, cât, mai degrabă cu intuiții exprimate în *simboluri,* de unde şi denumirea simultană de „gândire simbolică". Înțelelegând simbolul ca „inexprimabilul făcut comprehensibil, fără a fi făcut exprimabil" (Andrei Pleşu, *Despre simbol*, conferință susținută la Institutul de Istoria Artei, septembrie 1986 *apud* Manolescu 2002: 19), observăm că unul dintre principalele medii de manifestare ale sale îl constituie *legendarul*: cadru epic care narativizează revelația, căutând să exprime indicibilul prin intermediul simbolului. Ceea ce studiul de față îşi propune este definirea şi delimitarea unei categorii distincte a *legendelor de întemeiere* din marea masă a legendei populare româneşti, deşi o asemenea categorie nu apare ca distinctă în clasificarea operată de ediția critică a lui Tony Brill. În *legendele de întemeiere* simbolul originii extra-ordinare/mundane va fi, rând pe rând, pământul inform din „fundul apelor" primordiale – în cosmogonii, animalul-călăuză (*i.e.* zimbrul) sau rămăşița nefinalizată a unui început (zidul părăsit) – în legendele de descălecat ori de întemeiere monastică şi arborele sacru, „locul ales" sau orice alt element revelat – în legendele ce însoțesc riturile de fundare ale unei aşezări sau ale unei construcții.

I. Legendele de întemeiere

I.1 Legenda

Definirea termenului de „legendă" a necesitat îndelungi discuții de specialitate. Aceasta se datorează, în parte, faptului că o mare perioadă de timp el a fost folosit în diferite contexte pentru a denumi realități diverse, fără a i se fi precizat prea bine sensul propriu şi limitele sale. Cunoscută din cele mai vechi timpuri, culeasă încă din perioada romantică a folcloristicii, considerată de către şcoala etnopsihologică drept document de prim ordin în procesul de definire a identității naționale, comentată şi folosită ca izvor de inspirație pentru literatura cultă, legenda a constituit una dintre primele specii folclorice intrate în atenția specialiştilor şi a publicului larg. Relaționată uneori cu mitul (față de care se bucură sau nu – în funcție de diversele teorii – de primat genetic), iar alteori cu celelalte specii ale prozei populare, legenda a fost culeasă şi/sau analizată de nume mari ale etnologiei şi folcloristicii mondiale, precum frații Jakob şi Wilhelm Grimm în *Deutsche Sagen*

(1816–1818) şi în *Die deutsche Heldensage* (1829), ori A. Van Gennep în *La Formation des Legendes* (1910).

În spaţiul românesc, deşi există un real interes pentru culegerea acestei specii folclorice încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu se ajunge la o inventariere şi structurare deplină a categoriei legendei populare decât la sfârşitul anilor '60 ai secolului trecut, atunci când, în 1969, Tony Brill înaintează Editurii Academiei R.S.R. textul bilingv (română şi franceză) al *Tipologiei bibliografice a legendei populare româneşti*, rămas însă nepublicat până în 2005 (Cf. Sabina Ispas, *Prefaţă* în Brill 2005: 5). Demersul autoarei este completat de apariţia ulterioară a unei serii de antologii ale legendei populare româneşti: *Legende populare româneşti. Legende istorice* (1970), *Legende geografice româneşti* (1974), *Legende populare româneşti*, I (1981). Însă fixarea terminologiei referitoare la domeniul legendei a fost un proces îndelungat şi, relativ, anevoios. Spre exemplificare, pe parcursul secolului al XIX-lea, termenul de *legendă* a fost folosit ca dublet semantic pentru noţiunea de „basm" în titlul culegerii lui Petre Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor adunate din gura poporului* (1882), ori în cel al lucrării lui Lazăr Şăineanu, *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice* (1895). Dacă pentru textul lui Ispirescu problema clarificării terminologice nu se pune, în cazul volumului lui Şăineanu precizarea sensului noţiunilor folosite este un deziderat (definindu-se termeni precum *basm, poveste, legendă, snoavă*), nefinalizat, după opinia lui I. C. Chiţimia (Chiţimia 1971: 23), deoarece termenii astfel precizaţi nu sunt folosiţi şi în clasificarea „basmelor", preferându-se formule ca „poveşti fantastice, etico-mitice, religioase şi glumeţe". Aproximativ în aceeaşi perioadă (1893), B. P. Hasdeu propunea în al său *Etymologicum Magnum Romaniae*, la articolul referitor la *basm*, termenul *deceu* ca unul potrivit conţinutului cunoscut ulterior sub titulatura de *legendă etiologică*: „Deceul este un basm, menit a da soluţionarea unei probleme. Prin forma sa interogativă el se apropie de ghicitoare; prin fond însă, prin mijloacele pe cari le întrebuinţează, prin elementul cel supranatural, deceul face pe deplin parte din basm. Un deceu, fie cât de scurt, nu se va confunda niciodată cu ghicitorile; pe când, din contra, un deceu ceva mai lung are până-ntr-atâta aspectul unui basm, încât colectorii îl publică fără nici o sfială între basmele propriu-zise; şi nici n-au unde aiurea să-i afle locul în întreaga sistemă a literaturii poporane. [...] El se naşte din însoţirea în părţi a *visului* cu *aievea*" (B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, III, 1893, col. 2596-2652, *s.v.* „basm" apud Păun, Angelescu 1983: 256). Lucrurile nu s-au limpezit pe deplin nici în perioada modernă a folcloristicii autohtone, de vreme ce atunci când, în 1966, Ovidiu Bîrlea definea în *Prefaţa* la *Antologia prozei populare epice* termenul („Legenda e o naraţiune care caută să explice obârşia unui fenomen, al unui aspect de detaliu chiar, sau să comenteze şi să comemoreze fapte şi figuri de seamă din trecutul maselor populare" Bîrlea 1966: 31), vorbea încă despre mit ca despre o „subspecie" a legendei (Bîrlea 1966: 29).

De fapt, din punct de vedere istoric, termenul *legendă* este o creaţie a Evului Mediu. Menţionat pentru întâia oară în secolul al XIII-lea în scrierile unui hagiograf catolic, Jacobus de Voragine (*Legenda sanctorum, Legenda aurea*), „legenda e un neutru plural (sg. *legendum*), semnificând *ceva de citit* şi care a devenit, în Evul

mediu, un substantiv feminin, legenda evocând o activitate aproape rituală. Aplicându-se la o suită de vieți de sfinți, legenda capătă aproximativ sensul lat. *legere*. Dar el ia, deopotrivă, sensul unei istorisiri neatestate, iar prin adj. *legendar/ă* conservă foarte puternic acest aspect şi anume ceea ce nu poate fi adevărat în sensul de *istorie*" (Păun, Angelescu 1983: XXX). În paralel cu evoluția livrescă a termenului (*legende hagiografice*) şi cu o semnificație sensibil diferită, legenda s-a dezvoltat şi ca o realitate esențială a culturii tradiționale. În limba germană există, de altfel, două cuvinte pentru cele două tipuri de texte desemnate: *legende* pentru cele religioase şi *Sage* pentru legendele istorice. Întâlnirea dintre termenul livresc şi realitatea desemnată va ține de o perioadă ulterioară, cea a dezvoltării interesului pentru folclor şi, implicit, a disciplinei aferente, şi anume, folcloristica. Într-o primă etapă, legenda populară culeasă a fost comentată prin relaționare cu *basmul*. Dintr-o astfel de perspectivă, Jakob Grimm afirma în *Deutsche Sagen* (1816) că: „Das Märchen ist poetischer, die Sage historischer", lărgind, în *Deutsche Mithologie* (1844), spectrul comparațiilor înspre categoria *poveştii*: „Mai liberă, mai puțin încătuşată decât legenda, povestea e lipsită de acea aşezare locală care stânjeneşte legenda, dar o face mult mai intimă. Povestea zboară, legenda merge, îți bate la uşă; una poate fi elaborată mai liber, cu lux de imaginație, cealaltă are aproape autoritatea istoriei" (Cf. Păun, Angelescu 1983: XXXI). Comparațiile ce au urmat au pus, cum era şi normal, în paralel legenda cu *mitul*. Deşi legătura între cele două categorii ale gândirii tradiționale este una firească, filiația dintre ele a constituit un perpetuu subiect de controverse. Pornind de la fascinația exercitată în epocă de instituția totemului, Arnold van Gennep stabileşte propria sa teorie asupra primatului genetic al *legendei totemice* atât față de mit, cât şi față de legendă aşa cum erau ele înțelese în epocă[1]: cultul totemului presupune în manifestarea sa un ritual pe parcursul căruia se istorisesc şi se retrăiesc faptele atribuite totemului. În timp, istoria respectivă (legenda totemică) se desprinde de cultul strict al totemului devenind un fel de *protolegendă*[2] din care, într-o etapă ulterioară, se individualizează, în funcție de context şi menire, miturile şi legendele propriu-zise. În virtutea acestor premise, Van Gennep încercă să stabilească o linie clară de demarcație între *legendă* – „o povestire localizată, individualizată" şi *mit* – „o legendă în legătură cu lumea supranaturală şi care se traduce, în acte, prin rituri" (Van Gennep 1997: 43).

Se observă consecvența cu care, în definițiile de mai sus, se insistă asupra caracterului *istoric* şi *local* al legendei, considerându-se acestea ca fiind criterii suficiente de diferențiere față de mit. Se uită, însă, că deseori acelaşi motiv poate constitui sâmburele atât al unui mit, ca şi al unei legende. De exemplu, aceleaşi istorisiri despre facerea lumii (cosmogoniile) în spiritualitatea românească sunt considerate când mituri (la Romulus Vulcănescu în *Mitologie română*), când legende (în *Tipologia* lui Tony Brill). În consecință, se impune stabilirea unor criterii mai exacte de distingere a legendei de mit: unul, care să aibă în vedere natura şi

[1] „În *legendă*, locul este indicat cu precizie, personajele sunt indivizi determinați, faptele lor au un fundament care pare a fi istoric şi posedă însuşiri eroice. [...] *Mitul* ar fi, în fapt, o legendă localizată în regiuni şi timpuri situate în afara atingerii umane, personajele fiind divine" (Van Gennep 1997: 39).

[2] „Ea (protolegenda, n.n.) se prezintă ca un conglomerat din care trebuie să disociem basmul autentic de legenda autentică, sau, după caz, legenda istorică de legenda heraldică, fiecare după trăsăturile ei concrete, analizabile" (Ursache 2001: 138).

evoluția personajului central (zeu/erou), este semnalat pornind de la o observație a lui Arnold van Gennep de Petru Ursache în studiul deja citat[3]; și altul, axat pe atitudinea pe care oamenii o manifestă față de textul în cauză (religioasă față de mit și de simplă încredințare în realitatea faptelor istorisite față de legendă). În cazul spiritualității autohtone, nu se poate vorbi totuși despre o atitudine sacră sau cultică în legătură cu textele ce istorisesc facerea lumii, ceea ce ne îndeamnă să credem că nu se poate vorbi *in actu* despre acestea ca despre niște mituri (deși o certă ascendență mitică există fără îndoială), ci mai degrabă ca despre niște legende cosmogonice. Prin urmare, deși ambele spun lucruri *adevărate*, care, de regulă, *fundează* ceva[4], deși ambele pot fi (și sunt) dublate de *ritual*, unul – mitul – ține (prin eroi și receptare) de sfera sacralității, în vreme ce legenda se mărginește la a transmite adevăruri esențiale, fiind receptată ca atare.

În ceea ce privește clasificarea legendelor, există aproximativ la fel de multe teorii ca și în cazul definițiilor. Frații Grimm gândeau legendele (Sage) organizate în trei mari categorii: locale, etiologice și istorice, omițând din această împărțire pe cele religioase (legende) și neluând în seamă textele încadrabile simultan în toate cele trei situații. Arnold van Gennep vedea, de asemenea, o structurare tripartită: legende despre lumea naturală, legende despre lumea supranaturală și legendele istorice. „International Society for Folk-Narative Research" recomanda în sesiunea de la Budapesta din 1963 în virtutea colecțiilor de texte existente împărțirea în următoarele patru tipuri: legende etiologice sau eshatologice, istorice sau despre istoria civilizației, mitologice sau despre ființe naturale și supranaturale și religioase. Referindu-se strict la spațiul românesc și bazându-se pe materialul folcloric înregistrat și pe caracterul local al acestuia[5], Tony Brill clasifica (încă înainte ca sesiunea de la Budapesta să aibă loc) corpusul legendei populare românești în patru mari sectoare: legende *etiologice*, *mitologice*, *religioase* și *istorice*, subîmpărțite la rându-le în domenii, capitole și subcapitole în funcție de specificul fiecăruia. Ceea ce în continuare se va numi *legendă de întemeiere* nu apare ca și categorie distinctă în nici unul dintre sistemele amintite, ci este o asociere bazată nu pe asemănări tematice, ci pe consubstanțialitate. Astfel, deși provin din sectoare diverse precum cel al legendelor etiologice despre creația lumii sau cel al legendelor geografice și toponimice, precum și din cel al legendelor istorice ori religioase, toate își regăsesc un fond comun în ideea de *întemeiere* ce le străbate de la un capăt la celălalt ca un fir ce vine dinspre miturile de origine, continuându-se înspre mulțimea riturilor de fundare.

I.2 „Întemeierea"

Dicționarul explicativ al limbii române afirmă *s.v.* „temei": „Lucru sau partea cea mai importantă din ceva; temelie, fundament, bază [...]; motiv, pricină, cauză, prilej; toi, miez, mijloc (al unei acțiuni, al unui interval de timp)", completând că, în

[3] „...legenda pune accent pe *nașterea*, *faptele* și *moartea* eroului. Textele care se abat de la această regulă rămân fără relevanță" (Ursache 2001: 149).

[4] *cf.* definițiile date mitului de Mircea Eliade în *Aspecte ale mitului* (Eliade 1978: 5-6 sqq.).

[5] „...numai cataloagele naționale, în care se poate include întreg materialul tradițional, permit determinarea acestor trăsături esențiale naționale, care singure fac cu putință o ulterioară studiere comparativă a lor cu legendele altor popoare..." (Brill 1966: 260-261).

expresii precum *de temei, cu temei*, cuvântul își adâncește semnificația înspre sensuri ca „de bază, solid, serios, însemnat, important, [...] întemeiat, [...] (care este) de-a binelea, temeinic", iar la verbul „a întemeia": „A înființa, a funda (un stat, o instituție etc.); a zidi, a clădi; a pune temelii durabile, a consolida; a avea ca temei, a se sprijini, a se baza (pe ceva)" (DEX 1996: 1082b, 538a). Devine prin urmare vizibilă – în legătură cu procesul de întemeiere – insistența asupra caracterului său *esențial*, faptul că stă *la baza* tuturor lucrurilor, dându-le acestora *semnificație* și *trăinicie*. Întemeierea ajunge astfel a fi sinonimă cu *existența*, cu *ființa* și *ființarea*, îndeosebi în ceea ce privește *originea* lucrurilor.

Când se referă la problematica întemeierii în cultura tradițională, etnologii și folcloriștii au în vedere îndeosebi „miturile de întemeiere", „legendele de întemeiere" și „riturile de întemeiere". Dintre toate acestea, studiul de față are în vedere legendele de întemeiere care ni se par a fi cel mai bine reprezentate în tradiția românească, fără a ignora strânsele legături existente între mit și legendă, pe de o parte, și între legendă și ritual, pe de cealaltă parte. Pentru omul tradițional – frământat de lămurirea rosturilor propriei existențe și a lucrurilor ce-i stau în preajmă – problematica întemeierii constituie o parte esențială a gândirii sale. Faptul este vizibil în locul important (nu atât sub aspect cantitativ, ca densitate a producțiilor folclorice, cât calitativ, ca situare ierarhică a lor) pe care textele referitoare la întemeiere îl ocupă în diversele creații folclorice, mergând de la presupusele mituri de origine sau de la legendele aferente începuturilor diferitelor așezări și formațiuni statale, și până la credințele și riturile legate de construcția unui edificiu (fie el casă, biserică ori mănăstire). Nici trecerea timpului, nici modernizarea spațiului rural nu au dus la dispariția acestei atitudini, ci – în termenii lui Mircea Eliade – la camuflarea ei îndărătul actelor și credințelor cotidiene. Două exemple se dovedesc a fi revelatoare în acest sens. Unul, amintit de Vasile Tudor Crețu în volumul *Existența ca întemeiere (perspective etnologice)* datează din 10 august 1961, cules fiind de la un informator – Roman Gheorghe – de 69 de ani din Macoviște, Caraș-Severin. Surprins în momentul în care repara zidul nordic al locuinței care se surpase, aparent fără motiv (casa fiind destul de solidă), cu câteva nopți înainte și chestionat despre posibilele cauze ale necazului, țăranul mărturisește: „Ehei śine-l șćie!? Puaće dîn priśina ploii, dar nu numa d-aia! Îți spun io de śe: cîn'am săpat dă fundăment, dîn bużac o ieșît un șărpe șî Pătru n-o avut śe lucra, l-o omorât cu arșoù. Muma s-o năcăjît atunś ș-o dzîs că dă śe o omorît șărpile ăla că iel îi talpa căși, șî *nimic în lumea asta nu țîńe dacă n-are la talpă viață pră care să se sprijoańe*" (Crețu 1988: 60). Al doilea exemplu, amintit de Anca Manolescu în *Locul călătorului. Simbolistica spațiului în Răsăritul creștin*, este de dată mai recentă, fiind cules în 1993 de către cercetătoarea bucureșteană din comuna transilvăneană Parva-Rebra, Năsăud, cu ocazia unei anchete prilejuite de reîntemeierea unei așezări monastice. Pe locul unui vechi schit ortodox distrus în secolul al XVIII-lea de armatele imperiale habsburgice, țăranii din cele două comune învecinate, Parva și Rebra, decid să reîntemeieze o mănăstire dincolo de toate avantajele pe care, în contextul situației economice a satului românesc postdecembrist, le-ar fi putut obține în urma valorificării materiale a terenului. Nicolae Danciu, primarul din Rebra, declara: „Pînă la 1700 a fost un schit aici, un schit călugăresc de rit ortodox. Din ordinul Mariei Tereza și a celor ce au urmat o

fost distruse toate acestea. După revoluţie, ne-am gândit să reînfiinţăm tradiţia pe acest loc. Deşi au fost presiuni din toate părţile ca să dăm locul altuia. Mi-a promis cineva 2000 de mărci ca să facă hotel şi pe urmă câştig în fiecare lună. Eu cu părintele paroh Nedelea şi cu părintele protopop am venit aici ca să însemnăm locul ăsta pentru mănăstire, ca să reînviem tradiţia lui, care a fost. Trebuie să ne ridicăm puţin după vremurile astea care au fost. Hotel poate să facă oriunde, ăsta e loc de mănăstire, locul mănăstirii"(Manolescu 2002: 169 sqq.). Exemplul este cu atât mai elocvent, cu cât se are în vedere şi relaţia sătenilor cu locul şi cu caracterul „ales" al său, precum şi persoana întemeietorului, stareţul fiind un fost sătean călugărit în Oltenia, care decide să se reîntoarcă în locurile de baştină (deşi din punctul de vedere al izolării de lume nu sunt tocmai ideale), şi nu oricum, ci săpându-şi o grotă în pământ (neprielnic, prin structura sa, acestui lucru).

Exemplele amintite vin să precizeze mai bine locul şi, mai ales, modul în care ţăranul român, exponent al gândirii tradiţionale, înțelege sensul procesului de întemeiere. Se observă că, pe de o parte, actul întemeierii se încadrează în viziunea „gospodărească" asupra universului punând „rânduială" în cele ce încă nu sunt (cosmogonia săvârşită de Dumnezeu), dar şi în cele ce sunt făptuite de către om (fundarea familiei, casei, aşezării, ţării), stabilind, prin analogie cu actul divin, ceea ce Ovidiu Papadima numea *etica* tradiţională. Pe de altă parte, creaţia (umană) răspunde nevoii de *concret* care caracterizează gândirea simbolică, oferind ipostaze vizibile şi apropiate ale, totuşi, îndepărtatului act creator divin. Prin urmare, aducerea la fiinţă a ceva (familie, locuinţă, aşezare ori ţară) se face doar în baza unei fiinţe pre-existente care să certifice, de obicei prin jertfă, realitatea noii creaţii. Datorită fiinţei eterne a lui Dumnezeu se va ivi lumea cu toate ale ei. Din fiinţa sinelui fiecăruia, prin căsătorie şi jertfa pe care o implică, se naşte o nouă realitate spirituală – familia – matrice a unei posibile noi vieţi. Prin fiinţa umană spaţiul capătă contur şi identitate, sub forma întemeierii locuinţei şi a aşezării, iar ca urmare a jerfei de care membrii unui neam (familie extinsă) dau dovadă fiinţează ţara. Se deduce din cele de mai sus că, în ceea ce priveşte actul întemeierii, din perspectivă tradiţională, orice existenţă/fiinţă îşi trage seva din existenţe/fiinţa precedentă, astfel încât se poate vorbi concomitent despre un caracter continuu al întemeierii şi despre ambivalenţa noii existenţe, nouă şi totuşi veche prin ceea ce moşteneşte de la fiinţa ce o precede. Aspectele acestea se vor reflecta, mai târziu, în felul cum persoana întemeietorului va fi înţeleasă ca făcând simultan parte din două ordine ale realităţii (lumea de aici şi cea de dincolo, străin şi autohton, unul şi doi totodată).

II. Mit de origine – Legendă de întemeiere – Rit de construcţie

Legendele populare se constituie într-un *intermediar* între adevăruri, deseori esenţiale, şi structurile imaginare menite de cele mai multe ori să satisfacă perpetua nevoie de modele idealizate ale umanităţii. Datorită spaţiului legendar, omul tradiţional reuşeşte să-şi părăsească (fie şi la modul simulat) mediul său obişnuit şi să existe, în limitele convenţiei, între coordonatele idealului faţă de care se simte atras. Însă, a fi/exista/fiinţa la modul idealizat, nu înseamnă altceva decât *a te întemeia pe sine* în baza unor premise exemplare. Dacă acest deziderat major nu poate fi atins aşa cum mitul ar fi făcut-o posibil, atunci, cel puţin, proiecţiile

legendare asigură un ascendent mitic, care la rândul lui înnobilează, oferind temeiul identității. În acest sens, Tony Brill observa că „faptele care se înlănțuiesc în narațiuni sunt de domeniul fanteziei. Amănuntele și impulsul lor însă dovedesc adânca cunoaștere a realității, privită cu surpriză, cu înțelegere, cu uimire și de multe ori cu umor nedezmințit, care țâșnește din însăși viața și concepțiile populare" (Brill 1981: 8).

Legendei i se recunoaște în primul rând caracterul *etiologic*, vorbindu-se despre ea în termenii unei adevărate științe populare. Privite din perspectiva descendenței din mit și, implicit, din gândirea specifică acestuia – cea mitică – se descoperă un alt aspect al legendei, mai puțin promovat, și anume cel de surprindere, ipostaziere și comunicare a procesului de *adecvare a ființei umane la spațiul locuit și la lume* în general. Acțiune conștientă și liber asumată, adecvarea presupune un dublu aspect:

- *exterior*: vizând relația om – natură manifestă în dublu sens, prin adecvarea la spațiu în „întemeierea a ceva" (casă, biserică sau mănăstire, așezare, țară), concomitent cu adecvarea spațiului la propria identitate („omul sfințește locul"), fapt vizibil în legendele toponimice, și
- *interior*: însemnând „întemeierea sinelui" în procesul de adecvare la univers și la alteritatea familială.

Dincolo de procesul adecvării ființei umane la spațiu (interior și exterior) se impune a fi semnalat și procesul complementar al adecvării la timp, realizat o dată cu intrarea în istorie, prin actul cosmo- și antropogoniei. Dacă prin actul creației (întemeierea lumii), universul și, implicit, omul încep să fie/să existe (recunoscând aici aspectul *pasiv* al procesului de întemeiere: sunt prin Altul), prin celelalte acte de fundare se manifestă aspectul *activ* al întemeierii (sunt prin sine). Asfel înțeleasă de către gândirea tradițională, creația/întemeierea nu este una care o concurează pe cea a demiurgului, ci una care vine în continuarea aceleia în spirit quasi-mitic. Actele fondatoare ale omului vor fi reflectări particulare ale Marelui Act Fondator al lui Dumnezeu prin care toate cele ce sunt au început să fie, rolul legendelor fiind acela de a aminti și a dubla verbal întemeierea factică: „*povestitul* (ca echivalent/expresie rituală a) istoriei sacre înfăptuindu-se, *con-sacrează actul derivat* omologându-l paradigmatic și identificându-l magic (prin consubstanțiere simbolică și prin sinergism) cu originalul, cu actul ritual primordial. [...] (dobândind astfel, n.n. A.C.) un *înțeles revelator (și implicit întemeietor)*" (Boldureanu 2003: 94).

Urmând exemplului divin, prin întemeiere omul culturilor tradiționale nu va urmări altceva decât trecerea de la haos la ordine, la ordinea inspirată de identitatea rezultată din procesul de adecvare la univers. Acesta s-a dovedit a fi însă un adevărat proces de semnificare a lumii, de semantizare a tuturor existențelor astfel încât să devină posibil un dialog între identitatea obținută prin întemeierea de sine și alteritatea apărută în urma întemeierii exterioare. Este tocmai ceea ce Vasile Tudor Crețu numea, urmând accepției date de Andrei Pleșu, *ethos*: „în grecește, termenul *ethos* din care s-a născut denumirea târzie a eticii însemna, între altele, *locuință*. Componenta spațială și arhitecturală pe care acest termen o implică e esențială, din punctul nostru de vedere, pentru înțelegerea adcvată a legii morale. [...] Iar etica e *amenajarea lumii în vederea locuirii ei*, e *întemeierea unui spațiu* în care sufletul să

se poată simţi ca şi cum ar fi acasă" (Pleşu 1988: 25-26). Într-o altă ordine de idei, referindu-se la gândirea ce animă legendele populare româneşti, Gh. Vlăduţescu o apropie – prin mijlocirea termenului de *protofilosofie* (mitică) – de noţiunea de *filosofie* (disociată la rându-i de simpla „sophia"): „Filo-sofia, deşi o asumare a lumii şi încă a lumii ca totalitate, nu este suma cunoştinţelor, un fel de breviar al înţelepciunii. Ea, spre a zice ca Aristotel, are ca obiect *fiinţa ca fiinţă*, este o *ştiinţă a principiului întemeietor în ordinea naturii şi în ordinea umanului.* Reflecţie asupra lumii şi reconstrucţie a ei (legenda este ea însăşi o modalitate de asumare a cosmosului care, prin adecvarea la el, înfăptuieşte o veritabilă reconstrucţie a lumii, n.n. A.C.), reflecţie asupra omului şi reconstrucţie a lui, filosofia îndeplineşte un rol care *absoarbe pe acela de a explica*" (Vlăduţescu 1982: 14).

Legendele de întemeiere reprezintă un caz aparte în categoria mai largă a legendei populare. Ceea ce le deosebeşte nu este atât forma şi structura lor, cât proximitatea – prin intermediul subiectului tratat şi al funcţiei pe care o îndeplinesc – atât faţă de zona arhetipală a mitului (cu preponderenţă în cazul legendelor cosmogonice şi antropogonice), cât şi faţă de cea a rit(ualu)lui, pe care îl secondează în plan verbal şi imaginar (în legendele despre fundarea casei/construcţiei sau a aşezării). Poate că legendele de întemeiere cel mai aproape de legendarul propriu-zis sunt cele referitoare la întemeierea ţării sau a lăcaşului de cult. Stabilind legătura între două realităţi diferite (una, de origine, cealaltă, cea nouă, obţinută prin întemeiere), ele devin ilustrative şi pentru felul în care, în gândirea tradiţională, se structurează relaţia dintre identitate şi alteritate sub aspectul raportării persoanei întemeietorului la spaţiul în care are loc procesul de întemeiere, dar şi a Întemeietorului celest care se apropie de întemeiatul uman. Această nesperată apropiere[6], face ca relaţiile transcendente să devină, prin cotidianul lor, aproape imanente, fapt ce duce, în spiritualitatea românescă tradiţională, la îndepărtarea de universului specific mitului şi apropierea concomitentă de cel al legendei. Lucrul acesta se răsfrânge şi asupra manifestării legăturii cu sacrul, care nu dispare (odată cu atitudinea mitică), ci se transformă, astfel încât textele ce narează începuturile lumii devin „cosmologie doar în mod secundar, şi etică în modul principal" (Papadima 1995: 35). Putem afirma, în consecinţă, că, în materie de cosmogonii, în cultura tradiţională românească se poate vorbi mai degrabă de „legende" decât de „mituri de întemeiere": „Ca şi miturile de origine, ca şi – mai departe şi mai profund – sâmburele mitematic/mitologem al legendei totemice, ca şi simbolul în stare genuină – *legenda folclorică este*, prin originea speciei şi prin scop, *o povestire despre o entitate primordială* ori modelată după paradigma acesteia. Realitatea despre care legenda vorbeşte, pe care o certifică şi astfel o întemeiază – este *imuabilă* şi *definitivă*" (Boldureanu 2003: 86-87). Atunci când se referă la cosmogonia românească şi sud-est europeană, nici chiar Mircea Eliade nu este

[6] „P-ale vremuri vechi, când cerul era aproape de pământ şi când mulţi din cei cu picioroange îl puteau atinge cu mâna, după cât se aude din bătrâni, cică p-atunci lumea trăia liniştită şi era mai mare dragul bunului Dumnezeu de a-şi privi făpturile"; „Cică de mult pe când lumea nu era coaptă la minte, dar era mai bună ca azi, Dumnezeu, ca să fie mai aproape de ea şi s-o ferească de ispitele diavolului, îşi aşezase scaunul cu cer cu tot lângă pământ. Ba îşi făcuse ş-o scară, aşa că dimineaţa se da jos pe pământ, umbla prin lume şi învăţa pe oameni ce să facă, iar seara se suia în cer, ca să se odihnească" (Brill 1981: 120, 123).

consecvent în denumirea acestor naraţiuni cu noţiunea de mit, de vreme ce, în studiul *Satana şi Bunul Dumnezeu* din volumul *De la Zalmoxis la Genghis-han*, vorbeşte la un moment dat despre istoria cosmogonică autohtonă în termeni ca „teme mitologice" şi „legende cosmogonice"[7].

Aceeaşi naturaleţe în relaţiile cu dimensiunea sacră a lumii face posibilă alăturarea în cadrul compozit al legendelor de întemeiere a cosmogoniilor cu legendele ce se ţes împrejurul „simplei" fundări a unei construcţii (dacă se poate numi simplu un act ca acesta în contextul gândirii simbolice). Situaţia devine evidentă atunci când este adusă în discuţie problema *jertfei ritualice*. Se afirma mai devreme că în procesul întemeierii noua fiinţă/existenţă îşi află sursa în fiinţa/existenţa anterioară. În practica fundării diverselor lucruri omul tradiţional a observat că, spre a putea dura (a fi temeinică), orice creaţie trebuie să fie însufleţită prin jertfa ritualică a altei fiinţe – „*nimic în lumea asta nu ţîňe dacă n-are la talpă* viaţă *pră care să se sprijoańe*" (Creţu 1988: 60) – fapt ce îl determină pe Mircea Eliade să constate, atunci când analizează locul şi funcţia riturilor de întemeiere, recurenţa următoarei secvenţe: „*ritual de construcţie – legenda victimelor jertfite – baladă*" (Eliade 1992: 65). În concluzie, legendele de întemeiere se arată a fi în acelaşi timp istoria unei faceri (în clară descendenţă mitică), precum şi istoria jertfei necesare acelei acţiuni creatoare, constituindu-se deseori în haina verbală a unui ritual-jertfă de întemeiere.

III. Tipuri de (legende de) întemeiere

III.1 Cosmosul (legendele cosmogonice)

Se impune, pentru început, precizarea că prin categoria legendelor de întemeiere cosmogonice se înţelege atât legendele referitoare la cosmogonia propriu-zisă, cât şi cele care au ca subiect antropogonia, considerând pe cele de pe urmă drept continuări fireşti şi parte integrantă a celor dintâi. Specific cosmogoniei româneşti este faptul că facerea lumii nu este opera unei singure persoane, ci întemeierea lumii este rezultatul unui *dialog*. Nu ne referim aici la ceea ce teologii numesc „Sfatul Divin" („Să facem om după chipul şi după asemănarea Noastră", Facerea 1.26)[8], ci la întemeierea lumii ca rod al „dialogului" purtat de Fârtate cu Nefârtatele. „Dialogul" nu se poartă întotdeauna direct, ci adeseori intervin *mediatori* care îndeplinesc concomitent şi rolul de *întemeietori secunzi*. De asemenea, „dialogul" nu se restrânge doar la cel cu Nefârtatele, ci se amplifică incluzându-i şi pe mediatori care trec astfel drept *sfătuitori ai lui Dumnezeu*. Aparent, necesitatea dialogului extins se alătură „oboselii lui Dumnezeu" (Cf. Eliade 1995: 93-97), materializată în nepriceperea Sa. Credem că este vorba, mai degrabă decât de neştiinţă (ariciul îşi zise: „...mai veni să mă întrebe pe mine, parcă *ei nu ştiu...*", Brill 1981: 93), de nevoia crescândă de *întovărăşire a fiinţelor* („se duse – Dumnezeu, n.n. A.C. – şi întrebă toate animalele", Brill 1981: 93). Niciodată aparţinând neamului omenesc, fiinţele-mediatoare sunt ipostaziate în vietăţi

[7] Cf. Eliade 1995: 96–97 *passim*.

[8] „Pluralul care apare acum arată că Dumnezeu nu este singur. Este o hotărâre a unui «Sfat Divin», ceea ce dovedeşte că facerea nu a fost o lucrare a necesităţii şi nici a arbitrariului, ci un act liber şi gândit" (Lossky 1993: 89).

mărunte, de regulă, nebăgate în seamă, ca albina, ariciul sau, mai rar, broasca, despre a căror origine nu se precizează nimic. Odată cu inserarea vietăților respective în istoria cosmogonică, ni se comunică și explicația diferitelor lor însușiri, accentuându-se astfel caracterul lor etiologic (deci legendar). Întemeierea cosmogonică devine, prin urmare, formă de manifestare plenară a *ființei*. Or, Ființa creatoare (ceea-ce-este) nu poate exista în separație față de altă ființă pentru simplul motiv că *a fi* presupune simultanietate și continuitate, iar nu separare și însingurare/închidere: „Tremurând de ciudă, (diavolul, n.n. A.C.) se duse la Dumnezeu și-i spuse: – Doamne, nu-ți fie cu supărare, dar pământul ăsta pe care l-ai făcut, mie mi se cuvine, căci eu am adus nisipul din fundul apei. Dumnezeu îl privi cu blândețe ghicindu-i mânia ce-i copleșea sufletul. – Nu, frățioare, pământul acesta e truda gândurilor mele, ca și cerul pe care-l vezi, ca și apele care murmură scăldate în razele aurii ale soarelui. Eu le-am făcut *ca să te bucuri și tu de ele, să sorbi și tu din frumusețea lor, căci frate îmi ești; nu le-am făcut însă ca să-ți încolțească vrăjmășia în suflet* ” (Brill 1981: 115-116).

Respectând logica deja afirmată, a necesității ființei pre-existente din care noua ființă/existență își trage seva necesară, se observă că, mai întâi în actul cosmogonic, iar, mai apoi, în cel al antropogoniei, ființa originară este dublă (Dumnezeu și dracul), iar realitatea nou-întemeiată (lumea și omul) reprezintă rezultatul interacțiunii celor două ființe creatoare. Trei aspecte decurg de aici:

- Noile existențe/ființe, respectiv lumea și omul, vor fi definite de condiția lor amestecată, ambivalentă și paradoxală, „moștenind" în parte orientările fiecăreia dintre ființele originare. Or, ce altceva decât o definiție a umanului, a condiției umane reprezintă viziunea aceasta?
- Toate întemeierile viitoare ale omului vor fi de asemenea urmări ale unui „dialog" metafizic între întemeietorul uman și sursa/modelul la care va face permanent apel în orice context al actelor sale de întemeiere. Prin urmare, fiecare dintre aceste acte ale omului va avea nevoie de manifestarea „voii lui Dumnezeu" (hierofanie) spre a se putea înfăptui. Chipurile sub care hierofania se poate produce sunt diverse: „căutarea locului" în fundarea unei construcții, fie aceasta casă, biserică sau mănăstire, „animalul-călăuză" în vânătoarea-rituală din legendele despre întemeierea țării etc.
- Întemeierea originară (istorisită de legenda de întemeiere cosmogonică) oferă în sens mitic (deși narațiunea nu este receptată și tratată ca atare) *modele* pentru întemeierile viitoare săvârșite de către om. În acest sens ar fi de amintit episodul aruncării baltagului („De mânie, și-a aruncat băltagul în apa cea mare. Și ce să vezi, din băltag crescu un arbore mare, iar sub arbore ședea dracul râzând...", „Dumnezeu, umblând cu Necuratul pe ape, a înfipt toiagul și s-a făcut pământ", Brill 1981: 90, 116) care va constitui modelul viitor al baterii/înfigerii țărușului, ritual de întemeiere practicat la fundarea așezărilor, clădirilor sau, după unii cercetători (Cf. Ghinoiu 1994b: 14-15; Idem 1991: 168), chiar în actul nupțial.

„Ontologia și onticul sunt – afirma Mircea Eliade – unica *obsesie* a omului arhaic" (Eliade 1992: 68). Prin urmare, legendele cosmogonice surprind o dublă problematică a procesului de întemeiere:

- prima, întemeierea ca (împreună) *ființare*, manifestă în îndelunga bunătate și deschidere a lui Dumnezeu, sursă unică a puterii înființatoare, către diavol dar și către sfătuitorii-mediatori;
- a doua, întemeierea ca *luare în posesie/ordonare*, vizibilă în efortul neobosit al diavolului de a avea, de a poseda creația la care (în fapt) este co-părtaș, și în repetatele negocieri referitoare la procentajul asupra creației, pe care le poartă cu Dumnezeu.

Dacă primul aspect este unul constitutiv condiției umane, cel de-al doilea se va regăsi în procesul întemeierii anthropocosmosului în chipul ordonării și luării în stăpânire a spațiului, fie în cazul desțelenirii practicate în satul devălmaș românesc, fie în diversele acte ritualice ce însoțesc fundarea unei construcții sau așezări.

III.2 Anthropocosmosul (legendele de întemeiere ale construcției, ale așezării și ale țării)

Atunci când legendele de întemeiere au fost definite ca o categorie aparte în spațiul mai amplu al legendei populare românești, se avea în vedere faptul că ele nu se regăsesc sub această titulatură în tipologiile existente. Aceasta nu înseamnă că narațiunile la care facem referire nu sunt deja clasificate sub alte denumiri și respectivele sisteme. Având ca reper clasificarea propusă de Tony Brill (Cf. Brill 1966 comparat cu Brill 2005 și Brill 2006), se pot identifica tipurile încadrabile în categoria legendelor de întemeiere[9].Ca aspecte generale ale legendelor în care întemeierea este săvârșită de către om (anthropocosmice) se pot decela:

- procesul adecvării omului la cosmos;
- preluarea modelului cosmogonic în întemeierile din anthropocosmos;
- locul ritualului în procesul adecvării.

Cât privește procesul adecvării omului la cosmos, se observă că acesta presupune, la rândul său, parcurgerea a două trepte:

- adecvarea la spațiul natural (ordonarea sau luarea în posesie), și
- adecvarea la spațiul artificial (integrarea),

ambele având ca loc comun *rit(ual)ul* axat pe jertfă. Considerat în general drept punct de plecare al legendelor de întemeiere, rit(ual)ul reprezintă, din perspectiva studiului nostru, o *tehnică a întemeierii*, materializată de cele mai multe ori în jertfă. Jertfa – bază și totodată temei al întemeierii – devine astfel sursă principală a imaginarului legendelor pe care studiul nostru le are în vedere.

Adecvarea la spațiul natural reclamă apelul la modelul cosmogonic de întemeiere. Prin actul întemeietor al Ființei are loc declanșarea procesului de

---

[9] În subcategoria legendelor de întemeiere a cosmosului au fost incluse legendele etiologice (I) referitoare la creația lumii: tipurile 1. *Creatorul* (a,b), 2. *Lumea* (a,b,c), 5. *Omul și organizarea vieții lui* (a) și legendele religioase (III), tipurile: A. *Figurile biblice*, B. *Sfinții și obiceiurile legate de sărbătoarea lor*. În cea de-a doua subcategorie, cea a legendelor de întemeiere a anthropocosmosului, au fost considerate următoarele: *legende de întemeiere a construcțiilor* și a *așezărilor* includ tipurile: I. Legende etiologice, B. Legende geografice și toponimice, 10. Orașele, târgurile, 21. Satele, 24. Ținuturile, C. Legendele onomastice; *legendele de întemeiere a țărilor* incluzând I. Legendele etiologice despre A. Creația lumii, 6. Popoarele, B. Legende geografice și toponimice, C. Legende onomastice, II. Legendele mitologice despre H. Popoare mitice, IV. Legende istorice.

ordonare a haosului primordial. S-au văzut deja câteva dintre gesturile pe care Dumnezeu, secondat de diavol şi de „sfătuitori" le face în acest sens: aruncarea baltagului, înfigerea toiagului, jertfa unei fiinţe în scopul în-fiinţării unei noi existenţe (*i.e.* din trupul mamei dracului şchiop se ivesc rând pe rând luna, soarele, stelele, Brill 1981: 95–99). Procesul de ordonare a lumii înconjurătoare de către om se va desfăşura pe parcursul a trei etape: alegerea locului, întemeierea prin stabilirea centrului şi întemeierea prin trasarea hotarului.

Ritualul *alegerii locului* este deseori facilitat de prezenţa (hierofanică) a unui animal-călăuză. Constituie o regulă generală ca locul viitoarei întemeieri să nu fie o alegere aleatorie a omului, ci el să fie „arătat"/„indicat" de către Fiinţa superioară. În acest scop se fac, de regulă, două tipuri de demersuri. Primul – mai apropiat de zona ritului – constă în „interogarea locului" prin oferirea de ofrande (alimentare, de obicei) spre a se verifica natura sa fastă sau nefastă (*i.e.* laptele oferit şarpelui casei). Al doilea demers – situat în proximitatea legendarului – este reprezentat de „vânătoarea ritualică". Constituită dintr-o succesiune de momente obligatorii – intenţia vânătorii, semnul prevestitor, animalul-călăuză, urmărirea propriu-zisă, uciderea sa sacrificială şi întemeierea pe locul sacrificiului (Cf. Cosma 2000: 38sqq.) vânătoarea ritualică descoperă (caracter oracular) şi, totodată, sacralizează locul viitoarei în-fiinţări (caracter de jertfă) creând premisele unei întemeieri integrate în rânduiala cosmică. Alte gesturi întemeietoare, precum tragerea cu arcul (ca în legenda Mănăstirii Putna)[10] ori aruncarea ciomagului, având ascendenţă în modelul cosmogonic, sunt şi ele asimilate vânătorii rituale, considerate fiind drept „vânători simulate" (Ghinoiu 1999: 64). Locul odată ales, este rândul ordonării sale prin ritualul *determinării centrului*. În tradiţia românească, acesta apare în chipul implântării/baterii ţăruşului ca o moştenire cosmogonică a gestului de implântare a toiagului săvârşit odinioară de Însuşi Dumnezeu. Simbolistica pe care un asemenea gest întemeietor o presupune este fie una nupţială, fie aceea de semn al întemeierii de sine (fiind un adevărat ritual de naştere prin transferul fiinţei), fie, în sfârşit, aceea de trăinicie, de temei al noii existenţe ori de marcă a proprietăţii (semnalând întemeierea ca luare în stăpânire).

A treia etapă în procesul de adecvare la spaţiu o reprezintă *stabilirea limitelor/hotărârea* care să separe şi să individualizeze noua existenţă. Întemeierea prin stabilirea unui hotar era săvârşită cel mai adesea prin tragerea unei brazde împrejurul locului deja ales, prin tradiţia „ocolniţei" (înconjurarea hotarului cu diferite însemne puse în funcţie de propagarea undelor sonore generate de toaca din mijlocul satului) sau, mai rar, semnalată fiind doar de Ioan Viorel Boldureanu ca fapt extraordinar, omorul pe brazdă, în care victima – de regulă un bătrân – era lovită cu brăzdarul plugului în cap, fiind astfel sacrificată pe hotar. La nivelul întemeierii Moldovei şi Munteniei „semnificaţia *frontierei* este cu totul alta în gesta românească. Aici ea reprezintă *obstacolul depăşit paşnic printr-un marş colonizator*, şi nu o tensionată bătălie pentru apărarea – ori forţarea – frontierei" (Pecican 2002: 17). Ca rit de întemeire, hotărârea/hotărnicirea operează în cele două dimensiuni ale cosmosului uman, spaţiul şi timpul: „Tragerea unei brazde, ca hotar, ca limită, ca

[10] Cf. Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959, pp. 7–8 *apud* Cosma 2000: 208.

început a ceva, însemna în esență *act de întemeiere* magico-rituală (*cf.* brazda trasă la întemeierea Romei), un nou *crug al unei noi lumi*. [...] Tragerea unei brazde (imaginare ori reale) la Anul Nou semnifică – în ordine ritual-simbolică – trasarea hotarului de la care începe un nou an, un nou *crug al vremii*" (Boldureanu 2003: 139).

Comentând adecvarea întemeietorului uman la spațiul artificial (integrarea), Mircea Eliade constata că „dacă încercăm să ne înfățișăm universul așa cum îl gândesc oamenii culturilor arhaice, ajungem la concluzia că «lucrurile făcute» au sete de viață și durată. [...] Este un soi de vampirism al lucrurilor făcute de mâna omului; deși nu aparțin vieții, ele vor să se integreze ei. Este un asalt al lumii nu anorganice – pentru că și aceasta, pentru omul arhaic are viață – ci al «lumii fabricate», către viață, către însuflețire și durată. Omul nu e presat numai «de sus», ci și «de jos», din lumea pe care o face el, o aduce el la ființă" (Eliade 1992: 91). În fapt nu se poate opera o disociere netă între legendarul referitor la întemeierea unei case de cel referitor la întemeierea unui lăcaș de cult, biserică sau mănăstire. De asemenea, aceeași situație există și în cazul legendarului legat de întemeierea monastică și cea a țării, ori între cel legat de fundarea unei așezări și cel generat de întemeierea țării. Trăsăturile comune/similare se întâlnesc, de regulă, în *persoana întemeietorului*. Succint, situații ca acestea vor fi analizate în cele ce urmează.

Tradițiile legate de întemeierea satului românesc devălmaș relevă la o analiză mai amănunțită asemănări cu procesul corespondent de la nivelul țării. Dacă vânătoarea rituală din legenda descălecatului lui Dragoș se petrece în spațiul virgin, deci netocmit, al pădurii, mare parte din satele românești se întemeiază și se dezvoltă tot în spațiul aceleiași păduri. Obiceiul „stăpânirii locurești" care presupunea despădurirea și desțelenirea terenului silvestru netocmit și transformarea lui în „vatră" sau „moșie" a satului, constituie un *act/proces civilizator* similar celui prilejuit de vânătoarea și sacrificiul ritual al animalului-călăuză. Mai mult în legendele onomastice și toponimice se vorbește despre „țărani descălecători" (Cosma 2000: 241-248), echivalenți de relevanță locală ai „voievozilor descălecători", ambii prezentând valențele *eroului civilizator*.

Întemeierea casei reclamă, pe un alt plan, întemeierea de sine în ipostaza familială. În sudul țării placentei i se mai spune și „casa copilului", fundată ca și cea reală prin actul nupțial al „baterii/implântării țărușului" (Cf. Ghinoiu 1991: 167-169; Ghinoiu 1994a: 422; Ghinoiu 1994b: 14-15). La scara națională, întemeierea țării presupune și ea pre-existența „neamului" care se întemeiază pe sine în actul descălecării, urmat firesc de procesul constituirii. Legendele legate de întemeierea Munteniei aduc argumente suplimentare în sensul acesta: neamul de bărbați care descălecase odată cu Negru-Vodă și alungase stihiile informe ale tărarilor nu avea soațe, drept pentru care și le va „procura" de la vecinii moldoveni, răpindu-le atunci când acestea vin la un fals „târg de scule femeiești" (Cf. Brill 1970: 39-42; Adăscăliței 1988: 12-15). În unirea cu aceste femei neamul muntenesc se va întemeia propriu-zis.

În ceea ce privește asemănările dintre legendele de întemeiere a țării și cele de întemeiere monastică se impun a fi semnalate câteva aspecte legate de persoana întemeietorului. Fondatorii unei mănăstiri pot fi atât voievozii – cum este cazul legendelor despre fundarea mănăstirilor Putna sau Curtea de Argeș, dar și, ce-i

drept, mai rar, ţăranii – cum este cazul mănăstirii înfiinţate de întreaga comunitate de sate vrâncene (Stahl 1958: 174; Stahl 2000:173-174). Fondatorul unei ţări va fi întotdeauna voievodul, dar uneori acesta va fi de o condiţie similară ţăranilor întemeietori de mănăstire – sărac şi de condiţie umilă (Cf. Brill 1970: 37-38). Privit la scara întregului teritoriu românesc, legendarul despre fondarea monastică şi cel despre descălecatele Moldovei şi Munteniei mai dezvăluie un fapt important. Dacă în ambele legende despre descălecatele româneşti „sursa" voievozilor şi a neamului lor este una trans-carpatică (ardelenească), în materie de înfiinţare a lăcaşelor de cult monastice (ba, chiar uneori, a fundării câtorva aşezări) întemeietorii sunt de provenienţă „regăţeană" (de obicei, călugări din marile lavre de peste munţi).

III. Întemeietorul

În legendă, constată Tony Brill, „omul este arătat cu trăsăturile bune şi rele, cu elanul lui spre lumină şi adevăr dar şi cu scăderile lui atât de contradictorii" (Brill 1981: 8). Nu este vorba doar de omul-creaţie a procesului anthropogonic, ci şi de omul-creator de sine şi întemeietor, la rândul său, de realităţi exterioare nou-înfiinţate. Respectând logica fiinţării prin fiinţa pre-existentă şi cea a tipurilor de legende de întemeiere (creatoare de cosmos şi de anthropocosmos) identificăm drept *tipuri esenţiale de persoane întemeietoare*, următoarele:

- Dumnezeu, dracul şi „sfătuitorii" Săi (ariciul, albina, broasca), pentru legendele referitoare la întemeierea cosmosului (şi, implicit, a omului), şi
- „străinul autohton" şi „monarhul ascuns" ca ipostaze ale „eroului civilizator", în legendele generatoare de anthropocosmos.

După cum am afirmat deja, persoanele care participă la procesul cosmogoniei nu sunt întemeietoare decât în măsura în care iau parte la „dialogul" despre creaţie. Singurul care ar putea face abstracţie de ceilalţi este Dumnezeu („Dar năcazul ăl mai mare al lui Sarsailă pe Dumnezeu, era că Dumnezeu avea putere să facă orice vrea, din nimic, pe câtă vreme Sarsailă n-avea această putere", Brill 1981: 89), dar tocmai el este Cel care iniţiază „dialogul", având ca şi oamenii croiţi după chipul Său oroare de singurătate: „Şi se supăra Dumnezeu că nu avea nici fraţi, nici prieteni" (Brill 1981: 90). În sensul acesta ar trebui înţelese, credem, apropierea lui Dumnezeu de pământ/oameni („Cică de mult pe când lumea nu era coaptă la minte, dar era mai bună ca azi, Dumnezeu, ca să fie mai aproape de ea şi s-o ferească de ispitele diavolului, îşi aşezase scaunul cu cer cu tot lângă pământ. Ba îşi făcuse ş-o scară, aşa că dimineaţa se da jos pe pământ, umbla prin lume şi învăţa pe oameni ce să facă, iar seara se suia în cer, ca să se odihnească.", Brill 1981: 123), oboseala şi nepriceperea Sa. Teoriile conform cărora cosmogonia românească este de factură bogomilică/dualistă iar Dumnezeu se mărgineşte doar la condiţia de demiurg ţin, înclinăm să credem, de o modă şi de o vârstă trecută de acum. Despre dualism nu poate fi vorba, singurul care are într-adevăr putere de a da viaţă (Fiinţă suficientă sieşi, dar şi celorlalţi) fiind singur, Dumnezeu (de unde şi invidia satanei), în baza aceasta atribuindu-i-se toate existenţele primordiale: „– Nu, frăţioare, *pământul acesta e truda gândurilor mele, ca şi cerul pe care-l vezi, ca şi apele care murmură scăldate în razele aurii ale soarelui. Eu le-am făcut* ca să te bucuri şi tu de ele, să

sorbi și tu din frumusețea lor, căci frate îmi ești; nu le-am făcut însă ca să-ți încolțească vrăjmășia în suflet" (Brill 1981: 115-116).

„Eu sunt Celălalt" (Eliade 1995: 92) se autodefinește într-o legendă cosmogonică estoniană diavolul. Părtaș, chiar dacă nu întotdeauna bine-intenționat, la „dialogul" la care a fost invitat de către Dumnezeu, co-întemeietor involuntar, câteodată, al cosmosului, dracul joacă rolul „avocatului diavolului" (*sic!*), fiind un fel de catalizator și ecou (activ) al întrebărilor și frământărilor lui Dumnezeu. Dacă Bunul Dumnezeu este în legendele de întemeiere românești *factorul principiator* (izvor al lui *a fi*), diavolul va fi *factorul modelator* (meșteșugarul), producând mereu prototipuri perfectibile (oameni neînsuflețiți, case fără ușă și geamuri etc.). aspectul meșteșugăresc nu este străin nici lui Dumnezeu „că pe vremea aceea, Dumnezeu, ca tot omul, era tot bun muncitor, și ce-i trebuia, el și le făcea" (Brill 1981: 103). Fapt este că, atât Dumnezeu, cât și diavolul, dau, la un moment dat, dovadă de *nepricepere* în finalizarea creațiilor începute: Dumnezeu croiește pământul mai mare decât cerul, diavolul edifică case fără ferestre și uși ori o singură cizmă pentru două picioare (Niculiță-Voronca 1903: 8sqq.). Cele două ființe par a completa imaginea unitară a Ființei întemeietoare:

- aspectul *pasiv* (oboseala, inerția lui Dumnezeu) dar mustind de potențialitatea în-ființării, dublate de buna intenție în legătură cu rodul actului creator;
- aspectul *activ* (diavolul jucăuș, neastâmpărat, intrigant) care, uneori, inițiază, alteori, catalizează procesul creator, în ciuda intențiilor răuvoitoare.

În ceea ce privește viețățile-ajutătoare – albina, ariciul, broasca – despre a căror origine nu se spune nimic, ele par a fi la fel de vechi ca și Însuși Dumnezeu sau, mai degrabă, ca cele mai vechi creații ale sale: cerul – mediu al albinei, pământul (inclusiv subteranul) – mediu al ariciului și apa – mediu al broaștei. Faptul că există legende etiologice care le sunt dedicate exclusiv (Cf. Brill 1981: 190-198, 680) nu aduce lămuriri în legătură cu originea lor ci, doar, le confirmă una sau mai multe caracteristici de bază. Ca întemeietori secunzi, albina joacă rolul mesagerului (câteodată spion), ariciul, pe cel al întemeietorului autentic (urzitorul), în vreme ce broasca se rezumă la a fi un fel de spirit al apelor. Toate cele trei viețăți par a fi fost alese spre a contrabalansa impactul diavolului (mândru și strălucit, cel puțin în ochii proprii) pe criteriul smereniei: „– Bine, Petre, pe mine m-a găsit să mă întrebe Domnul, pe mine, pe o casă gheboasă? El nu poate să facă munți, dealuri, râpi și văi? Ariciul *se credea prost,* Dumnezeu însă găsi că părerea ariciului este cea mai bună"(Brill 1981: 191).

În anthropocosmos, întemeietorului i se cere de regulă să fie un *străin*, pentru că doar un Altul poate întemeia o nouă realitate într-un spațiu netocmit și amorf. Atunci când este vorba de descălecatul țărilor voievodul întemeietor vine de pese munți (atât Dragoș, cât și Negru-Vodă sunt alterități față de spațiul pe care îl iau în posesie prin jertfă ritualică sau luptă, întemeindu-l), eroul civilizator, întemeietor de așezare/mănăstire este un „înstrăinat" față de locul respectiv, având totuși o oarecare filiație cu locul/oamenii pe care/a căror așezare o restaurează. În spațiul românesc, Ardealul va reprezenta principiul statal întemeietor (de acolo vin voievozii), în vreme ce Moldova și Muntenia vor constitui surse de întemeiere spirituală (marile

mănăstiri de aici susţinând perpetuu viaţa duhovnicească a celor de peste munţi). Avem astfel, pe de o parte, *monarhul ascuns*, care „are două feţe: una involutivă, identică cu ocultarea lui, reducerea la un germen în oul lumii, şi una expansivă; [...] Monarhul ascuns este o expresie a *Omului Primordial, a Inimii lumii* (a fiinţei sale, n.n. A.C.), *prin urmare a sistolei şi a diastolei ei, limită între Principiu şi Manifestare, Mijlocitor, Primul şi Ultimul în creaţiune, după cum Dumnezeu e Primul şi Ultimul în Principiu.*" (Lovinescu 1993: 27), iar pe de alta, ceea ce Anca Manolescu numeşte *străinul autohton*: „Autohtoni prin naştere, călugării au devenit «străini» nu atât prin depărtarea de casă, cât prin opţiunea existenţială, prin reorientarea vieţii lor. [...] E vorba despre acea înstrăinare «radicală» de regimul *curent* (care, n.n. A.C.) îşi sprijină expresiv formularea pe jocul de sens între *fugă* şi *stabilitate*. [...] Ceea ce vrea el să ofere acum comunităţii e un alt tip de legătură, independentă de apartenenţe sociale, geografice, de rudenie; e universala legătură a rugăciunii. [...] Ca *străin*, are puterea de *a fonda*; ca *autohton*, *face sacrificiul de a fonda* în pământul din care a apărut" (Manolescu 2002: 174-177 *passim*).

Concluzii

Studiul de faţă stă sub semnul ontologiei tradiţionale concretizată în forma maximei ce deschide întotdeauna basmul popular: „De n-ar fi, nu s-ar povesti!". Sintagma în cauză nu este doar o formulă consacrată a basmului, ci, poate fi considerată, o autentică definiţie în manieră tradiţională a legendei de întemeiere. *Legenda de întemeiere este istoria* („s-ar povesti") *care relatează povestea* – parafrazându-l pe Tudor Pamfile – *„celor de demult", a celor prin care totul (lume, oameni, ţări, aşezări, biserici şi case) au început să existe, să fiinţeze* („-ar fi"). Logica definiţiei noastre nu o respectă, însă, pe cea a formulării tradiţionale, deoarece încearcă să releve rezultatul (legenda) înaintea cauzei ce a stat la originea producerii sale (întemeierea). Programatic sau nu, gândirea tradiţională pare să fi sesizat semnificaţia aceasta, marcând prin prezenţa dubitativului „dacă" (*de*) condiţionarea existenţei legendei de cea a fenomenului pe care îl istoriseşte.

Mircea Eliade definea mitul ca pe „istoria unei «faceri»". Legenda de întemeiere este ea însăşi *istoria unei faceri*, doar că, spre deosebire de mit care nu este doar povestea facerii, ci şi, simultan, facerea însăşi, legenda se limitează doar la a aminti adevărul ultim despre origini, fără a avea pretenţia şi puterea reiterării lui. Dumnezeu se defineşte pe Sine ca „Cel ce este" (Ieşirea 3.14), dar cunoaşterea fiinţei Sale nu este posibilă *ad extra*. Pentru om (care există – spun teologii – atâta timp cât este în legătură cu Cel care l-a creat) legendele de întemeiere nu vor fi altceva decât mijlocul imaginar prin care se realizează accesul la istoria propriei fiinţări.

Bibliografie

DEX 1996: *** *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers enciclopedic.

Adăscăliţei 1988: V. Adăscăliţei, *De la Dragoş-vodă la Cuza-vodă. Legende populare istorice româneşti*, antologie, prefaţă şi note de V. Adăscăliţei, Bucureşti, Editura Minerva.

Bîrlea 1966: Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. I, II, III, Bucureşti, Editura pentru literatură.

Boldureanu 2003: Ioan Viorel Boldureanu, *Universul legendei. Eseu despre universul mental tradiţional*, vol. II, Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Brill 1966: Tony Brill, *Principiile clasificării legendelor populare româneşti* în „Revista de etografie şi folclor", tom 11, nr. 3/1966, pp. 259-271.

Brill 1970: Tony Brill, *Legende populare româneşti. Legende istorice*, antologie de Tony Brill, Bucureşti, Editura Minerva.

Brill 1981: Tony Brill, *Legende populare româneşti*, vol. I, Ediţie critică şi studiu de Tony Brill, Prefaţă de Ion Dodu Bălan, Bucureşti, Editura Minerva.

Brill 2005: Tony Brill, *Tipologia legendei populare româneşti*, vol. I *Legenda etiologică*, Prefaţă de Sabina Ispas, Ediţie îngrijită şi studiu de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Brill 2006: Tony Brill, *Tipologia legendei populare româneşti*, vol. II *Legenda mitologică, legenda religioasă, legenda istorică*, Ediţie îngrijită şi studiu de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Chiţimia 1971: I. C. Chiţimia, *Clasificarea şi definirea literaturii populare în proză* în *Folclorul românesc din perspectivă comparată*, Bucureşti, Editura Minerva.

Cosma 2000: Ela Cosma, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană.

Creţu 1988: Vasile Tudor Creţu, *Existenţa ca întemeiere (perspective etnologice)*, Timişoara, Editura Facla.

Eliade 1978: Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, traducere de Paul G. Dinopol, Bucureşti, Editura Univers.

Eliade 1995: Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-han. Studii comparative despre religiile şi folclorul Daciei şi Europei Orientale*, traducere de Maria şi Cezar Ivănescu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade 1992: Mircea Eliade, *Meşterul Manole. Studii de etnologie şi mitologie*, ediţie şi note de Magda şi Petru Ursache, studiu introductiv de Petru Ursache, Iaşi, Editura Junimea.

Ghinoiu 1991: Ion Ghinoiu, *Casa românească. Repere etnologice şi arheologice* în „Thraco-Dacica", tom XII, nr. 1-2/1991, pp. 167-171.

Ghinoiu 1994a: Ion Ghinoiu, *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman* în „Revista de etografie şi folclor", tom 39, nr. 5-6/1994, pp. 421-430.

Ghinoiu 1994b: Ion Ghinoiu, *Practici magice de întemeiere a „Casei de piatră"* în „Datini. Revistă de cultură", nr. 3-4 (8-9)/1994, pp. 14-15.

Ghinoiu 1999: Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Lossky 1993: Vladimir Lossky, *Introducere în teologia ortodoxă*, traducere de Lidia şi Remus Rus, Prefaţă de Pr. prof. D. Gh. Popescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Lovinescu 1993: Vasile Lovinescu, *Incantaţia sângelui (câteva elemente esoterice din iconografia şi literatura cultă)*, ediţie îngrijită de Alexandrina Lovinescu şi Petru Bejan, Cuvânt înainte de Petru Bejan, Iaşi, Editura Institutul European.

Manolescu 2002: Anca Manolescu, *Locul călătorului. Simbolistica spaţiului în Răsăritul creştin*, Bucureşti, Editura Paideia.

Niculiţă-Voronca 1903: Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român adunate şi aşezate în ordine mitologică*, Cernăuţi, Tipografia Isidor Wiegler.

Papadima 1995: Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii. Studiu de folclor*, ediţia a doua, revizuită, cu o postfaţă de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I. O.

Păun, Angelescu 1983: Octav Păun, Silviu Angelescu, *Legende populare româneşti*, ediţie îngrijită de Octav Păun şi Silviu Angelescu, Bucureşti, Editura Albatros.

Pecican 2002: Ovidiu Pecican, *Realităţi imaginate şi ficţiuni adevărate în Evul Mediu românesc. Studii despre imaginarul medieval*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Pleşu 1988: Andrei Pleşu, *Minima moralia*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Stahl 1958: Henri H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol.I, Bucureşti, Editura Academiei.

Stahl 2000: Paul H., *Triburi şi sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice şi religioase*, traducere de Viorica Neculau, Bucureşti, Editura Paideia.

Ursache 2001: Petru Ursache, *Legenda – o altă faţă a mitului* în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", nr.I/2001, pp. 133-154.

Van Gennep 1997: A. Van Gennep, *Formarea legendelor*, traducere de Lucia Berdan şi Crina Ioana Berdan, Studiu introductiv de Petru Ursache, Iaşi, Editura Polirom.

Vlăduţescu 1982: Gh. Vlăduţescu, *Filosofia legendelor cosmogonice româneşti*, Bucureşti, Editura Minerva.

Distorsions dans la typologie folklorique – la légende de fondation

Notre étude a comme objet l'ontologie traditionnelle concentrée dans une formule classique d'ouverture pour le conte de fée roumain: „Dacă n-ar fi, nu s-ar povesti!" (approx. « S'il n'existait pas, on ne le raconterait pas »). Cette formule pourrait être considérée comme une véritable définition – en manière traditionnelle – de la légende de fondation. Selon Tudor Pamfile, *la légende de fondation serait l'histoire qui relate le conte des aïeuls, de ceux qui ont fait tout (le monde, les gens, les pays, les cités, les églises et les maisons) exister, être*. Notre définition ne se conforme pas, quand même, à la logique de la formule traditionnelle, parce que celle-là essaie de relever le résultat (la légende), avant la cause qui lui sert d'origine (la fondation). Délibérément ou non, la pensée traditionnelle semble avoir été sensible à l'ordre naturel des choses; l'emploi même du dubitatif «si» démontre que l'existence de la légende est conditionnée par l'existence du phénomène qu'elle décrit.

A la différence du mythe, qui est l'*histoire d'une fondation* (v. Mircea Eliade) mais encore et davantage la fondation même, la légende se borne à rappeler la vérité ultime concernant les origines, sans la prétention d'avoir le pouvoir de la réitérer. Dieu se définit Lui-même: « Je suis celui qui suis! » (Exode 3.14), mais la découverte de Son Etre n'est pas possible *ad extra*. Pour l'être humain (qui existe – selon les théologiens – tant qu'il maintient le contact avec Celui qui l'a créé), les légendes de fondation ne seraient autre que le moyen imaginaire qui assure l'accès à l'histoire de sa propre existence.

Iaşi, România

Forme de reconfigurare a peisajului rural construit

Carmen DĂRĂBUŞ

În a doua jumătate a secolului XX, mediul urban a cunoscut desfigurări entropice (ca în toate fostele ţări comuniste), prin impunerea „celulei" constructiviste ruseşti în locul spaţiilor bine individualizate; ideea de schimbare – *metabolé* – este brutal impus şi-n acest fel, operându-se inclusiv asupra naturii; începutul de secol XXI cunoaşte schimbări ale peisajului ambiental în mediul rural, de la forme arhitectonice, la materiale utilizate. Dacă urbanul celei de-a doua jumătăţi a secolului XX a sacrificat esteticul în favoarea funcţionalului, acum funcţionalul este sacrificat în favoarea folosirii arhitecturii (pseudo-arhitecturii) ca marcator socio-economic, fie că este vorba de succesul dobândit aici, fie că este o demonstraţie a prosperităţii câştigate în alte ţări. De asemenea, cum societatea contemporană stă sub o adevărată tiranie a imaginii, noile forme de arhitectură rurală se adresează mai ales văzului. Din dorinţa de „a fi moderni" (iar modernitatea ignoră tradiţia, în cel mai bun caz, dar poate să o şi nege), este refuzată legătura firească cu „spiritul locului". Problema noţiunii de *colectivitate* şi (locuinţe în comun) se pune în mod diferit în mediul rural şi în cel urban: dacă în primul caz colectivitatea (familia, vecinii, satul) era condiţie a solidarităţii şi mod de viaţă firesc, în mediul urban locuinţele colective erau tot mai mult percepute ca mediu, supravegheat, absenţa intimităţii devenind sufocantă. Acestor forme le lipseşte fundarea, conceptul „formelor fără fond", care a funcţionat intens şi în secolul XIX, nefiind străin momentelor de sincronizare la cultura europeană, în raportul *inculturaţie/ aculturaţie*.

Dacă postmodernismul pare un termen pretenţios în raport cu ruralul, unde alăturarea rural-tradiţie este, deja, un adevărat stereotip care nu se probează decât într-o oarecare măsură, peisajul devine şi aici fragmentarist, se pierde legătura cu întregul cunoscut, în tendinţa de a construi un alt tot. Din acest amestec se va filtra, la un moment dat, inevitabil, o altă imagine reconfigurată:

> Trebuie degrabă să se ţină seama că multiplicitatea mijloacelor naşte fenomene cu totul noi, care se pot plasa sub semnul încâlcirii, al imbricaţiei, sau mai bine-zis al *amalgamului*. Ansamblul edificiului nostru cultural, al instalaţiilor noastre de cultură este tulburat. Am intrat deja în era <<multirealului>>" (Berger 1978: 60).

Şi acest lucru îl spunea R. Berger, în a doua parte a secolului XX, când Occidentul trecea printr-o fază similară. Spaţiul cercetat, nordul Maramureşului şi Ţara Oaşului reconfigurează, la nivelul dialogului dintre arhitectură şi urbanism, realităţi neaşteptate. Lemnul, pământul şi piatra au fost, tradiţional, materialele de construcţie, care asigurau o legătură organică între natura fiinţei şi modul ei de viaţă - case care, mai ales prin dimensiuni, sunt făcute să servească omul, nu omul să fie

în slujba unor edificii care solicită eforturi la mai multe nivele. Şi în trecut modul de construcţie, în toate articulaţiile pe care le presupune, era un marcator social. Casa din piatră, conacele, puţine la număr, imitând cel mai adesea stilul neoclasic indicau o poziţie socio-economică privilegiată în sânul comunităţii. Casele din bârne aşezate orizontal (de obicei, din brad sau stejar, stejarul fiind folosit în mod necesar măcar la elementele care alcătuiau structura de rezistenţă, iar mobilierul era din cireş, fag şi brad, realizat artizanal), lăsate la vedere sau tencuite şi vopsite în albastru, mai rar şi prin contaminare culturală în vernil sau alb, erau cel mai des întâlnite în zonele care aveau pădure în apropiere, dar şi cele de nuiele împletite, bătute cu chirpici, cărămida de pământ ars (vaiogul) alcătuiau peisajul rural construit. Organizarea habitatului era, în trecut, într-o legătură mai strânsă cu ocupaţiile de bază ale ariei (agricultura, viticultura, creşterea animalelor, păstoritul, apicultura etc.), dat fiind faptul că ocupaţiile se transmiteau din generaţie în generaţie, în comparaţie cu începutul de secol XXI, când mobilitatea este un mod de viaţă firesc, nu excepţie, ca în trecut. De asemenea, în zonele de deal şi de munte, cu o climă mai aspră, principala preocupare era pentru funcţionalitate, pentru păstrarea unui minim confort termic, ornamentaţiile trecând în plan secundar. Un tip de ornament este cel prin care casa este îmbrăcată în lemn cu model geometric.

În contemporaneitate, se mai păstrează doar cele din bârne orizontale, atent lucrate şi ignifugate prin metode diverse. Conacele aveau un foişor, iar celelalte, o prispă, care făcea trecerea între universul exterior şi lumea familiei. Prispa, cerdacul, foişorul – locuri de trecere şi de odihnă în natură şi în casă în acelaşi timp, sunt eliminate în holul blocurilor pentru că „modernismul îşi propune în chip programatic eliminarea barierei interior/exterior, pe care arhitectura a conţinut-o dintotdeauna axiomatic" (Ioan 1998: 70). El nu mai intermediază, ci fracturează, fiind, paradoxal, o creaţie de sinteză, neputând eluda elementele folosite în arhitectura tradiţională, nici materialele de construcţie (măcar parţial păstrate). Modernismul în arhitectură a fost un experiment căutat şi acceptat pentru urbanismul secolului XX, mai puţin pentru fostele ţări comuniste, cărora li s-a impus utilul amputat estetic, cu pretenţii de modernism, ca expresie a victoriei puterii asupra individului. „Statul-reţea" şi-a compus structuri urbane pe măsură, cantonate în spaţiul edilitar, nu într-unul arhitectural. În general, istoria peisajului construit european are la bază lemnul şi pământul, piatra folosită mai apoi, tot element natural, a păstrat multă vremea continuitatea cosmic-teluric:

> Împreună cu pământul, cea mai veche materie artizanală a fost **lemnul**, iar atunci când piatra l-a înlocuit, toate piesele din construcţie au rămas aceleaşi în forma, funcţia şi în simbolismul lor. [...] Prin folosirea lemnului din păduri şi a trunchiurilor de copaci pentru a înălţa coloanele templelor, vechea arhitectură a izbutit o adaptare în chip firesc perfectă a elementelor cosmosului (Benoist 1995: 91).

Succesiunea pământ-lemn-piatră-cărămidă-materiale prefabricate reprezintă grade de îndepărtare, întâi discretă, apoi brutală, a omului de materia vie. Construcţiile sale traduc un mod de a se raporta la univers, o latură importantă a memoriei colective. Peisajul rural construit este pe cale de a crea un alt tip de memorie colectivă, fapt care la un moment dat se întâmplă în comunităţile umane supuse unor schimbări lente sau spontane, fireşti sau sub presiune, însă

> conservarea patrimoniului material este necesară pentru a nu se pierde o sumă de valori care n-ar mai fi accesibilă altfel: identitatea locurilor în care trăim, stabilitatea care dă sens şi relief diferitelor experienţe ale fiecărei generaţii, permanenţa unui <<centru>> care să nu se schimbe la fel de repede ca periferia şi unde putem depozita şi pune laolaltă o parte din amintiri, prea grele pentru a fi purtate de fiecare individ în parte (Benevolo 2003: 91).

Legătura cu sacrul pe care o presupune construcţia e regăsibilă atât în scrierile religioase (*Noul Testament)*, cât şi în filozofie, de la Aristotel şi Platon, la Heidegger. La originea bisericii (şi la originea templului) stă casa. La alte dimensiuni, sunt transferate bisericii complicatele ritualuri de locuire în univers, aşa cum casa le păstrează mai ales pe cele de locuire în mundan. Un exemplu în acest sens îl constituie bisericile de lemn din Maramureş; atipice pentru materialele de construcţie din arhitectura bisericească ortodoxă bizantină, există o evidentă legătură organică între spaţiul casei şi cel al bisericii, care a urmat spiritul locului, refuzând imitaţia. Simbolismul verticalităţii persistă şi asigură permanent această legătură, care încă nu s-a pierdut cu totul: „Scara mobilă este o altă reprezentare a axului, ca şi scara fixă. [...] Ca în construcţia edificiilor, piatra a înlocuit, într-un târziu, lemnul, coloana din piatră cioplită a devenit, la rându-i, simbol axial" (Benoist 1995: 10). Contemporaneitatea a păstrat legătura dintre construcţia bisericii şi cea a locuinţei, ambele schimbând materialele şi dimensiunile, prima fiind nevoită să fie mai conservatoare prin spaţiile pe care trebuie să le respecte tradiţional. Alături de bisericile vechi din lemn cu acoperiş de şindrilă, vremurile noi au creat biserici din lemn cu acoperiş din tablă. În ceea ce priveşte raportul dintre responsabilitatea publică şi cea privată, dacă în mediul urban prevalează responsabilitatea publică, în cel rural – responsabilitatea privată, cu excepţia construcţiilor folosite în comun, dar şi aici există imixtiunea gustului privat mai mult decât la oraş.

Franţa secolului XIX a mediat acelaşi conflict dintre interesul/ gustul/responsabilitatea publică, pe de o parte şi interesul/gustul/ responsabilitatea privată, pe de alta. De fapt, structura urbană europeană cunoaşte mari modificări în această perioadă, similare cu ruralul românesc (dar şi din alte ţări foste comuniste) al sfârşitului de secol XX şi al începutului de secol XXI. Esenţa acestui compromis era „refacerea echilibrului tradiţional dintre controlul public şi iniţiativa privată, dintre unitate şi pluralitate, la un nou nivel tehnic şi juridic" (Benevolo 2003: 168), lucru care se întâmplă şi la noi, măcar regional deocamdată, în Delta Dunării, Bucovina şi Maramureş. Când mediul privat şi mediul public nu doar se îndepărtează ca atitudine, dar chiar se opun, dezechilibrele peisagistice sunt inerente, iar Europa Occidentală a secolului XIX a trecut printr-o criză similară. Ceea ce se întâmplă acum în peisajul rural, s-a întâmplat în perioada comunistă în peisajul urban construit – când aspectul oraşelor s-a schimbat, fiind neglijate vechile centre ale oraşelor, parte a identităţii socio-culturale, politice, economice, întru impunerea unui alt model politic, cu articulaţiile sale. Parisul secolului XIX a traversat aşa-numita perioadă de „haussmannizare"[1] care distruge vechile centre, totul pregătit prin

[1] Baronul Georges Eugène Haussmann (1809-1891), a reformat arhitectural Parisul sub tutela lui Napoleon al III-lea, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea; fost prefect al departamentului Sena.

manipularea populaţiei, îndemnată să vadă doar partea insalubră, vechimea, decrepitudinea clădirilor construite anterior, de-a lungul secolelor. Stilul care s-a impus a fost unul de aglutinare a celor deja existente în diverse epoci cultural-istorice; nu altceva se întâmplă în peisajul românesc construit – urban şi rural -, care este unul de aglutinare a influenţelor importate, alături de inovaţii ale gustului privat şi chiar ale arhitectului. Inventarea unui nou peisaj este inerentă (ideală ar fi păstrarea modelului geometric de planificare, clasic, nu cel dictat de o densitate sufocantă), iar o nouă definiţie a satului se va impune; în acelaşi timp, satul se poate salva mai uşor de schematizarea stilurilor decât oraşul, pentru că reşedinţa rurală este mai complexă decât cea urbană, sintetizând multiple funcţiuni, care încă nu s-au simplificat de tot, dar îşi schimbă funcţiunile.

În raportul tradiţie/inovaţie, peisajul rural construit românesc începe să capete caracteristicile celui urban prin ritmul schimbării şi prin utilizarea spaţiului. De fapt, există o similitudine între modificările de peisaj construit şi criza de autenticitate – mai ales la oraşe - în secolul al XIX-lea, în Europa şi ceea ce se întâmplă acum în mediul rural românesc acum. Coerenţa păstrată vreme îndelungată se fragmentarizează, simţind nevoia unei duble recuperări: a confortului şi a facilităţilor date de construcţiile din mediul urban, pe de o parte, iar pe de alta – importul de modele din ţările prospere ale Uniunii Europene. Peisajul construit nu mai ţine de arhetip pentru că imaginile nu se mai articulează unele după altele, ca parte a unui sens total; el devine, mai degrabă, ceea ce Corin Braga numeşte *anarhetip* prin elementele de imprevizibilitatea, prin „nemulţumirea profundă faţă de scenariul unic, integrator, faţă de orice scenariu perceput ca normativ, diriguitor, limitativ şi sterilizant" (Braga 2006: 251). Acest fapt nici nu este surprinzător, după anii de control excesiv al vieţii, în ansamblul ei. Prima perioadă de libertate după una de dictatură produce excese în multe domenii. Excesul tipizării produce nevoia de atipic, deşi tipizarea, în sens negativ, s-a produs mai mult în urbanul cartierelor-dormitor: „Anarhetipul este un animal cultural nevertebrat sau un schelet atipic, dar având virtuţi şi posibilităţi mult mai largi, nebănuite de poeticile curente" (Braga 2006: 251). Mitemele care alcătuiesc ansamblul se revendică din arhetipuri diverse printr-o logică sinestezică, nu constructiv-cosmoidală. Modelele nu sunt imitate în totalitatea lor, ci într-o combinaţie generată mai ales de gustul individual; dacă ele refuză revendicarea dintr-un *pattern* comun, sintetizând mai multe *patternuri,* în timp, după o perioadă de sedimentare, vor crea un *pattern* nou odată cu moartea celui vechi – eschatipul. Peisajul construit este o formă de comunicare – a sinelui, a unui grup, a unei comunităţi etc. şi poate trece prin aceste etape – arhetipală, anarhetipală, eschatipală.

Eterogenitatea spaţiului cercetat este aparentă, pentru că ea vine din aceeaşi tendinţă: dorinţa de monumentalitate, o întoarcere spre perioada premodernă (modernismul refuzând monumentalitatea), pentru că şi tendinţele Hi-tech, alături de casa unică în stil neo-baroc, (aceasta din urmă plasată într-un spaţiu extrem de înghesuit în raport cu bogata ornamentaţie şi cu somptuozitatea materialelor folosite), regăsibile în Ţara Oaşului, care nu mai respectă specificul vernacular al

Istoria a reţinut dubla sa ipostază: de reformator al Parisului, stilul său fiind preluat în mari oraşe europene, dar şi de distrugător al unei mari păţi din oraşul medieval.

arhitecturii româneşti, sunt o replică la frustrările produse de oraşele-dormitor, la casele mici, „bătrâneşti", pe lângă dorinţa de exhibare a reuşitelor materiale ale proprietarilor. Alături de casele noi, aşa cum se vede din imagini, există şi casele tradiţionale ale locului care conservă un discurs iniţial, la care încă inevitabil se raportează. Pentru că „*identificarea* presupune memorie şi afecţiune între om şi mediul, deopotrivă natural şi artificial, al locuirii" (Ioan 1998: 57). Nu putem vorbi aici de trimiterea spre raţional pe care o presupune transparenţa sticlei în cantitate mare, ci de un import fără un limbaj asumat. Probleme serioase ridică morfologia – poziţia, elevaţia, deschiderea în spaţiul imediat şi în contextul peisajului general. Din dorinţa de a realiza atât *ustensilul,* cât şi *opera de artă,* pentru a folosi terminologia heideggeriană, nu întotdeauna rezultatele compun un peisaj armonios; cum se întâmplă în orice perioadă de căutări.

Odată cu mutaţiile sociale complexe amintite, generaţiile noi ale spaţiului rural sau cu rădăcini imediate în acest spaţiu, doresc să se îndepărteze de caracteristicile ruralului şi pentru a depăşi şi alte complexe decât cele economice, dat fiind faptul că „din cele mai vechi timpuri [în special în imaginarul cultural antic grec], literatura şi imaginarul colectiv identificau civilizaţia cu oraşul" (Benevolo 2003: 15) – de unde dorinţa de a reconstitui în rural caracteristicile urbanului. Peisajul rural construit, prin reducerea spaţiului dintre construcţii, chiar dacă acestea sunt mult mai mari decât în trecut, capătă caracteristicile urbanului prin efortul de a exploata distanţele relativ mici, peisajul terestru nelimitat avut cândva la dispoziţie luând tot mai multă distanţă faţă de prezent. Indiferent de formă, material sau epocă culturală, „precum cetatea şi templul, orice **casă** este centrul lumii pentru locuitorul ei, un loc de pace, de reflecţie, de siguranţă, asociat copilăriei, focului din vatră, sânului matern" (Benoist 1995: 95). Modelul clasic impus de Antichitatea greacă, dincolo de succesiunea de experimente, rămâne o constantă , un ideal la care omenirea se întoarce mereu – şi anume cel despre care vorbeşte Aristotel în *Politica,* cu referire la *polisul* grecesc, armonia dată de echilibrul interiorului cu exteriorul.

Peisajul construit era parte a identităţii de grup etnocultural; ceea ce pare acum a se pierde devine, de fapt, o redefinire a acestei categorii identitare datorită lărgirii ariei de interferenţă şi influenţă, a călătoriilor, a şederii unui timp mai lung sau mai scurt în alte zone culturale:

> Codurile îşi pierd exclusivismul lor şi culturile – din intransigenţă. Multă vreme socotit ca o perturbare, bruiajul devine, fără a nu juca cu cuvintele, un <<bruion>> sau un <<bulion>> de cultură. Noi structuri se amorsează şi noi reglări apar la lumină. Situaţiile rezervate membrilor unui grup devin, prin tehnică, comune întregului ansamblu de beneficiari. Cel puţin unele. Stereotipiile naţionale şi provinciale dispar, chiar dacă unele rezistă sau se exacerbează Conservarea spontană nu mai este posibilă, ci doar una dirijată" (Berger 1978: 152).

Însă ceea ce Berger numeşte stereotipie este parte a identităţii, împiedicând lumea să arate cu adevărat uniform prin stereotipiile mai puternice, cu forţă de impunere la nivel global şi implementate în spaţii nepotrivite. Păstrarea echilibrului dintre tradiţie şi necesara inovaţie nu este simplă în alcătuirea unei importante părţi a imagologiei care alcătuieşte o civilizaţie umană şi care se conturează în funcţie de raportul public/privat în rama diversităţii situaţiilor politice, economice şi religioase

– acest din urmă factor este mai puternic vizibil în mediul rural şi în anumite culturi şi epoci culturale.

Bibliografie

Avram 2004: Sultana Avram, *Locuinţa rurală românească: moşteniri şi factori de schimbare,* Sibiu, Ed. Techno-Media.

Benevolo 2003: Leonardo Benevolo, *Oraşul în istoria Europei,* traducere în limba română de Mădălina Lascu, Iaşi, Ed. Polirom.

Benoist 1995: Luc Benoist, *Semne, simboluri şi mituri,* Traducere în limba română de Smaranda Bădiliţă, Bucureşti, Ed. Humanitas.

Bernea 1997: Ernest Bernea, *Spaţiu, timp şi cauzalitate la poporul român,* Bucureşti, Ed. Humanitas.

Berger 1978: René Berger, *Mutaţia semnelor,* Traducere în limba română de Marcel Petrişor, Bucureşti, Ed. Meridiane.

Braga 2006: Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip,*Iaşi, Ed. Polirom.

Curinschi-Vorona 1981: Gheorghe Curinschi-Vorona, *Istoria arhitecturii în România,* Bucureşti, Ed. Tehnică.

Durand 1999: Gilbert Durand, *Aventurile imaginii. Imaginaţia simbolică. Imaginarul,* Traducere în limba română de Muguraş Constantinescu şi Anişoara Bobocea, Bucureşti, Ed. Nemira.

Heidegger 1995: Martin Heidegger, *Originea operei de artă,* Bucureşti, Traducere în limba română şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu; Studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas.

Ioan 1998: Augustin Ioan, *Khora. Teme şi dificultăţi ale relaţiei dintre arhitectură şi filozofie,* Bucureşti, Ed. Paideia.

Formes de reconfiguration du paysage rural construit

Le travail *Formes de reconfiguration du paysage rural construit* se propose à analyser quelques point de vue sur la relation entre les gens et la construction (dans la région du Nord du Maramuresh et dans le pays d'Oash), où le dynamisme tradition/innovation connait des manifestations intéressantes; ce type de relation qui est très ancienne, mise en discussion même dans les écritures bibliques. L'architecture intérieure et l'architecture extérieure, l'emplacement dans l'espace parlent sur une typologie de mentalité. Parfois quelques formes se fixent, en devenant tradition, autrefois elles se transforment ou s'évanouissent. Dans les mécanismes de la fondation, la représentation et la fonction ne se retrouvent plus en consubstantialité. La construction reçoit de plus en plus une autonomie par rapport avec l'être humaine, en étant une manifestation de l'aliénation générée par les imports des esprits imitatifs. D'ailleurs, le conformisme peut se manifester comme une partie négative de la tradition, en plus d'autres, positives.

Baia Mare, România

Etnologia integrării europene: repere inițiale

Ioana-Ruxandra FRUNTELATĂ

O etnologie a integrării europene în România anilor 2000 poate fi justificată din mai multe perspective şi, în acelaşi timp, atacată cu destule argumente. Dacă înțelegem prin etnologia integrării europene interpretarea efectelor informale sau neoficializate, dar concrete, pe care integrarea în Uniunea Europeană a unor state naționale le are asupra culturilor populare tradiționale ale acelor state, atunci o astfel de temă etnologică se înscrie, bineînțeles, în etnologia de urgență, având în vedere salvarea, măcar prin colecționare, descriere şi arhivare, a acelor segmente culturale direct „amenințate" de impunerea legislației europene, cum ar fi Ignatul sau priveghiul din complexul ritual funerar.

Anticipând, observăm că o astfel de perspectivă ar situa discursul etnologic destul de aproape de cel al „etnologiei comunismului", care cercetează, de exemplu, traumele provocate de colectivizarea agriculturii în satele româneşti din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Dealtfel, chiar membrii comunităților rurale din prezent aşază Uniunea Europeană alături de fosta U.R.S.S.: „Dacă a căzut ăsta [blocul politic răsăritean], s-a ridicat ăsta apusean ... să mergem în Europa!", le-a spus un pensionar de 83 de ani din Trifeşti, jud. Iaşi, sociologilor Dana Cornelia Nițulescu şi Cornelia Băjenaru în anul 2005 (Voicu, Voicu 2006: 78). Într-un alt interviu sociologic realizat de Mihnea Preotesi şi Claudia Petrescu în satul Tomşani, jud. Prahova, tot în 2005, interlocutorul lor, un bărbat de 64 de ani, le-a spus tranşant că dacă Uniunea Europeană „pune jugul mai rău pe noi, să ne lase în pace, că ne-au păcălit pe noi, ăştia săraci, rău de tot" (Voicu, Voicu 2006: 173), folosind o metaforă din sfera agriculturii tradiționale („a pune jugul pe cineva" cu sensul de „a exploata" pe cineva), care demonstrează o imagine mentală despre o Uniune Europeană ce are coordonate comune cu forțele asupritoare din est sau din vest, din vremuri mai vechi sau mai recente.

O astfel de etnologie a integrării europene, preocupată să salveze valorile culturii populare de expresie orală aflate pe cale de dispariție în forma lor considerată de specialişti autentică şi întreagă, ar putea fi criticată pe motiv că ar avea fața întoarsă numai spre trecut, căutând doar relicve şi neglijând aspectele vii ale culturii pe care încearcă să o interpreteze. Referitor la această dilemă a etnologului care mitizează trecutul fără să-l înțeleagă şi vede prezentul fără să-l observe, Claude Lévi-Strauss, scria în *Tropice triste*, jurnalul formării lui profesionale:

> Până la urmă mă aflu prizonierul unei alternative: când călător vechi, confruntat cu un spectacol prodigios, din care însă totul sau aproape totul îmi scapă (...); când călător modern, gonind după vestigiile unei realități dispărute. În ambele alternative pierd şi mai mult chiar decât poate să pară, deoarece eu, care gem în fața

umbrelor, nu sunt oare impermeabil la spectacolul adevărat care ia formă în momentul acesta, dar pentru sesizarea căruia nu am încă sensibilitatea cerută? Peste câteva sute de ani, în acelaşi loc, un alt călător, tot atât de disperat ca şi mine, va deplânge dispariţia a ceea ce eu aş fi putut vedea, dar care mi-a scăpat. Victimă a unei duble infirmităţi, tot ce văd mă supără şi, în acelaşi timp, îmi reproşez necontenit că nu privesc destul (Lévi-Strauss 1968: 47–48).

Am putea comenta că „dubla infirmitate" despre care vorbeşte antropologul francez este faţa întunecată a competenţei etnologului sau conştiinţa limitelor pe care el încearcă să le depăşească. Versiunea pozitivă a aceluiaşi discurs o găsim, într-un dialog european atemporal, în primul curs de folclor ţinut de Ovid Densusianu în 1909 la Universitatea din Bucureşti. Filologul român spunea că:

A avea ochii aţintiţi numai spre trecut cum printr-un fel de manie arheologică s-a făcut mereu până acum în atâtea ramuri de studii, este desigur o exagerare ale cărei urmări se resimt şi astăzi. Dar a veni să spui 'Destul s-a scormonit în ruinele trecutului, lăsaţi-l şi ocupaţi-vă numai de prezent' ar fi o exagerare tot atât de primejdioasă. Cercetătorul trebuie să cuprindă în câmpul său de observaţie şi actualitatea şi trecutul. Mintea sa trebuie să fie veşnic gata să cunoască şi ce se întâmplă şi ce s-a întâmplat altădată, pentru că nimic nu poate fi pătruns în toate tainele lui dacă este izolat în timp şi în spaţiu. Între ce este şi ce a fost, mintea noastră trebuie să întindă mereu punţi de lumină (Densusianu *apud* Pop 1998: 329).

Din avertismentul lui Lévi-Strauss şi profesiunea de credinţă a lui Ovid Densusianu, reţinem că explorarea supravieţuirilor trecutului în prezent nu trebuie în niciun caz abandonată de etnolog. Chiar dacă etnologia (antropologia) a fost privită iniţial ca o ştiinţă opusă istoriei, pentru că nu se bazează pe documente, ci pe observaţie directă şi anchetă orală, evoluţia ei a demonstrat că nici comunităţile cele mai ancorate în modele culturale nescrise nu se pot sustrage amprentei evenimentului şi etnologia (antropologia) contemporană „a dezvoltat o întreagă concepţie despre istorie şi istoricitate, despre acţiunea timpului asupra structurilor [vieţii colective] (Bonte, Izard 1999: 346).

Astfel, etnologia integrării europene devine interesantă şi pentru că poate furniza studii de caz care ilustrează relaţia dintre culturile de tip folcloric şi istorie. Avem de studiat metamorfozele elementelor culturale arhaice (cu nucleele în „miturile fondatoare" ale comunităţilor tradiţionale) şi perspectiva istorică poate completa sau corecta interpretările bazate exclusiv pe cercetarea de teren. Totodată, informaţiile de istorie orală obţinute de etnologi pot contribui la înţelegerea anumitor aspecte ale evoluţiei istorice, pentru că evidenţiază, de exemplu, structuri repetitive, cum ar fi asimilarea între Uniunea Europeană şi U.R.S.S., menţionată anterior. În state cu istorie asemănătoare, etnologia integrării europene va avea, probabil, coordonate comune.

În acelaşi timp, abordarea etnologică a integrării europene aduce, fără îndoială, clarificări utile pentru alte ştiinţe preocupate de aceeaşi problemă, cum ar fi sociologia. Un studiu sociologic al impactului integrării europene în satele româneşti a fost realizat în 2005 de o echip de la Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, în urma unei iniţiative a Delegaţiei Comisiei Europene la Bucureşti. Cercetătorii au pornit de la tipologia culturală a satelor, propusă de Dumitru Sandu în 2004, pe baza următoarelor criterii: stocul de educaţie (numărul mediu de ani de şcoală absolviţi de adulţii din localitate), izolarea spaţială, procentul imigranţilor veniţi în localitate,

ponderea grupurilor religioase minoritare şi ponderea etnicilor maghiari (al doilea grup etnic ca mărime din România). Combinând cele cinci criterii, Dumitru Sandu a ajuns la concluzia că există şase tipuri de sate în România: de imigrare, moderne, minoritare-etnic, cu minorități religioase, izolate şi tradiționale. Intenționând să realizeze o cercetare calitativă, bazată mai mult pe interviuri luate pe teren şi mai puțin pe statistici, echipa de sociologi a ales câte un sat din fiecare tip. Astfel, investigația s-a desfăşurat pe şase terenuri rurale: Traian Vuia (Timiş), Tomşani (Prahova), Zerind (Arad), Ațintiş (Mureş), Trifeşti (Iaşi) şi Hăneşti (Botoşani) (Voicu, Voicu 2006: 24) şi s-a concretizat ştiințific într-un volum de studii coordonat de Mălina şi Bogdan Voicu şi intitulat *Satul românesc pe drumul către Europa*.

Pentru etnolog, lectura studiilor din volum este interesantă şi chiar provoacă reflecții asupra propriului demers metodologic şi interpretativ. Citim, de exemplu, că sătenii români „care sprijină cel mai mult aderarea se numără printre 'învingătorii' tranziției, având acumulată o avuție mai mare" (Voicu, Voicu 2006: 35). Pe aceeaşi pagină, puțin mai jos, Mălina Voicu se contrazice parțial când observă că „dintre sătenii cu potențial de participare pe piață, cei care au exploatații mai mari sprijină mai puțin aderarea", aşa că, până la urmă, nu mai înțelegem dacă „învingătorii tranziției" din mediul rural autohton sunt pro sau contra integrării în Uniunea Europeană.

În general, autorii volumului, cu toate că-şi propun să realizeze o cercetare calitativă, nu-şi contextualizează suficient informatorii. Ni se dau despre ei informații generale, referitoare la sex, vârstă, educație (se specifică numai dacă sunt intelectuali), funcție administrativă (primar, vice-primar) sau rol social („lider local"). Nu aflăm, însă, dacă sunt localnici sau veniți mai recent în sat, ce religie şi ocupație au, care este orizontul lor cultural sau dacă dețin sau au deținut anumite roluri tradiționale în comunitate (vornic, stolnicăreasă etc.). Toate aceste date de context i-ar fi ajutat probabil pe sociologi (sau pe etnologii care au acces, prin medierea cărții, la rezultatele cercetării lor) să înțeleagă mai bine discursurile informatorilor lor. De exemplu, ei nu-şi pun deloc problema gradului de ficționalitate al răspunsurilor pe care le primesc de la oameni. Experiența interpretării anchetelor etnologice de teren[1] arată însă clar că, de multe ori, informatorii ghicesc aşteptările cercetătorului şi-i spun acestuia exact ce vrea să audă, din motive ce țin de o gamă psiho-socială nuanțată. Nu putem interpreta cuvintele oamenilor ca pe o expresie certă a convingerilor lor, pentru că, de multe ori, ele sunt doar o reflectare a reacției culturale la conjunctura conversațională. Ceea ce au ascultat sociologii români în timpul cercetării din 2005 nu exprimă neapărat atitudinea sătenilor față de Uniunea Europeană, ci atitudinea lor față de cei care-i întreabă despre Uniune, în calitate de reprezentanți ai unui proiect patronat chiar de respectiva organizație. Prin urmare, este destul de riscant să generalizăm, spunând că „satul românesc s-a dovedit a fi mereu foarte suportiv față de integrarea în U.E. (Voicu, Voicu 2006: 32) şi poate ar fi mai indicat să folosim „s-a declarat" în loc de „s-a dovedit". Desigur, însă, nici etnologii nu dețin adevăruri absolute, dar

[1] de exemplu, Otilia Hedeşan, 2001 *Folclorul. Ce facem cu el?*, Timişoara, Editura Universității de Vest, p.129–131.

o etnologie a integrării europene ar putea pune câteva accente necesare în discursul sociologic despre acest subiect.

În fine, în afară de argumentele salvării tradițiilor care dispar odată cu modificările administrative și economice impuse lumii satului și plusului interdisciplinar adus de etnologie în investigații ale mediului rural inițiate din alte domenii socio-umane, putem pleda pentru necesitatea unei etnologii a integrării europene și în cadrul mai larg al studierii fenomenelor produse de globalizare (mondializare) în universul omului contemporan. Dintr-un astfel de unghi, integrarea satului românesc în Uniunea Europeană presupune transformarea lui într-un sat european și pentru unii *insideri*, pierderea specificului identitar („În Occident, sunt mai dezvoltați din punct de vedere economic, dar sunt anumite lucruri ce nu trebuie sacrificate globalizării, cum ar fi tradițiile", spune un farmacist de 65 de ani din Zerind (Voicu, Voicu 2006: 153). Între reprezentările pe care și le creează despre propria identitate și cele despre „identitatea europeană" pe care ar fi bine s-o adopte, omul satului poate traversa o criză de apartenență culturală.

Reprezentările realității pe care ni le formăm au o dimensiune ideologică, prin racordarea la modele sociale/ culturale colective și „oficiale"(Neculau 1997: 12) și etnocentrismul (împărțirea lumii în „noi" și „ceilalți"/ „romani" și „barbari") pare o judecată de valoare universală (Bonte, Izard 1999: 220). Ținând cont de atributele culturale ale reprezentării mentale a identității, etnologia integrării europene se poate contura și ca etnologia unei aculturații. Deși românii au fost dintotdeauna în Europa, calitatea de membri ai Uniunii Europene pare să le disloce anumite atribute etnice fundamentale, cum ar fi relația cu spațiul, concretizată în valorizarea pământului și a vetrei satului[2]. În același timp, însă, accesibilitatea locurilor de muncă în Europa conduce la modificarea modelului cultural rural din interior. Prin cei ce migrează la muncă și revin periodic în sat sau comunică regulat cu rudele rămase acasă, Europa (de fapt, o anumită imagine despre ea) devine o prezență familiară în casele românilor din mediul rural. Etnologul specializat în integrare europeană poate studia dinamica identitară a satului românesc actual și poate deveni chiar un „facilitator cultural", implicându-se în protejarea valorilor locale de patrimoniu material și imaterial, care constituie, în fond, sursele reprezentărilor identitare colective. În același timp, însă, etnologul de bună credință va încerca să nu uite că

> el nu este chemat să corijeze și să ajusteze cultura unui grup uman după propria-i grilă de valori, ci să se străduiască s-o înțeleagă și s-o aprecieze slujindu-se de principii unitare și riguros urmate (Știucă 2007: 123).

În finalul unui traseu destul de abrupt ce stabilește reperele inițiale ale etnologiei europene, legitimându-i, implicit, existența, se poate aduce în discuție raportul dintre etnologia integrării europene și etnologia Europei, în accepția lui Jean Cuisenier, de cercetare a „etnicității popoarelor europene" (Cuisenier 1999: 138). Departe de a atomiza disciplina revendicându-și un domeniu de actualitate, cum ar putea aprecia criticii ei, etnologia integrării europene se înscrie firesc în etnologia Europei, urmând să interogheze modelele culturale și reprezentările identitare ale moștenitorilor de azi ai bătrânului continent, în încercarea de a înțelege încotro va

---

[2] Referitor la relația cu spațiul a omului din Europa occidentală, Jean Cuisenier observă cât de „tranșantă este ruptura între tradițiile familiale și locale care guvernează organizarea spațiului domestic (...) și practicile sociale care prevalează azi în tratarea aceluiași spațiu" (Cuisenier 2005: 103).

duce experimentul de colonizare pe care-l traversează azi atât locuitorii satelor din estul Uniunii Europene, cât şi compatrioţii lor etnologi.

Bibliografie

Bonte, Izard 1999: Pierre Bonte, Michel Izard (1991, 1992 *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*), *Dicționar de etnologie și antropologie*, traducere de Smaranda Vultur, Radu Răutu (coordonatori), Dana Buglea, Mihaela Ioncica, Constantin Jinga, Cătălin Adrian Lazurcă, Ciprian Nicolae Vâlcan, Iaşi, Editura Polirom, p. 346.

Cuisenier 2005: Jean Cuisenier (*La tradition populaire*) *Tradiția populară*, traducere de Nora Rebreanu Sava, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă,.

Cuisenier 1999: Jean Cuisenier (1990 *Ethnologie de l'Europe*) *Etnologia Europei*, traducere de Marinela Blaj, prefaţă de Dumitru Stan, Iaşi, Institutul european.

Hedeşan 2001: Otilia Hedeşan *Folclorul. Ce facem cu el?*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Lévi-Strauss 1968: Claude Lévi-Strauss (1955 *Tristes Tropiques*) *Tropice triste*, în româneşte de Eugen Schileru, Irina Pâslaru-Lukacsik, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, p.47–48.

Neculau 1997: Adrian Neculau (coordonator) (1995) 1997 *Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale*, prefaţă de Adrian Neculau, traducere de Ioana Mărăşescu şi Radu Neculau, ediţia a II-a, Iaşi, Editura Polirom, Societatea Ştiinţă & Tehnică S.A.

Pop 1998: Mihai Pop *Folclor românesc*, vol I *Teorie și metodă*, ediţie îngrijită de Nicolae Constantinescu şi Alexandru Dobre, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Naţională", Bucureşti.

Ştiucă 2007: Narcisa Alexandra Ştiucă *Cercetarea etnologică de teren, astăzi (curs)*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Voicu, Voicu 2006: Mălina Voicu şi Bogdan Voicu (coordonatori) *Satul românesc pe drumul către Europa*, prefaţă de Dumitru Sandu, Iaşi, Editura Polirom, p.78.

Ethnology of European Integration: Genuine Marks

There are several arguments pleading for the necessity of an ethnology of European integration at least in countries like Romania which still have a rich traditional cultural heritage. One such argument would be that investigating folk cultures under the circumstances of European integration enables ethnologists to "rescue" fragments of a culture that is fast changing and consequently loses its traditional patterns. Another argument places the ethnology of European integration among the most useful tools for interdisciplinary research by sampling a sociological discourse on European integration and pointing to some flaws of such a discourse that ethnological analysis reveals. The third argument supports the idea that European integration can be looked at as an acculturation process and the ethnology of European integration has to deal with reshaping individual and collective identities during such a process. Finally, ethnology of European integration and ethnology of Europe (as defined by Jean Cuisenier) are compared.

Bucureşti, România

Inițierea. Definiri europene și tipare folclorice românești

Adina HULUBAȘ

Inițierea constituie o universalie ce a suscitat cercetări laborioase, anchete de teren îndelungate și numeroase studii valoroase, atât în spațiul european, cât și în continentul nord-american. O aplicare extinsă a noțiunilor și simbolisticii implicate de indiciile inițiatice românești nu există încă, poate și din cauza unei metaforizări integrale a acestui ritual, retras în textele populare. Inițierile, în sens tradițional, „au dispărut de mult timp din Europa. Dar simbolurile și scenariile inițiatice supraviețuiesc la nivelul inconștientului, în special în vise și în universuri imaginare" (Eliade 1994: 197). Universul imaginar, ajuns la forma maximă a cizelării prin transmisie orală constituie însă o mărturie a practicilor de mult dispărute în lumea arhaică. Faptele de cultură străveche s-au refugiat în cuvântul ritual, care a devenit astfel calea directă spre istoria culturală, sacră a unui popor. Absența unor lucrări axate cu predilecție pe tiparele inițiatice a făcut imposibilă apariția unor distorsionări la nivel conceptual. Mircea Eliade este autorul cel mai frecvent citat în analizele ce acordă tiparelor inițiatice un spațiu subsumat unei direcții de interpretare mai amplă, și cultura arhaică românească întâlnește ideile preluate din exegeza făcută religiilor lumii, fără inadvertențe. Studiile de pretutindeni dedicate conceptului de inițiere identifică trei tipuri ale ritualului: cel dintâi se referă la trecerea de la statutul de adolescent la cel de tânăr cu drepturi depline în societate și a fost denumit inițiere tribală, rituri de pubertate, sau inițiere de la o clasă de vârstă la alta. Celelalte două tipuri privesc inițierea religioasă și inițierea într-o societate secretă și nu intră în raza preocupărilor noastre. Preferăm termenul de inițiere într-o clasă de vârstă, dată fiind experiența individuală, solitară chiar, a novicelui în folclorul literar românesc, spre deosebire de secondarea precisă a neofiților de către maeștri în inițierile propriu-zis tribale; maeștrii inițiatori prezenți în textele folclorice au o apariție redusă, cu rolul de a provoca doar abilitățile latente ale neofitului sau de a-l înzestra cu obiecte miraculoase, în acord cu natura lui specială. În privința titulaturii de *rituri de pubertate*, Arnold van Gennep a demonstrat încă din 1910 că pubertatea socială nu trebuie suprapusă peste cea fiziologică, un astfel de termen putând induce în eroare cercetarea (Gennep 1996: 70). Dacă în culturile primare se urmărea prin scenariile sângeroase crearea unui sentiment de apartenență la colectivitatea tribului, în desfășurarea alegorică românească accentul cade pe integrarea în mit a individului, și prin el a întregii comunități.

Aflat încă în lumea protejată de mame, dar maturizat fizic până la pragul care îl face candidat pentru dobândirea recunoașterii sociale, tânărul „viețuiește la marginea universului reglat și a societății organizate, aparține cosmosului doar pe jumătate" (Caillois 2006: 126). Această așezare între lumi reprezintă tocmai cheia

reușitei inițiatice, fiindcă feciorul ori fata nubilă devine exponentul unei lumi perimate prin vecuire, iar ruptura de ceea ce este încheiat și instaurarea unui început perfect constituie mecanismul de bază al inițierii. Prin el creația însăși este salvată, societatea recapătă suflul vital și indivizii ei beneficiază din plin. Procesul urmărește, în opinia lui Bruno Bettelheim, „inducția ceremonială sistematică a adolescenților în participarea completă la viața socială" (Bettelheim 1971: 18). La o analiză stilistică, aspectul cultural al fenomenului se va dovedi fundamental în înțelegerea implicațiilor din texte. Coeziunea socială se instaurează în universul poetic în urma abilității tinerilor de a relua modelul arhetipal, de a revigora vitalitatea lumii prin el, și de aceea acest aspect al ritualului este vizibil în etapa postliminară a procesului, când recunoașterea din partea comunității are funcție de consacrare a eroului. Primirea în profan, descrisă revelatoriu în colindele de fecior, este

> un ritual de confirmare, care autorizează renașterea la viață. Inițiatul, înzestrat cu o știință și o putere nouă, după ce a depășit contactul solicitant cu sacrul, primește însemnele și privilegiile legate de noul său statut social și religios (schimbare de nume, tatuaj, portul unor veșminte) (Wunenburger 2000: 61)[1].

Această etapă postliminară este sugerată adeseori în basme prin motivul soarelui din pieptul eroului / eroinei, ce dezvăluie că avem deja în scena mitică un inițiat.

Inițierea prin introducerea în cultura tradițională constituie aspectul cel mai important al ceremonialului. Învățarea „moștenirii misterioase și sacre" (Caillois 2006: 132) se face în mentalitatea arhaică românească prin intermediul (re)memorării acțiunilor arhetipale într-o formă rafinată, care are puterea magică de a reinstaura lumea mitică și de a transforma „personajul principal" al spunerii în chiar strămoșul întemeietor. Cântate în timpul magic al sărbătorilor de iarnă, colindele fac din cuvântul ritual vehiculul pentru mutația spirituală. Personajul evenimentelor mitice este chiar tânărul /tânăra de la casa colindată, numele lui apare în textul ceremonial și îl investește cu toată energia numinoasă de care va avea nevoie în anul următor pentru a se împlini la nivel social. Preluând interpretarea lui J. G. Frazer, *Encyclopaedia Universalis* notează că inițierea are menirea de „a revela sufletul către neofit pentru a-l face să-și cunoască totemul" (*Universalis* 1996: 354). Legătura totemică între cerb și flăcăul din colinde este evidentă prin puterea celui din urmă de a auzi animalul (singurul cu această abilitate, deci un *ales*) sau de a-l vedea. Feciorul a parcurs deja un stadiu inițiatic premergător care îi permite accesul în lumea forțelor primare întrupate de cerb: „Ionel voinicu / Bine-c-ascultară /Cum se tânguiră /Și se blăstămară" (Cireș 1984: 59); „Gheorghe voinicu /P-acolea trecea,/Pe cerb mi-l zărea" (Brăiloiu, Comișel *et alii* 1978: 46). Motivul transformării feciorului în cerb mândru este comun colindelor și basmelor. Colinda tip III, 69, *Vînători preschimbați în cerbi,* conține numeroase indicii inițiatice: „Cel uncheș bătrân/ El că și-o d-avut/ Nouă fiușori./ El nu i-o-nvățat/ Nice văcărași,/ Făr' el i-o-nvățat/ Munții la vânat./ Punte și-au d-aflat,/ Urmă de cerb mare./ Atât au urmărit,/ Pân' s-au rătăcit/ Și s-au neftinat/ Nouă cerbi de munte" (*Luncile* 1964: 122). Tatăl este aici, ca în basmele cu fecioara războinic, ipostaza maestrului

[1] Dorim să precizăm că traducerea nu acoperă cu exactitate sensurile implicate și preferăm a spune că inițiatul dobândește o *cunoaștere* nouă, în urma *întâlnirii* cu sacrul.

inițiator, bătrânețea lui se traduce în cunoaștere și capacitatea de a modela abilitățile neofiților, dovadă că nu își învață fiii ocupații profane care i-ar face să parcurgă drumurile orizontale din contingent, ci îi îndreaptă spre spațiul privilegiat al înălțimilor. Vânătoarea constituie acțiunea în timpul căreia se transfigurează sinele prin ascuțirea simțurilor și a reflexelor masculine, dar și prin comuniunea implicită cu sălbăticiunile rezervor de energie magică. Numărul fiilor conține deja premisa reușitei inițiatice, din momentul plecării lor pe munte trecând puțin timp până vor descoperi urma catalizatoare a mutației, „puntea" spre noul statut ontologic. Rătăcirea identității umane prin spațiul sacru îi transformă în nouă cerbi, metamorfoza fiind redată în text printr-un lexem pe care îngrijitoarea ediției *La luncile soarelui* nu l-a putut explica. *Dicționarul limbii române* al Academiei trimite lexemul *neft* la definiția lui *naft*, „petrol brut". Adjectivul *neftiu*, „de culoarea petrolului, verde-nchis" ne sugerează că verbul insolit din text, *a se neftina*, sugerează o conversie cromatică în planul animalier, culoarea cerbilor amintind de negrul sepulcral – indiciu al șederii pe lumea cealaltă – dar și de vegetație. Răspunsul fiilor la rugămintea tatălui să revină în mediul matern (mama îi așteaptă cu masa pusă și pahare pline) certifică apartenența lor totală la dimensiunea neîngrădită a ființei: „– Drag tăicuțul nostru,/ Du-te tu acasă/ La măicuța noastră,/ Că coarnile noastre/ Nu intră pe ușă,/ Făr' numai prin munte;/ Picioarele noastre/ Nu calcă-n cenușă,/ Făr' numai prin frunză;/ Buzuțile noastre/ Nu-și beau din pahare,/ Căci beau din izvoare" (*Luncile* 1964: 123). Este limpede antiteza între elementele specifice universului familiar și cele ale libertății naturale. Coarnele ample, similare cu reprezentarea razelor solare, nu pot fi cuprinse de deschiderea casei natale, dimensiunea spirituală actuală trebuie să rămână în sacru, cel puțin deocamdată, fiindcă transformarea totemică are o perioadă rituală de împlinire. Muntele constituie sălașul ființelor mitice, atât suprafața lui, cât și adâncurile misterioase, după cum o sugerează prepoziția *prin*. Al doilea element anatomic fundamental pentru sălbăticiuni, picioarele (care fac legătura între ființă și mediul parcurs), refuză contactul cu energiile mistuite ale vetrei părintești și alege fertilitatea nestăvilită a naturii. Buzele, ca receptacul al vitalității externe, sunt atrase de energia intensă a apelor din străfunduri, căci au devenit incompatibile cu obiectele domestice ce întârzie contactul cu substanțele hrănitoare. Momentul ritual surprins în colindă este al iluminării: anterioritatea învățăturilor împlinite este redată de perfectul compus, iar prezentul indicativ al condiției nedomesticite apare drept efect al acestora. Imperativul adresării cerbilor este în acord cu statutul lor superior, îndreptățit să își alunge tatăl din sfera consacrată a noilor inițiați.

Magia contactului cu urma omului sau a animalului reprezintă o credință universală, considerându-se că marca pe care o lasă trecerea pe pământ asigură atât o acțiune mediată prin talpă/ copită, cât și una imediată, pentru că urma e chiar ființa care a lăsat-o. Basmele exemplifică în număr mare efectul contactului cu copita imprimată în sol. Într-un text cules de la un informator din Telega, Prahova, frații pierduți de mama vitregă rătăcesc prin bunget, și băiatul resimte mai intens contactul numinos. Feciorul ars de sete renunță să bea din urmă de vulpe sau de urs și alege urma cerbului, sub influența legăturii totemice. Transformarea imediată aduce pe scenă un animal mirific, capabil să eclipseze astrul a cărui transfigurare este.

> Trupul lui, cât era de mare, era numai şi numai de aur, de strălucea să-ţi ia vederile. Soarele rămăsese pe lângă el ca stelele cele mici pe lângă soare, iar coarnele cică i-ar fi fost lungi şi pline de ramuri, şi pe coarne şi pe toată rămurica cică erau semănate pietre nestimate de sclipeau de o minune; iar de la vârful unui corn la ălălalt s-a fi cumpănit încetişor de acolo până acolo un leagăn împletit numai din fire de mătase (Stăncescu 2000: 43-44).

Transformarea totemică are un plus magic, ea venind împreună cu leagănul specific pentru iniţierea feminină, după cum ne-o arată colindele de fată mare. Metamorfoza trimite din nou la practicile primitive iniţiatice în timpul cărora neofiţii foloseau piei de animale pentru a sugera intrarea în existenţa sălbatică şi se comportau potrivit noii forme. Şederea în trupul animalului transformat în casă după sacrificarea lui are o prefigurare intensă în această transsubstanţializare magică: pe tărâmul fără timp feciorul devine fiara sacră, după vânarea ei comunitatea lui preia puterea fiarei prin valorificarea trupului în social. Solul pe care umblă fraţii abandonaţi oferă un alt indiciu pentru momentul sacru: este reavăn şi plin de urme sălbatice. Umezeala fertilă, absenţa unei cărări bătătorite şi fauna implicată misterios sugerează un spaţiu rezervor de energii propice lumii în care pământul începe să se usuce. Exact vârsta iniţiatică constituie momentul metamorfozei din pădure:

> Tocmai ajunsese flăcăiandru, când o dată, bând apă dintr-o urmă de cerb, începu să-i crească păr şi coarne rămuroase, prefăcându-se cu totul în cerb: alerga prin pădure şi zbiera ca dobitoacele, numai cu sor'sa vorbea ca oamenii (*Basme* 1996: 232).

Încă un argument pentru legătura strânsă dintre cornuta sălbatică şi flăcău îl găsim în refacerea scenariului iniţiatic al înghiţirii, însă nu Mistricean este victima aici: „şî s-o tăt dus până-nt-un deal ş-o şî audzât zberând cerbu în gura bălaurului" (Nişcov 1996: 295). Cerbul salvat din gura infernului se transformă într-un „fecior frumos" care îmbină funcţia fratelui de cruce cu cea a ajutorului năzdrăvan pentru erou. Ritualul iniţiatic este aici dublu, feciorul găsit pe deal pătrunde mai întâi în fiinţa sălbăticiunii, apoi este înghiţit de monstru şi dobândeşte cunoaşterea necesară pentru cel de-al doilea neofit. În basmul *Crăişor de diamant* feciorii sunt transformaţi în cornuta solară de o zână orgolioasă de pe celălalt tărâm: „toţ' cerbii care era[u] în lanurile [pe] care le-a văzut de iarbă, de grâu şi de iarbă, ăia nu era altceva decât feciori de-mpăraţi, viteji, năzdrăvani, feciori de popă, care ajunsese până la vila respectivă şi toţi au refuzat-o pe fata respectivă şi ea i-a prefăcut pe toţi în nişte cerbi" (Oprişan 2006: 107). Proba iniţiatică a confruntării psihologice cu instanţa supranaturală are ca scop cufundarea şi confundarea identităţii tinerilor cu sălbăticiunea mirifică. Ei petrec un timp drept „nişte cerbi mândri şi frumoş', avea[u] un păr cu totu şi cu totu numai de aur, dă sclipiţa carnea şi păru pă ei, pielea pă ei" (Oprişan 2007: 106). Metalul solar decodează şederea în animal ca etapă a devenirii, metamorfoza nu este aici punitivă, ci reprezintă traseul înălţării spirituale prin asimilarea misterelor. Diferenţa între cerb şi ciută este cea dintre animalul ghid şi animalul belşug. Sacrificarea cerbului denotă simbioza eroină – vânat, în timp ce împărţirea ciutei construieşte o „societate", nu doar o imagine în miniatură a cosmosului:

Cu cita m-alăturai/ În subsuoară mi-o luai./ Pe mal negru o-aruncai,/ Îngenunchi d-o-ngenunghiai./ Dădui sânge câmpului,/ Iar pielea târgului,/ Tăbăcari s-o tăbăcească,/ Parale să-ți dobândească./ Păru-l dădui la trăistari,/ Să facă trăisti la măgari (Păsculescu 1910: 46).

Ofranda căprioarei este menită pământului roditor și meșteșugarilor, două coordonate ale dimensiunii practice a lumii, secătuită de vitalitate. Credința totemică atestă faptul că în anumite împrejurări, „în special în caz de pericol”, omul poate lua forma animalului și la rândul lui „animalul e considerat o dublură a omului, un *alter ego* al său” (Durkheim 1995: 149). Pețirea poate lua, atât simbolic, cât și la nivel mitic, o formă cinegetică, imaginea fiind foarte frecventă în orațiile de nuntă. Ciuta constituie un intermediar între ipostaza inițiatică a feciorului pornit prin pădurea misterelor și fata ieșită recent din cufundarea izolantă în mit. Transformarea ei constituie indiciul că și-a desăvîrșit traseul ritual și a fost asimilată de natura sălbatică a ființei, ca depozitar al tuturor forțelor vitale. Nu întâmplător o voce feminină deconspiră alegoria vînătorii:

Strigă Leana, strigă tare:/ – Nu mi-l credeți, mari boieri,/ Că-i d-un mare prefăcut,/ Ș-are ibomnică greacă,/ Depărtată nouă zile;/ El se duce în trei zile,/ În trei zile pe trei cai:/ P-un' se duce, p-alt se-ntoarce,/ P-altu' cu el imprânzește./ Cătați-l în degețel,/ Veți găsi d-aur inel (*Colindatul* 2007: 226).

Inelul, năframa și cununa reprezintă coduri maritale cunoscute de fecioara denunțător, printr-o legătură tainică cu ciuta și feciorul. Orațiile de nuntă dezvăluie continuitatea rituală a urmăririi sub forma alaiului de nuntă pornit spre casa miresei, pe un traseu ce coboară din uranian:

Ș'alergarăm de venirăm,/ Munță cu brajii și cu fagii,/ Ceriu cu stelele,/ Câmpu cu florile,/ Dealu cu podgorile;/ Vălcelili cu viorelile,/ Satile cu fetile./ Când bătu soarli de sară,/ Ieșirăm la drumu-al mare/ Și deterăm de-o urmă de fiară,/ Și stătu toată oștirea'n mirare./ Unii zâsără că ie urmă de zână,/ Să'i fie împăratului cunună,/ Așa să găsără alț învățători,/ Mai cunoscători,/ Și găsără că ie urmă de căprioară/ Să-i fie'mpăratului soțioară (Sandu–Timoc: 316).

Asemenea epifaniei zoomorfe de la apus, feciorul devenit mire face descoperirea așteptată la plecarea soarelui de pe boltă. Diferența fundamentală este dată de spațiul revelației. Leul somnoros este întâlnit în inima sacrului, în punctul nodal al genezei caracterizat de vegetația nestăvilită și de spinul înflorit, ca sugestie a proliferării principiului distructiv. Urma fetei se află la intrarea în planul social, ceea ce înseamnă că „drumul mare” al deplasărilor mundane face legătura și cu dimensiunea sacră.

Îmbrățișând viziunea lui Johan Huizinga asupra manifestărilor spirituale ca atitudine ludică serioasă, Jean-Jacques Wunenburger definește inițierea ca

joc ritualic ce servește drept ceremonie de trecere [...]. Scenariul ritului inițiatic simbolizează moartea omului vechi și renașterea unei personalități noi, înzestrată cu o cunoaștere a miturilor sau cu o înțelepciune superioară (Wunenburger 2000: 60-61).

Pus în scenă în momente precis delimitate la nivel cosmic, jocul în urma căruia tinerii se maturizează vine din adâncurile insondabile ale cunoașterii, din momentul în care omul a realizat pascalian că poate înțelege supremația universului:

> ceea ce cândva a fost joc mut îmbracă acum formă poetică. Sentimentul că omul face parte din cosmos își găsește prima sa expresie, cea mai înaltă, cu calitate autonomă. În joc se adaugă treptat semnificația unui act sacru. Cultul se altoiește pe joc (Huizinga 2003: 58-59).

Definirea practicilor tradiționale trebuie nuanțată printr-o opoziție necesară între interiorul și exteriorul percepției. Senzația de joc capabil să decupeze spațiul și timpul este simptomul unei priviri de *outsider*, specifică omului modern rătăcit de sentimentul sacrului. Pentru *homo religiosus,*care nu poate concepe viața în afara tiparelor moștenite ceremonia este cel mai sfânt moment existențial. Jocul caprei, jocul dansurilor tradiționale sunt receptate în mentalul arhaic și ca gesturi cu încărcătură ludică, textele populare, chiar dacă vin adeseori îmbogățite de o mimică a performerului foarte talentat, nu vor fi percepute ca joc, ci, pregnant, ca rânduială. Mutilarea inițiatică, simbol al lepădării de omul vechi, supus timpului, este bogat reprezentată în mitologia universală:

> numeroase tradiții reflectă această imagine a morții inițiatice prin sfâșiere: Osiris sfâșiat de Set în 14 bucăți care ar corespunde celor 14 zile ale lunii în descreștere, cu valorificarea „agrară" a bucății falice pierdute; Bacchus, Orfeu, Romulus, Mani, Hristos [...], Attis [...], toți niște eroi mutilați în cursul unor patimi (Durand 1977: 381-382).

Mistricean, eroul de baladă care trece prin tortura inițiatică a înghițirii parțiale de către un șarpe ce figurează strămoșul și efectul nociv al cufundării în infernal, este neutralizat printr-o îmbăiere sacră. Consacrarea vine o dată cu abluțiunea, întotdeauna în: „Lapte de capră lua,/ Pe unde cu lapte da,/ Ca o bucățică cădea,/ Osul alb că rămânea,/ Oasele și vinele,/ De-și trăgea păcatele" (*Balade* 1964: 333). Finalul adeseori tragic al morții voinicului se resemantizează în contextul unei scufundări în apele începutului, după contactul cu haosul: „în cosmogonia indiană veche cosmosul [era] văzut ca oceanul primordial de lapte" (Biedermann 2002: 216). Blestemul joacă rolul preliminar de separație a pruncului de mundan, făgăduindu-l arhetipurilor, iar înghițirea pune neofitul în contact cu esențele și îi anulează condiția umană, istorică. Spintecarea fiarei și ieșirea din ea au valoarea unei renașteri într-o dimensiune superioară, în timp ce abluțiunea îl integrează pe Mistricean într-o nouă lume, a eroilor imuni la neant: „Sus la munți îl ducea,/ Cu lapti dulci-l țânea,/ De venin mi-l curățea,/ Frați di cruce să prindeau/ Și la vânătoari cîn' mergea,/ Numa șărchi ei omora" (Berdan 1986: 9-10). Un frate de cruce atipic scoate Făt-Frumos din gura șarpelui, după nouă ani de semi-îngurgitare. Remediul pentru contactul cu infernalul este același: „I-a dat ăia două-trei găleț' dă lapte dulce, le-a fiert, l-a-mbăiat bine, frumos, pă cătcăune, a căzut toată carnea aia putredă ș-a-nceput să-i crească altă carne vie" (Oprișan 2002: 267). Baia în lapte purifică în mod absolut, mai mult, abluțiunea în lichidul sacru provoacă agregarea la noul statut ontologic. Într-un basm din Cresuia, Bihor, izbăvirea de suferința grea este revelată de moartea însăși: „tu t'e-apucă – zîče – că li-i scoat'e d'im bolă-afară, că li-i spăla cu lapt'e dulče şî cu cîrpa asta" (Bîrlea 1966: 528). În basme, cufundarea în apă face parte din riturile nupțiale, purificând mirii pentru etapa următoare: „La noi este obiceiul, adăogă zâna, ca înainte de a merge la cununie, să ne îmbăiem" (Ispirescu 1988: 41).

Baia în laptele iepelor năzdrăvane nu poate fi făcută decât de adevăratul erou, care a parcurs toate etapele inițiatice:

> Ea porunci să încălzească baia și împreună cu împăratul să se îmbăieze în laptele iepelor ei. După ce intră în baie, porunci să-i aducă armăsarul ca să sufle aer răcoros. Și daca veni, armăsarul suflă cu o nară înspre dânsa răcoare, iar cu altă nară înspre împăratul aer înfocat, încât fierse și mațele dintr-însul, și rămase mort pe loc (Ispirescu 1988: 35), „Așa că iel cân s-o băga, numai i s-o d'esfăca carn'ea d'i pi uosă. Ș-apoi o rămas iel moștenitoŕ" (Bîrlea 1966: 492).

Nașterea întru mit prin baia în lapte este o formă a consacrării, insolența împăratului pasiv a fost pedepsită de calul năzdrăvan, funcția acestor animale fiind adeseori justițiară în basme. Femeile rele sînt cel mai frecvent ucise prin schingiuirea de către un cal chtonian, care nu a văzut lumina soarelui pînă în momentul execuției. Pe de altă parte, calul năzdrăvan revine la forma sa miraculoasă printr-o abluțiune în lactic solicitată viteazului: „ –Atunci scaldă-mă-n lapte dulce și dă-mi să mănânc o copaie de jăratec" (*Basme* 1996: 43). Laptele folosit la îmbăiere devine un pretext pentru motivul jafului arhetipal, într-un basm din Pătuleni, Dâmbovița:

> Împăratu acesta, atât era de bogat şî de viteaz, că era stăpân pe vro câteva împărății, mai multe-mpărății. Ș-avea ș-un lac cu apă dulce, într-o pădure foarte frumoasă. În ziua când trebuia să se scalde el cu soția lui – când să ducea-n zua aia, nu găsa pe nimeni. Adică nu mai găsea nici un pic dă lapte. Nu știu cum dispărea. (Oprișan 2002: 136).

Împăratul viteaz este aici ipostaza posterioară a inițiatului, care a civilizat lumea și are drept seniorial asupra spațiului sacru reprezentat de pădure și lacul îmbăierii consacrante. Așa cum alți împărați posedă arbori din aur ca stâlp al lumii, suveranul de aici dispune de o rezervă uriașă a lichidului nemuririi. Dar lumea revigorată de vitejia lui este din nou asanată de agresorul arhetipal și astfel e timpul ca inițierea să reînceapă pentru fiul de împărat. În basmul *Rozina – Doamna Florilor*, lacul de lapte se află în inima sacrului și este accesibil numai ființelor superioare:

> exist-un lac de lapte dulce unde vine și face baie Mândra Lumii, aceea, Rozina – Doamna Florilor, și cu slujnicele ei. Face baie în fiecare zî. [...] Da' nu poate face nimnea că lacu, zâce, fierbe tăt timpu, numai când vine é, rămâne călduț, cât face baie. Și cum iese, începe să fiarbă, clocotește. Și nimeni nu rezistă să treacă prin el sau să facă altceva" (Oprișan 2006: 226).

Divinitatea vegetală controlează puterile germinative hrănite de lichidul maternității și toate aceste implicații constituie ținta supremă a lumii, pentru care se pune în mișcare inițierea tinerilor. O înghițire completă, dar momentană, pătimește eroul din basme, scos înapoi mereu într-o formă superioară. Pajura este frecvent figurarea monstrului înghițitor și catalizator al mutației ontologice: „Dă trei ori l-a lăpădat, dă trei ori l-a-nghițit și l-a făcut mai mult mândru şî frumos pă cum era" (Oprișan 2002: 119), „da' ea când s-a făcut, așa, a dischis o gurî şî l-a-nghițât pi Ionel. L-a-nghițât şî l-a dat înapoi afarî. L-a făcut așa di frumos!" (Oprișan 2002: 152). Maternitatea rămâne un reper inițiatic, mama ființei salvate de erou fiind cel mai frecvent cea care-l înghite, reconfigurând mitic nașterea. Absorbția în pântecul matern de pe celălalt tărâm este atât de puternică, încât poate transforma și

metamorfozele punitive ale eroilor: „– Măi pasăre, 'ci, eu le-am rupt florile, da' eu nu pot să-l învii. Cum ţ-am făcut eu ţâie bine, fă-mi şi tu mie bine. [...] Dă trei ori le-a-nghiţât, dă trei ori le-a lepădat, de trei ori le-a-nghiţât, dă trei ori le-a lepădat şi l-a făcut mai mult mândru şi frumos după cum era" (Oprişan 2002: 120). Mama pajură este ipostaza solară a devorării, în timp ce mama şarpe transferă prăzii sale temporare energii chtoniene: „Mă-sa, când s-a dus să-l sărute, l-a şî înghiţât. Atunci, bătrânu şî şarpele, când a şuierat o dată, i-a dat bătrânu o palmă după ceafă la mă-sa şî l-a făcut mai mândru şî mai frumos pă cioban" (Oprişan 2002: 34). Ipostaza teriomorfă a monstrului înghiţitor conţine şi simbolistica strămoşilor care asistă la iniţierea neofitului şi de aici rezultă funcţia de călăuză psihopompă a şarpelui.

> A intrat în gură. 'Ce:
>
> – Stai acolo pă măsălele mele, 'ice, fără teamă, că n-am nimic, 'ice, cu tine!
>
> [...] Şî s-a băgat în gura lui. Când a ajuns acolo în ţara şârpească [...] A luat căpăstru ş-a intrat în gura băiatului şî l-a petrecut iar în ţara noastră din ţara şărpească, d-acolo" (Oprişan 2002: 35).

Funcţia iniţiatică vine perfect ipostazei ofidiene; „animal al misterului subteran, al tainei aflate dincolo de mormânt, el îşi asumă o misiune şi devine simbolul clipei dificile a unei revelaţii sau a unei taine: taina morţii biruite de făgăduiala reînceperii. E ceea ce îi conferă şarpelui, chiar în miturile antitetice cele mai antiofidiene, un rol iniţiatic, şi în ultimă analiză binefăcător, incontestabil" (Durand 1977: 398-399). O altă ipostază a monstrului devorator este zmeul, tatăl fiind, de data aceasta, cel care îl înghite pe viteaz, poate din cauza incompatibilităţii cu natura malefică prin excelenţă a mamei zmeoaice: „Cum l-a văzut, tata al lu Mustaţă de Aur şi Barbă de Mătase – fiind şi acela zmeu, că erau zmei amândoi – imediat l-a-nghiţit pe loc" (Oprişan 2002: 144). Accesul la obiectele năzdrăvane este condiţionat de trecerea prin pântecele infernal, ca răsturnare a naşterii în *lumea albă* şi şederea temporară are intensitate maximă, comparabilă cu preluarea forţelor nestăvilite din trupul sălbăticiunii în care s-a metamorfozat, în alte texte, feciorul.

În majoritatea miturilor despre înghiţirea de către un monstru, neofitul iese din stomacul acestuia fără păr (Propp 1973: 293). Din această perspectivă putem interpreta ameninţarea flăcăului din colindele tip III, 67, *Ciutalina, ciuta fără splină* ca având un substrat iniţiatic: „Taci tu fată Giurgiuleancă/ Din vârful Giurgiului,/ Că de m-oi sui la tine,/ Zău că nu-i păţi-o bine!/ Eu cosiţa ţi-oi tăia-o,/ Sus în vîrf ţi-oi ridica-o,/ De ţi-or bate-o vânturile,/ Ca pe feciori gândurile" (*Luncile* 1964: 110-111). Propp atestă faptul că „iniţierea comportă şi o «tundere a părului», că în timpul ritualului părul era ras, pârlit sau ascuns sub o învelitoare specială" (Propp 1973: 294). Cosiţa tăiată devine un simbol evoluat al înghiţirii neofitului şi exprimă pierderea unei părţi din sinele neofitului, în acelaşi mecanism simbolic precum amputarea degetelor sau scoaterea dinţilor în timpul ritualului. Pedeapsa „denunţătorului" care decodează public transformarea totemică a ciutei are ca echivalent în basm cosiţa de aur a Ilenei Cosânzeana, găsită în mijlocul „căii lungi, depărtate". Părul lăsat lung pentru a putea fi împletit în modul îndătinat la nuntă era o condiţie obligatorie pentru fetele de măritat, ceea ce îndreaptă interpretarea motivului din colindă spre ameninţarea statutului nubil al fetei. Ca şi stricarea

grădinii cu flori în colindele de fată, tăierea cosiței intenționează revendicarea fecioarei ca aleasă și scoaterea ei din rândul fetelor de măritat. În basm, însă, cosița separată de purtătoarea ei constituie un semnal, un indiciu pentru flăcău că își va afla curând mireasa, ea însăși fiind cea care, probabil, a tăiat emblema nubilității sale, alegându-l pe erou.

Similitudinea cu ritmul vegetal se păstrează și în cadrul ritualului inițiatic, procesul marcând „începutul unei etape care trebuie să aducă sămânța la maturitate, la perfecțiune. Și, precum sămânța, [omul] trebuie să moară mai întâi pentru a se renaște" (Vierne 1973: 14). Acesta este punctul de vedere al lui Roger Caillois, care consideră că „societatea e întotdeauna pe picior de egalitate cu natura" (Caillois 2006: 132), ritmurile ei fiind preluate de om în intenția de a-și perfecționa ființa spirituală. În universul popular românesc legătura uman – vegetal este și mai profundă, căci flora reprezintă adeseori o ipostază a prezenței feminine. Substituirea simbolică a fetei în floare este întărită de practicile reale prenupțiale, pentru că grădina cu flori crescute de ea îi anunță statutul nubil. În orațiile de nuntă decodarea vegetală constituie o etapă superioară de identificare a miresei. Pătrunderea treptată a semnificațiilor este asistată de maeștri inițiatori, „învățători mai cunoscători", care înțeleg amprenta simbolică și descoperă sugestia maritală. Cea din urmă metaforă pentru mireasă ne poartă în plan vegetal: „Unii ziceau că-i floare de rai/ s-o rupă al nostru dulce crai,/ Alții că-i viță de vie/ Să-i fie craiului soție" (Sevastos 1990: 190). În așteptarea flăcăului, floarea fată se veștejește, imagine corespondentă metaforic dorului: „nu-nflorește/ Nici nu rodește,/ Nici locul nu-i priește/ Și mai mult se ofilește"(Marian 1995: 24). Gestul ruperii florii anunță intenția maritală și prin codul grădinii îngrijite de fata de măritat, a cărei distrugere constituie o provocare și o revendicare:

> ...intră călare în grădină și începu a-și încura calul printre flori. Nevasta zmeului, fata împăratului a mai mare va să zică, când l-a văzut alergând prin grădină și stricând florile a deschis fereastra și i-a strigat" (Stăncescu 2000: 61).

Depășirea etapei premaritale se continuă cu etapa consacrării sociale ce valorifică capacitatea fertilă acumulată. În acest context, sosirea mirelui împărat restabilește echilibrul amenințat de absența principiului masculin: „Tinĕrul nostru împĕrat/ Umblând cu aĭ sĕĭ p'aicĭ,/ A oblicit la d-vóstră o flóre,/ Care înfloresce, dar nu rodește,/ Noĭ după dĕnsa am venit,/ Să o ducem în curțile tinĕreluĭ împĕrat./ Acolo să crêscă, să înflorêscă,/ Dar să și rodêscă" (Frîncu, Candrea 1888: 158). Același traseu magic este parcurs de Florea din basmul cules de Ovidiu Bîrlea. În timpul șederii ei în mormântul ascuns de zmeii care pot zădărnici reînnoirea universului, feciorul de împărat visează că trebuie să se ducă la floarea nemaivăzută, „...mândră flore, da n-o șt'iut-o n'ime că če fel d'e flore-i" (Bîrlea 1966: 596). Mirarea oștirii fastuoase are aici un echivalent în neputința profană de a înțelege menirea florii. Abia a treia căutare a slujitorului împărătesc este fructuoasă, însă asumarea miresei trebuie făcută de împăratul însuși, singurul care poate strămuta floarea de pe mormînt, printr-un gest de o virilitate violentă: „Pun'e mâna pă ię, amu o, o zmulğe cu rădăčin'i cu tătu, d'im pământ ięse cu tătu. Ș-o scutură d'e lut ș-o pun'e-n clop" (Bîrlea 1966: 597). Orațiile de nuntă așează despărțirea de mediul familial sub

protecţia metalului lunar din compoziţia instrumentului masculin, a cărui preţiozitate rituală este în acord cu statutul miresei:

> Căci am venit/ Cu târnăcoape de argint,/ Sî scoatem/ Floricica din pământ,/ S-o scoatem cu rădăcină,/ Şî s-o răsădim/ La-mparatu-n grădină,/ Acolo locu-o să-i priiască,/ O să crească,/ Să-nflorească/ Şi să nu mai vestejească" (Ciubotaru 2000: 234).

Accentul apăsat pus pe dezvoltarea fetei – floare ajunse într-un impas magic redă cursul existenţial necesar atât la nivel individual, cât şi la nivel macrocosmic. Floarea ofilită risipeşte capacitatea de rod a lumii, pe care o înglobează în totalitate fecioara transfigurată vegetal. Eroul trebuie să dobândească această floare şi să modeleze fast dezvoltarea societăţii. Metalul apotropaic formează un alt instrument cu simbolistică masculină, cu care împăratul strămută floarea de aur ivită pe mormântul fetei ucise de strigoi: „…văzând-o aşa de minunată o tăie cu un briceag de argint, o luă cu el la palatul şi o puse într-un pahar cu apă în odaia lui de culcare" (Stăncescu 2000: 180). Interdicţia luminii diurne face ca fata din ambele variante citate ale basmului fetei înmormântate să revină la forma umană doar noaptea, când mănâncă pe ascuns din bucatele împărăteşti, ca semn al reintegrării în lumea fenomenală. În colindele de fată mare, iniţiata însăşi declamă natura vegetal-acvatică a ipostazei sale: „Eu nu-s fată, nici nevastă,/ Ci io-s floare de pe mare,/ Rozmarin, miroasă tare,/ De m-o bate vântu-n dos,/ Umplu ţara de miros./ De m-o bate vântu-n faţă/ Umpli ţara de dulceaţă" (*Colindatul* 2007: 75). Mireasma resimţită în toată ţara redă amplitudinea funcţiei pe care o îndeplineşte fecioara iniţiată, dăruind universului cunoscut beatitudinea rodirii mirifice. Strigătul creaţiei biruitoare asupra haosului pustiitor are aici o dimensiune olfactivă extremă, dulceaţa mirosului marcând atât apogeul iniţierii nubile, cât şi al lumii regenerate de fata – floare. Textele poetice folosesc în mod constant rima flori – surori, dincolo de principiul muzicalităţii asocierea conţine legătura magică dintre cele două tipuri de existenţă, al căror ideal comun îl constituie frumuseţea rodnică. Fecunditatea extremă a florei poate fi încadrată în acelaşi fenomen benefic al cuminecării din esenţa vitală în timpul iniţierii. Colinda asociază somnul din leagănul magic cu o creştere exagerată a vegetaţiei: „-Scoală, Ano, nu durmi,/ Că doar de-asară ţi-a fi!/ Că de cînd ai adurmit/ Florile te-au năpădit:/ Şi pe gură şi pe nas,/ Şi pe dalbu-ţi de obraz,/ Şi prin sîn ţi s-au băgat./ Scoală, fată de-mpărat !" (*Luncile* 1964: 175). S-a semnalat că „somnul malefic", simptom al sacrului activ, este proporţional cu o vegetaţie ce se dezvoltă sufocant (Coman 1980: 38). Dar aici nu avem acelaşi haos ce irumpe în colindele tip III, 55, *Leul*, fiindcă florile, iar nu mărăcinii ori iarba sălbatică pun stăpînire pe trupul fetei. Nu o ipostază a sufocării datorate sacrului monstruos se dezvăluie în colinda de fată mare, ci o imagine a fecundităţii extreme, specifică momentului dintâi al genezei, când natura prolifera nestăvilită. Somnul catalizează întoarcerea spiritului, iar colindătorii care somează fata să revină în lumea profană reprezintă martorii activi ai iniţierii:

> – Scoală, (cutare), nu dormi,/ Că de-asară doar ţi-a fi,/ Că de când ai adormit,/ Iarba toată te-a'ngrădit,/ Florile te-au năpădit/ Şi pe gură şi pe nas/ Şi pe dalbul tău obraz,/ Şi prin sân ţi s'au băgat, /Scoală fată de'mpărat" (ПОЕЗИЯ 1975: 181).

Fecioara și-a îndeplinit parcursul mitic și a adus în contingent fertilitatea (sub simbolul specific al nubilității feminine) ca promisiune metaforică a pruncilor pe care îi va avea. Jocul timpurilor verbale este contrapunctic; imperativul invitației apare de patru ori (o dată viitorul popular *ți-a fi* impune fetei limita) și tot de atâtea ori perfectul compus surprinde căderea instantanee în timp a vegetației revigorate de „fata de împărat". Sintagma amintește de ipostaza mirelui din orațiile de nuntă, și el fiu de împărat, fiindcă reprezintă perechea cu puteri mitice complementare fecioarei. La nivel pragmatic, dacă facem legătura cu grădina emblematică a fetei de măritat, florile minunate crescute parcă din chiar trupul ei, spun pețitorilor că pot veni, fiindcă tânăra știe să cultive inflorescențe deosebite. Vegetația și viața însăși au nevoie de fecioară să readucă din imemorial puterea de a rodi, fiindcă doar femeia cunoaște taina germinării. La nivel social, doar fata care este vrednică să facă florile să crească frumos și să folosească puterea lor tămăduitoare și magică merită să treacă în etapa superioară a familiei proprii. Fecioara care poate face prunci de aur va fi întotdeauna soția fiului de împărat, cuplul nou format fiind ipostaze umane ale divinităților vegetaționale. În cursul inițierii, fata doarme în leagănul sustras din profan și capătă darul magic al fertilității contagioase. Starea de somn este caracteristică dominantei statice a inițierii feminine și tocmai ea deschide poarta spre sacrul depozitar de puteri germinatoare.

Interpretările prin prismă psihanalitică au pus inițierea masculină în relație cu tema complexului oedipian, cu scopul de a crea „desprinderea tinerilor din lumea femeilor" (Grande 1969: 336). În spațiul cultural românesc, maternitatea constituie însă un reper constant pe parcursul inițierii. Perspectiva citată analizează faza inițială, a riturilor de separare a neofitului, ca ieșire a tânărului de sub semnul matern; din acest punct de vedere blestemul mamei, pronunțat atât în colinde și balade, cât și în cântecele de leagăn, devine un catalizator al scoaterii din familiar. În momentul plecării, feciorul din colinde are un dialog aspru cu mama, iar, în alte variante, când se întoarce cu leul legat, o strigă să vadă fiara. În mod sugestiv, fiul ce dorește să-și facă mama mândră este auzit doar de cea care va înlocui imaginea feminină în etapa viitoare, semn că vârsta anterioară a fost abolită complet: „Ia ieși, maică, ia ieși, taică,/ Să vezi maică, ce-ai scăldatu,/ Ce-ai scăldat, ce-ai d-umbăiat!/ Ți-am adus leu legat*u*,/ Viulez, nevătămat!/ Nimeni nu-l auzea-*ră*./ El avân' d-o ibovnică,/ Ibomnica l-auzea-*ră*,/ Furca din brâu lepăda-*ră*,/ Tare-afară mi-alerga-*ră*" (*Colindatul* 2007: 177). În basme, pregătirea pentru drum include turta de cenușă plămădită de mama eroului, aceasta fiind hrana lui pe tărâmul infernal; în cazul în care flăcăul ar mânca merinde găsite în sacru el ar rămâne captiv acolo și lumea s-ar stinge în așteptarea energiilor revigorante. Turta mamei este făgăduința că feciorul va reveni în profan. Proba supremă însă pentru depășirea etapei de dependență infantilă o constituie confruntarea maximă cu maternitatea terifiantă: mama zmeilor. Progeniturile ei refac pe dos modelul fraților viteji, mezinul zmeu, ca și Prâslea, întrupează cele mai importante puteri. Imaginea inversă a maternității rezidă în zmeoaică, cea care a zămislit răul tâlhar al lumii mirenilor. Puterile ei colosale sunt asistate de o istețime superioară față de cea a fiilor sau a zmeului consort, ea fiind capabilă să decodeze metamorfozele cuplului evadat de pe tărâmul infernal, sau să intuiască sexul real al presupusului voinic. Protagonistul este mâncat de mama zmeilor atunci când dublura cu fratele geamăn (basmele din *Ciclul celor doi frați, A,*

Tipul Dioscurilor, după clasificarea lui Lazăr Șăineanu) implică moartea temporară, specifică inițierii. Piedicile magice o întârzie temporar, sfârșitul bestiei se află în însăși natura ei, răul se autoanihilează: „e aprigă și de un temperament incoercibil și la supărare plesnește în sensul propriu al cuvântului" (Călinescu 1965: 22). Antidotul maleficului se află în natura negativă intrinsecă, personajele opozante din basme fiind adeseori pedepsite la nivel narativ cu ... apoplexie: „daca se văzu înfruntat până într-atât, iazma plesni de necaz, cum de să fie el ocărât atât de mult de o cutră de muiere" (Ispirescu 1988: 51), „pe loc plesni de frică așa în cât nu se alesă șteamătă de el" (Frâncu, Candrea 1888: 283). Mezinul dintre 101 frați are statut special , „ala o fost năzdrăvan" (Bîrlea 1966: 486), și știe unde se află 101 surori de măritat: „la mama Mămonului/ în fundu Sodomului" (Idem). Mama zmeoaică are aici o ipostază creștină, mamon fiind un arhaism regional pentru diavol, ori căpetenia acestora. Tocmai fiica ei cea mică, ținută închisă, în conformitate cu ritualul inițiatic feminin, constituie mireasa excepțională a mezinului, infuzând astfel lumea cu energiile intacte ale sacrului. Localizarea tărâmului inițiatic pătrunde la nivel poetic pe teritoriul „metaforei imposibilului" care creează timpul neverosimil/ imposibil în folclorul literar (Roșianu 1997: 41). Dacă în alte basme acest procedeu stilistic are funcție de insolitare, aici viziunea recentă, creștină, dezvăluie domeniul terifiant al răului arhetipal, exact punctul zero al confruntării inițiatice. Doar gândul la mama celui mai mare dintre diavoli, maica zmeilor de neoprit, îngheață mireanul, izvorul tenebrelor care tulbură lumea fiind intangibil pentru profani. Mezinul știe unde să găsească bestia supremă și poate să îi curme răutatea. De un umor ingenuu este portretul mamei drăcoaice dintr-un basm cules în Chirculești, Giurgiu: „că cică și la draci tot muierile sunt mai ale dracului, și-i cârpesc câte o dată de te miri, draci sunt ăia or ce sunt" (D. Stăncescu 2000: 40). Supremația infernală a feminității materne rezidă în capacitatea ei de zămislire a răului, gineceul conține atât puterile materializate, cât și pe cele virtuale. Mama vitregă este ipostaza profană a maternității negative, ea îi expulzează pe copiii neofiți din mundan, prin brațul tatălui, biet instrument al scenariului. Mama zmeoaică provoacă puterile lăuntrice ale feciorului și trebuie anihilată pentru a lăsa fertilitatea lumii să înflorească.

Specifică smulgerii din mediul matern este jelirea exagerată a tinerilor plecați, element care nu se regăsește în mentalul arhaic românesc: „les mères pleurent comme si la séparation allait être définitive, ce qui est tout à fait exact en un sens" (Vierne 1973). Doar colinda tip *Voinic căutat prin munți* IV, (117) conține această perspectivă socială asupra incursiunii inițiatice; aici absența tânărului este iremediabilă pentru familie:

> Părinți de veste-mi prindea/ Și după el că-mi pleca:/ Cată-l părinți în vârf de munți./ 'N vârf de munți, în văi adânci,/ 'N văi adânci, izvoare reci./ Mi-l căta și mi-l lăsa./ Frați de veste că-mi prindea/ Și după el că-mi pleca:/ Cată-l frați în lunci și brazi,/ Mi-l căta și nu-l găsea;/ Mi-l ofta și mi-l lăsa./ Surori de veste-mi prindea/ Și după el că-mi pleca:/ Cată-l surori în lunci de flori./ Mi-l căta și nu-l găsea./ Mi-l ofta și mi-l lăsa./ Mătuși de veste-mi prindea/ Și după el că-mi pleca:/ Cată-l mătuși prin brânduși./ Mi-l căta și nu-l găsea./ Mi-l ofta și mi-l lăsa./ Veri de veste-mi prindea/ Și după el că-mi pleca:/ Cată-l veri în lunci de meri./ Mi-l căta și nu-l găsea" (Brezeanu 2000: 363-364).

Ieșirea din familiar este detaliată prin enumerarea rudelor care resimt dispariția neofitului și eșuează în a-l găsi, fiindcă ele se deplasează în planul profan, al itinerariilor sociale. Dacă sexului masculin îi sînt proprii spațiul cîmpiei și brazii, ca ipostază vegetală a masculinității, planul floral găzduiește căutările surorilor și mătușilor. Flăcăul poate fi recuperat doar de cineva cu o condiție similară – iubita sa, care își încheie astfel și ea inițierea, printr-o inversiune dinamic – pasiv. În Limanskova – Reni, voinicul rămîne izolat în urma binecunoscutei rătăciri:

> Dădu Dumnezeu o ceață,/ După ceață o negureață,/ Cărarea că își luară,/ Cărărui la negri munți./ [...] (numele fetei) de veste-a prins!/ Cărăruia că-și lua,/ Sus la munți că se urca,/ Jos, mai jos se pogora,/ Peste voinicel dădea./ Să-l trezească nu se-ndură,/ să-l deștepte nu să-ncrede,/ Cal din nară strănuta,/ Pe voinicel mi-l trezea (ПОЕЗИЯ 1975: 363).

Șederea pe muntele sacru constituie o formă alegorică a morții inițiatice, pentru că tânărul este pierdut pentru familie. Ieșirea din sânul familiei este resimțită ca o moarte, ritualul inițiatic provoacă, la civilizațiile primitive, un bocet similar trăirilor funeste. Jelirea celui plecat, „Toată lumea să-l prăjească,/ Să-l prăjească, să-l căiască" (*Colinde* 1994: 104) deconspiră sensul inițiatic, persoana familiară urmând să dispară pentru a fi înlocuită de erou. Resuscitarea și revenirea în planul mundan are nevoie însă de mijlocirea *eros*-ului, ca punct final al elevației ființei. În toate celelalte contexte ale plecării în sacru, ruperea de universul matern este lipsită de dramatism, unele texte de colinde redând chiar un dialog între mamă și fiu care dezvăluie intuiția parentală a traseului inițiatic și sugerează un sprijin, nu o încercare de oprire a evoluției ontologice.

Secvențialitatea procesului inițiatic este mereu aceeași; folosind terminologia lui Arnold van Gennep, vom spune că etapa preliminară a procesului inițiatic marchează separarea de profan și familiar, este urmată de faza de limită a trecerii, moment în care neofitul este supus la încercări cheie și se termină cu treapta postliminară, de agregare la sacru și reintegrare în contingent. Simone Vierne a sintetizat formele prin care călătoria în lumea mitică induce inițierea neofitului: el trece prin ritualuri ale morții, se întoarce la stadiul embrionar sau, în cadrul unui al treilea traseu arhetipal, descinde în infern / urcă la cer (Vierne 1973: 22). Aceste căi inițiatice sînt de fapt ipostaze ale morții simbolice prin care trebuie să treacă novicele în mod obligatoriu. Numai moartea firii perisabile, disoluția completă a vulnerabilității naturale poate lăsa să se instaureze statutul privilegiat al ființei care „a văzut Idei". O imagine impresionantă a lui *axis mundi* găsim în basmul cules de Ovidiu Bîrlea în Fundu Moldovei, Suceava. Aici el este un nuc, arbore față de care mentalitatea tradițională are o reverență deosebită: „

> Șî nucu čela d'e aur fačę frunză d'i nuc d'e aur șî nuči d'i aur, însă ǧios nu mai pk'ica. Ǧiumătat'e ira gol șî ǧiumătat'e ira cu nuči, însă nu put'ę n'ime pi lumea asta să-i aducă la-mpăratu nuči sau frunză d'i nuc (Bîrlea 1966: 532).

Provocarea constă în imposibilitatea de a valorifica fertilitatea excepțională a copacului solar, care reprezintă calea de legătură între lumi:

> S-o suit t'imp d'e tri an'i d'i dzîli p copac în sus, pînă či-o aǧiuns la crenǧi, o-nh'ipt toporașâle ačele școsă în nuc șî s-o suit pi crenǧi în sus, sâ vadă či-ar sâ mai vadă mai

în sus. Cîn o ağiuns la vîrvu copaculi, la vîrvu nuculi, au văzut o casuţâ stîn în văzduh ş-o criangă d'i nuc d'i la nuc pînă pi pragu căsî" (Bîrlea 1966: 533).

Motivul copacului – drum pe verticală între dimensiuni apare în numeroase basme, însă varianta de faţă însumează simbolul solar, cu cel al stâlpului lumii şi cu *topos*-ul casei de pe celălalt tărîm, pentru care nucul constituie un traseu marcat. „Verticalismul uşurează mult acest «circuit» între nivelul vegetal şi nivelul uman, căci vectorul său întăreşte şi mai mult imaginile învierii şi triumfului" (Durand 1977: 427), adică exact scopul suprem al iniţierii. În colindele de fecior, ipostaza mirifică a arborelui lumii este prădată de dulf: „S-a născut şi a crescut, /A crescut un măr rotat /Cu crenguţele de aur, /Cu merele de arjint, /Da frunza de mărgărint" (ПОЕЗИЯ 1975: 95-96). Ciclul vegetativ al pomului este accelerat, ziua împărătească echivalând cu era cosmică: „...într-o zi, văzu că pomul înmugureşte, înfloreşte, se scutură florile şi roadele se arată; apoi spre seară dă în pârguială" (Ispirescu 1988: 73). Prădarea zilnică a roadelor şubrezeşte fecunditatea lumii şi anunţă apropierea dramatică a haosului anihilant. Fructele preţioase reprezintă elixirul tinereţii, tocmai pentru că însumează toată capacitatea vitală a universului: „No, împaratu, cum o-mbucat prima dată, aşa ca dumneavoastră, n-aveţ' timp, numa' timp, odat-o-ntinerit cu doúzăci di ai, s-o sămţât mai tânăr, cum o mâncat un măr din măru lui" (Oprişan 2006: 226). Iată de ce mărul este atît de preţios, jefuirea lui constantă sleieşte şi îmbătrîneşte natura umană, în timp ce cuminecarea din fructul sacru revigorează şi întoarce timpul la gloria dintâi.

Implicaţia thanatică este o constantă a interpretărilor specialiştilor şi a textelor cu valoare iniţiatică. Moartea simbolică survine ulterior „riturilor preliminare de purificare" (*Universalis* 1996: 351), care evită imixtiunea nefastă a profanului în sacru şi este semnalată atît la nivelul geografiei ficţionale, cât şi la nivel cromatic. Jungla în care se afla cabana iniţiatică la culturile tribale are un corespondent artistic în pustiul prin care rătăcesc neofiţii, dar şi în argeaua pentru ţesut a Ianei Sînziana, sora peţită de fratele soare în baladă. Câmpia, pădurea şi muntele sunt spaţii sacre ficţionale recurente, fiecare din ele cu un corespondent în credinţele universale. O metaforizare completă a suferit în spaţiul românesc practica denumită „văruire magică" (Vierne 1973: 9). Natura specială, de spectru a neofiţilor este redată prin semnalul cromatic alb, ei fiind astfel vopsiţi în Congo, pe coasta Luango. La fel procedează şi populaţia Pangwe (Lips 1964: 360), sau cea din Oceania (Propp 1973: 78), alteori o pudră fiind folosită (Eliade 1995: 31) pentru a da aparenţa de spirit lipsit de corporalitate. Atît tinerii, cît şi fetele masai din Australia, îşi acopereau faţa sau întregul trup cu argilă albă în timpul procesului de trecere (Gennep 1996: 84). Textele folclorice româneşti abundă în folosirea epitetului *dalb*, ce caracterizează cel mai frecvent faţa neofitului, ca ipostaziere a spiritului său. Colindele de fecior şi de fată mare, baladele fantastice şi basmele evidenţiază o etapă cathartică fin interţesută la nivel simbolic; eroii îşi abandonează neputinţa umană prin recluziune, rătăcire, sete, foame ori prin urcarea în spaţii consacrate cum e muntele. Teatralizarea sacrului, ca dominantă a ritualului iniţiatic tribal, s-a refugiat în puterea evocatoare a cuvântului transmis prin datină: desfăşurarea evenimentelor din colindele de fecior, spre exemplu, includ pe lângă planul fabulei atât instanţa povestitoare – colindătorii, cât şi auditoriul.

Raportul între definirile europene ale fenomenului cultural inițiatic și indiciile retrase în textele poetice populare este, prin urmare, unul de cuprindere spirituală, prin integrarea mentalului tradițional românesc în credințele universale și, în același timp, de distanțare față de tiparul general prin nuanțări specifice simțirii mistice autohtone. Absența unui *tremendum* în fața modelului divin și a lumii arhetipale permite translarea dimensiunilor firii în mod natural, căci omul se mișcă de fapt sub aceleași pârghii ontologice, fie că se află în mit, ori în profan. Zânele care deretică și împărătesele trimise de fii să plămădească turte magice sau atinse de sacru în timp ce mătură demonstrează o antinomie psihologică între teroarea ce induce fiorul inițiatic în timpul riturilor de trecere tribale și armonia sub care tinerii neofit pătrund, prin operele folclorice românești, în dimensiune mitică.

Bibliografie

Balade 1964: *Balade populare românești.* Introducere, indice tematic și bibliografic, antologie de Al. I. Amzulescu, vol. I, București, Editura pentru Literatură.

Basme 1996: *Basme române, culegere de* G. Dem Teodorescu, ediție îngrijită și glosar de Rodica Pandele și Petre D. Anghel, prefață de Nicolae Constantinescu, București, Editura Vitruviu.

Berdan 1986: Lucia Berdan, *Balade din Moldova, Cercetare monografică.* Cu un capitol de etnomuzicologie de Viorel Bîrleanu și Florin Bucescu, Iași, Caietele Arhivei de Folclor, VI.

Bettelheim 1971: Bruno Bettelheim, *Les blessures symboliques. Essais d'interpretation des rites d'initiation.*

Traduit de l'anglais par Claude Monod, suivi d'une discussion par André Greene et Jean Pouillon, Paris, Gallimard.

Brezeanu 2000: Ion Brezeanu, *Colinde de la Dunărea de Jos. Ritual, poetică*, Galați, Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos".

Biedermann 2002: Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri,* vol. I. Traducere din limba germană de Dana Petrache, București, Editura Saeculum I.O.

Bîrlea 1966: *Antologie de proză populară epică*, București, Editura pentru Literatură.

Brăiloiu, Comișel *et alii* 1977: C. Brăiloiu, Emilia Comișel și Tatiana Gălușcă-Cîrșmariu, *Folclor din Dobrogea.* Studiu introductiv de Ovidiu Papadima, București, Editura Minerva.

Călinescu 1965: G. Călinescu, *Estetica basmului*, București, Editura pentru Literatură.

Cireș 1984: Lucia Cireș, *Colinde din Moldova. Cercetare monografică.* Cu 72 de melodii transcrise de Florin Bucescu și Viorel Bîrleanu, Iași, Caietele Arhivei De Folclor, V.

Ciubotaru, 2000: Silvia Ciubotaru, *Nunta în Moldova. Cercetare monografică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza".

Colindatul 2007: *Colindatul tradițional românesc. Sens și simbol.* Prefață, antologie și glosar de Sabina Ispas, București, Editura Saeculum Vizual.

Colinde 1994: *Colinde din Transnistria.* Prefață de Traian Herseni. Cuvînt înainte, studiu introductiv, texte și melodii culese și notate de Constantin A. Ionescu. Postfață de Constantin Mohanu, Chișinău, Editura Știința.

Coman 1980: Mihai Coman, *Izvoare mitice*, București, Editura Cartea Românească.

Durand 1977: Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Prefaţă şi postfaţă de Radu Toma, Bucureşti, Editura Univers.

Durkheim 1995: Émile Durkheim, *Formele elementare ale vieţii religioase*. Traducere de Magda Jeanrenaud şi Silviu Lupescu. Cu o prefaţă de Gilles Ferreol, Iasi, Editura Polirom.

Eliade 1994: Mircea Eliade, *Nostalgia originilor. Istorie şi semnificaţie în religie*. Traducere de Cezar Baltag, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade 1995: Mircea Eliade, *Naşteri mistice*, traducere de Mihaela Grigore Paraschivescu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Universalis 1996: *Encyclopaedia Universalis*, corpus 12, Inceste – Jean-Paul, Paris, Éditeur à Paris.

Frâncu, Candrea 1988: Teofil Frâncu, George Candrea, *Românii din Munţii Apuseni, (Moţii)*. Scriere etnografică cu 10 ilustraţiuni în fotografie, Bucureşti, Tipografia Modernă.

Gennep 1996: Arnold van Gennep, *Riturile de trecere*. Traducere de Lucia Berdan şi Nora Vasilescu, studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Iaşi, Editura Polirom.

Grande 1969: *Grande dizionario enciclopedico UTET* con 358 illustrzioni nel testo e 36 tavole fuori Testo di cui 11 a colori, Torino, Unione tipografico – Editrice torinese.

Ispirescu 1988: Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*. Ediţie îngrijită de Aristiţa Avramescu, vol. I, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Lips 1964: Iulius E. Lips, *Obîrşia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Luncile 1964: *La luncile soarelui. Antologie a colindelor laice*. Ediţie îngrijită şi prefaţă de Monica Brătulescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Marian 1995: Simion Florea Marian, *Nunta la români. Studiu istorico – etnografic comparativ*. Ediţie critică de Teofil Teaha, Ioan Şerb, Ioan Ilişiu, text stabilit de Teofil Teaha, Bucureşti, Editura „Grai şi suflet – Cultura naţională".

Oprişan 2002: I. Oprişan, *Basme fantastice româneşti*. Vol. I *Fata răpită de soare*, Bucureşti, Editura Vestala.

Oprişan 2006: I. Oprişan, *Basme fantastice româneşti*, vol. V, *Fata din icoană*, Bucureşti, Editura Vestala.

Păsculescu 1910: Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească,* cu 30 arii notate de Gheorghe Mateiu, Bucureşti, Librăria Socec şi Comp.

ПОЕЗИЯ 1975: ПОЕЗИЯ ОБИЧЕЮРИЛОР КАЛЕНДАРИЧЕ, алкэтуиря, артиклул ынтродуктув щи коментрииле де н. м. Бзешу. Суб редакца луи в. м. Гачак, кишинэу, Едитура штиинца.

Propp 1973: V. I. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*. Traducere de Radu Nicolau, prefaţă de Nicolae Roşianu, Bucureşti, Editura Univers.

Roşianu 1997: Nicolae Roşianu, *Poetică folclorică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Sandu–Timoc: C. Sandu–Timoc, *Poezii populare dela românii din Valea Timocului*, cu o introducere de N. Cartojan, Craiova, Editura „Scrisul Românesc", s.a.

Sevastos 1990: Elena Sevastos, *Literatură populară*, vol. I, *Cîntece moldoveneşti. Nunta la români*. Ediţie îngrijită şi prefaţă de Ioan Ilişiu, Bucureşti, Editura Minerva.

Stăncescu 2000: D. Stăncescu, *Sur–Vultur. Basme culese din gura poporului [român]*. Ediţie îngrijită, prefaţă şi tabel cronologic de Iordan Datcu, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Vierne 1973: Simone Vierne, *Rite, roman, initiation*, Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble.

Wunenburger 2000: Jean-Jacques Wunenburger, *Sacrul*. Traducere, note şi studiu introductiv Mihaela Căluţ. Postfaţă de Aurel Codoban, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 2000.

Romanian Initiation Patterns in the Context of European Definitions

The initiation before marriage has not yet been the subject of an extensive Romanian research; hence it is an exaggeration to speak about distortions when approaching its ritual. Our work identifies some specific implications of the completely metaphorical practices revealed mainly by profane carols, fantastic ballads and fairy-tales. Totemic bounds are fundamental when entering this rite of passage and this connection becomes visible with the symbolic presence of the stag and the deer. The former has a mythical power over nature and his acts are felt and heard only by the lad. Also he transforms himself into a golden stag, under the same magical resorts as the maid who becomes a hunted deer in carols and wedding orations. All psychoanalytical perspectives see the neophyte as departing from the maternal world, but Romanian traditional culture transforms the mother image into a reference throughout initiation. Real practices meant to induce the feeling that the neophyte is in fact dead suffered an artistic transformation, which, nevertheless, testifies for the existence of such rituals very long time ago. The general perspectives on Romanian initiation motifs show a coherence with universal beliefs analyzed by European researchers, and yet a distance from the usual pattern, given by the local mystical feeling.

Iași, România

Gândirea pozitivă în cântecul popular românesc

Silvia PITIRICIU

Înrădăcinat în spiritualitatea românească de peste două mii de ani, cântecul popular, bogăţie de nepreţuit a folclorului, este un mod de viaţă şi de exprimare a filosofiei poporului român. Gândurile, sentimentele şi aspiraţiile ţăranului nostru se topesc în versuri populare pe care se mlădiază cântecul. Existenţa cântecului popular este legată de patru coordonate: o coordonată umană (ţăranul şi colectivitatea satului), una terestră (aşezarea rurală în natură, într-un spaţiu şi într-un timp anume), una magico-religioasă[1] (credinţa în Dumnezeu şi o întreagă mitologie) şi alta psiho-emoţională (trăirile, dorinţele, gândurile şi aşteptările pe care se întemeiază existenţa). Prin aceste coordonate, cântecul popular se întipăreşte uşor în memoria colectivităţii şi se transmite din generaţie în generaţie.

Ca manifestare sincretică, versul este cântat, iar cântecul însoţeşte jocul. Dincolo de vers şi de melodie, cântecul popular încântă prin atmosfera creată, prin frumuseţea şi bogăţia costumelor. Totul este exprimat simplu, direct, aşa cum este sufletul ţăranului autentic, deschis şi curat. Din mesajul textului popular răzbat atitudinea tonică şi demnă faţă de viaţă şi de semeni a ţăranului, un mental sănătos, tinereţea spiritului. Sunt trăsături care ţin de gândirea pozitivă, una dintre dimensiunile spirituale prin care ne definim ca popor.

Gândirea pozitivă este o atitudine mentală, un concept psihologic şi sociologic, care priveşte relaţia individului cu sine însuşi şi cu cei din jur. Adesea se spune: „Eşti ceea ce gândeşti", un mod de a arăta cât de necesar este să depăşim obstacolele pe care viaţa ni le scoate în cale, să căutăm soluţii, să privim cu optimism încercările la care suntem supuşi, să avem un sistem de valori bine definit, imagini mentale pozitive, convingeri şi aşteptări pozitive, un comportament flexibil în discuţiile cu ceilalţi[2].

În cercetarea de faţă am observat şi identificat elemente ale gândirii pozitive în limba cântecului popular, pe care le-am exemplificat cu fragmente de text adecvate temei şi le-am argumentat din punct de vedere psihologic, al centrilor energetici (chakre) care guvernează spiritul.

---

[1] Dimensiunile umană, terestră şi,mai ales, magico-religioasă au fost studiate de cei mai mulţi folclorişti: Tudor Pamfile, Ovidiu Papadima, Ion Taloş, Romulus Vulcănescu, Ion Ghinoiu, Antoaneta Olteanu ş. a.

[2] Cf. Molden, Hutchinson, p. 83. Reuşita în diverse domenii înseamnă un mod de organizare a gândirii,un scop bine stabilit şi depinde foarte mult de felul cum purtăm un dialog.

1. Comuniunea cu natura

Țăranul trăieşte în natură, simte pulsul ei, se bucură odată cu schimbarea anotimpurilor, îşi încarcă sufletul şi spiritul de energie pură. Legătura cu pământul şi cu natura, în general, se face prin chakra nr.1. Natura uşurează povara sufletelor încărcate, odihneşte pe cei obosiţi, stimulează energiile insuficiente, purifică spiritul de tot ceea ce este negativ. Din perspectivă geomantică, relieful variat, cu munţi, dealuri, văi, urcuşuri şi coborâşuri, câmpii, păduri abundente, cu ape repezi sau domoale, are o semnificaţie în spaţiu şi în timp.

Dintre toate elementele naturii, *codrul* ocupă un loc aparte în viaţa ţăranului: codrul este casa, familia, tot ceea ce este înrudit cu el sau aproape de el, într-o perfect simbioză: „Codru-i frate cu românu',/ Cu fagu' şi cu gorunu'./ Codru-i frate, codru-i tată/ Dintr-o vreme-ndătinată". Dialogul dintre om şi codru stă sub semnul trecerii timpului: „Mult mă-ntreabă codru' verde/ De ce faţa mi se pierde./ Codrule, nu mă-ntreba,/ Că doar se pierde şi-a ta/ Numai să vie toamna". Metaforic vorbind, codrul este oglinda vieţii. Drumul prin codru este, de fapt, trecerea prin viaţă, natura este solidară cu omul, se bucură, suferă şi îmbătrâneşte odată cu el: „Codrule, când te-am trecut/ Eram tinerel şi crud,/ Iară când m-am înturnat/ Eu, bătrân, şi tu, uscat".

Muntele, mare izvor de energie telurică şi celestă, cu păduri şi ape limpezi este loc de transhumanţă din timpuri imemoriale: „Munţilor de cheatră seacă,/ Râdeţi când zăpada pleacă./ Lăsaţi turmele să treacă/ Şi pe soare, şi pe nor,/ Până la Vârfu' cu Dor,/ Drumul ciobănaşilor". După iarna bătrână şi posacă, primăvara aduce bucuria reînvierii naturii. Muntele şi turmele de oi mânate de ciobani formează o imagine idilică, întipărită în memoria ţăranului român şi a naturii deopotrivă.

Atmosfera caldă, solară prieşte ţăranului care a ieşit cu plugul la arat, ascultând cântecul păsărilor: „Dragu mi-i la câmp afară/ În soare de primăvară,/ Când aud cucu' cântând/ Şi văd florile-nflorind.// Cântă puiul cucului/ Pă coanile plugului/ Şi mierluţa pă tileagă/ Mult mi-i primăvara dragă". Naşterea în mijlocul naturii este o binecuvântare. Înzestrat cu virtuţi nebănuite, pruncul deschide ochii în natură, este parte a naturii: „Când m-o făcut măicuţa,/ Era frumoasă vremea./ Era zi de primăvară/ M-o făcut în pat afară.// M-o-nvălit în foi de nuc/ Din satu' meu să mă duc./ Şi mi-o pus în leagăn flori/ Să şiu dragă la ficiori.// La cap mi-o pus busuioc/ Să am în viaţă noroc./ Apă mi-o dat de-am băut/ Dintr-un clopoţel de-argint/ Ca să ştiu mândru să cânt/ Cât oi trăi pe pământ". Totul se desfăşoară după un ritual, la care natura participă necondiţionat, pentru ca fiinţa nou-născută să aibă toate şansele să trăiască în armonie cu natura. În înţelepciunea populară, aromele florilor se transferă asupra pruncului, busuiocul este cunoscut ca plantă afrodisiacă, argintul purifică de tot ceea ce este negativ. Simbioza dintre mineral, vegetal şi uman aduce echilibru, armonie şi generează energie pozitivă.

Esenţială pentru toate formele de viaţă, *apa* este un element primordial, „are aceeaşi vârstă ca Dumnezeu" (Taloş, 2001: 8). Sacră, apa neîncepută regenerează

corpul şi spiritul (Vulcănescu, 1985: 27). Apele cereşti şi cele pământeşti au fost considerate întotdeauna pure, pline de virtuţi misterioase. Apele repezi, în torente, distrug aşezările, aducând sărăcie. În schimb, apa molcomă, care şerpuieşte lin aduce bogăţie şi încântă sufletul: „Murăş, Murăş, apă lină,/ Cine bea de dor s-alină". Alinarea este nu numai echilibrare prin potolirea setei, a dorului, ci încărcare cu energie pozitivă, ceea ce provoacă o schimbare la nivelul corpului fizic şi spiritual, o apropiere mai mare de natură, trăirea în ritmurile ei[3].

2. Rădăcinile, familia, satul

Tot chakra nr.1 este responsabilă de legătura omului cu familia, cu strămoşii, cu comunitatea locală. Învăţăm de la părinţi să iubim şi să preţuim strămoşii, fraţii, surorile, neamul, dar şi dreptatea şi onoarea. Sentimentul românesc de *acasă* este de intensitate este maximă pentru cei dezrădăcinaţi: „Pare-mi bine că-s acasă/ Cu cei dragi pe lângă masă./ Cât în lume am umblat/ Loc mai mândru n-am aflat.// «Ziua bună» când aud/ Văd şi coarnele la plug,/ Iar când văd munţii bătrâni/ Sunt acasă-ntre români". Pribegia şi strămutarea în alte locuri provoacă răni adânci în sufletul ţăranului înstrăinat, dorul de casă, de părinţi şi de neam secătuieşte sufletul, nu poate fi înlocuit cu nimic: „Cum să-mi şie-n viaţă bine/ Când n-am părinţi lângă mine?/ Aş zâce «mamă» şi «tată»/ Şi la frunze, şi la piatră./ Ştie numai Dumnezeu/ Ce duc în sufletu' meu./ Aş vinde noroc şi bani/ Pântr-o casă cu ţărani/ Satule, sătucul meu!"

Structura socială a satului cu relaţii între indivizi, între individ şi colectivitate contribuie la formarea unei *conştiinţe colective şi geografice.* Conexiunea cu credinţele familiale tradiţionale ajută la formarea identităţii şi a sentimentului că aparţinem unui grup de oameni dintr-o anumită zonă geografică. Iubind casa şi familia, ţăranul iubeşte şi locul natal, refieful din perimetrul satului, drumurile, uliţele, colţul lui de rai pe pământ: „Nu-i grădină mai frumoasă/ Ca-n Ardeal la noi, acasă".// „Dealuri, munţi şi voi, răzoare,/ Sate cu livezi în soare./ Acolo stă omenia/ Vecină cu veselia./ Mă visez noaptea în gând/ Raiul meu de pe pământ". „Legătura cu locul vine odată cu trecutul şi elementele tradiţionale ce le păstrează şi din care omul trage substanţă..." (Budiş, 1998: 31). Familia, casa, limba şi credinţa sunt coordonate care definesc sentimentul de apartenenţă la neam: „Ardealu' mi-i mamă dulce/ Pruncu', casa, sfânta cruce./ Asta-i tot la ce ţân eu,/ Asta-o fost, asta sunt eu". Tradiţiile etnice şi religioase stau la baza unui cod al onoarei, al ospitalităţii şi al omeniei, trăsături caracteristice ţăranului român: „N-avem porţi la omenie,/ Da' nici garduri la mânie./ Oaspetele-l facem frate,/ Vinu-l bem pe jumătate".

3. Dragostea

Localizată în chakra a 4-a, puterea emoţională a iubirii este un sentiment pur, cu o manifestare complexă. Iubirea ne atrage, ne intimidează, ne motivează, ne controlează, ne inspiră, ne împlineşte, ne vindecă ori ne distruge. Este singura formă de energie care ne poate transforma şi vindeca. Iubirea se identifică cu dragostea de viaţă, de semeni, de lume, de neam.

[3] Apa este un simbol universal. În tradiţia chineză, apa este „sângele munţilor şi averea pământului"; feng „vânt" şi shui „apă"sunt cele mai importante două cuvinte din geomanţie (Lin, 2002:106).

Dragostea dintre feciori şi fete se asociază cu tinereţea, energia vitală care întreţine spiritul: „Dacă nu iubesc acuma,/ Doamne, când să mai iubesc?/ Până nu s-aşterne bruma/ Şi am să îmbătrânesc".// „Bătrâneaţă, nu grăbi/ Lasă-mă să pot iubi./ Ţâne-mă, Doamne, aşa/ Că mi-i dragă mult lumea". *Dorul* întreţine gândul asupra celui drag: „Cine n-are dor pe vale/ Nu ştie luna când răsare./ Nici noaptea cât îi de mare.// Cine n-are dor pe luncă/ Nu ştie luna când să culcă/ Nici noaptea cât îi de lungă". Dragostea schimbă comportamentul şi atitudinea faţă de semeni, cere implicare pentru a putea fi câştigată. Cu ea, dispar gândurile de teamă, de respingere, ideile preconcepute, interdicţiile: „Dragostea unde să pune/ Nici îi frică, nici ruşine,/ Nici îi temere de nime'.// Dragostea unde să lasă/ De nimica nu îi pasă". „Aş da luna dintre stele/ Pântru ochii mândrii mele/ Şi soarile di pă ceri/ Pântru mândra mea de ieri". „Bade, pentru ochii tăi/ Mi-am lăsat fânul pe clăi/ Şi ulciorul la izvor/ Că şi-acolo-i numai dor". Natura este părtaşă la iubirea adevărată şi mijloceşte legătura dintre cei îndrăgostiţi: „Vântule , sara pe lună/ Du-i mândruţii voie bună./ Vântule, sara pe stele/ Du-i mândrii vorbele mele/ Doru' şi cu dragostea/ Dă-i-le la mândruţa". În lumea satului, legătura dintre cei doi tineri îndrăgostiţi se menţine simbolistic, prin obiecte: „De dor , mândră, şi de drag/ Ţ-am scris numele pe prag,/ Scrie-mi-l şi tu pe-al meu/ Pe fluier şi pe chindeu.// Eu din fluier să doinesc/ La tine să mă gândesc/ Doru' să mi-l potolesc". *Cuvântul* spus sau scris este o forţă, pentru că este rodul gândului care nu ţine seama de spaţiu şi de timp. Sunetul duios al fluierului reaprinde trăirile. Iubirea este un sentiment sacru, pur, cât timp numele celui drag este scris pe chindeu şi pus alături de sfintele icoane, cum numai în lumea satului se poate întâmpla.

Iubirea adevărată transformă omul într-o fiinţă bună, blândă, generoasă şi, mai ales, iertătoare: „Bate vântu' printre duzi/ Şi ploaia prin cucuruzi./ De-aş şti, mândro, că-i veni/ Cu-n sărut te-aş lecui./ Aşa doină ţ-aş cânta/ De-i uita, mândro, uita/ De-i uita de supărare/ Cu mine-n braţele tale/ De-i uita că ne-am sfădit/ Şi de-un an nu ne-am vorbit". Puterea celui care iubeşte stă în iertare. *Iertarea* este un act complex de conştiinţă care eliberează sufletul din nevoia de răzbunare. Cel care iartă este răsplătit cu bunătate sub forma bucuriei interioare.

4. Preţuirea de sine

Ataşarea de evenimente şi convingeri negative are un efect toxic pentru minte, spirit şi corpul fizic (celule, ţesuturi). Chakra a 5-a, legată de puterea voinţei, priveşte rezistenţa, asumarea puterii interioare, iar chakra a 3-a, *respectul de sine*, autoaprecierea: „Câte rele sunt pă lume/ Tăte-or trecut păste mine,/ Da' nici eu nu m-am lăsat,/ Batăr de-am făcut păcat". Respectul de sine şi, mai cu seamă, încrederea în sine semnifică trecerea de la copilărie la maturitate, asumarea responsabilităţii, acceptarea a ceea ce suntem şi dorinţa de a păstra neîntinat respectul faţă de propria persoană. Dragostea neîmpărtăşită de ambii tineri răneşte, dar nu poate distruge demnitatea, puterea interioară: „Ce-ai crezut, bade, şi crezi/ În oglindă când te vezi? /Că nu-i ficior să te-ntreacă/ Nici fată să nu te placă.// Plină-i lumea de ficiori/ Ca şi muntele de flori./ Că şi eu îs floare-aleasă,/ Mi-o sta bine-n orice casă". „Bade, frumoşi ochişori,/ Am auzit că te-nsori./ Nu eşti, bade, rupt din soare/ Să-ţi şiu ţâie rugătoare". Eşecul trebuie să fie înlăturat cât mai repede prin noi

încercări și prin conștientizarea binelui de sine: „Masa nu stă-ntr-un picior/ Și eu, fată, -ntr-un ficior". Sentimentele și aspirațiile pozitive, încrederea în puterea dragostei nu pot fi oprite: „Bade, cu drăguța ta/ Colindat-ai pădurea/ Și v-ați așezat pe-un rât/ Și m-ați vorbit de urât.// Dar nu-i bai, mie nu-mi pasă,/ M-o făcut mama frumoasă./ Acum vremea-i de iubit,/ Nu de-amar și de jelit". Transformând experiențele anterioare în experiențe pozitive, devenim constructivi, putem progresa mai ușor.

5. Legea cauzei și a efectului

Legea *karmei*[4] sau legea cauzei și a efectului mai este cunoscută și sub denumirea de legea magnetismului. Ea ține de chakra a 2-a, fiind legată de relațiile cu semenii și de chakra a 7-a, prin racordarea la divinitate. Fiecare acțiune are o cauză și generează un efect sau, în sens biblic, „ce va semăna omul, aceea va și secera"[5]. În existența noastră suntem ajutați să păstrăm un *echilibru* între ceea ce dăm și ceea ce primim, pentru a înțelege mai bine adevăratul sens al propriei ființe și pentru a ne defini mai bine limitele.

Creatorul popular surprinde acestă formă a justiției divine. Dorul este, metaforic vorbind , mai greu ca pământul: „Alăturea cu drumu'/ Ară badea cu plugu'.// Noroc bun, bade, la plug/ Spune-mi: Tragu-ți boii-n jug?// Trag, mândră, și-ar trage bine/ De nu te-ar vedea pe tine.// Că s-acață plugu-n dor,/ Trag boii de să omor.// Nu-i bai, bade, greu să tragă,/ Num'-o vară ț-am fost dragă". *Suferința* este un semn al ignoranței omului în fața legii divine. Nu ne trece prin minte că am atras acestă suferință prin gânduri și fapte. Judecățile legii cosmice se bazează pe „cauza și efectul karmic" (Murphy, 1997:20): „Șine-i om de viță re'/ Nu cunună, nici nu be',/ Nu iubește când nu vre',/ N-o avut , nici n-o ave'". Lipsa de iubire generează egoism, trăsătură de caracter care degradează spiritul. Egoismul atrage izolarea, lipsa de comunicare, de socializare, sărăcia materială și spirituală. Cursul de energie este blocat și omul se îndreaptă spre sfârșit, chiar dacă nu conștientizează acest lucru. Gândirea pozitivă presupune eliberarea energiei pozitive, atragerea de oameni pozitivi. Interacționând cu semenii, participând la viața comunității, omul acceptă responsabilitățile vieții, elimină tendințele dăunătoare din ființa sa.

6. Cântecul și jocul

Petrecerea prin cânt și joc, manifestare a gândirii pozitive, este un fapt străvechi. La traci, spune Herodot, înmormântările erau sărbătorite prin cânt și joc. Bucuria trecerii în alt plan se asociază cu credința în nemurirea sufletului, esența doctrinei lui Zamolxis.

Cântecul și jocul sporesc puterea emoțională, care ține de chakra a 4-a a inimii, ajutându-ne să ne bucurăm mai mult de viață, să nu cădem pradă gândurilor întunecate. Cântecul face parte din viața omului, din intimitatea lui sufletească: îl mângâie, îi astâmpără inima, îi purifică sufletul, îl ajută să se detașeze de tot ceea ce este negativ. Chakra a 6-a privește detașarea, se asociază cu spiritul și cu

---

[4] Karma este un cuvânt sanscrit, cu sensul de „faptă, acțiune", cf. NDN: 819.
[5] Epistola către Galateni a Sfântului Apostol Pavel, 6:7.

înțelepciunea. În înțelepciunea lui, țăranul a știut să-și întrețină spiritul viu prin cânt și joc, din care a făcut un mod de a fi: „Mulțumescu-i la maica/ M-o făcut să știu cânta./ Eu nu cânt că știu cânta,/ Da' mi-astâmpăr inima/ Mie și cui m-o-asculta". „Cântecu' ni-i frate bun,/ În el sufletu' ni-l spun./ Di ni-i rău ori di ni-i ghini,/ Cântecu' îi lângă mini.// Cui nu i-i drag cântecu'/ Îi este rău sufletu'./ Cin' nu cântă și doinește/ Urâtă viață trăiește./ Da' eu cânt și mă petrec,/ Că și-așa zâlele trec". „Ceteră, când te aud,/ Tăte rălile le uit/ Și de-amu, și de demult/ Și de câte-am petrecut". În mijlocul semenilor, părinți, rude, prieteni, țăranul petrece și se înveselește, uitând toate grijile și necazurile vieții de zi cu zi, își regăsește forța necesară pentru a nu se simți abandonat: „Dragu mi-i câmpu' cu flori/ Oamenii petrecători./ Totdeauna-mi place mie/ Cu oameni de veselie". „Iară joc și mă pitrec/ Eu de-aișea nu mai plec./ Stau aiși, c-aiși ni-i ghini/ Cu șei dragi pi lângă mini./ Că mi-i drag la veselie/ Cu oameni de ominie". „Ascultă, omule, bine/ Și petrece-te cu mine./ La ce-i rău nu te gândi/ Și zâle bune-or vini". Veselia și omenia sunt trăsături caracteristice colectivităților rurale, neamului românesc: „Țâne, Doamne, neamu' meu/ Și-și petreacă tăt mereu,/ Că-i făcut pă veselie/ Țâie-l Dumnezeu, să-l țâie". „Faceți-mi loc și cărare,/ Că îi zî de sărbătoare/ Să închin cu fiecare,/ Să uităm de supărare". Scopul petrecerilor este și de a face urări. Binecuvântarea și cinstirea, împăcarea cu sine însuși și cu dușmanii fac parte din înțelepciunea țăranului român și armonizează relațiile cu semenii, putând fi rememorate cu fiecare gest și trimise în univers ca experiențe de viață: „Bună ziua, Doamne-ajută/ Oameni buni și lume multă,/ Binele cu voi,/ Cu voi și cu noi".

Hora satului este un eveniment major la care participă întreaga comunitate. Este un spectacol de culoare, se sunet și de mișcare, la care țăranii poartă costume populare, au un anumit comportament, respectând o tradiție. *Hora de mână*, *a lua hora înainte*, *a intra în horă* nu sunt expresii întâmplătoare. Hora stimulează energia, redă veselia și buna dispoziție, înseamnă un mod fericit de a fi împreună: „Cât oi trăi pă pământu/ Mi-oi petrece tăt horindu./ Horile-s de stâmpărare/ La omu' cu supărare./ Horile-s de leac în lume/ La omu' cu vorbe bune". „Cine-o făcut horile/ Meargă-n rai cu florile", spune creatorul popular într-o formulă de urare și de binecuvântare. Jocul pe strunele viorii incită și fascinează: „Când aud cetera-n sat/ Nu-mi trebuie de mâncat,/ Numa' haine de-mbrăcat/ Să mă duc la joc în sat". „Când aud șeteruica,/ Gura nu-mi poate tășea,/ Pișioarile nu-mi pot sta,/ C-așa-i tătă jița mea". Descătușarea energiilor se asociază cu purificarea sufletului și a spiritului, ne ajută să păstrăm prospețimea spiritului și să ne întărim vitalitatea, să ne menținem tinerețea interioară: „Ionaș, arcușu' tău,/ Zâ-mi jocu' din satu' meu,/ Bătuta cu cizmile,/ Să răsuni podelile". „Joacă moțu' cu moața,/ De să scutură straița./ Joacă moața cu moțu',/ De să clăte' pământu'". „Joacă ghini badi, hăi,/ Stânga, dreapta, tri bătăi./ Nu căta rău la ochinși,/ Că le-am rupt jucând pe-aiși".// „Bate locu' că-i uscat,/ Că de-o lună n-o plouat./ Pân' or vini ploili,/ Să muiem ochinșili,/ Că-s uscate și crăpate,/ De-asară n-or fost jucate".

În conștiința colectivă, cântecul împletit cu jocul se asociază cu tinerețea trăită la timpul ei, *acum*, nu *atunci*, căci pentru a trăi prezentul avem nevoie de întreaga noastră vitalitate: „Tra' Miha' cu cetera/ C-amu mi-i dragă lumea./ Tra' cu arcu păste strune/ C-amu mi-s zâlele bune,/ Că,dac-om îmbătrâni,/ Științ Dumnezău ce-a mai si". „Cântă, cântă, scripcaraș,/ Hora noastră di la Iași./ Cântă, badi, nu ti fașe,/ Că nu te-

oi lasa în pașe./ Cântă să ne bucurăm,/ Că numa' o viață-avem./ Astăzi ești, mâni nu ești, / Pământu' nu-l moștenești". Nu de puține ori în istorie, viața țăranului român a avut de suferit. Cântecul și jocul au devenit un mod de a trăi bucuria vieții, de a-și reface puterea și de a intra în armonie cu natura, cu universul cosmic.

Astăzi viața țăranului trece prin schimbări majore. Tradițiile sunt însă nepieritoare. Vor înceta când vom înceta noi, ca popor, să mai existăm. Vin de demult, amintindu-ne de strămoși, trec prin sufletul nostru și se transmit generațiilor viitoare, pentru că sunt rodul unor valori spirituale nepieritoare: bine, frumos, bucurie, optimism, dreptate, credință, realism, încredere în sine, iubire față de semeni, gândire pozitivă. Prin tradiții ne exprimăm personalitatea, ne afirmăm libertatea și existența în lume.

Bibliografie

Biblia sau Sfânta Scriptură 1988, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Budiș 1998: Monica Budiș, *Microcosmodul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, București, Editura Paideia.

Ghinoiu 1999: Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze românești ale nemuririi*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Lin 2002: Henry B. Lin, *Arta și știința feng shui. Vechea tradiție chinezească a modelării destinului*, București, Editura Vox.

Molden, Hutchinson 2008: David Molden, Pat Hutchinson, *NLP genial! Ce știu, ce fac și ce spun oamenii care au succes…*, București, Editura Amsta Publishing.

Murphy 1997: Joseph Murphy, *Puterea extraordinară a subconștientului tău*, traducere: profesor yoga Dan Bozaru, București, Editura Deceneu.

Myss 2006: Caroline Myss, Ph. D., *Anatomia spiritului. Cele șapte stadii ale puterii și vindecării*, traducător Daniela Pascu, București, Editura Cartea Daath.

NDN = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997.

Olteanu 1998: Antoaneta Olteanu, *Metamorfozele sacrului. Dicționar de mitologie populară*, București, Editura Paideia.

Papadima 1995: Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii*, ediția a II-a, București, Editura Saeculum I.O.

Pamfile 2006: Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, ediție și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O.

Taloș 2001: Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică.

Vulcănescu 1985: Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române.

Walther 2008: George R. Walther, *Influența limbajului pozitiv. Stăpânește puterea limbajului pozitiv, limbajul succesului*, ediția a II-a, traducere din limba engleză de Andreea Rosemarie Lutic, București, Editura Curtea Veche.

La pensée positive dans la chanson populaire roumaine

Dans la société contemporaine, marquée par la globalisation et, implicitement, par l'effort d'unification culturelle, le soustexte de la chanson populaire roumaine met en évidence la pensée positive du peuple roumain, côté essentiel de notre spiritualité et de notre identité dans l'espace européen.

La conception optimiste de la vie est révélée par l'harmonie entre l'homme et l'univers où il vit, fait visible dans plusieurs coordonnées : l'intégration dans la nature et la communion avec l'environnement ; la construction de la maison au bord de l'eau, endroit bénéfique pour la prospérité ; la compréhension et le respect des lois de l'univers de type cause – effet dans les relations interhumaines ; la conscientisation du pouvoir de la parole prononcée ou écrite ; la libération des émotions négatives et la purification spirituelle à travers la danse populaire.

L'abandon temporaire du village et l'intégration dans un autre espace, à l'étranger, se fait seulement dans le but d'une vie décente. Le déracinement est éprouvé à tout âge. Mais la projection positive du retour et de la réinstallation dans les pays d'origine est une occasion de joie et d'accomplissement spirituel. La pensée positive rend plus supportables le travail et la vie loin de chez soi.

Les textes folkloriques illustrent la langue vivante du peuple et, au-delà des mots, la vie des Roumains dans l'espace rural, leur philosophie, leur morale, leur pensée, leurs idées sur le rôle de l'homme dans l'univers. La profonde foi en Dieu et le culte de la famille, le respect des ancêtres, l'attachement à la langue, au peuple et aux coutumes demeurent inaltérés. Il s'agit là des biens les plus précieux des Roumains, des valeurs durables de la spiritualité roumaine.

Craiova, România

Avataruri contemporane ale magiei populare

Ioana REPCIUC

După o lungă perioadă în care magia a fost studiată descriptiv şi accentuat critic, apreciindu-se exotismul şi pitorescul sau acuzându-se primitivismul, ilogicul şi iraţionalitatea, stadiul de fosilă vie din zestrea umanităţii arhaice, începând cu secolul trecut, fenomenul magic devine un adevărat obiect de studiu. Proteismul incantaţiilor, structura lor poetică, coerenţa performării ritualului au atras cercetători din diverse zone şi domenii de activitate, care au recunoscut componenta cognitivă şi cea estetică a magiei populare. Sociologul Claude Rivière a reuşit să identifice în istoria acestei cercetări trei tipuri de teorii: *intelectualiste* (J. G. Frazer), *ale afectului* (Freud) ale *socio-culturalului* (E. Durkheim, Marcel Mauss şi Henri Hubert, Cl. Lévi-Strauss) (Rivière 2000: 121, 123-124).

Mai degrabă decât să identific urmele mai mult sau mai puţin vizibile ale fenomenului magic tradiţional, aşa cum acestea s-au păstrat în lumea satului, voi încerca o configurare din perspectivă critică a principalelor direcţii apărute în ultima perioadă în cercetarea fenomenului pus în discuţie. O sferă eterogenă de interese divergente au condus la distorsionarea imaginii spiritului magic arhaic, dar, dincolo de o ambiguitate transpusă din hermeneutica obiectului în obiectul însuşi, doresc să apreciez diversitatea abordărilor, cu toate inadvertenţele sau excentricitatea unora dintre acestea. În ceea ce priveşte inerentele alterări ale identităţii unui fenomen atât de complex cum este magia tradiţională, se pare că această credinţă arhaică intră astăzi sub incidenţa a ceea ce Nietzsche numea, în *Omenesc, prea-omenesc*, „caracterul ambiguu al lumii noastre moderne, în care aceleaşi simptome ar putea însemna şi *decadenţă* şi *forţă*. Iar semnele ce marchează forţa, maturitatea împlinită, ar putea însemna, în virtutea aprecierii tradiţionale a *sentimentului*, să fie înţelese greşit ca *slăbiciune*" (Nietzsche 1996: 118-119). Într-adevăr, magia populară este înţeleasă antinomic, când ca fenomen care trimite la specificitate şi la originaritate, când ca reminiscenţă a „pre-logicului", a „gândirii slabe", ca spectru al unor credinţe retrograde. În plus, lecturi parţiale şi selective ale manifestării etnoculturale, orientarea cercetătorilor spre „o intuiţie antropologică de tip jungian şi o cultură comparativă de tip frazerian" conduc de multe ori la „găsirea în exaltarea misterelor primitive a pretextului pentru un cult regresiv şi iraţionalist al originarului" (Bourdieu 2000: 12).

Înţelegerea modului specific contemporaneităţii în care fenomenul magic este studiat şi asimilat în cadrul unor cercetări socio-culturale mai largi trebuie raportat la ceea ce filozofii culturii numesc „criza raţionalităţii contemporane" (Cornea 2006: 158 şi urm.). Critica intensă a exceselor scientiste ale societăţii actuale a generat în cele din urmă un adevărat asalt al iraţionalului, vizibil în resurgenţa tipului de cunoaştere mitico-simbolică, a ezoterismului şi ocultismului, a studiului mitologiilor

populare şi a imaginarului folcloric. Un filozof american, specializat în revolta împotriva raţionalităţii anarhice, Paul Feyerabend explică această revenire a imaginarului prin necesitatea unei contraponderi a existenţei afectiv-simbolice într-o lume a raţionalului prin excelenţă: „Avem nevoie să construim o lume imaginară (*a dream-world*) ca să descoperim trăsăturile lumii reale în care locuim" (Feyerabend 1975: 21-23). Acelaşi lucru apare în demersul ştiinţific al lui Carl Gustav Jung, axat pe redescoperirea şi definirea a ceea ce el numea „latura mitică a omului", atât de nedreptăţită în timpurile moderne (Jung 1996: 303). În afara continuării acestei linii deja tradiţionale, a *teoriilor afectului*, *teoriile intelectualiste*, axate pe raţionalitatea şi cauzalitatea fenomenelor magice, ale căror baze au fost puse de către Tylor, Frazer şi Malinowski, sunt încă fecunde. Un exemplu în acest sens este lucrarea editată la Cambridge, a unui etnolog din Sri Lanka, Stanley J. Tambiah, care încearcă să găsească specificul raţionalităţii tradiţionale, alegând aceeaşi direcţie a cercetării raportului între magie, ştiinţă şi religie (Tambiah 1990). Intens cercetată de specialişti, magia primelor civilizaţii este şi astăzi considerată un organon al raţionalităţii primordiale, un inventar al primelor apropieri de cauzalitatea universală de care dispunea omul vechi, dar şi o formă autentică de religiozitate, înainte de separarea magie-religie (Cihó 2007).

O teorie relevantă a locului magiei în existenţa umană este cea a „filozofului dezîncântării", Max Weber. Sociologul german consideră şi el că „profeţiile raţionale" ale ştiinţei şi filosofiei moderne, dar şi raţionalizarea religiilor sunt la originea pierderii spiritului magic, fără însă a crede într-o totală dispariţie a acestei determinante esenţiale a fiinţei umane. Important pentru cercetarea magiei în contemporaneitate este că Weber ajunge să găsească în excesele etice şi raţionale ale marilor religii, îndreptate precumpănitor spre satisfacerea nevoilor vieţii cotidiene, netranscedentale, o explicaţie a „atracţiei maselor populare pentru formele magico-orgiastice şi emoţionale de religiozitate, care oferă *surogate ale magiei propriu-zise*" (subl. mea) (Weber 1971: 507; Herveu-Léger, Willaime 2001: 69-92). Pentru Edgar Morin, un alt sociolog deschis spre o antropologie generală şi diacronică, elaborarea mitului şi magiei de către *homo sapiens* vine din nevoia unei organizări ideologice şi practice a legăturii imaginare cu lumea, acestea fiind intim legate de toate celelalte procese şi practici umane (biologice sau tehnice), de nevoia de iraţional, oniric, fantasmatic, erotic, izbucniri psiho-afective, într-un cuvânt o nevoie de „dezordine" şi în acelaşi timp îndreptată împotriva entropiei existenţei cotidiene, „un compromis intern, în interiorul spiritului uman, cu propriile fantasme, propria dezordine, propriile contradicţii" (Morin 1999: 152-153). Şi Morin neagă acuzaţiile de primitivitate aduse fenomenului magic:

> Din contră, putem vorbi de existenţa unei structuri arhaice, adică de o matrice proprie tuturor societăţilor care s-au perpetuat şi multiplicat, diversificându-se şi modificându-se, fără a se transforma însă în mod fundamental (Morin 1999: 164).

Omul imaginar şi *imaginativ* pe care Morin crede că l-a generat credinţa magică a primilor oameni se leagă direct de inserţia elementului magic în literatura cultă, descoperită relativ târziu de critica occidentală şi mai mult în cazul inspiraţiei din folclorul unor popoare socotite exotice şi primitive. Se pare că cele mai importante studii provin din mediul hispanic, unde „realismul magic" al unor autori

sud-americani (culminând cu opera lui Gabriel Garcia Marguez şi epigonii săi) a fost pus în legătură cu imaginarul arhaic al acestor popoare. Rolul magicului în constituirea substratului profund al literaturii culte a fost evidenţiat la noi de profesorul Petru Caraman, care, în plus, subliniază şi inserţia semnelor magiei arhaice într-un cadru mai complex, eterogen, aparţinând culturii populare în general, alături de magia consacrată a „riturilor verbale şi a riturilor manuale" (cum sunt numite de Mauss şi Hubert): „Elementul magic apare frecvent şi ca produs de sine-stătător, dar îl aflăm şi figurând ca motiv conex, cu specială funcţie, în complexul unui ritual sau ceremonial, căruia îi este subordonat" (Caraman 1994: 192). Mai mult, savantul ieşean subliniază că metamorfoza structurilor magice tradiţionale în cadrul procesului de creaţie artistică specific unei culturi scrise are rol de sublimare a substratului tulbure al superstiţiilor (Caraman 1994: 87).

Tot ca motiv conex, elementul magic apare în literatura autorilor clasici şi realişti. Un exemplu este pasiunea ascunsă a lui Balzac, făcută simţită mai ales în naraţiunea cu accente fantastice şi ezoterice din romanul său, *Pielea de şagri*, pentru ceea ce numea „magisme", ca o concepţie organică despre natură şi despre supranatural (apud Wellek 1970: 182), generată cu siguranţă de lectura marilor opere ocultiste la modă în societatea franceză a timpului, care a influenţat considerabil literatura fantastică (Huysmans, Villiers de l'Isle-Adam, Mérimée ş.a.).

Conform analizei lui Mircea Eliade, după „moda ocultistă" a secolului al XIX-lea, neo-ocultismul a reizbucnit în anii 70, atât în spiritul maselor, cât şi în imaginaţia artiştilor. Acum sunt repuşi la mare cinste marii „maeştri" ai secolului trecut, precum şi marile simboluri ezoterice, gnosticismul, alchimia şi aşa-numita „magie înaltă". Într-o istorie pozitivă a mentalităţilor, curentele ezoterice, deşi au folosit cu precădere surse îndepărtate în spaţiu şi în timp, străine culturilor folclorice, totuşi, afirmă optimist marele savant român:

> ...cercetările contemporane au dezvăluit semnificaţia religioasă profundă şi funcţia culturală a unui mare număr de practici, credinţe şi teorii oculte, evidenţiate la mai multe civilizaţii europene şi extraeuropene deopotrivă, şi *la toate nivelurile culturii*, de la ritualurile folclorice – precum magia şi vrăjitoria – la tehnici secrete şi speculaţiile ezoterice cele mai savante şi mai elaborate… (Eliade 1997: 78).

Cu toate acestea, exuberanţa ezoterică a condus uneori la creionarea unor „mituri şi ficţiuni etnologice", cum este cea a celebrului Carlos Castaneda, etnolog căzut în plasa unei adevărate „fenomenologii a vrăjitoriei" (Bonte, Izard 2001: 248) din spaţiul american. În ceea ce priveşte ipostaza performativă a magiei, aş vrea doar să semnalez că impactul social şi cultural al modei ocultiste pe care Eliade o identifica acum câţiva zeci de ani este încă vizibil şi resimţit inclusiv într-o politică editorială aproape general-europeană, gata să sprijine ritualuri *ad hoc* de iniţiere a neofiţilor în misterele magiei[1]. La noi, editurile se încadrează în voga occidentală şi curentul fantasticului slab (*low fantasy*), dedicând colecţii bogate „limitelor cunoaşterii", experienţelor transcendentale „de buzunar". Un ghid de magie publicat

[1] Vezi ediţia 2008 a *Histoire de la magie* a lui Eliphas Lévi, cu prima ediţie în 1860, în stilul romanţios şi pasionat al secolului al XIX-lea şi multe alte producţii de gen.

anul trecut la editura Polirom[2] se adresează, aşa cum aflăm din fişa socio-psihologică a cărţii respective, celor care aspiră să-l urmeze pe Harry Potter. Semnalăm faptul că teoreticienii occidentali operează importante discriminări între fenomenul de tip „Harry Potter" şi magia narativă a lumilor fantastice create de un autor cultivat cum este J. R. R. Tolkien, care afirmă explicit că aspiră să reconstituie creativ o mitologie spaţiului cultural căruia îi aparţine.

Reuşitele urmării modelului magic sunt: în plan hermeneutic, identificarea unor semnificaţii magice arhaice în substratul literaturii culte, demers specific criticii mitic-arhetipale, inspirată din reuşitele antropologiei culturale şi, în planul creaţiei literare, resurecţia cultă a basmului, aparţinând fantasticului înalt (*high fantasy*), cu rezonanţe arhetipale şi provenit din aceeaşi dorinţă de imaginar şi fascinaţie resimţită de omul contemporan. O serie întreagă de apercepţii leagă nevoia de poveste de specificul cauzalităţii de tip magic, aşa cum observă un hermeneut al basmului cult contemporan:

> Admiraţia, teama, stupoarea acţionează într-un registru non-cognitiv. Miraculosul nu este conceput, nici gândit, el este descoperit, este obiectul unei revelaţii, obiect al credinţei şi al crezului, şi prin aceasta el are legătură cu gândirea religioasă şi magică (Montandon 2004: 29).

O altă orientare importantă a cercetării europene, ce aprofundează şi specificul discursului magic este cea a filologiei clasice, care abordează literatura antică din aceasta perspectivă, a reminiscenţelor unor ritualuri magice; este cazul Colocviului Internaţional de la Montpellier, din 2000, organizat de „Seminarul de studiu al mentalităţilor antice", manifestare ştiinţifică dedicată în exclusivitate studierii magiei aşa cum se reflectă aceasta în literatură, şi finalizată prin publicarea a patru volume de studii. De altfel, cercetarea literaturii vechi pentru discernerea vechilor structuri magice e consacrat şi în alte puternice culturi europene orale, unde epopeile naţionale, ca *Edda* sau *Kalavela,* reprezintă materialul principal de analiză. De asemenea, remarcăm o tendinţă constantă a studierii textelor orientale vechi (sumeriene, hittite, vedice), studiu relevant pentru decelarea unor structuri poetice ce pot fi regăsite în nivelul formal al incantaţiilor ce supravieţuiesc încă în cultura folclorică a popoarelor europene.

Dincolo de disputa implicită care s-a creat în sociologia şi antropologia culturală în încercarea de a se stabili raporturi pertinente între magie şi religie, magie şi ştiinţă, magie şi medicină, ne aflăm astăzi într-o perioadă în care etnologii şi sociologii reuşesc să îmbine descriptivismul necesar cu diferitele tipuri de contextualizare (psiho-socială, filozofică, lingvistică şi semantică, retorică, etnografică ş.a.). Cercetări de teren intensive, specializate, lipsite de reflecţii impresioniste – care au afectat în trecut ţinuta ştiinţifică a unor cercetători de seamă ai fenomenului – sunt cele ale lui J. Evans-Pritchard, Jeanne Favret-Saada, Dominique Camus, Owen Davies. La acest stadiu al cercetării a contribuit reevaluarea metodelor ştiinţelor despre om, care devin sceptice şi auto-interogative,

[2] Oberon Zell-Ravenheart, *Manual de iniţiere în vrăjitorie.* Traducere de Mihaela Vânătoru şi Lucia Dos, Iaşi, Editura Polirom, 2007: „Vrăjitoria se învaţă după manual şi oricine poate deveni vrăjitor, chiar şi tu. [...] O carte inspirată de învăţăminte străvechi şi adevăruri sacre, la care până acum doar ai visat."

dar mai ales tezele unor sociologi şi filozofi, care au impus o concepţie integratoare despre fenomenul credinţelor şi practicilor magice, văzut ca parte esenţială a substratului afectiv şi raţional al fiinţei umane. Deontologia îi convinge pe cercetătorii contemporani să culeagă texte magice din spaţii eterogene, atât din cele aflate încă în perimetrul culturii tradiţionale, cât şi avataruri ale magiei populare păstrate în memoria colectivă a societăţilor intens industrializate. La nivel practic, dacă evaluăm doar producţia editorială pe care o menţionam mai înainte, contemporanii sunt atraşi în general de performarea unei „mici magii individuale" (Janeau 1984: 122), casnice, cotidiene, susţinând într-o ipostază modernizată profeţiile despre cultul personal, asocial, avansate de Emile Durkheim, care înlocuieşte ritualurile magice colective, beneficiind de susţinerea ideologică a întregii comunităţi, acea magie teoretizată de Cl. Lévi-Strauss.

În cercetarea magiei contemporane din Europa occidentală, remarcăm aportul lui Dominique Camus, autorul mai multor cărţi despre practicile vrăjitoreşti rezistente în societatea noastră (cea mai recentă apărută în 2001), dar şi Jeanne Favret-Saada, care studiază vrăjitoria din Normandia. Se pare că etnologii francezi şi britanici studiază astăzi intens extinderea vrăjitoriei contemporane în oraşe şi în rândul bărbaţilor, schimbări provocate din raţiuni economice şi de forţă vitală, depăşindu-se consacratul spaţiu rural şi agent feminin, din societatea tradiţională. Totuşi, această filieră îi conduce în faţa unor obiecte de studiu situate la graniţa dintre penibil şi patologic. Un inventar consistent de practici şi credinţe pseudo-magice invadează spiritul omului european şi american, de la mişcarea New Age la neo-şamanism şi neo-satanism, care chiar prin denumirea lor sugerează o efervescenţă lipsită de consistenţă a acestor idei şi practici.

Studierea magiei arhaice s-a orientat încă de la începutul secolului trecut spre delimitarea unei sociologii a structurilor magice, cercetătorii europeni, din ţările de cultură scrisă timpurie, din zona occidentală, teritoriu de manifestare a magiei de tip sabatic şi a persecuţiei acestor structuri de către autorităţile confesionale, fiind antrenaţi în analiza lor mai ales de motivaţii de ordin social, de studiu al mentalităţilor, de evoluţie a sistemelor simbolice, din care fac parte şi cele magice. De obicei, aceste două tipuri de analiză (a textului şi ritului magic şi a contextului de manifestare) se îmbină, cum este cazul „şcolii de la Annales", de studiile recente ale lui Jean-Claude Schmitt, Carlo Ginzburg, Jean Delumeau, J.-P. Boudet, Claude Lecouteux, Robert Muchembled asupra magiei difuze – constantă a practicilor culturale medievale, la care putem adăuga lucrările lui Ioan Petru Culianu, despre magia din Renaştere. În spaţiul britanic (Owen Davies) şi în cel german (Monica Schulz) remarcăm aceleaşi preocupări, venite dinspre studiile medievistice, direcţii deja tradiţionale.

În spaţiul american, întâlnim abordări dintre cele mai diverse: studiul ştiinţific al terminologiei medicale din invocaţiile magice (UCLA Archive of American Folk Medicine), redescoperirea originilor teatrului sacru, al ritualului magic din culturile exotice, în cadrul curentului *Performance Studies* şi continuarea cercetărilor intensive ale antropologilor americani în comunităţi primitive din Africa, Oceania, Australia. În afară de manifestarea timidă a unei teorii despre medicina magică văzută ca o „alternativă la medicina alternativă" (Hand 1985: 240-251), un exemplu interesant al rolului dominant pe care etnoiatria îl poate avea inclusiv în societatea

contemporană este oferit de China, țară în care o hotărâre politică a determinat refuzul conștient al metodelor și instrumentelor medicinei europene (corelată în gândirea conducătorilor statului chinez cu „șovinismul” științei occidentale și a influenței exagerate venite dinspre puternicile popoare europene) în avantajul unei resurecții conștiente a medicinei tradiționale chinezești[3]. Aceaste căutări și separări de direcții, europene sau asiatice, au fost puse de cercetători pe seama impunerii nevoilor psiho-afective ale „omului terapeutic”, pe care îl raportăm la *teoriile afectului*, din sistematizarea lui Rivière. Vinovată de recurența acestui psihic fragil este pierderea credinței atât în grația divină, cât și în puterea magicianului profesionist (Gay 2002: 279-294). Fragilitatea individualității postmoderne și căutările inconsistente ale echilibrului acestei individualități, lipsa de securitate a ființei umane de astăzi au fost evidențiate de André Julliard, un observator al „vrăjitoriei zilelor noastre”:

> Recurgerea la magie [...] propune mai ales răspunsuri la starea de rău a societății actuale, având deci o funcție securizantă. [...] Astfel se pot înțelege practicile și ritualurile legate de magie ca tot atâtea spații individuale ale libertății de interpretare și reintrepretare a prescripțiilor dogmatice ale Bisericii sau a conformismului elitist și îngust al științei... (Julliard 1997: 280).

În urma acestei analize succinte a „contextului european”, aș dori să mă refer la comportamentul societății contemporane românești față de fenomenul magiei populare: un comportament refractar și superficial, ce conduce la distorsionarea pe plan socio-cultural a imaginii agenților magici tradiționali, atitudine străină mediului românesc și venită dinspre magia occidentală, mai ales urbană, cu o lungă istorie a ofensivelor religioase și sociale, care au consacrat un tipar patologic, dar spectaculos, al pseudo-vrăjitorului din toate timpurile. Din dorința de a construi subiecte „tari”, mass-media românească a ajuns să hiperbolizeze realitatea etnofolclorică, să falsifice astfel identitatea încă vie a țăranilor, să „remodeleze prototipurile”, așa cum vorbește o autoare, Mihaela Șerbănescu, despre exagerările demersului jurnalistic interesat de originalitatea practicilor tradiționale și de a exporta această identitate răstălmăcită: „Ne încântă să ne vedem tradiția pomenită de alții, dar ne irită când e deformată și răstălmăcită” (Șerbănescu 1998: 123). Alături de „vampirismul românesc”, subiect „identitar” demult consacrat, apare căutarea în mediul rural a reminiscențelor magiei tradiționale. Un caz de acest gen este criticat de Camelia Burghele, care identifică în cercetările de teren din Sălaj un așa-numit de către jurnaliști „sat al vrăjitoarelor”, dar, din pricina acestei etichete pusă în urma unei spectaculoase anchete a televiziunii române din Cluj, și un „sat supărat pe magie”, cum îl numește autoarea. Astfel, pentru că magia neagră are mai mult impact asupra unui public postmodern obișnuit cu producțiile *horror* și cu personajele negative, terifiante, reportajul respectiv a prezentat satul din Sălaj „ca exagerat de izolat și rupt de lume, un fel de reminiscență a unui ev mediu vrăjitoresc, s-a instituit o atmosferă de mister și au fost intervievate unele femei în vârstă, peste al căror chip s-a putut rapid calchia o fizionomie de vrăjitoare...” (Burghele 2005: 296). Acest gen de publicitate negativă generează imediat o

[3] Apud Paul Cornea, *op. cit.*, p. 165. Vezi și Michel Strickmann, Bernard Faure, James E. Benn, *Chinese Magical Medicine*, in „Jurnal of Assian Studies”, vol. 63, nr. 4, 2004, p. 1113–1114.

atitudine retractilă a comunității rurale și a descântătoarelor satului, care se feresc să performeze în fața ochilor străini, profanatori. Totuși, cercetătorii constată o prelungire a practicării magiei populare de la sat la oraș, supraviețuirea riturilor și rețetelor magice în ciuda migrației populației rurale. Despre această magie „urbană" vorbește și o cercetătoare clujeană, Anamaria Lisovschi Petrean, care vede practicarea descântecului la oraș, dar cu tehnici venite din matca rurală, „o anumită încredere în miracol, ca formă de revenire la *rădăcini*" (Lisovschi Petrean 2004: 192). Din păcate manifestările etnoiatrice reminiscente în mediul urban sunt forme decăzute, care nu mai beneficiază de determinantele psiho-sociale ale ființei arhaice, de credința nemediată în puterea cuvântului și de spațiul-timp ritualic. Singura certitudine rămâne, într-adevăr, nevoia de originar și de continuitate, pe un fond psihologic remarcat și intens discutat de către specialiști, la care se adaugă, într-un sens invers față de opiniile psihologilor și psihanaliștilor, stigmatizarea din motive jurnalistice a performerilor ritualurilor magice.

Denaturarea imaginii descântătorilor este observată și de către doamna Silvia Ciubotaru, specialistă în folclorul medical din Moldova, când aceasta studia integrarea socială și conformația spirituală a agenților magici tradiționali pe care îi întâlnise în cercetările de teren. Silvia Ciubotaru subliniază faptul că „nu există nicio asemănare între tămăduitoarele de valoare excepțională și acea imagine prototip, impusă de prejudecățile savanților mărginiți ori de unele opere literare – o ființă malefică, vicleană, înapoiată, respingătoare și stupidă", ci acestea sunt inteligente, afective, sensibile, dăruite cu o intuiție deosebită. Imaginea denaturată a practicanților de ritualuri magice a fost conturată de mass-media dezinformată: „Se constată o tendință de dezavuare și ironizare a ruralilor aflați la răscruce, siliți să se readapteze noilor situații" (Ciubotaru 2004: 175-184). Etnologia românească, având în sprijinul său o bogată tradiție de cercetare a practicilor magice, a terenului și nu a „avatarurilor", are toate motivele să rămână departe de zgomotul și furia fenomenului occidental.

Ar fi interesant să semnalăm zestrea de semnificații desuete și devieri semantice pe care astăzi o generează termenul „magie", foarte cunoscut și aparent specializat, ca și studiile de voită ținută științifică puse sub egida manifestării spiritului magic ancestral. Contemporanii ne oferă astăzi o magie culinară, o magie politică, o magie publicitară, o magie cinematografică ș.a. De fapt, mulți analiști ai acestor tipuri de „magie" recunosc că relația magică nu se mai stabilește în contemporaneitate între supranatural și uman, ci avem de-a face cu o magie eminamente interumană (Ritzer 1999), o simplă tehnică de manipulare și o serie de strategii psiho-retorice.

În continuitatea susținerii de către profesorul Petru Caraman a necesității de a se profesa un „tradiționalism eclectic" (Caraman 1994: 87), arhivând superstițiile și nu exacerbându-le mimetic, un filozof contemporan, Jean-Jacques Wunenburger, sublinia faptul că lumea Europei de astăzi are nevoie de un imaginar activ și comun, însă acest imaginar cultural european nu trebuie produs *ex nihilo*, ci trebuie să exploatăm densitatea mitică a popoarelor europene, să trăim astăzi cu miturile noastre demitizate, să nu le mai tratăm ca pe niște obiecte ale unei credințe naive, ci ca pe niște vectori ai unei profunde și vitale culturi intelectuale (Wunenburger 2006: 14).

Bibliografie

Bonte, Izard 2001: Pierre Bonte, Michel Izard (coord.), *Dicționar de etnologie și antropologie*. Traducere coordonată de Smaranda Vultur și Radu Răutu, Iași, Editura Polirom.

Bourdieu 2000: Pierre Bourdieu, *Simțul practic*. Traducerea de Rodica Caragea. Postfață de Mihai Dinu Gheorghiu. Ediție îngrijită de Dan Lungu, Iași, Editura Institutul European.

Burghele 2005: Camelia Burghele, *În numele magiei terapeutice*, Cluj-Napoca, Editura Limes.

Caraman 1994: Petru Caraman, *De la instinctul de autoorientare la spiritul critic axat pe tradiția autohtonă. Reflecții asupra conceptului despre specificul etnic în literatură, ca emanație a sursei folclorice*. Ediție îngrijită și prefață de Ovidiu Bîrlea, București, Editura Academiei.

Cihó 2007 : Miron Cihó, *Studii de magie egipteană*, București, Editura Universității din București.

Ciubotaru 2004: Silvia Ciubotaru, *Agenți terapeutici în folclorul medical din Moldova*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", Iași, IV, 2004, p. 175-184.

Cornea 2006: Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*, Iași, Editura Polirom.

Eliade 1997: Mircea Eliade, studiul *Ocultul și lumea modernă*, în *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale. Eseuri de religie comparată*. Traducere de Elena Bortă, București, Editura Humanitas.

Feyerabend 1975: Paul Feyerabend, *Against Method. Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, Humanities Press.

Gay 2002: Peter Gay, *Oameni în plasa terapeuticii*, în volumul Ute Frevert, Heinz-Gerhardt Haupt (coord.), *Omul secolului XX*. Traducere de Maria-Magdalena Anghelescu, Iași Editura Polirom, 2002, p. 279-294.

Hand 1985: Wayland D. Hand, *Magical Medicine: An Alternative for "Alternative Medicine"*, in "Western Folklore", vol. 44, nr. 3, 1985, p. 240–251.

Herveu-Léger, Willaime 2001: Danielle Herveu-Léger, Jean-Paul Willaime, *Sociologies et religions. Approches classiques*, Paris, P.U.F.

Janeau 1984 : Claude Janeau, *Magie et vie quotidienne*, în *Magie, sorcellerie, parapsychologie*, Bruxelles.

Julliard 1997: André Julliard, *Urgia sorților. Vrăjitoria zilelor noastre în Franța*, în Robert Muchembled, (coord.), *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu până astăzi*. Traducere de Maria și Cezar Ivănescu, București, Editura Humanitas.

Jung 1996: Carl Gustav Jung, *Amintiri, vise, reflecții*. Consemnate și editate de Aniela Jaffé. Traducere de Daniela Ștefănescu, București, Editura Humanitas.

Lisovschi Petrean 2004: Anamaria Lisovschi Petrean, *Etnoiatria, magia și descântecul terapeutic*, Cluj, Editura Napoca Star.

Morin 1999: Edgar Morin, *Paradigma pierdută: natura umană*. Traducere de Iulian Popescu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza".

Montandon 2004: Alain Montandon, *Basmul cult sau tărâmul copilăriei*. Traducere și prefață de Muguraș Constantinescu, București, Editura Univers.

Nietzsche 1996: Fr. Nietzsche, *Călătorul și umbra sa: omenesc, prea omenesc*. Traducere de Otilia-Ioana Petre, București, Editura Antet.

Rivière 2000: Claude Rivière, *Socio-antropologia religiilor*. Traducere de Mihaela Zoicaș, Iași, Editura Polirom.

Ritzer 1999: G. Ritzer, *Enchanting a Disenchanted World*, Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Strickmann, Faure, Benn 2004: Michel Strickmann, Bernard Faure, James E. Benn, *Chinese Magical Medicine*, in „Jurnal of Assian Studies", vol. 63, nr. 4, 2004, p. 1113–1114.
Şerbănescu 1998: Mihaela Şerbănescu, *Mass-media şi remodelarea prototipurilor*, în „Revista de Etnografie şi Folclor", Tomul 43, nr. 1-2, 1998, p. 123.
Tambiah 1990: Stanley Jeyaraja Tambiah, *Magic, Science, Religion and the Scope of Rationality*, Cambridge, Cambridge University Press.
Zell-Ravenheart 2007: Oberon Zell-Ravenheart, *Manual de iniţiere în vrăjitorie*. Traducere de Mihaela Vânătoru şi Lucia Dos, Iaşi, Editura Polirom.
Weber 1971: Max Weber, *Économie et société*, t. Ier. Traduit par Julien Freund, Pierre Kamnitzer, sous la diréction de Jacques Chany et Eric Dampierre, Paris, Plon.
Wellek 1970: René Wellek, *Conceptele criticii*. Traducere de Rodica Tiniş. Prefaţă de Sorin Alexandrescu, Bucureşti, Editura Univers.

Les avatars contemporaines de la magie populaire

L'étude propose une analyse du contexte comparé, roumain et occidental, des manifestations contemporaines de la magie populaire. Les problèmes discutés sont : les nombreuses théories et directions de recherche qui regardent ce phénomène dans le monde scientifique et les déviations souffertes par la tradition magique rurale en conflit avec l'image publique et journalistique artificielle qu'on lui a crée. Pour une meilleure approche du fond spécifique de cette manifestation on devra prendre en compte les théories sociologique et anthropologiques qui ont analysée la rationalité particulière de la magie populaire. Il serait nécessaire aussi de centrer la recherche de la spécificité roumaine du folklore magique sur les dates ethnologiques offert par le milieu rural, en évitant consciemment l'import automatique de l'image occidentale du magicien.

Iaşi, România

Folclor online

Eleonora SAVA

Moto: “Într-adevăr, prin culegerea de material nou [...], folcloriştii vor găsi totdeauna drum deschis pentru studiile lor şi niciodată nu le vor lipsi *fapte nouă, actuale*, asupra cărora să-şi îndrepte atenţiunea: *fiecare epocă e caracterizată prin manifestaţiuni proprii de viaţă* (s. E.S.) şi urmând aceste manifestaţiuni, aşa cum ele se reflectează în sufletul contemporanilor, folcloriştii vor avea totdeauna câmp întins de cercetare” (Ovid Densusianu, *Folclorul – cum trebuie înţeles*, „Viaţa Nouă”, V, 22, 1910, p. 441).

Ideile exprimate de Ovid Densusianu, în lecţia inaugurală a anului academic 1909-1910, la Facultatea de Litere din Bucureşti, se dovedesc perfect întemeiate şi astăzi, întrucât cercetările etnologilor s-au orientat de atunci în două mari direcţii, limpede întrevăzute şi corect delimitate încă de acum un secol. Una s-a îndreaptat spre *moştenirea culturală*, alta a avut în vedere producţii ale *prezentului*, pentru că, reluând cuvintele aceluiaşi savant: folclorul arată “cum se resfrâng în sufletul poporului de jos diferitele manifestaţiuni ale vieţii, cum simte şi gândeşte el sub influenţa ideilor, *credinţelor şi superstiţiilor moştenite din trecut, fie sub aceea a impresiilor pe care le deşteaptă împrejurările de fiecare zi* (s. E.S.)” (Densusianu 1909, p. 400).

Lucrarea de faţă îşi propune să interogheze fapte actuale, supunând analizei antropologice anumite mesaje trimise prin Internet, care au un număr teoretic infinit de destinatari, mai exact acele mesaje care nu transmit un conţinut personal, pentru un destinatar unic, ci dimpotrivă, implică un caracter de largă generalitate şi conţin în final îndemnul de a-l difuza cât mai multor receptori. Corpusul pe care se bazează prezentul demers a fost stocat într-un interval de un an şi jumătate, în perioada ianuarie 2007 - iulie 2008, constituindu-se într-un eşantion reprezentativ de texte şi imagini. Pentru interpretarea lor, propun sintagma *folclor online*, întrucât mesajele colectate verifică o serie de trăsături definitorii ale folclorului, aşa cum îl cunoaştem din manualele clasice: caracterul anonim (emiţătorul iniţial al mesajului este adesea necunoscut), caracterul colectiv (se adresează unui număr teoretic infinit de receptori), caracterul sincretic (utilizează text şi imagini deopotrivă, în limbaj tehnic fiind un *mesaj multimedia*), caracterul tradiţional (numeroase mesaje sunt construite pe scheme epice cunoscute, tipice naraţiunilor orale). Totodată, aceste mesaje impun o redefinire a folclorului, întrucât calea de transmitere nu este orală, nemediată (om lângă om şi gură lângă ureche), ci scrisă, mediată, printr-un canal netradiţional (Internetul), care la rândul lui, implică o multitudine de modificări contextuale. Redau, pentru exemplificare, un singur text din câteva sute arhivate în perioada menţionată:

O.... poveste

Povestea spune că, în urmă cu un număr de ani, un om şi-a pedepsit fetiţa în vârstă de cinci ani, pentru că a risipit o hârtie aurie de împachetat, foarte scumpă. Omul stătea rău cu banii şi deveni şi mai supărat când a văzut că fetiţa a folosit hârtia respectivă ca să decoreze o cutie şi să o pună sub bradul de Crăciun. Cu toate acestea, fetiţa a adus tatălui ei cadoul în dimineaţa următoare spunând: "Acesta este pentru tine, tăticule". Tatăl a fost ruşinat de reacţia lui furioasă de cu o zi în urmă, dar supărarea lui se arătă din nou când a văzut că, de fapt, cutia era goală. El i-a spus pe un ton răspicat: "Nu ştiai, domnişoară, că atunci când dai un cadou cuiva, trebuie să pui ceva în el?" Fetiţa s-a uitat în sus spre tatăl său, cu lacrimi în ochi, şi a zis: "Tăticule, cutia nu este goală. Am suflat în ea atâtea săruturi până când s-a umplut." Tatăl a rămas perplex. S-a pus în genunchi şi şi-a îmbrăţisat fetiţa şi rugat-o să-l ierte pentru supărarea lui fără rost. La scurt timp după aceasta, micuţa fetiţă a murit într-un accident şi se spune că tatăl ei a ţinut acea cutie aurie alături de patul său tot restul vieţii sale. Şi de câte ori a fost descurajat sau a avut de trecut peste situaţii dificile, deschidea cutia şi lua un sărut imaginar şi îşi amintea de dragostea care a pus-o fetiţa acolo. Într-un adevărat sens, fiecare dintre noi, ca şi oameni, primim o cutie aurie cu dragoste necondiţionată şi săruturi de la copiii noştri, de la familie, de la prieteni. Nu putem avea altceva mai preţios decât asta. Acum sunt două opţiuni: 1.Trimite mai departe acest mesaj 2. Şterge-l şi pretinde că nu ţi-a mers la suflet. După cum vezi, am ales opţiunea nr 1. Copiii, familia, prietenii sunt ca îngerii care te ridică pe picioarele tale atunci când ai probleme să-ţi aduci aminte tu însuţi să zbori.....

Pentru o succintă situare a textului în context comunicaţional, menţionez că eu am fost destinatarul, povestea fiind expediată prin Internet, de către două persoane diferite, ambele femei, în două variante, în cursul lunii decembrie 2007. Textul nu avea menţionat numele autorului, nu era însoţit de muzică, nici de imagini (ca multe mesaje de acest gen). Nu voi lua în discuţie în momentul de faţă greşelile de exprimare (lipsa concordanţei timpurilor verbale, repetiţii supărătoare, clişee, calcuri lingvistice) generate de traducerea textului dintr-o limbă străină (engleza probabil) în limba română, întrucât acestea nu fac obiectul lucrării de faţă. Remarc însă trăsături specifice naraţiunii folclorice: formula iniţială ("povestea spune că..."), personaje generice (un om, fetiţa), învăţătura morală din final, dar şi elemente tipice mesajelor *în lanţ*: "Trimite mai departe acest mesaj". Dacă primele ţin de structura şi de logica folclorului oral (tradiţional), celelalte aparţin recuzitei moderne, implicând forma scrisă (mai recent forma virtuală). Foarte adesea, mesajele *în lanţ* sunt însoţite de formule cu scop de propagare a conţinutului, de tipul: "Nu întrerupe acest lanţ. Trimite mesajul la cel puţin 7 persoane", frecvent întărite de un întreg sistem de promisiuni şi pedepse[1]. Deşi aceste modalităţi de comunicare ar merita şi o analiză din perspectiva psihologiei şi a sociologiei receptării, îmi propun acum să le interoghez doar din unghiul relaţiilor cu folclorul.

[1] De pildă: „Mesajul trebuie trimis nu mai târziu de o oră de la deschiderea lui. Dacă trimiţi acest mesaj, dorinţa ţi se va împlini. Dacă trimiţi la 1 persoană, dorinţa se va împlini într-un an, 3 persoane...6 luni, 5 persoane...3 luni [...] 20 de persoane...3 ore. Dacă ştergi acest mesaj, vei avea un an de ghinion".

"Cei care au prezis de câteva decenii iminenta dispariție a folclorului trăiesc o surpriză: folclorul nu numai că nu a murit, ci continuă să însoțească viețile noastre pe toate meridianele [...]. Societățile contemporane, asemeni celor tradiționale, sunt creatoare și purtătoare de folclor. Legendele au supraviețuit. Doar că poveștile și-au schimbat aspectul: au dispărut personajele fabuloase și conflictele care motivau acțiunile eroilor, narațiunile nu mai au complexitatea și nici amplitudinea vechilor basme. Mai mult, povestiri noi apar mereu" (Eretescu 2003, p. 15). Textul reprodus mai sus, ca și multe altele asemănătoare, care circulă prin Internet, aparține "legendelor urbane", denumite și "legende contemporane", "legende moderne". Într-un studiu recent, Constantin Eretescu observă că această categorie de narațiuni "constituie singurul gen folcloric productiv în societatea contemporană" (Eretescu 2003, p. 17), genul având toate caracteristicile literaturii populare, inclusiv oralitatea, întrucât "povestitul, comunicarea verbală ocupă în continuare un loc important în relațiile dintre oameni. [...] Acestui tip de transmitere i s-au adăugat altele noi, inexistente în societățile țărănești. Legendele urbane sunt astăzi publicate în ziare sau în cărți, apar la aviziere, circulă sub formă de benzi desenate, formează nucleul epic al unor filme artistice, conținutul lor este discutat în diverse programe de televiziune, pot fi găsite pe Internet"(Ibid.).

Pentru că studiul de față se ocupă exclusiv de folclorul *online*, îmi propun să urmăresc în continuare modificările implicate de trecerea de la oralitate la scriere, în contextul comunicării prin Internet. Analiza nu va fi diacronică (nu va viza schimbările produse în procesul trecerii de la oralitate la alfabetizare, nici cercetările de etnologie românească prilejuite de acest proces [2]), ci sincronică. Operarea pe computer (și implicit utilizarea internetului) fiind socotită o *a doua alfabetizare*, voi focaliza în continuare asupra modificărilor în comunicare produse de aceste inovații tehnologice.

Având în vedere cei cinci termeni ai comunicării definiți de politologul american Harold Lasswell (1902-1978): cine spune, ce, cui, prin ce canal și cu ce rezultat (apud Briggs-Burke 2005, p. 16), se observă faptul că, în cazul folclorului online, *canalul* deține rolul central, influențând în mod direct toate celelalte elemente. Astfel, atât Emițătorul, cât și Receptorul trebuie dețină un set de cunoștințe și dotări tehnice: să știe opera pe computer (să fie alfabetizați și e-alfabetizați), să aibă computer personal sau acces la comunicarea prin Internet, precum și adresă de e-mail. Pe de o parte restrictiv (întrucât îngustează sfera celor implicați în procesul comunicării), acest canal este pe de altă parte extrem de permisiv: șterge distanțele spațiale (mesajele circulă pe toate meridianele), temporale (se transmit instantaneu), sociale (circulă între oameni din diferite grupuri și clase sociale)[3], culturale (dispar granițele între narațiuni sau tradiții locale, între 'cultura înaltă' și 'cultura joasă'). Această incredibilă sferă de cuprindere a Internetului a făcut să se vorbească despre "satul global", sintagmă lansată de criticul literar canadian Marshall McLuchan. În cazul mesajelor în lanț, Emițătorul nu este neapărat creatorul mesajului, el putând prelua un conținut dintr-un mesaj

[2] Promotorul acestei direcții de cercetare în etnologia românească este Constantin Brăiloiu, *Scrisorile soldatului Tomuț. Din războiul 1914-1918*, București.

[3] S-a vorbit, de pildă, despre potențialul Internetului ca agent de democratizare. Briggs–Burke 2005, p. 14.

anterior, pe care să-l retrimită aidoma, sau într-o formă schimbată (variantă), iar destinatarul nu este unic, situaţie în care putem lua în considerare termenul *cui* din formula lui Lasswell şi în sensul de *câţi*. Numărul destinatarilor creşte exponenţial în funcţie denumărul expeditorilor, virtual infiniţi. Un studiu aprofundat ar putea lua în calcul *mărimea diferitelor grupuri* la care a ajuns un mesaj, precum şi implicaţiile sociologice ale acestui tip de comunicare în reţele întinse.

Contextul povestitului se modifică, inevitabil şi radical: comunicarea nu mai este directă, ci mediată de computer, iar consecinţele sunt multiple. Cultura orală, în bună măsură o cultură a urechii, în armonie cu peisajele sonore, este înlocuită cu o cultură a ochiului, în care ceea ce se vede cântăreşte mai greu decât ceea ce se aude, iar omul nu mai comunică direct, într-un spaţiu fizic, cu o altă fiinţă, ci cu o maşină, într-un spaţiu cibernetic. „Mai presus de orice, a apărut o ambivalenţă sporită faţă de ce constituie o persoană şi ce constituie o maşină. Termenul *interfaţă* este în uzaj general şi este aplicat relaţionării dintre oameni şi computere, precum şi comunicării dintre computere şi alte computere” (Briggs – Burke 2005, p. 14). În eseul *The Persistence of History* (1996), Vivian Sobchack consideră că „televiziunea, videocasetele, aparatele video şi videorecorderele, jocurile video şi computerele personale formează cu toate *un sistem* electronic cuprinzător, ale cărui forme diferite ‚interfaţează', constituind astfel o lume alternativă şi absolută care încorporează în mod unic spectatorul/ utilizatorul într-o stare descentrată spaţial, temporalizată slab şi cvasidecorporată” (apud Briggs – Burke 2005, p. 288). Întrebarea care se impune, în mod firesc, este dacă Internetul distruge comunităţile sau creează noi tipuri de comunităţi în care apropierea spaţială nu mai este importantă? În contextul povestitului oral, apropierea în spaţiu era vie şi profund umană, contribuind la configurarea identităţii naratorului, pe când, în cazul povestirii online, identitatea naratorului se şterge îndărătul unor adrese de e-mail, nume (reale sau fictive), nick-name-uri. Sintetizând toate cele enunţate anterior, se poate vorbi despre o trecere de la comunicarea organică la cea electronică, schimbare care antrenează o serie de consecinţe psihologice şi sociale. În lucrarea *The World on Paper* (1994), psihologul canadian David Olson analizează câteva dintre acestea, lansând conceptul de *minte alfabetizată* „prin care însumează schimbările produse de practica scrisului şi de cea a cititului asupra felului în care gândim despre limbaj, minte şi lume, de la apariţia subiectivităţii până la imaginarea lumii ca o carte” (Briggs – Burke 2005, p. 22). Un alt cercetător canadian, Walter Ong, cunoscut pentru *Orality and Literacy* (1982), „a subliniat diferenţele de mentalitate dintre culturile orale şi cele chirografice sau scrise, făcând diferenţa între gândirea întemeiată pe oralitate şi cea întemeiată chirografic, cea întemeiată tipografic şi cea întemeiată electronic şi remarcând, de pildă, rolul scrisului în decontextualizarea ideilor, cu alte cuvinte, rolul său în extragerea acestora din cadrul situaţiilor de tip faţă-în-faţă în care erau iniţial formulate, pentru a putea fi aplicate în altă parte” (Ibidem).

Departe de a oferi răspunsuri finale asupra folclorului online, rapida chestionare a comunicării prin internet suscită mai degrabă interogaţii: se poate vorbi despre o “mare ruptură” între culturile orale şi cele scrise sau între societăţile dinainte şi cele de după Internet? Mai putem vorbi despre folclor atunci când avem în vedere texte transmise pe cale electronică? Este mai important conţinutul sau forma pe care o ia comunicarea, precum şi mijloacele de transmitere? Sunt doar

câteva dintre posibilele puncte de plecare pentru o analiză a dinamicii formelor de folclor contemporan.

Bibliografie

Briggs - Burke 2005: Asa Briggs, Peter Burke, *Mass-media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet*, traducere de Constantin Lucian şi Ioana Luca, Iaşi, Editura Polirom.

Coman 2008: Mihai Coman, *Introducere în antropologia culturală. Mitul şi ritul*, Iaşi, Editura Polirom.

Dahlgren – Sparks 2004: Peter Dahlgren, Colin Sparks (coord.), *Jurnalismul şi cultura populară*, traducere de Ioana Drăgan, Iaşi, Editura Polirom.

Densusianu 1909: Ovid Densusianu, *Folclorul – cum trebuie înţeles*, "Viaţa Nouă", V. 19/ 1909, pp. 337-382; 20/ 1909, pp. 397-401, 21/ 1909, 417-421, 22/1909, 439-444, editat apoi în vol. *Folclorul. Cum trebuie înţeles*, ed. I, Bucureşti, 1910, ed. II, Bucureşti, 1937.

Eretescu 2003: Constantin Eretescu, *Vrăjitoarea familiei şi alte legende ale lumii de azi*, Bucureşti, Editura Compania.

Eretescu 2004: Constantin Eretescu, *Folclorul literar al românilor. O perspectivă contemporană*, Bucureşti, Editura Compania.

The Online Folklore

This paper aims to conduct an anthropological analysis of a particular type of messages mailed through the Internet, which have an theoretically infinite number of recipients; more exactly, it is about messages that do not convey personalized content to a single recipient since they are meant for a general audience, and that end with the urge to spread the contents to as many virtual recipients as possible. The collection that this paper is based upon was stored during a year and a half, from January 2007 to July 2008, and it makes up a representative sample of text and image. To interpret it, we proposed to use the phrase *online folklore*, seeing as how the messages collected display a set of features defining of folklore as we know it from the classical textbooks: anonymity (the original sender of the message is unknown), the collective feature (it targets an theoretically infinite number of recipients), the synchretism (it combines text and images, which is technically what a *multimedia message* means), the traditional structure (numerous messages observe known epical structures, typical for oral narrations). At the same time, these messages demand a new definition of folklore, since they are not conveyed in an oral and direct manner (man to man and mouth to ear), but in a written form, mediated through a non-traditional channel (the Internet), which, in its turn, implies many contextual changes.

Cluj-Napoca, România

CULTURĂ ŞI IDENTITATE

București – Paris via Jilava

Veronica BÂTCĂ

Este vorba de o călătorie. Nu una de placere, ci una forțată. De la București la Paris, cu o sinistră escală la Jilava. Călătorie care a început într-un sat din Nordul Basarabiei românesti si anume din Cubolta. Loc binecuvântat de Dumnezeu fiindcă acolo au văzut lumina soarelui oameni, care au avut un cuvânt însemnat de spus și o faptă eminentă de îndeplinit în istoria ținutului, dar și a României în general. Aici s-au născut frații Halippa, Pantelimon și Ioan, aici și-au avut domeniile boierii Leonard. Tot de aici vine și publicistul Alexandru Vicol (Viforeanu), aici a venit pe lume și Sergiu Grossu. Despre el și drumeția sa dureroasă și jertfelnică vreau să relatez. Motivul? Spre a nu ne uita pe noi înșine și spre a ne cunoaște și cinsti umanele valori.

La Bălți, unde se va muta familia și unde va învăța la Liceul „Ion Creangă", iarași va avea parte de compania unor spirite alese, el fiind unul dintre acestea, adunate în aceeași clasă: Eugen Coșeriu (o vreme fiindu-i chiar coleg de bancă), Valeriu Gafencu, vecin cu casele pe aceeasi strada din Balți. Cu acesta, vai! dat i-a fost să se învecineze și cu temnițele... Lucrul Providenței și aici.

Poate nu lua lungul drumurilor, poate își vedea de rosturi acasă, daca nu se zvârcolea duhul tulburărilor prin preajma! Virtualitațile benefice au avut de suferit mult din aceasta cauză, dar și din frământul, cu distorsionări de moment, propriului suflet, pe care incerca să și-l limpezească în poeziile izvodite: „Tu m-ai făcut din țărână/ și-n adânc mi-ai turnat veșnicia,/ dar în mine-o făptură păgână/ zi și noapte își cere simbria". Dibuirea echilibrului il duce la sursa sigură: „Nu sunt, Doamne, decât o suflare,/ decât carne cu viermi și păcate - / și Te caut în dor și-n oftare/ să-mi dai forma trăirii curate". (1)

Contorsionările și distorsiunile acestui destin dramatic au fost să fie inerente, date fiind prin naștere, rectitudinea în morală și credință, devotamentul și istețimea minții.

În comunicarea lui Sergiu Grossu cu societatea distorsiunile au inceput chiar de atunci, din minoratul liceal. Aceste motive l-au determinat sa părăsească instituția de învățământ: din nedreptatea promovată de către profesori (Mihail Horn nu i-a permis sa plece în excursia organizată de Tinerimea Română pentru elevii premianți, iar pentru hotărârea de a merge, totuși, pe bani proprii, a fost lăsat corigent apoi repetent la geografie, așa încât liceul l-a absolvit la Bârlad, studiile urmandu-și-le în particular și la Soroca o vreme).

Turatiile torsionărilor devin de aici încolo o permanență în viața lui Sergiu Grossu, fapt care i-au marcat îndârjitele-i activități misionare.

În 1941 este nevoit să se refugieze, ca mulți alți români din extremitatea estică a țării, din cauza cedării acestui pamânt imperiului sovietic. Într-o cămăruță, mică de

numai 12 m pătrați, fără lumină electrică, populată de el, fratele său și mama lor, și-a pregătit și și-a luat licența cu „*Magna cum laude*” în Filosofie și Filologie modernă la Universitatea din Bucuresti. Cunoștintele în filosofie, filologie si, mai târziu în teologie, dobândite în condiții sociale și materiale precare, precum și diplomele care certifică acest lucru, le utilizează doar în măsura în care îl ajută să-l iubească, să-L slujească și să-L propovăduiască pe Iisus Hristos și învățătura Sa.

Crescut într-o convingere religioasă și în dragoste pentru Isus Hristos, a văzut în acestea repere infailibile pentru viața omului și destinele națiunii române. Pentru a le cunoaste în profunzime și a le promova se înscrie la Institutul Teologic din București, unde reușește să facă doar doi ani: venise 23 august 1944. Când avrut, peste ceva vreme, să-și susțină licența, conducerea, deja coalizată noii puteri, a instituției. nu i-a permis legitima recunoastere a studiilor.

Până atunci, însă își pusese tinerețea și energia să lucreze pentru idealul românesc. Il chemase Pan Halippa și el răspunsese cu o decisiva iuțeală pentu a se angaja ca redactor la publicațiile noi organizate de către Ministerul Propagandei *Basarabia* și *Transnistria*, activitate pentru care „a trebuit să răspund înaintea judecătorilor comuniști care, până la urmă, au aflat de activitatea mea publicistică, vădit anticomunistă, și m-au condamnat, în luna iunie 1959, la ani grei de pușcărie”, dupa cum se confeseaza chiar domnia sa (2). S-a lăsat cu prigoană, însă a fost una luminată de înduhovnicită și statornică credință întru ocrotirea comorii interioare. „Sufletul... sa ne ocrotim sufletul de orice lăturalnică apa...”, scria tânărul redactor la *Basarabia*, dar si urma, cu strictetea unui monah, preceptul, fie în studenție, fie în serviciul militar care au urmat.

Răsucirile, până la strangularea spiritului și a ființei, în viața socială a României, l-au obligat pe tînărul Sergiu, cu toată excelența diplomei pe care o deținea, din motive de rectitudine morală, să decline hotărât colaborarea cu ateile autoritați comuniste, încât se sustrage activității profesorale, cât și scrisului publicat. Combustia interioara și flacăra viu arzândă a credinței nu l-au lăsat nici în indiferență, nici în iresponsabilă pasivitate. Astfel, în 1948, din rațiuni că „era singura posibilitate de opoziție pașnică la opera de păgânizare a societății românești prin comunism, de rezistență creștină, prin propovăduirea Evangheliei lui Hristos” (3), se alătură mișcării misionare din cadrul Bisericii Ortodoxe Române „Oastea Domnului”, înființată de Iosif Trifa în 1923 la Sibiu, ca voluntariat misionar evanghelic in Romania., unde, spune dânsul, „am învățat să lupt pentru o cultură creștină, în vederea formării unei conștiințe creștine” (4). Demnitatea ferma si curațenia sufletului întru credință trebuiau pastrate și multiplicate, într-o vreme când chiar cei chemați sa vegheze la asta s-au răsucit către obraznică necurățenie, ținând cont de „atitudinea pasivă și indiferentă a Bisericii Ortodoxe” (5), de „rolul degradant pe care și l-a asumat, din pacate, ierarhia B.O.R. în toată perioada sângeroasă a dictaturii proletariatului și a luptei de clasă, fie sub tirania lui Gh. Gheorghiu Dej, fie sub absolutismul diabolic al cuplului Ceaușescu. O ierarhie bisericească, deci, care s-a arătat gata să accepte legislația anticreștină, fără să fi manifestat nici cea mai infimă compasiune față de semenii ei, căzuți între „tâlharii” terorii ateiste” (6). A fost, cred, cea mai diabolica și mai de neînțeles abdicare spirituala, care, inevitabil, a dus la o dirijată apostaziere aproape la scară națională. Refuzând a fi de-o pănură cu prelații, oamenii își organizau singuri salvarea

credinţei şi sprijinul moral. „Aşa că adunarea protestantă a crestinilor evrei din streda Olteni – în fruntea căreia se afla Richard Wurnbrand – devenise, pur şi simplu, un fel de centru al Oastei Domnului din Bucuresti şi nu puţini ostaşi îşi permiteau sa ia Cina Domnului acolo, uitând să mai calce pragul bisericilor ortodoxe"(7). În agonia sanguinară, care se declanşase, ei erau cei care îşi mai aveau capul pe umeri şi sufletul neclintit. Aceştia alcătuiau „creştinii catacombelor"...

Cu cât se instăpânea mai mult bolşevismul în primenita noastră republică, cu atât mai stringentă devenea necesitatea unei mişcări de rezistenţă, nu atât la vedere, cât în minte si spirit. Astfel, logica trăirilor religioase şi conştiinţa mereu stăpânită de ideia christica îl aduc pe râvnitorul întru Hristos Sergiu Grossu sa faca parte din comitetul de conducere al acestei miscari spirituale ortodoxe. În ea vedea aşezarea de mai departe a seminţiei şi salvarea sa, pentru că „punctul culminant al dinamismului creştin îl constituie jertfa de sine, dăruirea totală, consacrarea propriei vieţi în slujba neamului prin slujirea lui Dumnezeu prin Iisus Hristos" şi pentru că „grija de om, respectiv grija de sufletul românesc, batjocorit de-a lungul anilor, de propagandă comunistă şi terfelit prin legi şi hotărâri inumane, această grijă neîntreruptă, apăsătoare, irezistibilă, ar trebui să stea la temelia slujirii creştine" (8), ceea ce rezona perfect cu melodia lăuntrului tânărului de la Cubolta. Consecinţele acestei temerităţi asumate au fost în logică comunistă: arestarea şi condamnarea la 12 ani temniţă grea. Claustrarea însă, deşi una forţată, i-a întarit credinţă, pe care a însămînţat-o şi în alte inimi, aflate în suferinţa pârnaelor. Ca el, am avut atâţea intelectuali de înaltă pregătire, credincioşi practicanţi, spirite elevate, care tocmai pentru acest motiv au si fost impuşi la inactivitate: Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Radu Gyr, Alexandru Mironescu, Petre Pandrea, coleg de celulă la Jilava, Vasile Pârvan, Sandu Tudor, alias părintele Daniel de la Rarău, Valeriu Gafencu, ajuns sfânt al închisorilor şi încă mulţi alţii. Pentru credinţă, pentru nevânzare de suflet şi Hristos, pentru temeinicia judecăţii şi a nesupunerii la ordine antiumane şi anticristice au fost declaraţi „duşmani ai poporului" şi privaţi de libertate.

Aici, in GULAG-ul românesc, Sergiu Grossu suportă diabolicul supliciu dar şi miracolul divin al amnestierii sale. În năvala nebuniei anticristice si antiumane autorii terorii aplicau cu o sadică minuţie meşteşugul schigiuitor asupra semenilor. La Jilava, scrie Sergiu Grossu., „ma găseam într-o celulă subterană ... Spaţiul era atât de redus în „beciul" nostru, ca a trebuit să se pună un aşa-zis pat metalic peste tinetă. Atmosfera era cea a unui mormânt". Aici, contrar aparenţelor, ca o nevazută lumină pătrundea pacea şi înţelepciunea în fiintă, „caci în pofida mizeriei materiale, când nu mai poţi, intervine Dumnezeu ca sa te apere", motivând şi subtilităţile intelecţiei. În acest perimetru sufocant si restrâns de zidurile inchisorii si de cruzimea terorii, a conceput Sergiu Grosu poemele sale orale, „de apocaliptică viziune", scrise şi adunate mai târziu, abia dupa ieşirea din temniţă, într-o carte sub genericul *Univers simfonic*, despre care are sa mărturisească dupa trecerea vremii: „nu mi-am plâns suferinţa închisorii, n-am cântat lacătele, bătăile, închisoarea, ci dorul de libertate, necesitatea credinţei, frumuseţea trăirii cu Mântuitorul Iisus Hristos..." (9). In claustrare, ştiind că „suferinţa este o virtute inerentă procesului de desăvârsire umană", şi-a putut verifica potenţialul său interior, „mi-am putut verifica plinătatea credinţei, sănătoşenia ei" (10), care l-a scos la libertate cu jubilaţiea viguorii statornicite. Rasucirea lucrurilor firesti într-o directie absurdă, face „să porti

lanţuri la picioare şi, totuşi, să te simţi mai liber decât călăii tăi, înlănţuiţi de ideologia lor criminală" (11).

Dupa amnistiere, emigreaza la Paris împreună cu soţia. Cu toatală încredere şi daruire, făcând din asta scopul vieţii şi creaţiei sale, continuă lupta întru apărarea credinciosilor, persecutati de catre regimurile atee, rămase după cortina de fier si cea de bambus. Pentru asta, face demersuri peste tot, unde a fost posibil, ca să atragă atenţia lumii libere asupra supliciului moral şi fizic, aplicat credincioşilor. Sinistrul exerciţiu adesea se transforma într-un scop în sine. Prin conferinţe, organizate în diverse oraşe ale Franţei, emisiuni la posturile de radio *„Europa Libera", „BBC", Lissabona*, întreprinzând şi diverse manifestaţii pentru a „arata cu degetul" sinistrul adevăr al lezumanităţii. Dezamăgirea şi-a făcut însă repede descurajanta-i apariţie, întristând inima zelosului luptător pentru credinţă şi credincioşi: „şi mai dureroasă este însă *atitudinea apatică* a unui numar mare de creştini, de eclezia̧şti şi pastori din lumea liberă faţă de suferinţa de nedescris a fraţilor lor aflaţi în suferinţă, neliniştitoarea infiltrare a spiritului marxist în rândurile celor ce ar trebui sa apere adevărul lui Hristos, rătăcirea de neiertat a unei ierarhii, derutate, minate de progresism politic şi de involuţie spirituală, absenţa de pe câmpurile de bătălie ale lui Dumnezeu şi gata oricând să cedeze şi să facă compromisuri" (12). Cutezanţa şi responsabilitatea îl îndeamnă la perseverenţă, iar credinţa îi dă aripi de foc. Căci „scopul prezenţei noastre la Paris nu era deloc unul turistic" sau „ca să trăm mai bine decât în România", ci „sentimentul de răspundere faţă de fraţii noştri din România ne-a îndemnat să acţionăm şi să facem posibilă apărarea tuturor celora care trăiesc crucificaţi în ţările totalitarismului ateu" (13). Fervoarea înduhovnicită l-a dus la uşile redacţiilor celor mai prestigioase ziare şi reviste pariziene, a celor mai înalte foruri ecleziastice (Consiliul Ecumenic al Bisericilor de la Geneva) si laice (Congresul SUA, Preşedenţia Franţei), însă la câte porţi a bătut le-a găsit ori închise, ori doar întredeschise, fără vreo reacţie, cel puţin, de receptere compătimitoare a tragediei credincioşilor de dupa „cortina ruşinii". „Spre stupoarea noastră – scrie soţia Nicole Valery – cele mai m ulte uşi ... rămăseseră închise", „am găsit infiltraţia comunistă aţât de mare în Franţa, încât la un moment dat am început să credem, că orice încercare de lamurire este sortită eşecului" (14). Vulcanicul imbold al Legii celei drepte şi al „responsabilităţii evanghelice" îi ajută pe soţii Crossu să intemeieze în 1971 o revista supraconfesionala *„Catacombes"*, în care timp de 21 de ani i-a ajutat Bisericii Tăcerii să vorbească, scriind despre calvarul torturaţilor credincioşi, ţinuţi între zidurile închisorilor si a unei ideologii anticristice. Munca grea „aproape neînţeleasă de capii Bisericilor din Franţa şi de oamenii politici aflaţi la putere", cei doi şi-au asumat-o ca pe o obligaţie morală de a face lumea liberă să audă, să înţeleagă şi să se sensibilizeze în faţa martirajului „celor claustraţi într-un univers de tenebre", care se producea în paralel cu viaţa lor tihnită şi supraabundentă şi despre care nu aveau ştiinţă. Mărturii din România, Rusia, Lituania, Ucraina, China, Cuba erau lunar strigate mut, prin litera ziarului, către urechile apusenilor, astfel faptuind în Europa ceea ce a facut Soljeniţin in America.

Europa însă a preferat să ţină uşile închise şi urechile astupate decât să ***cunoasca***, spre a nu fi obligată să ia atitudine. Iar daca, prin diverse împrejurări, pătrundea totuşi informaţia, ea rămânea fără ecou, fără răspuns...

„De ce să nu recunoaştem – se întreabă retoric Sergiu Grossu – că suntem vinovaţi pentru tăcerea, retragerile, renunţările noastre laşe şi detestabile, când avem în jurul nostru un atât de mare număr de martori ai Bisericii Tăcerii, despre care revista *Catacombes* ... n-a încetat să vorbească... Şi de ce să nu cerem iertare tuturor celor, care în spatele gratiilor şi în lagărele de exterminare au murit ..., în timp ce noi ne afundăm – iremediabil – în mlaştina ruşinoasă a putreziciunii noastre morale?" (15). Raspunsul încă nu se întrevede...

Acest talim occidental, dar şi naţional în faţa tezismelor pasagere, a confortului şi beneficiului de moment îşi va cere negreşit la un moment dat simbria...

După 1989, Sergiu Grossu începe a face cale întoarsă: de la Paris la Bucureşti spre a se avânta cu obisnuita-i fervoare tinerească a nebunului dupa Hristos, editând o noua revistă trimestrială *Areopagul luminii*, subvenţionând asociaţii si centre culturale creştine la Bucureşti (*Fundaţia Foştilor Deţinuţi Politici „Nicoleta-Valeria Grossu"*, editura *Duh şi Adevăr*, precum şi asociaţia *Centrul de cultură creştină Nicoleta-Valeria Grossu*) şi Chişinău (*Centrul internaţional de cultură pentru copii şi tineret „Sergiu Grossu"*, *Centrul Cultural „Memoria Neamului"*) şi tipărindu-şi întreaga sa trudă la cuvântul înduhovnicit în poezie, publicistică şi memorialistică, arată greşalele ierarhiei B.O.R., vorbeşte la radio şi televiziune, organizează conferinţe... Astea toate se produc şi rămân stingher la o parte, fără continuitate, fără o aplicare reală, cum şi-a dorit o viaţă întregă eminentul cuboltean. S-ar părea că supără. Alte interese, la fel de descreştinatorii ca şi comunismul, pulverizează, dezolant, şi astăzi sufletul neliniştit al României. Alte partituri zvâcnesc, însă tot întoarse de la faţa Domnului. Vremuri la fel de tulburi precum cele pe care le lăsase, când pornea în bejenie. Contradictoriul persistă. Goliciunea se acoperă cu un luxos pospai de imitaţie occedentală. Revenit la locul pornirii, cu un palpit de speranţă, dar şi cu o tăinuită stângere de inimă, căci trebuie sa constate, că înviorarea de suprafaţă ascunde sub străvezia sa spoială o învechită gândire şi înverşunare partinică şi o tot mai agresivă păgânizare, acceptată cu o demenţială lejeritate, bântuiţi fiind localnicii de acel distrugător demon al nestatorniciei. Lipseste in aceasta devălmăşie de valori masurariul de aur, pivotul luminii: Decalogul şi învăţătura cristică.

O independenţă de spirit, învăţată de la Iisus Hristos, l-a făcut pe Sergiu Grossu să-şi menţină propria linie, fără a se lăsa influenţat sau ademenit de incerte coaliţii, iscate chiar şi în sânul mişcării creştine . A respectat şi promovat viaţa şi fapta mântuitorului. Prin asta s-a afirmat unic în cultura spirituala laică româneasca. La asta îndeamnă naţiunea întru primenirea sa şi a ţării.

Peter Jacobi, autorul Monumentului Holocaustului în România, proiect de care este responsabil Ministerul Culturii şi Cultelor, un român născut la Ploeşti şi emigrat în Germania, şi-a mărturisit motivarea implicării sale în aceasta acţiune astfel: „În mod automat ne gândim la timpul vieţii care trece – la viaţa cu un sfârşit prematur a evreilor încarceraţi în timpul Holocaustului". Perfect adevarat şi justificată sensibilizare auctorială. Subscriu la oricare umană acţiune contra terorii. Întrebarea mea este de ce acelaşi Minister al Culturii şi Cultelor nu se ingrijeşte de un mare memorial al durerii amintind mereu pământenilor de genocidul românilor din Basarabia şi Bucovina, precum şi al celor din ţara? Acesta să fie postat în inima Bucureştiului, spre a ţine a noastră memorie mereu trează. Cele, care există răzleţite

prin ţară, sunt ca si cum intenţionat uitate sau ocultate. Nu trece o saptămâna ca în mass media româneasca să nu se vorbeasca de Holocaust. De victimile propriului pupor parca nici nu se vrea să se audă, să se ştie, să se ţină minte...

Nu ştiu cum se face că repetăm mereu spusele lui Andre Malraux despre imanenţa religiozităţii secolului XXI, si nu ne spunem noua şi lumii cele gândite şi pronunţate de către consângenii noştri. Admiram pana la adulaţie munca săvârşită de către Alexandr Soljeniţân, fara să observăm măcar pe cel din neamul nostru, care a făcul la fel. Nu ştiu de ce nu învăţăm, daca nu le avem implantate în gene, respectarea de sine, memorarea trecutului, promovarea propriilor valori...

E la mijloc snobismul? Indiferenţa? Ura? Contorsionarea genelor noastre?

Notă: Toate trimiterile sunt făcute exclusiv ls cărţile lui Segiu Grossu

Bibliografie

Grossu 1994: Sergiu Grossu: *Inscripţii pe un vas de lut*, Bucuresti, Editura Roza vânturilor, p. 31
Grossu 2000: Sergiu Grossu: *Îmi bate inima la Bug*, Chişinău, Editura Museum, p. 10
Grossu 2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 69
Grossu 2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 70
Grossu 2002: Sergiu Grossu: *Cercetaţi şi vegheaţi.* Mic vocabular al Oastei Domnului, Simeria, Editura Traian Dorz, p. 6
Grossu 2006: Sergiu Grossu: *Calvarul României creştine*, ediţia a II-a, Bucureşti Ed. Vremea, p. 5-6
Grossu 2002: Sergiu Grossu: *Cercetaţi şi vegheaţi.* Mic vocabular al Oastei Domnului, Simeria, Editura Traian Dorz, p. 8
Grossu 2006: Sergiu Grossu: *Un vânt de primăvară religioasă*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului", p. 22, 23
Grossu2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 146
Grossu2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 149
Grossu2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 150
Grossu 2005: Sergiu Grossu: *În slujba Bisericii Tăcerii*, Bucureşti, Editura Duh şi Adevăr, p. 11
Grossu 2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 186, 187
Grossu 2007: Sergiu Grossu: *M-am luptat lupta cea bună*, Bucuresti, Editura Vremea, p. 182
Grossu 2007: Sergiu Grossu: *Biserica în faţa puterii comuniste*, Bucureşti, Editura Duh şi Adevăr, p. 6-7

Bucureşti – Paris via Jilava

Sergiu Grossu, philologue, philosophe, theologue et homme de culture roumain, un reconnu militant pour l'idee christocentrique de la vie et de la culture, pour l'idee que l'homme redevienne chretien pour se sauver, pour sauver la nation et le monde entier par l'amour et par servir le Dieu. Apres l'eliberation de la prison, il a emigre a Paris. La, avec son epouse Nicole-Valery Bruteanu, il a crie au monde entier, dans la revue Catacombes, publiee 21 annees, les calvaires supportes des croyants derriere le Mur de Fer et de bambou.

Revenu apres 1989, il a continue a amener le peuple a Dieu sans oublier ce qui s'est passe, en publiant des livres et des revues avec l'argent provenant des subventions de l'associations et centres culturels en Roumanie et en Republique de Moldova.

Chişinău, Republica Moldova

Înțelegere și *neînțelegere* în spațiul comunicării lingvistice și literare. O abordare hermeneutică

Lucia CIFOR

Scopul comunicării îl reprezintă *descrierea și analiza raporturilor dintre înțelegere și neînțelegere în comunicarea lingvistică și literară*, din perspectiva autorizată de hermeneutică și filosofia limbajului. Orizonturile epistemologice la care se raportează dezbaterea noastră vizează elemente de filosofia limbajului (Wilhelm von Humboldt, F.D.E. Schleiermacher) și de hermeneutică *tradițională* sau *premodernă* (Mircea Eliade), precum și câteva elemente de hermeneutică *modernă* (F.D.E. Schleiermacher) și *postmodernă* (Martin Heidegger, utilizat doar ca termen de relație pentru Hans-Georg Gadamer, continuatorul celui dintâi). Abordarea hermeneutică a relațiilor dintre *înțelegere și neînțelegere* în spațiul comunicării verbale pune în lumină aspecte aproape ignorate de percepția lingviștilor. Toate aceste aspecte sunt, însă, de o importanță covârșitoare pentru existența omului ca *ființă lingvistică* și ca *ființă hermeneutică*, calități pe care el nu le poate dezvolta decât în spațiul *dialogic* al limbii și al înțelegerii. Luarea în considerare a reflecțiilor și descoperirilor hermeneuticii pe terenul *înțelegerii și a non-înțelegerii* ar putea conduce la optimizarea și rafinarea relațiilor sociale, la îmbunătățirea dialogului cultural și intercultural și la înnoirea (pe o anumită latură) a pedagogiei lingvistice și literare.

Un prim aspect la care ne vom referi vizează *unitatea indestructibilă dintre înțelegere și neînțelegere în spațiul comunicării lingvistice*, descoperită și discutată de către Wilhelm von Humboldt. În cele ce urmează nu ne vom referi, în mod separat, la limbă și la literatură, întrucât este în interesul discuției de față să ne încadrăm în perimetrul concepției humboldtiene. În viziunea filosofului german, limba și literatura merg împreună, fiind în egală măsură *predeterminate* și *nedeterminate*. Sunt realități *predeterminate* sub aspectul tradiției care le premerge, le constituie, le confirmă, însă *nedeterminate* sub aspectul genezei și evoluției, care stau sub imperiul libertății omului (Humboldt 2008: 79, 92-93, 125, 129, 215 sqq). După cum se știe, Humboldt (ca și mai târziu Heidegger) este împotriva înțelegerii reductive a limbii ca *instrument de comunicare*. În viziunea sa, *limba intermediază*, între *subiect* și *obiect*. Din faptul că limba este *mediul* în care *subiectul* cunoaște *obiectul* și în care subiectul însuși *se înțelege pe sine*, Humboldt deduce *capacitatea hermeneutică a limbii*. Spre deosebire de Immanuel Kant, care considera limba un simplu instrument în care se obiectivează și se comunică gândirea, Humboldt crede că tocmai *capacitatea intrinsec-hermeneutică a limbii* face din filosofie o știință comprehensivă, *id est* o hermeneutică. Cu mult înaintea lui Dilthey (care doar spre sfârșitul carierei ajunge la o înțelegere depsihologizantă a comprehensiunii), Humboldt definește comprehensiunea nu ca pe un *fapt de psihologie*, ci ca pe *un*

fapt de limbă. Comprehensiunea este, la el, în mod fundamental *comprehensiunea limbii, comprehensiunea sensului expresiei lingvistice.* Din specificul limbii filosoful extrage argumente pentru delimitarea ştiinţelor *comprehensiv-hermeneutice* (cum sunt ştiinţele umaniste) de *ştiinţele descriptiv-explicative,* primele, caracterizate ca ştiinţe *speculative*, iar cele din urmă ca *ştiinţe tehnice*.

De mare importanţă pentru dezbaterea de faţă este viziunea humboldtiană asupra relaţiei dintre *înţelegere* şi *vorbire*, considerate a fi două laturi ale aceluiaşi fenomen lingvistic. La fel de importantă este ceea ce am putea numi *fenomenologia înţelegerii*:

> Orice act de vorbire, începând cu cel mai simplu, presupune o raportare a percepţiei fiecărui individ la natura comună a umanităţii.
>
> Cât priveşte înţelegerea, lucrurile stau la fel. Nimic nu poate exista în suflet decât prin propria activitate, iar a înţelege şi a vorbi nu sunt altceva decât efecte diferite ale aceleiaşi facultăţi a limbajului. Vorbirea între două persoane nu este în nici un fel comparabilă cu simpla transmitere a unui conţinut. Atât în cel care înţelege, cât şi în cel care vorbeşte, acest conţinut trebuie să se dezvolte din forţa interioară proprie a subiectului (Humboldt 2008: 91-92).

Potrivit lui Humboldt, înţelegerea – ca şi vorbirea – se fundamentează pe natura comună a umanităţii, pe care limbajul o conţine ca realitate imanentă şi definitorie şi care se actualizează în orice act de vorbire ori de înţelegere. *Vorbirea* ca acţiune destinată cuiva şi *înţelegerea* ca asimilare a ceea ce ţi-a fost adresat sunt posibile graţie impulsului originar de a fi împreună prezent şi activ în limbă, care îi determină pe cei aflaţi în dialog să se afirme, recunoscându-se drept complementari în sfera aceleiaşi esenţe:

> Ceea ce primeşte cel care înţelege nu este altceva decât impulsul spre o consonanţă armonică cu celălalt (...) Cum ar putea însă cel care ascultă, pur şi simplu în virtutea dezvoltării propriei facultăţi lingvistice, care se petrece în interiorul lui în mod autonom, să-şi însuşească ceea ce se vorbeşte dacă atât în cel care vorbeşte, cât şi în cel care ascultă nu s-ar afla una şi aceeaşi esenţă, numai că individualizată şi separată potrivit unui principiu al complementarităţii (Humboldt 2008: 92- 93).

Şi tot ca unui veritabil hermeneut îi apare lui Humboldt *unitatea dintre înţelegere şi neînţelegere.* Înţelegerea favorizată/conţinută de limbă se află, după filosof, într-o unitate dialectică cu neînţelegerea, pentru că în limbă se exercită subiectivitatea individului care vorbeşte şi a celui care ascultă/receptează, iar suprapunerea subiectivităţilor aparţinând protagoniştilor comunicării nu poate fi niciodată perfectă. Pe de altă parte, în acest spaţiu al nesuprapunerii, al diferenţei de situare în limbă a celor doi, se află sursa unei inepuizabile creativităţi lingvistice, expresie directă a dezvoltării libertăţii individului vorbitor şi albie a "creşterii limbii" (ca să întrebuinţăm expresia fixată în limba română de Ienăchiţă Văcărescu). Aici se află una dintre sursele dezvoltării ei permanente, în deplină concordanţă cu esenţa ei de *energeia* ('activitate'):

> Doar în individ, limba îşi dobândeşte determinarea ultimă. Nimeni nu gândeşte printr-unul şi acelaşi cuvânt întocmai acelaşi lucru pe care îl gândeşte altcineva, iar o

astfel de diferență infinitezimală străbate întreaga limbă asemenea unui cerc tremurător suprafața apei. Orice act de înțelegere este, din această cauză, în același timp, un act de non-înțelegere, orice consens în gânduri și în sentimente este, în același timp, o divergență (Humboldt 2008: 99).

Unitatea dintre *înțelegerea* favorizată de limbă și *neînțelegerea, a cărei sursă este tot limba, dar de această dată ca spațiu al* asimetriei „locurilor în limbă" (diferite) „ocupate" de protagoniștii comunicării, este o idee revoluționară în planul gândirii hermeneutice. Unitatea dintre înțelegere și neînțelegere, ca lege a funcționării limbii concrete, autorizează exercițiul hermeneutic aplicat limbii utilizate în comunicare (în orice tip de comunicare), extrăgându-și legitimitatea din chiar specificul funcționării ei.

În paralel cu Humboldt (ori poate, totuși, influențat și de acesta) Schleiermacher va duce mai departe ideea lui Humboldt, fixând ca premisă absolută a oricărei hermeneutici limba[1], iar ca origine a problemei hermeneutice (și ca obiect legitim al hermeneuticii sale generale) *neînțelegerea* (vezi *infra*)[2].

Pentru Humboldt, „în orice limbă este implicată o viziune specifică asupra lumii" (Humboldt 2008: 95), ceea ce înseamnă că, prin orice limbă nou învățată, omul își îmbogățește și-și rafinează modalitățile de cunoaștere și de înțelegere. Dacă admitem că *înțelegerea* este un fenomen holistic, implicând toate coordonatele intelectiv-afective și voliționale ale subiectului, rezultă că o limbă nou învățată îi deschide celui ce o învață și noi *orizonturi hermeneutice*. Omul dobândește o dată cu noua limbă și noi dimensiuni ale comprehensiunii. Învățarea limbii, potențarea și sporirea comprehensiunii fac parte din unul și același proces. Acest proces nu este simplu cumulativ, ci de un tip mai complicat, pe care l-am numi *reciproc-integrativ,* pentru că omul nu doar ia din limba pe care o învață, ci și duce cu el ceva din limba în care „locuiește":

> Învățarea unei limbi străine ar trebui de aceea să însemne dobândirea unei noi perspective în viziunea asupra lumii de până la acel moment – și, până la un punct, chiar înseamnă așa ceva, de vreme ce orice limbă conține întreaga țesătură de concepte și modul de reprezentare ale unei părți a umanității. Numai pentru că într-o limbă străină transpunem întotdeauna, într-o măsură mai mare sau mai mică, propria viziune asupra lumii, mai bine zis viziunea asupra lumii specifică limbii noastre, avem impresia că nu obținem un rezultat complet și absolut (Humboldt 2008: 95).

Și pentru Humboldt, ca și pentru alți lingviști, limba înseamnă gramatică și semantică, numai că, precum un hermeneut, el observă că mai ușor aprehendabilă este structura gramaticală, semantica lexicală ridicând dificultăți mult mai mari. Ideea diferenței dintre cele două nivele ale limbii va fi amplu dezbătută și de către Schleiermacher. Hermeneutul german va deriva din această realitate duală a limbii principiile pentru cele două tipuri (complementare) de interpretare a oricărui text: *interpretarea gramaticală* și *interpretarea psihologică*, precum și cele două tipuri de *talent lingvistic* necesare pentru performarea interpretării. Cele două tipuri de *talent*

[1] "*Tot ce este de luat ca premisă în hermeneutică este limba*" ("*Alles Vorauszusetzende in der Hermeneutik ist Sprache*". Schleiermacher, *apud* Gadamer 1965: 361).

[2] Mai multe detalii despre concepția se poate vedea capitolul consacrat lui Schleiermacher (Cifor 2006, 72 sqq).

lingvistic sunt: *talentul lingvistic extensiv* (constând în cunoaşterea comparativă a mai multor limbi) şi *talentul lingvistic intensiv* (concretizat în cunoaşterea în adâncime a unei limbi, prin prisma raportării ei la gândire). *Talentul lingvistic intensiv* i se pare mai rar şi mai important decât primul tip şi lui Schleiermacher. De altfel, întemeietorul hermeneuticii generale este şi un important filosof al limbajului, mai puţin cunoscut însă decât Humboldt, deşi la fel de substanţial. În opoziţie cu mai răspândita teorie a subordonării omului de către limbă (cunoscută, în spaţiul nostru cultural, mai ales ca afirmaţie a lui Eminescu *„nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră”*)[3], Schleiermacher susţine teza potrivit căreia omul este, concomitent, *supus şi stăpân al limbii*. El este *supus* limbii în calitate de vorbitor care îşi organizează „un loc” al său în limba *care îl precede* şi, prin urmare, *îi predetermină comportamentul* lingvistic, dar şi comportamentul hermeneutic. Dacă este adevărat că omul vorbeşte în baza şi în limitele a ceea ce îi permite sistemul limbii, la fel de adevărat este şi faptul că el înţelege (funcţionează hermeneutic) în acelaşi perimetru de libertăţi şi de posibilităţi pe care limba i le creează. Se întâmplă aceste lucruri, evident, atâta timp cât omul nu îşi propune să iasă din sistemul limbii respective.

Un al doilea aspect, îndeobşte ignorat de simţul comun şi pe care îl avem în vedere în lucrarea de faţă, este cuprins într-o teză a întemeietorului hermeneuticii generale, F.D.E. Schleiermacher. Potrivit acestei teze (prin care Schleiermacher se situează în opoziţie faţă de o întreagă tradiţie hermeneutică ce îl precede), *neînţelegerea* este *fenomenul hermeneutic universal*, pentru că ea i se prezintă spiritului în chip natural, spontan, dominând *înţelegerea*, care este întotdeauna parţială (întrucât mereu perfectibilă), ocazională, dificil de obţinut şi dificil de menţinut etc. Se ştie că obiectul hermeneuticii teoretizate de Schleiermacher suportă o extindere nemaiîntâlnită până la el. Obiectul hermeneuticii este reprezentat de *tot ceea ce înseamnă comunicare pe calea discursului*, indiferent de formă (orală sau scrisă), indiferent de conţinutul domeniului (artă, ştiinţă, istorie) pe care îl ilustrează textul (Schleiermacher 2001: 138). Sunt atrase, în acest fel, în sfera de interes a hermeneuticii, toate tipurile de texte şi de discursuri, selectate nu în funcţie de domeniul de provenienţă (artă a cuvântului, religie, drept) – precum în hermeneuticile tradiţionale (premoderne) – şi nici în funcţie de *problemele de înţelegere* pe care le ridică, ci în funcţie de *gradul de neînţelegere* pe care îl prezintă. Dacă în hermeneuticile tradiţionale, activitatea hermeneutică este mobilizată de *nevoia de a înţelege mai bine, mai adecvat, de a înţelege până la capăt* ceea ce a devenit *obscur, inaccesibil*, la Schleiermacher, activitatea de interpretare este provocată de confruntarea cu *neînţelegerea*. Aceasta are un caracter universal şi este mai des întîlnită decât înţelegerea, care – departe de a fi un fenomen natural – solicită efort, pricepere, perseverenţă, pentru a putea fi cucerită:

> Die strengere Praxis geht davon aus, daß sich Mißverstehen von selbst ergibt und das verstehen auf jedem Punkt muß gewollt und gesucht werden (Schleiermacher 1977: 92).

[3] Detalii ale interpretării acestei teze se pot vedea într-o lucrare mai veche (Cifor 2000: 39-42).

Având drept punct de pornire *neînţelegerea,* hermeneutic lui Schleiermacher nu putea să se definească decât în termeni negativi: *hermeneutica este arta evitării înţelegerii greşite* (Schleiermacher 2001: 39-47). De fapt, în textul originar al hermeneuticii sale, Schleiermacher este mult mai detaliat. Mai întâi, el porneşte de la formularea în termeni generali a sarcinii hermeneuticii tradiţionale ca fiind evitarea neînţelegerii (= *Mißverständnis*, 'înţelegere greşită'):

> Die laxere Praxis in der Kunst geht davon aus, daß sich das Verstehen von selbst ergibt und drückt das Ziel negativ aus: Mißverstand soll vermieden werden"(Schleiermacher 1977: 92).

Apoi, descrie şi analizează formele sub care apare *neînţelegerea* ('înţelegerea greşită'). Aceasta este de două feluri: *neînţelegere de tip calitativ* numită şi *neînţelegere a materiei* (*substanţială*, i-am zice, pentru că vizează conţinutul) şi *neînţelegere de ordin cantitativ* sau *formal*, constând în neînţelegerea (ori înţelegerea greşită a) tonului, a accentelor puse de autorul comunicării, care afectează înţelegerea de ansamblu:

> Das zu Vermeidende ist ein zwiefaches, das qualitative Mißverstehen des Inhalts, und das Mißverstehen des Tons oder das quantitative. Zusatz: Die Aufgabe läßt sich auch negativ so bestimmen, materielles (qualitatives) und formelles (quantitatives) Mißverständnis zu vermeiden (Schleiermacher 1977: 92-93).

Pentru practicienii hermeneuticii tradiţionale, înţelegerile greşite aveau un caracter previzibil, fapt ce îi determina să caute şi să găsească acele proceduri de evitare ori de depăşire a lor. De aceea hermeneuticile tradiţionale îmbrăcau adesea forma unor reţetare de reguli cu privire la modul în care trebuie conduse înţelegerea şi interpretarea. Ca un fenomenolog *avant la lettre,* Schleiermacher restabileşte perspectiva corectă asupra lucrurilor, indicând ca primordială în ordinea experienţelor conştiinţei *neînţelegerea*, iar nu *înţelegerea*. Hermeneutul german porneşte de la o constatare de bun simţ. El observă că, de fapt, numai confruntarea cu neînţelegerea ne obligă să ne analizăm înţelegerile şi să distingem între *înţelegerile de la sine* (obţinute în mod spontan, de fapt, survenind ca fapte de repetiţie, pe fondul unor experienţe anterioare ale înţelegerii) şi înţelegerile *elaborate, muncite*, cele la care ajungem în urma aplicării unor reguli (specifice artei de a înţelege). Într-un *Adaos* (*Zusatz*) la regula formulată anterior (vezi supra!), hermeneutul precizează:

> Es ist eine Grunderfahrung, daß man zwischen dem Kunstlosen und dem Künstlerischen im Verstehen keinen Unterschied bemerkt vor dem Eintreten eines Mißverständnisses (Schleiermacher 1977: 92)[4]

Dacă hermeneutica premodernă concepea înţelegerea şi interpretarea ca nişte activităţi cu caracter riguros finit, hermeneutica lui Schleiermacher postulează

[4] În versiunea românească, fraza a fost tradusă astfel : „Este o experienţă fundamentală aceea că nu există nici o diferenţă între ceea ce este spontan şi ceea ce este artă în actul comprehensiunii înainte de apariţia unei neînţelegeri" (Schleiermacher 2001 : 39).

caracterul deschis şi practic nelimitat al înţelegerii. *Optimizarea progresiv-infinită a înţelegerii* este noul ideal al hermeneuticii romantice (şi moderne), a cărei sarcină poate fi formulată şi în aceşti termeni:

> Die Rede zuerst ebensogut und dann besser zu verstehen als ihr Urheber (Schleiermacher 1977: 94)[5].

Teza de mai sus este rezumativ redată de sintagma germană "*besser verstehen*" (= 'a înţelege mai bine'). Deşi i-a fost atribuită lui Schleiermacher, se pare că nu a fost inventată de el. Această expresie se găseşte în scrierile lui Kant şi Fichte (Gadamer 2001: 151), deşi se pare că nici aceştia nu au paternitate deplină asupra ei, formula fiind mai veche, de largă circulaţie printre filologi, ca şi printre filosofi. Gadamer crede că sintagma *besser verstehen* denotă reactivarea unui principiu filosofic străvechi, care s-ar putea formula astfel: *a înţelege ceva înseamnă a înţelege acel ceva până la ultimele lui consecinţe.* După cum relatează Gadamer, Friedrich Schlegel, filosof contemporan cu Schleiermacher, îşi nota în jurnal, în urma unor întâlniri cu acesta, o discuţie care punea problema înţelegerii. Este de presupus că notaţiile diaristice ale filosofului romantic să aibă legătură cu conversaţiile dintre cei doi pe marginea unor chestiuni hermeneutice de tipul: *cum trebuie înţeles un text, cum ajungi să înţelegi pe cineva* sau *ce înseamnă a înţelege bine ceva*, toate, probleme capitale ale hermeneuticii. Iată ce-şi nota Schlegel:

> Pentru a înţelege pe cineva e necesar în primul rând să fii mai inteligent decât acesta, apoi la fel de inteligent, iar la urmă la fel de prost. [Şi aceasta, deoarece, n.n.] Nu este suficient să înţelegem mai bine decât a făcut-o autorul sensul propriu-zis al unei opere confuze. Confuzia trebuie cunoscută, caracterizată şi construită până în principiile sale." (Schlegel apud Gadamer 2001: 153).

Cu alte cuvinte, înţelegerea este dificilă nu doar când ceea ce este de cuprins se situează mai presus de înţelegerea subiectului, dar şi atunci când ceea (sau cel) ce formează obiectul înţelegerii se află mai prejos de subiectul hermeneutic. Dacă în primul caz, hermeneutul trebuie să se autodepăşească, printr-o *edificare* care presupune şi impune un spor de fiinţă şi de cunoaştere, aşadar, o *autoedificare*, în cel de-al doilea caz, înţelegerea este favorizată de o gândire care se repliază asupra ei înseşi, cum spune Mircea Eliade (vezi *infra*). Nu ştiu care dintre cele două probe hermeneutice este mai dificilă, dar putem crede că pe cea de a doua nu o pot trece decât cei experimentaţi.

La întrebarea cum este posibil ca un individ să-l înţeleagă pe celălalt, în cadrul comunicării directe sau prin intermediul creaţiilor sale scrise, Schleiermacher răspunde că posibilitatea comunicării între două individualităţi derivă din premisa că *orice individualitate este o manifestare a vieţii totale* (*Alleben*), adică *fiecare individ poartă în sine un minimum din toţi ceilalţi indivizi* (Schleiermacher 2001: 114; Gadamer 2001: 148). Acest dat originar al "minimului din celălalt" pe care îl deţine fiecare *eu* indică faptul (de maximă importanţă filosofică) că *alteritatea* şi

---

[5] În versiunea românească :„Discursul trebuie înţeles mai întâi la fel de bine cum a făcut-o autorul lui şi apoi mai bine decât el însuşi" (ibidem, 41).

familiaritatea „sunt date împreună cu diferențierea relativă a fiecărei individualități" (Gadamer 2001: 148), respectiv, că fiecare eu *este în mod originar, constitutiv,* împreună cu Celălalt, că Celălalt face parte din orice *Eu.* Această coexistență originară a Eului cu Celălalt este atestată și de dimensiunea *intersubiectivității* lingvistice, una dintre cele două dimensiuni fundamentale ale limbajului, după Eugeniu Coșeriu. În hermeneutica sa, Schleiermacher nu discută această coapartenență a subiecților la un Același în cadrul limbajului, în schimb derivă din acest dat fundamental al coapartenenței o metodă de înțelegere: *divinația.* El crede că putem să-l înțelegem pe celălalt prin divinația suscitată de comparația cu noi înșine (Schleiermacher 2001: 114).

Până aici, am prezentat două dintre concepțiile asupra înțelegerii și neînțelegerii ca fenomene lingvistice și hermeneutice, una avându-și fundamentarea în filosofia limbajului, celalaltă cu rădăcini deopotrivă în filosofia limbajului și în hermeneutică. În cele ce urmează, vom muta discuția pe teritoriul hermeneuticii și al științelor culturii, mai precis al științelor culturii intersate de o hermeneutică.

Pe teritoriul hermeneuticii moderne, nu putem evita confruntarea cu cel mai radical *mod de înțelegere a înțelegerii,* aparținând lui Heidegger, deși nu o vom face decât în treacăt și numai din obligația de a asimila adecvat anumite elemente de hermeneutică gadameriană, ale cărei rădăcini se află în opera lui Heidegger. În orizont heideggerian, înțelegerea este definită ca un „existențial fundamental", respectiv ca „un mod fundamental al ființei *Dasein*-ului" (Heidegger 2003: 418) *Înțelegerea* (*Verstehen*), la acest filosof, nu mai desemnează doar comportamentul cognitiv-intelectiv obișnuit, ci este o dimensiune (o latură) constitutivă a ființei umane înțelese ca *Dasein.* Ea este așa-zisa *înțelegere* primordială, constitutivă *Dasein*-ului, din care se dezvoltă (ori se pot dezvolta) toate celelalte tipuri de înțelegere:

> Prin termenul «înțelegere» avem în vedere un existențial fundamental; aici nu e vorba nici despre un anume *mod de cunoaștere*, care să fie diferit cu ceva de explicație și de sesizarea prin concept așa cum, cu atât mai mult, nu e vorba nici de cunoaștere în sensul de sesizare tematică. Dimpotrivă, înțelegerea e cea care constituie ființa locului-de-deschidere, în așa fel încât, pe temeiul ei, un *Dasein* își poate dezvolta, prin faptul că există, diferitele posibilități ale privirii. (...) Orice explicație, ca des-coperire prin înțelegere a ceva ce n-a putut fi înțeles, își are rădăcinile în această înțelegere primordială, proprie *Dasein*-ului (Heidegger 2003 : 444-445).

Cu Heidegger se produce o cotitură radicală în *înțelegerea înțelegerii*, una care schimbă cursul hermeneuticii, după opinia lui Hans-Georg Gadamer, întrucât, la el:

> *înțelegerea* nu constituie un ideal resignativ al experienței de viață a omului în senectutea spiritului, ca la Dilthey, nici un ideal metodic suprem al filosofiei față de naivitatea viețuirii (*Dahinleben*), ca la Husserl, ci, dimpotrivă, *forma originară de realizare a Dasein-ului*, ființarea-în-lume (*In-der-Welt-sein*). Înaintea oricărei diferențieri a înțelegerii în direcțiile felurite ale interesului pragmatic sau teoretic, înțelegerea este felul de a fi al *Dasein*-ului, în măsura în care este putință de a fi (*Seinkönnen*) și „posibilitate" (Gadamer 2001: 199).

În lucrarea de față, conceptul înțelegerii îl avem în vedere și în sensul (sau în sensurile) venind din hermeneutica tradițională (și premodernă), sensuri pe care un hermeneut *atipic*, precum Mircea Eliade la tinerețe, le sondează și le tematizează în două cărți de eseuri. Contemporan cu marii hermeneuți ai secolului al XX-lea, tînărul Eliade nu este interesat de hermeneutică decât din perspectiva proiectului unei antropologii filosofice la care visa. Idei pentru o antropologie filosofică avea încă din 1932, anul apariției volumului *Solilocvii* (Eliade 1991b). Mai târziu, în 1956, când a publicat volumul *Sacrul și profanul* (este vorba despre ediția franceză), va vorbi (în *Introducere*) despre obligația de a-l studia pe omul societăților tradiționale din perspectiva conjugată a mai multor științe, printre care și *antropologia filosofică*:

> Cu toate că este istoric al religiilor, autorul acestei cărți își propune să nu scrie din perspectiva disciplinei sale. Omul societăților tradiționale este, bineînțeles, un *homo religiosus*, dar comportamentul lui se înscrie în comportamentul general al omului și, prin urmare, interesează antropologia filosofică, fenomenologia, psihologia." (Eliade 1992 : 17).

Încă de la începutul carierei sale, viitorul istoric și filosof al religiilor s-a văzut confruntat cu problemele înțelegerii unor universuri simbolice care nu mai erau de multă vreme de la sine înțelese. Pentru a putea fi înțelese, era nevoie (atunci ca și acum) de intervențiile unei științe (arte) a interpretării. După decenii de cercetări ale universurilor simbolice străine, savantul român devine conștient de faptul că, în paralel cu culegerea și interpretarea datelor, el a creat un anumit model de hermeneutică, unul neteoretizat, însă de o eficiență garantată de rezultatele obținute. Probabil din această cauză va rămâne oarecum indiferent față de de hermeneutica teoretică a timpului său și nici mai târziu nu se va arăta preocupat de clarificarea și sistematizarea propriei sale concepții hermeneutice, lăsând această sarcină discipolilor săi.[6]

Pentru Eliade, *înțelegerea* (implicând *interpretarea*), *cunoașterea* și *gândirea* sunt trei termeni cardinali pentru desemnarea activității intelective. În *Oceanografie* (Eliade 1991a), el pledează pentru recunoașterea diferenței dintre *gândire* și *înțelegere*: *„Putem să gândim mult și bine, și totuși [să] nu înțelegem nimic*" (Eliade 1991a: 7). Conceptul de *înțelegere* pentru care optează viitorul istoric al religiilor trebuie să asume și articularea sensului prim (ori mai degrabă ultim) al existenței, pentru că – în absența articulării lui – toate celelalte sensuri și înțelegeri la care ajunge omul devin caduce. Fixarea gândirii contemporanilor pe mize derizorii are drept consecință ratarea *cunoașterii* care îl transformă și îl edifică pe om, dar și *alienarea gândirii și coruperea* (sau chiar *ratarea*) *înțelegerii*:

> A înțelege sensul existenței este, astăzi, pentru un modern, un lucru extrem de rar. A înțelege omul și destinul e și mai rar. Toate acestea te fac să te întrebi dacă nu

[6] Mai multe detalii despre această chestiune se află și într-o lucrare a noastră anterioară consacrată hermeneuticii lui Mircea Eliade (Cifor 2007 : 129-139).

oare inteligența a funcționat prea multă vreme în gol, pe obiecte străine sau pe mai puține obiecte decât era absolut indispensabil (Eliade 1991a: 15).

Dacă ratarea înțelegerii ar fi un fenomen care i-ar caracteriza numai pe oamenii comuni, lucrurile nu'ar fi atât de grave. Din nefericire, ratează înțelegerea și oamenii de știință umaniști, ba chiar și aceia care și-au făcut o profesie din cercetarea culturilor vechi:

> Cei mai abili gânditori contemporani sunt incapabili să înțeleagă *direct* un simbolism organic, cum ar fi acela al unei culturi străine (fie asiatice, fie amerindiene) sau al unui hermetism european dinaintea iluminismului. Ei au nevoia unei *chei*, a unui instrument cu care să deschidă automat acel sistem simbolic (Eliade 1991a: 14).

Fără a face referire la hermeneuții și filosofii secolele XIX-XX, cei care dezbat pe spații largi metodologia specifică științelor culturii, Eliade deplânge procesul de scientizare (impicând triumful pozitivismului) pe care l-au cunoscut gândirea și cunoașterea aplicate domeniilor creațiilor omului. Scientismul și pozitivismul au denaturat vocația și sensul științelor omului, făcându-le incapabile să faciliteze accesul la înțelegerea experiențelor antropologice fundamentale pe care le mijlocesc miturile și simbolurile. Așa cum arătam în altă parte (Cifor 2007: 133-134), în *Oceanografie*, Mircea Eliade își configurează (într-o manieră cvasidecisivă) poziția sa de cercetător în domeniul științelor omului, indicând comportamentul pe care trebuie să-l adopte orice savant pe tărâmul creațiilor simbolice. Mai întâi, el trebuie să evite a-și reifica obiectul de studiu printr-o gândire specifică științelor exacte, care reclamă și cultivă ferma delimitare a subiectului cercetător față de obiectul studiat. Distanța față de obiectul cercetat se poate oricând transforma în distanță înstrăinătoare, care aruncă în neant eforturile de înțelegere a universului Celuilalt. Cunoașterea și înțelegerea *Celuilalt* înseamnă *apropierea* dacă nu chiar *aproprierea* (ori *împărtășirea din* valorile) universului străin, implicând toate datele fundamentale ale existenței lui: limbă, cultură, istorie, religie, mituri și simboluri, sistem de credințe etc. Înțelegerea Celuilalt, mai mult decât orice tip de înțelegere, trece prin *înțelegerea de sine*, iar aceasta din urmă este de neconceput în afara relației cu Celălalt. În acest punct al concepției sale hermeneutice, Eliade îl confirmă pe Humboldt și pe Schleiermacher și îi anticipă (ori poate doar îi dublează) pe Heidegger și Gadamer, cei care au dezbătut pe larg înțelegerea care – ca *edificare* – trece prin *autoedificare*.

Afirmația lui Eliade potrivit căreia înțelegerea este cu desăvârșire deosebită de gândire (Eliade 1991a: 7) este neîndoios exagerată, afară de cazul în care deducem din ea că, singur, exercițiul perseverent al gândirii nu conduce în mod automat la obținerea înțelegerii. Nuanțându-și – în *Solilocvii* (Eliade 1991b) – opiniile din *Oceanografie*, savantul român crede că orice înțelegere adevărată (*id est* dusă până la ultimele consecințe) conține sau chiar se fundamentează pe un fel de *înțelegere a înțelegerii*. Expresia nu vizează neapărat *o metahermeneutică*, cât un tip de analiză a ceea ce formează conținutul gândirii, implicând îndoiala că ai

înțeles bine și verificarea acestui lucru și prin experimentarea altor căi ale comprehensiunii:

> Înțelegerea nu se obține prin gândire, pentru că e însăși gândirea *repliée sur elle-même*. E contemplativă, e statică. Ea ni se dă, de cineva din noi sau din afară de noi – dar nu se cucerește prin gândire (Eliade 1991b: 70).

După opinia noastră, gândirea „repliată" asupra ei înseși este mai mult decât o simplă înțelegere, reprezentând o *înțelegere a înțelegerii*. De fapt, cunoașterea lumii, a vieții și cunoașterea de sine devin esențiale în acest travaliu al gândirii răsfrânte. Întoarcerea spre sine a gândirii constituie și o formă de smerire a acesteia, consecință a abandonării atitudinii orgolioase atât de obișnuită în contextul pozitivismului triumfalist. În travaliul *înțelegerii înțelegerii*, întâlnim o gândire care nu mai este atât de sigură de sine și alege să se aplece asupra ei înainte de a mai cuceri ceva nou. În comparație cu gândirea propriu-zisă, înțelegerea este o gândire îndelung exersată, o gândire *încercată*, hrănită din memoria unor experiențe din care nu lipsesc erorile, înțelesurile ratate ori bucuriile sensurilor dezvăluite. Numai o asemenea gândire vrea să gândească mai departe pentru a *înțelege*. Cum gândirea generatoare de înțelegere este un proces de durată, Eliade are dreptate să o asocieze cu senectutea. Poate de aceea, în consens cu Dilthey și cu o îndelungată tradiție hermeneutică pre-heideggeriană, lui Eliade i se pare că înțelegerea este apanajul senectuții, tinerețea trebuind să se mulțumească cu gândirea:

> Putem să gândim mult și bine, și totuși [să] nu înțelegem nimic.Deosebirea esențială între tinerețe și bătrânețe este că cea dintâi practică gândirea, iar celeilalte îi aparține înțelegerea (Eliade1991a: 7).

În fine, un al treilea aspect al raportului dintre înțelegere și neînțelegere pe care îl vom interoga în spațiul lucrării de față are premise gadameriene. Succint formulată, teza gadameriană afirmă că *înțelegerea (a ceva) este o înțelegere în interiorul tradiției și al limbii care o conține și o atestă*. Împotriva opiniei comune (și a hermeneuticii premoderne), Gadamer crede că *a înțelege ceva* nu reprezintă ceva de ordiunl posesiei, *ci a te integra într-o tradiție*. Pe de altă parte, filosoful afirmă că noi toți suntem, într-o măsură sau alta, *captivii limbajului în care înțelegem lucrurile* și că cel mai dificil de depistat sunt prejudecățile legate de limbajul în care survine comprehensiunea, dată fiind familiaritatea extremă cu propriul limbaj.

Reamintim că, în hermeneutică, cu deosebire în contextul hermeneuticii gadameriene, termenul *prejudecată* nu implică vreo nuanță depreciativă. Dimpotrivă. După filosoful german (Gadamer 2001: 204 sqq), în iluminism s-ar afla rădăcinile discreditării prejudecăților, acțiune menită să fortifice funcția și forța rațiunii. Numai că eliminarea tuturor prejudecăților este ea însăși iluzie și ...*prejudecată*:

> Prejudecata fundamentală a iluminismului este prejudecata împotriva prejudecăților în general și odată cu aceasta detronarea tradiției (Gadamer 2001: 207).

Depășirea iluziei eliberării totale de prejudecăți și reabilitarea lor[7] este drumul pe care se înscrie gândirea hermeneutică a lui Gadamer, în contextul căreia *istoricitatea* comprehensiunii este ridicată la rangul de principiu hermeneutic. Așa cum – în calitate de *ființă istorică* – omul nu doar aparține istoriei, ci este și „creat" de aceasta. El este constituit și de *prejudecățile* de toate tipurile, care îi predetermină înțelegerea, funcționând ca *structuri anticipative ale înțelegerii*. Și aceasta, deoarece:

> prejudecățile individului sunt realitatea istorică a ființei sale într-o măsură mai mare decât judecățile sale (Gadamer 2001: 212).

Gadamer clasifică prejudecățile în *prejudecăți adevărate* sau *productive* și *prejudecăți false* sau *obstructive* (Gadamer 2001: 226, 228). Cele dintâi ajută înțelegerea, cele din urmă o împiedică. De asemenea, el distinge între *prejudecățile cu privire la limbaj* și *prejudecățile referitoare la conținut* (Gadamer 2001: 206). Prejudecățile cu privire la limbaj își au originea în „caracterul inconștient al propriului limbaj", limbaj în care noi rămânem captivi din pricina intimității noastre cu acesta și din care nu putem ieși decât atunci când contextul ne-o impune (nevoia de traducere într-o altă limbă a spuselor noastre sau chiar explicitarea – în aceeași limbă – a conținutului ori a intenției noastre de comunicare). Dacă ar fi să ne raportăm la poziția lui Schleiermacher (vezi *supra*), în spațiul dominat de *prejudecățile legate de limbaj*, înțelegerea poate găsi – dacă aprofundează discursul – mai multe decât a intenționat vorbitorul. În același spațiu se produc și cele mai multe înțelegeri greșite produse din grabă. *Prejudecățile referitoare la conținut* își au originea în prealabila cunoaștere a lucrurilor despre care vorbește textul. E de la sine înțeles că *prealabila cunoaștere a lucrurilor* implică experiență hermeneutică, respectiv, orizonturi și situații hermeneutice specifice. Situarea într-o perspectivă nouă implică o experiență de înțelegere nouă, care ar putea fi sabotată de o încredere prea mare în prejudecățile constitutiveaferente.

În concluzie, nu toate prejudecățile sunt cu necesitate "judecăți eronate", cele *productive* sunt cât se poate de *legitime*. Aceste "prejudecăți legitime" contribuie, în calitate de "condiții ale comprehensiunii", la dezvoltarea comprehensiunii înseși. Gadamer vorbește chiar despre "comunitatea prejudecăților" ca mod de survenire a tradiției. Tradiția ne este constitutivă, iar aceasta înseamnă că *din mijlocul ei și prin intermediul ei* noi încercăm întotdeauna să înțelegem – mai bine sau mai rău – ceva diferit sau străin de ceea ce suntem (Gadamer 2001: 225). Spunem *mai bine sau mai rău,* pentru că din tradiție fac parte și erorile, judecățile (și prejudecățile) greșite. Dacă la aceasta se adaugă și faptul că rareori subiectul hermeneutic își conștientizează sau își poate controla prejudecățile și preconcepțiile care îl domină, înțelegem de ce unele dintre *neînțelegerile* sau *înțelegerile* noastre *greșite* ne aparțin numai în mod parțial. Gadamer pretinde hermeneutului *capacitatea de a-și controla prejudecățile.* În vederea înțelegerii a ceva nou, hermeneutul trebuie –

[7] Date importante privind reabilitarea prejudecăților de către Gadamer (și alții) se pot vedea în *Hermeneutica prejudecăților* de Petru Bejan (Bejan 2004 : 108-137).

afirmă Gadamer – *să conştientizeze* prejudecăţile propriului orizont de înţelegere, să le *evalueze* pertinenţa în înţelegerea a ceva străin (diferit) de tradiţia care îl constituie pe el însuşi, apoi să se *detaşeze* de ele, pentru a le putea *suspenda*. (Gadamer 2001: 226-228). Aşadar, pe un *Celălalt* total diferit de tine nu-l poţi înţelege decât punând între paranteze ceea ce eşti *numai* tu. La suspendarea propriei capacităţi anticipative a înţelegerii (pe care o construiesc şi o constituie prejudecăţile) nu se ajunge dintr-o dată, ci în etape, respectând ceea ce am putea numi mecanismele hermeneutice imanente oricărei înţelegeri noi. Înţelegerea a ceva *nou* (străin, diferit etc.) din interiorul propriei tradiţii înseamnă: *identificarea* tuturor prejudecăţilor constitutive, *reflecţia* asupra lor, *înţelegerea* (un fel de *înţelegere a înţelegerii*), *evaluarea, detaşarea* de ele şi, în final, *suspendarea* lor.

Nu putem încheia discuţia de faţă fără a ne raporta – fie şi sumar – la importanţa pe care o au, în procesul înţelegerii, pentru Gadamer, *limba* şi *gândirea, dialogul, tradiţia*, precum şi relaţiile care se dezvoltă între ele. După cum am arătat deja, înainte de Heidegger, Humboldt evidenţiase *capacitatea hermeneutică a limbii* şi definise comprehensiunea ca *fenomen lingvistic*. Contemporanul lui Humboldt, Schleiermacher, văzuse în limbă *premisa absolută a hermeneuticii generale*. Mai târziu şi în cu totul alt cadru de gândire, Heidegger a legat primordialitatea înţelegerii (definite ca „*existenţial*") de articularea ei lingvistică, suprareliefând legătura indestructibilă dintre *înţelegere* (în care interpretarea ia forma *proiectării* ori a „*locuirii*") şi *limbă*. Gadamer va face un pas mai departe, tematizând ceea ce el numeşte *lingualitatea înţelegerii*. *Lingualitatea* reprezintă un posibil echivalent al termenului german „*Sprachlichkeit*", tradus de unii şi ca *lingvisticitate*. După Gadamer, comprehensiunea este prin natura ei ceva de ordinul limbii, care survine în mediul (în interiorul) limbii (Gadamer 2001: 291). El vede în *fenomenul hermeneutic* (al înţelegerii) un caz particular al raportului universal dintre gândire şi limbă, prin intermediul căruia putem experimenta *cum se „ascunde" limba în gândire*.[8] Aşa cum din perspectiva ştiinţelor limbii, vorbim despre *ascunderea* (*codificarea, încifrarea* etc., dar şi despre *obiectivarea, concretizarea* etc.) *gândirii în limbă*, potrivit lui Gadamer, din perspectivă hermeneutică, putem cerceta cum *limba se ascunde în gândire*. Cel mai bine se vede raportul dintre *limbă* şi *înţelegere* (*limbă* şi *gândire*) în contextul *dialogului* (*Gespräch*) şi al *tradiţiei* (*Überlieferung*). Dialogul nu este – după filosoful german – doar schimbul de replici între două sau mai multe persoane care îl *iniţiază* şi îl *conduc*, ci şi ceva care – la fel ca *limba* în viziunea lui Schleiermacher (dar şi a lui Heidegger) – ne *subordonează* şi ne *conduce*:

> Dialogul este mai degrabă ceva care ne conţine şi ne poartă către ceva prin intermediul limbii decât ceva ce purtăm şi conducem noi (Gadamer 2001: 287)

Pe de altă parte, dacă limba este „mediul universal în care se efectuează înţelegerea", iar în mediul limbii suntem nu doar *stăpânii* (agenţii), ci şi *supuşii*

---

[8] În versiunea originară şi completă, afirmaţia este: „*Damit erweist sich das hermeneutische Phänomen als Sonderfall des allgemeinen Verhältnisses von Denken und Sprechen, dessen rätselhafte Innigkeit eben die Verbergung der Sprache im Denken bewirkt*" (Gadamer 1965: 366).

„dialogului care ne conduce”, *tradiţia* este forma cea mai consistentă şi mai durabilă a interrelaţionării tuturor factorilor invocaţi. Pentru Gadamer, *tradiţia* nu este doar ceea ce înţelegem de obicei prin acest cuvânt, o *moştenire, ceva ce rămâne* şi este însuşit ca atare. Această accepţie a cuvântului *tradiţie* se referă – după Gadamer – mai ales la ceea ce este de ordinul culturii şi civilizaţiei materiale (artă plastică, monumente etc.). În schimb, *tradiţia culturii scrise* (*die schriftliche Überlieferung*), tradiţia care survine ca *lingualitate* (*Sprachlichkeit*) şi *scripturalitate* (*Schriftlichkeit*) – o ipostază a lingualităţii (cea mai importantă din punct de vedere hermeneutic) este un alt tip de tradiţie. După Gadamer, esenţa linguală a tradiţiei culturii scrise şi implicita (constitutiva) ei adresabilitate fac din moştenirea lingvistică cea mai importantă formă a tradiţiei, mai importantă decât orice alt tip de moştenire. Mai mult, în contextul tradiţiei culturii scrise, de cea mai mare importanţă sunt *textele literare*. *Tradiţia literară* îi apare filosofului german mai importantă din punct de vedere gnoseologic decât cunoaşterea unor universuri lingvistice străine, deoarece textele literare sunt singurele texte care, expunând o lume, fac posibilă experimentarea lumii ca totalitate.

Bibliografie

Bejan 2004: Petru Bejan, *Hermeneutica prejudecăţilor,* Iaşi, Editura Fundaţiei Axis.

Cifor 2000: Lucia Cifor, *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie,* Iaşi Editura Fides.

Cifor 2006: Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară,* Iaşi, Editura Universităţii „Al.I.Cuza” Iaşi.

Cifor 2007: Lucia Cifor, *Înţelegerea* înţelegerii *– o problemă capitală a hermeneuticii lui Mircea Eliade,* în „Philologica Jassyensia”, an III, nr. 1, 2007.

Eliade 1991a: Mircea Eliade, *Oceanografie,* Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade 1991b: Mircea Eliade, *Solilocvii*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade 1992: Mircea Eliade, *Sacrul şi profanul*, traducere de Rodica Chira, Bucureşti, Editura Humanitas.

Gadamer 1965: Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 2.Auflage durch einen Nachtrag erweitert, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen.

Gadamer 2001: Hans-Georg Gadamer, *Adevăr şi metodă,* traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru ş.a., Bucureşti, Editura Teora.

Heidegger 2003: Martin Heidegger, *Fiinţă şi timp,* traducere din germană de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă, Bucureşti, Editura Humanitas.

Humboldt 2008: Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Schleiermacher 1977: F.D.E. Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers,* herausgegeben und eingeleitet von Manfred Frank, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main.

Schleiermacher 2001: F.D.E. Schleiermacher, *Hermeneutica,* traducere, note şi studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iaşi, Editura Polirom.

La compréhension et l'incompréhension dans l'espace de la communication linguistique et littéraire. Une démarche herméneutique

Notre exposé a comme but la description et l'analyse des rapports entre la compréhension et l'incompréhension dans la communication linguistique et littéraire, d'une perspective autorisée par l'herméneutique et la philosophie du langage. Les horizons épistémologiques qui président à notre débat comprennent des éléments de philosophie du langage (Wilhelm von Humboldt, F.D.E. Schleiermacher) et d'herméneutique traditionnelle ou prémoderne (Mircea Eliade), ainsi que quelques éléments d'herméneutique moderne (F.D.E. Schleiermacher) et postmoderne (Martin Heidegger, qui n'est invoqué qu'en tant que terme de relation à Hans-Georg Gadamer, son continuateur). L'analyse herméneutique des relations entre la compréhension et l'incompréhension dans l'espace de la communication verbale révèle des aspects à peine effleurés par les linguistes. Tous ces aspects sont, pourtant, d'une énorme importance pour l'existence de l'homme en tant qu'être linguistique et herméneutique, qualités qu'il ne peut développer qu'à l'intérieur de l'espace dialogique de la langue et de la compréhension. La mise en valeur des réflexions et des découvertes herméneutiques dans le champ de la compréhension et de l'incompréhension pourrait optimiser et raffiner les relations sociales, améliorer le dialogue culturel et interculturel, et renouveler (d'un certain point de vue) la pédagogie linguistique et littéraire.

Iaşi, România

Scriitorul român: coabitare sau integrare europeană?

Mihaela COJOCARU

Românii, „prizonieri" ai culturii moderne europene

În oraşele Provinciilor Române din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Bucureşti, Iaşi, Cernăuţi ori Chişinău) tinerii intelectuali reformatori s-au manifestat ca mesageri entuziaşti ai culturii Franţei. După înfrângerea revoluţiilor de la 1848, Parisul devine locul unde ei se retrag în aşteptarea momentului când vor putea reveni acasă, având iluzia că aici vor fi trataţi cu bunăvoinţă, graţie gesturilor de frăţietate făcute anterior prin traducerea operelor romanticilor francezi, preluarea, difuzarea şi punerea în practică a unor teze politice şi umanitare, cu deosebire cele ale „socialiştilor utopici", consacrarea unor modele de comportament şi utilizarea francezei în conversaţia de salon, ca marcă a distincţiei şi a eleganţei urbane. Numai că întâlnirea cu funcţionarii administraţiei statului francez i-a dezamăgit pe exilaţii români, mai ales atunci când unii dintre creatorii admiraţi s-au purtat cu îngâmfare şi superioritate morală[1], determinându-i să-şi înţeleagă statutul de „mărginaşi" ai Europei civilizate, de reprezentanţi ai unei culturi ignorate de istoriile medievale şi moderne ale culturii lumii. Aceeaşi umilinţă o resimte, peste un deceniu, şi adolescentul Titu Maiorescu, când este tratat cu infatuare de colegii de la Theresianum, descendenţi ai nobilii germane, „scăpătate". Învăţăcelul român notează în jurnalul său, la 1 martie 1857, o frază citată adesea: „Am să le arăt eu măgarilor de vienezi ce înseamnă un român"[2]. În ultimul deceniu al secolului romantic un alt creator român, filofrancez, trăieşte aceleaşi deziluzii cu ale mai vârstnicilor paşoptişti. Retras în Franţa, după nefericita epigramă antieminesciană, Al. Macedonski aspiră la recunoaşterea valorii operei sale în Occident. Obligat să-şi recunoască eşecul ambiţiilor artistice, el revine în ţară şi pentru ca, în finalul existenţei, să devină magistrul tinerilor bucureşteni, aspiranţi la poezie, iar critica literară să îl declare un inovator în lirica autohtonă de inspiraţie franceză.

Şi în secolul XX Franţa, cu deosebire Parisul, primeşte cu ospitalitate mai multe valuri de „înstrăinaţi" români. Între aceştia, o condiţie aparte o au scriitoarele românce aristocrate, care se bucură de o primire binevoitoare, textele lor beneficiind de sprijinul unor mari edituri. Prestigiul lor european nu este împărtăşit de conaţionali, care le consideră doar nişte femei răsfăţate, ale căror opere sunt

---

[1] I. Eliade Rădulescu notează în *Mémoires d'un proscrit* că Lamartine, ministrul afacerilor externe al Franţei l-a lăsat să aştepte multe ore în anticamera cabinetului său, iar atunci când şi-a făcut apariţia era în cămaşă de noapte şi cu bonetă pe cap. De altfel, „tribunul" revoluţiei bucureştene, fusese dezamăgit încă de la graniţă, de atitudinea vameşilor francezi, când aceştia îi desfăcuseră tocurile de la pantofi, suspectându-l de trafic de trabucuri.

[2] Titu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, vol I, ediţie de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Editura Minerva, Bucureşti, 1977.

apreciate peste hotare în consonanță cu strălucirea blazonului pe care îl dețin. Dacă Elena Văcărescu s-a considerat o „mesageră a spiritualității românești în Europa", scrisul ei fiind concurat de gesturi politice și inițiative umanitare, Martha Bibescu și-a croit mai degrabă un destin de femeie seducătoare, primită în societatea înaltă a statelor europene, unde a jucat rolul unui agent de influență în favoarea intereselor statului român. Femeie inteligentă și prozatoare talentată, în timpul exilului postbelic ea devine membră a Academiei belgiene. Unul dintre romane a stat la baza unui scenariu de film iar prozele au fost traduse în mai multe limbi. Viața pătimașă și aventuroasă a suscitat interesul mai multor biografi. Dacă Elena Văcărescu a fost percepută în Europa ca o poetă și prozatoare romancă, iar Martha Bibescu ca o aristocrată aparținând marilor familii europene, Ana de Noailles nu a cunoscut țara părinților și nu s-a arătat preocupată de existența românilor. Ea nu și-a negat apartenența la familiile dinastice fanariote și a facilitat comunicarea dintre scriitorii francezi și cei români, integrându-se în cultura franceză mascându-și discret originile balcanice. Scriitoarele aristocrate ale primei jumătăți de secol XX nu au ezitat în a coabita (Elena Văcărescu) sau în se a integra (Martha Bibescu și Ana de Noilles) în cultura europeană, fără ca semnificațiile românești ale creațiilor lor să fie diminuate.

Dacă operele aristocratelor scriitoare și-au găsit loc în literatura franceză, creațiile autorilor bărbați au avut de străbătut un drum cu multe piedici. Abia generația diasporei postbelice are șansa recunoașterii lucrărilor lor și al coabitării sau integrării în cultura europeană și universală. Cariere literare internaționale și-au construit mai mulți scriitori afirmați în țară după Unirea de la 1 Decembrie 1918. Eugen Ionescu este cunoscut ca autor de texte dramatice realizate în maniera teatrului absurd, unde valorifică tradiția monologului și a dialogului caragialian. Mircea Eliade, constatând absența vreunui interes pentru versiunile traduse ale beletristicii sale în Franța, se dedică studiului istoriei religiilor, îmbrățișând o carieră de universitar, de savant inițiator al unui nou domeniu al cunoașterii. Emil Cioran își asumă condiția de student întârziat, își reneagă originile și se proclamă în final de viață filozof francez. Un român mai fericit din punctul de vedere al recunoașterii valorii prozei este Vintilă Horia, care primește în anul 1960 premiul Goncourt pentru romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*. Contestat de conaționali pentru activitatea legionară și antisemită din adolescență și prima tinerețe, el nu se prezintă la ceremonia de atribuire a premiilor, răuvoitorii întunecând un moment de recunoaștere a valorii creației autorului român în afara granițelor. Pentru scriitorii convinși că exilul este o formă de supraviețuire în afara sistemului totalitar și care se bucuraseră acasă de recunoaștere (Petre Dumitriu, Dumitru Țepeneag, Mircea Iorgulescu etc.) condiția de creator rătăcit în mulțimea de condeieri care așteaptă laurii criticii și ai publicului francez este dureroasă. Puțini reușesc să-și continue activitatea scriitoricească reorientându-și temele și remodelându-și stilul, cu dorința de a fi accesibili cititorului european.

Între scriitorii care părăsesc România în deceniul opt al secolului trecut se află și Paul Goma, unicul creator român primit cu generozitate de critica europeană, ce descoperă în proza lui aspecte similare cu cele ale dizidentului rus Soljenițân. Numit

cu malițiozitate de confrați un „Soljenițân mai mic"[3] el și-a asumat cu încrâncenare statutul de apatrid. Drama scriitorului se datorează originii basarabene și timpului când s-a născut. Apariția în această lume s-a aflat sub semnul nenorocului: primii ani ai copilăriei îi petrece în ținutul Orheiului ce aparținea, la acea dată, României, iar părinții, învățători originari de dincolo de Prut aveau conștiința apostolatului. Prozatorul mărturisește adesea că a suferit „de Basarabia" din clipa în care a „aflat" și a „ținut minte ce e durerea", boală nevindecată nici la senectute și ale cărei simptome sunt ilustrate în opera artistică. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, băiatul se maturizează rapid, intuind drama părinților și a majorității românilor basarabeni: tatăl este trimis în lagăr după reanexarea Basarabiei de către URSS, absența lui îndelungată determinând-o pe mamă să împlinească ritualul trecerii în cealaltă lume. Cel dispărut revine pe neașteptate și se hotărăște cu mare greutate să fugă din calea ocupanților sovietici, fiind atașat de școala zidită împreună cu sătenii din Mana și de puținele obiecte ale gospodăriei sale[4]. Atunci când familia Goma reușește să ajungă în România și să se stabilească în satul Buia din Transilvania părinții sunt denunțați autorităților de ocupație chiar de consăteni. Perspectiva unei expulzări în URSS însemna pentru românii ce refuzau să-și renege limba maternă și strămoșii o condamnare la moarte. Băiatul înțelege încă din prima copilărie că românii din „Țara mamă" sunt departe de a corespunde așteptărilor „fraților" de peste Prut. Basarabeanul, neîncrezător în regimul comunist totalitar, intră în atenția securității pentru opiniile sale. Incomod pentru autoritățile anilor '70 ce descoperă primirea generoasă de către presa occidentală a operelor sale, el primește un pașaport și o viză pentru Franța. În Paris, Paul Goma se afirmă ca un luptător pentru libertatea românilor de sub tutela totalitarismului sovietic. Aici scriitorul apatrid ajunge să proclame adeziunea la limba română, singura „patrie" ce nu l-a dezamăgit vreodată. Și după schimbările politice de după 1990, Paul Goma refuză să viziteze România sau Republica Moldova, protestând astfel față de reprezentanții nomenclaturii comuniste, aflați încă la putere, fiind convins că în statele fostului lagăr comunist nu s-a schimbat nimic. Temele preferate ale operei sale se regăsesc în romane de ficțiune, jurnale și memorii, pamflete și articole de presă dedicate unor evenimente majore din Europa ori din lumea largă. Puțin cunoscut de către români, puțin citit de basarabenii pe care îi iubește necondiționat, Paul Goma este un exemplu de scriitor român ce coabitează în Europa Occidentală, încercând să o convingă de adevărul istoriei românității, în lumina documentelor autohtone, și nu în varianta prezentă în atlasele și în istoriile universale, rezultată din opiniile unor documente partinice și subiective, aparținând vecinilor imperiali (otomani, unguri, polonezi, ucraineni sau ruși). El proiectează în opera sa o „țară" mult mai atrăgătoare

---

[3] Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Fundația Luceafărul, București, 2001, vol II, cap. *Nu numai un mic Soljenițân român: Paul Goma*, p. 726-731.

[4] Paul Goma, *Din calidor*, Polirom, Iași, 2004. În acest roman al copilăriei traumatizate de război, tatăl îi mărturisește fiului că „de mult te lipsești cu mai puțină strângere de inimă decât de puțin. Când ai mult de pierdut, îți permiți să pierzi – ai de unde". Cauza condiției tragice a românilor dintre Prut și Nistru se datorează, în opinia naratorului adult, politicienilor regățeni care au ajutat Basarabia „nu după nevoile ei, ci după aranjamentele lor necinstite". Basarabenii așteptaseră „căldură, frățietate, ajutor – primiseră „picioare-n cur de la jandarm, jupuială de la perceptor, suduială de la intelectualii regățeni, cei ajunși la sate mai analfabeți decât bieții localnici".

decât cea de care s-a despărţit cu patru decenii în urmă, legătura dintre realitate şi ficţiune fiind stabilită cu ajutorul cuvântului scris. Paul Goma asemenea lui Ion Creangă transcrie o vorbire colocvială, pe care o atribuie săteanului basarabean.

Copilăria unui „boţ de humă" din Codrii Orheiului

Din calidor[5] este romanul lui Paul Goma cel mai citit şi cel mai editat, în versiuni franceze, engleze sau româneşti[6], apărute în diverse ţări. El şi-a revizuit versiunea iniţială, redactată în anul 1983. Dacă financiar creatorul nu a fost răsplătit, din punctul de vedere artistic succesul este recunoscut până şi de duşmanii înverşunaţi. Nu numai în literatura universală Paul Goma a găsit o nesfârşită suită de capodopere ale romanului copilăriei, ci şi în literatura română, cu deosebire în Moldova. În acest roman al copilăriei se regăsesc tonalităţi lirice, judecăţi malițioase şi opinii sarcastice cu privire la spectacolul lumii, descoperit de eroul copil din pridvorul locuinţei părinteşti din Mana. Băiatul de cinci ani priveşte din calidor[7] la ipostazele egoiste şi uneori degradante ale umanităţii în timp de război, simţindu-se protejat numai în spaţiul pe care îl consideră „buricul pământului", „ [...] Toate pleacă de acolo, toate mi se întorc, după largi ocoluri, perfect rotunde, după definitive dusuri – atunci şi acolo"[8]. Naratorul copil este martor al arestării tatălui în ianuarie 1941, al revenirii acestuia acasă precum şi la refugiul întregii familii după instalarea sovieticilor în Moldova de peste Prut. În acest răstimp, protagonistul istoriei despre o copilărie „furată" are de traversat mai multe experienţe dramatice: cea de copil iubit de părinţii învăţători, cea de „orfănel" şi cea de refugiat. La vârsta iubirii inocente, sufletul copilului vibrează la drama comunităţii din care face parte şi îşi hrăneşte curiozităţile vârstei atribuind realităţii semnificaţii fanteziste. Băiatul este ocrotit de cei doi zei: mama, de care se teme şi pe care o respectă, la vârsta lui fragedă ajungând să o şi apere şi tatăl, mai mult absent şi devotat ctitoriilor sale, şcoala din Mana şi gospodăria familiei. Din această cauză, acestuia i se reproşează gesturile ce pun în pericol siguranţa soţiei şi a copilului, ataşamentul faţă de misiunea sa de apostol al sătenilor din Mana. Raţional, cunoscător al istoriei româneşti şi ancorat în realitatea de zi cu zi a mănenilor, tatăl ilustrează modelul uman al intelectualului modest şi onest de la sat: el zideşte prima şcoală şi familiarizează pe copii cu literele latine şi cu limba română scrisă. Mana are o istorie îndelungată, cercetată şi aşternută pe hârtie de mama eroului povestitor. Consemnat încă din timpul lui Petru I Muşat, satul rămăsese fără localnici ca urmare a unei

[5] Pentru analiza de text am apelat la Paul Goma, *Din calidor, o copilărie basarabeană*, roman, ediţia a II a, Polirom, 2004.

[6] Romanul *Din calidor* a fost publicat în franceză în anul 1987. Anul următor, la editura lui Ion Solacolu, a apărut o versiune facsimilată după originalul autorului, pentru ca în 1990 să se publice în Londra versiunea engleză, sub titlul *My Childhood at the Gates of Unrest*. În România şi în Moldova, cartea lui P. Goma a fost reeditată de trei ori de către editurile Albatros (1990), Biblioteca Basarabiei (1995), Polirom (2004).

[7] *Calidor* este un termen dialectal, o deformare a francezului *corridoire* la care basarabenii acced prin filieră rusă. Părinţii eroului, cu deosebire mama, atribuie acestui cuvânt o etimologie fantezistă: *calidor* ar semnifica un dor frumos, din grecescul *Kali* şi românescul *dor*. Tatăl, ancorat în realitatea imediată, dă crezare învăţăturilor dobândite în anii studenţiei când profesorii demonstraseră că acest cuvânt era preluat de către basarabeni de la ruşi, care la rândul lor îl împrumutaseră de la francezi.

[8] Paul Goma, *Din calidor*, ed. cit., p. 5.

decizii aberante a autorităţilor ruse de ocupaţie. Acestea oferiseră pământurile localnicilor unui italian, sătenii devenind robi pe moşiile acestuia. Pierderea libertăţii îi determinase pe localnici să părăsescă peste noapte satul, noul proprietar fiind obligat să aducă venetici din toate colţurile imperiului ţarist. Spre surpriza mamei, care identificase originea străină a consătenilor, aceştia adoptaseră româna, renunţând la limbile materne. Mănenii sunt mai degrabă delăsători şi îşi lăsă casele şi gospodăriile în paragină, înălţând în schimb prepeleacuri cu mai multe nivele, unde îşi petrec timpul păzindu-şi harbujii. Tatăl schiţează un portret sumar al rusului contestându-i aşa zisa bunătate[9]. După Dictatul ruso-german, şcoala din Mana, asemenea tuturor şcolilor din Basarabia, ajunge ţinta siguranţei sovietice. Percheziţia angajaţilor acesteia avea două obiective: găsirea şi arderea steagului românesc şi confiscarea cărţilor tipărite în litere latine. Cel însărcinat cu această misiune este un fost elev leneş, devenit acum spaima consătenilor. Sapşa, zelos în căutările lui, nu se sfieşte a-şi lovi fostul dascăl. Atunci când sunt arse cărţile „burgheze" în curtea şcolii, învăţătorul strigă „Trăiască Gutenberg!", avertizându-i pe anchetatori că tiparniţa confecţionată de acesta permite retipărirea oricărei cărţi distruse. Cum Sapşa nu ştia cine este Gutenberg, iar fostul lui protector în NKVD, Goldenberg, fusese acuzat de trădare, el crede că învăţătorul face aluzie la acest aspect întunecat al vieţii lui. De aceea, el îl pedepseşte pe învăţător pentru nesupunere, după care îl duce în oraş pentru a fi închis într-un lagăr pentru românii naţionalişti. Întâmplarea relatată cu umor amar ilustrează distanţa dintre ruşii sovietici, înregimentaţi în serviciile de siguranţă ale statului, inculţi şi brutali, şi oamenii pe care îi îngenuncheau, deportau şi exterminau. În afara raporturilor dintre călăi şi victimele lor, incidentul înfierează aparatul de represiune sovietic, ai cărui membri sunt persoane fără personalitate şi cu o educaţie superficială, pradă facilă a intrigilor politice şi a conspiraţiilor interne. Odiseea revenirii şi a plecării armatei române în Mana coincide cu primul refugiu al băiatului şi al mamei în pădurile dimprejur. Împreună cu sătenii, copilul narator este martorul unor scene pe care nu le cuprinsese cu privirea din calidorul locuinţei părinteşti. Cele mai frecvente întâmplări sunt de natură erotică, oamenii renunţând la convenienţe pentru a trăi senzorial momentele de panică. Eroul intuieşte în această stare de dezlănţuire a simţurilor diferenţa dintre sexe şi se simte atras de prezenţele feminine aflate în preajmă. În afara părinţilor, copilul se ataşează de moş Iacob, cioplitor în lemn şi pescar, care îl învaţă a descifra tainele naturii. Împreună cu soţia lui, Domnica, moş Iacob se substituie bunicilor pe care băiatul nu îi cunoaşte şi care nu sunt reţinuţi de memoria lui involuntară. Acest bătrân hâtru este exemplul basarabeanului care se apleacă sub vremurile potrivnice, înzestrat cu o morală cameleonică. El doreşte să fie în armonie cu natura, istoria cu nesfârşitele capcane rămânând pentru el o enigmă ce nu merită a fi nedescifrată[10].

---

[9] Paul Goma, *Din calidor*, op. cit.: „Dar nu-i rus dacă, înainte de a-ţi băga cuţitul în dos, nu te pupă pe faţă şi nu-ţi explică, în cinci volume, de ce-i el, bietul, silit să poarte când război, când pace, să fie blenduit, când la crimă, când la pedeapsă – asta-i viaţa, acesta-i destinul, bietul rus".

[10] Paul Goma, *op. cit.* În finalul capitolului *Nu mai sunt orfan [...]*, în care se relatează odiseea tatălui în lagărele sovietice şi apoi peregrinarea în România unde autorităţile sunt neprietenoase cu românii basarabeni, naratorul exclamă cinic: „[...] Românul are şapte vieţi (în pieptu-i de aramă): oricât l-ar strivi strivitorii, el nu mişcă, nu crâcneşte – astfel supravieţuieşte el, Românul", p. 189. Moş Iacob

Un roman aparent autobiografic, asemenea *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă, narațiunea lui Paul Goma reconstituie un timp, un spațiu și o serie de personaje cu valoare de simbol pentru Basarabia anilor '40. Dacă *Amintirile* se încheie cu despărțirea definitivă a protagonistului-narator de familie și de sat, iar în finalul volumului I din *Moromeții*, eroul copil Niculae pornește la școală împreună cu tatăl său, în *Din calidor* sfârșitul romanului îl prezintă pe micul basarabean încercând să doarmă pe jos în cancelaria satului din Transilvania. Somnul celor doi refugiați basarabeni îi ajuta să uite pentru câteva ore statutul de refugiat, ce le-a fost atribuit în Țara românilor, pe care părinții o slujiseră cu devotament dincolo de Prut. Refuzul copilului de a se acomoda cu noua lui identitate se transformă în timp într-o luptă încrâncenată de a-și cuceri dreptul la libertate și la opinie personală. Neacceptarea farselor nedrepte ale istoriei este ilustrată de strigătele disperate ale băiatului de cinci ani: „Eu nu vreau refugiat, adică culcat pe jos, în cancelarie, pe-ntuneric și, în plus, lung de foame!".

„Traista de cerșetor" a lui Paul Goma

Atent la opiniile cititorilor, care cred a descoperi în opera lui de ficțiune aspecte biografice, Paul Goma începe să scrie și să publice jurnale, inserându-se în seria largă de diariști[11] anticomuniști, antiruși și antiteroriști ai ultimei jumătăți de secol. Însemnările lui zilnice, ce consemnează evenimentele din cuprinsul unui an, descoperă o nouă ipostază intelectuală a diaristului. La această activitate, cibernetica și comunicarea online îl ajută mult, astfel încât informațiile la care se fac referiri în memorii sunt simultane cu momentul comentării lor, chiar dacă ele se petrec în cele mai îndepărtate locuri ale lumii. Paul Goma își ilustrează în aceste scrieri concepția cu privire la diaristică, preluând o serie de forme și imagini literare. În consemnările despre viața sa și a familiei se recunoaște pana lui Titu Maiorescu iar portretele – caricaturi ale unor confrați, amintesc de pamfletele lui I. Eliade Rădulescu, D. Bolintineanu și T Arghezi. Jurnalul[12] avut în vedere în această comunicare a fost publicat în România în anul 2007 și evocă evenimente și impresii din anul 2004. Autorul consideră că jurnalul este o „cârjă" bună și utilă a unui scriitor aflat în faza de diminuare a memoriei, istoria unui „povestaș", a unui „textilist" ce își consemnează „trăitul" ușurându-se astfel de povară. El crede a avea un destin similar cu evreul rătăcitor ori cu palestianul, „localnic fără loc", „un căsean fără casă", deoarece războiul și comunismul i-au lăsat întregi numai amintirile. În afara prezentării cu discreție a soției și a băiatului său, jurnalul din 2004 are în prim-plan lumea românilor, atât cea din diasporă cât și cea de acasă, proiectată pe fundalul evenimentelor politice, militare, economice și culturale la nivel planetar. Diaristul este conectat la zbaterea lumii în care trăiește și, în pofida izolării pariziene, el

și filozofia lui despre supraviețuire a fost atribuită unui alt erou al prozei contemporane basarabene, lui Onache Cărăbuș, protagonistul romanului *Povara bunătății noastre* de Ion Druță.

[11] Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului literar*, I-III vol, Editura Univers enciclopedic, 2002. În primul volum criticul analizează poetica jurnalului, în cel de-al doilea el comentează câteva jurnale din literatura universală, pentru ca în volumul al treilea să selecteze câteva jurnale ale unor autori români pentru analiză și comentariu critic. Jurnalele lui P. Goma nu au reținut atenția autorului acestei lucrări de poetică.

[12] Paul Goma, *Jurnal 2004*, Editura Anamarol, 2007.

discerne evenimentele semnificative și comentează crizele ivite în diverse colțuri ale planetei. În opinia sa destinul umanității se află la discreția unor puteri „teroriste" (SUA și președintele Bush, Israelul și Sharon, Rusia și fostul KGB, China și capitalismul ei pseudocomunist) ale căror decizii influențează soarta fiecărui individ din lume, cu deosebire a celor ieșiți de curând din „groapa comună a Lagărului rusesc". El se consideră un cetățean implicat în problemele cetății sale: românimea și lumea ei literară, Franța și liderii ei politici, culturali ori economici, magnații lumii ce pot agrava sau diminua efectele diverselor crize umanitare. Asemenea lui D. Cantemir în *Istoria ieroglifică*, diaristul își încondeiază colegii de breaslă literară, ilustrându-le impostura, agoniseala materială obținută pe căi oculte, funcțiile și posturile bine plătite de la bugetul statului. El îi etichetează „mai mizerabili", „mai glodurоși", „mai canalieri", „mai cătunali" decât în anii tinereții. După ce constată că acuzațiile lui au început să provoace „urticarii" în „câmpul agricultural românesc", el acuză pe „romancieroiul" Augustin Buzura, „securizat" de mult timp și susținut de liderii ideologiei oficiale. Acestuia îi reproșează „limbământul" publicat în anii '70 la adresa „Ceaușescului", cât și articolul *Fără violență*, apărut în anul 1990, grație căruia ar fi obținut directoratul Fundației Culturale Române. Această „sinecură" i-ar fi permis, în opinia lui P. Goma, să-și plătească intervenții medicale costisitoare în SUA și să-și trimită apropiații în posturi în afara granițelor țării. Un alt personaj caricaturizat este CT Popescu, un „hibrid", „noroios", „blăștinos", ziarist mediatizat și răsfățat de guvernele postdecembriste. Lui nu-i iartă „neinformarea", „obrăznicia" și „trivialitatea" ilustrată în articolul *Gomora*, publicat în anul 1995. Și alți colegi întru litere sunt etichetați de diarist cu ajutorul unor termeni satirici: Gafița *Nuimomentul*, Valentin *Sinistru*„ Alex Ștefănescu *Amoebosul*, L. Pintilie regizor *Genian* etc.

Suferința „de Basarabia"

Rezultată dintr-o presupusă poveste a vieții unui om, greu de inserat în vreo specie narativă, această carte este în opinia autorului o *Facere*, un al „doisprezecelea copil". Ideea principală a volumului *Basarabia*[13] este cuprinsă în mărturisirea reluată adesea în paginile cărții: „Am suferit de Basarabia din clipa în care am aflat și am ținut minte ce e durerea [...]". Cu subtitlul *O zi din viața unui Afgan din Basarabia*, eseul evocă starea românilor după căderea oficială a regimurilor totalitare. Prozatorul cu un destin similar al unui Afgan din Basarabia își îndreaptă atenția către autorii-de-cărți din epoca regimului totalitar, deveniți peste noapte revoluționari, eroi „continentali" și chiar „planetari". Vizitele lor în Franța, simpatia străinătății față de condiția lor „nefericită", îl determină să reamintească servilismul de care au dat dovadă față de oficialitățile comuniste, acum renegate. Eseistul nu le poate ierta confraților graba în a-l blama, modul cum îl denunțaseră în ședințele Uniunii Scriitorilor și își clamaseră indignarea față de nesupunerea sa. Dacă în primele zile ale anului 1990, toți acești patrioți „de ocazie" păreau descumpăniți și așteptau să înțeleagă ce se petrece în țară, disociindu-se de lașitățile lor anterioare, în scurt timp ei încep să se proclame „victime" ale sistemului totalitar, „rezistenți pe

[13] Paul Goma, *Basarabia*, roman, Editura Jurnalul literar, 2001.

baricadele” comunismului din România. Autorul, fidel proverbului românesc „Uita-ţi-s-ar numele! ”, îi satirizează pentru inconsecvenţa morală pe unii dintre colegi de breaslă şi îi ignoră pe ticăloşi, identificaţi în prietenii trădători şi securiştii ce îl urmăriseră în ţară. Preocupat a evoca nu numai viaţa lui de refugiat în România, scriitorul evocă teroarea instaurată de sovietici în Basarabia după cel de-al Doilea Război Mondial, pedepsirea cu bestialiate a românilor din Moldova ce refuzau a-şi renega limba maternă şi strămoşii. Înfometarea, cotele uriaşe, deportarea celor ce se opuneau regimului sovietic au condamnat la moarte aproape jumătate de milion de basarabeni. Destinul aşa-zisului afgan trăitor în Basarabia îi oferă naratorului prilejul rememorării bunicului dinspre tată, Chiril Goma, trimis să lupte pentru Imperiul Ţarist. Nevorbitor de limba rusă, asemenea majorităţii românilor din satele aflate între Prut şi Nistru, el îşi conservase limba maternă, credinţa şi tradiţiile. După 1945 rusificarea a devenit mai eficientă la sate datorită radioului şi televizorului, românii îndepărtându-se de limba maternă şi pentru că în şcoli se preda numai în limba oficială a URSS. Nu numai bunicul fusese victimă a intereselor militare ale Imperiului Rus, ci şi tatăl, internat în anul 1941 într-un lagăr. Absenţa oricăror informaţii cu privire la soarta sa o determinase pe soţie să împlinească ritualul de trecere în cealaltă lume.

Basarabia subliniază dorul de ţară, „starea de vibraţie” în care intră inima celui condamnat la un veşnic refugiu, la auzul vreunei întâmplări atribuite alor săi. Pentru a demonstra că dragostea lui are rădăcini durabile, sunt inserate informaţii detaliate despre istoria antică, medievală şi modernă a locuitorilor din teritoriile dintre Prut şi Nistru. În continuarea tradiţiei inaugurate de B.P Hasdeu, ce insera în lucrările sale de ficţiune dezbateri etimologice, şi autorul eseului despre iubirea de ţară şi de neam îşi etalează cunoştinţele cu privire la originea şi semnificaţia termenilor: Moldova, Orhei, Basarabia etc. Statuarea în cuprinsul Ucrainei a unei noi formaţiuni statale numită RSS Moldovenească, dată spre organizare lui C Rakovski, mentorul din tinereţe al lui P. Istrati, avea menirea să creeze confuzie cu privire la originea şi limba românilor basarabeni. Sovieticii au inventat mai multe enclave ruseşti pe teritorii aparţinând altor popoare, declarându-se apărători benevoli şi dezinteresaţi ai acestora. În continuarea lecţiei de istorie despre limba română sunt incluse observaţiile despre *Lexiconul Humanitas*, autoarea fiind acuzată de „neştiism”, nelaobiectivism”, „habarnamism” şi de rea intenţie pentru că nu a inserat în *Addenda* autori anticomunişti reprezentativi. Intenţiile Ecaterinei a II-a Rusiei de a ctitori pe malul Mării Negre un oraş tot atât de frumos ca şi Marseille şi atribuirea unei asemenea sarcini francezului Richelieu este în esenţă o manipulare geografică şi politică, similară cu cea a *Lexiconului Humanitas*. Oraşului Odesa, construit în Peninsula Crimeea la dorinţa ţarinei ca port la Marea Neagră, i se atribuie numele unei vechi cetăţi antice, aflate însă pe malul bulgar, între Burgas şi Varna. Românii, în opinia autorului, nu au vocaţia martirajului, dovadă fiind creştinarea lor paşnică. Prezenţa pe teritoriile de la nord de Dunăre a legiunilor romane, unde erau înrolaţi macedoneni şi palestinieni, deja familiarizaţi cu noua religie, a ajutat pe autohtoni să cunoască încă din timpurile apostolice învăţăturile *Noului Testament*. Eseistul consideră că românii ardeleni nu au fost oneşti în raporturile lor cu românii de dincolo de Prut, aducându-l ca exemplu pe liderul naţional-ţărănist C. Coposu care ar fi refuzat propunerile acestora, după căderea regimului totalitar, apreciind că nu

țara nu mai are nevoie de încă „patru milioane de minoritari", afirmație ce îi dezvăluia credința că basarabenii sunt de fapt ruși sau pe deplin rusificați. Tratatul cu Ucraina este considerat o trădare de țară, asemănătoare cu acceptatea Dictatului ruso-german în vara anului 1940. Destinul unui alt basarabean, C. Stere, răstignit de clasa politică dâmbovițeană, îl fac pe narator să recunoască: „Eu nu am decât o țară, Basarabia, care nu mai există decât în cărțile mele".

Dacă în celelalte lucrări ale sale, Paul Goma nu a făcut un portret colectiv, negativ, al conaționalilor săi, în *Basarabia* el introduce un articol, *Să fie interzis electoratul*, unde afirmă că „Românul doarme tot timpul pe el, din când în când sare din somn și se năpustește ba la revoluție; ba la bătut studenți, ba la semnat tratate cu Ucraina [...]". Adormirea lui este consecința faptului că acest popor a supraviețuit fără sfătuitori, fără învățători, deoarece invadatorii i-au omorât păstorii, conștiințele nației. Somnolența românilor permite afișarea unui oportunism păgubos de către cei considerația fi directorii de conștiințe ai oricărui neam, deoarece pentru a supraviețui regimului totalitar clerul s-a vândut securității iar educatorii au devenit o castă pălăvrăgitoare.

Conștient că proza sa este considerată didactică, poluată de multă istorie, rezumându-se uneori la un monolog despre prezența românilor în istorie, Paul Goma propune în *Basarabia* un eseu despre dorul după o patrie ideală, ca suferință asumată și nevindecabilă. Pentru a-și convinge cititorii, autorul apelează la diverse documente, pe care le reproduce în lucrările sale: tratate politice, declarații oficiale, articole de presă, confesiuni, statistici etc. Cu toate că viețuiește în Paris de trei decenii, el refuză atât integrarea cât și coabitarea în spațiul cultural european obligându-și cititorii să-i înțeleagă condiția de român *mărginaș*[14], de literat ce aduce în scrisul său particularitățile spiritualității basarabene, manifestate în aromele „moldovene", pitorești, metaforice și expresive.

Bibliografie

Goma 2001: Paul Goma, *Basarabia*, roman, Editura Jurnalul literar, 2001

Goma 2004: Paul Goma, *Din calidor, o copilărie basarabeană*, roman, ediția a II.a, Polirom, 2004

Goma 2007: Paul Goma, *Jurnal 2004*, Editura Anamarol, 2007

Popa 2002: Marian Popa, *Literatura română de azi pe mâine*, vol. 1-2, Fundația Luceafărul. 2002

Simion 2002: Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului literar*, I-III vol, Editura Univers enciclopedic, 2002

XXX, *Dicționarul general al literaturii române,* coordonat de Eugen Simion, vol I-VI, Editura Univers enciclopedic, București, 2002-2007

[14] Am împrumutat acest epitet de la Mihai Cimpoi, care în O *istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* atribuie această sintagmă culturii române dintre Prut și Nistru.

Cohabitation ou intégration artistique?

La culture des Roumains du Nord du Danube a suivi dans les temps modernes les manifestations artistiques des pays européens: La France, L'Allemagne, La Grande Bretagne etc. Fascinés par les modèles des cultures occidentales, nous sommes revennus au milieu du XIX-ème siècle aux sources anciennes. L'intégration de la Roumanie dans le système politique soviétique à la fin de la Guerre antifasciste a stoppé l'éffort d'intégration occidentale de notre culture, obligée maintenant à respecter les ordres venus de Moscou. La chute du communisme a permis un nouveau dialogue avec l'Europe et la reconsidération des oeuvres de nos écrivains, établis de plusieurs décennies en France. A la fin des années '90 beaucoup d'entre eux sont déjà intégrés dans la culture éuropéenne, quelques uns en attendent le retour à leur maisons. Parmis eux il y a Paul Goma, originaire de Béssarabie. Son oeuvre este un miroir de la résistence anticommuniste et un témoin de la souffrance de sa région natale et ses concitoyens après l'annexion à l'Empire Russe. Ecrite sous diverses formes, des mémoires fictives qui reproduisent la réalité immédiate, des romans présentant la vie d'un héros dans son enfance et sa jeunesse, des essais sur la condition des Roumains, la prose de Paul Goma attend encore ses lecteurs, surtout ceux de Béssarabie. Sa condition de réfugié l'oblige à conserver, à tout prix, son identité ethnique, en aspirant que son oeuvre soit perçu par l'Occident comme une contribution spirituelle roumaine à la culture universelle.

En refusant l'intégration ou la cohabitation avec la culture française, son oeuvre offre l'exemple d'un nouveau rapport, imposé par le statut d'apatride, celui de réfugié.

Ploieşti, România

Distorsionări ale evoluției componisticii basarabene în deceniile cinci și șase ale secolului trecut

Violina GALAICU

În raport cu realitățile din dreapta Prutului, procesul înfiripării profesionalismului cult-muzical pe teritoriul dintre Prut și Nistru are anumite particularități. Așezarea acestei zone la frontiera dintre pământurile românești și Imperiul Rus, precum și anexarea ei (la 1812) de către Rusia au favorizat stabilirea unor legături mai strânse cu cultura muzicală rusă. (NB: aceasta depășise deja în prima jumătate a secolului al XIX-lea etapa de ucenicie la școala academică occidentală și, de pe pozițiile maturității profesioniste cucerite, începuse să scruteze patrimoniul său folcloric). Astfel, formele elevate de viață muzicală pătrund în Basarabia atât prin filieră vestică (prin menținerea contactelor culturale cu Principatele Române), cât și prin filieră estică.

Din motive cunoscute, scrierile istorice apărute în Basarabia au reflectat și analizat doar relațiile cu Estul, lăsându-le în umbră pe celelalte. Ne putem documenta, spre exemplu, asupra meritelor misionarilor ruși în opera de culturalizare muzicală a basarabenilor, asupra activității societății „Armonia" de la Chișinău (1870), a școlilor lui V. Gutor (1893-95 și 1900 – 1907), a filialei chișinăuiene a Societății Muzicale Ruse (1899) și nu aflăm mai nimic despre ecoul pe care l-au avut în mediul basarabean preocupările componisticii române din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea (schița istorică a lui A. Boldur, *Muzica în Basarabia*, a se vedea Boldur 1940, precum și studiul semnat de I. Păcuraru, *Aspecte ale culturii muzicale a Moldovei din stânga Prutului în anii interbelici*, a se vedea Păcuraru 1993 și alte câteva referințe nu acoperă, deocamdată, golul informațional existent).

Or, faptul interferării în spațiul cultural din zonă a celor două mentalități – a celei românești cu dubla sa orientare spre cuceririle occidentale și valorile autohtone și a celei rusești cu aceeași bivalență a dominantelor – pare să se fi manifestat pe diverse planuri. Cel puțin, în domeniul creației componistice avem un exemplu concludent – personalitatea lui G. Musicescu, care în perioada formării a profitat de ambele medii etnofone: de cel românesc (pe când a studiat la seminarul teologic din Huși, la Conservatorul din Iași), de cel rusesc (între 1870 și 1872, cînd și-a desăvârșit studiile în clasele Capelei Imperiale și la Conservatorul din Petersburg). Nu este exclus ca anume impactul cu creația compozitorilor ruși (îndeosebi a membrilor „grupului celor cinci") să-i fi sugerat lui G. Musicescu acel fel de a se apropia de modalismul folcloric care s-a dovedit a fi deosebit de eficient.

În definitiv, până la 1940 procesul muzical basarabean s-a aflat într-un câmp gravitaţional bipolar, cu centrii în cultura muzicală din Răsărit şi în tânăra creaţie savantă românească. După 1940, însă, situaţia se schimbă.

După încorporarea Basarabiei în statul sovietic, în consecinţa lansării doctrinei „două popoare – două culturi", întregul patrimoniu spiritual românesc, inclusiv cel muzical, a devenit unul străin, al altei etnii. Toţi înaintaşii muzicii româneşti din secolul al XIX- lea (cu excepţia aceluiaşi G. Musicescu, care a fost cruţat graţie originii şi „episodului slav" din biografia sa), ca şi compozitorii români din secolul al XX-lea au încetat – din punctul de vedere al oficialităţilor – să mai aibă vreo atribuţie la cultura muzicală a ţinutului. Concomitent cu stigmatizarea muzicii româneşti cu „nu e a noastră" s-au închis şi căile de acces spre ea. Astfel, Moldova Sovietică s-a pomenit în faţa necesităţii constituirii propriului profesionalism muzical cult care nu trebuia să se sprijine pe cuceririle muzicii româneşti. Altfel zis, ea trebuia s-o ia de la capăt, neglijând experienţa deja acumulată.

Deci, în 1940, basarabenilor li s-a amputat o parte a memoriei culturale, cea care nu convenea autorităţilor. Aceeaşi operaţie au suportat-o ceva mai înainte românii din stânga Nistrului. Primele încercări de structurare a unei vieţi muzicale culte în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească amintesc acele forme de civilizare muzicală pe care Principatele Dunărene le-au depăşit încă în secolul al XIX–lea. Aici se înfiinţează colective de amatori care, cu timpul, capătă statutul unor formaţii profesioniste (de exemplu, orchestra simfonică din oraşul Tiraspol, capela corală „Doina"). Animatorii culturii muzicale din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească nu aveau pregătirea necesară şi de aceea apare problema antrenării unor specialişti străini. Sprijinul vine – după cum era şi firesc în noile condiţii – nu din Germania, Austria, Italia, cum s-a întâmplat la startul muzicii savante româneşti, ci din Ucraina şi Rusia.

Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească invită muzicieni din Republica Sovietică Socialistă Ucraineană şi Federaţia Rusă; aceştia devin, în 1937, membri ai Secţiei moldoveneşti a Uniunii Compozitorilor din Republica Sovietică Socialistă Ucraineană. La crearea unui prim repertoriu cult naţional (aici în acea accepţie eronată a noţiunii care s-a vehiculat în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească) conlucrează, aşadar, compozitori ruşi şi ucraineni, stabiliţi în republică (P. Bacinin, G. Gherşfeld, D. Gherşfeld, V. Poleakov, A. Kameneţki) sau aflaţi în afara hotarelor ei (V. Zolotariov, V. Kosenko, N. Vilinski, K. Dankevici, S. Orfeev, L. Gurov).

Din 1940, Basarabia îşi însuşeşte stilul şi metodele cultivării profesionalismului muzical, încercate în stânga Nistrului. Odată cu formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti ia fiinţă şi o nouă Uniune a Compozitorilor, întrunind componenţa vechii uniuni şi muzicieni basarabeni. Printre aceştia din urmă îi aflăm şi pe Ştefan Neaga şi Eugeniu Coca, personaje notorii ale componisticii dintre Prut şi Nistru.

Genurile pe care le valorifică intens pionierii muzicii sovietice moldoveneşti sunt cântecul de masă, deosebit de popular în anii primelor cincinale, prelucrarea corală a melodiilor folclorice, piesa orchestrală de proporţii mici. Având în vedere că creaţia orchestrală este indicatorul sensibil al maturităţii gândirii componistice,

precum și al eficienței travaliului cu substanța muzicală autohtonă, ne vom opri asupra ei ceva mai detaliat.

Majoritatea covârșitoare a lucrărilor orchestrale, scrise în deceniul trei și patru, poartă subtitlul de suită, poem, rapsodie, tablou, schiță. Nici în ceea ce privește „asortimentul" speciilor, nici în ceea ce ține de soluțiile arhitectonice, dramaturgice etc. compozitorii Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești nu au înregistrat vreun progres în raport cu realizările simfoniștilor români din secolul al XIX-lea. Este adevărat că sarcina lor era mult mai dificilă: dacă A. Flechtenmacher, G. Stephănescu, I. Mureșianu, E. Caudella încercau să pună de acord melosul național cu canoanele dezvoltărilor simfonice, încetățenite în muzica vest-europeană, atunci D. Gherșfeld, V. Poleakov, A. Kamenețki, N. Vilinski, L. Gurov aveau de „adus la un numitor comun" nu numai folclorul românesc (moldovenesc, în termenii din acea perioadă) și principiile academice occidentale, ci și anumite clișee de gândire și construcție, specifice simfonismului rus și ucrainean. O astfel de dispersare a efortului în vederea conjugării unor sisteme etnofone foarte diferite (sau de-a dreptul ireconciliabile), asociată pregătirii profesioniste mai mult sau mai puțin lacunare a autorilor de muzică, nu se putea solda cu opere de valoare.

Un exemplu în acest sens este Simfonia nr. 1 de Leonid Gurov, scrisă la 1938 și etichetată de muzicologii Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești ca „prima simfonie moldovenească". Materialul tematic al acestei lucrări este inspirat din folclorul moldovenesc (de fapt, românesc) și cel ucrainean (compozitorul apelează atât la conceperea melodiilor după prototip folcloric, cât și la citate), pe când imaginile prefigurate, organizarea dramaturgică și arhitectonică descind din simfonismul epic al lui A. Borodin, N. Rimski-Korsakov, A. Glazunov. Cu toată strădania autorului, Simfonia nr. 1 nu conține pagini memorabile sau cel puțin instructive nici din unghiul de vedere al genezei unui simfonism autohton, nici din unghiul de vedere al potențării virtuților simfonismului rus și ucrainean.

Căutând o formulă generalizatoare, am putea spune că precursorii muzicii Moldovei Sovietice, confruntați cu problema concilierii datului muzical local cu rigorile componisticii academice, merg pe calea rezistenței minime – sau reunesc melodiile folclorice în buchete pestrițe, decorative, sau, atenuând (într-un mod sau altul) specificitatea lor, le forțează să se încadreze într-un angrenaj stilistic străin.

Abordând creația lui Ștefan Neaga și Eugeniu Coca, ne vedem obligați să rectificăm afirmația despre suprimarea (de la 1940 și preț de câteva decenii de regim totalitar) oricăror legături cu tradiția muzicală cultă românească. Aceasta din urmă putea fi izgonită din programele de învățământ, repertoriul de concert, studiile muzicologice, nu însă și din mentalitatea creatorilor formați în mediul românesc. În categoria unor astfel de muzicieni se înscriu și Ștefan Neaga și Eugeniu Coca.

Deși cuprinde diverse domenii ale artei sunetelor, creația lui Ștefan Neaga se arată mai consistentă la capitolul „muzică instrumentală". În cuprinsul acesteia distingem două compoziții favorite (îndrăgite de ascultător și critica de specialitate) — „Fantezia moldovenească" pentru vioară, pian și orchestră de coarde (1941) și „Poemul Nistrului" (1943). Vom face câteva specificări vizând acest din urmă opus, dat fiind că el reprezintă, de fapt, prima (în istoria componisticii moldovenești din perioada sovietică) încercare izbutită de întocmire a unui discurs simfonic de largă respirație pornind de la melosul autohton. Fiind scris în timpul celui de al doilea

război mondial, „Poemul Nistrului” reia tematica Simfoniei nr. 7 de D. Şostakovici. Constructul sonor se clădeşte pe principiul confruntărilor antitetice, precum şi pe cel al transfigurării ideilor muzicale de bază în urma interacţiunii lor. Drama se consumă în limitele unei singure mişcări, ce se înscrie în parametrii formei allegro de sonată. Materialul melodic de resursă folclorică concentrat în introducere şi tema secundară este supus unui travaliu variaţional prin care, fără recursul la dezintegrarea tematică, se ajunge la transformările scontate. Astfel, „Poemul Nistrului” abandonează atât cadrul rapsodismului, cât şi pe cel al expresiei simfonice lirico-descriptive – zone relativ explorate de tânăra componistică a Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti – şi se aventurează în direcţia fructificării valenţelor simfonismului de esenţă dramatică, confruntativă.

În ceea ce priveşte raportarea la datul folcloric, creaţia lui Ştefan Neaga reeditează, la scară locală, cazul lui George Enescu. Pentru compozitorul basarabean, ca şi pentru patriarhul muzicii româneşti, folclorul naţional şi tradiţia vest-europeană sunt lumi sonore distincte ce urmează a fi interconectate. Analizând opera întemeietorului muzicii sovietice moldoveneşti, ne convingem de faptul că legităţile gândirii muzicale occidentale prezidează efortul creator şi, respectiv, dictează (sau cel puţin sugerează) modalitatea de antrenare a graiului şi etosului muzical românesc. Buna pregătire profesionistă (de notat că la Academia de Muzică din Bucureşti profesorul Dimitrie Cuclin – partizanul aşa-numitei orientări universaliste în componistica românească – îşi instruia discipolul în spiritul valorilor muzicale vest-europene), precum şi contactul nemijlocit cu creaţia tradiţională („stagiul” în taraful părintelui său, iar mai apoi în orchestra lui Grigoraş Dinicu) i-au permis lui Ştefan Neaga să împace cele două mentalităţi fără a le leza.

În creaţia lui Eugeniu Coca (care cuprinde şi ea un ambitus larg de genuri) evidenţiem câteva opusuri mai reprezentative, printre care şi „cărţile de vizită” ale compozitorului – „Simfonia de primăvară” (în fond, o fantezie pentru vioară şi orchestră, 1940) şi cântecul „Doina nouă”. Eşafodajul ambelor lucrări îl constituie melosul de factură explicit folclorică. E interesant că Eugeniu Coca găseşte o nouă formă de neutralizare a contradicţiilor, care apar, implicit, la impactul sistemelor etnofone divergente. Compozitorul minimalizează pe cât e posibil amestecul tradiţiei academice occidentale în proliferarea materialului melodic de sorginte autohtonă. Acea „Doină nouă” care s-a bucurat de o largă popularitate acum câteva decenii este, de fapt, un „mulaj” al prototipului folcloric (ne referim în observaţiile expuse aici doar la prima parte a cântecului, cea de a doua, hora, fiind un adaos artificial). Se purcede, deci, la o reproducere (nu fără o anumită spoială stilizantă) a melopeeii doinite în partida vocală; aceasta se aşterne pe fundalul unui acompaniament cu totul sumar, care nu stânjeneşte cu nimic desfăşurarea discursului monodic.

Acelaşi mimetism în abordarea folclorului îl vom afla şi în muzica instrumentală. Nu întâmplător substanţa „Simfoniei de primăvară” nu face faţă dezideratelor genului declarat în titlu; ea corespunde, mai degrabă, unei piese concertistice inspirate din practica interpretativă lăutărească. Astfel, partida solistică citează diferite procedee de execuţie la vioară, vehiculate în arta lăutarilor, printre care ornamentarea melodică specifică, inserţiile onomatopeice, iluziile timbrale etc.

Opţiunea pentru cele mai simple principii de organizare arhitectonică şi dramaturgică, reducerea şi chiar evitarea secţiunilor dezvoltătoare în lucrările lui

Eugeniu Coca sunt, după părerea unor muzicologi, reflexe ale stăpânirii precare a meșteșugului componistic. Aceleași simptome ar putea să pledeze în favoarea unei intuitiv aplicate tactici de protejare a datului muzical local care, exceptând „Poemul Nistrului", continua să opună rezistență ingerințelor componistice active. Dar, ceea ce e foarte probabil, ar putea avea suport ambele ipoteze.

Pentru Ștefan Neaga și Eugeniu Coca folclorul românesc nu mai echivalează cu o materie primă exotică, turnată în tipare de împrumut, ci e chiar graiul muzical natal, pus în situația de a-și însuși noțiunile și categoriile artei elevate. Aici, credem, e și răspunsul la întrebările: cum de aceștia au dibuit mijloace mai maleabile de adecvare a gândirii occidentale la exigențele melosului de rezonanță folclorică; cum de au știut să valorifice suficient de credibil latura afectivă a melosului în cauză. În ceea ce privește, însă, fructificarea ideatică, conceptuală a moștenirii sonore naționale, nici Ștefan Neaga, nici Eugeniu Coca nu au devansat prea mult cohorta compozitorilor din stânga Nistrului.

Dacă în plan strict muzical cele mai izbutite opere ale autorilor vizați distonează în contextul general, în plan tematic ele, dimpotrivă, armonizează cu acesta. Confruntarea trecutului vitreg al poporului cu prezentul lui luminos – iată motivul-pivot al întregii componistici basarabene (inclusiv al creației lui Ștefan Neaga și Eugeniu Coca) din anii '40–,50. În unele opusuri este eliminată și această unică antiteză admisă (trecutul – prezentul) pentru a rămâne doar jubilarea și glorificarea realităților socialiste. Fabula insipidă, gândirea șablonardă și patosul agitatoric afectează nu numai lidurile, oratoriile și cantatele, adică genurile muzicii cu text, ci și muzica instrumentală, în special muzica simfonică, care rămâne în continuare piatra de încercare a autenticității etnofoniei culte.

Ajunși la momentul formulării unor judecăți concluzive, constatăm că, aidoma componisticii din alte republici ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, componistica basarabeană din perioada 1940–1956 a ascultat de imperativul „dezvoltării accelerate"; în termeni comprimați ea a traversat toate fazele evoluției – de la starea embrionară la primele semne ale maturității. Acest proces a fost susținut de efortul mai multor muzicieni onești și entuziaști ale căror tatonări, chiar dacă nu s-au încununat cu performanțe, au avut, cel puțin, o valoare instructivă.

Cu toate acestea e limpede că așa-zisa „muzică sovietică moldovenească" e un specimen născut și crescut artificial, fără genealogie și mediu firesc de existență. Potențialul vital, pe care acest specimen l-a avut, a alimentat creația muzicală contemporană a spațiului dintre Prut și Nistru. Componistica basarabeană din ultimele decenii – un fenomen compozit, neunitar – a reușit, prin realizări aparte, să spargă, în sfârșit, crusta regionalismului, să stabilească legături de adâncime cu datul sonor autohton, să se integreze firesc în spiritualitatea românească.

Bibliografie

Axionov 1987: V. Axionov, *Moldavskaia simfonia. Istoriceskaia evoluția, raznovidnosti janra*, Chișinău, Editura Știința.

Boldur 1940: A. Boldur, Muzica in Basarabia, extras din vol. *Muzica rornânească de azi*, București, Institutul de Arte Grafice Marvan S.A.R. București.

Brâncuși 1969: P. Brâncuși, *Istoria muzicii românești*. Compendiu. București, Editura Muzicală.

Firca 1974: C. L. Firca, *Directii in muzica românească*. 1900-1930, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
Kletinici 1984: E. Kletinici, *Ocerki o sovietskih moldavskih compozitorah*, Chisinău, Editura Literatura artistică.
Păcuraru 1993: I.Păcuraru, *Aspecte ale culturii muzicale a Moldovei din stânga Prutului in anii interbelici*, in *Arta 1993*. Studii, cercetări şi documente, Chişinău, Tipografia Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

The Distorsions of the Development of Bessarabian Componistics in the 5th and 6th Decades of the Previous Centuries

In this work, the author recreates the image of the Bessarabian componistics in the first 15-20 years after the addition of this territory to the Soviet State. It is shown that before 1940 the musical transprutic process was in a bipolar gravitational field, with its main elements in the Eastern musical culture and in the new scholar Romanian creation. After 1940 the situation changes. The official ideology asserts that the whole Roumanian musical culture that has been before, doesn't belong to us, but to another ethnicity. Also, the aproaches to this musical culture had been limited. However, The Sovietic Moldova faces the necessity of building its own musical professionalism, beginning from the lowest level. Because of the lack of professionals, Moldova needs to attract foreign specialists. The support cames, as it was expected, not from Germany, Austria, Italy (as it was in the case of scholar music), but from Ukraine and Russia.

The author analyses the effort of the pioneers of the Moldavian sovietical music (among them are: L.Gurov, St.Neaga, E.Coca), their themathic preferences, the gendres that they work in. It is emphasized the way on wich this musicians were related to the local musical costumes, especially the modalities (not always appropriate) of bringing together the traditional local melodies and the academic componistics.

Chişinău, Republica Moldova

Comunicare interculturală în Torino. Sprijinirea comunității românești pentru o comunicare efectivă

Filippo LAURENTI

În țările europene, fenomenul emigrării se prezintă caracterizat de o stabilizare progresivă a prezenței emigranților, iar dezbaterea în domeniul politic – social se orientează asupra conceptului de *înrădăcinare*.

În paralel, asistăm la depășirea conceptului de stat-națiune, dată fiind coexistența grupurilor și culturilor diferite pe teritoriul aceluiași stat.

Fenomenele sociale, pornind de la structurile administrative și instituții și mergând până la relațiile interpersonale, sunt implicate într-o confruntare continuă cu prezența pe zi ce trece mai semnificativă a diversității *posibilităților culturale* privite din perspectiva observatorului.

În acest context, fenomenul emigrației lansează o provocare importantă unei societăți care, în timp, s-a transformat într-o destinație a imigrației: întâlnirea cu străinii, persoane care au în spate un bagaj cultural important, este întotdeauna un moment al confruntării pentru care este bine să fim pregătiți, astfel încât această întâlnire să se vădească a fi o ocazie de îmbogățire reciprocă, orientată spre o *comunicare interculturală* realizată prin dialog efectiv.

Patrimoniul cultural cuprinde ansamblul valorilor, normelor, ideologiilor, simbolurilor și miturilor care iau parte la definirea identității unei persoane sociale, a unui grup și a unei întregi societăți și este vehiculat la nivel social de procese de comunicare: *primare* (achiziția normelor și valorilor în cadrul nucleului familial) și *secundare* (prin achiziția rolului social funcțional al persoanei, mai cu seamă prin intrarea în activitatea profesională).

Cultura este așadar un univers de semnificate și de practici împărtășite, fiind profund legată de identitatea persoanelor și grupurilor sociale aflate în continuă mișcare în procesul de transmisie – garanție a permanenței proprii și a legităților propriei schimbări: legătura de nedespărțit dintre cultură și comunicare este un element fundamental care ia parte în orice proces social, prin schimbul reciproc continuu de semnificate vehiculate, care pot fi mai mult sau mai puțin *înțelese* și *asumate*.

Din punctul de vedere al clasificărilor, procesele de comunicare se pot articula fie în procese de schimb interpersonal *in presentia* (între persoane care sunt prezente simultan în spațiu și timp), fie în procese de *schimb interpersonal mediat* (interacțiunea prin dialog a persoane prin intermediul unui mijloc tehnic de transmisie: conversația telefonică), cât și în procese de *comunicare în masă* (între un

subiect emitent şi un ansamblu nedefinit de potenţiali destinatari, prin intermediul unui mijloc tehnic de transmisie: transmisia televizată şi, mai nou, noile mijloace media în Internet).

Comunicarea interpersonală are loc cu ajutorul unui cod comun care constituie *limbajul*: un ansamblu de semne care obiectualizează gândul subiectiv, dând formă expresivităţii umane *verbale*.

O altă formă a expresivităţii umane este *comunicarea non-verbală*, prin intermediul căreia sunt comunicate preponderent emoţiile şi senzaţiile (gestica, postura corporală, expresia feţei, tonul vocii, pauzele în vorbire, momentele de linişte).

Mai mult, o distincţie clasică privitoare la comunicare contrapune oralităţii *forma scrisă*; dacă apariţia limbajului este contemporană cu apariţia omului pe pământ, primele urme de scriere datează de doar aproximativ 6.000 de ani, în timp ce alfabetul propriu-zis se naşte către 1500 a.C. în zona dintre Liban şi Palestina.

Tehnologiile comunicării sunt un patrimoniu al omenirii care a existat dintotdeauna, car care s-a definit pe parcurs şi s-a îmbogăţit progresiv: după apariţia *limbajului* şi a *scrisului* a fost nevoie să aşteptăm până la sfârşitul secolului al XV-lea pentru ca să ia naştere *tiparul*, şi apoi până la mijlocul celui de-al XIX-lea pentru *telegraf* şi *fotografie*. La sfârşitul aceluiaşi secol omenirea a asistat la apariţia *telefonului* şi a *cinematografului*, iar în primii ani ai secolului XX s-a născut *radioul*, la mijlocului lui *televiziunea* şi *calculatorul*. Sfârşitul secolului trecut a văzut apariţia *faxului*, a *computerului personal*, a *reţelelor informatice*, a *jocurilor video* şi a experimentat *primele tehnologii interactive* şi *realitatea virtuală*.

În faţa complexităţii şi diversităţii proceselor de comunicare este util să ne întrebăm ce anume semnifică să comunici în zilele noastre, într-un context care capătă progresiv, în virtutea fluxurilor emigraţioniste tot mai puternice şi a globalizării, conotaţii interculturale.
Diversitatea culturală este în acest sens un nod de căpătâi: pentru ca comunicarea interculturală să se poată desfăşura în mod avantajos şi să se bazeze pe schimbul efectiv şi îmbogăţirea reciprocă, este necesar ca ea să aibă loc în condiţii de punere intensă în valoare.

Din această perspectivă, teritoriul piemontez reprezintă un mozaic de populaţii şi comunităţi aflate în curs de schimbare şi de dezvoltare rapide. Fiind dintotdeauna caracterizat de migraţionism (pe vremuri înspre exterior, iar în zilele noastre ca punct de sosire), astăzi Piemontul şi mai cu seamă oraşul Torino sunt caracterizate de cosmopolitism, acesta prezentându-se ca o comunitate eterogenă, orientată spre internaţionalizarea, deopotrivă importantă pe cât necesară, a economiei şi cunoaşterii.

Dintre multele fluxuri de emigraţie care au ca punct de sosire zona Torino şi împrejurimile acestuia, cele provenind din România sunt cele mai semnificative, reprezentând 34,09% din totalul etniilor prezente pe teritoriul Provinciei Torino. Sporul constant al populaţiei româneşti la Torino (atestată în jurul cifrei de 25.000 persoane la sfârşitul anului 2007) îşi aduce contribuţia la compoziţia unui mozaic de

persoane şi culturi bine definit şi duce, în acelaşi timp, la diferenţierea, mai marea eterogenitate şi complexitate a comunităţii.

Datele demografice şi sociologice mai recente indică drept elemente caracteristice pentru populaţia românească vârsta tânără (40% sub pragul de 35 de ani), şcolarizare mediu-înaltă (56% titulari de diplome sau licenţiaţi) şi o situaţie a ocupării câmpurilor profesionale concentrată cu precădere în domeniul construcţiilor (73% din firmele româneşti activând în acest sector).

Creşterea populaţiei româneşti la Torino a asistat, printre altele, la apariţia unei reţele asociative constituite din filiere neoficiale şi locuri de întâlnire şi de dialog ale societăţii civile. Doar pe teritoriul oraşului Torino sunt prezente cam 14 asociaţii italo-române care se ocupă cu diferite titluri de promovarea socială şi culturală, contribuie la înlesnirea integrării cetăţenilor români şi desfăşoară rolul de furnizor de informaţii şi de asistenţă pentru comunitatea locului. Apariţia ziare (mai întâi *Noua Comunitate* şi apoi *Obiectiv*) şi organizarea de numeroase evenimente publice dedicate sau organizate de comunitatea românească sunt doar câteva probe ale unei vitalităţi mereu sporinde. Implicarea acestei realităţi în proiectarea şi/sau realizarea unor iniţiative se vădeşte în mod natural un element fundamental în înţelegerea şi gestionarea eficientă a dinamicilor care se dezvoltă între diferitele straturi ale populaţiei româneşti şi între români şi societatea torineză în ansamblul ei. Formele şi modalităţile în care lumea asociaţiilor româneşti îşi construieşte identitatea proprie, în care se dezvoltă şi se confruntă cu locul în care se află necesită însă, în stadiul actual, un sprijin pentru achiziţia competenţelor şi cunoştinţelor şi deopotrivă pentru crearea reţelelor şi dialogul atât cu instituţiile, cât şi cu comunitatea. Prezenţa semnificativă şi relativ recentă a unei comunităţi române pe teritoriul oraşului determină nevoia găsirii modalităţilor eficiente de a prezenta celeilalte părţi a populaţiei torineze pe românii torinezi. Este necesar, în această privinţă, să se îndrume şi asiste într-un parcurs de formare pe teme legate de comunicare pe aceia din cadrul comunităţii care pot co-proiecta la persoana întâi mesajele pe care trebuie să le prezinte într-un mod bogat, egal şi eficient celorlalţi cetăţeni ai oraşului Torino. Acesta este obiectivul pe care şi-l propune proiectul „*Conosci il tuo vicino*" (Cunoaşte-ţi aproapele), gândit de asociaţia «Laboratorio Creativo».

După cum s-a mai arătat deja pe larg, schimbul intercultural presupune dizolvarea progresivă a graniţelor culturale, deopotrivă cu un dialog care să recunoască şi să dea drept la cuvânt diversităţii înţelese în ansamblul ei, oferind astfel tuturor părţilor implicate posibilităţi egale de participare activă la comunicare. În acest sens, proiectul „Cunoaşte-ţi aproapele" lucrează pentru constituirea unei reţele neoficiale şi temporare a asociaţiilor române din Torino, care să fie îndrumate şi asistate pe durata unui parcurs formativ şi de cercetare care va trebui să ducă la realizarea unui **dicţionar torinez Italian – Român**. Acest dicţionar, realizat împreună cu asociaţiile româneşti, îşi propune să demonstreze pe de-o parte comunitatea românească torineză celeilalte părţi ale corpului civil (secţiunea Română – Italiană a dicţionarului: termeni româneşti, explicaţi în italiană); şi e cealaltă o serie de servicii (sociale, culturale etc.) şi oportunităţi de cetăţenie activă care pot fi fructificate la Torino de către comunitatea română (secţiunea Italiană –

Italiană a dicționarului: termeni în italiană, explicați în română), dare necunoscute acesteia.

Toate acestea au scopul precis de a asista asociațiile românești implicate într-un parcurs de formare pe teme legate de comunicare, de a favoriza dialogul și cunoașterea între comunitatea românească și cetățenii torinezi în ansamblul lor, prezentându-i pe cei dintâi celor din urmă prin mijlocirea secțiunii Română-Italiană ale dicționarului. Proiectul mai urmărește și să ofere comunității românești un instrument care să ușureze utilizarea serviciilor și a oportunităților pe care le oferă orașul (secțiunea Italiană-Română), să furnizeze instrumentele cunoașterii organelor publice care se ocupă de procesul de imigrație, prin intermediul datelor recoltate împreună cu asociațiile românești de la propria comunitate orășenească.

O cercetare asupra dinamicilor legate de practicile de socializare ale imigratului român, care își au originea în nevoia de a satisface nevoi diferite și corespunzătoare timpului de ședere în țara gazdă, permite valorificarea tuturor acelor experiențe culturale noi care sunt în curs de a se dezvolta și înrădăcina pe teritoriul Torinului. Dacă orașul este pe de-o parte locul în care spațiul și relațiile construiesc reprezentări ale identității, el este în același timp și contextul cel mai amplu în care se mișcă aceste formei noi de agregare socială și de participare activă. Cercetarea acestora nu doar în mod cognitiv, ci și proiectual, adică prin activarea unui parcurs de formare / informare, semnifică așadar parcurgerea și traversarea acelor spații ale orașului care reprezintă în maniera cea mai intactă punctele cheie ale socialității. Astfel, proiectul contribuie la transformarea acestor spații în spații ale pluralismului, împărtășite în mod pașnic și împărțite de diferite grupuri etnice și culturale, suma tuturor acestor grupuri de identitatea dând imaginea de ansamblu a Torinului la începutul acestui mileniu al doilea.

Bibliografie

Aglietti, Alfredo, Padovan, Dario (a cura di), *Metamorfosi del razzismo*, Milano, Franco Angeli, 2005.

Altan, Francesco Tullio, Forni, Elisabetta, *La prospettiva del ranocchio - Lo sguardo dei bambini sul mondo adulto*, Torino, Bollati Boringhieri, 2005.

Besemer, Christoph, *Gestione dei conflitti e mediazione*, Torino, Ega Editore, 1999.

Caritas e Migrantes, *Immigrazione - Dossier Statistico 2006*, Roma, Centro Studi e Ricerche IDOS, 2005.

Chini, Marina (a cura di), *Plurilinguismo e immigrazione in Italia - Un'indagine sociolinguistica*, Milano, Franco Angeli, 2004.

Di Maria, Franco, Lo Coco, Alida, *Psicologia della solidarietà - Condividere nelle società multiculturali*, Franco Angeli Editore Milano, 2002.

Franceschetti, Laura, *Regolare l'immigrazione - Il management dei flussi per lavoro in Europa*, Milano, Franco Angeli, 2004.

Galtung, Johan, *I diritti umani in un'altra chiave*, Milano, Esperia Edizioni, 1997.

La Cecla, Franco, *Mente Locale - Per una antropologia dell'abitare*, Milano, Eleuthera, 1993.

Nelken, David (a cura di), *L'integrazione subita - Immigrazioni, trasformazioni, mutamenti sociali*, Milano, Franco Angeli, 2005.

Osservatorio Socioeconomico Torinese, *Lontano da dove?*, Torino, Città di Torino Ufficio Statistica, 2005.
Pace e globalizzazione - Percorsi di riflessione, Bologna, Editrice Missionaria Italiana, 2003.
Papa, Elena (a cura di), *Intercultura e Formazione*, Lugano, Il Segnalibro, 2004.
Provincia di Torino, *Osservatorio Interistituzionale sugli Stranieri in Provincia di Torino - Rapporto 2006*, Torino, Città di Torino Ufficio Statistica, 2004.
Quadrio, A., Fasulo A., Magrin M.E. (a cura di), *Identità e cambiamento*, Milano, Franco Angeli, 2005.
Reg. Piemonte Assess Politiche Sociali, *Vivere in Piemonte - Guida ai servizi per i cittadini stranieri*, Torino, Regione Piemonte, 2004.
Sacchi, Paola, Viazzo, P.P. (a cura di), *Più di un Sud - Studi antropologici sull'immigrazione a Torino*, Milano, Franco Angeli, 2003
Tosi, Arturo, *Dalla madrelingua*, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1995.
Troia, Alberto, *La ricerca sociale quali-quantitativa*, Milano, Franco Angeli, 2005.
Zozzini, Giovanni, *Le migrazioni di ieri e di oggi - Una storia comparata*, Paravia / Bruno Mondadori, 2005.

Comunicazione interculturale a Torino – facilitare il percorso della comunità romena torinese verso una comunicazione efficace

L'autore presenta le premesse socio-culturali (forte presenza di immigrati romeni, necessità di iniziative mirate) e il quadro di sviluppo del progetto «Conosci il tuo vicino», promosso sul territorio dall'Associazione torinese «Laboratorio Creativo».

Tale progetto lavora per costituire una rete informale e temporanea di associazioni romene torinesi da accompagnare in un percorso di formazione e ricerca che conduca alla realizzazione di un "dizionario torinese Italiano-Romeno". Questo dizionario, realizzato assieme alle associazioni romene, si propone di mostrare da un lato la comunità romena torinese alla restante parte della cittadinanza (sezione Romeno-Italiano del dizionario: termini in romeno, spiegazione in italiano); dall'altro una serie di servizi (sociali, culturali ecc.) e di opportunità di cittadinanza attiva che sono potenzialmente fruibili a Torino da parte della comunità romena (sezione Italiano-Romeno del dizionario: termini in italiano, spiegazione in romeno) ma da queste non conosciute.

Questo nell'intento preciso di accompagnare in un percorso formativo sui temi legati alla comunicazione le associazioni romene coinvolte; favorire il dialogo e la conoscenza tra la comunità romena e i cittadini torinesi nel loro complesso, presentando i primi ai secondi per mezzo della sezione Romeno-Italiano del dizionario; offrire alla comunità romena uno strumento che agevoli l'uso dei servizi e delle opportunità che la città propone (sezione Romeno-Italiano del dizionario); fornire degli strumenti conoscitivi agli enti pubblici preposti alla gestione del processo migratorio, attraverso gli elementi raccolti assieme alle associazioni romene sulla loro comunità cittadina.

Un'indagine intorno alle dinamiche legate alle pratiche di socializzazione del migrante romeno, derivanti dalla necessità di soddisfare bisogni differenti e connesse con il tempo di permanenza nel paese ospite, permette di poter capitalizzare tutte quelle esperienze culturali nuove che si stanno radicando e sviluppando sul territorio cittadino. Se la città è da un lato il luogo in cui spazio e relazioni costruiscono rappresentazioni identitarie, al tempo stesso è il contesto più ampio in cui si muovono queste nuove forme di aggregazione sociale e partecipazione attiva.

Indagarle non solo in modo conoscitivo ma anche progettuale, attivando cioè un percorso di formazione/informazione, significa quindi percorrere ed attraversare quegli spazi

della città che più rappresentano i luoghi cardine di socialità: dall'associazionismo alle chiese, dai parchi pubblici fino alla casa. E in questo modo contribuire a rendere questi spazi degli spazi plurali, vissuti in maniera pacifica e condivisa da diversi gruppi etnici e culturali, risultando dalla somma di tutti questi gruppi l'identità complessiva della città di Torino all'inizio del secondo millennio.

Torino, Italia

Distorsionări în cultura contemporană ca răsfrângere (sau ca oglindire) a unor procese similare în cultura elenismului (sec. III-I î.e.n.) și cea a Imperiului Roman târziu (sec. II-III e.n.)

Sergii LUCHKANYN

„Historia est vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae"
(Marcus Tullius Cicero)

Când se vorbește despre contemporaneitate, despre începutul mileniului al III-lea, despre particularitățile lui istorico-politice și artistice, politicienii, politologii, criticii literari, specialiștii în domeniul artei folosesc, cel mai des, următoarele noțiuni: extinderea de oicumena, intensificarea procesului de amalgamare a populației (noi cu toții suntem europeni) care duce la cosmopolitismul concepției despre lume, când omul nu se simte ca cetățean al țării sale de baștină, ci i se pare că este un locuitor în societatea extinsă a statelor (ca exemplu clasic apare Uniunea Europeană contemporană), accentuarea contrastelor între bogăția excesivă și sărăcie. În relațiile umane, conceptul colectivului social și-a pierdut valoarea supremă, ceea ce a pricinuit răspândirea rapidă a individualismului, ce se percepe ca regula conduitei îndeobște admisă. Omul contemporan se închide destul de des în lumea emoțiilor interioare care deseori primesc forma intim-erotică până la vulgaritate. În lumea de astăzi s-a răspândit fatalismul, credința în fortuna oarbă, prilej pentru proliferarea ideilor mistice, a astrologiei, în dauna științei, ca posibilitate fantezistă de eliberare a oamenilor de actualitatea copleșitoare. Se știe bine că astăzi, de multe ori, sunt deificate noțiuni ca Fortuna, Binefacerea, Sănătatea, Norocul, Mândria care au pătruns adânc în închipuirile orientale filozofico-religioase, e destul să ne amintim în acest context horoscoapele chineze, medicina populară, meditația, sistemele sportive orientale. Toate aceste trăsături sus-menționate nu sunt numai ca o falie politico-culturală a istoriei omenirii în epoca contemporană globalizată a tehnologiilor înalte și a dezumanizării relațiilor interumane (*mai presus de toate – socoteala; timpul – banii; cu banii se poate totul; să te îmbogătești sau să mori, îmbogătindu-te* etc.), dar apar și ca repere caracteristice ale elenismului (323-sec. I î.e.n.), când civilizația greacă a înregistrat transformări extrem de profunde, mari distorsionări în comparație cu epoca clasică, care pot fi recunoscute pe un spațiu vast, din sudul Franței și al Crimeii, până la hotarele Indiei, spațiu care aparținuse imperiului lui Alexandru cel Mare.

Actualitatea civilizației antice este inepuizabilă și astăzi, s-ar putea spune că în lumea actuală nu se poate întâmpla ceva nou, ce nu să se fi întâmplat în Antichitate. Termenul *elenism* a fost introdus de istoricul german J.G. Droysen (1808-1884), care a scris vasta lucrare în 3 volume *Istoria elenismului* (1833-1843). Până atunci, dar și în cercetări ulterioare, perioada elenistă a fost foarte puțin

studiată, fiind umbrită de glorioasa epocă clasică (sec. V-IV î.e.n.) cu monumentele sale strălucitoare ale arhitecturii (Parthenon, Erechteion, Propilee şi templul Atenei Nike), ale sculpturii (operele lui Fidias sunt capodopere ale artei clasice, ca şi *Discobolul* de Miron, operele dăltuite de Scopas, de Praxiteles, de Lisip, ori de Polictet), dar mai ales ale literaturii. În perioada elenistă, în conştiinţa umană s-a creat atitudinea mai complicată faţă de realitate, care părea adesea ca o forţă ostilă omului. Moartea lui Alexandru cel Mare a determinat crâncenele dispute dintre diadohii, succesorii acestuia la conducerea provinciilor Imperiului Macedonean, care au avut loc în tot decursul elenismului dintre trei mari state moştenitoare ale Imperiului Macedonean: Egiptul condus de dinastia Lagizilor (a celui dintâi Ptolemeu), Siria Seleucizilor şi Grecia (inclusiv Macedonia) Antigonozilor. Viaţa furtunoasă, plină de primejdii şi de războaie (să comparăm cu actele contemporane ale terorismului internaţional, ale conflictelor locale crâncene, uneori „îngheţate", catastrofele naturale şi tehnologice) inducea ideea că omul nu se poate opune în faţa loviturilor destinului, predominând concepţia tragică despre lume, fatalismul, şi tendinţa retragerii în sfera emoţiilor intime. Figurile elenistice poartă în ele înalta încordare şi patetismul pasionat, ca, de exemplu, statuia lui *Nike din Samothrace* (descoperită în 1863, o adevărată capodoperă elenistică, astăzi putând fi văzută la Muzeul Luvru), un celebru grup statuar *Laocoon* de Agessandru, Polydor şi Afanodor, *friza Altarului lui Zeus din Pergam*, unde este reprezentat războiul dintre zeii luminii şi ai Olimpului cu Giganţii. Cât de mult se apropie expresivitatea acestor sculpturi de dinamismul vieţii contemporane, de dramatismul ei! La sfârşitul perioadei eleniste patetismul sculpturii eleniste degenerează într-o pasiune excesivă către subiecte oribile şi către fandoseală: autorii lui *Laocoon* se străduiesc să transmită cât mai expresiv chinurile morţii dureroase a sacerdotului bătrân şi a fiilor lui. Acest grup exprimă patetic durerea fizică prin modul în care muşchii torsului şi ai braţelor se încordează în lupta cu şerpii, prin suferinţa de pe chipurile preotului din Troia şi ale copiilor săi. Surprinderea acestei mişcări frenetice constituie spiritul epocii elenistice care admiră astfel de opere violente ce ţintesc impresionarea privitorului. Aş vrea să fac paralele cu cinematograful contemporan şi cu televiziunea, pline de filme lipsite de valoare artistică ce vor să surprindă groaza, suferinţa oamenilor în momentul desfăşurării catastrofelor etc. Liberalizarea (mai bine să spun permisivitatea) şi războiul fără milă pe care-l duc posturile de televiziune pentru a obţine cât mai multă publicitate au ca efect proliferarea până la limite inacceptabile a prostului gust, a violenţei, a limbajului vulgar, a pornografiei. Inocularea prostului gust, a violenţei, a limbajului vulgar, a pornografiei a constituit un ingredient important al vieţii romane din secolul al III-lea e.n. (aşa numitul „elenism roman târziu"). „Roma a cunoscut mulţi împăraţi consideraţi «dementi» de către contemporani, dar parcă nici unul nu i-a şocat mai mult decât Heliogabal (218-222), – scrie istoricul Ştefan Vasiliţă. Comparat deseori de autorii antici cu Caius Caligula, Nero sau Domitianus, Heliogabal a primit toate epitele negative posibile, devenind, treptat, un simbol al viciului şi al desfrâului... Prea oriental în obiceiuri, Heliogabal a şocat un imperiu întreg" [Ştefan Vasiliţă 2008: 47]. Se ştie că arta elenistică a influenţat profund istoria artei moderne, căci operele create şi descoperite în sec. al XIX-lea (numai *Laocoon* a fost găsit în epoca Renaşterii) au fost şi sunt considerate modele academice pentru studiile artistice.

Un rol extrem de important în elenism, în Roma antică în decadenţă, precum şi în contemporaneitate, îl au distracţiile. Cunoscuta sintagmă a lui Juvenal *panem et circenses* (*pâine şi jocuri*) reproşează populaţiei romane libere că nu mai are altă ambiţie decât a se hrăni şi a se distra. Jocurile în cinstea inaugurării Colosseum-ului (anul 80 e.n.) au ţinut 100 de zile, prilej cu care au fost ucise 5000 de animale sălbatice. Lozinca „distrează-te" e foarte la modă şi acum, în civilizaţia de consum, numită, adesea, „cultura Coca-Cola", pentru „toate gusturile şi buzunarele". Ce diferenţă există între „luptele fără reguli" contemporane şi luptele de gladiatori din Roma antică? Nici o diferenţă!

În lumea elenistică dominau contrastele: populaţia din Egipt şi Asia trăia în opulenţă, pe când în Grecia continentală şi mai cu seamă în Atena sărăcia devenise normalitate. Orgoliul atenian, susţinut în epoca anterioară de strălucirea Acropolei, a dispărut pentru totdeauna. Decăderea polisurilor cu tradiţiile lor vechi ale subordonării individului la nevoile colectivităţii a dus la dezvoltarea individualismului. Oamenii rupţi de polisul lor natal n-au mai putut să spere la susţinerea compatrioţilor, au fost obligaţi să se bazeze pe propriile puteri şi pe spiritul lor întreprinzător. Nesiguranţa în viitor a determinat extinderea largă a fatalismului, care şi-a găsit oglindirea în sistemele filosofice din perioada elenistă şi din Roma antică: epicureismul (Epicur, Titus Lucretius Carus), stoicismul (Zenon, Crisip, Seneca, Epictet), scepticismul (Piron, Timon, Sextus Empiricus). Contrastele sociale predomină şi în contemporaneitate, mai ales între bogăţia „baronilor locali", „oligarhii" (*homines novi*) şi mizeria vieţii muncitorilor de rând, a minerilor etc. Tot mai acute devin problemele securităţii energetice, ale ecologiei, ale dezvoltării inegale a ţărilor ş.a.m.d. Individualismul şi concurenţa sunt, în principiu, bazele fundamentale ale economiei de piaţă, care nu numai că distruge relaţiile amicale (*homo homini lupus est*), dar şi stimulează efortul, munca, seriozitatea, buna organizare, talentul, preocuparea pentru înnoire, căutarea perfecţiunii. Şi în elenism, şi în contemporaneitate se construieşte mult din iniţiativa privată (în Grecia clasică, în lumea socialistă construcţiile au fost dirijate de stat), se poate spune că lozinca „să te construieşti" a intrat în uz, se produce marfă de masă pe scară largă.

Foarte multe paralelisme se ivesc între elenism şi contemporaneitate în domeniul literar şi artistic. Ştim cu toţii că în Grecia clasică teatrul a fost o şcoală grandioasă publică pentru educaţia cetăţenilor, a îndeplinit multe sarcini obşteşti, a preamărit faptele glorioase (tragediile *Prometeu înlănţuit* şi *Orestia* de Eschil, *părintele tragediei*, cel mai mare tragedian grec, *Oedip Rege* şi *Antigona* de Sofocle); totodată, au fost ridiculizate neajunsurile societăţii greceşti: o adevărată frescă a acesteia au reprezentat-o comediile lui Aristofan *Norii*, *Viespile*, *Păsările*, *Lisistrata*. În perioada elenistă, ca şi în Imperiul Roman târziu (sec. II-III e.n.) tragediile şi comediile vechi greceşti şi latine au fost înlocuite cu pantomima grosolană, plină de scene necuviincioase şi de aluzii erotice. Lipsa crescândă de principii ideologice a societăţii eleniste din perioada de decădere a intensificat pătrunderea mimului primitiv în locul pieselor serioase. În perioada elenistă are loc o mare schimbare a mentalităţii, deoarece în epoca precedentă arta era necesară pentru a da strălucire doar cetăţilor, templelor şi politicienilor. Dacă în Grecia clasică poeţii au fost consideraţi ca fiind solii zeilor, în perioada elenistă ei au pierdut „divinitatea", devenind, în cel mai bun caz, lefegiii cârmuitorilor, ca, de

exemplu, poeţii din Alexandria (Callimachus, Apollonius Rhodius, Theocrit) din *Mouseion* (spaţiul destinat muzelor antice), care a devenit unul dintre primele muzee, institutul pentru filosofie şi cercetare de pe lângă Biblioteca din Alexandria, înfiinţat de diadohul Ptolemeu I Soter (323-283 î.e.n.), primul conducătur elen al Egiptului, în jurul anului 280 î.e.n. Ne amintim că în perioada „socialistă", în URSS şi în România, mai ales în „obsedantul deceniu", scriitorul, dacă accepta curentul realismului socialist, mai mult sau mai puţin tacit cenzura şi autocenzura, dacă scria în spirit aspru (Mihail Sadoveanu în anii '50, în *Mitrea Cocor* despre „binefacerile" colectivizării agriculturii, Tudor Arghezi în *Cântarea Omului*, Mihai Beniuc, Maria Banuş, Victor Tulbure, Eugen Jebeleanu, uneori şi Marin Preda în nuvela *Ana Roşculeţ*, Camil Petrescu în trilogia *Un om între oameni* etc.) era considerat ca un erou al naţiunii, jubileiele lui Sadoveanu în 1955 şi în 1960, ca şi datele rotunde ale lui Arghezi în 1960 şi în 1965 au fost sărbătorite ca evenimente faimoase din viaţa statului socialist. „În anii comunismului, Uniunea [Scriitorilor din România] a fost concepută ca un mecanism de supraveghere a scriitorilor, dar şi ca unul de legitimare oficială a acestei profesii: nu erai considerat scriitor dacă nu erai membru" [Prelipceanu 2008: 1-2]. Acum scriitorii sunt mulţi, dar sunt puţini cititori, teatrul s-a schimbat, „citirea nouă" a clasicilor se umple cu un „conţinut nou", plin de nevroze, bâlci, aluzii sexuale etc. În epoca alexandrină „comedia nouă" ilustrată de Menandru (342-292 î.e.n.), îşi va restrânge atenţia asupra cazurilor vieţii familiale şi personale; în felul acesta, comedia va înceta de a mai fi o forţă politică şi o şcoală de educaţie cetăţenească. Ca şi acum, în momentul de faţă, cartea erotică şi cea de aventuri şi de spionaj care constituie un fel de sub-literatură sunt preferatele publicului larg, preferinţă stimulată şi de multe edituri care s-au condus în alegerea titlurilor publicate după criterii exclusiv comerciale. Deci, şi în perioada elenistă şi în contemporaneitate cultura adevărată este lipsită de idealuri spirituale şi de principii morale.

La fel, conceptul de dragoste din epoca elenistă se aseamănă cu cel din ziua de azi. Erosul ca unul dintre principalii factori ai existenţei umane, garanţia nemuririi omenirii, a fost abstractizat de grecii antici, în primul rând de Platon, într-un „motor" ideal al existenţei umane şi în ţinta dorinţelor sale pământeşti. Platon a vorbit despre dragostea terestră (Afrodita pământească) şi de iubirea celestă, spirituală. Unul dintre subiectele artistice preferate în perioada elenistă este femeia, predilecţie oglindită printr-o bogată serie de Afrodite. Dacă în epoca lui Pericle (444-429 î.e.n.) cenzura nu tolera reprezentările nude pentru femei, în elenism gusturile şi pudorile ateniene dispar şi se doreşte ca reprezentările Afroditei, zeiţa frumuseţii şi a iubirii, să exprime senzualitate şi voluptate. În această atmosferă apare *Venus din Milo*, statuia unui sculptor elen rămas anonim. Înfloreşte egoismul, în Imperiul Roman târziu legăturile familiale îşi pierd intensitatea, amoralismul devine norma specifică a conduitei. Scrisul neiertător al lui Marţial şi al lui Iuvenal demască societatea imorală şi robită banului, dar parcă în ultimii ani în cultura postsocialistă dictatura subvenţiei de stat n-a fost înlocuită de dictatura banului? Totul se cumpăra deja în Roma Antică târzie, iată o cunoscută epigramă a lui Marţial (în româneşte de P. Stati): „Ce dinţi negri are Thais; albi de nea, Lecania: / Una pe ai săi şi-i are; alta, cumpăraţi cândva... [*Antologia poeziei latine* 1973: 228]. Şi înaintea acestei epoci, în timpul războaielor civile, Roma a fost supranumită de

Iugurtha (154-105 î.e.n.) un oraş venal: „Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit! (Oraş venal [Roma] şi copt pentru pieire, dacă şi-ar găsi un cumpărător!) (Salustiu, *Bellum Iugurthinum*, XXXV, 10). Despre dragoste şi destrămarea ei în societatea contemporană se vorbeşte profund ştiinţific în studiul *The Art of Loving* (*Arta de a iubi*, 1956) al psihanalistului şi al scriitorului Erich Fromm (1900-1980), în care este expusă teoria sa asupra iubirii. Filozoful contemporan porneşte de la premisa izolării funciare a individului uman, accentuează că iubirea de astăzi este înţeleasă ca un simplu act sexual, dar acesta, lipsit de iubire, nu umple niciodată golul dintre doi oameni, decât pentru moment. Acum nu se scriu versuri dedicate Marelui Sentiment al iubirii, proslăvit de *La Vita nuova* de Dante, *Il Canzoniere* de Petrarca, *Sonete* de William Shakespeare. Dacă poezia greacă clasică (Arhiloh, Alceu, Sappho, mai puţin Anacreon), uneori şi cea latină (Caius Valerius Catullus, Albius Tibullus, Sextus Propertius) cântă dragostea plină de pasiune, exprimă, ca, de exemplu, şi poezia lui Eminescu, iubirea voluptuoasă şi suferinţe din dragoste într-un cadru natural feeric, poezia elenistă, ca şi cea contemporană, înţelege Marele Sentiment al iubirii ca pe un simplu act sexual „neînaripat", despre care a vorbit deja Erich Fromm acum o jumătate de secol.

Iată o altă trăsătură importantă a perioadei eleniste – dispariţia liricii de cor; corul însuşi a dispărut în elenism din teatrul antic, deşi a avut un rol extrem de important în teatrul grec clasic (rolul corului în tragediile lui Eschil şi Sofocle). Dacă predomină tendinţele individualiste în cultura elenistă, atunci nu se poate vorbi despre cor, care subânţelege colectivismul. În secolul al XX-lea, în societăţile totalitare (Germania nazistă, Italia fascistă, Uniunea Sovietică stalinistă, România socialistă) au fost foarte răspândite cortegiile triumfale ale „maselor largi ale oamenilor muncii", spectacolele „patriotice" corale tip Cântarea României; acum lirica corală a dispărut, se scriu piese pentru un singur actor. În perioada elenistă au mai apărut versuri în formă de figură, în care strofele de lungime diferită formau o figură, de exemplu, altarul pentru jertfe, aripile omului etc. În perioada contemporană (apropo, şi în baroc) este răspândită „poezia optică", se scriu „versuri" (dacă se poate spune aşa), la care strofele se citesc la fel de la dreapta la stânga şi invers.

Civilizaţia şi cultura materială şi spirituală elenistă şi cea a „elenismului roman târziu" a prezentat aliajul complicat al curentelor diferite şi controversate şi al tradiţiilor culturale în limitele Occidentului şi ale Orientului în perioada de criză a sistemelor sale social-economice şi politice, ceea a provocat diferite „distorsionări" în comparaţie cu perioada clasică. Treptat s-a creat epoca nouă în istoria civilizaţiei şi a culturii – Evul Mediu european – care a eliminat „aceste distorsionări", înlocuind „cultura corpului" cu „cultura sufletului", nu degeaba la sfârşitul secolului al IV-lea au fost interzise competiţiile sportive şi teatrul ca „focare ale amoralităţii şi ale indecenţei" (aşa a considerat teologul Tertullian care a trăit în secolele II-III). În 394 e.n. imperatorul Teodosius I a interzis Jocurile Olimpice. Distorsionările în civilizaţia şi în cultura contemporană sunt nişte imagini în oglindă ale unor procese similare din cultura elenismului (sec. III-I î.e.n.) şi cea a Imperiului Roman târziu (sec. II-III e.n.).

Bibliografie

Antologia poeziei latine, Bucureşti, Editura Albatros, 1973, 288 p.
Nicolae Prelipceanu, *La centenar*, „Viaţa românească", nr.6-7/2008, p. 1-5.
Ştefan Vasiliţă, *Heliogabal*, „Magazin istoric", nr.2/2008, p.47-51.

Distorsioni nella cultura contemporanea come riflesso (o come immagine speculare) di alcuni processi simili propri della cultura ellenica (III-I sec. a.C.) e di quella del tardo Impero Romano (II-III sec. d.C.)

L'articolo tratta di alcuni parallelismi tra l'ellenismo, in parte anche il "tardo ellenismo romano", e la contemporaneità in campo spirituale, letterario e artistico: l'estensione di oicumena, il mescolarsi su vasta scala della popolazione, che porta al cosmopolitismo della concezione del mondo; l'accentuazione dei contrasti tra la ricchezza eccessiva dei nobili e la povertà della gente comune; la perdita della collettività e la rapida diffusione dell'individualismo; il fatalismo che genera il desiderio di chiudersi nel mondo delle emozioni intime; la penetrazione profonda delle idee filosofico-religiose di matrice orientale; l'eliminazione del teatro impegnato come "scuola di vita" a favore della pantomima grossolana, piena di scene sconvenienti e allusioni erotiche; il moltiplicarsi delle forme di divertimento e la prevalenza del cattivo gusto; la scomparsa dell'amore come Grande Sentimento, sostituito dall' "istinto animale"; la scomparsa della lirica corale, la grande diffusione dei versi di figura.

Kiev, Ucraina

Dezideratul adaptării conduitei culturale la transformările şi realităţile geopolitice. Câteva exemple din trecut demne de atenţia actualităţii

Lucia OLARU NENATI

Acum, prin aderarea României la Uniunea Europeană suntem în faţa unor modificări ale paradigmei existenţiale ale naţiunii noastre care, pe de o parte, produc multiple schimbări de conduită colectivă şi individuală, pe de alta parte, solicită un serios proces de adaptare a acesteia la noile realităţi. Dacă privim în istorie, vedem că asemenea puncte nodale au mai existat în diacronia noastră naţională iar marile evenimente istorice şi politice care au marcat-o precum, de pildă, Marea Unire din 1918 - de la care (Nota bene!) se împlinesc în acest an 90 de ani, au antrenat considerabile demersuri de consolidare în planul conştiinţei. Astfel, personalităţi preocupate de destinul naţiunii au învederat consolidarea Unirii teritoriale prin cea culturală şi spirituală, angajând mari eforturi de conştientizare şi de realizare a acestui deziderat de importanţă capitală în evoluţia natională. Acestea considerau în mod justificat că unirea teritorială nu poate dăinui fără unirea prin cultură. Eforturile lor, modalităţile pe care le-au utilizat, rezultale obţinute pot constitui azi, când o altă modificare geopolitică a antrenat naţiunea noastră, un model adaptabil la noile realităţi.

Detalind aspectul luat în vizor, găsim numeroase exemple de acest fel asupra cărora ne-am oprit în lucrarea noastră recent aparută[1].Vom produce câteva, spre exemplificare, oprindu-ne la argumentele vehiculate, nu neapărat de către nume de notorietate în pagini centrale de mare tiraj ci, dovedind manifestarea fenomenului in profunzimea arealului teritorial naţional, la aserţiuni formulate de către publiciştii care se exprimau în paginile unor reviste apărute în preajma Marii Uniri în oraşe „de margine", la Botoşani, Cernăuţi, Suceava ş.a. În acest sens, în articolul-program al revistei „Junimea Moldovei de Nord"[2] se face vorbire despre necesitatea de adaptare la mutaţiile geopolitice recent survenite, punându-se în evidenţă intenţia revistei nou apărute de-a se situa în contextul „stării de lucruri nou creată în ţara noastră şi în special aici, în partea nordică a Moldovei", prin modificarea geografică a graniţelor ţării când, "prin unirea Basarabiei şi Bucovinei, am ajuns din nou în hotarele vechii Moldove a lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare." Aşadar, revista îşi propune din start să se racordeze la noua realitate istorico-geografică şi care ridică "o samă de noi probleme naţionale, economice, agricole, culturale" etc, pentru soluţionarea cărora "o grea muncă ne aşteaptă, la care cu toţii suntem datori să contribuim."

---

[1] Nenati 2007.

[2] „Junimea Moldovei de Nord", an I, nr.1, ianuarie 1919.

La fel, în paginile „Revistei Moldovei”[3] se vehiculează idei asemănătoare. În articolul - program al revistei, intitulat *Primul cuvânt* şi semnat, impersonal şi solidar, „Revista Moldovei”, observându-se că „acum, în pripa unei organizări noi, totul se vede şi se croieşte în mare, unitar nu regional”, iniţiatorii noii reviste sunt conştienţi că „nevoile de cultură ale diferitelor ţinuturi rămân deci în mod vădit pe seama noastră, a celor ce le ştim şi trăim în mijlocul lor." Susţinând astfel, aşadar, şi aici, virtuţile localismului creator, revista nu vrea să se închidă într-un orgoliu al izolării, exprimând încrederea în izbândă prin gruparea a cât mai multe forţe creatoare de oriunde prin care noua publicaţie "va fi tot mai mult „Revista Moldovei”, prin cuprinsul ei şi prin firea însăşi a lucrurilor, nu prin o voită tendinţă de regionalism şi separaţiune", scopul apariţiei acestei noi publicaţii fiind acela de-a face „să se audă şi glasul acestui colţ de ţară în concertul cel nou al culturii româneşti”.

Scopul esenţial al acestui demers publicistic, acelaşi ca şi cel urmărit de „Junimea Moldovei de Nord”, consolidarea culturală a recent înfăptuitei Uniri, este reluat şi exprimat mai limpede într-un alt articol programatic, intitulat *Porunca vremii* (An I, nr.1), semnat de preotul Toma Chiricuţă, unul dintre colaboratorii de valoare, conştiinţă şi prestigiu ai revistei botoşănene. Exprimându-şi bucuria că „neamul românesc atinge acum un pisc culminant al evoluţiei sale”, acela de a-şi fi cucerit „pentru statul său un hotar, care-i îmbracă aproape toată întinderea fiinţei lui etnice”, el relevă că „aceasta-i doar un popas în istoria creşterii unui neam” căci, „după creşterea în întindere trebuie să urmeze neapărat şi creşterea în adâncime: după făurirea hotarului fizic, un neam trebuie să-şi făurească şi hotarul său sufletesc”. Aici intervine cuvântul cheie: „cultura”. „Iată cuvântul care exprimă imperativul categoric al generaţiei noastre. Ceea ce a cucerit războiul trebuie să apere cultura.” Dar această concepţie nu e văzută doar în mod fragmentar, sub aspect regional, izolat, fie ea şi aceea înalţătoare şi salutară a ridicării unui neam, ci ca o contribuţie la cultura universală, căci « cultura familiei, a tribului, a naţiei sau a rasei care, cuprinzându-se unele în altele ca nişte cercuri concentrice, se pot întinde până la cea mai largă întindere a cercului culturii care nu poate fi alta decât cultura umanităţii”. Iată aşadar expunerea unei concepţii de cea mai stringentă şi eficientă actualitate ce relevă cu o claritate de cristal unicul raport posibil între local, naţional şi universal, exprimată intr-un colţ de pagină provincială în anul 1921. Continuându-şi aserţiunea semnatarul relevă că dezideratul acesta se obţine prin muncă, dar el depinde şi de suflet căci ”pentru ca munca unei colectivităţi să devină cultură trebuie ca din înalturi să cadă deasupra-i ploaia de raze a unui ideal”. Aşadar, „fără puterea coordonatoare a unei idei directive, care să facă ca toate sforţările de fiecare clipă a tuturor membrilor colectivităţii să se armonizeze în acorduri de muncă şi astfel să se poată realiza un maxim de folos cu un minim de sforţare, nu se poate iarăşi concepe cultură adevărată.” În chip elocvent, preotul, profesor şi scriitor, Toma Chiricuţă afirmă că „idealul conducător al unei culturi nu-i decât acea eflorescenţă minunată a sufletului omenesc pe care sufletul unei întregi mulţimi de oameni şi-l proiectează în viitor, îl consideră un adevăr indiscutabil, cel puţin pentru o bucată de vreme, i se supun din convingere, deci liber, cu toţii ca de un comandant iubit pentru care o

[3] „Revista Moldovei”, an I, nr.1, 1 mai 1921.

armată întreagă şi-ar da viaţa. Încercând să concretizeze imaginea acestui mental colectiv unidirecţionat spre un ideal, el apelează la un reper teologic, coloana de foc a lui Moise care conducea mulţimile prin deşert spre Ţara Făgăduinţei. Concluzia aserţiunii este deci, că nu se poate găsi cultură decât acolo unde există muncă şi ideal "coodonator de puteri", liber asumat. În această accepţie, „cultura trebuie să fie socotită drept singurul mijloc de apărare durabilă a unui hotar." Pentru deplina claritate a ideii, autorul apelează din nou la un exemplu concret: "după cum în lumea fizică, vidul este cel mai sigur mijloc de a sfărâma un vas, tot astfel în istoria societăților politice, incultura este cel mai puternic coroziv al hotarelor unui stat. Cultura, munca solidară a tuturor în direcţia unui adevăr, este singura putere capabilă a da un conţinut sufletesc, organizat şi tare, hotarelor unei ţări", căci "legea dominantă, atât peste natura corpurilor fizice cât şi peste cea a corpurilor politico-sociale, este legea densității şi a structurii". Retorica preotului publicist formulează astfel de aserţiuni aforistice memorabile spre a conchide: „Numai acele popoare şi-au putut sculpta în stânca istoriei efigia personalității lor, care şi-au construit între granițele lor pe temelii adânci, edificiul masiv şi armonic legat al unei culturi adevărate". Iar această performanță nu aparține neamurilor „musculoase şi înarmate până-n dinți, purtate furtunatec de patima prăzii", ci acelora care „s-au strâns roiuri în jurul adevărului şi în pace au clădit la fagurul culturii"; căci „puterea de rezistență a granițelor unui stat atârnă nu de grosimea brâului de tranşee, săpat în jurul lui, ci de plinul culturii clădit înăuntru prin sforţarea comună a cetățenilor lui". Formula aducătoare de glorie în război este (Nota bene!) *„măsura de conştiinţă organizată în cultură*" şi de aceea „orice energie românească, fie ea cât de umilă, este datoare să se verse în matca adâncă şi unică a Culturii neamului". Quod erat demonstrandum, id est, porunca vremii aceasta este: "să ne strângem cu toţii din acelaşi hotar în solidaritatea muncii creatoare de cultură." Găsim că aceste idei merită reiterate, mutatis mutandins, acum când constituirea unei noi structuri geopolitice flutură stindardul globalizării care în afara beneficiilor scontate de inițiatori, poate duce, ştim deja, la anularea unora dintre glasurile naţiunilor lipsite de acestă armă a unei identități culturale puternice şi luminate de raza unui ideal, aşa cum releva preotul scritor şi publicist Toma Chiricuță la începutul secolului trecut.

Referindu-ne la un alt exemplu afin primului, tot din arealul nordic al românităţii – la Cernăuţi - găsim o altă publicaţie a acelui punct nodal al diacroniei noastre ce a emanat idei similare, *Junimea literară* care s-a numărat printre revistele ce au urmărit programatic să consolideze prin substanţa lor culturală şi literară, unirea teritorială a Bucovinei cu ţara. Chiar mai mult de atât, ea a avut un rol şi mai activ şi meritoriu, acela de-a lupta tenace şi cu folos pentru pregătirea şi provocarea actului unirii prin toată activitatea ei de la înfiinţare. Că lucrul acesta a fost făcut în mod conştient şi deliberat, preluându-se marile cuceriri de conştiinţă ale evenimentelor anterioare, cu scopul asumat de-a le duce la îndeplinire, se înţelege şi din articolul semnat de Ion Nistor, conştiinţă istorică de anvergură, intitulat *Manifestaţiunile Românilor la 1848*, publicat în „Junimea literară" nr.1-3, XIV, 1925: « "Junimea literară" a cărei supremaţie în viaţa culturală a Bucovinei e de necontestat, îşi propune un program de fortificare a spiritualităţi româneşti în această provincie." *(Bucovina literară* - conferinţă rostită la radio Bucureşti). Pornind de la ideea că baza reală a rezistenţei este cultura naţională, Nistor afirmă în mod plastic şi

sugestiv că ei şi-au propus şi au săpat *tranşee culturale* pentru că „Junimea literară" trebuia să devină organul noului curent mântuitor. Se pare deci că nu întâmplător această imagine a apărării fruntariilor geografice prin fortificare culturală apare şi în conştiinţa şi în textul redactorilor botoşăneni de la „Revista Moldovei". Scopul urmărit cu hotărâre de întemeietorii „Junimii literare" a fost „să strângem legăturile sufleteşti cu Românii de pretutindeni, să întărim conştiinţa naţională şi să furnizăm armele culturale pentru lupta de apărare a drepturilor noastre imprescriptibile asupra pământului scump al Bucovinei noastre strămoşeşti". În acest sens, Nistor şi colaboratorii săi au reuşit să unească în jurul revistei „tot ce avea Bucovina mai distins ca conştiinţă naţională şi intelectualitate". Prin cuvântul ei înaripat „Junimea literară" a făcut şcoală politică şi naţională. Drept dovadă a penetrării acestui flux sufletesc şi de mare elevaţie, este faptul că în timpul războiului sute de tineri bucovineni s-au înrolat în armata română, mulţi dintre ei căzând la datorie.

În lunga perioadă de apariţie a revistei bucovinene, cu o întrerupere pe timpul războiului, se observă deci două mari preocupări: înainte de Unire a fost unul dintre cele mai puternice şi eficiente centre de propagare a necesităţii înfăptuirii acestui ideal, iar după Unire s-a alăturat altor publicaţii care s-au străduit să consolideze Unirea teritorială prin conştiinţă culturală şi prestaţie literară şi să dea conţinut spiritual, cultural şi estetic întregului naţional înconjurat de noile hotare. În interiorul ţării această luptă a fost susţinută de Academia Română, secondată energic şi luminiscent de „Semănătorul" şi Liga Culturală a lui Nicolae Iorga „al cărui cuvânt de apostol găsi un puternic ecou în sufletele bucovinenilor". Se dovedeşte din nou că marile mişcări şi evoluţii de conştiinţă şi de spirit în mentalul colectiv, în „patrimoniul sufletesc al neamului", se realizează, nu în ultimul rând, prin personalităţi energetice şi polarizatoare şi că, aşa cum avea să susţină Rebreanu referindu-se la Titu Maiorescu: „într-un moment providenţial a trebuit un om providenţial". La fel, dacă pentru întreg arealul naţional al acestui nou moment providenţial în „cugetarea lui Dumnezeu" cum numea Eminescu istoria, al Marii Uniri, acest personaj a fost, în mod indubitabil, Iorga, aşa a fost şi Iancu Nistor un personaj providenţial al Bucovinei într-un moment esenţial al destinului ei, căci şi acesta a fost o astfel de personalitate puternică, producător şi distribuitor de enegie spirituală, un om implicat în politică, în cultură şi în destinele naţiunii, de o cultură profundă şi o sensibilitate aleasă. Într-un cuvânt, el a fost una dintre personalităţile rare pe care şi le produce o naţiune atunci când simte că trebuie să renască.

Dar publiciştii acelui moment pe care-l luăm acum în vizor nu s-au limitat doar la stimularea creaţiei şi propăşirea culturii naţionale, ci au fost conştienţi de necesitatea a ceea ce va fi cunoscut in aria literară sub denumirea de sincronism în raport cu mediul cultural european. Astfel în bogatul sumar al publicaţiilor lor îşi găseşte spaţiu de afirmare o largă paletă de traduceri, comentarii, adaptări, prelucrări, analize, prezentări etc. ale unor opere şi autori din literatura universală, fapt potenţat prin larga lor formaţie culturală, prin stăpânirea lejeră a unor limbi străine. Din nou producem (doar) câteva exemple. Chiar de la primul număr al „Revistei Moldovei" de la Botoşani apare un articol intitulat *O amintire despre un poet,* în care Marguerite Crudu, soţia de origine franceză a conducătorului revistei, Tiberiu Crudu, înţelege să contribuie şi ea, după ce a învăţat româneşte, la efortul publicistic comun, prin popularizarea literaturii franceze în rândul cititorilor

Moldovei de Nord. Evenimentul care-i prilejuieşte demersul este centenarul naşterii lui Charles Baudelaire, poet pe care autoarea îl prezintă în medalion, făcând şi avenite consideraţii şi disocieri menite să faciliteze înţelegerea noutăţii poetice baudelairiene, (Nota bene!), şocul produs de apariţia sa neaşteptată, arătând că volumul *Fleurs du Mal* a trebuit „arbitrat" de poliţie, care a interzis anumite piese. Aprofundând apoi analiza fluidului poetic comentat, sintetizându-i particularităţile, autoarea reuşeşte să configureze un articol de interes pentru publicul cititor, dar şi să releve imaginea corectă şi importanţa majoră a acestui autor în planul literar european. Aceeaşi autoare publică un articol mai amplu, intitulat *Feminismul şi Molière* (I,11) în care abordează curajos un aspect delicat, încearcând să reconsidere noţiunea de „preţiozitate" ridiculizată de Molière ca fiind, de fapt, o încercare a femeilor de a-şi dezvolta cultura, „revendicarea şi proclamarea dreptului femeilor la viaţa intelectuală", care a produs o adevărată mişcare salutară căreia i se datorează „talentul remarcabil al doamnei de Sevigné şi acela, mai sever, al doamnei de Maintenon", precum şi alte performanţe culturale feminine. Efectul de ridiculizare generală al acelor strădanii s-a datorat, arată autoarea, şi faptului că femeile "au pus carul înaintea boilor şi se apucară de reformat limba înainte de-a fi câştigat ştiinţa necesară unei opere aşa de serioase". Servindu-se de aspecte şi citate din opera lui Molière, ea demonstrează că acesta nu antipatizează funciar femeile, ci doar le satirizează exagerările şi că, în subsidiar, prin satira lui el a produs un efect salutar de îndreptare a moravurilor. La moartea poetului Pierre Loti, Marguerite Crudu îşi exprimă adâncul regret într-un necrolog (II,2-4), deoarece poetul francez „făcea parte din acei prieteni spirituali de care nu te puteai dezlipi", fiind „o călăuză desăvârşită" pentru sufletele oamenilor călători, „un fermecător magician care-ţi îndreaptă privirea şi-ţi trezeşte inima", un poet pătruns de mila pentru orice fiinţă, ştiind să transmită acea milă tuturor. De aceea „oameni ca el sunt revanşa spiritului asupra materiei şi dovada cea mai bună că moartea nu poate să ucidă sufletul în acelaşi timp cu trupul, sufletul lui fiind „în fiecare pagină, în fiecare rând din cărţile sale".

Acelaşi autor pluridiscipinar, preotul, profesor şi publicist Toma Chiricuţă publică un serial de traduceri ale unor texte de Giovanni Papini, alese, evident, în funcţie de afinităţi şi de anumite idei pe care voia să le susţină prin intermediul celebrului scriitor italian şi pe care le adânceşte conform intenţiilor sale, contribuind şi el la demonstrarea ideilor, acestea fiind, de fapt, mai mult nişte prelucrări, nu doar nişte traduceri mot-à-mot. Astfel, *Pustiul* (II,7) este o demonstraţie convingătoare a autorului şi traducătorului deopotrivă, că „Singurătatea este insuportabilă mediocrului, celui care n-are nimic de dat; care are frică de sine şi de golul din el". Drept dovadă, este pilda lui Isus care, deşi atât de iubitor de oameni, se retrăgea adesea să mediteze în pustiu, habitudine prielnică oamenilor aleşi, căci "mediocrul nu-şi aduce aminte decât de răul pe care i l-ai făcut; noaptea îi e tulburată de dorul de răzbunare; gura lui se usucă la flacăra mâniei. Cel mare îşi aduce aminte de bine şi pentru puţinul bine pe care i l-au făcut oamenii, el uită tot răul".

Ţine să-şi pună cititorii la curent şi cu literatura spaniolă publicând spicuiri din *L'agonie du Christianism* de Miguel de Unamuno (V,5-6), alese, desigur şi acestea, deliberat, în funcţie de scopul moralizator şi culturalizator al publicaţiei. Iată o mostră: „Omul nu se naşte cu un suflet; el moare când şi-a făcut unul. Scopul

vieţii este de-a ne face un suflet, un suflet nemuritor. Căci în clipa morţii, noi lăsăm un schelet pământului şi un suflet, o operă, istoriei. Aceasta numai atunci când ai trăit, adică ai luptat cu viaţa ce trece în vederea vieţii ce rămâne." Sau un alt exemplu: "Nu voi obosi niciodată repetând că ceea ce uneşte mai mult pe oameni sunt discordiile lor. Şi ceea ce-l uneşte mai mult pe un om cu sine însuşi, ceea ce constituie unitatea intimă a vieţii noastre, sunt discordiile noastre intime, contradicţiile lăuntrice ale discordiilor noastre. Pacea cu noi înşine o încheiem, întocmai ca Don Quichotte, numai atunci când vrem a muri." De remarcat că în acest fel – dar şi prin texte aparte - cititorii revistei sunt puşi la curent şi cu universul cervantin şi cu personajul său emblematic, ce va avea apoi atâtea întrupări şi replici literare în limba română, dar şi o remarcabilă exegeză comparatistă românească relativ recentă pe această temă[4].

Colaborator statornic al « Revistei Moldovei », profesorul cernăuţean Leca Morariu colaborează aici, printre multe altele, şi cu traduceri; cunoscător desăvârşit al literaturii germane, el traduce din poemele lui Goethe (II,7). Evantaiul autorilor lumii pe care-i apropriază revista botoşăneană cuprinde şi pe Rabindranath Tagore, din care N.N. Răutu (fost student preferat al lui G.Ibrăileanu) traduce sub titlurile *Pe ţărmul lumilor fără sfârşit* şi *Somnul cel potolit pe ochi de copil*, fragmente din *Gitanjali* (I,8), nişte meditaţii despre miracolul etern reîntrupat al copilăriei, transpuse cu sensibilitate afină de profesorul-publicist. Poetul roman Horaţiu estre prezent în « Revista Moldovei » prin epistola *Lui Postumus*, (IV,11-12) în traducerea română a lui V.Gh. Petrescu, textul fiind însoţit şi de un adaos explicativ pentru înţelegerea unor termeni latini speciali. Mai multe numere ale revistei publică *Fragmente,* cugetări de Charles Wagner traduse de Traian Vasilescu. Din proza popoarelor vecine se publică un lung fragment intitulat *Floarea fericirii*, (II,11-12) de scriitoarea poloneză Leonora Sienicka, împreună cu o prezentare a ei ca autoare de succes a vremii, tradus din limba franceză de Dr. H.Vasiliu.

Găsim în câteva numere ale revistei şi o parte din traducerile foarte bine realizate de Costantin Iordăchescu în colaborare cu dr. A. Bortkievici, - un intelectual rus refugiat la Botoşani - din Puşkin, Lermontov şi Maxim Gorki. Astfel *Legenda valahă* (III,2-4) este însoţită de un subsol explicativ în care se prezintă succint activitatea literară a lui Gorki şi se justifică astfel alegerea acestei poezii: „Legenda de faţă ne interesează în deosebi prin titlul ei, în original *Walaşcaia legenda* şi prin faptul că acţiunea se petrece la Dunăre, iar eroii sunt pescari români. Traducerea e cât se poate de fidelă, păstrându-se factura versurilor şi ritmul ca în originalul rusesc. La fel şi traducerea povestirii *Kîrjali* de Puşkin (III, 8-9) este însoţită şi justificată printr-o notă de subsol în care se subliniază importanţa documentară a acestei scrieri pentru noi, românii, deoarece Puşkin, trăind o vreme la Chişinău, „a cunoscut de-aproape evenimentele din timpul Zaverei", iar textul cuprinde amănunte interesante despre viaţa locuitorilor de acolo. De altfel, el relevă faptul că în multe scrieri ale lui Puşkin apar informaţii, observaţii şi amintiri din acea perioadă şi încheie prin afirmaţia că „cine le-ar strânge şi le-ar publica într-un mănunchiu ar face un dar preţios culturii româneşti".

Aprigul polemist pentru apărarea valorilor naţionale care a fost Leca Morariu găseşte prilejul de–a face cunoscute eforturile unor oameni de elită, în contrast cu deserviciile aduse literaturii române prin „pretinse traduceri" publicate atunci de

editura Cartea Românească din Bucureşti. Astfel, *Un popularizator de literatură românească* ce merită şi el popularizat de către profesorul cernăuţean este *Octavian S.Isopescu* (I,8), fost orientalist al facultăţii de teologie din Cernăuţi şi profesor de elină la Universitatea din Iaşi şi, mai ales, un excelent traducător de literatură română în limba germană. Depănându-şi amintirile despre acest erudit, Leca Morariu invocă mai întâi un alt exemplu, acela al expulzatului ceh pe melagurile Bucovinei, Iaroslav Cramerus, care, ajuns aici, a cunoscut şi îndrăgit natura, oamenii şi cultura locului şi le-a făcut cunoscute prin descrieri şi traduceri, prin cărţi poştale cu chipuri şi locuri bucovinene, prin numeroase fapte generoase, printre care şi înzestrarea fiecărei societăţi studenţeşti româneşti cu portrete în mărime naturală ale lui Iorga, ca replică la expulzarea acestuia de către autoritatea austro-ungară. Dorind a urma exemplul acestuia, profesorul Isopescu a cerut sprijnul lui Leca Morariu, ca „logofăt" harnic la scris, şi aşa au fost pregătite pentru tipar mai multe dintre scrierile româneşti traduse în limba germană, publicate mai întâi în Bukoviner-Volksblatt şi apoi în cartea de 204 pagini intitulată *Rumänische Erzählungen aus dem Original übersetzt von S.O. Isopescul.* Amintirea dispărutului profesor şi traducător, ale cărui transpuneri merită cunoscute şi propagate, îi aduce în memorie „una din acele clipe mari când omul se covârşeşte pe sineşi", aceea când, într-o sală plină, un profesor vienez, vorbind despre Volksliedul german a spus: „românii, traducându-şi cântecul poporului german în limba lor, ar putea învăţa cum se preţuiesc creaţiunile poetice ale poporului", iar în linıştea sălii s-a auzit atunci glasul profesorului Isopescu: „oder auch umgekehrt! (sau mai bine invers)" .

De semnalat că nu numai traducerile şi adaptările se bucură de atenţia critică a „Revistei Moldovei", ci că revista practică şi o cronică a literaturii străine, în original, sau în traduceri. Prelevând şi aici un exemplu revelatoriu pentru conduita publicistică manifestată în acest domeniu, semnalăm un demers semnat de către C.Oprescu, avocat şi publicist, dar şi profesor de franceză în Botoşani, care citeşte în original cărţi apărute în această limbă (poate plătindu-le la fel ca Miroiu din *Steaua fără nume*!), fiind la curent şi cu „vâlva" provocată de aceste cărţi chiar în locul apariţiei lor, la Paris; având aşadar acces la un număr suficient de mare de publicaţii franţuzeşti, el poate lua şi transmite „pulsul" lor cititorilor botoşăneni. Ca atare, el publică o consemnare a unui astfel de eveniment al vieţii literare pariziene, reacţia produsă de publicarea cărţii *Anatole France en pantoufles*, (1924, Editura Cres, Paris), semnată de fostul secretar privat al marelui scriitor, Jean-Jeacques Brousson şi apărută imediat după moartea scriitorului (IV,10). Din aceasta recenzie de carte cititorii din arealul moldav pot afla şi ei cum acest gest al apropiatului marelui dispărut a fost socotit de o bună parte a criticii franceze ca „un sacrilegiu", drept care un cor de clamări s-au ridicat la cer condamnând faptul că „nu se uscaseră poate florile pe care marchizi şi proletari le depuseseră pe mormântul lui France", când impardonabilul secretar înfăţişă lumii „le revers de la medaille", prezentându-l pe Anatole France „în papuci, în intimitatea lui familiară şi sufletească, cu credinţele şi preferinţele lui intime", grabă socotită ireverenţioasă faţă de idolul iubit şi regretat de fani. După informarea asupra acestui „caz", petrecut nu la Bucureşti, ci la Paris, publicistul botoşănean îşi spune şi părerea lui în această chestiune, nota bene! fără nici o umbră de obedienţă faţa de locul şi persoanele ilustre în discuţie, dar şi fără nici un accent de aroganţă compensatoriu pentru vreun complex de inferioritate

provincială. Considerăm foarte importantă această obiectivitate, acest calm echilibrat al publicistului botoşănean, pentru scopul demersului nostru care urmăreşte să pună în evidenţă şi atitudinile manifestate de realizatorii acestor reviste „de provincie". Aşadar, C.Oprescu reaminteşte că „dacă istoria literară găseşte util să cunoască, din punctul ei de vedere tot, absolut tot ceea ce „în mod fatal se leagă de o mână de pământ" (nota bene!), cum este în definitiv şi omul de geniu, faptul nu are nici o importanţă pentru estetică, pentru plăcerea ce ţi-o procură o operă de geniu, chiar când autorul ei ar fi fost, din alte puncte de vedere, un ticălos, un criminal". După această reiterare a distanţării sale de concepţia biografistă, Oprescu se desparte critic şi de tonul atitudinii presei pariziene, afirmând că, după părerea sa de cititor neinfluenţat de opinii exterioare, cuvântul „sacrilegiu" este „nu numai prea greu" dar şi „nejustificat" în cazul acelei cărţi care, „dacă ar spune numai şi numai tot adevărul, nu conţine nimic de natură să scadă ceva din autoritatea literară a lui France". Nici unul dintre aspectele „demascate" în carte, senzualitatea lui „aliterară", părerea reală despre Napoleon, Balzac sau Chateaubriand, ori despre Academie, „cum şi cât ar constitui pentru el un demerit?". Dimpotrivă, crâmpeiele aproape necizelate din viaţa scriitorului atrag cititorul iar concluzia de la Botoşani este într-un calm, dar ferm, dezacord cu opinia Parisului: "înseamnă că reversul medaliei e din acelaşi material cu totul şi că este cizelat cu mâna, dacă nu de acelaş maestru, dar cu siguranţă, de a celui mai bun dintre elevii lui.". De altminteri acelaşi C.Oprescu semnează în mai multe numere ale revistei nişte adevărate prelegeri de estetică, despre receptarea operei de artă, despre gustul estetic, despre psihologia creatorului şi a receptorului artei ş.a., invocînd cu dexteritate avizată autori străini de ultimă oră ai momentului precum: Gustav Th. Fechner, Külpe, Volkelt, Lipps, Carl Gross şi alţi, (dovedind lecturi la zi!) din opiniile cărora încearcă să extragă o succesiune logică de idei - accesibile cititorilor revistei *urbis et orbis* - referitoare la noţiuni şi elemente de estetică. Ideea pentru care am prelevat sub egida titlului comunicării noastre exemplul de mai sus este că această conduită, ce include în primul rând o solidă formaţie culturală şi o informare la zi în problemele importante, ca şi tratarea lor fără complexe, dar şi fără aroganţă compensatorie, poate constitui şi astăzi un deziderat al adaptării la cerinţele noii paradigme europene şi un numai.

La acestea se adaugă preocuparea constantă pentru popularizarea performanţelor româneşti în lume, precum succesele unor cântăreţi români pe marile scene ale metropolelor muzicale şi, legat de asta, sublinierea rolului de misionari diplomatici ai artiştilor peste hotare, idee şi ea deosebit de actuală şi benefică. Astfel muzicianul şi, totodată, muzicologul Mihai Grigore Posluşnicu, autor de cărţi, compozitor, profesor, colaborator al multor publicaţii, din multe alte zone ale ţării, şi nu în ultimul rând, din Bucureşti. scrie la rubrica *Cronica muzicală* (II,2) din „Revista Moldovei" despre prezenţa la Botoşani a Filarmonicii bucureştene dirijată de maestrul Georgescu, pentru care a avut întotdeauna un adevărat cult. Faima sa internaţională inimaginabilă, impresiile fulminante ale cunoscătorilor germani, sintetizate în publicaţii străine, altele prezentând tabloul stăpânirii publicului meloman din tot mai multe ţări ale Occidentului, îl duc pe muzicianul botoşănean la o concluzie oraculară şi gradat construită: „Când geniul român în persoana eroului nostru a ajuns la asemănarea unei mari celebrităţi mondiale (...) aceasta trebuie să ne înveţe sufletul şi să fim mândri că şi din punct de vedere muzical, neamul nostru se

poate alătura hotărât de popoarele cu civilizaţie înaintată". Despre un alt eveniment artistic botoşănean care a lăsat lumea încremenită în admiraţie, sine die, scrie şi Simion Labin (III,6-7), evocând concertul baritonului Mihai Vulpescu, după care, „parcă şi azi sunetele vocii sale mărețe vibrează în inimile noastre. "Acest şoc emoţional prilejuieşte o prezentare a portretului acestei vedete româneşti răsfăţate de ziarele din Italia şi Franţa, ce tocmai se pregătea a trece oceanul spre a cânta la Metropolitanul din New York. Despre prestaţia, realmente diplomatic-culturală românească în străinătate, a acestui artist charismatic, scrie mai târziu şi Posluşnicu, sub titlul *Ce misiuni mai pot îndeplini artiştii români în străinătate?* (IV, 6-7) în care, după un scurt excurs în evoluţia propagării valorilor muzicii populare peste hotare, subliniază aportul baritonului Mihai Vulpescu de la Opera din Monte Carlo, care, nu numai că interpretează asemenea cântece dându-le prestigiu şi distincţie artistică, dar face şi altceva: în trei numere succesive ale revistei muzicale *Le Guide de concert*, scrie despre caracterul specific al cântecului popular românesc, însoţindu-şi textul de exemple (de pildă, numeşte cântecul *Deşteaptă-te, Române* drept „marseieza românească"), transcrie notele pentru 21 de piese muzicale şi face traducerea textelor în franceză în paralel cu textul românesc. După toate acestea, baritonul român organizează şi un concert cu program de folclor muzical românesc în care apare îmbrăcat în costum popular naţional interpretând doine, hore, cântece haiduceşti, al căror inventar e trascris riguros de profesorul botoşănean în paginile „Revistei Moldovei". Mai mult de atât, aflăm că fascinantul bariton reuşeşte să-şi convingă o colegă de scenă, Elisabeth Nauroy, să învețe şi ea să cânte româneşte, singură sau în duet cu el. Despre această iniţiativă a cântăreţului român, Posluşnicu scrie cu o admiraţie neţărmurită şi solemnă, încheind astfel: „acţiunea patriotică întreprinsă de compatriotul nostru la Paris cu sprijinul nemăsurat de mare al confraţilor de la *Le Guide du concert* merită recunoştinţa tuturor bunilor români".

La fel, în foiletarea peisajului publicistic naţional jurnaliştii revistelor noastre „provinciale" urmăresc printre multe alte aspecte, şi modul cum aceste publicaţii contribuie la apropierea de Europa. Iată, de pildă, cum, despre revista „Ideea europeană", căreia-i detaliază numărul pe aprilie 1921, (I,2), acelaşi observator afirmă decis că „e o adevărată europeană publicaţie şi prin conţinutul ei şi prin tonul ei în care discută felurite aspecte ale culturii la noi şi aiurea". Apreciind faptul de-a pune la curent cititorul român cu literatura Europei, ceea ce denotă o remarcabilă deschidere către lume a unei reviste admiratoare a lui Iorga, cel ce dorea să se pună taxe pe cărţile şi publicaţiile venite din Occident, el afirmă că „nu există la noi o foaie care să egaleze „Ideea europeană", drept care, „această modestă foaie face culturii noastre un serviciu pe care nu-l va putea uita." În acelaşi număr se exprimă entuziasmul pentru primirea câtorva numere ale revistei „Românul" din Ohio (America de Nord) pentru care „nu ne putem bucura îndeajuns de faptul că îndepărtaţii şi înstrăinaţii noştri fraţi cultivă cu osârdie graiul tipărit al patriei lor de obârşie". Promiţând să–i urmărească în continuare evoluţia, C.Oprescu nu ezită să facă şi o corecţie trebuitoare, aceea că, dacă unele critici din „Românul" asupra stărilor de lucruri din ţară sunt justificate, „se pare că nu se pun îndeajuns în lumină şi cele bune că doar vom avea câteva şi dintre acestea." Aici se deschide o chestiune cu bătaie lungă şi acută în imediata noastră actualitate unde presa a devenit revoltător de ahtiată doar de aspectele negative, ceea ce a făcut necesară chiar

inițierea unei legi (nu importă aici avaturile ei, ci punerea problemei!) care sa regementeze raportul dintre pozitiv si negativ în economia informației. Într-un alt număr al publicației, (I,10), sub semnătura Econ. D. Furtună, se tratează profilul unei organizați cu mare impact in relațiile noastre cu exteriorul european și rolul unor comunități românești din afara țării la evoluția ulterioară a stării de lucruri națională. semnat de și intitulat *Serbarea semicentenarului „României June"* . Autorul reia ideea lui Iorga că la Viena au fost două momente importante pentru viața națională românească, unul de la începutul sec. XIX, când s-au întâlnit acolo macedoneni, ardeleni și boierii negustori din „ambele țări de dincoace" și celălalt, al anilor 1860, 70, când Eminescu, „s-a întâlnit acolo cu studenții ardeleni și bucovineni, *alcătuindu-se un fel de pregătire a vieții unitare românești" (*sublinierea aparține autorului). Amintind apoi de legăturile dintre Junimea ieșeană cu acea societate, el arată cum imnul societății *Pe-al nostru steag* și deviza ei, „uniți în cuget și-n simțiri", au devenit apoi simboluri naționale de temelie, și extrapolează subiectul, aratând că au existat și alte exemple de activitate pro-românească a studenților din străinătate. Un exemplu este cel de la Paris, unde botoșăneanul Scarlat Vârnav apelează la toți românii pentru sprijin în realizarea unei biblioteci, a reședinței și a unui salon de întâlnire pentru românimea aflată la Paris, într-o broșură semnată de acesta, cu titlul *Biblioteca română din Paris*, tipărită la Paris în 1846, toate acestea spre a urmări „comunicația și înfrățirea ideilor"pentru ca, apoi, „întorcându-ne în țară, să putem răspunde așteptării părinților și împlini datoria noastră către Patrie." Așadar, quod erat demonstrandum, „tinerimea noastră universitară dădea semnalul pentru trezirea conștiinței naționale românești cu mult înainte, încă din anii 1840, pe binecuvântatul pământ al Franței". Reverberațiile acestor fapte în sfera actualului sunt și ele limpezi și pot trimite razele exemplarității spre viața de azi a românilor care trăiesc departe de țară, dezirabil fiind ca faptul să un afecteze legăturile de apartenență spirituală cu aceasta și ca poziția lor să fie folosită în interesul național. De altfel acest autor, Dumitru Furtună, preot, profesor, animator cultural, adunătorul unui adevărat tezaur de valori culturale în aria de nord a țării, - din păcate pierdut azi în mare parte - oferă el însuși exemplul relațiilor eficiente cu personalități din străinătate puse în slujba interesului cultural național. Astfel despre cartea sa *Cuvinte și mărturii* din 1915, Dumitru Macarie, editorul de azi al scrierilor sale și singurul exeget actual al lui Furtună, susține pe bună dreptate, că aceasta este „o primă monografie asupra lui Ion Creangă, înaintea celei a universitarului parizian Jean Boutière, care a folosit-o, de altfel, din plin"[54]. Căci într-adevăr, corespondența asiduă pe care o întreține Furtună cu exegetul francez Jean Boutière din care se percepe „la cald" prețuirea entuziastă a aceluia pentru prelatul moldovean, articolele pe care i le trimite la Paris, îl ajută substanțial pe acela să elaboreze prima monografie despre Creangă apărută în străinătate, ceea ce profesorul francez va și recunoaște și va menționa numele lui Dumitru Furtună la loc de onoare printre cei cărora le datorează mulțumiri pentru ajutorul dat în scrierea tezei sale de doctorat.

Nu putem trece peste un alt exemplu de acest fel prezent în aceeași „Revistă a Moldovei" și anume un articol semnat de Nicolae Iorga despre Mihai Eminescu

---

[4] Furtună 1990, pag 13.

(II,11-12) intitulat *Sufletul românesc modern: Poetul Mihail Eminescu,* în care vedem că lupta sa de notorietate contra unor influențe străine malefice asupra vieții noastre culturale nu-l împiedică să fie preocupat de cunoașterea de către același Occident, în cazul de față, de către francezi, a operei eminesciene, acesta fiind și scopul articolului, de-a „încunoștiința publicul francez de această puternică manifestație de creație poetică a unei națiuni înrudite și prietene, de opera poetului român, de–a da „o explicație psihologică a desvoltării acestei poezii, cu totul nouă prin sinceritatea–i duioasă și prin avântu-i îndrăzneț". Demersul începe printr-un excurs istoric introductiv asupra evoluției literaturii române sub influența franceză, „căreia nu găsim cuvinte ca să-i stabilim mai exact marea însemnătate avută în desvoltarea literaturii românești din epoca noastră", arătându-i-se însă păguboasa degenerare de mai târziu, infuzia de diminutive de sorginte fanariotă ș.a. Urmează apoi, ca o poveste pentru uzul și impresionarea străinilor, istoria venirii pe lume în Botoșani a pruncului de geniu și se derulează intreaga viața și aură de creație a lui Eminescu puse foarte convingător în rama contextului axiologic universal. Lectura acestui text relevă, de fapt, o primă sinteză micromonografică eminesciană în care se îmbină cu intuiție „Viața „ și „Opera" poetului în articulațiile lor flexibile, cu mult înainte ca G. Călinescu să facă acest lucru cu grandoarea-i cunoscută. Articolul lui Iorga dovedește încă o dată în plus că geniul lui a recunoscut fără tăgadă pe similul său și i-a știut pătrunde atributele unicității, chiar de atunci, de la 1922, cu mult înaintea marilor exegeze eminesciene ce aveau să urmeze.Acest text destinat străinilor pe care dorea să-i convingă de dreptul spiritului națiunii sale de-a fi demn de atenția și prețuirea lumii, nu a fost publicat după vreun manuscris oferit de Iorga redacției, cum s-ar fi putut crede, având în vedere prietenia statornică dintre Tiberiu Crudu și marele apostol al neamului, ci a fost tradus pentru „Revista Moldovei" de către profesoara Cecilia Halunga de la școala normală de fete din Botoșani după „Revue blue" din 15 august 1922 în care Iorga îl publicase în limba franceză. Așadar, „Revista Moldovei" prezenta astfel cititorilor săi în mod elocvent, fața literaturii române pe care o arăta Nicolae Iorga lumii din afara țării sale, demonstrând că, deși acesta anatemiza influența decadenței Occidentului, se străduia din răsputeri să stea drept în fața acestuia în fruntea valorilor culturii românești pe care voia să le integreze în lume.

Și încă ceva, un lucru pe care îl considerăm crucial pentru destinul nostru de ființă colectivă. Istoria noastră a consemnat încă din periada antică permanentele efecte ale disjuncției existente în sânul acestei ființe colective, vizibile mereu de-a lungul diacroniei vieții noastre naționale pînă în imediata actualitate. O lungă serie de conflicte și dezacorduri, o tendință perpetuă de suprimare de către majoritate a indivizilor de excepție, fenomen a cărui cea mai grăitoare expresie se găsește în balada Miorița unde Ortomanul (întruparea kalokagathiei) este suprimat de cei invidioși pe înzestrarearea lui. De-a lungul istoriei noastre asemenea exemple abundă, din pacate, daca e să considerăm doar suprimarea lui Grigore Ghica Voevod sau Nicolae Iorga. Momentul Marii Uniri a fost, după acela al Unirii Principatelor, o majoră abolire a acestei tendințe naționale aproape organice iar realizarea statului național unitar cu perioada de renaștere interbelică ce i-a urmat, a constituit un exemplu, bazat pe fenomenul contagiant al energiilor luminate, al efectelor

miraculoase pe care le poate produce o asemenea abolire – fie şi temporară - a discordiei şi a instaurării depline a armoniei şi concordiei spirituale.

Concluziile valabile pentru actualitate ale acestor exemple relevate mai sus credem ca s-au desprins „la pas" din curgerea textului, dar încercăm o reiterare a lor sintetică în chip e încheiere. Exemplele oamenilor de cultură români din trecut, pornind, de pildă, de la cel al lui Cantemir drept reper, relevă deopotrivă focalizarea asupra valorilor naţionale interne, preţuirea şi popularizarea lor în afara contextului naţional, abolirea păguboasei infatuări europeise în faţa elementului naţional, înțelegând că nimic un poate fi internaţional fără a fi mai întâi valoros pe plan naţional. Pe de altă parte, contactul cu largul lumii civilizate cată să fie folosit întru asimilarea şi asumarea conţinuturilor evoluate şi întru revelarea către mentalul colectiv românesc. Iar rolul diasporei, azi atât de extinse, într-o proporţie fără precedent în istorie - ceea ce creează o realitate presantă şi exige o conduită pe măsură - poate fi unul uriaş în această adaptare la noua stare de lucruri, nu în ultimul rând prin şansa pe care o pot oferi membrii cultivaţi ai acesteia (şi sunt pline universitățile lumii de români excepţionali!) de-a releva prin traduceri bilaterale importante repere culturale reciproce.

De asemeni, demersurile întreprinse în epoca interbelică de către instituții de prim rang ale ţării, precum Academia Română nu numai pentru consolidarea culturală, ci în vederea propagării culturii şi literaturii noastre pe plan internațional pot fi, de asemeni, revăzute şi reiterate, desigur în raport cu noua ordine de lucruri, având însă acelaşi ţel, al adaptării prin mijloace culturale la noile realităţi pe care le-au produs, pe de o parte larga dispersare în lume a maselor compacte de români, precum şi intrarea ţării noastre în Uniunea Europeană. Importante sunt, credem, în această stare de lucruri, pe de o parte menţinerea unei coeziuni pan-româneşti (spre a folosi şi aici termenul avenit acreditat de Profesorul Dan Mănucă) şi, pe de altă parte, păstrarea cu orice chip şi cu orice efort a validității dimensiunii culturale, azi, precum ştim, grav ameninţate şi avariate de către spiritul gregar, reţinând ca o deviză inspirata sintagmă de altă dată a preotului scriitor şi gânditor Toma Chiricuță, valabilă şi în timp de pace, un numai de război: *„măsura de conştiinţă organizată în cultură"*.

Bibliografie

Cervatiuc 2006: Andreea Olaru Cervatiuc, *Don Quijote-punte între mituri,* Prefaţă de Andrei Ionescu, Editura Floare albastră, Bucureşti.

Furtună 1990: Dumitru Furtună, *Cuvinte şi mărturii despre Ion Creangă,* Ediţie, prefaţă şi note de Gheorghe Macarie şi Manuela Macarie, Editura Junimea, Iaşi.

„Junimea Moldovei de Nord", revistă socială, literară, bilunară, apărută la 5 ianuarie 1919 la Botoşani.

Nenati 2007: Lucia Olaru Nenati, *Arcade septentrionale*, (*Reviste, personalităţi şi grupări literar-culturale din Ţara de Sus, implicate în consolidarea prin cultură a Marii Uniri din 1918*), Editura Academiei Române, Bucureşti, 634 pagini.

„Revista Moldovei", apărută la 1 mai 1921 la Botoşani

Die Forderung zur Anpassung kultureller Haltung an die geopolitischen Veränderungen. Einige Beispiele aus der Vergangenheit, die eine aktuelle Betrachtung verdienen.

Jetzt, durch den EU-Beitritt Rumäniens, befinden wir uns vor mehreren Umwandlungen des existentiellen Paradigmas unserer Nation, die, einerseits sämtliche kollektive und individuelle Haltungsveränderungen bewirken, und andererseits einen ernsthaften Anpassungsprozess an eine neue Wirklichkeit beanspruchen. Ein Blick auf die Geschichte zeigt, dass es solche Knotenpunkte in unserer nationalen diachronischen Entwicklung schon gegeben hat, und, dass deren großen historischen und politischen Erreignisse, wie z.B. die Vereinigung von 1918 -die dieses Jahr 90 Jahre feiert- das nationale Bewusstsein nachhaltig gestärkt haben. Persönlichkeiten, deren das Schicksal ihrer Nation nicht gleichgültig war, haben auf diese Weise dazu beigetragen, die geopolitische Vereinigung durch eine kulturelle und geistige zu festigen.

In dieser Hinsicht erfolgten ihrereseits beachtliche Bemühungen zur Vollendung dieses Desideriums, denn sie vertraten mit Recht die Meinung, dass die territoriale Vereinigung ohne die kulturelle Kohäsion nicht forbestehen kann.

Ihre Bemühungen, ihre Handlungsweise sowie die erzielten Auswirkungen könnten heute, wenn unsere Nation von einer anderen geopolitischen Wende gekennzeichnet ist, ein Letbild zur Anpassung an die neue Realität darstellen.

Botoşani, România

Kitsch-ul în spațiul comunicării culturale

Delia SUIOGAN

Comunicarea este o activitate a omului, care presupune folosirea semnelor şi a codurilor. Studiul comunicării presupune cunoaşterea culturii în care apare şi evoluează acest proces. Omul a fost şi rămâne o fiinţă culturală, toate acţiunile sale au referinţe culturale complexe. Cultura nu poate exista fără comunicare, cele două nu pot fi percepute una fără cealaltă, asfel încât un fenomen de cultură poate funcţiona ca proces de comunicare sau un mod de comunicare poate apărea ca manifestare culturală. Prin transmiterea şi receptarea mesajelor, individul acţionează şi asupra sa, nu doar asupra celorlalţi. Urmăreşte comportamentul celorlalţi şi este atent la atitudinea pe care o adoptă faţă de el. Îşi construieşte o imagine despre ceilalţi, dar şi despre sine.

Cultura este văzută foarte adesea „ca un ansamblu de sisteme simbolice, în care un prim rang îl ocupă limbajul. [...] Asemenea vorbirii, ea poate fi considerată ca fiind instrumentul prin care omul îşi exprimă gândurile, sentimentele, emoțiile" (Caune 2000: 25). În secolul al XIX-lea, științele umaniste au introdus imaginea omului ca fiinţă care îşi câştigă existenţa prin muncă, iar gândirea îi oferă posibilitatea de a-şi îndeplini dorinţele. Văzut ca întreg, omul reuşeşte să treacă de limitele biologice şi psihologice şi să-şi formeze propriul univers, o lume a sa cu o istorie proprie. „Gândirea contemporană consideră limbajul, cultura ca spaţiu de desfăşurare a naturii umane" (Caune 2000: 139), după cum afirmă Jean Caune. Primul om a imitat imaginea care i se oferea, apoi a dorit să devină el însuşi o *imagine*. De aceea a stabilit o convenţie între el şi un altul, iar din suma semnelor şi-a construit ceea ce va defini atât universul, cât si pe el însuşi: limbajul. Imaginile țin locul cuvintelor, ele rămân în mintea individului şi se păstrează prin repetare. Prin imaginaţie, omul a pătruns în tainele universului, căutând să-i descopere formele şi esenţele. Prin gândire, fiinţa s-a apropiat de lucruri, dar această apropiere a fost discontinuă şi fragmentară, ceea ce a condus la o perpetuă revenire, la o mişcare a gândului pe care forma geometrică a cercului ar reprezenta-o cel mai bine.

Fenomenul comunicării interumane apare frecvent în cadrul unei societăți. Nu putem vorbi de limbaj în afara societății, pentru că întâlnim interese individuale, comunitatea respectivă definindu-se prin legături puternice, eforturi personale şi valori individuale. Raportul dintre limbaj şi vorbire este văzut ca un lait-motiv. Limbajul reprezintă unitatea dintre vorbire şi gândire determinat fiind de realitatea reflectată. În afara gândirii, limbajul nu poate să reflecte realitatea. Limbajul este un proces studiat amănunţit pe parcursul desfăşurării sale, fiind strâns legat de limbă, care după cum afirmă Tatiana Slama Cazacu, „este un sistem de relații pure" (Slama Cazacu 1959: 28)

Cultura este un ansamblu de reprezentări, organizate prin relații și valori: tradiții, norme, religii, arte. Evidentă este funcția gnoseologică a limbajului, un mod prin care se prezintă realitatea. Omul unifică lumile *în* și *prin* cuvânt, asigurând libertatea cuvintelor; descătușează sensurile și eliberează spiritul care nu admite limita. Limbajul permite reprezentarea și ordonarea limbii, fiind *logos*, discurs și rațiune. Fiecare dintre noi trăim într-o lume proprie plină de idei, sensuri, pe care nu am reușit să le cunoaștem în totalitate. Ar fi imposibil să trăim fără a cunoaște semnificațiile, viața omului fiind raportată la acestea. Omul, ființă creatoare de semnificații a reușit să diferențieze *materia consumabilă* de *materia comunicabilă*.

Ca membru al colectivității, individul trebuie să cunoscă limbajul, codurile, sistemele de comunicare cu ajutorul cărora să poată dialoga cu semenii. Limbajul este însoțit de următoarele mijloace non-verbale: gesturi, mimică, poziții ale corpului, diverse reacții. Comunicarea, una din funcțiile limbajului este asemănată de Aurel Codoban cu un joc; când comunicăm nu doar transmitem informații, ci ne ajutăm reciproc, ne dăm indicațiile necesare cu privire la diveresele semnificații, pentru a putea răspunde tuturor întrebărilor care ne frământă. Limba este văzută ca un instrument, ea nu produce semnele și se găsește în interiorul limbajului ca parte exterioară individului, „ un produs social al facultății limbajului și un ansamblu de convenții sociale, adoptate de corpul social, pentru a permite exercitarea vorbirii la indivizi" (Caune 2000: 27).

Limbajul contribuie la anularea timpului istoric, a imediatului și permite întâlnirea cu transcendentul. Limbajul omenesc poate atinge „ținuturile de mare densitate ale misterului, unde gândul nu se mai poate mișca decât îmbrăcându-se în tăceri rituale" (Caune 2000: 40). Omul percepe limbajul lumii prin descifrarea tuturor semnelor întâlnite. Înconjurat de o multitudine de semne, omul are obligația să le traducă, pentru a putea înțelege în cele din urmă mesajul. Comunicarea se realizează prin producerea unor semne-coduri, sisteme de semne (verbale sau non-verbale) grupate în ansambluri care oferă posibilitatea unor variante diverse. Pentru o receptare corectă, menită să le confere valoarea semnificativă, este necesară permanenta lor percepere ca sisteme de referință atât pentru componentele ce le constituie, cât și pentru ansamblurile minore ce le sunt subordonate.

Este interesantă relația dintre individ și contextul cultural, manifestarea individului vizând modul simbolic de exprimare la nivelul unei societăți, astfel încât „o societate se exteriorizează sub o formă simbolică [...], iar individul utilizează, de cele mai multe ori fără să conștientizeze, codul cultural [...] care organizează modurile de percepție a realului" (Caune 2000: 104). În momentul în care cultura este considerată un fapt independent are loc reducerea la următorul inventar de obiecte: produse artistice, norme, ritualuri și simboluri. Contextul este un întreg care cuprinde dorința de a comunica a individului, un sens transmis prin intermediul comunicării și modul perceperii sensului de către individ. La baza oricărui context se află varietatea semnalelor existente în limbă, care fac posibilă legătura cu faptele reale; astfel omul comunică cu un anumit scop și transmite un mesaj. Contextul are un rol important în fenomenele limbajului. Contextul contribuie la înțelegerea sensului unui obiect, îl completează și îi atribuie *nuanțe*.

Toate acțiunile care au ca scop comunicarea presupun și prezența codurilor, la nivelul cărora se găsesc informațiile stocate de indivizi, cu ajutorul lor aceștia

transmit mesajele şi integrează totalitatea acțiunilor la un context, conferindu-le în cele din urmă semnificația. Codurile sunt utilizate de membrii unei colectivități şi, odată studiate, accentuează dimensiunea socială a comunicării. Contextul şi codul dețin un rol important la nivelul comunicării, ele păstrând în același timp şi legătura dintre comunicare şi cunoaştere.

Cultura nu se naşte într-un perimetru abstract, ci, de fiecare dată, într-o realitate socială, având ca subiect grupul uman. Cultura unei colectivități umane nu trebuie privită drept suma culturilor personale ale membrilor ce alcătuiesc colectivitatea, ci ea reprezintă un ansamblu a produselor gândirii, a activității şi al valorilor ce stau la baza modelului comportamental al comunității respective. În consecință, cultura reprezintă totalitatea activităților umane care reflectă integrarea personalității omului în ansambluri sociale, politice, economice, religioase active. Cultura cuprinde, aşadar, ansamblul fenomenelor social-umane care apar ca produse cumulative ale cunoaşterii şi, totodată, ca valori sintetice.

Omul tuturor timpurilor s-a simțit parte integrată a Realului. Integrarea nu a presupus doar contemplarea realului şi nici o simplă percepție, ci o participare, o trăire a acestuia, fie sub forma inconştientului, fie sub cea a conştientului. Ceea ce a descoperit mai întâi de toate omul în relația sa cu Cosmosul a fost *armonia*, devenită pentru el lege. „A fi în rândul lumii" însemna *a fi* în echilibru cu macrocosmosul, dar şi *a fi* în echilibru cu microcosmosul; întregul, odată reconstituit, îi permitea individului *să fie* în echilibru cu Sinele. Respectarea *rânduielii* nu trebuie privită ca o acceptare a unui set de norme, ci ca o modalitate de comunicare a omului cu Cosmosul ca totalitate. Acest tip de comunicare refuză iraționalul; în încercarea de a descoperi legile interne ale armoniei Cosmosului, s-a ajuns până la conferirea unei raționalități totale acestui Cosmos.

„Comunicarea este matricea în care sunt încorporate toate activitățile umane" (Rovența-Frumuşani 1999: 37). Vom fi de acord cu ideea potrivit căreia, prin intermediul comunicării, omul îşi descoperă şi redescoperă locul său în lume,

> cunoaşterea corespondențelor, a semnelor, a semnăturilor reprezintă fără îndoială o educare, un preambul al pregătirii spirituale, ea fiind o punere în stare de receptivitate a mesajelor venite din Invizibil, deci a împlinirii individului, precum şi punerea în stare de emitere, către semnalele venite din Invizibil (Servier 2001: 121).

În societățile de tip tradițional omul este parte a Totului, el este comparat de către J. Servier cu elementul unui mozaic „ale cărui formă, culoare şi loc au rațiunea de a da formă desenului" (Servier 2001: 121), comunicarea este forma cea mai directă prin care omul, în mod repetat, ia cunoştință de ființa sa totală. Simbolul trebuie privit, credem, ca principala formă de construire a acestei raționalități a Cosmosului pentru că prin simboluri nu se intenționează o imitare a Naturii, ci o reprezentare a acesteia. Redarea Lumii, a Naturii prin imagini permițându-i individului să se situeze în interiorul „lucrurilor" şi să comunice cu ele.

Sistemele sociale sunt creatoare de sens, iar, în timp, acestea dezvoltă mijloace de comunicare specializate, caracterizate printr-un nivel tot mai înalt de generalizare simbolică. De aceea, *Lumea* apare în mediile arhaice şi tradiționale ca unitate semnificativă, foarte important este în acest caz faptul că nu apare un

dezechilibru între sistemul social şi mediu; dacă apare, sunt găsite o serie întreagă de modalităţi care să restabilească echilibrul. Mai mult chiar, universul i se prezintă drept orizont comprehensiv experienţei şi acţiunii, deoarece întotdeauna mediul îi apărea ca Realitate. Un astfel de sistem social este satul. Satul este reprezentat de o comunitate de oameni care trăiesc laolaltă şi împărtăşesc aceleaşi valori: spirituale, materiale şi de altă natură. Majoritatea cercetătorilor a ajuns la concluzia că omul tuturor timpurilor a aparţinut unui sistem social, acţiunile sale identificându-se cu acţiunile sistemului, acestea fiind, la rândul-le, determinate de o *autoritate* care comandă. Omul nu a fost niciodată conceput ca fiind izolat, el aparţinea unui grup social, unui mediu natural; de aceea individul s-a raportat la Lume prin prisma apartenenţei sale totale la un sistem. Sistemul social, fiind deţinătorul unui sistem de informaţii, va determina anularea teoretizărilor abstracte în înţelegere.

Unele sate, au început însă să „dispară" încetul cu încetul, şi au rămas din ele numai o mică dovadă, de exemplu, o biserică veche.

> Satul românesc, pretutindeni, manifestă tendinţe de destructurare şi dispariţie. Chiar când este vorba despre foşti săteni care, pentru o vreme, s-au mutat la oraş, iar acum viaţa îi obligă să se întoarcă la puţinele valori materiale pe care le mai au în sat, aceştia nu mai sunt ţăranii de altădată (Işfănoni 2002: 121).

Satul românesc tradiţional constituie un zăcământ rar de date, forme şi valori etnice. Deşi azi în plină transformare, cercetat cu mai multă atenţie, el ne poate pune încă la dispoziţie un material de mare interes ştiinţific. Apariţia inovaţiei în mediul rural, în special în comunitatea sătească, s-a „simţit" odată cu introducerea modurilor de trai asemănătoare celor de la oraş, de exemplu introducerea în gospodării a apei curente, a curentului etc. Dar „influenţarea" s-a produs cel mai rapid, prin mass-media, deoarece, odată cu prezenţa radioului şi a televizorului în comunităţile săteşti, s-a reuşit „manipularea" în masă a oamenilor şi astfel a „slăbit" credinţa acestora în practicarea obiceiurilor, respectul pentru strămoşi, pentru cele de ordin spiritual, precum şi producerea efectului de izolare a familiei nucleare faţă de restul comunităţii.

Satul din ziua de azi nu mai poate fi numit sat; oamenii nu mai sunt interesaţi de importanţa relaţiilor între neamuri şi de obţinerea bunăstării între acestea, ci, mai degrabă, de cine ce şi-a mai construit. Din moment ce comunicarea dintre oameni dispare, atunci începe să se piardă şi tradiţia şi să lase loc inovaţiei, fără să ne dăm seama. Cel mai rău lucru care este sesizat de cercetători este fenomenul de „diluare" tot mai accentuat al spiritualităţii, şi astfel cercetătorul este nevoit să încerce să mai culeagă puţinele „fărâmituri" din tradiţia noastră. El trebuie să reconstituie cu atenţie acele „bucăţi" care mai sunt prezente în folclorul românesc şi să încerce să le „asambleze", astfel încât să obţină produsul final.

Kitsch-ul reprezintă cea mai răspândită variantă şi cea mai „implicată" în procesul de „poluare" a culturii. Este un fel de „drog universal, opiu pentru popor" (Mate1985: 5). Kitsch-ul reprezintă un produs tipic şi propriu societăţii de tip modern, el este expresia şi reprezintă satisfacerea gustului estetic corupt dintotdeauna. Fenomenul kitsch-ului este prezent, fie că vrem să îl acceptăm sau nu, în mai toate aspectele din viaţa noastră, el ne întâmpină în toate ipostazele existenţei noastre, suntem „invadaţi" de acesta fără permisiunea noastră. Ne întâlnim cu el atât

în ambianţa materială cât şi în cea spirituală, în cadrul familiei, cât şi în aspectele ce privesc exteriorul acesteia.

Cuvântul *kitsch* provine, aşa cum s-a afirmat în numeroase studii, din limba germană şi numeşte felul de produs de care trebuie să scapi cât mai repede, pentru că nu ai de unde să ştii cum va reacţiona piaţa (Işfănoni 2002: 221). Germanii apelează la indicarea depreciativă prin intermediul cuvântului „kitsch", atunci când este vorba despre un frumos pretins, care unora le produce totuşi plăcere. O traducere exactă a termenului „kitsch" e practic imposibilă; el fiind considerat unul dintre cauzele producerii para-esteticului. Cuvântul kitsch defineşte „o artă-surogat, univers-surogat, realitate surogat; esenţa kitsch-ului constă în epatare" (Moles 1980: 5). Potrivit aceluiaşi autor, „kitschen" înseamnă „a face ceva de mântuială", a degrada, a poci, a măslui; este vorba, de fapt, despre negarea şi „falsificarea" autenticului. „Fenomen conservator de o neobişnuită virulenţă, capabil să se recondiţioneze potrivit gustului filistin de ultimă oră al unor pături subdezvoltate, spiritul kitsch poate frâna progresul social, ideologic şi estetic al lumii contemporane" (Hermann 1973: 10).

Pentru a realiza un produs-kitsch se recurge la materiale inferioare şi de proastă calitate spre a încerca să imiţi tradiţionalul, dar într-o formă total neautentică; având ca scop principal numai obţinerea de câştiguri materiale. Kitsch-ul apare pe toate planurile, în toate sferele de manifestare, începând de la simplul obiect pe care îl întâlnim în casele noastre, până la o anumită stare de spirit care ne cuprinde ca un fel de „febră" şi aduce cu sine un anumit fel de a gândi, o mentalitate care generalizează kitsch-ul ca o expresie şi ca o „desfătare" a gustului estetic într-o manieră impură, un gust estetic nedezvoltat, necizelat, şi, mai ales, a unui gust estetic pervertit.

Din anumite motive obiective, sociale şi de altă natură, mereu vor exista oameni cu prost gust, altfel spus, având un gust estetic nedezvoltat, cu un simţ estetic necizelat, needucat şi tocmai printre aceşti oameni se află şi acei creatori de kitsch. Concordanţa dintre produsul „kitsch" şi consumatorul acestuia este rezultatul unei manipulări conştiente şi dirijate, chiar dacă cumpărătorul nu este conştient de acest lucru. Un anume produs realizat de către creatorul de kitsch este făcut în aşa manieră încât să producă „desfătarea" privirii cumpărătorului şi, prin acest lucru, să fie convins să îl achiziţioneze. Dacă, pentru neştitutori, un anume produs reprezintă o inexplicabilă atracţie, satisfacţie, pentru cei care au cunoştinţe în domeniul esteticului, îndeosebi a gustului estetic, este foarte uşor să „depisteze" că un anume produs este de fapt un kitsch, nu ceva autentic, făcut doar să pară ca având valoare autentică, este, de fapt, o prezentare" a unui fals autentic. „El nu este un fenomen denotativ, explicit din punct de vedere semantic, ci un fenomen conotativ, intuitiv şi subtil; este un anumit tip de raport stabilit între om şi lucruri, un fel de a fi mai degrabă decât un obiect sau chiar decât un stil" (Moles 1980: 6).

„Acolo unde întâlnim un fel de autenticitate stridentă, sau hipertrofiată, acolo e foarte sigur că avem de-a face cu un kitsch. Producţia kitsch produce, aşadar, nu numai un obiect pentru subiect, ci şi un subiect pentru obiect" (Mate 1985: 16). Opoziţia dintre a crea, a introduce în lume forme care nu există încă şi a produce,

adică a copia mai mult sau mai puţin automatizat un model deja existent, reproducând mereu aceleaşi forme, în care fiinţa omenească nu este decât veriga cea mai slabă a

unui lanţ operatoriu, verigă pe cale de a fi eliminată prin automatizare şi, în orice caz, din ce în ce mai alienată în raport cu sarcina sa, care devine mereu mai uşoară (Moles 1980: 11).

„Universul kitsch reprezintă o lume în sine şi pentru sine, guvernată de legi proprii şi specifice" (Mate 1985: 36) Unul din motivele generatoare de kitsch ar fi acea dezvoltare industrială, o lărgire a producţiei industriale, şi, odată cu aceasta şi nevoia de forţă de muncă, care atrage cu sine urbanizarea forţată a ţăranilor, cărora li se oferă locuri de muncă la oraş. Acest fenomen al kitsch-ului nu se referă numai la produsul „prost" fabricat, ci şi la persoana care îl produce, un individ care nu are un simţ estetic prea bine „educat" şi realizează lucruri „de mântuială", cărora le dă şi falsa valoare de autentic, acest om, „trăind într-un univers de false valori, dar comportându-se faţă de ele ca şi cum ar fi valori autentice; iar publicul societăţii de consum va acţiona permanent, cel puţin în plan estetic fals: va trăi permanent, cel puţin în plan estetic, o iluzie" (Hermann 1973:11).

Kitsch-ul este considerat a fi o minciună, rodul unei aprecieri estetice care interverteşte însuşi esteticul. El este prezent în cadrul artei în general, şi îl găsim şi în arta populară.

Kitsch-ul este un concept universal, usual, el se referă la epoca genezei sale estetice, la un stil – al lipsei de stil, la o funcţie – aceea a confortului, adăugată ulterior la funcţiile tradiţionale, precum şi la mentalitatea, datorată progresului, că «nimic nu-i prea mult » (Moles 1980: 5).

Acest fenomen devine o stare de spirit care se concretizează odată cu obiectul creat de către omul „kitsch". El reprezintă o consecinţă a punerii în vânzare a tuturor produselor unor societăţi, în principal cele care dau impresia de o notă de tradiţional. „Universalitatea kitsch-ului se datorează multiplicităţii câmpurilor de percepţie în care se întâlneşte kitsch-ul ca factor perceptiv şi ca atitudine spirituală" (Moles, 1980: 211-212). Odată cu introducerea inovaţiei în cadrul tradiţiei, a „intrat" în sufletul omului simplu şi acel sentiment de confuzie, derută, deoarece acesta se simte „plutind" între două lumi, cea veche care se „chinuie" să mai „rămână" şi cea „nouă" care „doreşte" să „intre" în viaţa omului. Această întrepătrundere de lumi se face uneori prin „contopirea" uneia în cealaltă; şi atunci când cea nouă „se revarsă" prea mult în cea veche, dorindu-se aducerea autenticului în cotidian, acest lucru se face grăbit şi la „repezeală" şi astfel se produce kitsch-ul.

Trăsăturile cele mai evidente ale kitschului, cum ar fi: hipertrofierea, accentuarea exagerată a autenticităţii, reproducerea exterioară formală, copia exactă, naturalistă a amănuntelor, dar şi înfrumuseţarea, idealizarea imaginii de ansamblu în spiritul aceleaşi autenticităţi etc. se explică prin efortul comun, al celor implicaţi, orientat în direcţia camuflării minciunii, inautenticului, falsului (Mate 1985: 18).

Ne interesează să urmărim diferenţa între comunicarea în ipostaza sa de producătoare, generatoare de sens şi falsa comunicare pe care kitsch-ul ne-o propune. Primul tip de comunicare pune accentul pe conceptul de mesaj, construit cu ajutorul unei adevărate reţele de semne. Crearea de sens şi decodarea acestuia presupune existenţa unui cod. Prin intermediul obiectelor, al gesturilor, al ritmului, al cromaticii etc., omul culturilor de tip tradiţional nu încerca decât să menţină acea permanentă legătură cu macrocosmosul. Acest lucru este evident şi astăzi, chiar dacă

ideile, concepțiile despre lume și univers au evoluat, s-au diversificat. Spre exemplu, observăm că memoria colectivă păstrează încă vie acea structură pe trei nivele a Universului, grija fundamentală fiind aceea de a menține o stare de echilibru între acestea. Persistența în timp a acestei concepții o datorăm în mare măsură caracterului de semn total al simbolului. Pe drept cuvânt, mulți cercetători au observat faptul că cele mai multe simboluri au punctul de pornire într-o bază comună, *arhetipul*, de aceea pentru o bună interpretare a unui ritual sau a unui text tradițional trebuie să avem în vedere clasele de simboluri ce participă la crearea de sens totală, de reactualizare a ceea ce a fost la *origine*. Semiotica este cea care se ocupă de toate aceste aspecte. „Semiotica vede comunicarea ca generare de înțeles în mesaje. [...]. Înțelesul este rezultatul unei interacțiuni dinamice între semn, interpretant și obiect: el este localizat diacronic și se poate schimba destul de mult în timp" (Fiske 2003: 69). Mergând în continuarea acestei idei, vom fi de acord cu observația că întotdeauna trebuie acordată o atenție deosebită convenției. În absența acesteia nu se poate ajunge la o înțelegere. Convenția este pe drept cuvânt considerată *dimensiunea socială a semnului*, dar ea trebuie pusă și în relație directă cu *dimensiunea universală a semnului*.

În societățile de tip tradițional, *faptele de cultură* au o dublă acțiune asupra individului: una exterioară – ceea ce presupune reguli, legi nescrise păstrate cu sfințenie și una interioară, lăsându-i individului libertatea de a inova, de a crea. Trebuie să menționăm faptul că libertatea nu este folosită în scopul modificărilor sau a anulărilor, ci în cel al adaptărilor în încercarea repetată de regăsire a stării de echilibru, după cum spune și V. Avram :

> Într-o societate orientată spre sacru, conștiința se unește cu inconștientul (depozitarul arhetipurilor informale) (...) omul societății religioase performa fără încetare un limbaj mitologic, un set de imagini primordiale care stau la baza tuturor actelor de gândire și atitudine, o *psyche originară* (Jung) cu funcție socială, cosmică și abisală totodată (Avram 1999: 176).

Ne aflăm în fața unui „sistem complex", funcțional, dar care nu neagă ideea de specificitate. Această „deschidere" o realizează chiar structura simbolică ce susține sistemul. Libertatea nu este însă totală pentru că, și dacă grupul funcționează doar prin integrarea personalităților individuale, totuși, cu toții se raportează la o rețea sistemică de circulație a concepțiilor, care conține o serie întreagă de elemente constante, după cum am mai văzut și în altă parte. Situându-ne mai aproape de mediile folclorice, vom observa încă o dată că tocmai această formă de a fi în interiorul Realului îi definește specificul:

> o comunitate viețuind sub orizontul sacrului nu-și poate desfășura existența fără câteva clișee tipologice închegate într-o paradigmă mitică: definirea relației om-divinitate; mitul cosmogonic; miturile vegetației; mitul faurului; definirea relației moarte-înviere; alternanța haos-cosmos; miturile destinului în raport cu spațiul și cu timpul etc. Miturile trebuie clar definite ca forme de trăire a unor convingeri adânc implantate în spiritul oamenilor și nicidecum ca povești, basme ori alegorii (Avram 1999: 250-251).

Considerăm că în ideea interpretărilor pe care le vom propune trebuie să readucem în discuție o dinstincție clară între comunicarea ca experiență comună, ce

vizează imediatul, şi comunicarea ca experienţă religioasă. Comunicarea ca experienţă religioasă este

> răspunsul trăit al omului concret – deschis la transcendent, dar înrădăcinat istoric într-o cultură – faţă de un mister sau o putere misterioasă. Mergând pe urmele lui Eliade, experienţa religioasă este un raport simbolic cu transcendentul. Experienţa religioasă este o interpretare a lumii sub intenţionalitatea sacrului, respectiv o hermeneutică existenţială determinată de sacru (Codoban 1998: 43).

Relaţia omului cu Lumea este foarte importantă la nivelul experienţei religioase. Omul nu contemplă lumea, ci omul trăieşte lumea, printr-o participare directă la misterele sale. Pentru omul tradiţional Lumea este o formă inteligibilă ce i se dezvăluie ca o adevărată „reţea" de cauzalităţi, producându-se o înţelegere imediată şi firească atât a ceea ce îl înconjoară cât şi a ceea ce există dincolo de el. Aşadar, „experienţa religioasă nu este o experienţă de cunoaştere [...] Ceea ce se petrece în ea este receptarea unui mesaj [...] Nu poţi, în sensul propriu, «să cunoşti comunicarea». [...] Experienţa religioasă este conexată «funcţiei simbolice» şi anexată domeniului raţionalităţii semnificante" (Codoban 1998: 43).

Lumea imaginii, implicit şi explicit a formei, spre exemplu, alcătuită dintr-o diversitate imensă de configuraţii, reprezintă un mijloc de comunicare, o punte între oameni care, prin universalitatea limbajului simbolic figurativ, a devenit o modalitate globală de transmitere şi receptare a unui număr mare de informaţii. Culoarea este purtătoarea multor semnificaţii transmisibile şi inteligibile. Ea are funcţie de limbaj, ceea ce înseamnă că prin intermediul tonurilor cromatice şi acromatice se pot fixa, exprima şi comunica informaţii semantice, estetice, afective, magice şi religioase. Comunicarea semantică cu ajutorul culorii se realizează prin simbol cromatic. Culorile alcătuiesc un limbaj, iar aranjarea lor simbolizează un anumit text. În postură de semn şi simbol culoarea evocă altceva decât ceea ce reprezintă, ea este imaginea abstractă a unui obiect, a unei idei sau sentiment. Formele şi culorile, articulate într-o imagine sau succesiune de imagini (artistice şi neartistice), devin limbaj atunci când comunică aceleaşi sensuri mai multor indivizi, atunci când semnele au semnificaţii atât pentru receptor cât şi pentru emiţător. În întregul obiectului de artă populară, elementele estetice nu sunt nici secundare, nici primordiale. Ele sunt integrate formei care răspunde scopului unitar funcţiei. Obiectul de artă populară relevă dialectica procesului de creaţie, îmbinarea activităţilor practice cu atitudinea estetică.

Echilibrul de forme şi culori din gospodăria şi interiorul ţărănesc relevă faptul că orice lucru se remarcă mai întâi prin formă. Aici este îmbinată necesitatea şi frumuseţea unei realităţi descoperită prin instrumentele raţiunii şi înţeleasă cu sufletul. În postura de simbol şi semn, culoarea reînvie altceva decât ceea ce reprezintă: imaginea abstractă a unui obiect, idei sau sentiment. Culoarea prin întrebuinţarea ei artistică satisface valenţele spirituale de frumos ale individului şi colectivităţii. În operele de artă, culorile sunt semne (cromeme) care au funcţii semantice, estetice şi afective în procesul comunicării. Simbolurile sunt create de artişti şi, după tălmăcire, devin cunoscute marelui public. Când modalitatea de comunicare a informaţiei este simbolică, receptorul trebuie să realizeze decodificarea semnificaţiilor ascunse. De obicei, se porneşte de la compararea

imaginii actuale cu cele stocate în memoria de lungă durată, căutându-se asemănări. Combinaţia de multe ori neaşteptată dintre culori este realizată cu îndemânare, pricepere şi sensibilitate deosebite, transformând contrastele în armonii. Efectele în arta populară sunt realizate cu mijloace tehnice minime, coloristica obţinându-se la un nivel superior de expresivitate artistică.

În mediile populare, sistemul de relaţii estetice este verificat atât prin raportare la frumosul artistic, cât şi la frumosul natural. Frumosul se impune prin sine pentru sine, prezentând afinităţi cu binele. Un principiu fundamental al artei populare este acela al îmbinării frumosului cu utilul, potrivit căruia nu este de ajuns ca un obiect oarecare să să fie împodobit, să aibă valoare artistică, ci el trebuie sa fie făcut în aşa fel, încât să răspundă necesităţii pentru care a fost creat. Exemplul cel mai elocvent de aplicare consecventă a acestui principiu îl dă arta populară atunci când fiecare obiect, desăvârşit ca expresie artistică, răspunde perfect unui anume scop practic.

Un alt aspect al artei populare îl constituie caracterul sincretic al operelor ce aparţin diferitelor genuri de artă populară. Astfel, luând ca gen interioarele locuinţei tradiţionale, constatăm că organizarea încăperilor este rezultatul unor practici transmise din generaţie în generaţie, care au condus la formarea unor ansambluri organice, în care fiecare obiect are un loc bine precizat, calităţile estetice ale obiectului fiind puse în deplină valoare. Pe lângă importanţa artistică, interiorul îndeplineşte şi o funcţie socială, pentru că reprezintă mediul în care oamenii muncesc, petrec, discută.

O altă caracteristică a artei populare o reprezintă strânsa relaţie dintre destinaţia, forma, materialul şi decorul obiectului, întrucât frumuseţea unui obiect uzual nu constă doar în ornamentele care îl împodobesc, ci, în egală măsură, trebuie să i se acorde atenţie şi formei obiectului. Numai forma sau numai ornamentul nu capătă niciodată o importanţă de sine stătătoare, ambele elemente, alături de material – care trebuie să fie adecvat, fiind subordonate destinaţiei obiectului. Este important de precizat faptul că este greşită practica transpunerii unui model sau decor de pe un gen de material pe altul. Nerespectarea condiţiilor impuse de relaţia funcţie-formă-material conduce la apariţia unor obiecte nereuşite, estetizante, pe când este cunoscut faprul că artei populare îi sunt străine formalismul şi estetismul.

Scopul artei este considerat de cele mai multe ori a fi frumosul, transmiterea lui într-un mod estetic. Dar arta nu este numai plăcere şi bucurie, activitatea artistică nu se realizează numai cu o intenţie pur estetică. Orice lucru este, în primul rând, purtătorul propriei sale informaţii, al formei şi al conturului său, dincolo de care i se pot atribui în mod simbolic şi alte semnificaţii. Odată ce au fost exprimate sau obiectivate, formele plăsmuite de om dau la iveală, prin caracteristicile lor grafologice, trăsăturile personalitaţii celui care le-a realizat. Formele, volumele în arta populară sunt frumoase în primul rând pentru că sunt perfect funcţionale. Omenirea şi-a format, în decursul a multe milenii, criterii de apreciere în acest domeniu al artei decorative. Între formă şi ornament există o relaţie plastică. Forma devine suport pentru evoluţia ornamentului. Ea are un caracter static în raport cu ornamentul; forma se dinamizează şi dinamizează ornamentul când îşi schimbă caracteristicile: dimensiuni, material; pune la dispoziţie spaţiul şi suprafaţa în care se

va organiza ornamentul conform unor legi plastice care țin de procesul de creație propriu-zis.

În general, paleta cromatică a artei noastre populare este elegantă, rafinată, fără stridențe, cu mari virtuți decorative. Una din caracteristicile de profundă calitate estetică, decurgând dintr-o străveche, autohtonă, sedentară şi viguroasă cultură şi mentalitate este faptul că albul apare în toată arta noastră populară drept o culoare fundamentală. Albul nu constituie spațiul gol care se cere umplut, ci este o componentă majoră a compoziției cromatice, care permite o rafinată şi prețioasă scoatere în relief a câmpilor ornamentali. Funcționalitatea constituie una din caracteristicile esențiale ale artei populare. Este considerată drept funcția, folosința şi semnificația obiectelor de artă populară sau al mijlocului de exprimare artistică a valorii sale decorative. Pentru arta noastră populară putem vorbi de următoarele categorii funcționale ale obiectelor: ocupațional-utilitare, socio-economice, comunionale, magico-ritualo-ceremoniale, ludice, estetice.

Astăzi, putem vorbi despre trei trăsături definitorii ale obiectului kitsch atunci când ne referim la evoluția funcțiilor cromaticii: saturația kitsch, presiunea kitsch, antifuncționalitatea. Acest lucru este generat şi de schimbarea concepției despre univers, despre rostul omului în această lume, despre relațiile dintre Eu şi ceilalți. Mediocritatea, falsul, aparența sunt elementele ce definesc universul kitsch. Astăzi domină culorile tari, iar apropierile dintre nuanțe nu se mai subordonează criteriului armoniei, echilibrului. Contrastul este dominant precum şi absența oricărui mesaj implicit sau explicit. Două sunt principiile de bază care stau la baza construirii unui univers kitsch: principiul aglomerării şi principiul decorativismului; oraşele noastre, dar, din ce în ce mai mult, şi satele româneşti vin să definească această stare de spirit.

Caracterul sistematic şi unitar al universului kitsch nu este numai de natură ideatică; el îmbracă şi forma unei organizări concrete pe măsura acesteia ... Universul kitsch, şi, în particular, fenomenul kitsch, nu reprezintă o realitate statică, încremenită, ci una în veşnică mişcare, devenire. Reprezintă şi o stare, dar mai degrabă un proces, sau cum se exprimă Moles, o direcție (Mate 1985: 38).

Efectul acestei direcții este anularea naturii de semn a culorii. Dacă, cu ajutorul simbolului cromatic, se reuşea în fapt permanentizarea dialogului dintre particular şi general, dintre abstract şi concret, propunându-se în primul rând unirea vizibilului cu invizibilul, a perceptibilului cu imperceptibilul, astăzi culoarea este efectul unei gratuități; se imită, se încearcă mai mult obținerea unei reacții-şoc. „Modelele" nu sunt imitate în totalitatea lor, ci se subordonează unui gust individual; se refuză aproape explicit revendicarea dintr-un *pattern* comun, se va ajunge, probabil, la crearea unui *pattern* nou odată cu moartea celui vechi – eschatipul.

Ansamblul cromatic era o formă de comunicare; trecând prin faza de pierdere a capacității de comunicare, generată de gratuitate, se va ajunge, în timp, la refacerea naturii comunicative, pornindu-se de la un alt nivel de semnificare. Simbolul cromatic nu era înțeles ca o figură de stil sau de expresie, el nu era un „artificiu" cu ajutorul căruia construiau arii de semnificație, dimpotrivă, el era purtătorul sensului însuşi, pentru că doar prin intermediul lui omul poate exista şi evolua ca parte a întregului. Simbolurile cromatice erau privite, aşadar, ca instrumente ale cunoaşterii,

o cunoaştere nonraţională, intuitivă, dar superioară care refuza speculaţia; ele erau în mod evident puncte de comunicare între omul individual şi omul universal. Pierderea naturii de semn conduce, în mod implicit, la anularea capacităţii de comunicare a culorii, aceasta pentru că nu mai putem vorbi despre un mesaj asumat, conştientizat. Ansamblul cromatic nu mai ţine de arhetip pentru că imaginile nu se mai articulează unele după altele, ca parte a unui sens total; el devine, mai degrabă, ceea ce Corin Braga numeşte *anarhetip* prin elementele de imprevizibilitate, prin „nemulţumirea profundă faţă de scenariul unic, integrator, faţă de orice scenariu perceput ca normativ, diriguitor, limitativ şi sterilizant" (Braga 2006: 251).

Dinamica vieţii sociale a determinat o serie întreagă de mutaţii la nivelul actului comunicării, chiar şi la nivelul mediilor tradiţionale, rurale. Astăzi se comunică altfel pentru că se gândeşte altfel, lucru valabil şi în contextul muzicii populare (text şi melodie), al dansului, al tradiţiilor, al artei populare etc. *Produsul folcloric* evoluează către *produsul kitsch*; observăm cum o serie întreagă de elemente funcţionale sunt deturnate către elemente pur decorative, fiind private de orice semnificaţie. Suntem puşi în faţa unor imagini superficiale, lipsite de profunzime simbolică. După cum au observat mai mulţi specialişti, Kitsch-ul ia naştere dintr-o dorinţă de acumulare, sub pretextul funcţionalităţii. Asistăm în fapt la o aglomerare de obiecte şi de microevenimente, acceptate din snobism. Sub efectul artei moderne, a procedeelor industriale de multiplicare, a lipsei de cultură religioasă şi a „morţii" societăţilor tradiţionale, ia naştere „arta" kitsch.

Bibliografie (lucrări citate)

Avram 1999: Vasile Avram, *Creştinismul cosmic – o paradigmă pierdută?*, Sibiu, Editura Saeculum.

Braga 2006: Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip*, Iaşi, Editura Polirom.

Caune 2000: Jean Caune, *Cultură şi comunicare*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Codoban 1998: Aurel Codoban, *Sacru şi ontofanie*, Iaşi, Editura Polirom.

Fiske 2003: John Fiske, *Introducere în ştiinţele comunicării*, Iaşi, Editura Polirom.

Hermann 1973: Istvan Hermann, *Kitsch-ul fenomen al pseudoartei*, Bucureşti, Editura Politică.

Işfănoni 2002: Doina Işfănoni, *Interferenţe dintre magic şi estetic*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Mate 1985: Gavril Mate, *Universul kitsch-ului*, Cluj- Napoca, Editura Dacia.

Moles 1980, Abraham Moles, *Psihologia kitsch-ului*, Bucureşti, Editura Meridiane.

Rovenţa-Frumuşani 1999: Daniela Rovenţa-Frumuşani, *Semiotică, societate, cultură*, Iaşi, Institutul European.

Servier 2001: Jean Servier, *Magia*, Iaşi, Institutul European.

Slama Cazacu 1959: Tatiana Slama Cazacu, *Limbaj şi context*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Bibliografie (alte lucrări consultate)

Alexandrescu 1998: Sorin Alexanderscu, *Paradoxul român*, Bucureşti, Editura Univers.

Aron Vîrtic 2006: Codruţa Aron Vîrtic, *Kitsch-ul şi influenţele sale în cultura populară*, Cluj-Napoca, Editura Vremi.

Călinescu 2005: Matei Călinescu, *Cele cinci feţe ale modernităţii*, Iaşi, Polirom.

Cuisenier 1999: Jean Cuisenier, *Etnologia Europei*, Iaşi, Institutul European.

Georgiu 1997: Grigore Georgiu, *Naţiune. Cultură. Identitate*, Bucureşti, Editura Diogene.
Lazăr 2002: Marius Lazăr, *Paradoxurile modernizării*, Cluj-Napoca, Editura Limes.
Nicoară 1998: Toader Nicoară, *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană.
Nicoară 1998: Toader Nicoară, *Introducere în istoria mentalităţilor colective*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană.

The Kitsch Within the Space of Cultural Communication

The dynamics of social life determines an entire series of mutations at the level of communication, even within the rural, traditional environments. Today we communicate differently because we think differently, which also holds true in the case of traditional folklore (music: text and tune), of dance, of customs, of traditional visual arts, etc. In this study we focus upon the phenomenon called Kitsch, which will be interpreted as a modality of communicating a distorted type of identity. In order to interpret these elements, we will discuss the way in which the *folklore product* evolves towards the *kitsch product*, having in view the elements of traditional art, but also several customs. We notice how an entire range of functional elements are detracted from their original function towards elements that have a purely decorative role, and thus, they are deprived of any signification. We are confronted with superficial images, lacking any symbolic depth. As many specialists have already noticed, Kitsch is born through a thirst of accumulation, under the pretext of functionality. In fact, we may notice an overcrowding of objects and micro-events, which are accepted out of snobbery. Under the effect of modern art, of the industiral procedures of multiplication, of the lack of religious education, and of the „death" of the traditional communities, the art of kitsch is born. This matter forces us to bring back into discussion a few fundamental concepts such as: tradition, inovation, modernity, authenticity, non-authenticity, assumed identity, constructed identity, etc. By redescovering the authenticity of artistic and religious experience, we could give an answer to the question whether we can fight kitsch; nevertheless, for this undertaking we should orientate our research towards the conditions that facilitate this phenomenon, and not towards its forms of expression.

Baia Mare, România

Tendințe în comunicarea audiovizuală contemporană

Violeta TIPA

Televiziunea prezintă cea mai complexă comunicare audiovizuală, care influenţează concomitent prin imagine şi prin sunet, inoculând fără mari dificultăţi clişee emblematice ce nu pot fi atât de uşor înlocuite cu altele. Forţă majoră, cum ar fi operativitatea şi omniprezenţa, credibilitatea, argumentată prin imagini concludente, poziţia personală a autorului fac acest gen de mass-media să domine audienţa. Iar dezvoltarea tehnologiilor de comunicare şi informare, conferă accesibilitatea lor universală, fără orice bariere fie geografice sau politice, modificând total peisajul audiovizual. Inclusiv şi programul *Televiziunea Fără Frontiere* este un demers spre unificarea mesajului, spre globalizare, spre transformarea lumii prin intermediul spaţiului audiovizual într-un adevărat *sat universal* prevăzut de McLuhan.

La începutul secolului al XXI-lea, comunicarea audiovizuală a pus monopol total pe viaţa individului, în particular, şi a societăţii, în general. Toate celelalte forme de comunicare au fost eclipsate şi chiar într-o măsură oarecare modificate. Oamenii de cultură, îngrijoraţi de metamorfozele ce au loc în psihicul uman sub influenţa mediului audiovizual şi a efectelor sale, declanşează discuţii pe marginea problemelor actuale ale culturii media, despre care ne vorbesc concludent lucrările Colocviului Internaţional cu genericul *Televiziunea – Artă sau politică*? organizat de *Institutul European de Cultură şi Educaţie prin imagine* şi Societatea Academică *Hiperion* în 2005 şi revista *Secolul 21* numărul 1-6 din 2006, dedicat integral *Culturii şi mass-media*.

Noile condiţii social-politice, stabilite în rezultatul căderii regimului comunist şi a schimbărilor de guverne, au dus la o dezvoltare vertiginoasă mijloacele de informare în mase, în special, a celor audiovizuale. Răsturnările de situaţie din acest domeniu au condiţionat modificări radicale în forma şi conţinutul programelor televizate, iar slăbirea cenzurii ideologice în plan european a deschis căile spre o dezvoltare independentă. Cel mai important pas a fost obţinerea libertăţii de exprimare. Comunicarea audiovizuală a devenit un spaţiu liber pentru diverse mesaje culturale, accesibil tuturor categoriilor de pături sociale, indiferent de convingeri politice, religioase, rasă etc. Însăşi tratarea realităţii s-a extins în aria pluridimensională, evenimentele fiind analizate şi comentate din diferite unghiuri de vedere. La televizor sunt acceptate opinii contradictorii, iar discuţiile şi dezbaterile pe marginea unei sau altei probleme intră în albia sa normală. Un alt moment semnificativ a fost apariţia a mai multor posturi de radio şi tv (naţionale şi private), inclusiv preluarea celor străine.

Dar, odată cu eliberarea sa de sub cenzura ideologică, mass-media a căzut într-o altă extremă, în aşa-zisa cursă economică. Concomitent cu întreaga societate, care

devine tot mai privatizată şi mai comercială, şi audiovizualul se comercializează. Noile relaţii de piaţă impun şi sistemul mass-media atât cel privat, cât şi cel public în situaţia de a-şi rezolva problemele financiare cu puterile proprii. Astfel, informaţia devine „un produs ca oricare altul, care se vinde şi se cumpără, profitabil sau costisitor, condamnat de îndată ce nu mai aduce beneficii" (Halimi 1999: 10). Respectiv şi mesajele televizate s-au transformat *volens- nolens* într-o marfă care trebuie vândută unui auditoriu cât mai numeros. Scopul principal al posturilor TV se reduce la profitul economic şi politic. În acest caz nu se mai iau în consideraţie nici nivelul artistic, nici conceptele şi ideile majore. Chiar şi televiziunea publică, prinsă între cota de audienţă, precaritate, concurenţă etc., îşi pierde autonomia şi devine ostatică circumstanţelor. Or, dubla dependenţă marcată de „respectul faţă de putere şi prudenţă faţă de bani" face să-şi creeze grila de program după modelul (sau formatul) comercial, glisând tot mai mult în derizoriu. În acest caz nu mai putem vorbi despre o informare adecvată, despre pluralismul de opinii sau o imagine veridică a realităţii. În goană după rating, jurnaliştii devin imparţiali şi prizonieri ai unor mesaje senzaţionale.

Televiziunea, care era mai mult sau mai puţin delimitată în emisiuni politice, economice, culturale, astăzi transformă realitatea într-un show. Toate sferele vieţii, începând de la politică şi până la viaţa particulară a omului, devin subiectul unor emisiuni de divertisment. Locul programelor suprasaturate de doctrinele ideologice este luat azi de emisiuni – show-uri, care nu numai că sustrag în mare măsură atenţia populaţiei de la marile probleme ale societăţii, dar şi dezorientează spectatorul cu idei bizare, promovând non-valorile ca valori autentice, kitschurile ca artă veritabilă. Astfel majoritatea emisiunilor tind spre senzaţii şi show-uri (reality-show-uri), care (din păcate) aduc cea mai mare audienţă posturilor.

Pentru a satisface diversitatea culturală şi gusturile diferitelor straturi sociale, şi în cadrul televiziunilor publice apar mai multe posturi de televiziune destinate unui auditoriu concret. Astfel TVR 1 este un post pentru toate categoriile de spectatori, TVR 2 este destinat tineretului, TVR Cultural propune emisiuni pentru un public mai elitist, preocupat de problemele artei şi culturii, TVR Internaţional emite din 1995 pe cinci continente pentru toţi românii din diaspora şi are ca scop promovarea culturii şi artei româneşti, incluzând în programele sale groso modo de producţie autohtonă. Alături de filmele româneşti, prezintă interes şi rubricile *Jurnal de secol. Românii secolului XX* propune zilnic un crochiu despre personalităţile din cultura, ştiinţa şi politica României din secolul trecut.

Dar, concomitent cu libertatea de exprimare şi valorificarea celor mai dificile teme, se produce şi o unificare a vieţii prin spaţiul audiovizual. Comunicarea televizată devine din ce în ce tot mai mult o comunicare globală, caracteristică prin aceleaşi mesaje informative, preluate de la CNN sau EuroNews. Spectatorii din diverse ţări sunt prinşi în mrejele aceloraşi filme şi seriale, care de obicei nu depăşesc categoriile B şi C, fiind un product ieftin. Anume partea leului în spaţiul tv îl ocupă filmele şi serialele, produse pe continentul american. Numai serialul *Lost*, lansat pe postul ABC în toamna anului 2004, este vândut în 180 de ţări, inclusiv şi în România. Filmul cucereşte auditoriul prin mesajul său actual – o metaforă a vieţii noastre, în care insula e concepută ca modelul lumii, unde are loc lupta pentru existenţă şi coexistenţă alături de alţi indivizi. *Lost* a fost nominalizat ca cea mai

bună dramă televizată din ultimii ani. Astfel, printre sutele de filme şi seriale de mâna a doua produse în America, nemaivorbind de „manelele audiovizuale" de origine braziliană ce au inundat ecranele europene, înnebunind spectatorul de rând cu lumi virtuale, pline de vise şi idealuri inexistente, pe ecranele TV din spațiul românesc îşi fac cu greu loc şi filme din clasica cinematografiei mondiale şi naționale (TVR 1 – Cinemateca), serialele documentare BBC şi alte producții acceptabile ca valoare.

Pe de o parte, audiovizualul ne apropie de toată lumea prin prezentarea nu numai a evenimentelor *live* ce se întâmplă pe glob, dar si a aceluiaşi univers artistico-cultural (a aşa numitei culturi a pop-cornului), care pe de altă parte ne îndepărtează de lumea şi de spațiul spiritual în care trăim. E un fenomen contradictoriu, care influențează în mod direct viața cotidiană, concepțiile etice şi estetice, impunând norme noi de comportament şi chiar afectând identitatea națională.

Analizând grila de program a diverselor posturi TV din România, atât publice, cât şi private, atestăm prevalarea producției americane. În grila de program a postului PRO-TV (din 5 septembrie 2008) din 5 filme, puse pe post, 4 sunt produse în SUA şi unul în Franța. Din 4 seriale incluse în programul aceleiaşi zile, 2 seriale sunt produse în SUA, unul în Canada şi altul în Australia. Pe Antena 1 (2 Plus), toate cele 4 filme incluse în grila de program sunt producție americană. Concomitent predomină şi formatele de emisiuni americane în care sunt promovate ideologia şi modul de viață, comportamentul de peste ocean. Astfel, personalități media din lumea americană, şi nu numai, alături de „vedetele naționale" create peste noapte de tv „dovedesc că identitatea este un construct, că poate fi în permanentă schimbare, rafinată şi acordată, că identitatea este o chestiune ce ține de imagine, stil şi înfăţişare" (Kellner 2001: 305) şi poate fi în orice moment modificată, reieşind din opțiunea individuală şi fiecare individ poate produce propria identitate.

> Cultura media oferă resurse de identitate şi noi moduri de creare a identității în care stilul, aspectul fizic şi imaginea înlocuiesc elemente precum acțiunea şi implicarea, ca elemente constitutive ale identității, a cea ce este un individ (Kellner 2001: 306).

În acest context, poate fi adus drept exemplu serialul documentar american *Schimbare extremă* (2005) în cadrul căreia persoanele îşi schimbă radical înfăţişarea, care ar fi cheia succesului, aducând şi schimbări radicale în viață. Ceva similar se întâmplă în show-urile ce schimbă designul apartamentului. Istoria *Cenuşăresei,* ani la rândul propagată în filmele americane, azi devine realitate prin serialele documentare, în care camera de luat vederi urmăreşte pas cu pas metamorfozele posibile ale corpului uman. Astfel, paralel cu schimbarea exterioară a individului, se impune o schimbare comportamentală, uniformizată, condiționată şi ea de principiile globalizării.

Nici emisiunile televizate n-au fost ferite de influența străină, împrumutând stilul emisiunilor şi cumpărând formate de la marile companii de televiziune americană. Televiziunile europene, în special cele ale fostului lagăr socialist, au fost inundate de jocuri de noroc, talk-show-uri, reality-show etc. cu aceeaşi dramaturgie şi structură, în aceleaşi decoruri, fiind diferiți doar prezentatorii, invitații şi publicul

prezent în studio. Prezența publicului în studio la diverse emisiuni, un factor fundamental în susținerea popularității, este, la fel, preluată din experiența televiziunilor americane din anii '60. De un succes deosebit se bucură pe ecranele TV europene show-urile americane *Survivor*, *Private life*, nemaivorbind de reality-show-ul *Big Brother*, care a suscitat discuții controversate nu numai în mediul criticilor, dar și al publicului spectator. Posturile de TV române au preluat de la americani nu numai formatul emisiunilor, dar și denumirile în limba engleză: *Teleshopping, Happy hour, Divertis Mall* etc. Treptat, posturile naționale de televiziune își pierd imaginea caracteristică, construindu-și conceptul după canoanele străine existente. Sub presiunea inevitabilă a globarizării, televiziunea s-a transformat dintr-un fenomen național în unul internațional, devenind o verigă în puternicul lanț al show-bussenes-ului în spațiul comun european.

Ca reacție la intervenția culturii americane/ globalizare, Uniunea Europeană face eforturi puternice pentru păstrarea și întărirea diversității culturale ca principiu internațional și în recunoașterea fiecărui stat de a susține așa cum cred ele de cuviință diversitatea culturală, punând accentul „tocmai pe dezvoltarea industriilor culturale și pe creșterea potențialului lor de competitivitate în raport cu industriile culturale similare din America de Nord, Statele Unite în principal, dar și din America de Sud și din alte piețe adiacente precum India, China." (Mucică 2006: 104).

Convenția Europeană asupra televiziunilor transfrontaliere (CETT) care reangajează statele membre să respecte articolul 10, se fundamentează pe recunoașterea și susținerea rolului special al televiziunii ca mediu de exprimare a identității culturale și a diversității precum și ca instrument esențial pentru procesul democratic de guvernare, pentru asigurarea pluralismului de opinii, de exprimare. Concomitent se impun și anumite reglementări asupra emisiunilor. Statele-părți trebuie să interzică posturilor de a transmite material pornografic sau incitări la ura rasială, să permită un drept la replică, și să rezerve cel puțin 50% din timpul de emisie (neincluzând știri, transmisiuni sportive și spoturi publicitare) pentru programe produse în Europa. În această ordine de idei trebuie nominalizată rețeaua de televiziune *Eurovision*, elaborată în 1954 în cadrul Uniunii Europene pentru a transmite o serie de manifestări, cum ar fi concursul de interpreți, diverse sărbători internaționale, concursuri de frumusețe, festivaluri.

Restricțiile impuse de Uniunea Europeană sunt pe de o parte și o formă de purificare a spațiului audiovizual de producția americană, care după cel de-al doilea război mondial a pus stăpânire pe eter, impunând simultan producția și modul de viață american, cultura coca-cola și cea a pop-cornului. Pe posturile private continuă să domine producția de peste ocean – filme, seriale, telenovele, clipuri muzicale etc.

Astăzi trăim în epoca imaginii, iar *cultura noastră este o cultură a imaginii.* Iar calitatea imaginilor audiovizuale, ce ne propune azi TV, adică nivelul emisiunilor, lasă mult de dorit atât ca mesaj ideatic, cât și estetico-artistic. Televiziunile, în special cele private, propagă nu numai pseudovalori culturale. Datorită noilor tehnologii imaginea poate fi modificată, reconstruită și chiar distorsionată, astfel modelând o realitate, supusă diverselor metamorfoze. Teleaștii se includ într-un joc periculos cu documentul, cu materialul factologic. În locul reconstituirii istoriei cu ajutorul dramei documentare se purcede la re-construirea/ re-montarea realității. Nu rareori, în spatele informațiilor se ascund alte motivații,

care urmăresc interese mai mult sau mai puțin vizibile, de ordin economic, financiar și politic.

Realitatea televizată rămâne un subiect de bază pentru exegeții televiziunii, care surprind și analizează situația actuală.

> În celebrul eseu întitulat *Procesiunea simulacrelor*, Jean Baudrillard susținea că realitatea a fost succesiv neutralizată de către mass-media, care mai întâi a reflectat-o, în al doilea stadiu a mascat-o și a pervertit-o, fiind necesar ca apoi să-i mascheze absența pentru a ajunge, în fine, să producă în schimb simulacrul realității – distrugerea semnificației și a oricărei relații cu realitatea (Zeca-Buzura 2006: 113).

Astfel, în comunicarea audiovizuală din ultimul timp se înregistrează câteva tendințe: în primul rând, predomină tendința de a transforma TV într-un instrument de distracție prin show-utizarea tuturor emisiunilor. O altă extremă tinde spre propagarea unei imagini a realității cotidiene în care pe prim-plan se profilează mesaje senzaționale, zugrăvind societatea contemporană în cele mai sumbre culori ca un univers apocaliptic, încât spectatorul in fața televizorului trăiește într-o permanentă tensiune. Astfel, specialiștii în domeniu au ajuns la unele concluzii surprinzătoare, reieșind din faptul că lumea ecranului este una violentă și care produce și efectele:

> (1) Oamenii ajung să supraestimeze prezența violenței în lumea reală. Sporește sentimentul fricii, al insecurității în fața pericolului văzut ca iminent.
>
> (2) Trăind permanent sentimentul unei agresiuni potențiale, oamenii nu numai că devin mai stresați, mai irascibili, dar și se pregătesc să răspundă cu violență, în legitimă apărare, la un eventual atac. Prin aceasta, comportamentul violent se insinuează în imaginația individului care se îndreptățește să-l folosească pentru a preîntâmpina riscul (Gheorghe 2005: 321).

În acest context al efectelor televiziunii asupra spectatorilor poate fi și recentul experiment istoric *Large Hadron Collider*, care s-a lansat la 10 septembrie a.c. la hotarele dintre Elveția și Franța și la care participă 20 de state, pe care posturile de televiziune încercau să le prezinte într-un mod cât mai senzațional, căutând și propagând opinii cât mai contradictorii de la descoperiri epocale, re-crearea fenomenului Big-Bang, până la „sfârșitul lumii" prin declanșarea găurii negre care va *înghiți* lumea. Influența mesajelor audiovizuale e cu mult mai puternică decât cel scriptic, respectiv și efectele lui asupra psihicului uman sunt mai decisive. Astfel, panica, psihoza iscată în urma lansării acestor mesaje, a îngrozit întreaga lume și a produs efecte neașteptate. Stresată de „inevitabilul sfârșit al lumii" o fată din India s-a sinucis. Spre regret, stresul continuă. Experimentul a fost stopat din cauza scurgerii de freon, dar emisiunile controversate au luat amploare la toate posturile TV. Goana după senzații continuă să streseze lumea.

Televiziunea contemporană a devenit un izvor de extindere a unei stări depresive, de criză, educând tot odată indiferența și chiar violența.

> Criza este inevitabilă și dimensiunile ei direct proporționale cu timpul alocat vizionării, deoarece modelul de viață impus de televiziune nu este unul viabil, el nu provine din experiențe de viață a oamenilor obișnuiți, ci este doar un construct cu scop seducător, comercial... (Gheorghe 2005: 295).

În felul acesta, TV încearcă prin diverse emisiuni să găsească modalităţi ca să impună omului comportamente şi viziuni preconcepute. Pe de altă parte, ea substituie lumea spirituală a omului cu pseudoprobleme şi interese minore, ambalate foarte modern şi accesibile pentru toată lumea. Oamenii de ştiinţă şi cultură ar trebui să găsească modalităţi pentru a avertiza şi a proteja consumatorul de aceste primejdii spirituale a cărei consecinţă o au de suportat viitoarele generaţii.

Bibliografie

Bourdieu 1998: Pierre Bourdieu, *Despre televiziune urmat de Dominaţia jurnalismului*, traducere şi prezentare de Bogdan Ghiu, Bucureşti, Editura Meridiane.

Cuilenburg, Scholten et alii 2004: J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G.W. Noomen, *Ştiinţa comunicării*, versiune românească şi studiu introductiv de Tudor Olteanu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Fiske, Hartley 2002: John Fiske, John Hartley, *Semnele televiziunii*, traducere de Daniela Rusu, prefaţă de Călin Anastasiu, Iaşi, Institutul European.

Gheorghe 2005: Virgiliu Gheorghe, *Efectele televiziunii asupra minţii umane şi despre creşterea copiilor în lumea de azi*, prefaţă Ilie Bădescu, Bucureşti, Editura Evanghelismos, Fundaţia Tradiţia Românească.

Halimi 1999: Serge Halimi, *Noii câini de pază*, traducere din limba franceză de Felicia Dumas, Bucureşti, Editura Meridiane.

Kellner 2001: Douglas Kellner, *Cultura media*, traducere de Teodora Ghiviriză şi Liliana Scărlătescu, prefaţă de Adrian Dinu Rachieru, Iaşi, Institutul European.

McLuhan 1997: Marshall McLuhan, *Mass-Media sau Mediul invizibil*, colecţie coordonată de Dan Petrescu, culegerea textelor esenţiale şi cuvânt înainte de Eric McLuhan şi Frank Zingrone, traducere din limba engleză de Mihai Moroiu, Bucureşti, Editura Nemira.

Mucică 2005: Delia Mucică, *Despre televiziune, diversitate culturală şi comerţul cu servicii audiovizuale* în *Televiziunea – Artă sau Politică*? Volum îngrijit de Dana Duma şi Geo Saizescu, Bucureşti, Editura Victor, 2005, p. 110-121.

Mucică 2006: Delia Mucică, *Creativitate şi industrii culturale* în *Secolul 21. Cultura şi mass-media*, Bucureşti, editată de Uniunea Scriitorilor din România şi Fundaţia Culturală Secolul XXI, 1/6 2006, p. 98-108.

Silverstone 1999: Roger Silverstone, *Televiziunea în viaţa cotidiană*, traducere de Claudia Morar, Iaşi, Editura Polirom.

Zeca-Buzura 2006: Daniela Zeca-Buzura, *Paleo- şi neoteleviziunea. Realitate şi ficţiune* în *Secolul 21. Cultura şi mass-media*, Bucureşti, editată de Uniunea Scriitorilor din România şi Fundaţia Culturală Secolul XXI, 1-6, 2006, p.109-123.

Tendencies in the audio-visuel communication

This article analyzes the tendencies in the audio-visual communication of the lost decade and its effect. New relations on the market impose private and state televisions to conform to TV commercial model, changing the structure and the subject. Under the pressure of globalizing the television changes from a national phenomenon into a international one. The television became a chain into European show-business and into European territory.

Chişinău, Republica Moldova

Moda anglicismelor în limba română

Laura TRĂISTARU

Înnoirea vocabularului unei limbi este un proces esențial și inevitabil, în condițiile schimbărilor care au loc permanent în societatea umană. Astfel, în domeniul economiei, administrației, comerțului; dar mai ales al informaticii, numărul termenilor împrumutați din limba engleză este din ce în ce mai mare. Având în vedere că limba engleză a fost introdusă ca disciplină obligatorie în sistemul de învățământ din România și că foarte mulți tineri utilizează astăzi calculatorul, limba literară, în diversele ei varietăți, înregistrează folosirea frecventă a unor termeni de origine engleză, cuvinte care la noi poartă numele de „anglicisme". Termenul de anglicism este destul de răspândit în lingvistica românească și a fost definit în mai multe lucrări. Potrivit DEX anglicismul reprezintă „o expresie specifică limbii engleze, cuvânt de origine engleză împrumutat, fără necesitate, de o altă limbă și neintegrat în aceasta" (DEX s. v.). În DN^3 apare definit ca :„expresie proprie limbii engleze, cuvânt de origine engleză, împrumutat de o altă limbă, încă neintegrat în aceasta" (DN^3 s. v.). Mioara Avram, spune că „anglicismul este un tip de străinism sau xenism, care nu se restrânge la împrumuturile neadaptate și/sau inutile și este definit ca: unitate lingvistică (nu numai cuvânt, ci și formant, expresie frazeologică, sens sau construcție gramaticală) și chiar tip de pronunțare sau/și de scriere (inclusiv de punctuație) de origine engleză, indiferent de varietatea teritorială a englezei, deci inclusiv din engleza americană, nu doar din cea britanică". (Avram 1997:11). Adriana Stoichițoiu Ichim, folosește termenul *anglicism* pentru „împrumuturi recente din engleza britanică și americană, incomplete sau deloc adaptate (ca atare, ele se scriu și se rostesc în română într-un mod foarte apropiat sau identic cu cel din limba de origine)" (Stoichițoiu Ichim 2001: 83).Tot ea realizează o delimitare precisă între anglicisme (cuvinte în curs de asimilare): *supermarket, racket, master* etc și xenisme (cuvinte neadaptate, numite și barbarisme): *cash, jogging, show, summit, trend* etc. Calificarea de anglicism, spune Adriana Stoichițoiu Ichim; ni se pare nepotrivită în cazul unor împrumuturi deja asimilate și frecvent utilizate, inclusiv în limba vorbită, precum: *fan, job, hit, star, stres, șort, top*". Carmen Vlad, consideră anglicismele „cele mai recente împrumuturi, care se disting prin slaba adaptare la sistemul morfologic și fonologic al limbii române și care prezintă fluctuații în grafie și pronunție" (Vlad 1974: 34). În majoritatea lor, acești termeni, de origine engleză nu au echivalente în limba română, fiind împrumutați odată cu realitățile pe care le denumesc. În studiul de față vom exemplifica doar o parte din anglicismele care circulă în limba română; numărul lor fiind foarte mare în toate domeniile.

Domeniile în care ele se utilizează sunt diferite:

1. Terminologia economică, financiară, comercială și a profesiilor:

Staff s. m. pl. *staffuri* „grup de persoane cu o anumită misiune, de conducere sub direcția unui șef; stat major”.

Management s. n. „arta de a conduce; știința organizării întreprinderilor, a valorificării eficiente a resurselor umane, financiare și material ale unei organizații”.

Lobby s. n. „sală de așteptare a clădirii unei bănci, unde se fac operații bancare; tranzacție făcută în această sală”.

Discount s. n. pl. *discounturi* „reducere de preț care se acordă unui anumit client, în anumite condiții de achiziționare a mărfi”.

Dumping s. n. pl. *dumpinguri* „vânzare a mărfurilor pe piața externă la prețuri mai scăzute decât acelea de pe piața internă și de pe piața mondială, practicată de unele țări pentru a elimina concurența”.

Brand s. n. pl. *branduri* „marcă, firmă”.

Broker s. m. pl. *brokeri* „agent care vinde sau cumpără pe comision; intermediar”.

Dealer s. m. pl. *dealeri* „distribuitor”.

Manager s. m. pl. *manageri* „cel care conduce o antrepriză, care generează interesele unui sportiv sau ale unei echipe care se ocupă cu organizarea și cu chestiunile financiare ale competițiilor, impresar”.

2. Terminologia din informatică

Site s. n. pl. *site-uri* „spațiu pe internet, spațiu în care sunt situate informații pe rețeaua de internet”.

Mouse s. n. pl. *mouse-uri*, articulat *mouse-ul* „dispozitiv la computer, calculator, periferic cu care se poate deplasa cursorul pe ecranul unui computer”.

Chat s. n. „discuție amicală, o discuție care se face prin schimbarea mesajelor electronice”.

Desktop s. n. pl. desktopuri „ecran”.

Display s. n. pl. *display-uri*, articulat *display-ul* „dispozitiv de vizualizare folosit ca periferic la calculatoare”.

Hard disk s. n. „disc magnetic de mare capacitate, pentru stocarea datelor la computer”.

Software s. n. „ansamblu de activități (codificare, organizare, analiză, programare) pentru calculatoarele electronice, soft”.

Joystick s. n. „manetă care controlează mișcarea imaginilor pe un ecran electronic sau la jocurile mecanice”.

e-mail s. n. pl. *e-mailuri* „scrisoare în format electronic, mesaje”.

On-line/online loc adj., loc. adv. „echipament, dispozitiv sau mod de prelucrare a datelor conectate direct la calculator”.

Off-line/offline loc adj, loc adv. „echipament, dispozitiv sau mod de prelucrare a datelor neconectat direct la calculator”.

3. Terminologia din muzică

Play-back sn; pl. *play-back-uri* „redare a unei înregistrări pe bandă electromagnetic sau pe disc; tehnică inversă dublajului, prin care înregistrarea sunetului precede pe aceea a imaginii”.

Single s. n. pl. *single-uri* „când se vorbește despre un disc de muzică, având câte o singură melodie pe fiecare față”.

Hit s. n. pl. *hituri* „cântec de succes, șlagăr”.

Blues s. n. pl. *bluesuri* „melodie lentă".

Live s. n., adj. invar., adv. „despre concerte şi spectacole; care este înregistrat pe viu; spectacol radiodifuzat sau televizat, transmis în timpul realizării lui – nu ca o înregistrare ulterioară".

Background s. n. pl. *backgrounduri* „fundal sonor (melodie, armonic, ritmic) care susţine şi completează partea solistică, instrumental sau vocală".

4. Terminologia sportivă

Bowling s. n. „joc de popice practicat pe o pistă modernă, cu dispozitive automatizate".

Body building s. n. „culturism".

Badminton s. n. „joc sportiv asemănător cu tenisul".

Baseball s. n. „joc sportiv (la americani) între două echipe a câte 9 jucătorii, asemănător cu oina".

Bungee-jumping s. n. „denumeşte un sport extrem; săritura cu coarda".

Fitness s. n. „condiţie fizică bună, sănătate".

Jogging s. n. „alergare uşoară în scopul menţinerii sănătăţii".

Derby s. n. pl. *derby-uri*, articulat *derby-ul* „întrecere sportivă de mare importanţă".

5. Terminologia produselor alimentare şi a băuturilor

Hamburger s. m. pl. *hamburgări*.

Hotdog s. m. pl. *hotdogi*.

Fast-food s. n. pl. fast-fooduri „local în care se serveşte mâncarea standardizată, preparată şi servită rapid".

Cheeseburger s. m. „sandvici cu brânză".

Chips s. n. pl. *chipsuri* „cartofi prăjiţi (denumire comercială)".

Cornflakes s. n. „floricele de porumb".

Brandy s. n. pl. *brandy-uri*, articulat *brandy-ul* „băutură alcoolică, coniac".

Whisky s. n. pl. *whisky-uri*, articulat *whisky-ul* „băutură alcoolică".

Ketchup s. n. „sos picant din suc de roşii, oţet şi mirodenii".

6. Terminologia din modă şi produselor cosmetice

Look s. n. pl. *lookuri*, articulat *lookul* „înfăţişare,aspect".

Lifting s. n. „operaţie estetică care constă într-o incizie ce scurtează pielea pentru a face ridurile invizibile".

Make-up s. n. pl. *make-upuri*, articulat *make-upului* „machiaj".

Fashion s. n. „modă".

Design s. n. „creaţie vestimentară".

Gloss s. n. „luciu de buze".

Eye-liner s. n. „tuş".

Office s. n. „îmbrăcăminte pentru serviciu".

Casual s. n. „îmbrăcăminte de zi".

Foarte mulţi dintre aceşti termeni sunt înregistraţi şi în noul DOOM: *staff* / pl. *staffuri*; *management*, *lobby* / art. *loby-ul*, *high technology*, *discount* / pl. *discounturi*; *dumping* / pl. *dumpinguri*, art. *dumpingul*; *brand* / pl. *branduri*, *broker* / *brokeri*, *dealer* / *dealeri*, *manager* / *manageri*, *site* / pl. *site-uri*, art. *site-ul*, *chat* / art. *chatul*, *desktop* / pl. *desktopuri*, *display* / pl. *display-uri*, art. *display-ul*, *hard disk* / pl. *hard diskuri*, *software*, *on-line* / *online*, *off-line* / *offline*, *e-mail* / pl. *e-mailuri*,

art. *e-mailul*, *play-back* / pl. *play-backuri*, art. *play-backul*, *single* / pl. *single-uri*, art. *single-ul*, *hit* / pl. *hituri*, *blues* / pl. *bluesuri*, *live*, *background* / pl. *backgrounduri*, *body building*, *badminton*, *baseball*, *windsurfing*, *jogging*, *derby* / pl. *derby-uri*, *derby-ul*, *surfing*, *hotdog* / pl. *hotdogi*, *hamburger* / pl. *hamburgeri*, *fast-food* / pl. *fast-fooduri*, *cheeseburger* / pl. *cheeseburgeri*, *chips* / pl. *chipsuri*, *cornflakes*, *ice-tea* / art. *ice-tea-ul*, *ketchup*, *whisky*, *look* / pl. *lookuri*, *lifting*, *make-up* / pl. *make-upuri*, *make-upul*, *fashion*, *design*. Alte anglicisme nu sunt încă în noul DOOM: *mouse, joystick, bowling, bungee-jumping, fitness, gloss, office, casual*. Foarte multe persoane şi în special tinerii folosesc frecvent în limbajul de zi cu zi cuvinte de origine engleză în locul cuvintelor româneşti, pentru a fi „la modă". Este normal ca vocabularul unei limbi să se îmbogăţească frecvent cu termeni noi; însă importul masiv de neologisme poate crea dificultăţi şi poate duce la alterarea limbi noastre. Realităţile actuale impun folosirea unor astfel de cuvinte, care sunt preferate echivalentelor româneşti, care reprezintă, în multe situaţii, perifraze. Numeroşi oameni de cultură au criticat vehement invazia de anglicisme. Printre ei, amintim pe celebrul scriitor rus Alexandr Soljeniţîn, scriitorul şi publicistul Octavian Paler şi poetul Geo Dumitrescu. Astfel, anglicismele trebuie folosite în mod adecvat şi cu măsură. Folosirea abuzivă, fără să ţinem seama de context, de interlocutor, de situaţia în care are loc discuţia, poate stârni ridicolul. Avem însă după cum afirma Adriana Stoichiţoiu Ichim şi împrumuturi necesare „cuvinte sau unităţi frazeologice care nu au corespondent românesc: *manager, broker, snack-bar, hamburger, fan* etc." (Stoichiţoiu Ichim 2001: 85).

În concluzie, fiecare popor trebuie să lupte pentru apărarea şi cultivarea limbii sale atât prin crearea de cuvinte noi cu mijloace interne, cât şi prin preluarea de cuvinte din alte limbi şi prin integrarea lor optimă în sistemul său de organizare şi funcţionare.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DN = Florin Marcu, Maneca Constant, *Dicţionar de neologisme*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1978.

DOOM[2] = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

B. Literatură secundară

Avram 1997: Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei.

Forăscu, Popescu 2005: Narcisa Forăscu, Mihaela Popescu, *Dicţionar de cuvinte „buclucaşe"*, Bucureşti, Editura ALL.

Lăzărescu 2005: Rodica Lăzărescu, *Dicţionar de capcane ale limbii române*, Bucureşti, Editura Corint.

Pitiriciu 2006: Silvia Pitiriciu, *Neutrele atematice cu pluralul în -e / -uri în limba română actuală*, în *Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor în memoria Mioarei Avram* (coord. acad. Marius Sala), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Stoichițiu Ichim 2001: Adriana Stoichițiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influență, creativitate*, București, Editura ALL.

Topală 2006a: Dragoş Topală, *Aspecte ortografice şi ortoepice ale anglicismelor din limba română actuală*, în *Omagiu Gheorghe Bolocan*, Craiova, Editura Universitaria.

Topală 2006b: Dragoş Topală, *Aspecte morfologice ale anglicismelor din limba română actuală (genul şi numărul)*, în *Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor în memoria Mioarei Avram* (coord. acad. Marius Sala), Bucureşti, Editura Academiei Române.

Vlad 1974: Carmen Vlad, *Limba română contemporană. Lexicologie (curs)*, Cluj, Universitatea Babeş-Bolyai.

La mode des anglicismes dans la langue roumaine

Dés 1989, dans le vocabulaire de la langue roumaine ont pénétré des mots nouveaux d'origine anglaise, nommés par les linguistes „*anglicismes*”. Parce qu'ils sont assez fréquent utilisés par les parleurs et sont en train de remplacer les mots roumains, on peut discuter même d'une mode des mots d'origine anglaise, des anglicismes, dans la langue roumaine.

ASOCIAȚIA CULTURALĂ
„A. PHILIPPIDE"
IAȘI

Distortions in Linguistic, Literary and Ethnolinguistic Romanian Communication and the European Context

